

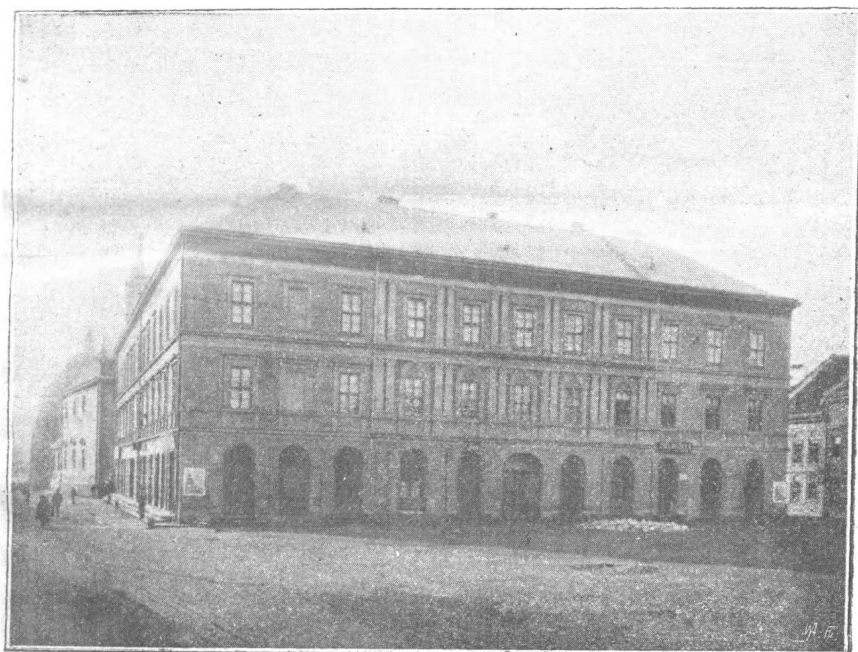
AZ EPERJESI EV. KER.

COLLEGIUM TÖRTÉNETE

Írta:

HÖRK JÓZSEF

ez idő szerint a Collegium igazgatója.

I-ső FÜZET.

Ara 1 frt 50 kr.

AZ EGÉSZ MŰ ÁRA: 5 frt.

KASSÁN,

NYOMATOTT BERNOVIS GUSZTÁV KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1896.

E1őszó.

Még 1892-ben tökélttem el magamat az eperjesi ev. Collegium történetének megírására.

Nem más volt a szándékom, hanem, hogy a millenniumra ezen ősi, evang. főtanodának egy hozzá méltó ajándékot adjak.

Úgy jutottam ezen nagy elhatározásra, hogy, mint a Pallas Nagy Lexikona munkatársának meg kellett e főiskola ismertetését írnom, és az e célból eszközölt kutatások közben láttam: mily végtelen érdekes e főiskola története, mert hiszen összeforr, igen sok szállal összeszövődik a magyar nemzet, a magyar cultura történetével.

De rögtön a kutatás elején láttam azt is, hogy sok helytelen adat van e főiskoláról forgalomban: sokat tévedtek azon nagynevű írók is, kik történetét eddigelé, hosszabb-rövidebb vázlatban közzétették.

S a különben is nagy munka megnehezedett, mert a sok helytelen adatnak kiigazítása céljából nagyon beható levéltári kutatásokat kellett végezni. E közben megjelent azon m. k. cultusministeri rendelet, mely elrendeli minden hazai tanintézet történetének a megírását és felébredt bennem az aggodalom: lesz-e munkámnak közönsége? Annyi száz között miért tegyen a közönség éppen az enyémmel szemben kivételt? Akadnak-e előfizetőim, a kik nekem a munka kiadását lehetővé teszik? Mert a saját költségemen kiadni bizony nem bírom.

Ekkor hargzott felém a Collegium intéző köreinek azon biztatása, hogy csak írjam meg a munkát, majd segít a kiadásnál a Collegium is.

Tovább folytattam tehát a már ugyis régen megkezdett kutatást és felvettem a fonalat ott, a hol azt 1892-ben, illetve 1880-ban és 1885-ben elejtettem volt, irányadóul vevén dr. Vandrák András: „Az eperjesi egyházker. á. h. e. Collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajzát“ (Eperjes, 1867.) és becses írott jegyzeteit, melyek az ő félszázados tanári működésének idejére világos fényt vetnek.

Majd azon igyekeztem, hogy betekintsek mindazon okmányokba és munkákba, melyek ezen dicső történetre vonatkoznak és kutattam az országos, a múzeumi, az egyetemi, az eperjesi, bártfai, kis-szebeni, löcsei, kassai, pozsonyi, késmárki könyv- és levéltárakban, s nemkülönben a boroszlói, wittenbergi, hallei, klagensfurti, thorni, dorpati könyv- és levéltárakban, a hová el nem juthattam személyesen, ott jó embereim által s Lipcsében a legkiválóbb antiquáriusnál állandó megbízást hagytam bizonyos idevágó művekre nézve. A mi könyvet és kéziratot felhasználtam, arról a mű forrásainak megnevezésénél számolok be.

Ezen a réven azonban nagyon felhalmozódott az anyagom.

A mű drágává lett.

És még sem tehettem másképen, mert nézetem szerint voltaképen csak azért van becse, mert az érdekes és fontos kisebb részleteket sem mellőzi. Annál kevésbbé volt szabad ezeket mellőznie, mert ezek adják meg általános érdekét, mivel ezek vetnek világosságot a korra, a magyar nemzet életére, történetére, kulturális fejlődésére

Igy be fogom bizonyíthatni, hogy Eperjesen még Hollós Mátyás királyunk ideje előtt is volt iskola, s hogy Eperjesen 1573-ban virágzó nyomda volt s téves azon adat, mintha csak 1656-ban keletkezett volna ilyen stb.

A mi már a munka tervét illeti, egy: I. általános részben az iskola történetét adom a következő szakaszokban;

- a) Kezdetől 1531-ig. a reformáció diadaláig;
- b) 1531—1667-ig, a Collegium építéséig;
- c) 1667—1711-ig, a Collegium elvételéig, a jezsuiták részére;
- d) 1711—1785-ig, a »száműzetés« idejét, a külvárosi iskolát mutatom be;

- e) 1785—1804-ig, a visszaszerzett Collegiumot;
- f) 1804—1851-ig, a »kerületi« Collegiumot;
- g) 1851—1865-ig, az abszolút kormány által üldözött Collegiumot;
- h) 1865—1884-ig, a szervezkedő Collegiumot;
- i) 1884—1894-ig, az állami segélyvel gyámoltott s a kerülettel szerződött Collegiumot ismertetem. — Egy II. különös részben első sorban:

A) az iskolai épület változásait mutatom be: a) az 1531., b) az 1667. (képben is), c) az 1703., d) az 1724., e) az 1785., f) az 1823., g) 1849., h) az 1867., i) az 1884. és k) az 1887-ik évekből (képben is); azután

B) a tanszemélyzetéről szólok: a) a Rectorok, b) a Conrectorok, c) a Subrectorok, d) a tanárok életrajzát közölvén; majd

C) a tantervekről, bemutatván: a) az 1540-ki, b) az 1667-ki, c) az, 1707-ki, d) az 1742-ki, e) az 1758-ki, f) az 1806-ki, g) az 1826-ki, h) az 1862-ki és i) az 1885-ki tanterveket.

D) A tanszerekről: a) Museumokról, b) könyvtárakról, c) rajzteremről, d) tornateremről, és e) éremgyűjteményről címek alatt. Azután:

E) Az ösztöndíjakról: a) egyesek és a Collegium, b) egyes egyházak c) egyházkerület, d) egyházegyetem és e) az állam által adott ösztöndíjakról szólván. Majd:

F) A tápintézetekről: a) az Alumneumról és b) Convictusról.

G) A pénzügyekről: a) a tanárok fizetéséről, b) a tisztviselők fizetéséről, c) a pénztárakról: 1. a collegiumi pénztárról, 2. a kerületi pénztárról. 3. az államsegélyről szólván. — Végül:

H) a Függelékben adni akarom a valóban érdekes okmányokat, melyeknek ilyen közzétételére int az idő, melynek vasfoga lassan bár, de folyton emészti e drága kincseket. (A legérdekesebbeket facsimilében mutatom be.)

Ime a terv, a mű!

Természetes, hogy teljes létrejövetelét csakis a Collegium több mint 3000-nyi élő és arra képes tanítványainak pártfogása teheti lehetővé!

Azonban, ha Isten megsegített úgy elkészítenem a mint akartam, azt hiszem, szolgálatot tettem a magyar közművelődés történetének felderítésével foglalkozó tudománynak és érdekes művet adok mindazoknak, a kik nem sajnálják a pénzt régi dicsőségünknek, »az éji homályban késő képeire«.

Végül megjegyzem, miszerint hálásan emlékezem meg t. Flórián Jakab coll. lelkiismeretes gondos könyvtárnok úr, valamint a lelkes történetbuvár és régi okmánygyűjtő Binder Károly úr szivességéről a források gyűjtésénél; különösen Flórián Jakab úr útbaigazítása nélkül sokszor sok felesleges fáradságot okoztam volna magamnak. S ezzel kiváló tisztelettel vagyok

Eperjesen, 1896. május 10 én.

Hörk József,
c. i. colleg. igazgató.

Források.

az eperjesi ev. ker. Collegium történetéhez.

1. Lucas Fabinus Popradiensis: »Exempla Declinationum.« Eperjes 1573.
2. Eperjes sz. k. város levéltárának eredeti okmányai. Mss. kéziratok.
3. Hypomnéma sive Admonitio brevis ad christianos Regni Ungarici cives a Severino Sculteti. Bartphae. 1599.
4. »Protocollum sive Liber Actuarius.« A Collegium alapításának történetére vonatkozó eredeti kézirati jegyzőkönyv Guth Dániel eperjesi városi jegyzőtől 1667.
5. »Oratio Auspicalis« a Samuele Pomario R. C. E. Bartphae. 1668.
6. A Collegium eredeti jegyzőkönyvei. Mss.
7. Az eperjesi ev. ker. Collegium eredeti anyakönyvei. Mss.
8. Joh. Rezik: Gymnasiologia. II. De scholis Civitatensibus. 1707. Mss.
9. Eredeti collegiumi gyűjtőkönyvecske 1666 ból. Mss.
10. Matrica Ordinatorum. 1614-től. Mss.
11. Mich. Melz: Annales Ecclesiae Eperjessiensis Nat. Germ. ab anno. 1670. usque ad annum 1721. Mss. (Joh. Topperczer Bartphensis.)
12. Protocollum Canonicae Visitationis. Georg. Ambrózy 1742. Sam. Nicolay 1806. Paul. Jozeffy 1826. Car. Máday 1861. Steph. Czékus 1885. (5 köt.) Mss.
13. Joh. Rezik: Theatrum Eperjessense seu Laniena Eperiensis 1707. Mss.
14. Dav. Czivittingeri Specimen Hungariae Literatae. Francofurti et Lipsiae. 1711.
15. Car. Wagner: Analecta Scepusii. Viennae 1773. I k. 1774. II. k. Posonii et Cassoviae 1778. III. és IV. k.
16. Car. Wagner: Diplomatarium Comitatus Sáros. Posonii et Cassoviae 1780.
17. Joh. Kriebel: Versuch einer Geschichte der Kön. Fr. Stadt Eperies in Ober-Ungarn a Mss-ból 1775 körül.
18. Dan. Wächter: Status et Fatorum Ecclesiae Ev. in L. R. Civ. Cibiniensi Descriptio studio Rev. Dan. Wächter concinnata ad annum 1778. Mss.
19. Joh. Sam. Klein: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften ev. Prediger. Leipzig u. Ofen. 1789. I. II. III. köt. és a IV. k. Mss.
20. Joh. Matthias Korabinszky: Geographisch — Hitorisches und Prod. Lexicon von Ungarn. Pressburg. 1786.

21. Christ. Genersich: Merkwürdigkeiten der Kön Freistadt: Késmárk. Leutschau. 1804.

22. Gesellschaft öster. Gelehrten: Magazin für Geschichte ect der österreichischen Monarchie Göttingen 1806. I. Bd. 1808 II. Bd.

23. Andr. Mayer: Protocollum per A. M. collatum. Anno 1815. Mss.

24. Ant. Lud. Munyay. Programma. Eperjesi ev. ker. colleg. értesítők. 1831. 1832. 1834. 1836.

25. Eperjesi ev. ker. coll. értesítők. 1895-ig.

26. Fabó András: Monumenta Evangelicorum A. C. in Hung. Historica. Pest 1861. 1863. 1865. I. II. III. köt.

27. Dr. Vandrák András: Az eperjesi ker. ág. hitv. ev. Collegium történetének vázlatos rajza. Eperjes. 1867.

28. Dr. Vandrák András: Jegyzőkönyvi kivonatok és közvetlen tapasztalatok, melyek az eperjesi ev. Collegium történetére vonatkoznak. Jegyzetek. Mss.

29. »Az eperjesi Collegium vagyonát képviselő legrégibb alapítványok és végrendeletek könyve. Ganczaugh József felügyelősége idejéből.« Eredeti jegyzőkönyv. Mss.

30. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I. és II. köt. Budapest 1879. és 1885.

31. Hörk József: Emléklap az eperjesi ev. templom és az eperjesi ev. Collegium visszaszerzésének 100 éves örömnépére. Kassa 1885.

32. Hörk József. A sáros zempléni ev. esperesség története. (Monographia) Kassa 1885.

33. Dr. Horváth Ödön: Az eperjesi ág. hitv. ev. jogakadémia múltja és jelene rövid vonásokban. Kassa 1886.

34. Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Edidit L. E. W. Rawenhoff. Carol. Szalay. Lugduni — Batavorum 1888. 1-ső köt.

35. Ruby József. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium története. Eperjes 1890. és a szövegben idézett egyéb művek.

Bevezetés.

1. Eperjes város történeti megalakulásáról.

Potemkin Ö.: Sáros vm. leirása Pest 1863.

Eperjes sz. k. város levéltára adatai. Cub. I. Loc. I., II., III.

Cub. II. Loc. I., II., III.

Ágoston Károly: Eperjes alakulása. 1884. kir. kath. főg. Értesítő.

Lasztókay László: Eperjes sz. kir. vár. nevezetesebb okiratok, 1881. kir. kath. főg. Értesítő.

Klein J. S.: Lebensumstände ev. Lehrer. Pressburg und Kaschau 1789. I. K.

Demkó Kálmán: A felsőmagyarországi városok élete. Budapest, 1890.

Korabinszky M.: Geogr. hist. Lexicon. Pressburg 1786.

Dr. Vandrák András följegyzései.

Pallas Nagy Lexicon. IV. k. 4. füz. 1894. alapján.

Korabinszky¹ és Potemkin² úgy beszéli, hogy Finta nádor („Finczicz») a maga nejének, ki igen szerette az epret s ezért gyakran kilovagolt Fintáról azon dombra, a melyen ma Eperjes áll, hogy az annak bokros talaján bőven termő eperben gyönyörködjék, egy az akkori korban szokásos válsz kastély forma, mulatólakot építtetett, a melyhez azután a cselédség lakásai járulván hosszú sorban, abból egész kis telep lett.³

Ennek közelébe jutott 1132-ben II. vagy vak Béla király, ki akkor Borics trónkövetelő, Kálmán király hűtlen feleségének Predszlavanak fia ellen e vidéken táborozott és a monda szerint, míg vitézei jó ivóvíz után kutattván — távol jártak, ő magakörül tapogatódzva, egy bokor epret talált volna. Ezért nyerte volna tőle a hely az Eperjes nevet. A vitézek megjöttek és borhoz hasonló ízű vizet (borkút) hoztak s e hely a királynak ezek következtében annyira megtetszett, hogy várost kívánt rajta alapítani. S a monda ezen eseményből igyekszik kimagyarázni azt, hogy Eperjesnek czímerében benn van az eper — Eperjes czimere azonban későbbi keletű.

Tíz évvel ezután 1142-ben — mivel az éjszaki tenger áramától hullámzó Zuyder tó szétrombolta volt ama nagy erőfeszítéssel készített gátakat, melyekkel Flandria szorgalmas népe csekély terjedelmű földjét védelmezte s annak lakói jobb hazát keresve, Thüringiába, Szászországba

¹ i. m. 148. l.

² i. m. 44. l.

³ Lásd Eperjes eredetét: Magazin für Geschichte, Statistik u. Staatsrecht etc. II. Bd 199. l. Csic.)

vonultak s ott pár évig tartózkodván a Németországot akkor sanyargató éhség elől tovább költözködni kívántak; II. Géza — illetve az ő kiskorúsága folytán az országot kormányzó Belus nádor, a király anyjának testvére és az esztergomi érsek — ezen szorgalmas iparosokat meghívták — kiváltságokkal kecsegtetvén és ajándékozván meg őket, Magyarországra s a háborúk által elpusztított vidékekre telepítették a megjöttöket.

Ezen éjszaki német rajhoz, mely körülbelül az 1150-ik év körül érkezett meg a Szepességre és Sárosmegyébe, tartoztak azok is, a kik a mai Eperjes környékére jutottak.

Szorgalmas iparos és bányásznép voltak, kedvelték a hegyeket. Eperjes helyére érkezvén, itt találták a Finta nádor idejéből keletkezett hosszú sor épületből álló telepet. Ezt megszállották, magok is kedvezőnek találva a környéket az ipar s a bányászat üzésére, a mint hogy bányamivelésőknek nyomai még ma is felismerhetők Eperjes környékén — s elnevezték e helyet Langdorfnak. — Azonban a hely neve a közel lakó magyarságban már oly erős gyökeret vert volt, hogy annak régi nevét Epörjes (Epuryes) később magok is átvették.

Eperjes vidékének nagy természeti, helyirajzi előnyei csakhamar sokakat vonzottak ide, úgy, hogy Eperjes már 1233-ban II. András idejében jól szervezett, jelentékeny község volt. 1247-ben IV. Béla idejében pedig¹ az eperjesi szászok (Theutonici de Epuryes) már hatalmaskodnak is s az ellenök a királynál emelt panaszt Tegus sárosi főispánnak kell elintéznie. Eperjes ezen időben még csak „villá”-nak neveztetik. 1316-ban azonban Róbert Károly Eperjes lakóit már »hospites»-eknek nevezi, mely elnevezéssel csak a szabadalmazott városok polgárait illették. Nagy jelentőségű Eperjes alakulására nézve az, hogy 1324-ben Róbert Károly király Eperjes város polgárait önálló, szabad biráskodási joggal ruházta fel. E szerint Eperjes ekkor lett szabad királyi várossá és az azután kelt oklevelekben már mindenütt Civitasnak s polgárai Civeseknek neveztetnek. Majd a kiadott királyi rendeletek hosszú sora megerősíté Eperjes sz. k. város jogait.

A város e közben szervezkedett, polgárai berendezkedtek. Az ipar hatalmasan fellendült s megtalálta útját Lengyelország felé. — Eperjes valóban virágzó várossá lett. — Felismerte Eperjes jelentőségét Nagy Lajos királyunk, midőn 1374. elrendelte, hogy Eperjes városa köfalakkal, védőárkokkal vétessék körül és bástyák és tornyok szolgáljanak a köfalak erősségeül. Nagy Lajos király ezen rendelete azért is végtelen fontos, mert Eperjes lakóinak egyuttal a vászon, posztó és egyéb készítmények árusításánál éppen olyan jogokat biztosít, mint a minővel Buda város polgárai birtak!

Eperjes város polgárai tehát, a kik az éjszaki német jogcsaládhoz tartoztak és a »Sachsenspiegelhez» ragaszkodtak és annak is különösen a »ZipserWillkür» (szepesi jog) ben meghatározott tételeihez, most a budai jogkönyvre, melyet Buda város 1244-ben nyert, lettek utalva.

¹ Lásd Néhány okmány sz. kir. Bártfa város levéltárából. R. A. Bártfa 1895.

A város falai épültek. Felépülésök hosszú időt és királyi segédelmet igényelt. — Eperjes a királyok szemében fontossá levén, azok annak lakói szaporítására, kiváltságai, ereje gyarapítása tekintetében több rendeletet bocsátottak a megyéhez, az érdekelt országos hivatalnokokhoz, főurakhoz.

A város falai ekkor csak a mostani főutcát és magyarutczát és az azok között levő, azokhoz tartozó tereket, utcákat foglalták magokba.

A város felendülvén, engedelmet kért Zsigmond királytól, hogy területét nagyobbíthassa. És Zsigmond király 1435-ben N.-Szombatban kérésztelő szent János napján kelt oklevelében megengedte Eperjes város polgárainak, hogy a malomárkot a várost környező falakon kívül vezessék s az eddigi árok helyén egy utca nyitassák. (Igy keletkezett az »árok« utca, »in fossato«).

Az így hadászati fontosságot nyert Eperjes falainak kiépítésére nagy gondot fordítanak a királyok. Albert király özvegye, Erzsébet királynő még hívét Giskra Jánost, a cseh hadak vezérét is segítségükre küldötte a város falainak kiépítéséhez. 1442-ben. Hunyadi Mátyás király is teljes adómentességet ad az eperjesieknek 3 évre, hogy falaikat jól kiépíthessék. 1459-ben s 1472. még a megyét is kötelezi, hogy e munkában Eperjesnek segítségére legyen. — 1474-ben maga Hunyadi Mátyás király is itt időz Eperjesen. — Kiváltságait később is neveli, mindenkor nagy gondot fordít rá.

Ezt teszi utóda II. Ulászló is, a ki 1494-ben hosszabb ideig tartózkodott Eperjesen és a ki a második rákosi országgyűlésen az 1500-ban, uralkodása tizedik évében, alkotott törvényeket közölve a várossal, egyúttal újra megerősíti annak kiváltságait, kiterjesztvén a szabad járás-kelési jogot azokra is »illisque, qui in gymnasiis et studio litteralis scientiae praeoccupati fuerint«, — mert az eperjesi ifjak már ekkor szorgalmasan jártak a krakkói egyetemre és az eperjesiek általában igen gyakori érintkezésben állottak németországi törzsrokonaiikkal, nevezetesen Boroszló, Magdeburg és Hamburggal, — sőt el-el jártak a lipcsei híres vásárookra is.

Ilyen állapotban találja Eperjest a reformáció s mivel a reformációtól kezdve a város — bár eddig is gondot fordított az iskoláztatásra, — kíválónan gondolja az iskolát, s így a város sorsa az iskola állapotán is meglátszik, — ezentúl az iskola történetének megvilágításául fogjuk közölni a város sorsának egyes fontosabb változatait s itt csak a következőkre teszünk még néhány rövid megjegyzést, u. m.

1. a közigazgatási vagy is városi belkormányzási szervezetre, 2. a lakosok nemzetiségére s 3. a város birtokaira.

1. *A mi a közigazgatási szervezetet illeti*, vagyis a városi belkormányzatot, azt megismerhetjük az 1489-ben lemásolt és az akkori 7. magyar sz. kir. város szervezetéhez hasonló külföldi eredetű szervezetről, a mely a »Tavernicalbuch«-ban (»Codex Tavernicalis«) foglaltatik. E szerint a város összes polgárainak egyetemes közgyűlése választja a (Centumivereket) a százak tanácsát, ezek választják a 12 esküdtet (»jurati Cives«) és a bírót (»Judex«), esetleg albirót (»Judex secundarius«), továbbá a jegyzőt (notarius)

esetleg aljegyzőt és a börtönfelügyelőt (»preco« »pristaldus« »büttel«) végül a kisebb városi tisztviselőket (»officiales.«)

A szervezet legfontosabb tagja a bíró, a ki az esküdtekkel mint egy test, egy egységet képvisel. Ő dönt, ő intézkedik mindenben. Vele együtt az esküdtek személye is szent és sérthetetlen. Később kifejlődött a »tribunus plebis« állása is, a ki a rendőrkapitányi teendőket látta el. A mi különben a városi tisztviselőket, szolgákat illeti, azoknak számát, nemét legjobban megláthatjuk az alább bemutatott s az 1532-ki számadásokból vett jegyzékből.¹

¹ Azon megjegyzéssel, hogy a város voltaképeni tisztviselőinek (magistratus) hivatala, nem volt fizetéses, hanem csak nobile officium, tiszteleti állás, s csakis a jegyzőnek kellett állandó fizetéssel birnia, mert ez oly állás volt, mely különös előkészítést követelt s az illető jegyző idejének javarészét vette igénybe s hogy a jegyzőt a polgárok részére kiállított hivatalos íratokért is bizonyos tiszteletdíj illette meg s hogy egészen ingyen a bíró s az esküdtek sem szolgáltak, mert hiszen a bíróságok jelentékeny részét ők kapták meg s a nevezett törvénykönyv megszabta némely hivatalos ténykedésökért az őket megillető díjat (lásd Ágoston K: Eperjes alakulása 23. l.) s hogy végül a tanítónak (Schulmeister) 32 frtnyi és gabona, fa, bor stbi álló illetményét is részben félétlenként, részben annak kívánságára részletenként fizette a város, tehát épen úgy, mint a lelkészek meglehetősen magas fizetését, díját; bemutatjuk itt Eperjes 1532-iki számadási könyvéből (Lásd Cub. I. Loc. I. Fasc. A) a város heti kiadásainak jegyzékét úgy, hogy 4 különböző hetet tüntetünk fel az azokban előforduló rendkívüli kiadásokkal együtt, úgy mint azok feljegyezve vannak. Ezen négy heti kiadásban azonban saját rendes címén nem fordul elő a »Bombardarius« a »patantantus« az ágyúk felügyelője, a város falainak főtűzmestere.

„Regestrum eorum, que hebdomadatim exposita sunt:

1) Sabbatho ipso die Epiphanie:

Aurige (Civitatis) cittis	fl 1 —	denár
Tubicini	„ 1/2 —	„
Cristophoro	„ 1/2 —	„
Custodibus portarum	„ 1/2 —	„
Magistro fori (piacz felügyelő)	„ — 32	„
Pretoni	„ — 25	„
Haittoni	„ — 15	„
Ad prandium magnum expositi	„ 17 38	„
Pro speciebus dno Andree de Bathor donatis	„ 5 —	„
Thabellario Thalaam misso	„ — 8	„
pro avena	„ 11 43	„

2) Sabbatho aute dominicam Judica.

Aurige cittis	„ 1 —	denár
Tubicini	„ 1/2 —	„
Cristophoro	„ 1/2 —	„
Custodibus portarum	„ 1/2 —	„
Magistro fori	„ — 32	„
pretoni	„ — 25	„
haittoni	„ — 15	„
Dno Benedicto Cassoviam misso	„ — 89	„
Organistae	„ 1 —	„
Carpentario ratione laborum	„ — 52	„
Extractori davorum per diem	„ — 10	„
pro equo mutuo dato Cassoviam	„ — 25	„

2. A mi a *lakosok nemzetiségét* illeti, e tekintetben tagadhatatlan, hogy azon helynek, melyen ma Eperjes áll, első lakói magyarok voltak és hogy a várossá fejlődő Eperjesben is sokan lehettek a magyarok, azt bizonyítja¹ az, hogy Eperjesen mindenkor volt «Ecclesia Hungarica», az, hogy a város területe minden részletének elnevezése magyar, bizonyítja a város utcáinak régi nevei, bizonyítja az, hogy még akkor is, midőn minden latinossáttat megmarad a magyar utca, a »platea Hungarorum« s az is, hogy az elenyészett régi városrészek is magyar névvel voltak jelezve; p. o. »Ertemlak«, a mi az »Erdőlak« elferdítéséből keletkezett. Később is folyton tódult a Sárosi magyar lakosság, a mely csak a 18-ik század elején pusztult ki, a városba, sőt volt idő² a 16. és 17-ik

3) *Sabbatho aute festum Martini.*

Aurige Cittis	„ 1 —	denár
Tubicini	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Cristophoro	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Custodibus portarum	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Hanso	„ — 33	„
Nicolao	„ — 33	„
Judici fori	„ — 33	„
Pretoni	„ — 25	„
Haittoni	„ — 25	„
Carpentariis reparantibus domos sub port.	„ 1 37	„
pro frenis duobus	„ — 56	„
Fabro Civitatis pro variis feramentis ad domos vigiliarum ac alios pertinentibus	„ 3 26	„
Duobus stipendariis <i>ad perbibendum</i>	„ — 13	„
Pro media vini	„ — 4	„
Tabellariis variis	„ — 47	„
Dno Eckio ad Regiam Majestatem misso in negotio civitatum omnium reverso Sabbatho aute omnium Sanctorum expedit ad nostram partem in communi divisione	„ 4 16	„

4) *Sabbatho ante Elizabet;*

Aurige Cittis	„ — 75	denár
Tubicini	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Cristophoro	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Custodibus portarum	„ $\frac{1}{2}$ —	„
Hansa famulo	„ — 33	„
Nicolao	„ — 33	„
Judici fori	„ — 33	„
Pretoni	„ — 25	„
Haittoni	„ — 25	„
Organistae	„ 1 —	„
Carpentariis in balnea stuba laborantibus	„ — 68	„
Dnus Lucas et Gregorius Somer ad Congregationem Civitatum Cassoviam missi expenderunt	„ 4 24	„
Muratoribus in stuba balnea	„ — 10	„
Pro tortore misso	„ $\frac{1}{2}$ —	„

¹ l. Cub. II. Loc. 3. Fasc. E.

² Lásd ezt a két magyar nyelven sokat író eperjesi magyar papnak Mihalko Jánosnak és Madarász Mártonnak műveiben: Mihalko J műveit Szabó Károly R. m. k. I. k. 261. l. 591 sz. a. 304. l. 699. sz. a., 316. l. 77. sz. a. — Madarász Márton műveit

században 1555 és 1644 között, hogy a magyar nyelv¹ a németnek és latinnak használatát is bizonyos fokig kényszerította, — hiszen 1646. körül Eperjesre jönnek a fiuk magyar nyelvet tanulni Matr. Ord. Wagner M. — és hogy a magyar evangélikusok számára külön ev. templomot kellett építeni 1565-ben, a »Windische Gasse« ban, mely ezentúl a »magyar utca« nevét viseli.² Minda mellett tény, hogy a város lakosságának zömét a 12-ik században itt letelepített németek, szászok alkották, a kik a többször itt fellépett járványok és a háborúk rémitő hatása daczára is megtartották túlsúlyukat mert hiszen állandóan gyarapodtak a sáros-megyei némettség, főleg a más két szabad királyi város: Bártfa és Szeben ideköltöző német polgáraival és a Szepességből itt letelepedő szászokkal. A sárosmegyei némettség, nagyon elterjedett volt, mert hiszen Siebenlinden (Héthárs), Hansdorf (Hanusfalva) Hamburg, Stellbach, Reichwald (Richwald) s ezek környékei ellepve voltak német lakosokkal.

A tótság már csak a kipusztult, elhanyagolt Eperjesbe talált utat s csak is a Rákóczy-féle forradalom után, — midőn a régi törzsökös német polgár családok és magyar lakosok megritkultak, s midőn a régi szigorú czéh-szabályok, melyeknek értelmében csak polgár fiu lehetett iparos, — eltöröltettek, illetve megszüntetve lettek.

A tótságba azonban belénem értettük a régi vendeket, sem az e vidéken egykor igen hatalmas huszita csehek, mert midőn azok olyan uralkodó állást foglaltak el a megyében, hogy a sárosi régi róm. katolikus parochiák közül körülbelül 70 lett az övék, és maga a megye főispánja, Giskra János, a sárosi vár ura, is az ő körükből került ki, Hunyadi Mátyás idejében, Eperjesen is szerepet játszottak és külön templomuk volt a magyar utcán (»Windische Gasse«) s midőn a reformatió idejében evangélikusokká lettek is, megtartotta a »Windische Kirche« a maga külön állását, papját és csak az 1614-ki rendezés után rendeltetett papja, az első pap, a német »Pfarrer« joghatósága alá.³ A mint evangélikussá lettek a csehek, a vidékről lassanként a városba tóduló tót nép által is gyarapodott egyházuk, úgy, hogy 1635-ben a beköltözködők nagy részének volt földesura nekik a régi Karmelita telepen (a kassai alsó kapunál) templomot is épített. (Keczer Sándor), ugyanazt, mely később minorita templom lett s ma a gör. kath. székes templomot képezi. A réGINEK helyén pedig a későbbi ref. templom épült.

3. *Eperjes sz. k. város birtokait illetőleg*, legeelő is meg kell jegyez-nem, hogy Eperjesnek igen sok birtoka volt különböző időben, melyek azonban a különféle háborús idők viszontagságaiban legnagyobb részt elvesztek, úgy, hogy ma már az erdőkön. Borkuton, Szt. László hegyen és Czemétén kívül alig van pár holdnyi földje Eperjes határában. Legtovább birta

u. o. I. k. 259. l. 582. és 583. sz. a., 312. l. 719. sz. a., 322. l. 714. sz. a., 351. l. 824. sz. a. — Wéber János eperjesi »Patikárius és városi bíró« magyar művében; Amuletum stbi Szabó K. i. m. 330. l. 767. sz. a.

¹ Lasztókay i. m. 51. l. 1627. mellett.

² L. Cub, I. Loc. I. Litt. A.

³ 1730-ban újra külön váltak.

a hegyaljai szőlőket és Mochnya és Kajata falukat, mely utóbbiakat a Collegiumnak ajándékozván, midőn 1673-ban a Collegium elvételét, azok is a Jezsuitáknak adattak s ekkor a Jezsuitáknak Mochnyán és Kajatán ev. jobbágyai voltak s csak is két telkes gazda volt a két faluban r. katolikus. A Tököli felkelése és a Rákóczy forradalom idejében ugyan az evangélikusok visszakapták a Collegiumot s így a két falu is megkerült újra, 1711-ben azonban ez mind újra elveszett s ekkor elveszett a két falu a városra nézve is, mert a Jezsuita rend eltörlésekor, midőn a Collegiumot a Jezsuitáktól, a kik azt 1711-ben újra visszakapták volt, elvették, elvették egyúttal a két falut is és az a vallás és tanulmányi alap javaihoz csatoltatott s azóta ahoz tartozik. A Collegiumot — mint látni fogjuk — az evangélikusok II. József kegyelméből vétel útján újra visszaszerezték. Ezen időben veszték el Eperjesnek pompás hegyaljai szőlői is, azzal együtt, melyet Tököli a Collegiumnak ajándékozott volt (*király szőlő*), s mely állítólag 600 holdas volt.

Még szerencse, hogy Eperjes megtarthatta malmaival, a melyek szinte veszedelemben forogtak.

A mi már Eperjes birtokait részletesen illeti, ezek között különbséget kell tennünk a szerint, a mint Eperjes valamely faluban, pusztán, egyedüli úr volt, tehát az egész birtokot birta és a szerint a mint másokkal osztott a birtokban, vagyis csak »Compossessor« volt, tagja volt a közbirtokosságnak.

1. *Eperjes kizárólagos ura volt*: a mochnyai, kajatai, fintai, ládai, berzenkei, szentlászlói birtokoknak és Czéméte, Bahta, Dubrava pusztáknak.

2. *Része volt Eperjesnek az* enyiczkei, kendei, salgói, komlósi, malomfalvi, hidegkuti, gergelaki, soóvári, uszfalvi, nagyternyei, kisszilvai, hamborgi, balásvágási, daróczi, bajori, keresztesi, ádámföldi, zsebfalvi, karácsonmezei, lascói, margonyai, vállvágási, luzsankai, longhi, ferencsvágási, giralthi, vaspataki, balpataki, megyesi, radványi, izsépi, andrásvágási, asguthi, nyársardói, szent-kereszti, kapronczai, bujaki, luzsáni, zsegynei, ábrahádi (ábrányi), erdőcskei, kellemesi, jákóvésszei, benyéki, kis-sárosi, szent-péteri, somi, deméthei, szilvási, lucskai, kükemezei, zsálmányi, dukafalvi, nagyszilvai és radácsi — birtokokban; és a nagyfalvi, steflakai, uszdombjai, zabavai, herczegfalvi, novályházai, mulathi, konarechi és csernelyesi pusztákban; — mint ezt Franciscus Paracelsus Eperjes város nagy buzgalma levéltárnoka kimutatta.

1537-ben Vels tábornok 4000 forintért Soóvár várát a hozzátartozó uradalommal zálogba adta Eperjesnek és ezen birtokban I. Ferdinánd is megerősítette Eperjest. Majd midőn Soóvár vára leromboltatott és a soóvári Soós család I. Ferdinándnak hódolt, Eperjest ezért I. Ferdinánd más birtokokkal kártalanította.¹

I. Ferdinánd király 1537-ben *Eperjes környékén fekvő* két szőlőt ajándékozott Eperjesnek;² azonban nem ezen, hanem hegyaljai szőlői

¹ Cub. II. Loc. X. Fasc. K.

² „post festum exaltationis Sanctae crucis“ kelt levelében I. Cub. II. Loc. X. Fasc. A.

bírtak Eperjesre nézve nagy becsrel, jelentőséggel. Hogy milyen terjedelmesek lehettek azok, meggyőződünk róla, ha végig tekintünk az 1561-ik évből eredő érdekes, részletes *magyar* szőlőkezelési számadásokon.¹ Ezekből és a többiekből megtudjuk, hogy Tállya, Zombor és Tolcsva határában voltak kiterjedt szőlői, melyek közül, úgy látszik a »nyerges« a »messzelátó« és a »gyopáros« jövedelmezett legjobban. Mindenikben borháza, külön fogadott „Wein Zerller“ Weintzyrler-vincellérje (vinicellarius) volt.

Mikor a tanács összeült, a bíró parancsára a javából, szolgáltatott- a borgazda.²

Vendéget jóval tiszteltek meg, ajándékoztak meg. Ezen kívül volt a városnak fürdője, vámjoga és kezelte a királyi és püspöki (egyházi) jövedelmeket, a tricesimát és a dézsmát.

Mindezen birtokokat, jövedelmeket külön gazdák, felügyelők kezelték, kik a városi tanácsnak számoltak be, mely a bor kimérést a városban megbízható polgárookra bízta.³

¹ Cub. I. Loc. 3. Fasc. B.

² Mellőzve az 1507-ik évet, melyben az eperjesieknek igen sok kiadása volt a szőlőkre, felemlítjük, hogy az 1563-ik évben Eperjesnek a Hegyalján következő szőlői voltak (L. Cub. I. Loc. 3. Fasc. B.: Register auff Bau der Weingert Im jar 1563.) *Tályán* a »nyerges« és »Pallata« (palotás); *Zomborban* a »messzelátó« és a »hosszú szőlő«; *Tolcsván* a »Bartalos« a »gyopáros« a régi, a nagy „Cziroka“ és az „új Cziroka“ szőlő. A számadásban a czimek így vannak felsorolva: „czw Talla auff den Nerckesch, auff den Pallata; czw Zombor auff den messelatho, auff den Hosusele; czw Tolczva auff den Bartolosch, auff den Dyobarosch — Jobarosch, auff den czyroka, auff den nøyen czyroka.“ —

Az 1534. sk. évekből származó borgazdai, borkimérői számadásokban („ratio de epocillatione vinorum“) — gyakran találkozunk ilyen tételekkel: (lásd Cub. I. Loc. 3. Fasc. B.)

„Item dem Kazianer (I. Ferdinánd hadvezére) „geschenkht 32 halben zu 5 denár.“

„Item am sontag zum frustuck geschenkht den hern von Bartphel und aus der Leutsch 16 halben.“

„Item am Montag auffs haus (városháza) 5 halben.“

„Item am freitag auffs Haus 12 halben zu d' „colacio“ zu 4 den.“

„Item geschenkht dera sheredi Casp: 9 halben zu 5 den. Volt zu 3 denár is bor.

„Item am sonabent auffs Haus 5 halben zu 5 den.“

„Item dem hern pfarrer zum newen Jar, geschenckht 2 pint zu 5 denár.

„Item dem hern Richter 2 pint zu 5 den.“

„Item den hern des radts itzlichem besonders geschenkht 1 pint zu 5 denár.“

(Cub. I. Loc. III. Fasc. E. Anno 1684 jan. 29. Wein H. Mahzeit nach der Richter Wahl 33. f.)

NB. A szőlők felügyelőinek számadásaiban pedig ilyen feljegyzéseket is találunk mint p. o. az 1666-ik évről: „Deákoknak és mendikásoknak attam fl. 1:80.“

³ A mi a város jövedelmeit és jövedelmi forrásait illeti. arra nézve felvilágosítást nyújt nekünk az 1532-iki teljesen épen megőrzött városi-számadási könyv (L. Cub. I. Loc. I. Littera A.), a melyben a következőket találjuk:

„Regestrum Proventuum Civitatis anno 1532:

s következőknek a következő czimek:

Ex garratura Cerevisiae	fl 106 74 denár.
Ex venditione Cerevisiae in utroque Suburbio	63 85 „
De molendino superiore	149 49 „
De molendino inferiore	62 42 „

A birónak joga volt elismerésül, jutalmul, ajándéku utalványozni, akár a gabonából, akár a borból, akár a lisztből. És a városi számadásokban gyakran fordul elő azon megjegyzés „a bíró ur parancsára“ kiadott külön ez és az.¹ Böven jutott mindebből a papoknak, tanároknak és tanítóknak is kiknek külön fájok is volt, a mint azt a „Wein“, „tred“ „traid“, „gersten“, „mehl“ „Schewern“ stbi számadásokból látjuk.

Igy érthetjük meg azután, hogy egy egy Schulmaister mint p. o. Stainhofer egész évi készpénzfizetését is képes volt meggazdálkodni.

2. Eperjes város topographiája.

Eperjes sz. k. város felső Magyarorszában Sáros vármegyében fekszik a ferrói keleti hosszúság 39° és az északi szélesség 49° alatt, közel a Tarcza és a Szekcső folyók összefolyásánál, 11 mértföldre a centrális Kárpátoktól keletre, egy kellemes, tágas, délre nyílt völgyben, előtérben kertektől, domboktól, háttérben 4 váromot hordó s 3000 lábíg emelkedő hegyektől környezve — a Tábor hegy lejtőjén.²

Mióta 1494 ben II. Ulászló király itt időzése és jóformán felügyelete alatt a város falai teljesen kijavittattak és kiépítették s nevezetesen az északi mellett a déli (kassai) felvonó hidas kapu is erődítvénynyé tétett s majd a külső harmadik körfal is kiépült, tojásdad alakú, nagy várhoz lett hasonló, melyet a Tarcza folyóból bevezetett malom árok vize

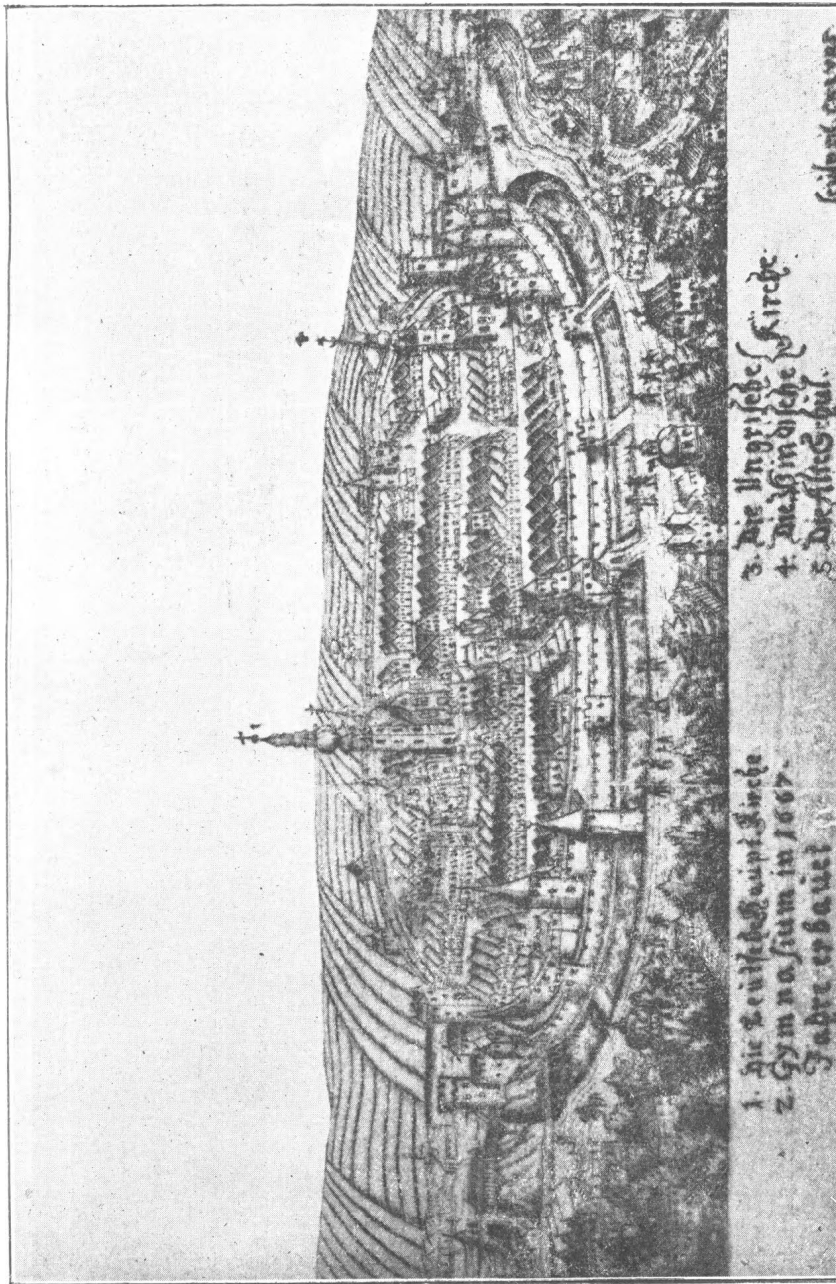
De mola Pannificum	„	2 42	„
De cotibus Fabrorum	„	2 25	„
De libra publica	„	10 —	„
De garratura vini	„	8 44	„
De tricesima regia	„	13 —	„
De decimis Episcopilibus	„	166 —	„
De lanienis sive Macellis	„	19 50	„
De camera salis	„	— —	„
De fecibus vini et vasis venditis	„	61 41	„
De balneo publico	„	10 —	„
De officina pannirasoria	„	4 —	„
De decimis apium	„	— 19	„
De decimis porcorum	„	4 22	„
De possessionibus Civitatis	„	142 31	„
De praedio padfewlth (padföld) hoc anno nihil	„	— —	„
Census inquilinorum	„	16 60	„
De censu fori hebdomadalis (hetivásár)	„	33 77	„
De censibus et debitis antiquis perceptis	„	24 72	„
„ „ Item	„	4 45	„
Item	„	5 —	„

Ez együtt véve azon korban szokatlan nagy 1010 frt 89 den. vagyis ezért 1010 forint 89 denárnyi jövedelmet mutat készpénzben, a mihez a természetményekben való s más egyéb jövedelem számítandó, úgy, hogy bátran elmondhatjuk, hogy Eperjesnek háztartása azon időben valóban úri háztartás volt.

(NB. 1593-ban az „Aus gemainer Stadtkass Empfang“ 2029 f. 76 den. volt.)

¹ „mer ausz befelich des Hern Richters p. o. 1582; „auf des Richters befelich geben“. 1568. stb.

² a Tábor hegy valószínűleg még vak Béla idejében nyerte nevét, a király táborától s azóta a sok belháború közben valóban mindig Tábor hegy — táborozó hegy volt.

EPERJES 1668-ban.

mély sánczokban futott körül, (ez emeltetett fel egy gépezet segítségével a városba is, a csatornába ivó vizül, mert a városi kutak nem voltak valami jók) s a második erős körfal védett. Ezen körfalon, mely az 1606-ki le mérés alkalmával 3330 lépésnyi volt 720 lörés volt hagyva s 42 ágyúnak alkalmas terep; mint más hasonló városok falai körül, úgy ezek körül is körül lehetett járni a mellvért védelme alatt. Eltekintve e két erősséget alkotó alsó és felső kúptól, melyek védelmére egy-egy külön bástya is szolgált, a város négy oldalán, a középső falakon négy erős bástya volt — nyugot felől hasonló kettő védte a belső falakat is. Nyugot felől a Tárca felé és az azon túl fekvő Kalvária hegy felé vivő útra a Flórián utcából nyílt egy erős bástyás felvonó hidas kapu — kijárat, melyet a nyugoti oldalon még két kisebb bástya védett, melyhez hasonló két bástya volt a keleti oldalon is.

A belső várfalak mellett futottak a nyílt csatornák is, melyek a nyugoti és délnyugoti falak alatt bocsátattak ki a malomárokba s különösen a flóriánutczai kapunál egész külön erősítést kívántak. Meg kell jegyeznünk, hogy Eperjesen igen korán ásatott egy nagy csatorna, a mely a minden féle piszkot a főutczáról és a magyar utczáról a malomárokba vitte le.

Maga a város képe a következő volt. A nagy piacz körül állottak a fő-utczának — (sokszor csak egyszerűen „platea“) emeletes czifra cziradás házai. A tojásdad alaku fő-utczával majdnem párhuzamban futott kelet és délkelet felől a magyar-utcza, majd a később keletkezett (1435.) árok-utcza. Az északi és déli kapu környéke külön házcsoport, jobbról balról épült kisebb lakok építését tette szükségessé. A nyugati belső fal mellett is voltak házak építve („falköz“ — „po za muri“) , bástya utcza“ névvel. Ezek között, tehát az árok-utcza felső, északi része mögött állott az ugynevezett „száraz malom“ mely arra szolgált, hogy ha a város falain kívül álló az ugynevezett „malomárok“ által hajtott két, „alsó“ déli és „felső“ északi malom netalán az ellenség által megszállva, nem volna használható, az őrletés meg ne akadjon. Ezen „száraz malom“ egy hatalmas magas, igen erős bástyát alkotott, melynek belsejében a körben járó lovak által forgatott malomkö alkotta az őrlőmalmot. A város csürjei ugyan legnagyobb részt a városi falakon kívül állottak, de a városházán magán is volt magtár és a városban az árok-utczán is volt a városnak majorja.

Igen szép képet mutatott azonban a fő-utcza tágas tere, a nagy piacz, ennek felső felében, a város közepén végig szaladó, keletről nyugatra tartó nyílt csatornán tul felfelé éjszagnak állott a szép goth stylben épült Szt. Miklós (Eperjes helyi patrónusa) templom magas nyulánk tornyával, mely 1451 ben épült,¹ a mellett ugyancsak éjszagnak a nürnbergi házak mintájára építve a városi régi iskola, mely 1779-ben gyökeresen megújított,² a mellett az 1642-ben épült³ magyar templom, majd az 1667-ben épült Collegium. A nagy piacz déli részén, ott, hol legszélesebb volt az

¹ I. Cub. I. Loc. 3. Fasc D.

² Korab. i. m.

³ Nicolai féle C. v 1806.

utcza, állott a Bazár „Waarenhaus“ apró fülkékből, boltocskákból álló földszintes körépület,¹ mely mellett egy egy emeletes erős bástyaforma torony állott az u. n. „Narrenhaus“, melybe az utczai csendháborítók, többek között az éjjel az utczákon zajongó diákok csukattak. A „Waarenhaus“ valóságos gabonacsarnok és iparcsarnok volt.

A fő-utcza keleti házsorai között állott a nagy kényelemmel épült »Deversorium publicum« a nagy vendégfogadó, (majd később a város falain kívül is épült ilyen.)

S ha már most mindehhez hozzá vesszük, hogy a vásárok és heti vásárok alkalmával, de a napi adás-vevés czéljából is az egyes czéhek helye ki volt jelölve, mint p. o. a mészárosoké a főpiacon a keleti ház-sor kellő közepén egy egész kis utcza (»Branka«), a tímároké a városháza ivezete alatt lefutó s a Flórián-utczával egyet alkotó, az árok-utczát két-felé szelő keskeny városházköz, a cipészeké a nagy templom környéke, a kenyérsütőké a nagy templom melletti piacrzész, a zöldséget s agyag-árut eladóké a Deversorium publicum környéke stb.; akkor előttünk áll a régi Eperjes s annak piacza. Fel kell még említenünk, hogy azon utcza, mely a Tábor hegy felől a »Bleiche«² felé futott s mely magát a várost is majdnem két egyenlő éjszaki és déli (nagyobb) félre osztotta, a magyar-, fő- és árok-utczát ketté szelte, maga a piacz felől is meg volt erősítve s bástyaszerű kapukat alkotott, melyek közül az egyik a nyugati félen, az egyemeletes igen szép, az igazság kötött szemű istenasszonyával diszitett városháznak alkotta éjszaki szárnyát, a másik (a mostani törvényszéki épület) részben szintén városi tulajdont, részben magán tulajdont alkotott.

A magyar utczán épült az akkori korhoz képest diszes, massiv, tömör, nagy méretű, egy emeletes megyeház, a „Windische Kirche“, az 1565-iki „Ecclesia Hungarica“, annak délnyugoti részében (később) a ferenczrendiek egyemeletes társháza és karcsu két tornyú temploma. A főutczának déli, illetve délnyugoti szögletében a (kassai) déli kapu tözsomszéd-ságában állott a karmeliták zárdája és a városi közkórház — később az cv. tót gyülekezet, majd a minoriták temploma.³ Az alsó malomtól délre⁴ állott a halas tó⁵ s a legrégibb Eperjesen, egykor annak tözsomszéd-ságában⁶ a Szent László temploma.

¹ a mai Neptún kút helyén.

² a fehérítő felé, hol a vásznat fehérítették.

³ Ma a g. kath. székes egyház.

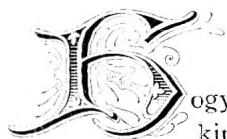
⁴ a hol ma a Steinhübel és Beör-féle kert van

⁵ Az 1466-iki számadásokban ez áll: „Vor Hecht in der Stadtteych fl. 8 den.
20“ Később ott állott a Jezsuiták halastava.

⁶ a mostani honvéd laktanya helyén.

A) AZ EPERJESI ISKOLA TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK

1531-ig.

Hogy Eperjesen, a mint az várossá szervezkedett, majd pedig sz. kir. várossá lett, iskolának kellett lennie, azt onnan következtetjük, mert polgárai a külföldi szászokkal, mint azt fentebb is kimutattuk már, örökös érintkezésben állottak; de főleg onnan, mert Eperjes legrégibb számadási könyveiben a „Schulmeister“, a tanító fizetése, mint rendes tétel fordul elő. A németországi szász városokban az iskolaügy már korán a középkorban fellendült az ú. n. „Schrieffscholen“ majd „Bürgerliche Scholen“ által, melyekhez a kiválóbb szerzetek mellett keletkezett „Stiftscholen“ is járultak. Az eperjesiek pedig mindenben utánozni igyekeztek németországi fajrokonaik eljárását, szokásait. Sőt azt kell vélelmeznünk, hogy az Eperjessel szemben oly nagylelkű Anjou-házbeli királyok s nevezetesen Nagy Lajos idejében s később Zsigmond király idejében is, az azok által alapított („pécsi egyetem“, „Sunda“) főiskolákban is nem egy eperjesi tanulhatott. Nagy Lajos idejében Lengyelország szorosabb viszonyba lépve Magyarországgal, a felső magyarországi városok is élénk összeköttetésbe léptek a lengyel fővárossal és valóban már korán a 15-ik században ott találjuk az eperjesi tanulókat Krakóban, egynek-másnak még adóslevelei is meg vannak, melyek alapján velök szemben krakói házi uraik javára a városi tanács eljárt.¹

Hogy pedig az eperjesi számadásokban igen korán fordulnak elő a Schulmeisterre vonatkozó tételek, bizonyítja az, hogy már az 1440-iki feljegyzésekben² fordul elő ezen megjegyzés: „a tanítónak másfél évi díjával maradtatok adósak, 38 veres forinttal; tudjátok, hogy ezt a házak szerint kell beszédnetek.“ („Item so bleybet ir schuldig dem Schulmeister seyn lon von anderthalben Jarc 38 fl. rote. Dortzu gedenket das das von den Hewsern werde ausgenommen.“) Ez pedig történt „tempore Georgii Pellificis (Szűcs) Judicis“ Szűcs György bíró korában. Majd ismét az 1441-iki évből fordul elő egy feljegyzés, melyből megtudjuk, hogy akkor Georgius Késmarcensis-Késmárki György volt a bíró és ujlag adósai maradtak az eperjesiek a tanítónak 4 veres forinttal és 9 dénárral. (1441. tempore Georgii Kesmarcensis Judicis: „Darnach seyn wir schuldig dem Schulmeister 4 rot fl. 9 din.“)

¹ Lásd Cub. II. Loc. 103. Fasc. K.

² L. Cub. I. Loc. 3. Fasc. D.

És így megy ez évről évre. A tanítót tehát a város fizeti és bőven láthatta el a szükségességekkel, mert fizetésének bizonyos részlete mindig benn maradt.

1449-ből már nemcsak azt tudjuk meg a városi számadásokból, hogy a tanítónak kifizették egész évi jövedelmét, hanem azt is, hogy azt Urbanusnak hívták és hogy egy könyv papirost is vettek 8 denárért.

A tanító rendes kifizetéséről értesítenek bennünket az 1464-iki, 1466-iki és 1467-iki számadási könyvek is. Az 1469-ik évből pedig egy hagyaték tárgyalási jegyzékből arról is értesülünk, hogy az akkori tanító, Pál, a Blau János hagyatékából követelése fejében egy prémes köpenyt is kapott tíz forint értékben s azonkívül a temetésen való részvételeért 2 forintot.¹

És így folyik ez tovább. De majd be nem érik az eperjesiek azzal, hogy gyermekeik, nevezetesen fiaik a katechismuson kívül csak olvasni, írni s valamicskét számolni tanuljanak meg, megszokták már, legalább az arra leginkább alkalmasakat az egyetemekre is kiküldeni, hogy pedig ez minden baj nélkül történhessék meg, 1500-ban II. Ulászló királytól a 2-ik rákosi országgyűlés után, magyar uralkodásának 10-ik évében nagy 8-ad kutyabőr kiváltságos levelet kapnak, melyben nekik a Lengyelország felé való szabad járás-keelés, kereskedés engedtetik meg, de egyuttal hozzáté-
tetik az is, hogy ezen szabad jövé-menési kiváltság azoknak is szól, a kik tanulmányaikat a külföldön tovább folytatni kívánják.²

A város az iskola minden szükségletéről gondoskodik. Papirost vesz, fát ad az iskolába (1516—17. ad scholam pro lignis den. 16.), sőt ellátja az egyeseket még könyvekkel is. Így bizonyos István nevű fiúért, a kit Moler Albert 1 $\frac{1}{4}$ éven át alkalmazott a misénél és azt el is tartotta, 5 frtot fizetett, Oswald tanítónak pedig azért hogy öt egy évig tanította 32 denárt adott. 1517-ben ismét Baccsó Gáspárnak térítette meg az általa vett könyvek árát és fizetett a fiu tanításáért összesen 4 frtot és 48 denárt.³

Eddigél tehát összesen 4 Schulmeister t ösmerünk, nevezetesen 1449-ből Urbanust, 1469-ből Pawlt, 1516-ból Oswaldot, 1517-ből Baccso Gáspárt. Ezeken kívül említve van Kassának Eperjeshez intézett egyik levelében 1519-ből Magister Wolffgangus.⁴

¹ Cub. II. Loc. 3. Fasc. E.: „Register dni Mathiae Schlesier ex parte dni dn Johannis Blau 1469. 2. l.“ „Item Pawl Schulmeister den mardern rock an d' scholt vor 10 Gulden — gezalt“ 3. l. Item dem Schulmeister 2. gl. an d' loenung.“ — Számadási könyv 1469. Tempore dni judicis Ladislai Schewtzlich. Dnica Reminisvere. Item dem Schulmeister bezahlt gaz sey Jorion flor 4.“

² Cub. II. Loc. 4. Fasc. A. „... illisque qui in Gymnasiis et studio literalis scientiae praeoccupati fuerint.“

³ 1516—17-iki számadási jegyzék: „Dno Alberto Moler ex eo quod juvenem circa missam suam quinque quartalibus anni tenuit soluti sunt fl. 5 et ad scolam pro lignis ddn XVI. item pro annalibus succentori d. 5. Item fl. 1 datus est Joanni Feyrer pro quo puero Stephano tunicam saravit; anno 1516. in quadragesima scolari. Oswaldo ex eo quod Stephanum per unum annum docuit d. 32. ... Anno 1517. Baco Gáspár prac textu certorum librorum ab eo emptorum et quod ipsum tribus annis docuit Civitas soluta fl. 4 d. 48.“

⁴ Cub. II. Loc. IV. Fasc.: H. „und do bey dy selbige tzeyt persönlich gewest yst der wyrdige magistr Wolffgangus ytzundt bey uns predyger.“

Sokkal világosabb bepillantást nyerünk az eperjesi városi iskola viszonyaiba az 1521-ik évtől. Ekkor lett ugyanis az eperjesi iskola vezetőjévé: Magister Sebastianus Stainhofer. »Hallanus oenivalensis.«

Stainhofert a kassai jegyző, Valentinus (Balint) ajánlotta az eperjesieknek. Levelét érdemesnek találtam egész terjedelmében közölni az okmánytárban.

Valentinus jegyző ajánlása folytán az eperjesiek Schmid Gáspárral, bírójukkal élükön megbízták »concionator«-jukat, Mathias Kunysst, későbbi szepesváraljai plébánost, majd egri felszentelt püspököt és az eperjesiek későbbi nagy védőjét, hogy szólítsa fel 16 frt évi fizetéssel Stainhofert foglalná el a schulmeisteri állást. Ez megtörtént. És mivel Meltzer Márton tanácsos is biztatta, Stainhofer elfogadta a meghívást és jövetelét egy Krakóban 1521 márcz. 22-én kelt levelében a husvéti ünnepek utánra kilátásba helyezte, de a szent ünnepek idejében nem akart mozdulni.¹

Stainhofer megjött és az akkori bíró, Schmid Gáspár házában talált hajlékot.² Nagy lelkesedéssel és ügyességgel fogott feladata megoldásához. És az iskola, melyben eljövetelekor alig 10 kisebb-nagyobb tanulót talált, felvirágzott. Nagyon kedveltté tette magát, úgy hogy fizetésére sem volt szüksége, megélt egyéb jövedelmeiből és a szülők s az iskola barátainak szives adományaiból.

Két évig és pár hónapig működött így, midőn ugyancsak Kunyss Mátyás ajánlatára városi jegyzővé választatott.³ Ekkor azonban nagy és hatalmas ellensége támadt Czybner Keresztélyben, az akkori bíróban. Ez a hol csak tehette, üldözte őt. Ennek oka, úgy látszik, az volt, hogy Stainhofer, mint városi jegyző nem tartott a bírókkal, Czybnerékkal, a kik azon idő tájban olyasmit követtek el, a mi miatt az egész Eperjes egyházi átok alá került. Hogy nem tartott velők, az kitűnik abból, hogy ő a pápa követének megsértői ellen kezdett perben nem mint vádlott, hanem csak mint tanu szerepel.⁴ Czybner azon kezdte a vele szemben való ellenségeskedést, hogy ámbár a tanítói és városijegyzői hivatal egymást ki nem zárta, compatibilis volt, rögtön más tanítót választatott, nevezetesen (Siebenbürger) Erdélyi Gáspárt. Erre Stainhofer tanítói fizetését kérte. Czybner daczára annak, hogy tudomása volt róla, miszerint az eperjesiek évi 16 frtot ígértek Stainhofernek Kunyss és Meltzer által, mégis csak évi 12 frtot akart néki kifizettetni és daczára annak, hogy midőn Stainhofer az eperjesiekkal szerződött, akkor még új pénzről szó sem volt, az új, értéktelenebb pénzben akarta azt kifizetni.⁵ Stainhofer ez ellen felszólalt, mert hiszen — úgymond — 1521-ben az új pénzről még szó sem volt s Kunysshoz fordult panaszával. Belátván azonban, hogy ilyen körülmények között Eperjesen nem maradhat, eltávozott s visszatért Krakóba, a honnan ügye pártfogására felkérte a volt bírót és volt házigazdáját. Schmid Gás-

¹ Cub. II. Loc. V. Fasc. A. „Verum temporis sancti habenda est ratio.“

² Cub. II. Loc. V. Fasc. J.

³ Cub. II. Loc. V. Fasc. D.

⁴ Cub. II. Loc. V. Fasc. C.

⁵ Cub. II. Loc. V. Fasc. J. Lásd az okmánytárban.

párt. Együttal írt a tanácsnak is. Smivel időközben az eperjesiek Hans Kramer (Krámer János) által 12 frtjával új pénzben kifizették neki a tartozást, a különbözet megtérítését kérte s egyuttal kijelentette, hogy azt Werner György, az új jegyző kezeibe kívánja lefizettetni, a ki majd tudni fogja, miképen kézbesitse azt neki.

Stainhofer tehát ismét ott volt, a honnan Eperjesre jött, t. i. Krakóban s bár magister volt már, visszalépett az egyetem kötelékébe, levelét ugyanis így írja alá: „Zw Craco in burse Hwrhsalem am montag nachst nach Ostern. 1524. Magister Sebastianus Stainhofer.“¹

Ugy látszik, megkapta pénzét, mert több követelő, vagy panaszlevele nem fordul elő.

Stainhofer idejében nagy fordulat állott be Eperjes város ügyeiben. Az esemény, a mely azt előidézte, mint említettem, — úgy látszik — összefügg az ő sorsával.

Az esemény a következő volt :

II. Ulászló 1500-ban, egyik az eperjesi városi levéltárban (Cub. II. Loc. VI. Fasc. A.) lévő okiratában azt mondja, hogy a római pápa engedélyt adott Magyarországnak az ő kértére jubileumot tartani, vagy is bűnbocsátó czédulákat árulni, hogy azok jövedelme a keresztyén hit el-lenségei, a törökök elleni hadjárat céljaira fordíttassék, (cum neminem lateat sanctissimum dominum nostrum summum Pontificem in hoc Regno ad petitionem nostram sacrum jubileum ideo celebrandum concessisse ut proventus ejusdem in Thurcos christianae Religionis hostes ferocissimos exponantur*) — majd ismét az így (ex Jubileo et confessionalibus) be-jött jövedelmet Bornemissza János (thesaurarius) kincstárnoknak kívánja átszolgáltatni; — a miből világosan kitűnik, hogy ezen, azon korban szokásos pénzszerzési módon, tisztán hazai alkalmazottak útján, tisztán hazai cé-lokra akart VI. Sándor pápa engedélyével gyűjteni és a maga és az ország szorult helyzetén segíteni.

Ezt az eperjesiek helyeselték, előmozdították. Nagyon kellemetlenül lephette meg azonban az eperjesieket az, hogy nem nagyon sokkal ez-után, úgy látszik rögtön a Luthert kiátkozó bullának kihirdetését (1521.) követő évben, megjelent Eperjesen Michael Damo és elkezdett pápai in-dulgentiát árulni, melyet X. Leo pápa valószínűleg ugyanazon célból árultatott nálunk mint Németországban, t. i. hogy felépíthesse, illetve be-fejezhesse a római szent Péter templomot és nem tekintve az eperjesi plébánosnak jogaira, a már különben is a reformatió eszméivel foglalkozó eperjesieket maga ellen böszítette.

Az ember is, a cél is idegen s a segítségre itthon is nagy szükség van, hozzá még az eperjesi plébános jogait is sérti, — nem csodálható, hogy Michael Belsnek sikerült a szabadabb gondolkozású eperjesieket fel-tüzelni és azok — köztük nevezetesen Czybner Keresztély a bíró, Paulus Magnus (Nagy Pál) Johannes Lanius, (Juhász) Johannes Mercator, (Kalmár) Casper Fáber, (Kovács) Benedictus Zula és Johannes Kalmár — annyira

¹ Cub. II. Loc. V. Fasc. J. Lásd az okmánytárban.

felhevültek, hogy a pápai indulgentiát áruló Michael Damot (*mit Spiesen und Schwerten*) megtámadták, a városi malomba szorították, arczán és kezén megsebesítették, a már beszedett 500 aranyat és a pápai bullát tőle elszedték, őt magát megkötözték és fogságba vetették; — majd hosszas fogság után megkötözve, megkinozva, Egerbe vitték. Az egésznek természetesen értelmi szerzője, intézője: literatus Michael Bels, a pap volt. Damo azonban lármát csapott és a pápára apellált s mivel akkor a Luther élet-történetéből ismeretes (Gaetani de Vio Tamás) Cajetán bibornok mint pápai követ (nagykövet = legatus a latere) az országban, illetve II. Lajos király udvarában időzött, az elé vitte ügyét s magát az egri püspöki vicariust is vádolta, hogy az eperjesiektől ajándékot fogadott el, nevezetesen az ő (Damo) elvett arany serlegét. Cajetán rögtön kész volt a Damonak adott pápai bulla szavait, — melyek szerint a kik Damot bántalmazták, egyházi átok alá esnek, azonkívül 5 frtot birságot fizetnek fejéért, — alkalmazni; s Damot védelméről biztosítván, kimondotta, hogy az eperjesiek papostól együtt egyházi átok alatt vannak. (Cub. II. Loc. V. Fasc. K.)

De az eperjesiek nem tartoztak azok közé, a kik könnyen megijednek. — (Talán már tudták azt is, hogy Luther Márton a pápai átok bulla daczára egészséges és jól érzi magát) — és ők is panaszt emeltek Damo ellen és pedig úgy látszik teljes sikerrel, mert már nem sokára arról értesíti őket László egri püspök, hogy az általuk vádolt Michael Damot kétszer is becsukatta, de mert ők, az eperjesiek, az ítéletnél meg nem jelentek, immár vicáriusa által szabadon bocsáttatta.

Damo, a mint kiszabadult, feltüzeltelte a legátust; ez befolyásolhatta az egri püspököt, mert nemsokára az egri udvarban az eperjesiekkel szemben kedvezőtlen hangulat uralkodott. Ennek oka azonban, — úgy látszik — az is volt, hogy az eperjesiek egyik követe Benedek diák az egri püspöki udvar több papjának és a vár parancsnokainak („burggrauen“) füle hallatára úgy nyilatkozott a fogoly Damo előtt: «Itt döglesz meg ezen börtönben mint egy kutya, akár 5 frtot fizetünk is miattad vagy többet!» S azután a jelenlevők felé fordulva folytatta: «Egy másik pernahajder papnak («Hurrentphaffen») — a Mátyásnak is adtunk 5 frtot és egy lovat is ajándékoztunk neki, — hogy menjen püspöknek — és meglett.»

Elég az hozzá, az eperjesiek dolga rosszra fordult és a bibornok (*Herr Thomas Gaetani Cardinal und Böpstlicher Legat*) nemcsak hogy maga mutatott nagy kedvet az egyházi átkot a városon effektuálni, hanem magát a királyt, II-ik Lajost is az eperjesiek ellen bösztette; sőt az egri püspök is kifakadt, hogy »több észt tételezett volna fel az eperjesiekben.«

II. Lajos király azonban az eperjesiek ügyében országos, elvi kérdést is látott. És bár Budán a várban a királyi udvarban, mindenki az eperjesiek viselt dolgairól beszélt és a mint az eperjesiek alább említendő közbenjárója írta: (*Zo wayt ist die sach khommen, das dy handwérger itzt von euch tzu offen ayn liedt singnn, wy dy von Eperjes mit yren Stadt-kinder umgangenn sein, als dy iuden mit Christo« Cub. II. Loc. V. Fasc. A.) még az iparos tanoncok is gúnyversben énekelték meg az eperje-

siek hóstetteit; mégis felszólalt az eljárás ellen és az országnak a pápai szék által adott kiváltsága folytán, (*privilegium de non evocando 1474*), mely szerint a magyar peresügyek Rómába felebbezhetők nem voltak addig, míg hazai bírók nem ítélték a kérdésben, — megparancsolta Vitéz Mihálynak, hogy Michael presbyter ügyét ne felebbeztesse Rómába, hanem itthon ítéltesse el. — (Ezen parancsa kelt: Budae in festo exaltationis sanctae crucis ao dni millesimo quingentesimo vigesimo quarto — 1524. Cub. II. Loc. V. Fasc. A.)

És Vitéz Mihály székesfehérvári prépost a királynak ezen az akkori pápa, X. Leó, által is megerősített privilegiumra hivatkozó parancsa folytán, — daczára Cajetán minden igyekezetének és daczára annak hogy egy a fővádlottak közül már sua forma ki volt átkozva, — leszállította a pert az illetékes egri püspök elé,

Azonban, mint mondám. ott is rosszul állottak az eperjesiek dolgai. Az egri püspöki udvar ellenök volt hangolva.

Volt azonban ott egy jó barátjok: egykor káplánjok: később szepesváraljai plébánus, most (*Waybischof*) mint felszentelt püspök foglalatoss az egri püspöki udvarban: Kunis Mátyás.

Ez vette fel ügyöket.

Pedig nem érdemelték meg tőle, mert mikor ő eperjesi plébános akart lenni, többen az eperjesiek közül őt (*sacrilegiummal*) szentségtöréssel vádolták, a minek következtében nem lett eperjesi plébánossá. Sőt Benedek diák fentebbi gúnyos czélzásával is őt akarta sebezni. — De ellenségei miatt, a kik róla azt is hiesztelték, hogy nem helyes uton akarta az eperjesi parochiát megszerezni és hogy jelenlegi gazdája is elcsapta őt, — eperjesi jóakaróival, jóbarátaival szemben nem akart idegennek, rossz barátnak feltűnni.

Már az is az ő közbenjárásának volt credménye, hogy az egri káptalan Johannes Baptista Bonzagnus elnöklete alatt és (Mathias de Bator notarius) Báthori Mátyás jegyző jelenlétében még 1523. június 29-én a vádat — (egy év multán) — az egész Eperjesről levette és csak a fentnevezett vádlottakra szorította. — (Cub. II. Loc. V. Fasc. C.)

És bár Benedek diák a dolgot újra elrontotta. mert az egri várnagyot (*Hoffrichter*) 100 frttal megakarta vesztegetni, hogy a még fogoly Damonak ne adjon enni és az éhen haljon, — a min az egri püspök nagyon megütközött, megharagudott, — mégis sikerült neki, Kunis Mátyásnak, a püspököt lecsitítani és mivel az eperjesiek makacsul ragaszkodtak Damo elleni keresetökhöz, Damo pedig a maga panaszához és 1000 frtot kért és Rómába akart menni, — kivitte, hogy a két fél egyezkedni kezdjen. Az egyezkedésből Damo eleinte a fővádlottakat kizárta, 3 heti időt adván a meggondolásra — midőn azonban idáig jutott a dolog az egri püspök, is, a ki közben esztergomi érsekké lett, a követ is szívesen ráállott, hogy ezen sok port felvert ügy egyezség útján intéztessék el, annál is inkább, mert a királyi udvarban rossz vért szült és már nagyon hihedtte kezdett válni az eperjesiek eljárása, a pápai követen való hatalmaskodása. (Cub. II. Loc. V. Fasc. A.)

A kártérítés a hosszas fogságért, az elvett pénzért s Damo más káráért ugyan magas összegben állapított meg, másrészt az eperjesiek a magok jogát fennen hangoztatták; — mégis, — mivel Kunis Mátyás időközben püspökké lett és Budán a várban az eperjesiek javára működött, — megtörtént a kiegyezés s a 6 egyházi átok alatt lévő egyénről és a sokat szidalmazott papról, Bels Mihályról levétetett az egyházi átok.

Az egészből mit tanultak az eperjesiek?

Azt, hogy pénzzel a romai udvarral szemben is lehet boldogulni.

Ekkor történt meg,¹ hogy az eperjesiek volt régi plebánosa, Albertus Nosság lemondott és „Calend. Maias feria quinta proxima post festum dñae Sophiae viduae 1525“ kiállított okmányában kinyilatkoztatta, hogy ő rááll arra, hogy az eperjesiek bárkit választhatnak s azok a Kassán a reformatió értelmében tanító Achatius szerzetest hívják meg papul.² Ez ájtjon, de már ugyancsak 1525-ben Körmöczre megy, a hol meg is nősült.

Ekkor Mgr. Antonius jön át Kassáról. Ez Melanchtonnak tanítványa volt és természetesen a reformáció szellemében működött. Hogy ezeknek hírét vette II. Lajos király és látta, hogy az 1523-iki budai orsz. gyűlés 54-ik törv. cikkének, mely a hitujítás ellen volt irányítva, úgy szintén az 1525-iki rákosi velős IV-ik törv. cikknek („Lutherani comburrantur“) nincsen fogantja, egy rendeletet bocsátott Sáros megyéhez, mely egykorú másolatban az eperjesi városi levéltárban is meg van,³ melyben mind azokat, a kik („sectam Lutheranam professi“) Luther tanait követik, akár egyházi, akár világi hatóság által összefogdosatni és az egri vicariusához vitetni rendeli megbüntetés végett. Mindez azonban már nem használt, mert a kassai Antonius Transsylvanus (Erdélyi) által befolyásolt eperjesiek már mindinkább és inkább hajoltak a reformációhoz. Sőt oly erős volt már a reformatió pártja Eperjesen, hogy 1526-ban Antonius Transsylvanus, kassai pap felszólíthatta az eperjesieket, hogy a kis-szebeni Johannes prédikátor ellen, — a kit Luther küldött volt oda az 1523-tól ott működő és anabaptista elveket valló Schröter Kristóf ellen, a ki azonban maga is a Schröter hibájába esett: — lépjenek fel.⁴

Ekkor azonban nagy csapás érte Eperjest. 1526-ban ugyan is Eperjes és külvárosai teljesen leégtek. A nagy tűz folytán II. Lajos király⁵ azon kiváltságot adta a városnak, hogy 12 évig nem köteles semmi néven nevezendő adót fizetni, akok, a kik le nem égtek, a városi hatóság kezébe fizetik minden néven nevezendő adójukat, a mely az így befolyt összeget a leégettek közt tartozik kiosztani. Egyúttal utasította Tornallyai Jakab, királyi kincstárnokot, hogy ő és emberei ehhez tartsák magukat.⁶

¹ Cub. II. Loc. V. Fasc. K.

² Cub. II. Loc. V. Fasc. J.

³ Datum Budae die dominico post festum Pauli primi Heremitae. Anno dni Milesimo Qingentesimo Vigesimo quinto. (1525.) Cub. II. Loc. V. Fasc. Litt. F.

⁴ Lásd D. Wächter. Stat. et Fat. Eccl. Cibin. § 3.

⁵ Esztergomból febr. végével 4-ik Vasárnap Tamás napja előtt.

⁶ Wagner Dipl. C. Sáros 252—4

Ezt azután megerősítette Szapolyai János király is, sőt I. Ferdinand is a ki 1535-ben a 12 évet még további 5 évvel pótolta meg.¹

Ezen esemény egy rövid időre megállította a reformatió térfoglalását. Mert hiszen különösen a város restructiójával kellett az eperjesieknek foglalkozniok. De körül a vidéken s különösen az Eperjessel örökös érintkezésben álló többi közeli sz. kir. városokban a mozgalom már hatalmas hullámokat vetett, így Kassán, Bártfán, Kis-Szebenben, — s az eperjesiek sem maradhattak hátra. Linberger I.² szerint 1526-ban már papjok, Sámuel Sautner a reformatió szerint működött volna. Ennek nyomaira én azonban seholsem találtam. Sőt úgy láttam, hogy az országos nagy veszedelem, t. i. a mohácsi vész (1526 aug. 29) s a reá következő zűrzavar Eperjesre is zavarólag hatott. Hiszen minden pillanatban más-más fordul hozzájuk s azt sem tudják, mihez tartsák magokat; másrészt meg éppen ennek folytán örökös tanácskozásokat tartanak a szomszéd városokkal; hogy eldöntsék, kihez csatlakozzanak. Majd még II. Lajos király hívja őket a török ellen; majd 1526 Máté napja előtt Mária királynő értesíti őket II. Lajos király eleséséről s kéri, maradjanak hozzá, a törvényes királyi házhoz hivek, testvére, Ferdinand, osztrák herczeg majd segít; majd megjön 1527 jan. 19-ről keltezve I. Ferdinandnak magát bemondó levele s rögtön reá János király fenyegető levele, hogy mertek elpártolni és Ferdinándhoz szegődni, erre ismét I. Ferdinánd levele János király ellen és viszont János kir. levelei I. Ferdinánd ellen.³

Ezen országos zűrzavarban, melynek képét az itt jelzett levelek nagyon világosan tüntetik fel, másrészt a saját magok nagy bajában, a tűzvész által okozott károk helyrehozatalában elfoglalt eperjesiek, kivált mivel eddigi hű társuk, Kassa nem látszott többé megbízhatónak, mert hiszen az hol János király, hol I. Ferdinand hatalmába került, az eperjesiek az egyház és iskola ügyében mélyre ható reformokra nem igen voltak hajlandók, talán képesek sem. De a reformatio szelleme azért hatalmasan hatott. Mert hiszen papjok ez értelemben működött s 1528-ban már oly erőseknek érezték magokat, hogy megtagadták az egri érseknek fizetni köteles dézsmát.⁴ A hitujítás szelleme csakugyan hatalmasan hathatott, mert az 1528-iki hagyományok⁵ már »pro tota communitate« szólnak az egyházzal és a kehelyajándékozás gyakori.

1529-ben ugyan új Carmelita priort kapnak az 1521-ben hozzájuk küldött Bolfgangus Pyminger helyébe, de mind nem használ már az semmit. Antonius nagy sikerrel működik. Ezt ugyan a besztercebányaiak megválasztották „zum einem prediger des wordt Gottes“ s kérték is Newsohl 1530. nov. 9. kelt levelökben az eperjesieket, hogy bocsássák el nekik „den Erbirdigenn Heren Magister Anthonium“, de az eperjesiek azt nem tették, sőt Antonius továbbra is itt maradván, társával, Bartholomaeus

¹ Cub. II. Loc. IX. Fasc. A.

² Gesch. des Ev.

³ Cub. II. Loc. V. Fasc. F.

⁴ Cub. II. Loc. VI. Fasc. D.

⁵ p. o. a Ledel Barbarác. Cub. II. Loc. 123. Fasc. D.

Bognerrel oly nagy eredménnyel fáradozik, hogy 1531-ben az egész város az általok megismertetett ág. hitvalláshoz csatlakozik s azontul 140 esztendeig, t. i. 1671-ig nincsen Eperjesen r. kath. egyház s bár a carmeliták csak 1559-ben hagyták el eperjesi házukat, azóta a városban r. katolikusnak polgárjogot nem adtak, lakást sem engedtek s a r. katolikusok csakis a gróf Klobusiczky-féle (Kapi-féle) ház egyik nagyobb termében, mely kápolnául volt berendezve, jöhettek össze nagy ritkán isteni tiszteletre s ha r. hath. halt meg a város területén — Sebesre vitetett temetésre.

Ezen fordulatot az eperjesi r. kath. parochialis feljegyzések, honnan ezen adatokat vesszük, e rövid jegyzettel jelzik: »1531. Antonius et Bartholomaeus jam apostatae.«

B) AZ EPERJESI ISKOLA TÖRTÉNETE II. IDŐSZAK.

1531–1667-ig.

Agyezerötszázharminczegyben tehát protestánssá, nevezetesen ág. hitv. evangelikussá lett Eperjes városa. És most ehhez képest rendezkedett.

A régi plebanus helyére lépett a »pfarrer« (a pap, a lelkes) a mellett a régi praedicator helyét elfoglalta a »prediger«, és megmaradt a két kápláni állomás.

A magyar templom új magyar prédikátort kapott (»den ungherischen Prediger«) a régi huszita tót község pedig új tót papot, »den windischen Prediger.«

Az iskola élén a magister scholae = Schulmeiszter = iskolamester maradt, de a tanításban segédkezett néki a két »cantor« is, az istenitiszteletben a papoknak segéde volt az »Organist.«

Mindezeket a város fizette, mert a város hívta meg és alkalmazta őket.

1532-ben Emericus Fontanus lett az iskolamester, a ki 32 forintnyi készpénz fizetését félévenként, György napkor és András napkor kapta 16 forintjával.¹

Azon kívül kapott 24 köből gabonát, fát és félhordó jó bort. A tanpénz, — mely ugyan csekély volt, is őt illette. Az iskola minden szükségletéről a város gondoskodott, az adott fát, papirost stb.²

Emericus Fontanus becsülettel tölthette be helyét, mert az iskola felvirágzott, a városban a szellemi élet föllendült s ő maga is nagy becsülésben részesült. Jóravalósága megszerezte neki a város akkori kiváló jegyzőjének, később I. Ferdinand király tanácsosának, kiválóan kegyelt hívének, Werner Györgynek barátságát, nem különben a bártfai tanító, majd jegyző, végül nagy hírnű bíró Valentinus Ecchiusnak szeretetét.

Emericus Fontanus 1532-től 1539-ig állott az iskola élén. 1539-ben az akkor I. Ferdinand király szolgálatába lépő Werner Györgynek lett utóda a jegyzőségben. Werner György a ki 1525-től a városi levéltár okmányait is lemásolta, derék utódot kapott Fontanusban, mert ez is gondoskodott róla, hogy, mindenek ékesen és jó rendben legyenek. Fontanus mint iskolamester arról is gondoskodott, hogy a tanítás ideje is pontosan betartható legyen, a minthogy valószínűleg az ő ösztönzésére

¹ Lásd Cub. I. Loc. I. Fasc. B. 1532-ki számadási könyvek.

² A fát felvágatta Cub. I. Loc. III. Fasc. E. Érdekes adat, hogy 1532-ben, egy rizsma papiros 1 f. 15 denárba került. Lásd az 1532-ki számadásokban „Pro papiri integro Rissz. solutum fl. 1 den. 15.“

javította meg a városi tanács a város órát, adván 1532-ben Lukács harangozónak 1 frtot az óra javításáért.¹

Fellendülhetett az iskolai, de főleg az egyházas élet, mert hiszen az organistákon kívül mindkét (német és magyar) egyházban egy-egy kántort is kellett alkalmazni, a kik azután az iskolamesternek a tanításban is segédkezhvén, voltaképen a tanító személyzet már ekkor, három tagból állott.

Hogy mennyire fellendülhetett az iskolai és az egyházi élet Eperjesen. az abból látszik, miszerint Eperjes nemcsak maga volt ellátva tanfőfiakkal és egyházi szolgálkkal, papokkal, hanem a szomszéd városok is hozzá folyamodtak ilyenekért és ő a mennyire tehette, segített a szomszédok baján.

E tekintetben igen érdekes Eperjesnek egy a bártfaiakhoz intézett és a bártfai levéltárban az 1532-ki városi levelek csomagjában megőrzött levele, melyből közöljük a következőket:

»E. W. schreyben an uns gethan hab vir vol verstanden und als balt haben v'r nach dem schulmeister geforst Soll E. W. wissen das der Schulmeister und auch der Pfarrer noch vor kurtzenn tagen hinweggezogen ist, vo sie aber hinzogen seien wissen nicht Sagen. Haben vir weiter geforst vas Ursach halben der schulmeister von Soovar hinweg gezogen ist? Hatt her solche Ursach aufgezeigt. das der Schosch Ferencz sher thiranis ist und her forcht sich vor ym.«

Geben Eylende auf Eperies am sonobet noch des Herrn himel fart. Im 1532. jar Richter u. Rat der Stadt Eperies«.

Igy következett be az 1540-ik év, melyre az eperjesi iskola első fellendülését és Werner György rectorátját teszi a régi eperjesi ev. collegiumi értesítők, nevezetesen az 1830-ki »Programma« nyomán haladva Vandrák András a maga »az eperjesi egyh. ker. a. h. e. Collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza« czimű művében (5. l.). Hogy az iskola ezen tájban föllendült abban igaza van, de hogy ekkor, vagy általában első rector lett volna Verner György, abban tévednek forrásai s téved maga Vandrák András is. Tévednek pedig azért, mert Werner György, a ki 1524-ben lett már városi jegyzővé, 1540-ben már a sárosi vár kapitánya volt,² s mint már is kipróbált hű embere I. Ferdinandnak attól 1540. jul. 14-én Szedikertet nyerte ajándécul (Wagner: Dipl. C. Sáros 554. l.) Hogy 1524-től 1539-ig nem lehetett Rector, azt abból látjuk, hogy mások a Schulmeiszterek és abból, hogy sok levele van a levéltárban megőrizve, a melyben a Schulmeisterhez az ő barátjához intézett leveleire hivatkozik és főleg abból, hogy mint Eperjes megbizottja már 1532-től 1539-ig is. a mikor a n. sárosi várparancsnokságot átvette, igen sokat időz Prágában (már 1530. Kassán Cub. II. Loc. 7. Fasc. D.) Olmützben, Bécsben, Pozsonyban és másutt. Mint ezt az eperjesi városi levéltár számtalan okmánya bizonyítja.³

¹ (1532-ben Lucas campanator a horologium javításáért 1 frtot kapott. Lásd. Cub. I. Loc. I. Fasc. B.)

² Cub. II. Loc. 11. Fasc. K.

³ Lásd: Cub. II. Loc. 8. Fasc. H; stb. stb.

Cub. II. Loc. 6. Fasc. H. G. stb.

Cub. II. Loc. 7. Fasc. I. H. stb.

Sőt az is az eperjesieknek Wernerhez mint kipróbált megbizottjukhoz való végtelen ragaszkodását jelenti, hogy ámbár (Cub. II. Loc. 8. Fasc. D.) 1533. szept. 2-áról Bécsből arról értesíti őket, hogy I. Ferdinand király kívánságára bár vonakodott, kir. hivatalt vállalt; mivel ígérte, hogy azért mindennekben hívők marad, őt jegyzőjükül, sőt tanácsosukul továbbra is elismerik és ámbár Werner nemsokára 1535 »Consiliarius Regiae Mattis« lesz is: őt magokénak tekinteni meg nem szűnnek. (A bártfai „Elenchus pedig már 1531-ben Werner Györgyöt „iudex cittis Eperies“-nek mondja. Bártfa is sokszor képviseltette magát Werner által,¹ I. Ferdinandnak nagy oka volt az Eperjes és vidékén nagyon népszerű, kedvelt és befolyásos Wernert megnyerni, mert hiszen általa az azon időben oly könnyen pártot változtató felvidéket biztosította magának, a mire annál is inkább volt szüksége, mivel Kassában ilyen feltétlenül nem bízhatott meg. Más részt az eperjesiek is tudták mit cselekszenek, hiszen Werner minden reábizott ügyeket híven, pontosan és rendszerint sikeresen végezte el.

A Werner eperjesi rectorátusának bizonyítékát az írók (Programma, Vandrák stbi). Roccatius Jánosnak. a későbbi eperjesi Rectornak, egyik költeménye ezen szavaiból vették:

»Hujus enim ludi quouque quondam rexit habenas

Wernehrus, saeculi laus satis ampla sui!»

De mint látjuk 1521–24-ig Sebastianus Stainhofer, azután Caspar Siebenburger-Erdélyi, majd 1532–39-ig Emericus Fontanus a „Schulmeister“ 1524-től pedig Werner notarius, 1533-tól királyi (adószedő) megbizott, 1535-től „Consiliarius Regiae Mattis“, 1539-től „praefectus arcis Sáros — és mint ilyen sokat van távol Eperjestől — s így mivel adataink, a városi levéltár okmányai sehol sem mondják őt sem Schulmeisternek, sem Rectornak, ellenben ő ezen évekből sokszor emlékszik meg a Schulmeisterekről, az ő barátairól,² másrészt meg nem lehet róla feltenni, hogy ő a sokat dicsért tudós és köztisztviselőben állott férfiú Sebastianus Stainhofer elődje lett volna és annak olyan elhanyagolt állapotban, a milyenben azt Stainhofer átvette, adta volna át az iskolát:³ nem marad más hátra, mint azt feltételezni, hogy, ő mielőtt Eperjesre jött volna, Boroszlóban volt iskolamester és mint ilyen, Eperjes városi jegyző korában a tanács megbízásából vitte a városi iskola feletti legfőbb felügyeletet. A mi annál is inkább érthető és elfogadható, mert hiszen az ő jegyzővé választása előtt a két tiszt a „Schulmeister“ és a jegyzői egyesítve volt. Szóval nincs év, a melyre Werner „Rector“ voltát tehetnők, hacsak a városi levéltár okmányaival ellenkezésbe jönni nem akarunk. (Mert hiszen p. o. egy okmány Cub. III. Loc. 153 Nr. 1. szerint 1545-ben Eperjes azt bizonyítja, hogy 1538-tól—1541-ig „Dem königlichen Majestet Rat dem Hrn. Georgen Verner die Arenden der Zehendt gezahlt 566 ft.“)

¹ Lásd Cub. II. Loc. VI. Fasc. F. Cub. II. Loc. 11. Fasc. C.

² 1535. júl. 1. „Newzeitung . . . vult E. W. von meinem freundt herrn Schulmeister vornemen“ Cub. II. Loc. IX. Fasc. D.

³ Lásd ezen állapot rajzát Stainhofer leveleiből. Okmánytár.

Midőn 1539-ben Emericus Fontanus városi jegyzővé és kisebb ügyekben a városnak küldöttjévé, megbízottjává lett, bizonyos „Magister Andreas“-t ajánlotta a tanácsnak iskolamesterül. Ezen magister Andreas (Siebenbürger-Erdélyi) ügye kissé huzódott a tanácsban s azért Fontanus megsurgette a döntést.¹

Ugy látszik Magister Andreas csakugyan meghivatott, mert másról az ezen időbeli okmányok nem szólanak. Fontanus maga később 1546—1551-ig Eperjes város bírāja lett.²

1535-ben meghalt az eperjesiek kedves papja Michael Belsius (Welsch Mihály) utána Magister Bartholomaeus Maurer lett azzá. Ez azonban 1538. őszén eltávozott, de megígérte az eperjesieknek, hogy gondoskodni fog számokra jó »Prediger«-ről.³ Ekkor az eperjesiek 1538. szeptember havában meghívlák a rózsahegy-i Stephanus Spettingert. Ez azonban nem akarta elhagyni megszokott jó helyét, megköszönte a meghívást és nem jött el.⁴

Tót papjok ekkor bizonyos Lórincz volt.⁵

Organistául ugyanez évben a cseh Martinus auch Kirchen vatter von Plana helyére,⁶ a szepesi prépost organistáját nyerték meg, (a ki »am mytchvoch nach Michaelis« azt írja, hogy »von heüt über fünften thage« eljön, de mostanáig nem jöhetett »ven vorum mein Herr ist gewesen ützunder ihm tziptz so konte ich kein Obschith von ihm nicht haben.«⁷ kántorul pedig 1540-ben meghívták Szikszórol Johannes Quinqueselesiensis-t, Pécsi Jánost, a ki szinte megígérte, hogy szüret után eljön és meg is jött.⁸ Bartholomaeus Bognerre nézve a »Wittenberger Ordinirtenbuch« 1537—1560. Veröffentlicht von Lic. Dr. Georg. Buchwald. Leipzig 1894, — 25-ik lapján ez áll: 1542. 12 April. »387. Bartholomeus Bogener von Cronstadt aus Siebenbuergenn, Schulmeister zum Zeben in Hungernn, Beruffen genn Epperries zvö meil vonn Zebenn zum priester ambt.«

Majd elrendezvén egyházi ügyeket itthon, 1539-ben a brassói Bartholomaeus. Bogner kis-szebeni tanítónak német és Polyánkay Mihálynak magyar papul megnyerésével, mivel a szomszédban a szomszéd sz. k. városokban s azok birtokain is különféle protestans szekták ütötték fel fejöket: baptisták, anabaptisták stbi, másrészt »sacramentariusok« is mint ők a schweitz-i reformatio híveit nevezték, jónak látták az eperjesiek a szom-

¹ Lásd Cub. II. Loc. 11. Fasc. D. „Vas E. W. mit dem magister Andrea zuthun gedenkhen E. W. vollenim zu tzeiten schreiben, denn vo es zu ein vortzug khompt, mocht er sich villeuch anders vohin begeben, „Emerich Diener E. W. Olmützból U. i. „Herr Vernerus“ lasst E. W. sen grussen“!

² Lásd Ágoston K. i. m. 34. lapon.

³ Lásd: Eylandt aus dem Kasmark anno 1539. irott levelét melyet következőleg ír alá „M. Bartholomeus Manner euer Esamen veisheit gehopter prediger“ Cub. II. Loc. 11. Fasc. D.

⁴ Lásd: Cub. II. Loc. 10. Fasc. J. „Act. Rosenperg die 16 mensis Septembris anno domini 1538. Stephanus Spettinger.“

⁵ Lásd Cub. I. Loc. 1. Fasc. B. „dno Laurentio paredicatori sclavo.“

⁶ Lásd Cub. II. Loc. IX. Fasc. D.

⁷ Lásd Cub. II. Loc. X. Fasc. J.

⁸ Lásd Cub. II. Loc. 11; Fasc. J.

széd N-Sárossal, Bártfával és K.-Szebennel egyetértve 1540-ben egy ösz-szejövetelt tartani, a melyen a magok hitvallását fogalmazták és 26 articulusban közzétették »fraternitas«, »confessio, tetrapolitana«, hogy ne csak a városi protestansok, hanem a reformatio hivei egész Sárosmegyében azokhoz tartsák magokat.¹

Nem sokára nagy megütközéssel hallották, hogy a »magyar-Luthernek« nevezett Dévai Bíró Mátyás, hazájába 1543-ban a külföldről visszatérvén, Kálvin értelmében tanít és nem is késtek őt Luthernél bevádolni.

Luther zokon vette, hogy az, kit ő Wittenbergben való tartózkodása idejében oly annyira kitüntetett, sőt segélyezett is, hűtlenné lett irányához, a mint az kitünik Luthernek az eperjesiekhez 1544-ben intézett és a Rezik-féle kéziratban egész terjedelmében megőrzött leveléből.²

Ezen időben nagy hitviták keletkeztek. Az egyikben nevezetesen az 1544-ben Nagy-Váradon megtartott hit-vitában az eperjesiek is részt vettek kiküldöttjeik útján, kiknek a tételeket ők magok itthon határozták meg.³

A fellendült egyházas élet annál nagyobb hullámokat vet idefenn a felföldön, mert 1544-ben, már a hatalmas Lőcse is határozottan a reformatióhoz csatlakozik, a mit Eperjesnek Bártfához írott egyik levele kétségbe vonhatlanul bizonyít.⁴

Ekkor azonban a vezér-szerepet átveszi Eperjestől Bártfa, melyet Rezik »magyar Wittenbergának« mond. Ennek oka az volt, hogy Bártfa 1539-ben Luther és Melancthon nagy hírvé tanítványát, a bártfai születésű: Stöckel Lenardot-ot nyerte meg iskolája vezetőjéül. Stöckel, ki már a külföldön is kitünt, mint tanító, s kit azért volt tanárai Luther és Melancthon, kik őt ott álláshoz juttatták, magok mellett kívánták volna megtartani, rövid idő alatt oly pompásan felelt meg a maga feladatának, hogy a bártfai iskolából csakhamar virágzó gymnásium lett, mely mellett nem sokára kiváló nyomda is keletkezett.

¹ Lásd azokat: D. Wächternél: Status et Fatorum Eccl. Ev. Cibir. etc. 7. §. 8. és 9. a katechismus tanítására vonatkozik; a 26-ik a tanítókra vonatkozik.

² Ezen levél kelt „Wittenbergae Feria 11 Quasimodogeniti 1544.

³ Lásd „Propositiones eorum, qui Evangelium Christi praedicant, qui post erias divisionis apostolorum dominica sequenti Waradini disputabunt 1544. Cub. II. Loc. 13. Fasc. C. Közöltem a „Protestáns Egyházi és Iskolai lap“ 1880-ki 44. és 45. számában okt. 31. és nov. 7-én.

⁴ Lásd bártfai levéltár 1544. év „Litterae civitatum. — „Eperies den 17. Martii 1544. Richter und Rate der Stadt Eperies“ (aláírás) „Es haben die ersamen Herrn von der Leutscha tzven ersame herrn tzu uns geschikht, und nach viel autzeigung vieler ursachen dadurch sie bevegt werden das hailig Evangelium antzunemen an uns ein hochvleissiger bit gelangen. einen unsern prediger auff ein claine tzeit tzu vergönnen. Des vir dann hoch erfreut vorden, und vievol vir unser prediger dieser tzait nit vol enperen können, doch haben vir inen solche christliche begern nit mogen abschlahen und lassen den prediger selbander hin auff ziehen. Der allmechtig got gebe sein gnad datzue das die sach ain gluckselig guete furgang und gedeien hab tzu seiner gotlichen ehren und tzu trosst vieln betrubten und zurnten gewissen. — Dis haben vir E. W. im besten nit vollen verhalten. Damit dem allmechtign gote befohlen“

Stöckel nemcsak kiváló tanárnak, hanem kiváló szervező talentomnak is bizonyult.

A bártfai iskola fénye messze világított és elhomályosította az eperjesinek, no meg a kis-szebeninek fényét. És a büszke eperjesiek nem szégyenlették átvenni iskolájok számára a Stöckel által megállapított iskolai tanrendet.¹

Sőt egyházi tekintetben is annyira fölébe emelkedett ekkor Bártfa Eperjesnek, hogy az eperjesiek Bártfához fordultak még papért is.²

Valószínűleg Stöckel befolyásolta a bártfaiakat akkor is, midőn azok 1546. okt. 27-kéről kelt levelökben arra szőlították fel az eperjesieket, hogy az egyházi ügyek és az isteni tisztelet rendezésére »von wegen der vorgeleichung der Religion und Ceremonien« tartsanak »nechst künfftigen montag« egy synodust, zsinatot, egy összejövetelet.³

Ezen synodus össze is ült Eperjesen 1546. nov. 2-kán

Ezen synodusra nagy szükség volt, úgy látszik már csak azért is, mert az eperjesiek azon évben meghívott papja, Mathias Lauterwald sem tanított tiszta lutheri szellemben.⁴ Ezen synodusnak határozatai »Articuli«-czimeik szerint közölve vannak D. Wächternél § 7 és Kleinnál.⁵ Volt összesen 16. A második közölök az iskolákra vonatkozik. Stöckelnek tehát sikerült keresztül vinnie, hogy a felső magyarországi, nevezetesen a sárosi sz. k. városok az iskolák berendezése tekintetében közös alapelvek szerint járjanak el. Ezen synodusnak még más gyakorlati eredménye is lett. Az t. i., hogy a városok az egyházigazgatás terén egyesültek, egy szervezett testületet alkottak, egy főlelkész alá rendeltettek, a ki Seniornak, vagy az akkori szokás szerint Archidiakonnak, vagy Superintendensnek is mondatott. Első ilyen Séniorul Radácsi Mihály, bártfai híres pap választott.⁶ De bár Radácsi Mihály volt is a városi egyházak és a hozzájuk csatlakozó sárosi falusi evangélikusok séniora, a prot. egyházi és iskolai élet főmozgatója, lelke mégis Stöckel maradt, a ki műveivel, tanításával, szervező tehetségével messze felül szárnyalta kortársait. Ez kitűnik abból is, hogy midőn, rögtön az 1548-iki pozsonyi orsz. gyűlés után, melyen az 5-ik törvény-cikkben kimondatott: »haereses undique tollendas esse«, a 6-ik t.-cikkben pedig, hogy »Praedicatoresque boni per regnum dispergantur«,⁷ —

¹ Lásd J. S. Klein i. m. I. 10. lap. jegyzet.

² Cub. II. Loc. 13. Fasc. H. L. a bártfaiak levelét az eperjesiekhez, melyben a bártfaiak arra kéri az eperjesieket, hogy ne vegyék rossz néven, hogy »Ervirdigen« papjokat »kirchendiener«-jüket, Michel Siebenbürgert nem adhatják át, de mivel ők sem kaphatnak mást és nekik ez kell, el nem bocsáthatják. Kelt 1545. febr. 28-án.

³ Lásd Cub. II. Loc. 13. Fasc. H.

⁴ J. S. Klein; Lebensumstände stb. I. k. 185. l.

⁵ J. S. Klein: Lebensumstände stb. I. k. 341. l.

⁶ Radaschin Michaelt »Von Geburt ein Kroate«-nak mondja Klein I. 331. l. Munyai A. volt eperjesi coll. Rector feljegyzései is »Croata«-nak mondják Michael Radácsinust.

⁷ Lásd: Historia Diplomatica de statu Religionis Ev. in Hung. Lehmanni suppleti et continuati tomus novus. Das ist Fernere Fortsetzung Einiger Reichs-Handlungen, darinnen die Hist. der Ev. Rel. vorgestellt wird. im Jahre Christi 1710. 6. lap. XXIX.—XXXI. Cap.

I. Ferdinand király a már akkor ág. hitv. ev. felsőmagyarországi sz. k. városokat, nevezetesen Kassát, Eperjest, Bátfát, Szebent, Lőcsét és Besztercze-, Körmöcz- és Selmeczbánya bányavárosokat felhívta, miszerint mutassák be hitvallásaikat: a felsőmagyarországi 5 sz. k. város egyhangulag Stöckel Lenártot szólította fel, hogy fogalmazza azt.¹ Stöckel meg is fogalmazta azt és az 1549. júl. havában Lőcsén megtartott synoduson be is mutatta az 5 sz. k. város nagyszámú követeinek. Ezt azután 1549. aug. 14-én a városok bemutatták I. Ferdinandnak, sőt egyházi legfőbb hatóságuknak Verantius Antal egri püspöknek is. Ez az u. n. *Pentapolitana Confessio*, melynek egyik példánya, melyet én használtam, a magyar nemzeti múzeum könyvtárában meg van.²

Ezen hitvallást mind I. Ferdinand, mind pedig Veráncz Antal szó nélkül tudomásul vette, a miből a városok azután azt következtették, hogy I. Ferdinand azt megerősítette.³ De hogy mily nagy volt Stöckel Lénártnak jó hire, mint kitűnő tanárnak tekintélye, legfőképen kitűnik abból, hogy Egernek nagy tudományu, nagy hírű és a reformatió híveivel szemben bizony erélyes főpapja Veráncz Antal, a maga sógorát (kit ő »nepotem nostrum, nomine Domitium«-nak mond), Domitius Jeromost Bártfára küldötte iskolába és pedig úgy, hogy egyuttal »Steckel«-nél lakjék, a miért elrendeli, hogy Bártfa a püspöki dézsmából 34 frtot fizessen Stöckelnek, a mi pedig a 42 frtnyi dézsma összegből még fennmarad, azt a 8 frtot adják rokonának, »fratri suo.«⁴

Mindezek folytán nem csodálkozhatunk azon, hogy, mivel Stöckel a maga szervező, rendező munkáját mindjárt Bártfára való eljövetele első évében kezdte meg nagy lelkesedéssel, — a lőcsei krónika az 1539-ik évnél egyszerűen azt mondja: »Anno 1539. hat gelebet Herr Leonhardus Stöckel von Bartfeld, ein Schüler Lutheri, welcher die fünf freyen Städte, als Kaschau, Leutschau, Eperies, Bartfeld und Zeben zur augspurgischen Confession gebracht«⁵, hogy Stöckel Lénárt birta rá az 5 sz. k. várost az

¹ L. D. Wächter: Status et Fat. stb. § 8.

² Latin czime: Confessio christianae doctrinae ect. Exhibita Ferdinando 1549 In tribus linguis: Latina, Germanica et Hungarica. Cassoviae. Per Joannem Fischer Anno M. D. CXIII. I. Kor. 3. 33. »Fundamentum aliud nemo potest ponere scilicet.« Német czime: Bekentnus christlicher Lehr- und Glaubens. Magyar czime: »Az öt szabad városoknak felső Magyarországbán Cassanak. Lőtsenek, Bártphanak, Eperiesnek és Szibinnek keresztyéni tudományról és hitről való Vallástétele, mely beadattatott az boldogh emlékezetű Ferdinand királynak 1549. esztendőben. És három nyelven Deákul németül és magyarul kinyomattatott Cassán Fischer János által 1613. esztendőben.« Áll összesen 20 czikkből és megegyez az Aug. Confessióval, a mint azt Stöckel a bemutatáskor kimutatta

³ D. Wächter §. 8.

⁴ Verantius Antalnak ezen Agriae 4 Januarii 1559. kelt hiteles, sajátkezűleg írott levelét sajátkezűleg irtam le Bártfán, hol az a levéltárban az 1559-iki iratok között épen fenntartva őriztetik. Ugyanakkor Nicolaus Comes perpetuus de Zrynio is ír Bártfához Kubinyi Kristóf fiának érdekében s az azon korú levelekből kitűnik, hogy a felvidéki főúri családok nem egy sarja küldetett Bártfára Stöckelhez iskolába.

⁵ Lásd Magazin für Gesch. Stat. und st. der. öst. Mon. Göttingen 1808. 343 lap

ág. hitv. elfogadására. De a tanügyre nézve döntővé a Stöckel tekintélye az által lett, hogy az általa megállapított tanrendet átvették a bártfai iskolától a többi sz. k. városi iskolák s így nevezetesen az eperjesi is.¹

Hogy Bártfának tanügye egy Wittenbergből meghívott tanár vezetése mellett ilyen hatalmasan felvirágozott, az arra ösztönözte az eperjesieket, hogy ők is Wittenbergből hozzanak maguknak tanárt. És sikerült is nekik ilyet kapni rectorul Tordai Gelei Zsigmond személyében. Az erdélyi Tordáról származó Gelei (Gelous) Zsigmond az 1539-ik évben iratkozott be a wittenbergi egyetemen. Itt kitűnhetett mint tanuló, mert már 1545. márcz. 27-ikén igen kidicsérte őt tanára Melanchton és Perényi Péternek ajánlotta²

Gelei Zsigmond Wittenbergből azután Baselbe ment s ott több művét adta ki, mint p. o. »Historia Francisci Spirae.« Basileae MDL és »Euripidis Orestes versione latina«, Basileae 1550. Már elébb kiadta volt: Quaestio an honesta natura sint an vero opinione? cz. művét Patavii A. 1549.³ Legkiválóbb műve azonban az, melyet 1563 jun. 20. II. Miksának ajánlott és Bécsben adott ki Mátyás király elmés mondatairól, tetteiről Galeotus M. feljegyzései nyomán a következő czim alatt: Galeoti Martii Varniensis Commentarius de Matthiae Corvini Hungariae regis egregie, sapienter, jocose dictis et factis. Viennae Austriae A. MDLXIII, melyet »Salamon Hungaricus ect.« cz. alatt 1611-ben újra kiadott Bocacius János Joh. Fischer nyomdásznál Kassán.⁴ Gelei Zsigmond eredetileg az orvosi tudomány doctora volt.⁵

1550-ben jöhetett Eperjesre Gelei Zsigmond, mert már az 1551-iki számadásokban az ő fizetését rendes tételül találjuk feljegyezve.⁶ Már ekkor Eperjes is behozta a több tanár rendszert, az első Rector, a másodikat Conrektor s a harmadikat Subrektor czímmel, hiszen, mint fentebb láttuk, már az 1539-ik évben is voltaképen 3 tanítója volt. Kitűnik ez abból is, hogy ugyanazon időből, midőn Gelei volt a Rector, említés tétetik egy más »Schulmeister«-ről, tanítóról is, nevezetesen az 1552-ik évben Micheas Schulmeisterről. Micheas Schulmeister ugyanis 1552-ben dísznó legeltetési díj fejében 1 dénárt fizetett.⁷

¹ Lásd ezen tanrendet a tanrendek között.

² Ribini J. Memorabilia A. C. II. 414. l. V. ö. Programma coll. Distr. Eperies 1830. Wallaszky P. Conspectus R. Litt. 167. l.

³ L. D. Czvittinger: Specimen Hungariae Litteratae. 1711. 165. lap.

⁴ Lásd ezt a magy. nemz. muzeum könyvtárában.

⁵ Lásd A. Horányi: memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Viennae 1776. Pars II. 20. lap. V. ö. Bod Péter: Magyar Athénás. 1766. 299. l.

⁶ Cub. I. Loc. 3. Fasc. A. a »Schewern« csűr számadásoknál, a hol a »Tréd« gabona kiadásoknál ez is áll »Herrn Sigismundo 24. kbl.« Az 1552. számadásokban ugyancsak a »Kirchendienerek« között, mint fentebb, ott találjuk a »Tréd«-nél újra: »Herrn Sigismundo kbl 16.« A »Rationes Vinorum«-ban, a bor számadásokban pedig 1552. febr. 23. »Eodem die D. Sigismundo Geloo Pannonio in rationem sui Salarii unum medium vas vini de Talija.«

⁷ Lásd: Register über das Schweingelt 1552. Jar. Cub. I. Loc 3. Fasc. D. és

Tordai Gelei Zsigmond, mint az eperjesi iskola igazgatója, rectora, jól megállhatta helyét, mert nemcsak, hogy az akkori időben már nagy tekintélyű királyi tanácsos, Werner György, a sárosi vár kapitánya és a királyi kamara főnöke tisztelte meg őt azzal, hogy leányát, Euphrosinát (Euphemiát) neki adta nőül,¹ hanem jó híre oly magasra emelkedett pár év alatt, hogy 1556-ban megbízott a király, I. Ferdinánd által a királyi dézsma beszédésével, mint ezt egy a kis-szebeni levéltárban az 1556-ik évből eredő levelek között őrzött, 1556 decz. 12-ikén sajátkezüleg aláírt s 51 forintot nyugtázó leveléből kitűnik.² És eddig volt Tordai Gelei Zsigmond az eperjesi iskola rectora. Az eperjesi ev. coll. értesítő (Programma 1830. 5. lap) és egy coll. kézirati feljegyzés 1560-ban még annak mondja ugyan s az bizonyos, hogy még 1565,³ 1567 és 1568-ban is Eperjesen lakik, mert hiszen az 1567-iki »Census Porcorum«-ban előfordul ismételtelen »Sigis-mundus Torda dedit 1 den.« s előfordul az 1568-iki C. Porcorumban is;⁴ de mivelhogy már akkor, mint Bod Péter mondja⁵ »lett annakutánna Ferdinand király alatt Magyarországon a Királyi Kamara jövedelmének gondviselője« bizonyos, hogy e két hivatalt együtt nem viselte és pedig annál kevésbbé, mert az 1563-ik évtől sokat tartózkodik Bécsben. Ott adta ki híres munkáját is. Ott tűnt fel mint költő és matematikus is s így tehát ezen időtől, mivel állandóan nem tartózkodott Eperjesen, nem is lehetett az eperjesi iskola rectora. Meghalt Pozsonyban 1569. márcz 14-én.⁶ Nagynevű apósa, Werner György még az 1556. évben halt el.⁷ Gelei Zsigmond tehát a kamarai szolgálatban követte apóását, Wernert, mert annak halála után vette át e tisztelet.

Utána a boroszlói M. Franciscus Waltherus (Walther Ferencz) állott az eperjesi iskola élén. Ezen időből három dolgot kell kiemelni. Az egyik az, hogy I. Ferdinand 1554-ben az eperjesiekhez a r. kath. vallás érdekében írt s egy levélben megbízta hűveit, Dessewffi Jánost és Tarnóczy Andrást, kik e levelét 1554 márcz. 8-án átírták, hogy szerezzenek fogamatot ezen kívánságának.⁸ De bizony annak semmi fogamatja sem lett. A másik

Cub. I. Loc. II. Fasc. B. a „Rationes Vinorum“-ban 1552. Sabbatho Reminiscere „Magistro Michee. ac Cantori, Collaboratori ad eorum quartale vel angariam fl. 33.“

¹ Klein i. m. III. 182. jegyz. A. Horányi i. m. 191. V. ö. Programma Coll. Distr. Eperies 1830. p. 30, mely egy költeményét idézi, melyben maga mondja magát Werner vejének.

² Mint ilyen már 1556-ban Kassának is bementette magát s 1557-ben egy Kassához intézett levelében már egyenesen „Proventuum Regalium administrator“-nak mondja magát. Lásd a kassai levéltárban az 1556-ik évből 124/1797. és az 1557-ik évből 128/1838. sz. a.

³ Kassai levéltár 185./2639.

⁴ Cub. I. Loc. III. Fasc. D.

⁵ i. m. i. h. p. 299.

⁶ Lásd A. Horányi i. m. 18. lapján.

⁷ Mint az kitűnik (Cub. I. Loc. I. Litt. A.) az 1557. s. k. évi a „Tricesima Regia“-ról szóló városi számadási könyvből, mely a vámról számol be s melyben Johannes Feyerwári, a számadó ezt mondja 1557. jan. 12-ről; „Domina Sophia Relicta Generosi Dni Wernheri de tribus equis in Poloniam venditis tenetur solvere R. 4 d. 50. és Werner özvegye ezentul 1564-ig gyakran említették a számadásokban.

⁸ Wagner. Dipl. C. Sáros 555. l.

az, hogy Rezik szerint¹ 1555-ben olyan pestis dühöngött Eperjesen, hogy pár ezer lakos mellett a négy eperjesi pap is elhalt, ú. m. Mathias Lanterwald, N.-Senffleben német, — Michael N. — magyar, és Bartholomaeus N. — tót pap. Rezik szerint elhalt ekkor minden tanító is, a mi azonban nem áll, mert hiszen, mint láttuk, a fő, a rector Gelei Zsigmond megmaradt. A harmadik az, hogy 1557-ben I. Ferdinand Eperjesen telelt.² Mivel pedig Eperjest magához kifogástalanul hűnek találta volt, már 1548-ban új címerral ajándékozta azt meg, most pedig a harminczadot ajándékozta neki.³

Ekkor baj fenyeget. A veszprémi püspök és Veráncz Antal, egri püspök a reformatio ellen lépnek fel, Kassán foglalnak és a magyar ev. papokat elűzik. Híre kelt, hogy Eperjesre is eljönnek s az ev. papokat elűzik. Ezért 1561. febr. 24-én az eperjesiek tanácskozásra hívják meg a szomszéd sz. k. városokat: Bártfát, Szebent és Lőcsét.⁴ Közös eljárásban állapodtak meg s a baj elmaradt. 1563-ban már újra a teljes rendben van minden Eperjesen s új papjai nagy tekintélynek örülnek. Ők szentelnek papot Lőcsének, Joachim Leibnitzert⁵ s új tanítót is választanak.⁶ Ezen új tanító választására pedig azért volt szükség, mert Mag-Franciscus Waltherus, Walther Ferencz, a ki már 8 éven át állott az iskola élén (1556—1564.) társ nélkül maradt. (Programma 1830. 5. l.) Hogy ezen időben az iskola újra hatalmas lendületet vehetett, azt abból következtethetjük, mert a tanszerekkel való kereskedés lendült fel.⁷

Mag. Waltherus Fer. mellé Urbanus Mezler, vagy Meltzer Orbán állíttatott. Utóbbi eperjesi születésű, de mindkettő wittenbergi egyetemi tanuló volt.

Az 1555-iki pestis lassanként nagy változást idézett elő. Az akkor kipusztult városi lakosság helyére a város környékéről betódult magyarság lépett. S ime ezen időtájban a magyarság — mely akkor Sárosmegye lakosságának tulnyomó többségét alkotta, oly hatalmassá, legalább nagy számúvá lett a városban, hogy nemcsak az ügyvitel nyelvére gyakorolt befolyást, hanem a bíró is az ő köréből került ki, nevezetesen 1565. Szeben István, a kinek idejében azután az Eperjesen felszaporodott magyar protestansok használatára a magyar templom építtetett.⁸

¹ Gymnasiologia Sectio II. Cap. 8. De schola Eperiensis. IV. jegyz.

² Christ. Genersich. Merkwürdigkeiten der Königl. Freystadt Késmark. Caschau 1804. 259. l.

³ Lásd ezt Korabinszkynál i. m. 152. l.

⁴ Lásd Bártfai levéltár az 1561-ik évnél.

⁵ Rezik i. m. i. h.

⁶ Cub. I. Loc. III. Fasc. A. 1564-iki kimutatás a gabona kiadásokról. „1564 Ausgeben auff mancherley notdürfft der Statt auf den Herrn Pffarrer Kyrchendiener ect. . . dem althenn schulmayster auff ein halbess jar gebenn 8 kbl. dem neyem schulmayster geben kbl. 14.“

⁷ Már pedig ennek világos jelét látjuk Cub. I. Loc. I. Litt. A. az 1564-iki „Tricesima“, harminczad vámkimutatásoknál, mikor csak Lubló felől egy évben több mint 12 frt árát hozott be E. Caspar bibliopola, a könyvkereskedő. Ugyanis ezt olvassuk: „1564. Inductiones per Libro. E. Caspar Bibliopola induxit scolastica pro flor. duodecim et sol. 17. Augusti Rf. — den. 60.“

⁸ Cub. I. Loc. I. Litt. A. 1565. „Ratones munimentorum excitatorum ac aedifi-

1564. júl. 25-ikén meghalt I. Ferdinand király s utána Miksa következett, a ki a vallás ügyében a másként hívők iránt türelmes s maga is szabadabb gondolkozásu lévén (Horváth M.), a reformáció az ő kormánya alatt igen elterjedt s megerősödött. Különösen nagy lendületet vett a reformáció Sárosban, melynek sz. k. városi egyházai, mint láttuk, már 1546-ban rendezkedtek, egy egységgé szövetkezvén a Seniornak, akkor Radácsinak felügyelete mellett, a mi már magában véve is erős befolyást gyakorolt az ezen városok által birt nagyszámu falvakra. Midőn pedig 1573-ban Miksa a maga, Győrben többszörösen kitünt tábornokát, b. Rüber Jánost tette sárosmegyei főispánná s mint ilyet, a nagy-sárosi vár parancsnokává s majd felsőmagyarországi kapitánynnyá, ez a buzgó evangélikus egész udvarával a reformatio előmozdításán fáradozván, valódi reformatori tevékenységet fejt ki s a felvidéki protestantizmusnak valódi központjává teszi a nagy-sárosi várat.¹

Hogy a tudomány- és irodalom pártoló Rüber, a reformationnak ezen nagy barátja, mint szomszéd, a kinek udvara bizony erősen foglalkoztatta az akkori híres bártfai nyomdát,² hatalmas, buzdító benyomást gyakorolhatott az eperjesiekre, azt elképzelhetjük. Egyébiránt az igazat megvallva, az eperjesieknek erre nem volt szükségük, mert hiszen ők régi szokásaikhoz híven, szívesen áldoztak — egyházra és iskolára.

Hogy ez időben nagyon magasra emelkedhetett a műveltség a városban, azt bizonyítja az, hogy rendes könyvkereskedője volt, de főleg az, hogy a városban egy kitűnő nyomda keletkezett. Ezen nyomdának egyik kiváló terméke megvan s ez a Lucas Fabinus »Exemplum Declinationum ect. Eperies MDLXXIII.« című igen szépen, izlésesen, tiszta nyomással, majdnem példányszerűen kiállított műve a magy. egyet. könyvtárban.³

Lucas Fabinus (Fabinyi Lukács) 1572 jan. elejétől volt az eperjesi iskola rectora s mint ilyen az 1565-ben a M. Waltherus Ferencz után következett eperjesi születésű Urbanus Mezler utóda. Fabinyi Lukács sorsáról közelebbi felvilágosítással éppen az ő az imént említett munkája szolgál nekünk. Ebből tudjuk meg, hogy ő Késmárkról jött Eperjesre,⁴ poprádi születésű volt és hogy több éven keresztül azon szerencsében részesült, hogy a nagy Stöckel tanítványa lehetett. Művének előszavában ugyanis azt mondja, hogy gyakran hallotta, a mint Stöckel mondogatta a nyilvános tanítási órákon: »hogy ha minden fa és kő sirni tudna és a könyveikből egész folyók áradnának is ki, a szegény Magyarország nagy szerencsétlenségét még sem bírnák kellően megsiratni.« (Stöckelii quem in publicis lectionibus saepe meminisse dicere: Si omnes arbores et

ciorum publicorum in Civitate Eperies ab Anno Millesimo quingentesimo sexagesimo quinto . . . ad erigendum Diversorium publicum expositi R. 70 den. 21. ad exstruendam Ecclesiam hungaricam expositi R. 290 den. 29 Summa expositorum facit flor. 360, den. 50.“

¹ L. Hörk József „A nagysárosi vár ura“ cz. művét. Bpest 1893. Luther-Társ.

² L. Szabó Károly. Régi magyar Könyvtár. 1. II, k.

³ (a hol abból kivonatokat csináltam.)

⁴ L. Genersich i. m. i. h. II. 147. l.

lapides flere possent, ac tota flumina lacrimarum effunderent: magnitudinem calamitatum Hungariae tum praesentium, tum futurarum aequarent nullo modo.) Ebből tudjuk meg, hogy Wittenbergben tanult és ott Éber Pál papnál volt szálláson.¹ Ebből tudjuk meg azt is, hogy Fabinyi Lukács egyetemi tanulmányainak befejezése után nagyobb utat tett s így többek között Rómában is volt („ante triennium Romae cum essem“), hogy akkor az eperjesiek papja, Benedictus Belsius, a város két főelőjárója Johannes Soldner és Steph. Czibner volt, mert ezeknek, de az egész tanácsnak is ajánlotta művét, melyet 1571. János evangélista napján (decz. 27.) Késmárkról, eddigi működési helyéről keltezett.² Nem felejtkezett meg Fabinyi Lukács a szokásos udvarias szépmondásról sem, az ú. n. captatio benevolentiae-ről sem, mert hiszen felemlítvén, hogy az eperjesiek mily nagy áldozatokat hoztak a tanügyért, midőn nagy költségen gyakran hozták magoknak rectort Wittenbergből, egyuttal azt mondja, hogy ezt a művét velök szemben érzett tisztelete és hálája jeléül kívánja tekinteni.³ De daczára annak, hogy igéri, hogy holtáig tanár marad, úgy látszik, még sem maradt az odáig.⁴ Hiszen már az eperjesi városi harminczadszámadások 1573, 1574-iki tételeiről is ott találjuk az ő nevét meglehetősen magas tételekkel, p. o. 1573-ban 68 frt 35 den. 1574-ben 89 frt 40 den. („zahl par“) máj. 16. 1574. 20 frt 20 d. és 18 frt 75 dénárral; de e tekintetben főleg az 1575-iki év máj. 13, 26, okt. 8, nov. 8 stbiről szóló feljegyzések tűnnek fel, mert hiszen a máj. 13-iki egyenesen azt mondja, hogy kereskedelmi cikkek hozott be a városba s attól fizetett adót; őt tehát úgy tünteti fel, mint eperjesi polgárt és kereskedőt.⁵

És a következő években folyton mint Eperjes polgára és egyik kereskedője szerepel.⁶

¹ Reverend. Dn. Paulus Eber „cui domestica consuetudine et societate mensae conjunctus fui.“ Egyik társának, M. Laurentius Collinusnak Fabinyi Lukácsot az ifjúságnak atyaként tisztelendő tanítójául ajánlja.

² „Datae Tyropoli 6. Calend. Jamarias: quo die Ecclae celebrat memoriam Johannis Evangelistae, Anno post Christi unici Salvatoris nostri natalem 1571. incoato vestras Amplitudines reverenter colens Lucas Fabinus Popradiensis.“ Az ajánlás pedig szólt: „Ampliss. V. Prudentia, Doctrina et Virtute praestantib. Judici et Senatoribus Inclutae Civitatis Eperies D. D. et benefactoribus suis perpetua observantia colendis. S. D. ect.“

³ „Semper maximis sumptibus ex laudatissima Academia Witebergensi Rectores Scholae vestrae accersivistis et liberali pectore juvistis“ — és „hanc testificationem meae erga vos promptissimae et paratissimae voluntatis amanter suscipiatis.“

⁴ „Hunc libellum volo esse testem me prius ex hac statione scholastica discedere non velle, quam Imperator noster Dominus Jesus Christus aut illustri adventu suo, aut morte corporali me placide evocaverit.“

⁵ L. Cub. I. Loc. I. Fasc. B. Számadások Exactio Tricesimae. 1575. 13. May. „Lucas Fabinus civis Eperjesiensis induxit ladulam cum rebus mercantijs“ ect.

⁶ L. Cub. I. Loc. I. Fasc. B. és C. Ezen feljegyzések közül kiemeljük különösen az 1581. febr. 22-ikét, midőn „unam Ballam gerliciensem induxit“ (— fl 5½ den.) és „tres Risas papiri melioris“ (fiz. érte — f. 15 d.) az 1582. márcz. 15. az 1583. máj. 22. okt. 6. 1585. máj. 16. okt. 8. 1586. máj. 27-ikét, midőn igen sok árut hozott be. A számadások általában azt mutatják, hogy igen sokat hozott be és keveset vitt ki. Ugy látszik igen jól ment a kereskedése. Az utolsó róla szóló feljegyzés 1586. júl. 1-jéről

Fabinyi Lukács tehát az 1586-ki év második felében halt meg, mint Eperjes polgára, senatora és előkelő kereskedője. Hogy meddig volt Fabinyi Lukács az eperjesi iskola rectora, azt csak úgy határozhatjuk meg, ha összevetjük a körülményeket. Látjuk ugyan is, hogy ő 1573-ban, midőn jeles művét kiadta, rector volt és mégis igen sokszor fizette a behozatali és kiviteli vámot; látjuk továbbá, hogy özvegye az ő halála után is még jó ideig maga viszi a kereskedést, mert hiszen a kir. harminczadról szóló feljegyzések sokszor említik, hogy behozatalért, kivitelért mit fizetett végül látjuk, hogy az eperjesi számadási könyvekben egészen 1584-ig csak egy Schulmeisterről, csak egy tanítóról, ellenben az 1584-ki számadásokban már régi és új tanítóról van szó;¹ másrészt meg biztosan tudjuk, hogy az 1584-ki esztendőben előbb conrector, majd 1585-ben rector volt Wagner Jakab.²

1584-ben tehát Wagner Jakab lett Fabinyi Lukács társa, majd 1585-ben a rectori hivatalban utóda. *Fabinyi Lukács tehát 1584-ig volt rector.* Hogy 1575-ben midőn a kereskedést megkezdette, még le nem tette tanítói hivatalát, azt az bizonyítja, hogy az 1579-ki febr. 11-kén Szebenben tartott zsinat, (synodus) egyházi gyűlés határozatait, mint olyan irta alá. Fabinyi, mint láttuk, az utóbbi években Eperjesnek senatora, tanácsosa lett. A róla szóló adatokból azt látjuk, hogy a kereskedést és a tanítói hivatalt egyesíteni tudta, valószínűleg nejének segédkezése folytán.³ Wagner Jakab beszterczebányai születésű volt s otthon és Libetbányán, majd a híres Stöckel utódja, a jeles Fábri Tamástól Bártfán tanult 4 évig azután tanítóskodott s úgy ment Tübingába az egyetemre. Innen hazajövetén elhivatott Eperjesre tanárnak. Eperjesről Bártfára ment másod papnak. Onnan 1590 okt. 15-én Szepes-Váraljára, 1600-ban Kis-Szebenbe első papnak, de itt már 1605. aug. 28-án pestisben meghalt. Az ő fia volt Wagner Márton a későbbi bártfai pap és Superintendens. (Progr.)

Ezen évekből kiemeljük a következő 3 emlékezetre méltó dolgot. Az eperjesiek, a kik az 5 sz. k. város hitvallását (Confessio pentapolitana) 1560-ban is bemutatták volt Veráncz Antalnak, most midőn az Eperjesen megjelent 1573-ban máj. 21-kén mint esztergomi érsek és kir. helynök a »Judicia octavalia« alkalmával, újra benyújtották azt neki⁴ és ő hallgatag

van keltezve. 1587. jan. 11-én a számadásokban már özvegyének neve áll eképen: 1587. *Lucae Fabini relicta vidua Domina Margaretha induxit 11. jan. etc.*

¹ L. Cub. I. Loc. 3, Fasc. A. Schewern, Folgen die Ausgaben auf gemeiner Statofficirer und amptsleut tretdt. dem alten Schulmeister 5½ Cub. dem h. neyen Schulmeister. . . 8. Cub.

² L. Wagner Jakabnak 1585. jul. 21-én Eperjesről kelt levelét, melyben jelenti, hogy elfogadja a bártfai másod papságot aláírva: „Jakobus Wagner jetzt Schulmeister daselbst“ és ugyanannak 1585-ből kelt egy másik levelét, melyet így ír alá: „Datae Eperies e Musaeo Scholastio die solstitii aestivi, anno post Christi in carnem adventum 1585. Jacobus Wagner scholae Eperiensis Rector.“ Mind kettő a bártfai levéltár 1585. okmányai között.

³ Fabinus Lucas neje meghalt 1591-ben. temettetett jan. 31-én. L. Szabó Kár. Régi magyar könyvtár. II. 19 l. 215. sz.

⁴ L. Sever. Sculteti Hypomnema sive brevis admonitio etc. Bartphae 1599. cz.

tudomásul vette azt. A második a mit ezen évekből ki kell emelnünk az, hogy Eperjes 1567-ben Miksa királytól megkapta a »jus depositi«-t, az árulerakodó hely kiváltságát, a mi a kereskedelemnek oly hatalmas felvirágzását idézte elő e városban, hogy nemsokára Eperjes kereskedelmi jelentőségét Lipcse, Bécs után harmadik helyre helyezték.¹ Ennek következménye azután az lett, hogy Eperjes igen felgazdagodott — és nemcsak bőkezűen, de bőven is költött egyházra és iskolára, Iskolája ezen kortól kivívta a »Gimnasium« nevét.² Juttatott a gazdag Eperjes a szegény tanulóknak s míg az előtt a tanuló ifjaknak a külföldre adott segély úgy nézett ki, mint az egyes egyének szüleire való tekintetből adott rendkívüli segély, stipendium, — most ezt elvi dolognak tekintette Eperjes és minden jóra való tanuló ifjúnak, kit tanárai a külföldi iskoláztatásra, az egyetemre küldésre, méltónak és alkalmasnak találtak — szívesen és bőven adott évi³ rendszeresített segélyt.⁴ A harmadik, mit röviden felemlítünk, az, hogy Rudolf parancsára az 1585-ki apr. 28-án Kis-Szebenben tartott synoduson fogadta el az 5. sz. k. város az új kalendariumot, úgy hogy nov. 21-ére dec. 1 jött. I advent vasárnap.⁵ Wagner Mártonnak 1586-ban a rectori hivatalban utódja Mag. *Carolus György* siléziai születésű, tudós férfiú volt. Ez már 1589-ben társúl, Conrectorúl, kapta *Severinus Sculteti*-t, a lutheri orthodoxia és a »Formula Concordiae« nagy védelmezőjét. Sculteti Severin (kit P. Wallaszky nógrádi alsó sztrégovai születésűnek mond⁶) született a zólyomi Alsó-Lehotán.⁷ 1565-ben Bártfára ment, még mint serdülő fiú a nagy Stöckel Lénárd sógora és utódja a jeles Fábri Tamástól tanulni.⁸ Itt hosszabb ideig tanult és igen kitüntethette magát, mert már az 1573-ik évben, a nélkül, hogy a külföldön is megfordult volna⁹ a bártfai iskola

műve előszavát: „V. Reg. Lib. Civit. confessionem est enim exhibita Antonio Verantio Episcopo Agriensi anno 1560. et postea eidem anno 1573. in Octava Epperies Dominica Trinitatis, cum esset Archi — Episcopus Strigoniensis. (L. Századok 1895. XXIX. évf. 2. füz. 131. lap, I. Kriebel J. Versuch einer Geschichte stbi §. 20.)

¹ L. Korabinszky i. m. i. h. és Kriebel §. 19.

² L. Wächternél.

³ L. Matr. ord. 17. sz. az 1618. évből, M. Damascenus.

⁴ A Werner fiának — Pálnak, — ki 1555-ben tanult Wittenbergben, adott segély még ad personam, a Werner fiának szólott, míg most már nem névszerint soroltnak fel a segélyezettek, hanem „Item unsern Stipendisten nach Wittenbergkh“ cz. alatt s pedig szép összeggel segélyeztetnek, p. o. 1615-ben; 128 frttal. L. Cub. I. Loc. III. Fasc. E.

⁵ Klein i. m. IV. 205.

⁶ Consp. Reipubl. lit. cz. műve 152. l.

⁷ J. S. Klein; Lebensumtände ect. II. 456. l. a honthi Lehotán.

⁸ Mint azt „Hypomnema“ stb. cz. művében — Bártfa 1599. maga elbeszéli: „Sequenti 1565. anno quo ego Dei ductu Bartpham primum omnium veni puer“ . . és „Thomas Faber Successor Leonhardi Stökeli in Ludirectoratu Bartphensi, praeceptor noster charissimus ex multis Epistolis Lutheri et Philippi (quorum autographa et sigilla vidi in hac. curia Bartphensi)“ . . . etc. Bártfán még — bár a többi elkallódott — ma is őriznek 2 okmányt Melanchtontól, mely Stöckel bizonyítványából való.

⁹ I. i. m. i. h.: „Anis fere 27 doceo in his Ecclesiis et nunquam Regnum hoc egressus sum.“

egyik tanárául alkalmaztatott, mint ő mondja: Lector Scholae lett. — 1586-ban meg már irodalmi téren is fellép Wagner Márton bártfai első pappal és volt tanára és igazgatója Fábri Tamással közösen támadván a Zwingli tételeit.¹ Mint ilyen — irodalmilag is már kitűnt férfiút, hívták őt meg az eperjesiek. Az eperjesiek szeretetét is annyira megnyerte, hogy midőn M. Carolus György 1590-ben meghalt, őt tették Rectorrá.² De az eperjesiek öröme rövid volt, mert már 1591-ben meghívták őt a bártfaiak papúl és bár az eperjesiek kérve kérték a bártfaiakat, hogy álljanak el szándékuktól és mást hívjanak meg a megüresedett papi állásra, mert hiszen mint mondták az általok igen dicsért Sculteti Severinussal áll s távoztával esik az ő iskolájuk jó híre, neve, — a bártfaiak még is ragaszkodtak elhatározásukhoz, Sculteti pedig 1591. ápr. 21-kén megírta Bártfának, hogy elfogadja a papi állást, elmegy Bártfára, de még előbb Eperjesen bevégzi az iskolai évet és bizonyítványt kér.³

És Sculteti Severinus csakugyan elment Bártfára. Odavaló megérkezését a régi keresztelési anyakönyvbe úgy vezették be: »Anno 1591. secunda mensis Julii adductus est Bartpham . . . Severinus Sculteti ex Eperiensis rectoratu in pastorem Bartphensem.«⁴

Mielőtt papi hivatalát elfoglalta volna, fel kellett szenteltetnie. E czélból Horváth Stansith de Gradecz Gergely kíséretében elment Grázba. Ezen útja azért vált nevezetessé, mert, midőn főuri pártfogója, Szepesmegye alispánja

¹ L. Szabó K. i. m. II. k. 52. l. 191. sz. Examen Thesium etc. Bartphae 1586

² L. Szabó K. i. m. II. k. 56. l. 208. sz. (Progr.)

³ Lásd Sculteti S. levelét a bártfai levéltár 1591-ki actái között. L. u. ott az eperjesiek feitemlitett levelét, melyből érdekességénél fogva czélszerűnek találtam itt a következőket közölni. Egy hosszabb: „Salutem in Christo Jesu. pro nobis mortuo et resuscitato“ stb-vel kezdődő üdvözlét és ezen bevezetés után: „Prudentes ac circumspecti viri. amici et vicini honorandi. In id pio magistratu potissimum incumbendum esse, ut non modo politia cum Ecclesia floreat: verum etiam Scholae veluti Ecclesiarum et Reipub. Seminaria, quam optime constituentur, constitutaeque quibus fieri potest modis ac rationibus salvae et integrae conserventur, nemini, qui Christi anam profitetur fidem dubium esse potest aut debet“ . . . azt mondja az eperjesi tanács — miszerint hallja, hogy . . . „Dominum Severinum Scholae nostrae Rectorum a bártfaiak elakarják vinni és kéri őket: „*ut propositum mutarent*“ mert hiszen azt mondja, hogy Dominus Severinus „ . . . in legitima et divina vocatione constitutum fideliter et strenue ac magna cum lande debita vocationis subire officia“, — kitűnően megfelel feladatának s azért: „Ergo gratulari nobis de hac felicitate potius debent P. D. V. quam mutationis alicui. quae magno plerumque cum periculo et damno studiosae juventutis conjuncta est, ansam et occasionem praebere.“ Szután így folytatja: „Scimus enim floruisse etiam vestram Scholam tempore Stöckelii piae memoriae et, florere etiam hodie sub disciplina e Rectoratu doctissimi viri D. Thomae Fabri quod tamen nos in tatum P. D. V. non invidemus — ut potius Deo gratias agamus, imo multi ex civibus nostris suos liberos — eo miserint.“ . . . Severinust az Isten tanárnak teremtette és „si (D. Severinus) vocationi pareat, periculum est ne schola nostra dissipetur et corruat“ „Itaque amice petimus ut alium pium et doctum virum in pastorem vocent.“ stbi. Actum Eperies 3. Aprill. An: 91. P. D. V. paratissimi Judex et iurati Cives Civ. Eperies. *Post scripta.* Rogatas volumus summopere Dom. Vras ne praesen. exhibitoem absq. responso et quidem optato redire ad nos permittant.“

⁴ L. Klein. i. m. 457 l. és A. Schmál, Fábri A. Monum I. K. 62. 63. lap.

a buzgó ev. Horváth-tal Csepregen gróf Nádasdy Ferenczet meglátogatták, ez megragadta az alkalmat arra, hogy Colloquiumra hívja össze messze, kiterjedt birtokainak protestáns papjait, a kik között akkor a Zwingli, Calvin és Luther-féle úrvacsorai nézetek védelmezése folytán nagy volt a harcz. Az 1591. jun. 1–3-ig megtartott ezen Colloquium eredménye az lett, hogy, mivel magát gróf Nádasdy Ferencz a tul a dunai részek főkapitánya, Beythe Ferencz magaviselete folytán sértve érezte, mert az szenvedélyesen védelmezte a Zwingli-féle felfogást, Nádasdy Ferencz gróf többé nem tűrt birtokain olyan papot, a ki a „Formula concordiaet” ezen szerencsétlen ultra-lutheri könyvet alá nem írta.¹

Scultétinak, mint bártfai lelkésznek, csakhamar oly nagy lett a tekintélye, hogy már az 1593-ban oct. 5. 6-kán Eperjesen megtartott synoduson az 5. sz. k. város (Bártfa, Eperjes, Kassa, Lőcse, K.-Szeben és Nagy-Sáros) Archidiakonusává = seniorává választott és ekkor már kivitte, hogy ezen zsinat kimondotta, miszerint a Formula Concordiaet kötelezőnek ismeri el, holott még csak 1590-ben Bártfán nov. 13-án tartott Synoduson határozták el, hogy nem kell, elég nekik az 1549-ki *pentepolitana*.

Az ő seniorsága idejében sűrűn tartattak ilyen synodusok. Ezeken ő mindenkor a lutheri-orthodoxia védelmére kelt fel. Az utolsón is, melyen részt vett, az 1599. márcz. 9. és 10-én megtartott szebenin is éles határozatokat provocált a kalvinismus ellen. Oly nagy volt tekintélye, hogy papot is szentelt, nevezetesen az 1597-ki synodus alkalmával.

Meghalt 1600. jun. 30-dikán pestisben, mely ekkor Bártfán oly igen dühöngött, hogy minden tanár és pap elhalt és csak a harangozó maradt meg.²

Sculteti Severin példája mutatja, hogy már ekkor is lehetett Magyarországon valaki tudóssá a nélkül, hogy külföldre kellett volna mennie, inni a pieridák forrásából, — mert hiszen az ő művei a külföldön is nagy becsben állottak s neki jó hírnevet biztosítottak. Nevezetesebb művei a már fent említetten kívül: 1. Wagner Jakabbal és Fábri Tamással közösen még mint eperjesi tanár írta, illetve átdolgozva kiadta a Wagner Márton *Apologia* cz. művét Bártfa 1590.³ 2. *Historia Colloquii Chepregiensis* Bartpha 1591.⁴ 3. *Erotemata* Bártfa 1593.⁵ 4. *Praefatio* in Alberti Graweri »Bellum Jesu Christi et Joh. Calvini« Bartfae 1597. 5. *Variae dissertationes* Bartphae 1593;⁶ és főleg a már említett »Hypomnema.« (l. fent.) Ezeken kívül kéziratban maradt volt tőle: »Initia reformationis in Hungaria« Ez azonban — bár régibb íróink használták — elveszett.

A mitől az eperjesiek féltek, az beállott. Scultetinek távozása után nem tudtak alkalmas egyént állítani iskolájok élére. Így tehát csak a Can-

¹ Az 1591-ki csepregi Colloquium történetét egy egykori, eperjesi levéltári kézirat alapján közöltem a Prot. egyh. és isk. lap 1881. sept. 11-ki 37. számában.

² L. Klein i. m. i. h. 460. l.

³ L. Szabó Kár. R. m. k. II. k. 56. l. 208. sz.

⁴ L. Szabó K. i. m. II. k. 58 l. 213. sz.

⁵ L. Szabó K. i. m. II. k. 64. 237 sz.

⁶ Selmeczen meg van.

torok látták el a tanítást. De ez rövid ideig tartott, mert már az 1593-ban Eperjesen okt. 5 és 6-án tartott synodus határozatait is nemcsak *Johannes Millenbach* a német főkántor írta alá az iskola részéről, mint azt Rezik állítja,¹ hanem *Bocatus János* is, a ki azokat² eképen írta alá: »Jóannes Bocatius, Scholae Eperjessiensis Collega.« És az eperjesiek nem hiába költöttek ez évben az egyházi és iskolai tisztviselőkre 873 frtnál többet³ mert Bocatius Jánosban valóban ritka férfit nyertek.

Ez hogy az iskolának, melynek tanárául elhivatott, fényét emelje, de meg, hogy a maga tekintélyét is növelje⁴, a maga hatásának engedélyével és bizonyosan segítségével is, kiment Wittenbergbe és ott megszerezte magának a „magisteri« egyetemi fokozatot.

1594. jan. 20-kán, már mint Magister az eperjesi iskola Rectorává lön s az 1594. oct. 4 és 5-kén Bártfán tartott synodus határozatait már mint ilyen írta alá eképen: »Jo. Bocatius Baccalaureus Artium Liberalium, Rector Scholae Eperjessiensis.«

»Szép hite elterjedvén fáradságos munkájának az urak és nemesek gyermekeik körül«⁵ egy-egy Báthory, Hardeck, Teuffenbach, Schwendi, Forgách, Homonnay, Kátay, Soós Darholtz s más nemes urak lettek pártolóivá, a kik nem csak nagy tudományaért, de a hozzá özőnlő nemes ifjak tanítása körül kifejtett ügyességeért is becsülték őt s ezek közül kettőnek, nevezetesen báró Teuffenbach akkori felső-magyarországi kapitánynak, a ki egykor Melanchton tanítványa volt és ghimesi báró Forgách Simonnak ajánlatára »Rudolf császár tette Borostyán-koszorús versszerzővé.«⁶ Mivel pedig Rudolf császárnak ifjabb öccse Miksa is, a ki 1586-tól többször megjelent Eperjesen, különösen azért, mert harmadik pompás bevonulását ékesen megénekelte,⁷ — megszerette és ajánlotta őt, Rudolf császár által a magyar nemesek sorába emeltetett és czimerül kapta a borostyán koszorút, melylyel megkoronáztatott s melyből két zászló emelkedik ki, az egyiken a kétfejű sas egy csillaggal, a másikon a félhold zintén egy csillaggal. Ime a lausitzi, vecsaviai szegény ifjú, a kit volt tanára a siléziai Mag. Gäbel Miklós, a körmöczi rector, csalogatott Magyarországra, már is magasra emelkedett. Nem hiába szerette a költészetet ifjú korától, tanári kiváló tulajdonságai mellett, különösen annak köszönhetette gyors és magasra való emelkedését.

Miksa főherceget még inkább megnyerte magának, midőn 1595-ben Bártfán megjelent »Ungaria gratulans« cz. műve,⁸ Rudolf is kegyesen fogadta, hogy vele szemben tanusított kegyét a következő verssel hálálta meg:

¹ L. Rezik i. m. VII. p.

² az 1830. ki Programm szerint.

³ L. Cub. I. Loc. 3. Fasc. D. 1593. Auf Kirch u. Schuldiner 873 f. 15 $\frac{1}{2}$ den.

⁴ mert hiszen Rezik i. m. VIII. p. azt mondja róla „excitatus amore titulorum.«

⁵ Bod. P. M. Athenás 47. l.

⁶ L. Bod. P. i. h.

⁷ L. Korabinszky i. m. 152. l. „pompöse.“

⁸ L. Szabó K. Régi m. k. II. k. 69. l. 254. sz. „Ungaria gratulaus a Joanne Bocatio Ludirectore Eperjessino. Bartphae 1595.“

»Aurea cum Ducibus, des laurea sarta Poetis
 Quas bene divitias, Maxime Caesar habes.
 Aurea das ducibus, mihi laurea sarta Rudolph e!
 Sic aurum et laurum det tibi sancta Trias.
 Aurea sic redeunt Te Caesare saecula, sic Te
 Aurea sed sero, ponat in astra Deus.¹

De az eperjesiek is örültek, hogy ilyen kiváló erőre, ilyen kitűnő férfiúra tettek szert, mert hiszen iskolájokba mindenünnen özönlött az ifjúság és pedig úgy a szegények, mint a gazdagok fiai. De meg is becsülték, hogy Gymnasiumukat ilyen nagyon felvirágoztatta, adván neki, a tandíjakon és más szokásos, természetmennyekben adatni szokott fizetésen kívül, évi rendes fizetésül: 80 frtot. Hallatlan összeg addig Eperjesen.

Ő sem volt rest, ő sem pihent. Sűrű egymásutánban jelentek meg művei. Még 1595-ben jelent meg egy elégiája,² majd 1597-ben: »Castrae Temperantiae vel Exercitia Poëtica« című könyvecskéje, melyben számos hazai s külföldi kitűnőségekhez intézett verseivel együtt közölve vannak azoknak Bocatiushoz intézett versei is;³ a következő évben: »Musae Parentales«, melyet ghimesi báró Forgách Simon halálára irt és fiainak szánt és ajánlott⁴ és »Munus Iudiciale« Niscol. Wirt Inspectori Scholae Eperiesinae solemniter traditum et pro eodem votum poeticum dicatum a M. Ioanne Bocatio P. L. Ludirectore Eperiessino,⁵ 1599-ben: Novus Annus Vota pro felici iam ingruentis 1599 anni auspicio, conscripta ad patronos ect.⁶ és »Hungaridos Libri poematum V. M. Joannis Bocatii Poetae Laureati Caesarei.«⁷

Mint az eperjesi iskola Rectora szorgalmasan részt vett az öt sz. k. város egyházi gyűlésein a synodusokon.⁸ Az utolsónak, melyen részt vett, határozatait, t. i. az 1599-ki márcz. 9. 10 ki k.-szebeni synodusnak határozatait így írta alá: »M. Ioannes Bocatius Ludi — Rector Scholae Eperiessiensis, Poet. Laureati „Pro Scriptis moriar, magne Lutheri tuis!“

Azért mondjuk, hogy ez volt az utolsó, melyen mint eperjesi Rector részt vett, mert az 1599-ki év máj. 11-kén Kassára hivatott meg rectorul és nemsokára reá városi jegyzőül is, a mit a kassai városi levéltárban őrzött a városi tisztviselőkről és polgárokról vezetett jegyzőkönyv eképen ad elő: »1599 Notarius Vienna domum aegrotus reversus obiit et in locum

¹ L. ezt Bodnál i. m. i. h. és Kleinnál is i. m. I. 83. (1830. Programm.)

² L. Szabó k. i. m. II. k. 69. l. 255 sz. Bártfa 1595, melyet így keltezett „Dedi Epper. Secunda feria Paschatis nostri etc.

³ L. Szabó K. i. m. II. k. 72. lap 265. sz. Bártfa 1597.

⁴ megjelent Bártfa 1598. L. Szabó K. i. m. II. k. 75. lap 275. sz. „A. M. Ioanne Bocatio P. L. Eperjessinae Scholae Rectore“.

⁵ Bártfa 1598. Jak. Klösznél ez is. L. Szabó K. i. m. II. k. 76 l. 276. sz.

⁶ Bártfa 1599. Jak. Klösznél ez is. L. Szabó K. i. m. II. k. 79 l. 286 sz.

⁷ Bártfa 1599. Jak. Klösznél ez is. L. Szabó K. i. m. II. k. 79 l. 287 sz.

⁸ Eperjesen 1595 okt. 10. mely újra a Pentepolitana mellett és a Form. Conc. ellen foglalt állást. Lőcsén apr. 22–23-kán 1597 és nov. 5. és 6-án 1597 és Lőcsén nov. 24. 25. 26-án, melyek a Petepolitanat megerősítvén, a Calvinismus ellen léptek fel.

ipsins vocatus est M. Joh. Bocatius* — és az 1600-ik évben már »M. J. Boecatius P. L. Notarius« feljegyzés áll.¹ Boccatius az 1600 év elején ment át Kassára.

Utóda a rectori hivatalban *Fabinyi Miksa* lett, a ki 1594-től volt, mint Con-Rector, tanártársa.

Bocatius J. ugyan ezentul megszűnt eperjesi rector lenni, de mulasztást követnének el, ha további élettörténetét legalább röviden nem közölnek. hiszen igen fontos protestáns egyháztörténeti eseményekkel áll szoros kapcsolatban az ő neve.

A kassaiak Bocatiust annál szívesebben fogadták, mert hiszen iskolák volt rectora Mag. Grawer Albert, a ki hazájába (Wittenbergbe ment) Németországba tért vissza, irodalmi működésével bizonyos fényt kölcsönzött volt a kassai iskolának s már-már annak elhalványodásától féltek. Bocatius azonban ellenkezőleg még fényesebbé tette a kassai iskola nevét s ezért oly tiszteletnek s szeretetnek örvendett Kassán, hogy már 1603. jan. 13-án bírónak lett megválasztva, a mikortól azután leveleit úgy írta alá: »rector utriusque civitatis«, mert hiszen megmaradt az iskola rectora s lett a városnak is rectora = főigazgatója, mert első tisztviselője, bírója.²

Azonban nehéz idők állottak be ekkor Kassára és általában a magyar protestánsokra. Rudolf uralma és szolgálói alkotmányellenes és vallásilag türelmetlen szelleme immár erőszakoskodni kezdett. Még 1602-ben jött Kassára Gonzaga Ferdinand helyére felsőmagyarországi főkapitánynak Barbiano Jakab Belgiojoso gróf, ki Rudolfnak Spanyolországban és Németalföldön hűséges szolgálatokat tett, mint katona. Eredetileg a római kórháusi rendháznak Quardiánja, természetesen türelmetlen olasz. Ez nemcsakára elárulta indulatját. Ugyanis 1603. november 11-kén megparancsolta a kassai tanácsnak, hogy a város közepén álló diszes Szent Erzsébet dómot, melyet a kassai evangélikus német gyülekezet 50 esztendeje használt háborítlanul ev. templomul, adja át a töröktől jöhető veszedelem elől Kassára települt egri székes káptalannak. A tanács Bocatius-sal élén megtagadta. Barbiano fenyegetődött. Nem használt. Ekkor 1604. jan. 6-án Barbiano dél és éjszak felől ágyukat állíttatott fel a templom ellen s ki nyilatkoztatta, hogy ha azt át nem adják, halomra löveti. Erre a tanács, féltvén a diszes templomot a vad katonától, átadta azt.³ Hogy ez neki így sikerült, a vad katona mindinkább zsarnokoskodott. A város kiterjedt birtokairól elűzte a protestáns papokat, sőt magában a városban nemcsak hogy elvette a templomokat, de be is tiltotta az ev. istentiszteletet. Mivel pedig a tanács ellenszegült, elvette s a kir. kincstár javára lefoglaltatta a város összes birtokait és Szabó György polgárt, a ki házában magyar ev. istentiszteletet tartott, nagy pénzbürséggel sujtotta. Valonjai garázdálkodtak. A felső megyék nemessége Gálszécsen jött össze

¹ Rectori meghívóját ő maga közli: Hungaridos cz. művében.

² L. a kassai levéltár fentebb említett jegyző könyvét.

³ Ennek történetét maga Bocatius János a bíró írta meg. Eredeti kézirata a lőcsei levéltárban őriztetik, hol én azt használtam. V. 87. Kelt 1617. jun. 20. 1696. regist. V. 2. db.

tanácskozni a teendők felett. Barbiano azt üzenté nekik, hogy ő azon parancsot kapta a császártól, Rudolf királytól, hogy irtsa ki hatósága körében a protestantismust. Ekkor a kassai tanács egy fényes küldöttséget küldött Rudolf királyhoz Prágába. Bocatius volt a vezetője. Bocatius, ki Rudolfnak annyi kegyét tapasztalta, azt hitte, siker fogja koronázni fáradásukat. Azonban hasztalan várakoztak Prágában. Mikor már a hosszú-hosszu várakozásban kifáradtak, látván, hogy kihallgatásra, audientiára nem bocsáttatnak, eredmény nélkül tértek haza. Most már másfelől vártak segítséget. Ugyanis időközben összeült az 1604-iki országgyűlés. És midőn a protestánsok sem ezen, sem az ezen országgyűlés után Rudolffhoz Prágába küldött (mert a pozsonyi 1604 ki országgyűlésen Mátyás főherczeg helyettesítette Rudolf királyt) sérelmeikre, orvoslást kérő felterjesztésekre kívánt feleletet nem kaptak, sőt Rudolf a néki felterjesztett 1604-ki pozsonyi országgyűlési 21 törvényczikkhez az alkotmány megsértésével, önkényűleg egy a protestánsok ellen irányzott 22-iket csatolt és úgy a nem protestáns magyarokat is polgári szabadságuk, az alkotmány védelmére hívta fel, már csak vezér hiányzott, a ki a nagyon elterjedt elégtelenség folytán kitörő félben levő felkelésnek élére álljon. Ilyen is akadt, midőn Barbiano a hatalmas és vitéz kismarjai Bocskay Istvánt várainak foglalatásával a maga védelmére kényszerítette Bocskay megnyervén a ref. haj, dukat a császári seregeken, Barbiano diadalt arat, a törökkel szövetséget köt és 1605 elején a szerencsi gyűlésen erdélyi és magyarországi fejedelemmé választatik, vezérei azalatt a felvidéken mindenütt diadalmaszkodnak, sőt „a hajduk már Ausztriában és Morvaországban kalandoznak.” Így fordul jobbra a protestánsok sorsa, pedig bizony 1604-ben nagy szorultságban voltak. Pethe Márton győri püspök, szepesi prépost és királyi helytartó már a felvidéki szab. királyi városok protestáns egyházainak megtörésére indult. De Lőcsének bátor, hősies magatartása megghusította. Bocskainak diadalai pedig lehetetlenné tették szándéka kivitelét. Ekkor 1604. okt. 16-án a Lőcsén tartott összejevetelen az 5 sz. k. város kimondotta, hogy halálíg védelmezik szabadságaikat.

Kassán, — míg Bocatius Prágában járt, a szükség folytán, mert hiszen a küldöttség háromnegyed évig volt Prágában, — más birót választottak s az 1605-ki évben már Bocatius, mint senator van bevezetve a kassai jegyzőkönyvbe. Most, hogy Barbiano Kassáról elmenekült és Kassa Bocskaynak hódolt, — de különben is a Prágában szerzett keserű tapasztalatok folytán Bocatius Bocskayhoz csatlakozott. Bocskay őt nagyra becsülte és követül használta fel Bocatius el is ment a külföldi protestáns fejedelmekhez Bocskay utasításával, azokat a protestantismus ügyének megnyerni. Azonban, mivel óvatosságból iratokat nem hozott magával, Henrik Gyula braunschweigi herczeg kémnek tekintette őt, elfogatta és biztos kísérettel elküldötte Prágába Rudolfnak. Rudolf itt börtönbe vetette őt. Míg ő a börtönben sinlődött, a nélkül, hogy eleinte tudták volna hol van, az alatt idehaza Bocskay diadalai folytán megkötöttetett a bécsi béke 1606. szept. 26-kán, Bocskay István pedig »1606. nov. 29-kén közhiedelem szerint a Kátay Mihály kancellártól kevert méregital miatt megszűnt

élni.« Már az 1608-ki pozsonyi országgyűlés I. törvénczikke is szentesítve volt, — s polgárjogot nyert Magyarországon a protestantismus, — sőt az egykor hazájából mint buzgó evangélikus és jó magyar kiüldözött Illésházy István, kit 1605-ben Mátyás főherczeg hívott be az országba Lengyelországból, a hová menekült volt, közbenjáróul, is meg volt választva az ország nádorául, — és Bocatius még mindig a prágai várban sinlődött mint fogoly. Csak is elfogatása utáni 5-ik évben menekült meg, és pedig csodálatos módon. Neje Belsius Jánosnak leánya, megtudta, hogy férje a prágai fehértoronyban őriztetik. Utra kelt és a prágai várban szolgálatot vállalt, — mint szakácsné. Mint ilyennek sikerült neki kenyérbe rejtett irással tudatni férjével, hogy ott van s hogy kifogja szabadítani. Egy nap egy hatalmas kenyeret küldött neki, melyben erős hosszú kötél volt. Ennek segítségével Bocatius menekült s utána futott neje. Szerencsésen hazaérván Kassára, a néki újból felajánlott birói hivatalt el nem vállalta ugyan, de a rectori tisztelet igen.¹ Megtudván megkerültét »Illésházy István palatinus tette volt Magyarország Historikusává.«² Fogságában még írta és most kiadta latin, német, magyar versekben írott »Olympias Carceraria«;³ czimű művét; 1611-ben pedig kiadta Galeotus Martius művét: »Salamon Hungaricus ect.: majd 1612-ben ugyancsak Kassán »Militia Sancti Georgii«;⁴ 1614-ben »Hebdomadalia Psalmi 103«;⁵ 1613-ban ő adta ki Kassán Thuri Pál »Idea Christianorum Hungarorum ect.« czimű művét;⁶ 1618-ban, midőn »Gymnasiarcha« volt »Anser Nuptialis«;⁷ végül 1621-ben: »Historica Parasceve«, melyet már így ír alá: Joannes Bocatius Consularis Cassov. et El. Reg. Hung. *Historicus*.⁸ Ugyanis Bethlen Gábor Magyarország választott királya »a maga viselt dolgainak megírását s kibocsátását bizta volt rá.«⁹ Hogy 1625-ben sem bíró, sem rector nem volt többé azt Wolph Jánosnak »Novus Iudicatus« cz. műve bizonyítja, a ki mint *kassai rector* üdvözli 1625-ben az ujon — és pedig ismételt ízben — megválasztott bírót, Langh Jánost.¹⁰ De nem is lehetett, mert Bethlen Gábor is, kinek ő igen hű embere volt, többször használta őt küldöttjéül. Alkalmas volt reá, mert hiszen tudós, több nyelvet értő férfiú volt. Ezt apósa a néki írt sírversben így örökíti meg:

„Ore uno linguas tenuit septem: Hungarus, Auson
Hebraeus, Graecus, Sarmata, Teuto, Getes,
Trinus eum varias Caesar legavit in Oras
Byzanti longas traxit in urbe moras.“¹¹

¹ Az 1615-ki synodus határozatait így írta alá: M. J. B. „ex Iudice Rector.“ (Progr.)

² L. Bod. P. i. m. 48. l.

³ Kassa 1611 L. Szabó K. i. m. II. k. 94. l. 340. sz. a.

⁴ L. Szabó K. i. m. II. k. 95. l. 346. sz.

⁵ L. Szabó K. i. m. II. 356. sz.

⁶ S így írta alá: Joannes Bocatius Consularis R. P. et Gymnasiarcha Cassoviensis“.

⁷ Kassán L. Szabó K. i. m. II. k. 105 l. 379. sz. (Matr. Ord. Z. P.)

⁸ L. Szabó K. i. m. II. k. 114. l. 415. sz. Kassa 1621.

⁹ L. Bod. P. i. m. 48 l.

¹⁰ L. Szabó K. i. m. II. k. 120 l. 434. sz. 1625 Kassa.

¹¹ L. Klein i. m. l. 85 l. jegyzet. (Progr. 8. l.)

Hogy mikor halt meg, egészen biztosan nem mondják okmányaink, a mennyiben a Programában 8. l. az mondatik róla, hogy valamely küldetés közben 1630-ban vagy 1621-ben a morvaországi Ungrisch-Brodban halt meg. Én azt hiszem, hogy 1630-ban; nemcsak azért, mert 1621-ben még egy munkája jelenik meg, de mert Bél Mátyás pozsonyi historikusnak és papnak egy képe volt, mely Bocatiust az akkori kor tudósainak öltözetében, *mint öreget* egy könyvtár közepén egy asztalnál ülve írónak ábrázolta,¹ már pedig Bocatius, a ki Rezik szerint² 1569-ben decz. 25-én születettnek mondatik, 1621-ben mint 52 éves férfiú nem lett volna aggasztán; hanem és főleg azért, mert 1621 után írta Melotai Nyilas István Bethlen Gáborhoz ezen szavakat: »Felséged Hazájához való nagy szeretetiről, viselt nagy dolgairól és sokképen vett győzedelmiről én nem szóllok, mint hogy a Felséged ordinarius Historikussa Joannes Bocatius rövid napon azokat a világ szeme eleibe terjeszti.«³ Bocatiusnak még nem említett művei közül csak a »Historia congressus Bottskayii cum Magno Vezirio in campis Rákos an. 1605« említvén, végezetül ide iktatjuk az ő önmagáról írott dystichonját:

»Praga mihi laurum, titulos Vitteberga Magistri
Hungaria officium, conugiumque dedit.«

Ime ez azon férfiúnak rövid élettörténete, a kinek kiváló munkája első ízben emelte igen nagy virágzásra az eperjesi, majd azután a kassai iskolát, az előkelő nemesek és főurak kegyét nyervén meg azoknak.

Eperjesre nézve is nevezetes korszak volt az, melyet Bocatius János élettörténetének keretében az imént röviden vázoltunk.⁴ A Bocatius távoztával rectorrá lett Fabinyi Miksa idejében is nagy gondot fordítanak az eperjesiek híressé lett gymnasiumukra s Fabinyi Miksa mellé már 1602-ben állítják Con-rektorul a kitünő képességű (Melchior Rohatsius) Rohács Menyhértet.

Ekkor kitünő magyar papjuk is van Mihalyko János személyében, a ki magyarul írott műveivel, melyeket rendszerint a tanácsnak ajánlott, tünt ki.⁵ Másik jeles papjuk, a német főpap Ezechiel Hebsacher pedig az 1602. máj. 7. és 8-án Eperjesen tartott 5 sz. k. városi synoduson seniorrá választatik.

Valóban fényesen állottak ekkor az eperjesiek egyházi és iskolai, nemkülönben vagyoni viszonyai!

Négy papjuk: Ezech. Hebsacher I. ném. pap;⁶ Fried. Usray II. ném. pap;⁷ Mihalykó János magyar és Rajeczy György (G. Rajecius) tót pap,

¹ L. Klein J. S. i. m. 85 l. j.

² i. m. Sect. II. Cap. V. §. XVIII szerint a Briccius Cocavinus Diariumában.

³ Bod. P. i. m. 48. l.

⁴ Lásd azt a „Die wichtigsten Schicksale der Evangelischen Kirche A. B. in Ungarn, vom Jahre 1520 bis 1608. Leipzig 1828“ című mű 269 sk. lapjain, v. ö Lehmanni suppleti ect. 13 l. sk. XLVII sk. Cap.

⁵ L. Bod. P. i. m. 175 l.

⁶ L. Klein, i. m. I. 33. 46. l.

⁷ L. Klein i. m. IV. 128 és 227.

mind jeles férfiak. Tauáraik Fabinyi Miksa Rektor, Rohács Menyhért 1602-ig Collega, 1604-től Con-Rector és annak társa az 1606-ban Bártfára távozott Weigmann Márton;¹ Cosmann János 1600–1608 Subrektor, Wagner Márton a grammatisták és donatisták tanára, kiváló tanférfiak. Cantoraik és egyuttal elemi iskolai tanítóik Papi Ferencz magyar kántor és tanító, Pessko Ambrus német tanító és kántor, Janoskovius Ádám, majd Janisius András tót kántor és tanító, mind jóra való tanférfiak.² Vagyonuk pedig annyi, hogy mind azoknak, kik az egyház, az iskola és a város körül érdemeket szereznek, bőven juttatnak kiszabott fizetésükön kívül is: bort, búzát stb., sőt harangozójuk és órajavitójuk³ is érzik kegyöket, mint ezt az 1597-ik évtől az 1604-ik évig terjedő városi számadások fényesen igazolják.⁴

De a mily fényesek Eperjesnek belviszonyai, ép oly zavarosakká lesznek 1604-től külviszonyai, a minek következtében azután magában a város belügyeiben is lényeges és pedig szomorú fordulat áll be.

Lássuk ezt közelebbről.⁵

1604-től 1606. végéig Eperjes igen sokat szenvedett a Bocskay-féle felkelés idején.

Először Eperjes városa a felkelőkkel tartott, midőn azonban Basta egy tekintélyes sereggel szállott a város alá, belátván az ellenállás veszélyeit, megnyitotta kapuit és Basta-t ő ezreddel falai közé fogadta.⁶

És innen eredett a baja. Mert a vidéki, sárosmegyei urak, mind Bocskay pártján állottak, másrészt meg Bocskay hadai diadalmaskodván, a német, illetve császári sereg el nem vonulhatott.

1605. jan. 20-án ugyan Rákóczy Zsigmond és Csáky István Eperjesre jöttek Bastához, hogy közöttük és Bocskay között békét szerezzenek, de már jan. 22-én eredmény nélkül tértek vissza Kassáról, a hol Bocskayval tárgyaltak.⁷

Majd elfogyott a városba szorult seregnek a pénze. Nem volt min élelmi szerezket vásárolni. Ekkor a legnagyobb részt vallanokból, olaszokból, rácizokból s mindenféle szedett-vetett népből álló sereg katonái, a szükség által kényszerítve, kicsaptak a városból és a szomszéd falvakból sok mindenféle marhát hajtottak Eperjes falai közé. És mert pénzre volt szükségük, ezt poton árán vesztegették. Egy szép ökröt 12 garasért, egy tehenet 6–8 garasért, egy disznót 2–4 garasért adtak el. Végül került némi pénz és márcz. 10-én minden katona 1 tallért és ruhaneműt kapott. Azonban a kapott pénz csakhamar elfogyott s a katonák ekkor ruhaneműiket

¹ L. Klein i. m. IV. 138.

² L. Collegiumi Kézirat.

³ »Gleckner samt dem Uhrmacher.« Cub. 16.

⁴ L. Cub. I. Loc. III. Fasc. A Cub. I. Loc. II. Fasc. B Cub. I. Loc. I. Fasc. C. D) Cub. I. Loc. III. Fasc. E Rationes vinorum: Cub. I. Loc. III. Fasc. B stbi, stbi

⁵ Korabinszky i. m. 152. sk. lapja és Klein i. m. IV. 128. sk. és 229. lapja nyomán.

Büntetésül bástyái leromboltattak s csak 1 tornny maradt emlékül. Potemkin 50. l.

⁷ Potemkin S. v. I. 50. l.

is eladogatni kezdték. Ekkor Basta arra kérte a várost, hogy vegye át a katonaság élelmezésének és fizetésének gondját, ő majd mindent megtérít.

De Bastának nemsokára sikerült elvonulnia, — fizetni azonban — nem fizetett.

Ez annál nagyobb bajjá lett a városra nézve, mert a császári sereg elvonulása után a felkelők bátrabbakká lettek és gyakran támadtak a városra, miközben sikerült nekik több polgárt is elfogniok és most a várostól váltságdíjat követeltek, pedig különben is nagy kárt okoztak a város birtokaiban, vagyonában.

A város ennek folytán rohamosan szegényedett.

1605. ápr. 29-én egy hajdu kapitány támadott a városra 400 vitéz hajduval és elakarta a városi csordát hajtani. A polgárok a csekély őrséggel kirohantak, de bizony sok maradt ott a polgárok közül is a csatátéren levágva, lándzsával átdöfve.

Az egész évet ily nyomoruságos viszonyok között töltötte Eperjes.

1606. febr. 21-én újra csatározások voltak.¹ Szóval a város az ellenfél által körülvéve egy órára sem volt biztos nyugalomban. Csak erős falai védték, hogy el nem foglaltatott. De mivel a külvilágtól jóformán el volt zárva s így élelmi szerekkel csak nagy veszedelmek és bajok között láthatta el magát, az élelmi szerek igen megfogytak s ennek következtében igen megdrágultak. Hogy fogalmunk legyen ezen drágaságról, feljegyezzük az egyes czikkek árát. A búza köble (Kübel) 4 frt; a gabonáé 3 frt; a zabé 1½ frt; egy véka (*koretz*) borsó 2 frt; lencse 1 frt 25 dénár; egy font vaj 75 dénár; egy font marhahús 5 dénár; egy font bárányhús 1 garas, szalonna 30 dénár, egy tojás 1 garas, egy malacz 1 frt, egy tyúk 70—75 dénár, egy ív papiros 2 dénár, egy tenyérnagyságú kenyér 6 dénár volt! És mindez — nehezen volt kapható. Egy év alatt óriási fordulat! Nem csoda, hiszen a kereskedés, az ipar, szóval az egész közlekedés megakadt.

A csekély császári őrség katonasága sem kaphatott zsoldot, mert hiszen körül volt véve ellenséges hadaktól. Mit tehettek a szegény katonák, megették ez évben 76 lovat és — mint részben olaszokhoz illet — tömérdék macskát.

A beállott éhínségben, mert ritkán jön a baj egyedül, gonosz betegségek léptek fel, különösen májusban a katonaság között. Csak szerencse, hogy a város egyik kútjának vize, gyógyító hatású volt. De az is egy órányira a várostól (az elhagyott borkút!) csak fedezet alatt volt megközelíthető.²

Ilyen viszonyok között a szegény városi tanács is — rendkívüli csöközhöz nyult, hogy legalább az őrség katonaságának adhasson pénzt és az áltai azt a rablástól és erőszakoskodástól visszatartsa. A mi marha még a városban volt, azt a városi sánczokba hajtatta és onnan kellett minden tulajdonosnak azt kiváltania. Ezen inségben 3 eperjesi polgár szép jelét

¹ Potemkin S. v. I. 50. l.

² L. Potemkin. i. h.

adta áldozatkészségének. Schönleben, Gorszky és Blank polgárok ugyanis vagyonuk nélkülözhető részét önként odaajándékozták az örségnek. Ezen évben úgy is segítettek az eperjesiek magokon, hogy *börpénzt* csináltak — boldogabb időkben való beváltásra.¹

Végre ütött a szabadulás órája, megkötötték a bécsi béke s a város megszabadult ferde helyzetéből.

Hogy ezen viszonyok között, melyeknek egyes regényes epizódjait, részleteit a források nagy kedvteléssel említik, mennyire hanyatlott az egyházas, de különösen az iskolai élet, — azt könnyen elképzelhetjük.

Az urak, mivel legnagyobb részt a Bocskay pártján állottak, elidegenedtek volt Eperjestől s így tehát iskolájától is. Ezek szeretetét visszaszerezni volt tehát most az első feladat. De nehezen ment.

Bocatus Jánosnak a rectori hivatalban utódja Fabinyi Miksa, Fabinyi Lukácsnak fia, ugyan eléggé igyekezett és igyekezeteért a várostól külön honoráriumban is részesült,² azonban ő, kiről a Zabler Péter, superintendentus által felszentelt későbbi papok is nagy elismeréssel szóltak,³ valamint a rectori hivatalban 1607-től utódja, Mag. (Melchior Rohátsius) Rohács Menyhért, kit egyik tanítványa Clementis György (*praeceptorem piissime doctum et doctissime pium*) igen kegyes és tudós férfiúnak mondott s kiről Schmal A is⁴ mint kiváló férfiúról emlékezik meg, csak lassacskán bírták visszaszerezni a régi jó indulatot.⁵

E tekintetben baj volt az is, hogy a jóra való Rohács Menyhértet már az 1608-ik iskolai év végével elhívták Német-Lipcsébe papnak. Rohács később a lipcsei esperességnek esperese (Seinora 1613.) majd Melik Sámuel halála után Zólyom, Nógrád és Turóc megyéknek superintendentus, püspöke is lett 1621-ben.⁶ Mag. Rohács Menyhértet a rectori széken Mag. Goltz Dániel váltotta fel, a ki már 2 év óta volt courector.⁷ Az ő idejében nagy változás megy végbe a sárosi ev. egyházak szervezetében. Eddig azok a sz. kir. városoktól függtek, azonban megengedtetvén az 1608-ki I. t. cz. értelmében az evangélikusoknak, hogy mindenütt saját hatóságaik legyenek, a sárosi ev. egyházak már 1609-ben éltek e joggal és N.-Sáros is elszakadván az öt sz. k. várostól és a megyei egyházakhoz csatlakozván, megválasztották első külön seniorukat: Zanserius Mihály n.-sárosi ev. magyar papot. Ez 1614-ig volt sárosi senior, a mikor is átjött Eperjesre magyar papnak, a sárosi ev. egyházak pedig az 1614-ki szepes-váraljai zsinaton a szepesi egyházzal közösen megválasztották első külön superintendentusukat Xylander Holtzmann Istvánt, a szepes-váraljai papot.

¹ Ilyen »lederne Blokademünzen« Korabinszky idejében 1786 körül még láthatók voltak egyes eperjesi régi polgár-család régiségei között!

² Lásd a fentebb idézett számadásokat.

³ Lásd Matr. Ord. Zabler Péter idejéből 17. sz. a. 1618. 30. sz. a. 1620., 41. sz. a. 1622-ből.

⁴ Lásd Fabó A. i. m. 27. sk. lap.

⁵ M. M. Rohács 1602-től collega, 1604-től conrector volt. l. Progr. 1830. 9. l.

⁶ Rezik i. m. i. h. szerint 1608. jun. 16-án lett pappá!

⁷ L. Programma 1831.

A szepes-váraljai zsinat Thurzó Kristóf elnöklete alatt 1614. jan. 22—23. napjain tartatott.¹

A dragenburgi (»Marchicus«) Mag. Goltz Dániel, mint az eperjesi iskola rectora (testvére Joachim szepes-iglóí lelkész volt) jól vihetette dolgát Eperjesen, mert hiszen megnyerte az eperjesiek szeretetét, úgy, hogy azok őt 1612-ben »Prédigerré,« német másodpappá választották.² Hogy később eperjesi főpap, lelkész lett, azt bizonyítja az 1641. febr. 26-iki zsinat, melynek aláírói között mint: »M. Dániel Goltzius, Ecclesiae Eperjessiensis Pastor« szerepel.

Utóda a rectori hivatalban a bártfai Cosmann János (Joannes Cosmannus) volt. Ez már régóta szolgálta az eperjesi tanügyet; hiszen 1600—1608-ig Subrector, majd Goltz idejében 1608—1612-ig Conrector volt. Mellette Conrectorul egykori tanítványa, Nagy — Damascenus — Márton alkalmaztatott. Ez Nagy János, eperjesi polgár fia volt, a kit, mint kitűnő tanulót, tanárainak ajánlása folytán az eperjesi tanács taníttatott a maga költségén Wittenbergben.³ Nagy-Damascenus Jánost azután 1618-ban az eperjesiek magyar pappá választották.⁴ S ha ehhez hozzávesszük, hogy 1612—1617 az eperjesi születésű s a tanács által szintén a külföldön taníttatott Spreitz András volt subrector,⁵ akkor előttünk áll az egész tanszemélyzet, nevezetesen: Cosmann J. Rector, Nagy-Damascenus Márton Conrector, Spreitz András Subrector, Papi Ferencz (»Cantor et Collega«) magyar, Pessko Ambrus német és ifj. Kikulini Ádám tót kántorok és tanítók, illetve Papi tanártárs is.

Hogy az eperjesiek újra teljesen berendezhették egyházi és iskolai ügyeiket, annak nagy oka volt. Bőkezűek voltak, mint mindig, mikor tellett.

Megnevezett tanáraik és tanítóik, kántoraik mellett megint négy papot tartottak, u. m. Preller Gáspár »Pastor,« német első papot, Goltz Dániel »Prediger,« német másod papot, Zanserius Mihály, magyar papot, Horsa János tót papot s e mellett 400 forintot költöttek a nagy német templom új orgonájára, rendbe hozták a tót templomot (újra befedték azt) és fizettek az ácsoknak 102 frt 50 dénárt, a bádogosnak 50 frtot, gondoskodtak a templom és iskola minden szükségleteiről (csak a bor az úrvacsorájához, évenként 16 frt 85 krba került), adtak ösztöndíjban a külföldre küldött tanulónak 125 frtot és birták az egyházi és iskolai tiszt-

¹ L. Corpus max. memor. synod. ev. A. C. in Hung. J. Széberinyi. 1848. — Hörk J. »A sáros-zempl. ev. esp. története.« Kassa 1885. 30 l. és Hörk J. »Az ev. Tisza-kerület püspökei.« Kassa 1888. 13. l.

² Ugyanis míg az 1609. jun. 2-ki Eperjesen tartott zsinat határozatait így irta alá: »M. Dániel Goltzius, Scholae Eperiensiensis Rector,« már az 1613. jun. 18—19-én Szebenben tartott zsinat határozatait és az 1615. jun. 25—26-án Eperjesen tartott zsinatok határozatait, mint: »Ecclesiastes seu Concionator Germanicus.«

³ Matr. Ord. 17. sz. 1618.

⁴ Társul, kántorul, de egyuttal tanáru is Papi Ferenczet állitván melléje. I. Coll. Kézirat és Matr. Ord. 19. sz. 1618-ból. Ugyanekkor tót kántor és tanító ifj. Kikulini Ádám volt. Matr. Ord. 8. sz. 1616-ból.

⁵ L. Matr. Ord. 10. sz. 1617. Coll. Kézirat.

viselők csak készpénzben már 1615-ben 943 frt 90 krra menő fizetéseit kiadni.¹ Mind ez csak azért volt lehetséges, mert 1616 aug. 23-án II. Mátyás király egyik, Prágában kelt, oklevelében Eperjes városát 15 év tartamára mindennemű adók, díjak fizetésétől felmentette, mivel Bocskay felkelése idejében Básta György eperjesi táborozása folytán a város a királyi hadak zsoldja fejében 111.683 rénusi forintot és 21 krt fizetett, a mi mellett még határa is teljesen elpusztított. Ezért engedte át II. Mátyás ugyanezen oklevelében a soóvári sóaknákat is minden hozzájuk tartozókkal egyetemben 25 évre Eperjes város teljes használatába.²

Maga a Rector, Cosmann János buzgó, mondhatnók tulbuzgó lutheranus volt, hiszen az 1609. jun. 2-iki eperjesi zsinat határozatait így írta alá: »Ego Joannes Cosmannus, Collega Eperiensiensis me a dogmate Calvinianorum alienum esse, ingenue fateor.« Mint ilyen, szorgalmasan vett részt az egyházi gyűléseken. Jelen volt már mint Rector az 1613. jun. 18–19-iki szebeni, — jelen volt Nagy-Damascenus Jánossal³ magán a szepes-váraljai 1614. jan. 22–23-ki zsinaton is — jelen az 1614 máj. 27-iki löcsei, 1615. jun. 25–26-ki eperjesi, az 1616. máj. 17-ki bártfai és az 1618. okt. 3–4-iki kis-szebeni egyházi gyűléseken.

Cosmann János rector-sága idejére esik a reformatió első százados-évfordulójának megünneplése is 1617. okt. 31-én.⁴ Fényes, nagy ünnep volt, melyen fellelkesült az ev. protestantismus. Egyházi ünnepélyek,⁵ nagy szónoklatok, örömneppek tartattak ekkor mindenfelé az országban, sőt egyes ev. főurak annyira fellelkesültek, hogy több napos örömnepet ültek egyházaikban, fényes uri lakjaikban és maga az irodalom is részt vett az ünnep emelésében! Csak kár, hogy ezen ünnepi iratokból csak egy maradt meg s az is a külföldön.⁶

Ugyanazon évben, melyben társát, a Con-Rectort, Nagy Damascenus Mártont az eperjesiek magyar pappá választották, halt meg Cosmann János és az eperjesiek ekkor Kassáról Ledwesch Kristófot hívták iskolájuk élére Rectorúl.

Ledwesch Kristóf a zólyommegyei Úrvölgyben (Herrengrund) született Ledwesch Bálint és Major Orsolya szüléktől. Tanult otthon Apiarius (Méhész) Jánostól, Tornarius Illéstől és Stimmel Mihálytól. Majd Bártfára vitetett, hol Szoczovinus Sándortól egy, Weigmann Mártontól 7 évig oktatott. Bártfáról a siléziai Brigába ment M. Joannes Guntherus s onnan Wittenbergbe többek között Leonhardus Hutterus és Meiszner Baltházár előadásainak hallgatására. Két-két évet töltött ezen helyeken s azután az ő külföldi tanulmányait elősegítő jóakarójához, Kalmár Jánoshoz és Tamáshoz ment Kassára. Itt érte azon kitüntetés, hogy őt az eper-

¹ Cub. I. Loc. III. Fasc. E.

² L. Lasztókay László: Eperjes sz. k. város levéltárában található nevezetesebb okiratok ismertetése. Eperjes 1881. 27. l.

³ L. Rezik.

⁴ L. Bod P. i m. 228. Klein J. S. i. m. II. 363.

⁵ L. Hörk J. S. z. esp. mon. 123. l.

⁶ Ez a Prágai András »Thema seculare«-ja Heidelbergben.

jesiek Cosmann János helyére iskolájuk rectoráál hívták meg. Derék, becsületes, szerény és tanult ember volt. Az eperjesiek csakhamar megkedvelték s tekintélye is nagyra növekedett. Mint általánosan ismert jeles férfiú, megnyerte a sárosszemesi urak tetszését is s így történt, hogy a Berthótyak meghívták őt berthóti, fricsi és hedrii egyesült egyházaik lelkeszeül. 1625. nov. 19-én Kis-Szebenben tartott sárosszemesi esperességi gyűlésen, synoduson vétetett fel az egyházmegye kötelékébe,¹⁾ tehát összesen hét évig volt rector Eperjesen. Zábler Péter szentelte őt fel Lőcsén 1625. aug. 17-én „XII. Dominica post Trinit“.²⁾

Nevezetes idő volt az, melyben Ledwesch eperjesi rector volt. Ugyanis II. Mátyás királynak gyermekei nem lévén, utódjául Ferdinand főherceget kívánta megválasztatni s e végből az országgyűlést 1618. május havában Pozsonyba hívta össze. Itt a rendek hajlandóknak mutatkoztak Ferdinandot megkoronázni, ha elfogadja az általuk meghatározott 17 feltételt s ezek iránt biztosító oklevelet még a választás előtt ad az országnak. Ferdinand ezeknek elfogadását máj. 15-én kinyilatkoztatván, 1618. máj. 16-án közakarattal királylyá kikiáltatott s a koronázási hitlevélbe a 17 pontot felvette s azokra 1618. júl. 1-én megkoronáztatásakor meg is esküdött s egyuttal megígérte, hogy azokat az ország törvényei közé fogja felvenni. Ezen feltételek között a VI-ik szólott a protestantizmus szabadságáról és nemcsak az 1608-iki I. t. cikket foglalta magában, hanem azt még ki is bővítette, kimondván, hogy senkinek, a földesuraknak sem szabad senkit, még jobbágyaikat sem háborgatni vallásuk szabad gyakorlatában és prot. egyházakká alakulásukban, szóval, hogy a szabad vallás gyakorlat mindenütt, mindenkinek megengedtetik. II. Ferdinand tehát ezen feltétel alatt választatott s koronáztatott magyar királylyá és erre esküt tett.³⁾

Hogyne bíztak volna ebben a protestánsok, midőn a legszentebb kötésnek, szerződésnek tekintették, mert hiszen a király esküvel is ígérte, hogy mind maga megtartja, mind pedig mások által megtartatja mindazt! És ime! mondjuk el a történeti igazságot röviden. Mikor II. Mátyás király 1619. márcz. 22. megszűnt élni, a 30 éves háború lángjai már lobogtak és bár II. Ferdinand -- nehogy a háború Magyarországra is áttérjedjen -- 1619. máj. végére Pozsonyba országgyűlést hirdetett és bár ezen országgyűlés ennek folytán a csehek felhívására azokhoz nem csatlakozott s csak a közbenjárást fogadta el; Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek az ország politikai és vallásszabadságáért mégis már ősszel fegyvert kellett ragadnia. Bethlen Gábor 1619. okt. 4-ig az egész felvidéket hatalmába kerítette, midőn pedig Pozsonyt is elfoglalta s nov. 11-ére országgyűlést hirdetett, II. Ferdinand ügye olyan rosszul állott, hogy ez országgyűlésen csak Forgács Zsigmond nádornak köszönhetette, hogy a törvényes formák között Bethlen Gábor Magyarország királyává nem választatott. Forgács Zsigmond maga is azon veszedelemben forgott, hogy

¹⁾ Hörk J. S. z. e. tört. monogr. 126. lap.

²⁾ Matr. Ord. 83. sz. 1625-ből.

³⁾ Horváth M. Magyarok története. — Lehmanni suppl. ect. 48. sk. Cap. 38. sk. 1.

a prágai cseh eset ismétlődik rajta és őt is, mint II. Ferdinand cseh tanácsosait, kidobják a pozsonyi vár ablakán. De Forgácsnak sikerült mégis lecsendesítenie a vihart. A beszercebányai országgyűlésnek kellett minden sérelmet orvosolnia. Ismeretese a beszercebányai országgyűlés története és határozatai. Bethlen Gábor 1620. szeptemberében újra fegyvert fogott s diadalmaskodott, ámde szövetségesei, a csehek nov. 8-án a Fehérhegynél, Prága mellett tönkre tétettek s bár új diadalokat aratott is, hajlandó lett a békére, mely azután az 1621-ben a morvaországi Nikolsburgban kezdett tárgyalások után 1622 elején megkötött. Ezen béke egyik pontja értelmében 6 hónap alatt a sérelmek orvoslására II. Ferdinand országgyűlést összehívni köteleztetett. Ezen országgyűlés Sopronban 1622. május havában II. Ferdinand személyes vezérlete alatt meg is tartott s ezen a II. Ferdinand által elfogadott 17 feltétel között VI-ik helyen álló, a vallás szabadságára vonatkozó, II. Ferdinand által esküvel szentesített ígéret, mint II. t. cz. az ország törvényei közé vétetett fel; úgyszintén a nikolsburgi békekötés is stb.

De Bethlennek nemsokára újra fegyvert kellett fognia s 1623-ban a nikolsburgi békekötés kevés változtatással újra megerősített. Majd nagy tervei folytán fordít Bethlen a politikáján, a töröktől akarja Magyarországot megszabadítani. „De II. Ferdinand a török háborúnál szükségesebbnek látta a r. kath. vallás megerősítését“¹ s ármánykodott Bethlen ellen a töröknél, elárulván annak: mire szólította őt fel Bethlen. Azonban ennek ravasz, előrelátó eszén nem fogott ki. II. Ferdinand 1625 Kisaszszonynapra Sopronba országgyűlést hirdetett s elsőszülött fiát, Ferdinándot megkoronáztatni akarván, a XXII. t. cikkben biztosította a protestánsok jogait az 1608. I. és 1622. II. t. cz. értelmében.²

Hogy Bethlen Gáborban a magyarországi és így a sárosi protestánsok is a magok védőjét látták, az kitűnik onnan is, hogy magából Sáros megye protest. magyar lakosságából egész ezred katonája telt ki, kiknek azután a sárosi ev. magyar papok közül választott táborigazgatót. Maga a sárosi ev. esperesség pedig 1621 jun. 24-én Eperjesen tartott közgyűlésén a sárosi alispán, Ujfalu László kivánságára a táborigazgató pap fizetésére a lelkészekről díjt szedett és Bethlen Gábor fejedelem és választott király ügyének győzelmeért és a békeért közimákat rendelt el minden templomban.³

Az 1625-iki iskolai év végével berthoti papul távozott Ledwesch Kristóf helyére rectorul az eperjesiek a szepes-váraljai születésű *Jaroschek Cyriacus* hívták meg Iglóról, hol az, mint az ottani iskola rectora 1622-től közmegegyezésre működött. (Progr. 1831.)

Az ő idejében történt, hogy éppen nagy előkészületek folytak Eperjesen a bíró választásra, midőn egyszer csak híre jön 1627. január 15-én, hogy Bethlen Gábor fejedelem a bányavárosok felől jön Eperjesre s imé — a városi tanács (esküdt polgárok és tisztviselők) sietnek elébe; velük tódul

¹ Hörváth M.

² Ugyanigy hangzik az 1630. XXIII. és az 1635. XXIX. t.-cz. a vallás ügyében.

³ Hörk J. A S. z. e. tört. monogr. 124. l.

az ezernyi nép, a száz „választó polgár“ s elhalasztván a bíró választását a Bethlenre s nejeére való tekintetből („et occmsu Conjugis eius“) január 17-ére, mind sietnek a fejedelmi párnak bemutatni hódolatukat.¹

Az eperjesi iskola ezen időben s különösen Ledwesch és Jaroschek működése folytán jó hírnevet szerzett s az ifjuság újra tódulni kezdett ezen, mint a Zabler Péter által pappá szentelt Viti Péter mondja „igen híres“ iskolába,² a mint ezt bizonyítja az is, hogy az ez időtájban pappá, tanárrá, tanítóvá lett egyének legnagyobb része Eperjesen tanult. De maga a város sem sajnálta a költséget iskolájától.³ Jól felszereli azt, kitűnő tanítványait segíve, még a külföldre is ő látja el pénzzel. Úgy hogy igazán csodálkoznunk kell azon, hogy ennek dacára Jaroschek Cyriakus (kit némely volt tanítványa Jaroskovitznak is mond⁴) miért ment vissza Iglóra, mert hiszen már az 1629. év elején Iglón találjuk őt, hol szintén rector volt. Mint ilyen, Iglón 1635-ig működött, majd Senátorrá, jegyzővé s végül a 13 szepesi város jegyzőjévé lett.⁵

Jaroschek utóda a rectori hivatalban a nagysárosi magyar gymnasium-ból már előbb Conrectorul elhívott *Seredi (Szeredi) János* lett. Szeredi nagysárosi születésű magyar ember volt, a ki társával Questoris Jakabbal igen felvirágoztatta a nagysárosi magyar iskolát, úgy hogy oda igen sok ifjú ment tanulni s különösen a magyar nyelvet. Ilyen volt p. o. Balth. Schröter 1627-ben.⁶ Ez Szeredit Eperjesre is követte s tőle itt 3½ évig tanult.

Szeredi szorgalmas, mivelt, kegyes férfiú volt. Róla nagy tisztelettel emlékeznek meg volt tanítványai.⁷

A Bocskay J. és Bethlen G. felkelései közben a háborúval járó betegségek folytán igen megyérült lakosság a vidékről betóduló magyarsággal pótoltatván, Eperjes ezen időben igen erős mértékben magyar várossá lett. A megsziporodott magyarság számára új templomot kellett építeni. Így épült 1637–42 között az, mely a főtemplomtól éjszakknak, a főtemplom és a később épült Collegium között, a régi városi iskola mellett áll s a mai napság is az evangélikusok temploma. Hogy a város ezen időben mennyire megmagyarosodott, mutatja az, hogy még számadásai is magyarul vitetnek.⁸

Seredi, mint igazgató, részt vett az 1629. jun. 6–7-én és az 1634. máj. 3–4-én Bártfán tartott 5. sz. k. városi zsinaton, synoduson. Mint

¹ Cub. I. Loc. II. Fasc. B.

² Matr. Ord. 110. sz. »Celeberrimi Gymnasii Eperiensis limina salutavi.«

³ Cub. I. Loc. III. Fasc. A.

⁴ Matr. Ord. Zabler P. 133. sz. a.

⁵ Progr. 1831. 4. l.

⁶ Matr. Ord. 128. sz. Z. P.

⁷ P. o. Matr. Ord. 130. sz. Zarevúcius Mátyás 169. sz. Drazdius Ján. 173. sz. Bakay Tudián Andr. 179. sz. Gall. Sám. 191. sz. Zyrko Mikl. 200. sz. Lasitius Illés Zabler Péter idejéből. A Wagner M. által felszenteltek közül: 1. sz. Asztalos (Braxatoris) Ádám. 13. sz. Piscatoris (Fischer) Mich. 24. Martí János 28. Strba Péter. 50. Hannoke Bálint. 63. Spléni Jerem. 73. Nosacius Mátyás, a ki 7 évig tanult tőle.

⁸ Cub. I. Loc. III. Fasc. E. 1644-ben még a kórházi számadás is, melyet Zimmermann Zsigmond állított össze és Seredi János elsőül aláírt — magyar volt.

kiváló tanár és bölcs férfiú annyira megnyerte az eperjesiek szeretetét és tiszteletét, hogy azok őt a város jegyzőjévé választották. Ez valószínűleg 1638-ban történt.¹ Zyrko Miklós ugyanis azt írja,² hogy ő 1637-ben Szeredi Jánostól tanult s egyttal „elemosinariorum puerorum praeceptor” is volt, vagyis a tanításban segédkezett. Az igazgatást tehát Szeredi János 1638-tól másnak adhatta át, de az iskolától teljesen el nem vonta magát, mert hiszen még 1640-ben is tanított.³ Később azonban városi Consullá, Senatorrá s némely okmány⁴ szerint városi bírónak is lett s így tény az, a mit róla egyik forrásunk ír, hogy („ter quaestoriis ociis fructus”) három ízben viselt városi hivatalt. Annyi bizonyos, hogy az 1652. szept. 3-án Bártfán tartott 5. sz. k. városi zsinat határozatait már úgy írta alá, mint Eperjesnek városi tisztséget viselt polgára.⁵ A város tiszteletét szeretetét később is bírta, mert hiszen az 5. sz. k. város 1656. máj. 15–17-én Eperjesen megtartott híres zsinatán, mely az eperjesi városházán tartatott s melynek 22 Canonja hiteles másolatban a coll. okmányok között őriztetik, ő volt az eperjesiek képviselője. Mint olyan („Ablegatus Eperiesiensis”) írta alá a zsinati 22. Canont.

Szeredi lemondásával nagy hullámvész állott be a már akkor „celeberrima schola”-vá lett eperjesi iskola életében. Jöttek és mentek a rectorok. Hogy ez nem vált az iskola kárára, annak magyarázata az, hogy a rectorok változásának — azok kiváló jeles volta volt az oka. Így a Szeredi után rectorrá lett *Jakobaei Jakab* alig volt egy esztendeig (1638/9) Rector, mert az eperjesiek hirtelen megszerették és mint kiváló férfit a tót gyülekezet élére állították — papnak. Mint irodalmilag is kitűnő férfiról emlékezik meg róla Horani Elek,⁶ felemlítvén előtte ismeretes 4 művét. Walaszky Pál is mint olyat említi.⁷

Alig lépett át *Jakobaei* az iskola szolgálatából az oltárhoz, az egyház szolgálatába, helyére állott: *Ernestus Hilarius Biner*. Biner Ernő külföldi születésű, nevezetesen pfalzi lengenföldi eredetű volt. Ezt az eperjesiek még *Jakobaei* rector-sága idején hívták meg tanárnak és Conrectornak. Társul 1640-ben *Dürner Sámuel* nyerte, a ki, midőn Binert az 1640-ik év végével a beszterczebányai iskola élére állították, 1641-től utódja lett, mint nem régen a conrectorságban, úgy most a rectori hivatalban is.

A kitűnően képzett, tudós és ékesen szóló Binert Beszterczebányáról a szepesi Georgenberg nyerte meg papul 1645-ben, majd pedig Kassa sz. k. város 1651-ben, a hol azután 1663. nov. 10-én mint általánosan tisztelt lelkész meg is halt. Biner részt vett az 1652, 1653 és 1657-iki 5. sz. k. városi zsinatokon.

¹ Matr. Ord. Wagner M. idejéből 13. sz. a. Mich. Fischer (Piscatoris.)

² Matr. Ord. Zabler P. idej. 191. sz. a.

³ L. Matr. Ord. Wagner M. idej. 24. sz. a. Joh. Marti szavait.

⁴ J. S. Klein I. 46. l.

⁵ »Joannes Seredi, Juratus civis Eperiesiensis.«

⁶ »Mem. Hung.« stb. cz. műve II. k. 194. l.

⁷ Consp. Reipubl. lit. ect. cz. műve 193. l.

Dürner Sámuel Kis-Szebenben¹ 1614. jun. 29-én² született. Atyja, Dürner Pal, vámszedő, anyja Hartel Rebeka volt. Tanult otthon Kis-Szebenben. Majd 1628-ban, már atyja halála után, magyar nyelvre Nagy-Sárosba s onnan Sárospatakra küldötte őt anyja. Innen Lőcsére ment tanulmányai folytatására. A magasabb osztályokban Eperjesen, hova Lőcséről került, annyira kitüntette magát, hogy az eperjesiek őt mint ugyan-ezen időtájban Wolfgang Györgyöt is³ a külföldre küldték ki városi költségen. A külföldön előbb Thornban, majd Königsbergben fejezte be tanulmányait. A szegény apátlan árva fiú tanulmányai közben sokat nélkülözött, de ernyedetlen szorgalmának és kitartásának megjött nemsokára a jutalma is. Ugyanis az eperjesiek a külföldről 1640-ben tanáruul és Conrektorul hívták meg őt s majd a korán eltávozott Biner helyébe ültették az eperjesi iskola rectori székébe. Társai a tanári széken Cramer Gáspár, Conrektor és Schneider Sartorius János, Subrektor voltak. Midőn 1642-ben, éppen születés napján özv. Figuli, szül. Fabinyi Dorottyaival esküvőjét tartotta, kartársai üdvözlő iratban kívántak neki sok szerencsét és boldogságot.⁴ Mint eperjesi rector-professor különösen a legmagasabb osztályok ifjúsága körül szerzett érdemeket, igaz tudományban s kendőzetlen vallásosságban nevelvén azt, mert hiszen ő, mint azt Curiani György, eperjesi Conrektor mondta; »speculum verae pietatis et almae exemplar vitae« valóban kegyes és ifj. Matthacidesz. János, coll. rector szavai szerint egyszerű, buzgó, értelmes férfiú volt:

»Ipsius ex vultu pietas, ex ore refulsit
Integritas, ardor, rectaque simplicitas.«

Mint rector, azon alkalomból, hogy ugyanazon évben kétszer is beütött a villám a német templom orgonájába, egy művet írt »Exertitium Scholasticum« stbi czímmel, mely 1643-ban Lőcsén nyomtatásban is megjelent.⁵

Nagy kegyessége, szerény egyszerűsége, tiszteletre méltó jelleme megszerezte néki a közbecsülést, úgy, hogy mikor az id. Schrötter Sámuel (archidiakonus), német másod pap meghalt, az eperjesiek őt választották egyhangulag ugyancsak német másod papjokká 1645. novemberében. Felszenteltetett Bártfán Wagner Márton által 1645. nov. 12-én.⁶ Később pedig, 1652-ben első papjokká, »Pastor«-rá.

Még mint másod pap adta ki az előkelő Wéberné felett mondott temetési beszédét Lőcsén 1647-ben »Christliche Leich-Sermon« cz. alatt.⁷ Az első papi, »pastor«-i tisztelet nem sokáig viselte, mert már 1653-ban meghalt. Temetése 1653 aug. 19-én volt. A temetésén tartott emléke-

¹ Matr. Ord. Wagner M. 4. sz. — Progr. 1831. 6. l.

² J. S. Klein I. 45. sk, l.

³ Matr. Ord. Wagner M. idejéből 98. sz.

⁴ Ezen irat, melyet a lőcsei iskola rectora és conreктора is aláírt, megjelent nyomtatásban is Lőcsén 1642. »Auspaticissimum Thalamum« ect. czímmel. Lásd Szabó K. Regi m. K. II. 166. l. 592. sz.

⁵ Szabó K. i. m. II. 174. l. 622. sz.

⁶ Matr. Ord. 4. sz.

⁷ Szabó K. i. m. II. K. 187. l. 674. sz.

széd és a halálára írott emlékkersek megjelentek Lőcsén 1653-ban.¹ Volt társa, Sartorius János, mint prediger tartotta felette az emlékbeszédet.

Dürner Sámuel idejében az eperjesi iskolában oly magas szárnyalást vesz a tanítás, hogy bizonyos fokig pótolja az akkor úgy is megközelíthetetlen külföldi egyetemeket, A 30 éves háború feldulta Németországot s a külföldre menetel veszedelmes, sőt sok tekintetben céltalan is volt. Itthon igyekeztek pótolni a külföldi tanulmányokat. Így történt, hogy Dürner S. mikor pappá lett is, megtartotta rectori hivatalát, mert hiszen a theologiai, a vallástani tárgyakat tanította.²

Ez így tartott 1648-ig, a mikor is Dürner utódjává a pozsonyi születésű *Mag. Bűringer* (Bühringer, Biringer, Beringer, Píringer, Píhringer) János lett. Ezt az eperjesiek Besztercebányáról hívták el. Bűringer 1645-ig Kőrmöczbányán is tanított.

Szomorúan nevezetes marad Eperjes történetében Dürner S. kora Nemcsak, hogy sok költséget, gondot okozott a városnak a 30 éves háború és annak idejében Eperjes várfalainak épségben, erőben megtartása, a mi a királpárti városban II. Rákóczy Györgyre való tekintettel, ki a külföldi protestánsokkal szövetkezett, látszott szükségesnek (már 1638-tól sürgeti folytonosan a király a város falainak teljes rendbehozását³), hanem mivel még mielőtt 1645. decz. 16-án a linczi béke megkötöttet volna, azon időtájt, midőn I. Rákóczy György hadai Eperjest elfoglalták, a folytonos, a hosszas háboruszkodás kísérő réme, a pestis dühöngött Eperjesen és pedig olyan irtóztatóan, hogy tömérdek lakosát vitte el s éppen a magyarság köréből, úgy hogy a magyarság elvesztette tulsúlyát és azt többé vissza sem is nyerte, mert az elnéptelenedett városba ekkor betóduló új lakosság legnagyobb részt a környékbeli német városok és falvak és a hegyközi tót községekből került.

A város azonban csakhamar összeszedte magát s már a következő években a régi erős és a tudományokért áldozni tudó Eperjes volt újra. Falai között csak úgy hemzsegett a mindenfelől beleözlő tanuló ifjúság. Hogy ekkor sok lehetett a tanuló ifjú, annak legvilágosabb tanubizonyossága az, hogy Bűringernek, bár csak 3 évig volt rector, ezen idő alatt is igen sok tanulója volt, a mit onnan következtetünk, hogy az ez időtájt papokká felszenteltek között igen sűrűn fordulnak elő olyan egyének, a kik tőle tanultak.⁴

Az iskolának ezen nagy virágzása azonban bajává lett Bűringernek. Ugyanis a magasabb osztályok ifjúsága Eperjesen maradt a philosophia s különösen a theologia tanulására is. Ezt neki kellett volna, mint rector-professornak előadnia. Erre azonban ő nem volt képes s így történt, hogy végül is kénytelen volt lemondani. 1651-ben Modorba távozott rectorul s ott azután városi jegyzővé is lett. Mint városi jegyző valami szabály-

¹ Szabó K. i. m. II. k. 218. l. 789. sz. «Letzter Ehren-dienst.»

² Matr. Ord. Wagner M. idej. 90. sz. — L. Gresch J. szavait és az 1831-ki Progr 6—7. l.

³ L. Lasztókay i. m.

⁴ L. Matr. Ord. 90. 111, 124, 125, 128, 129, 136, 168, 182, 187, 194, 196. sz. a.

talanságot követett el.¹ Elvesztette hivatalát. Ekkor hazatért Pozsonyba s itt azután a pozsonyi iskola conrectora, majd 1669-ben rectora lett. Mint ilyet mag. Pihringer Keresztély conrector és Moller Dániel Vilmos subrector társával együtt egy nyomtatott üdvözlő irattal üdvözlötték a két legfelsőbb osztály tanulói: „Carmina gratulatoria“. Megjelent Pozsonyban 1669.² Ugyanezen évben, 1669-ben egy „Propempticum“ cz. művet adott ki elődje: Tamás Illés (Elias Thomas), 20 éven át jelesen működött pozsonyi tanár, rector és költőnek a tanári pályától való elbucszása alkalmából. Megjelent Pozsonyban 1669. 4. r.³

Büringerről bizony egyik későbbi kartársa és a rectori hivatalban utódja, Matthaeides Sámuel nem kedvezően nyilatkozott, azt mondván róla: „Fuit rudis artium Thersites patronorum“. (Tanulatlan s az iskola pártfogóinak gúnyolója, rágalmazója, de szégyene is.) Ilyen ember természetesen nem tarthatta fenn magát sokáig olyan iskola élén, a milyen már ekkor az eperjesi „celeberrimum Gymnasium“ volt. Különösen olyan társak között, a milyen az ő conrectora, Wolfgang György és különösen jeles subrectora, Reinhard Jánosnak a subrectori hivatalban utódja, Curiani György, a kit az eperjesiek taníttattak Königsbergben, mert mint eperjesi tanuló kitűnt, különben csorbai, lipői születésű ifju s kit az eperjesiek annyira megszerettek, hogy jeles magyar papjok, Madarász Márton halála után magyar pappá választották 1650-ben; továbbá az ő belépésekor már conrectorrá, de rögtön rá 1649-ben subdiaconná, másodpappá lett Sartorius Schneider János, kit a Vandrák A. kézírata különben „homo mordax“, marakodó embernek mond; végül a milyenek az alsó osztályokban tanító: Bányai Dániel, magyar kántortanító, Lendely András, majd Quirinyi Jakab, tót kántortanítók, Holéczy György és Baticzky Dániel német kántortanítók voltak.

Büringer lemondása után az eperjesiek ujjal azon gondolattal foglalkoztak, hogy iskolájok élére az akkor már nagyhirű nevelőt, *Johannes Amos Comeniust* hívják meg. Már Büringer meghívásakor is volt erről szó. Ekkor azonban Madarász Márton magyar papnak azon nyilatkozata, hogy Comenius Ámos nem ág. hitv. ev., hanem Calvin követője, elvette az eperjesiek kedvét ettől a lépéstől. Most azonban, hogy Madarász Márton elhalt, Sartorius Schneider János, német másodpap és Curiani György magyar pap pedig ajánlották s meghívására kedvező alkalom nyílt, újra hajlandóvá lettek az eperjesiek Comeniust meghívni. Mielőtt azonban ezt megtették volna, nyilatkozatot kértek tőle. Comenius nyilatkozata ki nem elégítette őket s azért nem őt, hanem egy honfitársát, *Mag. Matthaeides Mathaejeczky Jánost* hívták meg rectorul. Comenius Ámos János (Jan Komensky) pedig tovább reformálhatta Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczy György fejedelem nejeinek segítségével a sárospataki ev. ref. főiskolát.

¹ Klein J. S. i. m. I. 126. szerint nem tisztességes egyéneknek jó bizonyítványokat adott a város pecsétjével megerősítve, jó pénzért.

² L. Szabó K. i. m. II. k. 331. l. 1211. sz. a.

³ L. Szabó K. R. m. k. II. 330. l. 1209. sz.

⁴ L. Rezik J. i. m.

Jan Mathaejeczy (Johannes Matthaeides) morva születésű volt. Atyját egy morva papot, egykor kizavarták egyházából s mint száműzött jött Magyarországra és Sárosban a hamburgi virágzó ev. gyülekezet papja lett. Fiát itt tanult Eperjesen s mivel kitüntette magát és megnyerte az akkori bírónak, Lengfeldner Dánielnek is tetszését, ez őt az ő kedves fiával, Jánossal az eperjesiek költségén Danzigba küldötte Calovius Ábrahám hallgatására. Lengfeldner fia Danzigból hazajött, Matthaeides azonban még tovább tanult a város költségén Königsbergben. Már a magisteri egyetemi fokozatot is elnyerte, midőn váratlan elhívták őt az eperjesiek a Büringer utódjául rectornek.

Mathaejeczy Matthaeides János, kinek társai 1653-tól Fabinyi Lénárt conrector, Johannides Venczel subrector s a fentebbiek voltak mint «collegák,» kitünően betöltötte rectori tisztét, úgy hogy azt mondják róla forrásaink:¹ «ut salutem scholae ejusque civium, pietate vera, doctrina solida, solertia indefessa ac prudentia exemplari tutaretur». Nem csoda, hogy tanítványainak egyike őt «juvenis doctissimus»-nak, kitünően képzett fiatal embernek mondotta.²

Kitünő jó híre a külföldön is elterjedt s a wittenbergi egyetem őt a bölcsészettudori oklevéllel tisztelte meg s a szabad művészetek magisterévé avatta. Ehez néki a radványi születésű Hradszky János, maga is magister, a modori iskola rectora egy török nyelven írott költeményben kívánt szerencsét. Nagy kár, hogy ezen ifju, kiváló rector 3 évi Eperjesen való működése után 1654-ben a dühöngő pestis áldozata lett. Az eperjesieknek iránta érzett szeretete, tisztelete az eperjesi magyar templomban jelölte ki örök nyugvó helyét. Ott fekszik tehát a mai eperjesi ev. templom kryptájában.

A Dürner Sámuel idejétől szokásossá lett berendezést, mely szerint a felsőbb osztályokban a theol. tárgyakat és egyes bölcsészeti disciplínákat, tudományokat is előadták, továbbra is fenn kívánták az eperjesiek tartani s azért iskolájok élére olyan rectort kerestek, a ki jóra való s a theologia előadásával foglalkozó papjaik körében is megállja helyét.

Találtak is ilyet Horváth András személyében. Klein ugyan azt állítja, hogy az eperjesiek 1653-ban Bártfáról Stöckel Jánost hívták el rectorul,³ de ennek nyomát én sehol sem találtam, másrészt meg bizonyos, hogy 1654-ig, illetve 1655-ig Matthaeides János és utána Horváth András volt a rector, a mint azt az Eperjesen járt tanulók iratai⁴ s a Progr. 1834. 1. l. bizonyítja.

Horváth András kit Vandrák András tévesen mond perémi születésűnek,⁵ Zólyomban született. Itthoni gymnasiumainkon elvégezván tanulmányait, 1635 őszén a wittenbergi egyetemre ment tanulmányainak betöltésére. Wittenbergi egyetemi polgárrá 1635 decz. 20-án lett. Itt több

¹ Progr. 1834. 1. l.

² L. Matr. Ord. Georg Moller. Heutsch Fülöp superint. idej. 136. sz. a.

³ J. S. Klein: Lebensumstände ect. IV. 138. l. jegyz

⁴ Matr. Ord.

⁵ L. i. m. 5. l.

évet töltött. 1637-ben egy nyilvános ünnepély alkalmával Martini Jakab, rector idejében az ág. hitvallás 14-ik czikke felől értekezést olvasott fel s egyuttal azt a nyilvános vitában, az akkori egyetemi szokás szerint, az „opponens”-ek, az ellenkezőt vitatók ellenében megvédelmezte. Pompás előkészültséget szerezvén, visszatért hazájába. Itt nem sokára alkalmazást is talált s már 1646-ban a zsolnai iskola rectora lett. A zsolnai rectoróságban elődje Augustini János volt. Horváth András Zsolnán igen szép nevet vivott ki magának s így történt, hogy 1649-ben a kassaiak hívták meg őt rectorul. Az ifjúság szeretetét, tiszteletét is megnyerte annyira, hogy egyes tanítványai Zsolnáról vele mentek Kassára is.¹ Midőn Kassán volt igazgató, mint hitbuzgó evangélikus, egy művet írt „Krisztus mindenütt jelenvalóságáról”; tehát a lutheranus ubiquitási tan védelmére kelt.² Ezen művét Horváth a kassai ev. első papnak, Mag. Rohrmann Boldizsár »Pastor»-nak, a kassai iskola inspectorának, felügyelőjének ajánlotta. Mint ilyen tulbuzgó lutheranus már előbb t. i. márcziusban, hitvitába kerekedett Toufaeus Mihály theol. doctorral, a hires n.-váradai ev. ref. főiskola rectorával, a kinek 1650 febr. 19. d. e. 9 órakor kelt »Disputatio Theologica de Perseverantia Sanctorum» cz. műve ellen³ kiadta a »Pia et placida Dissertatio de Perseverantia Electorum» stb. cz. művét Kassán.⁴ Nem sokára meg a rom. kath. ellentáborral is éles vitába keveredett és már ugyanezen év augusztusában írt Horvát a besztercebányai ev. gymn. igazgatója, Gracza János ellen irkáló Faber Mátyás, jezsuita ellen is egy (polemicus) vitairatot, melyben a nevezettel szemben kimutatni igyekszik, hogy a r. kath. egyház nagyot hanyatlott; régi egyszerűségét, evangéliumi jellegét elhagyta. Ezen művének czime: »Disquisitio . . . Romanam Ecclesiam . . . ab antiqua Romana Ecclesia in multis degenerasse» stb. Aláírva: »Adornata studio Andreae Horváth Veterosolien.»⁵

Majd ugyancsak polemikus czélzattal írt »De auctoritate patrum ecclesiae.»⁶ Mivel pedig Toufaeus Mihály is egy második »Disputatio»-vat kelt — 1651-ben — elébbi művének, disputatiójának védelmére,⁷ másrészt meg a sárospataki ev. ref. főiskola tudós tanárai is megtámadták a Krisztus mindenütt jelenvaló testéről szóló tanát, iratát: ezen ellenfeleinek is megfelelt. A sárospatakiaknak 1652 jul. 5-én Trencsénben kelt »Responsum Responsioni patakianae»,⁸ a nagyváradiaknak pedig »Responsum Appendici Maledicae» cz. 1652 szept. 20-án kelt művében.⁹ Ezen utóbbi két

¹ Így p. o. Porubszky György, a ki Zsolnán 3 évig volt tanítványa s a ki ezt maga beszéli el. L. Matr. Ord. Wagner M. idej. 117. sz. a.

² Ezen munkája kelt jul. 1650., megjelent Bártfán 1650 Klösz Jakabnál s ebben Horváth »Gymnasii Cassov. Rector»-nak mondja magát. — L. Szabó K. R. m. k. II. k. 200 l. 721. sz. a.

³ L. Szabó K. i. m. II. k. 206. l. 745. sz. a.

⁴ L. Szabó K. i. m. II. k. 200. l. 720. sz. a.

⁵ Szabó K. i. m. II. k. 200. l. 722. sz. a.

⁶ Álnév alatt. L. J. S. Klein i. m. I. 8.

⁷ L. Szabó K. i. m. II. k. 211. l. 764. sz. a.

⁸ L. Szabó K. i. m. II. k. 214. l. 778. sz. a.

⁹ L. Szabó K. i. m. II. k. 215. l. 779. sz. a.

munkáját Horváth András azonban már mint trencsényi rector írta. Ugy látszik nem találta fel Kassán, a mit várt; nem érezhette magát jól, mivel ott épen ezen időben erős mozgalom után a Kalvin irányú hívek egyház-alapító törekvése diadalt aratott.¹ Kassán kezdett irodalmi harcát tehát Trencsén-ből folytatta és fejezte be. Trencsénbe az 1652-ik év elején ment át. Itt azután kiadta még Fábri Mátyás jezsuita ellen írott művét is: »Disputatio de infallibili capite ecclesiae.«²

Trencsénben is jól vihette dolgát, mert az urak kegyeltje lett. Mint ilyen, ő tartott beszédet Széchy Évának, Illésházy Gábor nejének temetésén. Ezen beszéde megjelent Trencsénben 1655-ben.³ Midőn ezen beszéde nyomtatásban megjelent Trencsénben, ő már akkor eperjesi rector volt.

Az 1656 máj. 15–17-én megtartott híres 5 sz. k. városi zsinat, melynek határozatait Klein J. S.⁴ közli s melyek 22 Canonba foglalva, a coll. okmányok között, hiteles másolatban még megvannak, már őt a bevezetésben »clarissimus et doctissimus« dominusnak és »rector Scholae Eperjessensis vigilantissimus«-nak, tudós tanárnak és igen gondos igazgatónak nevezi. Ezen zsinat határozatait ő mint rector, Mag. Schröter Sámuel, conrector és Fabinyi Lénárt, collega — tanártársaival együtt írta alá. Ezen zsinat az eperjesi városház nagy termében tartatott meg.

Hogy ezen zsinat a városház nagy termében tartatott meg, azon nincs mit csodálkoznunk; hiszen Eperjes városa 1531–1671-ig tisztán ág. hitv. ev. volt és a városban semmi néven nevezendő egyházi és iskolai ügy sem intéztethetett el a városi hatóságnak, mint patronusnak, pártfogónak döntő befolyása, támogatása nélkül; másrészt ismét a város semmi fontosabb ügyet sem végzett el az egyház áldása mellőzésével. A mint ezt fényesen bizonyítják Weber Jánosnak, későbbi birónak szavai, a ki ezt »uhalter gewöhnlicher Brauch«-nak mondja János Bifrons cz. művében⁵ és az ezen időbeli másodpaprak, Zimmermann Mátyásnak egy beszéde, melyet ő a városi tanács újból való megválasztása alkalmával, 1654 jan. 15-én, a régi szokáshoz képest a választást megelőzőleg megtartott istentiszteleten, a templomban tartott és a városi hatóság beleegyezésével ki-nyomatott.⁶

Olyan hatalmasan szervezett egyház és olyan az evangéliumért buzgó, gazdag, tekintélyes város hatósága körében, a milyen akkor az eperjesi volt, Horvát András újra felvette a néki, az ellenfél által oda dobott keztyűt és újra kiszállott a vitairodalom küzdterére.

Hogy mily hatalmas volt ekkor Eperjes városa s illetve annak tanácsa, kitűnik abból, miszerint I. Leopold parancsára, leiratára, melyben azt kívánta, hogy az elpusztult franciscanus zárdát a vele kapcsolatos

¹ L. Révész K.: »Száz éves küzdelem a kassai ev. ref. egyház megalakulásáért. 1550–1650.« Bpest 1894.

² J. S. Klein i. m. I. k. 8. l.

³ L. J. S. Klein i. m. I. k. 8. l. — Szabó K. i. m. II. k. 231. l. 839. sz.

⁴ I. m. IV. 72. l. 125. sz. a.

⁵ L. Szabó K. i. m. II. k. 272. l. 992. sz. a.

⁶ L. Szabó K. i. m. II. k. 221. l. 805. sz. a.

templommal adja ki az Eperjesen akkor szaporodni kezdő r. katolikusoknak, — felelni sem tartotta érdemesnek. És midőn I. Leopold ezen, már atyja által is kifejezett kívánságnak egy, Laxenburgban 1660 máj. 9-én kelt, Szelepcsényi György érsek-primás és Rutkay András által ellenjegyzett rendeletben újlag szigorú kifejezést adott és megbotránkozását fejezte ki a felett, hogy milyen lenézése az a r. kath. vallásnak, hogy hívei magánházban (a Klobusiczky gróf palotájában, mely ma katonai laktanya) kénytelenek isteni tiszteletet tartani, azt, daczára annak, hogy I. Leopold a nádorra bizta ezen parancsa végrehajtását, az eperjesiek mégis egyszerűen agyonhallgatták. Nem feleltek reá — és nem teljesítették!¹ Innen érthető, hogy később egész haraggal emlékszik meg ezen dologról, midőn 1670 aug. 20-án gróf Rothal Jánosnak megparancsolja, hogy szerezzen érvényt parancsának, mert hiszen »licet . . . a praedecessore nostro . . . semel, a nobis vero jam binario demandatum exstittisset, quatenus certum Claustrium Ordinis Sancti Francisci resignasset, . . . tantum abest ut illud Monasterium hactenus remisisset, quin rem pervicaci silentio involvendo cum gravi damno Religionis Catholicae derogamineque auctoritatis Regiae manifesto, ei fini applicandum cedere omnino rennitteret, (sic!) adeo ut Civitas quoque nostra Bartphensis ducta hoc ejus exemplo, Monasterium illud in medio sui adjaciens . . . pariter ad praefatum Ordinem spectans, etiam num p. manibus suis violenter detinere non vereretur (sic!)«²

De Horváth András, hogy minél könnyebbé tegye munkáját, nem pihent addig, míg az egykor kiváló eperjesi nyomdát, mely már több évtizede szünetelt, fel nem támasztotta halottaiból. És ez sikerült is neki. Scholtz Tamás, nyomdász, az ő lelkesítése folytán rendezte azt be újra. Ezen nyomdából került ki 1656-ban, mint annak első terméke, az ő, »Disputatio adversus pontificios de Scripturae Sacrae Veteris Testamenti Canone« cz. legujabb (polemikus) vitairata. Ezt ő Eperjes város tanácsának és polgárainak ajánlotta.³ Ezen műve 1656 decemberében kelt Kedvelt és tisztelt barátja, Mag. Ekkard Ábrahám, az egyháznak lelkipásztora, első papja, ezért őt a következő verssel üdvözölte:

»Ecce vir Aoniis semper dilecte Camoenis
 Horvathi nostrae Rector honorque Scholae!
 Hinc quis Fragopolim non diceret esse beatam,
 Illi quod tantum, venerit axe bonum.
 Floret ibi coetus Musarum. floret Apollo,
 Floret ibi purae religionis opus.
 Partibus at multis jam nunc florentior audit,
 Quod florebit ibi chalcographumque manus,
 Cum primis vero tua florentissime Rector!
 Si perges prelum, sic animare novum!«

¹ Lásd I. Leopold ezen levelét Cub. II. Loc. 172. Fasc. C. a városi levéltárban.

² Lásd I. Leopoldnak ezen, Bécsben aug. 20-án kelt, Pálffy Tamás nyitrai püspök és Orbán István által ellenjegyzett levelét az eperjesi városi levéltárban: Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

³ L. Szabó K. R. m. k. II. k. 233. l. 848. sz. a.

Horváth András ezen vitairatai közben, de meg az ifjuságnak Schneider Sartorius János, német archidiacon (másodpap = der erste Prediger) és Curiani György, magyar pappal egyetértőleg a theológiában való oktatása közben mindinkább és inkább elmerült a lutheri orthodoxiába s vallásos buzgósága oly magasra fokozódott, hogy valóban ascetikus életet élt; sőt megtörtént vele, hogy éjszakára is a templomba csukatta magát, csak hogy eleget és háborítatlanul, bensőséggel imádkozhassék. Ezen buzgalma készítette őt, hogy Pál apostolnak a rómaiakhoz írott levele alapján 1658-ban egy beszédet tegyen közzé, melynek czime: »De Judaeorum ante novissimum diem conversione futura Oratio« = A zsidók megtéréséről az ítéletnapja előtt. Ezen beszédet ő 1657-ben tartotta az eperjesi iskola auditoriumában, midőn a jeles ifju Friedhuber Illést, az újonválasztott német kántort iktatták be hivatalába ¹

1659-ben eddigi hű társa, ² Mag. Schröter Sámuel, conrector Kassára hivatott el másodpapnak, ³ a ki azután ott később első pappá ⁴ és az 5 sz. k. városi egyházak superintendentiájának, egyetemének jegyzőjévé lett. Mint ilyen irta alá az 1668. február 8—9-én Kassán tartott zsinat határozatait.

Schröter Sámuel helyére Jandicius Dániel hivatott el Danzigból, Poroszországból helyettes conrectorul és tanáru.⁵

Horváth András nagy hire és társainak kiváló működése annyi tanulót vonzott Eperjesre, hogy az ifjak nagy sokasága nemcsak az iskolai épületnek csak nem régen történt átídomítását indokolta, hanem arra is készítette az eperjesi városi tanácsot, hogy több tanárról is gondoskodjék. Így hívták meg 1660-ban Mag. Johannes Bayert is tanáru és majd conrectorul.

1660-ban annyi volt a tanuló, hogy nem fért az iskolába. A rector Horváth A. nem tudta keilőképen elhelyezni az ifjuság ezen nagy tömegét. Őt, ki folyton a maga tudományos feladatainak megoldásával, irodalmi küzdelmeivel volt elfoglalva, ezen zavar annyira kihozta sodrából, hogy nem volt képes a rendet, az előadások háborítatlan menetét, mint eddig mindig, oly simán meghatározni. Másrészt meg derék barátja, Mag. Ekkard Ábrahám, a főpap, a lelkész is el volt kedvetlenedve s elvesztette lelke régi rugékonyságát, mert hiszen régi ellenfele, paptársa, Sartorius Schneider János éppen ezen időben diadalmaskodott felette s ellene szórt rágalmaival kivitte azt, hogy az eperjesiek őt tették első pappá, Pastorrá. Ekkard elvesztette népszerűségét s benne elvesztette Horváth András a maga támaszát, tanácsadóját. Ez annál nagyobb bajjá lett Horváthra nézve,

¹ Ajánlva van gróf Illésházy Gábornak és Muzsaji Vitnyédi Istvánnak. — Lásd Szabó K. R. m. k. II. k. 246. l. 895. sz. a.

² L. Klein i. m. III. 262 l. 384 sz. a. jegyz.

³ Matr. Ord. Wagner M. idej. 138. sz. a.

⁴ L. Rezik i. m.

⁵ A m. n. Muzeum könyvtárában őriztetik azon üdvözlő irat, melylyel Jandiciust tanártársai esküvője alkalmával: 1659. máj. 1-én üdvözlötték. — L. Szabó K. i. m. II. k. 256. l. 932. sz. a.

mert az ujon meghívott Bayer is gögös, elbizott és marakodó természetű volt s alig hogy a viszonyokkal megismerkedett, meggyőződésből-e, vagy önző céljainak elérése szempontjából: Sartorius Schneider Jánoshoz csatlakozott és nemcsak Ekkard ellen, hanem annak régi barátja, a rector, Horváth A. ellen is áskálódni kezdett. És ime — szomoru képe lett az eperjesi egyházi és iskolai életnek! A szószékről a papok egymást gyalázták, az iskolában meg Bayer a maga rektorát, Horváthot rágalmazta. Horváth szerencsétlenségére, a mint Sartorius Schneider János lett a pastor, egyuttal a *Lyceumnak*, mert már ekkor úgy nevezik az eperjesi iskolát, főfelügyelője is lett, »Lycei Inspector primarius«, így tehát támaszt előljárójában hiában keresett. Pedig a szelid, jeles, de békés természetű Horváthnak most már olyanra nagy szüksége lett volna, mert az eperjesi születésű Bayer, rokonaiban s ismerőseiben bizakodva, mindig többet és és többet engedett meg magának, különösen midőn látta, hogy nagy pártfogóját, S. Schneider Jánost, midőn negyedszer nősült 1660 jun. 15-én, mint a maga főfelügyelőjét az iskola is nyomtatott üdvözlettel tüntette ki.¹ Baycrt határtalan nagyravágása és önző, dicsvágyó természete, mint már e gyarlóságok sokat előtte és utána is, arra vitte, hogy rávetemedjék az érdemes Horváthnak még az ifjuság előtti rágalmazására, piszkolására is Egy napon az iskola ajtajára irta:

»Cur Schola vilescit? cur tempora perdit juvenus?
Rector ineptus obest, rector ineptus adest.«²

Hogy nem volt igaza, azt ő épen olyan jól tudta, mint mi tudjuk, mert hiszen a Horváth A. rector-sága idejében emelkedett az eperjesi iskola, mely lassanként fejlődött volt »illustre Gymnasium«-má, hirtelen »Lyceum«-má. És pedig olyan jóhírű Lyceummá, hogy a ki felsőbb osztályait jól elvégezte, azt ezen iskolából egyenesen papnak, vagy igazgatótanárnak vitték.³

Hogy mily ocsmány fegyverekkel küzdött Bayer Ekkard ellen is, arra nézve elég felemlitenünk azt, hogy Bártfán akasztófa alakjában gúnyverseket nyomtatott saját neve alatt, mely akasztófán M. Ekkard Ábrahám függött ezen felírással:

„At quis illud carcinoma pendens?
Responsum est: Eccardus.“

¹ Szabó R. i. m. II. k. 260. l. 947. sz. a. »Nablion ab incolis Parnassi Fragarij dum Solennitatem nuptialem Vir Max. Rev. Clar. Ampl. Dn. Joh. Sartorius Ecclesiae Eperiensis Pastor nec non ejusdem ac Lycei Inspector primarius quantum spon-sus . . .«, stb.

² Klein J. S. i. m. I 8.

³ Mint azt Klein Dán. szavai bizonyítják, a ki pappá való felszenteltetése alkal-mával a superintendens szeme láttára irta a felszentelték anyakönyvébe a következő szavakat: »... diligenter autem auditis lectionibus tam theologicis, quam philosophicis Cl. Dni Andreae Horvath Rectoris scholae Eperiensensis per spatium unius anni, praeter omnem expectationem praesto fuit legitima vocatio Ecclae Germ. R. ad officium pastoratus.« (145. sz.) — és Láng Izrael szavai, a kit az eperjesi iskolából berzeviczei rector-professornak vittek el s úgy lett pappá. (175. sz. a.) Végül Johannides Mátyás szavai (199. sz. a.), a ki azt mondja, hogy őt egyenesen Eperjesről vitték Hanus-falvára »pro direttore scholae.« Lásd Matr. Ord. Wágner M. idej. 145., 175., 199. sz. a.

Hogy ilyen társsal nem sokáig szolgálhatott Horváth András, a jó lelkű ember, az világos. Le is mondott hivataláról már 1662-ben. Bayer tehát elérte a célját; ő, *Bayer lett a rector 1662-ben*, az ő helyére megconrectorul meghívták az eperjesiek Zabanius Izsákot, a későbbi híres író.

Horváth András tehát, a ki megteremtette tényleg az eperjesi Lyceumot, kilépett annak szűk falai közül, de polgártársainak bizalma nem engedte meg neki a magánéletbe vonulni vissza, hanem városi jegyzővé tette. Horváth A. nemsokára az ekkor folyó nagy török háború kíséretében fellépett pestisnek áldozata lett. A városi hatóság és lakosság vele szemben érzett tiszteletének, szeretetének és hálájának jele az, hogy a magyar templomban temettetett el.

Horváth A. ellen forrásaink semminemű kárhoztató, elítélő szót sem tudnak felhozni a sok dicséret mellett s egyedül azt rójják fel gyengéjéül, hogy a synkretismus, a valláskeverés felé hajlott, mert hogy nagyon sokat olvasta Calixtus Györgynek és Dreyernek iratait. De, hogy mily alapos e vád is, kitűnik abból, miszerint ugyanazon forrás, mely őt ezért hibáztatja azt mondja, hogy az ág. hitvallásnak leghatározottabb és azért mindenkor harczra kész védője volt. Már pedig e két dolog egymást kizárja!¹

Hogy milyen népes volt az eperjesi iskola Horváth A. idejében, az kitűnik abból hogy a felsőbb osztályokba járó ifjak száma 200-ig emelkedett.²

Mag. Bayer János, ki az ő rágalmai folytán önként lemondott Horváth Andrásnak a rectori széken utóda volt, Eperjesen született egy nemes, de szegény vászonfestő-iparos apától. Tanulmányait itthon elvégezvén, bizonyosan városi segélyen Wittenbergbe ment, az egyetemre. A wittenbergi egyetemen 1653 szept. 23-án iratkozott be. Eszes és szorgalmas ifjú lévén. azon hosszú idő alatt, melyet Wittenbergben töltött, nagy műveltségre s magas foku tudományos képzettségre tett szert, úgy hogy már ott kitűnt, mint író, nevezetesen metaphysikai disputatióival s más bölcsészeti műveivel. Wittenbergben még 1658-ban megjelent művei a következők: 1. »Disputatio metaphysika... de entis ratione.« 2. De gnomo sciaterico.« 3. »De notitia dei naturali.« 4. »An angelorum existentia e solo lumine naturae possit demonstrari.« 5. »De conceptu entis veri et realis.« 6. »De nominali entis protheoria.« 7. »De attributis entis in genere.« 8. »De uno vero et bono« — 1659 ben: 9. »De causa et causato« és 10. »Disputatio 10 Metaphis'ca de eodem et diverso, de simplici et composito« — mindezek 4 ivrétben Wittenbergben nyomattak.³

Meghivatván a városi tanács által az eperjesi iskola tanárául és Schröter Sámuel távozása folytán conrectorul, mint láttuk, dicsvágya által készítetve csakhamar jeles rectora, Horváth s annak barátja és pártfogója, Ekkard ellen fordult és Sartorius Schneider János, társával együtt csakhamar sikerült elérnie, hogy Horváth elkedvetlenedjék és lemondjon. Ez annál könnyebben ment, mert — mint láttuk — Ekkardot az eperjesiek

¹ J. S. Klein i. m. I. 8 és Progr. 1834 4. lap. —

² L. Matr. Ord. Wagner Márk idej. 182. sz. a. Poprádi Ádám szavait, ki 10 évig volt eperjesi lyceumi tanuló.

³ L. Progr. 1834. 5. l. — J. S. Klein i. m. 10. 11. l.

már 1660-ban az első papi, a pastori tisztségből degradálták, S. Schneider Jánost tevén meg helyette pastorul, főlelkészül, az pedig neki testes-től-lelkestől hive volt. Már az 1662 márcz. 14-én és 15-én Eperjesen tartott 5 sz. k. városi zsinat határozatait ő írta alá mint rektor, Zabanius Izsák pedig mint conrector. Hogy magát megnyert rectori székében a bölcsészeti író fényében tüntesse fel, mindjárt rectorása első évében kiadta egy 10 fejezetre osztott bölcsészeti művét, melynek »Ostium vel atrium naturae« czimet adott.¹ Tagadhatatlan, hogy Bayer ezen művével nagy sikert aratott. Így tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy e dicsvágyó embert a szerzett babér nem engedte pihenni s újnak kiérdemlésére ösztönözte őt. S ime már az 1663-ik évben újra egy nagy munkával lép a világ elé. Ezen munkájának czime: »Filum Labyrinthi, vel Cynosura, seu Lux Mentium universalis.«²

Mivel azonban, mint művciben, úgy előadásában is bölcsészeti mélységre, alaposságra törekedett és azon kérdés felett »an bruta sint rationalia?« — vajjon van-e az állatoknak esze? — már harmadik esztendőre tartott előadásokat az ifjuság előtt és az előadási órákon az ifjakkal annyit íratott, hogy Rezik szerint³ Frantznak egész természetrajzát beszötte magyarázat-képen; nemcsak tanítványai, hanem azok szülői is zugolódni kezdettek s a tekintélyesebb polgárok nyíltan is kérdőre vonták. Ő azzal védekezett, hogy nyugodt lelkiismerettel abba nem hagyhatja a kérdést, míg teljesen meg nem oldja. Nemsokára a szülők gyűlöletét is tapasztalnia kellett. Ellenfelein ekkor úgy boszulta meg magát, hogy az 1662-ki ünnepélyes közvizsgára a szokásos meghívót úgy szerkesztette, hogy ellenesei az által pellengérré álltassanak.⁴

¹ Ezen munkája, melyben tagadhatatlan, sok mély bölcsészeti gondolat van, meg van a bpesti egyetemi és muzeumi könyvtárban. Ez utóbbi helyütt ismertem én azt meg és kivonatoltam. Ajánlva van a wittenbergi egyetem rectorának és 9 tanárának, Weber János, akkori eperjesi orvos-gyógyszerésznek, azon évben birónak és Sárosi Sebestyénnek, a ki akkor szolgabíró »Cottus Sáros Judex Nobilium« volt. Megvolt e kötetben Eperjes város térképe is, mely azonban a muzeumi könyvtár példányából, midőn én azt kézhez kaptam, már hiányzott. A munka teljes czime; Ostium vel atrium naturae. Anno quo Atr IVM. natVrae LyCeo Fragarlo Detegebat M. Johannes Bayer Lycei Eperiensis Rector. Cassoviae in Hungaria Superiore. Typis Marci Severini. 1662. 8 r. 352. l. stbi — L. Szabó K. R. m. k. II. k. 270 l. 984. sz. a. — Ezen munka már csak azért is figyelmet érdemel, mert szerzője, az akkori kor felfogása ellenére a 3-ik Caputban erősen hangoztatja, hogy »Lux non est corpus« a mi a phlogiston elmélet ellen irányult.

² Anno quo CynosVra Mentis paLestrac Fragariae ostendebatVr a M. Johanne Bayero Eperiensi, antehac Facult. Philos. Academiae Wittenbergensis adsessore, h. t. Lycei Patrii Rectore Primario. Cassoviae in Hungaria superiore. Typis Marci Severini. 1663. 8. r. 407. l. — E munkát én az előbbenivel egybekötve találtam és használtam a m. nemz. muzeum könyvtárában. Eperjes város birájának és tanácsosainak van ajánlva. — L. Szabó K. i. m. II. k. 275. l. 1003. sz. a.

³ Sec. II. Cap. 8. Gymnasiologia. De schola Eperiensiensi §. 23.

⁴ A meghívó a következő alakba s szavakba volt foglalva:

»Adeste * Abeste

Quotquot estis

Candido * Atro

Pectore

Közben kiadta volt Weber János, városi bíró, egy Bayerhoz hasonló dicsvágyó, nagyratörő férfiú is a maga »Janus bifrons« cz. értekezését,¹ majd az 1662-ben Eperjesen újra pusztító pestis ellen, a kiváló tudós és író, Zaban Izsák, conrector is a maga »David punitus« cz. rövid intő művét.²

Bayer János rectornak, Zaban Izsák conrectornak és Wéber János bírónak művei s az eperjesi lyceumnak immár régi jó hirneve ujjal és folyton annyi tanulót vonzottak Eperjesre, hogy a régi iskola semmiképen sem volt képes befogadni azok nagy tömegét. És ekkor, ugyanazon évben melyben általában tisztelt társa, Zaban Izsák Wéber János, városi főbíró fogadott leányával, az egykori körmöczi orgonász (Organoedi ac Tribuni-Plebis). Stürbitz János árvájával, Reginával lakodalmát tartja, talán ugyan-csak a lakodalom napján, 1663. nov. 13-án, a rokonlelkekkel való társalgás közben, *felvillan Bayer János agyában azon gondolat, hogy ha már a felnőtt ifjúság ugy ide szokott Eperjesre, a magasabb osztályokba, a theologiának és philosophiának is hallgatására és az eperjesi „illustre Gymnasium“-má, majd az utóbbi időben „Lyceum“-má fejlett iskolából tényleg Lyceum lett, czim szerint és néki megfelelő nagy épület által külső szerint is ilyen főiskolává kellene azt tenni.*³

Lyceopoli * Lyceomastyges
 Aestivum
 Deo et Litteris
 Dicatae Juventutis
 Lacti * Tristes
 Examen.
 Legite * Lugete
 Vos etenim suo
 Recreabunt * Compungent
 Apes Helyconiae
 Melle * Aculeo
 Qui spem de illis fovistis.
 Bonam * nullam
 qui
 Votis * Execrationibus
 et
 Auxilio * Impedimentis
 ipsas
 Pavistis * Turbastis
 qui
 Alveare Scholasticum
 Amore * Odio
 Patrocinio * Persecutione
 hactenus
 Aedificastis * Lacerastis* stb.

¹ L. feljebb.

² L. Szabó K. i. m. II. k. 276. l. 1005. sz. a. Czime: I. N. I. (In nomine Jesu!) David ob intempestivam populi numerationem, triduana peste punitus. Dramatis a M. Isaaco Zabanio Lycei Eperiensis Conrectore. Anno, quo CIVITAS Lve MaDebat. Cassoviae. 1663. Ajánlva az eperjesi bírónak és a tanácsosoknak.

³ Zaban Izsákot lakodalma alkalmával a rector, tanártársai s az ifjúság egy nyomtatásban is megjelent irattal üdvözlötték, mely Collegiumunk könyvtárában meg

Bayer János közli ezen eszméjét barátjával, S. Schneider Jánossal, a város első papjával. az u. n. Pastorral, ki ekkor, mint ilyen, egyuttal az 5 sz. k. város papjai között is első helyet foglalt volt el, mint senior, az helyesli az eszmét, de kívánja, hogy nyerje meg Weber Jánost is, a városnak akkor igen tekintélyes főbiráját. Azt is, majd muzsaji Vitnyédi Istvánt is megnyerte Bayer. Már most szélesebb körben kellett az eszmének híveket szerezni s már az 1664-ik évben egy 25 félívnnyi memorandum készült el, melyben a leendő főiskola képe: belső szervezetre, kormányzásra, igazgatásra stbire nézve teljes leírását leli.¹ Majd gyűlések tartatnak, gyűjtések eszközöltetnek s megkezdik a Collegium építését. Bayer János egyre azt hitte, hogy ő lesz ezen új, nagy főiskola rectora s abban a bölcsészetnek előadója. Azonban csalódott; veszekedő, éles természete, tanári tapintatlansága oly gyűlöletessé tették őt a tekintélyes polgárok előtt, hogy midőn már épült a Collegium, 1666-ban eddig viselt rectori hivatalából letétetett és a rectori tiszt ellátására az Eperjesen vendégként megjelent *Dr. Pongrácz Mihályra* bízott,² kinek kisegítő társul az eperjesiek Zaban Izsákot rendelték. Zaban Izsák még jókor került ki a Bayer János hálójából s már csak azért is, de irodalmi munkásságáért is megnyerte az eperjesiek bizalmát, szeretetét, a kik most Bayer ellen fordultak. Hasztalan nyugtalankodott Bayer és hasztalan botránkozott meg S. Schneider János, a pastor; hasztalan lármáztak fel a várost, Bayer a rectori hivatalt nem kapta vissza, sőt tanári állásából is elmozdították.³

Bayer most hivatal nélkül maradt. Azonban nem sokáig kellett vára-koznia meghívásra, mert rövid idő múlva a besztérczebányai fényes ev. egyház kérte őt fel papjául. Ekkor régi barátai egy költeménnyel tisztelték meg, melynek czime: »Carmen in M. Joannem Bayer de Lyceo Eperiensiensi optime meritum Rectorem, dum Novisolium pro V. D. Ministro vocaretur. Anno 1667 Cassoviae impressum.⁴ Ugyanezen évben Bayer is adott ki újra egy munkát, melylyel eddigi bölcsészeti értekezéseit mintegy összefoglalni és befejezni s így a közvélemény bírálata alá terjeszteni kívánta.⁵

van. Czime: Viro clarissimo, pereximio atque doctissimo Dn. M. Isaaco Zabanio, Lycei Eperiensis conrectori laudatissimo . . . fraterne ac observanter congratulantur Rector, Collegae et Auditores Lycei Eperiensis. Leutschoviae. Typis Laurentii Breveri. 1663.

¹ Lásd alább.

² Dr. Podgrác Mihály még mint rostocki egyetemi tanuló egy munkát irt: »Dissertatio de juramento perhorrescentiae. Rostockii 1661« czimmal.

³ A mivel Zaban úgy megnyerte volt az eperjesiek tetszését, az azon 5 iskolai dráma volt. a melyet 1665. júl. elején, a nyilvános ünnepélyes vizsgák befejezése után 5 egymás után következő napon az ifjuság által a pártfogók előtt eljátszatott. Meg van a nagy-szebeni ev. gymn. könyvtárában. Czime: »Labarum Triumphale.« Victrici Palladi Fragariae Solenne utpote Dramaticum . . . Lustramen quintuplici Actione Theatrali . . . succedaneis quinque diebus praesentandum. Lőcse 1665. L. Szabó K. R. m. k. II. k. 289. l. 1053. sz. a.

⁴ L. Program. 1834. 5. l. — Szabó K. i m. II. k. 299. l. 1095. sz. — J. S. Klein. i. m. I. k. 10 l.

⁵ Megjelent 1667. Wittenbergben 4 rétt. (L. Klein J. S. i. m. I. 11.) Czime: Summae decisiones metaphysicae publicis disputationibus exhibitae.

Besztercebányán nem sokáig maradhatott. Prédikációiban igen élesen kelt ki a jezsuiták ellen s ezek ezen, reájok veszedelmes embert mindenáron eltávolítani igyekeztek. Végre sikerült is nekik kivinni, hogy a városból eltávolíttassék. Ekkor Szepesváraljára hívták meg 1668-ban papnak. A szepesi 24 városi esperesség anyakönyvébe Poprádon 1669 nov. 20-án, a közgyűlés alkalmával írta be nevét, hűséget és engedelmességet fogadván hite és feljebbvalóival szemben.¹

Bayer János mint szepesváraljai pap sem hagyott fel az irodalmi működéssel s tetszést aratott »Agon Rosarius« czimű művével, melyet M. Röser Jakabnak dicséretére írt. a ki egykor, mint az ékesszólástan és a történet tanára, kartársa volt Eperjesen, majd a lőcsei virágzó Lyceum rectora lett s most a bajor hercegnő és a rajnai pfalz fejedelemsasszonya által quedlinburgi pappá hivatott el.² Röser Jakabot ugyanekkor Dr. Pomarius Sámuel és társai is üdvözölték »Triennium Hungaricum« czimű művében.³

1672-ben mint szepesváraljai lelkész megkérte az eperjesi Collegium hires rectorának, Dr. Pomarius Sámuelnek leányát, Máriát nőül. Esküvőjére barátai mindenfelől üdvözlésekkel halmozták el őt, a minek bizonyonyosan az volt egyik fő-fő oka, hogy második nejévé Dr. Pomarius Sámuel, az általában tisztelt s szeretett, nagytekintélyű collegiumi rector leánya lett.⁴

Hogy Bayer János mint szepesváraljai pap, kartársai között hamar emelkedett, azt az is bizonyítja, hogy már imént idézett, 1671-ben megjelent »Agon Rosarius« cz. művét is így írja alá: »Ecclesiae ac Scholae Waraliensis Pastor et Inspector supremus ut et XXIV Regalium Pastorum Assesor Primarius.« (1671. máj. 6.) Tehát már egyházmegyei tanácsbíróvá, mondjuk, esperességi consistoriumi ülnökké, első taggá lett.

De még magasabbra is emelkedett ezen körben. Ugyanis midőn a 10 évi nagy üldözés (1672–1682) idejében a szepesi városi papok ellen is dühöngött a türelmetlen ellenfél és a 13 szepesi városi papok a szepesváraljai kiküldött bíróság elé idéztettek 1674 ápr. 13-ára, azok a maguk képviselőjéül és szónokául Bayer Jánost választották. I. Leopold s a sze-

¹ A »Societas-Fraternitas Parochorum XXIV. regalium«-nak »Libellus Confessionis fidei« nevű anyakönyvébe sajátkezűleg ezt jegyezte be: »Ego M. Joannes Bayer Ecclesiae Varaliensis vocatus et constitutus Pastor, fateor me venerandae ac regiae Fraternitati XXIV. Regalium Pastorum, juramento praestito, insertum. Promitto fidelitatem, seniori ac Superioribus obedientiam. Omnibus candorem, amorem ac servitiā. Popradii, anno salutis 1669. d. 20. Novbr.«

² L. Szabó K. i. m. II. k. 349. l. 1276. sz.

³ L. Szabó K. i. m. II. k. 360. l. 1312. sz. a.

⁴ Eperjesi barátai üdviratának címe: Pomarium Palmatum stbi. Kelt VIII. Kal. Martias 1672. Megjelent Lőcsén. L. Szabó K. i. m. II. k. 350. l. 1307. sz. a. — Lőcsei barátai üdviratának címe: »Tedaē nuptiales,« magára az esküvő napjára, febr. 23-ára készült. Megjelent Lőcsén. L. Szabó K. i. m. II. k. 359. l. 1310. sz. a. — Szepesváraljai tisztársai üdviratának címe: »ThaLa MVsVester beneDICTVs Vireat!« s magára az esküvő napjára adták át »gratulabundi comprecantur ejusdem Ecclesiae atque Scholae Collegae.« Megjelent ugyancsak Lőcsén 1672-ben Brewer Sámuelnál. L. Szabó K. i. m. II. k. 360. l. 1311. sz. a.

pesi prépost ezen eszközei azonban nem hallgattak a védelemre, hiszen az egész eljárás felesleges volt, a végét a bírák (?) előre meghatározták s kimondották a 42 ártatlan szepesi papra a száműzetést. Ezek tehát hivatalaikról lemondani s elköltözni kényszerítették. Mag. Bayer János, mivel legtöbbjének — ekkor még a 13 szepesi város és a 3 dominium Lengyelországhoz tartozván — főhatósága a lublói lengyel királyi helytartó volt, már elebb is ez elé vitte vala az ügyet, melyet »Heraclius Africanus... Stanislaw Heraclio Lubomirszky praesentatus nomine XIII oppidanorum Pastorum« cz művében ismertet, mely nyomtatásban megjelent Lőcsén 1673-ban és a 13 szepesi városi papoknak neveit mind megnevezi,¹ — azonban mint láttuk, hasztalan! Az ítélet ellene is kimondatott. Ő azonban az ítélet súlyát nem sokáig érezte, mert már 1674. május 14-én szélhűdés érte, meghalt. Az ellenfél azzal bosszulta meg magát az evangéliom ezen bátor hitvallóján, hogy nem engedte őt a temetőben eltemetni! Egy magánkertben temették el. Ott pihen ki viszontagságos élete fáradalmait. Nagyra tört! Kár, hogy nem mindenkor tisztességes eszközökkel! Nagy eszmét pendített meg — s az eszme életre kelt!

¹ L. Szabó K. i. m. II. k. 363. l. 1320. sz. a.

C) AZ EPERJESI ISKOLA TÖRTÉNETÉNEK III-IK IDŐSZAKA.

I - S Ő C Z I K K.

Az eperjesi ev. ker. Collegium megalapításának története. 1664--68.

(Lásd: Sz. kir. Eperjes város levéltárának Cub. II. Loc. 172.
Fasc. C. okmányait.)

GUTH DÁNIEL, Eperjes főjegyzője, egykorú, eredeti, írott jegyzőkönyvét:
«Protocollum seu Liber Actuarius». Anno MDCLXVII. (mss.)

MAYER ANDREAS Collegii Rector: «Protocollum». Anno MDCCCXV. (mss.)

DR. VANDRÁK ANDRÁS: «Az eperjesi ker. á. h. e. Collegium múltjának
és j. á. vázl. rajza». Eperjes, 1867.

WALLASZKY PÁL: «Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria». Budae, 1808. (230. s köv. I.)

J. S. KLEIN: «Nachrichten v. d. Lebensumständen u. Schriften ev. Prediger». Leipzig u. Ofen, 1789. I., II. kötet. (II. 333. s köv. I.)

SZABÓ KÁROLY: «Régi magyar könyvtár». Budapest, I. k. 1879., II. k. 1885. — és főleg:

DR. POMARIUS SÁMUEL: «Oratio auspicalis in Solenni Inauguratione Illustris Gymnasii Incl. Stat. Regn. Hung. Augustano-Evangelicorum». Bartphae, 1668.

ÜRNER SÁMUEL Rector idejében a svéd Banér és annak utóda Torstenson, majd Wrangel, a harmincz éves háború utolsó fényes szakában, 1641—1644-ben, gyors meneteléseikkel, majd itt, majd ott hirtelen, váratlan megjelenő és rendszerint győzelmes seregeikkel,¹ «mert az volt Németországra nézve a sors könyvében elvégezve, hogy a műveltségromboló pusztulás egy tartományt se kiméljen meg», oly bizonytalanra tették a német városok sorsát, hogy a ki nem volt kénytelen vele, nem szívesen lépett Németország veszedelmes földjére; másrészt meg I. Rákóczy György-

¹ Lásd: «A világtörténet tankönyve». Irta Dr. Wéber György. Pest, 1866. III. k. 175. s köv. lap, 581. s köv. §§.

nek hatalma, hadjárata, míg őt 1645. tavaszán a szultán a svédekkel való szövetségéstől el nem tiltotta,¹ oly tanácsossá tette azon ifjakra nézve, a kik különben rendszerint felkeresték a külföldi egyetemeket, az itthonmaradást, hogy azok közül, ezen években, csak elvétve találunk egyet-kettőt a külföldi egyetemeken.²

Mivel azonban a felsőbb tanulmányok elvégzése, különösen a leendő papokra nézve, — már csak az ellenfél ekkor kiválóan képzett papságára való tekintetből is — nélkülözhetlenül szükséges volt és mivel különösen a felvidéken és nevezetesen Eperjesen, tekintettel a számos szepesi és még inkább a nagyszámú sárosi és zempléni ev. egyházakra, a leendő papok, tanárok és tanítók kiképzéséről okvetetlenül gondoskodni kellett;³ — mint láttuk, az eperjesi «illustre Gymnasium»-má fejlett iskolában úgy segítettek a bajon, hogy a kiváló tanárokból lett papok, lelkészek, képezték ki a leendő papi és tanítói nemzedéket.

Ennek megvolt azután a maga következménye. Az t. i., hogy a felsőbb s a legmagasabb osztályokban oly nagyszámú ifjúság gyülekezett össze s a tanítás is oly magasabb színvonalra emelkedett, hogy egyrészt szűk lett az iskola helyisége, másrészt meg magasabb igényekkel lépett fel az iskolát fenntartó város az alkalmazott tanárokkal szemben. A helyiség bajaival küzdenie kellett a Rectoroknak, Mag. Dürner Sámueltól kezdve Mag. Bayer Jánosig, sőt — a mint láttuk — ezek egyikének, Horváth Andrásnak, a ki a nagy tömeggel alig-alig birt boldogulni, sok bajt okozott s végre is a Mag. Bayer János által neki éppen ezen okból szerzett kellemetlenségek folytán lemondani volt kénytelen; a magasabb színvonalra emelkedett tanítás pedig végzetteljessé lett Bűringer Jánosra, a ki nem bírván lépést tartani a magas fokú tanítással, kénytelen volt eltávozni. Belső és külső kényszerítő okok voltak tehát azok, melyek megérlelték azt a gondolatot, hogy az eperjesi iskola csak úgy felelhet meg a sürgető szükségnek, ha mind belsőleg főiskolai rangra emeltetik, mind pedig külsőleg oly épületben helyeztetik el, a mely a nagyszámú ifjúságnak befogadására elegendő lesz.

Ilyen körülmények között villant fel több előkelő protestánsnak s nevezetesen Mag. Bayer János akkori Rectornak, a dicsvágyó férfiúnak, agyában azon gondolat, hogy — ha már a felnőtt ifjúság úgy ide szokott Eperjesre, a magasabb osztályokba, a theologiának és philosophiának is hallgatására — és az eperjesi iskolából kiváló tanárai által már tényleg Lyceum lett:

¹ Lásd: Horváth Mihály: «A magyarok története».

² Lásd többek közt: «Magyarországi tanulók a külföldön.» I. Szerkeszti dr. Ábel Jenő. Összeállította Mokos Gyula. Budapest, 1890. 16., 17. lap. V. ö. Haan Lajos: «Jena Hungarica». Gyulac, 1858. 12. lap: «Protocollum immatriculatorum ab Anno 1615—1651 injuria temporum periit».

³ Mert hiszen csak magában Sárosban akkor 61 anya- és 56 leányegyház volt, a mihez járult a 3 sz. k. város: Eperjes, Bártfa és Kis-Szeben 7 anyaegyházzal, 11 r. lelkészszel; Zemplén 21 anya- és 28 leányegyházzal és a 8 gymnasium, u. m.: az eperjesi, bártfai, kis-szebeni és a berzeviczei, nagysárosi, héthársi, hanusfalvi és a varannói. (Lásd: Hörk József: «A sáros-zempléni ev. esperesség története (Monographia)». Kassa, 1885. 32. s köv. lap.)

3 DIES & HORAE Competentes
1 Lectioni.

1. In Theologia Philosophia & Ethesi
Cum Primo Ordine

2. In Philologia & Historia

3. } Oratoria Praecepta. }
5. Thesur. } Hor. 8. } Exercitia - F
4. } Orator Probatus. } } tio -

F Hora 1. Graeca.

8. } Hor. 5. & 7. Correctio Exeritationum }
die 7. } propositus ac privatim compositor et qui }
sem } Probomades una solutus & altera Li }
gator }

4. } Poetica Praecepta. } h. 8. } Exerci-
5. } Mac. } } ta - *
3. } Poeta Probatus. } } tio.

* Hora 1. Historia.

7. } Hor. 5. Dispositio Orationis vel (hinc vel al-
ternis Exeritationi, nec non Poematis, &
quidem alternis Probomadis, quae componenda
vomi, corrigenda Publico die &c.

Hora 8. Orda.

Ubi
ad Exeritia Publica
Extemporanea
elaboranda,

Ordo Primus et Secundus
adhibebit eor a quo;

belső berendezés és cím szerint is s az annak megfelelő nagy épület által külső szerint is, ilyen főiskolává kellene azt tenni.¹

Nyugtalan és nagyravágyó természete, élénk képzelő ereje, mely őt már a magyarországi első protestáns kis egyetem rectori kathedrájában ülőnek képzei, — nem hagy neki nyugtot — s ő eszméjét hirdeti.

Hogy sikert arathasson, legelől is jó barátjával, Mag. Sartorius = Schneider Jánossal, a város és vidék főpapjával, esperesével közli gondolatát. Annak megtetszik az eszme, de azt csak úgy hiszi kivihetőnek, ha az írói nevet szerzett s a gyógyszerészet terén nagy tekintélyű, hatalmas városi főbíró, Wéber János is meg lesz nyerve az ügynek.

Wéber János örömmel s lelkesedéssel fogadja a tervet. Azonban minden akkori nagy gazdagsága és hatalma daczára is gyengének találja az egy Eperjest egymagában egy főiskolának építésére, fenntartására. Biztosítja Bayert Eperjes támogatásáról s áldozatkész hozzájárulásáról; de kívánja, hogy a többi felvidéki s nevezetesen sárosi sz. kir. városok és urak s különösen a főurak is bevonassanak a nagy terv megvalósításának munkájába.

Ketten azután megnyerik a gazdag és tekintélyes muzsaji Wittnyédy Istvánt. Ez hasonlóan nyilatkozik.

Bayer ezt is el akarja érni és ekkor készült, tehát valószínűleg az 1664-dik évben s valószínűleg Bayer által (hiszen az ő irányára vall) azon emlékirat,² melyben a leendő főiskolának, mely Lyceum nevet viselne, belső szervezetre, tantárgyaira, órarendjére, kormányzásra, igazgatásra stbire nézve teljes leírása foglaltatik.³

(Lásd egész terjedelmében az okmánytárban.)

Az emlékirat, melynek egyik lapját facsimilében ide mellékeltem, a következő címekre oszlik:

«*Címek, vagyis pontozatok:*

- I. *Az eperjesi Lyceum elnevezéséről* és az iskolának más neveivel, alakjával való összehasonlításáról.
- II. *Az eperjesi Lyceumnak szervezetéről, berendezéséről, a mi mellett:*
 1. A tanulók osztályai, rendjei és céljaik *általában*.
 2. *Különösen* pedig az első fő- (rend) osztály:
 - a) célja, feladata, teendője és annak begyakorlása,
 - b) a tantárgyak, előadások és értekezések ismételése,
 - c) a megfelelő napok és órák:
 - a) az előadásra és leckekefelmondásra,

¹ Mag. Bayer János Rector agyában ezen gondolat valószínűleg barátja és kartársa, az akkori Con-Rector Zabány Izsák, a híres író, lakodalmának napján — 1663. nov. 13-kán — Eperjes híres és hatalmas bírája, Wéber János fogadott leányával, Stürbitz Reginával, — villant fel.

² Melyet én a bártfai levéltárból, tek. Rhódy Alajos, bártfai polgármester úr — a városi levéltár pompás ismerője — kezéből kaptam.

³ Az írás Guth Dániel akkori eperjesi városi jegyző tollára vall s ez emlékirat valószínűleg egyike azon példányoknak, melyek az illetékes városi főbírákhoz s az előkelő urakhoz küldettek. Csak így magyarázható meg azon tény, hogy a bártfai és nem az eperjesi levéltárban található.

- β) a vitatkozásra,
- γ) a szavalásra,
- δ) a nyilvános, ünnepélyes vitákra és
- ε) a nyilvános vizsgálatokra tűzetenek ki.

3. *Különösen* (hasonlóképen) a második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik és hetedik osztály:

- a) czélja, feladata,
- b) ismételései,
- c) a megfelelő napok és órák,
- d) a szavlatok és
- e) a nyilvános vizsgálatok tűzetenek ki.

III. Az ítélőhatalomról, vagyis a törvényekről és fegyelmi szabályokról.

IV. A külső felügyeletről — a városi hatóság és az egyháziak részéről.

V. A tápintézet növendékeiről és a három: zene-, dal- és énekkar tagjairól.

VI. Az (Oeconomus) tápintézeti gondnokról, vagyis az állandóan alkalmazandó Senior-ról.

VII. Az ünnepekről és szünnapokról, vagyis az iskolai nyilvános (rendszerinti) vacatiókról.

VIII. Ilyen Lyceumra Magyarország valamely helyén okvetlen szükség van.

IX. Ilyen Lyceumnak alkalmasabb helye nincs az egész Magyarországon, Eperjesnél.

X. Egy ilyen Lyceum felállítása Eperjesen a városnak érdekében áll, mert hasznára fog válni.

XI. Ezen nagy és fontos s az egész országra nézve üdvös dolgot a ns. városi hatóság üres kézzel nem kezdeményezheti, hanem gondoskodnia kell a növendékek segélyezéséről és élelmezéséről; nemkülönben a tanárok, tanítók kellő jövedelmeinek biztosításáról, hogy azok magok és családjaik tisztességesen megélhessenek és hivatalos dolgaik végzésében ne akadályoztassanak.

XII. Gondoskodni kell a tanárok és növendékek egészségéről.

XIII. Lelkesítő intő beszéd a pártfogókhoz, a tanuló ifjúsághoz, Istenhez irányzott fohászszal.

Mindez — az Isten dicsőségére, az ifjúság épülésére és a közjó előmozdítására.»

Eddig a tartalomjegyzék. Megjegyzem még, hogy a mint a részletes tárgyalásnál: «Lycei Fragarii novi Delineatio, Punctum Primum, I. De Lycei Fragarii Denominatione et cum aliis scholarum formis collatione» cím alatt 1—2 §-ban való tárgyalás után kihozza, hogy mit értettek a régi Lyceum alatt, s hogy miért nem kell «Akademia» (egyetem), miért nem kell egyszerűen csak «Gymnasium», miért nem kell «Paedagogium seu Collegium (Ducale)», legkevésbbé azonban «Schola Trivialis» és kimondja, «sed vero Lyceum instruendum est», hogy Lyceum kell; elmondja egyúttal rögtön reá, mi legyen ezen új intézet *czélja, feladata?* «Forma Scholae . . . in qua studia Academica sine Academico strepitu propemodum universa nervose ac methodice intra Trium Annorum curriculum pertractentur et absolventur.»

Tehát, «egyetem» név nélkül, olyan kis egyetemet kíván, a melyen majdnem minden egyetemi tudomány röviden, velősen és rendszeresen előadás-sék. Egyetemet kíván, «egyetemi zaj» nélkül, — költséges apparatus nélkül.

A nagy mozgalom megindult. Eperjes városa lelkesül az eszméért. Hogy minél jobban biztosíttassék annak kivitele, Mag. Sartorius — Schneider János senior a tervet az 5 szab. kir. város 1665. aug. 11-dikén s majd folytatólag aug. 20-dikán Eperjesen tartott zsinata (egyházi közgyűlése) elé viszi. Az aug. 20-diki ülés magáévá teszi a tervet, megszerkeszti az adakozásra való felhívást, megkezdí az adakozást s elhatározza, hogy a Collegium — mert egy *Collegiumnak* építését határozta el (lásd az okmánytárban) — építésének eszméjét az egész felvidéki protestantismusnak ügyévé teszi s ezért új, nagy gyűlést hirdet Kassára 1665. nov. 18-dikára, melyre a felvidéki evang. urakon kívül, egyúttal meghívja a felvidéki helvét hitvallásuakat is. Erre a legszélesebb körben szétrepültek a meghívók. A felvidéki sz. kir. és bánya-városokon kívül a szepesi városoknak s a felvidék protestáns főurainak és gazdag nemeseinek szólottak azok.

Hogy az ügyet egy nagy lépéssel előbbre vigye, Eperjes városa a főpiacz legszebb részén alkalmas helyet jelöl ki az építendő nagy intézetnek s egyúttal megkezdí az adakozást, fejedelmi bőkezűséggel, két falut: Mochnyát és Kajatát és egy nemesi birtokot, a luzsánkai részbirtokot ajándékozván e célra.

Erre összeül a fényes kassai gyűlés 1665. nov. 18-dikán. A felvidéknek színe-java van jelen, vagy személyesen, vagy képviselői által, u. m. *evangelikus részről*: Tököli István gróf, báró Ostrosith Mátyás, báró Tököli Zsigmond, báró Petrőczy István, Tárkányi István, Wittnyédy István, Keczer Ferencz, Keczer János, Keczer András, Keczer Menyhért, Semssey Ferencz, Horváth (Stansith de Gradecz) Boldizsár, Görgey Ezékiel, id. Újfalussy Zsigmond, Fejérváry Zsigmond, Dobay András, Dobay Gábor, Saárossy Sebestyén, Szirmay István, Dessewffy György, Berzeviczy Zsigmond, Péchy András, Faigell Péter, Berzeviczy János, Dalmady István, Jurikovich György, Bakay István, Dolmay Gábor, Libercsey Mihály, Madáczy János, Rayky István, Bakoss Gábor, Gilány János, Dessewffy Ferencz, Kiszell Sándor és Görgey Miklós stb., sz. kir. Kassa város bírása és tanácsa, sz. kir. Lőcse város bírása és tanácsa, sz. kir. Bártfa város bírása és tanácsa, sz. kir. Eperjes város bírása és tanácsa, sz. kir. Kis-Szeben város bírása és tanácsa, sz. kir. Késmárk város bírása és tanácsa, a sz. kir. bányavárosok és a 13 szepesi város. *A református atyafiak részéről a felhívás aláírói* és mások. (Lásd a felhívást az okmánytárban.)

Ezek kimondják, hogy elfogadják a memorandumot, ők a leendő, létesítendő főiskola pártfogósága s egyúttal kijelölik annak közelebbi *felügyelőit* is a jelenlevő következő tagokból, u. m.: Semssey Ferencz sárosi alispán, Keczer András és Keczer Menyhért sárosi táblabírák, Dobay András sáros-megye főjegyzője, Saárossy Sebestyén sárosi szolgabíró és Faigell Péter sárosi táblabíró, a *nemesség részéről*; Weber János sz. kir. Eperjes város főbírása, Hakker Mihály, Conradt Tamás, Zimmermann Zsigmond tanácsnokok, Guth Dániel eperjesi fő- és Gasser György eperjesi aljegyző, a *városok részéről*. Egyúttal kimondatott, hogy ha ágost. hitv. evangelikus lesz, *mindig a sárosi alispán* és ugyanazon feltétel alatt *mindig Eperjes főbírása* legyen a rend-

szerinti felügyelő. Megteremtették tehát az ikerelnökséget a nemesség s a polgárság képviselőitében.

Most már egy lépéssel tovább mennek. Elhatározzák, hogy a fényes nagy főiskola javára országos, sőt nemcsak országos, de a külföldi ág. hitv. evangélikus fejedelmeket és országokat is felkereső gyűjtést eszközölnek. De, hogy a nagy ügy mielőbb megvalósulhasson, kimondják, miszerint tavasszal megkezdik az építést.

Erre kibocsájtják a gyűjtő-íveket, megnevezik az egyes vidékekre kiküldött vagy felhatalmazott gyűjtőket.

Oly nagy megtiszteltetésnek tekintették az ezen felügyelő-bizottsághoz való tartozást, miszerint kimondták, hogy ha valaki elfajul, vagy általában méltatlanul viseli magát, annak helyére a karok és rendek, az urak és városok közösen mást, de csak evangélikust választanak.¹

A gyűjtő-ívek szövege az eredeti latinból magyarra fordítva, ekképen hangzik :

«Mi alulírottak, Magyarország felső részei grófjainak, báróinak, főurainak, megyéinek, nemkülönbén szabad királyi városainak, jelenleg sz. kir. Kassa városában összegyűlekezett képviselői, mindazoknak, összesen és egyenkint, legyenek bármely állásúak és rendűek, bármely méltóságban vagy hivatalban, kik jelen sorainkat látni, olvasni vagy felolvasva hallani fogják, üdvöt és a kiket megillet, készséges szolgálatainknak alázatos ajánlását jelentvén, egyúttal tudomásukra hozzuk, hogy, mivel mi és főnökeink egyhangú határozattal, egyértelműleg, a mindenható Isten tiszteletének és dicsőségének, valamint szent ígéje és az igaz evangéliumi vallás üdvös terjesztésének, nemkülönbén a világi rendek nagyobb előnyének, előhaladásának biztosítása céljából egy főiskolát («Certum Collegium Scholasticum»), a melyben az elemi ismereteken kívül, főleg a felsőbb tanulmányok, valamint úgy az elméleti, mint a gyakorlati tudományok szakszerűleg előadatnának, szabad királyi Eperjes városában, mint mely ezen szándékunk kivételre a legalkalmasabb hely, felállítani és azt a jövőben mindenkor kitűnő műveltségű és minden néven nevezendő tudományos ismeretekben lehető legjáratasabb férfiak által igazgatni és kormányozni, elhatároztuk, és mivel ezen mi kegyes és üdvös szándékunknak, törekvésünknek szerencsés eredménye biztosítására, a mi a folytonos zavarok és belvillongások, a melyek által hányatunk, vettetünk, a melyek alatt szenvedünk és még mindig szenvedni fogunk, a portyázások és megtámadtatások által megfogyatkozott, megcsökkent erőnk és tehetségünk semmiképen sem elegendő; és mégis Isten segédelmével ezen oly üdvös és feltétlenül szükséges művet, mely által mindnyájunk megmaradása, üdve, java és az ev. vallás élete biztosíttatik, állandósíttatik, befejezni, keresztülvinni forrón óhajtjuk: kénytelenek vagyunk — bevallván szegénységünket — ez ügyben minden rendű és rangú keresztyének, bárhol lakjanak is, kegyes jóakarátát, bőkezűségét és áldozatkészségét kikérni és jelen soraink felmutatói, a mi megbízható

¹ «Nisi quis degeneraverit, aut sese alio pacto indignum hac functione reddiderit; quorum loco alii idonei, per Status et Senatum eligendi erint, observato semper verac religionis discrimine.» — L. Guth D. eredeti mss jegyzőkönyvét 1667-ből.

OS INTRACRIPPTO

QUINTORIUM

Librar³ ac Regiar³ (vitalium) Pachtum Regni Hungar³, Superior³
juram³q³ status, quous, Ordinis, eminentie et dignitatis, L³ia q³
n³st³ p³parat³or demittam denunciant³ commendat³or. Notificam³
honor³em et gloriam prepotentis Dei, jusdemq³ vestri Sacri Sancti,
incrementum, certum Collegium Scholasticum, in quo preter artes inde
thea, ex profecto tractarentur, in Lib. ac Reg. (vitalium) Oppidum
claro, ac in omni genera rei Literarie cognitioni v³sab³l³or conthomo regen
f³im³ f³ed³ic³or deducendo, per confirmat³ dist³ort³or ac ind³est³or
vires m³a acut³az media m³im³a suffic³ant³: C³er³ n³ib³o L³ius p³g³
Evangelice Religionis status figit³or scab³it³orq³, p³ssu³ ardent³or an³te
et L³ia g³at³am, munific³ent³iam, ac liberalitatem implorare, et per p³len³
Viro³ Andream Plav³th³ et Jacobum p³lenum exponi. Quor³
on Op³is, nec m³im³o mun³eris in Op³or, D³u³ glori³am, et p³oximi utilit³
r³alt³or ac liberalitate uniusc³usq³is s³ua, p³rompte et alacriter ac m³
p³ietatem, f³id³emq³ bonis ad³ornat³az op³orib³or, nos r³em v³u³os s³uos
n³o op³or re³stitutor, p³resenti et futura m³ila, p³ro m³mon³ta bonit³
logata Lib³er et Regia f³id³itate C³on³ient³i, Die Decima octava

Joannes Hilary Ill³mi Con³is
Domini An³i Stephan³ Theol³og³
Perpetui de K³em³ar³ de H³ell³
gatus Nunci³us

Jacobus Bahod
de Oegian³

Stephanus Barchany
de Nagy Barchany

[illegible]

híveink és e czélból külön kiküldöttjeink a «bölc és előrelátó» («prudentes ac circumspecti» a polgárok czíme) Placsko András és Spléni Jakab által igénybe venni. Minek folytán egyenkint és összesen mint fent, mindeneket tisztünk szerint hivatalból megkeressük és kérjük: méltóztassanak ezen szent ügyet, mely a saját ügyük, Isten dicsőségét, felebarátjuk javát, a közjó és közérdek előmozdítása céljából, kiki bölc belátása, állása, tehetségéhez és áldozatkészségéhez képest szívesen, készséggel és bőkezűen előmozdítani, áldozatra készen támogatni és ilyeténképen bizonyítani a mindenható jó Isten iránti kegyes érzelmeit, jó cselekedetekkel ékeskedő hitét, velünk szomszédjaival szemben pedig kegyes jóakarátát és segíteni kész jóindulatát. A jó cselekedetek legbőkezűbb megjutalmazója pedig fizesse meg a jelen és a jövő életben, a maga végzetetlen jóságához képest, fizesse meg mindenkinek szászorosan és térítse meg bőkezűen. Kelt a fent megnevezett szab. kir. Kassa városában, nov. 18-dikán 1665-ben.» Gilany János gróf, Theököly István, Késmárk etc. örökös ura kiküldött képviselője, P. H. Osgyáni Bakos Gábor, P. H. Nagytárkányi Tárkány István, P. H. Lipóczi Keczer András, Zemplénvárm. kiküldött képviselője, P. H. Cserneki Dessewffy Ferencz, Sáros vm. kiküldött képviselője, P. H. Lipóczi Keczer Menyhért, Sáros vm. kiküldött képviselője, P. H. Madarász Márton, sz. kir. Kassa város főbírája, P. H. Gosnovicenus Mátyás, sz. kir. Lőcse város kiküldöttje, P. H. Grünwaldt Salamon, sz. kir. Bártfa város kiküldöttje, P. H. Guth Dániel, sz. kir. Eperjes város főjegyzője és kiküldöttje, P. H. Steiner Mátyás, sz. kir. Szeben város kiküldöttje, P. H. Heidenreich János, sz. kir. Késmárk város főjegyzője és kiküldöttje, P. H. Héczei János, Nagy-Bánya város főjegyzője és kiküldöttje, P. H. (Ezt ide mellékelten facsimilében is bemutatom.)

A Guth Dániel-féle eredeti, egykorú jegyzőkönyvben foglalt minta szerint ezen felhívást az itt megnevezetteken kívül aláírta: benedekfalvi Kiszell Sándor, késmárki báró Theököly Zsigmond kiküldött képviselője, görgői Görgey Miklós, Szepes vm. kiküldött képviselője is, a mi azt bizonyítja, hogy ilyen felhívás — a mi természetes — a szükséghez képest több is volt.

A reformátusok ugyanezen napon, ugyancsak Kassán tartott gyűléséből keltezett felhívást, mely valóban rendkívül meleg hangon van tartva, Csernell György Abauj-, Kende Gábor Szatmár-, Gulátsy Ambrus Bereg-, Zákányi Ambrus Borsod-, Farkas László Zemplén-, Perényi Imre Szabolcs-, Hártyány János Ung- és Komjáthy János Tornamegyék alispánjai írták alá.

Az 1665. aug. 20-án az eperjesi gyűlésből kibocsátott gyűjtőkönyvecskét legelőbb is Eperjesen és pedig a városi hatóság s azután a lakosság körében körözték, de, hogy nagyobb sikert biztosítsanak a kezdett gyűjtésnek, a már az eszmének megnyert nagytekintélyű uraknak engedték át az első lapokat. És ime mindjárt az első beírt lap is fényes eredményt mutatott, hiszen azon («Stephan Wyttniedy de Musay») muzsai Vitnyédi István neve áll első helyen, 6000 magyar forint adománynyal, a mi egy egész vagyont képezett akkor. Utána a később vértanúi halált halt hős Keczer András következik, egyszermindenkorra 1000 frt, holta napjáig 12 köböl gabona és 1 hordó bor adománynyal, majd ifj. Dessewffy Ferencz egyszermindenkorra 1000 frttal és míg él, 12 köböl gabona, 1 hordó bor, 10 hordó sör adománynyal; lipóczi

Keczer Menyhért egyszersmindenkorra 1000 frt és évi 12 köböl gabona s 1 hordó bor adománnyal, végül Saárossy Sebestyén 200 tallér adománnyal stb. (Lásd az első négynek aláírását facsimilében ide mellékelve.) De a városi hatóság is nagyszerű áldozatkészséget mutatott. Az «Oblatio Judicis et Senatus Regiae ac Liberac Civitatis Epperiess» cím alatt:

1. Wéber János gyógyszerész, akkori főbíró adománya	
áll első helyütt	200 magy. frttal
2. Hakker Mihály ugyancsak	200 « «
3. Conrád Tamás	200 « «
4. Zimmermann Zsigmond, a későbbi vértanú	500 « «
5. Khaszl Márton 1 hordó sör és	150 « «
6. Halyganz Márton	200 « «
7. Guth Dániel vár. jegyző	200 « «
8. Roth János évenként 1 hordó bor, 3 hordó só és	200 « «
9. Jászay Ferencz	25 « «
10. Stein Jakab	36 « «
11. Lengfelnér János évenként 1 hordó bor és	360 « «
12. Gasser György	25 « «
13. Placsko András	45 « «

A városi hatóság lelkesülése meglátszik a városi száz választópolgár adományain is és bár azok közül csak negyvenötnek adománya van feljegyezve *ezen* eredeti gyűjtőkönyvecskében, mégis meglátszik az egyszersmindenkorra adott adományokon azok nemes áldozatkészsége. Van köztük, a ki 100 frtjával adakozott, nevezetesen: Moesz Tóbiás, Brez János és Haáz Márton és kevesebbet egy sem adott 10 frtnál. Adtak pedig összesen *ezen* könyvecske szerint 950 frtot.

De az akkori Eperjes-városi lelkészek is nagy áldozatot hoztak e szent ügynek. Maga a főlelkész, a Pastor mutatott erre jó példát. Sartorius — Schneider János ugyanis egyszersmindenkorra 360 magyar forintot adott s két évre, 1666. január 1-től kezdve átengedte a maga házáat az első professornak lakásul. Hogy pedig már ekkor az egyes polgárok mily szentnek, mily fontosnak tekintették a Collegium ügyét, mutatja özvegy Zimmermann szül. Merwaldt Erzsébet adománya, a ki egyszersmindenkorra 600 frtot s a míg él, évi 100 frtot ajánlott meg és Conradt György neje, a ki a maga részéről is 200 magy. forintot adott. (Özv. Zimmermanné később végrendeletileg, 1667. február 28-án, tehát éppen egy évvel ezután 6°/₁₀-kal jövedelmező 6000 frtnyi összeget hagyott a városnak, hogy abból a tanárokat fizethesse. Azonkívül 180 frtot a német, 50 frtot a magyar, 50 frtot a tót egyháznak s 300 frtot a kórháznak.) Majd jöttek a kereskedők 1000 frt, a czéhek 677 frt, a bártfaiak 257 frt 70 kr.¹ A szebeniek a maguk (tégla-) adományaival stb.²

¹ Lásd: Civitatis Bartphensis frusta. 8. Az eperjesi városi levéltárban: «Consignatio dnorum Patronorum, qui hic Bartphae subsidia charitativa pro aedificatione nec non conservatione Gymnasii Status Augustano-Evangelici contulerint et exhibuerint». Köztük Dnus Archidiaconus Jacobus Zabler contulit Taleros 3. Összesen 23-an adakoztak. «Anno: 1667. die 21. may».

² Lásd: kis-szebeni levéltár az 1665. s köv. évekből. «Acta der Bauhern».

In hanc salutis intentionis suam effractionem
offert Steph: Wjstwindj de Musij Flor. 6000.
Id est florenos hungaricos 100 mille.

Andreas Keizer paratam pecuniam semel
pro semper offert florenos mille
Annuatim vero vita durante Religiosis
sub. Duodecem. & vini vas unum.

Franciscus Seiffj Junior paratam pecuniam
semel quo semper offert florenos mille
Annuatim vero vita durante Religiosis Duodecim
Vini vas unum (xx. vas decem)

Melchior Lucher de Lykes Abbat
semel pro semper Flor' mille
Item annuatim vita durante Religiosis sub. 12
et vas vini unum.

E közben 1666. februáriusában megkezdődött már a külföldön is a gyűjtés s csak az egy Boroszlóban (Breslau) 122 fírtot és 185 tallért jövedelmezett az. (L. az eredeti gyűjtőkönyvecskét a Collegium levéltárában.)

A gyűjtés tehát már igen fényes eredményeket mutatott, midőn a kassai úri nagygyűlés adakozásra felhívó levelei Magyarország és Erdély előkelő protestánsainak és a külföldi, nevezetesen németországi fejedelmeknek, a svéd és dán királynak, a szász választófejedelemnek, a protestáns németalföldieknek kezeibe jutott.

Mikorára kitavaszkodott, már a gyűjtés eredménye közel járt az 50,000 forinthez.

A mint a melegebb idő beállott, a kassai nagygyűlés határozatához képest hozzáálltak az építéshez. A télen át úgyis összehordták az anyag javarészt s a sok felajánlott készlet (Keczer András a szükséges meszet adta, Lengfelner János annyi követ ajánlott fel a maga kőbányájából, a mennyire szükség lesz) megengedte azt, hogy hozzáfogjanak a munkához.

Még mielőtt hozzáfogtak volna, óva intette őket a király nevében Szelepcsény György eszt. érsek-primás, a ki akkor, mint a király megbízottja, Eperjesen is megfordult, hogy azt ne tegyék.¹

Nem hallgattak reá! . . .

1666. április 6-ka volt azon nagy nap, melyen az építés munkája megindult. Ekkor tették le az építendő Collegium alapkövét. De hogy tették le? Megjelentek a megyék követei, az urak képviselői, sokan az urak közül személyesen, a városok küldöttei, fényes, nagy sokaság s akkor megharsant a zenekar trombitája, lelkesítő nótát húzott, majd choralis ének követte a világi zenét s az ifjúság, a tanárok s a fényes nagy közönség jelenlétében hatalmas szónoklattal vezette be s egyházi áldással avatta fel a nagy munkát Mag. Sartorius — Schneider János, a német első pap, a «Pastor».

Nagy örömnép volt e nap a városban.

A derült égen azonban egy felhő tűnt fel . . .

Még el sem oszlott a nagy örömnép mámora, midőn megjelent I. Leopold 1666. április 11-én Bécsben kelt tilalma, mely az eperjesieket büntetéssel fenyegeti, ha a mit csak neki szabad — az ő méltóságának világos megsértésével — Akadémiát mernek építeni, felállítani.² Felemlíti I. Leopold ebben, hogy értesülvén némely hívei által, nevezetesen Szelepcsény György eszt. érsek-primás által, ki neki azt feljelentette, miszerint az eperjesiek Akadémiát kívánnak felállítani s hogy e szándékuktól, daczára annak, hogy Szelepcsény György eszt. érsek-primás erről őket le akarta beszélni, nem állottak el; mivel Akadémiát csak neki szabad állítani . . . «Proinde cum structurae et fundationes Academiarum proprie soli Majestati nostrae incumbant» . . . szigorúan meghagyja, miszerint hagyjanak fel a dologgal, mert az az ő királyi felségének sérelmével jár és engedelmeskedjenek annak, a kit ő még külön utasítással is ellátva, ezen parancsa átadásával megbízott, t. i. *saját, illetékes megyés püspöküknek* («Erdődy»

¹ Lásd: Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

² Lásd: I. Leopold ezen leiratát: Cub. II. Loc. 172. Fasc. C. a városi levéltárban és egész terjedelmében *okmánytárunkban*.

Pálffy Tamás egri püspöknek). Egyúttal átírt az ország akkori nádora, Wesselény Ferenczhez, hogy *«ex parte sua»*, a maga részéről ő is igyekezzék érvényt szerezni ezen királyi rendeletének. Ezen levele is Bécsben, 1666. április 11-én kelt és ezt is Szelepcsény György esztergomi érsek és Orbán István ellenjegyezte.¹

I. Leopold ezen levelére azt felelte az eperjesi tanács I. Leopold megbízottjának, erdődi Pálffy Tamásnak, a ki akkor az octavális törvényszéki ülésre, melyen Korabinszky János Mátyás szerint² jelen volt több más főúrral együtt gróf Zrínyi Péter és gróf Nádasdy Ferencz is, és gróf Rothal elnökölt (Kriebel J. *«Versuch»* stb.) megjelent, hogy ő azt a nevet *«Akadémia»* nem ismeri, hogy pedig a felsőmagyarországi rendek egy közös iskolát építenek, a tekintetben *«ő maga a tanács nem tehet semmit sem, mert ez ügyben egyedül a felsőmagyarországi rendek dönthetnek, határozhatnak; nincs tehát azon helyzetben, hogy I. Leopold parancsának engedelmeskedhetnek»*.³

A mint az egri püspök ezt a feleletet megkapta, egyszerűen betiltotta a király nevében az építést.

De az építés tovább folyt! . . .

. . . Nemsokára azután, hogy az eperjesiek ezen királyi rendeletet vették, az 5 felsőmagyarországi szab. kir. várost nagy gond foglalkoztatta. Ugyanis 1666. jul. 2-dikán meghalt Wagner Márton bártfai első pap s az 5 sz. kir. városok Superintendense. Az 1666. jul. 15-dikén Kis-Szebenben megtartott zsinaton, melyen az eperjesi három rendes lelkész: Mag. Sartorius = Schneider János német, Rosaides-Ruzsják János tót és Curiani György magyar lelkész, és az eperjesi iskola részéről: Mag. Bayer János Rector és Mag. Zabanius Izsák Conrector is jelen volt, soká tanakodtak, kit választanak az elhalt, művelt, kegyes, buzgó főpap helyére Superintendensül. Végül is a kiváló képzettségű, tudományosan művelt, kassai német első papot, Mag. Liefmann Mihályt választották meg.⁴

Ezen egyházi gyűlésen szóba került I. Leopold ezen rendelete is. Hogy mit határoztak, azt csak a tényekből tudjuk.

Ekkor I. Leopold — mint mondja — Maylath Miklós kir. főügyész jelentésére, mivel sem írásbeli, sem pedig szóbeli úton, megbízottak által velök — ismételt ízben — közlött parancsra az eperjesiek az építést abba nem hagyták, s mivel — mint mondja — nem igaz azon védekezésök, hogy nem akarnak Akadémiát, mert hiszen az (*«Communi fama nomen Academiae prae se ferret»*) a hír szerint Akadémia nevet fog viselni és a gyűjtő-ívek ilyesnek jelezték, főpapjok az alapkő letételénél tartott beszédében is annak nevezte, sőt az eperjesiek magok is kiválóbb épületről szólnak: ujólag (*«et ex superabundanti»*) megparancsolja, hogy az akadémia megkezdett építését hagyják abba s ne merjenek ellenkezni. I. Leopold ezen levele kelt Bécsben, 1666.

¹ Lásd ezt is: Cub. II. Loc. 172. Fasc. C. a városi levéltárban.

² Lásd: J. M. Korabinszky: *«Geogr. Hist. u. Prod. Lexicon von Ungarn»*. Pressburg, 1786. 154. lap.

³ Lásd ezt a Guth D.-féle credeti jegyzőkönyvben.

⁴ Lásd: Hörk József: *«Az ev. tiszai ker. püspökei (Superintendensek)»*. Kassa, 1888. 21. lap.

ul. 21-kén. Ellenjegyezve: Szelepcsény György esztergomi érsek és Orbán István által.¹

Erre 1666. szept. 20-diki kelettel az eperjesi tanács azt felelte² egy Guth Dániel főjegyző által fogalmazott feliratban, miszerint: tény, hogy ők már két királyi rendeletet vettek ez ügyben, az egyiket erdődi Pálffy Tamás egri püspök útján és arra azt felelték, a mi igaz is, hogy nem tudnak semmit egy Akadémiának építéséről; a mi pedig a felsőmagyarországi rendekkel közösen épített, bővebb, nagyobb iskolát illeti, a tekintetben ők magok nem határozhatnak s tudják, hogy ezt a félreértést némely ellenséges indulatú jelentésnek köszönhetik; továbbá tény, miszerint ők a királyi főügyész kérelmére kiadott második rendeletet is megkapták, de arra is csak azt felelhetik, a mit az elsőre feleltek, hogy arról, miszerint városukban Akadémia épül, nem tudnak semmit, hiszen köztudomású dolog, hogy ők egy Akadémiának alapítására és fenntartására szegények. A mi pedig azt illeti, hogy a régi szűk és az ifjúság nagy száma folytán már semmiképen sem alkalmas iskolai épület helyébe egy nagyobbat építenek, arra őket az ifjúság jól felfogott érdeke kötelezi és hogy ezt a felsőmagyarországi rendekkel közösen teszik és hogy e szent ügy — a mint önmagában véve is dicsérendő — a közéletnek és a hazának lesz hasznára és üdvére: az semmiképen sem ellenkezik sem I. Leopoldnak a vallás ügyében kiadott rendeleteivel, sem pedig (az idevonatkozó) országos alaptörvényekkel. Minélfogva hódolattal kérik legkegyelmesebb urukat, királyukat, hogy őket kegyelmébe fogadva, a jövőben ilyen, egyes irígy és a közbékét és nyugalmat zavaró emberek részéről jövő akadályok által («divexari et turbari») zaklattatni és gyötörtetni ne engedje, sőt őket azok ellen legkegyelmesebben megvédelmezni és óvni méltóztassék. «Isten éltesse Ő felségét az egész keresztyénség üdvére, egészségre, szerencséjére és győzelmesen.»

A felelet felment a királyhoz, I. Leopoldhoz . . . a Collegium pedig tovább épült és a gyűjtések tovább folytak . . .

A hatalmas alapokon nemcsak a faragott kövekből épített oszlopok emelkedtek már ki, hanem azok a boltozatokat is hordották már s a pinczehelyiségek, melyek földalatti várlakáshoz hasonlítottak és hasonlítanak, már a hatalmas emeletet is látták magok fölé nőni . . . sőt a második emelet bástyaszerű falai s azok szabatos vonalú czirádái is ott díszlegtek már;³ midőn 1667. április 16-dikán a felsőmagyarországi evangélikus rendek és Eperjes városa között a következő 3 pontba foglalt szerződés jött létre a Collegiumot illetőleg, u. m.: (Lásd egész terjedelmében az okmánytárban.)

Nehogy valaha, ha netalán bármely más vallás hívei többségre kerülnének Eperjes városában és hatalmasabbakká lennének, a Collegium az igaz á. h. e. hívők kezéből kiragadtassék és azok zsákmányául jusson:

¹ Lásd hiteles másolatát a Guth D.-féle jegyzőkönyvben.

² Lásd a Guth D.-féle jegyzőkönyvet.

³ Lásd: «Oratio Auspicalis a Samuele Pomario Rectore Collegii Eperjessiensis. Bartphae, 1668.» A Collegium két nyáron át épült. Oszlopai faragott kövekből . . . «nondum biennio exacto, sed binis duntaxat aestatibus» . . . «muris columnis, fulcris, fornicibus e quadrato lapide constructis» . . .

1. A felsőmagyarországi ág. hitv. ev. rendek fenntartják magoknak és örökösüknek azon jogot, miszerint a veszedelem idején, a Gymnasiumot (Collegiumot) minden hozzátartozókkal: jószágaival és jövedelmeivel és minden néven nevezendő alapítványaival olyan helyre vihessék át, a hol az ágostai hitvallásuk legbiztosabbak s a változatlan ágostai hitvallás szellemében való tanítás veszélyeztetve nincs; ellenben sz. kir. Eperjes városa köteleztetik azt mindenestől kiadni, a legfőképen a rendek, a pártfogóság költségén épült collegiumi épületért pedig, az akkor forgalomban leendő pénzben 25 ezer magyar forintnyi értéket lefizetni;

2. Mivel pedig ezen Gymnasium alapításához, felépítéséhez, fenntartásához maga sz. kir. Eperjes városa is tekintélyes áldozatokkal járult azon kívül, hogy annak illő helyet adott, a rendek, a pártfogóság, annak fenntartásában, felszerelésében, minden szükségességgel való ellátásában, biztosításában a szükséghez képest és mindenkor készségesen támogatni, védelmezni, ha kell, vérontásával is oltalmazni, sőt magának sz. kir. Eperjes városnak törvényhatósági jogait, szabadalmait, sz. kir. városi kiváltságait (a «jus gladii»-t is!), önálló bíraskodási jogát is, — mindezt az eddigi jogokhoz, szokásokhoz és gyakorlat-hoz képest teljes szabadságban — a mennyire csak tehetik — megvédelmezni, megőrizni, fenntartani, biztosítani az ő és utódaik kötelessége lesz;

3. Mivel pedig a pártfogók, a rendek távollétében a nevezett Gymnasiumhoz teljhatalmú gondnokok és felügyelők kellenek, a kik az intézetről, a tanárokról és tanítványokról gondoskodjanak, hatot a nemesek, hatot a városiak közül *választanak* (és ekkor megválasztják a fentebb felsorolt, kijelölt felügyelőket) és fognak választani, hogy azok az ő nevökben meghívassák, alkalmazhassák a tanárokat, vigyék a felügyeletet, intézzék a bel- és külkormányzást, kezeljék a vagyont és határozzanak annak jövedelmei felett, megbízáván bennök, hogy e szent ügyben, kötelességökhöz híven (a felelősség terhe alatt) pontosan és lelkiismeretesen fognak eljárni.

Ezen szerződés megtartására sértetlen, pontos teljesítésére magokat sajátkezü aláírásaikkal s egyúttal örökösüket is kötelezik. Kelt Eperjesen, 1667. ápr. 16-kán. (Lásd az aláírókat az okmánytárban.)

Ekkor határozták meg a Collegium belszervezetét is, még pedig úgy, hogy meghozták a felügyelőket, a tanárokat s a tanulókat illető törvényeket és meghatározták a tanítási rendet.

a) *A felügyelőket illető törvények a következők voltak:* A felügyelő urak pontosan és híven tartoznak gondoskodni arról, hogy mindenek egyenként és összesen, a mik a nevezett Gymnasium felállításához («erectionem»), felszereléséhez és fenntartásához, minden néven nevezendő jövedelmeinek úgy a rendes jövedelmeknek a fekvőbirtokokból kezelését és beszedését, mint a hagyományoknak és kegyes adományoknak, pénzben, természetmennyekben és más szükségeseekben, összegyűjtését, felhasználását és kiadását, nemkülönben a tanároknak és a tanuló-ifjúságnak ellátását, továbbá a mik az egyetemes kormányzást és általában a szükséges és üdvös tennivalók elvégzését illetik, a dolog természetéhez s a lehetőséghez és az alkalomhoz képest, — nehogy valami kár származzék — mindenek kellően, illően, idején és jó rendben elvégeztessenek, megtörténjenek.

Eljárásukról a rendeknek, a pártfogóknak évenként beszámolni köteleztetnek. (Péter-Pál napkor.)

Joguk lesz a pártfogóság nevében és pecsétjével meghívni a tanárokat és tanítókat, azoknak fizetését a köz- (collegiumi) pénztár kára nélkül, az egyes tanárnak hivatalához, állásához képest meghatározni; a netalán tévedő, hibázó vagy vétkező tanárokat, tanítókat hivatalból («humaniter») szeliden és tapintatosan («cum discretione») meginteni, a makacsokat és szántszándékkal vétőket s botrányosan élőket szigorúan megbüntetni s ha ez sem használna, végleg elmozdítani, elküldeni, nehogy azok rossz példája másokat is rosszra csábítson.

Hogy pedig mindezt nagyobb gonddal, előrelátással és szorgalommal végezzék, leteszik az illető felügyelő és gondnok urak a következő esküt:

«Én N. N. esküszöm az élő Istenre, az Atya, Fiú és Szent-Lélek Istenre, a szent és osztatlan Szentháromságra, hogy mivel engem a grófok, bárók, a nemesek és a szab. kir. városok és Magyarország más ágostai hitvallású karai és rendei, a magok sz. kir. Eperjes városában felállított Gymnasiumának és az ahhoz tartozó jószágoknak és jövedelmeknek, többi mellém rendelt és megválasztott, kinevezett társaimmal együtt, gondnokául, felügyelőjeül, annak előmozdítására és kormányzására megválasztottak és kineveztek; hogy ezen tisztemben szorgalmas és hű leszek, a nevezett Collegiumnak előmenetelét, hasznát, előnyét szorgalmasan fogom munkálni és Isten segedelmével és félre tévén minden emberi szempontot, tekintet («respectus»): a gyűlöletet, félelmet, kedvezést, a könyörgést, a jutalmat, mindazt megteszem és elkövetem, a mi az ifjúságnak gyarapodására, előmenetelére, hasznára, előnyére és a Gymnasiumnak, valamint jövedelmeinek gyarapítására, növelésére szolgál. Isten engem úgy segéljen! Amen »

Mivel pedig a fentebbiek szerint a felügyelő urak a rendeknek, a pártfogóságnak számadással, felelősséggel tartoznak, az egész pártfogóság pedig meghatározott időben, valamely kijelölt helyre azon célból, hogy a számadásokat felülvizsgálja, a jelentéseket felülbírálja s tudomásul vegye, könnyen össze nem jöhet: a rendek, a pártfogóság *rendkívüli* teljhatalmú felügyelőket választott, akik az *ügyvivő* felügyelők által meghatározott időben sz. kir. Eperjes városában megjelenván, bár hányan legyenek is, a szám nem dönt, az ügyvivő, rendes felügyelő urak számadásait felülvizsgálni és a felülvizsgáltakat az egész pártfogóság nevében megerősíteni, jóváhagyni, ha kell, az újonválasztott ügyvivő felügyelő uraktól az esküt kivenni, és ha netalán valamely oly fontos ügy fordulna elő, melyet az ügyvivő felügyelő urak maguk nem intézhetnének el, azt elvégezni, felhatalmaztattak, feljogosítottak.

(Ilyen rendkívüli teljhatalmú felügyelők lettek az 1665. nov. 18-dikán Kassán megjelent és fentebb megnevezett urak és a városok bírái és tanácsai.)

b) A tanárokat illető törvények a következők voltak:

1. Minden tanférfiú, úgy a tanárok, mint a tanítók, legyenek az igaz ágostai hitvallású evangélikus egyháznak szívből tagjai és a Theologia osztályától le a Grammatica osztályáig bezárólag, a prófétai és apostoli iratokon alapuló változatlan (invariata) ágostai hitvallásra és az 1580-diki Formula Concordiae-ra esküt tegyenek és azt írják alá.

2. A felügyelő urakat, mint pártfogóikat szívből tiszteljék; mindenkor

kegyességre, tiszta életre törekedjenek; tanítványaik előtt jó példával: szeretettel, egyetértéssel, tisztességgel, mértékletességgel, józansággal, szerénységgel, szelidséggel, becsületességgel és más keresztyén erényekkel ékesen fényljenek, s azokat semmiképen meg ne botránkoztassák.

3. Minden egyes tanítványukat, mint atyák gyermekeiket, egyaránt szeressék; hivatalukban kellő szorgalmat és hűséget tanúsítsanak, mindenkor megemlékezvén róla, hogy az utolsó ítélet napján számot kell adniok iskolai sáfárkodásukról, működésükről.

4. A rendek által meghatározott tanrendet minden osztályban pontosan tartsák be.

5. A tanítás és tanulás eddig szokásos rendjét, módszerét hűségesen folytassák.

6. Iránygyakorlatokat a megjelölt klasszikus író utánzására való buzdításul pontosan szorgalmazzanak, követeljenek.

7. Az egyesek írásbeli dolgozatainak egyes hibáit mindig nyilvánosan az órán javítsák és a kerülendő hibákat a margón jelöljék meg.

8. Szerdán és szombaton az alsóbb osztályokban az előző napokban tárgyaltakat gyakorlatilag ismételtessék, a felsőbb osztályokban azok felett vitatkozásokat tartsanak.

9. A Gymnasium főigazgatóját illeti a kormányzás és a felügyelet minden jelenlegi és jövődöbéli tanár és tanuló felett, kinek minden hivatalos ügyben, mint a fiak apjoknak, engedelmeskedjenek.

10. Az igazgató a maga tekintélyét védelmezze erkölcsi tisztaságával, mindenkiel szemben való előzékenységével és fáradhatlan hivatali hűségével.

11. Az igazgató látogassa szorgalmasan az egyes osztályokat, a tanárokat komolyan figyelmeztesse kötelességeikre, az alsóbb osztályok tanítóit azonfelül kötelességeik mulasztásáért vagy más kihágásukért állítsa az iskolaszék elé és egyet avagy kettőt vévén maga mellé úgy a nemesi, mint a polgári felügyelők közül, esetleg függeszse fel hivataluktól. Ha pedig valamelyiket a tanárok közül kellene hivatalától felfüggeszteni, azt egy vegyes, a tanári székből és a felügyelők közül álló bíróság mondja ki, mely a végleges elbocsátást is kimondhatja, kivéve az alábbi esetet. Ugyanis, ha akár a tanárok, akár a kisebb osztályok tanítói közül valamelyik súlyos vétséget követne el azáltal, hogy megzavarná az igaz ágostai evangélikus vallás tisztaságát és nyakasan, makacsul terjesztene valami tévtant s szakadást akarna előidézni: gyanússá lévén, vagy bevádoltatván, a főigazgató tanácsára s a többi tanárok határozatából jelentessék fel a felügyelő uraknak, a kik rögtön komoly tanácskozássra gyűlvén össze a tanári székekkel, mindenképen azon igyekezzenek, hogy a tévedzőt, vétkezőt, hibájának, bűnének be és elismerésére és ha lehet, annak elhagyására bírják; a mi, ha nem sikerül, értesítvén a helybeli lelkész urat, az úgy maga a püspök úrnak és a többi szomszéd szab. kir. városi lelkész uraknak jelentessék fel, hogy az az egyetemes (sz. kir. városi) zsinatot hívja össze s az határozzon az ügyben s ítéljen, fennmaradván a bűnügyekben s általában azon bünyfenyítő eljárást igénylő esetekben, melyekben a testi büntetésnek van helye, a helyi polgári hatóságnak ítélethozási joga.

12. Az (iskolai főnök = praefectus Scholae) igazgató a reábízott osztályokat

egész a Logikáig bezárólag szorgalmasan látogassa és ha valami javításra szorul, azt vagy maga javítsa, vagy ha az ügy fontossága úgy kívánja, jelentse a főigazgatónak.

13. Ugyanaz az újon jövő tanulókat otthon vizsgálja meg s midőn azokat a főigazgató az anyakönyvbe már bevezette, haladásukhoz képest oszsa be az egyes osztályokba.

14. A nevelési felügyelőnek («paedagogiarchae») kötelessége a főigazgatóval való előleges megbeszélés útján a tanulók mellé magánnevelőket állítani és azok nagyobb mulasztásai, vétségei esetén azokat el is mozdítani.

15. Ugyanaz szorgalmasan ügyeljen fel a magánnevelőkre és magántanulókra is: azok haladására, szorgalmára, életére és erkölceire.

16. A pártfogóknak, de a költészeti osztály tanítójának felülbírlása után és szerényen, költeményeket ajánljanak fel (azokhoz költeményeket írjanak), de mértékkel, nehogy terhőkre legyenek inkább, mint gyönyörűségekre.

17. Egy tanár vagy tanító se hiányozzék osztályából a rendes előadási órákban, hacsak elmaradásának okát a főigazgatónak előzetesen be nem jelentette, hogy a tanárokat az igazgató, a tanítókat más valaki helyettesíthesse.

18. A felügyelő urak engedelmeiből a magántanulás engedtessek meg a latin nyelv olvasásának elsajátításáig.

19. A nyilvános tanítók a német és magyar templomban mindig tanítványaik mellett üljének, nehogy azok zajongjanak.

20. Ugyanazok a temetési meneteknél, legyenek azok akár egyetemesei (collegiumiak), akár részlegesek (az egyes osztályra vagy osztályokra szorítókozók), mindig az ifjúsággal, saját osztályaikkal menjenek.

21. A magántanítók a nyilvános tanítókat a tanuló ifjúság és növedékeik előtt ne ócsárolják, hanem tanúsítsanak azokkal szemben illő tiszteletet.

c) A tanulókról.

1. Senki se vétessék fel tanítványunkul, és senki se részesíttessék jótéteményekben, vagy más iskolai kedvezményekben, hanemha az, a ki jelentkezvén a főigazgatónál, azáltal a Gymnasium anyakönyvébe beiratott és engedelmességet és szorgalmat fogadott kézzel.

2. A kik más iskolából jönnek a mi iskolánkba, előbbi életükről kellő bizonyítványt kötelesek felmutatni.

3. Az isteni tiszteletet, a prédikációt, az imádságokat senki se hanyagolja el; vasárnap mindenki köteles mind a délelőtti, mind a délutáni isteni tiszteleten nyelvismeretéhez képest vagy a német, vagy a magyar, vagy a tót templomban ájtatosan részt venni, hétköznapiakon reggel lezke előtt, este lezke után imádságra tanítóival közösen rendben megjelenni.

4. Az egész iskola, úgy a tanárok, tanítók és tanulók évenként 3-szor, azok, a kik azon korban vannak, hogy «önmagokat megvizsgálhatják», a megelőző heti kegyes kitanítás és nyilvános előkészület (gyónás) után, járuljanak az Úr vacsorájához; nevezetesen: Vízkeresztkor, Menyemenetkor és Máté napján.

5. Leczkéiket ájtatos könyörgéssel kezdjék és végezzék.

6. A munkát, a lélek eledelét és fűszerét szeressék, a henyélést, az ördög (porát) párnáját, mely rosszabb a kutyánál és a kígyónál, kerüljék.

7. A tekintetes felügyelő, a tisztelendő lelkész uraknak és a ns. tanácsnok, az idegeneknek és más egyéneknek tanusítsanak a közéletben (palam — nyilvánosan) tiszteletet, külső jelekkel és magoktartásával.

d) A tanítási rendről.

Ugyancsak ezen 1667. ápr. 16-diki gyűlésen, melyen a felsőmagyarországi ev. rendek és sz. kir. városok az épülő Collegium teljes külső és belső felszereléséről a szükséges költségek, alapok összegyűjtéséről, a nemes és nem nemes ifjak számára felállítandó Convictus berendezéséről, a tanárok fizetéseiről stbiről tanácskoztak, végül meghatározták a tanulmányi rendet, a tanítás egymásutánját, módját és módszerét, a tanítandó tankönyveket, a magyarázandó, begyakorlandó tantárgyakat és a vizsgálatok rendjét és idejét is.

A tanításra nézve 10 osztály (Classis) lőn felállítva.

1. *Az első osztály az abécések osztálya* (Classis Alphabetariorum), a kik felismergetik és olvassák a betűket. Ezeknek a tanulók számához képest több tanítójok lesz a főigazgató böles belátásához képest, azáltal alkalmazva; ezek egymás közt megosztják a gyermekeket és úgy fogják tanítani; választassanak a növendékek sorából és azon jótéteményeken felül, melyekben a tanulók részesülnek, évenként még 16 frtot kapnak.

2. *A második osztály a kezdők osztálya, az elemi osztály* (Classis Principistarum), *vagyis a donatisták osztálya*. Ezek tanulni fogják Rhenius Donatusát, Comoenius = Comenius Vestibulumát és Luther kis Kátéját. *Ezek tanítójának okvetlenül tiszta, született magyarnak kell lennie*, hogy a magyar kiejtést és nyelvet kora ifjúságukban helyesen tanulják meg az ifjak. Ezt hasonlóan a növendékek sorából kell választani s a szabad (iskolai) lakáson és szabad asztalon (az Alumneumban) kívül évi 60 magyar forintot kap.

3. *A harmadik osztály a nyelvtani osztály* (Classis Grammatistarum seu Etymologistarum). Ennek növendékei tanulni fogják Rhenius Compendiumát, Comoenius Jauná-ját és Dieterich Epitome Catechetica-ját, a görög nyelv elemeivel, mely itt megkezdetvén, minden felsőbb osztályban taníttatni fog. Ezen osztálynak tanítója is a jótéteményes növendékek sorából vétessék *és hasonlóképen csak magyar lehet*. Fizetése ugyanolyan, mint az előbbié, t. i. 60 magyar forint évenként és szabad lakás és szabad asztal.

4. *A negyedik osztály a szókötéstani osztály* (Classis Syntaxistarum). Ezek Rhenius nagy Grammatikáját fogják tanulni, gyakorlatul olvassák Cornelius Nepost és tanulják Dieterich Epitome Catechetica című művét. Ezen osztály tanítója is a jótéteményes tanulók sorából vétessék. Legyen olyan, *a ki jól tud németül és magyarul*, ha pedig az nem lehet és nem akad, a ki mind a két nyelvet egyaránt jól beszéli, *legyen született német*, nehogy a fiúk a német beszédben való gyakorlatokkal alább hagyjanak, sőt ezen osztályban az legyen a feladatuk, magokat a német nyelvben jól kiképezni. Szabad ellátáson, ételen, italon és iskolai lakáson kívül fizetése ennek is 60 magyar forint lesz.

5. *Az ötödik, vagyis költészeti osztály* (Classis Poetarum) tanára nem vehető a jótéteményes diákok sorából. Tanítani fogja a Gieseni «Poeticá»-t, gyakorlatul Horatius-t és Vergilius-t és Dieterich «Institutiones Catech.» cz. művét. Azonkívül tanítani fogja az Arithmetikát is. Évenként 100 magy. frtot kap készpénzben, eperjesi mértékkel mérve 6 köből rozsot, 3 köből búzát, 12 magy. frt fapénzt.

6. *A hatodik osztály a szónoklattani osztály* (Classis Rhetorum et Oratorum). Ennek tanára tanítani fogja a Dietrich Rhetorikáját, a szabályokat pedig be fogja gyakorolni a Cicero szónoklatainak magyarázata kapcsán, a Dietrich Institutiones Catecheticae-it és Sleidanus szerint elő fogja adni az egyetemes világtörténetet. Fizetése lesz évenkénti 125 magyar forint kézpénzben, Márton napján beneficium, mely Eperjesen szokásos Collecta útján gyűl be, 6 eperjesi köből gabona, 3 köből búza, 12 forint fapénz.

7. *A hetedik osztály a logikusoké* (Classis Logicorum). Ezek tanulni fogják a Logikát (gondolkozástant), a görögöt, Wendeler Practica Philosophiáját, Nothnagel Principia Sphaericae című művét és a Theologia Polemicát. Ennek tanára kap évi 200 magyar forintot, a húsvéti Recordatio Collectáját, azonkívül 6 köből gabonát, 3 köből búzát és 12 forint fapénzt.

8. *A nyolczadik osztály a gyakorlati bölcsészeké* (Classis Philosophorum Practicorum.) Ezek gyakorolni fogják magokat a gyakorlati bölcsészetben Wendeler kézikönyve alapján, a történetben Sleidanus, a földrajzban Nothnagel alapján és folytatják a Theologia Polemicát. Ezen osztály tanárának fizetése lesz kézpénzben: (nincs kitéve, de bizonyosan annyi, a mennyi az előbbié).

9. *A kilencedik osztály a physikusok és metaphysikusok osztálya* (Classis Physicorum et Metaphysicorum.) Ezek tanulni fogják Sperling Physikáját, Calovius Metaphysikáját, a Theologia Polemicát. Ezen osztály tanárának fizetése évi 300 magyar forint, 11 eperjesi köből rozs, 3 köből búza.

10. *A tizedik, utolsó és legfelsőbb osztály a hittanhallgatók osztálya* (Classis Theologorum), a melyben a Theologia szakszerűleg fog előadatni a keleti nyelvekkel együtt, a héber, Tross könyve szerint, a többi az első, főtanár, a ki egyúttal a Gymnasium főigazgatója is lesz, bölcseletbeli belátásához képest. Ennek évi fizetése 400 császári tallér, 25 tallér fapénz, 24 eperjesi köből rozs, 6 eperjesi köből tiszta búza, 2 hordó bor, 10 hordó sör és tisztességes szabadszállás.¹

Ekkor határozták meg a Collegium pecsétjét is, melynek körirata, szövege:

«SIGILL. COLLEG. EPERIENSIS STAT. EV. 1666.»

beljebb egy szállagon: «ILLO ALITUR VIVIT.»

Középuött egy égő függőlámpa, melynek égő olajkorsója két oldalán két szép kis angyal áll, felemelt jobb- és balkarral. — A világosság, a tűz, a tudomány, a lelkesedés jelképe.²

¹ Lásd a Guth Dániel-féle eredeti jegyzőkönyvben.

² Lásd itt képét!

Alig oszlott szét ezen emlékezetes 1667. április 16-iki pártfogósági ülés, midőn is összejött a 12 felügyelő és a maga s a pártfogóság nevében meghívta — a szász választófejedelemhez és a theologia igazgatójához, Calovius Ábrahámhoz intézett kérés mellett — első professorul, a theologia előadójául és egyúttal az új Collegium fődirectorául, először a híres külföldi theologust, dr. Aegidius Strauch-ot s midőn az a meghívást el nem fogadta, a fejedelem engedélyével Calovius kedvenczét, Pomarius Sámuel, a magdeburgi egyik lelkész. 1667. május 1-én küldötték meg neki a meghívó levelet, mint leendő collegiumi főigazgatónak s a theologia tanárának a X. osztályban.

Ez zokon esett dr. Pancratius Mihálynak, a ki csak egy évvel ez előtt, 1666. őszén, midőn mint vendég jelent meg Eperjesen, lépett a Mag. Bayer János örökébe (kit — mint láttuk — veszekedő éles természete, tanári tapintatlansága oly gyűlöletessé tett, hogy eleinte csak rectori hivatalától, majd ezért való izágáskodásáért, tanári hivatalától is megfosztottak az eperjesiek), mint az eperjesi Lyceum rectora; de azért megmaradt az új Collegium kötelekében, mint praefectus tanár, felügyelt az építésre, s bár eddig a történetet és az ékesszólást tanította, átvette a gyakorlati philosophia, a földrajz és némi jogi tanok tanítását a IX. osztályban.

Kívülök tanárokul alkalmazták még részben a régiek közül, részben újonnan meghíván azokat, a következőket:

Zabanius (Zabány) Izsákot a VIII. osztályba,

Ladiver Illést a VII. osztályba,

Lázy Ádámot a VI. osztályba,

(midőn ez 1668. július végével gróf Tököli István papjául ment, helyébe Mag. Röser Jakabot hívták meg.)

Michaëlis Pált az V. osztályba,

Schnatzinger Jánost praeceptorul, tanítóul a IV. osztályba és

Szánthó Andrást praeceptorul, tanítóul a III. osztályba.

A második osztály két tanítójának és az első osztály három tanítójának kijelölését a collegiumi fődirectorra bízták.

Dr. Pomarius Sámuel, ki időközben az eperjesiek pénzén tette le a doctorátust és tetemes útiköltséget kapott,¹ midőn 1667. őszén szerencsésen megérkezett és főigazgatói székét elfoglalta, a második osztályba Saárossy Mártont és Jankovits Jánost, az első osztályba Simonides Jánost, Hadik Miklóst és Szép Jánost rendelte tanítókul (praeceptorokul), bizonyosan a felügyelők belecgyezésével és a régi tanárok: Pongrácz és Zabány-tanácsaira is hallgatva.

Teljesen elő volt immár készítve a nagyszabású iskolai élet, csak az építést kellett már (utolsó részleteiben) befejezni.

Az ellenséges indulatúak kaján irígysége és rágalmai által újlag felzaklatott király, I. Leopold, az utolsó kísérletet is megtette ekkor a nagy mű megakasztására.

Ugyanis egy rendeletben, melyben a városi tanács tagjait külön-külön, névszerint megnevezi s melyet egyúttal az egész város közönségéhez is intéz,

¹ Lásd: Pomarius S. «Oratio auspicalis» stb. című fent idézett művét.

felsorolván a már előbbi két rendeletében foglaltakat s felemlítvén az eperjesieknek szerinte el nem fogadható védekezését és azt, hogy úgylátszik a szükségesen felül fényes, nagy épületet akarnak emelni, sőt mint azt neki több megbízható híve elmondotta, jelentette, már olyan tanárokat is hívtak meg, a kik az akadémiákon és egyetemeken előadatni szokott tudományokat lesznek hivatva és képesek tanítani, — a kir. főügyész kérésére még harmadszor is megparancsolja nekik, hogy az Akadémia megkezdett kiépítését hagyják abba és szűnjenek meg a királyi jogokat bitorolni, különben pedig, ha ezt nem tennék, jelen rendelete vételétől számított 15 nap alatt vagy személyesen, vagy képviselőik által jelenjenek meg előtte, számot adni arról: hogyan merészelték királyi rendeletei ellen cselekedni? Végül megjegyzi, hogy akár megjelennek, akár nem, ő a törvény értelmében fog velök szemben eljárni. Ezen rendelete kelt Bécsben, 1667. július 9-én. Ellenjegyezte Szegedy Ferencz váczai püspök és Orbán István.¹

Az eperjesi tanács 1667. július 26-án tárgyalván az ügyet, kimondotta, hogy ámbár már két ízben is felírt a királyhoz, *sőt előszóval is előadatta az ügyet* (bizonyosan a később, Caraffa idejében vértanúvá lett Zimmermann Zsigmond által, a ki mint igen kiterjedett kereskedéssel bíró s igen gazdag férfiú, üzleti ügyekben gyakran megfordult Bécsben), nemcsak közölni fogja az érdekelt pártfogósággal (rendekkel) a rendeletet, hanem a királlyal szemben köteles tiszteletből és hódolatból a királyt újra és alaposan informálni, kiértesíteni fogja az egész ügyről. Erre azután egy küldöttség által vitette fel Eperjesen, 1667. szeptember 26-án kelt feliratát, «információját», mondhatnók emlékiratát. Ebben a tanács elmondván részletesen a már a fentebbi két feleletében foglaltakat s felemlítvén, miszerint ezen legújabb rendeletet, mint kötelessége hozta magával, a felsőmagyarországi rendekkel közölte, azután pedig határozatilag kimondotta, hogy feliratilag válaszol a királynak s erről a püspöki káptalant, melynek útján a rendeletet vette, értesítette és az őket mégis rögtön megidézte a királyi bíróság elé («ad Tabulam Mattis Vestrae SS.-mae Judiciarium»), hogy számot adjanak arról: miért nem engedelmeskednek a kir. parancsnak? Mire ők újra alaposan és részletesen megbeszélvén a dolgot a felsőmagyarországi evang. rendekkel, újólág abban állapodtak meg, hogy feliratilag fordulnak a legkegyelmesebb királyhoz; annak következtében értesítik őt ezennel: «miszerint a királyi főügyész a köznép fecsegésére hallgatván, minden alap nélkül fogta rájok, hogy Akadémiát akarnak építeni («annotatum Fiscum Regium Simplicibus Vulgi rumoribus tam facile cedentem, credentemque, citra ullum fundamentum, nobis prorsus invitis, id affingere ausurum, quasi formalem quampiam Academiam erigere... per hocque Jura Mattis Vrae SS.-mae vellicare, aut quidpiam contra Statum Regni attentare satagamus» stb.), holott ők kereken és világosan («rotunde et clare») kijelentették már előbbi felterjesztéseikben, hogy semmi mást, hanem csak a folyton szaporodó ifjúságnak megfelelő, közönséges nagyobb iskolai épületet kívánnak építeni az evang. rendek kegyes adományai által segítve, s ez az országos alaptörvényekkel és az ő kir. rendeleteivel semmiképen sem

¹ Lásd: a Guth D.-féle eredeti jegyzőkönyvet.

ellenkezik. Annál fogva kérik, hogy tekintettel az ő hűségökre, mindenkor kész, jó szolgálataikra, az ilyen a nagy közönségben célzatosan elterjesztett alaptalan hírekre ne hallgasson, hanem kegyelmesen fogja pártjokat. Ne engedje meg, hogy őket a békezavarók ferde besúgásai folytán («ad sinisterrimam delationem») szabadságaikban, törvényes eljárásukban valaki háborgassa, zavarja, hanem védje őket és semmisítse meg a főügyész által ellenük kibocsátott idézést. Hűségöket ők készek véröknek királyukért ontásával is bizonyítani. «Isten éltesse Ő Felségét virágzó szerencse s örök diadal között!»

Ezen emlékirat felküldése után az eperjesiek többé nem zaklattattak. Legalább arra adatunk nincs. Folyt tehát az építés az 1667-ki év nyarán és őszén is nagy serénységgel, buzgalommal, úgy, hogy csak a kőművesek 300 tallért kaptak hetenkint, míg végül is október első napjaiban befejezéséhez közeledett.

Ekkor a felügyelőség meghatározta az ünnepélyes megnyitás napját. *1667. okt. 18-ka volt az.* Ezt az évet hordozta a Collegium éjszaki homlokzata két középmезeijén egészen 1887-ig, midőn az eperjesi nagy tűz folytán (1887. máj. 6.) leégett s teljesen kiépített új Collegium lépett a régi ódon épület helyébe, mint egy csodálatos, tűzben végbement átöltözködés útján.

(«Illuxit tandem felici sidere dies XVIII. Octob., anni M. DC. LXVII. Lucae Evangelistae sacra, qua solennis Collegii huius inauguratio fuit celebranda.» Mondja Wallaszky P. i. m. 243. lapján.)

«Felvirradt végre a dicső nap hajnala!» Lukács evangelista napja.

1667. október 18-dikán Eperjes városa és az egész Felső-Magyarország protestantismusa fényes, nagy örömnéppet ült.

Mnemosynoteostychon: «FragopoLI eXstrVCto LVX LVCae It festa LyCeo; LVX eVangeLII translt In VngarlaM».

A Collegiumot alapító főurak, nemesek, sz. kir. városok vagy személyesen, vagy képviselőikben vannak jelen. Eperjes lakói s a vendégek ünnepi díszben, fényben.

A teljesen kiépült Collegium¹ impozáns nagyságával, lélekemelően tünt fel. Megkezdődött az ünnepély először is a templomban.

Hálaadás volt az, hogy Isten megsegítette népét befejezni a nagy művet, de kére is, hogy óvja, védje!

Ekkor azután a díszes óriási nagy közönség bevonult a Collegium nagytermébe. Nagyterem, folyosók s a Collegium udvara mind zsúfolásig tele!

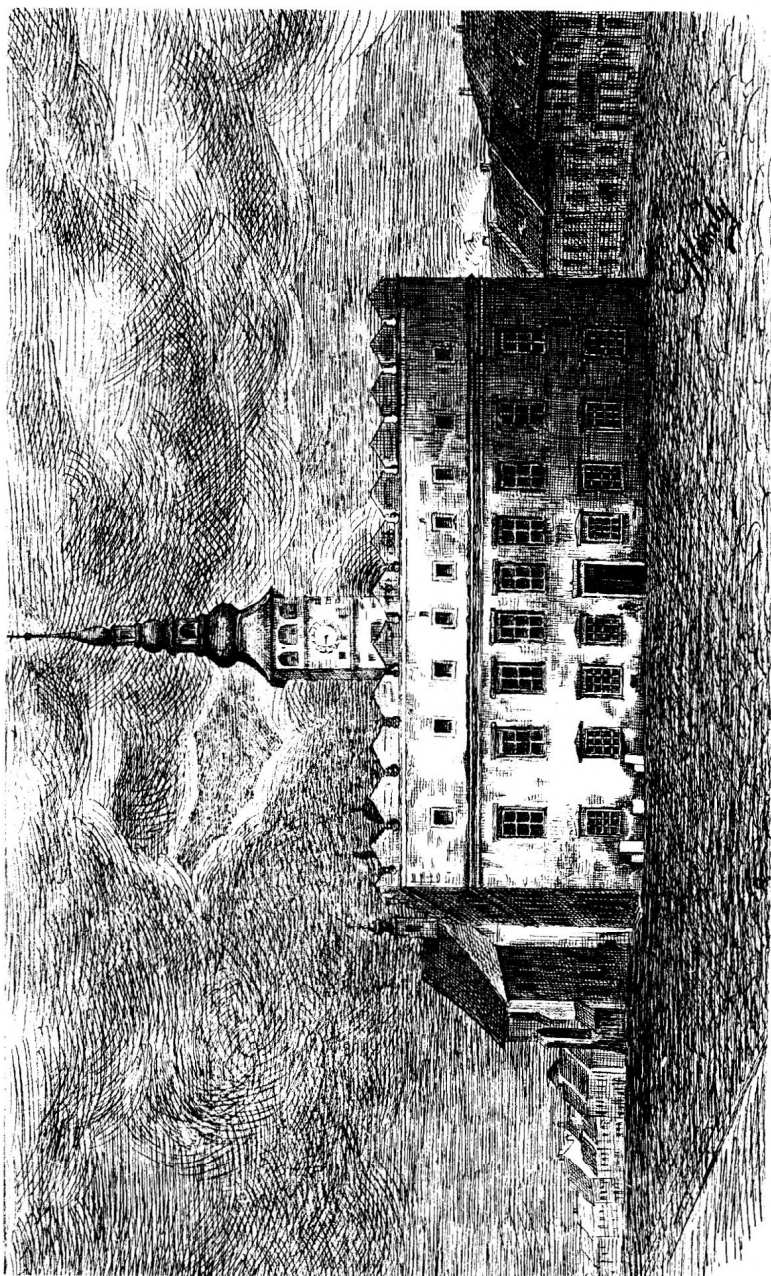
Mag. Sartorius = Schneider János a főpap és esperes tartotta a felavató beszédet.

Nagy beszéd volt az! Remeke a szónoklási ügyességnek!

Majd a pártfogók a jelenlévő rendek nevében bevezeti az új tanárokat hivatalukba és megadja azoknak a tanítási jogot.

Utána Pomarius Sámuel doctor, a főigazgató, szólott. És elmondotta később nyomtatásban is megjelent gyönyörű beszédét: «De cura Magistratus Civilis pro scholis», «A városi hatóságoknak teendőiről az iskola körül s annak érdekében». (Ezen beszéde, valamint az egész első, 1667—68-ki collegiumi

¹ Lásd idemellékelte eredeti képét!

Leinster House, Dublin, K. P. Rogers.

iskolaév története bennfoglaltatik Pomariusnak a magyar nemzeti Múzeumban meglévő ezen című munkájában: «Oratio Auspicalis a Samuele Pomario Rectore Collegii Eperjessiensis. Bártfa, 1668». Ezen egyetlen példányban, melyet én a m. n. Múzeum igazgatóságának kegyes jóakaratából nyugodtan át- és áttanulmányozhattam, az első iskolai évi értesítő s azon kívül még Pomarius 4 beszéde foglaltatik. Ezekre később még visszatérünk.)

Ezen beszédében első sorban köszönetet mond a pártfogóknak, a rendelkeznek, majd Sartorius — Schneider János Seniornak, azután a városnak és bírójának, Wéber Jánosnak, a ki mindenütt ott volt, a hol a Collegiumot építeni, biztosítani kellett; majd áttér a maga körülményeire, köszönetet mond, hogy őt Calovius, wittenbergi püspök ajánlatára megválasztották és Magdeburgból, hol a sz. Jakab templom egyik papja volt, elhívták és pénzzel segítették a doctorátus megszerzésében. Említi, hogy mielőtt útrakelt, kis leánya meghalt. De ez a bölcs Isten ténye. A szegény kis leány nem birta volna ki a 100 mértföldnyi utat! Elbeszéli röviden a Collegium építésének körülményeit. Igéri a maga hű munkáját, kéri a társak segedemét, kiemeli előkelő tanítványait s figyelmezteti az ifjúságot az önművelésre, önképzésre. Jelzi, hogy a tanárok az ifjúságot gyümölcshozó kerti fákká akarják tenni, mert hiszen mint a madarak s különösen a fecskék örömet ülnék fészkeiken, úgy a tanárok előtt sincsen kedvesebb dolog a — kathedrájuknál! Hogy azonban az iskolák virágozhassanak, a polgári hatóságoknak, a világiaknak is gondot kell róluk viselniök. És itt áttér annak feltüntetésére, a történetből kimutatására: ki tartott fel s ki alapított iskolát? Beszédének ezen az iskolák történetét feltüntető része mindenkor értékes és becses marad.

Különben egész beszédje nagyszerű, emelkedett, sok helyütt költői lendületű. De természetesen a pátronusokkal szemben nagyon hízelgő.

Pomarius beszéde kedvező, nagy hatást keltett.

Utána még az eddigi rector, doctor Pongrácz — Pancratius Mihály, a praefectus mondott egy panegyricust.

Midőn pedig az iskolaavató és évnyitó ünnepségnek vége lett, kezdődött a nagy örömlakoma. (Régi szokás — «et fecerunt magnum áldomás!»)

Majd megindult az iskolai élet.

Nem ok nélkül mondta Pomarius a maga beszédében «Spectamus nosquoque insigni voluptate in primordiis Gymnasii hujus nostri, quatuor magnificos et spectabiles Liberos Barones, coram oculis nostris, exspectamus brevi illustrissimum Comitem, et Magnificos Dominos alios, Nobilium ac Civium numerus adest frequentissimus;» valóban igen nagy számú és igen előkelő ifjúsággal kezdette meg a Collegium az első iskolai évet. Ezek között báró Nyári Ferencz, báró Petrőczy Miklós, István és Imre, báró Pongrácz Ferencz, Wittnyédy Pál, a Semsey, Sározy, Szirmay, Görgey, Izdenczy, Zombory s számos más nemes családok ifjú sarjadékai, de és főképen a késmárki gróf, Tököli Imre.

Gróf Tököli Imrét atyja csak 1668. jan. 22-én hozta fel a Collegiumba. Gróf Tököli Imrének a Collegiumba való belépését nagy örömnappé változtatta Pomarius. Midőn atyja és Keczer András, a késmárki várparancsnok Fejérpataky és Wittnyédy István Curatorok s Inspectorok jelenlétében a

Collegiumban megjelent, 1666. jan. 24-dikén d. e. 11 órakor, üdvözlő beszéddel «Oratio salutatoria» fogadta és úgy üdvözölte őt, mint a Collegium leendő polgárát s egyúttal megköszönte neki, hogy a tanári kart prandiumra (ebédre) hívta meg. Majd bevezette őt osztályába, a Grammatikába és bemutatta s átadta Szánthó Andrásnak egy «Oratio praesentatoria» bemutató beszéd kíséretében, lelkére kötve Szánthónak, hogy az ifjút méltóképen nevelje, tanítsa és felhíván egyúttal az ifjúságot, hogy azt a szerencsét, miszerint egy Tököli Imrének osztálytársa lehet, méltóképen becsülje meg.¹

A tanítás immár nagy buzgalommal, lelkesedéssel és szakértelemmel folyt.

A tanításnak nem csekély sikere a még mindig folytatott alapgyűjtéstette fényessé.

A külföldről, különösen Svédországból, összesen 20 ezer forint folyt be. Egyes előkelő családok és egyesek: Keczerék, Tárkányi István, majd később Tököliek, nagy összegekkel gyámoltották a Collegiumot. A református atyafiak is szép összeget gyűjtöttek. Úgy, hogy Kriebel János eperjesi német pap² azt állítja, miszerint összesen 100 ezer forint gyűlt össze és Vandrák A. is³ azt mondja, hogy ennyi, s azonfelül 2 falu, 1 puszt, Eperjes adománya, s termékekben is nagy-nagy mennyiség.

Tanította pedig ezen első iskolai évben a Pomarius által kiadott és fentebbi művében egész terjedelmében meglévő (és okmánytárunkba is hiány nélkül felvett) *Mantissa* («I. Programma invitatorium ad lectiones universas Illustris Gymnasii Eperjessiensis») szerint:

1. A tanárok közül: *Dr. Pomarius Sámuel* moderator ac Director Supremus a Theológiában: A változatlan (invariata A. C.) ágostai hitvallás magyarázata mellett, a keleti nyelveket a Trost-Sennert-féle nyelvtan módszere szerint, mindennap r. 8—9-ig, hogy a többi felsőbb osztály tanulói is jelen lehessenek. Délután vitatkozásokot tartott ugyancsak az ágostai hitvallás tételei felett. Ezt midőn befejezte, Calovius A.-nak «Synopsis Controversiarum» című művét magyarázta.

2. *Dr. U. J. Pancratius — Pomgrác Mihály* «illustris Lycei Praefectus» d. e. 10—11-ig a gyakorlati bölcészetet és a földrajzt Wendeler és Nothnagel könyvei szerint, d. u. 4—5-ig pedig a történetet Sleidanus szerint.

3. *Mag. Zaban Izsák* tanította Calovius: *Metaphysica Diviná*-ját és Sperling *Physiká*-ját 9—10 és d. u. 2—3 a Theologia Polemicát.

4. *Ladiver Illés* tanította Scharff *Logiká*-ját, de tekintettel volt a Danhauer-féltre is, mely Magyarország legtöbb iskolájában el volt terjedve; Nothnagel *Principia Sphaericae*-jét r. 6—7 és 9—10, d. u. pedig 2—3 a Theologia Polemicát.

5. *Mag. Lászy Ádám* tanította Dieterich *Rhetoriká*-ját Voss *Partitio*-inak

¹ Lásd mindkét oratiót Pomarius fent idézett művében.

² «Versuch einer Geschichte der kön. Freyenstadt Eperies in Ober-Ungarn» című műve szerint, mely 1775-ben nov. 22-én a Wiener Anzeigenben, V. Jahrgang, 47. Stück — jelent meg, melyet azonban én hiteles egykorú kézirati másolatban használtam tek. Kriebel Elek úr Eperjes sz. kir. város levéltárnoka szíveségéből.

³ A ki hivatkozik a Hevenessy-féle mss. 4. köt. 1111. lapjára is.

egybevetésével s gyakorolta az ékesszólásban az ifjakat a Cicero beszédei fonakán; tanította Dieterich: *Institutiones Catecheticae* című művét reggel 6—7-ig és 9—10, d. u. 1-től 3-ig.

A többi tanítók közül:

6. *Michaelis Pál* a giesseni Poeticát, Horatiust és Vergiliust és minden költemény-alakban gyakorolta az ifjúságot s azonkívül tanította a görög nyelvtant Weller, a vallást Dieterich: *Institutiones Catecheticae* szerint s tanított Arithmetikát.

7. *Schnatzinger János* tanította Rhenius Grammaticáját, Cornelius Nepost, Cicero *Epistolae Famil.* és ad Atticum című művét, a görög nyelvtant Weller és a vallást Dieterich *Epitome Catechetica* című műve szerint és vezette a német nyelvi gyakorlatokat.

8. *Szánthó András* tanította a grammatikát Rhenius tankönyve szerint, tanította Comenius (Jan Komenszky) *Januáját*, Cicero *Epist. Famil.*, Weller görög nyelvtanát, Dieterich *Epit. Catech.* és vezette a magyar nyelvi gyakorlatokat.

9. *Sárossy Márton* az elemi osztályban Rhenius *Compendiumát* (tankönyvét), Comenius *Vestibulumát*, Cicero kisebb leveleit és Luther kis Kátéját. Vezette a magyar nyelvi gyakorlatokat.

10. *Jankovits János* a kicsinyeknél Rhenius Donatusát, latin szavakat, *Evangeliumokat* és Luther kis Kátéját és az írási gyakorlatokat.

Luther M. kis Kátéját valószínűleg ez is, a fenti is a lőcsei kiadás szerint tanította, mely 1667-ben latin és magyar nyelven megjelent Lőcsén Brever Sámuelnél s melynek még egyetlen példánya meg van a lőcsei ev. Gymn. könyvtárában. Címe: *Catechesis Minor D. Martini Lutheri, Latine et Ungarice. Leutschoviae. Typis Samuelis Brever. Anno MDCLXVII. 8-r.*¹

11. A legkisebb osztályban *Simonides János* az olvasást, *Hadik Miklós* a betűzést, syllabizálást, *Szép István* pedig a betűismergetést és mind a három az abécé betűinek német és magyar írását; tanítják a katechesisi fejezeteket és bibliai verseket. Minden osztály *imádsággal kezdte*, imádsággal végezte.

Ezen első collegiumi iskolai évben, az 1667—68-dikiban, e főiskola élete, valóban mozgalmasnak mondható; mert nemcsak hogy tanárai: nevezetesen a főigazgató, Dr. Pomarius Sámuel és a Conrector Mag. Zaban Izsák résztvettek az V. szab. kir. városi superintendentia (püspökség) gyűlésén 1668. febr. 6—9-ig Kassán és 1668. márcz. 7—9-ig Eperjesen, mely utóbbin a hozott határozatokat az eperjesi négy pappal: Mag. Sartorius — Schneider János pastor, Müller János német, Curiani György magyar és Rosaides — Ruzsják János tót pappal együtt Dr. Pomarius Sámuel is aláírta; hanem és főleg azért, mert már ez első évben igen élénk irodalmi munkásság fejlődött ki a tanári karban. Ugyanis ez iskolai évben adta ki *Dr. Pomarius Sámuel*: *«De veritate Religionis Lutheranae. Disputatio Theologica»* című művét, melyet egy decemberi nyilvános vitatkozás alkalmával báró Nyári Ferencz, Pomarius tanítványa, védett (1667. Lőcsén, Brever Sámuelnél),² ez isk. évben jelentek

¹ Lásd: Szabó Károly «Régi magyar könyvtár». Bpest, 1879. I. k., 441. lap, 1058 sz. a.

² Lásd: Szabó Károly «R. m. k.» II. k., 301. lap, 1104. sz.

meg Pomarius Sámuel drnak: «*De natura Peccati Originalis*» című művei, melyeket a nyilvános vitatkozásokon, az első 1668. szept. 22. Ruttkai György, a második októ. 8. Stephanides János, a harmadikat nov. 24. Platáni Pál, mind Pomarius tanítványa, védett. (Mind a három Bártfán, 1668-ban jelent meg Sambuch Györgynél.)¹ Ez isk. évben jelent meg a Dr. Pancratius Mihály illustris Lycei Praefectus (Juris utriusque doctor) híres «*Tractatus Politico-Juridicus*» című műve Kassán (Türsch Dávidnál, 1668.),² majd ugyanannak «*Supplementum Rhenianum*» című kézikönyve, mely Patzer Mátyás eperjesi polgár költségén nyomtatott Brevernél Lőcsén 1668-ban s melyet szerzője: gr. késmárki Tököli Imre, petrőczy Petrőczy Imre és óvári báró Pongrácz Ferencz eperjesi tanulóknak ajánlott 1668. ápr. 23-án.³ Majd újra megjelent 1668-ban Dr. Pomarius Sámuelnek «*De veritate religionis Lutheranae*» című műve, úgy, a mint azt az 1668. márcziusában tartott nyilvános vitatkozásokon petrőczy báró Petrőczy Miklós, Pomarius tanítványa védelmezte. (Megjelent Lőcsén 1668., Brevernél.)⁴ Harmadik kiváló író társuk és kartársuk: Zabány László tevékenységének, különösen vitairodalmi tevékenységének fénykora pedig éppen ezen 1667—68-iki iskolai évre esik; hiszen ezen évbe esik: 1. Laurentius János által 1668. január 24-én nyilvános vitatkozásokon védett «*Disputatio Theologica*» című művének megjelenése (Megjelent Kassán, 1668.),⁵ 2. «*Theses Theologicae, de fide, spe et charitate divina*» 1668. ápr. 11-én a nyilvános vitatkozásnál szentmiklósi Horváth György nevű tanítványa által védett művének megjelenése (Megjelent Kassán, Türsch Dávidnál, 1668.)⁶ 3. Braxatoris János által 1668. júl. 18-án nyilvános vitatkozásokon védett «*Disputatio Metaphysica I.*», 4. Leps Márton által 1668. augusztus 4-én nyilvános vitatkozásokon védett «*Disputatio Metaphysica II.*», 5. «*Theses Catholicae de Conciliis Oecumenicis*» című 1668. szeptember 12-én Laurentius János által vitatkozásokon védett műve, 6. Balassi Máté által 1668. október 9-én nyilvános vitatkozásokon védett «*Disputatio Metaphysica III.*», és 7. Grynaeus Jakab által az 1668. december 8-án nyilvános vitatkozásokon védett «*Disputatio Metaphysica IV.*» című műve, melyek mind 1668-ban jelentek meg. (Még pedig a 3-ik, 4-ik, 7-ik szám alattiak Kassán, Türsch D. özvegyénél, az 5-ik és 6-ik szám alatti Lőcsén, Brevernél.)⁷ Ugyanezen iskolai évben jelent meg az eperjesi collegiumi tanárok üdvözlő irata társuk, Mag. Lázó Ádámhoz, midőn azt késmárki gróf Tököli István a maga udvari papjává tette 1668. július 28-ikán (Megjelent «*Applausus Votivus*» cím alatt Bártfán, a városi nyomdában 1668.),⁸ továbbá az eperjesi előkelő tanuló-ifjak: gróf Tököli Imre, báró Nyári Ferencz, báró Petrőczy Miklós és István, báró Pongrácz Ferencz s több előkelő nemes ifjú üdvözlő Dr. Pomarius Sámuelhez, annak 1668. augusztus 26-ki névnapja

¹ Lásd: Szabó Károly i. m. 308. lap, 1127., 1128. és 1129. sz. a.

² Lásd: Szabó Károly i. m. II., 310. l., 1134. sz. a.

³ Lásd: Szabó Károly i. m. II., 313. l., 1145. sz. a.

⁴ Lásd: Szabó Károly i. m. II. k., 313. l., 1146. sz. a.

⁵ Lásd: Szabó Károly i. m. II., 311. lap, 1136. sz. a.

⁶ Lásd: Szabó Károly i. m. II., 310. lap, 1135. sz. a.

⁷ Lásd: Szabó Károly i. m. 310., 311. és 315. l., 1137., 1138., 1152., 1153. és 1139. sz. a.

⁸ Lásd: Szabó Károly i. m. II. k., 305. l., 1120. sz. a.

alkalmából (Megjelent »*Onomostaeriis*« stbbi czim alatt 1668. Bártfán, Sambuch György nyom.),¹ végül a később mint nevelő és író oly híressé lett Ladiver Illés »*Eleazar-Constans*« című iskolai színműve, melyet az eperjesi collegiumi ifjak 1668. október 13-án, az ünnepélyes közvizsgák után elő is adtak. (Megjelent Bártfán, Sambuch Gy. nyom., 1668.),² sőt még a Collegium egyik felügyelője: Weber János is ez évben, midőn főbírói hivatalát letette s midőn helyébe Hakker Mihály választatott, adta ki: »*Wappen der königl. Fr. St. Eperies in Ober-Ungarn*« című művét. (Megjelent Lőcsén, 1668. Brever Sámuelnél.)³

Ha ezen igen élénk irodalmi tevékenységhez hozzá vesszük még azt, hogy a fentebbi disputatiók mindenkor ünnepélyesen az újon épült Collegium nagytermében, az úgynevezett nagy auditoriumban, a városi és vidéki fényes nagyközönség és az egész tanári kar és ifjúság jelenlétében tartattak, midőn is az illető szerző elnökölt és rendezte a vitatkozások menetét, hogy ezenkívül a tekintélyesebb városi és vidéki pártfogók, tanárok névnapján, a városi főbíró választásakor stb. ünnepségek rendeztetek s az iskolai ünnepélyek is megtartattak, s ha valami fontosabb dolog fordult elő, a főigazgató az auditoriumba gyűjtött ifjúsághoz nagy beszédet mondott, mint p. o. Dr. Pomarius Sámuel 1668. július 3-án (»*Sermo Apologeticus -- adversus lavationes in frigida -- ad universam Juventutem Scholasticam congregatam habitus in auditorio majori* 1668. jul. 3.«⁴ A hideg vízben való fürdés ellen, a midőn is felemlítette, hogy midőn ő 1644-ben Frankfurtban tanult, az egyetemi tanárok azt éppen úgy megtiltották, mint Wittenbergben és Jénában, mert több ifjú befult); s ha hozzá vesszük, hogy az egész tanítás menete voltaképen — mint azt már a fentebbi tanítási terv és órarend is mutatja — nem volt más, mint az elméleti tanításnak a gyakorlati begyakorlással való folytonos váltakozása: akkor előttünk áll azon élénk szellemi nyüzsgő mozgalom, melynek hatása alatt az ifjúság csakugyan hatalmasan képződött, haladott, úgy, hogy örömmel gondoltak a tanárok azon napra, melyen működésök eredményét előkelő kiváló pártfogóságuknak bemutatthatják.

Megjött végül az is!

1668. október 10-ikére határozta azt a tanári karral egyetértőleg a felügyelők 12-es tanácsa.

Szétrepültek a meghívók! . . .⁵

Gyűlt a fényes pártfogóság.

Már előzetesen is sok szépet, lélekemelőt várt s azért bőkezűen tette le a szorgalmas ifjaknak szánt jutalmakat a főigazgató kezébe.

¹ Lásd: Szabó Károly i. m. II., 307. lap, 1125. sz. a.

² Lásd: Szabó Károly i. m. 306. lap, 1123. sz. a.

³ Lásd: Szabó Károly i. m. II. k., 314. lap, 1150. sz. a.

⁴ Lásd: Dr. Pomarius Sámuel f. idézett művét. Az »*Oratio Auspicalis*« IV. melléklete.

⁵ Csak kár, hogy egy ilyen eredeti meghívót még nem sikerült szereznem. Hallottam, hogy volna még valahol Németországban. A következő 1668/9-ik isk. évi vizsgálatokra szóló 1669. nov. 16-án kelt meghívó egy példánya meg van Lőcsén a városi levéltárban. V. 112. (1660.) sz. a.

Végül megjött a nagy nap! Nem, — nem egy! — Nagy napok sora volt az.

Dr. Pomarius Sámuel vezette be az ünnepélyes nagy vizsgálatokat 1668. október 10-én reggel. (Ezen beszéde megvan, mint V. melléklet, 1667. október 18-iki iskolai évnyitóbeszédéhez. Címe: »*Oratiuncula Praeparatoria* sub auspiciis Examinis Generalis Publici mane die 10. Octob. recitata.«)¹

Beszédjének bevezetése 12 sornyi megszólítás gróf Tököli István küldöttjeihez (»legati«), az ifjú grófhoz, a pártfogókhoz, a lelkipásztorokhoz, inspectorokhoz, kurátorokhoz, senátorokhoz, professorokhoz, collegákhoz és az ifjusághoz, a »juventutis studiosae corona nobilissima«-hoz. Értekezik pedig ezen beszéd az iskolai vizsgálatok fontosságáról és szükséges és hasznos voltáról. »*De Examinum Scholasticorum Dignitate Necessitate et Utilitate.*« Elmondja benne: mi az examen? mit jelent? ki a szerzője? (Isten! mert ő examinálta az első e aberpárt! — *Sic!*) miért fontos? miért szükséges? miért hasznos? (Igaza van, midőn azt mondja: »*Examina = Praeludia Officii futuri publici sunt, quod nihil aliud, nisi continuum quoddam Examen sustinere cogitur ab illis, qui actiones nostras universas curiose observant, accurate in eisdem inquirunt et ad rationes reddendas quotidie paratos nos esse sollicitant.*«) Azután ecsetelvén az 1667—68-iki iskolai év történetét, felemlíti, hogy látta késmárki gróf Tököli Imrét az elmúlt iskolai évben »in classem suam gramaticam stato tempore quotidie concurrere lectiones memoriae mandare et recitare, Exercitia styli ex Hungarico Idiomate in Latinum excipere,« látta tehát szorgalmasan tanulni, iskolába járni; látta, mint versenyezett a bárókkal mint tartotta meg első helyét nem nevéért, de érdeméért, mint kérdezett maga is, látta »de palma industriae et doctrinae fervide masculae decertare... sed et vestro jussu interrogare ipsum ac examinare in circulo condiscipulos adstantes Praeceptoris ad instar... s végül beszéde végén meghívja a fényes, nagy pártfogóságot, felügyelőket s az egész nagyközönséget nemcsak ez egyes vizsgálatokra, disputációkra, hanem az ifjuság által előadandó szindarab megnézésére is, melynek címe: »*Eleazar Constans.*« »*Hospites et Advenae... qui ad invitatorias honorificas Nobilissimorum Dnorum Inspectorum... praesentes vos sistere haut fuistis gravati... ad actum usque Tragicum de Eleazare Constante a juventute nostra... sub finem Examinis repraesentandum perdurate.*«

Említi, hogy a jutalmak a vizsgálatok végén ünnepélyesen fognak kiosztatni. »*Neque destituent Praemia destinata auctoritate generosorum Inspectorum finito examine distribuenda*«

Azután kihirdeti, hogy a vizsgálatok stb. után egy havi szünet lesz, különösen a szüretre való tekintetből. Tehát egy hónapi szüreti Vacatio »*Vacatio publica a Lectionibus ordinariis menstruato spacio totius scholae concedetur, instante hoc imprimis uberius Vindemiarii tempore*«

Végül Isten áldását kérve, azzal végzi: »*Gloria in Excelsis Deo!*«

¹ Lásd Pomarius fent idézett művét.

Tegyük még hozzá, a mit dr. Pomarius Sámuel fent idézett művéből tudunk. A vizsgálatok után 1668. október 13-án csakugyan előadták az ifjak *Eleazar Constans*-t, a jutalmak kiosztattak s midőn már a vendégek, pártfogók, ifjuság stb. is eltávozott, 1668. október 18-án, a városi hatóság nagy örömlakomával ülte meg a Collegium megnyitásának első évfordulóját, melyen a papokat és a tanárokat fényesen megvendégelte. (Hiszen Pomarius a maga fenti művének keltét így írja: „Scribebam in museo meo d. XVIII. Oct. 1668. quo ipso Nobilissimus Magistratus Eperjessiensis anniversaria Recordatione divini Beneficii Initiationi Scholae praestiti ductus, et Universum Venerandum Ministerium Ecclesiasticum et totum Coetum Docentium Gymnasticum solenni Convivio excipiebat.”)

Dr. Pomarius Sámuel a Collegium első főigazgatója az első 1667. október 18-tól 1668. október 10-ig s következő pár napig terjedett coll. iskolai évről szóló jelentését a 68. Zsolt. 19. és a 90. Zsolt. 16. és 17. versével végzi!

Ezen időbe esik Ladiver Illésnek, akkor még bármai rectornak és Zabány Izsáknak, akkor eperjesi conrectornak 1666. júl. 25-én egész nap s 26-án délig tartott hitvitája a kassai jezsuitákkal. (Lásd ezt: »Historica Relatio Colloquii Cassoviensis« czimmel Szabó Károlynál i. m. 1446. sz. a. 396. lap.)

II. czikk. 1667–1711.

Az ujon épült collegium viszontagságai.

Az ekképen minden tekintetben fényes sikerrel bemutatott collegiumba a következő 1668–69-iki iskolai évben csak úgy özönlött az ifjuság.

Csak a magasabb osztályokba 258 növendék iratkozott be.¹

Volt azok között nemcsak magyarországi tanuló ifju, hanem: erdélyi, lengyel, porosz, siléziai és horvát is. Az előbbi évben beiratkozottak közül, gróf Tököli Imrén kívül, megmaradtak még a báró Petrőczy, báró Pongrácz, báró Nyári fiuk is stbi. Nem csodálkozhatunk tehát, ha a hirtelen nagy hirre emelkedett főiskola javára az adományok is tovább gyűltek, úgy hogy az előbb említett adakozók, különösen: Keczerék és Tárkányi István adománya 10—10 ezer forintba gyűlt fel, a Tököliék által adományozott hegyaljai, nevezetesen mádi 600 holdas ugynevezett »Király-szőlő« is 10 ezer forintot képviselt s a régi adakozókhoz járultak az újak, nevezetesen Sopron város előkelő lakói, czéhej, bírása és tanácsa, hasonlóan Lőcse² és Brassó városok és a külföldiek közül főleg Danzig városa.³

Az intézet állapota, az alumneum, de különösen a nemesi convictus melynek másodigazgatója (a főigazgató, Dr. Pomarius mellett) Demeteri Dömötör György volt, virágzó.⁴

Csak kár, hogy egy olyan kiváló erőt, a milyen Pongrácz Mihály dr. volt, elveszített a Collegium. Az ő eltávozásának oka s elkedvetlenedésének ideje az előbbi esztendőbe esik. Ugyanis nemcsak hogy mellőztetett a főigazgató választásánál, hanem mikor Mag. Lazy Ádám Tököli udvari papjául távozott, Wittnyédy István minden áron azt akarta, hogy ő foglalja el annak helyét. Ez leszállítás lett volna és ő mégis vállalkozott rá, ha a pártfogóság fizeti neki a régi összeget és erre magát egy új meghívó levél sajátkezű aláírásával kötelezi. A pártfogóság, nevezetesen Wittnyédy ezt nem akarta megtenni. A vége a dolognak az lett, hogy Pongrácznak távoznia kellett.⁵

¹ Lásd ezek neveit: Ladiver Illés: »Papinianus Tetragonos« című 1669-ben Lőcsén Brever Sámuelnál megjelent művében. Szabó Károly. R. m. k. II. k. 324. lap. 1185. sz. a.

² Lőcsén Klesch Gergely gyűjtött. Lásd Lőcse v. levéltár V. 112. 1667. jun. 1.

³ Lásd: Korabinszky i. m. 145. lap.

⁴ Lásd: Szabó Károly. i. m. II. k. 338. l. 1234. sz. a.

⁵ Lásd ezt Goszniczer Gáspár collegiumi tanulónak atyjához, Goszniczer Mátyás lőcsei városi jegyzőhöz intézett levelében, melyben többek között arra is kéri

Közben a tanárok irodalmi munkássága is nagy fényt vetett a Collegiumra. Pomarius kiadta az ő disputatióit, miket ez évben is irt és 1669. jan. 19-én Hoffmann János thüringiai eredetű,¹ febr. 26-án Pusóczi Miklós mura-szombati eredetű,² márcz. 27-én Braxatoris (Szabó) János bánóczi eredetű³ tanítványai által a collegiumi nagyteremben rendszerint reggeli 8 órákor nagy hallgatóság előtt védelmezett.

Ezeket, az előbbi évben megjelent hárommal együtt »Hexas disputationum Theologicarum« cím alatt össze is foglalta s kiadta Kassán 1669.⁴ Majd kiadta az ő, a változatlan ágostai hitvallás felett tartott felolvasásaiból meritett egyes tételek feletti értekezéseit, miket a pártfogóság 1669. jul. 30-iki közgyűlése előtt⁵ tanítványai által vitatott meg,⁶ (melyre nézve érdekes okmányt láss az Okmánytárban, L. Szabó k. i. m. 324. l. 1187. sz. a. Löcsén, Brewernél 1669.) »Theses succinctae« stbi czimmel, és az ő magyarázatait az ágostai vallástétel VII ik czikkéhez, miket az 1669-iki október 4-én tartott ünnepélyes közvizsgán, későbbi hivatalbeli utódja, akkor tanítványa Rezik János theologus védett⁷ és ahhoz csatolt s különösen Sámbar Mátyás jezsuita ellen irányzott »Vindiciae Articuli VII. A. C. de Ecclesia« című művét, melyet 1669. október 31-re készített elő a jezsuita ellen, de már okt. 4-én az ünnepélyes közvizsga alkalmával az ifjuság és fényes pártfogósági közgyűlés előtt bemutatott.⁸

Kifelé azonban, mivel Pomárius, mint főigazgató igen igénybe volt véve, a fürge és éles vitatkozó Zabány Izsák vitte a főszerepet. Ez csak ugy szórta a röpiratokat, a »Disputatio«-kat.

1669. jan. 2-án Neschutt Jakab, 1669. jan. 23 Femger György, 1669. febr. 27. Agner János, 1669. márcz. 27-én Ivankovics Dániel. 1669. májusában Laurentii János, 1669. jun. 12-én a nagyszebeni Schuller Péter, 1669. jul. 10. az Alumneum seniora, Braxatoris (Szabó) János, 1669. jul. 31. Speth György nevű tanítványai által, kik mind a theológiának és philosophiának voltak hallgatói, védett V—XII metafizikai tételei »disputatioi« egymásután jelentek meg Kassán és (a X. és XII-ik) Löcsén.⁹

atyját, hogy vigyék Pongráczot Löcsére tanárnak s akkor a löcsei iskola fel fog virágozni. A levél kelt 1668. juni 22-én. Löcsei városi levéltár V. 112. sz. a. Ezen Gosz-noviczer Gáspárnak a löcsei városi levéltárban őrzött levelei igen érdekesek, nemcsak azért, mert azt bizonyítják, hogy az eperjesi collegium magasabb osztályainak tanulói, hallgatói honorariumokat (»Collegien-Gelder«) adtak az egyes tanároknak, hanem azért is, mert az egyes tanárok előadási modorát jellemzik, p. o. ilyen módon: »die veil h. Doctor Pomarius gar geschwindt dictiret« 1668. márcz. 20. kelt. levél V. 112.

¹ Lásd: Szabó K. i. m. 319. lap. 1167. sz. a. »De natura peccati originalis disp. IV. ta Cassoviae 1669.

² Lásd. Szabó K. i. m. 319. lap. 1168. sz. a. De. n. p. o. disp; V. Cassoviae 1669.

³ Lásd: Szabó K. i. m. 320. l. 1169. sz. a. De n. p. o. disp. VI. Cassoviae 1669.

⁴ Lásd: Szabó K. i. m. 320. l. 1170. sz. a.

⁵ Erre nézve érdekes okmányt lásd az »okmánytárban.«

⁶ Lásd: Szabó Károly i. m. 324. l. 1187. sz. Löcsén Brevernél 1669.

⁷ Lásd: Articulus VII. A. C. de Ecclesia Bartphae. 1669. Szabó Károly. i. m. 318. lap. 1164-ik sz. a.

⁸ Lásd: Szabó Károly. i. m. 324. lap. 1186. sz. a. Löcsén Brevernél.

⁹ Lásd ezeket Szabó K. i. m. 320. l. 1171. sz. a. V., u. o. 1172. sz. a. VI.; u. o.

Ezeket azután Zabány Izsák az előbbeni évben kiadott (I–IV.) négygyel együtt egy kötetbe foglalva is kiadta »Synopsis controversiarum metaphysicarum« czim alatt Lőcsén 1669.¹

Majd kiadta Zabány I. a maga theologiai disputatioit is,² melyeket Sámbar Mátyás a kassai jezsuita Collegium hittanára ellen intézett s melyeket 1669. szept. 30-án, az Alumneum seniora, Braxatoris (Szabó) János és a breznóbányai Smrtnik Menyhért theologusai és 1669. nov. 27-én a dunántúli Pusóczi Miklós és az erdélyi, nagy-szebeni Schnitzler Sámuel, theologus hallgatói védelmeztek, azon ünnepélyes hitvitákon, vitatkozásokon, melyek mint a fentebbi Pomarius-féle disputatiók mind, a collegiumi nagy teremben, az ifjuság s a fényes nagy közönség jelenlétében tartattak s melyeken ő, Zabány I. elnökölt. A mint már csak ebből is láthatjuk, az élet a Collegiumban nagyon eleven volt s folytonos érdeklődést keltett a nagy közönségben.

Annál is inkább, mert ezen részben bölcsészeti, részben hittani tételek felett folyt viták mellett, gondot viseltek a tanárok az ifjuságnak a világi ismeretekben, szépművészetekben való kiképzéséről is. Erre mutat az, hogy Röser Jakab tanár (»ad III Nonarum Augusti 1669, horis 7. matutinis) mint a történet és ékesszólástan előadója, nyilvános szónoklati ünnepélyt rendezett néhány tanítványával, melyre az egész pártfogóságot és a nagy művelt közönséget is meghívta.³

Végül ugyanezen évben jelent meg és adatott elő Ladiver Illés »Papinianus Tetragonos« czimű iskolai színműve is, melynek az azt, 1669. okt. 4-én, az ünnepélyes közvizsgák után, szemlélő nagy, fényes közönség hosszasan-hosszasan tapsolt! (L. fent.)

Élénk szellemi élet folyt a Collegiumban. Ez az intézetnek barátokat, a tanároknak tiszteletet szerzett. Hogy barátokat szerzett, bizonyítja Nebestette, a ki 1669. szept. 10-én egy házat hagyott a Collegiumnak, melyben egy tanár kényelmesen lakhassék (»honeste in ea habitare possit«).⁴ Ezt a házat 1678. júl. 19-én elvették a jezsuiták.

Hogy tiszteletet szerzett, bizonyítja az, hogy most már nem pusztán Lieffmann Mihály superintendens udvariassági tényének tekintették azt, miszerint Lieffmann Pomariust az 1668. febr. 6-ik napján Kassán megtartott V. szab. kir. városi (synoduson) egyházi gyűlésen maga mellé, első helyre ültette, hanem szabálynak — és a collegium rendszerinti képviselői Pomarius és Zabanius ezen gyűléseken kitüntető tiszteletben részesültek. Hogy Pomarius így fölébe került, az nagyon fájt M. Sartorius-Schneider János seniornak (főesperesnek), mert hát voltaképen ő volt a collegiumnak első felügyelője, mint magát írta, »Scholae Inspector Primarius«. És

1173. sz. a. VII.; a 321. lapon 1174. sz. a. IIX.; u. o. 1175. sz. a. a IX.; u. o. 1176. sz. a. a X.; u. o. 1177. sz. a. XI.; a 328-ik lapon 1199. sz. a. XII-ik.

¹ Lásd: Szabó K. i. m. 328. lap. 1200. sz. a.

² Lásd: Szabó K. i. m. Zabanius Isacus. Disputatio I. theologica. 328. lap. 1201. sz. a. és u. o. Disputatio Theologica II. 1202. sz. a.

³ Lásd: Röser J. »Ad actum Oratorium« stbi czimű művét. Szabó K. i. m. 325. lap. 1189. sz. a.

⁴ Lásd Eperjes városi levéltár. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

áskálódni kezdett Pomarius ellen s felbujtatta annak kartársait. És a collegiumban csakugyan megindult a »kanapé per«, az elsőség feletti vitatkozás. Sok keserőséget okozott ez Pomariusnak. De szelid, békülékeny, szerény lelkülete kiegyenlítette a viszályt s ő nagy meglepéssel folytatta iskolai teendőjét. Ezen nagy meglepédeése különösen meglátszik 1669. aug. 8-iki levelén, Sar oriushoz intézett sorain, melyekben azt jelzi, hogy a Collegiumot szakiskolává, egyetemi fakultásokhoz hasonló intézetekkel bíró főiskolává akarja tenni, és végül és főképen 1669. aug. 10-én külföldi nagy pártfogójához, dr. Caloviushoz intézett levelén,¹ melyben azzal dicsekszik hogy rövid két évi működése alatt 12 hallgatóját vitték el anélkül, hogy azok a külföldön jártak volna, iskolai igazgatóknak, rectoroknak és hogy több tanítványa ment egyenesen az iskolából papi állásra s azok közül egy, különösen előkelő egyházba jutott. Magok a pártfogók meg nem győznek eléggé örülni, hogy olcsó pénzen olyan kiképzetetést szerezhetnek fiaiknak, mint akár a külföldön.

Az 1668–69-iki második collegiumi iskolai év is szerencsésen, nagy öröm, meglepés és elismerés mellett végződött.

De a bekövetkező bajoknak magva már el volt vetve. Mert az ünnepélyes közvizsgák után, az ifjuság által előadott Ladiver-féle színműben, »Papinianus Tetragnos“-ban több, a r. katolikusokat sértő kifejezés is fordult elő, mely azután a szerzőnek is, az iskolának is sok bajt okozott. Másrészt Pomarius is, de főleg Zabanius messze ment Sámbarral szemben a vita hevében.

Mindezek dacára az 1669–70-ik iskolai év valósággal úgy nyílt meg a Collegiumban, akár csak valamely egyetemen. A rector a hallgatóságot úgy köszöntötte, mint rövid idő múltán papokat, tanárokat, tanítókat, országos és megyei, városi tisztviselőket s az ünnepély »in auditorio majori« épen úgy volt rendezve, akár csak valamely egyetemi »aula“-ban.

Pomarius és Zabanius folytatták vita-irodalmi működésüket, amaz »Analysis Exegesis Articuli I. invariatae A. C.« czimű művét bocsátván, az 1670. okt. 3-án megtartott ünnepélyes közvizsga alkalmával theologus tanítványai Sárosi János és Michaelides (Mihályfi) György által közmegvitatás alá;² emez meg ugyanazon alkalommal Bubenka Jónás nevű hallgatója által metaphysikai disputatióban »De existentia rei intelligibilis« czimű művét bocsátván közelbírálás alá.³ Hozzájuk csatlakozott ez évben is Röser Jakab tanártársuk, a ki egy »Disputatio Historica« czimű művet adott ki, melyben a maga történeti felfogását a babyloni és persa viszonyok felől ékeesszólástani szabályok szerint védelmeztette Zauner Dávid nevű tanítványa által, egy 1670. ápril havában tartott nyilvános ünnepélyes vitán,⁴ és a ki szavallati disz-ülést rendezett az 1670. okt. 4-iki ünnepélyes

¹ Lásd Mayer-féle jegyzőkönyv.

² Lásd ezt Szabó K. i. m. 336. lap. 1228. sz. a.

³ Lásd ezt Szabó K. i. m. 339. l. 1237. sz. a.

⁴ Lásd ezt Szabó K. i. m. 339. lap. 1240. sz. a.

évváró közvizsgák alkalmával, az ékesszólástant tanuló ifjak osztályával¹ (Classis Rhetoricae studiosi).

Ezen iskolai évben végtelen nagy csapás érte a Collegiumot Wittnyédi István halálával. Ez volt a legbuzgóbb patronus, ez volt a pártfogóság lelke, a ki mint Zrinyi Miklós és Wesselényi Ferencz tanácsosa, egykor nagy befolyásra, tekintélyre, vagyonra szert tett, tapasztalt férfiú legjobban tudta: mi kell a Collegiumnak. 1670 márcziusában Muzsaji Wittnyédi István megszűnt élni. Halálát keservesen megsiratta a maga és az iskola nevében is Dömötöri György, a Collegiumban a nemesek convictusának másodigazgatója.²

Az sem volt épen csekély veszteség a Collegiumra nézve, hogy az 1669—1670-ik iskolai év végével elvesztette Röser Jakabot, a ki Löcsére távozott, a löcsei ev. lyceum rectorául.³

Baj volt végül az is, hogy Pomarius-Zabaniusék elfogadván a kassai jezsuita Sámbar kihívását és Kassára átrándulván, Sámbarral Zabanius „megdisputált keményen“ (Vandrák A.) és a vita hevében oly éles ellentét fejlődött ki a két ellenfél között, hogy előre lehetett látni, miszerint Sámbar a legközelebb kínálkozó alkalmat meg fogja ragadni az eperjesieknek, az evangélikusoknak, ha másképp nem megy, politikai megsemmisítésére. Fájdalom, Sámbar nemsokára felülkerekedett, mert Magyarország ege elborult s Kapy Ferencz, a ki az ev. Eperjesen egyedül maradt, egykor romai katolikus s mint ilyen, a csekély számú (11—37) átvonuló r. katolikusoknak a maga házában egy nagy termet engedett át kápolnául, összeesküvést fedezett fel. Nem volt nehéz felfedeznie, hiszen akkor a jóra való magyar hazafiak mind az összeesküvőkhöz tartoztak, ha csak tudtak róla.

A Kapy által feljelentett összeesküvők keményen lakoltak. (Korabinszky: i. m. 156. l.)⁴

Az összeesküvésnek gyökérszállai visszanyultak a szent-gotthardi 1664. aug. 1-seji fényes győzelem után megkötött s I. Leopold által is megerősített vasvári béke idejébe, mely a nemzet tudta és akarata, befolyása nélkül kötött meg s mely az elpusztított országot a portyázó török csapatok kénye-kedve szerinti rablásainak, dúlásainak tette ki. Ez ellen még I. Leopold leghivebb emberei, az ország akkori magyar főméltóságai is felszóltak.

S midőn az ország legtekintélyesebb főurai s a megyék is hasztalan kérték I. Leopoldot, hogy a fegyelmetlen császári zsoldosok pusztításai ellen biztosítsa az országot (1665); mert az meg nem történt, az 1665-ik évben a trencsényi fürdőben, az I. Rákóczy Ferencz és Zrinyi Ilona eljegy-

¹ Lásd ezt: Szabó Károlynál i. m. 340. lap, 1241. sz. a. Röser Jakobus; Q. F. F. Q. S. Junium Brutum stbi. Löcsén. Brevernél. 1670.

² Lásd: „Threnodia síve Lugubris Cantus“ című Kassán 1670. nyomtatott művét Szabó Károlynál i. m. a 337. lapon 1234. sz. a.

³ Beigatásának ünnepélye le van írva »Festum inaugurale« ect. című Löcsén Brevernél 1670-ben nyomtatott műben. Lásd: Szabó K. i. m. 339. lap. 1233. sz. a.

⁴ Lásd ezt az Eperjes városi levéltárban. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

zé-én megjelent főurak, kik azután Murányban az ország nádora, Wesselényi Ferencznél is összejöttek, elhatározták, hogy még egyszer és utóljára felszólítják I. Leopoldot az ország alkotmánya szerinti uralkodásra s ha az sem használ, a török segedelmét veszik igénybe és Apaffy Mihály erdélyi fejedelem kormánya alá adják át a nemzetet. Az 1667-iki Besztercebányai nádori gyűlés, melyen a 13 éjszak-magyarországi megye követei is megjelentek, gróf Rothal I. Leopold követe magaviselete miatt mit sem használt. Ellenkezőleg, a megyék követei Rothal-lal tanácskozni sem akartak, hanem I. Leopold másik megbízottja, a mindenkor a magyar urakkal tartó Zrinyi Péterrel együtt, a nádornál gyűltek össze s ott elhatározták, hogy I. Leopoldtól országgyűlést kérnek és felhívják: tartsa meg, a mire felavatási oklevelében magát esküvel is kötelezte; ha pedig nem teszi, felkészítik a nemzet hadi erejét és a török segedelmével, az aranybulla 31. cikke értelmében erővel vivják ki igazaikat.

Nemsokára ezután azonban — fájdalom — Wesselényi Ferencz nádor meghalt. Ekkor az összeesküvés lelke Zrinyi Péter lett. Ez magát magyar királylyá, vejét I. Rákóczy Ferenczet pedig erdélyi fejedelemmé akarta tenni. Megnyerte sógorát, Frangepán Ferenczet és Tattenbach stajer országi kormányzót is. Azonban Apaffy Mihály erdélyi fejedelem követének Balla Lászlónak tolmácsa elárulta az összeesküvés tervét I. Leopold konstantinápolyi követének. Hogy a panaszoknak elejét vegye a király Rothal grofot és Zrinyi Péter horvát bánt Eperjesre küldötte 1669. tavaszán, Szegedy püspökkel és Pethő Zsigmonddal, hogy rendet csináljanak. De bár ekkor még Zrinyi Péterben is bizott, nem adott a követeknek felhatalmazást arra, hogy a felső megyék rendeinek és protestansainak sérelmeit gyökeresen orvosolják.¹

Az ingerültség ennélfogva még nagyobb fokra hágott. Kriebel szerint i. m. §. 28. az eperjesiek ezen ingerültség befolyása alatt, 80 császári katonát, kik Szatmárra masiroztak, nem bocsátottak be a városba; nyomorultul veszték el. Már a protestans papok prédikálni is kezdetek a szabadságharczról. Erre I. Leopold még több katonát küldött az országba. Zrinyi Péternek ekkor Apaffy is a török is megígérte a segítséget, mire — nyíltan kitűzte a lázadás zászlaját. I. Leopold vezérei Spankau és Spork erőt vettek rajta s őt és Frangepánt elfogták, a többi társukat pedig szétriasztották. Nádasdy is elfogatott! Tököli István meghalt, midőn I. Leopold seregei Árvában és Liptóban foglalgattak, fia Imre és Petróczy Erdélybe futott. Erre I. Leopold Löcsén nyomozó bizottmányt és ugyancsak 1670-ben Bécsben s majd Pozsonyban is tövényszéket állított fel. — A bécsi tövényszék 1671-ben Zrinyit, Frangepánt és Nádasdyt halálra ítélte s amazok Német-Újhelytt, Nádasdy pedig Bécsben 1671. ápr. 30 án lefejeztettek. És ámbár I. Leopold megbüntetvén az összeesküvésnek,

¹ Lásd a 13 felsőmagyarországi megye és a 6. sz. k. város gravamen-jait, miket gróf Rothal, Szegedy Ferencz, Zrinyi Péter és Pethő Zsigmond elé terjesztettek 1669-ben, az eperjesi városi levéltár idézett helyén egy kutyabőrös, ó-gothikus írásu, molyette kötetben, hol egyuttal a megyék és a városok megbízottainak nevei is felsoroltnak.

majd nem kivétel nélkül r. katolikus főbbjeit, általános amnestiát, közönséges bűnbocsánatot hirdetett, Sámbarék mégis ezt az időt találták alkalmasnak az eperjesi evangélikusok s a felsőmagyarországi protestánsok ellen s nevezetesen a Collegium ellen való fellépésre. És nem alap nélkül hirdette már előre is Sámbar, hogy I. Leopold az eperjei ev. Collegiumot, mivel az a piacon és pedig I. Leopold ismételt parancsa ellenére épült, a piacz, mint közhely a királyé lévén,¹ I. Leopold, azt elfogja venni és nekik a jezsuitáknak ajándékozni, mert szava, fenyegetése nem sokára beteljesedett!

Már 1671. május 23-án jött Eperjesre Spankau tábornok a szomolnoki bánya adminisztrátorral, Joanelli Sylveszterrel, Bársony György püspök, szepesi préposttal, kanonokkal és jezsuitákkal s a városházán megjelenvén, 2 tanácsnoknak kijelenti, hogy a fentiek szerint törvénytelenül épített Collegiumot elfoglalja katonai magtárul. Ez reggel történt.

Délután a helyőrség parancsnoka Hütten Menyhért, megjelen a Collegiumban és Pomáriustól követeli a kulcsokat. Pomárius nem akarja azokat Hütten Menyhért őrnagynak kiadni. Kér könyörög, mit sem használ. Kénytelen az erőszaknak engedni. »Die Desiderii« — elveszik a Collegiumot. Pomárius könyes szemekkel nézi — e szomorú fordulatot. De mit tehetett ő az erőszak, mit az eperjesi és vidéki protestáns urak a túl hatalommal szemben! Képzeltetjük az elkeseredést!

Ime mily kapóra jött I. Leopold hatalmaskodó miniszttereinek Lobkovitznak és társának Hochernek Bársony György eskü s törvény szegést tanító műve: »Veritas toti mundo declarata,« melyben azt igyekszik bizonyítani, hogy I. Leopold nem köteles tűrni a protestánsokat s nem köteles megtartani az azok jogait biztosító törvényeket!¹

És az eperjesi evangélikusok folyamodványának semmi eredménye sem lőn.²

Ime ilyen vége lett az 1670--1671-iki iskolai évnek. — A fényes Collégiumban kezdék s a régi városi, szűk és czélszerűtlen iskolában végezték azt a Collegium tanulói, hallgatói.³

Pedig hogy mily eleven szellemi élet pezsgett ekkor, t. i. az 1670--1671-iki iskolat évben, még a collegiumi ifjúságban is, azt bizonyítja a Collegium egyik joghallgatójának, Grünstein Györgynek, a bártfai nyomdász Sambuch György leánya Dorottya lakodalmára irt üdvözlete »Flammeum Ruboris ac Pudoris«!⁴

A fényes iskolai ünnepélyek még a régi iskolában sem szüneteltek, hiszen Laurenti János Dr. Pomarius Sámuel elnöklete mellett 1671. szept. 30-án reggel ebben értekezett disputált »De vitae termino.«⁵

¹ Lásd ezt: Szadó K. i. m. 347. l. 1269. sz. a. Nyomatott Kassán 1671-ben.

² Lásd: az eperjesi városi levéltárt i. h.

³ Lásd: Mayer-féle jegyzőkönyv: Dr. Vandrák A. i. m. Horváth Mihály: Magyarok története.

⁴ Lásd ezt: Szabó Károlynál i. m. 345. l. 1263. sz. a.

⁵ Lásd ezt: Szabó Károlynál i. m. 346. l. 1265. sz. a.

Ez évben jelent meg a kassai magyar pap Kys Ádám halálára irt »Elegidion Epicedium« című mű, melyben Pomarius Sámuel főigazgató, a szerző elbucszúztatja ezen minden tekintetben jeles férfit¹ — és ezen iskolai évben jelent meg Ladiver Illés eperjesi collegiumi tanár híres Logikája »Summulae Logicae« czim alatt, Zsolnán a Dadan János nyomdájában.²

A következő 1671—1672-iki iskolai évet a tanárok ugyan olyan be rendezéssel, mint az előzőt a városi régi iskolai épületben töltötték még mindig nagy számú hallgatóikkal, tanulóikkal. Itt folyt a tanítás! Azonban fájdalom ezen iskolai év második felében 1672 júliusában veszedelmes szomszédot kaptak, mert a Collegium csakugyan átadatott a jezsuitáknak-residentiaúl.

Történt pedig ez báró Walseg Fr. Bernát szepesi adminisztrátor és társa Hallo Zsigmond tanácsos 1672. jul. 9-én kelt parancsára, Belleváry Dávid és Turcsányi György kir. »tricesimator« adószedő és írnoka által.³

Különben ezen iskolai évből csak a következőket emeljük ki, azt t. i., hogy ezen iskolai évben adta ki Ladiver Illés az általa eddigelé füzetből tanított s Eperjesen igen kedvelt »Versus Memoriales et Differentiales«-t, melyben ügyes példákkal illusztrált latin költészettant »prosodiat« nyújt,⁴ és hogy Pomarius sem szűnt meg munkálkodni az irodalom terén, mint azt a leánya lakodalmára irt emlék vers és a löcsei Röser kitüntetések irt latin vers bizonyítja.⁵

Röser Jakobot ugyan is Zsófia bajor hercegnő a pfalz grófnője Quedlinburgba hívta meg papúl 1672-ben.

Veszélyek és aggodalmak között nyílt meg az 1672/3-dik iskolai év, mert már 1672 szeptemberében rájuk parancsolt az ellenfél, hogy távozzanak a városból, tanárok, tanulók. A politikai fordulat veszélyei, következményei pedig meglátszottak az egész ország állapotán. Az eperjesi polgárok eddig szokatlan terhet, katonai beszállásolást voltak kénytelenek tűrni. A tanárok mindezek daczára nagy buzgalommal fogtak a tanításhoz és az 1672-iki őszi és rákövetkező tél is kedvezett törekvéseiknek. Az eperjesi városi régi iskolában eleven élet folyt. De a régi szabály »inter arma silent Musae« bebizonyodott a tanárokon is, mert az egy Ladiver Illést kivéve, a ki a szepesi 24 városi esperesség jegyzőjének Klesch Kristófnak leánya, Zusanna halálára »Lilietum montis Georgii« czimmal egy kis emlékiratot irt, — mind hallgattak.⁶

Már 1673. jan. 6-án követelte az egri püspök Szegedy Lénárt Ferencz a városi hatóságtól és az evangélikusoktól, hogy adják át önként,

¹ Lásd: Szabó Károly i. m. 348. l. 1274. sz. a.

² Lásd: Szabó K. i. m. 353. l. 1290. sz. a.

³ Lásd: Mayer féle-jegyzőkönyvet.

⁴ Lásd: Szabó Károly, i. m. 357. l. 1304. sz. a.

⁵ Lásd ezeket: Mnemosynon. Lőcse 1672. és Triennium Hungaricum Lőcse. 1672. czim alatt Szabó K.-nál i. m. előbbi 358. l. 1306. sz. a. utóbbi 360. l. 1312. sz. a.

⁶ Lásd: Ladiver Illés, idézett művét Szabó Károlynál i. m. II. K. 364. l. 1323. sz. alatt.

mind templomaikat, mind pedig még meglévő iskolájakat, — a mit azonban azok meg nem tettek.

Ekkor azután 1673 márczius 8-án megjött gróf Volkra Nándor császári hadvezér Eperjesre s nem sokára utána kanonokok és jezsuiták kíséretében Szegedy és személyesen ismételte előbbi követelését. Midőn pedig az eperjesi tanács és közönség újólág nem engedett felhívásának, márcz. 10-én a késő éjjeli órákban fáklya világítás mellett a császári katonaság segélyével erőszakkal vette el mind a templomokat, mind pedig a régi városi iskolát és az azokhoz tartozó birtokokat.

Majd leteszik, hivatalaiktól megfosztják a városi tisztviselőket, tisztán r. katolikusokból nevezik ki a városi tanácsot és szolgálát és megparancsolják a tanároknak, hogy 2 nap leforgása alatt hagyják el a várost, annak egész területét.

Együttal esküvel s reversallissal lekötik őket, hogy nem fogják többé lábukat Eperjes területére, sőt Magyarország földjére sem tenni, ha nem mint római katolikusok. Száműzettek tehát! . . .

Pomáriusnak ezen feltétel alatt, t. i. hogy r. katolikussá lesz, megengedték, hogy hivatalát megtarthassa. Pomárius méltatlankodva utasította vissza az őt vérig sértő ajánlatot és összeszedvén felnőttebb 60 tanítványát, azokkal márczius 14-én vejéhez, M. Bayer János szepesváraljai paphoz vonult. S midőn itt is zaklattatott, feloszlattván könyes szemekkel bucsuzó hallgatóinak csapatát haza, Németországba tért vissza. Itt írta meg az eperjesi collegium ez évi szomoru történetét »Acta tragica De formationis Eperiessiensis 1673.« czim alatt. Ebben az 1672-iki Mihály napjától, szept. 29-étől, az 1673-iki márcz. 14-ig lefolyt szomoru eseményeket beszéli el. Majd Wittenbergbe került, hol nagy pártfogója D. Calovius A. ajánlatára r. k. theologiai tanárrá lön s itten írta »Beviesener ungerechter Gevissenszvang 1674. Wittenberg« czimű művét. Később Lübeckbe hivatott papul, ott superintendenssé lön s mint olyan halt meg 1683. márcz. 2-án.

A híres mesterek, Zabanius és Ladiver is kiűzetett Eperjesről a többivel.

Szomoru idő volt az, mely ekkor Magyarországra borult! A vallási fanatizmus a polgári szabadság elnyomóinak táborába kergette a vallásilag tulbuzgókat. S ámbár ezek jobbjai fel-feljajdultak a hazát ért csapások alatt, még sem volt annyi erejük, hogy legyőzzék sötét elfogultságuk észtévesztő hatalmát.

Ruby e helyütt (l. i. m. 5. s. k. lap) megjegyzi: »1673-ban egészen új fordulatot vesznek az ügyek, az ev. tanítókat s lelkészeket száműzik s utánuk új tényezők lépnek a sorompóba s egy új tanintézet veszi itt kezdetét, amely egyes félbeszakításoktól eltekintve, városunkban 216 éve (1890) létezik s fejlődés és virágzás útján előre halad« . . . majd így folytatja: »1673 márcz. 8-án Volkra gróf, cs. tábornok Szegedy Lénárt Ferencz egri püspök és a szepesi kamara elnöke Eperjesre érkezvén, az egészen protestans városi tanácsot leteszik, helyére katolikust állítanak és bevezetnek három Jézus-társasági papot: egy magyar s egy német hitszónokot és

egy tanítót az ifjuság oktatására. A kath. nép nagy örömmel fogadja őket s mindjárt a következő napon délutáni három órákor átveszik a protestánsoktól a templomokat s a katolikusoknak adják át. A parochialis (német) templomot Horváth György, egri kanonok mint plebános vette át, a tót templomot (mai gör. kath. székesegyház) a minoriták kapták, a magyar templom pedig (mai ev. templom) a jezsuitáknak jutott. Márczius 14-én Szegedy püspök nagy ünnepélylyel consecrálja a leendő jezsuita templomot, a fő- és két mellékoltárral együtt.

»Ugyanazon, 1673. évi márcz. 18-án nyitották meg a gymnasiumot is, parva és principiorum osztálylyal, mely csakhamar nagy látogatásnak örvendett. A gymnasiumi osztályokat a jezsuita templommal párhuzamosan álló régi iskola épületének földszinti helyiségeibe helyezték el, míg az emeleti három szoba a 3 pater lakásául szolgált.«

»A parochialis jövedelmen kívül, melyet ittlétők első évében kaptak, a szepesi kamara administratora, legfelsőbb helybenhagyásig, 1676. évben nekik adományozza az említett öt szőlőt, melyek egy ideig a kincstár birtokában voltak.« (Ezek a Collegium ingatlanai a Nebest-féle házzal együtt.)

»A következő, 1677. évben megkapták a 3 évig magtárul használt Collegium új épületét is.« Ez »a jezsuita missio állomás« első superiorjának P. Reiner Györgynek 1677. évi július hó 18-án adatott át. A Nebest-féle ház 1678. júl. 18-án adatott nekik át.¹

»A jezsuita-missio 1673-ik évben Eperjesen történt letelepedése óta 9 évig, vagyis 1682-ig meglehetősen zavartalanul taníthatta a gymnasiumi két legalsóbb osztály ifjuságát s végezhetette lelkipásztori teendőit, mert ebben az időben megszűnt itt minden ágostai tanítás és nyilvános vallás-gyakorlat. Még azon körülmény sem, hogy 1679-ben Tököly Imre felkelésének mindjárt kezdetén Eperjest hatalmába kerítette és az ágostaiakat mindenökre visszahelyezte, zavarhatta meg őt nagyon, mert csakhamar megérkezett Kopp cs. tábornok nagyobb haddal, a várost visszafoglalta és a katolikusoknak ismét mindent visszaadott.«

1682-ben azonban oly események színhelyévé lesz Eperjes, a melyek itt 1687-ig megszüntetik mind a jezsuita missiot, mind a fejlődni kezdő kath. gymnasiumot.«

A Wesselényi-féle összeesküvés folytán gyanakodóvá lett I. Leopold Lobkovitz és Hochoer tanácsosaira hallgatott. Azok sötét képet festettek Magyarországról s ő elnézte, hogy azalatt a szegény sokat szenvedet országot mindenféleképen zaklassák, a minek következtében azután az elégedetlenek csakugyan csoportosulni kezdettek s részben Apaffyt, részben pedig a törököt zaklatták segítségért.

Mivel ez az egész Felsőmagyarországon úgy kezdett folyni — mondja a Meltz Mihály krónikája — a szabadság elvesztét siratók és a kiűzöttek nagy száma kóborolt fel s alá az ország felső részeiben, míg végül is sereggé verődtek össze, melynek nemsokára vezére is akadt. (Kriebel J.

¹ Lásd: Cub. II. Loc. 172. Fasc. C. Vár. levé.

i. m. XXVIII. §. szerint Petröczy István) Ezek azután fegyveres kézzel igyekeztek az egyes helyeken a régi jogokat visszaszerezni.

Igy jöttek Eperjes alá is és beküldvén Pika nevű társukat felhívták a császári őrséget s annak kapitányát, Meszszinget adja fel a várost. Ez megtörtént.

A császári őrség elvonult. A magyar felkelősereg ekkor birtokába vette a várost és visszaállította annak mind polgári, mind vallási szabadságát, átadván az elfoglalt templomokat és iskolákat az evangélikusoknak.

Sőt ezen felkelő sereg annyira megerősödött, hogy ámbár a kért segítséget sem a töröktől, sem Apaffytól nem kapta meg, mégis megverte Spankau tábornokot Kassánál, az 1672-ik év őszén.

Leopold erre Kobb tábornokot küldi nagyobb sereggel s ez Eperjes alá szállott. Azonban Eperjes elzárta kapuit előle, erőszakkal pedig nem boldogulhatott. Elvonult és rendbe szedvén seregét, az elégtelenek rendezetlen táborára ütött s azt nem messze Kassától, 1673 tavaszán, Györkénél szétverte, szétszórta. Ezek Erdélyben és a török földön kerestek menedéket. Kobb most a magára maradt, Eperjes ellen indult.¹

Közben az eperjesiek is kik hallottak a vereségről, belátták hibájokat, hogy magokra haragitották a császárt. És hogy jóvá tegyék a mit elrontottak, egy előkelő polgárt, Wittich János festőt küldötték a császárhoz bocsánatot kérni.

Ez I. Leopold lábaihoz borulván, megnyerte a mit kért és előbb, sem mint Kobb újra a város falai alá érkezett volna, meghozta az amnestiát.

Midőn Kobb közeledett, elébe ment a város küldöttsége és felmutatván a király kegyelem-levelét, bocsánatot kért.

De a város mégis meglakolt. De első sorban természetesen az evangélikusok. Az evangélikusoktól a templomok és iskolák elvették és nekik általában nem engedtetett meg isteni tiszteletet tartani. Azonkívül a városi hivatalokból kicsapattak és jövevények és parasztok (Meltz Krónikája); r. katolikusok tétettek városi hivatalnokokká. Mivel pedig a városi polgárok majdnem mind evangélikusok voltak, hogy ezek száma fogyjon, a r. katolikusoké pedig növekedjék, polgári jogot többé evangélikusnak nem adtak, a czéhekbe új tagnak evangélikus iparost — ha csak ki nem tért — nem engedtek befogadni.

Kobb ekkor elvette Eperjesnek a sóvári só árulására vonatkozó kizárólagos jogát, minden fegyver készletét és utóbbit elvitte Kassára; bástyáit és őrtornyait a felsőt kivéve, melyet emlékeztetőül hagyott meg, lerontatta s azonfelül, rögtön fizetendő 12 ezer forint sarcot vetett a városra s kényszerítette azt a gróf Herbenstein parancsnoksága alatt a városban hagyott tetemes császári seregnek minden kárpótlás nélküli eltartására 2 hónapon át.

Az elégtelenek szét riasztattak, az ország igazaiért küzdők elhallgatni voltak kénytelenek s I. Leopold ekkor, megfosztván az országot

¹ Lásd: Meltz Krónikáját, és Korabinszky idézett művének 156. lapját, s a Mayer féle-jegyzőkönyvet.

alkotmányától 1673. februariusában Ampringen Gáspárt a német rend nagy mesterét, nevezte ki Magyarország teljhatalmu kormányzójává. És ezt az időt látta alkalmasnak Szelepcsényi György esztergomi érsek, kit magát is megfosztott helytartói tisztétől I. Leopold, arra, hogy megsemmisítő csapást mérjen a protestantizmusra és már 1672-ben május 10-én megkezdett művét, midőn a Pozsony városi és megyei ev. lelkészeket Nagy-Szombatba idézte, folytatandó 1673. szept. 23-ára a saját elnöklete alatt Pozsonyban összeült bizottmány elé idéztette a zólyomi, thuróczi és lipői lelkészeket püspökeikkel és senioraikkal, számra nézve 33-mat.

Ez volt a kezdete a pozsonyi rendkívüli törvényszék igazságát és jogot taposó, embertelen eljárásának; mert, hogy Szelepcsényinek első és ezen második kísérlete jól sikerült, az bátorságot és kedvet adott neki arra, hogy 1674. márcz. 5-ére egy általa összeállított rendkívüli törvényszék elé hívassa az összes magyarországi protestáns lelkészeket, tanárokat és tanítókat, és megkezdje a gályarabok szomorú történetét.¹

A megidézett és megjelent 250 evangélikus és 57 református lelkész, tanár és tanító nagy szenvedéseiről nem szólok, mert hiszen általában ismeretes azok Európa részvétét felkeltőtt kinzatasának története, azután pedig biztos történeti tény, hogy ezen vértanuk között eperjesi evangélikus lelkész nem volt; elhallgatom az ugynevezett „tiz évi nagy üldözés“ (1672—1682.) jogtipró s bizony sokszor embertelen eszközökkel működő evangéliumi egyházpusztítását is, mert hiszen messze vezetne a Collegium történetének keretébe befoglalni a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház s általában a magyar protestantizmus történetének akárcsak dióhéjba szorított elbeszélését, mindezekre könnyen következtetést vonhat bárki is, ha elmondjuk, hogy történetíróink (Mayer A. Vandrák A. lásd alább Meltz Kronikáját) szerint:

„Ez év óta 9 éven át megszűnt Eperjesen minden evang. tanítás és nyilvános isteni tisztelet. Csak Laurenti János volt tanár a syntaxisban, visszatérve száműzetéséből, tanítgatott néhány növendéket magánosan.“²

De annál inkább megtörtént minden, a mi a még akkor evangélikus Eperjes protestáns népének, lakóinak, polgárainak fogyasztására, megtörésére, s ha lehetett volna kiirtására is czélszerűnek látszott. Nemcsak hogy a kath. városi hatóságot erőszakoltak a protestáns városra, hanem a kormány a maga közegei által ezt is folyton a lakosság üldözésére, zaklatására kötelezte, unszolta.

Igy 1674. máj. 31-én ráparancsolt a szepesi kir. kamara, hogy azon eretnek praedikátort, kit a napokban elfogtak és börtönbe zártak, mivel az egy külvárosi kertben a Felség parancsa ellenére titkon eretnek isteni tiszteletet tartott s kinél kelyhet és patenát is találtak, 150 frt pénz-bírsággal büntessék meg. Úgyisintén bírságolják meg azon polgárokat is, kik az ő isteni tiszteletében részt vettek s ezen pénzösszeget for-

¹ Lásd: Fabó A. Monumenta Ev. A. C. in. Hung. Historica. Adversaria A Schmalii II k. p. 232. s. k.]

² Vandrák A. i. m. 11. lap.

dítsák a boldogságos szüz oltárának céljaira. Azon kertet pedig, a melyben a mondott isteni tisztelet tartatott, foglalják le azonnal a királyi fiscus részére.“

1674. szept. 28-án pedig a szepesi kir. kamara figyelmeztette a város hatóságát arra, hogy valamint azon időben, a midőn a városban a lutheranus felekezet uralkodott, meg nem engedtetett, hogy bármely tisztséget is katholikus egyén viselhessen, úgy viszont most, midőn a katholikus felekezet van-e a városban tulsulyban, meg ne engedjék, hogy valamely tisztség lutheranus egyénre ruháztassék.

Örködjének végre a felett is, hogy az ifju nemzedék tanítói csakis katholikus egyének legyenek.

S hogy a protestantismus erejét, mely az evangélikus polgárokból állott, megtörje, ugyancsak a szepesi kir. kamara még ugyanazon év 1674. nov. 24-én, szigoruan tiltja e város hatóságának valamely lutheranus felekezetű iparos mesternek bármely itteni czéhbe való felvételét.¹

És így folyt ez évről-évre! . . . Lobkovitzot, a magyarok s nevezetesen a magyar protestánsok ádáz ellenségét. „ki fő oka volt mindazon nyomornak, mely Magyarország élet erén oly emésztőleg dult“ (Herváth M.) s kitől a következő jelszó is ered »Faciam Hungariam mendicam, catholicam et denique servam,« I. Leopold 1674. novemberében udvarától számüzte ugyan, de utána csak olyan ellenségeik következtek I. Leopold kegyében, bizalmában, mint ő volt, nevezetesen: Hocher, Martinicz stbi.

Az elégtelenség ennek folytán ország szerte nagy volt. Mivel az elégtelleneket a török csak biztatta, de nem segítette, Erdélyben kerestek azok segítséget és Teleky Mihályban találtak is pártfogóra.

Ez majd Tököli Imre a fiatal, buzgó hazafi és őszinte hitű evangélikussal egyetértve Franciaországgal és a törökkel is szövetséget kötött. 1676-iki sikereinek következménye volt ez. 1677-ben az elégtellenek hada a bátor, eszes Tökölit választotta fővezérének. Ennek erélyes fellépése következtében az elégtellenek serege nemsokára 20 ezernél többre szaporodott. Tököli már Éjszak-magyarországban hódítgatott, midőn a francia király Leopolddal békét kötött s így ő meggyengülván, I. Leopolddal fegyverszünetet kötött. Mire I. Leopold a béke helyreállítása végett 1681. ápril 28-ára országgyűlést hirdetett Sopronba.

Hogy ezen zavarok közben mi történt Eperjesen, azt fentebb láttuk Ruby József elbeszélésében. Láttuk, hogy Tököli Imrének »pro Do et patria« harczoló kuruczai rövid időre elfoglalják a várost és Tököli mindent visszaad az evangélikusoknak, — de láttuk azt is, hogy a nagy erővel megjelent császári tábornok — Kopp visszafoglalja a várost és újra mindent elvesz az evangélikusoktól.

Ezen zürzavarok közben Eperjes politikai magatartása mindenkor attól függött, ki s mily nagy sereggel állott falai alatt.²

¹ Lásd mindezt Lasztókay László: Eperjes sz. kir. város levéltárában található nevezetesebb okiratok ismertetése című művében. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium 1880–1881-ik tanévi „Értesítője“ 56-dik. lapján.

² Lásd: Korabinszky i. m. 156/7.

Közben egy óriási csapás is érte Eperjest, a mennyiben a folytonos háboruszkodás közben ki s be járván falai közé a sokszor teljesen elcsigázott seregek, majd a kurucok csapatai, — melyek egy ízben fel is égették külvárosait, majd — a császáriak seregei, melyek szerettek, ha lehetett itt telelni, — e seregek nyomán egy borzasztó vendég jött a városba 1679-ben és megölt a város lakóiból 3000-ret; — e borzasztó vendég a pestis volt.

Együtt ült tehát a soproni országgyűlés 1681. ápr. 28.

Az eperjesi evangélikusok, arról értesülvén, miszerint a soproni országgyűlés ámbár csak a városok falain kívül, a sz. kir. városoknak szabad vallás gyakorlatot engedett, — azon hitben, hogy az által nem vétenek a király ellen behozták papjokat Crudy Jánost 1682. febr. 21-én és Veres Bálint házában isteni tiszteletre gyűltek össze. De alig kezdték az isenteni tiszteletet, már is betiltotta azt a csupa r. katolikusokból álló városi tanács. Az evangélikusok nem hajtottak szavára. Ekkor a tanács a jezsuiták házának főnökét, mint helyi plébanost hívta fel az intézkedésre. Ez Strassaldó tábornokhoz futott és azt rábírta, hogy adjon katonai segédletet. Strassaldó katonái reá rontottak az evangélikusok isteni tiszteletére és elfogták Crudyt és vitték a városházára. Ezt azonban nem nézhettké nyugton az evangélikusok, hanem azok közül 5 legerősebb polgár vele ment papjával s midőn azt elzárták, magokat is elzárták vele. Pár napig voltak fogva mind. Azután kibocsátották őket, — de a szabad vallás gyakorlat tiltva maradt.

Mivel azonban az evangélikusok rögtön február 22-ikén az előkelő Schönleben Györgyöt a császárhoz küldötték s az ott kieszközölte, hogy nekik a szabad vallás gyakorlat megengedettet és ezen engedélyt Schönleben Strassaldónak, a mint hazajött, rögtön bemutatta; — a szabad vallás gyakorlatot az evangélikusok azzal kezdték meg, hogy május 9-től a Karatin-féle házban tartották isteni tiszteleteiket.

A Collegium Tökolianum.

Mivel a soproni országgyűlés a Tököli kivánságait: nevezetesen, hogy a vallás szabadság biztosításék s a nemzet ősi jogai helyre állittasanak, nem teljesítette, Tököli elent mondott az országgyűlés határozatainak s újra megkezdte a háborút s azt egyideig míg az őt 10 ezernyi sereggel támogató Apaffyval meg nem hasonlott, folytatta is, de azután azért is, hogy menyegzőjét Zrínyi Ilonával I. Rákóczy Ferencz özvegyével megülhesse, fegyverszünetet kötött. Majd nem sokára a szultánnal szerződésre lépett és 1682-ben ismét kítűzte a háboru zászlaját. Kassát, Eperjest s s ezekkel majdnem az egész Felső-Magyarországot elfoglalván, Füleket szállotta meg s itt egyesülvén a török fővezérrel, az által a szultán nevében királylyá neveztetett s megkapta a királyi jelvényeket. Ő azonban beérte a »fejedelem« czimmel s Kassára országgyűlést hirdetett. (Horváth M.)

Tököli ereje ekkor fénypontján állott. Eperjest 1682. aug. 18-án foglalta el. A mint elfoglalta a templomokat, az iskolákat, a Collegiumot,

mind visszaadta az evangélikusoknak. A jezsuitákat kitzte a városból és a Collegiumnak nem régen a jezsuiták kezébe adott, ajándékozott vagyont, alapítványait, visszaadta a Collegiumnak, az evangélikusoknak. Mivel pedig ezen közben I. Leopoldnak egy rendelete jelent meg, mely szernit Eperjesen minden a régi általa teremtettt állapotba helyezendő vissza s a protestansoknak csak a város falain kívül engedhető vallás gyakorlat,¹ Tököli dühös kuruczai felbőszülvén, a templomokban volt római katolikus felszerelést elrombolták és összetörték a r. katolikus oltárokat. Ezen különben nem helyeselhető düh magyarázatát abban leli, hogy I. Leopold a fentebbi rendeletet az evangélikusok 1681. máj. 22-én hozzá felterjesztett alázatos és bizony szerény folyamodványaira adta feleletül.²

Hogy az evangélikusokat ekképen visszahelyezte régi törvényes jogaiába, gondot viselt róla, hogy azon Collegium, melynek egykor ő maga is tanítványa volt, újra felvirágozzék és az 1673-ban kiüzött tanárokat újra visszahívta. Mivel pedig Pomarius a külföldön, Zabány Izsák pedig Erdélyben, Nagy-Szebenben talált biztos és kellemes működési tért s azok vissza nem tértek, Ladiver Illés lett a rector. Ezt a szászvárosi iskolából hívta el, hol az iskolának rectora volt. Ladiver Illés a theológiát adta elő; Mag. Schwartz Jánost, a ki egykor Bayer és Zabány, majd Röser és Pomarius tanítványa volt s ki Tübingában képezte ki magát és 1675-ben aug. 18. magisterré is lett, a logika és gyakorlati philosophia tanárává Sappuhn Henrik Györgyöt, kit Kassán ékesszólásaért becsülni tanult, s ki szepesváraljai r. kath. pap volt már s mégis visszatért szülői vallására az ékesszólástan tanárául s német másodpapul rendelte. (Rezik J. i. m.)

Majd hogy a megrongált collegiumi épületet is rendbe hozta, látván, miszerint a Collegium jövedelmei nagyon megfogyatkoztak, a tályai hegyen 2 darab összesen 600 holdas kitünő szőlőt ajándékozott a Collegiumnak s midőn meggyőződött, hogy még ennek a jövedelme is kevés, fejedelmileg egészítette azt ki, a Collegiumnak adományozván az ő birtokát képező, Rimaszombat városa jövedelmének felét.

Hogy ez azonban, fordulván a harczi szerencse, esetleg a jezsuiták kezébe ne kerüljön, az adományozást csak a Collegium hiveinek juttatta tudomására. Most már fényesen volt gondoskodva a főiskoláról s azért igyekezett kiegészíteni a tanári kart is. Tanáru 1684-ben meghivatta a rhetorica előadására a Collegium volt jeles tanítványát, Rezik Jánost, a ki később mint történetíró babérokat szerzett; a költészettan előadására Dubovszky Mártont, Demeteri Györgyöt és Pussóty Miklóst. Az alsóbb osztályok tanítói Benedicti Bálint és társai, a kántorok kara is, Bubenka Jónás stbi, a régi fényes kezdethez képest rendeztetett be.

S ha ehhez hozzáképzeljük a három nyelvű egyház fényes berendezését, melynek papjai ekkor Crudy János tót, Dési M. majd Perlaki Dávid és Lipóczi Miklós magyar, Quendel Mihály német első, Höcher Mátyás német másodpap, Sapphun H. Gy. predikátor voltak, akkor előttünk áll a

¹ Vár. lev. Cub. II. Loc. 44. Fasc. A.

² L. ezen folyamodványt: Városi lev. Cub. II. f. i. h.

Tököli idejébeli fényesen berendezett evangélikus egyház és iskola, a még egyszer virágzó evangélikus Eperjes!

A nagy alapító, a nagy pártfogó kegyét azzal hálálták meg a Collegium tanárai, hogy igyekeztek minél kitünőbbben megfelelni hivatásuknak. És a Collegiumnak, melyet Tököli, mint láttuk, rövid idő alatt oly szépen felszerelt, oly nagy híre lett újra, a kibocsátott felhívások folytán annyi tanuló jelent meg, hogy nem fértek az osztályokba. A Collegium termei szűkeknek bizonyultak. Nem csoda, hiszen a Donatusba 18 éves ifjak is jöttek.

A mint összekerült az ifjuság, Ladiver ügyes, tapintatos vezetése mellett megkezdődött teljes életelevenséggel az iskolai év, az ifjuság szellemi élete. Bizonyítja ezt az, hogy már 1682. októberétől nyilvános színi előadások tartattak. Az első természetesen hálaelőadás volt, mint azt már a darab címe is elárulja. (A darab címe ugyanis ez: »Decennale Expi-rium et Primum Respirium status Evangelici, Summo Rerum Moderatori D. T. O. M. in Gloriam nec non Publicae Pacis Curatoribus, Nutriciis et Fautoribus in honorem scenice praesentatum a tenera hactenus dispersa Juventute Eperjesiensi. Anno aVqVsto reDonantVr, qVo saCra pVLplta MVsIs (1682.) Die Octobris. L. Szabó K. i. m. II. k. 410. lap. 1506. sz.)

Ezt követte Schwartz János tanár hasonló szellemű művének előadása, melynek címe: »Hungaria respirans». Ezt Tökölinek a városba való megérkezése öröme adta elő a Collegium 58 tanulója.¹

Tököli nagylelkűsége felett annyira fellelkesül Ladiver Illés igazgató, hogy egy hozzá intézett 1683-ban nyomtatásban közzétett panegyricusában, dicsiratában, melynek egyetlen szép nyomású példánya az ev. tiszai kerület levéltárában őriztetik, a Collegiumot »Collegium Thököly — anum»-nak mondja.²

Az 1682/83-ik iskolai évet befejező vizsgálatokra Ladiver Illés rector egy ív rétű lapon 35 sorból álló meghívásban, hívta meg a pártfogóságot, melynek címe: »Torcular Engaddi Illustris Collegii Evangel. Stat. Eperiensis in dicto Examine. Anno MDCLXXXIII à 4 ad. 10. Octobris. S.«³

A 7 napon át tartott vizsgálatok közben ünnepélyes vitatkozást tartottak Ladiver Illés tanítványai tanáruk »Theses Evangelicae Dominicae XVI Trinitatis» című műve felett. Vitatkozott pedig Ladiver előlülése mellett Ocovini György theologus, azon évben egyuttal a grammatikai osztálynak tanítója és Mildi György erdélyi fi Zalaknáról.⁴

Ugyanez alkalommal 1683. okt. 4 ikén Schwartz János tanár egyik tanítványa: Sitnay György logikus, a ki egyuttal a syntaxis tanítója volt a megfelelő osztályban, az akkori bölcsészet egyes, nevezetesen Cartesius

¹ Hungaria respirans, sive Constantius exultans, furentius exulans stbi in scenam producti a scholastica Collegii Eperiensis Juventute Auctore M. Johanne Schwartz design. P. P. Anno. MDCLXXXII. die Novembris 3 felvonás, 32 jelenet. Lásd. Szabó K. i. m. II. K. 411. lap. 1508. sz. a.

² Ezen irat teljes címe: »Natale praesagium Victoriarum Emerici Thököli.«

³ Lásd: Szabó K. i. m. II. K. 415. l. 1524. sz.

⁴ Lásd; Szabó K. i. m. II. K. 415. l. 1523. sz. a.

kételyei ellen irányuló tételeit fejtegette nyilvánosan Schwartz János tanár elnöklő felügyelete mellett.¹

A Collegiumnak ekkor már szép könyvtára is volt, Ladiver igazgató volt a kezelője.²

Az 1683–84-ik iskolai év is oly fényesen, oly nagy remények között nyílt meg.

És az 1683/4-ik iskolai év az új erő, az új öröm, az új felvirágzás éve volt.

Nagy örömet ült a Collegium és a Ladivert tisztelő, szerető város 1683. febr. 24-én, midőn Ladiver menyegzőjét ülte Sinapi Ilonával S. Mihály leányával, kinek ő 4-ik férje volt! Ez ugyan korán, mert már 1684. febr. 8-án 11 hónap múlva, 53 éves korában halt meg.³

A Collegium úgy látszik ekkor újra részesült külföldi segélyben is, mert a városi levéltárban;⁴ nemcsak azon folyamodványnak van meg mása, melyet a Collegium inspectori (mert hiszen a Collegium szervezete a régi volt) a svéd kancellárhoz intéztek, kit »reverendissime«-nek czímeznek, s melyet 1682. 5-ta Decembris styli novi kelteznek, de azon az upsalai egyetem rectorához intézett kérelemnek is, melyben azt arra kéri fel, hogy adja át a svéd király által adott pénzt, melyet Demeteri György »implorált« megbizottaiknak.

A tanárokat különben Eperjes városa fizette, a mint az kitűnik az azon évi, különösen a következő 1684-iki városi számadásokból. Az fizette a tanítókat is és (»Orgonist«) kántorokat is. Ezen számadásokból⁵ tudjuk meg azt, hogy kifizettetett: Herrn Elias Ladiver wochentlich a fl. 4, I/15 bis X/1 fl. 144; X/1 bis XII/1 fl. 33; XII/1 bis XII/30 fl. 16; Sa fl. 193. Valentinus Benedicti deutscher Schulmeister Salarium ist wochentlich a den. 60=30 fl. Anno 1684 Kirchen und Schuld iener Salarium ist wochentlich ausgezahlt word n (3-szor 30 f. 50; 2-szer 61 f; 2-szer 75 f; 2-szer 112 f; 2-szer 146 f; 3-szor 75 f; 3-szor 74 f. 20; 3-szor 37 f. 50; 1-szer 183 f; 1-szer 61 fortot stbi tétel összesen) 2071 f. 60 denar. A »Communicanten Wein in die Kirche« évenként 25 f. 33 d. tett. Sőt 1684. 29 febr. Einem Calvinischen Prediger so revociret alhier 10 f. 80 den. Azután következik »Holtzgeld vor die Herrn Kirchen und Schulbedienten«

¹ Lásd Szabó K. i. m. II. 416., 417. lap. 1527. sz. a. „Pomum Eridos sive veritas Logica in soleni et publico Examine autumnali publicae concertantium disquisitioni per tres Mentis Operationes exposita et examinata, Philosophiae hodiernae Dubitativae ex parte, Cartesianae opposita. Praeside M. J. Schwartz Coll Eper. Log. P. P. Respondente Georgio Sitnay Logico et Classis Synt. t. t. praec. Anno MDCXXXIII. die 4. Oct. in Auditorio Logico. Leutshoviae typis Sam. Brever.

² Lásd: Szabó K. i. m. II. 415. lap. 1522. sz. a. „Hymeneaeon] festum“-ban Ladiver czime: „Reverendi atq. Praecellentis Dn. Eliae Ladiveri, Illustris Collegii Eperiensis Directoris Celebratissimi P. P. et Bibliothec. (arii).“

³ Lásd: Andricius János lelkész beszédét felette. Szabó K. i. m. II. 421. l. 1541. sz. a. — Lásd: J. S. Klein. i. m. III. 204. 5. j. — Lásd: Hymenaeon Festum. Szabó K. i. m. II. k. 415. l. 1522. sz. a.

⁴ Lásd Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

⁵ Lásd: Cub. I. Loc. III. Fasc. E. Eperjes városi levéltár.

10 f., 12 f., 15 f. és 20 f.-jával Höher 1-ső német pap 20 f. és Quendel 2-od német pap is 20 f. Perlaky és Lipóczy magyar papok, a magyar »organist« és a magyar »Cantor« 12-frtjával stbi; tehát 2 magyar pap, külön magyar »orgona mester« és külön magyar kántor volt, stbi összesen kiadatott papéznban 201 fl. Perlaky Dávid fizetése ez évben összesen 212 fl. 04 denár. Dubovszky Márton 1683-iki hátrálékban 25 f. »die vöilige restans des 1683. Jahrsz« M. Schwartz pr. Vein 12 fl. stbi stbi.

Ugylátszik a fizetések teljesen olyan természetűek voltak, mint 1666/7-ben. A »Salariumon« kívül volt »Holtzgeld Weingeld és Tred = gabona is!

Szívesen fizethette a város a régi mód szerint a tanférfiakat, (no meg a lelkészeket is) hiszen egyrészt tellett, másrészt meg a tanférfiak a régi szép időt varázsolták vissza. A Collegiumban alapos tanítás, ügyes gyakorlati kiképzés folyt és vizsgálatok alkalmával fényes ünnepek, színi és szavalati gyakorlatokkal egybekötöt látványosságok rendeztek.

Tököli 1683. elején, mindön a szultán egész seregével indult I. Leopold ellen, Eperjest a maga hűségére felesketvén. (Ezen eskü formula, a maga eredeti alakjában, fogalmazásában meg van az Eperjes városi levéltár azon kori folio jegyzőkönyvében.¹) Eszék felé sietett, hogy a török sereghez csatlakkozzék.

Azonban a Tököli támaszát képező török ereje megtört Bécs alatt. 1683. sept. 12-én Szobieszky János, a hős lengyel király, segítségével. Erre különösen, hogy a török Párkánynál is megveretett. Tököli Szobieszky közben járása mellett békét kért, de azt csak azon feltétellel kaphatta volna meg »hogy magát kegyelemre megadja.« Ezt el nem fogadta és újra szervezni kezdte, még pedig nagy szigorral a felkelést. I. Leopold ellenben teljes bűnfeledést (amnestiat) hirdetett, a hozzá viszszeröröknék. Tököli szigora, Leopold kegyelme lett Tököli felkelése sikerének legyőzhetlen akadály. Hivei kezdtek elpártolni s igénybe vették a királyi kegyelmet; így többen a felvidéken is, köztük a hatalmas, gazdag Keczer András is, a Collegium egyik alapítója, nagy patronusa. Midőn pedig a temesvári pasa 1685-ben okt. 4-én Tökölit elfogatta »az e miatt bosszus elégtelenek Petneházy vezérlete alatt több ezren a császári sereghez csatlakoztak.« Majd bekövetkezett 1686. szept. 2-án Buda viszszeravétele, midőn is Petneházy egy év előtt még kurucz vezér, volt első a falormon. hajduival első a vár főutcáján, azután 1687. aug. 12-én a mohácsi diadal stbi (Horváth M.) és Tököli ezután szárnyaszegett sas lett, öröklődése már csak vergődés volt. -- --

Az 1683/4-iki iskolai év, bár a távolban már gyűltek a vész fellegek, még zavartalanul folyt le.

Alig köszöntött be azonban az 1684/5-ik iskolai év, már is közelebb vonult a fergeteg és ime már 1684. novemberében megjött Schultzs cs. k. tábornok a württembergi herczeggel és Veteranival, de mivel Tököli az

¹ Lásd: Cub. III. Protoc. IV.

ügyes és bátor Feldmayert tette a gondosan megerősített és mindennel ellátott város őrségének parancsnokául, mert hiszen a Bécs alatt történtek után bizton számított rá, hogy Eperjes ellen császári had fog küldetni és személyesen jött meg, hogy az előkészületeket annak fogadására megtegye, a jól védett város az ostromot kiállotta és Schultz kénytelen volt téli szállásra Kis-Szebenbe vonulni.¹

És a Collegium egyik tanára Sappuhn György Henrik, ki már a Guth Dániel, Tököli egyik belső titkos tanácsosa, a Collegium pártfogóságának volt jegyzője, Bártfa birája koporsója felett mondott beszédével 1684. márcz. 5. is kitüntette volt magát,² most egy hálaadó ünnepélyen, melyet rendezett, mielőtt ékesszólástani leczkéit megkezdette volna, nagy szabásu dicső beszédet mondott az ostrom alól való felszabadulásért.³

Az 1684—5-iki iskolai év folyamán adta ki Ladiver Illés is, a Collegiumnak már akkor nagy hírű, nagy tekintélyű rectora és professora a maga jeles művét: »Summa Metaphysicae Aristotelicae,« mely kézi könyvül szolgált.⁴

Ugyanezen iskolai évben Schwartz János tanár, ki helyét oly jelesűj töltötte be, hogy bár a Rhetorika tanárául hivatott meg, a bölcsezet és theologia tanárává tétetett,⁵ »Helena Menelao reddita« Helena visszaadatik Menelausnak« czim alatt egy szindarabot irt és adatott elő a collegiumi ifjuság által. Ezen szindarabot sokan helytelennek találták és voltak, a kik a Collegium bekövetkezett balsorsát ennek táladjonitották. Mert ebben fel volt tüntetve, egy lombos árnyas fa, melynek árnyékában I. Leopold királyi koronával fején, pihent. Ez ellen rohant Tököli Imre kivont karddal, mire a császár felriadván, ijedten megfutott s fejéről lehullott a korona.⁶

Ez Ribini szerint az 1685-ik évben történt.

Azon évben, melyben még a Collegium a város pártfogói bőkezűségét teljes mértékben élvezte. Hiszen a város kiadásairól szóló jegyzékből látjuk, hogy az egyház mellett az iskolának is minden néven nevezendő szükségleteiről, még pedig bőkezűen és nagylelkűen, a város gondoskodék. Ezen év elején többek között rendkívüli jutalmat is adott Dubovszky Márton tanárnak, a ki a szini előadások körül buzgólkodott, a mit a városi számadások így jeleznek: »1685. 5|1. Martin Dubovszky die discretion wegen 3 jaehrigs Comoedie 30 fl.,«⁷ s egyesek részéről is bőven jöttek az adományok, pénzben, természetben.

¹ Lásd: J. S. Klein. i. m. IV. K. 181., 182. l. jegyzeteit.

² Lásd: Szabó K. i. m. II. k. 419. lap. 1539. sz. a. Oratio funebris super obitum Danielis Guth ect.

³ Lásd: Szabó K. i. m. II. k. 419. l. 1538. sz. a. „Oratio Eucharistica post solutionem Inclytae urbis Eperjesiensis obsidionem.“ Nyomatott Kassán 1684.

⁴ Megjelent Kassán 1685. Lásd: Szabó K. i. m. II. k. 427. lap. 1564. sz. a. és Vandrák A. i. m. II. lap.

⁵ Lásd: Ribini János Memorabilia ect. II. 158. l. Vandrák A. i. m. i. h., Rezik J. i. m. i. h.

⁶ Lásd: Hörk J. Az ev. tiszai ker. püspökei (superintendensek) 37. l.

⁷ Lásd: Eperjes sz. k. város levéltára Cub. I. Loc. III. Fasc. E.

És mégis ezen évben esett Eperjes a Tököli hatalmából I. Leopold kezébe. Ezt az i.ók szerint egy ominosus esemény előre jelezte;¹ ősz felé ugyanis a csókák és varjak egész serege véres harczot vívott a Collegium felett. Tököli ugyan mint 1684-ben, úgy 1685-ben is megjelent Eperjesen,² de midőn Schultz cs. tábornok is újra megjelent, az őrség nem bírta magát azzal szemben tartani és Schultz 1685. szept. 13-án elfoglalta a várost.³ Mivel azonban a császárhoz visszatérő, a császárnak hódoló ellenfeleknek, I. Leopold amnestiája biztosította a büntetlen nyugton maradást, bár a várost (melyet elébb 200,000 frt sarcz megfizetésére ítelt, Leopold kegyelme folytán csak 14.000 frtig büntette,) megbüntette, az evangélikusokat nem haborgatta sem egyházi sem pedig iskolai életökben, vagyonukban.

Ime ilyen körülmények között kezdődött a tanítás az 1685/6-iki iskolai év elején.

Félelem között kezdték a tanárok, az ifjak és nem ok nélkül.

Csapás-csapás után következett ez évben a városra az evangélikusokra sőt magára az iskolára is.

Az iskola, a Collegium elvesztette kitűnő rectorát Ladiver Illést, a ki már ápr. 2-án 1686-ban meghalt. Hogy Ladivert mennyire becsülték hittestvérei és polgártársai, kitűnik abból, hogy tetemeit a parochialis nagy temlombban takarították el.

Helyébe M. Schwartz János választott rectorrá.

Alig-alig enyhült egy kissé a Ladiver elvesztése feletti fájdalom, midőn hire kelt, hogy Eperjes városának, nehogy a jövőben még kedve legyen a lázadokhoz csatlakozni, erődítményei teljesen leromboltatnak. Ijedten futott a városi hatóság I. Leopoldhoz kegyelemért. Végül is 52 ezer forintnyi váltság díjért meghagyattak azok neki. Az evangélikusokat pedig, ekkor azon gyász érte, hogy elvették egyik templomukat a tót templomot, melyet egykor Keczer Sándor segélyével ők építettek volt. Most az alapítónak egyik utóda oda nyilatkozott — mint rom. katolikus, — mert hiszen Keczer Márk áttért, — hogy azt a róm katolikus tót népnek kívánja átadatni, s így az átadatott a minoritáknak, hogy azok gondozzák a népet. És azok rögtön kolostort is építettek mellé.

Talán az e feletti bánatnak enyhítéséül tette ekkor 1686 junius 20-án Hidvéghi Mihály Kassán a maga nagy alapítványát a Collegium javára Illésházy György groftól 5 ezer talléron vett trencsénmegyei Szelecz nevű faluját, hagyván a Collegiumnak, úgy, hogy az évről-évre 2 tanuló ifjút neveltetni s a többi jövedelmet a maga javára fordítani köteleztetik.

Ezen iskolai évet t. i. az 1685—6-ikit azonban még annak rendje, módja szerint fejezték be a Collegium tanárai, tanítványai. Mert hiszen a városnak az 1685-ik évben a császáriak által történt elfoglalása után a protestánsokat, eltekintve a fentebbi foglalásoktól nem bántották. Azonban alig nyilott meg az 1686—7-ik iskolai év, már is jött a veszedelem

¹ Lásd: Klein J. S. i. m. II. 189.

² Lásd: Korabinszky G. i. m. 157. lap.

³ Lásd: Korabinszky G. i. m. i. h.

I. Leopold király ugyanis, az 1681. nov. 9-én a soproni országgyűlés rendjeihez küldött határozata 10-ik pontjának végrehajtására, az 1686-ik év őszén gróf Csáky István kassai főkapitányhoz rendeletet küldött, hogy maga mellé vevén Károlyi László szatmári, Barkóczy Ferencz zempléni főispánt, Klobusiczky és Putnoky királyi táblai és két kamarai tanácsost, a sz. k. városokban szedje el a protestánsok templomait. Ezen »Commissio Csakyána« 1687. febr. 7-én Eperjesre jöven, a protestánsoktól, mint a kik állítólag Tökölivel tartottak ezen időben is, a templomokat s iskolákat elveszi s számukra a város falain kívül jelöl ki helyet, hol templomot és iskolát építhetnek. Az elvett templomokat és iskolákat aztán átadják a r. katolikusoknak s nevezetesen a jezsuitáknak. Azok kapták természetesen az ezekhez tartozó vagyont is.

„Az 1687-ik évben a jesuiták ismét viszszyanyervén az 1682-ben tőlük elfoglalt templomokat, valamint a régi és új iskola épületeit, a szőlőket és a Nebest féle házat, ujra felveszik itteni hivatásuk teendőit.“ Mondja Ruby.¹

Az ev. tanárok és tanulók tehát ujra elvesztették fészkeket. Mehetek a merre szemök látott! . . .

Ez lett vége a hires »Collegium Tököli-anumnak.«

Maga az ev. gyülekezet is teljesen megzavartatott isteni tiszteleti életében. Mert a fenajánlott helyet, mely a löcsei uti nagy hid mellett volt, mint olyat, mely a Tárca kiöntései folytán bizonytalan, posványos volt, és különben is a kutya peczérek és a hóhér lakása közelében feküdt, elfogadni senki sem akarta. Ezt a meggyalázást nem szenvedheték el szónélkül, És ime ebből még nagyobb baj keletkezett, mert azután 18 éven keresztül nem birtak más helyet kapni.² De ezen általános csapást rögtön követte az egyeseket illető még borzasztóbb üldözés t. i. a Caraffa Antal cs. tábornok által felállított vértörvényszéke (Laniena Eperiessiensis) irtóztató dühöngése.³

Caraffa eperjesi vértörvényszéke.⁴

1686. őszén egy olyan ember nyerte meg I. Lipót király kegyét és bizalmát, a ki azt mondotta, hogy »ha tudná, hogy van olyan ér testében, mely rokonszenvvel viseltetik a magyarok iránt, kívágná azt testéből és elégetné.«

¹ Lásd; i. m. 12. l.

² Lásd alább a Meltz M.-féle Krónikát.

³ Vandrák. i. m. 12. l.

⁴ Lásd: „Theatrum Eperjessense, seu Laniena Eperiessiensis „Auctore Joanne Rezik coll. professore. „1687—1689 kézirat. Lásd ugyanazt „Magazin für Geschichte ect. der oester. Monarchie. Von einer Gesellschaft oest. Gelehrten.“ 2-ter Band. Göttingen 1808. („Die Schlachtbank zu Eperjes“). Lásd: Vandrák A. i. m. 12., 13. lap: J. S. Klein i. m. II. 175. sk. és főleg Hörk József „A hős Keczer András ev. vértanu családja“ Budapest 1890. mely utóbbi elbeszélés szerint Caraffa A. rémtetteit közöljük.

Nápolyi születésű nagybátyja, a biboros és pápai követ Caraffa Antal tanácsára és a jezsuiták ajánlatára fordult felé I. Lipót s felhivatá Bécsbe és azt a kérdést tette neki, miképen lehetne az országban forrongó elégtelenséget gyökerestől kiirtani. S az ő felelete rövid, de vészteljes volt. Azt felelte: »meg kell törni a protestánsok még meglévő hatalmát is!«

S helyesnek találták Bécsben a tervet.

És ime, ezen ősszel lett az udvar bizalmas emberévé az az ember, a kinek neve borzalmat kelt ma is a késő ivadéokban s rettenetet jelentett a maga korában . . . Caraffa Antal . . . tábornok.

Hogy Bécsben el vannak reá határozva az ő ajánlatát keresztülvinni, azt már az 1687 iki év első napjai bizonyították.

Ugyanis Csáky István kassai kapitány mint láttuk elfoglalván a kassai protestánsok templomait, a nyert parancs következtében Károlyi László szatmári és Barkóczy Ferencz zempléni főispánnal, Klobusitzky és Putnoky királyi táblai tanácsossal és más kamarai tanácsosokkal már »vizkereszt után való nap 1687. megindultak Eperjesre, a holott is megérkezvén, elszedték a protestánsok templomait.«

»Onnét Lőcsére, majd Késmárkra, Bártfára s úgy tovább mentek« foglalatni. (K. Papp M.)

Hasztalanul hivatkoztak a kassaiak is, meg az eperjesiek is azon szerződésekre, melyek szerint mind Kassa, mind Eperjes 1685-ben I. Lipótnak meghódolt és elszakadván a Tököli pártjától, kapuit a császárnak, illetve hadainak megnyitotta s melyek szerint minden jogaikban s nevezetesen a városok lakóinak tulnyomó nagy többségét alkotó protestánsok, szabad vallás gyakorlatukban biztosítottak, mind nem használt az semmit, legfeljebb a császárnak gyanuját költötték fel magok ellen azok, a kik a panaszok ékes szavu hirdetői voltak.

S mivel tetézték a foglalók e jogtalan foglalásokat? Azzal, hogy midőn az eperjesiek kérték, hogy legalább azon templomot, mely 1632-ben épült és utjabban a Collegiummal kapcsolattott össze, hagyják meg, természetesen collegiumostól, mert hiszen a Collegium úgy sem egyedül az eperjesieké, mert az: (»Collegium status evangelicorum Superioris Hungariae«) a felső magyarországi evangélikus rendek főiskolája — azt a feleletet nyerték, hogy építhetnek magoknak templomot a *városon kívül*.

És midőn ők tudakolták, hogy hol építhetik hát templomukat? Akkor a lőcsei uton, a nagy hidnál, a *lőhér és a kutyapeczérék szomszédságában* jelöltek ki nekik helyet.

Természetes, hogy ezt sértődve utasították vissza.

Összeültek ekkor a buzgó, tekintélyesebb evangélikusok és azon tanakodtak, hogyan lehetne ezen a csapáson segíteniök és gyűjtést határoztak. És gyűjtöttek!

Zimmermann Zsigmond, Keczer András veje volt ekkor a Collegium főgondnoka, főfelügyelője.

A gyűjtés már 400 frtot eredményezett is.

A megkezdett gyűjtés nesztét vette Caraffa; jókor jött a hír. Épen azon töprengett, hogy mily ürügy alatt kössön belé a nagy amnestia által védett protenstáns főemberekbe.

Megvolt! Hiszen ezt pompásan ki lehet aknázni! Ráfogja, hogy a templomra való gyűjtés, az iskolára való adakozás, csak ürügy. . . . Volta-képen pedig a Tököli ügyének előmozdítására folyik a pénzszedés. Hát nem Tököli régi kiprobált hivei-e a pénz gyűjtők? Az öreg sas, a vén Keczer, veje Zimmermann, Baranyai, no meg és főképen Sárosi Márton, Keczer András második veje, a munkácsi vár nyakas védőjének, az öreg Sárosi Menyhértnek egyetlen fia? meg Fleischhacker György, Tököli idejében befolyásos, hatalmas városi bíró Eperjesen, feje a polgárságnak, a ki az 1683-iki városi polgári esküt is fogalmaztatta, Tököli hiveiül esketvén fel a város minden polgárát. No meg Feldmayer Simon, az örség volt parancsnoka és a többi és a többi?!

És Caraffa sietett lakását áttenni Eperjesre, 1687. febr. 10-én, hogy annál nagyobb figyelemmel kísérhesse az elégületlenek minden mozdulatát. Tehette, — hiszen akkor már az északkeleti megyékben lévő császári seregek tábornoka volt! — És a kapukat rögtön bezáratta.

Caraffa igyekezett magát néhány eperjesi előkelőbb család bizalmába behízelegni.

Nem ment! Ösztönszerű balsejtelemmel kiéreztek azok sötét tekintetéből undok lelkét!

Egy este Zimmermann épen együtt ült két jó barátjával, Fleischhacker Györgyvel és Wéber Frigyessel odahaza a nagy ebédlőben; beszélgettek. . . .

És belépett — Ujhelyi Erzsébet, Tábori Erzsók, egy rovott életű volt markotányosné, — most a »Korpási gróf« titkos eszköze, Caraffa bizalmasa! Egy szeszes italokkal elaltatott lelkiismeretű »bukott angyal.«

Zimmermann mérgesen rivallt rá.

Mit keressz te itt? Az én házamban, ily késő órában? Ez félrehívá a tágas szobában Zimmermann-t és titokban egy levelet adott át neki!

Zimmermann megnézi a levelet. Tököli pecsétje van rajta, Tököliné Zrinyi Ilona írja. . . .

Jó Zimmermann nagy meglepetésében nem vette észre, hogy a *pecsét hamis* és a levél írása *utánzás!*

Megmutatta a levelet társainak! Abban állapotokba kerültek, hogy Zrinyi Ilona ilyen elvetemedett aszony félével undorodnék szóba is állani.

Hé! Kiált ki Zimmermann az inasra. Ez el akar menni, bocsásd ki a kapun és csukd be azt!

Erre el kellett mennie, ha csak nem akart úgy járni, mint később Székely András uramnál Nagy-Ida városkában, a ki őt — Vak Lizit — mert ez is egyik neve volt ez ocsmány teremtésnek — hasonló levél átadási tolakodásáért eliszonyodásában, dühében fölmarkolta s minden levestől együtt kidobta az udvarra, a hóba.

Caraffa eszköze Szent-Iványi László, vagy mint tábori szállítói család-
saért hívták: »Korpási gróf« e csele nem sikerült!

Több nap múlva újra levelet vitt Erzsók Zimmermannak Zrinyi Ilnától. Teli volt a levél szemrehányásokkal! Majd meg Tökölitől is vitt olyat hozzá! Oly tolakodó, oly arczátlanul hazug volt e szörnyeteg nő, hogy a jó ember, a becsületes, humánus ember alig tudta őt lerázni nyakáról. Elfogadta a leveleket? Elolvasta? Felelt-e vajjon reájok? Nem!!! (Ő ugyan később a kinpadon azt vallotta, hogy igen s hóhérai e leveleket mutogatták is, de övéi voltak-e vagy azok is a gonosz Korpási gróf hamisítványai? ki tudna azon már ma kétkedni? Hiszen vallomásai a kin jajjai voltak. Mi lehetne abból igaz? De meg eszméltre térve vissza is vonta azokat!)

És ime ezen koholmányok és az ártatlan pénzgyűjtés volt oka azon borzalmas kinoknak és halálnak, melylyei annyi dicső ev. hősnek hálnia kellett!

És I. Lipót? Hagyta magát egy lappangó forradalom képével megijeszteni, pedig tudhatta, hogy Tököli tehetetlen lévén — ilyen lehetetlen — és a helyett, hogy hozzá valóban szemtelenül író szolgáját, Caraffát megbüntette volna szavaiért, megadta Caraffának a hatalmat, a megbízást, mindent elkövetni az állítólagos forradalmárok ellen, úgy, hogy »kinos vallatást is alkalmazhat a vádlottakra.«

Hogy mit jelentett ez a Caraffa kezében, azt egész borzalmában látjuk.

1687. február 16-ika volt . . . Invocavit vasárnap . . . Zimmermann éppen a templomból, illetve az isteni tiszteletről jött haza. Nem a templomból, de az isteni tiszteletről, mert hiszen a két evangélikus templomot vizkereszt után elvették, t. i. a magyar (jelenlegi ev.) templomot és a parochialis templomot (jelenleg r. kath. templomot) akkor német ev. templomot. A harmadikat, a tót ev. gyülekezet templomát már az előbbi 1686. évben foglalták volt el és adták a franciskánusoknak, a minoritáknak.

Tálaltak. Éppen ebédhez ült Zimmermann családja és háza népe . . . Alig, hogy az ebéd elején voltak, erős katonai őrző jelent meg a házában, s még meglepetésükből sem ocsudtak föl, midőn a katonatiszt szavára, ki Caraffa Antal tábornok parancsára hivatkozáék, durva katonák ragadták meg Zimmermann, jobbára és ballábára nehéz vaslánczot raktak, melyen egy vasrud volt megerősítve és vitték őt minden tiltakozása, nemesi voltára, ártatlanságára való hivatkozása daczára a börtönbe . . .

Zimmermann kétség és remény, tépelődés és önvizsgálat, s ártatlanságának tudatában megbotránkozás és sértődés érzetével töltötte el álmatlanul az éjjelt.

Másnap febr. 17-én, hétfőn reggel a tábornok elé vitették kihallgatásra. Jelen volt a helyőrség parancsnoka Görz és a szepesi kamara kassai administratora, Fischer Mihály és más bírák is, azok közül, t. i. a kikből Caraffa a *vértörvénysszéket* összeállította. Vallatták! . . .

»Méltóságos tábornok ur! — mondá végül Zimmermann nemes urak és bírák — az elő Istenre mondom, a ki a szivekbe lát, hogy mitsem tudok a Munkácsról hozott levelekről, hogy azokat nem láttam, de sőt még nem is álmodtam, hogy tartalmuk teljesen ismeretlen előttem, hogy olyanokat soha se kaptam, se nem olvastam, sem azokról elolvasás

után soha senkivel nem beszéltem, azokat senkinek el nem mondtam. Ha becsületes ember szavaim nem elegendők, vallomásomat ünnepélyes esküvel fogom megerősíteni.* (Rezik J. Laniena ect.)

Nem hittek neki. Ujra vallatásra fogta öt pár nappal később Görz, majd meg Fischer Mihály a városházán.

Semmit sem vehettek ki belőle! Csak nem hazudhatott?

Erre azután Wéber Frigyessel szembesítették öt. Wéber Frigyest időközben irtóztató kinokkal való fenyegetésekkel és csalárd ígéretekkel reábrították a hamis tanuvallomásra. S ez ember meghasonlásában sok ártatlan ember isszonyu szenvedéseinek lön okozójává.¹

A Wéber Frigyessel szembesített Zimmermann mindent tagadott. Nem, birták öt az eszes, ügyes, becsületes, természetesen ártatlan embert semmi hazug vallomásra fogni. Vadállati düh dult erre Caraffa szívében. S a városháza termében, melyben máskor Zimmerman bölcs tanácsai adtak irányt a városi tanács elhatározásának, most neki ez ítéletet kellett hallania:

Zimmermann, mivel oly konokul makacs vagy, hogy a kegyelmet melyet neked, ha beismered bűnödöt, a lázadást, a bűnök legnagyobbikát, felajánlottunk, büszkén visszautasítottad; úgy parancsolván az igazságság, oly eszközöket fogunk használni makacsságod megtörésére, melyek ilyen esetekben alkalmaztatni szoktak: kintatni fogsz és a kinok között be fogod vallani azt, a mit most tagadsz! Megtudjuk az igazat!

Zimmermann jogra és törvényre, nemességére, állására és Istenre hivatkozott! Mind nem használt az semmit! Elvitették a városházáról és a hóhéroknak adaték.

Február 25-én, Reminiscere vasárnaputáni szerdán kezdték el kintatni . . .

Irtozom leírni e kinokat! Annyira nyújtották tagjait, hogy minden szakadozott benne . . . stb. stb. . . .

A kinok teljesen megtörik a törhetlen egészségű, deli, erős testalkatu férfit, úgy hogy eszméletét veszti s öntudatlan mondja utána a bírónak azon kérdésre: Igen? Igen!

Zimmermann eszméletre tér. . . .

Abba hagyják a kintást. . . .

Tudatják vele: mit vallott!

Nem igaz — kiált egész erejéből, a mije még volt! . . . Ha vallottam volna is, kimondhatatlan kinjaim között vallottam! Ily kinok között kérdjétek tőlem, hogy megöltem-e szüleimet? És én *bár azokat réges-régen megsirattam, eltemettem*, azt fogom vallani, hogy megöltem.

Vallomását visszavenni nem engedték! . . . És a beteg és az öntudatlan összeütpört férfiú egy pillanatra lelki gyöngeségbe esik, megígéri, hogy római katolikussá lesz.

Ez sem használt! Nem használtak az általa sokszor gazdagon megvendégelt *németek* kérelmei, kiket neje most is mindennel ellátott . . . Nem használt beteg szenvedő nejének könyörgő, esdeklő kérelme Caraffánál; nem használt az sem, hogy — férje elfogatásakor elszedett többi

¹ Wéber Frigyes hamis tanuvallomásának mását lásd „Történelmi Tár“ 1895. évf. IV. (szept.) füz. 615=618. lap.

kincseiből, egyedül megmaradt, anyjától örökölt — nagy arany nyaklánczát Caraffa nejének ajándékozta, csak hogy az férjét megengesztelje!

Semmi sem használt! Egész vagyonára s férje életére törtek a gazok s Zimmermannak meg kellett halnia. Porban könyörgött férjeért a büszke férfiúért, a büszke nemes asszony! Mind hasztalan! Zimmermannak meg kellett halnia!

— Mint *evangelikus* halt meg Zimmermann!

* * *

Ugyanazon napon, melyen Zimmermann elfogták! . . . 1687. febr. 16-án egy katonatiszt jelent meg Keczer András házában s hívta őt Caraffa elé. Keczer András széket adott a katonatisztnek s jelenté, hogy rögtön jön. A szegény podagrás öreg ur öltözködése lassan ment, meg is volt kissé zavarva s egyszer csak türelmetlenül felpattan ülőhelyéről a katonatiszt s ingerült éles hangon ráivall Keczerre:

— Te lusta te, miért nem sietsz? Avagy itt mókázzak veled?

A tiszt türelmetlenkedett. Még teljesen rendbe sem volt tisztos öltö-zéke, már is indult s alig ért a kapu elé, a tiszt kíséretében, erős katonai őrzőfogta őt közbe: előlről, hátulról s két oldalt is erős fedezetet képezvén — foglyul vitték őt odább, nem is a tábornokhoz, hanem egyenesen a börtönbe!

És milyen börtönbe! Egy a város falához támaszkodó alacsony nedves kis házikó zugszobájába. Itt a legsúlyosabb vasbilincset rakják fájos lábaira és kezeire.

Este felé megjött fia Gábor s rögtön Caraffához ment. A szép, a deli, a nyájas arczu ifju, ugy a mint volt uri diszében, láthatólag jó benyomást tett Caraffára s addig-addig könyörgött neki, hogy Caraffa végül levétette a súlyos bilincset . . . Szegény Gábor, ha sejtette volna, mily drágán fogja ő megfizetni kérelmének ezen meghallgatását

Keczer András elfogatása után más napra Caraffa elé vitették kihallgatásra, A becsületes ember, a hü hazafi, a buzgó evangelikus keresztyén, egy tisztességben, köztiszteletben és becsülésben megőszült valódi nemes ember állott vádlottként egy jött ment pribék, egy urát csaló, gaz szolga előtt, kinek szívéből már rég kipusztult minden nemes emberi érzelem, vagy talán abban sohasem is lakozott.

Ártatlanságának tudatában büszkén, nyngodtan állott ott a hős. Szép tisztos alakja a vészben kiegyenesedett. Hosszu ősz szakálla ugy ömlött végig fekete gyászruháján. mintha csak jelképezni akarta volna a szenvedő, gyászba borult ártatlanságot. Arczán a nemes nyugalom, a lelkiismeret nyugalomának tükre. De a gazokat az erény ingerli.

Végig tekintett a bírakon és végig a vádlókon . . . A bírák legnagyobb részt idegenek, szolgák, a vádlók az emberi nem söpredéke. Nem vallott.

Caraffa tajtékozott dühében.

El vele a bakókhoz! Vasat e makacs lázadóra — a legsúlyosabb vasat — és kint, kint borzasztót! Esküszöm reá, hogy oly kínokon vitem őt keresztül, melyek ezerszer borzasztóbbak a halálnál!

Keczer nyugodt méltósággal felelt:

— Nem tagadom, hogy egykor Tökölivel harczoltam a szabadság zászlaja alatt, igaz hive voltam; de ezért már ő Felségétől, Lipót királytól amnestiát kaptam és kaptunk mind, a kik itt gyanusittatunk. Az új vétkekre nézve, melyekkel itt vádoltatunk, nemcsak én, de mindnyáján ártatlanok vagyunk

Meglátom én! S parancsot ad a véreb, rettenetessé! Február 26-án, 1687. kezdették el kinozni. Elkezdtek tagjait nyujtani, szagatni. Recsegett, ropogott minden ina, csontja. Fel-felszisszent; de nem panaszkodék. Nem sirt, nem jajgatott.

Nem vallott! Hazugság szájában nem találtaték! Izzó tüzzel égették, sütötték. Egyet-egyet rándult, fogait csikorgatta, de nem vallott.

Caraffa a legiszonyubbát parancsolá a hóhéroknek. Hátra guzsba kötteté a szegény vértanu kezét és izzó vasrostélyra fekteté őt s elkezdették őt elevenen sütni, hogy teste helylyel-közzel szénfekete lőn.

Tovább akarták folytatni. Az orvos lépett közbe! Többet ki nem állhat, megsül, meghal.

Levették az izzó vasról. Ledobták a földre, a szalmára. Eltávoztak. De valaki keservesen zokogott.

És könnyes szemekkel belép a *hóhér neje*! Zokogva borult az elkinzott fölé! Olajjal keni be sebeit, bemocskolt ingét, mely úgy is zoszlá-nyokra égett, mással akarja felváltani. Vajjon él-e még?

Él és megszólal:

— Ne bántsд jó asszonyom, nem fáj az már énnekem! Hivj nekem papot, gyónni akarok! Az asszony reszketve a felindulástól, szaladt Caraffához kérni a papot. Két jezsuitát küldtek hozzá.

— Nem kellettek! Mit akatok? El tőlem! Másnap aztán beküldték néki az ő kedvencz papját, az ev. magyar papot, Lipóczy Miklóst. De tanukul *németeket* is küldtek vele.

Észrevette ezt Keczer András s azért, hogy mindnyáján megértsék, latinul gyónt meg.

Midőn utolsó órája megjött, melyre mély bensőséges imádságban készült el, még egyszer összeszedte lelki erejét és Lipóczy Miklós lelkészszel ájtatosan megimádkozván, nyugodtan indult utolsó útjára.

A gyalázatos börtönből tagjai erőtlének, lábai a köszvény és az irtóztató kínok folytán tehetetlenek lévén, inkább kivitetett, mint sem kiment. Künn azután egy szánkára fektették. mellé Lipóczy Miklós lelkészült és nagy csapat katonaság kíséretében, elvitetett a városháza elébe, hogy meghallja halálítéletét.

Itt mindnyájoknak a városháza ablakából felolvastatott az ítélet. Borzasztó ítélet volt az!

De hát meg volt e erősítve? Meg! Ki erősítette meg? I. Lipót császár, a király!¹

A legyorsabb futár vitte azt fel Bécsbe I. Lipótnak. És I. Lipót aláírta azt.

A futár márczius 3-án érkezett vissza és a foglyoknak még az nap tudtukra kellett adni az ítéletet.

Ott állottak hárman! Kik között Keczer András, a mint a szánkán feküdt, nagy nehezen birt rá ismerni megtörött, elsápadt, elvénült vejére: Zimmermannra. De rá ismert és összeborzadt. És elkeseredve látta mellette állni: Rauscher Gáspárt és Baranyai Ferenczet! Persze erős katona fedezet alatt mind! De hát hogy és miért kerültek ezek ide? Tépelődék magában Keczer András.

Hogy, hogyan és miért került oda Zimmermann, azt már fentebb láttuk, Rauscher Gáspár és Baranyai Ferencz pedig hasonló módon, hasonló okból.

— — — — —
— — — — —

Márczius 3-án az óra 12-tőt ütött!

Ekkor olvastatott föl az ítélet!

Görtz jelt adott, hogy a felolvasott ítélet ellen senki szava ne hallassék, s a katonaság elkezdett dobolni.

Baranyai Ferencz protestált. Hazai jogra hivatkozék, appellált, de hangja elnyomatott a zaj által. De az ősz Keczer András férfias hangja tulszárnyalá a zajt! Meghatóan hivatkozék Keczer András ártatlanságára és szenvedéseieért Istent hívta fel a bosszura.

Az összegyűlt polgárság jól ismerte Keczert, ki közöttük öszült meg tisztességben, becsületben és köztiszteletben: zajogni kezdett az ítélet ellen!

De a katonai karhatalom szétszórá őket!

Az elítélteket pedig erős fedezet alatt visszavitték börtöneikbe, vissza a gyalázatos helyre.

Egy óra múlva hozzájok ment Görtz és a Caraffa nevében utolsó kívánságukat tudakolá.

Zimmermann nejét kívánta még egyszer látni! És gyónni akart. Nejét nem bocsáták hozzá. Papul meg Peritzhoff jezsuitát küldték neki, a ki őt megcsalá.

Keczer Audrás papot kért. A jezsuitát küldték. Nem kellett neki. Lipóczy Miklós jött.

Imádkoztak.

Rauscherhez is elküldték a jezsuitát s az ott kifejtette minden ékes szolását.

Rauscher csak nézte-nézte és nyugodtan, szótlantul folytatá csendes imádságát.

¹ Lásd ezen ítéletet teljes szövegében a „Történelmi Tár“ 1895-iki évfolyamának IV. füzeté (szept.) 609—611. lapján. És annak Szent-Iváni László (a „Korpási gróf“) általi igazolását u. o. 617., 618. lap.

Baranyaihoz is benyitott e lélekkufár. Baranyai lenézéssel, megvetéssel tekintett reá.

Márczius 5-ike van!

Az óra 10-et ütött!

A foglyok kivezettettek börtöneikből. Megszólalt a repedt harang. Vészharang volt az. Csak tüzre árvizre, vagy kivégzésre szólt. A börtönből a vesztőhelyig tömérdek katona áll két sorban felállítva,

Minden ház ablaka tele zokogókkal.

Különösen a Keczer család e téren álló egyik háza. Az első, a kit a vérpadra felvezettek Zimmermann volt. Megragadták a bakók s a következő pillanatban felszökkent vére *csonka* jobb karjából, melyet töből vágtak el.

Zimmermann a német ev. liturgiából vett felkiáltással halt meg:

»Jézus, Dávidnak szent fia, könyörülj rajtam!«

A kassai hóhér hátulról nyakához vágott, de rosszul érte, késsel kellett elmetszeni torkát . . .

Most Keczer András következett.

Midőn a bakó hozzálépett, levette ujjáról drága arany gyűrűjét s odaadta neki, nyugodtan mondván:

— Csak bátran és gyorsan!

— Ne féljen, kegyelmed meg lesz! — felelé a bakó. Levágta a büszke, törhetlen főt!

A piros vér ráömlött fehér, galambösz szakállára . . .

Utána jött Rauscher Gáspár. . . . Csak arca lett halaványabb.

Végsőnek következett Baranyai Ferencz.

Felhangzott a zsoltár; zsoltár énekkel ment a halálba. A mi erre következett, irtózom leírni.

Az nap, még alkonyatkor isszonyu látványnak voltak szemtanúi az e téren álló házak lakói: Jöttek haza legelőről a disznók s neki állottak annak a nagy tócsa vérnek, mely az áldozatokból a téren összefolyt s neki azok beleinek, miket a hóhérok, midőn az áldozatok fej, jobbkar nélküli testeit négyelték, hogy a város négy fő útján (negyedenként) kiállítsák, ott hagytak, vagy ott felejtettek? Majd kutyák is csatlokoztak a disznókhoz!

A négyelést az eperjesi bakó végezte késsel, baltával, bárdal, a hogyan ment. Segítettek neki segédei. Midőn már az áldozatok összevoltak vagdalva, azon szánkára vetették testdarabjaikat, melyen az öreg szegény Keczer a vérpadhoz kihozták s azután kivitték a löcsei, a szebeni, a bártfai, és a kassai utra, a városon kívül s ott a testnegyedeket az akasztófa keresztfájára függesztették, az áldozat fejét pedig a felett egy nagy vasszeggel az akasztófa főoszlopához szegezték.

Caraffa németjei naponként kilovagoltak megnézni, ha vajjon ott vannak-e még? . . .

Velök lovagolt ki gyakran Caraffa neje is, a ki ama isszonyu napon, midőn a löcsei bakó a Baranyai fejét egy ügyes sujtással csapta el, az

ablakból, honnan az egész kivégzést nézte, nagy hévvel tapsolt, mintha csak színházban lett volna; — — — nő volt e ez a némbér? — —

A szerető gyermek merészelt apjáért könyörögni. Keczer Gábor ott járt Careffánál atyjának s abaddon bocsátását kérni, másodnapra atyja elfogatása után, elfogatta őt is.

Keczer Gáboron és Sárosi Mártonon kívül ezen időben elfogattak még: Fleischacker György, Medveczky Sámuel, Schönleben György és Guth Zsigmond.

Bekövetkezett a második vérnap: márczius 22 ike.

Az óra ütött. Az ítéletet felolvasták, I. Lipót ezen ítéletet is megerősítette.

Keczer Gábor, Sárosi Márton, Fleischacker György, Medveczky Sámuel és Schönleben György elítéltettek.

»El fog vágatni előbb jobb kezök, azután a hóhér egyenként fejüket veszi, átadván az élet a halálnak!«

Keczer Gábor félelem nélkül, biztos léptekkel lépett fel a vérpadra.

Oly erősen sujtott hozzá a bakó, hogy feje a vérpadról leugrott a sárba, a hol azután hirtelen felkapta Keczer Gábor kedvencz juhásza és hogy a további meggyaláztatástól megmentse, elrejtette és eltünt vele a sokaságban.

Keczer Gábor után a vérpadra sógora, Sárosi Márton lépett, vagy nem is annyira lépett, mint felvezettetett, felvonszoltatott. Ez, mióta a poroszlókat látta, folytonosan csak nevetett, de oly iszonyuan, oly vérfagylalóan, hogy irtózat volt látni. A mint azután felért a vérpadra és a vért látta, böszültté lett s örülségi rohama kitört rajta teljes erővel.

A kassai hóhér hirtelen vetett véget ifju életének.

Sárossy Márton után Fleischacker György és Medveczky Samu következett.

Szentelt földbe Caraffa nem engedé őket eltemettetni. A Sebes felé vivő út melletti külvárosrész egyik kertjében temettettek el mindhárman, naplemente után egy kertben, így engedte azt meg csak Caraffa. Csak néhány rokonnak volt szabad jelen lennie. Sirjokon egy egész kis domb emelkedett. Ez azonban később lehordatott s ma már senki sem tudhatja, hol van e három vértanunak sirja.

A befogatások tovább folynak, tovább az állatias vérengzés s újra öl a bakó, újra ontja az ártatlanok véré. 1687. ápril 16., 22, május 6., 9., 14-én véreznék el: 1. Feldmayer Simon, 2. Székely András, 3. Bezegh György, 4. Radvánszky György, 5. Wéber Frigyes és testvéröccse, 6. Wéber Dániel, 7. Roth János, 8. Palásthy Gábor, 9. Féja Dávid, 10. Bertók János és végül, hogy Féja kassai bíró ne legyen egymaga Kassáról, egy kassai mészáros, kinek nevét sokféleképen írják, de Kassa történetirója Lányi Samunak mondja, tehát 11. Lányi Samu.

1687. május 9-én fogatott el a Collegium egyik tanára Schwartz János is. a ki midőn a Caraffa-féle vértörvényszék ítéletét hirdették, a városháza előtt állott. (Rezik. i. m. i. h.) Caraffa elébe vitetvén, azon büneért, hogy azt a felségsértő szindarabot írta, melyben I. Leopold fejé.

ről lehullott a korona (»Helena Menelao reddita«) örökös fogságra ítéltetett. (1835-iki Programma 5 l.) A Wéber-féle házba csukattott, hogy a legelső kedvező alkalommal a murányi várba szállíttassék Hasztalan könyörögtek érte a polgárok az evang. iskola és egyház előjárói — elvitetett. Utközben Lőcsén életveszélyben is forgott (L. Hörk J. Az ev. tiszai ker. püspökei. Superitendensek. 38. l.) Végül a württembergi herceg, Lajos kérelmére, a ki I. Lipót seregeiben vitézül küzdött a törökök ellen, szabadon bocsáttatván, 1687. nov. 30-án visszatért. Visszatérése után Eperjesen még prédikált is; azonban látván, hogy semmi kilátása sincsen Eperjesen, Pozsonyba távozott s ott tanárrá lett. Majd újra visszatért Eperjesre, de 14 napi a külvárosban való lappangás után, újra menekülni kénytelen. Bujdosásnak indult Magyarországon. Kikerülván az országból, Németországban a Zimmermann örökösének megbízásából, a Zimmermann Zs. könyvtárát árulgatta.

* * *

Csak röviden említem meg, hogy Magyarország nádora még május 9-ike előtt intette meg Caraffát s tette felelőssé az ártatlanul kiontott vérért s hogy Caraffa erre még dühösebb lett, a mint azt a május 9 én kivégzettek kinztatásának története, szemben a márcz. 22-iki áldozatokkal is mutatja. Csak röviden említem meg, hogy midőn Caraffát a nádor május 9 ike után kérdőre vonta, hogy mikor lesz már vége a mérszárlásnak, Caraffa azt felelte, hogy most következik csak igazán a voltaképeni működés.

És nemsokára csakugyan börtönben ült: budetini gróf Szunyogh Gáspár, ozoróczy Ottlik György, Szirmay Miklós, Raksányi János, Géczy István, Berthóty Fercocz, Kendő Márton, Feigel Péter, Keczer Miklós, Peteneda György, Jánoki Zsigmond és Géczi János, Sznyesnyiczky Szunyogh G. jószágigazgatója, Jelenik András Gömörből, Nagy-Mihályi László Zemplénből s mások.

De végül a királyig hatottak fel a panaszok Caraffa ellen. I. Lipót megtiltotta neki, hogy a törvényszék működését tovább folytassa. De Kinsky és Strattmann I. Lipót kegyenczei, olyan vizsgáló biztosokat küldtek Kassára, mivel Caraffa pártolói voltak, a kik »fogság- és vagyonvesztés büntetése alatt tiltották Caraffa ítéleteit igazságtalanoknak mondani!«

És Caraffa ezuttal nemcsak nem bűnhődött, sőt »tekintetbe véve legújabb időben tett hasznos szolgálatait,« az egész Felső-Magyarország várainak igazgatójává s aranygyapjas vitézzé neveztetett ki.

És Caraffa még elég soká büszkélkedett, hogy »a magyarok nyelvét az eperjesi vérpad kötötte le!«

Sőt újabb kitüntetés érte.

A kormány kinevezte őt az összes Magyar- és Erdélyországban lévő hadak főparancsnokává. Majd pár évvel később, a spanyol udvarhoz volt menendő követül, közvetíteni I. Lipót fiának, Károlynak a spanyol koronát. Kolliuics érsek ajánlotta őt, de ugyanaz vitte meg neki a hirt is,

hogy *nem mehet*, mert ő voltaképen spanyol alattvaló. Midőn már már a legfőbb polczra hágott, egyszerre a legnagyobb megaláztatás érte őt.

Szegényében beteg lett. Ekkor már Bécsben lakott.

Irtóztató kinok bántották. A lelkiismeret furdalásai . . . Folyton fülében zugtak Zimmermann szavai: »Uraim, kegyelemért esedezem.« Rémlátomásai voltak. Véletlen Radvánszky János is feljött házába, Györgynek fta; az szemébe mondta neki, midőn bocsánatért esedezék: »Én vagyok az első, ki soha, soha meg nem bocsátok!« Az önvád kinja irtóztató volt rajta. Gyakran orditá fájdalmában: »Eperjes! . . . Eperjes!« Cselédei meglopták, a drága előkészület a spanyol udvarba kárba veszett . . . Magára maradt örült kinjaival, dult lelkével.

Igy veszett el Caraffa nyomorultan, megátkozva mindenkitől Bécsben 1693. márcz. 6-án. Egyetlen egy lény nem volt, ki koporsójára szánó könyűt ejtett volna.

Neje is elhagyta végnapjaiban; a büszke asszony nem akart osztozkodni nyomorában.

Pár hét mulva újra nagy csapás érte a szegény nyomorkodó, gyászoló, siró özvegyeket!

Megjött a karhatalom mindenkire végrehajtani az ítéletet, a mely úgy szólott, hogy az »elitáltaknak jobb karja vétetvén fejük elültessék és felnégyelve bitóra függesztessenek« illetve Keczer Gábornál és Sárossynál kegyelemből csak a fej szegeztesse a bitóra, testök eltemethető saját sírhelyiségökben (a Gábor fejét — tudjuk — juhásza megmentette ezen gyaláztattól) és most következett az, a mi szegény lesujtottakat még végleg összetörni volt hivatva: *„minden ingó és ingatlan jószáguk elkoboztassék és a cs. kir. kamarára „fiscus“-ra szálljon“* Tehát javaikat konfiskálják, elveszik, azokat is elvesztik örökre!

Midőn 1687. októberében a Pozsonyba összehívott országgyűlés megnyitott, a minden javaiktól megfosztott, két elkoldusodott özvegy, az egykor dúsgazdag Zimmermann Zsigmondné és Keczer Gáborné felmentek Pozsonyba, hogy kegyelmet eszközöljenek ki maguknak. Ott uri nagy ismeretségüknél fogva sok előkelő követnek és főurnak is elpanaszolták irtóztató veszteségüket és elmondották feljövetelek czélját. Férjeik ártatlanságát oly fényesen bizonyították, hogy nem egy előkelő urnak szíve szorult el. A ki leginkább szívére vette sorsukat, az Szirmay István volt. Ez kieszközölte, hogy I. Lipót király elé bocsáttattak. Térdre borultak a király előtt s a mély gyász, a nagy, a keserves sirás meghatotta I. Lipót szívét is. Különösen Keczer Gáborné oly szivrehatólag és oly eleven színekkel festé le sógora Zimmermann és férje szenvedéseit s mindkettőnek ártatlanságát s ezeknek kivégeztetése után koldusbotra jutásokat, hogy a császár, ki megindultan, háromszor is felszólította őket, hogy ne sirjanak és keljenek fel térdeikről s mivel azok vonakodtak, felemelte őket, szemeiben könnyekkel, így kiáltott fel:

»Asszonyok, az Istenre mondom, hogy én e kegyetlenkedésekről mit sem tudok!«

És azután megígére nékik, hogy szegénységükön, hogy bánatukon kegyelmesen igyekezni fog segíteni. A gyászos özvegyeknek saját erszé-nyéből 200 tallért adott s azonkívül meghagyta a löesei kamarának, hogy még négyszáz tallért fizessen ki nekik:

»Lefoglalt roppant vagyonukért tehát ennyi kárpótlást kaptak! (K. P. M.)

Együttal megígérte nekik, hogy ügyöket meg fogja vizsgáltatni s gondja lesz reájok!

Ezen országgyűlésen történt, hogy az ország bírāja, a római katho-likus Draskovits Miklós horvát főúr, több igen előkelő országnagy előtt ugy nyilatkozott: »Mióta az evangélikusokat elnyomták, oda van szabad-ságunk!« Ha azok megtöretnek, a szolgaság vár reánk!« Ő volt az is, a ki makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy az ország továbbra is válassza ki-rályát és ne hozassék be a trónörökösödés. De hatalmas beszéde után más napra *hirtelen* elhalt!

Egy másik nagyon értelmes r. kath. ur pedig azt mondotta ugyan-ekkor: »Ha szabadságunk, alkotmányunk védelmére az evangélikusokat újjainkkal kikaparhatnók a sírból, vagy sirásunkkal, jajveszekelésünkkel életre hívhatnók, nem hiszem, hogy volna közöttünk olyan, ki nem sietve sirjaikhoz, hogy őket kikaparja, a ki nem lehelve a maga lelkéből lelket beléjük, hogy föléledjenek Csak most látjuk, mik voltak ők nekünk, fáj-dalom, későn, midőn már benne vagyunk a szomorú szolgaságban, mely gyermekeinkre is átszáll.«

S Eszterházy János gróf a mágnások jelenlétében nem ok nélkül kiál-tott fel: »Hol vagytok lutheránusok, hogy ellentmondjatok?«

Ezen országgyűlésen végül meghozatott az 1687-iki VI. t.-cz., mely megszüntette az eperjesi vértörvényszéket és meghozatott az 1687-iki VII. t.-cz., mely a kivégzettek, ártatlanul elítéltek, elfogottak elkobzott jószá-gainak törvényes örököseinek való visszaadására nézve a király kegyel-mét biztosítja, kilátásba helyezi.

Nemsokára megjött a kivégzettek rokonainak, özvegyeinek, árvainak kérelmére, folyamodványára a *kegyelmes engedély*, hogy a kivégzetteket, családtagjaikat eltemethetik, *de nem szentelt földbe!*

És a hamis tanúk? Korpási? Tábori Erzsók? Korpási egész élete árulás volt. Megvetve halt meg. Családja fiában kihalt. Átok szállott nevére!

Tábori Erzsók, a Vak Lizi? Undok volt élete, undok volt halála!

18 évig templom és iskola nélkül.¹

A mint láttuk, Eperjest már 1656. szept. 13-án elfoglalta Schultzt Bálint, császári tábornok. És bár nem mindjárt, de már 1687. jan 7-én elvették az evangélikusoktól a templomok és az iskolák a tábornok és

¹ Meltz Mihály krónikája szerint.

az I. Leopold külön megbízottja, Csáky István gróf által és átadattak a r. katolikusoknak. Csáky István egy bizottság élén a lőcsei úti nagy hidnál (a kutya peczér szomszédságában) jelölt ki az evangélikusoknak helyet az építendő új templomra és iskolákra. Ezt az evangélikusok visszautasították. Talán azt hitték, hogy más helyet kapnak, talán megbotránkoztak a szomszédságon, elég az hozzá — visszautasították és ebből sok baj háramlott rájuk, mert hogy királyi bizottság intézkedésének szegültek ellen. Ámbár a térparancsnok, Caraffa Antal kegyelméből 1687. febr. 7-én megkapták az engedélyt, hogy az árok-utczai Ház-féle házban istenitiszteleket tarthatnak, ez nekik 1687. szept. 30-án betiltatott. Majd nov. 16-án újra megengedtetett. nekik a városon kívül istenitiszteleket tartani, de már nov. 17-én újra el is tiltották attól. Majd ismét Caraffa engedélyéből a külvárosban decz. 1-én megengedtetvén nekik az istenitisztelek megtartása, megtartották azt, de nem a kijelölt helyen. Így tartott ez egészen 1688. aug. 24-ig. Ekkor ugyanis a csupa katolikusokból összeállított városi tanács, élén Grotker Tóbiással, ki ev. volt, de áttért a rom. kath. hitre, betiltotta az ev. lelkészeknek az istenitisztelek megtartását és látván fenyegetéseinek hatását, magokat a lelkészeket is kiűzte a város határából. És így — míg más sz. k. városok lakói, habár a külvárosokban, de mégis bírtak szabad vallásgyakorlattal, — egyedül az eperjesi evangélikusok maradtak minden istenitisztelek nélkül.

Ennek szomorú következménye lett annál is inkább, mert az eperjesi vértörvényszék időközben az ev. egyház leghatalmasabb oszlopait döntötte gyászos sírba, mint Zimmermann Zsigmondot, Baranyai Ferenczet, Rauscher Gáspárt 1687. márcz. 5-én Fleischhacker György volt városbíró, Schönleben Györgyöt, Medveczky Sámuelét márcz. 22-én, Weber Frigyes és Dánielt máj. 9-én, a kik mind előkelő városi ev. polgárok voltak, sőt megölte az egyház legbuzgóbb vidéki tagjait: Keczer Andrást (márcz. 5-én) és Gábort, Sarossy Mártont márcz. 22-én. Míg a vértörvényszék ezen áldozatainak szétmarcangolt hullái negyed részekre vágva a város 4 oldalán függtek, félelemből több ev. polgár lett rom. katolikussá. A megtorlás jogán dühöngtek ellenök, mert hogy ők, midőn Tököli idejében hatalmasak voltak, feldúlták a franciskanusok zárdáját és azon franciskánus áldozó papot, a ki az akkori — bár kevés — rom. katolikusoknak lelki atyja volt, bántalmazták s a városból kiűzték. Most a rosszul fizetett katonaság zsoldját is rajtuk zsarolták ki.

A csüggedés napjai állottak be. Csak kevesen voltak, kiknek reménye még meg nem törött. Ezek míg sokan már látván minden erőlködés hasztalan voltak, áldozni sem akartak a vallásért, — az 1687-iki pozsonyi orsz. gyűlés alkalmával egy megbízottat, nevezetesen Seredi (Szeredi) Jánost, küldtek fel, hogy kérje vissza a templomokat, vagy kérjen engedélyt I. Leopoldtól legalább arra, hogy a városban templomot építhesse nek. A kassaiak is hozzájuk csatlakoztak. Vele ment Ziegler Ádám is, de ez — nem lévén költsége viszatért. Seredi János Pozsonyban a többi ev. egyházak köldöttjeivel közösen egy folyamodványt szerkesztett, melyben előadták az evangélikusok sérelmeit s melyben Eperjes sérelme különö-

sen részletezve volt. Az első rövidebb folyamodvány I. Leopoldhoz már 1687. decz. elején kelt, a második, melyben megyék szerint vannak részletezve sérelmeik, 1687. decz. 23-án. De mitsem értek el!

Végeszakadván az orsz. gyűlésnek, Seredi nem akarván eredmény nélkül visszatérni, Bécsbe költözködött és ott már 1688. márcz. 26-án egy új folyamodvánnyal járult I. Leopold elé, melyben többek közt felemlíti azt is, hogy Eperjesen három annyi az evangélikus, mint a róm. kath. és pedig az előkelőbbje, éppen a régi polgári családok, míg a többi csak „beszár-mázott.” A folyamodvány erős, majdnem követelő hangon volt tartva. A részletezésnél meglátszott az írónak elkeseredése a jogtalanság felett. Nem ért eredményt. Új folyamodással tett kísérletet. Kissé szelidebben szólt, különösen elvi szempontból és a gyakorlati következmények feltüntetésével támogatta kérelmét. Nem kapott feleletet reá. Ekkor 1688. máj. 5-én az udvari cancellária fejénél, Strattmann grófnál nyújtotta be új folyamodványát. A sérelmeket is felsorolta s bemellékelte s különösen kiemelte hogy a város fizeti a kath. egyháziakat és tanítókat, tanárokat, pedig a város birtokos, fizető polgára majdnem mind evangélikus s azoknak meg semmi sem engedtetik meg. Süket fülekre akadt. De ki nem fáradt. Addig addig járt az egyes ministerekhez, míg végül a ministeri tanács foglalkozott kérelmével s ezen választ adta néki: hogy előbb ki kell küldenie gróf Csáky István, országbirót, ki kir. biztos volt a felvidéken, hogy vizsgálja meg: vajjon csakugyan úgy áll-e a dolog, a mint az a folyamodványban előadatik. Csak azután fog a minister-tanács határozni. Így tehát Seredi voltaképen semmit sem ért el

Időközben pedig — mint láttuk — az eperjesi evangélikusoknak a városi hatóság a városon kívüli istenitis. telettartást sem engedte meg 1688. aug. 24-én. Szeptember havában megjött Csáky István gróf, azon bizottság elnöke, melynek feladata volt helyet jelölni ki az evangélikusoknak a városon kívül a templom építésre. Az eperjesiek egy folyamodvánnyal járultak elébe, melyben emlékeztetik őt, hogy Lőcsén nála benyújtott folyamodványuk óta a városi tanács, daczára a király engedélyének, az ország törvényeinek s a bizottság intézkedéseinek, papjaikat nem csak a belvárosból, de a város egész területéről kiüzte s kéri, hogy papjaiknak visszatérni, a városban lakni s a városon kívül a templomnak helyét kijelölni kegyeskedjék. Erre grf. Csáky István szept. 17-én azon választ adta nekik, hogy az evangélikusok visszautasítván a bizottság által nekik kijelölt helyet, a mi egy sz. k. városban sem történt, a bizottság működését megakadályozták s hogy a város hatósága a földes uri jog alapján¹ üzte ki az ev. papokat, a mi ellen a bizottság nem tehet. Ez ellen egy emlékiratban érveltek az evangélikusok, felhozván, hogy a király megengedte a szabad vallásgyakorlatot és hogy Caraffa is, mint annak teljhatalmu képviselője, ismételten ugyanazt tette és hogy papjaik elűzésével királyi rendelet s országos törvény s nevezetesen az országgyűlés² azon határo-

¹ »Jure dominorum terrestrium articulari.«

² Utolsó pozsonyi 21. t.-cz.

zata is, mely szerint a vallásháborgatók büntetendők, — sértetett meg. A mi pedig a földesuri jogot illeti, olyannal a sz. k. városok felett csak a király birhat, a ki a szabad vallásgyakorlatra engedélyt adott; a városi hatóság pedig csak a városi polgárok egyetemének határozatát hajthatja végre; ámde ilyet az nem határozott, mert az nagyobb részében evangélikus, — ha pedig eltüretnék az, hogy egy hatóság minden jog és törvény ellen cselekedjék, olyan zavar támadhatna, melyben a királyi jogok sértetnének meg. Erre gr. Csáky István csak azt felelte: Ha szabad volt a lutheránus eperjesi városi hatóságnak kegyuri jogon egykor kivetni a városból a r. kath. és kálvinista papokat, miért ne volna az szabad a r. kath. városi hatóságnak velök szemben? Ezen felelet kelt 1688. szept. 2°-án. Belátták, hogy grf. Csáky Istvántól mit sem remélhetnek. Megírták mindezt Seredinek. Seredi ezekre való tekintettel dolgozta ki okt. 15-én I. Leopoldhoz benyújtott folyamodványát. Ebben különösen kiemelte, mily kevésbe vette a városi hatóság az ő szavát, midőn az ő rendelete ellenére 1688. aug. 24-én kiűzte az ev. papokat a város területéről; bemellékelte grf. Csáky István azon feleletét, melyre az emlékirat következett; kiemeli, hogy az egykor felajánlott helyet nem az egész egyház, de annak csak jelenlévő 3 tagja utasította vissza és az is börtönnel lakolt ezért s ebből nem folyik, hogy minden evangélikus kiirtandó s minden ev. kiűzendő — s a hely sem volt megfelelő, pedig az 1681-ki 25-ki soproni t. cz. megfelelő helyet rendel, mit a pozsonyi 1687-ki 21 t. cz. is elismert és Caraffa is megadott. A mi a földes uri jogot illeti, ügyesen használja fel az eperjesiek Csáky grf. előtt kifejtett érveit. Micsoda rend volna az — úgy mond — hogy a városi hatóságok felforgathatnák a királyok által adott jogokat, rendeleteket? Jézus 5 sebére kéri I. Leopoldot, hogy a fenti törvények alapján a városban templomnak és iskolának helyet kijelölten, a papok biztonságát őrizni, az ifjúság oktatását lehetővé tenni s így vallás erkölcsi neveltetést biztosítani kegyeskedjék hű ev. alattvalóinak, a kik azért leg-hivebb szolgálai leendenek. Kéri mindezt az eperjesi német, magyar és tót egyház nevében.

De ezzel sem ért czélt. Nem kapott feleletet. Seredi azért nem lankadt el. Pedig nehéz napok következtek reá. A kassaiak, a kik elfogadták volt a gr. Csáky István által nekik kijelölt, bár messze a külvárosban fekvő s éppen nem alkalmas helyet, most kifáradván a várakozásban, kijelentették, hogy többé Seredinek költséget nem adhatnak, sőt maguk az eperjesiek is kimerültek s kijelentték, hogy annyit a mennyit eddig küldözgettek — nem küldhetnek.

1689. s a következő években sikerült neki kivinnie, hogy midőn több ev. és ref. egyház bizta ügyének szorgalmazását az udvarnál egy-egy küldöttségére, ő ezen küldöttekneg utbaigazítója lett, mint olyan, a ki már 3 év óta elég nagy tapasztalatot szerezhetet magának ez ügyben. Majd azok helyett őt magát tették ez egyházak megbizottjukká. Fáradozásának, utánjárásának végre sikerült kivinnie azt, hogy I. Leopold gr. Csáky Istvánhoz 1693-ban Bécsből keltezve azon rendeletet intézte, hogy miután az eperjesi ev. és ref. vallásuak részéről mellékelte emlékirattal egy

folyamodvány nyújtatott be hozzá a szabad vallásgyakorlat iránt, ő pedig 1691. ápr. havában egy országos resolútiót (*Explanatio Leopoldina*) adott ki s az egyes kérdésekben nem járhat el, vizsgálja meg az ügyet és az emlékiratban foglaltakat és ha ezekben van valami kérve, a mit a fenti resolútió értelmében megadhat, azt a resolútióhoz mellékelt instructio (magyarázat) útja itásai szerint adja meg nekik.

A mint ezt megkapta Seredi, haza jött és az egyház tekintélyes tagjaival közölve a leiratot, elhatározták, hogy rögtön az országbiróhoz, gr. Csáky Istvánhoz mennek, gr. Csáky István ekkor Lőcsén tartózkodott Bemutatták néki I. Leopold leiratát. gr. Csáky azt felelte, hogy rövid időn belül Eperjesre jön — és csakugyan eljött Eperjesre máj. 27-én, 1693.

Alig, hogy megjött, tisztelegtek nála az ev. hivek és egy emlékiratot nyújtottak át néki, melyben utalnak a törvényekre, utalnak arra, hogy nekik nem egy pap kell, mert három nemzetiségből áll az egyház és reformatusok is találnak s a törvény értelmében a sok vidéki ev. is bejöhet a templomba s hangsúlyozzák, hogy az ő kegyelmétől ügyük igazságos elintézését várják. Kérik, hogy nekik a városon belül adassék hely templomokra (mint a kassai reformatusoknak) iskolákra, paplakokra; addig pedig, míg ezek felépülnek, engedje meg, hogy valamilyen magán házban tarthassanak (a városon belül) istenítiszteletet, a papok a városban lakhassanak a tanárokkal együtt s itt taníthassanak. Azt a feleletet kapták, hogy az, a mi a többi sz. k. városoknak megadatott, tőlük sem fog megtagadhatni. Erre gr. Csáky István még az nap hirtelen elutazott Kassára, azt mondván, hogy ott sürgős dolga van és az eperjesieket Keczer Sándorhoz és Melczér Jánoshoz, megbízottaihoz utasította.

Másnap azután az evangélikusok ezen urakkal a felső külvárosba mentek és a Czauner-féle kertet a mellette fekvő 2 holdnyi szántófölddel, mely Róth Mihályé volt, akarták kijelölni istenítiszteleti helyül, de midőn a kerthez értek s a kert ajtón bemenni kívántak, két városi tanácsnok, t. i. Scholtz Jeremiás és Grotker Tóbiás a kert ajtóba állván »két drabanttal,« a bizottságot a kertbe nem bocsájtotta, ellenben a városi hatóság nevében tiltakozott az ellen, hogy az evangélikusoknak szabad vallásgyakorlat engedessék. A megbízottak körüljárták a kertet és a szántóföldet kívülről és átadták azt az evangélikusoknak. Ezt az evangélikusok köszönettel fogadták és mivel a kertben s a szántóföldön semminemű épület sem volt, arra kérték a megbízottakat: engedjék meg nekik, hogy addig, míg valamilyen épületet állítanak, a szomszéd csürben tarthassanak istenítiszteletet. Ezt a megbízottak megengedték. Erre az evangélikusok a csürbe menvén, a »Téged Isten dicsérünk« (az Ambrosius Luther-féle: »Herr Goth dich loben wir«) hymnust énekelték el és hálaistenítiszteletet tartottak prédikációval, azután pedig a pappal együtt a városba indultak. A város kapujánál az ör figyelmeztette őket, hogy ev. papnak a városba menni nem szabad. Ők a többi sz. k. városok példájára utaltak és mind bementek.

Gr. Csákytól ugyan a belvárosban kértek volt helyet, de nehogy úgy járjanak, mint előbb és semmi helyet se kapjanak, most elfogadták ezt

a felső-külvárosi kertet is. De a városi hatóság alig értesült erről, mind-
ezt megsemmisíteni igyekezett s a papot sem bocsátotta többé a városba.
Az evangélikusok a két megbízotthoz fordultak védelemért. Azok azt fe-
lítették, hogy az ő megbízatásuk a hely átadásával lejárt és gr. Csákyhoz
utasították őket, gr. Csákynek pedig jelentést tettek eljárásukról. A jelen-
tés 1693. máj. 29-én magyar nyelven mondja, hogy a »Sebes felé lévő
Hostátra kimentek« és ott »az említett designatiót ugyancsak az kerten
kívül véghezvitték,« mert akadályoztattak.¹

De közben a városi tanács is értesítette gr. Csákyt az ő protesta-
tiójáról, a megyés püspök is felszólalt, megtudta gr. Csáky, az ev. pap-
nak a városba való bejövetelét is s így informálva 1693. máj. 31-én kelt
s a megbízottakhoz írott levelében addig, a míg I. Lipóttól új rendelet
nem érkezik, mivel az evangélikusok a városban akarnak — mint mondja :
ál-ürügyek alatt — istenitiszteletet tartani, az istenitisztelet megtartását
egyszerűen betiltotta. Az eperjesiek rögtön hozzáküldötték Seredi Jánost
és Meltzel Mihályt,² hogy kérjék : könyörüljön rajtuk. Nem tette.

Sőt az alatt más történt. Andricius János lelkész, ki a városban
lappangott, a városi hajduk elfogták Grotker Tóbiás vezérlete alatt és a
Schirer-féle házból kivonszolták, felpofozták és a városból és annak egész
területéről a legsúlyosabb fenyegetések mellett kitiltották. A csűr, mely-
ben ama istenitiszteletet tartották, két hónappal az átadás után leégett.³

Tanácsot ültek erre az evangélikusok : mit tegyenek ? Gyűjtést ren-
deztek. Költséget adtak Seredi Jánosnak és az ujra felment Bécsbe.
De a katolikusok sem pihentek, hanem felküldték Medveczky Mátyást
Bécsbe, hogy igazolja protestatiojukat, tiltakozásukat és tegye lehető-
lenné, hogy Seredi valamit kivigyen.

Seredi a mint feljött Bécsbe, magát a királyt nem akarván zaklatni,
mindenek előtt az udvari cancelláriához fordult folyamodványával, mellé-
kelvén a fentnevezett okmányokat, u. m. : A) alatt Leopold leiratát gr.
Csáky Istvánhoz, B) alatt gr. Csáky I. máj. 26-iki hátirati végzését a pro-
testánsok emlékiratára, C) alatt az albizottság jelentését, D) alatt gr. Csáky
I. legújabb tilalmát. Midőn pedig vette észre, hogy erre semminemű fele-
letet nem kap : jun. 15-én újra egy emlékirattal járult az udvari cancel-
láriához, melyben felemlíti, miszerint értesült arról, hogy folyamodványát
az udvari cancellária megolvastatta és azt határozta, hogy mielőtt dön-
tene, meg fogja hallgatni Eperjes r. kath. vallásu hatóságát, közölvén azzal
az ő, Seredi folyamodványát, hogy mit felel az arra, miszerint az udvari
cancellária parancsának ellenszegült ?

Ámde ez, szerinte, mind felesleges, mert hiszen ő okmányilag iga-
zolja az eperjesi városi hatóság engedetlenségét ő Felségével szemben, sőt
ismeretes az is, hogy a hatóság azóta, időközben, midőn gr. Csáky I. a

¹ Az evangélikusok ezen kertet és szántóföldet előre megvették volt.

² Meltz = Meltzel.

³ Valószínűleg felgyújtott.

vallásgyakorlatot ő Felsége újabb határozatáig betiltotta, a városban magánzó módjára tartózkodó és semminemű lelkeszi funkciót nem végző ev. lelkeszt, Audriciust, nemcsak elfogta, bántalmazta, hanem a városból, a külvárosokból sőt az egész város területéről kiűzte, a mit mind a hatóság nem tagadhat, — s így vele a folyamodványt közölni s attól valamely („exquisita informatio“) különleges kiértesítést bevárni csak az ő küldői-nek¹ okozna veszedelmes haladékos, halogatást, mert jun. 21-ére az ország-bíró már Kassára bizottsági ülést irt ki az ő kérelme ügyében s ezen bizottsági ülésen az egri püspök, gr. Barkóczy Ferencz, ő felsége által bizottsági tagokul kiküldve, az evangélikusok vallásgyakorlatának visszaállítása ügyében már előzetesen kiküldve jelen lesznek s ha ezen ülésen nem lehet határozni és a bizottsági tagok haza mennek s maga az országbíró is, a ki haza térvén, onnan Bécsbe készül néhány hónapra, eltávozik: nem egy könnyen jönne az újra össze, pedig ezek jelenlététől függ az ő kérelmek megadásának végrehajtása. Miért is alázatosan kéri az udvari cancelláriát, hogy a kijelölt helyet megerősíteni s az evangélikusokat s azok papjait királyi pártfogás alá venni s a kérelem többi tárgyai iránt is határozni kegyeskedjék.

Midőn pedig megtudta Seredi, hogy a r. kath. városi hatóság megbizottja, a fentnevezett Medveczky Mátyás az udvari cancelláriánál a maga emlékiratát („memoriale“) benyújtotta, mivel az országbíró az udvari cancelláriának, a Seredi emlékiratára vezetett határozatainak, engedelmeskedni nem akart, az udvari cancellárhoz, Maholany Jánoshoz fordult és kérte, hogy adassék ki néki azon emlékirat (memoriale) és mivel hallotta, hogy őt Leopold megbizottjához, gr. Csáky Istvánhoz utasítják, kérte, hogy ezt hiteles irattal tudassák vele.

Maholany János még 1693. jun. 18-án azt felelte neki, hogy ezt vele gr. Csáky I. tudatni fogja. Midőn pedig ezt jun. 19-én sürgette, már készen találta az előzetesen kiállított, jun. 12-én kelt cancelláriai megbízást, melyben gr. Csáky I. utasítatik, hogy a király resolúcióinak megfelelőleg az ügyiratokra való tekintettel döntse el az ügyet.

Ezen cancelláriai iratot Seredi megküldte az eperjesieknek, azok pedig rögtön követet küldtek gr. Csákyhoz Lőcsére, kérvén azt, hogy egyszer már hajtsa végre a király kegyelmes rendeletét a kijelölt hely átadása s szabad vallásgyakorlat megengedése iránt. Ő megígérte, de felhozta hogy 1. még ki nem hallgatta az eperjesi katolikusokat, t. i. a városi hatóságot, 2. hogy kénytelen a különféle képen magyarázott szavak értelmét Ő felségétől megkérdezni és végül 3. hogy ő nem engedhet a cancellária egy hátiratának, mert ő nem függ a cancelláriától; annál fogva felhívja: kérjenek az evangélikusok a királytól rendeletet. Ezt azután az eperjesiek megírták Seredinek, a ki erre kényszerítve látta magát az eperjesiek nevében egyenesen a királyhoz fordulni. A királyhoz intézett folyamodványában elmondja, hogy ő évi kérelmekre a soproni és pozsonyi törvényeknek megfelelőleg és az ő kegyelmes rendelete folytán az ország-

¹ Az eperjesi protestánsoknak.

bíró végre illőbb helyet jelölt ugyan ki az evangélikusoknak, de az eperjesi katolikusok ellentállották. A cancellária mégis elrendelte ugyan, de — bár többször kérték az országbíró, — ez azt új királyi rendelet nélkül átadni nem akarja s azért új kegyelmes rendeletet kérnek. Pár napig nem kapott feleletet. Ujra folyamodott. Erre a cancelláriától az a feleletet vette Maholany János aláírásával, hogy mivel már a Felségtől rendeletet kaptak és az az országbírónak is megküldetett, ne zaklassák a Felséget, hanem ha új kérelmet akarnak benyújtani, Kollonich biboroshoz forduljanak, a ki a vallási ügyekben kiküldött bizottságnak elnöke. Kelt 1693. júl. 20-án.

Ezen leirat bemutatásával az eperjesiek ujra kérték Lőcsén az országbíró: intézne el végre kedvezően ügyüket! Az azonban ismételte előbbi kifogásait, a mikért nem járhat el a kérdéses ügyben; sőt szemrehányást csinált az eperjesieknek, hogy Bécsben bevádolták a commissiót, miszerint nem adott illő helyet és azt mondta; »bizony jobban tennétek, ha elismernétek hibátokat, hogy nem akartátok elfogadni a kijelölt helyet s akkor talán a király is megbocsátana nektek s megkapnátok, a mir kérték!«

Midőn ezt Seredi megtudta, folytatta bátran és elszántan, a mit kezdett, előszóval és írásban zaklatván Bécsben a cancelláriát, világos királyi rendeletet kérvén. Végül 1693. aug. 4-én Mednyánszky Pál ellenjegyzésével azon királyi rendeletet kapta gr. Csáky I. országbíró, hogy a felek kihallgatása után a templomnak és iskolának az alkalmas helyet jelölje ki s adja át az evangélikusoknak s ha van valami különös jelenteni valója, tegyen részletes jelentést.

Midőn ezen rendeletet Seredi az eperjesi evangélikusokkal közölte, azok azonnal küldöttséget (Lederer Mártont, Schneid Tobiást és Melzel Mihályt) menesztettek gr. Csáky Istvánhoz, mely könyörgött, hogy adja meg már a kért helyet, a kért szabadságot s bemutta az aug. 4-iki rendeletet, gr. Csáky azt felelte, várjanak addig, míg az ő jelentésére felelet, határozat jő a Felségtől. És hiába hivatkoztak a több sz. k. városok példájára hiába emlegették fel a sok költségek, mely alatt már-már roskadoztak!

Midőn a kiküldöttek Lőcséről haza jöttek és utjuk eredményével beszámoltak, teljes lehangoltság sőt csüggedés fogta el az eperjesi evangélikusok lelkeit. Azonban Seredi nem csüggedett. Gondolta, hogy a baj, a katolikusok emlékiratából ered. Ezt igyekezett immár megkapni. Kérte a cancelláriától, ott azt mondták az országbírónál van. Az ismét késlekedett vele, mert hiszen célja az evangélikusok teljes kifárasztása, elkedvetlenítése volt. Végül mégis megkapta azt Seredi. Ebben a római katolikusok 1. a város patronusi jogára hivatkoznak, melynél fogva csak az adhat helyet, 2. az eretnek lutheranusokat lázadóknak mondják, a kik miatt a múltban a város sokat szenvedett. Nehogy lázadás, rebellio legyen nem engednek nekik szabad vallás gyakorlatot; mert ez csak ürügy amarra, 3. 7 évvel ezelőtt kaptak helyet, de a munkácsi lázadókban bizván, visszautasították, mert azokkal »correspondentias fovebant« leveleztek, a miért a »judicium delegatum« (Caraffa vértörvényszéke) meg is büntette őket, 4. legközelebb is, midőn nekik, a hely kijelöltetett, meg nem elégedvén azzal, más nem városbeli (vidéki) eretnekekkel, a kik a

város hatósága alatt nem állanak, tömegesen betódultak a városba, a papokat közbe fogván, holott tudni való, hogy az nem szabad, a miből világos, hogy ők csak zavart akarnak, hatalmaskoóknak.

Ezt a r. katolikusok, mielőtt a felséggel közölnék, mint a r. katolikus vallás fővédőjével a cancellárral kívánták közölni.

Midőn ezt az eperjesi evangélikusok megtudták és látták a városi tanács gyalázatos, város ellenes machinációt, elkedvetlenedtek, sokan elköltöztek s a város lassanként elszegényedett.

Seredi azonban okt. 15-én a cancelláriához 23 án pedig a Felséghez nyújtott be emlékiratot, melyben az eperjesi r. katolikusok folyamodványának (a dolog folyamának hű feltárása után) mind a 4 pontját czáfolja s kiemeli, hogy azok 1. p. a királyi tekintély fölé kívánnak helyezkedni, czáfolja a hűtlenség vádját, 2 p. és a többi vádat 3. és 4-ik pont, mert hiszen már 6 éve egyedül a király ö felségétől kérnek és remélnek kegyet. Ellenkezőleg amazok lázadók, mert a mit a Judex Curiae nem tiltott s ö Felsége is megengedett s a törvény megadott, ők azt is elvették. A békésen a városba menő papot, holott más sz. kir. városokban ez szabad, megtámadták és bántalmazták. Ennélfogva a 3 nyelvű eperjesi ev. egyházak nevében kéri a királyt, hogy őket ezek ellen megvédelmezni, az épen Bécsben tartózkodó országbíró a neki többször kiadott rendelet végrehajtására utasítani s így az általa szentesített törvény áldását rájuk is kiterjeszteni méltóztassék.

A királyhoz intézett emlékiratára nem kapott Seredy választ, a cancellária ellenben felelt neki, azt mondván, hogy mivel az ügynek elintézése az országbíróra bízott, annál sürgesse a döntést. Az országbíró azután az eperjesiek többször felkeresték kérelmeikkel, de ámbár egy ízben azt felelte nekik, hogy nemsokára Bécsbe megy és ott jelentést fog tenni ö felségének, a mire az eperjesiek rögtön értesítették megbízottjukat, hogy ezen jelentés tételt sürgesse meg és ámbár Seredy a Bécsbe érkezett országbíró többször felkérte, hogy a jelentést tegye meg, sőt az azt meg is ígérte: több hét multával mégis haza került az országbíró a nélkül, hogy azt megtette volna. Ekkor Seredi a következő írott figyelmeztetéssel fordult hozzá: 1693. nov. 20-án »nem akartam ugyan Excellentiának terhére lenni, mivel hittem, hogy még elutazása előtt az általam képviselt ügyben várt kedvező eredményt érek, de a szomorú kényszerűség késztetett arra. A cancellária által Excellentiához utasítatván, kértem volt, hogy tegye meg jelentését s Excellentiád megígérte volt, hogy azt, mivel úgy is magával hozta, megküldi a Cancellariának s most azt hallom Excellentiád titkárától, hogy azt nem akarja megtenni, ezen megütköztem s azért alázatos kérelmemmel járulok elébe. Tekintettel arra, hogy Excellentiádat folyó évi aug. 4-én, ö Felsége arra küldte ki: 1. szándékozik-e új helyet kijelölni az eperjesieknek templomépítésre? 2. ha vannak észrevételei, jelentése ez ügyben, szándékozik-e azt ö Felségével közölni? kérem sziveskedjék nekem — ki joggal kérek — erre kiküldetéséhez képest, még elutazása előtt, ezen kérelmemre vezetett hátirat útján felelni.«

Midőn az országbíró Seredi ezen levelét elolvasta, elvörösödött és azt az épen nála lévő Okolicsányi Pálnak megmutatván, felelet nélkül küldte vissza. Ekkor Seredi meghökkent és ismerőseivel, jóbarátaival tanácskozáván, még az nap egy más emlékiratot küldött gr. Csáky István országbíróhoz.

Ebben felhozván, hogy küldői a végtelen sok költséget, melylyel az ő bécsi tartózkodása jár, már nem bírván, őt arra sürgetik, hogy vegye már el ügyöket, alázatosan kéri az országbíró, hogy vagy tegye meg azt, mire ő Felsége aug 4-iki leiratában feljogosította, vagy ha van, tegye meg az ellen ellenészrevételeit. Mert az eperjesi városi hatóságnak a földesuri jogra való hivatkozása a törvénnyel és a királylyal szemben jogtalan, jogtalan ez ügyben, annál is inkább, mert Eperjes lakóinak többsége evangélikus és mert a törvény Eperjesre nézve világosan szól, és végül, mert a király földesuri joga feljebb áll a városi hatóság földesuri jogánál, éppen úgy, mint más sz. k. városokban. Örvendeztesse meg tehát nagy bánatában kegyelmes döntéssel.

De gr. Csáky I. nem tett semmit, hanem elutazott Bécsből.

Ezen zavarában Seredy a Cancelláriához fordult folyamodványával.

Ebben elmondván, miszerint megütközéssel hallotta, miszerint az országbíró, már elutazott és kijelentette, hogy az eperjesi evangélikusok ügyében előbb nem fog eljárni, míg a két félt ki nem hallgatja s hogy ebben a Cancellária is megnyugodott, a miben azonban ő a Cancellária és ő Felsége tekintélyének, kik a hely kijelölését és átadását bízták az országbíróra megsértését látja, és kifejtván, hogy a felek kihallgatására már nincs szükség, mert már azok ki voltak hallgatva, hanem igen is szükség van arra, hogy azt tegye, a mit tett Felső- és Nagy-Bányán, a hol a jezsuiták ellenmondása daczára az egri püspök által hallgattatván el azokat, megtett s a mi már a többi sz. kir. városokban is megtörtént, annál is inkább, mert őt nem ítélő birónak — mivel az maga a Felség volt, — hanem végrehajtónak küldötte ki a király s nem szabad a királyi kegyet tőlök megvonnia s mivel így a törvényben is biztosított jeg világos: kéri, hogy a Cancellaria az ő sok évi kéréseire, küldőinek óriási pénz áldozataira való tekintetből, a király sajátkezű aláírásával ellátott rendeletekre is tekintettel, melyek közül az egyik az eperjesi városi tanácsnak, a másik az országbírónak szólt, a király nevében, kinek tekintélyével működik, a városi tanácsot és az országbíró meginteni s az eperjesi evangélikusoknak az országgyűlés és ő Felsége által megadott jog alapján, a többi sz. k. városokhoz hasonlóan a templomra való helyet és a szabadvallás gyakorlatot, már csak a közeledő karácsonyi ünnepekre való tekintetből is megadni, illetve az országbíró arra kötelezni, méltóztassék.

De Seredy fáradozásainak nem sikerült többet kivínnia, mint azt, hogy a Cancellária egy leiratot intézett gr. Csáky István országbíróhoz 1693. decz. 15 én, melyben őt arra hívja fel, hogy mivel máskülönben sem ő Felsége, sem a Cancellária a Seredy zaklató kérelmeitől nem szabadul, tegye meg mielőbb jelentését, annál is inkább, mert ezen jelentés nélkül ez ügyben nem dönthet.

Vajjon megtette e az országbíró a jelentést vagy sem, és ha igen: milyen volt az? azt az eperjesi evangélikusok sohasem tudták meg. Valahányszor kérték — pedig igen gyakran kérték — mindig tudott valami okot felhozni, a miért azt nem teheti.

1694. májusában Eperjes külvárosában töltött gr. Csáky I. országbíró egy éjszakát, ekkor az eperjesi evangélikusok egy két tagu küldöttséget küldöttek hozzá. Ennek Krucsay István, az országbíró akkori titkára, azt mondotta, hogy a jelentés már felment, de hogy mi volt benne, el nem mondhatja.

Időközben Seredy bármennyit fáradozott is, Bécsben semmit sem vihetett ki. A sok kellemetlenséghez járult még az is, hogy kifogyott a költsége és az eperjesiek, részben nem birtak, részben nem akartak neki többé pénzsegélyt küldeni, mivel hogy mind hasztalan, úgy sem érik el, a mit kérnek. Haza hívták tehát és szabad vallás gyakorlat nélkül maradtak.

Nyomoruságos állapotok közzé kerültek, városi hivatalt nem viselhettek, de súlyos adóval terhelték őket. Az ifjuság — nem lévén iskolák — tudatlanul s vallási ismeretek nélkül nőtt fel, a felnőttebbek elvadtak. Az ellenfél, mindig többet és többet mert. 1694-től a czéhekben és más iparos egyesületekben a processiók alkalmával a zászlók hordozására kényszerítették, különösen Úrnapkor. Ha valamelyik nem engedelmeskedett, igen szigoruan büntettetett meg.

Itthon istenitiszteletet nem tarthatván, a szegény eperjesi evangélikusok sátoros ünnepeken és vasárnaponként a szomszéd falvakba mentek a templomba, nevezetesen Salgóba a hol Krudy Márton és Szinyére, hol Andricius János egykori eperjesi ev. tót lelkész, volt a pap.

De még ebben is háborgatták őket. A szegény Andricius János maga is kényszerült az üldözés elől Salgóra menekülni s a polgárokat sem bocsátották ki a városból, a város kapuihoz a városi hatóság által oda állított hajduk stbi. És így tartott ez 1704-ig.

A Collegium Rákóczy-ánum.

Melzel Mihály kézirati naplója szerint 1701. ápr. 10-én váratlan megjelen+ Eperjesen a cs. kir. generalis Solary gróf és még ugyanaz nap éjjelén kiküldvén pár száz katonáját N.-Sárosra és Sáros Szent-Mihályra utóbbi helyen Szirmay István grófot, előbbi helyen pedig Rákóczy Ferencz herceget elfogatta s ápr. 11-én Eperjesre hozatván, május 5 ig itt börtönben tartotta, miglen egy napon Bécs-Ujhelyre Ausztriába vitte őket. Ezen fogásból ugyan Rákóczy Ferencz októberben kimenekült és Lengyelországba ment s ott a szintén menekült gróf Bercsényivel tanácskozott. De ez évben és a következő 1702-ik évben még semmi új sem történt. Azonban az 1703-ik év májusában s éppen a pünkösdi hetében Rákóczyék Lengyelországból Munkács vidékén Magyarországra törvén és a Rákóczy-féle birtokokon a jobbágyokat s más lakókat megnyervén, majd a szomszédság-

ban a nemességet és más rendeket is bevonván, táborukba gyűjtötték. Midőn már több ezerre szaporodott fel a felkelők serege, a csekély császári sereg, bár megkísérlette, nem volt képes a Tiszavidékén elhatalmosodott mozgalmat elnyomni és a felső-magyarországi sz. k. városokba, nevezetesen Kassára és Eperjesre vonult vissza. Erre a Rákóczy-féle forradalom híre terjed az egész országban és nemsokára csak az erősített sz. k. városok és a várak maradtak hivek a császárhoz, de ezek is lassanként a forradalomhoz csatlakoztak.

A mi már Eperjest illeti, ezt erős császári (gyalog és lovas) sereg tartotta megszállva. A Montecucoli ezred volt itt. És bár Rákóczy hívei már 1703. októberében is megjelentek a város környékén és lovat és szarvasmarhát hajtottak el, sőt a külvárosokat is fölgyújtották, még sem vittek ki semmit. Midőn azonban a várost több mint egy évig tartották körül zárva és a város sehonnan sem remélhetett segítséget, polgárai pedig az éhség az inség s némelyike a Rákóczy-féle forradalommal való rokonszenv folytán is szökdösni kezdtek, végül Eperjes is megadta magát 1704. decz. 4-én.

Midőn az eperjesi evangélikusok, kik hallották volt, hogy II. Rákóczy Ferencz az ország régi szabadságáért küzd („Pro patria et libertate.”) meggyőződtek róla, hogy a merre II. Rákóczy Ferencz diadalmas fegyverei járnak a 3 vallásnak (r. kath. evang. és reform.) mindenütt szabad vallás gyakorlat engedtetik, rögtön a megadás után sürgetve, kérték a városi tanácsot adja meg azt nekik ő is. Ez vonakodott. Ekkor a fejedelemehez, majd annak Commissariusához folyamodtak. Ezek mellettök nyilatkoztak, s ekkor már azután engedett a városi tanács is és átengedte a városi vendéglőt az evangélikusoknak isteniszteleti helyül.

Nagy volt az evangélikusok e felerti öröme! Elfeledték a sok szenvedést és hálaünnepre készültek. Ezt meg is ülték 1704. decz. 7-én, ádent másod vasárnapján. Délelőtt az általok felkért szebeni lelkész Sartorius Sámuel, délután a Steinauból, Sziléziából való késmárki magister Jeremias Gottlieb Titzius végezte az isteni tiszteletet. Majd berendezkedtek. A német gyülekezet a vendéglő emeleti, a magyar a földszinti helyiségekben tartotta a maga isteniszteleteit, a szláv egyház pedig a Schobert-féle házban. Német papul meghívták Titzius mellé még Mag. Schwartz Jánost, a volt tanárt és rectort, tót papul a régtől kedvelt Andrius Jánost; a magyar egyházat pedig, mivel lelkészt hamarjában nem kaphattak, tanulók látták el. Hogy ekképen visszanyerték szabadvallás gyakorlatukat, annak biztosításáról és fejlesztéséről is gondoskodni kezdettek. S mivel ebben a szövetséges rendek protestans tagjai mindenképen segítségökre voltak s Rákóczy Ferenczet kedvezően hangolták, elérték azt, hogy Rákóczy Ferencz egyik hívéhez Berthóty Ferenczhez rendeletet küldött, miszerint adja át az eperjesi evangélikusoknak a felsőmagyarországi ev. rendek elfoglalt s most a jezsuiták kezén lévő Collegiumát. És hasztalan protestált a jezsuiták eperjesi rendházának akkori feje, egyuttal eperjesi r. katolikus parochus, Kolb János Baptista Superior, mert a *Collegium 1705. jan. 2-án csakugyan visszaadatott a törvényes gazdájának, az evangélikusoknak.*

A mint az evangélikusok a Collegiumot visszakapták, szervezni kezdték azt és megválasztották a régi rendhez képest az inspectorokat; hatot a vidéki nemesekből, hatot a városi polgárokból. Mivel pedig az iskolának alapja, pénze, jövedelme nem volt, megindították a gyűjtést s midőn már az némi eredményt mutatott, hogy megkezdődhessék a rendszeres tanítás, megválasztották a tanárokat. Ezen gyűjtés még a következő évben is folyt s mint azt annak eredeti okmánya tanúsítja, de a Mayer A.-féle másolatban is látható, összesen 8416 frt 20 fillért jövedelmezett. Ezen összegbe fel van véve már a Schmidegg Jeremiás által Selmeczen a Collegium javára letéteményezett 7120 frt is. Az aláírók között nagyobb összegekkel szerepelnek: Szentiványi János 300 frt, Eisdorfer Sámuel özvegye 180 frt, Ödönffy Zsuzsánna évenként 100 frt, Szirmay Miklós 100 frt, Szirmay András 100 frt, Róth Mihály évenként 30 frt, Szentkereszti Dániel 60 frt, Goszke Henrik évenként 36 frt. Az évenkénti adományok összege 306 frt.¹ Igazgatóul, rectorul, meghívták a multból előnyösen ismert Rezik Jánost, a ki éppen akkor a thorni gymnasiumnál viselt tanári állást, a késmárki lyceumirectori állással cserélte volt fel. S ez oly sikerrel rendezte be tanár-társaival a tanítást, hogy azon pár év alatt, melyben a Collegium az evangélikusok kezén volt, sok jeles ifjút nevelt a hazának és az egyháznak is a szószék és iskola srolgálatára. Nem ok nélkül bocsátották őt el a késmárkiak oly nehezen.

Az evangélikusok ekkor czélszerűnek találták a vidéki nemességgel egyetértve, az azon időben Lengyelországban Ranvitz városkában tartózkodó XII Károly svéd királyhoz hit sorsosukhoz egy támogatást, segédelmet kérő küldöttséget menesztetni. El is küldték hozzá Szirmay Miklóst és Melzel Mihályt. És ezek nem hiába fáradoztak, mert bár készpénzt nem hoztak haza, megnyerték e nagy király pártfogását, ki erről az eperjesi evangélikusokat és a Collegiumot egy azokhoz Ranvitzból keltezett 1705. jul. XVIII|XXVIII. aláírt leiratában biztosította is. (A levelet C. Piper. XII. Károly titkára írta. Ebben Piper elmondja, hogy ura XII. Károly király a vestphaliai békében neki fentartott jognál fogva, jogsultnak érezvén magát a császár evangélikus alattvalói érdekében közbe járni, felkérte a császár királyt, hogy az kegyelmesen bánjék azokkal és védelmezze meg őket ellenfeleik zaklatásától, üldözésétől s állítsa vissza előbbi jogaikba. Igéri egyuttal, hogy Collegiumukat, mihelyest teheti, segélyezni fogja s pártfogása felől biztosítja őket.)

Midőn ezt a fentnevezett követek megkapták, elmentek a svéd külügyi titkárhoz Hermelin Olafhoz és hálás köszönetük tolmacsolása után, őt is felkérték legyen szószólójuk. És ime már másod napra 1705. jul. XX XXX-dikán megkapták a C. Piper által ellenjegyzett azon királyi rendeletet, melyben XII. Károly meghagyja, hogy a greisvaldi (Pomeraniai) egyetemen 4. theológiát tanuló magyar ifju a királyi alumnusok sorába vétésék fel s a míg csak lesz, mindenkor 4. ev. magyar ifju tartassék el svéd királyi költségen a greifszvaldi egyetemen.

¹ Lásd: Mayer Á. jk. 62. sk. lap. Sz. k. Eperjes város levéltára. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

Az evangélikusok immár arra törekedtek, hogy teljessé tegyék a szabadvallás gyakorlatot és ennek folyományaként a városi hivatalokban is alkalmaztassanak. Még az 1704-ik év végén a „primarius Tribunus Plebis,” a r. kath. Novák András beleegyezésével két követet küldtek Rákóczy Ferenczhez, u. m. Haydenreich Jónás ev. és Szmolnik György r. kath. polgárokat, hogy eszközöljék ki a fejedelemtől, miszerint ezentúl, vallási különbség nélkül választassanak az eperjesi városi hivatalnokokat. De ezek mit sem végeztek. Mire a r. katolikusok a városi tisztújítást úgy ejtették meg, hogy nem voltak tekintettel az ev. polgárokra. Az evangélikusok felszólaltak, de mást nem érhettek el, minthogy az esküdt polgárok közzé néhány ev. is felvételre került. Ekkor az evangélikusok tiltakoztak; a beválasztottak lemondottak és mind megtagadták az engedelmességet. Így tartott ez 1705. május haváig. A fejedelem végül protestáns hívei kérelmére is hallgatva, leküldte újra Berthóty Ferenczet Eperjesre és az új választást rendelt el. A letett régi városi tanács helyébe választott új városi tisztviselői kar már vegyesen a protestánsokból és r. katolikusokból állítottatott össze.

A szécsényi országgyűlésen azon megegyezésre jöttek a szövetséges rendek, hogy a vallás ügyét a 3 (r. kath., ev. és ref.) vallás hívei megelégedésére barátságosan intézik el úgy, hogy a templomokat és iskolákat a lakosok többsége szerint és a régi jog tekintetbe vételével fogják a három felekezet hívei közt megosztani.

Ezen határozat végtelen nagy örömet okozott az eperjesi evangélikusoknak, a kik azt remélni sem merték volna, a mi ennek folytán megtörtént. Ugyanis nekik ítéltetett a régi nagy német templom (a parochiális) a parochiával és az e mellett fekvő Nebest-féle házzal, az új magyar templom (mai ev. templom) és a vissza adott Collegiumon kívül még a régi iskola (ma r. k. elemi iskola), míg a róm. katolikusok megtartották a franciscanusok templomát a zárdával, a minoriták templomát (egykor ev. tót, ma gör. kath. székes egyházat) a mellette lévő városi kórházzal, mint iskolával és a mellette levő 3 házzal, egy közte kőből épített 2 emeletes parochiául. Ez a gör. katolikusok birtoka volt, de a város vissza vásárolta.

Hogy pedig ezen rend ne zavartassék, a szécsényi országgyűlés határozatának végrehajtására Eperjesre kiküldött egy ev., görgei Görgei Imre, egy róm. kath. Kellemesi Melczér János és egy ref., becskeházi Becskeházy Imre, megbizottak a fejedelem parancsából a szeptemberben tartott szécsényi gyűlés határozatának megfelelőleg átadták ezeket az illetőknek, meghagyván azon felül, hogy mivel a parochiának jövedelme az ev. papokat illeti, a város fizesse az ev. papokat, a róm. katolikus papnak évi 180 forintot fizessen, a Collegium által egykor birt. szőlőkre nézve pedig akként intézkedvén, hogy az azon évi (1705.) termést a róm. katolikusok szüreteljék le, de azontúl azok a Collegiumot illetik. Ezen hivatalos átadási okmány kelt Eperjesen 1705. okt. 22-én.

Az átadás megtörténvén, az evangélikusok fényes hála ünnepet ültek.

Ezt a »gyökeres birtokcserét« Ruby József (i. m. 23. s. k. lapjain) eképen beszéli el:

„1703. aug. 27-én a városban azon hír terjedt el, hogy II. Rákóczy Ferencz hadai 11 zászlóaljjal Varannóra jöttek és már augusztus 28-án reggeli 2 órakor Rákóczy hadai a szomszéd Soóvár és Harság községeiből a lovakat mind elhajtották, Eperjes és ugyancsak Soóvár legelőiről pedig szept. elején majdnem 500 darab szarvasmarhát vittek el s még ugyanazon hónapban körülzárolták a várost, mely körülzárás 1703. szept.-től 1704. decz. 4 ig, tehát 15 hónapig tartott, úgy, hogy se kimenni, se bejönni nem lehetett senkinek. A minden oldalról körülzárt városban a jezsuiták az 1703–04-ik tanévet decz. 10-én nyitották meg azon szülők kívánságára, kik gyermekeikkel a vidékről ide menekültek. A tanítás máj. 14-ig folyt, mikor is a poesis és a rhetorica széteszlott, »mert legtöbb poetának és rhetornak inkább tetszett a harcztéri, mint az iskolai poe.« Ezek nemsokára egymás után átszöktek Rákóczy seregéhez, csupán kilenczen maradván a városban, kik szintén »undorodtak a muzsáktól.«

Az itt rekedt császári lovas és gyalog katonaság de Wilson Eduárd parancsnoksága alatt 900 emberből állott. A parancsnok megtudván, hogy Kassa őrsége szept. végén megadta magát s tekintetbe véve, hogy Eperjesen a nagy inség miatt a katonák és polgárok vitézsége csügged, maga is tisztességes megadásról kezdett gondolkodni. Ezért de Wilson nov. 1-én gr. Forgács Simon kurucz tábornokkal találkozáván, megállapították és aláírták a megadási pontokat. 1704. decz. 4-én a cs. katonaság kivonult az alsó kapun át Kassa felé, a felsőn meg bevonult a kurucz hadsereg Őrsz Pál tábornok vezérlete alatt, de vele együtt két kocsin a protestans prédikátorok, kántorok és tanítók.

Keczer Sándor, mint Rákóczy e vidéki hadainak parancsnoka, támaszkodva Rákóczy manifestumára, decz. 5-én meghagyja a városi tanácsnak, hogy a protestánsok részére jelöljön ki bent a városban alkalmas helyiségeket három nyelvű vallásgyakorlat tartására. Minthogy a városi tanács P. Kolb superior, mint plébános intésére, hivatkozva a soproni és pozsonyi országgyűlések törvényeire, vonakodik e rendeletnek eleget tenni, Keczer (ámbar ő maga katolikus) újra sürgeti rendeletének teljesítését, mert különben fegyveres erővel foglalja el a jezsuita templomot az iskolákkal együtt. Erre már kénytelen volt a város engedni és az ágostaiak: a németek részére a vendéglőt, a magyarok részére a Sárosy — a tótok részére a Schubert — s végre a reformátusok részére a Soós-féle házat jelölte ki.

1705. jan. 2-án Rákóczy biztosa Berthóty Ferencz Eperjesre érkezett és nem hajtván P. Kolb superior tiltakozására, a collegiumot a protestánsoknak adta át. a jezsuitáknak csak annyit engedvén meg, hogy a collegiumi épületben lévő színházi teremből a színházi felszereléseket elvihették, mi csakhamar meg is történt, mert az összejött kath. gymn. ifjuság azonnal hozzáfogott ezen tárgyak elhordásához.

P. Kolb Ker. János superior és plébános ily körülmények közt szintén nem maradhatott érintetlenül. 1705. jun. 18-án Berthótytól útlevelet kapván, melyben ki volt téve, hogy ő német és a császári örökös tartományokból származik, felszólíttatott, hogy Eperjest és az országot hagyja

el. Itt maradt társai és a kath. nép áldasai között egy szekérkén, hat fegyveres kurucztól kísérve, Lengyelországba távozott.

A szécsényi gyűlésen Rákóczy akarata ellen a jezsuita rend ügye felhozatott s tagjai számkivetésre ítéltettek, sorsuk 1705-iki okt. 5-én eldöntetett. Rákóczy ezen határozatnak engedni kényszerülván, végrehajtására még okt. 8-ról kelt részletes utasításaival biztosokat küldött az ország különböző vidékeire, a templomok, parochiák, collegiumok és iskolák ügyeinek elintézésére. A szécsényi gyűlésből kiküldött bizottság, mely Eperjesre 1705. okt. 21-én jött, következő tagokból állott: Melczer János, itteni katolikus, Görgey Imre lutheránus, Becskeházy Zsigmond kálvinista és Krucsay egri kanonok. A bizottság legelőször az itteni jezsuiták minden ingó s ingatlan vagyonát írja össze. A protestansok követelik s meg is kapják: a parochiális és a magyar templomot, a parochiát, a régi és az új iskolákat. 22-én felolvastatott a fejedelem rendelete és 11 óra után a városházából kijött a bizottság, melyet Róth Mihály bíró a róm. katolikusok és protestansokból álló városi tanácscsal követett. Megállapodván a nagy templom főajtaja előtt, a plébánoshelyettest kéretik magukhoz a kulcsokkal együtt. A sekrestyés kinyitja a templomot, a bizottság bemegy s megállván a szentélyben, felolvassák a rendeletet, mire Melczer átadja a kulcsokkal együtt a templomot is. Turóczy M. helyettes plébános és superior óvást tesz, de Melczer nyomban kijelenti, hogy az óvás felesleges. Erre kéri a biztosokat, hágnának meg a protestansoknak, hogy az oltárokat ne rombolják szét, mint azt Tököly idejében tették. Ezt a kérést Melczer alaposnak találván, elfogadta s felhosszta a kézsmárkiak válaszát, kik midőn ugyanazon bizottság az oltárokat oltalmukba ajánlotta, azt felelték: hogy ők nem olyanok, mint az eperjesiek. A nagy templomból a bizottság a magyar templomba ment. A superior helyettes óvását itt sem vették tekintetbe, csupán az egyházi szerek elhordását engedték meg neki. Innen még a régi, azután az új iskola épületébe, a parochiára, hol eddig a jezsuiták laktak és a Nebest-féle házba mentek, mely épületeket mind a protestansoknak adták át. A Nebest-féle házból a bizottság a kórházba és a vele szomszédos két puszta álló épületbe ment, valamint azon házba is, mely a görög katolikusoké volt és ezen épületeket jelölte ki most a jezsuitáknak lakásul.

Délutáni 1 órakor vége lett ezen gyökeres birtok cserének, mire a protestansok e feletti örömükben valamennyi harangot meghúzták a soká tartó harangozás alatt mindkét templomban énekeltek és 3 prédikációt tartottak: a nagy templomban németül és tótul, a jezsuiták volt templomában pedig magyarul.

A r. kath. az 1705/6-iki évet már nem a régi iskolák épületében, hanem a minorita templom szomszédságában lévő városi kórházban nyitották meg, miután a városi tanács intézkedése folytán a betegeket s szegényeket egy külvárosi házba helyezték át. A róm. katolikusok nem voltak megelégedve és a már fentebb említett Medveczky Mátyást, a ki a szécsényi gyűlésen a város egyik képviselője volt élesen megtámadták, hogy érdekeiket rosszul képviselte; majd titkon ülést tartván, egy folyamodvánnyal járultak a fejedelem elé s annak befolyásos róm. kath.

tanácsosait is megnyerni igyekeztek. Emlékiratuk véletlen az evangélikusok kezébe került s azok ekképen értesültek — polgártársaik, azon kivánságáról, miszerint a parochiális templomot paróchiástól kívánják megkapni, mert az régi róm. kath. templom volt és mert *a város lakóinak fele róm. kath.* és kéri a papjok fizetésének megemelését, mert káplánt is kell tartania s a 180 frtból meg nem élhet s végül kéri, hogy az ő egyházi hivatalnokaikat is, mint az evangélikusokét a város fizesse.

Emlékiratuk ugyan eredménytelen volt, azonban az ev. városi polgárok készséges hozzájárulásával egyházi tisztviselőik tisztességes fizetésüket a városi pénztárból kapták ezentúl, a miben megnyugodtak.

Rezik János collegiumi igazgató rögtön, a mint helyét elfoglalta, megindította az iskolai életet és már az 1705|6-iki iskolai évben sok tanulót vonzott Eperjesre az ő nagy hire.

Ezen évben tanult itt többek között Bárány György is a későbbi neveléstani író.¹

De a fényes collegiumi iskolai élet voltaképen csak a 1706|7-iki iskolai évben fejlődött ki.

1707. febr. 15-én a szécsényi gyűlés határozatainak megfelelőleg a jezsuiták Eperjesről fegyveresen kikísértetvén, esküdt ellenségeik távozásával ez eperjesi evangélikusok a régi fényes ev. egyházi és iskolai életet varázsolták vissza.

Rezik János és társai Viczay Péter, Burius János és Motusz Mátyás nagy lelkesedéssel működtek azon, hogy a Collegium állapota az alapítás utáni első évek fényes állapotához hasonló legyen.

És nem hasztalan fáradozának. Az 1707-ik évi ünnepélyes, fényes közvizsgán 1707. márcz. 14. sk. napján, melyre Rezik J. egy Bártfán nyomtatott meghívóval hívta meg a patronatust, csakugyan megtartattak a régi disputálások is Blaho András logikus (osztrolukai ifju) theológiai, a beszterczebányai Lányi Mihály pedig bölcsészeti tételt vitatott.²

Megtartattak ugyanekkor a régi, jó szokáshoz képest a tanuló ifjuság színelőadása is, Rezik J. igazgató műve: »Pigritius scholarum hostis ad Caucasum deportatus« adatván elő 1707. márcz. 18-án. Az ezen színdarabban közreműködő tanuló ifjak névsorából látni, mily messze körből jött össze az ifjuság Eperjesre. Mily nagy lehetett a Collegium jó hire! A felső-magyarországi legelőkelőbb nemesi és polgári családból 77 ifju működött közre!³

Az új viszonyok, a kedvező helyzet, az újra szervezkedő egyházak érdeke és a pietismus elterjedése szükségessé tett egy zsinatot s mivel arra a fejedelemtől, II. Rákóczy Ferencztől, az evangélikusok engedélyt nyertek, „nemzeti zsinatra“ ültek össze Rózsahegyen 1707. (Liptó). Laetare vasárnapon (ápr. 3/10 napján.)⁴

¹ Lásd: J. S. Klein i. m. III. k. 31. lap.

² Lásd ezen meghívót: Szabó K. i. m. II. k. 2281. sz. 620. l.

³ Lásd neveiket J. S. Klein: i. m. I. k. 374. lap. 306. jegyzet és Szabó Károly i. m. II. k. 2282. sz. a 621. lapon.

⁴ Lásd ezen zsinat történetét: Zsilinszky Mihály: Egy forradalmi zsinat története. Bpest. 1889.

Melzel M. krónikája e helyütt első sorban közli a VI. sz. k. város lelkészi küldötteinek M. Zabler Jakab superintendens és bártfai német, M. Schwartz János eperjesi német, M. Sárossy János kassai magyar lelkésznek adott »Instructiot« megbízást.

Ebben a 15-ik pont alatt az foglaltatik, miszerint vigyék keresztül, hogy az eperjesi Collegium, mint az ev. rendek és a haza kincse fentartassék s a lelkészek köteleztessenek a szószékről hívni fel nemes és nem nemes hallgatóikat az adakozásra. Összesen 15 pont.

Majd közli a sz. k. városok 3 világi (polgári) követének, u. m. Brokoff János György löcsei, Frankenstein János György bártfai és Haydenreich János eperjesi polgároknak adott utasítást, melynek ugyancsak 15-ik pontja alatt felhivatnak azok, hogy eszközöljék ki, miszerint az eperjesi Collegium biztosítására irányuló tanácskozásoknál, a Collegium tanárainak fizetése biztosítására alap gyűjtessék.

Ezen két renbeli utasítás kelt 1707. márcz. 30-án. Összesen 26 pont.

A Collegium is küldött 3 követet a rózsahegyzi zsinatra, nevezetesen: Szirmay Miklóst, Brezinay Jánost és Haydenreich Jánost, a Collegium inspectorai közül és azoknak a következő 10 pontból álló utasítást adta az 1707. márcz. 21-én tartott pártfogósági ülésből:

1. Üdvözlőlvén a Collegium nevében a zsinatot s annak érdemes tagjait, vigyék keresztül, hogy a zsinat legtekintélyesebb egyházi és világi tagjai választassanak meg inspectoraivá, — a kik azután a Collegium alapjainak növeléséről, a tanárok megfelelő díjazásáról és az ifjak segélyezéséről gondoskodjanak.

2. Mivel sz. k. Eperjes városa most is segélyezi a Collegiumot, nem csak tanárait fizetvén, de az ifjuság javára Cantatiot is megengedvén, vigyék keresztül, hogy az 1667. ápr. 16-iki szerződéshez képest Eperjes birája ha evangélikus és más ilyen vallású városi tisztviselők a Collegium helyi felügyelőinek tekintessenek, a gyűlésekre meghivassanak, azokon szavazati joggal birjanak.

3. Részletezzék mire kell a segély és miért sürgősen. Mert az épület javítást, a tanárok buzgalma elismerést, a coll. szölők művelése költséget s a convictus felállítása nagyobb összeget igényel. Ezt lehetne talán gyűjtés útján beszedni, »de ezüst pénzben.«

4. Mivel a gyöngyösi és a rimaszombati jövedelmet felemésztik a kiállítandó lovaskatonák, kérjék a rendek a fejedelmet, hogy ezen katona állítási kötelezettség alól a Collegium fölmentessék.

5. Tanácskozzanak: mikép lehetne a Hidvégi-féle hagyományt, a birtokot, a Collegium tényleges birtokába juttatni.

6. A Tárkányi-féle hagyományt hasonlóan igyekezzenek a Collegiumnak kiadatni.

7. Mivel a Collegium épülete s más épületeink, de különösen azoknak fedele rongyos, gondoskodjanak róla — Liptóban lévén — hogy néhány ezer zszindelyt kapjon a Collegium ajándékul.

8. A württembergi herczeg több évvel ezelőtt alapítványt tett magyar

ifjak számára, gondoskodjanak róla, hogy ezen tubingeni egyetemi alapítvány a magyar ifjak javára visszaszereztessek.

9. Hasonlóképen gondoskodjanak róla, hogy a svéd király által a greifswaldi egyetemen alapított s négy magyar ifjunak szóló ösztöndíj biztosítsassék s a király ő felsége által ígért támogatás, segélyezés testet öltjön.

10. Mivel a jelenleg professori ranggal működő egyetemi tanár kevésnek bizonyult s a magasabb tudományok előadására okvetlenül még legalább egy szükséges, gondoskodjanak még egy magasabb rangú tanári állás szervezéséről, de egyúttal annak alkalmas egyénnel való betöltéséről is.

Ha ezeken kívül még más uton. módon is tudják a Collegium javát előmozdítani, tegyék. A többi bölcs belátásukra s ügy szeretetükre bízatik.

A követek megjelentek a rózsahegyzi zsinaton és jól vihették dolgukat, mert a zsinat behatólag foglalkozott a Collegium ügyeivel, mert midőn a megválasztott 4 superintendens megbizta az 5-ik cikk az iskolák feletti felügyelettel, különösen az eperjesi Collegiumot ajánlotta figyelmükbe s annak felügyelőiül tette őket, majd meg a 24-ik cikkben úgy intézkedett, hogy a Collegium javára ezen egyetemes ev. nemzeti zsinat rendletéből országul gyűjtések rendeztessenek. Ezen 24 cikk szóról-szóra eképen hangzik: »Nota est etiam cuilibet Collegii Status hujusce evangelici Eperjensis ruina, eidem per adversarios professionis nostrae annis superioribus, intra quos, prae manibus eorum erat, illata; nota Convictus, Classium, Refectoriorum et aliorum aedificiorum destructio, illius itaque Synodus haec est spei, neminem futurum ex Augustano Evangelicis, ubi superinde per inspectores eiusdem, vel alios, quorum intererit, requisitus fuerit, qui eidem opem suam et auxilium, pro ratione status, Conditionis, facultatumque suarum esset denegaturus.«

A rózsahegyzi zsinat azonkívül, hogy ezen határozatot hozta, kiküldte¹ a dunáninneni superintendest Kermann Dánielt és Pohorszky Sámuel a svéd és porosz királyhoz és más külföldi protestáns fejedelemhez segélyt kérni az eperjesi ev. Collegium számára. Adott nekik útlevelet, megbízólevelet, utasítást és 200 arany útravalót. Az útlevél egyúttal megbízó levél aláírása a következő volt: »Actum in nationali Synodo nostra in Oppido Rosenberg ad diem sextum mensis aprilis Anni 1707. indicta.« Az utasítás, mely ugyanazon napról volt keltezve 5 pontból állott.

A megbízottak teljesen felkészülvén, végül 1708. máj. 14-én elindultak és aug. 17-én XII. Károly svéd király Mohilev melletti táborába érkezvén s az ezen bűnbánó napon tartott istenitiszteleten részt vevén, a király elé bocsátattak. Sternell Károly svéd tábori főpap kalauzolta őket s vezette XII. Károly elé, XII. Károly Piper és Hermelin Olaf között állva fogadta a követeket, mire Kermann Dániel hosszabb beszédben fordult hozzá. XII. Károly figyelmesen és jóakarattal hallgatta végig a beszédet s folyton a beszélőre nézvén, midőn az elhallgatott, megbizta Hermelint,

¹ Lásd: Mayer-féle jegyzők. 68. l.

hogy feleljen az ő nevében. Hermelin a király nevében biztosította a követeket a király jóakarata felől és a felől, hogy írásban beadandó folyamodványokra a legkegyelmesebben fog válaszolni. Mire azok átadták neki megbízó levelöket, melyet mosolyogva fogadott el. Harmadnapra készen volt a folyamodvány írásban is. Ezt azután felvilágosító szavak és okmányok kíséretében átadták Hermelinnek. Időközben átmentek mind Visoki-ba, Fehér-Oroszországba. Itt kapták meg Hermelintől a választ aug. 18-án. Ez egyuttal figyelmeztette őket, hogy azt olvassák meg s ha valahol felvilágosításra lesz szükségök, kérjenek felvilágosítást. Megjegyezte azt is, hogy csak elvileg s általánosan nyilatkozhatott. Midőn a Collegium segélyezéséről szólt, felemlítette azt is, hogy Magyarországnak sok arany bányája van. Mire a követek azt jegyezték meg: »És mégis rézpénzre vagyunk utalva.« Mutassanak egyet, felcélá Hermelin. Átadtak neki egy Rákóczy-féle pénzt, melynek neve s felirata »Libertas« volt. Hermelin ezt azután megmutatta a királynak.

A svéd királyi leiratban XII. Károly biztosítja az evangélikusokat, hogy ámbár most a háboru miatt mit sem tehet érdekökben, de mindenkor gondja lesz reájok és szószólójuk lesz a császárnál.

Az eperjesi Collegiumról sem fog megfélekedezni, a szepesi helytartót Lubomirszkyt, velök szemben méltányosságra fogja inteni (a 13 szepesi város akkor, 3 dominiummal együtt lengyel birtek volt. Zálogba adta Zsigmond magyar király) szerencsés hazatérést kíván nekik s üdvözli küldöiket. Erre útlevelet kértek a követek Pipertől figyelmeztetvén azt, hogy hallgassa el az útlevéiben Kermannak papi jellegét, nehogy útközben ezért Lengyelországban baj érje. És bár rendszerint az útleveleket csak maga Piper írta alá, a követek mégis királyi pecséttel és XII. Károly sajátkezű aláírásával ellátott útlevelet kaptak.

Az útlevél kelt Budisinovaban Fehér-Oroszországban 1708. aug. 26-án. Utnak indultak. De tévelyegtek. Így történt, hogy Benderben újra találkoztak a svéd királylyal. Az őket Mayerfeldt tábornokkal, kit Magyarországon keresztül küldött Svédországba, küldte haza. Utravalóul 100 tallért ajándékozott volt nekik Budisinovábao, most megpótolta azt egy erszény pénzzel. Így érkeztek hosszú utazgatás után 1709. szept. 1-én Máramaros-Szigetre, s onnan haza. A háborus idők miatt tovább nem folytathatták a gyűjtést, más prot. fejedelmekhez nem mehettek. Az evangélikus urak fáradságukat azzal jutalmazták, hogy Kermann Dánielnek 100 aranyat, Pohorszky Sámuelnek pedig 50 aranyat szavaztak meg s felét rögtön ki is fizették.¹

Míg a követek oda künn jártak a külföldön segélyt szerezni, azalatt a lelkes Rezik J. vezetése alatt álló collegiumi tanári kar is mindent elkövetett, hogy az országos támogatásra, elismerésre méltóvá tegye magát és a Collegiumot és az 1707/8 ik iskolai év csakugyan méltó társa lett az 1706/7-eknek. A körültekintő, bölcs Rezik J. nemcsak a rózsahegyí zsinat

¹ Lásd: Kézirat. Kermann D. és társa utleirása, a mely meg van a collegiumi könyvtárban. Másolatban mind ez meg van a Mayer-féle jkv.-ben 70—80. lap.

által collegiumi főfelügyelővé tett Zahler Jakab superintendenst köszöntötte fel nevenapján ékesen,¹ hanem a vidéki urak közül első inspector-nak választott, báró Hellenbach Gottfried Jánost és az Eperjes városi bíró, a polgárok közül választott inspectorok elsejét, Klesch Jánost is nyomatott, megleghangon tartott üdvözléssel kereste fel² ugyancsak nevenapja alkalmával, sőt az 1708-ban július végén Lőcsén superintendenssé választott M. Sárossy Jánost is, mivel az ezen megválasztás folytán a tiszai kerület püspöke lévén a Collegiumnak szintén egyik főfelügyelőjévé lett, nagyon melegen, nagyon meggyerőleg üdvözölte.³

Hasonlóképen emlékezett meg Róth Mihályról, a sárosmegyei alispánról, a Collegiumnak szintén egyik inspectoráról Mihály napkor.⁴

Ezen közben érkezett az iskolai évnek vége. És Rezik J. a fényesnek ígérkező examenre, melyen ő egy értekezést fog tartani »De Persona Dni Nostri Jesu Christi« ünnepélyesen meghívta az előkelő pártfogóságot.

A vizsgálatnak idejéül 1708. október 2-ika lőn kitűzve. Szétrepültek a meghívók.⁵

Midőn pedig az előkelő, fényes, nagy pártfogóság összejött, tekintettel arra, hogy uroknak, fejedelmőknek II. Rákóczy Ferencznek nevenapja ezen napokra esik, elhatározta, hogy nyilvános ünnepélylyel üli azt meg! És ug y is lőn!

A nagy auditoriumban fényes, nagyszámu közönség jött össze és Rezik János egy kitűnően sikerült dicsbeszédben méltatta II. Rákóczy Ferencznek a haza, a szabadság, az ev. egyház, Eperjes és a Collegium körül szerzett nagy érdemeit, illetve tanusított nagy kegyét!⁶

S mivel ezt II. Rákóczy Ferencz kegyelmesen fogadta s mivel a vizsgálat alkalmából az urak összejövéen az ev. egyház és iskola megmentésére, egy új szervező, rendező gyűlésnek látták szükségét, egy ilyennek megtartását a jövő 1709-ik év tavaszára határozták el.

És az 1708/9-ik iskolai évet éppen ezen gyűlés teszi végtelen fontossá.

Tagadhatatlan, hogy Rezik J. és társai ezen évben is derekasan megfeleltek feladatuknak, de ezen iskolai év eseményei közül, pedig fontosak voltak (mint látni fogjuk) kimagaslik az 1709. május 13-án Eperjesen megtartott felső-magyarországi evangélikus nagy gyűlés. Ez ugyanis komolyan gondolkodott róla, miképen lehetne rendezni a magyar ev. egy-

¹ Lásd: Rezik J. „Salvianus Massiliensis redivivus“ ect. czimű művét Szabó Károlynál. i. m. II. k. 2324. sz. 632. lap

² Lásd: Szabó Károlynál: i. m. II. k. 2321. sz. a 631. lapon Rezik János „Musa Fragopolitana Loquens“ domino J. G. ab Hellenbach S. R. J. Libero Baroni illustris Collegii Ep. Stat. Evang. Inspectori primario“ ect. és „Themistocles, Judicum imago luce nominali G. N. et. Ampl. Dn. Joh. Klesch. Ill. Coll. Ep. Stat. Ev. Inspectoris“ ect. czimű művét. Szabó Károly i. m. II. k. 2322. sz. 632. lap.

³ Lásd: Szabó K. i. m. II. k. 2325. sz. 632. lap.

⁴ Lásd: Szabó K. „Triplex virtutis vultus.“ J. Rezik i. m. II. k. 2327. sz. 633. l.

⁵ Lásd egyik példányát Szabó Károly i. m. II. k. 2323. sz. a. a 632. lapon.

⁶ Lásd: Szabó Károly. i. m. II. 2326. sz. a. a 633. lapon: „Quoniam quidem obsequii Gloriam Serenissimo atque Celsissimo Principi ac domino. Dn Francisco II. Rákóczy ect., Debitam, Illustre Collegium Eperjense statuum Evangelicorum Oratione Panegyrica pro palam asserere decrevit stbi stbi.

ház és különösen a Collegium ügyeit s 1709. május 13-án kelt határozatával azt javasolta, hogy :

1. Jegyeztessék fel a Collegium története az okmányokkal együtt a Tököli féle időből. Ez a városi bíróra : Klesch Jánosra bízott

2. Irassék meg a Collegium története a Rákóczy-féle forradalom jelen idejéig. Ez Sárosmegye alispánja Róth Mihályra bízott.

3. Jegyeztessék be a jegyzőkönyvbe Szirmay Miklós és Melzel Mihály kiküldetése és annak minden okmánya. Erről is az alispán gondoskodjék.

4. A Collegiumnak 1705. jan. 2-ika óta. visszaszerzése, minden hivatalnoka, teljes berendezése neveztesse meg, irassék le. Ezt a legközelebbi ülésen már mutassa be a Collegium jegyzője. Collegiumi jegyző akkor Dravetzky Gáspár volt.

5. Vezettesse be a jegyzőkönyvbe a szécsényi egyezménynek egész a vallás ügyére vonatkozó pontja. Erről Radvánszky János ur gondoskodjék.

6. Kivánatos, hogy jegyeztessék fel, vajjon mely megyékben hajtott végre a szécsényi határozat és miképen és melyekben nem és miért? Ezt eszközöljék a superintendensek, a seniorok s velők báró Hellenbach János Gottfried, Gerhard György, Ottlik György, Szirmay Miklós, Sáros alispánja, Bulyovszky Dániel, Gosztónyi Miklós, Okolicsányi Gáspár, az eperjesi és lőcsei városi bírák. Mindazt, a mi az eperjesi Collegiumra vonatkozik szedjék össze a kerületekben s a superintendensek jegyzőkönyveiben — és ezen okmányokra egy megfelelő külön jegyzőkönyv — rendeltessék.

És mivel az egyes adományoknak, alapító leveleknek elhelyezésére, nevezetesen pedig a szécsényi gyűlés határozatai végrehajtására vonatkozó ügyiratoknak számára biztos hely kell, *minden superintendens mellett állítassék fel egy levéltár*, melybe az egyes levéltárak fontosabb okmányai letétessenek, nehogy azok az egyház és iskola nagy kárára, mint az már fájdalom megtörtént, elveszzenek.

7. Ugyanazon jegyzőkönyvbe vétessenek fel a zsolnai, a szepesváraljai és rózsahegyí zsinatnak s határozatainak pontos története, szövege. Ezt Szirmay András ur lesz szíves elkészíteni.

8. Kermann D. superintendens ur kiküldetésének s eljárásának, megbízatásának hű leírása.

Ezt az eperjesi lelkész urak s nevezetesen az első pap lesz szíves elkészíteni.

9. Felveendők az ülési határozatok »Consistoriales Decisiones« egészen pontosan, az idő, hely, tárgy s végzés hű közlésével. Ezt a Collegium jegyzője készítse el.

10. A Körtvélyessy-féle küldöttség, s az annak adott utasítás is felveendő a megbízó levéllel együtt, úgy, hogy a ref. atyafiak hasonló intézkedése is benn foglaltassék. Ezt Prileszky Pál ur fogja eszközölni.

Ezekon kívül :

1. Külön jegyzőkönyvbe veendő emlékezet okáért és a jövő nemze-

dék buzditására: ki? milyen alapítványt tett? Felveendők a Tököli-féle, a Wittnyédy-féle, a Hedry-féle, a svéd XII. Károly-féle alapítvány okmányai. Azonkívül a Szirmay-féle, Kermann-féle, Körtvélyessy-féle küldöttség eredménye. Ki? mivel ajándékozta meg a Collegiumot? a külföldre menő ifjak milyen segínyt kaptak? mely pénztárból, vagy mely egyestől? (Ezt is Sárosmegye alispánja legyen szíves elkészíttetni.)

2. Feljegyzendő továbbá: hány ifju, mely évben, mely nemzetiségű és kinek költségén, adományaival küldetett ki? Erre is külön jegyzőkönyv kell. Ezt az igazgató urak vagy valamely rendes tanár vezesse, ők ismerik legjobban az ifjakat.

3. Végül szükségesnek látszik egy jegyzőkönyv, melybe a tanulók fegyelmi esetei s az azok ellen bevezetett fegyelmi eljárás volna beirandó. A külön egyes esetek is külön jegyzőkönyvekbe veendők. A fegyelmi eljárást Okolicsányi Mihály ur lesz szíves szabályozni. A fegyelmi eseteket pedig a coll. jegyző ur fogja feljegyezni.

Mindezt minél előbb kell rendezni, nehogy az evangélikusok rendtelenséggel vádoltassanak, hanem ellenkezőleg, legyen alapjok ügyeik folytonos rendben tartására.

A rózsahegyi zsinat XXV-ik kánonja által szervezett, a tiszáninneni és tiszántuli kerület ügyeiben eljárandó Consistorium teendőiül kijelöltetett:¹

1. Kik legyenek a Collegium inspectorai? (Névszerint megnevezendők és teendőik, köteleességek meghatározandók)

2. A gyűlésen hánynak kell okvetlenül jelen lennie? Ki hívja össze a gyűléseket?

3. A tanulók fegyelmi eseteiben mások is, vagy csak az inspektorok járjanak el?

4. Ki legyen a Collegium ügyésze?

5. Ki indítsa meg a keresetet a tanulók fegyelmi ügyeiben? Ki hívja össze a bírakat?

6. Ha valamely sérelem éri a tanulókat vagy a Collegiumot, ki lesz a védőjük? (megnevezendő, mert ha mindnyájan, akkor senki sem.)

7. Ki jelölje ki a jótéteményes tanulókat? Ki ajánlja? Mily feltétel alatt?

8. Ha valamely tanuló a külföldre akar menni, kinek engedelmével és pártfogásával menjen? (Megjelölendő, ne hogy méltatlanok menjenek ki.)

9. Ha a tanszemélyzet ellen lenne panasz, ki intse meg? s ki indítsa meg ellenök az eljárást?

¹ Ezen Consistorium tagjai voltak a *világi urak* közül: Szirmay Miklós, Péter és András, toporczi Görgöy György, Plathy Sándor, Róth Mihály, Brezinay János egyuttal jegyző, Kray Jakab Késmárkról, Lányi Pál, Kubinyi György Nyustyáról, Boronkay István és Klesch János Eperjesről; a *lelkészek* közül: Zabler Jakab és Bodó András superintendensek, a kassai M. Sárossy János, az eperjesi M. Schwartz János egyuttal jegyző, a kövi Fabriczy János lelkészek. Sárosból: Závodszy Miklós senior; Kis-Hontból Paulinyi György senior; Gömörből Sexti András senior, Bartholomaeidesz János consenior, Pyxiades György polomi lelkész és gömöri esp. jegyző, Buchholtz György a szepesi 24 városi esperesség seniora és Pelsőczy Márton nagy-sárosi lelkész.

10. Czélszerű lenne a tanulók fegyelmezése tekintetében havi vagy időközi *ellenőrző üléseket* tartani. (Ellenőrző conferenciák!!!)

11. Czélszerű lenne szabályzatot készíteni az egyházi és iskolai kötelezettségre nézve, nehogy istenitisztelet vagy tanítás idején a tanítók bolyongjanak.

12. Czélszerű volna meghatározni, mely hónapban, mely inspector látogatja az iskolát — mert különben — senki sem látogatja. (*Ime az iskolalátogatók intézvénye!* Hörk.)

13. Az iskolai törvények, a vizsgálatok, az előadandó tantárgyak és tankönyvek, órarendek vizsgáltassanak felül. Színielőadások, szavallatok tartassanak az ifjuság buzdítására.

14. Az eddigi és Sárospatakon legujabban tett alapítványok úgy helyeztessenek el, hogy akár szaporodnak, akár nem, hasznot hozzanak. Az inspector urak e tekintetben a kerületekben intézkedhessenek.

15. Az egyes egyházak évenként adhatnának annyit, a mennyit; (*egyházi adó az iskolára!*) a lelkész urak hallgatóikat erre buzdíthatnák, az inspector urak pedig kezelhetnék ezen jövedelmet.

16. Ha rendkívüli szükség áll be, követeket, kiküldötteket kell küldeni, ezt minden inspectornak tudtára kell adni s egyuttal meg kell határozni mennyi költség kell. Ki jelentse ezt? Ki terjeszse elő?

17. A pártfogók, patrónusok különféle kerületekben lakván, ki vegye át ezektől az adományokat? évi járulékokat? Hol legyen a pánztár? Ki utalványozzon belőle? Ki számoljon? Ki mentse fel a számadót?

18. Ki jegyezze fel évről-évre az adakozókat, hagyományozókat, alapítókat?

19. Tekintettel a sokféle ügyre, mely a seniorok és superintendensek előtt előfordul, czélszerű lenne egy-egy kerületi superintendensi levéltár és *egy egyetemes levéltár szervezése a Collegiumban*, melyben minden ügyirat megőrzendő.

20. Az üléseken az egyházak is legyenek jelen, nehogy tudtuk nélkül történjék valami, esetleg jogsérelmükkel.

21. Sok templom és javadalom elfoglaltatik, sok evangélikus hívő és lelkész vallásáért üldöztetik, kinél emeljenek azok panaszt? az illető megyebeli inspectoroknál? Ha megyénél kell panaszt emelni, ki tegye azt? Értse-e a szorongatott a szomszéd inspectorokat és egyházunk más előkelő fiait is? Ha a megye nem ad elégtételt, kihez kell fordulni? Ki legyen az ügyvéd? Meg kell nevezni és az egyes esetekben is intézkedni, mert részleteiben pusztulván az egyház, — gondoskodás híján — az evangélikus egyház önmaga lesz a maga pusztulásának oka.

22. Szükséges volna *egy egyetemes jegyzőkönyv a Collegiumban*, melybe az egyetemes ügyek, folyamodványok, kormányleiratok stb. jegyeztetnének és egy másik jegyzőkönyv ugyancsak a Collegiumban, *mint egyetemes ec. egyházi levéltárban*, melyben az egyes megyék az evangélikusokat érintő határozatai lennének *megyénként* feljegyezve, p. o. miképen fogantatottak a szécsényi határozatok?

Egy harmadik jegyzőköny, melybe az alapítványok, adományok stbi és a kiküldött jótéteményes tanulók nevei jegyeztetnének.

Egy negyedik a peres ügyekre, melybe a collegiumi tanulók fegyelmi ügyei és más a Consistorium által tárgyalt ügyek jegyeztetnének. Minden egyes Consistoriumnak lehet ugyan külön jegyzőkönyve is, de a superintendens kezénél lévőbe és ezen egyetemesbe eljárása beirandó lenne.

23. Valakinek meg kell vizsgálnia, vajjon a fentebbiek tekintetében történt-e valami? Ki legyen az, a ki ellenőrizze, hogy ezek megtörténtek-e? Ki sürgesse meg a megtenni, vagy bejegyezni valókat? Nemde az Eperjesen lakó inspectorok? Vagy azok közül az elsők. Megnevezendő, hogy kicsoda, mert különben senki sem teszi!

24. Midőn ezek felől (ezen javaslat felett) határozni kell, meg kell hívni a superintendenst és a Consistoriális assessorokat is. Gyorsan kell intézkedni s ezen javaslatot megismertetés céljából elterjesztetni, megvitatni, részleteiben megállapítani s azután egy lehetőleg közeli időben az egészset meghatározni szabályzat, törvény erejére emelni.

25. Czélszerű volna a dunai kerületek tagjait is (már eddig is kellett volna) kiértesíteni ezen tiszai kerületek ügyeiről (p. o. Körtvélyessy-féle kiküldetésről) és felhívni őket, hogy ők is folyjanak be a Collegium felelti felügyeletbe, járuljanak fentartásához, s rendezvén a magok ügyeit, érintkezésbe lépjenek a tiszamellékiekkel.

Mindezeket a Rózsahegyen megválasztott egyházi és világi Consistoriális tagoknak s a fejedelem ő fensége tanácsosainak becses figyelmébe és buzgóságába ajánlván, hiszszük, hogy igyekezni fognak e tekintetben minél előbb intézkedni. — —

Csak fájlalnunk lehet, hogy ezen igazán üdvös javaslatok, melyek az egyetemes magyarországi ev. egyházban új életet kelthettek volna s melyek annyi bajnak, veszedelemnek lettek volna ellenszerei, csak írott maradtak! — — — Fájdalom! — — —

Ezen 1708-9-iki tanévben kellemes meglepetés érte az eperjesi evangelikusokat. Ugyanis 1709. máj. 27-én meghalván Zábler Jakab superintendens, az ő papjok, a volt collegiumi tanár M. Schwarcz János választatott meg főpásztorrá 1709. szept. 12.¹ A kis-szebeni parochiális templomban iktattatott be hivatalába.

A nagyrabecsült és valóban buzgó főpásztor és coll. főfelügyelő Zábler Jakab elhunyt feletti bánatukat mind Rezik János »Fasciculus Myrrhae«, mind pedig az ő társa, a költészet és ékesszólás tanára M. Burisius János »Beatam Analysin Viri« stbi című munkájában meghatóan ecseteli.²

1709. szept. 12-ére volt határozva a superintendens választó kerületi gyűlés Kis-Szebenbe és a kerület felügyelője Szirmay Miklós mint egyuttal a Collegiumnak is főfelügyelője a collegiumi tanári kar által e napra tétette az ünnepélyes vizsgálatok kezdetét is a Collegiumban. Szirmay

¹ L. Hórk J.: Ev. tiszaker. Sup. 38. l.

² L. Szabó K. i. m. II. k. 231. sz. a. a 643-ik lapon a Rezik J. és II-ik k. 2359. sz. a. a 642-ik lapon a Burisius művét!

valószínűleg és nem helytelenül, úgy számított, hogy a Kis-Szebenben össze-jövő kerületi gyűlés — dolgai végeztével — Eperjesre jő. Nem fog az ártani a Collegiumnak!

És Rezik János csakugyan 1709. szept. 12-ére írta ki az ünnepélyes Exament és úgy küldte szét a meghívókat.¹

A vizsgálat csakugyan fényesen sikerült. És a kis-szebeni püspök-választó kerületi gyűlésből hazamenő világi és egyházi evangélikus főurak-nak nagy gyönyörűségére szolgált.

De midőn éppen legmelegebben süt a nap a tiszta égen, akkor jelenik meg az első viharfelhő.

A II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom ereje napról-napra hanyatlott, kivált mióta Ocskay László egy egész dandár kuruczczal a császári seregekhez csatlakozott. Trencsén után csakhamar Vadkert következett! A császári seregek előre nyomultak Felső-Magyarországon; a folytonosan hirdetett amnestiát mind többen fogadták el. (Horváth Mihály)

Magában a Collegiumban is baj keletkezett. A rágalmazó, gögös, elbizakodott M. Burisius János tanárt illetlen magaviselete miatt, vizsgája sem úgy sikerülvén, mint kellett volna, elmozdították.

Reziknek azonban sikerült visszaállítani a rendet. Ekkor kezdődött az 1709/10-ki iskolai év. Rezik, hogy a Collegium barátját a volt coll. tanárt, most superintendentst és annál fogva coll. első felügyelőt M. Schwartz Jánost minél inkább fellelkesítse a Collegium ügyeinek előbbre vitelére, egy dicsőítő költeménynyel üdvözlölte a főpásztori székben.²

Azonban M. Schwartz J. nemsokára méltatlannak bizonyult a nagy dicséretre.

Ugyanis jött a -- pestis! És a mint az Eperjesen és környékén fel lépett, Schwartz azt hozván fel okul, hogy néki az egyházakat kell látogatnia, elhagyta Eperjest és midőn a nagy német gyülekezetnek másod-papja, az ő kartársa J. G. Titzius is a ragály áldozata lett, még az egyház által érette küldött, közben magyar pappá lett, Motusz Mátyás vezetése mellett érette ment bizottság felhívására sem tért vissza. Ekkor az eperjesiek a krompachi Gerhard Mátyást hívták meg. Ez azonban két hó mul-tával ugyancsak pestisben elhalt. Schwartz még sem jött haza. Elkeseredésökben hivei kiakarták tenni papi hivatalából. Szerencséjére az eperjesiek a sperndorfi Róth Jakabot kapták helyetteséül s így eloszlott az ingerültség is, különösen, hogy a pestis is szűnni kezdett.

¹ L. Programma Isagogicum ad publicum III. Coll. Stat. Ev. Eper. Examen. Szabó Károlynál: i. m. II. k. 2363. sz. a. a 644 lap. Rezik J.-nál Gymnasiologia Sec. II. Cap. X. §. 12. Ebből megtudjuk, hogy a bevezetést Schreter János írta, a IV. tételt Rezik J. igazgató elnöklete alatt a rimabrezói Puldeáky Jakab és a tótrónai Masnitzius Mihály tanulók védelmezték. A 4 tétel a következő volt: Introductio I. De ecclesia (a theologok felelték) Introductio II. Fructus novae Mathaeosophiae (bölcsészek) Introductio III. Parallelismus Pietistarum et Socinianorum. Introductio IV. Fructus sanae Philosophiae.

² L. Szabó K. i. m. II. k. 2362. sz. a. a. 643. lapon »Tiaram Sacerdotalem« stbi in versu epico . . .

Megszűnhetett már, hiszen elvitt Eperjesről 3000 lélek körül és a tanárokat is mind, a mi azonban — fájdalom — a legnagyobb veszteség volt, elvitte Rezik János colleg. igazgatót is. Reziket nagy pompával temették a magyar templomba. Halálát ez emlékvesssel örökítették meg: „p[er]le Mor[is] Vr D[omi]n[us] R[ector] Charae. poster[is]tatis.“

Rezik csillagával lehullott a Collegium szerencse csillaga is. Helyét ugyan tekintettel a nagy számu Collegiumi tanulókra, a pártfogóság sietett betölteni és már 1710. ápr. 27-én hívta meg az alsó-kubini *M. Matthaeidesz Sámuel*t, a kit a tanári kar küldött volt ki Greifswaldba s ki ott Szirmay Miklós Tamás nevű fiának volt társa, az ékesszólás és költészet tanárául és rectorul! Meghívását Szirmay Miklós és Róth Mihály sárosi alispán vitte keresztül, a kinek gyermekeinél nevelősködött.

M. Matthaeidesz Sámuel 1710. nov. 16-án foglalta el állását.

Mit talált azonban Eperjesen? Egy meglehetősen kipusztult várost! A Collegiumban? Üres falakat! Hát az ifjuság? Szét ment volt, szétszaladt a pestis miatt és mert nem volt, a ki tanítsa. Ekkor Matthaeidesz egy felhívást tett közzé, melyben felhívja a tanuló ifjuságot, hogy jöjjön fel Eperjesre tanulni. A megjelenés napjául 1710. nov. 19-ét tűzte ki. Meg is jelent az ifjuság, de nagyon kevesen jöttek.

Ime így kezdődött az 1710|11-ik isk. év!

Még alig nyílt meg, már is a város falai alá sietett a császári tábornok, Wirmoud.

Szomorú kezdet.¹ A tanuló ifjuságot régibb, öregebb diákokkal kellett taníttatni tanárok híján. Matthaeidesz Sámuellel együtt tanítottak Aldássy Pál és Rebery J. tanuló ifjak a kisebb osztályokban és Grudy N. és Glós János veterán tanulók a nagyobb osztályokban.

A pestis folytán jóformán szétzúlt a Collegium.

Matthaeidesz erőlködött azt felélesztetni.

És úgy látszott sikerül! Mert hiszen a Collegium új nagy alapítványt is nyert 1710. augusztusában Mednyánszky Ádámtól, a ki a maga bogydányi rész birtokát adja a Collegiumnak.²

De csak látszott! — — —

Megszállván 1710. nov. végén Eperjest a császári seregek s az eperjesiek látván, hogy a magyar örsereg, melynek parancsnoka Bagossy Mihály volt, sokáig ellent nem állhat, érintkezésbe bocsátkoztak a császári sereg fővezérével. Ez ellen ugyan a kurucz vezér élesen kikelt; de mivel a veszedelem napról-napra nőtt, segítség pedig sehonnan sem jött, Róth Mihály sárosi alispán végül is rábirta a kurucz vezért: engedje meg a béketárgyalásokat!

Hogy pedig a városi polgárok között meglegyen az egyetértés és összetartás, a nagyobb veszedelemtől féltő protestánsok katolikus polgártársaikkal olyan szerződésre léptek, mely szerint készeknek nyilatkoztak

¹ A Collegiumban Matthaeidesz lakása szűk, mert a rectori lakásban még benne van Rezik özvegye, szül. Johannides Zsuzsánna, ki még nem költözött vissza szüleihez Thornba.

² L. alapítványok és végrendeletek jkve 13. lap.

nekik mindent visszaadni, ha ők ismét az evangélikusokat a magyar templom és a Collegium békés birtokában s vallásuk szabad gyakorlatában meghagyják.

Ez mindkét részről elfogadtatván, 1710. decz. 9-én Wirmond (Damianus Hugo Comes à Wirmond) császári tábornokhoz a szomszéd Sebesre Róth Mihály és Meltzel Mihály követekül mennek egy 13 pontba foglalt Capitulatióval, önmegadási nyilatkozattal. A 3-ik pont a protestánsok szabad vallásgyakorlatára vonatkozott és azt a fentebbi szerződés értelmében kívánta biztosítani. Wirmond azt mondván, miszerint a vallás ügyeire nézve utasítása nincs, maga részéről e pontot elfogadta ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy a Felső parancsa fog dönteni. A többi pontot lényegtelen módosításokkal elfogadta mind.

Erre másnap decz. 10-én megnyilottak előtte Eperjes kapui s míg ő a felső kapun bejött, az alatt az elszomorodott kurucok az alsó kapun ki mentek. Az eperjesiek ekkor rögtön követeket küldöttek fel Bécsbe, hogy eszközöljék ki I. József császárnál ezen szerződésnek, ezen capitulatio pontjainak s nevezetesen a vallásra vonatkozóknak is a megerősítését.

A követek azonban sokáig nem jutottak Bécsbe, mert a mindenfelé dúhögő pestis miatt folytonosan vesztegár alá kerültek.¹

Két hónapra reá, 1711. febr. 9-én az egész, r. katolikusokból és protestánsokból vegyest álló városi tanácsot maga elé hívatta Wirmond és felmutatván annak a császári fővezér és teljhatalmu királyi megbízott gróf Pálffy János egy 1710. nov. 10-én kelt rendeletét, melyben az I. József császárnak nyílt parancsára (*patentales*) hivatkozva, arra utasítja őt, hogy a maga körében a vallásos ügyekben mindenütt a Rákóczy-féle forradalom előtti állapotokat, viszonyokat állítsa vissza, felhívta a városi tanácsot, hogy a magyar templomot és a Collegiumot is a jezsuitáknak adja vissza. Tanácsolta egyttal az engedelmeskedést, nehogy fent elrontsák azt a jó benyomást, melyet kézséges meghódolásukkal keltettek.

A városi tanács evangélikus tagjai meggondolási időt kértek, hogy ezt az evangélikus egyházzal közölhessék. Közölték! Az ev. egyház azt határozta, miszerint ragaszkodni kell a feladás feltételeihez, mert hiszen azért capituláltak. Elmondták ezt szerényen, szeliden Wirmondnak, Wirmond azt felelte rá, hogy ő e tekintetben nem dönthet, adják be felcletöket, fellebbezésöket írásban. 1711. febr. 15-én beadták és azt kérték, hogy város-sék be azon idő, mikor követeik a királyi udvarból a királyi felelettel megérkeznek. Erre két hét multával Wirmond magához hívatta Meltzel Mihályt, az evangélikusok képviselőjét és közölte vele, miszerint ő a fellebbezést pontosan felküldte és arra már a válasz is megérkezett. Pálffy János gróf beleegyezett abba, hogy várják be a királyi döntést.

Eperjes követcí, a mennyire csak lehetett siettek Bécs felé! Azonban Pozsonyban újra hosszabb vesztegár alá vették őket a pestis miatt.

Még a követek mindig Pozsonyban vesztegeltek, mikor a várost óriási csapás érte. Ugyanis 1711. ápr. 11-én éjjel tűz ütött ki a városban

¹ „Quarantana.“ Melzel M. krónikája.

és az irtóztató tűzvészben leégett az ev. magyar, róm. kath. parochiális templom, a Nebest-ház, a régi iskola s a Minoriták (ma, gör. kath.) temploma.

A követek végül feljutottak Bécsbe, azonban akkor már a király I. József himlőben betegen feküdt s már 1711. ápr. 17 én meg is halt.

Most meg ezen csapás miatt nem végezhettek.

A zürzavar annál nagyobb volt, mert a trónörökös Károly (III. VI.) Spanyolországban tartózkodott.

Mig megérkezik, Eleonora özvegy császárné lett a kormányzó. Eperjes követei ehhez fordultak kérelmekkel.

Eleonora Magdaléna kormányzó özvegy császárnő nevében azután azon feleletet kapták, a mely kir. rendelet alakjában 1711. jun. 25-éről keltezve írásban is leérkezett Eperjesre, hogy t. i. az eperjesi evangélikusok vallásuk szabadságát csak a soproni 1681-iki és pozsonyi 1687-iki törvényczikkek értelmében gyakorolhatják, tehát templomuk és iskolájuk csak a külvárosban lehet, a magyar templom és a Collegium és a mik ezekhez tartoznak a jezsuitaknak kiadandók.

A követek, t. i. Klesch János a bíró evang. és Roga de Camillis Mihály tanácsnok, r. kath. részről, most már visszafelé fordultak szomorú ábrázattal. Velök járt társaik azonban s különösen az evangélikusok még nem hagytak fel a reménnyel s az akkor éppen Bécsben foglaltos Kochlács Lipót-Vilmost kérték fel: folytassa a kérelmezést. Az nyújtott is be egy folyamodványt és egy emlékiratot, de nem kapott más feleletet, mint a mi a kir. rendeletben foglaltatott.¹

A rendelet leküldetett végrehajtás czéljából gr. Pálffy Jánoshoz. Pálffy másfelé lévén elfoglalva, a végrehajtással késett. A protestánsok ugylátszik reménykedtek. S talán főleg Matthaeciczky M. = Matthaecidesz Sámuel.

Legalább meghívója az 1711. szept. 30-iki ünnepélyes Examenre semmi rosszat sem sejtett, pedig e meghívó 1711. szept. 1-ről kelt.

Ezen meghívó a maga egész terjedelmében meg van a Rezik J.-féle Gymnasiológiában, melyet éppen Matthaecidesz folytatott, Sec. II. Cap. X. §. 19.

A bevezetés után felsorolt program pontjai szerint: I. szó volt a tíz parancsolatról, az apostoli hitvallásról. Dietrich Konrád Institúciói szerint, felelt Felicides János; II. a sz. háromságról, — felelt Ivánka Mátyás; III. az ágostai hitvallás és a Formula Concordiae történetéről — felelt Szentiványi Pál; IV. a Poëtika is Rhetorika növendékei Curtius, Sallustius, Cornelius irányában feleltek a hazai történetből, jogból, szavaltak és szónokoltak. Tették pedig ezt a következő ifjak: Roth János (bevezetés), Tretman János, Oberspach Dávid, Horváth Stansitz de Gradecz Imre, Szirmay Menyhért, Szirmay Ádám, Szirmay András, Richthausen Miklós, Dessewffy Ferencz, Boronkay Ferencz, Kiszelly András és Toppercz Jób. V. A legikább a Scherner és Bayer művei nyomán felelt — Longay

¹ Lásd ezen rendeletet Melzel M. kézirati krónikájában és sz. k. Eperjes város levéltárában. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.

János; VI. a bölcsezet előtanából felelt Krmann Mihály; VII. A földrajzból több érdekes kérdés volt felvetve, feleltek többen, VIII. Görög nyelvből a Máté evangéliomából és a héber nyelvből, a bünbánó zsoltárokból, felelt Pilarik Jeremiás. Ezenkívül: „Appendix Notifica“ czim alatt a theologusokkal végzett munkának bemutatását igéri a Genesis, Máté evangélioma, Pál levelei (Eph. Galat.) és a LXX. fordítás történetének, ismertetésének bemutatásával az egyházi beszédben való gyakorlatok és az egyházi jogi kérdések feltüntetésével, fejtegetésével.

Ime, a hosszú-hosszu időre utolsó *Collegiumi* iskolai évváró ünnepélyes vizsgálat érdekes programja.

Utolsó, mert az Examen ugyan annak rendje és módja szerint megtartatott s utána az úrvacsorájához járult az ifjuság a magyar templomban, osztályonként végzett gyónás előrebocsátásával, majd a következő napon elbocsátottak könyvek között a rector által egy beszéddel, melynek alapigéje ez volt: »Ite missa est!«

Azután azonban 1711. szept. 30-án gr. Pálffy János nádor, Bornemissza István sárosi alispán és Károlyi Sándor királyi megbizottak elvették a Collegiumot és azt a magyar templommal együtt a jezsuitáknak adták át. Ezek azonban csak 1713. nov. 21-én költözködhettek belé, mert a Collegium erős tatározást igényelt.

Az átadás az ev. Klesch János városi bíró, Novák András néptribun, a városi hatóság és esküdt polgárok és nagyszámu nép jelenlétében történt. A protestánsoknak a királyi rendelet értelmében a nyugati külvárosban jelöltek ki 94 öl hosszú és 53 öl széles helyet, hol templomot és iskolát *de csak fából*, építhessenek. Azonkívül megengedték nekik, miszerint 1712. június 1-éig a városban is tarthatnak istenítiszteletet azon fatemplomcskában, melyet a II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom idejében a (tót) magyar-utcán a reformatusok számára építettek volt; de addig gondoskodjanak a külvárosban építendő templomukról, mely a föld felett csak egy ölnyre építhető kőből.

Ezen engedélyt a nevezett három megbizott az evangélikusoknak 1711. szept. 30-áról keltezett okiratban írásban is kiadta.

Az evangélikusok tehát kivonultak az ő eredeti, ősi fészkekből, melyet önmagok építettek volt magoknak és a tudománynak!

Ne csodálkozzunk rajta, hogy az ezen átadás ellen feldühödött protestáns ifjuság az átadás előtt a Collegiumnak minden ablakát elhordta, a kályhákat összetörte, a padokat és padlókat összerongálta, úgy, hogy a bevonulni akaró jezsuiták ronda falakon és rongyos tetőn kívül mit sem találtak.

Ebben a Collegiumban nyilott meg azután mégis a helybeli r. kath. iskola 1711/12-iki tanéve decz. 1-jén, még pedig azért, mert mint láttuk, 1711. ápr. 11-dikén (Spillenberger polgár házából) tűz ütven ki, mely rövid idő alatt a városnak nagy részét, a parochiát, a parochiális templomot, a Nebeszt-féle házat, a régi iskolát és a magyar templomot elhamvasztotta, a régi gymnásiális épület még akkor nem volt befedve, falai a

sok esőtől egészen átnedvesedtek, ellenben a Collegiumban, melyet a nagy tüzvészkor a protestáns tanulók a veszedelemtől megmentettek, voltak száraz termek.

Részben könyvek között, részben elkeseredett dühvel hagyták el a Collegiumot a protestáns tanulók, mintha csak sejtették volna, hogy ezen nagyhirű, fényes multu *főiskolából*, elveszvé a nagy diszes épület, csekély jelentőségű és felekezeti *városi iskolácska* lesz!

Fájdalom úgy lett! — — Vége lett a »Collegium Rákóczyánum«-nak!

Mert jött az »Exilium«, jött a nyomoruság s azzal a rohamos hanyatlás, melyből csak II. József császár nemes kegye mentette meg az eperjesi és velök a felső-magyarországi protestánsokat, mint általában az egész magyar protestantismust!

D) AZ EPERJESI EV. ISKOLA TÖRTÉNETÉNEK IV. IDŐSZAKA.

Az »Exilium,« a száműzetés ideje

A külvárosi iskola.

A gr. Pálffy János és a bizottság által az eperjesi evangélikusoknak juttatott csekélyke kegyet is soknak találta az 1711. jan. 1-én Eperjesre visszaköltözött jezsuitáknak a száműzetésből nov. 11-én visszatért főnöke, Kolb Ker. János és mint a városi róm. kath. egyház plébánosa, az 1711. jun. 25-ki rendelet alapján a megyei hatóságtól azt követelte: 1. hogy a (magyar) tót utczában lévő s az evangélikusok által használt egykori ref. fatemplom bontassék szét s helye világi célra fordíttassék; 2. hogy se az ág., sem a ref. evangélikusok Eperjes városában a falakon belül istenitiszteletet ne tarthassanak, vallási szertartásokat ne végezthessenek; 3. hogy a prot. papok a városban ne lakhassanak s általában minden a forradalom előtti állapotba helyezzessék vissza.¹

Az evangélikusok erre Pálffy J. grófhhoz fordultak védelemért és az nov. 26-án kelt rendeletében meghagyta, hogy mindaddig, míg az eperjesi térparancsnok, gr. Löffelholtz tábornokhoz más rendelet nem érkezik a császári udvarból, az ő rendelkezése épségben tartandó. Valószínűleg hasonló rendelet ment a megyéhez is — és az evangélikusok építeni kezdtek templomukat és iskolájukat a külvárosban, addig pedig az ideiglenesen átengedett magyar (tót) utcza volt ref. templomban tartották istenitiszteleteiket. Azonban már nov. 20-án kelt azon, Eleonora által aláírt, királyi rendelet,² melynek következtében decz. 14-én Bornemissza István, sárosi alispán az evangélikusoktól a volt ref. fatemplom kulcsait elvette és Kolbnak adta át.

Ekkor az evangélikusok iskolájokat a külvárosi Róth-féle telekre tévén át, istenitiszteleteket a kijelölt helyen, daczára a nagy hidegnek, mivel a templom nem készült el, sátorok alatt végezték.

¹ Rubi J. i. m. 33—34. l.

² Lásd ezt a Meltzel M.-féle krónikában.

Még ez ellen is tiltakozott Kolb jezsuita, mint helybeli plébános, de a nádor által megrovatott.¹

Közeledett a városi tisztviselők választása, az 1712 ik év eleje. A 6 sz. k. város protestánsai megkérték a pozsonyi kamara e célból kiküldött tanácsosát, Maixner Ferenczet, hogy vallásra való tekintet nélkül ejtesse meg a választást. De az bizony az eperjesi evangélikusokat mellőzte.

Időközben Kolb felhívta a prot. papokat, hogy távozzanak a belvárosból s megtiltotta nekik a városban egyházi szertartást végezni s mivel mindez már veszedelemmel kezdett járni, az evangélikusok felkérték a volt bírót, Klesch Jánost, menjen fel Bécsbe s eszközöljön ki ott kedvező rendeletet. Klesch ügyes s az ilyen teendőkben már előbbi gyakorlatánál fogva is járatos ember lévén, engedett a felhívásnak és felment Bécsbe s egy emlékiratot nyújtott be a kir. udvarhoz. Hatalmas pártfogója akadt Bécsben Okolicsányi Pálban.

A körülmények is kedveztek, mert hiszen nemsokára összeült az ápr. 3-ára összehívott koronázó országgyűlés. III. Károly kiadta 1712. máj. 14-én a rendeknek a felavatási oklevelét², máj. 29-én kiállította azon rendeletet is, melyben tiltja az eperjesi evangélikusok háborgatását külvárosi egyházi és iskolai életökben. Mivel azonban ezen rendelet csak szeptemberben közöltetett az eperjesiekkel, időközben pedig az országgyűlésen a vallási sérelmek felett ingerült viták folytak, Klesch J. még ott maradt Pozsonyban s csak akkor jött el, midőn júl. 11-én Károly kijelentette, hogy a vallás ügyében hozott soproni, 1681. és pozsonyi, 1687. végzéseket pontosan meg fogja tartani — és midőn a pestis, mely miatt az orsz. gyűlés tárgyalásai is elhalasztattak, Pozsonyban is jelentkezett.³

A megyei közgyűlésen, melyen ezen rendelet kihirdettetett, az evangélikusok azt kívánták, engedessék meg papjaiknak a városban lakni. A r. katolikusok ellenkeztek. Határozat nem hozatott. Midőn pedig az ev. papok előkelőbb hiveik tanácsára a városba menni merészkedtek és ott lakásokat kerestek, Kolb rábirta a városi hatóságot, hogy az hagyja meg a kapuőröknek (a város erősen körül volt még kerítve), hogy ne ereszsék be az ev. papokat. Hasztalan folyamodtak ez ellen az evangélikusok a városi hatósághoz! A vége az lett, hogy a r. katolikusok még gyanúsítani kezdték Klesch Jánost, hogy bíró korában csakis hitfelei javát, az evangélikusok érdekeit igyekezett előmozdítani. Holott éppen Klesch volt az, a ki kivitte, hogy a Rákóczy-féle forradalomban őt, árulással vádolt r. kath. polgár Bercsényitől kegyelmet kapott. (Sedlmajer, Horváth, Novák, Schwábi és Hiller.) A kérdés a szepesi kamara elé került. Időközben bekövetkezett a városokban a tisztujítás s a sz. k. városok Poór Ferenczet kérték fel: vigye ki az udvarnál, miszerint a protestánsok közül is választassanak a városi tisztviselők és esküdt polgárok. Poór a kormány s illetve a sze-

¹ Vandrák A. i. m. i. h.

² Horváth M.

³ 1713-ban a spanyol örökösödési háborúban lévén III. Károly elfoglalva, ezen orsz. gyűlés csak 1714. szeptemberében ült újra össze.

pesi kamara kiküldöttjéhez, gróf Szentiványi Józsefhez fordult. De bizony a választásoknál kihagyattak az evangélikusok; nemsokára pedig a szepesi kamara rendelete 5 pontba foglalta az eperjesi evangélikusok visszaéléseit s tiltakozott többek között az ellen, hogy azok az elemi iskolákat a városon belül rendezték be, hogy az ev. tanulók a városban énekelnek (cantatio), sőt azt is tilalmazta, hogy az ev. polgárok kis- és nagybőjt idején a r. katolikusokat vendégségekbe hívták! stb. Ezen rendelet kelt 1713. febr. 15-én. Erre egy emlékirattal feleltek az eperjesi evangélikusok. Mivel pedig a nagy költség és a pestis miatt Bécsbe ügynököt nem küldhettek, a Bécsben tartózkodó Okolicsányi Pállal való levelezés után s annak tanácsa szerint igyekeztek magukon segíteni. Annak tanácsára keresték meg a pozsonyi Rözler Farkas Andrást. E nagy tekintélyű férfi azonban nem akart közbenjáró lenni, hanem Mikos Mihályt ajánlotta. Ez azután a pozsonyi kamara alelnökét, Szunyogh grófot is felkereste. És a pozsonyi kamara kedvezően intézte el a dolgot, a mennyiben a szepesi kamarához azon átiratot intézte 1713. febr. 20-án, hogy addig ne intézkedjék, míg a kormánytól ide vonatkozó új rendelet nem jő.

Bécsben az alatt Sipos Mihály dolgozott az evangélikusok érdekében.

Közeledvén a husvét, a megyei főorvos, Hambacher János által arra kérték gróf Szentiványi Józsefet, a szepesi kamara helyettes elnökét, hogy ne engedje őket a városi hatóság által a febr. 15-iki rendelet értelmében zaklatni processiókra küldés, zászlóhordás, stbbi után. Hambacher kedvező feleletet nyert; de már más nap megidézte őt Eperjes bírája és szemrehányást tett neki, másrészt meg mind arra, a mi ellen Szentiványihoz folyamodtak, szigorúan kötelezte az evangélikusokat. Ekkor azok Pálffy János grófhhoz fordultak kérelmekkel, írásban és szóban. Szóval Goschke Ernő, idősebb ev. polgár mondta el az eperjesiek baját Pálffynak Kassán. Pálffy kedvezően döntött. De a városi tanács a jezsuiták ösztönzésére az árulodóknak mondott evangélikusok ellen árulkodott. Jöttek mentek a rendeletek, feleletek, míg végül is 1713. jun. 1-én 30 előkelő ev. polgár ment át Kassára gr. Pálffyhoz. Ezekhez a kassai és vidéki reformátusok is csatlakoztak. Pálffy kitérőleg felelt kérelmeikre, panaszaikra, mivelhogy a r. katolikusok is panaszkodnak ismét ellenök. Végző szava az volt: forduljanak a Felséghez!

Az eperjesiek már előbb említett jó akaróikon kívül a pozsonyi orvost, Geram Farkas Miksát, meg az ungmegyei jegyzőt, Draveczky Gáspárt is felkérték erre, de mivel Kolb jezsuita ösztönzésére a városi hatóság mindent elkövetett lépéseik sikerének lehetetlenné tételére, azok mit sem vittek ki, sőt ellenkezőleg, midőn végül aug. 14-én ügyükben egy királyi rendelet adatott ki és az csak annyit engedett meg nekik, hogy a vallás ügyében a Rákóczy-féle forradalom előtti állapot állíttassék vissza, a városi tanács azt úgy magyarázta, hogy minden kérelmüket megtagadta.

Igy köszöntött be az 1714-ik év. Mivel pedig közben sokan már ingadoztak, hitőkben is megfogyatkoztak, a megnyert közbenjárónak, Kochlatsch Lipót Vilmosnak, kihez társul Kux Zsigmond állíttatott, olyan megbízást adtak, melyet minden ev. polgár egyenként és személyesen irt alá.

Ez Bécsben, márcz. 13-án nyújtott be egy emlékiratot. De külön semmit sem vivott ki. Ellenkezőleg ápr. 28-án megjelent III. Károly nyílt parancsa, mely a vallásügyét az egész országban a Rákóczy-féle forradalom előtti állapotba rendelte helyezni s csakis az articularis helyeken hagyta meg a szabad vallásgyakorlatot.

Ezen rendelet máj. 17-én a megyei közgyűlésen felolvastatván, határoztatott, miszerint a külvárosi templom és iskolák is vétessenek el a lutheranusoktól. Mire a városi tanács máj. 30-án 20 katonát fogadván, leromboltatta a templomot és a paplakot és az építéshez összegyűjtött anyaggal, fakészlettel, mint tulajdonával rendelkezett. A további dühöngést a jun. 6-ki megyei közgyűlés akadályozta meg.

Kochlats és Kux addig addig könyörgött Bécsben, míg végül is megjelent III. Károly jul. 12-iki rendelete, mely az ilyen háborgatást keményen tiltja és az evangélikusoknak az épületek új felállítását megengedi.¹⁾ Ekkor a evangélikusok kárpótlást is kértek. Nem kaptak. A megye azonban adott nekik 100 frtnyi segílyt és aug. 1-én Bornemisza István alispán jelenlétében a tér újra kijelöltetett.

Nemsokára megnyílt az országgyűlés. Ezen országgyűlésre a sz. k. városok az eperjesi Klesch Jánost és a löcsei Trangous Jánost küldték fel képviselőikül. Mindakettő buzgó ev. volt.²⁾ Ezen országgyűlésen meghozatott azután az 1715-diki XXX-ik törv.-cikk és kiküldetett azon bizottság is, mely a vitás vallási kérdésekben eljárni volt hivatva és később mint vallásügyi bizottság 1721-ben Budapesten, 1722-ben Pozsonyban ülésezett.

A kijelölt helyen az evangélikusok építeni kezdtek a szükséges egyházi és iskolai épületeket. De a gonosz jezsuita nem nyugodott! Mivel most már a városi tanács által nem tehetette s a megyénél meg sem kísérelhette az akadályozást, a helybeli térparancsnok, br. Krailing által gördít akadályokat az építés útjába. És br. Krailing a gonosz Kolb tanácsára csakugyan beállíttatja az építkezést, mint katonai t. kintetben a városra könnyen veszélyessé válhatót, mert hiszen ottan az ellenség megfészkelhetné magát és különben is közel esik a löportoronyhoz. Ez 1715. jun. 4-én történt. A szegény evangélikusok mindent megmozgattak, hogy a tilalmat visszavétessek és megbizottaik, Kochlats és Kux minden fórumnál kopogtattak, míg végül a nagyfoku elkeseredést szült tilalom, mely annyi sok folyamodványra adott okot, visszavonatot. De joggal mondja némi iróniával Vandrák A.³⁾: »Ezen argumentum kiforgatása a micinknek sok idejökbe, nagy fáradságukba és 3000 forintjukba került.«

Kochlatsnak és társának sikerült azonkívül kieszközölnie, hogy III. Károly 1715. szept. 5-én egy rendeletben szigoruan arra kötelezte az eperjesi városi hatóságot, miszerint az eperjesi evangélikusokat szabad vallás-

¹ Vallásuk szabad gyakorlásának megengedését rendelé III. Károly 1714. nov. 26-án is.

² A nekik adott megbízó levél és utasítás egész terjedelmében meg van a Meltzel M.-féle kéziratban.

³ I. m. 16. lap.

gyakorlatukban, a milyenben a többi sz. k. városok evangélikusai részesülnek, semmiképpen háborgatni ne merészkedjék!

A mi már közelebbről tekintve az iskolai életet illeti, arra nézve meg kell jegyeznünk, hogy az a sanyargatás, a száműzés első éveiben valóban szomorú, igen szomorú volt. A vidékről azelőtt csak úgy özönlött az ifjuság a Collegiumba, most hogy sokáig fel sem épült az iskolai épület és a tanítás különböző, bizony czélszerűtlen magánhelyiségekben folyt, a vidéki ifjuság majdnem egészen kimaradt és mint azt az 1835-iki programma¹ mondja: »mutata Directoris Collegii dignitate in officium Rectoratus Scholae Suburbanae« — Matthaecidesz egyszerű hitközségi iskolai igazgatóvá lőn. És az is milyenné! Hiszen sokszor azt sem tudta, hol hajtsa le a fejét. Mert szóról-szóra igaz, a mit ő ezen időről mond:² »Subdlio, ubi nec caput declinandi locus erat, hyeme durissima ad prunus, aestate calidissima inter virgulta, ac denique sub tentoriis, inter lectionum inquisitiones, studiosorum accusationes, ex uno hospitio ad aliud depulsiones et alia mille incomoda munus demandatum gessi.«

Nagyon kevés lehetett az iskolai teendő már az első száműzetési évben, az 1711|12-dikében, mert hiszen Matthaecidesz Sámuel, az igazgató, az eperjesi tót ajkú egyház lelkészévé is lett s olyanná a superintendens, M. Schwartz J. által 1712. márcz. 4-én fel is szenteltetett.³ A külvárosi iskola igazgatói tiszte tehát egybekötöttetett az egyik lelkészi állással.

És így tartott ez a következő években is azzal a különbséggel, hogy 1715. jun. 1-én Matthaecidesz mellé conrectorul Toperczer Péter Pál választatott.

Az 1712-ik évtől az ifjuság nevelése körül azon nevezetes újítás hozatott be, hogy a szegényebb tanulók ingyenes, vagy legalább is igen olcsó ellátására felállított tápintézetben a tanári felügyelet mellett a rendre felvigyázó ifjak, az u. n. oekonomusok vezetése mellett étkezéskor a tanult tananyag felett beszélgetni, értekezni köteleztettek a jótéteményesek, a hetenként váltakozó oekonomusok pedig feljegyezték azon tudományos kérdéseket, melyeket ebédlés közben az ifjak megvitattak. Ezen u. n. »Colloquid mensalia« eredeti jegyzőkönyve meg van a coll. levéltárban és 1721-ig terjed.

Mikor Toperczer conrectorrrá választatott, akkor végre már felépült volt a fa-templom és iskola és ezek birtokában immár az evangélikusok hosszú időn át nem háborgattattak. Azonban a zaklatások, az üldözések, elkeserítő jezsuita támadások nem szüntek meg. A városi bírák és a helyőrségi parancsnokok egyszerű eszközökké váltak a jezsuiták kezében. A jezsuiták főnökei mind, mondjuk egyszerűen »jeszsuiták« voltak. Hiszen e névben minden rossz benne foglaltatik. A pátereknek csak a neve változott, lelkülete mindig ugyanaz maradt. Így a Kolb K. J. után következett Palugyay János, superior egy hajszállal sem volt jobb Kolbnál. A legnagyobb baj az volt, hogy a jezsuita superior volt most mindenkori egyuttal

¹ A 7-ik lapon.

² L. Vandrák A. i. m. 16. l.

³ L. Matr. Ord. az 1712. évből, M. Schwartz J. idejéből, 4. sz. a.

a plébános is. Más czimen nem tehetvén, ezen jogczimen zaklatta az evangélikusokat és ha volt keresztelezés, esketés, temetés, vagy ünnepülés, vagy processiora, ünnepélyes r. kath. istenítiszteletre kellett hajtani a czéheket: megérezték a protestánsok az ő parochialis jogai súlyát. Egy-egy kedves alkalom volt részére az is, ha az Eperjesen nem nagy számmal élő ref. atyafiak közül valamelyik az ev. lelkészeket akarta igénybe venni. Rögtön sértve találta a maga parochialis jogait. Midőn azután a fentebbi kir. rendeletek, nevezetesen az 1714. nov. 26-iki betartására köteleztetett a város, akkor új módot talált, mert már nem mert az egész ev. községgel szemben, tehát az egyes előkelőbb evangélikusokkal szemben igyekezett fellépni. Felbujtatta a városi tanácsot, hogy a II. Rákóczy Ferencz-féle szabadságharc idejében városi hivatalt viselt evangélikusokkal szemben, mint a kik a város jövedelmeit illetéktelenül a prot. egyház és iskola fenntartására pazarolták és a város érdekében eljáró városi követekkel szemben, mint a kik tulságosan magasán számítottak fel költségeiket, — kártérítési pert kezdjen. Így támadtatta meg az 1716-ik év végével Klesch Jánost, a volt bírót és Meltzel Mihályt, a volt városi pénztárnokot és az 1705—1711-ig terjedő időre felülvizsgált városi számadások alapján rajtok majdnem 4000 frtnyi (óriási összeg akkor!) kártérítést követeltetett. Majd a Klesch J. Roga M.-féle 1711-ki bécsi követség 3045 forintnyi költsége nek nagy részét is megtéríttetni kívánta.

Klesch és Meltzel azzal védekezett, hogy a város szabályszerűleg felülvizsgáltatta a számadásokat és felmentette őket a felelősség alól. De ő gyanúsított és kamarai felülvizsgáló bíróságot küldetett ki. És szegény Klesch J. és Meltzel M. ugyancsak megkeserülte vallási buzgóságát. Még Kochlatsch el nem intézte az ügyet, egy tokaji szőlőt adván a városnak.

A jezsuita ezután sem nyugodott. Kivitte, hogy az evangélikusok minden vallási szertartásukkal a külvárosra szorítottak.

Majd új, kedvező ürügye akadt a zaklatásra. 1717. márcz. havában a reformatusok nagy conventet tartottak Sárospatakon. Itt különösen a sárospataki Collegium ügyét rendezték. Meghallotta ezt III. Károly és máj. 22-én betiltotta a protestánsoknak általában a conventek tartását. Most minden legkisebb prot. csoportosulásban conventet látott az ádáz jezsuita. Csak a Kochlatsch L. V. bécsi ügynök ébersége enyhítette némileg a veszedelmeket. De most már ez ellen is fordult 1718—19-ben. Sőt ekkor elkezdték még a Seredi János-féle küldöttség, illetve ügynökség költségeit is bolygatni 1719—20-ban.

Szikszay Pál, r. kath., volt bíró meg öröksége egyik részét követelte az evangélikusokon 1719-ben, mert azok elhunyt szülei egyik szántóföldjét vették volt meg örök áron.

Természetesen, a hol csak lehetett, a felsőbb hatóságokat is reájok uszította, haragította.

1721—1723-ig Szamaróczy Pál¹ volt a superior és a parochus. Új ember; ez is érdemeket akart magának szerezni. Az üldözés, faggatás tehát tovább folyt!

¹ Meltzel M. krónikája 415. l.

Voltak inquisítiók, vallatások! Jött a »Protonotariális inquisitio« is, mely az egész megyében vizsgálta a vallás ügyét.

1721. márcziusában összeülvén a vallásügyi bizottság Pesten, az eperjesi evangélikusok is elküldötték régi megbízottjukat, Kochlatsch L. V., volt bécsi ügynöküket s kiállították számára a 9 pontba foglalt megbízást 1721. márcz. 15 én.

A pesti bizottság tárgyalásainál a r. kath. fél olyan lelkületet tanúsított, hogy a jól értesült Matthacidesz Sámuel, nehogy esetleg azon véletlen folytán, miszerint ő most két hivatalt lát el, a rectorit és a papit, e két hivatalt később 2 egyén által betölteni ne engedjék¹ lemondott rectori hivataláról és csak a papit tartotta meg.

Erre egyhangulag az eddigi conrector, Toperczer Péter Pál választott rectorrá s néki egyuttal a meghívó levél is kiállítottatott.² Ugyanekkor, t. i. 1721. ápr. 24-én az így megüresedett conrectori állás betöltéséről is kellyén gondoskodni, conrectorul M. Ihnáthy György, egykor eperjesi tanuló, most külföldi tanulmányai végeztével a Szepességen több előkelő uri gyermek nevelője, választatott meg.³

Gondoskodva lévén eképpen a tanító személyzetről, magát az iskolát is szervezik az eperjesi evangélikusok és megállapítják a tanárokat illető iskolai törvényeket ápr. 28 án. Ezek 12 pontba voltak foglalva.⁴

Az 1721. márcz. 17-én a vallásügyi bizottság tárgyalásaira a Pestre távozott Kochlatsch összeírta az eperjesi ev. egyház panaszait s benyújtotta azokat a bizottságnak. De már akkor az eperjesi r. katolikusok is benyújtották volt az ő »gravamina« (!) panaszaikat. Ezeket azután Kochlatsch leírván, megküldötte megbízóinak. Négy hosszú pontba voltak azok foglalva. Erre az eperjesi evangélikusok egy hosszú-hosszu Replicával feleltek, majd meg a többi evangélikusokkal együtt⁵ benyújtott panaszok mellett még külön is felsorolt sérelmeikkel állottak elő.

Mind ezen egyházmentő munkában az eperjesiek Klesch János és Meltzel Mihály, majd pedig Kochlatsch tanácsa és vezetése mellett jártak el, daczára annak, hogy közöttük élt az 5 sz. k. város akkori superintendense, az ő első papjok, M. Schwartz Mihály, mert ez tehetetlen, gyámoltalan öreggő lett, a ki nem hogy segített volna, hanem még bajt, gondot okozott tapintatlanságával és agg kora fogyatkozásaival, úgy, hogy örökösen kellett segítségről gondoskodni mellője.⁶

Az 1722/23., 1723/24. és az 1724/25-ik iskolai évek a lassankénti éledezés évei voltak. Az 1722-ben leégett tető kijavítottatott és a keleti rész kibővítettetett.

Az éledező iskolának jőtevői is akadtak, br. Löffelholz cs. tábornok özvegye, L. Charitas 2000 frtot hagyott 2 szegény, nemes ifjunak, mint

¹ Meltzel M. naplója 421. l.

² Ezen »Vocator« meg van Meltzel M. naplója 424—428. lapján.

³ Meghívó levele közölve Meltzel M. naplója 425. l.

⁴ L. a Meltzel M.-féle napló 428—29. l.

⁵ 19 pontba foglalva.

⁶ Ilyenek voltak: Roth, Fábry, Früauf stbbi.

»Stipendiarius«-nak az eperjesi ev. iskolában való nevelésére. Végredelelte 1725. okt. 14-én lett kihirdetve Bécsben.

A tanult, szorgalmas s különösen a nyelvekben járatos Toperczer, a ki a görög és angol nyelvben volt kiváló, sok barátot szerzett az adott nehéz körülmények között is az eperjesi városon kívüli iskolának. Fájdalom, ezen jóra való, derék férfiú nem sokára elhalt, 1726-ban.

Halála után helyét Miletz Illéssel töltötték be az eperjesiek. Ő volt egy ideig a »Vice Rector« is, míg helyettes («Substitutus Rector») igazgatóul Ihnáthy György, az eddigi conrector alkalmaztatott. Miletz J. azonban már 1727-ben özv. br. Calisch Erzsébethez ment a bicsei várkastélyba papul.

Ihnáthy György, mint rector, mellé 1727. jul. 12-én az eperjesiek Longay Jánost választották conrectorul. Subrector volt pedig Preisz János.

Az iskola immár idáig került! Már megint csak 3 tanerő alkalmaztatott, mint egykor réges-régen a Collegium megalapítása előtt!

1728. decz. 28-án meghalt M. Schwartz János, a superintendens, a ki — fájdalom — soká élt! Mert mióta 80 éves korában újra megnősült, addig, míg 87 éves korában meghalt, sokat vesztett egykori coll. tanári, írói és papi jó híréből.

1730-ban Ihnáthyt a héthársi, akkor fényes, népes ev. gyülekezet megválasztotta papul. Ihnáthy elfogadta a meghívást és az akkori superintendens által, Pfauschmied Keresztély által 1730. máj. 25-én Lőcsén felszenteltetett. Most már az 1729–30-ik év hátralévő részére nem volt az iskolának rectora. A szegény Longay kénytelen volt mind a Prima, legfelsőbb, mind pedig a Rhetorica osztályt vezetni. Az 1730–31-ik iskolai évben választottak ugyan az eperjesiek rectort, de nem — mint kellett volna — a szorgalmas Longayt, hanem Sartorius Dánielt, akkor nagy hirre szert tett férfiut, a ki, midőn külföldi tanulmányait befejezte, 1730. jul. 24-én csetneki rectorrá lön, most pedig, azaz 1731. aug. 1-én onnan Eperjesre hivatott.

Ez azonban nem töltött ki egy évet sem a rectori hivatalban, mert már 1732. jul. 24-én eperjesi tót pappá választatott, Lendvay Péter Pál utódjául.¹ Most azután Longay János lett a rector. Conrector volt Doloviczeny János György, subrector pedig Irabovszky János.

Hogy ilyen gyorsan változtak a rectorok, annak oka az, hogy a rector fizetése 90 frt, a conrectoré 70 frt, a subrectoré 60 frt volt.

Mind a mellett ezen 3 férfiú hűségesen kitartott, daczára annak, hogy az 1731. márcz. 21-éről keltezett, ápr. 6-án kihirdetett, u. n. »Carolina Resolutio I.«, Károly főle rendelet csakis articularis helyeken engedett nyilvános istentisztelet, a lelkészeket a r. k. lelkészek parochialis és stolaris jogainak kiterjesztésével, a házassági ügyeknek püspöki törvényszékek, elé utalásával, a czéhbeli prot. iparosoknak a processiókra kényszerítésével a protestansoknak a decretatis eskürc, »expressis verbis dei parae virginis ac sanctorum« kötelezésével stbi új szorongattatásoknak forrását nyitotta meg. Panaszkodni pedig csak »suo privato nomine« volt szabad a

¹ Majd később 1734-ben Késmárkra ment ugyancsak lelkészül.

protestánsoknak Általában a 9 pont, mivel még a földesuri jogot is törvénytől emelte a vallás dolgában — „salvo jure dominorum terrestrium“ — a városi hatóság önkényének tette ki az eperjesi evangélikusokat, mivel a város területén az volt a földesur. Az ekképen megszorított ev. szabad vallásgyakorlat folytán az iskola köre újólág korlátozva lőn s a korlátozást megéreztek a szegény tanárok, mert az erő lohadt, a buzgóság apadt.

Majd megjelent III. Károlynak 1734. okt. 20-ról keltezett 2-ik rendelete, a »Carolina Resolutio II.«, mely csak 4 superintendenst engedett az evangélikusoknak az egész országban és megszabta, hogy azok a négy kerület szerint választandók; az evangélikusoknak pedig a tiszamelléki megyékben és a felső 6 sz. k. városban egy-egy, tehát összesen 5 superintendense volt, egynek el kelle vesztenie superintendensi méltóságát. Mivel pedig az elhunyt M. Schwartz János helyére Pfanschmidt Keresztély még 1729-ben¹ superintendenssé választatott, 1709. szept. 24-től pedig Sárosy J. után Antoni Sámuel volt a megyék² superintendense, nagy lett a zavar, mert ezentul nem tudták az e vidéki evangélikusok: melyik tekintendő törvényes superintendensnek, mert mind a kettő az volt ugyan, de a rendelet csak egyet engedett.³ Ezen zavar eltartott egészen 1738. aug. 18-ig, midőn Antoni Sámuel meghalt.

Most mindenki azt hitte, vége van! Ámde nem úgy történt. A gömöriek ugyan szívesen elfogadták volna Pfanschmidt Keresztélyt, a 6 sz. k. városi superintendenst tiszakerületi, megyei superintendensül s ilyen irányban 1738. decz. 8-án levelet is intéztek az újvásári esperességi közgyűlésből a kerületi felügyelőhöz, Szirmay Tamáshoz; mivel azonban több megye nem akart ebbe beleegyezni, Szirmay Tamás megtartatta a megyék számára a superintendens választást, a mikor is 1741. febr. 16-án, Girálton a csetneki lelkész, Ambrózy György választatott superintendenssé. Bekiktattatott márcz. 21-én Dobsinán.

Ez időtől Pfauschmidtnek csak a superintendensi cím maradt meg, míg őt a halál ezen sajátos helyzetből nemsokára, 1741. nov. 21-én ki nem szőlította.⁴

Már az 1741. jan. 26-ki eperjesi kerületi gyűlésen kívánták a megyék a püspököt megválasztani, de a sz. k. városok csak azután bocsátkoztak a püspök választásába, midőn a kerületbeli megyékkel barátságos egyezségekre léptek az iránt, a mi azután a »dobsinai coalitio«-ban kimondatott, t. i., hogy váltakozva egyszer a sz. k. városi német, majd ismét a kerületbeli magyar, vagy tót papok közül léssen a superintendens választandó. Ezen dobsinai coalitio okmánya Ambrózy Gy. superintendens és Szirmay T. ker. felügyelő egyetértő buzgólkodása folytán ünnepélyes alakban kiállítván, a honnan nevét vette, Dobsinán 1743. jan. 11-én a felek által aláíratott.⁵ Ezen coalitiohoz 1783. óta a szepességi 13 városi s más espe-

¹ Felszenteltetett márcz. 10-én.

² Gömör stbbi.

³ L. Hörk J. Az ev. tiszai ker. püspökei cz. műve 35. és 41. lapját.

⁴ L. Hörk J. i. m. 41. l.

⁵ Eredeti szép példánya meg van az ev. tiszakerületi levéltárban.

rességek is csatlakozván, a benne megállapított rend kerületi törvény volt egészen 1863-ig, midőn is az 1863. júl. 22. s köv. napjain Gölniczbánynán megtartott kerületi gyűlésen,¹ Máday Károly megválasztása után ki-mondatott »örök időkre«, hogy a superintendens választásakor »az érdem és közbizalom alapján az egyházaknak teljesen szabad tér engedtetik.«²

Az érdemes »Reverendissimus és Excellentissimus«-nak czimzett buzgó Ambrózy György alig hogy superintendensi hivatalát megkezdte, már is azon gondolkozott, miképen lehetne rendezni az egyházak, iskolák s általában a kerület viszonyait. Ezen nemes törekvése hozta őt Eperjesre is a felső-magyarországi, majd az egész országbeli evangélikusok egykor közös, híres, volt főiskolájába

Eperjesre 1742. ápr. 20-án érkezett. Ápr. 21—27-ig megtartotta az u. n. »Canonica Visitatio«-t, püspöki egyház- és iskolalátogatást.³

Különösen fontos ezen napok közül ápr. 25-ike.

Ezen napon behatólag foglalkozott a külvárosi iskola ügyeivel, már csak azért is, mert ezen napon sárosmegyei közgyűlés tartatván, a sáros-megyei urak közül többen voltak jelen Eperjesen s így azok buzgalmát is bevonhatta az iskolamentő munkába. Pedig ilyenre nagy szükség volt, mert az iskola valóban szomorú, igen szomorú helyzetbe jutott.

Midőn a megyei közgyűlésre, de a püspök üdvözlésére is megjelent urak Ambrózynál tisztelegtek, a Keczer András, Zimmermann Ádám, Iz denczy János, Fejérváry Ádám, Róth Zsigmond, Kálnássy Ferencz, Krasznecz István és a ker. felügyelő. Szirmay Tamás társaságában ott volt Ottlik Pál is és ez némi szemrehányással jelentette a superintendensnek, Ambrózynak, hogy az eperjesi iskola már majdnem elemi iskolává süllyedt, mert csak 7000 frtnyi alapja van azon Löffelholz-féle 2400 frton felül, melynek kamataiból 2 nemes ifju nevelendő. Erre a superintendens gyűlést tart a két egyházközséggel és azon tapasztalván, miszerint a vidéki urak 30 év óta, sőt a helybeli ev. tót egyház is, az iskola támogatása tekintetében mit sem tesznek s hogy a régi iskolai rend teljesen mellőzve lett, felügyelői kara az iskolának nincs, — buzditó, kérő szavaival keresz-tül viszi, hogy a rosszul fizetett tanárok és a szegény tanuló ifjak javára a jelen volt urak pénzt is, gabonát is igérnek s majd országos gyűjtést határoznak. Az országos gyűjtésre engedélyt kérnek Mária Therésiától, a királytól. A fogalmazványt megcsinálta Krasznecz István, aláírta Ambrózy Gy. superintendens és Szirmay Tamás, inspector. Az adományok Szirmay-hoz, távollétében Keczer András-hoz voltak küldendőek. Mivel eddigelé a tanárokat egyedül a német egyház fizette, Ambrózy buzditására s a né-met egyház felhívására az 1730. óta tőle elvált és külön háztartást folytattott tót egyház is megszavazott az iskolának »örök időkre« évi 30 frtot. Azután ugyancsak Szirmay Tamás, ezredes és főfelügyelő jelenlétében megválasztatott az iskola felügyelői kara. Supre nus inspectorrá, főfelügye-

¹ Jkv. 4. p.

² L. Hórk J. i. m. 47. l. és Hórk J. a sáros-zempléni ev. esperesség története 14. l.

³ Ennek jkve meg van a Coll. levéltárában.

lővé Szirmay Tamás, felügyelőkké a nemesség köréből: Keczer András és idősb Róth Zsigmond, az eperjesi polgárság köréből Késmárcsuky András és Désy András választatott. A német egyház felügyelőivé s így az iskola felügyelőivé is lettek: Dr. Hambacher János, Dr. Rajmann János Adám, Meltzel Mihály, Pulszky Sámuel, Schober Márton, Kux Zsigmond, Pénztárossá lett: Metzner Henrik, segédje lett Csernili Keresztély; a tót egyház felügyelőivé lettek: Rétey István, Maléter Tamás, Berzeviczy György, Regis (Király) János és Jeney András.

Ambrózy ápr. 25-én meglátogatta és megvizitálta a külvárosi iskolát s legelső sorban a I. Classist, melyben Longay János, rector tanított; délután a conrector, Doloviczeny iskolájába ment a II. Classisba, majd a III. Classisba Hrabovszky Jánoshoz. Másnap, ápr. 26-án meglátogatta a praeceptorok, a tanítók osztályait, első sorban a Husz Jánosét, majd a Thomási Mártonét s végül a tót tanító, Nadara János osztályát. Midőn már teljes információt szerzett magának a tanszemélyzetről, annak működéséről, ugyanazon gyűlésen, melyen a két egyházban, a német és tót¹ egyházban tapasztaltak felett elmondotta véleményét, intézkedett az iskola ügyében is annak javára.

Elmondotta, hogy tetszett neki a templom elegáns oltára, melyen a keresztre feszített Krisztus képe látható Máriával, Jánossal, jobbról Pál, balról Péter apostollal. So kalta a sok széket. Nagyon kidicsérte Kux Zsigmondot, a ki Szászországban sokat gyűjtött a templom s felszerelése javára. Megróvta Weinert lelkészt sok visszaélései miatt stbi, stbi, — majd áttérvén az iskolára, feltűnőnek találta, hogy a tanárok a városban laknak, az iskola helyiségeire nézve pedig azt kívánta, hogy tágasabb tantermekről kell gondoskodni. Az alumnista tanulók számára a perzsely-pénzeket és a szüreti² gyűjtésből bejövő pénzeket rendelte s egyuttal megbagyta, hogy a seniorok felügyeljenek az ifjak tanulmányi könyveire s általában taneszközeire.

Majd áttérvén a tanszemélyzetre, megróvta Longay János rectort hanyagságáért, mert hogy állítólag ennek folytán tanítványai is hanyagok, sőt egy Káldy nevű tanuló látván, hogy ideje haszontalanul vész el, katonának állott be. Erre az elkeseredett Longay azt felelte, hogy másképen volna minden, ha volna miből élnie. A superintendens elkérte a tanszemélyzet fizetésének kimutatását. Szomorú kimutatás volt. Longay János, rector fizetése 72 Rfl.; Doloviczeny György, conrectoré 60 Rfl.; Hrabovszky János, a grammatika és donatus tanítója kapott 40 Rfl.; Thomasi Márton, kántor és a német egyház orgonistája kapott 74 Rfl. és 60 krt annak »adjunctus“-sa, segéde, Husz János, az olvasni tanulók tanítója 24 Rfl.; Nadara János, tót kántor, orgonász és elemi tanító ugyanannyit.³ A superintendens sürgetésére a fizetésemelést kérő tanároknak ezen ülés-

¹ A magyart megölték a Rákóczy-féle forradalom elnyomásával.

² Legatio, supplicatio.

³ A templom- és iskolagondnok (aedituus) Láng Tóbiás, a német egyházban 22 Rfl. 20 kr., Kis Ferencz a tót egyházban ugyanannyit; a templomőr (custos templi) egyházi Sima Márton 24 Rfl.

ből csakugyan megemelték fizetését; nevezetesen Doloviczeny Gy. con. rector fizetését megemelték 12 frt szálláspénzzel, Husz Jánosnak szálláspénz fejében 8 frtot adtak és csekélyke tandij-osztalékot, Hrabovszkynak meg megígérték, hogy mihelyest tchetik, megemelik a fizetését. Hogy némileg segítsen a szegényesen dotált, fizetett tanárokon, elrendelte a superintendentens, hogy minden idegen új tanuló 1 frt beiratási díjt fizessen.¹

De nagyszerű volt az Ambrózy intézkedése a tanulmányi rend tekintetében is. Először is kivitte, hogy az általa Gömörben meghonosított, általa készített iskolai törvények vétessenek át és Désy András leírta azokat; továbbá meghagyta, hogy évenként kétszer fel kell az ifjuságnak a törvényt olvasni; meghagyta, *hogy a tanárok — legalább egyszer — hetenként tartanak conferentiát, melyen megbeszéljék a tenni valókat s azok módszerét*²; elrendelte, hogy félévenként, Szent-Mihály és Szent-György napján legyen »Examen«; — és elrendelte végül, hogy az egyik pap egygyel a felügyelő urak közül hetenként legalább egyszer látogassa meg az iskolát.³

Ambrózynak ezen gondos, buzgó eljárása, mely az urak, az egyház s az iskola barátainak körében végtelen lelkesedést keltett s jobb jövőt volt hivatva teremteni, azonban nagy ellenszenvet és mozgalmat keltett az ellenfeleknél. Hire kezdett járni, hogy Sárosmegyében való vizitálása közben megakarják támadni s azért, midőn elmenőben volt, Szirmay Tamáson kívül s azon esetre, ha az akadályozva volna, az alsó tarczai völgyben Keczer András, a felsőben id. Róth Zsigmond, a tapolyiban Fekérváry Ádám kínálkoztak és vállalkoztak kísérőül s ő szívesen fogadta.

Eperjesről való távozásakor dr. J. A. Rajmann gyönyörű beszéddel köszöntötte őt fel s bucsuzott el tőle az eperjesi evangélikusok nevében.⁴

Ambrózy jó rendet teremtven és Szirmay Tamás s általában a Szirmayak az osztrák örökösödési háboruban Mária Theresia trónja körül nagy érdemeket szerezvén, mind belső, mind külső béke honolt az iskolában több éven át és az iskola, az eperjesi külvárosi gymnasium, mert azzá lett ismét, gyarapodásnak indult.

Elmulván azonban a külső veszedelem, ott, a hol az urak nem állottak védőkként az ev. egyház és iskola megett, új, bár szelidebb, de nem kevésbé veszedelmes üldözések kezdődtek. Az ellenségessé lett indulatnak következménye lett az is, hogy 1746 nov. 28-án Bahil Mátyás, itteni tót pap Cyprianus Salamon munkáját: »De progressu papatus« tóra lefordítván s azt barátjai ellenzése daczára kiadván és annak következtében nagy gyűlölségbe esvén, — elfogatók. Bahil Mátyás ugyan fogságából csodálatos módon megszökött, de a hangulat azért nem szűnt meg ellenséges lenni.

A tudós agglegény, kí egykor 1721—1727-ig Wittenbergben tanulván, sok ismerettel jött haza, de itt a nyomoruságos viszonyok között tovább, feljebb emelkedni nem tudott, Longay János 1748-ban halt meg.

¹ Ez a rectort illette.

² Ime a módszeres conferenciák első nyoma!

³ Ime az iskolalátogatók intézményének első kezdeményezője!

⁴ L. a Can. Vis. jkv. 1742-ből 26 s köv. lap.

Utódjául ugyanazon évben az éppen akkor Jénából hazakerült »poeta laureatus,« Fábry Gergely választatott. Mielőtt ez megjött volna, Doloviczeny Gy. J. vitte mind a két osztályban a tanítást, segédül kapván a külföldön született, de magyar nemesi származású Karrasz Lajost c Ludovic. Theophil. Christ Chares a Karrasz), a ki azonban már 1749. decz. 11-én Nagy-Bányára ment lelkészül.

Ugyanekkor a protestansok Canonica visitatióját 1748. máj. 20-án betiltotta egy királyi helytartó-tanácsi rendelet.

Hogy az Ambrózy által vetett alapon az evang. külvárosi iskola a buzgó új rector, Fábry Gergely bölcs vezetése alatt újra emelkedni kezdett, azt rossz szemmel nézték az elfogult ellenfelek és sikerült is nekik egy helytartó-tanácsi rendeletet kieszközölni 1749-ben, mely az eperjesi ev. iskolát a grammatikai osztályra akarta leszorítani. Mit látván a városi tanács, tovább is ment az üldözésben, a mennyiben tiltotta ezen ev. iskolába a ref. tanulók felvételét és a rectort és conrectort, mint már most feleslegeseket a város területéről eltávolítani igyekezett. Mivel pedig az evangélikusok nem akartak engedelmeskedni, hanem kijelentették, hogy a Felségre appellálnak, sikerült a városi tanácsnak kivinnie, hogy 1750. máj. 13-án egy királyi rendelet adassék ki, mely az eperjesi iskolát csakugyan a grammatikai osztályokra szorítja le, minek következtében Fábry Gergely rector és Doloviczeny György conrector a két felső osztály ifjúságával együtt a várost elhagyni kényszerültek.

Egy új templomnak építése ellenben megengedettetett. Kereszt alakban épült, 12 öl széles, 12 öl hosszú volt.

Azonban ezeknek sem sokáig kellett a városon kívül bolyongniok, mert már 1750. jun. 30-án egy királyi rendeletet adott ki Mária Theresia, sajátkezű aláírásával, mely szerint az eperjesi evangélikusoknak, *de csak magyarországi evangélikusok számára* megengedettetett, azonban az adózó polgárok legkisebb megterhelhetése nélkül, nem csak alsóbb iskolákat, de bölcsészeti és hittani osztályokat is fentartani.¹

Fábry G. és Doloviczeny Gy. tehát visszatértek! Nagy volt az öröm ezen diadal felett! Ámde, a most már magasabb fokúvá lenni kívánó iskolának hiányzott ehhez a pénzereje. A gyűjtést és önmegadóztatást pedig megtiltotta a kir. rendelet. De ezen kir. rendelet fáradhatatlan kieszközölte, a buzgó nemes id. Pulszky Sámuel és Mazsary János nem azért eszközölték ki e kegyet, hogy vele az evangélikusok ne éljenek s azért id. Pulszky Sámuel, mint mondja »ohne eigner aggravirung« 4000 frtot adott az iskolának 1750. szept. 20-án, Mazsary János pedig 200 frtot szept. 24-én, majd újra 1753. márcz. 25-én 270 frtot.² Őket nemsokára Szirmay

¹ »Ut pro Aug. Confessionis addictis, iisque tantum natione Hungaris. praeter Scholas inferiores etiam Philosophicum et Dogmaticum studium Eperiesini tradere valeant, ita tamen: ne Publico et Contribuentibus propterea vel in minimo aggravium causare ausint.« L. Mária Theresia ezen rendeletét a sz. k. Eperjes városa levéltárában. Cub. II. Loc. 171. Fasc. C. és egész terjedelmében az okmánytárban.

² L. Pulszky S. alapítványát az alapítványok és végrendeletek jkve 15-ik, a Mazsary Jánosét u. o. a 17. és 30-ik lapon.

Ádám követte 1750. nov. 30-án 1000 frtnyi, majd 1757. jan.-6-án újabb 1000 frtnyi adományával.¹ Hogy így az alap nemes nagylelkűséggel letétetett, most már magának a rozoga iskolai épületnek czélszerű átalakításáról kezdettek gondoskodni. Meghallotta ezt azonban az elfogult városi tanács! És mindenféleképen akadályozta a tervet. Erre Pulszkyék újra a a Felséghez folyamodnak. Hogy pedig lássa a Felség, miszerint van pénzök, újra tetemes alapítványokat tesznek, így nevezetesen: 1751. jan. 24-én Potturnyay András 1500 frtot (ezer tallért)², 1751. márcz. 17-én ifj. Pulszky Sámuel 1000 forintot³, 1751. máj. 1-én ifj. Péchy Gábor 300 frtot⁴, máj 12-én id. Dobay Gábor 100 frtot⁵, máj. 13-án Dobay András 50 frtot.⁶

Ekkor nagy örömeikre lejtött az 1751. jul. 6 ki kir. rendelet, mely tiltja a városi hatóságnak az 1750. jun. 30-án kiadott kir. leiratban az evangélikusoknak adott jogok gyakorlásának akadályozását!

A jezsuita tanácsadó tudott új ürügyet felfedezni az evangélikusok ellen. Most már azzal a váddal lépett fel a városi tanács, hogy a lutheranusok Eperjesen akadémiát akarnak állítani, még pedig az adófizetők roppant megterhelésével, sőt akadt két olyan ocsmány polgár is, a ki erre letette az esküt. Erre fent Bécsben gondolkozóba estek! Nem csoda, hiszen a távolból nem lehet tudni: mi az igaz? Hogy Bécs hallgatott, azt a jezsuiták által befolyásolt városi tanács magára kedvező jelnek tekintette és elkezdett erőszakoskodni és 1751. augusztusában Husz Márton, elemi tanítót, mert téiben a belvárosban mert tanítani, elfogatta és elcsukatta.⁷ Ekkor újra összejöttek az urak és a már-már roskadozó iskolának javára új alapítványokat tesznek Nevezetesen: 1751. aug. 6-án Roskoványi Gáspár és Illés 100 frtot, azonkívül 2 köből gabonát és 1 köből buzát évenként;⁸ nov. 23-án Dessewffy Tamás az iskola építésére 500 frtot.⁹

A közbejött tél bebizonyította, hogy a régi iskolai épületben többé nem lehet az ifjúságot meghagyni s a templom is felépülvén, összejöttek a felügyelők s mivel a tanács Bécsből ellenők semmit sem tudott közölni, 1752. máj. 30-án Potturnyay András, coll. helyi felügyelő és Dessewffy Tamás, coll. vidéki és kerületi felügyelők személyes jelenlétében letétették az új iskolai épülethez a fehérítön innen a köalapot. Maga az épület fából készült és egy kis kamarán és tágas előtornáczon kívül 7 tanteremből állott!

Az 1752-3-iki iskolai évet már ebben kezdette meg az ifjúság; mivel pedig a nagyobb számmal egybegyűlt ifjúságnak tágasabb alumneumi épületre volt szüksége, Dessewffy Tamás megvette és az alumneumnak

¹ U. a. jkv. 18. l.

² U. a. jkv. 19. l.

³ U. a. jkv. 20. l.

⁴ U. a. jkv. 25. l.

⁵ U. a. jkv. 26. l.

⁶ U. a. jkv. 27. l.

⁷ Szegény Husz M. csakis 1753. márcz. 15-én bocsáttatott ki fogságából! Vele szemben a városi tanács úgy mondott saját patronusi jogával élt.

⁸ U. a. jkv. 28. l.

⁹ U. a. jkv. 29. l.

adományozta az egykor a Collegiumtól elvett Haász-Tabajdy-féle házat a belvárosban, az árok utcán.¹ De a belvárosban volt lutheranus tanulók a belvárosban laktak! A városi tanács ezt tűrni nem volt hajlandó. Az evangélikusok azonban s nevezetesen Dessewffy Tamás egy kir. rendeletet eszközölt ki 1753-ban, mely ezt megengedte.

Az 1753/4-ik iskolai év már minden nagyobb háborgatás nélkül mulott el. Hagyományt ekkor is kapott az iskola Lónyay Lászlótól 200 forintot.²

Lassacskán rendezett viszonyok közé kezd kerülni az iskola s az 1754/5. és 1755/6. isk. év a csendes gyarapodás és majd az 1756-ik év a nagyszabású rendezés éve lesz.

1756. máj. 19-én ugyanis az egyházi gyűlés az iskolák rendezésével foglalkozván, kimondja, hogy ezentúl augusztus, november és január havában vizsgálatok fognak tartatni (Quatember) és megszabván a tanulókra vonatkozó iskolai törvényeket, többek között kimondja, hogy a tanulóknak tisztességesen kell öltözködniök, tilalmasak a komediás ruhák és a dohányzást botbüntetés terhe alatt eltiltja.³ 1756-ban azután a közvizsgálatokat a vidéki pártfogóknak és a helybeli egyháztagoknak népes, fényes gyülekezete előtt máj. 24—26-ig tartották meg. Fényesen sikerülhettek a vizsgálatok, mert az eredményen és a fényesebb jövő képén úgy fellelkesült újra Dessewffy Tamás, hogy 1756. jun. 24-én újra 4700 frtot ajánlódokozott az iskolára! Dessewffy Tamás fejedelmileg gondoskodott az iskoláról — és az iskola folyton emelkedett!

Az 1756/7—1757/8-iki iskolai években már hatalmas lépésekkel igyekezett az eperjesi külvárosi iskola kiemelkedni az egyszerű helyi iskolák sorából s azért szükségesnek látszott, hogy, mivel már kerületi iskolává kezdett kifejlődni, kerületileg is rendeztessék és 1758. okt. 16-án csakugyan megjelent Eperjesen Fischer Illés, superintendens és a helybeli és vidéki pártfogóság fényes nagy-gyűlésében s annak közreműködésével megállapította a 7 osztályra a tanrendet, a Rectorra vonatkozó 19, a tanárookra, tanítókra vonatkozó 8 és a tanulókra vonatkozó 28 törvényt s azt a pártfogóság mellett, a kerület képviselőjében ő maga is aláírta.⁴

És az 1758/9-iki iskolai év már úgy köszöntött be az eperjesi ev. külvárosi iskolába, mint egy *kerületi iskolába*. Az ifjuság nagy számmal jelent meg. Többek között sok volt már a felnőtt ifju. Ugy, hogy ezen, már-már férfi korba lépő legényekkel sok lett a baj. Nevezetesen 1759. szeptemberében akadt nagy gondja a tanári karnak. Ugyanis az itt verbuváló, toborozó katonák két nemes születésű ifjut⁵ ev. tanulókat, szinte erőszakkal magukkal vivén, akaratjuk ellenére besorozván s kibocsátani, kivált az egyiket, többé nem is szándékozván, felingerelték az egész ev. tanuló ifjuságot, úgy, hogy heves viták után verekedés kezdődött s már

¹ Mai napig is az a Convictus-Alumneum háza.

² U. a. jkv. 31. l.

³ »Sordidae Tabacae fumigationem sub poena baculorum.«

⁴ Lásd a tanrendet, a tanrendek között alább.

⁵ Bizonyos Dieterich és Leporis nevezetűt.

már majdnem diákháboruvá fejlődött a dolog. Nagy lett a zavar. A katonai hatóság, a város bírása mind-mind éles hangon, sürgetőleg parancsolja -- az iskolának bezáratásával fenyegetődzván -- a rectornak s a professoroknak, hogy rendet teremtsenek s büntessék meg az izgága tanulókat. Végül sikerült a tanulókat lecsendesíteni! A legvétkesebbek közülök 50, 25 botot, mások 15 napi elzáratást kaptak büntetésül.

Az 1759/60-ik iskolai év ezen esemény nyomasztó hatása alatt, de különben minden feltűnő nagyobb változás nélkül folyt le. Az 1760-ik azonban már megint sok gondot adott a tanároknak, mert a már ekkor az egész országból, sőt Erdélyből is Eperjesre özönlő nagyobb ifjak újra garázda életet kezdettek folytatni, úgy, hogy -- különösen azután, hogy bizonyos Nagy nevezetű tanuló-ifju puskával járván s véletlenül elsülő puskájával egy asszonyt súlyosan megsebesítvén, a városi hatóság által elfogatott és bebörtönöztetett, -- szükségesnek látta a pártfogóság a fegyelmi iskolai törvényekhez néhány új pontot toldani.

Bizony-bizony nem csekély gondot okozott a tanári karnak az, hogy féken tartsa a felnőtt ifjúságot, mert hiszen félő volt, hogy annak egy-egy esetleges botor tette, könnyelmű rakoncziatlansága ürügyet ad az iskolának megszorítására. Azt az ürügyet pedig keresve-keresték a jezsuiták és az azok által befolyásolt városi tanács, mert a mint nőtt az ev. külvárosi iskola, úgy fogyott, halaványult a Collegiumban székelő és tanító jezsuitáknak hire; másrészt meg növekedett a vidéki urak érdeklődése. Már most széles körben magokénak, csakugyan kerületinek tekintették ezen iskolát az urak. És nemcsak pénzben, de természetényekben is segítették azt. Az 1751-ki buzgóság, midőn évi 90 köből gabonát szavaztak volt meg, most sem lohadt, mutatja azt a alapítványok, stbbi jegyökönnyve.¹ Mutatja az, hogy az 1761-2-iki iskolai évben újra nevezetes adományt kapott az egyházzal közösen az iskola, t. i. 1000 magyar forintot² Walleuthner Jakab és neje, szül. Schreivogel Susannától. Ezen alapítvány, mely 1762. jan. 1-én kelt, stipendiumot biztosított egy leendő theologusnak.³ Az ifjúság száma növekedvén, a tanító személyzetet is meg kellett szaporítani s azért subrectorul 1762-ben meghivatott Hentschel Immanuel Gottfried. Az iskolai összes alapítványok ekkor már 19.146 frtra emelkedtek az 1742-iki 7000 frtról. Az ifjúság létszáma az elemi osztályokkal együtt 216 fiu és 61 leány.

Az 1762/3-ik iskolai évben az a csapás érte az iskolát, hogy leégett árok-utczai Haász-féle alumnealis épülete, melyet Dessewffy Tamás adományozott volt. A városi tanács akadályozta annak befedését, rendbehozását. Mire azután az evangélikusok egy emlékiratot nyújtottak be Mária Theresiához, melyben 17 pontban elpanaszolt sérelmeik orvoslását kéri.

Özv. Nemessányiné, szül. Katsándy Rebeka 200 frtot és gabonát adományozott 1763. apr. 26-án⁴ az iskolának.

¹ 36. l.

² 833 Rfl.

³ U. a. jkv. 36. l.

⁴ Alapítv. stb. jkve. 39. l.

1763. szept. 5-én az alsó-malom táján tűz támadt, mely egészen a jezsuiták kertjétől nem messze fekvő puszkapor-malomig terjedt. Bekövetkezett a borzasztó robbanás! A puszkapor-malom a légbbe repült, a szomszédos épületek összedőltek, vagy összeropedeztek; így a jezsuiták kertjében lévő villák, istállók, a csűr s még a gyümölcsfák is.¹

Szemet szűrt a szépen szaporodó iskola az ellenfeleknek. Bántotta őket annak felemelkedése! Hiszen ezen iskolai évben a külvárosi iskolában, az elemi leányiskolától eltekintve, 7 tanár 6 osztályban 209 tanulót, köztük 4 erdélyi ifjút oktattott

Az 1763/4-ik iskolai évben kapva-kapott az elfogult városi tanács az alkalmon, hogy ártasson ezen iskolának. Ugyanis a kormány rendelete folytán meg kellett a r. kath. iskolákat látogatni. És 1763. okt. 1-én megjelent Flaschkay János, szepesi kath. prépost, min. iskolavizsgáló bizottsági elnök s néhány r. kath. városi tanácsnokot vevén magához, megvizsgálta az ev. iskolát is. Jelentésében azután, melyet a kir. helytartótanácsnak terjesztett fel, gyűlöletesen referált az evangélikusokról. Azzal gyanúsította őket, hogy akadémiát akarnak teremteni iskolájokból. A kormány azonban békében hagyta az iskolát. Hogy baj fenyegetett újra, lángra gyuladt az ev. buzgóság és már 1764. jan. 17-én Szirmay Menyhért 1000 frtnyi alapítvánnyal emelte az ev. gymn. pénzerejét.² Sőt Nyiregyháza felől is jött segedelem.³ Majd Cornides Pál és neje, Anna Mária Hornung adnak az iskolának 1764. okt. 5-én 2000 frtnyi alapítványt.⁴

Hogy a helytartótanácsnál mit sem tudtak kivinni az ellenfelek az eperjesi külvárosi ev. iskolával szemben, békében hagyták azt az 1764/5. iskolai évben. S az iskola tovább fejlődött. 1765. január 1-én új alapítvánnyal Kálnássy Ádámtól 200 magyar forintot nyert egy nemes tanuló ifjunak adandó stipendiumra.⁵

Megerősödven az iskolának pénzbeli alapja, rendezettek és javítottak a tanárok fizetései is. A rectorproffessor 150, a conrector 100, a subrector 80 fítot kapott. A többi tanítók 70, 60, 50 és 40 frtot.

Az 1765/6-ik év nagy változást hozott. Először az iskolai főfelügyeletségben. Ugyanis 1766. ápr. havában elhalván Horváth Stansith de Gradecz Gergely kerületi felügyelő, utódja a nemeslelkű Dessewffy Tamás, az eperjesi ev. iskolának legkitünőbb pártfogója lett. Majd a kir. helytartótanács az iskoláról hivatalos tudósítást kért. Az eperjesi iskola pártfogói nem akarván ellenszegülni, bár hallották, hogy a debreczeni ev. ref. ker. gyűlés felírt a Felsőséghez, hogy ezen kívánsatot szüntesse meg, -- minden vonakodás nélkül megküldötte azt. És nem lett baj belőle. A megállapított rovatok ki voltak töltve és felküldve s azzal békében hagyták! Végül belső surlódások s panaszok keletkeztek az iskolában a tanárok között, ezek folytán a helybeli és vidéki felügyelők között s végül a hely-

¹ Ruby J. i. m. 43. l.

² I. jkv. 40. l.

³ U. a. jkv. 40. l.

⁴ U. a. jkv. 60. l.

⁵ U. a. jkv. 41. l.

beli két év. hitközség között is. Ezen zavarban még a kamatfizetések is rendetlenül eszközöltettek. Ezen zavaroknak azonban véget vetett az 1766, 7-ik iskolai év. Ugyanis 1766. okt. 16-án Doloviczeny György, conrector meghalt. Epitaphiuma a következő volt:

»Vixi, et quod dederas munus bone Christe, peregi, Proque labore meo praemia larga fero.«

Majd 1766. decemberében kilépett a subrector, Hentschel Gottfried s végül decz. 15-én lemondott a rector, Fábry Gergely is.

Mielőtt még a tanári személyzet kiegészítettett volna, Dessewffy Tamás jónak látta az iskola ügyeinek rendezését kerületileg eszközölni s mint ker. felügyelő kivitte azt, hogy az 1766. nov. 1—6 napjain a Hegyalján, nevezetesen Tállyán tartott egyházkerületi közgyűlésen és tanácskozáson az eperjesi iskola panaszainak elintézésére nézve az határozottat, hogy: »Querelae caedem, per mutuum nobilitatis et intramoenialis patronatus correspondentiam, in futurum rite observandam, tollantur. Rectoris, conrectoris et reliquorum praeceptorum electio cum mutua candelatione utriusque patronatus, votorumque collatione in futurum observetur. Pro sopiendis et sufferendis querimoniis, deputantur: Caspar Draveccky, Gábriel Péchy, Stephanus Szirmay, Johannes Mazsary et Andreas Keczer 14 Decz. Eperiesini concessuri et relationem Spectabili Supremo Inspectori Thomae Dessewffy praestituri.«

1766. decz. 14-én Draveccky Gáspár, Péchy Gábor és Keczer András, mint kerületi bizottság megjelenván Eperjesen, decz. 15-én kihallgatták a felügyelők és a tanárok panaszait, átvizsgálták az alapítványokat¹ és azt, vajjon az alapítványok az alapítók kívánságához képest és pontosan kezeltetnek-e?² Ugyanekkor megválasztották a 3 megürült tanári állomásra: rectornak Chastina Illést 200 frttal, conrectornak Klárt 150 frttal, subrectornak Lahot 120 frttal. A decz. 15-én leköszönt volt igazgató, Fábry Gergely megtartotta a »Director rei Scholasticae« címet és a tápintézet feletti gondnokságot 200 frtnyi évi fizetéssel.

Az egyházkerületi küldöttek azután tovább folytatták az iskola ügyének rendezését; nevezetesen megválasztották az iskola gondnokait (Curatores), a vidéki pártfogók közül: Szirmay Istvánt és Radvánszky Ferenczet, a helybeliekből: Székely Sámuel és Kux Istvánt. Majd megszabták 7 pontban kötelességeiket, meghagyván nekik, hogy: a közvizsgálatokon jelen legyenek; az osztályokat havonként látogassák; a számadásokat évenként átnézzék; a tanárok meghívását és elmozdítását illető ügyeket az egyházkerületi főfelügyelő, Dessewffy Tamás részvétele mellett intézzék el. Kimondták azt is, hogy Fábry G. directorral az új rector és a tanárok egyetértésben éljenek.³ A rectorra nézve pedig kimondatott, hogy havonként meg kell minden osztályt vizsgálnia!

¹ 1750—1766. decz. 15-ig tett alapítványok 17187 frtot tettek s csak 1000 frtról nem volt kötelezvény.

² Kitünt, hogy tetemes a kamathátralék!

³ »Rector et Collegae non dependentes, sed cointelligenter se habebunt!«

Mivel Szirmay J. és Radvánszky F. a gondnokságot ekkor el nem fogadhatták, 1767. jan. 19-én újra összeült ezen kerületi bizottság s ezek helyére Potthurnyay Andrást és Péchy Gábort állította. Mivel továbbá a tanároknak megválasztott Klár és Laho nem akartak Eperjesre jönni, Klár helyett conrectorul Kuzmányi Sámuel, Laho helyébe subrectorul Meczner Pál Györgyöt választották. Ekkor szabályoztatták az iskolai fizetések, tan-díjak is. Beiratásért 1 frt. Tanpénzül minden időszakra¹ az első osztály-ban 1 frt, a 2-ikban 51 kr., a 3-ikban 30 kr., a szegényektől félannyi szedtetett. Ha az egész ifjuság vonult ki valamely disztemetésre, azért 1 frt 30 kr., ha nem az egész, 1 frt fizettetett.

Az ujonnan választott tanárokat, u. m. Chrastina Illés rectort, Kuzmány Sámuel conrectort és Meczner Pál György, subrectort ápr. 6-án iktatták be ünnepélyesen hivatalaikba, a mikor is Kriebel János, német ev. lelkész elmondván bevezető beszédében, kik voltak eddigelé az eperjesi ev. iskola rectorai, egyuttal megvilágította ezen iskolának multját.

Közben újra gyarapodott az iskola alapítványokban. 1767. jan. 26-án Bánó Imre özvegye, Kükemezey Klára adott 100 Rfl.; jan. 27-én a Des-sewffy T. által ajándékozott s most végleg az ev. alumneumra átiratott Haász Tabajdi-féle ház melletti házat, az u. n. Novák-féle házat ajándékozta az iskolának Kuksz Keresztély.² Ápr. 21-én Bánné, Pozsonyban 50 Rflt. adott az eperjesi ev. iskolának.³

Az egyházkerületi megbizottak által teremtet rend jóltevőleg s buz-dítólag hatott. Meglátszott az az 1767|8-ik isk. évben. Ugyanis 1768. janu-áriusban összegyűlvén a helybeli és a vidéki patronusok, azt határozzák, hogy a rendes tantárgyak közé felveendő a német nyelv is; hogy a rec-tor szemmel tartsa a paedagogusokat és azokat a szállásukon is keresse fel. A tápintézeti rendre nézve kimondották, hogy az első asztalhoz 20 primanus és 10 secundanus vétessék fel; a második asztalhoz⁴ szinte 30, u. m. 10 a második osztályból, 10 a harmadikból és 10 a többiből. A fegyelmi törvényeket módosították, kibővítették Székely Sámuel kap-i-tány, helybeli gondnok helyébe Pulszky Sámuel választották.

Az 1768|9. és az 1769|70 iki iskolai év eleinte gyászt hozott az isko-lára, mert hiszen elvesztette egy régi, kipróbált tanítóját, a már majdnem teljes 50 esztendő óta működött, Hrabovszky Jánost, a ki 1769. juniusá-ban halt meg.⁵ Utódjául a IV-ik osztályba Molitorisz János választatott 50 frt fizetéssel.

Majd meg meghalván Szarvas Lőrincz, a tót egyház papja, deczem-berben Fábry Gergely director lett helyébe tót papnak választva s 1770 jan. 20 án Késmárkon Fischer Illés, superintendens által felszentelve.

¹ Quatembraliter.

² Ma a téli tornaterem áll a helyén.

³ Lásd mindezt az Alapítványok stb. jkvében a 42. l.

⁴ Ex ferculis viventium numerus.

⁵ „Praeceptorem docendo decet mori“ mondták a pártfogók.

Végül meghalt 1770. jan. 1-én Hentsel János Lajos, igen jeles német pap. Helyére Hellner Illés, késmárki tanár választott s virágvasárnapján azután be is iktattattott.

A kidölt derék férfiak helyét tehát ujak foglalták el.

De új, rendkívüli nagy öröm is érte az év. külvárosi iskolát az 1769|70-iki iskolai évben. Ugyanis ekkor jelent meg II. József császár Eperjesen, ki már 1765. óta uralkodó társa volt édes anyjának, Mária Theresiának.

II. József császár Eperjesen 1770-ben

Az 1770-ik év június havának 7--9-ik napja, különösen pedig jun. 8-ika eperjesi év. egyházunkra és iskolánkra nézve nagyon nevezetessé lett.

II. József — még akkor csak trónörökös — ugyanis személyesen kívánta szemügyre venni az akkor uralkodó zavarok folytán a magyar és lengyel határon felállított határőrséget (cordont). A meghatározott utítvány szerint jun. 7-én d. e. 11 óra felé a legyel-szász királyi herceg Albert, magyar helytartó és a parancsnokoló táborszernagy nemes Lasci a lovas-ság generálisa, nemes Dajassas, az év. vallásu nemes Militz és nemes Nostitz kíséretében Eperjesre jött és Albert herceggel együtt a helyőrségi parancsnok lakásán szállott meg. Üdvözlétet általában senkitől sem fogadott el s minden néven nevezendő szertartást mellőzött. 12 óra után nyílt asztalnál ebédelt s mindenkinek szabad bemenetelt engedett. Ebéd után kihallgatáson fogadta a különféle egyéneket állás- és valláskülönbség nélkül és valóban el lehetett mondani, hogy senki sem távozott szomorú arczczal, mint ama nagy és jóságos római császár kihallgatásairól: a facie imperatoris neminem tristem discedere oportet! A többi között bizonyos nemes Metzner Imre, Bártfáról, folyamodványában panaszosan említé fel előtte, hogy minden néven nevezendő szolgálatból a megyénél és másutt is kizáratott, daczára annak, hogy képesítve van olyanra s hivatkozott katonai szolgálatára, mire azt kérdezte tőle II. József: miért hagyta el a katonai szolgálatot és miért nincs a megyénél alkalmazva? Metzner azt felelé: hogy az előbbi, t. i. a katonai szolgálatot abba kellett hagynia 9 árvával özvegyen maradtott anyjára való tekintetből, utóbbi pedig egyedül vallásának tulajdonithatja, mert hogy hát — evangelikus! »Az előbbi ok meghat engemet, az utóbbi ok nem igazságos és az én helyeslésemet nem bírja, majd gondolok önre!« jegyzé meg II. József. Így örvendeztetett meg a nagylelkű királyfi még sokakat az ő kegyeivel

Következő napon, azaz jun. 8-án a szomszédos Sóvárra lovagolt a hires sóbánya-hivatalba. Igen figyelmesen megsejmelte ott a sóvizkutát, a különböző edényeket és gépeket s az a hír terjedt el, hogy ott fog ebédelni s csak d. u. fog visszatérni s így az év. imaházat nem fogja meglátogatni. Erre az evangelikusok értekezletet tartottak, melyben arról volt szó, miképen kellene az év. lelkészeket II. Józsefnek bemutatni s tárgyalásukat azzal végezték, hogy vagy egy emlékiratot kell szerkeszteni, vagy minden maradjon el, ha II. Józsefet imaházuknál nem üdvözölhetik. Annál-

fogva az egyház és iskola felügyelői azon szándékkal, hogy emlékiratot szerkesztenek (a miből azonban semmi sem lett) a városba mentek. Az eperjesi egyház tót lelkésze Fábry, a kinek szándéka volt II. Józsefet egy rövid latin költeménnyel üdvözölni, az Eperjesen tartózkodó girálti lelkészszel, Berzeviczyvel egy kertben mulatott. Szerencsére, mert II. József ki nem állhatta a ceremóniákat s éppen ez okból nem fogadta el Debreczenben sem az egy tógátus által neki nyújtott költeményt, daczára annak, hogy midőn a Collegiumban és annak könyvtárában volt, magát igen kegyesnek bizonyította. Így ezen, különben jó szándék is könnyen zavarba hozta volna az evangélikusokat, különösen mivel a jó Fábry, a ki nagyon nagyra volt az ő költészetével, daczára minden megtett ellenvetésnek, nem volt teljesen lebeszélhető a maga szándékáról. Az ezt elbeszélő Kriebel János német lelkész tisztvársa Hellner is dolga után látott. Kriebelnek szándéka volt előbb Sóvárra, azután a városba menni, de mivel részben két álmatlan éjszaka miatt nagyon bágyadt, másrészt pedig szemfájása miatt kedvtelen volt és azonkívül a császár tervbevett üdvözlése céljából, a számára egyedül éjjel felmaradt csendben különféle fogalmazványt volt kénytelen csinálni, otthon maradt és hálókabátban teljesen felöltözködve ágyba feküdt, hogy egy kissé kipihenje magát. Meghagyta azonban családjának, hogy mindenre figyeljenek s neki mindenről rögtön jelentést tegyenek.

Alig kezdett szundikálni, midőn egy vágató huszár zaja felköltötte őt. Mivel észrevette, hogy lakása felé fordult, rögtön felugrott, az ajtóhoz szaladt és kérdezte: ki az? A császár a templomot akarja megnézni s itt van a közelben — felelé a huszár. Kriebel azonnal a lehető legjobban felöltözködött, elhívatta tisztvársát Hellnert és a jelenlévő tanárokat és tanítókat, kinyitatta az imaházat és mivel II. József kíséretével hirtelen közeledett, rögtön odaállott a jelenlévőkkel a kapuba, hogy láthatók legyenek. A mint II. József egészen közel jött, Kriebel és társai pár lépést tettek feléje a lehető legmélyebb meghajlással. II. József igen kegyes volt irántuk, kalapját levette, s midőn mellettük ellovagolt, azt mondotta hozzájuk, alattvalóihoz, jóbbágyaihoz: »Szolgájok!« (»Ihr Diener!«) Majd kíséretével együtt egészen az udvar közepén lévő kutig lovagolt, Kriebel odasietett és még mielőtt a lóról leszállott volna, e kevés szóval fogadta őt: „A legmélyebb tisztelet érzelmeivel telt kebellem van szerencsém Fel-ségednek bemutatni a magam és az egész egybehívott gyülekezet nevében köteles, legalázatosabb hódolatunkat.“ II. József e szavaknál ismét oly csodálatosan leereszkedő volt, hogy kalapját levéve mondta: „Szolgájok!“

Erre azután egyenesen az imaház felé ment. Kriebel kissé oldalt mellé lépett hogy minden teendő kérdésére felelhessen. Albert királyi herczeg és utána az ezredesek, von Miltitz és Nostitz követték őket. Menet közben II. József a következő kérdéseket intézte Kriebelhez: Mióta áll már ezen templom? Kriebel azt felelte: Ezen templom drága császár és királynőnk legfelsőbb jóakarátának kegyelmének emléke, már éppen 20 esztendő óta áll, mert 1750-ben épült. II. József erre azt kérdezte:

Hát azelőtt nem tartottak istentiszteletet? Igen, felelé Kriebel, legfelsőbb engedélylyel; de mivel a régi imaház teljesen összeomlott, benyújtott legalázatosabb folyamodványra megkaptuk az engedélyt ezen jelen tágas és kényelmes imaházunk felépítésére. II. József tovább azt kérdezte: Mondja meg nekem, milyen nagy számra nézve a gyülekezet? Kriebel egész alázattal felelt: Felséged felkent személye előtt a legteljesebb igazságot akarom mondani s azt hiszem, hogy teljes igazsággal mondhatom, hogy a gyülekezet minden tagját beszámítva, van legalább 4000 lélek. II. József erre különösen kegyes arczkifejezéssel azt mondta: Úgy? Ekkor a bejárathoz értek. II. József levette kalapját és tiszteletteljesen bement az imaházba, majd az énnékkar helye, a chorus alatt egyenesen az oltár felé tartott kalapját karja alatt tartván és a keresztelő medencze és a férfiak ülőpadjai között a szószék mellett, közel az imazsámolynál állva maradt és azt kérdezte: vajjon elfér-e ezen épületben a gyülekezet? Kriebel azt felelte, hogy két nyelvű a gyülekezet, t. i. német és tót és e szerint 2 egyházat is alkot, a mely felváltva és különböző időben, órában gyűl istentiszteletre s azonkívül az egész egyház soha sincs egyszerre együtt, mivel részben a betegek, elutazottak, gyermekek és cselédek stb. közül egyik-másik mindenkor elmarad. E felvilágosítását II. József elfogadta s majd azt kérdezte: hány prédikátor van alkalmazva és mind jelen van-e? Kriebel erre azt felelte, hogy ők ketten, kik jelen vannak, mindketten a német gyülekezetnél vannak alkalmazva, a tót gyülekezetnek egy lelkésze van, de az nincs jelen. Ekkor Albert azt kérdezte Hellnertől, Kriebel tisztársától: vannak-e itt is az evangélikusoknak superintendensei és hányan és hol? E kérdést II. József ismételvén, a szükséges és igaz felvilágosítást Kriebel egész alázattal megadta, mi mellett Fischer Illést Késmárkon a kerület akkori superintendensét nevén is megnevezte. II. József erre azt kérdezte: Ugy-e kissé távol esik önöknek ide a templomba járni? Mire Kriebel azt válaszolta: A séta nem hosszú és mi a legfelsőbb jóakarat és kegyelem azon engedélyével, hogy e helyütt tisztelhetjük Istent nyilvános isteni tiszteletben, teljesen meg vagyunk elégedve s azután hozzátette: A kassaiak rosszabbul vannak, azoknak nagyobb utat kell tenniök. II. József igen kegyesen azt jegyezte meg erre: Igaza van! Van a kassai evangélikusoktól egy emlékiratom; gondom lesz rájuk. Megemlékszem rólok! Erre megfordult és kifelé indult, felnézett a tanuló ifjuság karzati üléseire a choruson és az azon függő képeket nézegette sorba. Erre újra egészen a keresztelő medenczéig ment s részletesen megvizsgálta az oltárt és a császárnő arczképét, melynek aláírása ez volt: »Maria Thérizia« s mig ezeket hosszasan szemlélte, egy szót sem szólt, hanem alig észrevehetőleg mosolygott. Majd visszament az orgona felé s megállván az asszonyok ülőpadjainál, azt kérdezte Kriebeltől: »Mondja meg csak nekem, ugy-e magok is térdelnek az imádkozásnál, legalább közbe-közbe, mint nálunk az elevationál, a szentelt ostya felemelésénél?« Kriebel egész alázattal felelte: Ha császári Felséged legkegyelmesebben megvizsgálni méltóztatik az ülések berendezését, meg fog róla győződni, hogy mind ugy

van berendezve, hogy bennök térdepelni lehessen. Erre II. József igen kegyelmesen azt jegyezte meg: Igaza van! s azután hozzátordult Miltitz ezredeshez: Ön előttem ennek ellenkezőjét állította! »Igenis Felség — felelé az ezredes — a mi a térdelés szükségét illeti, arra nézve azt állítjuk, hogy nem szükséges.« Kriebel e szavakra egész alázattal azt jegyezte meg: Benső, szívbeli meghajlás Isten előtt az szerintünk a legfőbb istentisztelet; a mi a külső magatartást illeti: arra nézve nincs semmi előírva és minden egyesre magára van bízva, hogyan kívánja legillőbb módon Istennek bemutatni a maga hódolatát, tiszteletét. II. József nem szólt semmit, de tetszett neki a dolog. Erre az imaházból kiment s kalapját előbb fejére nem tette, míg ki nem lépett egészen. Azután rögtön az iskola felé fordult, melyet Kriebel e szavakkal mutatott meg neki: Ez a mi iskolánk! II. József rögtön azt kérdezte: »Milyen tantárgyakat tanítanak? Tanítják a felsőbb tudományokat is? És milyen nagy az ifjuság létszáma?« »Az alsóbb foku tantárgyakat (humaniora) tanítják, de legfelsőbb különös kegyelmes engedelemmel valamicskét a felsőbbfoku tantárgyakból is: theológiát, bölcsészetet és a mi ezekhez tartozik, de nem azon terjedelemben, melyben azok az akadémiákon előadatni szoktak, hanem úgy, hogy az ifjuság ezekből mintegy izelítőt kapjon; azonkívül — tevé hozzá Kriebel — a nemesek fiai és mások is, a kik katonákká lenni akarnak, vagy magokat valamely gyakorlati közpályára kiképeztetni óhajtják, a mennyiségtanban is oktattatnak és az ilyen ifjak száma legalább is 15.« Mivel pedig úgy vette észre, hogy az, a mit a matematikáról említett, különösen tetszett II. Józsefnek, azt a bátorságot vette magának, hogy felemlitse, miszerint e tárgyban ő is ad oktatást, és már több kiváló tisztet képezett ki a hadsereg számára. Erre II. József azt kérdezte: »Hol tanult ön?« »Részben Jénában, de legnagyobb részt Hallében, holott is 2 éven át a királyi paedagogiumban rendes tanító is voltam.« Ekkor II. József az iskola bejáratához ért. Kriebel rögtön a rector professor osztálya felé vezette őt, de az osztályt zárva találták. Erre II. József az éppen szemben lévő és nyitva álló osztály felé fordult, melyben a grammatisták és donatisták voltak. II. József belépett, Kriebel utána, mire az ifjuság a szokásos köszöntéssel: »grata praesentia« üdvözölte őket, a mi II. Józsefnek nagyon tetszett. Ekkor II. József azt kérdezte: »mit tanulnak ezen gyermekek?« Mivel itt a 3 nemzetiség: német, magyar és tót együtt van, a mennyire csak lehet, az ezen országban szükséges nyelveket s azok mellett — felelé Kriebel — latint, földrajzt, történetet, mennyiségtant, írást és az ő főkönyveik után, Grammatika és Donátus után, Grammatistáknak és Donatistáknak neveztetnek. Mivel nem sokan voltak jelen, II. József azt jegyezte meg: »Kevesen vannak!« Kriebel egész alázattal azt felelé: »Az ifjuságnak azon nagy és pedig dicsérendő kíváncsisága Felségedet láthatni és a jelen, e vidéken egészen szokatlan jeleneteket, eseményeket szemlélhetni, az az oka annak, hogy az ifjuság szétszóródott.« Ekkor azt kérdezte II. József: Vannak önöknek is olyan »Históriáik«, berendezéseik, mint nálunk az ifjuság buzdítására, mint p. o. Dictator? Mivel Kriebel azt hitte, hogy a régi római történe-

tet érti, azt felelte: Igen is! Ez is előadatik az ifjuságnak! »Nem azt értem én — jegyzé meg II. József — de hogy p. o. a restnek minálunk egy festett szamarat kell büntetésül hordania s több efféle.« Most már megértette Kriebel a kérdést és azt mondotta: »Igen is! Van egy aranyozott korona, melylyel felékesíttetnek a szorgalmasak és egy szalmakorona, mely a restek fejére tétetik.« E 2 koronát József ott is látta függni a tanító kathedrájában s nevetett. Miután még a legkisebb gyermekek iskoláját látogatta meg, odahagyta az iskolát. Az iskolai épületből való távozásnál azt kívánta II. József, hogy mondja meg neki: Van-e olyan 12 ösztöndíjas az iskolában, a kik lakást, élelmezést és mindent kapnak? Kriebel egész alázattal azt felelte: »Ilyen ösztöndíjasunk egy sincs; sem az iskolában, sem a körülélvő épületekben nem lakik egy tanuló ifju sem; vannak ugyan néhány jótéteményescink, a kik minden évben a nemesek nagyobb alapítványaiból nagy összeg pénzt huznak, de ők ott laknak és ugy kosztolnak, a hol akarnak.« Ez után az imaház körüli minden épület felől kérdezösködék, majd az egész kísérettel az iskola megetti némi-nemü erődítést nézte meg, melynek tervezője Heinseli (Hanzély) nevű diák volt. Albert herczeg ezen sáncznak különböző részeit megmutogatta, II. József nagy tetszését fejezte ki a felett.

Miután a lovakat időközben az iskolához vezették, II. József felült a maga lovára. Ekkor Kriebel a legmélyebb tisztelettel egész közel járult hozzá és következőleg szólott: »Én, Felséged legalázatosabb szolgája, az egész itt összegyűlt gyülekezet nevében legalázatosabb köszönetünket fejezem ki ezen legmagasabb megbecsülhetetlen kegyelméért és jóakarataért és legalázatosabban esedezem, méltóztassék egyházunkat és iskolánkat legfelsőbb pártfogásában továbbra is legkegyelmesebben részesíteni.« II. József, lovon ülve, kegyelme és védelme iránt biztosította őket s azt kérdezte: »Vannak leányegyházai is?« »Nem! Felség!« válaszolá Kriebel. »Ezen mi egyházunknak nincsenek leányegyházai; de van még néhány falusi egyházunk, melyeknek vannak leányegyházai. Ezen leányegyházak látogatásában azonban tisztársaim különféleképen háborgattatnak, visszatartatnak.« Erre II. József egész kegyelmesen azt kérdezte: »Miért? És ki által?« Kriebel alázatos meghajlással azt felelte, hogy nem mondhatja meg a háborgattatásnak tulajdonképi okait, de megnevezik azokat és teljes felvilágosítást nyújtanak azok iránt az evangélikusok által benyújtott legalázatosabb folyamodványok. Erre II. József azt kérdezte: »Hány egyházuk van még ezen megyében?« »A városi és leányegyházakon kívül még mintegy tiz, holott pedig azelőtt negyven, sőt több is volt!« »Hát hova lettek azok?« Kriebel hallgatott s felelete csak egy alázatos arczkifejezésből állott. »Ugy-e a mult század 81-iki törvényczikke?« (Ezzel azt akarta jelezni II. József, hogy igen jól tudja mi az oka, hogy oly csekély számú gyülekezeteink vannak!) Kriebel erre csak mély meghajlással felelt. II. József ismét azt kérdezte: »Hogyan vették el ezen egyházakat?« Azután mosolyogva s igen barátságosan hozzátevő: »Nemde: modo bono, modo malo!« (szép szerével, erőszakkal.) Ezután megindult s lovagolni kezdett. Kriebel mindig egész közel a lónál maradt és II. József a lovon to-

vább indulóban azt kérdezte: Hová való születésü ön? Kriebel alázattal felelé: »Én és tisztársam szepességi születésűek vagyunk! Ott Felsőged majdnem csupa németeket találna! »Erre II. József azt mondta: »Az reám nézve kedves dolog! Az nekem tetszik!« Majd ismét azt kérdezte: »Mondja meg csak nekem, lehet a theológiát itt, vagy általában az országban teljesen elvégezniök?« Kriebel egész alázattal felelé: »Nem felség! mi a theologiai tanulmányt a maga kellő, megfelelő terjedelmében sem itt, sem más helyütt ez országban nem végezhetjük mostani állapotunkban, iskolai szervezetünkben; s mi az alsóbb egyházi és iskolai hivatalokat illeti, azokra ugyan képesíthetünk egyéneket, de a mi a fontosabbat illeti, azokra itt elég képesítést nem kaphatunk, olyan iskoláink nincsenek, hanem legfelsőbb engedélylyel külföldi akadémiákat kell látogatnunk!« »Hol folytatják legtöbbnyire tanulmányaikat? Ugy e Göttingában, vagy Halléban?« »Ezen helyeken is, de leginkább a magyarok részére előnyösen berendezett szász akadémiákon: Lipcsében, Wittenbergben és Jénában!« Albert herczeg e szavaknál nagyon szembetűnően mosolygott és fejbólintással adott kifejezést tetszésének. Bizván II. József rendkívüli kegyességében, ezen alázatos megjegyzést fűzte szavaihoz Kriebel: »mig legfelsőbb kegyelme és jósága adni fog, állíttatni fog alkalmas időben nekünk itt, a mi szeretett hazánkban egy akadémiát« II. József e bizalmat egyáltalában nem vette rossz néven, hanem bár hallgatagon, de érthetően szóló lehető legjóságosabb arczkifejezéssel felelt reá. Mivel pedig ekkor gyorsabban kezdett lovagolni, Kriebel is nagyobb lépésekkel ment mellette, míg a kapu bejáratához nem értek. Itt megcsókolta II. József ruháját, ki erre kegyesen leeresztette egyik kezét, melyet azonban, mivel a lova ekkor kissé megugrott, Kriebel el nem érhetett. II. József e közben újra kalapot emelt és búcsúzóul még egyszer mondá: »Szolgájok!« Egész kíséretével ellovagolt a sánczon át a felső kapu irányában a városba.

A templom udvarán vegyes néptömeg gyűlt volt össze: lengyelek és más róm. katolikusok s azok II. József fogadtatása mellett letérdepeltek; ezeknek nemcsak ő parancsolta meg kedvetlenül, hogy keljenek fel, hanem a husárok is kénytelenek voltak közéjük lovagolni és őket ezen II. Józsefnek igen nem tetsző, tiszteletnyilvánításukban akadályozni.

Midőn már II. József tovalovagolt volt, előjött Fábry és Berzeviczy is a kertből, de nagy sajnálatukra későn. Kriebel pedig az összes jelenlévőkhöz e szavakkal fordult: »Kedves testvéreim és barátaim, mi most egy nagy császártól egészen váratlan; de gyakorlati előadást, tanítást kapunk az alázatról és emberszerető nyájasságról; jegyezzük meg magunknak e napot és ez órát, e szerencsés órát jól és ne feledjük el a leczkét sohasem!«

Alig terjedt el a városban annak hire, a mi a templom udvarán történt, mindjárt oda sietett, a ki e szerencsében nem részesült s mindent el kívánt magának mondatni. Péchy Gábor iskolai felügyelő, Krasznicz, Fejérváry és mások evangélikus nemesekink közül eljöttek és Kriebel nekik azonnal, éppen úgy, mint másnap Radvánszky Ferencznek és Uj-

házy Dánielnek részletesen kénytelen volt mindent elmondani, mi felett azok szívből érzett örömet és megelégedést mutattak.

II. József Eperjesről Lőcsére ment, Kriebel pedig azonnal irt Hermann löcsei lelkésznek és némi utbaigazításul értesítette őt arról, a mi Eperjesen történt. De levele későn érkezett. Hermann azután szintén értesítette Kriebelt arról, a mi Lőcsén történt. Különben mindez az egyházi jegyzőkönyvbe is felvételre és Pozsonyba és más helyre is megküldetett.

Hogy a nemes, nagylelkű II. József későbbi, az eperjesi evangélikusokkal szemben tanúsított nagy kegyére nézve ezen eset nem volt közömbös, több, mint valószínű! — — —

Ezen 1769/70-ik iskolai évben, nevezetesen 1770. júliusában Chrastina Illés rector, a ki megunta a sok küzdelmet s elkedvetlenedett, mert némelyek nem éppen rokonszenves szemmel nézték őt, vagy, mint Vandrák A. mondja, mert magát az itteni iskolai rendhez alkalmazni vagy nem tudta, vagy nem akarta, levélben búcsút vett az eperjesiektől és Giráltra ment Potthurnyay András 3 fia mellé nevelőnek. Erre azután 1770. szept. 18-dikán megjelent az egyházkerületi elnökség Fischer Illés superintendens és Dessewffy Tamás főfelügyelő Eperjesen s egy igen látogatott iskolai gyűlést tartván, melyben különösen éles vita folyt a vidéki és helybeli pártfogók jogköre felett, végül békét teremtenek s az eltávozott Chrastina J. helyére a késmárki igazgatót, Carlovsky Jánost hívják meg rectorul. A tápintézet dolgait is rendezik. A tápintézet ekkori alapja 6000 frtot tett. A ferculumok meg lettek szüntetve, mert a vagyonosabb polgárok megígérték, hogy 15 ifjút saját házoknál fognak eltartani.

Az új rector, Carlovsky Jánost Fábry Gergely a volt director iktatta hivatalába 1770. okt. 1-sején.

A kerületi elnökség által teremtetett béke nem lett megzavarva az 1770/71, az 1771/2 iskolai évben sem. Az 1772/3 iskolai évben azonban, bár az iskolában a tanárok, a pártfogók s az ifjak között is béke honolt, sok olyan fontos esemény fordult elő, mely kihatott a jövőre is! Mert eltekintve attól, hogy mindjárt az év elején lemondott Kuzmányi Sámuel conrector, mivel Sajó-Gömörre rectornak választatott meg és hogy helyébe az eddigi subrector, Meczner Pál György lett conrectorrá 1773. jan. 13., annak helyére pedig 1773. jan. 29-dikén a soproni Schneider Lipót subrectorrá választva s ez utóbbi napon mindketten bevezetve, már az is egy lépést jelez előre, miszerint meghagyták Schneider L.-nak, hogy a mathesist és physikát bővebben tanítsa. De ennél fontosabb az, hogy mivel 1773. jan. 7-dikén a városi tanács az ev. iskola tápintézetének két házát a Haasz és Tabajdy és Kux féle házakat elakarta árvereztetni, mert hogy az evangélikus templomnak és iskolának a belvárosban nem szabad birtokkal birnia, az evangélikusok követői: Fejérváry Károly, Pulszky Dániel és Péchy István a Galicziába utazó II. József császárnál Kassán tisztelegvén, nemcsak azt vitték ki, hogy az árverezés felfüggesztetett, II. József kegyes, folyamodványukra sajátkezüleg irt engedélyével, hanem sikerült nekik az¹ 1770-ik évi látogatása óta Eperjes iránt különben is kedvezően

¹ L. Nikolai-féle. Can. vis. jkőnyv,

hangolt II. József császár kegyes figyelmét ujólag azon iskola felé fordítani, melyben egykor oly jóízűt nevetett az ifjuság „grata praesentia” köszöntése felett, kivinni, 1774., hogy azoknak békés birtokában meggyattak. Legfontosabb, mert világraszóló jelentőségű eseménye azonban ezen iskolai évnek, a jezsuita-rendnek az eltörlése volt.

A rend gyalázatos visszaélései folytán XIV. Kelemen pápa 1773. július 21-ikén »Dominus ac Redemptor noster« cz. bullájával oszlatta fel s törölte el a jezsuita-rendet. Mária Therésia 1773. szept. 20-ikán kiadott királyi oklevelével tette azt törvényessé Magyarországon. A jezsuiták rendházainak eltörlésére bizottság küldetett ki. — Ezen bizottság az eperjesi Collegiumban, akkor jezsuita residentiában, 1773. okt. 29-én jelent meg — s átvévén a superiortól a residentiát a templommal s annak összes vagyonával, a jezsuiták működése Eperjesen megszűnt.²

Fellélekztettek az eperjesi evangélikusok, hiszen megsza badultak azon ellenségeiktől, kiknek már száz éven át annyi gazsággal kigondolt ármányaival és gyűlöletet lehellő üldözésével kellett küzdeniök, kiknek befolyását oly keservesen megszenvedték!

S hozzá a Collegium *üresen* maradt! II. József pedig kegyelmes, méltányos, — — — jó szívvvel van az eperjesiek iránt — — — hátha?! — — — És egy édes remény kelt szívökben. — Hátha, a Collegiumot visszakaphatnák!? — — — De nem, ezen reményük még most nem teljesedett, talán korai is lett volna még!? — — —

Édes reményök nem teljesedett még, — sőt egy nagy, igen nagy csapás érte őket s velök együtt az egész ev. tiszai kerületet, s az egész magyar evang. egyházat: legnagyobb pártfogójuk, leglelkesebb, áldozatra mindenkor kész jöltevőjük: *Dessewffy Tamás* ker. főfelügyelő meghalt. Képzeltetjük a nagy gyászt! Ezen igen-igen érdemes férfit jellemzi azon *districhon*, mely a Collegium könyvtárában őrzött képen olvasható

»Non sibi Dessewffy vixit, sed posteritati

Hinc poterit quivis discere, qualis erat!«

»Nem magának élt, de hazájának, egyházának!«

Lehet-e ennél nagyobb dicséret egy halandóra nézve? Vigaszt e bánatban csak az nyújtott, hogy *Dessewffy Tamás* utódjául a nagylelkű *Szirmay István* választatott.

Az 1773|4-ik iskolai évben az 1774. elején elhalt *Schneider Lipót* helyére subrektorul *Klein J. Sámuel* (a későbbi híres író) választatott, ki azután 1774. febr. 14-ikén be lett iktatva, a mikor is (»de causis cur scholae protestantium ad paucitatem reductae fuerint?«) arról értekezett bemondó beszédében: miért olyan kevés a prot. iskola?³

² L. Ruby i. m. 45. l.

³ L. Klein. i. m. II. 42.

Nem sokkal Klein J. S. bevezetése után egy királyi rendelet érkezett, mely a kassai küldöttség eredménye volt; ugyanis az eperjesi ev. iskola megerősített az alumnealis házak birtokában.

A magyarországi evangélikusok 1774. ápr. 20-án báró Zay Péter elnöklete alatt Pesten első egyetemes alakuló gyűlést tartván s az egyházat és iskolát érdeklő fontosabb ügyekben ezen gyűlésnek és az egyetemes felügyelőnek befolyását kívánván biztosítani s többek között kimondván,¹ hogy »ezenül senkit rectornak vagy conrectornak alkalmazni nem szabad az egyetemes felügyelő tudta és a superintendens és a ker. felügyelő beleegyezése nélkül«, ez ellen az eperjesiek, majd a többi sz. k. városok, az egész tiszakerület és a soproni convent protestáltak. (Igaza van Haának, nem csoda, hogy ezek folytán »az egyetem megalakulása soká vajdó félben maradt s egyetemes gyűlések huzamosabb ideig nem tartattak.«)

1774. jun. 12-én meghalván Fischer Illés késmárki pap és superintendens, az aug. 3–4. napján Eperjesen tartott népes tiszakerületi közgyűlésen felbontatván a superintendensre beadott választó-szavazatok (a kijelölésnél Ruffiny J. kapott legtöbb szavazatot; azonban ő a dobsinai coalitio értelmében, most, német pap lévén, a német pap Fischer J. után nem lehetett superintendens.) 588 szavazattal az eperjesi iskola volt directora, az eperjesi tót pap Fábry Gergely lett superintendenssé megválasztva és aug. 24-én mindjárt be is iktatva.²

Ezen iskolai év végeztével lemondott Meczner Pál György conrector, a ki Szepes-Váraljára ment által.

Helye csak az 1774/75-iki iskolai évben töltetett be; nevezetesen azon alkalommal, midőn az 1775. jan. 9-én Eperjesen tartott tiszakerületi közgyűlésen a sok vidéki pártfogó s a vidéki felügyelők is bejöttek Eperjesre. Utódja Zemiány Mihály conrector lett.

Az élénkebben felpeszdult evangélikus egyházi és iskolai élet ismét új alapítványt hozott az eperjesi ev. iskolának. Ugyanis 1775. márcz. 26-án Luby Éva 500 Rfl. adományozott az alumnista tanulók javára.³

Ezen iskolai év elejétől a Collegium katonai élelmezési raktárul használtatott.

Az 1775/76. év az által lett nevezetessé, hogy az ez évben kiadott Ratio educationis értelmében 1776. aug. 12-én kiadott királyi rendelet által a kormány a magyarországi iskolákat szabályozván, a kassai tankerületbe királyi fődirectorrá Péchy Gábort tette, kinél azután a sárosmegyei Jernyén az eperjesi ev. iskola is tisztelgett.

Az iskola felügyelője ekkor Pulszky Sámuel, igazgatója Carlovsky János, conrectora Zemiány Mihály, subrectora Klein János Sámuel, a grammatisták tanítója pedig Molitorisz János volt. A tanulók száma összesen 330.

¹ L. Haan Lajos: A magy. ág. e. egyetemes gyűlései Bpest 1883. 10. l. 12. p.

² L. Hörk J. Az ev. tiszakerület püspökei. 55. s. k. l.

³ L. Alapítványok stbi jkönyve 43 l.

1776. jul. 26-dikán Éva Rosina Resch Kux Keresztély özvegye 100 aranyat hagyott egy külföldre menő theologus számára adandó stipendiumra.¹

Ezen iskolai évben nagy bosszuság is érte a tanárokat. Ugyanis 1776. szeptemberében egy tanuló ifju egy olyan kéregető könyvecskével, melyben az igazgató Carlovsky János és a gondnok Désy neve nem volt beírva, végig supplikálta a felvidéket, a mi igen sok bajt szerzett a tanári karnak s nevezetesen az igazgatónak, a mig végül is kiderült a csalás.

Ez évben különben még azon üdvös ujtás eszközöltetett az iskolai tanításnál, hogy kimondatott, miszerint az elemi iskolában ezentúl a leánykák a fiúktól elkülönözten fognak taníttatni. Első ilyen leánytanítónak Praelauff János lett.

Az 1776/77-dik iskolai évben bizván a Felség kegyében az iránt folyamodott az ev. iskola, hogy vétessék ki a r. katolikus iskolafelügyelők hivatali köréből. Azonban a Cancellária ezt egyenesen megtagadta.

A nemes Dessewffy Tamás nagylelkű özvegye, Péchy Anna az eperjesi iskola szükségleteire 1777. ápr. 24-dikén 2000 Rfl. adományozott.²

Alapítványokban az 1777/78-diki iskolai évben is gazdagodott az iskola, mert 1778. jan. 28-dikán Ujházy Dániel a I-ma és II-dában tanuló 4 tanuló ifjunak stipendiumára 1000 Rfl.³, 1778. febr. 18-dikán pedig Sárosy László ugyancsak 4 családjabeli s ha olyan nincs, más szegény, de ev. nemes tanuló segélyezésére 2000 Rfl. adományozott⁴ 1778. máj. 30-dikán meghalt az eperjesiek közkedveltségü papja, kinek irataira gyakran hivatkozunk ezen történetben, a II. József kalauzolója a külvárosi iskolában: Kriebel János Sámuel. Az eperjesiek Neustätter Károlyt választották utódjául.

1778. junius 19-dikén Péchy Gábor tankerületi főigazgató látogatta meg az eperjesi ev. iskolát.

Az 1778/79-ik iskolai év nevezetesebb eseményei közé tartozik az, hogy az eperjesiek nagy fájdalomra 1779. április 4-én elhalt Fábry Gergely superintendens, a ki nemcsak mint rector, de mint superintendens is jó szolgálatokat tett ez intézetnek s költői és írói nevével magára az ev. egyházra is fényt derített. Halála épen húsvét első ünnepén következett be.

Ezen csapás mellett egy csalódás is érte ekkor az evangélikusokat. Mindig reménykedtek, hogy II. József kegyéből visszakapják a Collegiumot. Most arról értesültek, hogy a Collegium, mely vagy üresen állott, vagy katonai élelmezési raktárul szolgált, el fog árvereztetni. És szab. kir. Lőcse város levéltárában csakugyan őriztetik egy okmány,⁵ melyben⁶ 1779. márcz. 30-ról Péchy Gábor tankerületi főigazgató Jernyéről arról

¹ L. Alapítv. stb. jkönyve. 45. l.

² L. Alapítv. jkve. 47. l.

³ L. Alapítv. jkve. 49. l.

⁴ L. Alapítv. stb. jkve. 54. l.

⁵ L. sz. k. Lőcse város levéltára 2863. VIII. 1.

⁶ V. 284.

értesíti Lőcse város hatóságát, hogy az eltörölt jezsuita-rend eperjesi rendháza (Collegium) máj. 25-én el fog árvereztetni. De az árverés ezuttal szerencsésen elmaradt.

Majd összeült 1779. jul. 27-én Eperjesen az ev. tiszai kerületi közgyűlés, mely superintendenst volt hivatva választani. Ilyenné 503 szóval a dobsinai lelkész, Ruffinyi János lett megválasztva s jul. 28-án ugyancsak Eperjesen fel is szentelve. Ezen egyházkerületi gyűlés azért is nevezetes, mert elhatározta a ker. levéltár rendezését. Az elnöklő Szirmay István kerületi felügyelő bölcs és körültekintő egyházfőnek bizonyult.

Az 1779/80-dik iskolai év az iskola belső, különösen fegyelmi ügyeinek rendezésével folyt le. Ugyanis az 1780. május havában megtartott közvizsgálatok alkalmával feltűnően az ifjuságnak (*remissior disciplina*) laza fegyelmezése, a pártfogóság panaszt emelt és az ekkor tartott pártfogósági közgyűlés néhány határozatot hozott annak orvoslására s különösen a templombajjárásra nézve, kimondván, hogy ünnepnapokon délelőtt és délután, hétköznapokon reggel kötelesek a tanárok templomba vezetni az ifjakat.

Az 1780/81-ik iskolai év legnevezetesebb eseménye Mária Therésia-nak 1780. nov. 22-én életének 64-ik esztendejében bekövetkezett halála és II. József trónralépte.

A gyász elmúltával 1781. ápr. 29-én a magyarhoni protestánsok egy alaposan, nagy körültekintéssel és buzgalommal egybeállított emlékiratot nyújtottak be a jó szívről, kegyelmességéről, felvilágosult lelkéről már ekkor általánosan ismert II. Józsefhez, mely emlékiratban elszámolják mindazon sérelmeiket, melyekkel az egyházban és iskolákban illettettek. Természetesen szó volt ebben az eperjesi ev. iskoláról is.

Sokat vártak az evangélikusok ezen emlékirattól és sokat nyertek is II. József nagylelkűségéből.

Ugyanis alig nyilott meg az 1781/82-ik iskolai év, máris megjelent II. Józsefnek 1781. okt. 25-éről keltezett ismeretes *tűrelmi rendelete*.

Képzeltük azt a hatást, melyet az okt. 29-én közzétett rendelet keltett. A protestánsok keblei eltelték örömmel és hálával a nagy uralkodóval szemben. Csak azt sajnálták, hogy ez nem törvényben adatott nekik, hanem csak egy „*tűrelmi*“ rendeletben. Sokan ezért nyilvánosan is felszólaltak! Szinte elkábitotta őket a nagy kegyelem. Midőn azonban a gyakorlati életben feltűnt ezen rendeletnek *valódi értéke* — elnémult a kifogás — és nyilvános hálaadó ünnepélyekben tört ki — a belső érzelem.

Az eperjesi ev. külvárosi iskolában, ez már 1781. novemberében történt, midőn a pártfogóság összcült, hogy a múlt évben megkezdett belső rendező munkát folytassa. A megtartott ülésen ezután az elmúlt évben hozott iskolai törvények ujakkal pótolattak.

A két protestáns egyház ugyan még 1781-ben decz. 10. és 11-én Pilisen közös egyetemes gyűlést tartott s közös köszönő és hálafelelő határozott és küldött ifj. Ráday Gedeon és Prónay László bárók által II. Józsefnek, (kik az 1782. febr. 2-iki közös egyetemes gyűlésen jelöltettek ki), de a hálaünnepélyek voltaképeni éve az 1782-iki év volt.

A türelmi rendelet 1782. januáriusában Sárosmegyében is kihirdetettvén, s az 1782. jan. 18-án Eperjesen megtartott népes ev. tiszakerületi közgyűlésen ő Felségéhez hálafelirat és az egyházmegyékben hálaünnepélyek határoztatván, 1782. febr. 7-én Girálton nagy hálaünnepélyt rendeztek a sárosmegyei evangélikusok, melyen megjelent minden megyei ev. lelkész és patronus, sőt a szomszédmegyékből is több ur és tömérdek nép. Az ünnepély 9-kor vette kezdetét a zsufolásig megtelt templomban, melyben a szószék mellett II. József arcképe volt felfüggesztve s a templomba be nem fért sokasággal az ünnepély másodszor is megtartatván, az isteni tisztelet, melyen a szebeni és eperjesi papok is közreműködtek, eltartott délután 2 óráig. Azután a helybeli uraknál 3 helyen, nevezetesen Potthurnyay Andrásnál, ki a népet is megvendégelte, nagy lakoma volt. Délután ismét ünnepélyes istenitisztelet; este nagy lakoma Potthurnyainál.¹ Új élet kelt mindenfelé!

A kerület is rendezkedett és Ruffinyi János bölcsessége éppen a szervezésben, rendezésben nyilvánult; természetesen hatalmas segédje volt Szirmay István egyházkerületi felügyelő. Nekik azután sikerült a szepességi egyházmegyéket is bekebelezni a kerületbe.

Ezen örömevben Resch Éva, özv. Tahy Istvánné az eperjesi iskolának 250 frtot adott.²

Azonban az eperjesi evangélikus iskolára nézve még ezen örömevnél is fontosabbá lett az 1782|83-ik iskolai év. A 1779-iki tervet ugyanis II. József most valósíttatni kívánta. El akarta adatni a Collegiumot. Mivel minden általa az 1782. évfolyamán eltörölt rend vagyonával ugyanazt tette, nem akart kivételt tenni a jezsuiták eperjesi rendházának birtokaival sem, annál kevésbbé, mert 1782. febr. 15-én és márcz. 22-én elrendelte, hogy új plébániák állíttassanak; majd papnevelő-házakat alapított, népiskolákat szervezett; mindehhez pedig pénzre volt szüksége. Rendezte az egész tanulmányi és nevelési ügyet. (Az általa kiadott normal iskolai tanrend majdnem egy századon keresztül pompás szolgálatokat tett az elemi iskolának. Az 1777-iki »Ratio educationis« elvei voltak abban a gyakorlatnak megfelelőleg alkalmazva.) Tervét elmondotta a nála gyakrabban tisztelgő felvidéki protestáns uraknak s nevezetesen a Collegium felügyelőinek is. A *Collegium és a vele összekötött templom* (a Collegiumot ugyanis a jezsuiták az általok birt. ev. magyar templommal egy a Collegium első emeletéről a templom nyugoti karzatára vivő ív alaku fedett folyosóval kötötték volt össze lásd alább) *árverezése 1783. május 24-ére tűzetett ki*. Az árverezés foganatosításával Lerner Jakab csász. tricesimator (a harminczadadószedő) volt megbizva. »Az evangélikusok a két épületért 5000 frtot, vagyis 10 frttal többet igérvén, mint a városi tanács, azt végre megtartják. Midőn a r. kath. fél meglepetve a nem várt eredmény által, új akadályokat tervezgetne, ugyanazon évben július hó elején Eperjesre érkezett II. József császár, kinél tisztelegvén az evangélikus követség, nevezetesen

¹ L. Hörk J. A sáros-zempléni ev. esp. tört. 158. l.

² L. Alapítványok stb. jkve. 57. l.

Fejérváry Károly, Pulszky Sámuel és Dániel, mint üdvözlő és esedező követek, a Collegium s a templom biztosítását kéri az azokért legtöbbet ígérő evangélikusok részére s az eredeti árhoz még 1000 frtot ígérnek. II. József az épületeket magának lakása ablakából megmutogatattja s a küldöttséget jóreménynyel biztatta.*

Meg volt tehát véve a Collegium, de nem volt még átadva. Reménykedtek, — — — de a döntés még késett.

Ilyen körülmények között nyílt meg az 1783|84 iki iskolai év. Hogy a helyiség biztosítása mellett a tanszemélyzet is teljes számú legyen, 1783. decz. 31-én megválasztották Mayer Andrást conrectornak, Walleuthner Dánielt pedig subrectornak.

Némi jó reményt nyújtott nekik az, hogy 1784. máj. 27-én egy rendelet jelent meg, mely azt kívánta tőlök (*a districtualis schola*-tól), hogy mutassák ki alapítványaik, jövedelmeik s költségeik összegét, a tanárok fizetését, valamint nyújtsák be és mutassák ki, mely tanrend szerint tanítanak, nevelnek általában és különösen az egyes osztályokban részletesen. És ők kimutattak alapítványi tőkében 26.840 frt 20 krt, évi kamatok és adományok fejében 1872 frt 30 krt, kiadásban 1857 frt 24 krt. Kimutatták, hogy a 92 alumnista ellátása 700 frtjokba kerül, hogy ösztöndíjakra évenként 50 frtot fordítanak. A tanárok fizetését eképen tüntették fel: a rector 200 frt, a conrector 150 frt, a subrector 120 frt, a grammatika tanítója 90 frt, a német nyelv s az elemi ismeretek tanítója 80 frt, a tót nyelv tanítója 52 forintot kap. Tanrendül pedig bemutatták csekélyke módosítással az 1758-ikét.¹

Nem hiába reménykedtek, 1784. jun. 21-én csakugyan leérkezett azon udvari parancs, hogy az evangélikusoknak, ha a 6000 frtot lefizetik, a Collegium és a templom átadassék!

*A kiadatást a városi tanácsnál sürgető evangélikusokat a városi tanács 1784. aug. 19-én a kassai kir. kamarához utasította, az evangélikusok azonban a kormányhoz folyamodtak, mire a kir. helytartó-tanács a cancelláriától és a kamarától felvilágosítást nyervén, 1784. szept. 6-án meghagyja a városi tanácsnak, hogy a tricesimátorral egyetértve a 6000 frt lefizetése mellett halogatás nélkül adja át mind a Collegiumot, mind pedig a vele összefüggő templomot (*Residentiam abolitae societatis Jesu cum templo contiguo*) az evangélikusoknak, megengedvén a városnak, hogy a templomnak belszerelvényeit, melyek a jezsuitáktól származtak, 1000 frt lefizetése mellett megtarthassa.* Mivel a helytartótanács rendeletében nem volt egyenesen kitéve, hogy micsoda használatra adassanak ki és mi célra szolgáljanak ezen épületek, a városi tanács azokat kiadni most is vonatkozott; a kir. helytartó tanács az evangélikusok új folyamodására azonban határozottan kimondotta: (*pro usibus per eosdem, Evangelicos destinatis*) azon célra, melyre azokat az evangélikusok szánták!

Midőn ezen az utolsó akadályt is elhárító rendelet megjött, 1784. nov. 15-én, akkor már megnyílt volt az 1784|85-ik iskolai év *az utolsó a száműzetésben, az utolsó a külvárosi iskolában!!!*

¹ L. a tanrendek között.

Az átadási okmány (»Instrumentum Resignatorium«) két példányban 1784. nov. 24-én elkészítettvén és Lerner Jakab kir. tricesimator, mint átadó (»qua Resignans«) és Toperczer Zsigmond, mint eperjesi evangélikus egyházi és iskolai felügyelő, Faczony Mátyás másodfelügyelő, Désy János iskolai pénztárnok és Waxmann Sámuel egyházi pénztárnok, mint átvevők által aláíratván és (»a recipiensek által«) a 6000 frt kifizettétvén,¹ végre 1784. nov. 25-én Katalin napján, nagy számu egybegyűlt, minden hitfelekezetbeli nép jelenlétében Lerner Jakab, mint »homo regius« és Szmiček József, mint városi főbíró ünnepélyes módon átadta Toperczer Zsigmond felügyelőnek, mind a templom, mind a Collegium valamennyi kulcsait. Képzeltetjük az evangélikusok örömét! Ez öröm annál zavartalanabb volt, mert az átadáskor az evangélikusok részéről tartott szívélyes megható beszédekre, az eddigi ellenfelek részéről is szívélyes válasz jött.

Valóságos kiengesztelődési ünneppé lett ezen átadási örömnép! Ime, mily közel hozta a nagy császár ritka nemeslelkűsége a régi elkeseredett ellenfeleket!

Áldassék mindenkor a nagy II. József császár emléke!!!

Az így átvett épületeket azonban az evangélikusok nem vehették azonnal használatba. »A templom r. kath. módra lévén felszerelve s a szerelvények az evangélikusokat nem illetvén, abban most és az egész télen át isteni tiszteletet nem tarthattak.« A Collegium is, mely 10 éven át részben üresen állott, részben katonai élelmezési raktárul használtatott, lényeges javításokat és új felszerelést szükségelvén, ebbe most csak a kisebb tanulótság vezettetett be tanítóival együtt, kik itt nyertek szállást.² A Collegium a maga régi volt birtokait, nevezetesen: Mochnya, Kajata falukat, a luzsánkai zálogjogon birt részbirtokot, 5 hegyaljai szőlőt, melyek átlag évenként 60–70 hordó bort adtak, a Nebest-féle házat, természetesen nem kapta vissza, mert azok, mint az eltörölt jezsuita-rend birtokai, a tanulmányi alaphoz csatoltattak, a hová az elárverezett épületek ára és a jezsuiták ingóságai, pénzei és többi birtokainak ára is befolytak,³ kivéven a luzsánkai birtokot, mely a zálogkötelezettség teljesítése mellett régi tulajdonosának kezébe került.

Az új élet megkezdése, új nagy gondot, újjászervezést kívánt. Ennek eszközlése céljából, még ugyanazon iskolai évben, nevezetesen 1785. márcz. 6-án egy a vidéki és helybeli pártfogókból álló népes, fényes gyűlés ült össze Szirmay István egyházkerületi felügyelő elnöklete alatt, (kinek vérrokona Szirmay Tamás cs. k. ezredes csak az elmúlt 1784-ik évben 2000 frtnyi alapítványt tett Greifswaldban tanuló magyar ev. ifjak számára.) Ezen gyűlésen olyan szerződés kötött az ev. tiszakerület és az eperjesi két, nevezetesen magyar-német és tót evangélikus gyülekezet között, mely szerint a Collegium tulajdonjoga örökre közös legyen.

¹ L. ezen okmányt az okmánytárban, eredetijét pedig az eperjesi magyar-német ev. egyház levéltárában. L. Hörk J. Emlék-lap stbi cz. műve 31., 32. lapját.

² L. mindezt Hörk J. Emlék-lap stbi 7., 8., 9. lapon; Vandrák A. i. m. 21., 22. lapján is.

³ L. Ruby J. i. m. 45., 46. lap.

(»Proprietas Collegii qua omnia patronatus jura et inde profluentes dispositiones et emolumenta, non secus cum eo conjuncta onera et obligationes utrique parti communis, in perpetuum mansura est «)¹ A templom visszavásárlásának árához a helybeli egyházközség 1500 frtot fizet, a Collegiumra pedig 500 frtot, a hátralevő 4000 frtot pedig a kerületi pártfogóság fogja fizetni. A javításokra szükséges költségnek $\frac{1}{8}$ -adát a helybeli egyházközségek, ($\frac{2}{3}$ -ban a magyar-német, $\frac{1}{3}$ -ban a tót) a többit a kerület viseli. A folyó költségek fedezésére részint egyes alapítványi tőkék használtattak fel, részint segélygyűjtés rendeltetett. Gyűjtőkkül ajánlkoztak: Sáros-Zemplénben Szulyovszky Sándor, Szepesben Kádas Gábor, Borsodban Pulszky Károly, Gömör és Hontban Fejérváry József, Abaujban Pèchy Gáspár. A bécsi ágensnek, ügynöknek 5⁰, a budainak 12 arany honorarium küldetett jutalmul a templom és a Collegium visszaszerzése körül tanúsított fáradozásukért.

Az itt tanuló theologusok alaposabb kiképzése végett a helybeli lelkészek elvállalták a gyakorlati theológiában való oktatást.

Ezek után erélyesen hozzáfogtak a két épület új felszereléséhez, úgy, hogy az 1784|85-iki iskolai évet bezáró vizsgálatok máj. 30 án már a Collegiumban tartattak. Az első istenitiszteletet a visszaszerzett templomban 1785. máj. 15-én pünkösd napján tartották meg az eperjesi evangélikusok. Hogy milyen érzelmek között folyt le, mind az első vizsgálat a visszaszerzett Collegiumban, mind pedig az első istenitisztelet a visszaszerzett templomban, elképzelhetjük.²

¹ L. ezen gyűlés jegyzőkönyvét a Collegiumi levéltárban.

² L. ezt Vandrák A. feljegyzéseiben. i. m. 23. lapján és az első istenitisztelet lefolyását: Hörk J. Emlék-lap stbi cz. műve 27. 30. l.

E) AZ EPERJESI COLLEGIUM ÉLETÉNEK V. IDŐSZAKA.

A visszaszerzett Collegium.

Az 1785|86-iki tanévet már a maga saját helyén, a Collegiumban kezdte meg az eperjesi ev. iskola.

1785. szept.-ben már az összes tanuló fűság a Collegiumban foglalt helyet Carlovsky János rector, Mayer András conrector, Walleuthner Dániel subrector és az 1784. okt. 21-én a grammatika tanítójává megválasztott Pétry Sámuel vezetése mellett.

Midőn kitavaszkodott 1786 ban az evangélikusok a régi iskolai épületet a külvárosban a fehérítőn (Blihi = Bleiche) szétszedték s az anyagot eladták.¹

A Collegiumba való visszaköltözködéskor az alumneum alapítványai 7100 frtot tettek.

Az 1786|87. és az 1787|88-ik iskolai év különben csendben és békében folyt le, azonban az 1787 8-ik isk. évből fel kell említenünk, miszerint 1787. nov. havában az Eperjesen 1723-ban elhelyezett kir. kerületi tábla felszólította az eperjesi evangélikusokat, hogy a Collegiumot és a szomszéd ev. templomot adják át cserébe a minoritáknak az alsó kapu mellett álló klastromáért és templomáért. Az evangélikusok természetesen tagadólag feleltek s feleletüket megokolták. A Collegium, — mondák, — az ő saját építményük, azon czélra épült, a melynek szolgál, nagyobb is a klastromnál és hozzá legujabb felszerelése sokba került. Továbbá, hogy 1788. jul. 5-én ugyancsak a nevezett minorita-klastromból tűz ütött ki, mely az egész városra kiterjedvén, az általános tűzvészben leégett a Collegium és a templom fedele is. Ez annál inkább fájt az evangélikusoknak, mert a kassai kir. kamara nem engedte meg a jóindulatu városi tanácsnak, hogy a leégett ev. középületek helyreállítására valami segítséget adjon. Az evangélikusok tehát a hitsorsosaik között gyűjtött segélyre voltak utalva.²

De ugyanakkor azon öröm is érte őket, hogy 1788. decz. 19-én Péchy Anna, özv. Dessewffy Tamásné »azon iskolának szükségleteire,

¹ L. Régi Coll. jkv. 4 köt. 272—280. l.

² L. Régi Coll. jkv. 4. k. 335. sk.

melyet az ő b. e. férje (Dessewffy Tamás a nagy ker. felügyelő) alapított és oly kiválóan gondozott* 3000 Rfl. adott.¹

Ehhez járult, de már az 1788|89-ik iskolai évben 1789. márcz. 17-én a Meltzel Charitas által az alumneumnak hagyományozott 300 frt, Meltzel Charitas ugyanekkor stipendiumul egy nemes szegény tanuló számára is 100 frtot hagyott.²

Az 1789|90-ik iskolai évben végtelen nagy gyász érte minden szabad-elvűen gondolkozó, felvilágosult emberrel együtt az eperjesi evangelikusokat.

1790. febr. 20-án, életének 49-ik évében meghalt II. József császár, az ő nagylelkű pártfogójuk. Őszintén megsiratták, meggyászolták. Ezen nagy-nagy fájdalmat csak az enyhítette, hogy méltó utóda, II. Leopold ki már Toscánában, mint „a haza atyja”, a jó és bölcs fejedelem nevét vívta ki magának 25 évi uralkodása alatt, lépett a trónra. József, a nagy ember és fejedelem, látván magyar alattvalóinak felzudulását, 1790. jan. 28 án minden ujitásait eltörölte, kivéven a vallás ügyére és a jobbágyokra vonatkozókat, most II. Leopold lecsendesíteni kívánván a nemességet, a mint 1790. márcz. 12-én a kormányt átvette: »a nemzetet jogai fenntartásáról azonnal biztosította, pár hét múlva pedig megkoronáztatása, nádorválasztás és egyéb szükséges intézkedések végett 1790. jun. 6 ára, a nemzet kívánsága szerint Budára országgyűlést hirdetett.«³

Ezen örökre emlékezetes orsz. gyűlésre az eperjesi ev. hitközség és a Collegium Meczner Pált küldötte fel Budára. Majdnem ugyanazon napon, midőn Meczner Pál felment Budára, halt meg a Collegium, illetve az eperjesi ev. iskola és az egyház régi hű és buzgó pénztárosa, Décsy János és 1790. jun. 15-éről keltezett végrendeletében a Collegiumnak 200 Rfrot hagyományozott.⁴

Még nevezetesebbé, mint az 1789|90-iki iskolai év, lett az 1790|91-iki. Ugyanis az 1790. nov. elején Pozsonyba áttett orsz. gyűlés 1791. márcz. 13-ig folytatván tanácskozásait, megalkotta a protestánsoknak »magna charta libertatum«-ul szolgáló 1790|91-iki XXVI-ik törv.-czikket, melynek 17 pontja -- kivéve az áttérésit és a vegyes házasságokra vonatkozót, melyben -- rosszabb a II. József által a turelmi rendeletben adott kegy-nél, — a II. József által kegyelemből adott jogokat a törvény hatalmával biztosította. Képzeltetjük a protestánsok s nevezetesen az evangelikusok örömet s háláját az alkotmányos jó királylyal szemben.

Ezen törv.-czikk megengedvén a protestánsoknak, a király beleegyezésével, zsinatot tartani, mindkét prot. fél rögtön élt az engedélylyel és az evangelikusok zsinata 1791. szept. 12-ére Pestre össze is hivatott. Királyi biztossal a zsinatra korompai gr Brunczvik József, val. belső titkos tanácsos, Pest-Pilis és Solt vármegye főispánja és a 7 személyes tábla ülnöke neveztetett ki.

¹ L. Alapítv. stb. jkv. 59. l.

² L. Vandrák A. feljegyzését és Alapítv. stbi jkve 60. l.

³ L. Horváth M. Magyarok tört.

⁴ L. alapítv. stbi jkve. 60. lap.

Megindulván a zsinat előkészítése, a zsinati követek választása az 1791. máj. 10-én Eperjesen tartott ev. tiszakerületi közgyűlésen, melyen számos egyházi és világi ur vett részt, Szirmay István ker. felügyelő elnöklete alatt. kimondatott, hogy a betegeskedő Ruffinyi János superintendens helyettese ezen zsinaton Szontagh Sámuel legyen; elhatároztatott, miszerint Eperjes, Késmárk és Lőcse főiskoláiból 4 tanár küldessék zsinati képviselőül s a rectoroknak napi díjul 2 frt adassék, stbi stbi.¹

Nemsokára ezen ker. gyűlés után meghalt nemcsak a régi idő óta betegeskedő, majdnem teljesen megvakult superintendens, Ruffinyi János, 1791. jun. 10-én, a ki halhatatlan érdemet szerzett magának ezen ev. tiszai ker. egyházai és iskolái körül, különösen 1782-iki márcziusi és 1788. jul. 10-iki körlevelivel, melyekben ezen egyházkerület minden hatóságát az iskolák és egyházak szervezésére hívta fel, hanem a gondos ker. felügyelő, Szirmay István is 1791. jul. 13-án. Benne hatalmas pártfogóját vesztette el a Collegium. Szüksége lett volna rá, mert ez évben alapjai, mivel az 1788-iki tűzkár folytán alapítványi tőkéhez is kellett nyulnia, 22,516 frtra szállottak le.

Ezen iskolai év különben pénzügyi tekintetben más irányban sem volt kedvező, mert hiszen a jkvékben ezen megjegyzés áll: »Ob juven-tutis paupertatem rector ex didactris nihil accipit.« A rectornak salariuma, fizetése különben 30, onmasticuma (névnapi ajándéka) 50 frt, rectoralia² 20 frt volt.

Az 1791|2 ik iskolai év elején összeült a pesti zsinat és szept. 12-től okt. 14-ig ülésezvén, 5 részben összesen 161 canont alkotott, melyek közül a IV-ik rész 1–7 canona szól az iskolák igazgatásáról.³ Az eperjesiek érdekét Szontagh Sámuelen, a helyettes superintendensen kívül csak Fejérváry Károly, a sárosi esp. küldött képviselte. A 3 főiskola részéről csak a késnárki Potkonyiczky Ádám tanár volt jelen. Nem csoda, hogy a többiek nem mentek fel Pestre, hiszen éppen az isk. év elejére esett a zsinat.

Ezen zsinat határozatait a — fájdalom — nagyon korán elhalt II. Leopold († 1792. márcz. 1 én) meg nem erősítvén, halála után pedig a francia forradalom viharaiban s azok elmúltával a „restauráció“ minden szabadabb intézménytől s mozgalomtól félő korában a protestánsokkal szemben már nem oly nagyon barátságos I. Ferencz király sem erősítvén meg, azok gyakorlati értékre, törvény, vagy szabályzati erőre sohasem emelkedtek.

Sem superintendense, sem ker. felügyelője nem lévén, az ev. tiszai ker. a helyettes felügyelő, Radvánszky Ferencz felhívása folytán 1792. május 7–8. napján igen népes ker. gyűlést tartott Eperjesen, melyen Nikolay Sámuel eperjesi tót lelkész választatott püspökké s olyanná rögtön máj. 8-án fel is avattatott, úgy, hogy azután az 1782. aug. 6-án ugyancsak Eperjesen tartott ker. gyűlésen, melyen a ker. felügyelő választása elren-

¹ L. ezen ker. gyűl. jkvét a ker. levéltárban.

² = igazgatói jövedelem.

³ De scholarum directione.

deltetett, addig pedig Radvánszky Ferencz helyettes ker. felügyelői hivatalában megerősítettett, már ő elnökölt.

1792. máj. 29-én dr. Neumann Sámuel orvos a Collegiumnak (»az eperjesi iskolának«) 500 frtot hagyományozott.¹

Az 1792/3-ik év folyamán, nevezetesen az 1793. jan. 14-én Eperjesen tartott ev. tiszai egyh. ker. közgyűlésen Radvánszky Ferencz választatott ker. felügyelővé, a ki eddig a Collegiumnak vidéki felügyelője volt s azért egy új coll. vidéki felügyelőnek választása és más ügyek elintézésére szükségessé lett egy coll. pártfogósági közgyűlés. Ez megtartatott márcz. 20-án, a mikor is Roskoványi István választatott coll. vidéki felügyelővé s megerősítettett a helybeli ev. két hitközségnek az iránti szerződése, miszerint az 1785. márcz. 6-iki megegyezésnek megfelelőleg a Coll. körüli költségeknek reájok eső $\frac{1}{8}$ -dát azon arányban fogják fizetni, mint 1785-ben volt kimondva, $\frac{2}{3}$ -dot a német, $\frac{1}{3}$ -dot a tót egyház viselvén.

A pénzügyek rendezésére bizony nagy szükség volt, mert az utóbbi években, mióta a derék Désy meghalt, nagyon nagy zavar állott be azokban, úgy, hogy a tanárok végül is (kényszerítve látták magokat arra és 1793. jul. 21-én a tanárok csakugyan) panaszt emeltek, hogy fizetéseiket hosszabb idő óta vagy nem kapják, vagy rendetlenül s nem teljesen kapják. Ennek folytán egy egyházkerületi bizottmány nevezetett ki, melynek feladatául tétetett: kikutatni az okokat, a melyek miatt a kamatok rendetlenül fizettetnek. Ezen egyh. ker. bizottmány mindjárt, nevezetesen 1793. szept. 10-én, hozzálátott a munkához s meggyőződött róla, hogy az 1750-től 30,241 frtra szaporodott alapítványi összegből csak 21,179 frt után fizettetnek a kamatok rendesen. 1500 frt pör alatt,² 1800 frt »ex defectu fundi« = alap hiányában nem volt megvehető,³ 1586 frt olyan természetű alapítvány, mely kamatot most még nem hoz. Volt tehát összesen 3886 frt holt tőke. Elköltetett a Coll. visszavásárlására, felszerelésére s az 1788-iki tüzvész után a Collegium fedelének helyrehozására 5175 frtnyi tőke. A mi már a bevételeket és kiadásokat illette, azok ekképen alakultak: rendes évi jövedelem a tőkék kamataiból 1270 frt, a német egyháztól adjuta segély 100 frt, ebből azonban a német kántortanító kapott 80 frtot; az összes jövedelem tett tehát 1370 frtot. A kiadások a következők voltak: 5 tanárnak fizettetett 730 frt (300+150+120+80+80 frt), ösztöndíjakra 289 frt, tápintézetre 360 frt, egyéb folyó szükségletekre 120 frt s így tehát a kiadás 1499 frt lévén, a hiány összege 129 frtot tett. Ezen hiányt ideiglenesen úgy pótolták, hogy az ösztöndíj-alapok jövedelméből csatoltatott a tápintézet költségeihez évi 129 frt.

Majd összeült 1793. szept. 25—26-án az ev. tiszai ker. közgyűlése Eperjesen s a megbizottak előadván ezen szomorú viszonyokat, a ker. közgyűlés felszólította az esperességeket, hogy adakozzanak ezen »Districtuale Collegium« javára s gyűjtsenek az egyházakban segélyt az eperjesi

¹ L. Alapítv. stbi jkve. 62—63. l.

² Walleuthner tartozása.

Kux Zsigmond-féle.

»Gymnasium«-ra. Radvánszky Ferencz, a ker. felügyelő maga kezdte meg az adakozást, 100 frtot adván az eperjesi Collegiumnak.¹ S alig, hogy megkezdődött az 1793/4-ik iskolai év, már is követte példáját a coll. vidéki felügyelő és neje: Roskoványi István és neje szül. Péchy Borbála, 1793. nov. 24-én 1000 frtot adományozván a Collegiumnak,² kiket 1793. nov. 27-én Péchy Anna Mária kisasszony követett a maga 200 frtnyi adományával.³ Azonban nem hiányoztak a kellemetlen, a szomorító tünetek sem. Ugyanis 1794. februáriusában Radvánszky Ferencz, ker. felügyelő bejelentette lemondását s az új évben sem folytak be rendezebben a kamatok, úgy, hogy a tanárok fizetései kimaradván, azok panaszkodni voltak kénytelenek. Ezen panaszok közben ugyan jól esett a Collegium ügyei intézőinek az, hogy 1794. jun. 11-én a lipcsei esperesség 170 frtnyi összegűtött összeget küldött a Collegium felsegélyezésére, ámde a lipcsei esperesség ezen nagylelkű segélye sem volt képes a nagymérvű kamathátralék folytán beallott bajt orvosolni s a tanárok panaszát, a kik arról panaszkodtak, hogy fizetései kimaradván, majdnem éhen halnak, elenyésztetni s azért a júliusban összeült coll. pártfogósági gyűlés segíteni kívánván a már már fenyegetővé lett bajon, nemcsak azt határozta el, hogy ezentul külön coll. pénztárnokot tart s ilyenül Meliorisz Dánielt meg is választotta, hanem azt is, hogy intő leveleket küld az adósokhoz, hogy a kamatokat fizessék. Ezt meg is tette, azzal fenyegetvén azokat, hogy nyilvánosságra hozza neveiket s esetleg megperli őket.

Igy végződött az 1793/4-ik iskolai év.

Az új iskolai év, t. i. az 1794/5-ik ezen bajhoz még egy újabbat s ennél aligha csekélyebbet hozott. Ugyanis 1794. okt. 24-én meghalt Carlovsky János, a buzgó igazgató, „a nemes szívű, ügyes és fáradhatlan tanár” — mint őt az évkönyvek jellemzik. Mayer András, az ő tanártársa, szép, Carlovsky érdemeit helyesen méltányló panegyrikust dicsbeszédet mondott felette, a temetési költségeket pedig az akkor tartott ker. kisgyűlés tagjai fedezték. Könnyű volt őt elveszíteni, de nehéz volt pótolni. Nagy gondot adott ez a pártfogóságnak s azért kivitte, hogy 1795. jan. 12-én ker. kisgyűlés tartassék a Coll. ügyében. Ezen ker. kisgyűlésen azután az elhunyt Carlovsky János igazgató helyére kijelöltettek: Lovich Ádám, a soproni Wietorisz, a késmárki Podkonyiczky, a löcsei Liedemann, a pozsonyi Fábry, az eperjesi Mayer, a késmárki Kralovánszky, a modori Farkas, a selmeczi Járossy, a csetneki Csisch és a theol. candidatus, akkor nevelő Wagner. Megtartatván ezen tanárok felett a szavazás Lovich 38, Mayer 11, Kralovánszky 5 szavazatot kapott. E szerint Lovich Ádám lett igazgatóvá megválasztva. Mayer András előléptetett 2-ik tanárnak a legfelsőbb osztályba, a primába, Karlovsky Zsigmond pedig, az elhunyt igazgató fia 42 szavazattal conrectorrrá lett megválasztva. A tanári fizetések is szabályoztatván, az első tanár és igazgató fizetése 250

¹ L. ezen ker. gyűlés jkvét.

² »Vagy a professorok saláriumá kielégítésére, vagy az alumneumbeli ifjak tartására.« L. Alapítv. stbi jkve. 64. l.

³ U. a. jkv. 66. l.

frt, a 2-ik tanár, Mayer A. fizetése 200 frt, a conrector Carlovsky Zs. fizetése 150 frtban állapított meg. Ezenfelül részt kaptak a tandíjakból, kaptak névnap ajándékot, szálláspénzt és a nagy temetésekért fizetett díjnak egy részletét. Az elnök Nicolay Sámuel superintendens felemlítvén, miszerint czélszerű volna a tanrendszert is átdolgozni, egy új, czélszerűbb tanrendszer kidolgozására Nicolay S. superintendens elnöklete alatt egy bizottság küldetett ki, melynek tagjaiul a felügyelőkn, az eperjesi lelkészeknek és a tanárokn kívül megválasztattak még: Dessewffy Gáspár, Raszlavicz Pál, Keczer Márk és Ujházy Sámuel.

A ker. kisgyűlés tehát szépen elrendezte a dolgot. Azonban új nehézség keletkezett abból, hogy a megválasztott Lovich Ádám nem fogadta el az igazgatói tisztelet. 1795. máj. 11-én újra összeült tehát a coll. pártfogósági közgyűlés és mivel Mayer A. megköszönte a megválasztást, de el nem fogadta, Kralovánszky András választott igazgatóvá, aki az igazgatói tisztelet el is vállalta.

Nemsokára ezután, 1795. jun. 15-én összeült a ker. felügyelőt választó tiszaker. közgyűlés Eperjesen s azon a lemondott Radvánszky Ferencz helyébe Horváth Stansith de Gradecz Imre választott ker. felügyelővé, Gömöry Pál pedig másod ker. felügyelővé. Az elnök Nicolay S. superintendens egyuttal szóba hozván a coll. tanárok ügyét, az is rendeztetett, még pedig az 1795. jan. 12-iki ker. kisgyűlés intézkedéseinek megfelelőleg.

Ezen 1794/5-iki isk. év még arról is nevezetes hogy ez isk. évfolyamán a Collegium újra több nevezetes alapítványt kapott, u. m. 1794. nov. 29-én az Aisdorffer Boldizsár-félt, 500 Rfl. a coll. tanárok fizetésének biztosítására,¹ 1795. jan. 1-én Kux István ugyanazon célra 500 Rfl.², ugyanaz napon u. azon célra Victorisz Dávid 100 Rfl.³, majd 1795. márcz. 15-én Schwager Erzsébet hajadon 514 Rfl. a Collegiumnak.⁴ Azonban — fájdalom — az 1794/5-iki tanévnek Carlovsky mellett egy más nagy halottja is volt, mert 1794-ben halt el a derék Fejérváry Károly is.

Egy nagy tanárától s egy kiváló pártfogójától megfosztottan kezdette meg az eperjesi Collegium az 1795/6-ik isk. évet. Azonban a tanárok csakhamar beleélték magokat helyzetükbe és a derék Kralovánszky A. jóra való igazgatónak bizonyult, a ki szervezni, rendezni is tudott. Többek között ő kezdte meg ekkor és a következő években be is fejezte a Collegium könyvtárának rendezését, gyarapította is azt. Szegényes volt az ugyan akkor még, mert hiszen az eredeti, régi, valóban értékes, elpusztult a foglalások alatt! De a pártfogók alapítványai daczára annak, hogy 1796. jan. 1-én egy új alapítvánnyal gazdagodott a Collegium, t. i. a Kiss László cs. k. kapitány és neje, Szirmay Erzsébet által adományozott 50 Rfttal,⁵ mely az alumneumnak szólt és Kiss László az iskolának már az előbbi

¹ L. Alapítványok stbi jkve. 68. l.

² U. o. 70. l.

³ U. o. 71. l.

⁴ U. o. 73. l.

⁵ U. o. 76. l.

évtől évi 30 frtot ajánlott fel és adott, még sem hozták meg rendesen jövedelmüket, mert az adósok nem fizettek pontosan. Azért szükségessé vált egy coll. pártfogósági közgyűlés. Ez össze is ült 1796. máj. 6–7-én. Leköszönvén Meliorisz Dániel, ezen iskolai gyűlésen Toperczer Károly választott coll. pénztárnokká. Egyuttal a pénztár kezelésére nézve utasítások készítettvén, felhivatott, hogy azok szerint járjon el a pénz kezelésénél és a számadások összeállításánál. Majd áttért a gyűlés a tanárok panaszainak orvoslására és ennek folytán újból szabályozta a fa és temetési díjosztalék kiosztásának módját és mértékét s belátván, hogy addig gyökeresen nem segíthet, míg az adósokat pontos kamatfizetésre nem szorítja, elrendelte, hogy a rendetlenül fizető adósok perbe idéztessenek.

Ekkor már zugott a francia háboru vihara Ausztriában és bár I. Ferencz császár és király testvére, Károly főherczeg több diadalt vívott is ki Jourdan és Moreau, francia vezérek felett, a veszély nem mullott el, mert most meg az Olaszországban diadalmas Bonaparte Napoleon, a győztes, nagy hadvezér közeledett. I. Ferencz, segélyt szerzendő, Magyarország rendeit 1796. nov. 6 ára Pozsonyba orsz. gyűlésre hívta össze. Az 1796|7-ik isk. év eleje az ezen orsz. gyűlésre való előkészületek közben folyt le. Ugyanis az evangélikusok a reformatusokkal közösen be akarták terjesztetni orvoslás végett sérelmeiket s azért azokat összegyűjteni igyekeztek. Össze is gyűjtötték és közösen a reformatusokkal meg is beszéltek. Azonban a király, a mint a fellelkesített rendektől a kért segedelmet azoknak a Mária Theresia korabeli nagylelkű önfeláldozásra emlékeztető fellángolása folytán megkapta és József főherczeget nádorrá választatta, hirtelen befejezte az országgyűlést s így a vallás-ügyek tárgyalására nem került a sor. Mivel az evangélikusok azt hitték, hogy az orsz. gyűlés legközelebb mégis csak tárgyalni fogja azokat és a beterjesztésre újra felhivattak az esperességek, 1797. jan. 20-án a VI. sz. k. városok esperessége az egyházak és iskolák s nevezetesen az eperjesi Collegium sérelmeit is felterjesztette Balog Péter, ev. egyetemes felügyelőnek, ki azokat az 1797. febr. 6-án a reformatusokkal közösen, Pesten, Ráday Gedcon elnöklete alatt tartott egyetemes közgyűlésen be is mutatta. Majd iskolai ülés tartatott febr. hóban, mely szabályozta a Löffelholz-féle ösztöndíj kezelését.

Mialatt az egész világ szemei a francziák veszedelmes, mert rendszerint diadalmas fegyvereire voltak irányozva, s mindenki a Magyarország által I. Ferencznek adandó segélyről gondolkodott, az alatt csendben, titkon apró keserítésekkel újra megkezdődött a protestansok zaklatása s az 1797|98., 1798|99., 1799|1800-ik isk. évről nincs is mást mit feljegyeznünk, minthogy 1798. őszén a város megtagadta az ev. iskoláktól a tűzifával való segélyezést; majd meg 1798. decz. 15-én egy kir. rendelet szigoruan eltiltotta a r. kath. ifjaknak a prot. latin iskolákba való felvételét, 1800 ban pedig kimondatott, hogy az ev. hitjelölteknek csak a göttingai, wittenbergi, lipcsei és tübingai egyetemekre szabad kimenniök. Jénától, Greifswaldtól, hová oly örömet jártak, eltiltattak!

Az 1800|1-ik isk. évben elhalván Horváth Stansith de Gradecz Imre, ker. felügyelő, Nicolay S. püspök 1801. aug. 5-ére Eperjesre hívta össze

a ker. felügyelőt választó közgyűlést. Itt Berzeviczy Gergely lett megválasztva. A közgyűlés tárgyalta az eperjesi »Lyccum« ügyeit is, annál is inkább, mert az eperjesi Collegium tanárai azt kérték a gyűléstől, hogy az egyházi főbb hivatalnokok választásába ők is befolyhassanak. Azt kapták feleletül, hogy ezen ügy ez 1791-iki pesti zsínat határozatainak megerősítése után lesz szabályozva Nicolay S. püspök ezen közgyűlésen bejelentette az egyházlátogatást. 1800 aug. 22-én a nagylelkű Kiss László, cs és kir. kapitány ujjal 500 Rfl. adott a Collegiumnak.¹

Az 1801/2-ik év azzal kezdődött, a kormány minden szabadabb mozgalmal, intézménnyel szemben gyanakodván, — hogy legfelsőbb parancsból a collegiumi tanárok egy olyan térítvénynek magokról való kiadására köteleztettek, melyben eskü alatt kellett bizonyítaniok, hogy sem a jelenben nem tagjai s fogadniok, hogy sem a jövőben nem lesznek tagjai valamely titkos társulatnak.

Ezen isk. évben a coll. tanulóifjuság nagy segédelmet kapott; u. i. 1802. márcz. 19-én Keczer Miklós 2000 frtot adott a Collegiumnak oly czélból, »hogy annak interesse az alumneumban lévő, jó erkölcsű 12 primus ifjakra s azoknak ruházatjuk és könyvek szerzésében segítségére, minden ifjunak 10—10 Rftr esztendőnként fordíttassék.«² Ugyanazon év jul. 16-án özv. Vietoris, szül. Kecskés Johanna Susanna a collegiumnak 100 Rftrt adományozott.³

Ezen iskolai évben, nevezetesen még 1801. őszén az en kellemetlenség érte a Collegiumot, hogy folyósoira minden ellenmondás daczára kincstári liszthordók egész tömege tétetett le. És ezek ott maradtak a következő 1802/3-ik évben is, sőt e kellemetlenség eltartott 12 évig! Ezen kellemetlenséghez az iskolai év végével más is járult. Nevezetesen a derék Kralovánszky András Sopronba hivatott el s ennek következtében lemondott igazgatói tisztéről. A pártfogóság ennek folytán kényszerítve látta magát gyökeresen rendezni a Coll. ügyeit s e czélból 1803-ban egy népes iskolai pártfogósági közgyűlést tartott. Ezen legelől is a lemondott Kralovánszky A. helyére Mayer Andrást tette igazgatóvá, ki azután egészen 1831-ig maradt az intézet élén. Mayer helyére a primába Carlovsky Zs. mozdítatott elő 2-ik tanárrá, ki azután nagy sikerrel tanította a bölcészeti tudományokat és sok jóra való tankönyvet írt, melyek kéziratban még most is megvannak. Logikája nyomtatásban is megjelent és nagy elterjedést nyert volt. A Rhetorikába Kriebel Dániel, János fia, a syntaxisba, Walleuthner Dániel 120 frttal nyugdíjaztatván,⁴ Liphay Mátyás állítatott. Mindkettő tehetséges fiatal férfi volt. A grammatikában a régi jól működő Petry Tamás hagyatott meg. Majd újból átvizsgálta a coll. pártfogósági közgyűlés a tanrendszert, azután a pénzügyeket. Az alapok kevésnek, a kamatfizetések rendetleneknek találtattak. Hogy némi javítást eszközöljön, a pártfogóság elrendelte, hogy ezentul a temetéseken való részvé-

¹ Lásd Alapítv. 77. l.

² L. Alapítv. stb. jkv. 78. l.

³ U. o. 79. l.

⁴ Azonban megtartotta a „rendkívüli tanár“ czímet,

telért a Coll. 1 frt 30 kr. helyett 4 frtot szedjen. Majd megválasztattak a helybeli coll. felügyelőket. Első felügyelő, egyuttal a német egyház felügyelője, Toperczer Zsigmond maradt, másodfelügyelővé Meliorisz Dániel lett.

Igy köszöntött be az 1803/4-ik isk. év! Alig hogy beköszöntött, már is új áldást hozott a collegiumnak; a nagylelkű Kiss László méltó, nemes gondolkodású özvegye, szül. Szirmay Erzsébet 1803. szept. 1-én 1000 Rfrtot hagyván a collégiumnak,¹ és előbb, még aug. 1-én Vanovits György 50 Rfrtot.² De hozott ezen iskolai év még nagyobb áldást is! Ugyanis ismeretessé lévén az időközben újra főiskolai rangra emelkedett, mert hiszen az elemi tanulmányokon és a középiskolán, gymnasiumon kívül theológiát is magában foglaló, az 1804. jan. 29-iki pártfogósági gyűlésen tanulmányi renddel szervezett Collegiumnak³ anyagi szegénysége s a coll. pártfogóság segedelemért az ev. tiszai ker. közgyűléshez folyamodván, az 1804. jul. 2. s köv. napjain Eperjesen összeült ker. közgyűlés nagy lelkesedéssel fogott a Coll. ügyeinek rendezéséhez s különösen anyagi támogatásához. Felszólítván tagjait, kik között számosan voltak az urak, a ker. közgyűlés a Coll. felsegítésére, még az ülés folyama alatt egybe-
gyűlt 4155 Rfrt és 55 kr.; majd ugyancsak a ker. közgyűlés által kibocsátott iveken folytatván a gyűjtés, ezen összeg 8872 Rfrt és 18 krra emelkedett. A tanárok fizetése megemelésének biztosítását célzó ezen adakozásban nagyobb összegekkel vettek részt: Roskoványi István 100 frt, Ujházy Sámuel 500 frt, Kükemezey László 100 frt, Szulyovszky Sándor 100 frt, Szirmay József 150 frt, Meliorisz Dániel 200 frt, Gantzaugh József 200 frt, Steinhübel Sámuel, Eperjes város pénztárosa 500 frt, Metzner Sámuel 100 frt, Husz Erzsébet 100 frt, özv. Kux, szül. Zmeskal Zsófia 333 frt 20 kr., Dr. Gertinger Sámuel 120 frt, Pulszky Károly 200 frt, Pulszky Sámuel 200 frt, id. Szontagh Sámuel 100 frt, Henszelman Sámuel 150 frt, Kádas István 100 frt, Nyíregyházi ev. egyház 272 frt, Jób Mihály 100 frt, Péchy Gáspár 100 frt, Ujházi József 300 frt, Szirmay András 1000 frt, Szirmay Pál 500 frt, ifj. Szirmay Ádám 500 frt, id. Szirmay Ádám 1000 frt, Dessewffy András 100 frttal. Majd folytatólag: 1804. jul. 16-án Szontagh Mihály 100 frt, aug. 20-án Szentiványi János ezredes 100 frt, jul. 1-én Dessewffy Gáspár 100 frt, 1804. szept. 1-én Johny Pál 50 frt és 1805-ben Potthurnyay Tamás örökösei is 100 frtot adtak.⁴

Majd kiállították az akkor már 8705 frt 18 krajczárra szaporodott, összegről az alapítványi oklevelet, melyben kikötik, hogy ezen tőke kamatai csakis a tanárok fizetésére, annak biztosítására fordíthatók, hogy a pénztáros a pénzeket pontosan, híven kezelni és a ker. közgyűlés előtt beszámolni köteleztetik, illetve a coll. helyi és vidéki felügyelők megvizsgálatván a számadásokat, melyeket a ker. elnökségnek mindenkor jogában áll ellenőrizni, az így megvizsgált számadásokat a kerülethez felterjeszteni

¹ Fenti jkv. 80. l.

² U. o. 89. l.

³ Joseffy P. Can. vis. jkve.

⁴ L. Alapítv. stbi jkve 87–88. l.

kötelesek. Kidolgoztatott egyúttal a pénztár-kezelési rendszabály ; pontos fizetésre köteleztettek az alapítók, adósok stb. stb.¹

Majd eképpen biztosítván a coll. pénzügy körül a rendet, a collegiumnak külső viszonyai kerültek szabályozás alá. Néhány esperesség ugyanis kételkedett a felett, hogy a Coll. ker. iskola volna és megütközött azon, hogy a ker. gyűlés ezen iskoláról a maga megterhelésével is különösen kíván gondoskodni. Mire a ker. közgyűlés felemlítvén azt,² miszerint ezen Collegiumnak már alapítása, a körülötte fennállása óta kifejtett buzgalom, de szervezete is bizonyítja, hogy az nem egyszerű helyi iskola, hanem a felsőmagyarországi rendek, tehát a kerület főiskolája, a mit többek között még pecsétje is bizonyít, — kimondatott a Collegiumnak kerületisége és a kerület és a Collegium közötti megegyezés következménye lett, hogy a ker. gyűlés a Collegiumot »districtualis praerogativa«-val, kerületi jelleggel ruházta fel. Az ezt kimondó pont³ eképpen hangzik: »quamvis de praerogativa et eminentia, »Illustris Collegii Eperiesiensis« nunquam dubitatum fuerit tamen respectivis I. et V. Senioratibus super originalitate et authentia districtualitatis Ill. Coll. Eperiesiensis capacitari desiderantibus, eadem vero originalitate continuo semper usu animata tum ex solemnibus ipsi erectioni Collegii coaevis, ejusdemque districtualitatem determinantibus pactis et conventis, tum et ex subsequis totius Districtus transactionibus, coordinationibus, sed et originali authentico sigillo hac occasione per I. Inspectoratum reproductis ex superabundanti evicta et legitimata, taliter vero et dubitantibus plene capacitatis idem Collegium Eperiesiense in eadem, in qua hactenus perfuit districtualitatis consistentia et usualis exercitii cardine in perpetuum stabilitum est.«

Az így kerületivé lett Collegiumnak voltaképen vidéki főfelügyelőjévé a ker. felügyelő, illetve a ker. elnökség lett, megmaradt azonban eddigi vidéki első felügyelője: Roskoványi István, kir. tanácsos, második vidéki felügyelőjévé pedig Ujházy József választatott.

A hatalmas segítség folytán a Collegium pénzereje 41823 frtra emelkedett. De — fájdalom — a régi baj megmaradott, mert a kamatokat ekkor is rendetlenül fizették az adósok, úgy, hogy nem ok nélkül fenyegette a ker. gyűlés az e tekintetben hanyagokat — perrel.

Alig oszlott szét ezen nevezetes ker. gyűlés, már is gyász érte a Collegiumot, mert 1804. júl. 6-án meghalt ama jeles Kriebel János lelkésznek fia, a nagy tehetségű és kitűnő készségű fiatal tanár, Kriebel Dániel, a ki a Collegiumban ezek szerint csakis 8 hónapig viselte a tanári hivatalt. Utóda a Rhetorikában Lipthay Mátyás lett, kinek helyére meg a Syntaxisba Bodó Sámuel választatott.

Ugyancsak ezen isk. év veszteségeihez számítandó a német ev. egyház és a Collegium első helybeli felügyelőjének, Toperczer Zsigmondnak

¹ Lásd ezen 1804. júl. 2 s köv. n. eperjesi ker. gyűl. jkvét és a Coll. Alapítv. stbi jkvének 82—87. és 89—93. lapjait.

² L. ezen ker. közgyűl. jkvének 10-ik pontját.

³ Fentebb idézett ker. gyűl. jkve.

halála. Ezen érdemes férfiú 1804 aug. 28-án hunyt el. Utódjául a pártfogósági közgyűlés és az ev. német egyházgyűléket Pulszky Károlyt választotta első felügyelővé.

Eképpen lett — mint láttuk — az eperjesi ev. Collegium hivatalosan ker. főiskolává kinyilatkoztatva. Ez az 1804 ik év fontos eseménye a Coll. történetében, mely majdnem ugyanazon időre esik, midőn az »Ausztriai császárság« keletkezett; mert hiszen azt mondja a történetíró: »Miután Napoleon magát 1804 tavaszán franczia császárrá neveztetette, Ferencz is felhívatta érezé magát: »Austria örökös császára« czímét felvennie.«¹

¹ L. Horváth M. Magyarok tört.

F) AZ EPERJESI EV. COLLEGIUM ÉLETÉNEK VI-İK IDŐSZAKA.

A »kerületi« Collegium 1804---1851-ig.

A »kerületivé« lett Collegium első iskolai éve az 1804/5-ik csendesen minden fontosabb esemény nélkül folyt le.

A gyűjtések a Collegium javára, mint fentebb láttuk, tovább folytak s ezenfelül nincs is ez évből mást mit felemlitenünk, minthogy az iskolai év végével 1805. júliusában Bodó Sámuel leköszönvén, helyére a syntaxis tanárául Carlovsky József választott meg.

De már 1805/6. és még inkább az 1806/7-ik iskolai év nevezetes mozgalmakat mutat. Ugyanis a kerületivé lett Collegium iránt az érdeklődés széles körben keltetvén fel, s a ker. elnökség felhívása többekhez jutván el, már 1806. febr. 13 s. k. napjain ujlag nevezetes alapítványok tétettek a Collegium javára. Ez alapítványok összege 1900 frtot tett. Adakoztak pedig: Szulyovszky András 100 frt, Pulszky Károlyné, Várady-Szakmáry Judith 100 frt, az alumneumra Várady Szakmáry Dániel 50 frt, Szontagh Sámuel kassai lelkész (az alumneumra) 100 frt. Szirmay János 500 frt, Dessewffy Tamás 200 frt, Dessewffy Tamásné, Gyürky Teréz 100 frt, Bánó József 150 frt, Szirmay Antal 300 frt, Szirmay Zsigmond 250 frt, Karove András 50 frt.¹

Majd összeül 1806. július havában a coll. pártfogósági közgyűlés és kimondja, miszerint már lehetőleg a legközelebbi évben taníttatni kívánja a magyar nyelvet. A primanusok tanrendjében is változtatást kíván s óhajtja, hogy a jogi pályára lépőknek az eddigi nagyon is terjedelmes hittan helyett, rövid népszerű hittan adassék elő.

És ez a következő iskolai évben, az 1806/7-ben, úgy is történt.

Az 1806-ik év őszén ujlag nagyobb alapítványokat kapott a Collegium; a gyűjtés folyt s szépen eredményezett. 1806. jul. 1-sején Dessewffy Gáspár adott 100 frt, jul. 16-án Szontagh Mihály az alumneunak 100 frt, aug. 20-án Szentiványi János ezredes 100 frt, október 10-én Sturmann Márton 500 frt, nov. 28-án Máriássy Miksa 200 frtot; tovább folyván a gyűjtés 1807. jan. 1-én Czékus Ferencz 300 frtot, márcz. 19-én Szirmay

¹ Lásd: Alapítv. stb. jkve 87,8. lap és 97—100. lap.

Johanna, Szirmay Tamás özvegye 2000 frtot, jul. 1-én Dessevfy Gáspár neje: Kubinyi Julia, 100 frt, jul. 4-én Draveczky József 200 frt.¹ De már ezen adományok ezen folytonos nagy áldozat sem tűnt fel soknak az iskolákért lelkesülő protestans uraknak s evangélikus iskolaügyünk, a mi az áldozatkésztséget illeti, ezen időben valóban az 1666-iki évhez hasonló éveket él. A lelkesedés és egyházi buzgalom nagyot kíván alkotni. Ez vezette a későbbi áldozatkész és buzgó kerületi felügyelőt, Sturmman Márton, midőn eddigi adományain felül még 10,000 frtot ajánlott fel egy nemes és érdemes és nem nemes ifjakkal állítandó Convictusra 1806. szept. 19-én és felhívta az urakat, hogy kövessék példáját.

Fel is lelkesültek a régi áldozatkész pártfogók és 1806. decz. 2-áig az Eperjesen lakók közül a felügyelő Roskoványi István 1500, Pulszky Károly 500, Máriássy Miksa 500, Pulszky Sámuel 200, Meliorisz Dániel 200, Gantzaugh József 200, Steinhübel Samu 200 és Várady Szakmár Dániel 100 frtot irtak alá. Mivel azonban a szükséges nagyobb összeg nem került össze, a terv kivitele abba maradt.

Ezen 1806-ik év vége felé ritka esemény fordult elő a Collegiumban. Ugyanis Nicolay Samuel superintendens, a mi már 64 éven nem volt, Canonica visitatiót tartott az eperjesi evang. Collegium körében.

A helybeli két ev. egyházat meglátogatván, 1806 decz. 2-dikától decz. 5-kéig foglalkozott a Collegium ügyeivel.

Végighallgatta az előadásokat, feljegyeztette röviden az 1742-diki Ambrosy György féle Can. Vis. óta előfordult nevezetesebb eseményeket, összeíratta a Collegium pénzalapjait, melyek ekkor 47.973 Rfl. 38 krt tettek, megvizsgálta a Collegium épületét a Ház-Tabajdy-féle, Dessevffy-féle alumnealis házat, a Kux-félét, leíratta azokat, jegyzőkönyvbe vétette az akkori állapotokat, t. i. hogy a Collegiumnak vidéki első felügyelője Roskoványi István kir. tanácsos, másodfelügyelője Ujházy József, helybeli első felügyelője: Pulszky Károly, másodfelügyelője Meliorisz Dániel; összeíratta a tanárokat s azok életrajzát. Tanárok voltak: 1-ső tanár a primában és rector Mayer András 250 frt, második tanár a primában Carlovsky Zsigmond 250 frt, a rhetorika tanára dr. Liptay Mátyás a bölcsészet tudora 250 frt (Conrector) a syntaxis tanára és subrector a csak nemrég az 1806 év őszén lemondott és Nyiregyházára távozott Carlovsky József² helyére választott (1806 szept. 29-dikétől.) Keresztessy Sámuel 200 frt; a grammatica és a donatus tanára az 1784 okt. 21-től működő Petry Tamás 130 frt és a rendkívüli tanár czímmel nyugalmazott 120 frtot huzó Walleuthner Dániel. A tanárok ezen fizetéseken felül, szálláspénzben vagy szállásban (60 frt), fapénzben, névnap ajándékban, némi tandíjosztalékban (s igazgató, az igazgatói jövedelmekben) is részesültek. Az ifjuság száma 351 volt, a primában 24, ebből 16 theologus, 8 »politici«-jogász, rhetor 31, syntaxista 39, grammaticista 50, donatista 51, tehát a szigorúan vett közép és főiskolai cursusokban = 195; a német elemi iskolákban 28 fiu, 5 leány, ezek tanítója Szontágh Márton; a tót elemi

¹ Lásd: Alapítványok stbi jegykv. 88. és 101. s. k. lapján.

² Lásd: Nyiregyházi Értesítő 1895. évből 81. lap.

iskolában 8 fiu, 8 leány, ezek tanítója Turtzer János; a magasabb leányiskolában 57, ezek közül 28 vidéki, tanítójok: Szenovitz Márton. Nicolay S. püspök megvizsgálta és jegyzőkönyvbe foglaltatta a tanrendszert,¹ a könyvtár állását, mely 874 kötetből állott (alapját Sartorius Dávid rector vetette meg 1731-ben nov. 12-dikén) és melynek a mellett, hogy beírás-kor az ifjuság köteleztetett reá fizetni. 62 Rfl. 17 kr. a'apja volt; a tanulói kórházat, melyre az ifjak beíraskor 15 krt fizettek és 42 Rfl. 15 kr. alapja volt; a természetrajzi gyűjteményt. nevezetesen az ásványtanit (1804-ben Bodó Sámuel kezdte,) végül a Collegium két pecsétjét: az 1666-dikét és az 1795-dikét, melynek körirása »Sigillum Collegii Eperiensis.« Befelejzén decz. 10 én vizsgálatát Nicolai S. superintendens, kit midőn 1806 nov. 30-dikán a Can. Visitatit kezdte, Roskoványi István üdvözölt volt, a tót egyház részéről, Mag. Schwartz János Mihály a lelkészek, Pulszky Károly a német egyház részéről; decz. 2-dikán pedig, midőn a Collegiumba lépett, a tanárok nevében a rector Mayer András; most egy² kitűnő hosszabb dystichonokban írt latin költeménnyel búcsúztatta el őt, t. i. Nicolay Sámuel, a superintendenst, Carlovsky Zsigmond tanár, melyben méltatta Nicolaynak az egész ev. tiszai kerületben immár végzett, Eperjesen betetőzött egyház- és iskola-mentő Canonica Visitatioját s egyéb érdemeit. Ezt az utolsó nagy ebéd alkalmával mondotta el s ezen chrostichonnal kezdte:

»SVnt aLaCrls MUsae VIsI, eXCUsIqVe Labores

NVnC IVnqat Coenae LaetVs apoLI.o IoCos.«³

Az 1806/7-diki isko'ai év második felében, nevezetesen 1807 április havában, dr. Liphay Mátyás lelkészül távozáva Rozsnyóra, helye egyelőre be nem töltetett, hanem Carlovsky Zsigmond vette át a rhetoricaosztály tanítását is; pedig Carlovskynak a primában is sok tenni valója volt.

Majd összeült a nevezetes 1807-diki aug. 10 dikén Rozsnyón tartott ev. tiszai kerületi gyűlés. Ezen felolvastatván az egyetemes gyűlés megbízásából Schedius Lajos és Lovich Ádám által készített, az összes ev. magyarországi iskolákra kiterjesztetni óhajtott tanterv s az iskolaügyekkel bővebben és behatóbban foglalkozván, a ker. gyűlés tagjai s különösen az urak egy tiszta magyarnyelvű középiskolának szükségét érezvén, fel-

¹ Lásd a tanrendek között!

² S kinek tiszteletére nov. 30-dikán Várady Szakmáry Dániel házában a Roskoványi István és Meliorisz Dániel költségén fényes nagy lakoma tartatott, melyen a 2 alispán, a szolgabírák, a gör. kath. püspöki helynök, a r. kath. abbas, Bradáts, a város bírása és tanácsa, az ev. egyházak tisztviselői és előkelőbb tagjai, az ev. tanárok és tanítók is jelen voltak, s mely alkalommal Carlovsky Zsigmond tanár leoninus latin versekben felköszöntötte Nicolay-t, a két alispánt: Péchy-t és Szulyovszkyt; Bayer Ignátzot, a bírót; Bradátsot az abbást, majd decz. 2-án a superintendenst, Pulszky Sámuel, Roskoványit és a többi felügyelőt, a Pulszky családot, V. Szakmáryt, egy második: Pulszky Sámuel által adott lakomán; a decz. 3-án Pulszky Károly által adott lakomán és a Gautzaugh József által adott decz. 4-diki és a decz. 5-diki . . . Várady Szakmáry Dániel által adott lakomán — a többi alkalmilag jelen volt előkelőket.

³ (L. a Nicolay S.-féle 1806-diki Can Visitatio jkvét!)

lelkesültek s a mellett, hogy Sturmán Márton az eperjesi Collegiumnak 500 frtot, Czékus Ferencz 300 frtot adományozott, Szirmay András, mint a Collegium követe azt ajánlja az egyházkerületnek, fogadja el, illetve tekintse az eperjesi Collegiumot anyaiskolául és összpontosított erővel tanitassa benne a philosophiát, theológiát és jogot. — De a gyűlés tagjai több helyütt kívánván s különösen a magyarság terjesztésére iskolákat állítani, ezen centralisatiót, egységesítést, mellőzték, hanem egy Gömörben vagy Kishontban állítandó magyar iskolára, melyre nézve ezen esperességeknek nyilatkozniok kellett, valóban tetemes pénzázdozatot hoztak. Mivel pedig a miskolczit is ilyenné kívánták tenni, a miskolczi magyar iskolára Szirmay András egymaga 5000 frtot adományozott.¹

A lelkesedés fényes nagy napjaira nemsokára a kerületi gyász napja következett. Ugyanis alig nyilott meg az 1807/8 diki iskolai év, már is elhalt a kerület kiváló püspöke, Nicolay Sámuel († 1807 okt. 1-jén). Igen sok, szép, nagy alapítványt tett különösen az eperjesi ev. ker. Collegiumban tanuló ifjak s külföldre kimenni szándékozó eperjesi papjelöltek számára és a sáros-zempléni esperesség javára. Ez utóbbira nézve a sáros-zempléni esperesség 1808. jan. 19. köv. napjain Eperjesen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve ad hiteles értesítést.²

Meghalván s okt. 4-én 1807. eltemettétvén Nicolay Sámuel superintendens, Berzeviczy Gergely ker. felügyelő új superintendensre való szavazásra hívta fel a gyűlést. Mivel most német lelkészt kell választani superintendensül (a dob-inai coalitio értelmében) s az 1791-iki csetneki és az 1792-ki eperjesi ker. gyűléseken Szontagh Sámuel erre méltónak ítéltetett, őt közfelkiáltással kellend azzá választani. Nicolay Sámuel superintendens nagy alapítványokat tevő végrendelete, mely a sáros-zempléni esperességi jkvbe egész terjedelmében felvétellett, szegény sárosi esperességbeli papi s tanítói özvegyeknek 1000 frt, a szegényebb ezen esperességbeli tanítóknak segélyezésére 1000 frtot hagyott, az eperjesi coll. alumneumnak 1000 Rft, eperjesi hittan-hallgatóknak külföldi stipendiumul 2000 Rft, borát és a miről külön nem intézkedett, annak felét szintén az alumneumnak hagyta.³

1808. február 18 án nagy veszély fenyegette a Collegiumot. Ugyanis egyik északi kéményében tűz ütött ki. De két collegiumi tanuló és egy Andris nevű városi hajdú korán észrevevén a bajt, még jókor eloltotta a tüzet. A két primanus neve: Klein Tóbiás és Benka Ádám.

1808. febr. 24-én megtörténvén Löcsén a superintendensre beadott szavazatok felbontása, mely alkalommal Meliorisz Dániel coll. helybeli másodfelügyelő és Carlovsky Zsigmond képviselték a Collegiumot s kitűnván, miszerint 95 szóval 36 ellenében Szontagh Sámuel választatott superintendenssé, a ker. felügyelő Berzeviczy Gergely 1808. ápr. 27-ére összehívta a ker. közgyűlést Eperjesre. Ezen kerületi gyűlésen azután Szontagh Sámuel be lett iktatva superintendensi hivatalába.

¹ Lásd ezt az 1807. aug. 10-ki rozsnyói ker. gyűl. jkvében.

² Lásd: Hörk J.: A sárosi-zempléni esperesség története. Monographia 164. 1.

³ Lásd: Alapítv. stbi jkve. 105–107. lap.

1808. július 13-án a megtartott pártfogósági közgyűlésen collegiumi pénztárnokká Alemann Ferencz választott, ugyanakkor bejelentetett a Szirmay Anna által jul. 3-án a Collegiumnak hagyományozott 500 frt.¹

Az 1808/9-ik iskolai év a nemzetnek a francia háborúra való előkészületei közben nyílt meg. Az 1808. aug. 28-án megnyitott országgyűlésen, mely nov. 5-én fejeztetett be, voltaképen a többi fontos ügyek mellett ezen előkészület tételét lehetővé s mire kitavaszkodott, április 14-én, I. Ferencz király meg is indítá I. Napoleon rettentő hatalma ellen a háborút. De bár János főherczeg Olaszországban diadalt nyert, Németországban váratlan gyorsasággal s ellenállhatlan erővel rohant Napoleon az osztrák hadakra s öt véres ütközetben győzvén, Bécs felé indult s azt május 13-án bevette; május 15-én pedig, francia, latin és magyar nyelven fölszólítást küldött szét Magyarországra, csábítva ösztönözvén a nemzetet: szakadjon el Ausztriától, gyűljön össze a Rákosra s válaszzon magának olyan királyt, ki őt magyar törvények szerint kormányozza. A hű magyarok nem hallgattak szavára. Ellenkezőleg, a felkelő nemes sereg Győr felé sietett. Az asperni fényes diadal daczára — végül is újra Napoleon lett diadalmas ezen 4-ik francia háboruban — s október 14-én a bécsi békében I. Ferencz körülbelől 200 [] mérföldet vesztett. Az elvesztett részek között volt az egész magyar-tenger mellék és hat horvát határörvidéki kerület. Az elfoglalt tartományokból Napoleon egy új illyrállamot alkotott.

Ezen háboru folyamán az 1809-iki május elején a Collegiumot leakarták foglalni szállásul a katonaság, illetőleg a katonai pénztár számára, de Roskoványi István vidéki első felügyelő erélyes fellépése által az iskola, az egész épület átengedése alól menekült, csak 4 szobát lévén kénytelen kiadni 1809. május 7-én.

Később azonban, nevezetesen 1809. jul. 10-én a városi tanács megbizottjai azt kívánták, hogy jul. 11. r. 8 óráig adassék át a collegiumi tanári lakások és tantermek minden kulcsa. Nem adták ki. Ekkor 1809. jul. 11-én ujolag megjelent a bizottság, azonban Pulszky Károly helybeli első felügyelő elmondván, miszerint nem bizik abban, hogy ez csak rövid időre történék, mert hiszen a lisztes hordók számára is csak 3 napra kértek helyet és ime azok mégis már 10 éve állanak ott a collegiumi épület nagy kárára, megtagadta a kulcsok kiadását. Ekkor hirtelen pártfogósági gyűlés ült össze Roskoványi István vidéki első felügyelő házában melyből a város birájához, Pajer Ignátzhoz, küldöttség ment, ez annak indokolással kifejtette: miért nem adhatják át a Collegiumot?

A bíró megmaradt követelése — a felügyelők a megtagadás mellett. Erre jul. 16-án Szilvay városi tanácsos és Möszner cs. kapitány katonasággal ment a Collegiumba és két keleti szobát lefoglalt a katonaság számára csapszékül. Többet nem foglalhattak le, mert a mellette lévő grammatikai osztálykulcsait — a collegiumi urak nem adták ki. A két csapszékül szolgáló szobában azután a katonák ittak, részegeskedtek

¹ Lásd: Vandrák A. feljegyzéseit

énekeltek, tánczoltak, a folyosókon duhajkodtak, az ifjuság s különösen a kisebbek nagy veszedelmére, melyeket trágár beszédeikkel, tetteikkel erkölcsileg megmetélyezni is igyekeztek. Így tartott ez sokáig, míg végül a coll. felügyelők folyamodványára gróf Haller József hadbiztos rendeletével onnan kitiltattak. Ekkor a külvárosi evangélikus (öreges menedékházába: »Xenodochium«) ápoldába helyeztettek át.

Alig, hogy ez a baj elmúlt, jött a másik. A francia katonai ruhatár elhelyezésére 2 szobát, a tisztek, 2 helyiséget a ruhák számára kértek 2 hétre. Megadták. De 2 hétből 1 év lett.

12 évig állott több, mint száz lisztes hordó a Collegium alsó folyosóján: ezen katonai lisztes hordókat hozták-vitték nagy zajjal, nagy háborgatására a benlakó tanároknak és nagy kelemetlenségére, veszedelmére az ifjuságnak, a tanításnak, nevelésnek. S midőn végül az 1812-ik évben a francia-orosz háború, Napoleon orosz hadjárata idejében, a Collegium felső folyosóját is elakarták foglalni, megsokalta a dolgot Roskoványi István felügyelő neje, Péchy Borbála és elküldötte embereit s kibordatta a Collegiumból a lisztes hordókat s nem engedte, hogy a Collegiumba illetéktelenül valaki belépjen. Roskoványi, szül. Péchy Borbála ezen bátor tette hatott. A lisztes hordók a francziskánus templom karzatára kerültek.¹

Ezen iskolai év folyamán Czapkay Jakab 1809. jun. 8-án kelt végrendeletében, ingó vagyonának $\frac{2}{3}$ -át a családjabeli Eperjesen tanuló ifjaknak ösztöndíjúl, $\frac{1}{3}$ -dát pedig a Coll. Alumneumnak alapítványul hagyta. Czapkay J. ezen alapítványa, a 3-harmad, 2882 Rft. és 3 r. tett.²

Végül felemlítjük, miszerint ezen 1808/9-dik iskolai év folyamán, nevezetesen 1809. márcz. 24-dikén halt meg Walleuthner Dániel nyugalmazott tanár.

Az 1809/10-diki iskolai év elején újlag egy nagy terv megvalósítása körüli fáradozás foglalkoztatta az eperjesi ev. ker. Collegium és Eperjes barátait. Ugyanis Radvánszky Ferencz, a ki időközben a sz. István rend vitézévé lett, látván, mily nagy előnyére válnék az eperjesi ev. ker. Collegiumnak, de magának az ev. tiszai kerületnek is, ha Eperjes volna az ev. tiszai kerület püspökének állandó lakása, székhelye, (»fixa sedes«) szept. 12-dikén 5000 frtot ajánlott fel ezen czélra. Példáját követték Pulszky Károly 1000 frt, Gantzaugh József 500 frt, Steinhübel Sámuel 500 frt, dr. Gertinger Sám. 100 frt, Meliorisz Dániel 100 frt, Várady-Szakmáry Dániel 200 frt felajánlásával s még többen is adományaikkal.

Azonban ezen terv az csperességek és más ezen kerületbeli nagyobb városi ev. hitközségek féltékenykedése folytán abba maradt.

Ugyanezen iskolai évben maga a Collegium is újra egy nagyobb alapítványt kapott, t. i. a Péchy Gáspár-félét, a ki 1810. jun. 20-dikán 600 Rfl. adott az eperjesi Alumneumnak.³

¹ Lásd: Jozeffy Pál superintendens 1826-ki Can. Vis jegyzőkönyvét.

² Lásd: Alapítványok, stbi jkve. 109. s köv. lap.

³ Lásd: Alapítványok stbi jkve 93., 94. lap.

Látván a collegiumi pártfogóság, mely hátrányos az az ifjuság nevelésére, hogy a Collegium folyosóján nemcsak lisztes hordók állanak már tizenkettedik esztendeje, hanem részeg katonák is dőzsölnek a collegiumi katonai csapszékben. 1810. jul. 10-dikén tartott gyűléséből folyamodott a helytartó-tanács-hoz, hogy ezek mind távolíttassanak el. Ugyanekkor a nagy drágaság folytán panaszzkodó tanárok kérelmét is meghallgatván, mivel más alap nem állott rendelkezésére és segíteni mégis akart, a tanpénzt 4 frtról 8-ra emelte, (a kosztosoknál 16 frtra emelkedett a havi fizetés). A tanárok fizetése is szabályoztatott és kimondatott, hogy az igazgatónak fizetése legyen 500 frt, a prima második tanárának fizetése 450 frt, a conrector fizetése 450 frt (rhetorika), a subrector-é 350 frt (poetika), a syntaxis és grammatika tanár-é pedig 250 frt. Árde mind ez fájdalom, már nem ezüstpénzben, mint régtől, de »bankó«-ban (»Wiener-Banco-Zettel«) fizettetett, ennek értéke pedig sokkal csekélyebb volt az ezüst forintnál. Az alumneumi díjak is meghatározatván, azok 40 frt, 30 frt és 20 frtban állapították meg. A tanulók száma ez iskolai évben következő volt: a primában 46, a rhetorikában 57, a poetikában 43, a syntaxisban 66, a grammatikában 46, összesen 258. A tápintézetben 146 ifju nyert ellátást.

Az 1810/11-dik iskolai évben végre betöltetett a primában a második tanári állomás is, melynek terhét 1807-től a maga osztályán kívül Carlovsky Zsigmond vitte, mivel nem volt kellő alap, a melyből a prima második tanára fizetessék. (»ob angustam rem domi«) A primába második tanárul 1810 őszén Benka Ádám választatott. Carlovsky Zsigmond ezen tanítványa és barátja okt. 15-dikén vezetett be hivatalába. Ugyanez napon tartatván a pártfogósági gyűlés, azon Tahy Mihály 100 frtot adományozott a Collegiumnak. Roskoványi István vidéki első felügyelő pedig biztosítani kívánván a jog tanítását is a Collegiumban, a *felállítandó jogi tanszékre* 50 frtot adományozott. Ime a régóta szünetelő jogi oktatás újrazkezdésének első örvendetes alapja. Roskoványi István hozta most először szóba és az íge nemsokára — testté lön.

1810. jul. 1-én és okt. 12-dikén keletkezett végrendeletében Szarvassy József ezredes a Collegiumnak 1000 frtot adott.¹

Az ugyanez év őszén 1810 aug. 20. tartott ev. egyetemes gyűlésen kimondatván, hogy a Schedius-féle egyetemes tanterv, mely kinyomatni rendeltetett, valamennyi iskolában haladéktalanul életbe léptetessék s hogy miután a legutóbbi háboru következtében, az iskola-ügy is zavarba jött, a főiskoláktól kimutatások követeltessenek be, s nevezetesen a segélyre szorult tanulókról; a pártfogóság ezeknek megtörténtét, szigoruan meghagyta a tanári karnak s első sorban az igazgatónak.²

Hálás elismerésre méltó mozgalmat hozott az urak körében az 1811-ik év. Ugyanis az 1811. jan. 26-dikán megtartott ev. egyetemes közgyűlésen, melyen többek között egy evang. nyomdának fölállítása is elhatároztatott s melyen a Schedius-féle tantervet életbe léptetni vonakodó tanárok hivatalvesztéssel fenyegettetnek, jelentette az egyetemes ev. főfel-

² Lásd: Alapítványok jkve 122 lap.

¹ Lásd: Haan Lajos Egyet. gyűl. 29. l.

ügyelő, hogy a szegény tanulók felsegélésére gyűjtven, ezen szent célra 49 ezer forintot sikerült gyűjteni. Ezen összeghez járultak: Balogh Péter az egyetemes főfelügyelő 5000 frt, Sréter Mihály 5000 frt, Baloghy Mihály és Lajos 5000 frt, b. Prónay Gábor 10,000 frt, b. Prónay Sándor 5000 frt, Földváry Károly 8000 frt, Kubinyi András 2000 frt, Géczy István 2000 frt, Adonyi Mihály 500 frt, Szontagh Mihály 500 frt, özv. Gyürky, szül. Balogh Johanna 6000 frt Nagyszerű áldozatkészség! Mint Vandrák A. mondja: »roppant összegek!«

Azonban — fájdalom — ezen nagyszerű fellelkesülésre már 4 hét multával, 1811-ik február 20-dikán bekövetkezett az óriási csapás: a »devalvatio.«

A papírpénz, a háborúk folytán 1060 millió forint roppant összegig emelkedvén s hitelét egészen elvesztvén, nehogy minden megakadjon, a papírpénz 1811-diki február 20-dikán értékének egy ötödére szállíttatott, úgy, hogy 5 frt 1 frttá lett.

Ehhez képest rendelvén a kormány a magánosok pénzügyeit, szerződéseit s kötelezvényeit is elintéztetni, mivel sokan, sejtven a történeteket, siettek régi papírpénzben, tehát devalvatio alá eső értékben befizetni tartozásaikat, — az eredetileg ezüst pénzben tett alapítványokat — s mivel ezt a coll. felügyelők elfogadták, a Collegium is óriási összegeket vesztett. Az új papírpénz 1 frtjért most 5 régi 1 frtost kellett fizetni.

Ezen csapást némileg enyhítette az, hogy 1811. febr. 28-dikán Markusfalvi Máriássy Ferencz a Collegiumnak 1000 Rfl. hagyott,¹ de mégis nagy gondok között nyilott meg az 1811/12-diki isk. év. Ezeket csak az egyetemes gyűlésen az imént nyilvánuló nagyszerű egyházszeretet enyhítette némileg. Ugyanis ennek ezen időtájban terjedett el a híre s a hír azt beszélte, hogy az urak között tovább foly a gyűjtés s az egyetemes segélyzés jótéteményében minden iskola fog részesülni! Sokat várt az eperjesi kerületi főiskola, a Collegium is! Különösen a tanárok!

Mivel azonban ezen remény csak a messze távolban kecsegtetett némi segítséggel, a nyomasztó inség ellenben a papírpénz elértéktelenedése s a kimaradó fizetések folytán beköszöntött a tanároknál, azért azok mindjárt az iskolai év elején folyamodtak az Eperjesen tartott sároszempléni esperességi közgyűléshez segítségért s nevezetesen »Mayer András eperjesi ev. ker. coll. igazgató leirván szegénységét, segélyt kért az esperességtől. És kérelmének fogamatja lett, mert az urak és lelkészek számára (Carlovsky Zsigmond számára is 2 köből búzát), 2 öl fát, 200 frtot, 3 köből búzát, 13¹/₂ köből rozst ajándékoztak.«²

Sikeres lévén a coll. tanárok folyamodványa az esperességhez, mint a »kerületi« főiskola szolgálatában állók, az 1811-dik évi okt. 21. s k. napjain Nyíregyházán Szontagh Sámuel püspök és Berzeviczy Gergely ker. felügyelő elnöklété alatt megtartott kerületi közgyűléshez fordultak azon kérelmekkel, hogy a »devalvatio« folytán beállott káruk téríttessék meg nekik.

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkve 94. lap.

² Lásd: Hörk J. Sáros-Zempl. esperesség. Monographia. 163. lap.

A gyűlés, melyen a nagylelkű Sturmman Márton választatott másodker. felügyelővé s melyen Horváth-Stansith de Gradecz Anna 3000 frtos alapítványa bejelentetett s melyen Radvánszky Ferencz 14 ezer forintnyi alapítványt tett kerületi egyházi és iskolai czélokra, — különben is kimondván Balogh Péter egyetemes felügyelő felhívása folytán, miszerint az egyetemes iskolai, közös alapra gyűjteni fog, de csak az alapok kamatait fogja az egyetemnek kiszolgáltatni, — kedvezőleg ítélte meg kérelmeket s annak teljesítését helyezte kilátásba ¹

Mivel a Collegium folyosóin még mindig ott voltak a kincstári liszt-hordók és a lefoglalt hat szobában az ujonczok helyeztetek el, a kik két csapszékül szolgáló szobában örökös, a tanítást zavaró s az ifjuság erkölcsseit veszélyeztető tivornyázást vittek véghez (lásd feljebb), 1811. decz. végével a coll pártfogóság újólag folyamodott a Felséghez, hogy ezek a Collegium épületéből eltávolíttassanak. De ezen iskolai év folyamán feleletet nem kapott.

Az 1812-dik év máj. 7-dikén Kükemezey László örökösei és neje kihalása esetére pénzbeli vagyonának $\frac{1}{3}$ részét a Collegiumnak hagyományozta.²

Összeülvén 1812 julius 1-én a collegiumi pártfogóság, nagyon sok tenni valót talált. A Collegium épülete megvolt rongálva, javíttatni kellett, de pénz nem volt Adtak tehát a pártfogók. Szirmay András 100 frt, Dessewffy Gáspár 20 frt, Taby Menyhért 10 frtot, Pulszky Károly anny meszet, a mennyi szükséges lesz; Meliorisz Dániel pedig 2000 téglát. Panaszt kellett elintézni. A primánusok panaszkodtak, hogy az egyes tantárgyak igen hosszúra nyújtva adatnak elő. A pártfogóság azt határozta, hogy az erkölcsant és hittant 2 év alatt okvetlenül be kell végezni. Mivel pedig a tanárokon nagy volt a teher, Szládkay Sámuel német másod pap vállalkozása, miszerint a német nyelvet tanítani s a theologusoknál a homiletikai gyakorlatokat vezetni s mindezt ingyen fogja tenni, köszönettel elfogadtatott. Most következett azonban a legnevezetesebb dolog. Az inséggel küzdő tanárok segílyt kérő, valóban megható folyamodványának elintézése. Fájt magának a patronatusnak is a felelet, de kénytelen volt vele, a felelet az volt: nincs pénz! Hogy is lett volna pénz, midőn a tápintézetben 765 frt deficit állott be, midőn 700 frt volt a kamathátralék s a mellett a devaluatio folytán maga az alapítványok összege is csekély.

De az urak mégis segíteni akartak s azért megígérték, hogy gabonát gyűjtenek a tanárok felsegítésére.

Ezen pártfogósági közgyűlés rendelte el egyuttal a Collegiumi jegyzőkönyveknek tisztázott példányokban való összegyűjtését és bekötését. (Meg is voltak azok hatalmas vaskos kötetekben, de hová lettek? nem lehet tudni!)

Ezen iskolai év vége s különösen augusztus hava azért is nevezetes mert néhány göttingai polgár, a kiktől a Collegium egyes barátai, akkor hires göttingai vasat és aczélt kértek a Collegium kijavítására — e czélra

¹ Lásd: Ezen ker. gyűl. jkvét.

² 4 ezer Rfl. lett volna. Lásd: Alapítv. stbi jkve 116–121. lap.

12 mázsa vasat küldött — de nevezetesebb azért, mert végül meghallgattatott a tanárok ismételt, 1812. aug. 29-én kelt folyamodványa folytán összeült coll. pártfogóság folyamodványa a Felség által s a kincstári liszt-hordók kitakarítottak a Collegiumból; legnevezetesebb pedig az, hogy az 1812. aug. 20-án Pesten tartott egyetemes gyűlésen, melyen bejelentett, hogy Ő Felsége megengedte vallásos könyvek nyomtatására egy lutheranus nyomdának Pozsonyban felállítását, elhatározott az egyetemes levéltár szervezése; az urak 1811-iki januári fellelkesülése tovább lobogott és a szegény sorsu tanulók felsegélésére szánt pénztárt Földváry Károly ugra 2000 frt, báró Rosenfeld Katalina 1000 frt, Beck Pál 2000 frt, Raitsch és Freiburg 1000 frt, Macher András 200 frt, Roth-Teleky Johanna évi 2000 frt adománynyal gyarapította.

Az eperjesi ev. ker. Collegiumi tanárok reményei azonban szétfoglottak! Nem így gondolták ők azt!

Az 1812/3 ik iskolai év azzal kezdődött, hogy a pártfogóság kártérítést kért a kincstártól a Collegiumba elhelyezett liszthordók által okozott kárért. Sok ide-oda irkálásba került, míg végül az 1813-ik évben e czímen 330 frt utalványoztatott bankóban, mely összesen a coll. fedelének egy részét javították meg.

Az ezen iskolai év végével 1813. jul. 6-án megtartott coll. nyári vizsgálatokon, az ugynevezett ünnepélyes »Examen«-eken megjelenván a hazai evangélikus egyház körül elévülhetlen érdemeket szerzett báró Prónay család ilyenekben egyik leggazdagabb tagja, báró Prónay Sándor, kit hitsorsosai még az 1790-ik esztendőben, tehát már 30 éves korában megválasztottak volt a nagy Balogh Péter egyetemes főfelügyelő mellé egyetemes iskolai felügyelővé, s ki, mint ilyen, gyakran meglátogatta a hazai ev. főiskolákat s egyáltalában mindent megtett az evang. tanügy emelésére s ki mint ilyen jelent volt meg az 1791-iki pesti zsinaton is és ott különösen a tanügyi bizottságnak, lehet mondani lelke volt (s ki Balogh Péternek 1818. okt. 26-án bekövetkezett halála után csaknem általános szótöbbséggel egyetemes főfelügyelővé lett¹⁾) — örömet lelte az ifjuság haladásában s a collegium munkájában s azért látván a szükségét, a Collegium kijavítására 100 frtot adott.

A Collegium kijavításának terve abban állott, hogy a jezsuiták által a Collegium, a régi városi ev. iskola, a magyar ((jelenlegi ev.) templom és a parochiális nagy templom (egykor német ev. templom) körül 1716-ban huzott körző köfal le- és elhordassék, a Collegium körül élőfák ültetessenek, azok sorompókkal elzárassanak és főleg, hogy a Collegium második emelete is kiépíttessék.

Ez azonban csak később történhetett meg!

Végül feljegyezzük ezen iskolai év történetéből: 1. Miszerint az 1813-ik év május havában oly irtóztató árvíz dult a felső-tarczai vögyben, hogy a báró Barkóczy Klára, gróf Szirmay Tamásné, a sárosi protestansok s különösen a felső-tarczai járás evangélikusainak ezen kegyetlen üldözője, a ki az 1740-es években egy maga körülbelül 40 evangélikus egyházat

Lásd: Haan L. i. m. 147. lap.

ölt meg Sárosban s a ki Tarczán egykor fejedelmi fényű udvart tartott udvari méltóságokkal, hivatalokkal, ezen fejedelmi palotáját a mellette állott templommal úgy elsodorta, hogy jelenleg nyoma sincs és a grófnő sírját feldulta. koporsóját kivetette, mint azt Potemkin Ö.¹ állítja s élő tanuk beszélték.² Ezen árvíz Eperjeshez érkezvén, roppant károkat okozott, mert a város nyugati részén lévő Tárca-parti kertekben embermagasságnyra zúgott a piszkos áradat.

2. Továbbá feljegyezzük, miszerint gróf Teleky, szül. Roth Johanna 1812. jul. 23. kelt végrendeletével százezer forintnyi alapítványt tett oly célból, hogy annak 6% kamatja az evangélikus egyház-egyetem, mint az alapítvány kezelője által, az evangélikus főiskolákban tanuló, jó erkölcsű és kitűnő szorgalmu ($\frac{2}{3}$ -ban nemes, $\frac{1}{3}$ -ban nem nemes), olyan ifjaknak adassék 60 vagy 100 frtjával, a kik papi vagy tanári, vagy orvosi pályára lépni óhajtanak. (Ezen ev. egyetemes ösztöndíj az 1814. szept. 3–4-ki egyetemes gyűlés által szabályoztatván, olyan iskolákul, melyeknek magasabb osztályu tanulói részesülendők lesznek: a pozsonyi és késmárki Lyceum, az eperjesi Collegium, a soproni, a selmeczbányai és a löcsei Lyceum jelöltettek ki.³)

Az 1813/4-ik iskolai év folyamán azon szomorú meggyőződésre jutott a Collegiumi pártfogóság, hogy a Collegium kijavításának ama nagy szabásu tervét, melyet fentebb említettünk, keresztülvinni képtelen, másrészt meg, hogy a Collegium külső-belső kitatarozása immár halasztást nem tűr. Mert mint azt a Joseffy Pál püspök által 1826-ban tartott (Canonica Visitatio) kánonszerű egyház és iskolalátogatás jegyzőkönyve beszéli, a Collegiumban már nem volt ép ablak, ajtó, kályha, a falak piszkosak, szinte undok-feketék, rondák, a Collegium mellékhelyiségei, sőt a Collegium udvarában lévő gyümölcsös és virágos kert is — szemét domb! Már-már a falak is veszedelmes repedéseket mutattak, a fedél meg rongyos. Összeült tehát a pártfogóság 1814. feb. 24 én és elhatározta a javítást ezen keretben. De kevés volt még erre is a pénz. Szulyovszky András ugyan az ülésen 50 frtot adományozott e célra, de még azzal sem lehetett kezdeni. Átnézték a számadásokat: nem volna-e valamely alaptól valami összegecske erre fordítható. S íme ekkor kisült, hogy már 3 éve nem voltak a számadások megvizsgálva. De kisült az is, hogy a tanárok azon fizetésből, melyet húztak, tisztességesen nem élhetnek meg. Megemelték tehát minden tanárnak fizetését 30 frttal s így legalább egy rövidke időre elhallgattatták a folyton s méltán panaszkodó tanárokat, mert azoknak, ha nem is az összeg, de a tanusított jóakarat esett jól.

Ez ülésen a pártfogóság köszönettel vette tudomásul a helybeli orvos, dr. Krieger Sámuel azon buzgólkodását, hogy a coll. felnőttbb ifjaknak ingyen „Tachyboëthiologiát” tanít.

Majd tavaszodni kezdett! A Collegium épületének veszedelmei mind nagyobbakká lőnek, de fájdalom segíteni, még mindig nem birtak.

¹ Lásd: Sáros vármegye leírása. 65. lap.

² Lásd: Hörk. J. S. Z. e. Monogr. 104. lap.

³ Lásd ezen egyet. gyűlés jkv. 14. pontját.

A belső javításokhoz csak egy év multával, az 1814/5-dik iskolai év második felében, 1815 tavaszán fogtak, mert már ekkor a Collegium falai itt-ott roskadozni kezdettek. Ekkor már hozzá kezdhettek, mert Pulszky Károly, helybeli első felügyelő a meszelésre s a falakhoz szükséges 10 hordó meszet, Szirmay András, a ki az igen kitűnő és buzgó Roskoványi Istvánt, mint a sáros-zempléni ev. esperességi felügyelői hivatalban az az 1814 jun. 7., 8-dikán Eperjesen tartott esperességi közgyűlés óta,¹ úgy a coll. vidéki első felügyelői tisztben is, mint méltó utódja, követte, 100 frtot adott az éjszakai fal kijavítására, az e végből megválasztott gondnok curator, Henszelmann Sámuel pedig a keleti és nyugati fal kijavításának gondját vállalta magára. Költséget adott is, gyűjtött is.

De még mindez nem volt elégséges. Azért a pártfogóság 1815. jul. 14-dikén összeülvén, elhatározta a gyökeres kitatarozást s egyúttal elvállalta annak költségeit. Sokan voltak jelen s egy Egerből jött, álnév alatt írott levélnek hatása alatt, mely levél a Collegium épületének és általában az eperjesi ev. iskolai épületeknek olyan szomorú leírását adta, hogy az urak restelték a dolgot s gyökeresen kijavították nemcsak a Collegiumot magát, hanem a »Haasz-Tabajdy-féle és a Kux-féle házakat is. Hogy pedig többé ilyen elő ne forduljon, megválasztották Urbán András ügyvédet az épületek gondozójává. («Curator aedium scholasticarum.» »Aedilis«). Ez azután kivágatta a Collegium udvarán álló kertben a gyümölcsfákat aug. 20-dikán, mert hogy az alapfalakat rongálják gyökereikkel és más czélszerű apróbb javításokat, szépítéseket is eszközölt azon pénzen, melyet az e czélból általa a coll. felügyelők tudtával Zemplénben, Abaujban, Gömörben és Sárosban lakó pártfogók között gyűjtetett. Ugyanekkor a Kux-féle házban egy szoba diák-kórházzal rendeztetett be.²

Ugyanezen 1815-diki jul. 14. pártfogósági közgyűlésen Tomkaházi Thomka István helybeli ügyvéd a honi jognak heti 4—6 órában való tanítására önként és ingyen vállalkozván, felállított a jogi cursus. Ez azután bejelentetett a kerületnek és az 1815 szept. 1-ső napján tartott egyetemes gyűlésnek is, mely azt öröndetes tudomásul vette.³

A Petri Sámuel mellé már előbb pótlótanárul megválasztatott Albinyi István, most, midőn Petry S. a maga nyugdíjaztatását kérte és megkapta, 1815. jul. 4. rendes tanárul lett alkalmazva. A collegiumi jegyzőkönyvek rendbehozása és rendbentartása elrendeltetett.

A nyári szünet sok szegény magyarországi tanulónak hozott örömet. Ugyanis ez év 1815 augusztusában tette meg Jettim József a maga nagy alapítványát, szegény de jeles tanulók, jobb tehetségű s erkölcsű árvák részére, úgy, hogy abban az ország bármely keresztyén felekezetéhez tartozó 10 tanuló 180 frt, 10 más 150 frt és 7 ismét 100 váltó forinttal évenkénti ösztöndíjjal és 18 árva 100 frt és 10 árva 80 frttal segélyül részesüljön.

Az 1815/16-dik iskolai év kettős nagy örömmel kezdődött. Egyrészt

¹ Lásd: Hörk J. S. z. e. Monogr. 168., 169. lap.

² Lásd: Jozeffy Pál Can. Vis. jkvét.

³ Lásd: Haan L. i. m. 37. lap

kibővült a Collegium belsőleg, a jogi cursussal, másrészt, külső, legfőbb egyházi hatóságától eredő elismerésben és segélyben részesült. Az 1815. szept. 1-jén tartott egyetemes gyűlés ugyanis a Teleky alapítványból 800 váltó forintot küldött a colleg. Alumneumának. Majd 1815. okt. 18-dikán özv. Maxon szül. Liptay Rachel 50 Rfl. hagyományozott a Collegiumnak.¹ mihez 1816. ápr. 4-dikén Szakmáry Pál 100 Rtl. hagyománya járult.² De nemsokára megjött a kellemetlenség is. Ugyanis Benka Ádám, ki csak 1810. október 15-dikén lett a bölcsész- és történet tanárául bevezetve, beiktatva, a mezőberényi ev. gymnasium rectorául hivatott meg 1815. nov. 19. Benka elfogadta a meghívást. A mint erről a colleg. felügyelők és pártfogók értesültek, reámentek és szemrehányást tettek neki s vonakodtak őt iskolai évközben elbocsátani. A patrónusok fellépése által Benka A. sértve érezvén magát, **elkeseredve** nyújtotta be lemondását 1816. szept. 26-dikán s eltávozott. Addig is, míg helye betöltetnék, ügylátszik egyéni hajlamainak ellenére, pótlása Carlovsky Zsigmondra bízott, mert ezen-túl Carlovsky Zs. is elkeseredett. Talán nem méltatták kellően buzgó fáradozásait!?

A pártfogóságot Benka Á. lemondása annál is inkább bántotta, mert rögtön, a mint a dologról értesült, tehát még 1815. nov. 19-dikén meg-igérte neki s a többi tanároknak is a fizetésemelést.

Ezen fizetésemelésre valóban nagy szükség volt, mert az 1813-diki májusi árvíz óta egyik baj követte a másikat. Roppant hidegek, száraz nyárral váltakozván, nagyon-nagy drágaságot idéztek elő, úgy, hogy egy köből rosz 70 váltó forint volt. (És ez így tartott 1817-ig.)

Erre való tekintetből végül 1815. decz. 1. összeülvén a coll. pártfogóság, elhatározta, hogy a prima osztály tanárának fizetését megemeli 100, a rhetorika tanáráét 80, a syntaxis tanáráét 60, a grammatika tanáráét 40 váltó forinttal. Úgy látszik ezen csekély emelés keserítette el Carlovskyt. E mellett határozatba ment, hogy a Collegium e célra a kerülettől és az egyetemtől is fog segélyt kérni. Ez meg is történt, hogy milyen eredménnyel, azt alább fogjuk látni. Ugyanekkor állapított meg az alumneumi kosztért fizetendő díj is, még pedig úgy, hogy az 1-ső asztalnál evők 15 frt, a másodiknál 12 frt, a harmadiknál 10 váltó forintot fizettek az ebédért.

Az 1816. junius 18 sk. napjain Rimaszombatban tartott kerületi gyűlésen az iskola-ügyet és a tanárok s nevezetesen a coll. tanárok viszonyait is szabályozó, Berzeviczy Gergely ker. felügyelő által kidolgozott ugynevezett »Coordinatio« (ker. szervezet, »rendezet«) elfogadtatott s egyuttal bejelentetett, miszerint az egyetemes iskolai alapra 25498 v. forint gyűlt össze.³

¹ Lásd: Alapítv. stbi jkve. 124. l.

² Lásd: U. a. jkv. 95. lap

³ Ez azután az 1816 szept. 1-jén tartott egyetemes gyűlésen is be lett jelentve. (Lásd: Haán L. i. m. 38. l.)

Ugyanekkor 1816. szept. 2-4 a 8. prot. kerület gyűlésén ki lett hirdetve, hogy a kir. helyt. tanács eltiltotta a protestans superintendenseket a »püspökök« név haszná-

Ezzel kapcsolatban tárgyalatván a coll. pártfogóságnak a tanárok fizetésemelését kérő folyamodványa, többet nem tehetvén a kerületi közgyűlés, a nyugalmazott Petry Tamás nyugdíját pótolta meg 50 forinttal.

Az 1815/16-ki év végén a nyári közvizsgálat alkalmával 1816. jul. 4-én tartott iskolai gyűlésen betöltötte azután a pártfogóság a Benka Ádám helyét is, Jelsik Jánost választván meg ideiglenes tanárul. Ez iskolai évben a tanulók létszáma 331, fels. gym. 99, als. oszt. 232.

Az 1816/17-ik év a tanároknak meghozta azt az elégtételt, hogy az uralkodó drágaságra való tekintettel az 1816. szept. 1-én tartott ev. egyetemes gyűlés nekik 400 váltó forint segélyt küldött és az iskolák osztályozásánál, melyet ekkor megejtett, Pozsony után másodiknak az első osztályban Eperjest, illetve az eperjesi Collegiumot tette.¹

A drágaságra való tekintetből a csak a mult iskolai évben szabályozott alumneumi fizetések most az iskolai év elején tartott pártfogósági közgyűlésen magasabbra emeltettek, úgy, hogy a primanusok az első asztalnál 30 frtot, a rhetorok a 2-ik asztalnál 35 frtot a syntasisták a 3-ik asztalnál 40 frtot köteleztettek fizetni váltó pénzben.

A collegiumi ifjuság sorában ez évben 1816/17. ott találjuk a későbbi korszak-alkotó nagy Kossuth Lajos nevét. A 15 éves, nemes, ev. vallásu és mindenben kitűnő ifju ekkor a »II. Classis Rhetoricae et Poeticae sub professore Sigismundo Carlovsky« növendéke volt.

A kitűnő tanuló a következő 1817/18-ik isk. évben is Eperjesen tanult, mint a I-ma classis Philosophico-Theologiae, sub professoribus Andrea Mayer et Michaele Greguss« — növendéke és az 1818/19-dikiben is, mint a I-ma Classis — Philosophico-Theologiae sub professoribus Andrea Mayer et Michaele Greguss« — akkor úgy mondott »veteranus« növendéke. Életpályájául mindenkor azt vallotta »politicus«; ellátása »domesticus« (kosztos) volt. Szorgalma az első évben »Egregia«, a 2-ban »Indefessa«, a 3-ban »Debita«, osztályzása mindenkor, mindenben kitűnő

Az osztályzati kimutatást az első két évben Mayer András Rector, Carlovsky Zsigmond, Keresztessy Sámuel és Albínyi István, a 3-ban ezeken felül még Morvay József tanár és Pulszky Károly mint coll. fő-, Gautzaugh József, mint coll. másod-felügyelő írták alá.²

Ezen 1816/7. iskolai év vége nagy bánatot hozott a Collegiumra. Az elkeseredett Carlovsky Zsigmond, ezen hires és jeles, köztiszteletben és szeretetben állott tanár, minden kérelem daczára, közfájdalomra leköszönt tanári állásáról, melyet pedig 20 éven keresztül oly kitűnően töltött be. 1817. jul. 2-án nyújtotta be lemondását írásban. Kilépett és ügyvédnek ment Kassára s mint ilyen halt meg 1823. jun. 17-én Kassán. Carlovsky Zs. mellett lemondott a jogászok tanára, a lelkes Thomka

latától, bár, mint ők azt kimutatták, e czímet a 16. századtól használták. (Lásd: Haán L. u. o. 39. lap.)

¹ Az osztályozás különben ez volt: 1-ső osztályú iskolák: Pozsony, Eperjes, Késmárk, Sopron; 2-ik osztályúak: Lőcse, Selmecz; 3-ik oszt.: Rozsnyó, Modor stbi.

² Lásd ezen kimutatásokat a collegiumi levéltárban és az eperjesi ev. ker. Collegium 1893/4-iki isk. évi értesítőjében.

István is, a kit szintén elkedvetlenítettek az utolsó év eseményei. Lemonadásával a jogi oktatás megszűnt egész 1822-ig.

A pártfogóságnak legalább a nélkülözhetlen tanári székeket be kell-vén töltenie. 1817. jul. 3-án tartott üléséből a Benka A. volt helyére, a philosophia előadására a szellemdús Greguss Mihály hitjelöltet szólította fel. Ez a meghívást elfogadván, az aug. 8-án tartott pártfogósági ülésből megkapta a meghívó levelet (vocator-t). Ugyanekkor a Carlovsky helyére a rhetorikába a szelid lelkű Morvay József lön meghíva.

Ezen időtájtban járt fenn Bécsben a protestansok közös egyetemes gyűléséből (többszörösen) kiküldött bizottság, a sérelmek orvoslása végett! A protestánsok 1781. decz. 10/11-től közös-egyetemes gyűléseket is tartottak 1817-ig.

Fájdalom az 1817-ki szept. 1. és 2. napján tartott ilyen közös egyetemes gyűlés volt az utolsó, mivel az ilyenek tartása, egy 1818. szeptemberében kiadott m. k. helytartó tanácsi rendelet beszüntette, betiltotta.¹

Az 1817/18-ik iskolai év elején 1817. szept. 1. és 2. napján tartott evang. egyetemes gyűlésen szóba hozatván, hogy ezen folyó évre esik a reformatiónak 300-dos jubileuma, az egyetem elhatározta, hogy az ország szerte nov. 2-án tartassék.² »Ez ünneplésnek igen jó hatása volt egyházunkra nézve«, mert résztvettek azon az ország különböző vidékein számosan, a r. katolikusok közül is, s ezek kedvezőbb véleménynyel voltak azután az ev. vallás iránt. Ezen alkalomból kapta Szontagh Sámuel a tiszai ev. kerület püspöke a göttingai egyetemtől (1817. nov. 11.) a theologia doctora-czimét. Természetesen a Collegium is fényes reformációj emlékünnepejlyt rendezett beszédekkel, a tanárok s az ifjuság részéről s költeményekkel

1818. jan. 1-én meghalt Pétry Tamás nyugalmazott tanár, a ki 1784—1815-ig tanított a grammatikában, utóbb pedig 100 frttal nyugdíjban élt.

Az évzáró vizsgálatok alkalmával összeült pártfogóság 1818. jul. 11-én az újon választott alumneumi ephorus Greguss Mihály számára utasításokat dolgozott ki s felülvizsgálta a tápintézet tőkéit. 9419 váltó forintot tettek azok! Összeirattak a többi alapítványok is s különösen a külföldre menő hittan-hallgatók ösztöndíj alapjai, mert így rendelte azt az 1818. junius 16—17-én Eperjesen tartott kerületi közgyűlés.

Ez évben a tanuló ifjuság száma 260 volt (66 a fels. és 194 als. oszt.); az 1818/19-ik iskolai évet pedig a Collegium 245 tanulóval kezdte. (64 a fels. és 181 az alsóbb oszt.) Mindjárt az év elején kellemes meglepetést okozott a pártfogóságnak az, hogy egyik fiatal coll tanár egy az egyetemes gyűlés által meghatározott kérdés felett kiírt pályázaton, pályadíjat nyert s így írói babért szerzett. Az 1818. szept. 1., 2. napján tartott egyetemes gyűlésen ugyanis: »Azon pályakérdésre: »Wie könnte die Wirksamkeit der evang. Kanzelredner erhöht werden?« egy pálya-

¹ A bizottság tagjait l. felsorolva: Haán L. i. m. 36—40. lap.

² Haán L. i. m. 41. lap.

munka érkezvén, Greguss Mihály eperjesi tanáré, ennek a száz forint ny jutalom kiadatni s a jeles munka kinyomatni rendeltetett.¹

1818. okt. 18-dikán halt meg a nagy Balogh Péter, az ev. egyháznak 32 éven keresztül nagy érdemeket szerzett, kiváló egyetemes felügyelője, a ki egykor a közös prot. egyetemes gyűléseket létrehozta volt s a ki épen az utolsó ilyen elnökölt életében utoljára és neki kellett azon a közös gyűléseket betiltó rendeletet kihirdetnie. (1817. szept. 1., 2.)

1818. nov. 25-dikén verbőczy Domcsó József, az eperjesi tápintézetnek »pro Convictu« 1000 Rfl. hagyományozott.²

Az 1819-diki év eleje kellemetlen meglepetést hozott a protestans iskoláknak s így az eperjesi ev. ker. Collegiumnak is; ugyanis jan. 19-én a királyi helyt.-tanács egy hivatalos szabályozó mintát adott ki: miképen kell osztályozni és miképen kell szerkeszteni az osztályzati kimutatásokat, »tabellákat.« Ez még nem lett volna baj. De egyuttal elrendelte, hogy ezentul a tanév november 1-jével kezdődjék, a félévi vizsgálatok pedig márczius és augusztus végén tartassanak, holott a protestans iskolákban már régóta szeptember elsejével kezdődött és junius végével végződött az. A protestans iskolák természetesen felszólaltak ez ellen és kérték egyházi hatóságaikat, hogy ezen bajon segíteni igyekezzenek és ennek következtében a tiszai kerület felügyelője Berzeviczy Gergely 1819. ápr. 15-dikén Kakas-Lomniczon (Szepes m.) a kerületbeli iskolák tanáraival egy tanácskozmányt, értekezletet tartott, melyen Eperjesről Mayer András igazgató vett részt, hol azután elhatározták az autonomia védelmét és azt, hogy ezen sérelem ellen a nádorhoz felirat menesztessék, természetesen a ker. gyűlés és az egyetem útján.

Az azután fei is ment. De a helyett, hogy arra válasz érkezett volna, a királyi helytartó tanács egy rendeletet jelent meg, mely részletes értesítést követelt a protestans iskoláktól az általa leküldött »tabellák« szerint.

Az 1819/20-dik iskolai évben, amelyben a tanári kar által kidolgozott 1819. decz. 3—6. tanulmányi rendet decz. 9. a pártfogóság, majd az iskolai főfelügyelő b. Prónay Sándor és Szontagh S. püspök tudomásul vette, az a csapás érte a Collegiumot, hogy 1820. febr. 27-dikén Reminiscere vasárnapon, a Collegium déli szögletének egyik kéménye, az mely mellett Szenovitz tanító a szénáját tartotta, kigyuladt és rövid idő alatt leégett a Collegium egész fedele, kivéve a csak nem régen megújított északi szögletet.

De ezen csapás nemsokára örömmé változott, mert olyan jelenségeknek lett okává, melyek az evangélikusok s nevezetesen a collegiumi tanárok szívét örömmel töltötték el. Ugyanis volt akkor Eperjesen egy műkedvelő-társaság, melynek tagjai tisztán r. kath. előkelő urak, urnők és azok leányai voltak. Ezen műkedvelő szini társaság 1820. márczius 12-dikén a leégett Collegium javára előadta Kotzebue G. »Die falsche Scham« című színművét és az egész 200 váltó forintnyi tiszta jövedelmet a Col-

¹ Lásd: Haán L. i. m. 41—42. lap.

² Lásd: alapítványok stbi jkve 126. lap.

legium felügyelőinek adta át. Ezen nemeslelkű, keresztyén szeretettől bevitett társaság neveit a Collegium a maga jegyzőkönyvében örökitette meg külön lapon.¹

Majd hozzáfogván a coll. pártfogóság a Collegium fedelének helyrehozásához, legelől is építési felügyelőül megválasztotta Tomázy Mártont. Azután pedig engedélyt kapván a kir. helyt. tanácstól, könyöradományokat gyűjtetett a Collegium jóbarátai körében és ezen gyűjtés olyan szép eredménynyel járt, 5342 váltó forint gyűlt be, hogy nemcsak a tető hozatott helyre, hanem lefutó rézcsatornákkal is körülveztetett, az alsó folyosó kideszkáltatott, a kőfal mindenfelé kitataroztatott és a földalatti vízvezető csatorna kijavított, kibővített.²

Ezen örömet megzavarta azonban azon kir. rendelet, mely megtiltotta a magyar prot. hitjelölteknek a forrongó Németországba, a külföldi egyetemekre való kimenetelt. Ez még a wartburgi ünnepély és Sand Károly Lajos tettének, ki Kotzebuet megölte, következménye volt, (1817. okt. 18., 1819. márcz. 23-dikán.) Igaz ugyan, hogy ennek pótlására I. Ferencz király 1820. június 20-dikán Bécsben az egyetemmel kapcsolatban egy protestans theologiai facultást állított: mindamellett nagyon fájt ez a protestansoknak, mert szabadságaikban, régi kedves szokásukban háborgatta őket. Siettek is a kerületek felszólalni ezen rendelet ellen. Így többek között az 1820. jun. 21., 22. napjain Lőcsén tartott ev. tiszai kerületi közgyűlés is. Majd a kerületi közgyűlések által felhiva, az 1820. szept. 1., 2. tartott az új iskolai rend ellen is felszólaló egyetemes közgyűlés is; azonban mint az az 1821. szept. 1., 2. egyetemes gyűlésen jelentetett, a kérelmet ő felsége a németországi egyetemeken uralkodó »veszedelmes szellem miatt, még most teljesíthetőnek nem találta«.³ Az 1820. jun. 21., 22-diki lőcsei ker. gyűlés egyébként arról nevezetes a Collegiumra nézve, hogy Pulszky Károly »extramoenialis inspector« coll. felügyelő felszólására a Collegiumnak »roskadozó állapotából való kisegítésére«, kiegészítésére a kerület 400 frtot adományozott.⁴ A sáros-zempléni eszperesség pedig már elébb 1820. máj. 25., 26-dikán Eperjesen tartott közgyűlésén úgy határozott, hogy kerületi segélyét a Collegiumra fizetendi.⁵

1820. jul. 8. Ujházy Lajos 2000 Rfl. hagyott a Collegiumnak.⁶

A collegiumi tanulók száma ezen 1819/20-dik iskolai évben összesen 249 volt, (69 fels. oszt., 180 als. oszt.)

Az 1820/21-dik iskolai évben, az 1820. szept. 1., 2. egyetemes gyűlésen betérjesztvén az az által Bécsbe küldött követek hivatalos jelentéseket s jelezvén, hogy ő felsége nemsokára Pestre szándékozik jönni, sokat reméltek a sérelmek orvoslása tekintetében a protestánsok, de reményeik sem most, sem a következő évben még nem teljesedtek. Az egész iskolai év különben a Collegium körében minden fontosabb, kihatóbb esemény

¹ Lásd: Jozeffy P. Can. Vis. jkve.

² Lásd: Jozeffy Pál Supr.-féle Can. Vis. jkve.

³ Lásd: Haán L. i. m. 45. lap.

⁴ Lásd ezen kerületi gyűlés jkvét.

⁵ Lásd: Hörk J. Sáros-z. esp. Monographia. 172. lap.

⁶ Lásd: Alapítványok stbi jkve. 187. lap.

nélkül folyt le. De annál több volt a kellemetlen fegyelmi ügy. Ezek közül csak kettőt említünk fel, mert azoknak szomorú következményeik voltak. 1. Az egyik a Jochmann Dániel fegyelmi ügye, a ki hűtlen »supplikans«-nak találtatván, 1821. február havában 30 bot büntetéssel sújtott; ezt azért, mert ennek és más társainak visszaélései következtében az 1821. szept. 1., 2. tartott egyetemes gyűlésen sok szó volt, az ugynevezett supplicansok, vagyis a főiskolai tápintézetre kéregetők ellen, kik keresztül-kasul járnak az országot s a közönségnek mindinkább terhesekké kezdenek válni s a supplicálás szabályozása vétetett foganatba;¹ 2. A másik egy Medzihradsky nevű tanuló ügye, a ki csuf gunyiratot írván, 24 korbácsot kapott és a Collegiumból elutasított; ezt azért, mert ennek következtében a tanuló ifjúságra talán tulságosan is szigorú fegyelmi szabályok alkalmaztattak.

Ezen iskolai év végén a pártfogóság örömmel tapasztalta, mily szeretettel csüngnek a Collegium tanárai az intézeten, s azért július elején tartott gyűlésében Albinyi István tanárt, a ki Pozsonyba hivatott el tanáru, de a meghívást el nem fogadta, mással nem jutalmazhatván, azzal tüntette ki, hogy neki megadta a »Clarissimus« czimet.

A Collegium tanulóinak száma ez iskolai évben 265-re emelkedett. (82 a fels. oszt., 183 az alsó osztályokban.)

Az 1821/22-diki iskolai év az 1821. szept. 1., 2. tartott egyetemes gyűlés azon nevezetes határozatával kezdődött, hogy »a magyar nyelvnek a felsőbb tanintézeteken való nagyobb virágoztatása céljából kimondatott, hogy a ki öt év múlva a magyar nyelvben való kellő jártasságát nem igazolja, semmiféle iskolai javadalomban részesülni nem fog.«

Felekezetünk tehát mint máskor, úgy most is, a magyar haza és a magyar nemzet hű tagjának bizonyult!

1822. febr. 23-dikán azon nagy csapás érte az ev. tiszai kerületet hogy elvesztette, irodalmilag is kitűnt jeles s különösen a kerület »szervezete« körül hervadhatlan babérokat szerzett felügyelőjét, a nemes Berzeviczy család kiváló tagját, Berzeviczy Gergelyt. Kiíratván a szavazás és Nagy Röczén jun. 26-dikán összeülvén a szavazathontó és ker. felügyelő választó ker. közgyűlés, kitűnt, hogy új ker. felügyelőül az eddigi másod felügyelő a buzgó Sturmann Márton választott 104 szóval Berzeviczy utódjául. Együttal kimondotta a gyűlés, hogy a Berzeviczy G. által őrzött ker. levéltár ezentúl az eperjesi Collegium épületében legyen elhelyezve; hogy az iskolai rendtartás átnézendő, javítandó; a supplicatio ügye pedig az egyetemes gyűlés kívánságához képest módosítandó.

Épen midőn a 287-re (Fels. 89, als. 198.) felszaporodott ifjúsággal tartott nyári iskolai évrő vizsgálatoknak vége szakadt, terjedt el az érdemes agg püspök Szontágh Sámuel gyöngéledésének s nemsokára rá halál híre Szontágh Sámuel 1822. júl. 7-én, kora 86-ik évében Eperjesen halt el s az általa alapított sírboltba temettetett el. Végredelele 1822. aug. 2-án felbontatván, kitűnt, miszerint összes vagyonát evangélikus egyházak, iskolák s nevezetesen az eperjesi ev. ker. Collegium felségelésére is fordította. Szontágh Sámuel mindenkor bőkezű volt, ő szerezte

¹ Lásd: Haán L. i. m. 46 lap.

azon telket, melyen 1804. máj. 8-án a kassai ev. egyh. templomának alapköve letétetett, tőle ered a tiszai ev. egyh. ker. pénztára, tőle az elemi tanítók és ezek özvegyeinek gyámalapja, valamint a szerencsétlen szűkölködő egyházak segedelmi tőkéje is. A rozsnyói iskolának 200, a sajó-gömörinek 200, az ozsgyáinak 100 frt adott stbi. Az eperjesi Collegiumban tanuló egy theologusnak külföldre 3—3 évre 1500 frt alapítványt tett ösztöndíjra, 1000 frtot alapított két Szontagh családbeli coll. kisebb tanulónak ösztöndíjra; azonkívül 500 frtot közcollegiumi és 500 frtot a coll. alumneumi alapnak, utóbbinak búzát is, gabonát is, árpát is hagyott, évenként 1 köblöt eperjesi gazdaságából fizetendő.¹ Ezeken felül még más, több mint 13 ezer forintra menő alapítványt tett

Az érdemdus 86 éves agg főpásztornak élettörténetét Mayer András theologiai tanár és az eperjesi ev. ker. Collegiumnak tudós igazgatója, az 1822. szept. 12-én felette egy collegiumi ünnepély alkalmával tartott latin emlékbeszédben bővebben beszéli el. E beszéd czime: »Justa suprema viro dum vixit maxime reverendo ac spectabili Domino Samueli Szontagh superintendenti meritissimo.« cct.²

Az 1822/23-ik isk. év eleje azonkívül is, hogy a Szontagh Sámuel ünnepélyre sok vidéki ur jött fel, már elébb idehozta Eperjesre a kerület színét-javát, mert hiszen a superintendenti hivatal és a ker. másodfelügyelői hivatal betöltése czéljából itt 1822. szept. 9-én ker. közgyűlés tartatott és azt megelőzőleg ugyanaz napon sáros-zempléni ev. esperességi közgyűlés. A püspökre és másodfelügyelőre adandó szavazatok felbontására 1823. jan. 25. s. k. napjaira Késmárkra iratott ki a rendkívüli ker. közgyűlés. Ezen kitünt, hogy püspökké 63 szóval Jozeffy Pál tiszolci lelkész másodkerületi felügyelővé Desseffy Tamás választott. Ezek azután szokásos módon be is iktattattak. Ugyanekkor megtétetett azon indítvány is, hogy Eperjes legyen a püspöknek állandó székhelye³ és hogy mielőbb Can. Vis. tartassék.

Nevezetes ezen iskolai év eleje azért is, mert ekkor újra visszaállítatott a jogi cursus, a mennyiben a jognak önkéntes, díjtalan előadására a kiváló jogász, Csupka András vállalkozott.

Ugyancsak ezen év elején gyarapítottatott a physikai muzeum is és abba (légszivattyú, villamos gép stbi) több eszköz vétetett s a muzeumok általában rendeztettek.

1822. szept. 29-én a girálti lelkész Hvezda János tett alapítványt az eperjesi alumneum javára.⁴

Az iskolai év vége kellemes meglepetést, de gyászt is hozott. Kellemes meglepetés volt az, hogy az 1823. jun. 10-én kelt kir. rendelet a protestansok hivatalos levelezését egyházi és iskolai ügyekben postadíj-

¹ Lásd: Alapítv. stbi jegyzőkönyve 164—172. lapjait.

² Lásd: Hörk J. a sáros-zempléni esp. t. Monograph. 67. lap. Ker. levéltár.

³ A mire mint láttuk már elébb Radvánszky Ferencz s többen szép alapítványt is tettek volt. Ezen indítvány az esperességekhez szállítván le, 5 ellene nyilatkozott, 3 mellette s így az indítvány az 1824. szept. 13., 14. Kálósán tartott kerületi közgyűlésen megbukott.

⁴ Lásd: Alapítványok stbbi jkve. 127—129. lap.

mentesnek mondatott ki; gyász volt pedig Morvay József a még csak 34 éves közneveléstudós tanár épen a nyári vizsgálatok előtt 1823. június 17-én itteni tanárkodásának 6-ik esztendejében bekövetkezett halála. A nyári vizsgák befejeztével megtartott pártfogósági közgyűlés Berzeviczy Titus nevelőjét, Felix Imrét választotta meg Morvay utódjának. Együttal ugyanekkor jul. 9-én elhatározta, hogy a Collegiumot körülvevő körfal nyugati és keleti részét lehordatja. Ez meg is történt jul. 28-án, a mikor is az anyagból az északi a Collegium fakamaráit, udvarát, védő fal emeltetett feljebb.¹

A kitartározott Collegiumban az emeleti helyiségekben 4 tanár és a földszinti tantermek mellett az egyházi lakott. Tanuló volt 1822/23-ban 98 fels. oszt., 193 als. oszt., összesen 291.

Az 1823/24-ik iskolai évből feljegyezzük, hogy az 1823. szept. 1–2-ki egyet. gyűlésen egyetemes iskolai főfelügyelőül megválasztatott Géczi István teljes alapos tájékoztatást kívánván szerezni a Collegium ügyeiről, átírt a Collegiumhoz, mire azután 1824. márcziusában a coll. szervezetről s az intézet állásáról a beküldött rovatos kimutatások szerint részletesen értesítettet. Felix Imre állását 1823. szept. 6-án foglalta el. Ez iskolai évben a kormány a prot. iskolákra nagy gondot kezd fordítani. Minden tanulónak (még az egyetemen is) eltiltja a korcsmák, tánczvigalmak, színházak látogatását, meghatározza az osztályzati kimutatásokat, a tanintézetéről szóló kimutatásokra; mintákat, tabellákat küld és újra feleleveníti azt a kívánságát, hogy az isk. év november 1-ével kezdődjék. Mivel pedig ez utóbbi kívánságát a kormány 1824. febr. 24-én megpótolta egy olyan kir. rendelettel, mely a protestánsokat eltiltja attól, hogy római kath. ifjakat taníthassanak s magánnevelőül is csak felsőbb kir. engedéllyel tarthatott r. katolikus úr protestáns ifjut a házában, ez ellen az egyetemes iskolai főfelügyelő Géczy István vezetése alatt Bécsbe egy folyamodó küldöttség ment.

1824. jun. 14-én kelt végrendeletében Eger István a Collegiumnak 500 ft, az alumneumnak 500 frtot hagyott.²

Összeülvén a nyári vizsgálatok alkalmával 1824. jul. 6-án a pártfogósági közgyűlés, elhatározta, hogy az emeleti ablakokat, miket egykor a befalazott boltívek helyébe tettek a jesuiták, berakatja. A folyamodó Mayer András igazgató tanárnak pedig, a ki azt kérte, hogy váltópénzben fizetett tanári fizetését pengő pénzben fizessék, 100 váltó forintnyi fizetés emelést szavazott meg. Ugyanekkor elhatározta, hogy az ifjak kihágásairól ugynevezett »fegyelmi jegyzőkönyv« vitessék.

A tanulók létszáma ez évben valamivel kevesebb volt, mint az elmúltban, mert csak 88 volt a fels. oszt. és 188 az als. osztályokban, tehát összesen csak 276.

Az 1824/5. iskolai év elején, 1824. szept. 1. és 2-ik napjain tartott egyetemes gyűlésen a felállíttatni szándékolt »protestáns akadémia« érdekében már régebben kinevezett bizottság beterjesztvén hivatalos jelen-

¹ Lásd: Jozeffy-féle Can. Vis. jkve.

² Lásd: Alapítv. stbi jegyzőkönyve 153. s. k. lap.

tését és véleményét, ez megbirálás végett egy bizottságnak adatott ki,¹ mire azután az 1824. szept. 13–14-ki kálosai ker. gyűlésen Jozeffy Pál ezen a theologusok jobb kiképzését célzó szabályzatot a kerületi közgyűlésnek bemutatván, érvényesíttetni kívánja. A kerület ezen szabályzatot egy bizottsághoz utasította. Ehhez Eperjesről is 3 vélemény lett felterjesztve s általában gomba módra szaporodtak a vélemények s a dologból talán éppen ennek folytán – vagy mert 1825–1826 és 1827-ben nem tartattak egyetemes gyűlések, semmi sem lett!

Ezen kerületi közgyűlésen lettek egyuttal kihirdetve a fentebb említett a tanulók és a tanárok magaviseletét is szabályozó kormányrendeletek, melyekben a tanárok névnapjának zajos megünneplése is tiltatott, holott éppen a jogtanár Csupka András egyedüli jövedelmét ez idő szerint az ugynevezett »Onomasticon« névnap ajándék képezte. A kerület sürgette az iskolai jelentéseket és kimutatásokat és elhatározta, miszerint folyamodni fog a Felséghez a hitjelölteknek külföldre bocsátása iránt. Végül ezen ker. közgyűlés segélyezte az iskolákat, többek között az eperjesi ev. ker. Collegiumot is.²

Még az 1824. jun. 22-én hagyta volt Schebo János eperjesi polgár egy négy köblös földjének felét a Collegiumnak, másik felét az evang. aggápoldának,³ mihez 1824. decz. 16-án Wagner Keresztély 2000 Rfl-nyi alapítványa járult 2 Eperjesen tanuló kiváló primanusnak, theologusnak, ösztöndíjra,⁴ majd nem sokára besztercebányai Szartóry Imre nagyszerű alapítványa 1825. szept. 17-én, ki egy evangélikus tanárnak a debreczeni református Collegiumban való alkalmazására és a rhetorikáig Eperjesen, azontúl Debreczenben tanuló családjabeli ifjagnak, ha vérrokonai évenként 150 ezüst forintnyi, különben, ha távolabbi rokonok, évi 50 ezüst frtnyi ösztöndíjára nagyszerű alapítványt tett.⁵

Mindgyárt az 1825 ik év elején, alig hogy a karácsonyi szünetnek vége lett, kellemetlen fegyelmi ügyet kellett a tanári karnak tárgyalnia. Ugyanis Felix Imre tanárt a nála s a tápintézetben lakó tanulók 185 frtig meglopták. Hosszas vizsgálat, kutatás után végül 1825. febr. 12-én kimondható volt reájok a szigorú büntetés.

Ezzel más fegyelmi ügyek is függtek össze s általában ekkor a tanulók között nagyon gyakori volt a sokszor nyilvános botránnyal járó kihágás, úgy, hogy bizony sok gondot adott a tanári karnak az ifjuság fékentartása.

A Collegium belső udvara is tele volt rondasággal, úgy, hogy az iskolai év végével 1825. július 5-én tartott pártfogósági közgyűlés elrendelte annak a rendetlenségek mellőzése céljából elzárását, Albinyi tanárnak pedig megengedte, hogy a Collegiumból kiköltözködjék és más szállásra menjen. Ugyanezen pártfogósági közgyűlés egyuttal a collegiumi

¹ Lásd: Haán L. i. m. 49. lap.

² Lásd ezen 1824. szept. 13–14-ki kálosai ker. gyűl. jkvét.

³ Xenodochium. Lásd alapítv. stbi jkvét 129 lap

⁴ Lásd; u. a. jkv. 130–135. lap.

⁵ U. a. jkv. 137–142. lap.

alapítványi tőkék rendezésével is foglalkozott, a miben neki Csupka András jogtanár hatalmasan segített. Kimondatott továbbá, hogy a collegiumi könyvtári terem mellett lévő kisebb terem átengedtetik a kerületi levéltárnak és a sáros-zempléni ev. esperesség irattárának helyiségéül és végül a matematikai és physikai szerek megszaporttatván, szintén külön helyiséget nyertek. Tanuló az 1824/5 iskolai évben, 309 volt (als. 193, fels. 116.)

Az Albinyi István által lakott szobák az 1825/6-ik iskolai év elején a tanuló ifjaknak adatván ki, igen sok tanuló került össze a collegiumi szállásokon, még a padláson is szobácskák készültek és azok is kereset-tekké lettek.

Mindjárt az iskolai év elején új lendület látszott az iskolai életben. Az 1825-dik évtől általános lett a buzgolkodás az országban a magyar nyelv körül. Hogy az eperjesi ev. ker. Collegium e tekintetben is elől járt, azt már láttuk, most azonban még külön tanárt is fogadott a magyar nyelv tanítására, a ki azt a grammatistáknak és donatistáknak tanította. Ezen első pótló tanár Gresskovics József theol. tanuló volt, kit a ker. második-felügyelő Dessewffy Tamás honorált azért. A magyar nyelv mellett a gymnasiumban, a görögöt is tanítani kezdik a Collegiumban. A görög nyelv első tanítója a Wladár urfiak nevelője Droppa Mihály theol. candidatus volt.

Erős mozgalom folyt a Collegiumban az egész iskolai éven át.

Ugyanis ezen iskolai évben kellett Jozeffy Pál superintendensnek a Collegiumot meglátogatnia, ugynevezett (Canonica Visitation) kánon-szerű egyház látogatást tartania. A pártfogóság felhívta a tanári kart, hogy készítse azt elő és a tanári kar 1826. máj. 5. és 6-dik napjain összeülvén, megbeszélte a tennivalókat. Albinyi István pedig a tanári karnak 9 év óta jegyzője jegyzőkönyvbe foglalta végzéseit.¹ Ezen jegyzőkönyv előkészítőül kívánt szolgálni s olyannak tekintette azt a tanári kar is. Azonban oly pontosan, oly részletesen, oly alaposan ismertette a Collegium állapotát, hogy azt nemcsak az 1826. júl. 5-dikén tartott pártfogósági közgyűlés, hanem maga a kánon-szerű egyházlátogatást végző püspök is egész terjedelmében átvette. Ez utóbbi természetesen a szükségszerű pótlásokkal. Ezen jegyzőkönyv legelől is elmondja a Collegium történetét 1806—1826-ig; felsorolja az azóta működött és működő tanárokat és itt főlegemli, hogy a német első pap Mag. Schwartz János Mihály 1806—1808-ig a pastoralist, és a popularis theológiát, a második pap Szladkay Sámuel 1811—1812, a német-nyelvet és homiletikai gyakorlatokat, dr. Krieger Sámuel orvos 1814—1815 Tachyboetológiát tanított a theologusoknak, primanusoknak, ugyanaz ingyen gyógyított és gyógyít, Gertinger Sámuel gyógyszerész pedig ingyen adott és ad gyógyszert; részletesen leírja a tantervet, tanrendet,² felsorolja a taneszközöket: a könyvtárt, a physikai muzeumot, a természetrajzi muzeumot; bőven közli az iskolai rendezetet, fegyelmi szabályokat; felsorolja az ösztöndíjakat; ismerteti a tápintézet állapotát; majd a coll. közpénztár állapotát. Ezen ismertetésből kitűnik, hogy a Collegium alapjai ekkor 45.727 frt és 38 krt tettek; a kamatokból évi 2561 frt 25 kr. jött

¹ Lásd: Jozeffy P.-féle Can. Vis. jkve.

² Lásd a tanrendek között!

volna be, de azok rendetlenül fizettettek, úgy, hogy a kamathátralék az 1826-dik év második felében 5621 frt 24 krt tett, majd közli a patrónusok és tanárok óhajait, ez utóbbiak közül fontosabbak: hogy a tanárok és családjaik számára *nyugdíjintézet* állittassék, hogy fizetések ezüst pénzben adassanak ki és megemeltessenek, hogy a jogtanárnak állandó fizetés adassék, hogy a gyakorlati theológiának külön tanár választassék és a theologia ne szoríttassék 2 évre, a temetésekre való kivonulástól az iskola — kivéven a rendkívüli eseteket — mentessék fel, a Collegiumban csak a tanárok lakhassanak, de állandó »Pedellus«-iskolaszolga »Apparitor-Scholasticus« is alkalmaztassék, végül az ígért gabonát a patrónusok adják meg. Ezen 15 pont alatt említett ügyekben a superintendens a lehetőséghez képest kedvezően intézkedett.¹ A vizitáló püspök jelenlétében tartott pártfogósági közgyűlésen lemondván az Abosra lelkészül elhívott Felix Imre, titkos szavazás után több jelölt közül Krayzell András választott a retorika tanárául. A tanári kar jegyzőjéül a lemondott Albinyi István helyébe Greguss Mihályt választák a tanárok. A kerületi másod-felügyelő Dessewffy Tamás, a ki 1823. óta évi 60 frttal honorálta a magyar nyelv tanárát, most ezen tiszteletdíj biztosítására 1000 frtnyi alapítványt ígért és tett 1826. aug. 7-dikén.² A püspöki kánonszerű látogatás idején nagyobb számmal jelenvolt pártfogók megígérték egyuttal a tanári kar óhajának, kérelmeinek, mielőbb csak tehetik teljesítését és e célból 1826 aug. 20-dikára pártfogósági közgyűlést irtak ki újra. Ezen azután a püspök látogatása alkalmával még el nem intézett ügyekben határoztak. Nevezetesen felhívták a tanárokat, hogy az ifjuság számára nyomtatott kézi könyvekről gondoskodjanak, a minek következtében Greguss Mihály, a ki a nem theologus primánusoknak (jogászoknak) tanítandó népszerű vallástan előadására vállalkozott volt, kilátásba helyezte, hogy egy olyat írni fog. Végleg megerősítették a Collegium tüzkár elleni biztosítása céljából 1826. május 8-dikán a bécsi biztosító-társulattal megkötött szerződést és a mennyire teheték, teljesítették a tanárok kívánságait.

A Jozeffy-féle egyházlátogatás tehát jótékony hatással birt a Collegiumra!

Ez időben, ezen iskolai évben, tanárokkul működtek: 1. Mayer András theol. tanár és rector 2. Greguss Mihály, a bölcsészet és történet tanára. 3. Ifj. Csupka András a jog tanára. 4. Felix Imre a rhetorica és poetica tanára. 5. Keresztessy Sámuel, a syntaxis és prosodia tanára. 6. Albinyi István Donát, a grammatika és donatus tanára s ezeken kívül Gresskovics

¹ Nevezetesen: 1. Hogy az Alumneum alaptőkéje növeltessek;

2. Hogy senki az ev. iskolákba bizonyítvány nélkül fel ne vétessék;

3. Hogy a jogászok számára is theológiát előadó tanár választassék;

4. Hogy a theologia 3 éves tantolyamu legyen;

5. Hogy a theologusok a katechisálásban is képeztessenek;

6. Hogy télen iskolai temetések 1 órakor, nyáron délután 4-kor legyenek;

7. 8., 9. sz. a. megszabta az iskola-őr, pedellus, apparitor-scholasticus kötelességeit. — (Az iskola-szolga kötelessége volt az ablakokat mosni.)

² Lásd: Alapítványok stbi jkve, 144. lap.

József theol. a magyar nyelv és Droppa Mihály theol. candidatus a görög nyelv előadója.

A tanulók száma a fels. oszt. 138, az als. oszt. 144. 282 volt összesen.

Az 1826/27-dik iskolai év - fájdalom — egy nagy veszteséggel kezdődött a Collegiumban. Az iskolai évnyitó pártfogósági közgyűlésen ugyanis, melyen a múlt isk. év végén megválasztott Krayzell András bevezettetett hivatalába, a fentebbi határozatok folytán heves viták fejlődtek ki, úgy, hogy a Collegiumnak 22 év óta bnzgó, nagyérdemű, bölcs és gondos felügyelője, Pulszky Károly nézeteinek nem tudván mindenben érvényt szerezni, lemondott coll. első helybeli felügyelői tisztéről.

Pulszky Károly helyére ezután Meczner Sámuel választatott.

A tél ezen kellemetlen incidens benyomásai alatt, különben csendben folyt le.

Mire kitavaszkodott, az az öröm érte a protestansokat általában, hogy király ő felsége 1827. ápr. 11-dikén egy kormányrendeletben kijelentette, miszerint a német honi egyetemekre való kimenetelt, előleges engedelm-kérés mellett minden egyes esetben megengedi.

Megjött azonban nemsokára a kellemetlenség is! Ezen iskolai év elején jelent meg s terjedett el (1826. őszén) a Greguss Mihály által szerkesztett ev. tiszai kerületi Schematismus-Névtár. Ebben Greguss M. a lelkeseket tisztelendő és nagy és főtisztelendő czimmel jelölte (Venerabilis, Reverendus, ect.) Ez ellen most a kassai püspök Cseh István ünnepélyesen protestált, mivelhogy szerinte ezen címek csakis a katolikus klerus tagjait illetik. Erre Eperjesről egy »Reprotestatio« egy ünnepélyes ellenirat tétetert közzé. Ebből kellemetlen szóvita fejlődött a sárosszegyei közgyűlésen, melyen mind a két felirat felolvastatott. És a kérdés olyan feszültséget szült a felekezetek között, a milyenre nem volt érdemes.

1827. jun. 24-dikén meghalt Albinyi István, a grammatika érdemes tanára, ki arról is nevezetes, hogy tárgyának tanításához egy kis könyvecskét írt, melyet kézi-könyvül ki is nyomtatott.

Az iskolai év végével tartott pártfogósági közgyűlésen 1827. jul. 5-dikén Albinyi J. helye a görög-nyelv eddigi előadójával: Droppa Mihálylyal lön betöltve. Ez azután az Albinyi könyve helyet újólag a Rhenius tankönyvét hozta be.

Épen midőn a felügyelő, a lelkes Meczner Sámuel, a colleg. pénztárra vonatkozó okmányok rendbehozásával toglalkozott, halt meg Strecska Sámuel, az eperjesi ev. tót egyháznak érdemes lelkésze, a ki 1823. deczember 18-án kelt 1827. jun. 1—4. napjain »Codicillus«-sal kiegészített végrendeletében 854 Rfl. 18 krt hagyott a Collegiumnak azzal a meghagyással, hogy annak fele a közköltségekre, másik fele pedig az alumneumra fordíttassék.¹ Befejezván Meczner S. coll. felügyelő a coll. pénztár rendezését, kideríté, hogy a kamatbeli tartozások 6000 frtra rugnak. Az 1827. jul. 5-diki pártfogósági közgyűlésen ezeknek behajtását Csupka András jogtanár vállalta magára. Mire a gyűlés határozatilag kimondotta, hogy a

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkve. 145—150. lap.

behajtandó összegek töke-alapul szolgáljanak a jogtanár fizetéséhez, a mi évek folytán meg is történt ¹

A nem sokkal ezután 1827. jul. 16., 17-dikén Göllnitzbányán tartott kerületi gyűlés behatólag foglalkozott az iskolai ügyekkel. Ide vonatkozó határozatai közül csak a következőket emeljük ki: a tanárok nem adhatnak ajánlatokat magánsupplicatoria; a kormány által megkívánt tabelláris kimutatások félévenként küldendők fel; 10 éven felüli külföldi tanuló a kormány engedélye nélkül ev. iskolába fel nem vehető; a magasabb iskolákban szokásos hosszabb iskolai szünetek, vacatiók beszüntetendők s általában a vacatiokról a kormánynak kimutatás küldendő, ugyszinte a vizsgálatokról is; a külföldre szóló stipendiumok a bécsi facultas tanulói-nak ki nem adhatók; az iskolai részletes kimutatások s a kiküldött iskolai supplicánsok a püspök útján a kerület elé terjesztendők ² stbi.

Ezen 1826/7-diki isk. évben a collegiumi tanuló-íjúság száma a fels. osztban 148, az als. osztban 177, összesen 325 volt.

Az 1827/28-dik év eleje arról nevezetes, hogy 1827. őszén Nemes-sányi Károly miskolci származásu jogász, ki már az elmúlt iskolai évben is, Gresskovics József eltávozáán, a magyar nyelvet és irodalmat tanította a Collegiumban, s ki a ma is élő nagy Pulszky Ferencznek volt nevelője, addig buzditotta a Collegium lelkesebb s a magyar nyelvért buzgólkodó idősebb tanulóit, míg azok Greguss Mihály bölcsészeti tanár támogatásával, közadakozásból magyar könyvtárt alapítottak és olvasó-társasággá szervezkedtek, melyből azután 1828. tavaszán az azóta folyton fenálló, később csak a főgymnasium körére szorítkozó (mert a jogászok és theologusok később külön, ilyen irányu köröket alkottak,) collegiumi »Magyar-Társaság« lett.

Az 1828-dik évi márcz. 24. s. k. napjain tartott egyetemes ev. közgyűlésen, melyen Géczy István egyetemes iskolai főfelügyelő lemondott s melyen az egyházi és iskolai főfelügyelőség b. Prónay Sándor személyében egyesítettett ugyan, de Ambrózy Lajos »Vice-generalis Scholarum et Ecclesiarum Inspector«-rá, másod-felügyelővé választott, kihirdettetvén a Felség azon határozott kívánsága, hogy a magyar nyelv kötelező tantárgynak tekintessék mindenkire nézve, a fellendülés ezen irányban országossá lett, mert az egyetemes gyűlés szigoru kötelességévé tette a tanintézeti igazgatóknak e felett örködni. ³

1828 tavaszán az a nagy öröm érte a Collegiumot, hogy báró Eötvös Ignác sárosi főispán meglátogatta azt. Természetesen lelkes ovátiokkal s rögtönzött, de talpraesett üdvözetekkel fogadták őt a tanárok és felügyelők. És ő a látottak, hallottak, tapasztaltak felett meglepődéssel távozott az intézetből s annak czentul fiával b. Eötvös Józseffel együtt mindenkor nemeskeblű hive maradt.

Az 1828-dik év a collegiumi tanárookra nézve arról nevezetes, hogy Mayer András coll. igazgató, Greguss Mihály coll. tanár és mniseki Hell-

¹ Lásd: Vandrák A. i. m. 27. l.

² Lásd ezen ker. gyűlés jkvét.

³ Lásd: Haán L. i. m. 50. lap

ner Sámuel indítványára, melyet ezek első ízben az iskolai évváró vizsgálatok idején 1827. júl. 7-dikén tettek s majd júl. 18-dikán ismételték, megalakult a helybeli ev. lelkészek és tanítók hozzájárulásával az ugynevezett „Cherogeronticon“-nyugdíj, illetve segély-intézet az elaggott coll. tanárok, ev. lelkészek, tanítók és azok özvegyeinek és árváinak felsegélésére 20 frtnyi belépti díjjal és 4 frt évi járulékkal minden tag részéről. E czélra önkéntes adományokat is gyűjtöttek s különösen kitűnt e tekintetben Hellner Sámuel ügyvéd buzgólkodása. (Ez intézet 1895. decz. 31-én 20724 frt 35 kr. alaptőkével, 12 segélyzendő között kiosztandó 1020 frt évi jövedelemmel birt. Felszerelésben 100 frt.) Mily jótékony lett ezen intézet, kitűnt nemsokára, mert hiszen első, ki habár csekély összeggel részesítettett az intézet jótéteményében maga az egyik alapító Mayer András igazgató vala.¹ Ez intézet megállapítván alapszabályait, még az 1828-dik évben 230 forint alaptőkével lépett életbe.

Az 1828. júl. 22., 23-dikán Eperjesen tartott ev. tiszai kerületi közgyűlésen, melyen a Collegium képviselőjében, mint utasítással ellátott collegiumi követek: Meczner Sámuel felügyelő és Mayer András coll. igazgató jelentek meg, kimondatott, hogy a kerületi gyűléseken a tanárok is lehetnek követek; meghagyatott a tanároknak, hogy sem ők, sem pedig tanítványaik az iskolában a kormánynak kellemetlen dolgokat ne szavaltassanak; tudomásul vétettek a „Cherogeronticon“ alapszabályai, a Collegiumnak kérelmére a ker. levéltárnak a Collegiumban elhelyezésére, a Collegiumnak berendezési költségül 100 frt utalványoztatott stb. stb.²

A gyűlés befejezésével a Collegium első emeleti folyosóin tényes és szivélyes kerületi közbeszéd tartatott, melyen a bennlakó tanárok családjai és a coll. pártfogók és felügyelők ifjabb családtagjai szolgáltak fel.

Tanuló ez iskolai évben u. annyi, mint tavaly, t. i. 325, a felsőbb osztályokban 121, az alsóbbakban 204.

Az 1827/28-dik iskolai év folyamán lett a Collegiumnak kifizetve a Bánó Imre által 1828. ápril 21-dikén kelt végrendeletében, a Collegiumnak hagyományozott 800 v. forint.³

Az 1828/29-dik iskolai év pedig azzal kezdődött, hogy a Collegiumnak ki lett fizetve a Kux István által még 1802. május 25-én feleségével, szül. Zmeskall Zsófiával egyetértőleg hagyott 2000 frt, mely az özvegy által 1803. szept. 1-jén 1000 frttal megpótoltatván ($\frac{2}{3}$ -dában ösztöndíjra, $\frac{1}{3}$ -dában köziskolai szükségletre,) az 1828-diki szept. 22-dikén özv. Kux, szül. Zmeskall Zsófia végrendeletének kihirdetése után, teljes értékében kifizettetett.⁴

Ezen iskolai év folyamán nagy lehetett a tanulók között a fegyelmetlenség, mert az ezen iskolai év végével, a közvizsgálatok alkalmával megtartott pártfogósági közgyűlés indítatva érezte magát 1829. júl. 7-ki üléséből egy választmányt kiküldeni, melynek feladatául tétetett a tanu-

¹ Lásd: Vandrák A. i. m. 27. lap.

² Lásd ezen ker. gyűl. jkvét a kerületi levéltárban.

³ Lásd: Alapítványok stbi jkve. 151. s. k. lap.

⁴ Lásd: Alapítványok stbi jkve 151–164. l.

lók között elhatalmazott zabolatlanság fékezésére alkalmas fegyelmi szabályokra nézve javaslatot készíteni.

Ugyanezen közgyűlés sajnós tudomásul vette a derék Nemessányi Károlynak, a magyar nyelv s irodalom 2 éven át működött tanárának eltávozását. Droppa Mihály a grammatika tanárát »Clarissimus« czímmel tisztelte meg.

1829. aug. 15-én ujolag összegyűlvén a pártfogóság a jul. 7-én kiküldött választmány javaslatára kimondotta, hogy a *tanárok minden héten kötelesek conferentiát, értekezletet tartani*, melyen hétről-hétre megidézvén a törvények ellen vétő tanulókat, a kiket rögtön a panasz emelésekor ki kell hallgatniok, azok felett itélni s az ítéletet rögtön foganatosítani szigorúan köteleztetnek; a súlyosabban vétkezőket egyuttal be kell írniok a collegiumi »Fekete könyvbe« is. *Ime az ellenőrző conferenciák kezdete!* A tanulókra vonatkozó fegyelmi törvények módosítva, megpótolva a bizottság ajánlatához képest kinyomattak s egyuttal meghagyta a pártfogóság a tanári karnak, miszerint ezen törvényeket 3-szor egy évben nevezetesen olyankor, midőn az egész tanári kar az összes confirmált ifjakkal az úr vaesorájához járul, tehát: Mihály napkor, vizkeresztkor és áldozó csütörtökön, az ifjuság bocsánat kérésére következő rectori exhortatio, igazgatói intő beszéd után, tehát a deprecatio után, de még az úr asztalához való járulás előtt, fel kell az ifjuságnak olvasni és meg kell azokat az ifjuságnak magyarázni. (Ezen törvények csekélyke módosítással egész a legujabb időkig voltak érvényben).

Ekkor látta a pártfogóság, hogy tovább az intézet nem lehet el egy iskolaszolga, pedellus, vagy mint azt az 1826-ki Jozeffy P.-féle Can. Vis. jkve nevezi »Apparitor scholasticus« nélkül. Az ifjuság létszáma ez évben nagy, összesen 356 volt. (Fels. o. 132, als. o. 224.)

Még az 1829/30-ki iskolai év kezdete előtt tette meg Szeberényi János az 1829. aug. 30—31-én Pesten tartott ev. egyetemes gyűlésen azon indítványt »miszerint az ágostai hitvallás keletkezésének és az ágostai birodalmi gyűlésen való felolvasásának ünnepélyes évfordulója a következő 1830-ik év junius 25-én az evangélikusok által országszerte megünnepeltessék.«¹ És ezen iskolai évet a Collegiumban is a jubileumra való előkészülés jellemzi. Különösen Greguss Minály volt az, ki e tekintetben többet tett.

Greguss Mihály tanár ugyanis vasárnaponként a Collegium nagytermében (mai orgona-terem) felolvasásokat tartott az ágostai hitvallás tétel 300 éves jubileumának előkészítésére, melyek nemcsak válogatott nagyközönséget vonzottak a Collegiumba, hanem szélesebb körben is érdeklődést keltettek, különösen, miután azokat Hellner Sámuel ügyvéd a maga költségén: »Sex Recitationes in Solemnia ect.« czímmel kinyomatta és közzétette.²

Maga az 1830-ik év kellemetlenül köszöntött be Eperjesre. Ugyanis roppant hóesések voltak s a hideg is nagy volt. Egész — 24° R. fokig emelkedett.

¹ Lásd: Haán L. i. m. 52. lap.

² Lásd az 1861-iki Máday Károly superintendens-féle Canonica Visitatio jkvét.

A Collegiumban az 1830-ik év januáriusában az a változás történt a tanári személyzetben, hogy a magyar nyelv tanítójául Benczur József hivatott meg, ki később »sárga könyvecskéjével«, mely nyomtatásban nagyon elterjedett, kiváló paedagogikai, neveléstani, nevezetesen kisdud nevelési írónak bizonyult.

1830. június 25-én megtartották a jubileum. Fényes ünnep volt, a Rector Mayer András és Greguss Mihály tanárok beszédeivel, a tanulók szónoklatai és szavallataival! Csak kár, hogy ez alkalommal a későbbi theol. tanár Munyay Antal Lajos, ekkor szepes-olaszói ev. lelkész, váratlanul megjelenván, (Vandrák A. szavai szerint, mint »deus ex machina«.) egy a r. katolicizmus ellen polemisáló latin beszédet tartott, melyen sokan megbotránkoztak.¹ A Collegiumot ez alkalomból azon kitüntetés érte, hogy érdemekben gazdag, agg igazgatóját Mayer Andrást a jénai egyetem »ad honores« a theologia tudorává »Doctor theologiae«, nevezte ki. A bártfai Kéler István senátor 50 frtnyi alapítványt tett 1830. jun. 25-én a Collegiumban, az ágostai vallástétel 300 éves jubileumának emlékére.²

A fényes ünnepségek elmúltával, a nyári ünnepélyes vizsgálatok végeztével, 1830. jul. 7-én s köv. napokon megtartván a pártfogósági közgyűlés Mayer András igazgatónak jubileumi ajándékkul fizetése eddigi összegében ugyan, de váltó forintok helyett, pengő pénzben rendeltetett kiadatni.

Jul. 9-én, a buzgó Meczner Sámuel helybeli első felügyelő agg korai miatt leköszönvén, helyébe Gantzaugh József választották. »Gantzaugh József 13 éven át folytatott példás buzgóságának, azután igen-igen sokat köszönhetett a Collegium, mind szellemi, mind anyagi tekintetben.«³ Ugyanekkor Steller Sámuel a Collegium Curatora, gondnoka is leköszönvén, annak helye Papp Sámuel Józseffel töltetett be.

A tanulók száma ez. isk. évben újra szaporodott. A fels. o.-ban 140-re, az als. o. 235 = 375-re.

Az 1830/31-iki isk. évtől, mint az ország az 1825-ik évtől, gróf Szechenyi István fellépésétől, az ev. egyház és a Collegium is pezsgőbb életet mutat. Meglátszott a reformáció három százados emlékünnepeinek jó hatása a protestáns egyházra nézve, mert résztvettek azon az ország különböző vidékein számosan a r. katolikusok közül is s ezek kedvezőbb véleménynyel voltak ezután az evangéliumi vallás s illetve a Collegium körében, a Collégium iránt is.

Az országos mozgalmak eleven életet keltettek mindenfelé, úgy a Collegiumban is. Igaza van Vandráknak⁴ »a nemzetiség eszméje öntudatos életre ébredt és hatalmas mozgalmakat idézett elő minden irányban. Regeneratio és reform, a korszellem jelszava minden institutióknál: politikai, társadalmi, vallásos, tudományos és technikai tekintetben. Az új kovács hatni kezd, forrásba hozván az életet. Mutatkoznak tulhajtások

¹ Lásd az 1861-ki Can. Vis. jkvét.

² Lásd: Alapítványok stbi jkve. 177–178. lap.

³ Lásd: Vandrák A. i. m. 31. lap.

⁴ Lásd: Vandrák A. i. m. 27–28. lap.

is s felköltik a rideg conservatívek félelmét és ellenhatását. Kezdődnek a küzdelmek. A magyar irodalom bámulatos módon fejlődik s kiszorítja egy évtized alatt az országos és iskolai életből a latint, mely másfél századig volt a diplomatikai uralkodó nyelv, igaz, hogy nálunk egyszersmind azon kapocs, mely Magyarország különféle nyelvű népeit egyesíté s melynek felbontásával kezdődnek a nemzetiségi rivalitások és külön válási vágyak.»

»Az eperjesi ev. ker. Collegiumban a magyar beszéd voltaképen soha sem szűnt meg; előadatott a nyelvtan is már eredetileg — mint láttuk — s azután is, de csak az alsó osztályokban. — — — Greguss Mihály tanár volt az első, a ki az 1830/31-ik iskolai év elejétől a magyar történetet és a statistikát magyarul kezdte tanítani a primában,“ tehát a legfelsőbb osztályban. (Ezt azután úgy vette át és úgy folytatta 1833-tól Greguss M. utóda Vandrák András, kinek a Collegium magyarsága körül hervadhatlan babérai, érdemei vannak).

Az 1830-ki szeptember, az iskolai év eleje azért is nevezetes a Collegiumban, mert akkor jött létre az új alumneumi szabályzat, mely az 1795-öt helyettesíté; de azért is, mert az 1830. máj. 25–26-án Dobsinán megtartott egyház kerületi közgyűlés határozatából a papok és tanárok fizetésének C. M. (»Conventions-Münze«) pénzre való átszámítására kiküldött kerületi bizottság ekkor jelent meg itt is s ekkor hirdették ki az eperjesi Collegium körében Ambrózy Lajos ev. isk. főfelügyelő rendeletei, a kerületi gyűlésnek az imént említett fegyelmi szabályokra vonatkozó észrevételei. S végül ekkor fizettetett ki Greguss Mihálynak, a ki egy Schematismust (egyházi névtárt adott ki), a kerület által megszavazott 100 frtnyi segély, a mi által műve kerületi érvényt nyert.

Az ezen iskolai év közben 1831. május 26–27-én Csetneken megtartott kerületi közgyűlésen Greguss Mihály már mint helyettes collegiumi igazgató vett részt. Ugyanis a nagyérdemű Mayer András elgyengülvén, bejelentette lemondását. Ezen gyűlés mindenkorra emlékezetes marad, mert ezen a kerület világi urai azon követeléssel léptek fel, hogy ezentul a kerületi gyűlés jegyzőkönyve magyar is legyen. A latin szöveg mellett közlendő magyar jegyzőkönyv leírásáról gondoskodni tartoznak az esperességek. A gömöri esp. felügyelő Szontagh Ádám e célra 50 frtot adományozott.

Bekövetkezővén az iskolai év vége, az ekkor tartott pártfogósági közgyűlésen 1831. júl. 5-én Mayer András agg kora miatt lemondott igazgatói és tanári hivataláról és 48 évi hű és buzgó munkálkodásának elismerésül a pártfogóság által nyugdíjaztatott. Kérdemelt nyugalma azonban nem sokáig élvezhette, mert már 1832. febr. 19-én meghalt. Igazgatóvá Greguss Mihály lett. Mayer András helyére a theológiába tanáru Munyay Antal Lajos szepes-olaszli lelkész választotta. Ennek azután a meghívólevél kiállítatván 1831. júl. 25-én, megküldetett. De Munyay A. L. 240 pengő frt fizetést kívánt, mit a Collégium meg nem adhatván, az állást el nem fogadta. Ugy látszik az ekkor Eperjesen uralkodott drágaság riasztotta el; mert bizony az élelmi cikkek ára igen felszökött. Maradt tehát

a tanszék betöltésének gondja a jövő iskolai évre. Mielőtt még ezen gond leesett volna a pártfogóság fejről, más nagyobb okozott zavarokat. Ugyanis már az iskolai év vége felé fellépett volt pusztításaival az 1831-ki epemirigy, a cholera. Mivel a tudatlan pór nép között lelketlen izgatók azt a hazugságot kezdték terjeszteni, hogy az urak s a papok megmérgezték a kutakat, augusztusban a szomszéd zempléni helységekben parasztlázadás ütött ki, mely veszedelmes mérveket kezdett öltetni és már-már Sáros megyében is kezdettek feltűnedezni jelei; a nép mindenfelé izgatott, gyanakodó, ellenséges indulatu lön. E miatt nagy zavarok keletkeztek Eperjesen is, vidéken is. Ezen zavarok között halt meg Meczner Sámuel a Collegium volt felügyelője

Ezen zavarok folytán történt, hogy mivel ekkor ezen felső megyékben az utazás igen veszélyes volt, az 1831/2-ki iskolai évben az ifjuság száma nagyon megcsappant s az anyakönyvbe összesen 80 új tanuló vezetett be. Az ifjuság száma összesen 310 volt (fel. 121, als. 189,) holott az elmúlt iskolai évben fel. oszt. 137, als. oszt. 246, összesen 383 volt a létszám. A megkezdett iskolai évet 1831. szept. 19-én félbe kellett szakítani s az ifjuságot szétbocsátani. Csakis 1831. okt. 10-én nyitották meg újra az iskolai évet, előbb az alsó, később a felső osztályokkal.

Ezen bajhoz járult november elején egy új. Ugyanis meghalt Droppa Mihály a grammatika tanára. 1831. nov. 5-én kihirdetett végrendelete szerint a Collegiumnak hagyta könyvtárát és hagyott azonkívül 600 váltó forintot, hogy azon a grammatikai és syntaxisi osztályban új lóczák készíttessenek.¹

Helyét a pártfogóság ideiglenesen a novemberben tartott r. k. közgyűlésen Vandrák András candidatussal, a ki később a Collegium disze lett, töltötte be. Mivel pedig a Mayer András helye sem volt még betöltve, mert Munyay A. L. a meghívást el nem fogadta a pártfogóság meghívta a breznyóbányai lelkészt Chalupka Jánost a theológiába tanáru. Azonban a meghívást — ugyanazon okból, melyből Munyay, ez sem fogadta el, hanem alkudozni kezdett. Mig a tanár — választás ügye eldő, — a theologusok tanítása, mint pótló tanárra Schulek Frigyes Candidatusra lett bízva. Majd ugyancsak akkor szóba kerülén a Droppa Mihály helyének végleges betöltése, mivel Vandrák András szakmája a bölcsészet magyar és latin nyelv s irodalom volt, Benczúr József, a magyar nyelvnek az előbbeni évben tanítója lett a grammatika tanárává megválasztva. Mig helyét elfoglalná, Vandrák András helyettesíté őt. A Collegium új gondnokává Curatorává Boelke Károly lön.

A fellendülő iskolai élet, a tanítás folyton szaporodó szükséglete új tanárokat, új tanszékek felállítását s a theologiai tanszék betöltésének akadályai a tanárok fizetésének megemelését tették sürgösen szükségessé. Azért a pártfogóság elhatározta ezen gyűlésen, hogy új alapítványokat fog gyűjteni. Felszólítást, felhívást tett tehát közzé az új alapítványok gyűjtésére és ezen gyűlésnek jegyzőkönyve névszerint nevezi meg azon

¹ Lásd: Alapítványok stbi. jkve. 178—181. lap.

191 pártfogót, kikhez a folyamodvány intézendő. (Ezen gyűjtésnek szép eredménye lett, mert 4 év alatt 11.145 váltó forintot eredményezett.)

Ezen mozgalmak közben hagyott báró Metséry szül. Szirmay Teréz 2000 v. frtot »az eperjesi lutheranus anyaiskolának kétezer, azaz 2000 váltó forintokat, melyeknek Interessét a vallást és magyar nyelvet tanító professorok szedjék.« Végrendeletét Kassán 1831. aug. 31-én báró Eötvös Ignác annak végrehajtója, hirdettette ki.¹ És felső-rásztokai Mathesy Miklós 2000 váltó forintot a Collegiumnak és a coll. alumneumának. Végrendelete 1831. nov. 13-án lett kihirdetve.²

Az 1832. év elején alig, hogy febr. 1-én Benczur József a grammatika tanárául be lett vezetve s alig, hogy a kitűnő nyugalmazott igazgató őszinte bánat közben el lett temetve. (Mayer A. † 1832 febr. 19. 78 éves korában) máris nagyban megindult a segélygyűjtés és annak ez év tavaszán valóban fényes sikere lőn. Ugyanis »pro meliori subsistentia professorum« a tanárok fizetésére következő adományok érkeztek be: 1832. febr. 3. Desseffy László alapítványa C. M. 800 frt, márcz. 13. Baloghy Mihály kir. tanácsos évi C. M. 20 frt, máj. 25. Csoma Erzsébet özv. Wladár Andrásné, a fia József által neki kézbesített gyűjtő iven 200 frt, máj. 9. a debreczeni ev. leány egyház gyűjtése 29 frt, (bécsi f.); nyíregyházai ev. egyház 1000 frt váltópénzben; jun. 12. Pálcsó András pesti ügyvéd váltópénzben 50 frt; jul. 3. Potturnay Klára, Szirmay Pálné C. M. 200 frt; jul. 3. Prihradny Ján. Dániel iglói kereskedő 100 frt, (bécsi frt); jul. 1. Szirmay János C. M. 400 frt; szept. 4. Blaho Mátyás lipitói esperes 50 frt, (bécsi frt); szept. 10. Gantzaugh József helyi coll. felügyelő 300 frt, (bécsi frt). Szept. 23. Szentiványi Tamás 25 frt, (bécsi frt), 1832. szept. 1. Dr. Hlatky Márton, (b. frt) 200 frt, nov. 16. Thomka István (bécsi frt), 250 frt, majd az 1833. évben: 1833. jan. 2. Blaho Mátyás lipitói esperes újra 50 frt bécsi; jan. 12-én lipóczi Keczer Péter C. M. 100 frt; márcz. 3. Ifj. Szentiványi István, kinek fia Márton Eperjesen tanul (a későbbi d. i. ker. felügyelő) 25 frt, bécsi; jan. 25. Dr. Krieger Sámuel eperjesi orvos váltóp. 20 frt; jan. 18. Keczer Tamás C. M. 100 frt; juli 1. Göllner Károly özvegye Liedemann Zsófia 100 frt. C. M.; jul. 1. Keczer Károly C. M. 100 frt — és így folyt ez tovább, míg a fenti összeg be nem gyűlt.³

1832. május havában a gyűjtés már szép eredményt mutatván és Chalupka János a felajánlott theologiai tanári széket elfogadni vonakodván, azon biztatással, miszerint fizetése fel fog emeltetni, újra Munyay Antal Lajos hivatott meg a theologia tanárául, ki a meghívást most már elfogadta. Az új tanár a theol. katedrába már irói nevet is hozott magával. Ugyanis 1832. jan. 31-én jelent meg Munyay A. L. »Synopsis Jurium et Gravaminum Ecclesiae Evangelicae in Hungaria« című műve.

Az iskolai évváró ünnepélyen, illetve az azt követő pártfogósági közgyűlésen 1832. jul. 3-án azután szavának állott a pártfogóság és mivel alapja volt már hozzá, megemelte a tanárok fizetését. Ugyanakkor azon-

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkve 18²/₃ lap.

² Lásd: u. a. jkv. 18³/₄ lap.

³ Lásd: Alapítv. stbi jkve 184—191. lapját.

ban elhatározta azt is, hogy mivel a felső osztálybeli tanulók a majális örömeivel visszaéltek, majális tavaszi mulatság többé a Collegiumban nem fog tartatni. Ekkor tanítási szempontból is egy nagy lépést tett előre a pártfogóság, a mennyiben Benczur József tanár indokolt indítványára kimondotta, hogy ezentul elkülönítve fogja taníttatni a Donatust a grammatikától és Benczur József mellé odaállította Klein Györgyöt. Ezen pártfogósági közgyűlésen mondott le hivataláról a Collegiumnak 25 éven át buzgó és áldozatkész vidéki felügyelője: Szirmay András.

Megnyilván az 1832/3-dik iskolai év szept. 10-dikén Munyay A. L. ünnepélyesen bevezettetett theol. tanár hivatalába, majd a megtartott őszi pártfogósági közgyűlésen kitűnően, miszerint a Collegium tőkéinek összege 64.082 v. frtot tesz, szabályoztattak a tanárok fizetései, még pedig úgy, hogy a theol. tanára 500 frt, a bölcsészet tanára 400 frt, a jog tanára 150 frt, a retorika tanára 300 frt, a syntaxis tanára 180 frt, a grammatika tanára 180 frt, a donatus adjunctus-segéd tanára 50 frt, a magyar nyelv tanára 100 frt, az elemi osztályok tanítója 80 frt, összesen tehát a 9 tanár 1940 v. frt fizetést kapott. A Collegium többi folyó költsége 572 v. frt volt, de ebben már bennfoglaltatott a grammatika tanárának szállaspénzül adott 130 v. frt is.

Október havában sok baja volt a tanári karnak az ifjúság betyáros, rakoncátlan magaviseletével. Az 1831-ben a Collegium garádicsai alatt berendezett Carcer, iskolai börtön kevésnek, szűknek bizonyult. A tanári kar ennél is szigorubb büntetéseket volt kénytelen szabni. Azonban a nagyobb tanulók közül többen ellenszegültek a rectornak és a tanári karnak úgy, hogy magának a pártfogóságnak kellett összeülnie és a tanári kar által kimondott elutasító ítéletet megerősítenie. Többen az ifjak közül kicsapattak és a Collegiumból kicsengettettek s egy közülök még meg is botóztatott.

Lecsendesítettven a tanulók lázongása, a szükséges intézkedések végett összeült pártfogóság úgy intézkedett, hogy a rajzot egy külön rajzmester, Pongrácz Ferencz tanítsa, a betegeskedő Greguss Mihály mellé pedig a bölcsészeti osztályba Vandrák András álljon be pótló-tanárul, ki eddig az alsóbb osztályokban segédkezett. A magyar nyelvet Kengyel János tanította. Megtekintvén a collegiumi anyakönyvet, a felügyelők úgy találták, hogy az 1832/3-dik évre 117 új tanuló iratkozott be s az ifjúság létszáma a fels. oszt. 169, az als. oszt. 203, összesen 372, örvendetesen felszaporodott.

Az 1833. január elején tartott pártfogósági közgyűlés a lemondott Szirmay András helyére vidéki első felügyelőnek Szirmay Jánost, vidéki másod-felügyelőnek pedig Szirmay Ádámot választotta meg s egyuttal halás köszönetet mondott Ganczaugh József helybeli első felügyelőnek a collegiumi tőkék rendezésében tanúsított buzgalmaért.

Alig kezdett tavaszodni, már is egy új szebb, elevenebb, üdőbb élet szellője kezdett fujdogálni. Az új szebb élet hajnalát a Collegium vidéki első felügyelője Szirmay János derítette a Collegiumra. Szirmay János ugyanis 1833. márcz. 15-dikéről Kerekréten kelt alapítványi oklevelében

az ősei által s önmaga által nagy gonddal és költséggel gyűjtött 15000 darab könyvet magában foglaló könyvtárát a collegiumi tanárok, tanulók és más tanulmányozni akarók rendelkezésére bocsátotta, úgy, hogy e könyvtár a Collegium egy külön könyvtári szobájában őriztessék. „Fidei Commissum,” hitbizomány természetűnek kívánván ezen alapítványát tekinteni, azt rendelte, hogy annak felügyelője, ellenőre mindenkor az ő családjának Seniora legyen, a ki mindenkor a collegiumi tanárok közül választandó könyvtárnokot, tisztében megerősíteni és a megszerzendő új könyvek felett a pártfogósággal egyetértve dönteni van hivatva. Együttal 4000 pengő forintnyi alapítványt is tett, hogy annak évi kamatai feléből a könyvtárnok, másik feléből az újonnan vett könyvek ára fedeztessék.¹

Hogy milyen volt ezen nagyszerű alapítványnak hatása képzelhetjük! Nem ok nélkül mondtuk, miszerint új szellő kezdett fujdogálni!

De az ifjúság a régi maradt. Zabolátlan, féktelen. Addig ment engedtlenségében, daczában, hogy — — — *katonai karhatalmat kellett ellene kérni!!!*

Képzelhetjük a tanárok helyzetét! Pedig a tanárok ezen időtájban széles körben vívták ki az elismerést, a mit már a fentebbi adakozásokból is láttunk s a mi kitűnik abból is, hogy éppen mikor ezen bajjal, az ifjúság zabolátlan erkölcsével küzdöttek »a tanárok jobb fizetésének biztosítására« csak úgy özönlöttek az alapítványok. Többek között 1833. ápr. 16-án Kehl Johanna hajadon is hagyott e célra 150 v. frtot.²

Az ifjúság zajongásának, rakoncátlankodásának egyik főoka volt az, hogy a nemzetiségi eszme, mely ekkor kerületi gyűléseinken is fellép ekkor tette meg első benyomását, első útját az ifjak körében, mint ezt a löcsei Lyceum ezen kori története is mutatja. Ekkor kezdettek, külön csoportosulni a magyarok, a tótok, a németek, a mi azután surlódásokra vezetett az ifjak körében. Lőcsén p. o. kis háboruk folytak a különböző nemzetiségű tanulók között.

Az iskolai év vége felé arról értesült a pártfogóság, hogy kedvencz tanára a jeles író és igazgató, Greguss Mihály Pozsonyba kapott meghívást tanáruul. Marasztgatták erősen, — de mivel nem ígérte meg itt maradását — s a pártfogóságnak a rectori hivatalra jelöltje nem volt, kimondotta: miszerint ezentúl az igazgatói hivatal »ambulatorius« lesz s három-három évenként fog új igazgatót választani. Greguss Mihály az aug. 8-án tartott pártfogósági közgyűlésen csakugyan lemondott ünnepélyesen s eltávozott Pozsonyba. Az igazgatóságban utódjául a pártfogóság Munyay A. L. tette, a tanári tisztben Krayzell Andrást óhajtotta. Azonban Krayzell András a felhívást nem fogadta el s ekkor választást rendelt a felügyelő. Sok volt a jelölt . . . sok mellett kardoskodtak . . . mig végül, midőn Greguss M. eddigi helyettesítőjét, a bölcsészet pótló tanárát említették . . . Vandrak András »conclamáltatott.«

Ugyanezen gyűlésen a Collegium új gondnokává Schwartz Tóbiás lett. Az ifjúsággal sokat vesződő tanárok pedig, mint már 1829-ben is, most is, 1833. aug. 8. Pedellust kérték!

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkve 191—194. lap.

² Lásd; Alapítványok stbi jkve 194. lap.

Az 1833/34-ik tanév elején nevezetesen 1833. szept. hó 26—27-én Rozsnyón megtartott kerületi gyűlésen, melyen Pákh Mihály rozsnyói lelkész egy nagyszerű magyar beszédet mondott az isteni tisztelet alkalmával, a kerületi levéltár rendezése Vandrák András, tanárra bízott s egy bizottság küldetett ki, melynek feladatává egy új főiskolai tanrendszer elkészítése tétetett. Képzeltük azt a lelkesedést, melyet az elnökség örömsugárzó arccal tett, azon jelentése keltett, miszerint az országgyűlésen a protestánsok jogait előkelő r. kath. urak védik. Az új szellem, új élet lehelletét érezte mindenki. Beköszöntött a reformok korszaka, az új élet! A gyűlésen különben a Collegiumot Munyay A. L. igazgató képviselte.¹

A 341 tanulóra való tekintetből, kik között 153 volt az újonnan beírt, 151 fels. o 190 als. osztályu, a tanári kar egy iskola szolgának alkalmazását sürgetvén, az 1833. okt. 7-én összeült pártfogóság végül ilyenül és collegiumi házmasterül Harbács Jánost választotta.

Ezen iskolai évben a magyar nyelvet és irodalmat a Collegiumban az akkor Eperjesen mint b. Eötvös József nevelője tartózkodó candidatus, a későbbi nagy superintendens Székács József tanította. A fellendült iskolai életre való tekintetből pedig Benczur József és Schmidt András tanárok megalapították az első könyvkereskedést Eperjesen. Schmidt András későbbben a felsőbb leányiskolának kitűnő tanárává lett, ki házában internatust tartván, igen sok, nemcsak evangélikus, de más vallásu szülőnek előkelő uri családoknak leányai nevelése körül hervadhatlan érdemeket szerzett magának, úgy, hogy 50 évi jubíliuma valóságos eseménynyé lön.

A fellendülő nemzeties és keresztyén felebaráti szellem és szeretet sok szép jelét mutatja az év.

A Collegiumnak barátai pedig siettek ezen, azóta újra igen népszerűvé lett, intézet javára meghozni áldozataikat.

Ezen iskolai évben fizették ki Kieler Gottfried eperjesi kereskedő még 1830. jun. 23-án tett alapítványát a coll. Alumneumra 1833. decz. 20-án 300 v. frtot fizetvén.² Sárosmegye közgyűlésének tagjai pedig a szépirás és rajztanár fizetésének emelésére 200 pengő forintot adományozván, az 1834. jan. 15-én lett a felügyelő Szirmay János által befizetve.³ Végül és főképen ezen iskolai évben 1834. jan. 16-án lett folyóvá téve Roskoványi István kir. tanácsos, coll. volt helybeli felügyelőnek és nejének a nagylelkű és bátor »Collegium védő« Péchy Borbálának, még ugyan az 1819 ki jul. 13-án kelt s később 1826. jun. 17. megpótolt végrendeletében hagyott alapítványa, mely szerint a Collegiumnak közszükségletekre 1000, jogi és történeti tanszékre 1000, 8 a Collegiumban tanuló ifjunak adandó ösztöndíjra 4000 bécsi forintot hagytak.⁴ Ezen nagylelkű házaspár az eperjesi és sárosi ev. egyházakról is bőkezűen gondoskodott.

Ugyancsak az 1834-ik évben, de már az 1834/35-ik iskolai év folyamán 1834. nov. 11-én egy a Collegium és a hagyományozó vérrokona

¹ Lásd e. ker. gyűl. jkvét.

² Lásd: Alapítványok stbi jkve. 194—195. lap.

³ U. a. jkv. 195. lap.

⁴ Lásd: u. a. jkv. 195—211. lapját.

»fratrueis« fítestvére fia Lehoczky Sándor között létrejött egyezmény folytán lett kifizetve Lehoczky Dávid fancsali volt lelkész, még 1821-ben kelt, ápr. 22. és nov. 1. aláírt¹ s most 500 Rfl 1250 váltó forinttal folyóvá lett alapítványa.²

Az 1834/5-ik iskolai év különben 144 újra beírt és összesen fels. oszt. 164, als. o. 209 = 373 tanulóval nyílt meg.

Ez évben csend és béke honolt a Collegiumban. Az ifjuság nem adott nagyobb gondot, változás még az intézet ügyeiben csakis az év végén fordult elő.

Az ez évi nyári közvizsgák alkalmával ugyanis megjelent Eperjesen Jozeffy Pál superintendens, a ki azután jelen volt az évrő pártfogósági közgyűlésen is. Ezen közgyűlésen Vandrák András felkérte, hogy rendezze a Collegiumnak immár régebben nem rendezett s időközben 4000 darab könyvre felfszaporodott könyvtárát. Mit ez készségesen elvállalván, a rendezett könyvtárról 2 könyvjegyzéket készített. Ugyanekkor felkérte Vandrák András az időközben a Collegiumban elhelyezett Szirmay-féle könyvtárnak is rendezésére, e munkát is elvállalta és tisztességesen elvégezte az ezen gyűlésen megválasztott Schulek Frigyes tanártársával.

Ezen gyűlés ugyanis a bölcsészeti osztályba, hol szintén csak egy tanár adta elő két évi folyamán az összes bölcsészetet, történetet, mathesist és physikát, latin és görög nyelvet, még egy új tanárt választott, mint »professor historiarum et matheseos« Vandrák A. mellé tehát a bölcsészeti osztályba Schulek Frigyes lett állítva. Schulek Frigyes lett egyúttal a Szirmay könyvtár őre, míg Vandrák András a collegiumi könyvtár gondozását vállalta magára. Ezen gyűlés a magyar nyelv tanítását, Székács József eltávozásán, Sárosy Gyulára és Kovács Sámuelre bízta.

Nagy ünnepségekkel nyitott meg az 1835/36-ik iskolai év. Az 1835-iki szept. 8-dika nagy ünnep volt, nemcsak a Collegiumra, de a városra nézve is.

A Collegium ekkor ünnepelte visszaszereztetésének 50 éves, fészázados örömmünnepét. Az igazgató Munyay A. L. és a helybeli első felügyelő Ganczaugh József ünnepi beszédében elmondotta a Collegium régibb és újabb történetét röviden, velősen, lelkesen s a pártfogóság fellelkesült s kinyomatta e beszédekét. A mint ezen ünnepnek vége volt és belettek iktatva az eddig még be nem iktatott új tanárok Schulek Frigyes és Klein György és be lett jelentve, hogy ez évben 161 új tanuló iratkozott be s van összesen fels. oszt. 201, als. oszt. 217, tehát 418 tanuló, kezdetét vette, *a minek társadalmi jelentősége abban feködt, hogy ez lett az első köz-könyvtár Eperjesen, a Szirmay könyvtárnak ünnepélyes megnyitása.* Kihirdették a nemes alapító által szerkesztett könyvtári szabályok, ismeretsekké tétettek azon feltételek, melyeknek betartása mellett e könyvtár, tanárok, tanulók és a nagy közönség használhatja s megnyitott — a collegiumi külön olvasó szoba. Mindez megfelelő ünnepélyességgel történt.

¹ Lásd: u. a. jkv. 172—177. lap.

² Lásd: u. a. jkv. 211—213. lap.

Az osztályok elkülönítése folytán több fára lévén szükség, a Collegium a városhoz folyamodott az általa adott fának megpótlásáért.

Elérkezvén az iskolai év vége, az ünnepélyes vizsgálatokkal kapcsolatosan tartott nyári pártfogósági közgyűlésen a Collegium, — most már teljesen szervezve lévén, — megvonta a maga »districtualis praerogativá«-ának, kerületi főiskola jellegének következményeit és magát egy esperességhez hasonlóan, külön önálló testületnek kívánván tekintetni, feliratot intézett a kerületi gyűléshez, hogy az a Collegiumot minden hivatalos ügyben, mint külön, önálló testületet külön értesitse. Együttal kiküldte a ker. gyűlésre képviselőit: Csupka András jogtanárt és Vandrák András bölcsészeti tanárt.

Hogy magát egy külön önálló testületnek tekintette a Collegium, az zokon esett a helybeli ev. magyar-német egyháznak, melynek körében eddig a Collegium a maga egyházi jogait gyakorolta. Ebből féltékenységek és surlódások keletkeztek.

Elérkezvén a kerületi gyűlés ideje, mely 1836. júl. 26., 27. napjain Nyíregyházán tartatott, a Collegium követi, olyan jól védtek ez ügyet, hogy a ker. közgyűlés kimondotta, miszerint ezentul Késmárk, Lőcse és Eperjes főiskolái külön fognak a kerületi gyűlésre meghivatni (69. p.)

Ezen kerületi gyűlésnek iskolai ügyekben hozott fontosabb határozatai a következők: A bizottság által kidolgozott új tanulmányi rend elfogadtatott. (18. p.) A kormány rendeletéhez képest, minden tanuló köteleztetett — még a főiskolai is — vallástant tanulni s a tanult tantárgyakból a kormány által meghatározott vizsgálati rend szerint vizsgálatot tenni. A többi érdekesebb határozatok közül kiemeljük, hogy mivel Gömör és Borsod esperességei az elnökséget *mindenben a magyar nyelv hivatalos használatára kívánták utasítani, ezentul a kerület hivatalos nyelve a magyar lett és a legközelebbi gyűlés* (1838. júl. 24. s. k. Rimaszombat,) *jegyzőkönyve már magyar nyelven lett fölvéve, s a magyar nyelv hivatalosan, határozatilag lett hivatalos nyelvvül kinyilatkoztatva!* Jól esett a ker. gyűlés tagjainak az elnökség azon jelentése, miszerint a kormány kinyilatkoztatta, hogy katonai diszt ád — kívánatra — az evang. ünnepeknek is. Végül a fizetéseknek C. M. (Conventions Münze-re) pénzre való átszámítása lett határozatilag elrendelve.

Az 1836/7-dik iskolai év elején, nevezetesen 1836. szept. 1. s. k. napjain tartott egyetemes gyűlés kimondotta, miszerint »a még 1809. eszt. Schedius Lajos által kidolgozott és elfogadott tanterv az előre haladott kor igényeihez képest sok tekintetben módosítást kívánván, erre nézve a tiszai kerület és Munyay Antal Lajos eperjesi igazgató tanár betérjesztik észrevételeiket; mindezek kiadatnak Schedius Lajosnak azon czélból, hogy ez észrevételeket figyelembe véve, javaslatát a jövő gyűlésnek terjessze be.« (Ezen egyetemes gyűlés tekintve az ifjúság körében elharapódzó nemzetiségi izgatásokat, mozgalmakat, a tanulók között minden szövetkezést betiltott.) A Collegiumban ezen iskolai évtől a Nyíregyházán elfogadott tanterv szerint tanítottak a felsőbb osztályokban; nevezetesen a *theológiában*, apologetikát és Dogmatikát 8 órán, új testamentomi bevezetést 2 órán, bibliai régiségtant 2 órán, egyháztörténetet 4 órán,

homiletikai gyakorlatokat 2 órán, ezt mind Munyay A. L., azonkívül Exegesis, írásmagyarázatot: Kolbenhayer Mór az 1836. máj. 23-án beiktatott német másod-pap 4 órán, görög nyelvet Burgovszky József tanár 2 órán, zsidó nyelvet Schulek Frigyes 3 órán, *a jogban*: Csupka András: polgári magánjogot 8 órán, büntető jogot 4 órán, bányajogot 2, váltó- és kereskedelmi jogot 4, egyházi jogot 4, politikát 4, tiszti irályt 2 órán; *a bölcsészeti osztályban*: Lélektant és logikát, Vandrák András 6, mathesis Schulek Frigyes 5, vallástant Munyay A. L. 2, bölcsészeti etikát és vallás-bölcsészetet Vandrák András 4, észjogot Csupka András 2, Physikát Vandrák A. 5, történetet Schulek F. 4, latin nyelvet Vandrák A. 2 és magyar nyelvet Jósza és Sárossy Gyula, az író, 2 órán.

Midőn már az ifjuság szétment, az évváró pártfogósági közgyűlés határozatából átépítették a collegiumi ürrülő-helyek és főleg a sokat igénybe vett Carcer, iskolai börtön. Ezen átépítés költségeire Szármay János, a Collegium ezen bőkezű nagy pártfogója 100 pengő forintot ajánlódékozott. Ugyanezen évváró pártfogósági gyűlés Munyay Antal Lajos igazgató tudományosan, alaposan s kimerítően szerkesztett emlékiratával felfolyamodott a Felsőházhoz, hogy engedjék meg a külföldre tanulmányozni kimenőknek a szabad kimenet. Az ifjuság száma ezen 1836/7-diki isk. évben összesen 441 volt, a fels. o. 210, az als. oszt. 231; közte újonnan beiratott 161. alumneumnak hagyott 100 p. frtnyi alapítványa.¹

Az 1837/8-dik iskolai év elején a pártfogóság gondoskodott a collegiumi ifjaknak a francia nyelvben való oktatásáról is, a francia nyelv tanárul Kölderer János Györgyöt alkalmazván. Ezen iskolai évben fizettetett ki a Collegiumnak a Tessénszky András ügyvéd 1828. jun. 26-dikán kelt végrendeletében a Collegiumnak hagyott 100 pengő frt és a collegiumi alumneumnak hagyott 100 p. frtnyi alapítványa.¹

Az iskolai év végén a vizsgálatok után Benczúr József tanár, kinek mind könyvkereskedői, mind pedig egyéb vállalatai szépen fellendültek, lemondott állásáról és a pártfogóság 1838. jun. 26-dikán tartott ülésében úgy intézkedett, hogy helyét a grammatikában Schulek Frigyes, Schulek Frigyes helyét pedig a mathesis és a történet tanításában az ekkor megválasztott Fuchs Albert foglalja el. Hálás köszönetet mondott ezen gyűlés dr. Krieger Sámuel orvosnak, ki mint a tanulói kórház buzgó felügyelője most leköszönt, hátrahagyván a kórháznak 1117 v. forintot, melyet gondnoksága idején gondos kitartással megtakarított és összegyűjtött. Dr. Krieger Sámuel 1815—1838-ig volt a kórház gondnoka, utódjául dr. Stolecz Sámuel választatott.

Ez évben beiratott új 134, volt összesen 435, még pedig a fels. oszt. 200, az als. oszt. 235 tanuló.

Az 1838. jul. 24. s. k. napjain Rimaszombatban tartott ev. tiszai egyházkerületi közgyűlés sokat foglalkozott az iskolai ügyekkel. Határozatai közül mint érdekeseket csak ezeket soroljuk fel: indítvány tétetvén egy »oskola-titókat képező-intézet« felállítása iránt, annak előkészítésére egy bizottság küldetett ki s az esperességek felhivattak a közreműködésre; (*Ime az ev. tiszai kerület eperjesi tanító-képző-intézetének első alapja!*)

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkvc. 213—214. lap.

az eperjesi diákok közül többen hamis könyvvvel supplikálván, mivel ez másutt is előfordult, a csaló kéregetők megbüntetése iránt intézkedés tétetett; elhatároztatott egy »oskolai ker. rendtartás« elkészítése; kimondatott, miszerint a főiskolák ezentul rendszerint meghívassanak a ker. gyűlésre; az iskolai igazgatók pontos kimutatások készítésére köteleztettek. Olvastatván az egyetemes isk. felügyelő leiratai, annak hatásköre körülírására az egyetem felhivatott; kimondatott, hogy a papjelöltek ezentul a gyakorlati theológiából is megvizsgáltassanak. A ker. rendtartás a Berzeviczy féle, kinyomatott, de egy egyetemes Coordinatiot is sürgetett a gyűlés.¹ A Collegium képviselői voltak: Krayzell A. és Schulek F.

Az 1838/9-dik isk. év elején beiratott »jövendőyek« száma 134, a tanulók létszáma pedig fels. oszt. 211, als. oszt. 229, összesen 240 volt.

Mindgyárt az év elején gyászt öltött a Collegium egykori jeles tanára Greguss Mihálynak 1838. szept. 27-dikén Pozsonyban bekövetkezett halála folytán.

Alig volt ennek vége, összeült a nagy tervek kivitelében fáradozó pártfogóság. A Collegiumot teljes mértékben *ev. főiskolává* kívánván tenni, utat és módot keres tervének kivitelére s 1839. januárius havában elhatározza, hogy miként egykor a Collegium alapításánál, felkeresi kérelmével a lehető legtagasabb körben az ev. hitsorsosokat idebenn az országban s a külföldön. A határozatot tett követé s még január havában elment a segélykérő folyamodvány, a porosz és württembergi ev. királyhoz. Majd elkészülvén a magyar és latin s más hazai nyelven fogalmazott s kinyomatott kérő levelek, az 1839-diki márcz. hó folyamán 600 ilyen, a tanárok jobb fizetésének biztosítására kéregető levél röpült szét az országban.² Ezen a Collegium átalakítására, teljes kifejlesztésére irányuló törekvés most már állandóvá lett a pártfogóság körében, míg végül az, bár sok-sok év multán sikerre is vezetett.

Épen ezen nagy tervek, nagy mozgalmak közepette halt meg a Collegiumnak egyik legjobb barátja s tiszténél fogva hatalmas pártfogója, b. Prónay Sándor. † 1839. febr. 5-dikén.

Hogy a Collegium minél inkább szolgálhasson a közép és főiskolai theológiai és jogi tanítás céljainak, ki kellett helyezni a Collegiumból az ott elhelyezett elemi iskolákat. Egyelőre csak a leányok osztályait kívánták onnan eltávolítani. Hogy ez lehetővé tétessék, a Collegium két helybeli felügyelője Pulszky Károly és Gantzaugh József, elébbi 2000 p. frtnyi, utóbbi 600 p. frtnyi alapítványt tettek, a leányok iskolájának a Collegiumon kívül leendő felállítására. Mivel pedig a leányok tanítójának lakása a Collegiumban volt, annak szállásáért évi 150 v. frtnyi váltságot szavazott meg a Collegium,³ a felsőbb leány-osztályok azután 1843. szept. 30-dikán csakugyan végleg kisajátítottak a Collegiumból.

Az ezen iskolai év végén tartott pártfogósági közgyűlés határozataiból

¹ Lásd ezen ker. gyűlés jkvét a ker. levéltárban.

² Lásd kerületi levéltárban.

³ Lásd: Pulszky Károly 2000 frtnyi alapítványát 1829. jan. 1-ről. Alapít. stbi jkve. 214–217. lap.

csak azt az egyet emeljük ki, miszerint kimondatott, hogy a 2-ik osztályba, secundába esett tanulók a tápintézetbe fel nem vétethetnek.

Az 1839. jul. 17. s. k. napjain Kassán tartott kerületi közgyűlés kellemetlen meglepetést hozott a Collegiumra, mert ott az jelentetett, miszerint a külföldre való kimenetelre vonatkozó tilalom továbbra is fenjartatott, másrészt meg egy kormányrendelet betiltotta a kéregetést. Nagyon rosszkor jött mind a két tilalom, mert megakasztotta a nagy mozgalmat s így erősen megszorította a pártfogóságot. A tanító képző intézetre történt adakozáson és az iskoláknak nyújtott segélyen kívül nincs különben mit még e gyűlés történetéből feljegyeznünk.

Az 1839/40-dik iskolai év elején tartott pártfogósági közgyűlés azon tanakodott: miképen lehetne visszavétetni a kéregetést tiltó kormányrendeletet? Végül abban állapodott meg, hogy a saját neve alatt folya-modik a helytartó-tanács-hoz. És ime! lépéseinek sikere lön, mert deczember havában 1839. megengedte azt a helytartó-tanács a Collegiumnak, megengedte az országsszerte történendő segély-gyűjtést!

Még mielőtt ezen engedély leérkezett volna, kegyeletes ünne-élet ült a Collegium. Ugyanis 1839. okt. 20-dikán emlékünne-pé-lyt rendezett nagy díszszel Szirmay János volt vidéki első coll. felügyelő tiszteletére, a ki ekkor elhalt. A nagy alapító, a nagy pártfogó érdemei méltóan lettek feltüntetve; majd novemberben összeülvén a pártfogóság, a Szirmay János helyének betöltéséről gondoskodni, kimondotta, hogy Szirmay utódjának választásába be kell folynia a kerületnek is, mivel ő vidéki kerületi col-legiumi felügyelő volt. És csakugyan meghivatott a ker. esperességek s a kerület elnöksége a sáros-zempléni ev. egyházak, Nyíregyháza és Dobsina városi és világi előljárósága s Gölnitzbánya ev. egyháza, előljárósága is s az 1840. jan. 28-dikán tartott igen népes vidéki felügyelőt választó coll. pártfogósági közgyűlésen azután Sárossy Tamás lön coll. vidéki első fel-ügyelővé megválasztva. Az eperjesi és vidéki pártfogók nehezteltek, mert ők az ifju Pulszky Ferenczet szerették volna!

Ugyanezen közgyűlés alkalmával a Collegiumnak sok év óta pontos, hű jegyzője Munyay János leköszönvén, helyébe Boros A., Joób V és Lehoczky Ö. jelöltetett ki.

Ezen iskolai év folyamán, nevezetesen 1839. okt. 30-dikán ünnepelte a két bártfai egyház a reformátio Bártfán való diadalának 300 éves öröm-ünnepét. Ezen jubiliumon a Collegiumot Munyay A. L. és Vandrák András képviselték, mint a Collegium követei.

Ez iskolai évben 144 »jövövény«, összesen 214 fels. oszt. és 215 als. oszt., tehát 429 tanuló iratott be.

Az 1840/41-dik isk. év elején, illetőleg még azt megelőzőleg 1840 jul. 21. s. k. napjain Miskolczon tartott kerületi gyűlésen, melyen többek között kimondatott (23. p.), hogy *ezentul az anyakönyvek magyarul vezetessenek* s a kerületi hivatalnokok magyarul levelezzenek (30. p.), szóval *a magyar nyelv legyen ezen kerületnek mindenekben a hivatalos rendje, nyelve* s melyen a felállíttatni szándékolt ker. tanítóképzőnek előkészíté-sére tetemes adományok ajánltattak fel (Draskóczy Sámuel) s az Eperjesen kicsapott diákok ügye végleg elintéztetett, kimondatott egyuttal az is

hogy a tanulók bizonyítványaiba mindenkor beteendő »áttétetik« (a felső osztályba, vagy esetleg nem tétetik át), a mit ezután az iskolák be is tartottak.

Az 1840. szept. 9–11. tartott egyetemes gyűlés pedig, melyen most először megjelent Kossuth Lajos is, elrendeltetett a magyar nyelv érdekében hozott törvénynek kerületenként való kihirdetése s *elrendeltetett, hogy az anyakönyveket magyar nyelven vezessék a lelkészek*; mikor pedig az iskolai tanterv megállapítása tárgyában kinevezett bizottmány beteresztette munkálatát, mely helyesléssel fogadtatott, elrendelte az ev. egyetemes gyűlés, hogy a mely középiskola azt a jövő 1841. szept. 1-éig életbe nem lépteti, nem fog nyilvános iskolának tekinteni és az ev. egyetem részéről segélyezésben részesülni; továbbá, hogy *minden olyan tantárgy, mely szövevényesebb terminologia nélkül előadható, magyar nyelven taníttassék, minden bizonyítvány és iskolai kimutítás magyar nyelven szerkesztessék, s a magyar nyelv és irodalom kötelező tantárgynak tekintessék.*¹

Ide az ágostai hitv. ev. egyház a maga egyetemességében magyarrá lett s azon hazafias mozgalmak, melyek már az 1821-iki szept. 1. 2., majd az 1828-ki márcz. 24-én, de különösen az 1830. aug. 30 és 31. napjain megtartott egyetemes gyűléseken a magyar nyelv érdekében mindent megmozgattak s melyek 1832-ben már oly hatalmassá lettek, hogy az 1832-ben szept. 2–3. tartott egyetemes gyűlésen — az azóta rossz befolyások folytán szomorú hirbe keveredett túróczi esperesség azt jelentette: »hogy a magyar nyelv terjesztése céljából, kebelében felsőbb magyar tanintézetet állított fel« s kérte annak segélyezését, a mire azután az egyetemes pénztárból 500 frt s az egyetemes felügyelőtől, b. Prónay Sándortól, még külön 250 frtot kapott, diadalmaskodtak.

Magában a Collegiumban, mely ezen egyetemes rendeleteknek — ő lévén egyike a magyarság legnagyobb apostolainak — készségesen engedelmeskedett s mely ezentúl jegyzőkönyveit is magyar nyelven szerkesztette, ezen iskolai év kellemetlen dologgal, mert perrel kezdődött. Ugyanis a coll. pártfogóság 1840. szept. 8-iki közgyűlésén szervezett tápintézetének az Alumneumnak élére Klein György német elemi felső osztálybeli tanítót választván s annak az alumneumi épületben szállást adván, a helybeli ev. tót egyház a tápintézeti szállást, mint szerinte a tót egyház kántortanítóját illetőt, reclamálta, visszakövetelte s mivel nem kapta meg, perbe fogta a Collegiumot. Ezen hosszadalmas és sok kellemetlenséget okozó pernek csakis 1854-ben lett vége, mikor már a Collegium minden egyházi fórum előtt (esperességi, kerületi s egyetemes consistorium) győztes lett.

Az egyetemes gyűlés az evangélikus közoktatás ügyét rendezni, szabályozni kívánván, nemcsak azt vitte ki kérelmével, hogy 1840. szept. 29-én az 1827-iki k. rendelet betartásával a külföldi egyetemekre való kimenetel újra megengedtetett, hanem azt is, hogy a közoktatásügynek ezen egyetemes szervezését az új, 1840. szept. 10-én beiktatott egyetemes felügyelő gróf Zay Károly vette kezébe. Ez megigértén, hogy ezen cél-

¹ Lásd: Haán L. i. m. 60–61. lap,

ből a tanárokat értekezletre fogja hívni, a tanár karok mind siettek az új lelkes főfelügyelőt ezen üdvös elhatározásáért üdvözölni; így az eperjesi collegiumi tanári kar is 1840. nov. 15-én, másrészt pedig előkészíteni a magok körében az általa összehívandó egyetemes tanári értekezletet, minek folytán a tiszai ker. iskolák tanárai 1841. június végén Eperjesen tanácskozmányt tartottak. Midőn pedig gróf Zay Károly 1841. júl. 20. s. k. napjaira Zay Ugróczra összehívta *az első egyetemes ev. tanári gyűlést*, a Collegium kiküldötte a maga képviselőit, követeit: Munyay A. L. igazgatót és Vandrák Andrást a bölcsészet tanárát, utóbbi azután az egyetemes tanterv készítésével bízott meg a zay-ugróczy tanárgyűlés által.

Ez iskolai évről felemlítjük még azt, miszerint az Eperjesen 1841. ápril 23-án dühöngött nagy tűzvész szerencsére nem ártott a Collegiumnak, melynek padlásán ekkor, diákszállások is voltak, mert az megóvatott. A tanulóiifjúság száma 130 »jövevény« mellett fels. oszt. 214, als. oszt. 196, összesen 410 volt.

Az ezen iskolai év bezárása után 1841. aug. 17. s. k. napjain Rozsnyón megtartott ev. tiszai ker. közgyűlésen nagy eszme lőn felvetve, a reformátusokkal való egyesülés az »Unio« eszméje (16. p.), majd elemmentáris erővel tört ki a kerület magyar szellemének hatalma s midőn eltiltott mindenféle tót kört, egyuttal kimondotta a 18 pont alatt, *hogy magyar nyelvű tanítást kíván minden iskolában s a hol csak lehet, minden tárgyban*, a püspököknek magyarnak kell lennie, (sőt a püspöki hivatalra nézve a kort is megakarták határozni, (17. p.) *a ki magyarul nem tud, sem pap, sem tanár, sem tanító nem lehet* (29. p.) A tanítóképző ügye újra egy lépést tett előre. A Collegium tanárai segílyt kérvén, abban részesítettek.

Az 1841/42-ik iskolai év a milyen szerencsésen kezdődött, mert hiszen a Collegiumnak sikerült Klosz Károly híres orgonaművészt szerezni meg a collegiumi énektanítás és énekkar vezetőjeül és mert a Collegium újra nagyobb hagyományban részesült, nevezetesen Krumbholcz Sámuel, Pozsonyban 1841. nov. 24-én kelt végrendeletében a tanárok jobb fizetésére 1000 pengő frt és az alumneumra 500 p. frtot hagyott,¹ majd tomkaházi Thomka István, a ki a bártfai ev. egyháznak Bártfa városa elleni perében, melyben az a Hrabovszky Péter által a bártfai ev. iskolának hagyományozott tetemes alapítványt követelte, ügyvédje volt, ezen perbeli ügyvédi díját 200 p. frtot »Hrabovszky Thomka alapítvány« czimén a Collegiumnak ajándékozta 1842. máj 15.,² a nyíregyházi Kobilitz Dániel 100 p. frttal, 1842. jun. 1. »Kobilicz alapítványt« tett,³ mihez végül az alumneumnak Csupka András által adott 40 p. frt 1842. okt. 9.,⁴ és a chisnyóvízi Clementis István által még 1841-ben tett, most már folyóvá lett »Clementis-féle« 1000 frtnyi ösztöndíj alapítvány és az alumneumnak adott évi 2 frt 30 krnyi adomány járult, mely pontosan fizetetik;⁵ épen olyan kellemetlen lefolyású volt, mert hiszen a nagyobb

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkve 217—227. lap.

² Lásd: u. a. jekv. 227—228. l.

³ U. a. jkv. 228. lap.

⁴ U. a. jkv. 228. lap.

⁵ Lásd: u. a. jkv. 228. lap.

tanulók között féktelen, rakoncátlan szellem lépett fel, tömérdek volt a kihágás, a panasz, a tegyelemi eset s a tanári kar örökösen ostrom állapotot volt kénytelen fentartani. Magok az egyes tanárok is insultusnak, bántalmazásnak, voltak kitéve, különösen az urfiak részéről, a mire nézve szomorú eseteket jegyeznek fel a coll. jegyzőkönyvek. Volt eset, hogy magának a Rectornak Munyay A. Lajosnak kellett a tanári kar előtt panaszt emelnie! A collegiumi »kicsengető« csengetyű sokszor szólalt meg! . . .

Az ezen iskolai év közben 1842. május 19-én Iglón tartott kerületi gyűlésen, melyen a Collegiumot Vandrák András képviselte, ki ugyan-ezen gyűlés határozatából a Berzeviczy Gergely-féle ev. tiszakerületi (Coordinatiót) egyházi és iskolai szervezetet magyarra fordította, a kerület jobbait foglalkoztató azon terv, hogy egy tanítóképzőintézet állíttassék, nagyszerű fordulatot nyert, a mennyiben elhatározott, *hogy egy egyetemes országos ev. tanítóképzőintézetnek közös erővel való felállítására a többi hazai ev. egyház kerületek felhívassanak.* (Fájdalom ezen nagyszerű tervből nem lett semmi, de a gyűjtések e kerületben tovább folytak s azok tolyton nyilvántartottak: így az 1843. aug. 2. Felkán tartott ker. gyűlésen, 1844. júl. 2. Késmárkon tartott kerületi gyűlésen, melyen 33. p. a tanítóképző szervezve és annak felállítására egy bizottság is kiküldve lett, míg végül fel is állíttatott az Nyiregyházán, mert hiszen az 1845. júl. 9. s. k. napjain Jolsván tartott ker. gyűlés 28–32. pontja feltüntetvén a ker. tanítóképző pénzügyeit, elérkezettnek látta az időt annak felállítására. Ez a mai ev. tiszai ker. coll. tanítóképzőnek első fellépte.)

Hasonló nagy terv volt az, melyet a gróf Zay Károly egyetemes felügyelő által felvetett »Unio«-val kapcsolatosan megvalósítani igyekeztek egyházunk jobbjai s melyet az 1841. szept. 8–10. napjain Pesten tartott egyetemes gyűlésen a dunamelléki református egyházkerület indítványa tett »mozgató eszmévé«, t. i. a két protestáns egyház által közösen felállítandó »pesti prot. főiskola eszméje«. Mind az »Unio«-ért, mind pedig ezen közös főiskoláért lelkesedett ev. tiszai kerületünk és bár az »Unio« — fájdalom — a Metternich-féle machinatiók, izgatások folytán elbukott, mert hiszen a nemzetiségi féltékenység ördögét — szabadította reá Metternich, — addig ez utóbbi legalább részben sikerült, az évek multán Pesten felállított *közös protestáns theológiának* szervezése és megnyitása folytán.

Nagy eszmékben és nagy tervekben gazdag ezen korszak. Ezen nagy eszmék egyike volt az ev. egyház iskoláinak *egy* tanrendszer szerinti berendezése. Ezen egyetemes tanrendszer a zay-ugróczy tanári tanácskozmányban, mint láttuk, 1841-ben elkészült és a gondos Vandrák András fogalmazásában került az egyetemes gyűlés elé. Az egyetemes gyűlés meg leterjesztette azt alkotmányos tárgyalás végett az egyes kerületekhez. Most ezek megtévén észrevételeiket, s nevezetesen a tiszai ker. az 1842-dik év júl. elején Késmárkon tartott tanári tanácskozmány ajánlatához képest, az 1842. júl. 15-dikén s köv. napjain tartott egyetemes gyűlés kimondotta, hogy a mely iskolák nyilvánosakul elismertetni kívánnak, *kötelesek ezen tantervhez ragaszkodni, alkalmazkodni.*¹ Ezen tanterv azután 1861-ig az acsai

¹ Lásd: Haán L. i. m. 67., 68. l.

tanterv elkészültéig volt érvényben, csak hogy a közbejött szabadságharcban s az annak elnyomása után beállott szomorú korszakban teljes megvalósítása lehetetlenné vált.

Az 1811/2-diki iskolai év végén tartott collegiumi pártfogósági közgyűlésen kimondatott, miszerint azon tekintetből, hogy a felsőbb osztályokban tanító tanárok egyenrangú kartársaknak tekintsék egymást az eddigi *állandó coll. igazgatóság* megszűnik s ezentul évről évre választatnak a collegiumi igazgatók. Ezen határozatnak megfelelőleg Munyay A. L. után előbb Csupka András. kinek nagy hire, a jogi tanfolyamot felvirágoztatta úgy, hogy a délvidéki gazdag ráczok csapatostól jártak fel Eperjesre a jog tanulmányozására, választatott meg s mivel az az igazgatói tisztet elfogadni vonakodott a már akkor is nagy nevű, köztisztelőben és szeretetben álló Vandrák András lett az új Rector.

Ezen iskolai évben a »jövevények« száma 125. A felső oszt. 214, az alsó oszt. 197 tanuló volt. Összesen 411.

Az 1842/43-diki iskolai évet 1842. szept. 1-én már az új igazgató, Vandrák A. nyitotta meg, a ki 145 »jövevényt« irt be a coll. anyakönyvbe, a régente ugynevezett »Album«-ba.

Az új igazgatónak nemsokára fényes alkalom adatott kiváló szónoki erejének kifejtésére. Ugyanis gróf Andrássy Györgynek Sáros v. m. új főispánjának fényes beiktatási ünnepélyén a Collegium is részt vett, egy követség által üdvözlőlvén a főispánt. E követségnek szónoka Vandrák András volt. Majd coll. pártfogósági határozatból a Collegium jótevőinek tiszteletére évi ünnepély határoztatván, az első ilyen ünnepélyen, 1842. okt. 3-dikán újra Vandrák András tartott nagy beszédet. Mindkét beszédével sok barátot szerzett a Collegiumnak.

Az országszerte fellendülni kezdő nevelés ügy mozgásba hozván a szíveket, könyvűvé lett a lelkes Benczur Józsefnek, volt collegiumi tanárnak, barátokat szerezni azon eszmének, hogy Eperjesen a Collegiummal kapcsolatban *testgyakorló-intézet* (Gymnastika) állíttassék.

És ime csakugyan létre is jött az — részvények útján — az egykori ev. külvárosi iskola telkén Ezen (természetesen nyári tornázásnak) testgyakorló-intézetnek első mestere Wagner Julian volt. A testgyakorlatok kedves, üdítő foglalkozássá lőnek! — —

Ez iskolai évből felemlítjük még, miszerint Vandrák A. még ősszel magyarrá tette az ügykezelést és okt. 15-dikétől már az osztályzási táblák, egyetemes gyűlésileg megrendelt kimutatások is magyar nyelven szerkesztettek; s hogy a kedvelt, jeles Klósz Károly ének-mester helyét a siléziai Waitzner Frigyes foglalta el. kire nézve joggal jegyezhetette fel Vandrák A. e szavakat: »szerencsétlen választás;« továbbá hogy az 1843-dik év elején leköszönt a Collegiumnak 1820 től fogva hű pénztárnoka Kriebel András s utódjául Csupka Gusztáv ügyvéd választatott; hogy új collegiumi jegyzővé Irányi István lett s végül, hogy az iskolai év végével, 1843. jul. 12-dikén az ev. tiszai egyházkerület főiskoláinak tanárai Löcsén tanácskozmányt tartottak, a zay-ugróczy tanterv keresztülvitelének megbeszélése, megállapítása céljából s hogy a tanácskozmányon a coll. tanárok közül is több vett részt Vandrák András igazgatóval élén,

és hogy ezen iskolai évben Kulik rajzmester rajzmintákat nyomtatott a coll. ifjak használatára s ezen rendszeres rajzoktatás útján e téren előbbre vitte a tanügyet.

Tanulók száma a fels. oszt. 205, az als. oszt. 193. Összesen 398.

Az 1843|4-dik iskolai évet már ismét Munyay A. L. nyitotta meg, mint igazgató beírott 116 jövevénynyel s összesen 350 tanulóval: a fels. oszt. 171, az als. oszt. 179. — 1843. szept. 7-dikén meghalván dr. Krieger Sámuel, a Collegium orvosa, jó barátja, az 1843. szept. 8-dikán tartott, a collegiumi jötevők emlékének tiszteletére rendezett emlékünnepeyen már ismét egygyel több volt, a kiről kegyelettel megemlékezni az igazgató erkölcsi kötelességének tartotta. Az ugyanez napon tartott őszi pártfogósági közgyűlésen lemondott agg kora miatt a Collegiumnak buzgó, munkás felügyelője Gantzaugh József, kinek 13 éven át szerzett érdemeit a lemondását fájdalommal tudomásul vevő gyűlés jkvi külön pontban méltányolta. Utódjául a fiatal, buzgó, tetterre vágyó Pulszky Ferencz választatott. Majd szept. 30-dikán leköszönt Sárossy Tamás coll. vidéki felügyelő is. Új felügyelőül fancsalí Joób Vendel lett megválasztva, úgy, hogy a következő évtől ő legyen a helybeli s mint országgyűlési követ a haza szolgálatában eltávozó Pulszky Ferencz, a vidéki első felügyelő. Az új coll. felfelügyelők, különösen a tevékeny Pulszky Ferencz, azután hatalmasan hozzáálltak a Collegium újjászervezéséhez. Nagy terveket forgattak elméjökben, főiskolává akarják tenni a Collegiumot és e célból át, illetve kiépíteni. Mielőtt azonban ehhez fognának, tudni kívánják a collegiumi pénzügy állását. Hozzáfognak tehát a coll. alapítványokról és tőkékről szóló kötelezvények rendezéséhez és azt a pártfogóság segélyével keresztül is viszik. Majd átnézik a Collegium szervezetét, törvényeit. Azt czélszerű módosításokkal, pótlásokkal látják el s felterjesztik megerősítés végett a kerülethez, melytől egyttal segélyt is kérnek (És a ker. gyűlés 1844. júl. 2-dikán Késmárkon azután tudomásul veszi azt, s a segélyt megígéri.) Majd kinyomatják magyar s latin nyelven a coll. iskolai törvényeket s Vandrakkal oldalukon lehetőleg minden tárgynak magyar nyelven való tanítását követelik. És a magyar nyelv a Collegiumban a tanításnál mindinkább és inkább tért foglalt. Ez azonban soknak nem tetszett s így az ezen reformok megvalósításán fáradozó coll. pártfogósági iskolai gyűlések nem folyhattak le viharos jelenetek nélkül. Az ellenlábasok attól féltek, hogyha majd a Collegium s vele Eperjes teljesen megmagyarosodik, kimarad a sok, Eperjesre s nevezetesen a Collegiumba a német nyelv elsajátítása-céljából jövő alföldi és reformatus tanuló. Hiszen tagadhatatlan, — mint azt a jövő bebizonyította — valami alapja volt félelmöknek.

De a belső reform megindult s kibatolt az eperjesi ev. egyházra is mert már 1844. januáriusában kimondotta az egyházi közgyűlés, miszerint ezentul minden hónapban egyszer magyar isteni tisztelet lesz tartandó. Hogy pedig ez minél könnyebben menjen s az ifjuság által a közönség minél inkább bevonassék, a felügyelő Pulszky Ferencz s más vele tartó coll. pártfogók meghozatták a győri magyar énekes-könyvet s abból 20 példányt az ifjuságnak ajándékoztak. És számításuk sikerült, az ifjuság példája vonzott, hatott.

Az iskolai év vége felé újra öröm és gyász váltakozott a Collegiumban. Örült a Collegium, hogy 1844. május 20-dikán komlós-keresztessi Fejérváry Gábertől Pulszky Ferencz coll. felügyelő kezébe letett 2000 ezüst forintnyi adományt kapott pénztárának gyarapítására;¹ de még inkább örült, hogy már ekkor nagynevű, kitűnő tanárát, Vandrák Andrást el nem veszítette. Pedig ez veszély komolyan fenyegette a Collegiumot, mert a Nyiregyházán szeptemberben megnyitandó tanítóképző-intézet igazgatójául, melyre a nyiregyházi városi és egyházi fényes ajánlatokon felül 33,600 frt gyűlt össze, a Harkácson, a kerületi felügyelő: Draskóczy Sámuel lakásán tartott ülésből Vandrák A. felhivatott. Vandrák András azonban ez igazgatói állást el nem fogadta. Gyásza pedig a Collegiumnak az volt, hogy 1844. június 20-dikán eltemette 74 éves korában elhunyt egykori jeles felügyelőjét s mindenkor jó barátját, Gantzaugh Józsefet.

Az 1844/45-dik iskolai év a legnagyobb tervelések között éri a Collegium felügyelőit. Az eddigig rendbeszedték, most már egy nagyszerűbb Collegiumi épületet kívánnak berendezni. Éppen midőn ezen tervelgetések javában folytak, kihirdettetett Lucskai Bánó Gábor végrendelete 1845. márcz. 19-dikén. *Lucskai Bánó Gábor végrendelete* még 1826. aug. 26-ról volt keltezve. Ennek értelmében a Collegiumnak *hagyta ásványtani, természettajzi és természettani muzeumát, történelmi és földrajzi gyűjteményeit, 1000 darabból álló könyvtárát és hagyott azonfelül 300 pengő frtot.*² Pár nappal reá, hogy a Bánó-féle könyvtár a Collegiumban elhelyeztetett, (máj 2.) bontatott fel. Gantzaugh József volt érdemes coll. felügyelő végrendelete 1845. máj. 15., melyben az 1838. ápr. 10-diki kelettel a Collegiumnak azon ezélra, hogy a felsőbb leányiskola helyiségét kebeléből eltávolíthassa s a Collegiumnak 1785-diki megvétele alkalmával reá hárult azon kötelezettség alól, hogy a leányiskolának és tanítójának, nemkülömben a német egyházfinak lakást köteles adni, magát megválthassa, 1000 frtot s a coll. Alumneumnak azon feltétellel, hogy annak kamataiból József napkor az ifjúság pecsenyét kapjon, 400 frtot, s végül az ev. m. n. egyháznak egy új leányiskolára 500 frtot hagyott.³ Ehez járult az is, hogy az 1845. május 2-dikán elhalt ügyvéd Henszelmann Frigyes 700 drb könyvből álló könyvtárát, Kriebel Ernő és Eördögh Károly a Collegiumnak adták. A tervelgetések tehát kedvező előjelek, kedvező auspiciumok között folytak.

És a Collegium felügyelői, különösen az erélyes és körültekintő Pulszky Ferencz ekkor tervbe véteti a Collegiumnak újból való kiépítését. Fuchs sóvári építész a tervet el is készíti.⁴ A terv szép volt. A Collegium földszinti részében bolthelyiségek, az első emeleten tanári szállások, a 2-ik emeleten tantermek, könyvtárak, museumok és egy díszterem lett volna. A kiviteléhez szükséges pénzös zeget 300 darab egyszáz forintos részvények útján gondolták összehozhatni. A tervet azután felküldték az esperességi s annakutána a kerületi s ez által az egyetemes egyházi elől-

¹ Lásd: Alapítványok stbi jkvét. 228., 229. lap.

² Lásd: Alapítványok stbi jkve. 229—234. lap.

³ Lásd: Alapítványok stbi jkve. 234—243. lap.

⁴ Lásd: 1861-diki Máday K.-féle Can. Vis. jkve.

járóságnak. Mindezen hatóságok készséggel járulván a nagyszerű terv előmozdításához, most már annak keresztülvitelére került a sor. A felhívás a nyomdába került. Majd a collegiumi felügyelők s a fentnevezett hatóságok által aláíratván, 1846. jan. 1-ji kelettel szétküldetett.¹ E felhíváson a Collegiumnak leendő képe is fel van tüntetve.

Míg ezek nagy körben, nagy reményekkel történtek, azalatt benn a Collegiumban kellemetlen viták folytak a tanárok között a felett: miképpen ünnepeltessék meg a Collegiumban az ur vacsorája és az ezt megelőző gyónás és deprecatio, míg végül is abban történt megállapodás, hogy minden e hazában, akkor szokásos nyelven.

Az iskolai év vége felé azon kellemes meglepetés érte a Collegiumot, hogy a pécsi püspök által a magyar természet vizsgálók ottani gyűlésére meghívatott.

Junius végével megtartatván a 124 »jővevény« s összesen 361. fels. oszt., 184. als. oszt., 177 tanulóval a vizsgálatok, különösen nagy elismerést aratott a testgyakorlatoknak ügyes tanítója Valét Károly, a ki az eperjesi gymnastikát felvirágoztatta.

A jul. 9. s. k. napjain 1845. Jolsván tartott kerületi gyűlésen, semmi különös sem fordult elő a folyó ügyeken kívül, csak Jozeffy P. püspök lemondása, melyet azonban egy évre visszavett és egy *Győrben felállítandó ev. főiskolára* való segélygyűjtés. A Collegiumnak tehát versenytársa akadt újból. Folyt ekkor a gyűjtés ezenkívül a ker. tanítóképzőre, közös prot. főiskolára stbi stbi.

1845. július 16—19-ére az 1844. szept. 2. s. k. napi egyetemes gyűléstől nyert megbízatásához képest, az egyetemes felügyelő gróf Zay Károly újlag meghívta a tanárokat, ev. egyetemes tanári gyűlésre Zay-Ugróczra. Ez volt a 2-ik ilyen egy. tan. gyűlés Főfeladata »a tanrendszernek a fenytéket illető része« tehát a fegyelmi törvények elkészítése és a tanrendszerben netalán szükséges némi módosításokra nézve javaslat tétele.² A Collegium követői ezen gyűlésen Fuchs Albert és Krayzell András tanárok voltak. A tanárok megfeleltek feladatuknak s az egyetemes felügyelő az 1845. aug. 15-én s. k. tartott egyetemes közgyűlésen jelenthette »hogy az elfogadott tantervnek a fenytékre vonatkozó részét a szakférfiak ál al kidolgoztatta, valamint ugyanazok által a tantervet még egyszer átnézte.« Kiadatott a kerületeknek »ahhoz szólás végett.«³

Alig érkeztek haza a Collegium tanárküldöttei a gyűlésről, elkezdett szakadni az eső és három napi zápor eső után, a Tarcza, a Szekeső kiöntvén, roppant vizáradás borította el Eperjes határát, úgy, hogy a víz a Tarcza menti kertekben embermagasságra emelkedett s feljött egészen a város alá, a malom árokig, nagy károkat okozván a tornahelyiségben s a mellette fekvő ev. tanári és papi káposztás földekben, kertekben.

Az 1845/46 diki isk. évet 1845. szept. 1-én már ismét Vandrák András nyitotta meg mint igazgató. Ez iskolai évben a »jővevény« 120; fels. oszt. tan. 166, als. oszt. 174. Összesen 340.

¹ Lásd: Az okmánytárban egész terjedelmében.

² Lásd: Haán L. i. m. 70. l.

³ Lásd: Haán L. i. m. 71. lap.

1845. decz. 22-dikén a helytartó-tanács betiltotta a Dierner Endre Eperjesen is használt »Egyháztörténet«-ét.

1846. jan. 1. keltezve s majd aláírás után szétküldve lőn a Collegium új kiépítése céljából kibocsátott felhívás, melyről az imént szólottunk.

Az ifjuság rakoncátlan. Zajongásáért az ekkor tartott 1846. jan. 5. megyei közgyűlésről is kitiltatik.

Ugyanekkor Fuchs Albert tanár elfogadván a pozsonyi meghívást lyceumi tanáruul s eltávozván, helyébe Bécsből, a késmárki születésű jeles fiatal természettudós Hazslinszky Frigyes hivatik meg a »mathematika és physika tanszékére.« Hazslinszky Frigyes február elején érkezett meg Eperjesre, majd 1846. ápr. 20-dikán a coll. pártfogóság által azon feltétellel, hogy a muzeumokat is gondozni fogja, a miért a Collegiumban nyert szállást és azon kedvezménynyel, hogy minden 3-ik évben ő lesz az igazgató, rendes tanárnak választatik.

Ugyanazon napon, 1846. márcz. 3., midőn a Collegiumnak egyik buzgó pártfogója, a Cherogerontikon-nak egyik megalapítója, Hellner Sámuel ügyvéd 66 éves korában meghalt, mondott le a pénztárnokságról Csupka Gusztáv s választatott annak helyébe dr. Stolcz Sámuel. Ugyanekkor a Collegium ügyészévé Lehoczky Ödön lett felkérve. Ezen tiszteit eddig lelkesedésből s ingyen az elhalt Hellner Sámuel vitte. Csupka Gusztáv a számadásokat »végre beadván,« kitünt, miszerint a Collegiumnak ezen időben 3662 v. frt bevétele, 3655 v. frt kiadása volt. A tanárok fizetésének összege 2146 v. frt. A coll. tőkék után azonban a kamatok nagyon rendetlenül fizetettek, úgy hogy nagy volt a kamathátralék. Ez annál nagyobb bajjá lett, mert a növekvő drágaság folytán a tápintézet zavarba jött. Annyira, hogy a pártfogóság kényszerítve látta magát kérés leveleket küldeni szét a helybeli s közeli urakhoz, egyházakhoz segélyért. Ezeknek szerencsére szép eredménye lett s különösen természetmennyekben. Ezen segélynyújtásban kitűntek a sáros-zempléni ev. egyházak, melyeknek küldöttői már 1839. jun. 11. és 12. és 26-dikán Eperjesen tartott esperességi közgyűléseken is, midőn Munyay A. L. theol. tanár és coll. Rector egy új történeti tanszék felállítása céljából megkereste volt a gyűlést segítségért, egyházankénti gyűjtést rendeltek volt el s a óta, mint egykor régente folytonos élénk összeköttetésben állott a sáros zempléni esperesség a Collegiummal, úgy, hogy esperességi közgyűléseinek napját is mindenkor a coll. vizsgálatok napjára igyekezett kitűzni.¹

Alig záródott be az iskolai év, 1846. jul. 9-dikén összeűltek az ev. tiszai egyházkerületben lévő főbb iskoláknak tanárai tanácskozássa Eperjesen, hogy megtegyék észrevételeiket az egyetemes gyűlés által, a kerületekhez leterjesztett egyetemes átvizsgált tanrendszer és az új fegyelmi szabályzat felett. Elaboratumukat ezután magáévá tevé az 1846. jul. 15-dikén Dobsinán tartott kerületi közgyűlés, bár nem zajos viták nélkül. Ezen kerületi gyűlésen többek között (37. p.) Jozeffy Pál püspök kijelentette, hogy mivel hivatala tovább viselésére »számosabb egyház által fel-

¹ Lásd: Hörk J. S. Z. e. Monographia 184. s. k. lapjain.

szóllíttatott, magát annak további viselésére elhatározta.* »Köztudomás végett jegyzőkönyvbe iktattatik.«

1 46. aug. 9–16-dikáig a magyar természetvizsgálók Kassán s Eperjesen tartván közgyűlésüket gróf Andrássy György sárosi főispán elnöklése alatt, ezen gyűlésen a Collegium tanárai élénk részt vettek, valamint azon, 1846. aug. 10-dikén Pesten tartott egyetemes protestáns tanári konferencián is, melyre az eperjesi Collegium részéről indokolt javaslatok küldettek, a protestáns tanügynek egyetemes altonom egyházi szervezésére nézve.

Az 1846/47-diki isk. évet már a természettudósok gyűlésén feltűnő Hazslinszky Frigyes nyitotta meg mint Rector 1846. szept. elején, az anyakönyvbe újon beíratott 166 »jövénynyel« és összesen 390 tanulóval. Fels. oszt. 204, als. oszt. 186.

Ezen iskolai év csendben, a szokásos iskolai munka közben folyt le. A mindennapi egyhangúságot semmi különös, fontosabb esemény sem zavarta meg. Az iskolai életből csak annyit említünk, hogy a tanári kar nagyobb gondot fordít az írásbeli dolgozatokra s azokra szigorú büntetéssel is kényszeríti az ifjakat s hogy az 1847. jan. 13-diki rendelettel a r. katolikus ifjak a protestáns iskolák látogatásától eltiltattak.

Ez iskolai év közben meghalt a Collegium egyik (hasonszenvi) orvosa 1846. okt. 6. dr. Gartemann János és egyik tanítója, Klein János György, 1833 óta elemi tanító a felső osztályokban. † 1847. jul. 24-dikén. Alapítványul a Collegium ez iskolai évben Havir János ügyvédől 350 v. forintot kapott.¹ Az iskolai év végével megtartott közvizsgálatokon, különösen a testgyakorlatok felett tartott szemle keltett a pártfogóknál nagy tetszést. A vizsgálatokkal kapcsolatosan 1847. jun. 23-dikán megtartott colleg. pártfogósági közgyűlésen Szilvágyi József a magyar, német és francia nyelv és irodalom tanárául lön megválasztva. 1847. jul. 24-dikén pedig Klein J. György helyére Marczy János. Az 1847. jul. 14. s k. napjain Göllnitzbányán megtartott ker. gyűlésen, melyhez a Collegium a folyton tartó, sőt emelkedő drágaság folytán segélyért folyamodott, a felügyelő F. Joób Vendel és Vandrák András tanár képviselték a Collegiumot. Csak kár, hogy a magyar természetvizsgálók 1847. aug. 11–18. napján Sopronban tartott közgyűlésén, melyre a Collegiumot herczeg Eszterházy Pál külön meghívta, valamint az ugyancsak akkor aug. 9., 10. napjain, ugyanott tartott ev egyetemes tanári tanácskozányon, melyre már 1847. máj. 15-dikén hívtak meg a collegiumi tanárok, az uralkodó nagy drágaság folytán a Collegiumból senki sem jelent meg.

Teljes ellentét volt az előbbi csendes, nyugalmas iskolai évnek az 1847–48-diki, melyet ismét Munyay A. L. nyitott meg mint coll. igazgató 149 újonjot s összesen 377 tanulóval; fels. oszt. 176, als. oszt. 201.

Az iskolai év ugyan csendesen kezdődött s más változást a Collegiumban nem is hozott, mint, hogy a kitűnő organista Gáspár János vette át az énektanítást, a ki azt aztán rendezte is és hogy 1848. jan. 6-án meghalt Thomka István esperességi felügyelő, a Collegiumnak bizgó pártfogója, a ki 1848. márcz. 29-én az ev. tiszai kerület 25 éven át volt

¹ Lásd az 1861-diki Can. Vis. jkvét.

püspöke Jozeffy Pál superintendens követett, a ki a Collegiumnak 1000 pengő forintot hagyott, hogy egy a Collegiumban tanult, külföldi egyetemekre menő, papjelölt segélyeztessék évi 60 v. frt ösztöndíjjal;¹ de az 1848-iki márczius a Collegiumban is új életet, új mozgalmakat, új nagy terveket keltett. A világ hódító nagy eszmék: a szabadság, egyenlőség, testvériség, lázba hozták a Collégium ifjúságát is. A pozsonyi, majd a budapesti eseményeknek híre elterjedt Sárosban s Eperjesen is s a szabadelvűek és konzervatívok mozgalmi hullámvászába hozták a társadalmat. Eperjes és vidéke nehezen mozdult volna, de a fiatalság a tanárok és tanítványaik magasan fellobogó hazafias érzelme, általánossá tette a háromszínű kokárdákkal jelzett, magyar-nemzeti hazafias buzgalmat s a haza hívására, szavára megalakul a nemzeti őrsereg Eperjesen is s már április hava a tanárok fiatalabbjait is a nemzeti őrseregbe sorozva találja. Hogyan lehetett volna tovább folytatni a tanítást, midőn a fiatalság a könyv helyett a kardot forgatja, a tanárok pedig a katedrák helyett, mint nemzeti örök, az őri helyeket foglalják el?²

Nem volt mást mit tenni, mint szétbocsátani az ifjúságot, bezárni az iskolai évet.

Ez megis történt 1848. május végével. A mozgalmas napok szent lelkesedése minden téren újat, nagyot, magyar nemzetit kíván terepíteni! Nem csoda, hogy a már elébbi években meghonosult tanári értekezletek is ilyen irányban kívánnak most hatni. Az 1848. júl. 19., 20-dikán Eperjesen tartott kerületi gyűlést megelőzőleg ugyancsak itt Eperjesen tartott ev. tiszai kerületi tanári értekezlet ilyen irányban kívánja ujjíteremtetni az iskola-ügyet s ismervén az ápr. 11-dikén befejezett országgyűlésnek a magyar közművelődésért minden áldozatra kész hangulatát, felterjesztést tett a kerületi gyűléshez, ez pedig (28. p.) a kormányhoz. A kormány kész segélyt adni, mert hiszen az iskolákat rendezni kívánja. A nagylelkű Eötvös József mint cultus-minister különösen az eperjesi Collegiummal szemben viseltetett nagylelkűleg. 19 ezer forint évi segélyt ígért annak, ha ennek ellenében a Collegium a kormánynak a felügyelet gyakorlására nézve s egyes tanszékek betöltésére nézve nagyobb jogot, s illetve nagyobb befolyást enged. Ámde akadtak, kik az autonómiát feltették és most megőrizni kívánták azt az I-ső magyar független miniszteriummal szemben!!! — — b. Eötvös Józseffel szemben!!! — —

A kerületi gyűlésen felmerült iskola-rendezési terv különben az volt, hogy mivel mindent mindenütt fenntartani magát a kerület elég erősnek nem érezte: kivünni kívánta, hogy Eperjesen akadémia legyen gymnasium nélkül, Késmárkon, Lőcsén, Rozsnyón főgymnásiumok, Miskolczon pedig főreáliskola szerveztessék.³ Az 1848. júl. 27. s aug. 30. s k. napjain tartott egyetemes gyűlésen azonban Eperjes felett Késmárk látszott diadalmaszkodni.⁴ Az bizonyos, hogy az 1848-ki szentesített XX. törv.-cikk folytán nagyon sokat várt felekezetünk s az is bizonyos, hogy a nagylelkű kormány s nevezetesen b. Eötvös József sokat akart adni, de az is bizonyos,

¹ Lásd 1861-ki Can. Vis. jkvét.

² Lásd névsorukat az okmánytárban.

³ Lásd ezen ker. gyűl. jkvét 28. s k. pontjait.

⁴ Lásd: Palcsó Ist. A késmárki ev. lyc. tört. 73. lap.

hogy egyházunk vezérférfiai alaptalan féltékenykedésből a kínált előnyöket elfogadni vonakodván, az egyházunk és iskolánk felvirágoztatására kínálkozó legkedvezőbb alkalmat elszalasztották. Pedig mint azt az ev. tiszai kerületnek alig hogy megválasztott, már is. cul. min. osztálytanácsosul távozó felügyelője, Fabriczy Sámuel, az 1848. jul. 19-diki közgyűlésen mondotta¹ »a nagy események korában egyedül rajtunk áll az új idők szép virágait édes gyümölcsökké érlelni « De hát ezt megtenni, nem csak az ev. tiszai kerület, hanem az összes protestáns felekezetek is elmulasztották; mert hiszen tudjuk, hogy az 1848. aug. végén tartott szept. elején, de már szept. 1-től az erdélyi ev. szászok nélkül folytatott, közös protestáns egyetemes értekezleteken, melyekből folyólag a prot. felekezetek 1848. szept. 4-dikén báró Eötvös Józseffel is értekezést tarottak, a mikor is Szoboszlay Pap István ref. püspök volt a protestánsok szószólója, a protestánsok, a különben nagyon előzékeny miniszterrel megállapodásra jutni nem tudtak.² Mint nem tudtak a vizsály magvát elhintő Metternich machinatiói folytán a nagy lelkesedéssel felkarolt »Unio« keresztülvitelére sem. Ugy, hogy midőn ezen nagy dolgokról az 1848. szept. 14. s. k. napjain Iglón tartott ker. gyűlésen jelentés tétetett, mindenki érezte, hogy valami hibának kell a dologban lennie. Ezen gyűlésen különben az ez évi júliusi gyűlésen felszentelt új püspök, Pákh Mihály mellé Szontágh Lajos választott ker. felügyelővé. Vandrák A. pedig megbízott az egyetemes gyűlés szervezetének fogalmazásával. Ezen kérdés már régen foglalkoztatta a kerületeket, az egyetemet. Ezen szeptemberi ker. gyűlés a Collegiumnak segélyt adott. (l. 35. p.)

A kedvező időáldásait megragadni elmulasztották a protestánsok; bezzeg a rossz idők csapásait teljes mértékben kapták! Fájdalom Eperjesen már az 1848/49-iki iskolai évben.

Az 1848/49-iki iskolai évet szeptember 1-jén mint igazgató Vandrák András nyitotta meg, de csak 38 újonnan beírott tanulóval. Ezen óriási hanyatlást a nagyobb ifjúságnak kimaradása okozta. Az pedig, nemcsak hallotta, de követte is a felhívást: »Talpra magyar, hí a haza! Itt az idő, most, vagy soha!« És ime »inter arma tacent Musae!«

Csak kevés jött össze és e keveset is szétkellett bocsátani november végén. Mert majd Görgey serege jött, majd meg a »széna-szalma« nyomorúság, a hurbanisták tót kalapos, zagyva tömege.

A szegény »elhagyatott magyar« mindenféle ellenséggel kénytelen küzdeni. De bírta! Csodákat mívelt! Néha-néha ugyan erőt vett rajta a túlerő, így 1848. decz. 10—11-én is a kassai hegyen. Ide a nemzetőrsereghez tartozó tanárok is ki voltak parancsolva decz. 8-án. A »kassai ütközet« balul üt ki s az 1848. decz. 10. és 11-ike közötti éjjelen — a szétszórt sereg egyes tagjaival — menekülnek a Collegiumnak ez ütközetben részt vett tagjai is. Vandrák András és Hazslinszky Frigyes a szomszéd falvakon keresztül jutnak haza, Szilvágyi József odaveszett, Valét K. és Schiller eltűntek, de megkerültek. Ezentúl a tanárok többé

¹ Lásd: ker. gyűl. jkv. I. p.

² Lásd Haán L. i. m. 74—79 lap.

el nem hagyják a várost. A városban ekkor az ellenpártiak kerekedtek felül s fájdalom akadt Sárosmegyében is »muzska vezető.« Képzeltük, milyen bőszült ingerültség volt a városban. Ez különösen 1849. újév napján jan. 1. volt tapasztalható. A Collegium ellen irányult, hiszen ifjúsága, tanárai ott küzdöttek »a harcz mezején.«

Ilyen körülmények között nyitotta meg újra Vandrák András ez iskolai évet január végén.

Természetes, hogy még kevesebb tanuló jelent meg. 1849. február havának elején jött a győzelmes magyar sereg a Branyiskó felől. Kivilágítással, ünnepségekkel fogadta azt a város. Néha egész éjszakákon át úgy nézett ki a város, mintha csak ezernyi ezer csillag szeme lett volna. Természetesen a Collegium is ki volt világítva. A Collegiumba sokan voltak beszállásolva. Estélyek, táncmulatságok rendezettek. Ezeken maga a fővezér Görgey is megjelent.

Majd kitavaszodott. Húsvét felé tót csapatok s Vogel tábornok alatt császári katonaság szállották meg a várost. Épen húsvétkor jött Beniczky L. a maga querilla-csapatával és lövöldöztetni kezdte a várost és egy 6 fontos golyó érte a Collegiumot is.

Mire az iskolai év vége elkövetkezett, jött már a magyarnak átka az orosz is. (Még ezek eljövele előtt jun. 8. jegyzőjét, Radványi Miksát, jun. 26. pénztárnokát, Csupka Gusztávot vesztette el a Collegium.)

Alig, hogy az orosz seregek bevonultak a városba, mint épen kaszárnának igen alkalmas helyiségbe zsúfolásig szállásoltattak be a Collegiumba. Nemcsak a tantermeket, a tanári lakásokat is igénybe vették. Képzeltük, hogy ilyen körülmények között: milyen helyzetbe kerültek a tanárok. A közlekedés e vidéken elakadt, a kamatok be nem folytak s a tanárok fizetése kimaradt. E bajban csak úgy segíthetett magán a Collegium, hogy 1000 v. frtot vett föl kölcsön, hogy a tanárokon valamilyen képen segíthessen. Ezen bajok között bebizonyodott, hogy fancesali Jóób Vendel coll. helybeli felügyelő hivatalára termett, mert hiszen a Collegiumnak ezen elhagyatott, szorult helyzetében ő volt, ki buzgó s kitartó fáradozásával a bajokat enyhítette s ha csak lehetett, megszüntette.

Ilyen körülmények között nyílt meg az új 1849/50-iki iskolai év. Nagyon érthető, hogy a haza akkori viszonyai mellett csak 37 új s csak 56 felső s 100 alsó oszt. tanuló = 156 jelent meg. Ezekkel Hazslinszky Frigyes igazgató az iskolai évet a Collegiumban kezdette ugyan meg, de a tanítást a tanárok magánszállásokon folytatták, mert a Collegium épülete lefoglaltatott az oroszok által kórházzul és az is maradt egész az 1850-ik év nyaráig. Megis látszott a Collegiumon, hogy oroszok laktak benne. Pyhsikai museumából nem csak a spiritust itták ki, de sok szert el is vittek. Szóval a Collegiumban oroszul gazdálkodtak!

Ilyen viszonyok között szinte bizonyos fájó komikumúl tűnik fel, hogy az 1849. szept. 30-iki pártfogósági ülés a tápintézet viszonyait, a felvételt, a fizetéseket stbi szabályozza. Hiszen olyan szomorú fordulatot vettek a viszonyok, hogy felmerülhetett a kérdés: minek? kinek? — — —

1849. november havában némi csekély örömet okozott a nagy hazafiúi bú által elnyomott Collegiumnak a Bánóczy-féle 4000 v. frtnyi hagyo-

mány, mely 4 árva tanulónak adandó ösztöndíjnak szolgál alapul;¹ de már ugyanekkor nagy aggodalmat okozott, hogy a kormány a Collegiumtól részletes kimutatást kért, a december pedig meghozta az országos nagy-nagy gyász mellett, a maga nagy gyászát, mert hiszen 1849. decz. 2-án, 63 éves korában meghalt, a mint író is kitűnt, volt coll. igazgatótanár Munyay Antal Lajos, 17 évi collegiumi tanári működése után. Pótlóul felkértek Sztchlo János ev. lelkész; Vandrák A. és Hazslinszky Frigyes tanárok és a theológián az egyháztörténetre a fiatal tanár jelölt: Herfarth József.

Meghozta a december a maga baját, zaklató veszedelmét is. Ugyanis a Collegium valamennyi tanára, részint az akkor Eperjesen gombamód felszaporodott »schwarzgelbek« gyanúsításai, részint általános kormányrendelet következtében nyomozás alá vétetett s majd ezen hosszan elnyúló zaklató és elkésztető eljárás befejezéseül márcziusban, 1850. Kassára, a kassai hadi törvényszék elé idéztetett, míg végül »purificáltatott.« Ezen eljárásnak kellemetlenségeit csak egy tanár nem szenvedte végig s ez Schulek Frigyes volt, ki 1850. február 5-én 48 éves korában meghalt.

»Báró Haynau az ország katonai parancsnoka 1850. febr. 10., miután 15 protestáns lelkészt kisebb-nagyobb büntetésre ítéltetett el, az evangélikusok egyház alkotmányát is felfüggesztette! Az evangélikusok egyetemes főfelügyelőjét, az egyházkerületi felügyelőket, a ref. főgondnokokat egyházi hivatalaiktól megfosztotta; az evang. superintendenseket hivatalukból letette s helyükbe adminisztrátorokat nevezett ki s azoknak fizetést az állam pénztárából rendelt. Ezenkívül egyházi gyűléseket a protestánsok csak kormány-biztos jelenlétében tarthattak.« Adminisztrátorul az ev. tiszai kerület részére, a hazafias érdemekben megöszült Pákh Mihály superintendens helyett, a ki később el is fogatott, 1850. febr. 15-én a nagy főcei lelkész, Reusz Sámuel neveztetett ki. Megjelent ezután az »Organisations-Entwurf.«

Ehez járultak azon rendeletek, melyek szerint r. katolikus ifjak csak úgy vehetők fel a protestáns iskolákba, ha azt azoknak illetékes plébánosa megengedi és hogy a »megválasztott protestáns lelkészek és tanárok kötelesek bizonyítványaikat s egyéb okmányaikat, rövid életrajzuk kíséretében a helytartósághoz felterjeszteni s hivatalukat csak azon esetben foglalhatják el, ha ellenök kifogás nem emeltetett.

Midőn eljött a nyár, eltakarodtak az oroszok is Eperjesről és a Collegium visszaadatott eredeti rendeltetésének, de milyen állapotban! Meglátszott rajta, hogy orosz kézen volt! A Collegium épületére nézve különben felemlítjük még, hogy a Collegium udvarának északi fala, az, mely 1823-ban meghagyatott volt, most az év folyamán 1849-ben le lett bontva s elhordva.

Az iskolai év végén meghalt 1850. júl. 7-én Krieger Károly őrnagy, a ki a Collegiumnak lelkes barátja volt.

Ámbár a Collegium pénzügyeiről szóló fejezetbe tartozik inkább, mégis felemlítjük itt is, hogy midőn 1849. őszén (nov. havában) a kor-

¹ Lásd: 1861. Can. Vis. jkvét.

mány hivatalos kimutatást kért a Collegium állapotáról, a kívánt részletes kimutatásban fel volt tüntetve, miszerint a Collegium pénzalapja 88316 váltó forint, ebből 11.817 frt a tápintézeté, 22.288 frt az ösztöndíj alapoké, 9000 frt kétes, 1844 frt pedig kölcsönvett pénz. Az iskolai fizetések az elmúlt évekből így voltak feltüntetve: Tandíjak: a gymnasiumban 8pengő forint 16 kr., az akadémián 10 p. frt 40 kr., ezen kívül beiratásért 2 p. frt, könyvtárra 1 p. frt. A tanárnak névnapi ajándék. (Onomasticum.) A bizonyítvány díja 2 p. frt. A szegények mindennek a felét fizették. A mi a tanárok fizetését illette: *a theologia tanárának fizetése* 200 p. frt; a kerületől segély 40 p. frt, a tanpénznek $\frac{5}{12}$ része, névnapi ajándék, szabad szállás, 2 öl fa, egy káposzta-föld; *a jogtanár fizetése* 134 p. frt. Névnapi ajándék. (Ez azonban az azelőtt Eperjesre jogot tanulni feljáró gazdag ráczok ajándékából gyakran 2000 frtra is felment és Csupka András jogtanár meggazdagodott belőle); *a bölcsészeti tanárának fizetése* 160 p. frt, 40 frt ker. segély, a többiben mint a theologia tanáráé; *a physika s matematika tanárának fizetése*: 120 p. frt, 40 frt ker. segély, mint a Szirmay-könyvtár öre kapott 120 p. frtot, $\frac{2}{12}$ tandíj-osztalék, szabad szállás, 2 öl fa, 1 káposzta-föld; *a nyelvek tanárának fizetése*: 24 p. frt, szálláspénz és a tanulóktól havonként 1 huszas; *a Rhetorika tanárának fizetése* 120 frt, 80 frt szálláspénz, 40 frt ker. segély, némi tanpénz-osztalék, névnapi ajándék, fa 2 öl, 1 káposztás-föld; *a Syntaxis tanárának fizetése* 68 p. frt, 24 frt ker. segély, szállás, tanpénzosztalék, névnapi ajándék, 2 öl fa, 1 káposztás-föld; *a Grammatika tanárának fizetése* 80 frt, szállás s a többiben mint a Syntaxis tanáráé; *a Donatus tanítójának fizetése* 60 frt a Collegiumtól, 60 frt az egyháztól, tanpénz-osztalék, névnapi ajándék, szabad szállás; végül *a rajzmester* 60 frt fizetést és egy szobát kapott lakásul.

Ilyen körülmények, viszonyok között végződött a Collegium életének 6-ik időszaka.

Félelemmel és aggodalommal tekintett az a jövőbe. Mert hiszen feje felett, mint egy Damokles kardja, ott függött: az »Organisations-Entwurf!«

G) A COLLEGIUM ÉLETÉNEK VII-IK IDŐSZAKA.

—

Az absolut kormány által üldözött Collegium 1851—1865-ig.

A kétely és remény, az aggodalom és elszántság érzelmeivel nyitotta meg Vandrák András, mint collegiumi igazgató, a szentléleknek segítségül hívásával, („Veni sancte”) az 1850/51-iki iskolai évet. Ezen érzelmeiben a colleg. pártfogóság is osztozott s hogy az »Organisations-Entwurf« folytán fenyegető veszedelmet némileg elhárítsa, az évnnyitó pártfogósági közgyűlésen, a mennyire tőle tellett, igyekezett szervezni a collegiumi tanítást. A *theologiában* az elhunyt Munyay helyett, addig is, míg rendszeresen gondoskodhatik mint ideiglenes tanárookra: Sztchlo János helybeli lelkész, Vandrák András a bölcészet tanára, a nyiregyházi ev. ker. tanító-képző intézet volt igazgatója, Emericz Lajos és az előbbi évben is már az egyháztörténetre póttanárul alkalmazott jeles fiatal tanárjelöltre Herfurth Józsefre bízta a tanítást; a *jogban*: Csupka András kivül, ki ekkor már, a megyei törvényszéknek is egyik ülnöke volt, Vandrák Andrásra az államisme, államtan és észjog, Hazslinszky Frigyesre pedig a nemzetgazdaságtan előadását; a *bölcészeti osztályokban*: Vandrák A. mellett a történeti tárgyak előadását Hertfurth Józsefre; az *alsóbb gymnasiumi osztályokban* pedig az elhunyt Schulek Frigyes tanár helyét Munyay A. L. fiával, Munyay Tivadarral töltötte be Ezen intézkedésével azonban nem sikerült elhárítania a veszedelmet, mert már 1851. január 16-án megjött a kormány felszólítása, hogy a Collegium magát a gróf Thun-féle »Entwurf der Organisation der oester. Gymnasien und Real-schulen«-hez képest szervezze, »organisálja«, mert különben nem fog nyilvános tanintézetnek elismertetni. A Collegium pártfogósága s tanári kara meghökkent és kimondotta, hogy ezt egyh. kerületi gyűlés nélkül nem teheti és hogy baján segíthessen, a pártfogósági rendkívüli közgyűlés rögtön egy egyházkerületi iskolai gyűlés megtarthatásáért nyújtott be folyamodványt. Midőn pedig ezt a kormány 1851. febr. 16-án megengedte, hirtelen szétküldötte a meghívásokat a kerület minden esperességéhez.

Az egyházkerületi iskolai gyűlés csakugyan ös-ze is ült Eperjesen 1851. ápr. 24., 25-ik napján. E gyűlésre az ev. tiszai kerület egyházi és

világi kitünőségei nagy számmal jelentek meg. Hiszen mindenki tudta, hogy a kerületbeli fő- és alsóbb iskolák megmentéséről, rendezéséről van szó. A gyűlés legelől is elvül mondotta ki, hogy a szervezést az autonómia megtartásával kívánja megejteni. Majd felvettetett azon terv, *hogy szerveztessék egy központi kerületi anyaiskola, mint főiskola.*

Ilyenül a tagok legnagyobb része az eperjesi ker. Collegiumot kívánta. Azonban a »localis patriotismus« a többi iskola helyi érdekeinek előtérbe tolásával, a többször megpendített eszmének közegyetértéssel való megvalósítását lehetetlenné tette s így azután csak az ment határozatba: hogy legyen ugyan Eperjesen theologiai, jogi és bölcészeti akadémia 10 tanárral, de Késmárkon is, Rozsnyón is legyen 8 osztályú teljes gymnasium 8 tanárral, Lőcsén és Miskolczon pedig reáliskola.

A mi már a költségeket illeti, azokat a gyűlés az ev. tiszai kerületben, minden egyes ev. lélek után szedendő »garas-adó« útján kívánta fedeztetni. Majd az iskolák kormányzására térvén át a tanácskozás, kimondatott, hogy e célból *egy kerületi igazgató-választmányt* kell szervezni, választani.

S végül áttérvén a legsürgősebb teendők ellátására: a hiányzó theologiai anár helyét, 3 egyénnel kívánta betölteni és ilyen célból a lőcsei tanár Hlavacsek Mihályt választotta meg, mellé adván Emericzy Lajost és Herfurth Józsefet.

Ezek után »rebus quasi optime gestis« feloszlott a fényes gyűlés, elrendelvén a jelentésnek a kormányhoz való felküldését.

Felelet nem jött. De jött 1851. májusában egy kormányrendelet, mely a német nyelvnek rendes tantárgyként való tanítását s majd egy másik, mely a 8 osztályt végzett gymnasiális tanulókkal rendszeres *érettségi vizsgálatoknak* megtartását tette kötelezővé; egy harmadik 1851. jul. 2-dikán, mely megkövetelte, hogy a bizonyítványok ezentúl bélyeggel (»Stempli«) láttassanak el; s végül egy negyedik, mely szigorúan megtagyta, hogy a jövő iskolai év csak október elsején nyitassék meg.

Ilyen körülmények között tartattak meg 1851. jul. 1—4. napjain a nyári közvizsgálatok. Az ezek után tartott pártfogósági közgyűlésen a történetnek előadására rendkívüli tanárul Herfurth József választatott meg évi 300 pengő forinttal.

Ezen iskolai év folyamán a collegiumi könyvtár Kéler István és Neustädter Lajos adományából sok értékes művel gyarapodott. Majd az iskolai év végével megülte a tanári kar Kraizell András tanárnak 25 éves tanári jubileumát — baráti körben. Alig volt azonban ezen kedélyes és szívélyes ünnepségnek vége, már is nagy csapás érte a tanári kart és a Collegiumot, 30 évig működött, híres és jeles jogtanárának Csupka Andrásnak 54 éves korában 1851. jul. 9-én bekövetkezett halálával. Nagy volt a fájdalom, mert nem volt alaptalan azon aggodalom sem: vajjon lehetséges lesz-e e jeles férfit pótolni? Ki lép nyomába? — —

Ezen iskolai évben, nevezetesen még 1850. decz. 7., 8. napjain ünnepelte Schwartz Mihály volt esperes és helybeli német ev. lelkész 50 éves lelkészi jubileumát, mely alkalommal őt a jénai theologiai facultás a »Doctor theologiae« czímmel tisztelte meg. A magyar-német egyház pedig

ez alkalomból megújította, kijavította a templomot kívül-belül s annak bejárata felett ez ünnepélyt megörökítő, — ma is látható — emléktáblát helyezett el. Kijavította, rendbehozta ez alkalommal a paplakot is. Ünnepi szónokul pedig meghívta Kolbenheyer Mórt Sopronból, a ki egykor lel. késze volt. Ezen jubileumi ünnepség azért vált fontossá a Collegiumra nézve, mert akkor az ünnepelnél a collegiumi tanári kar is testületileg tiszteltgett, s emlékül két értékes és érdekes új theologiai könyvet nyújtott át Schwartz Mihálynak, kit a Collegium ezen figyelme annyira meghatott, hogy később, mint látni fogjuk, mindent elkövetett a Collegiumnak biztosítására.

76 »jövőény« ; 78 fels. oszt., 99 als. oszt. Összesen 177 tanuló volt ez évben a collegiumi osztályokban, eltekintve a 23 »donatistától.«

A fentebb említett kormányrendelet folytán az 1851/2-dik iskolai év már csak október elsején nyitott meg. Az igazgató Ilaszlinszky Frigyes ekkor örömmel jelenthette, hogy az újon beírt tanuló sz. száma, a múlt évhez képest, nagyon megsaporodott, majdnem megkétszerezedett, mert hiszen az úgynevezett »jövőények« száma 141 volt, a kik között öröndetes nagy számmal voltak képviselve a róm. katolikusok is. Az összes tanuló sz. száma is majdnem 100 zal volt több, mint az előző évben. Volt pedig 14 theol., 29 jog., 61 bölcész, 160 alsóbb osztálybeli, tehát 260 tanuló.

Ezen iskolai évet bátran nevezhetnők a »nagy-gyűlések« évének. Az »Organisations-Entwurf« beszüntetéssel fenyeget, a pártfogóság s a kerület ellenben teljes felszerelésre, egy »egyház-kerületi anyaiskolának« megteremtésére, szervezésére törekszik.

Már az évnyitó ünnepély alkalmával tartott pártfogósági közgyűlésen kezdődött ezen szervezkedő munka. Ugyanis akkor az elhalt Csupka András helyére a jó hírű Schulek Gusztáv hites ügyvéd választatott 300 p. frt fizetéssel rendes jogtanárrá, melléje adatván az észjognak, politikának és statisztikának előadójául Vandrák András, az egyházjognak előadójául pedig Herfurth József, az algymnasiumba segédtanítóul Küffer Dávid és a szépirás tanítójaul Okruczky Károly választatott. Majd összeülvén 1851. okt. 22., 23-dikán Rimaszombatban az ev. tiszai ker. közgyűlés az különösen az eperjesi theologia ügyét kívánta rendezni és mivel a megválasztott Hlavacsek Mihály vonakodott ez állást elfogadni, Sztchlo János eperjesi ev. lelkészt hívta meg ez állásra »a kerület pénzt. tárából fizetendő 600 p. frt fizetéssel,« pótló tanáru pedig a szellemes és eszes Tillisch János hitjelöltet állította mellé, évi 300 frttal, mely szintén a kerület é. nzt. tárából fizettetett.

Az iskolai év ezután egész a nyári vizsgálatokat megelőző ismétlések idejéig csendben és zajtalanul folyt, bár mind a tanárok, mind pedig a pártfogók körében bizalmasan s csendesesen folyt a nagy »tervelés.«

Ezt csak az 1852-diki jan. 21-dike szakasztotta meg némileg, mert akkor elhalt a Collegiumnak egy nagy pártfogója Dessewffy László.

A bizalmas körben, csendesesen folyt tervelés végre bizonyos megállapodást eredményezett s azért a pártfogóság elérkezettnek látta az időt arra, hogy a tett mezejére lépjen. Így hivatott össze az 1852-diki jun.

14-dikén tartott nagy és nevezetes collegiumi pártfogósági közgyűlés. E közgyűlésen fancesali Joób Vendel coll. helybeli felügyelő elnöklete alatt számos s előkelő pártfogó tanácskozott. Látván a közgyűlés, hogy ha csak maga nem fog erélyesen a Collegium rendezéséhez, akkor az elárvul, másünnen hiába vár életmentő munkát, kimondotta, hogy a Collegium pártfogósága a maga intézetét, mint kerületi „anya-iskolát” kívánja szervezni s nemcsak a maga teljes épségében fentartani, hanem az autonomia megsértése nélkül, ellenkezőleg annak megtartásával, a kormány kívánságához, az »Organisations-Entwurf«-hoz képest szervezni. Ennekfolytán kimondotta, hogy fentartván az akademiát, abba 4, a felgymnasiumba is 4, algymnasiumba is 4 rendes tanárt állít s ezek mellé összesen szinte 4 pótló-tanárt választ. Mivel pedig a Collegium alapjai a többi folyó költségek fedezése mellett ezen 16 tanerőnek tisztességes díjazására elegendeneknek bizonyodtak, a hiányzó évi 4100 p. frnyi költség fedezésére országszerte, de különösen a tiszai ev. egyházkerület körében segély-gyűjtés eszközöltetik. A coll. iskolai ügyek intézésére egy *állandó központi választmányt* állított a pártfogóság, (mint 1666-ban) melynek elnökévé a helybeli felügyelő tétetett. Mivel pedig az új berendezés folytán új tantermekre volt szükség, új tantermeknek a Collegiumban való előteremtésével egy külön *építészeti bizottság* bízott meg.

Erre szétrepültek a felhívások 1852. jun. 14-diki kelettel, az új lelkes coll. tanár s központi bizottmányi jegyző Herfurth József fogalmazásában.¹

A lelkes felbuzdulásra hideg szél fuvalt felülről.

1852. jun. 28-dikán a kormány rendeletileg eltiltotta Schulek Gusztávot a jog tanításától. Később pedig azon indokolással, miszerint ez nem történt fontos ok nélkül, az ügyvédi gyakorlattól is eltiltatott.

Ehez helyi kellemetlenség is járult, a mennyiben az állandó igazgatóválasztmány elnöke jun. 30-dikán biróilag volt kénytelen meginteni a volt coll. pénztárnokot Soltz Sámuel szamáadásainak beadására.

Ilyen körülmények között halaszthatatlanul szükségessé lett a jun. 14-iki nagy gyűlésnek folytatása. És az össze is hivatott 1852. jul. 19-ére. Az évváró vizsgálatok jul. 18—22-dik napjára voltak kitűzve s azért ezekkel kapcsolatosan kívánták e nagy gyűlést megtartani. Volt is ekkor fényes, népes nyilvános vizsgálat!

A pártfogósági közgyűlés legelől is kimondotta, hogy magát a jun. 14-iki gyűlés folytatásának tekinti. Majd áttért a Collegium viszonyainak rendezésére.

Megválasztotta az új coll. pénztárnokot Hellner Péter személyében. Majd tudomásul vette Munyay Tivadar tanár lemondását, de kérte őt, hogy egyelőre tartsa meg állását. Munyay gondolkozási időt kért. Keresztessy Sámuel, a ki 46 évig viselte becsülettel a tanári tiszte, 400 pengő frttal nyugdíjazta. Hogy fokozza a Collegium jövedelmét, kimondotta, miszerint a Collegiumnak kelet felé, a népes, élénk főutca felé néző földszinti termei jövedelmező *bolttokká* fognak átalakíttatni.

¹ Lásd az okmánytárban.

Majd áttért a közgyűlés a személyi ügyekre. *A theologiában*, mivel Sztchlo János a ker. gyűlés által r. tanáruul való megválasztását el nem fogadta s kijelentette, miszerint megmarad lelkészi állásában, de azért segédkezni hajlandó, a kerülettől csak 300 p. frtot kíván s annak is a felét a Collegiumnak adományozza, »tisztelőbeli theologiai tanár« czimert nyer s azonkívül megválasztatott újra Hlavacsek Mihály és Tillisch János. *A jog tanításával* megbízott: Vandrák András, Herfurth József, Benczúr János, ki azonban időközben meghalt és Schulek Gusztáv, ha »purifikálja magát«. Schulek G. ugyanis a forradalom alatti hazafias működéséért gyanus volt a kormány előtt. Hiszen ő volt az is, ki a sárosi ev. esperességben az első magyar jegyzőkönyvet felvette stb. stb.¹ *A felgymnasiumban*, mert most már a gymnasium felsőre és alsóra oszlott, a régibb tanárokhoz r. tanáruul a történet előadására megválasztatott Herfurth József, r. k. tanáruul pedig a görög, magyar és német nyelv és irodalom előadására Lindtner Ernő. *Az algyimnasiumba* megválasztatott Cunczius Károly Selmeczről, a IV-ik osztály r. tanáruul, Mikolík Gyula pótló tanáruul a III-ik osztályba, Heutschy Sándor r. tanáruul a II-ik osztályba és Noszák János pótló tanáruul az I-ső osztályba. *A tanárok fizetése* pedig következőleg lett szabályozva: a felsőbb osztályok r. tanárainak 600 p. forint fizetés (Vandráknak, Hazlinszkynek stb. szállás) szálláspénz és a felgymnasiumi tanpénz $\frac{1}{3}$ -dából az illető osztályrész, a r. k. tanárnak 400 p. frt; az alsóbb osztályokban a r. tanároknak 400 p. frt és szállás vagy szálláspénz; pótló tanároknak 200 pengő forint és mindnyájoknak az algyimnasiumi tanpénz $\frac{1}{3}$ -dából megfelelő osztályrész. A mi már a tandíjt illette, azt a pártfogóság az »Onomasticum«-nak, a kötelező névnapi ajándéknak megszüntetésével a jogban 20, a theologiában 10, a felgymnasiumban 16, az algyimnasiumban 12 pengő frtra emelte. Végül kimondotta ezen pártfogósági közgyűlés, miszerint ezeknek feltüntetésével Albrecht főherceghez, az ország kormányzójához és a miniszteriumhoz folyamodványt intéz, melyben azokat arra kéri, hogy addig is, míg a Collegium magát teljesen szervezheti, ismertessék el nyilvános intézetnek.

A folyamodvány fel is ment mindkét helyre.

Nagyon kedvezőtlen jelnek tűnt fel a Collegium hívei előtt az, hogy midőn az ifjú, jólelkű császár I. Ferencz József ő felsége 1852. aug. 9-é.: Eperjesen megjelent, mely ünnepség alkalmából a Collegium feltűnően szépen volt kidiszítva, a Collegium küldöttsége külön tisztelgésre nem bocsátatott. De ez nem a nagylelkű uralkodó tette volt.

E közben megérkezett Hlavacsek Mihálynak újabb lemondó levele. S azért az állandó választmány szept. 7-iki ülésében, tekintettel arra, hogy a jogtanárok is hiányzottak, pályázatot nyitott a theologiai és jogi tanszékekre 1852. szept. 28-áig.

Lejártván a pályázat határideje, szept. 29-én újra összeült a pártfogósági nagy gyűlés. Ezen, mivel a Collegium vidéki felügyelője Pulszky Ferencz állandóan a külföldön volt kénytelen tartózkodni, mint politikai menekült,

¹ Lásd: Hörk J. S. Z. ev. esp. Monogr. 190. lap.

Keczer Tamás választatott vidéki felügyelőnek. A theológiába két tanár választatott: Suhajda Lajos selmeczi és Linberger István soproni tanár. De fájdalom rosszra fordult a jog ügye. Ugyanis sem tanár nem akadt, sem megfelelő számú hallgató nem jelentkezett, úgy, hogy ezen pártfogósági nagy gyűlés kénytelen-kelletlen kimondotta, hogy *»a jogi osztály tanárok és tanulók hiányában, ez idő szerint felfüggesztetik.«* A gymnasium választott tanárai közül Cuntzius Károly elfogadta, Heutschy Sándor el nem fogadta a meghívást, Munyay Tivadar pedig ennek folytán kijelentette, hogy még egy évig tovább viseli a tanári tisztelet.

A segílyt kérő ívek eredményét vevén szemügyre a pártfogóság, úgy találta, hogy azok »szép« eredményre vezettek már ezen napig is.

Pedig azoknak voltaképi szép eredménye tulajdonképen az 1852/53-ik iskolai évben tűnt fel. Ez iskolai évet 1852. október 1-én Vandrák András igazgató nyitotta meg egy beszéddel, melyben az ifjúságot arra intette, hogy imádkozzék és dolgozzék s Isten megsegíti *»Ora et labora — Deus adest sine mora.«*

Hogy *»Deus adest sine mora«* azt a Collegium ez évben valóban szemmel láthatta, tapasztalhatta, daczára annak, hogy »egy szép ággal, a jogakademiával volt szegényebb a koronája,« a mi a tanulók számának apadását is okozta. Volt 21 theol., 106 felgymn., 80 algymn., összesen 207 tanuló.

Mert hiszen onnan is, a honnan nem várta, jött a segíly. Így többek között még október folyamán hozott a Collegiumnak Budapestről 831 p. frtot, mint az ő gyűjtésének eredményét a kiérdemült esperes Schwartz Mihály, a ki fent járt az intézet érdekében követségben s ugyanakkor utóda Ferjencsik S. Németországból 611 p. frtot, majd decemberben Nyiregyháza városa ajánlott fel 300 p. frtot évenként, a dobsinai »czembergi-társulat« pedig 1000 p. frtot tőkél s más városok és egyházak s egyes pártfogók is nagylelkű adományokkal siettek felsegíteni a Collegiumot, mint azt a collegiumi pénztári könyvek s a szepességi, gömöri és főleg sáros-zempléni esperességek gyűléseinek jegyzőkönyvei tanúsítják. (Különösen az utóbbinak, mely már 1851. ápr. 23-iki eperjesi közgyűlésén is kimondotta, hogy Eperjesen az akadémiái tanfolyamot okvetlen létesíteni kívánja s mely 1852-ben a Collegiumra gyűjtött 1853. aug. 3-án pedig kimondotta, hogy a Collegium felsegélésére az eddigi agentialé-t és a cathedriticumot fogja fordítani).¹

Midőn a Collegium szervezése mindinkább előre haladott, az anyagi erő gyarapodott és a theologiai tanárok fizetését a kerület vállalta magára, akkor kívánta, 1852. novemberében, a kormány a Collegium pénzerejének hiteles kimutatását.

Nemsokára azután, hogy az felküldetett, kilátásba helyeztetett a Collegiumnak, hogy a németországi Gusztáv Adolf-egylettől is fog segílyt kapni és csakugyan megjött az az 1853-ik év május havában 800 pengő frtnyi összegben.

¹ Lásd: Hörk J. S. Z. e. Monogr. 191–192. lap.

Közben kisebb-nagyobb kellemetlenség fordult elő a Collegiumban. Így kitűnt, hogy Suhajda Lajos ígérkezése daczára nem jön theologiai tanárul.

1853. márcziusában két botrányos életű tanulót kellett kicsapni; 1853. április havában kormányilag betiltatott a divatos, szellemidéző spiritista asztalmozgatás és a *feltűnő, különczködő talapok viselése*, majd Munyay Tivadar bejelentette végleges lemondását, minek folytán ápr. 17-én Haitsh Lajos hivatott meg a III. o. r. tanárul, a ki, midőn a meghívást elfogadta, Munyay május havában tényleg eltávozott, mint leendő gazda; végül a legkellemetlenebb, hogy 1853. május 22-én a római katolikus ifjak kitiltattak a protestans iskolákból. Midőn pedig közeledett az iskolai év vége — megijedt a pártfogóság, mert 1853. június havában két legjelesebb tanárát kellett féltennie. Ugyanis Vandrák András Sopronba, Hazslinszky Frigyes pedig Pozsonyba kapott meghívást tanárul. A pártfogók csak akkor nyugodtak meg, midőn kétséget kizáró tényekből bizonyosodtak meg a felől, hogy a két jeles tanár, a meghívást el nem fogadta. Igyekezett is őket kitüntetni és az 1853. júl. 18—22-éig tartott ünnepélyes közvizsgákkal, melyeken Linberger István és Haitsh Lajos tanárok is bemutatattak, kapcsolatosan tartott pártfogósági rendes nyári közgyűlésen Vandrák Andrást állandó coll igazgatónak, Hazslinszky Frigyeszt pedig állandó coll. Ephorusnak választotta. Ezen közgyűlésből ezenkívül a nyilvánosságnak kérelmezésére ő felségéhez a császárhoz követtség is lőn kiküldve Schwartz Mihály kiérdemült esperes vezetése alatt. E közgyűlésnek jelentette be lemondását Lindtner Ernő.

Az iskolai szünet idején, de már közel az új iskolai évhez, 1853. szept. 13. 14-dikén jelent meg Eperjesen a cs. k. iskola tanácsos Tomások Pál. Ez a tanárokkal és a pártfogókkal tanácskozmányt tartott, melyben kötelességéhez híven a kormány intentióinak igyekezett érvényt szerezni. Amde a tanári kar és a pártfogóság erősen védte autonomikus jogait.

Ezt az 1861-diki Máday Károly-féle egyház látogatási — Canonica Visitationalis — jegyzőkönyv eképen beszéli el:

„1853. szept. 13., 14. a cs. k. iskola-tanácsos Tomások Pál tanácskozmányra kéri föl a pártfogóságot a gymnasium szervezése ügyében, hogy államilag is elismertessék. Hosszabb s közben heves viták után a pártfogóság egy az isk. tanácsosnak átadott ünnepélyes nyilatkozványban kijelenti, hogy csak a következő feltételek alatt hajlandó az u. n. állami nyilvánossági ügyben lépéseket tenni:

1. ha a kormány az alapítványokat s collegiumi más pénz alapokat sértetlenül hagyja, s kezelésük ügyébe, mely kizárólag csak a pártfogóságot illeti, nem avatkozik;

2. ha az igazgató s minden tanárok szabad választását a pártfogóság által nem háborgatandja;

3. ha a tankönyvek meghatározása, a tanterv bárminemű lényeges módosítása a pártfogóság tudta és beleegyezése nélkül nem történendik;

4. ha a tanítási nyelv az eddigi t. i. a magyar maradand, ki nem zárva, mi Eperjesen mindég meg volt, a német nyelvnek tanítását sem. A szláv nyelvnek, mint nem obligált tantárgynak tanítása is megígértetett.

Ez okiratot magával vivé az isk. tanácsos s a gymnasium e feltételeknek, noha nagyrészt csak hallgatólag elismerése mellett, végre o t. 19. 1855-ben nyilvánosnak hirdettetett ki a kormány által. Megmaradt tehát a Collegiumnál a *theologia*, melyet az egyh. kerület rendezett és a VIII osztályu gymnasium 10 tanárral egy állandó igazgató alatt.*

Az 1853/4-dik iskolai év, melyet Vandrák András okt. 1-én annak fejtegetésével nyitott meg, hogy: »a tiszta becsületérzés a legjobb ör és nevelő« kedvező auspiciumok között nyilott meg, mert hiszen nemcsak nehézség nélkül sikerült betölteni a Lindtner E. tanszékét Zundel Károlylyal, a ki Sopronból hivatott el 450 p. frt fizetéssel r. k. tanárnak; hanem Schwartz Sámuel ügyvéd Debreczenből készpénzben beküldötte a »Rádli alapítvány« 1000 frtját; Hornyánszky Viktor pedig egyházi lapja tiszta jövedelmének felét az eperjesi theológiának ígérte, később, már decemberben, Schwartz Mihály Bécsből, hová mint a Collegium követője a Fel-ségéhez ment, általa ott gyűjtött 614 p. frtot hozott a Collegiumnak;¹ decz. 24-én meg Szendy János n.-bányai gyógyszerész 200 p. frt alaptőkét küldött a Collegiumnak s végül december végével kitűnt, mily okos gondolat volt az, a Collegiumban boltokat nyitni (l. feljebb), mert hiszen azok 647 p. frtot jövedelmeztek. Csak a tandíjakból folyt be kevés, mert theol. 21, falgymn. tanuló csak 70, algymn. csak 94, tehát összesen csak 185 tanuló volt. A mi már a személyi ügyeket illeti, 1853. nov. havában az összes gymnasiumi tanárok iskolai s politikai bizonyítványai a kassai helytartó-tanács osztályához lettek bekövetelve és beküldve. Ugyanazon hó 24-dikén Noszák János az I-ső oszt. tanára Iglóra hivatván meg, leköszönt, 1853. febr. 12-dikén követte őt az önként lemondott Marczy János főelemi tanító. Majd márcz. 19. 25-dikéig a cs. k. iskola-tanácsos Tomásek Pál tette meg a Collegiumban hivatalos látogatását, meghallgatván az egyes tanárok előadásait, vizsgálatokat rögtönözvén, stbi, s mivel mindent kielégítőnek talált és mivel az 1853. nov. 22., 23-dikán Lőcsén tartott ev. egyh. kerületi értekezlet is kedvezően határozott az eperjesi Collegium, nevezetesen a theologia ügyében, a Collegium követői: Jóób Vendel felügyelő, Vandrák A. igazgató felvilágosításai s kérelmei folytán, a Collegium indokoltnak látta pünkösdkor 1854. egy követtséget küldeni a kassai helytartóság alelnökéhez a gymnasium ügyei előmozdítása érdekében, a honnan az reménytnyújtó biztatásokkal tért vissza. A Collegium reményei annál inkább élénkültek, mert hiszen a mire a kormány képviselője Kassán utalt, a gymnasium alapjainak, pénz erejének biztosítása, fokozása, a buzgó gondos ephorus Hazslinszky Frigyes vállalkozása folytán már épen folyamatban volt. Ugyanis ápr. 9-23-dikáig, 1854. a busvétii szünidő alatt Hazslinszky Fr. ephorus a coll. tőkék és hátralévő kamatok rendbehozása ügyében hivatalos urat tett és pedig jó sikerrel és azt alkalmas időben folytatni ígérte. A Collegium tehát mindenképen

¹ Lásd az 1861-ki Can. Vis. jkvét,

azon fáradozott, hogy a gymnasium nyilvánosságának jogát elnyerje s épen alkalmas időben jött 1854. jun. 26-dikán a német honi Gusztáv-Adolf egylettől egy új 2000 frtnyi adomány, mely épen e tekintetben kívánt a Collegiumnak segítségére lenni. A pártfogóság mindent rendbe akar hozni s azért elrendelte a coll. jegyzőkönyveknek is egybegyűjtését, rendezését és azok teljes rendbehozatalával Linberger István és Zundel Károly tanárokat bizta meg. Majd elérkezvén az iskolai év vége, a vizsgálatokkal kapcsolatosan tartott nyári pártfogósági közgyűlésen a pártfogóság szemlét tartott a coll. pénzkezelésnek az egész éven át folyt, erőlyesen végrehajtott rendezése felett és hálás köszönetet, elismerést szavazott az ephorusnak, Hazslinszky Frigyesnek ernyedetlen működéseért, azután pedig kimondotta, hogy ezentul a számadások évenként augusztus hónapban a számvizsgáló-bizottmánynak (*»Számvevő szék«*) lesznek pontosan beadandók. Ezen szemle alkalmával kitűnt, hogy a Collegiumnak 1853/4. évi jövedelme 8807. p. frtot tett. Ugyanezen közgyűlésen *Hazslinszky Frigyes a természettudományi múzeumnak előteremtője és fátalában gazdagítója*, jelentést tett a pártfogóságnak ezen múzeumnak állásáról s egyuttal bizonyos, igen kedvező feltételek mellett a maga tudományos kutató utjai alkalmával nagy gonddal szerzett gyűjteményét is felajánlotta, a mit a pártfogóság köszönettel fogadott el. S végül ezen 1854. jul. végén tartott pártfogósági közgyűlésen leköszönnvén, a helybeli ev. egyház iskolájában kántortanítói állást vállalt Mikolík Gyula, a II. oszt. tanára a gymnasiumban; -- rendes tanárrá, úgy, hogy az I-ső osztályt fogja tanítani, az alapos képzettségű Flórián Jakab választatott meg. Ezen közgyűlés még elhatározta azt is, hogy az államkölesönben, a melyben való részvételre a Collegium, a tanárok, sőt az ifjak is felszólítottak a kormány részéről, a mint hogy az ifjuság 50 p. frttal, a tanári kar 1000 p. frttal járult is az aláírásokhoz, a maga részéről 500 p. frttal vesz részt.

Beállván a nyári nagy szünet, a buzgó ephorus, szavát beváltandó, augusztusban megtette második pénztárrendező útját. És pedig, mint azt az állandó központi választmánynak szept. 17-én, mindön az gymn. tanár választásra ült össze, a mikor is Homola Rudolf lön tanára választva, jelentette, ujólag igen jó sikerrel.

Ekkor ült össze az ev. tiszai kerület 1854. szept. 19., 20-diki dobosinai közgyűlése. Ez gyökeresen rendezte az eperjesi coll. ker. theologia ügyét, egy választmányt küldvén ki s majd annak határozati-javaslati értelmében kimondván (XVI. p. ker. gyűl. jkv.), hogy »legszorosabb értelemben kerületivé lévén, a kerület közvetlen felügyelete és pártfogósága alatt«, élére kerületi felügyelőség állittatik s a Collegiumnál lévő alapjainak 51 frtnyi jövedelme, valamint a Collegium jövedelmének a theologiát illető $\frac{1}{3}$ -dének 722 frtnyi évi jövedelme mellett, fentartására lesz fordítandó a kerületi Agentiale és cathedriticum s azonkívül, kerületileg gyűjtés eszközöltetik a javára, mely gyűjtésből befolyó pénzek a kerületi pénztárba lesznek beszolgáltatandók. Javára esik a pesti közös protestáns főtanodára tett alapítványok egy része is. (A vinculált rész.)

Egyuttal kimondotta ugyanazon határozatban a kerületi gyűlés, hogy ezentul a többi kettőnek, mert az előtt Lőcsén is volt, Késmárkon

is volt theologia, mellőzésével ezt az egyetlen-egyet fogja fenntartani, még pedig 3 évfolyammal s hogy tanári karát az eképpen egységessé, kerületivé, szervezetté lett intézetnek kiegészítse, a már többször megválasztott Hlavacsek Mihályt dékántanárrá, főtanárrá tette s őt ezen állásában megerősítvén, állandósítván, melléje Linberger Istvánt (kit szept. végén a Collegium a jegyzői tiszttel is felrubázott) és Tillisch Jánost rendelte rendes tanárokkul. A theol. tanárok választására nézve pedig a Collegiummal úgy szerződött, hogy minden 3-ik tanár választás joga a Collegiumot illeti, a mi által egyuttal kifejezést nyert azon elv is, hogy »a legszorosabb értelemben vett kerületi intézet, a theologia« is egyik alkotó része az egy oszthatlan Collegiumnak.

Hlavacsek Mihály, kinek fizetését, valamint a Tillisch Jánosét is a kerület vállalta magára, a meghívást elfogadván s állását a legközelebbi tanévben 1854. nov. elején elfoglalván, a theologiai tanintézet teljesen rendezett állapotban kezdte meg működését.

Ezen nevezetes dobsinai kerületi gyűlésről fel kell említenünk még azt, hogy ezen lett bejelentve az ostromállapotnak megszüntetése s mivel a kerületben bizalom kelt a fiatal, jó szívű császárral szemben, a 15 jkvi pont alatt egy küldöttség küldetett ki ő felségéhez, hogy kérje az autonómiának helyreállítását és a zsinat tarthatására az engedélyt; és azt, hogy a Nyíregyházán elhelyezett ker. tanítóképző ügycinek tárgyalásakor indítvány tétetett, hogy az Eperjesre tétessék át, minnek következtében Nagy Mihály oda utasított, hogy ügyeit rendezze s vagyonát pénzzé tegye.

Az 1854/5-ik iskolai év, melyet Vandrák A. igazgató 64 jövevény-nyel, 21 theol., 68 felgymn. és 104 algymn., 193 tanulóval nyitott meg 1854. okt. 2-án, a rendes collegiumi iskolai élettűneteken kívül kevés fontosabb eseményt mutat fel. Mint a Collegium fejlődésére utaló tényeket feljegyezzük itt, hogy az őszi pártfogósági közgyűlés alkalmával okt. 2-án, midőn az állását elfoglaló Homola Rudolfnak is kiosztattak tantárgyai (nevezetesen a szláv nyelven és irodalmon kívül, mint a II-ik oszt. osztálytanárának, a latin nyelvtan az I. és II. osztályban) meghívott a mathesis segédtanárul a nagy Hazslinszkynak, Frigyesnek öcsese, Hazslinszky Tamás 200 p. frttal; hogy 1855. januáriusában a Collegium 300 p. frton Schablyk J. Coburg hercegi tiszttől Zlatnón a muzeum számára egy 208 darabból álló igen szép madárgyűjteményt vett meg; hogy a város a Collegium és a tanárok részére nagyobb mennyiségű fát utalványozott; hogy ugyancsak e hónap folyamán a Collegium a helybeli tót egyházzal, mely vele 1842-től perlekedett, de a pert most véglegesen elvesztette, (lásd fent) egyezségre lépett aziránt, hogy kicserélik a Collegiumban lévő tót elemi iskolai tantermet a tápintézetbeli ebédlővel, a nélkül azonban hogy az megszűnnék ebédlő lenni; hogy a magas kormány 1855. márcz. 23-án 34 drb. könyvvel gazdagította a Collegium könyvtárát; hogy 1855. ápr. 7-én Dr. Kuzmik Sámuel collegiumi orvossá választott; s hogy a némethoni Gusztáv Adolf-egylet által megkívánt s a Collegium állapotát híven feltűntető értesítés 1855. máj. 17-én a G. A. egylet központi választmányának megküldetett, minnek folytán az 1855. júl. 21-én ismét 2000 p. frt segély-adományt küldött: hogy a nyári közvizsgálatok alkalmával »Programm Értesítő« osztott ki a pártfogók, tanárok és tanuló-

ifjak között, melyben az 1852–1855. évi jóltevők és kegyes adakozók nevei is foglaltattak s ezekért cserébe augusztusban számos iskola küldötte meg a magáét; hogy a nyári vizsgálatok alkalmával 1857. júl. 27. tartott pártfogósági közgyűlés az ephorus számára utasításokat készített s végül, hogy a buzgó ephorusnak, 1855. szept. végén, a Hegyaljára s Nyiregyházára tett 3-ik hivatalos útja is sikerrel végződött.

Ezek mellett mint rendkívüli kedvező eseményt felemlíthetjük azt, miszerint Albrecht főherczeg 1855. májusában, mint Magyarország kormányzója Eperjesen átutazván, a nála a collegiumi felügyelő vezérlete mellett tisztelgő egész colleg. tanári kart igen kegyesen fogadta, (mint 30 évvel később is) — és hogy az iskolai év — daczára a cholera dühöngésének a Collégiumban még szerencsésen lett bevégezve.¹

Az 1855/6-ik iskolai év nagy örömévé lett a Collegiumra nézve; mert ez évben s elég korán még, jött meg a Collegium gymnasiumának nyilvánosságát elismerő miniszteri engedély, mely 1855. okt. 19 ki kelettel kiállítva, november 17-én érkezett le a Collegiumhoz, közörmöt okozván. Ezen nagy örömének a Collegium egy 1855. decz. 2-án rendezett fényes iskolai ünnepélyen adott kifejezést. Ezen fényes iskolai ünnepélyen nagyszámu s diszes közönség jelent meg, melynek soraiban ott volt a helybeli görög kath. püspök a nagypréposttal, a r. kath. apát, a r. kath. gymnasium egész tanári kara, a városi hatóság s az állami hivatalok főnökei, a coll. pártfogók s a helybeli polgárok nagy számmal. Az ünnepélyt egy énekkar kezdette, melyre f. Joób Vendel coll. felügyelő magyar, Vandrák A. igazgató német szónoklata, majd Vécsey Tamás, a későbbi kitünő igazgató, most VIII. o. tanuló magyar, Forbergerer Sámuel ugyancsak VIII. o.-beli tanuló német, Zudla VII. o.-beli tanuló tót és Schneider K. ugyancsak VII. o.-beli tanuló latin költeménye következett s az egészet azután a cs. k. iskolatanácsos Tomasek Pál beszéde fejezte be. Nagy volt az öröm és a lelkesedés, mert az ünnepély köztetszésre ütött ki. Ezen öröm az iskolai év vége felé kisebb mértékben ugyan, de ismétlődött, mert hiszen 1856. jun. 16-án a kassai helytartó-alelnök, Poche A. meglátogatván a Collegiumot, arról és annak különösen muzeumáról igen elismerőleg nyilatkozott.

A mi különben ez iskolai évnek többi eseményeit illeti, megjegyezzük, hogy ez iskolai évet 1855. okt. 1-én Vandrák A. igazgató, egy azon tétel felett tartott beszéddel »A mint vetsz, úgy aratsz« nyitotta meg; október végével pedig jelentette, hogy 74 „jövevény“ s összesen 21 theol., 79 felgymn., 108 algymn. s így a 24 donatistával együtt 232 tanuló iratkozott be.

1855. okt. 15-dikén az állandó választmány a budweisi tanítóképzőből meghívta Waczek Ferenczet gymn. rajzmesterül 120 p. frt fizetéssel.

1855. nov. 1-én az aug. 6-dikán kimult nyugalmazott coll. tanár Keresztessy Sámuel emlékére a Collegium *gyász-ünnepélyt* rendezett, melyen Kraizell András tanár latin szónoklatán kívül, Török Gyula theologus

¹ Lásd: 1861-iki. Can. Vis. jkv.

magyar, Forberges Sámuel VIII. o. t. német és Stenczel K. tót költeménye adatott elő.

1855. nov. 26—30-dikáig a cs. k. iskola-tanácsos *lovag* Tomasek Pál ur a gymnasium minden osztályát meglátogatta és a tanárokkal két ízben is tartott tanácskozmányt.

1856. jan. 6-ikán a coll. állandó vállasztmányv úgy intézkedett, hogy a coll. igazgató a beíratási és bizonyítványi díjakból szedett $\frac{1}{3}$ helyett ezentúl állandó igazgatói tiszteletdíjúl 200 p. frtot kapjon, miből az igazgatói irodát is lássa el, ellenben ama díjak mind a coll. pénztárba folynak. Ugyanekkor hálás köszönetet mondott Hornyánszky Viktornak, a ki az általa szerkesztett „Protest. Jahrbücher“ jövedelméből a coll. theologiának 40 p. frtot küldött.

1856. márcz. 28-dikán a Gus táv Adolf-egylet Németországból ez évre is 2000 p. frtot utalványozott s küldött meg a Collegiumnak.

Végül megjött az iskolai év vége s ezzel az első fontos nagy dolog jul 21—24. az *első írásbeli érettségi vizsgálat*, mely 9 eperjesi és 5 kismárki tanulóval tartatott meg, kik mint eddig az eperjesiek a szomszédgymnasiumokba, most ide Eperjesre voltak kénytelenek, otthon nem tehetvén, az érettségi vizsgálatra eljönni. A szóbeli érettségi vizsgálatok azután a július 28—30 dikán lezajlott nyilvános ünnepélyes vizsgálatok befejezésével, 1856. jul. 31., aug. 1., 2. napjain a cs. k. iskolatanácsos Tomasek Pál jelenlétében tartattak meg.

Az 1856. jul. 30-dikán tartott pártf. közgyűlés az igazgató számára instructiót-utasítást dolgozott ki.

Az 1856/7-dik iskolai évet Vandrak A. azon kérdéssel nyitotta meg: „Mit, mikép s miért szeressen a tanuló?“

Két hétre az iskolamegnyitás után, nevezetes VI. sz. kir. városi esperességi gyűlés ült össze 1856. okt. 14-dikén Eperjesen, melynek fő tárgya a ministeriumtól leküldött ev. egyházi szervezeti „Entwurf“ bírálata volt. Természetesen kimutatta e gyűlés, hogy az ev. egyház elvei mások semmint azok, miket ezen császári miniszteriumi „Entwurf“ hangoztat és követelte az egyháznak szabad intézkedési jogát az iskolák körül is. Három hétre pedig, vagyis 1856. okt. 20—22-dikén az iglói ev. tiszai ker. közgyűlés, mely ugyanezen miniszteri bizalmi férfiak jelenlétében kidolgozott egyházi szervezett, »Entwurf“-ra nézve határozottan kimondván, miszerint az el nem fogadható, egyuttal a kormányhoz *emlékiratot* is intézett, melyben a superintendensek és felügyelőknek állásukba való visszahelyezése mellett, azt is kérte, hogy engedessék meg a magyarországi evangélikusoknak a zsinat tartása, mely azután készitene szervezetet az egyház számára. Hogy mi alapon? kimutatta ezen gyűlés, mert hiszen annak alapelveit jkve 4-ik pontjába felvette.¹

Ezen ker. gyűlésen a Collegiumot Joób Vendel coll. felügyelő Vandrak A. coll. igazgató és Hlavacek Mihály theol. dékán képviselte és sikerült is kivinniök, hogy midőn a Collegium ügyei jöttek szóba, a kerületi főiskolák segélyezésének szükségét mindenki belátta és kimonda-

¹ Lásd ezen ker. gyűlés jkvét, különösen a III. IV. XVII. p.

tott, hogy e czélból ezentúl *kerületi, iskolai, egyházi adó fog szedetni*, az úgynevezett „*garasos adó*”, minden közadóban fizetett 1 frttól 3 kr.; majd megalakított a kerületi tanodai (Consistorium) bizottmány; mely elé a a theologia ügyei is utaltattak. (17. p.)

1856. nov. 2-dikán az állandó választmány ülést tartván, Sándy Gyula festézt coll. rajzmesternek választotta meg!

Ekkor fellépett Eperjesen járványszerűleg a typhus (epeláz) és több hónapon át uralkodván, igen sok tanulót gyötört meg, úgy, hogy a tanári kar örökös félelmek között volt. 4 tanuló el is halt.

Tavaszi felé engedett a kór hatalmából s felvidult Eperjes és felélekedett a Collegium is. A fecskékkel megjöttek a kormány iskolalátogatói is. Nevezetesen 1857. ápr. 17-dikén Pfefferkorn kassai helytartósági tanácsos látogatta meg a Collegiumot, majd ápr. 26—29-dikén Tomásek Pál iskola-tanácsos látogatta meg a gymn. osztályokat. De megjött ezekkel más kellemes vendég is, t. i. ápr. 16-dikán a GusztávAdolf-egylettől. Németországból, újlag 2000 p. frtnyi segély a gymnasium gyámlására s ezzel egyidőben Török Gáspár bélai polgár végrendelete, melyben a Collegiumnak 500 frtnyi tőkét hagyományozott.

Ily körülmények között vidám hangulatban folyt le a sok vendég látogatása folytán emlékezetessé lett »Majális« 1857. máj. 16. Az idő is kedvezett, a viszonyok is, — volt tehát vígság! —

Majd beállott az iskolai aratás ideje, a vizsgálatok napjai. Jul. 15—19. írásbeli, jul. 22—24. szóbeli érettség, jul. 27—29. közvizsgálatok tartattak. Fájdalom, ezeket egy gyász eset zavarta meg, mert Cunczius Károly jeles tanár elhalt epelázban jul. 22., jul. 27. azután gyászünnepélyt rendezett a Collegium Cunczius emlékére s a mondott beszédeket kinyomatni rendelte.

A nyári szünetet kedves meglepetés szakította meg. Ugyanis 1857. aug. 30., 31-dik napján az ifju császár ő Felsége Eperjesen időzván, a Collegium felügyelője és tanári kara azon kiténtetésben részesült, hogy be lépnek az ifju uralkodónak mutatva.

Ezután nagy gond foglalkoztatta a tanári kart s a pártfogókat. A Cunczius K. helyére tanár kellett és nem tudtak kapni. Hívták a kés-márki Marcsék Istvánt, majd Palcsó Istvánt, egy sem jött; az erdélyi születésű Lorsch Károly Bécsben végzett hitjeltöltött jött volna, de mire a meghívást megkapta, már Besztarczére ígérkezett. Az Org. Entwurf alapján szervezkedő iskolák, sok tanárt igényelvén, most valóságos tanárhány állott be. Már az 1857/8-dik iskolai év is fogyni kezdett és tanár mégsem akadt, mert a decz. 20. 1857. meghívott szarvasi Haberern Jonathán, valamint az 1858. jan. 20-án meghívott löcsei Kupecz Likurg sem fogadta el a meghívást, míg végül 1858. márcz. 4-dikén megválasztott a ref. Szénássy Sándor, aki azután márcz. 8-dikán el is foglalta állását.

Mielőtt még az 1857/8-dik iskolai évre térnénk át, felemlítjük, hogy az 1857. szept. 22., 23-dikán Rozsnyón tartott kerületi gyűlésen, a hittanintézet ügye, mely egy ker. bizottság által Löcsén rendeztetett, itt helyben hagyatván ezen rendezés, szabályozva lép s egyuttal a hittanintézet felségelésére kibocsátott aláírási ivekről elszámolt Hazslinszky Frigyes.

Majd a tanító-képző ügye is rendbehozott és a tanító képzőnek Nyíregyházán megújítása kimondatott. (17. p.) Azután a Vandrák A. által készített iskolai szervezet (rendtartás) olvastatván fel, az elvileg s általában elfogadtatott, részletesebb kidolgozása s keresztülvitele egy ekkor választott egyh. ker. bizottmányra, melyre az iskolák kormányzása s az azok feletti felügyelet is bízott, lón bízva.¹

Tanulók száma 76 „jövevény” mellett 19 theol., 215 gymn. és 34 donatista. Ebből 79 alumnista, 15 Róth-Teleky-féle ösztöndíjas.

Az 1857/8-dik iskolai évet, mint az már a fentebbiekből is künik, a „tanár-miseria” jellemzi Mert alig hogy okt. 1-én Vandrák A. rector a szép számmal egybegyült ifjúsággal az iskolai évet megnyitotta, s alig hogy okt. 4 dikén a Collegium a császár névünnepét a templomban reggeli isteni tisztelettel megünnepelte, megbetegedett Homola tanár s az 1857-dik év végéig nem is tanított többé, hanem egy nevelő, Irányi István és két theologus Lahm és Haendl pótolták, a miben tudták, a többi terhet pedig a tanártársak vették vállukra. E teher annál nagyobb lett, mert november havában az egyik pótló is huzamosabb ideig betegeskedett, Linberger J. tanár két hétig szenvedvén. Szerencsétlen ősz volt ez. Nemcsak a tanárok, de a tanulók is folyton betegeskedtek, himlő és náthahurut (a mai influenza) ritkította az előadásokra járók sorait. És ez betartott a télig, sőt télen át is.

Hogy pedig kitavaszkodni indult az idő, 1858. febr. 21-dikén elvesztette a Collegium egyik legnagyobb barátját Schwartz Mihály kiérd. esperest, kinek febr. 24-diki temetése roppant részvét mellett fényesen folyt le. A Collegium 1858. márcz. 25-én ünnepelte meg áldott emlékét.

Majd meg Sándy J. rajzmester köszönt le. 1858. márcz. 27.

1858. márcz. 31-dikén a német Gusztáv Adolf egylet ujólág 2000 p. frtot küldött a Collegiumnak.

Ezután csend és béke volt egészen az iskolai év végéig. De ekkor megjött a baj. Nemcsak hogy a gömöri főesperes rágalmai ellen kellett a Collegiumnak védekeznie, míg azt végül jun. 20. megvédelmezte — a kerületi consistorium; — hanem a jul. 26—28. napjain megtartott köz- s jul. 29—31. napjain megtartott érettségi vizsgálatok közben 1858. jul. 26 dikán a pártfogósági gyűlésen leköszönt a Collegiumnak eddig buzgó, hű és gondos felügyelője, fancsalí Joób Vendel, egyuttal 100 p. frttal gyarapítván a Collegium alaptőkéjét. A Collegium kérvekeri a lemondás visszavételére s midőn az aug. 2-dikán is kijelenti, miszerint eltökélt szándéka mellett, — ámbár a Collegiumnak szívesen szolgál ezentul is, — megmarad, aug. 9 dikén a pártfogósági közgyűlés Malatinszky Ferenczet, a VI. sz. kir. városi esperesség felügyelőjét választotta meg közfelkiáltással felügyelővé, kit az igazgató azonnal üdvözlő-beszéddel tüntetett ki.

Az 1858. szept. 14., 15. napján Nyíregyházán tartott egyház ker. közgyűlésen az iskolai ügy felsegélésére ideiglenesen 6700 p. frtnyi adó vetetett ki az esperességekre s ezen összegnek a tanodák közötti kiosztása a ker. választmányra, Consistoriumra bízott. Ekkor fel léptek a gömöri

¹ Lásd ezen ker. gyűl. jkvét a tiszai ker. levéltárában.

ultra-tótok és azt kívánták, hogy a kerület állítson fel tót gymnasiumot s ez Tomásik S. működése folytán ezentul olyan „tót mozgató cszmévé“ lesz, mely végül megvalósul, csak hogy a tót gymnasium élete hazafiatalan működéséért rút bezáratással végződjék. Majd a 15 pontban a Nyiregyházán újólág szervezett tanító-képző-intézet egész belső szabályzata, az eperjesi tanárok terve szerint elkészülvén, megállapíttatván, igazgatónak Noszág János egykori eperjesi, ekkor iglói tanító hivatott meg 800 p. frt fizetésre. A Collegium keresete a gömöri esperes rágalmai ellen akkép fejeztetett be, hogy az egyház ker. Consistorium jun. 20-diki ítéletét, mely az esperes vádjait alaptalanoknak és igazságtalanoknak találta, helybenhagyta s mivel a nevezett esperes az esperességi gyűlésen hibáját beismerte, az ügyet befejezettnek nyilatkoztatta ki. »Calumniare audacter semper aliquid haeret.« Azért a tótok ezentul mégis gyűlölettel néztek az eperjesi Collegium felé, mert, hogy az a tót fiút nem szereti, pedig ugyanezen gyűlésen sikerült Hlavacseknek elfogadtatni a maga indítványát, hogy az eperjesi theológián a tót nyelv is taníttassék.¹

Megemlítjük még ezen iskolai évből, hogy az eperjesi ev. német egyház megakarván örökíteni, a valóban nagy pap Schwartz Mihály esperes emlékét. „Schwarcz M. alapítvány“ czimén országszerte gyűjtést indított meg, hogy egy olyan pénzalapot teremtsen, melynek kamataiból *Convictus* létesíttessék, melyben 40—50 frt fizetés mellett a Collegium tanulói élelemmel és szállással láttassanak el. Ezen czélt s ezen gyűjtést jóváhagyta a kormány is és a gyűjtő-ívek szétrepültek. Baj volt, hogy ugyanekl or Sopronban Kolbenheyer Mór lelkész ugyancsak „Schwartz-alapítvány“ czimén „akadémiai-stipendiumul“ szolgálandó pénzalapot kezdett gyűjteni. S így a két gyűjtés keresztezte egymást.

A tanulók száma ez évben: 22 theol., 215 gymn., 37 donatista.

Az 1858/9-dik iskolai évet Vandrák A. okt. 4-dikén azon kérdéssel nyitotta meg: „Mi legyen nekünk az iskola?“ (Hogy mi legyen? Azt legjbban mutatta meg az életben ő maga.)

Mint már eddig is tettük, mellőzzük a szokásos iskolai élettünetek felsorolását egyszer s mindenkorra felemlítvén, hogy a Coll. tanári kar évenként egyszer ősszel a reformátio emlékezetével kapcsolatosan, egyszer pedig tavasszal, áldozó csütörtök előtti szerdán, rendszerint megtartotta a »deprecatiót«, melyen az ifjuság egy szónokának beszéde és bocsánatkérése után egy tanár, rendszerint az igazgató beszélt és adta meg a tanári kar nevében a kért bocsánatot, azután gyónni s majd az úrvacsorájához ment az egész confirmált ifjuság és a tanári kar; továbbá, hogy iskolai év nyitáskor mindenkor felolvastattak a Collegium törvényei, s azokhoz az igazgató magyarázatot fűzött; végül, hogy mivel az »Organisations-Entwurf« alapján szervezett gymnasium alsóra és felsőre s az iskolai év két félévre oszlott, az I ső félév végével szabályszerű vizsgálatok tartattak, ugy a theológiában is, melyek után az osztályzatok felolvastatván, ugyanakkor újra felolvastattak és megmagyaráztattak a Collegium törvényei, az iskolai évet pedig az érettségi és nyilvános közvizsgák zárták be

¹ Lásd ezen ker. gyűlés jkvének 10—15. pontjait.

ünnepélylyel. Az ifjúságnak tavaszi mulatsága, az úgynevezett „Majális“ nem tartozott a rendszerint betartott collegiumi rendhez; mert az vagy megengedettett, vagy nem, a szerint, a mint magát az ifjúság jól, vagy rosszul viselte.

Ezen év elején a tanári kar egy üdvös, helyes szokást honosított meg, a »*havonkénti krajezáros gyűjtést*« egyházi és iskolai jótékony célokra, minden osztálybeli tanulók között a tanároknak is hozzájárulásával. A gyűjtött pénz takarékpénztárba helyeztetett s adott alkalommal abból szegény tanulókat, néha egyházakat segélyezett a tanári kar.

1858. okt. első felében nagyszerű üstökös volt látható a nyugati égen. Okt. végén rajzmesterül Bene Alfréd theologus, énekmesterül Fizely Frigyes német egyházi kántor-tanító lett alkalmazva.

Az 1858-diki deczember hava egy nagyon kedves és nagyon fényes ünnepélylyel örvendeztette meg a Collegium összes helybeli és vidéki, közeli és távoli pártfogóit, barátait.

Ezen ünnepély Vandrák András igazgató tanár 25 éves tanári működésének örömmünnepe volt.

Ennek leírását mi magának Vandrák Andrásnak, sokat használt pontos, részletes feljegyzéseiből szórul-szóra átvévén, így közöljük: Ugyanis »Decz. 5. a collegiumi előjáróság és a tanári kar egy szívélyes s megható ünnepélyt rendeznek Vandrák A. igazg. 25 évi tanárságának emlékére. Fényes vendégkoszoru. Az ünnepélyt a nagyteremben, mely fenyőágakkal volt diszitve, karének nyitá meg, miután a jubiláló tanár az éljenző tanulók hosszú sorai közt egy küldöttség kíséretében belépett. Ngos felügyelő ur szónoklata megmagyarázza az ünnepélyt, s szívből fakadó szavakkal s egy 2600 frtnyi alapítványt teendő s baráti körökben gyűjtött készpénz összeget tartalmazó csinos tárcza átnyújtásával üdvözlé a megilletődött jubilálót; Krayzell A. tanár egy remek latin óda elszavallása után egy babérkoszorúzott pompás »Albumot« kézbesített, melynek 150 lapján 200-nál több pártfogó, tisztárs, egykori növendék s jó barát jegyzé fel, mit nemes elméje sugallt; Linberger J. tanár egy szívélyes német szónoklat folytán átadá azon aranyozott ezüst nagy és szép serleget, melyen a Collegium épületének kivésett képe látható, s melyet az összes tanári kar (15 tisztárs) szentelt a jubilálónak örökké kedves emlékül, mint a collegialis egyetértés és szeretet jelképét. Ezek után három tanuló mutatá be versekbe foglalt szerencsekívánatait magyar, német és tót nyelven. Mire az ünnepély embere elérzékenyült szívvel s könyben úszó szemekkel felállván, elmondá, a mint ily állapotban s rögtönözve lehetett, a mit hullámozó szíve érzett. A műkedvelők által elzengett karének, mint megkezdí, úgy be is fejezi ezen emlékezetes és szép ünnepélyt. A jubilálót szállására kísérték barátai «

»Azon bizottnány, melynek a jubiláló, a Collegium és a város válogatott közönsége a nevezett ünnepélyt köszöni, következő tagokból állott: Malatinai Malatinszky Ferencz felügyelő s elnök, Benczúr József alelnök, Krieger Ágost pénztárnok, Dr. Kraizell Aurél jegyző, Fancsali Joób Vendel volt felügyelő, Kubinyi Albert, Meliorisz Gergely, Desseswffy Lajos, Hellner Károly, Major György, Bánó József, Ujházy Albert, Kovácsy János

és Kraizell András, Haitsch Lajos tanár urak. Decz. 12. ugyanazon jubiláló tanár a jénai egyetemtől egy bölcseleti tudori oklevéllel tiszteltetett meg, vonatkozólag az egyetem 300 éves jubiliumára.

Deczember, január és február hónapokban Eperjesen ujjalag jarvány-szerű természettel fellépett s uralkodott a typhus és szedte áldozatait, többek között a coll. ifjakból is kettőt.

1859. február végén Tomások Pál újra meglátogatta a coll. gymnásiumot. Márcz. 1-én pedig a némethoni Gusztáv Adolf-egylet újból 2000 p. frtot küldött a Collegiumnak, most Toperczer János Lajos supérint. adminis. ator útján.

Elérkezvén az iskolai év vége, jul. 20—23. írásbeli érettségi, julius 25—27. nyári nyilvános közvizsgák, aug. 1—3-ig szóbeli érettségi vizsgálatok tartattak. Ezekkel kapcsolatosan megtartatott a nyári pártfogósági közgyűlés is. Ennek azonban nemsokára újra össze kellett ülnie, mert a Collegium által választott theol. tanár Linberger István dobsinai pappá választatván, aug. 6-án leköszönt. A közgyűlésig csak az állandó választmány vette fel helyének betöltését gondjai közé. Az aug. 8-iki állandó választmányi ülés, mely felemelte az izraelita tanulókra nézve a tandíjt, folytatását lelta a szeptember 11-én tartott ülésben, mely némely kerületi tényezőknek ellenkező célzataival szemben egy »Emlék iratban«, melyet 300 példányban kinyomatott és szétküldött, fordult a tiszai ev. egyházkerület közgyűléséhez a Collegium épségének és teljességének fentartásáért.

Ilyen viszonyok között jelent meg 1859. szept. 12-én, a szept. 1-ről keltezett császári nyílt parancs a »Pátens« Ez az ev. egyházi és iskolai ügyeket sokkal méltányosabb alakban kívánta rendezni, mint az 1856-iki Thun Leo féle »Entwurf«, de mégis megszüntette volna az autonómiát és a kormánynak beavatkozási jogot adott volna az egyházi belügyekbe is.

Az 1859-ik év szept. 27-én volt megnyitandó az ev. tiszai kerület közgyűlése Késmárkon. Az e nap előestéjén tartott értekezleten felolvastatván a »Patens«, Zsedényi Ede udvari tanácsos előadta ama híres indítványát, mely a Patens elfogadását egyetértelműnek jellemezte a jogi térről, a kegyelmi térre lépéssel s kívánta, hogy a Pátens elvettessék.

A másnapi gyűlésen Zsedényi E. indítványa a cs. kir. superintendensi administrator elnöklése alatt s az ország fejedelmi biztos tiltakozása nélkül egyhangulag elfogadtatott s egyttal utasítottak az egyházak, hogy mindaddig, míg a patens ügyében felterjesztendő felíratra válasz nem érkezik és egyházkerületi intézkedés nem történik, — tartózkodjanak a szervezkedéstől.

A jegyzőkönyvet Máday Károly szerkesztette mint egyh. ker. jegyző és Pálkövi Antal s-pataki tanár nyomatta ki Sárospatakon.¹

Ezen kerületi gyűlés e mellett az iskolaadót állandósította, azonkívül elrendelte a Canonica-Visitációt s végül felolvastatta a Collegium »Emlék-iratát, mely igen kedvező hatást keltett.«

¹ Lásd: ezen egyh. ker. gyűlés jkvének híres IV-dik pontját.

A cs. k. kormány azonban lefoglalta Bélán Máday K. lakásán a jkv. összes nyomtatott példányait és lázadással vádolta mindazokat, kik a késmárki gyűlésen résztvettek. Mind ennek pedig következtése lön, hogy Zsedényi Ede, mint indítványozó, Máday K. mint jegyző, Pálkövi A. mint a jkv. kinyomatója első sorban vád alá helyeztetek és a kassai törvényszék elé idéztettek, elítéltettek és bebörtönöztek; ezen érdemeikért azonban az 1860. aug. 1–3. napjain Miskolczon megtartott ker. gyűlés (jkvi VIII. p.) nekik »hálás elismerését« jegyzőkönyvileg fejezte ki; sőt mint tudjuk, éppen azért Máday Károly s perintendenssé, (1860. aug. 1. Székács József által lett felszentelve Miskolczon), Zsedényi Ede pedig kerületi felügyelővé lön megválasztva¹

Az 1858/9-ik iskolai évben tanulók száma: 25 theol., 218 gymn., 34 donat. = 277.

Még mielőtt az új, 1859/60-ik iskolai év megnyitott volna, 1859. okt. 2-án kénytelen volt a coll. allandó választmányt összeülni, hogy gondoskodjék a szükséges tanárokról. És ekkor theol. tanárul megválasztott a soproni theol. Schrantz János, a N.-Röczére hívott Homola Rudolf pedig 50 frt fizetés javítást kapván, visszatartatott. A tótoknak időközben csakugyan sikerült N.-Röczén egy tót gymnasiumot szervezni, — ebbe hívták Homolát. — És alig hogy megtörtént 1859. okt. 4-én az iskolanyitás, már ismét okt. 16-án dobsinai tanítónak hivatván el Zundel Károly tanár, kénytelen volt az állandó választmány helyének betöltéséről gondoskodni. A választmány Forberger Sámuel volt eperjesi jeles tanuló, akkor Jénában tartózkodó hitjelöltre gondolt s azért elhatározta, hogy azt tanulmányaiban segélyezni fogja; addig pedig ideiglenes tanárnak meghívta a késmárki tanárt: Lindtner Ernőt. Alig történt ez meg, 4 nappal reá okt. 20. Homola Rudolf daczára annak, hogy okt. 2. megígérte volt, miszerint megmarad Eperjesen, eltávozott, mert hogy szíve vonzotta a tótok közé. Ekkor az áll. választmány minden folyamodvány nélkül előléptette Flórián Jakab és Hazslinszky Tamás tanárokat, pótló tanítónak pedig megválasztotta Mikler Sámuel hitjelöltet, majd mivel Lindtner E. csak rendes tanárnak akart jönni, nov. 4-én Lindtner Ernőt rendes tanárnak. Mikler E., Lindtner E. és Schrantz János december elején meg is érkeztek s megkezdték működésüket. Épen jókor, akkor t. i. midőn az egész város még a coll. »Magyar-Társaság« által rendezett Kazinczy-ünnepély kedvező behatása alatt állott és midőn társaikon láthatták, hogy bár mennyire zaklatta is őket az absolut kormány november s december folyamán, mint késmárki ker. gyűlési volt tagokat, a kassai országos törvényszék elébe való idézéssel, azok — mint ők is — megmaradtak buzgó evangélikusoknak és jóra való magyar hazafiaknak.

A mire szükség is volt, mert mindkét irányban baj volt. A protestánsoknak nagy küldöttsége ugyanis, mely 1860. jan. 23–28. napjain időzött Bécsben, az ev. egyház sérelmei ügyében, mint testület a császár elé nem bocsátatott. Mit tehetett mást, erőyes hangon tartott folyamodást nyújtott be. Erre ugyan a kormány azzal felelt, hogy a pátens sze-

¹ Lásd: Hörk J. Az ev. tiszai ker. püspökei 96–97. és 109. lapját.

rinti szervezkedést minden úton-módon sürgette 1860. márczius 10-éig; de bizony nem nagy sikerrel, mert az egyházkerületben összesen 3 paten-tális egyház akadt, a VI. sz. kir. vár. esperességben egy sem! Ez volt a Vandrák A által »Persecutio Thuniana«-nak nevezett kormányeljárásnak eredménye.

De úgy látszik volt ennek más eredménye! Legalább is igen való-szinű, hogy a magyar evangélikusoknak Bécsből terjesztett rossz híre volt az oka annak, mert hogy hát olyan jótéteményt, a milyennek Bécsben a 95 ezer forint évi állami segélyt ígérő pátenst látták, — nem akartak elfogadni, — volt oka annak, hogy Németországból ezentul a Gusztáv Adolf-egyesület 20 000 frtnyi segélye kimaradt és csak a dresdai fiók-egyesülettől jött 1860. márcz. elején 11 frt. Hasztalan küldött a Collegium erre részletes tudósítást Lipcsébe a G. A. egyesület központi előljáróságához, a segélynek további megadását kérvén, mert már április havában meg-jött a tagadó válasz.

Épen midőn a kimaradt nagy és nagyon szükséges segély feletti fájdalom a legélénkebb volt, halt meg az újabbkori Magyarország egyik megalapítója Széchenyi István. És a Collegium részt vevén teljes szívvel a nemzet gyászában, együtt ülte meg a gyászünnepélyt az ev. egyházzal 1860. ápr. 26-án a templomban.

Majd nemsokára ezután 1860. ápr. 29-én Melanchthon F. halálának 300 éves évfordulóján ült gyászünnepet, a mikor is részt vett azon ada-kozásban, mely Németországban megindított azon célból, hogy Luthe-nek és Melanchthonnak szobor állitassék.

Pár nappal később kellemetlen meglepetés érte az eperjesieket máj. 6-án, mely azután május 29-én ismétlődött, az t. i., hogy friss hó esett. De annál kellemesebb volt a május 15-iki meglepő, kedves azon hír, hogy Ő felsége a császár a kassai foglyokat (Zsedényi, Máday) szabadon bo-csátani rendelte és saját kéziratával a patenst, minden vele egybe függő intézkedéssel visszavonta.

Nagy volt a protestantismus öröme, de hálája is a kegyes uralkodó-val szemben. És ilyen érzelmek között ünnepelte a sárospataki ref. Col-legium a maga fenállásának 300-dos örömmünnepét, melyre az eperjesi Collegium is elküldötte a maga követeit. Csodálkozhatunk e, hogy ezen ünnepélyen 1860. júl. 8. majdnem 10 ezer vendég jelent meg?

Hiszen hajnalodott az eddig elnyomott haza felett! . . .

Július 11–14. írásbeli, 19–21. szóbeli érettségi, 23–25. nyilvános nyári közvizsgák tartottak. A közvizsgák után megtartott pártfogósági közgyűlésen Vandrák A. 8 éven át viselt igazgatói hivatalától magát fel-mentetni kérvén, utódjául Hazslinszky Frigyes választott.

Ugyanekkor lemondott Lindtner Ernő is a tanári állásról

1860. aug. 10-dikén pedig Szénássy Sándor is lemondott, kit a pesti ev. főgymnasiumhoz választottak r. tanárul

Volt ez iskolai évben 32 theol., 224 gymn. tanuló.

Az 1860/61-diki iskolai év a hazafias nagy mozgalmak éve. Az osztrák-francia háború alatt az uralkodó meggyőződött, hogy sok nagyképű tanács-adója nem ismeri a viszonyokat s azért inkább hallgatott saját bölcs eszére és

jó szívére és végtelen lelkiesedést keltve, közeledett a magyar nemzethez. Az uralkodó nemes szívének megnyilatkozása új életet keltett a hazában. Midőn pedig 1860. okt. 20-án nagylelkűleg visszaállította az ősi magyar alkotmányt, megnyerte minden magyar embernek szívét. Az egész országban visszhangzott a lelkes éljenzés és mint csak egy bűvös vesszőcsapásra, megnyíltak a sírok s életre keltek a régi magyar intézmények. Mindenfelé hangzott a nóta: »Legyen úgy, mint régen volt, süvegélje meg a magyart mint a német, úgy az oláh, rác és tót!«

Az eperjesi ev. Collegiumban és az ev. egyetemes egyházban, mintha csak a fejedelmi kegy fénye előre vetette volna sugarát, a mozgalmak mindjárt az iskolai év elején kezdődtek.

Ugyanis midőn az új igazgató Hazslinszky Frigyes, ki mellett mint ephorus Haitsh Lajos, mint aedilis, épületgondnok, épület-felügyelő Fuhrmann F. és mint ideiglenes iskolaszolgá Brósz Vilmos szolgált, az iskolai évet okt. 1-én megnyitotta, a megnyitást rögtön követő pártfogósági közgyűlésen a tanítási reform ügyében Vandrák A. felolvasta a tanári konferentiában megállapított elveket s közölte a gymnasiumi új tantervet, mely szerint az *algymnasiumban* az osztályrendszer behozatala mellett a reáliákra kellene több figyelmet fordítani, a latin nyelvnek a III-ik osztályban való kezdésével s a görögnek, mely eddig a 3-ik osztálytól kezdve tanított, teljes kihagyásával; a *felgymnasiumban* megmaradna a szakrendszer s a humanistikus és „alaposan tudós tanítás.” A tantárgyakra nézve javasoltatott, hogy nem minden osztályban tanítandó minden gym. tantárgy, úgy, hogy inkább sokat, semmint *sokfélét* tanulhassanak a tanulók. »Non multa, sed multum.« A pártfogóság egyes tagjai a görög nyelvet a főgymnasiumban sem kívánták kötelező tantárgynak és sokalták a naponkénti 5 tanórát is, sőt akadt olyan is, a ki a tanárok számát is sokalta. De a gyűlés többsége általában helyeselte a tervet s az épen a tiszai ker. felhívására az egyetemes központi bizottság elnöke báró Prónay Gábor által 1860. okt. 7. s k. napjaira összehívott egyetemes ev. tanári értekezletre (L. Haán L. i. m. 82. s. k. l.) kiküldötte Kubinyi Albert egyh. felügyelőt, Vandrák A. és Herfurth József tanárokat. — (1861. Can. Visit. jkv.)

Mivel pedig a megüresedett tanszékeket is be kellett töltenie, Forberger Sámuel rendes, Ludmann Ottó nevelőt, jeles hitjelöltet pedig segédtanárrá választotta. (1860. okt. 1.)

Az 1860. okt. 7—9 dikén azután csakugyan megtartott ev. egyetemes tanári értekezleten Pesten, valamennyi evang. magyarhoni főbb tanoda képviselve volt, kivéven a rimaszombati egyesült protestáns és lőcsei, Vandrák András által »schismatikus«-nak mondott gymnasiumot, mely utóbbi állami gymnasiummá lett. Ezen konferentián a tárgyalás és rendezés alapjául általában az eperjesi terv eszméi fogadtattak el némely módosítással. Nagyon sok volt az eltérő nézet, különösen a latin s görög nyelv és a vallás tanítására nézve. »Sok tarka nézet, sőt balítélet, még a tanárok között is.«

Az erre rögtön, okt. 10—2. báró Prónay Albert, mint legidősebb ker. felügyelő és Sztromszky Sámuel superint. *iker* elnöklete alatt, első ilyen eset, megtartott ev. egyetemes közgyűlésen, melyen a kitünő gr. Zay

Károly 1839 óta viselt egyet. felügyelői tisztéről lemondott s ideiglenes felügyelőül a később óriási szótöbbséggel egyet. felügyelőül megválasztott, 1861. aug. 28. beiktatott, báró Prónay Gábor kéretett fel, azonkívül, hogy ő Felségéhez az egyház jogainak megvédése, autonómiájának, különösen a patentalis egyházak és azok erőszakoskodó cs. k. kinevezett superintendense Kuzmányi Károly és tisztársai ellen való megóvása ügyében »felirat határoztatott intéztetni« a németországi, a patentalis tótok által helytelenül kiértésített G. A.-egylet »külön emlékiratban felvilágosíttatni határoztatott,« felolvastatván az ev. egyet. tanári értekezlet kidolgozott munkálata, kinyomatása s a kerülethez leterjesztése kimondatott, addig is azonban meghagyatott az iskoláknak, hogy azokban: 1) az iskolai év kezdődjék szeptemberben, végződjék július közepén, 2) az érettségi vizsgálatok autonóm egyháziskolai hatóságaink előtt folyjanak le s 3) a központi tanbizottmány teendőivel az egyet. közp. bizottmány bizatik meg. A magyar nyelv sikeres tanításához kézi könyvek lévén szükségesek, ilyenek megírására az algymn. számára 300 frt s a felgymn. számára is 300 frt pályadíjjal pályázat hirdettetett. Majd megválasztatott a központi bizottmány. Ugyanekkor Székács József indítványára elhatároztatott egy »ev. egyetemes egyházi gyámintézet« alapítása. (L. Haán L. i. m. 82. s. k. l.)

Ime a szabadság szellője mily mozgalmat idézett elő. Midőn pedig 1860. okt. 20. kisütött ő Felsége kegyelméből a szabadság napja, megmozdult minden, mint fentebb említettük, halottaiból feltámadott a megye is!

1860. nov. 23-dikán érkezett Eperjesre az új alkotmányos főispán, gróf Andrássy György és a tanári kar a felügyelő vezérlete alatt sietett nála tisztelegni. Nyájisan fogadtaték.

Majd az országszerte hangzó s »röpke szóvá« helyesebben szálló igévé lett »Constitutio« megvalósítása megkezdetvén, megtartatott Sáros-megyében 1861. decz. 20-dikán a megyei tisztujítás, melyen Bánó József sáros-templ. ev. esperességi felügyelő 2-dik alispánul lett megválasztva. Ime sok-sok év múltán *az első evangélikus alispán Sárosmegyében!* Pedig mennyi volt a reformáció korától az üldözések megkezdéséig! — — —

Hogy így minden új életre ébredett, azt hitte a Collegium, hogy neki is kötelessége az ő kedves tetszhalottját, a *jogakadémiát* feltámasztani — és az 1861. február 12-dikén tartott pártfogósági közgyűlés — a jogi tanszék visszaállítása felett tanácskozott. Mindenki lelkesült az eszméért, de hiányzott a pénz. Aláírások, adakozások útján kívánják a szükséges évi 800 fitot biztosítani. Némelyek a pártfogók közül még egy más alvó tervet is fel akarnak ébresztetni, a *Collegium kiépítésének tervét*; de a többség — igen helyesen — „boldogabb időre halasztja azt.“

A véletlen úgy akarta, hogy a Collegium »reconstructiójának« ujon, teljes felszerelési tervének mint egy kedvező előjelül épen e napokban, 1861. febr. 20-dikán érkezék meg az egyetem által felvilágosított német-honi Gusztáv Adolf-egyletnek 800 frtnyi adománya. Ez »a theológiának« szólt.

Az 1861-diki tavasz nagyon rosszul viselte magát. Apr. 13–30. folyvást hideg szelek, dér, fagy, hó váltakozott: a 4 foknyi hidegben lefagyott minden gyümölcsfa. Úgy volt ez májusban is: 1-én dér, 3-án

hó s mikor a szegény fecskék 5-én megérkeztek is, télies, zord idő volt; hiszen a hegyeken még máj. 19., 21-dikén is hó volt s a meleg $+ 2$ R. fokot mutatott. Ezen zord időben, ápr. 25-dikén érte a Collegiumot azon veszteség, hogy kedvelt felügyelője Malatinszky Ferencz a királyi kuriához neveztetvén ki, Pestre távozott s a Collegiumtól búcsút vett. Helyetteseül Meliorisz Gergely kérésre fel.

De midőn beköszöntött a nyár, nemcsak a természet vidult fel s nemcsak a levegő mellegedett át, hanem felvidultak, felmelegedtek a szívek is

Az iskolai év vége felé — Canonica Visitatio van! Nagy üstökös az északnyugati égen, — szeretve tisztelt főpásztor a Collegium körében! (Jun. 14. megjött a Heckenast Gusztáv szép adománya.)

Ezen napok eseményeit Vandrák András ekképen jegyezte fel:

- „Jun. 29. Máday Károly Superintendens ur, mint egyház- s iskola-látogató Eperjesre jő s ünnepélyesen fogadtatik.
- Jun. 30. Egyház-látogatási isteni tisztelet. Fényes közebéd, melyben minden eperjesi egyházi s viági hatóság főnökei is, mint meghívottak részt vesznek
- Jul. 1–2. A két egyház ügyei állásának megvizsgálata a Suprens úr által.
- Jul. 3. A Collegium can. visitációjának kezdete isteni tisztelettel: a Suprens urat az ifjuság nevében Strauch Béla theologus üdvözli a Collegium déli ajtajánál; a folyosókon a nagy teremig a tanulótság sorfalat képez; a nagyteremben Hazslinszky Fr. igazgató fogadja a Suprenst, mire ez szívélyesen válaszol s a pártfog. isk. gyűlést megnyitja. Olvasatnak a Suprens úr által kitűzött visitationalis kérdésekre a részletesen kidolgozott feleletek: 1. a Collegium rövid története 1826–1861 ig. 2. a működött s működő tanárok rövid életrajza, 3. a tanrendszerben történt főváltozások, 4. a Collegium kormányzata.
- Jul. 4–6. A következő napokon közbe esvén a nyári közvizsgák jul. 4–6., melyeken a Suprens úr végig jelen volt, a Collegiumi ügyek megvizsgálása csak mellékórákban történhetett. Ily ügyek valának 5. az alapítványok, kötelezvények s más okmányok átnézése (felügyelői levéltár), 6. a Collegium pénzügyei. 7. Könyvtárak, muzeumok s a tantermek s az egész épület meg szemléltetése. Az ekkor tartott pártf. közgyűlésen *Joob Vend.* ismét elvállalja a felügyelőséget 1 évre.
- Jul. 8–9. Érettségi vizsgák a Suprens úr elnöklése alatt, 24 ifju közt 21 feltétlenül, 2 feltételeken találtatott érettnék. 1 visszavettettet.
- Jul. 10–12. Candidaticumi vizsgák a theologusokkal; 2 visszavettettek.
- Jul. 13. A visitatio folytatása. Jul. 14. A Suprens ur Kassára kitűzött egyh. kerületi. gyűlése megy, ennek végével Eperjesre, a Collegiumba még visszatérendő,

Jul. 16—17. Egyh. kerül. gyűlés Kassán a rendes elnökökkel. Az iskolák segélyezése 4000 frttal továbbra is megmarad. A gymnasiumi rendszert az urak (az urfiak kényelmére) nagyon devalválják, leszállítják: nyomban a tanárok ellenvéleményüket nyilvánítják.

Jul. 19—20. A Superintendens ur ismét Eperjesen, a Collegiumban. A többi kérdések is elintéztetnek, úgyszintén a theologia s a Collegium közti viszony is tisztába hozatik. A *Theologia a Collegium kiegészítő része*, s egyetértőleg a kerületi elnökséggel a Collegium belkormányá alatt áll.

A Suprens ur végre a Cherogeronticum szabályait meghalgtván, megható búcsúzás után, atyja temetésére, Késmárcra távozik.

Ez isk. évben: Theol. 38; Gymnasiumban 243 tanuló.

Az 1860/61-dik iskolai év vége és az 1861/62 dik iskolai év kezdete között lefolyt események közül fel kell említenünk, hogy az 1861. aug. 23. s következő napjain Pesten tartott egyetemes ev. egyházi közgyűlésen: az újon választott egyetemes felügyelő báró Prónay Gábor ünnepélyesen beiktattatott a 4 Superintendens és 3 egyházkerületi felügyelő közreműködése mellett. Ekkor készült az »Utasítás az egyetemes felügyelő számára« s meg lett állapítva annak hivatali esküje is. Majd sok panasz hangzott fel a patentális superintendens Kuzmányi Károly bécsi tanár ellen. Meg lett állapítva a gymnasiumi tanterv is véglegesen, még pedig nem az urak kassai kívánságai szerint hanem némileg eltérőleg a múlt évi megállapodásoktól és sokban egyezőleg a gróf Thun-féle már sokszor említett: »Entwurf der Organisation der Oester. Gymnasien und Realschulen« czimű rendelettel.

A gymnasiumokat szabályozó egyetemes gyűlési határozatokat főbb pontjaikban Haán Lajos (i. m. 86—87. lap) a következőkben ismerteti:

»A gymnasialis iskolák szervezése tárgyában készült tanári javaslatra beérkezvén a kerületek által tett észrevételek, beható és hosszas tárgyalás után következők határozottak:

1. Teljes gymnasium azon iskola, mely a növendékeket mind alakilag, mind tartalmilag az akadémiai és egyetemi tanfolyamokra teljesen előkészíti. All ez nyolcz évi tanfolyamból s ugyanannyi külön osztályból. Az első négy osztály együttvéve algymnasiumot képez.

2. A hetenkénti kötelezett tanórák számának minimuma és maximuma az I. és II. osztályban 20—22, a III. IV. V. VI. osztályban 22—24, a VII. VIII. oszt. 24—26.

3. Algymnasiumban 5, teljes gymnasiumban pedig 11 tanár szükséges.

4. Csak oly község állíthat gymnasiumot, hol kellőleg berendezett s elegendő tanerőkkel ellátott elemi iskola van. A gymnasiumot létesíteni óhajtó község, köteles ezt az esperességnek, illetőleg a kerületnek, megerősítés végett bejelenteni.

5. Az érettségi vizsgákat a superintendencialis elnökség mellett szabadon választott esperességi vagy kerületi bizottság vezeti.

6. Az czentul alkalmazandó tanár köteles egyházunk autonom közegei előtt hivatalképeségi vizsgát tenni.

7. Osztályozásra nézve öt fok állapittatik meg, u. m. kitünő, dicséretes, kielégítő, alig kielégítő és elégtelen.

8. Át nem helyezett tanulót más intézet felsőbb osztályba föl nem vehet, de az ily tanuló azon intézetben, melyben tanult, javító vizsgát tehet.

9. Ajánltatik három évenként váltakozó igazgatóság.

10. A görögnyelv tanulása az V. osztálytól fölfelé kötelezett tantárgy. A magyar nyelv kellő kiterjedésben taníttassék, a többi élő nyelvek tanítására nézve legyen tekintet a helyi körülményekre.

11. A tantárgyak osztályok és órák szerinti beosztását mutatja a jegyzőkönyvhez mellékelt táblázat.

A theologiai intézetek is felhivattak, hogy rendezésükre nézve javaslatokat a jövő gyűlésre adják be.

E közben a pártfogóság körében megérlelődván a jogi tanszék szervezésének s betöltésének eszméje, összeült 1861. szept. 2-dikán a pártfogósági közgyűlés, mely rendezvén a jogi tanszék ügyeit, 1000 frt fizetéssel rendes jogtanáruul Glós Károly ügyvédet választotta meg. Glós K. és Schulek Gusztáv mellé a Collegium két más tanára: Vandrák A. és Tillisch János állíttatott ideiglenesen, egyes elméleti tudományok előadásával megbizva; pótló tanárocul pedig Irányi István és dr. Schmidt Gyula ügyvédek kérettek és nyerettek meg. Glós Károly megérkezvén szept. 9-dikén, némi nehézségek legyőzése után szept. 15-dikén az állomást elfogadta, a politikát a magy. polg. magán- és osztrákjogot tanítandó 15 órában.

»A jogtanárok fizetésének biztosítására a Colleg. pártfogóság új alapítványokról gondoskodott s az aláírások még ezen gyűlés alatt megkezdettek s két év leforgá a alatt 10 ezer forintig emelkedtek, új örvendetes tanuságául annak, hogy a protestáns áldozatkészség még élt és teremtett. Nyiregyháza városa 2000 o. é frtot alapított a jogi tanszékre s a 100 frtnyi kamatot 1861. szept. 20. előre beküldte. Dobsina városa 163 frt, a göllnítzi ev. egyház 100 frt, Rőcze városa 50 frt, az eperjesi ev. m. n. egyház 100 frt, m. tót egyh. 8 frt, a kassai ev. m. n. egyház 100 frt, egyes kassai pártfogók 222 frt, az Eperjesi Takarékpénztár 200 frt, a kassai 50 frt, Zsedényi Ede kerül. felügyelő 1000 frt, u. az gyűjtött 725 frt, Máday Károly superint. 40 frt, báró Prónay Gábor 50 frt, Fest Imre 50 frt, dr. Fleischer F. 40 frt, Fabinyi Theophil gyűjtése 432 frt, Várady Károly gyűjtése 118 frt, Keczer Tamás adott 300 frtot. Malatinszky Ferencz 200 frt, Tahy Albert 200 frt, Dessewffy Albert 200 frt, Prónay Pál 200 frt, Kubinyi Ödön 200 frt, Kubinyi Albert 100 frt, Alemann Fer. 100 frt, Meliorisz Gergely 100 frt, Meliorisz Aurél 100 frt, Czító Dán. 100 frt, Schwartz Sám. 100 frt, Szent Andrassy Lajos 100 frt, Tahy István 100 frt, Berzevitz Titus 100 frt, Radványszky Károly 100 frt, Vukovics Sebő gyűjtött 418 frt, Kardoss Tivadar adott 50 frtot, Nagy László 50 frt, Kéler Ferdin. 40 frt, Thomka Gusztáv 30 frt, Glós Károly 32 frt, Lavotha Rezső 20 frt, Schmidt Titus 20 frt, Dobay Ede 20 frt, Fekete Sándor 10 frt, Tahy Ferdinánd 10 frt, Kovácsy János 10 frt, Lindtner Ernő gyűjtött 75 frt, Sztéhlo Józset gyűjtött 40 frt, Czékus István és Stark G. gyűjtött 100

frt, Pál Endre gyűjtött 36 frt, Szent-Iványi Miklós adott 70 frtot s más kisebb tételek.»

Mindjárt az első években 40 hallgatója került a jognak s a tanítás szép eredményt mutatván, előbb az 1862-diki egyh. ker. gyűlés. (l. az 1862. jul. 22–24-ki jólsvai ker. gyűl. jkvét.) majd 1863. jul. 6. az országos kormány is elismeri, sőt 1863. okt. 31. a Collegium folyamodványa folytán megalakítja helyben az államvizsgálati bizottságot is, mely azután több éven át folyvást működött; állott pedig ezen bizottság a következő tagokból: „Kray Miksa udv. tanácsos váltótörvényszéki elnök, Jelenik-Almássy István, Alemann Ferencz kerületi táblai ülnökök; Engelmayer Antal, Kéler Ferdinánd váltó-törvényszéki ülnökök; Urbán Antal, f. Joób Vendel, Glós Károly, Schulek Gusztáv, később dr. Vécsey Tamás és Vandrák András jogtanárokból, mint tagokból» — (L. Vandrák A. i. m. 36., 37. lap és l. alább!)

Az 1861/62-diki iskolai évet, melyet Hazslinszky Frigyes coll. igazgató 1861. szept. 16-dikán még ugyan nem nagyszámú, de később felfezaporodott ifjúsággal nyitott meg, a jogi oktatásnak újból való megkezdése és főleg az ev. egyetemes főfelügyelőnek látogatása teszi emlékezetessé.

A jog tanítása újból 1861. október 2-dikán indult meg, a mikor is Tillisch János a jogi encyclopaediából és egyházjogból, Vandrák András a statisztikából, Schulek Gusztáv a váltójogból megkezdte előadásait, melyök csatlakozván okt. 4-dikén Glós Károly a politikának s a magy. polg. magánjognak előadásával.

Ugyanez napon az állandó választmány az eddigi pótlótanítót Forberger Sámuel rendes tanárrá választotta s hálából, hogy a Collegiumot el nem hagyta és Szepes-Bélára, a hová lelkészül volt meghíva, el nem távozott; fizetését 600 frtra emelte fel.

Mielőtt még az egyetemes főfelügyelő látogatására térnénk át, fel- említiük hogy az 1862. jan. 28-dikán tartott választmányi gyűlés a Collegiumi egység alapján némileg módosította, részben pedig pótolta az iskolai köztörvényeket Ugyanekkor a Kölcse ev. lelkészül megválasztott s leköszönt Mikler Sámuel pótló tanár helyét ideiglenesen a nevelői állásáról Eperjesre hívott Ludmann Ottó jeles papjelölttel töltötte be, a rendes tanári állásra pedig a szláv nyelv és irodalom előadásának kötelezettségével 441 o. é. frt fizetés mellett pályázatot hirdetett; továbbá, hogy a szilárd tél után s korán kitavaszkodó száraz, meleg idő folytán lehetségessé lévén a nyári tornahelyiségnek újból való felszerelése, az megtörtént s a tornahelyiség feletti felügyelet márcz 20-dikán Flórián Jakab coll. tanárra bízott; midőn pedig ápr. folyamán a rendezés teljesen végrehajtatott, tornatanárul Semsey János volt katonatiszt, bécsujhelyi katonai növendék választatott meg, ki a meghívást elfogadván, a tanítást rögtön meg is kezdette.

Derült, szép nyári idő volt, midőn Prónay Gábor ev. egyet. főfelügyelő 1862. jun. 24-dikén látogatási körútjában a Szepesség felől Eperjesre érkezett. Eperjes határán ev. tiszai kerületi, sáros-zempléni esperességi és collegiumi követség fogadta őt. Mintegy 25 kocsi és fényes ban-

derium kísérté öt be Eperjesre. Majd leszállván a Gant-augh-féle házban, ugyanezen testületek képviselői, kikhez a helybeli két ev. egyház képviselői is csatlakoztak, üdvözölték öt — este — szállásán. Az egyet. főfelügyelő mindezeket szívélyesen fogadta. Junius 25-dikén reggeli 8 óra előtt fentnevezett testületek számban megszorodott küldöttségei tisztelegnek nála és mivel szándéka volt a Collegiumot meglátogatni, elkísérték öt oda. A Collegiumban a tanuló-ifjúság sorrendbe volt állítva s a belépő egyet. felügyelőt mingyárt a kapunál szívélyes üdvözléttel fogadja a tanuló ifjúság nevében Lányi József jogász, mire a coll. nagyterembe vonul a menet, hol ismét a tanári kar nevében talpraesett beszéddel Glós Károly által üdvözöltetik. Ö feleleteivel megnyerte a szíveket. Mivel a jogászok első nyílvá os vizsgálatát ö akarta megnyitni, elfoglalja helyét a vizsgáló tanárok élén s vezeti a vizsgálatot végig; annak végeztével meglátogatta a muzeumot s a könyvtárakat.

Déli 2 órakor fényes dísz-közebed volt a városi vigadó nagytermében. Annak végeztével a theologusok vizsgálatain elnökölt, majd pedig esti 6 óra után megnézte a díszturnázást.

Junius 26-dikán 8 órakor részt vett egy VIII. o. b. ifjunak érettségi vizsgálatán s azután a VII-dik osztály vizsgálatain délig. A látottak, hallottak felett teljes meglegedését fejezi ki és búcsút vesz a Collegiumtól. A távozót Elischer József VIII. o. b. tanuló és Vandrák A. tanár üdvözli. Szívélyesen válaszol. Egy urí magánháznál megtartott ünnepélyes ebéd után, d. u. 4 órakor, kísértetve sok előkelő urí embertől, elhagyta a várost. Ez nap ö is megvendégelt valakit. Ez a valaki a tápintézetben élelmezett szegény ifjúság volt, melynek ez napi ebédje megpótlására 50 fitot adott.

A kedves vendég eltávózása után folytatott vizsgálatokat itt most csak azért említjük fel, hogy kiemeljük, miszerint a mult évi egyet gyűlési határozathoz képest autonom esperességi hatóság, nevezetesen Bánó József esp. felügyelő és Pál András s. z. esperes elnökölt az érettségi s más vizsgálatokon.

Az évfárá ünnepély után 1862. jun 29 én, megtartott pártfogósági közgyűlésen ismét Vandrák András lett colleg. igazgatóvá megválasztva, az eddigi igazgató Hazslinszky Frigyes pedig pénztárossá választatott 120 frt fizetéssel.

Ugyanezen gyűlésen Schulek Gusztáv jogtanár végkép leköszönt.

Az 1862. jul. 22—24-én Jolsván megtartott ev. tiszai ker. közgyűlés, mely az eperjesi coll. jogakadémiát elismerte, azt egyuttal a k. m. helytartó tanács vádjai, kifogásai ellen is megvédelmezte. Ezen kerületi gyűlés nem is sejtván, hogy abból később milyen veszedelem fog keletkezni, nemcsak megengedte, hogy N.-Röczén tót gymnasium állitassék, hanem annak mindenkor áldozatkész elnöke Zsedényi Ede 2000 frtot adomá-nyozott is reá. Az iglói ev. egyház is kijelentvén: miszerint algymnasiumát *a saját erejéből* főgymnasiummá kívánja fejleszteni, az örvendetes tudomásul vétetett s helyeseltetett. Megállapittatott ekkor végleg az iskolai adó is, a miben a sokáig ellenzékeskedő kishonti esperesség is megnyugodott, különösen, hogy kebli iskolájának a rimaszombati 1858. óta

egyesült protestáns gymnasiumnak, a kerület évi 315 forintot szavazott meg.

A tanulók száma ez iskolai évben összesen 321 volt, kik közül 117 algymn., 126 felgymn., 47 jogász, 34 theologus. Tápintézetben nyert ellátást 101, Convictusban 25, ösztöndíjas volt 52.

Az 1862/63-ik iskolai év azzal kezdődött, hogy Kükemezey Sándor és neje szül. Bernáth Erzsébet 1000 frtot hagytak a Collegiumnak Ugyanazon évnyitó isk. pártf. közgyűlésnek, melynek ez jelentetett, lett bemutatva, a kiírt pályázat folytán megválasztott új tanár: Kordos Gusztáv is, a ki 420 frt fizetéssel az I. oszt. tanárául és a szláv nyelv és irodalom tanítójául választatott meg.

Az 1862. szept. 2-án megtartott ev. egyetemes közgyűlés, mely magát a zavargó patentális egyházak előjáróinak vádjai ellen tisztázni igyekezett, nevezetesen, hogy püspökei nem szentháromságtagadók, a reformátusokkal czélzott unió, utóbb csak testvéries egyetértés, nem akar az ev. egyház beolvasztására vezetni s végül, hogy a magyar nyelv érdekében nem kíván »nyelverőszakolást«, kimondván, hogy a tanterv 3 évre változatlan marad, a n.-röczei tót gymnasium, a Miaván vagy Brezován állítandó reáltanoda és praeparandia felállítását helyeselve, a reformátusokkal közös főiskolára gyűjtött pénzt egy Budapesten felállítandó egyesült protestáns theologiai intézett felállítására fordította; és bizottságot küldött ki meghatározni a tanári vizsgálatnak szabályzatát és a tanárok által letendő esküt s kijelölni a tanárvizsgáló bizottság tagjait (a mi azután az 1863. szept. 23–26-ki egyet. gyűlésen mind megtörtént) megválasztotta az egyetemes iskolai bizottság tagjait; végül a »m. kir. helytartó tanács legközelebb több az iskolai ügyre vonatkozó sérelmes intézményeket bocsátván ki, nevezetesen: oly helyeken, hol r. kath. tanintézetek léteznek, a r. kath. gyermekeket az ev. iskolák látogatásától végkép letiltván; oly helyeken, hol ilyenek nem léteznek, a r. kath. paptól tévén függővé s az »perjesi jogi tanfolyamra nézve módosításokat kívánván: »mindezen sérelmek tekintetéből a m. k. helyt. tanácshoz felirat intéztetni határoztatott.« (L. Haán L. i. m. 92. stbi lap.) Ugyanczen egyetemes gyűlés volt az, mely a Hodzsa Mihály lipót szentmihályi papot, a hírhedt tót agitátort állásától elmozdító legfőbb ev. törvényszéki ítéletet kihirdette.

A mi különben a Collegium belső ügyeit illeti, a tekintetben felémlijük: hogy az 1862. szept. 30-án az irgalmasság cselekedeteit gyakorolta, a szepes olaszii leégetteknek s nevezetesen 3 ev. családnak felségítésére, összesen 66 forintot küldvén; okt. 12. újból kérelmet intézett a Collegium a m. kir. helyt. tanácshoz a jogi tanszék elismerése iránt; nov. 1-én a helybeli ev. német egyházzal abban egyezett meg, hogy a német egyházfinak collegiumbeli szállása kiürítették s ezt a Collegium 84 frt o. é. évi fizetés mellett bérbe veszi; majd részt vett a kerület gyászában, mely az 1862. nov. 16-án elhalt Szontagh Lajosban volt derék egyházfelügyelőjét siratta; 1862. nov. 17-én az I. és II. gymn. osztályt az alumneumi épületből a Collegiumba helyezte át és annak volt helyiségeit, az alumneumi épületbeli szállást, Hazslinszky Tamás tanárnak engedte át 84 frtéért; 1863. febr. közepén Kordos Gusztáv az I. oszt. tanára elhagyván

a Collegiumot, mint Löcsére kinevezett áll. gymn. tanár, új tanár nem léteben, Kordos óráit az algymnasiumi tanárok s 3 theologus által póltatja.

Az 1863-iki farsang végén a joghallgatók táncmulatságot rendeztek (»jogászbál«) s a tiszta jövedelmet a »jogászok könyvtárára« szánták s ime bejött és megtakarított 140 o. é. frt, ezt márc. 14-én a coll. igazgatóság, melynek kezébe letétetett volt, valóban a külön jogi könyvtár megalapítására fordította, a szükséges szekrények s kiváló jogi szakmunkáknak megvételével s a könyvtárnak, a maga részéről is gyarapításával. Majd beköszönvén a tavasz, megnyitotta a nyári tornahelyiség. De bizony Vandrák A. szavaival »kevés volt a részvét a tanulók s kevés buzgóság S. J. tanító részéről.«

Alig múlt el a rendkívül forró s száraz május s alig köszöntött be az chez hasonló június, a Collegium ügyeinek intézői már is nagy dolgot kívántak megmozgatni. A jun. 1-ére hirdetett pártfogósági közgyűlés ugyan a részvét hiánya miatt eredménytelen maradt; de midőn a papjelöltek s a többi ifjak vizsgálatain elnöklő közszeretetlenül álló püspök is résztvett a tanácskozásban, 1863. jun. 24-én s az urak is nagy számmal voltak jelen, a coll. felügyelőség és igazgatóság felbuzdulván dr. Rochlitz Kálmán orvos, hazánkfiának Ausztráliából küldött levelén, mely e gyűlésen felolvastatott, elfogadásra ajánlotta az azon levélben kifejtett szép tervet és ehhez hozzájárulván a coll. pártfogóság, megszülemlett az »Ausztráliai Bazár« eszméje. Ezen szép terv szerint a Collegium ritka, szép és diszes magyar ipar és más árucikkekből egy bazárt állított volna össze, mely Ausztráliába, nevezetesen Melbourneba volt küldendő elárverezés, elárusítás végett. Célja e bazárnak a Collegium pénzerejének gyarapítása s ha oly fényesen üt ki, mint eleinte gondolták, a Collegiumnak rég tervezett egész, czélszerű átépítése. A pártfogósági közgyűlés a tervet lelkesedéssel fogadta, megvalósítására egy választmányt küldött ki, az emlékszerű tárgyak gyűjtését s ez irányban az ifjuságnak is bevonását elhatározta¹ s a bazár pénzügyeinek kezelésével Hazslinszky Frigyes, coll. pénztárnokot bízta meg. A jelenlévő püspök Máday Károly megkezdte az adakozást 20 frttal.

Éppen javában folyt a tervelés és gyűjtés, midőn 1863. júl. 6-án megjött a m. kir. helytartó tanács azon leirata a Collegiumhoz, melyet már fentebb jeleztünk, mely szerint a »Collegiumi jogitanfolyam ellenében a legfelsőbb felügyeleti jog szempontjából észrevétel ugyan fenn nem forog, mindazáltal világosan megjegyeztetik, hogy ez intézetből a kir. kath. jogakadémiákba s az egyetemekre csak oly ifjak vétethetnek át, a közszolgálati és ügyvédi pályához megkívántató állami vizsgákhoz csakis oly ifjak bocsáthatók, kik a kir. jogakadémiáknál taníttatni szokott tanulmányokbani alapos jártasságukat bebizonyítani és a fél-, vagy illetőleg egész évi vizsgákat igazoló bizonyítványokkal kimutatni képesek.« Egyuttal kilátásba helyeztetett az államvizsgálati bizottság kinevezése. Volt öröm, de volt gond is, mert hiszen chez képest kellett szervezni a jogakadémiát.

¹ E sorok írója is egyike volt a gyűjtő tanuló ifjaknak.

De a Collegium reménykedett, hiszen az „Ausztráliai Bazár“ fényes sikerrel kecsegtetett.

Az 1863. jul. 21—23. Göllnitzbányán tartott egyházkerületi gyűlésen, melyen a renitens kis-honti esperesség, mely az iskolai adó fizetését folyvást ellenezte, megrovatott, a Collegium vidéki társfelügyelőjéül a sárospataki esperesség áldozatrakész, lelkes és derék felügyelője, Bánó József választotta meg egyhangulag, ki is e tisztelet egyelőre egy évre elvállalta, de azután buzgóan körültekintő bölcsességgel 25 évig vitte; az egyházkerület a Radvánszky Ferencz-féle 4000 p. frtnyi sárospataki alapítvány tekintetében úgy határozott, hogy annak kezelését magának tartván fel, kamatait az eperjesi coll. jogakadémia és theologia között fogja évről-évre kiosztani, kimondotta egyuttal azt is, hogy ezentul a theológiába felvétetni kívánó ifjaktól megköveteli az érettségi vizsgálatnak letételét.

A Coll. küldöttei e gyűlésen az Ausztráliai Bazár érdekében buzgókodván, annak több barátot s pártfogót szereztek, nevezetesen s első sorban a kerület mindenkor áldozatkész felügyelőjét Zsedényi Edét, ki az adakozásban is résztvett 50 frttal.

Már a nyár s vele az iskolai szünet is vége felé járt, midőn a Collegiumot nagy csapás érte egyik kitűnő tanárának, a fiatal, jeles Forberger Sámuelnek halálával, a ki 1863. aug. 8-án Szepes-Szombatban elhalt. Született 1837. jan. 3-án; egy évig pótló, két évig rendes tanár volt. Aug. 10-én megtartott temetésén a coll. tanári kart Haitsch Lajos tanár és az ifjúságot Klein Pál I. é. theologus képviselte, kik akkor ott lévén szónokoltak felette. A későn értesült tanári kar azután meleg hangon tartott írott részvétirattal vigasztalta a gyászoló özvegyet, az anyát.

Ez iskolai évben a tanuló ifjúság létszáma 320 volt. Ebből 228 gymn., 34 theol., 58 joghallgató.

Az 1863/4 ik isk. év a belső s különösen a hiányok kipótlására vonatkozó szervezkedések éve volt. Az iskolai évnyitás a szokottól némileg eltérő alakban, modorban folyt le szept. 1-én, mert hiszen ekkor a Forberger Sámuel tanár emléke is megünnepeztetett. Majd bemutatta Vandrák A. igazgató a helyét elfoglaló új rendes tanárt, Ludmann Ottót, kit az első osztály rendes tanárává választott volt meg az 1863. jun. 24-ikén tartott pártfogósági közgyűlés, azután pedig üdvözölte az újon választott coll. egyh. kerületi vidéki felügyelőt, Bánó Józsefet, kit utána a helybeli felügyelő és az ifjúság részéről Scholtz Gusztáv I. é. theologus is üdvözölt. Bánó József lelkes szónoklattal felelt s különösen hangoztatta, hogy mi — szerinte — még a hiány a Collegiumnál s hogyan lehetne azt elenyészteni?

Ugyanaznap szept. 1. összeült az évnyitó pártfogósági közgyűlés is, melyen számos helybeli és vidéki pártfogó jelent meg. Ennek főfeladata a megüresedett tanári állomások betöltése volt. Ilyen czélból, mivel a megkezdett iskolai év sürgőssé tette az intézkedés szükségét, Török Gyula, Pesten nevelő, táviratilag lett felszólítva Forberger S. helyének elfoglalására, midőn pedig ez ugyancsak távirati uton azt válaszolta, hogy nem jön, Ludmann Ottó választotta meg főgymn. tanárrá és a görög és német nyelv s irodalom előadójává. Ludmann Ottónak helyére az I. osztályba

pedig megválasztott Habély Victor, miskolczi tanár s ha ez el nem fogadná a meghívást, a göllnitz-i tanár, Kobiálka János hivatik meg. A tornatanítás Róth Jánosra bízott.

1863. szept. 6-án Habély V. tagadólag válaszolván, Kobiálka Jánosnak azonnal megküldetett a meghívó levél.

1863. szept. 8-án coll. állandó választm. ülés tartatott, mely a jogászok tanrendjének rendezésével és a theologusokra és jogászokra vonatkozó s különösen a mulasztásokat illető törvények élesbitésével és az u. n. »Coll. temetések« díjainak felemelésével foglalkozott. Ez utóbbiakra nézve kimondván, miszerint, ha csak a tápintézeti ifjúság vonul ki a temetésre, azért a gyászoló felek 12 frt, ha az egész Gimnásium 24 frt, ha az egész Collegium 40 frtot fizetnek. Ezt azonban a szept. 13-án tartott pártfog. közgyűlés odamódosította, hogy az egyetemes kíséret — funus generale — díja 30 frt, a részlegesé, midőn csak az algymn. ifjúság vonul ki, felgymn., theol. és jogász alumnistákból pedig 12 egyén 15 frt. A szept. 8-iki coll. áll. választm. ülés egyúttal az »Ausztráliai Bazár« ügyeivel is foglalkozott, melynek sorsa nem látszott olyan kedvezően alakulni, mint eleinte várták, remélték.

Mint a múlt évben a szepes-olasz-i tűzkárosultakkal szemben, úgy most az alföldi inségesekkel szemben mutatta ki a Coll. a maga könyörülő felebaráti szeretetét. A nagy szárazság nagy bajt hozott éppen a »Magyar Kánaán«-ra. Ezt enyhítendő, a magyar hatóságok felhívást tettek közzé adakozásra. Egy ilyen felhívás jött a Collegiumhoz is. És íme a Coll. tanári kara 34 frt, ifjúsága 93 frt 99 krt, összesen 127 frt 99 krt adott a városi segély gyűjtő bizottságnak. A coll. ifjúság azonkívül egy szini előadást is rendezett, melynek egész tiszta jövedelmét szintén e célra szánta.

Az 1863. szept. 23–24. Pesten tartott egyetemes gyűlésnek határozataiból kiemeljük, hogy mint már fentebb említettük is, szabályoztattak a tanári vizsgák, továbbá, hogy megállapítottak az érettségi vizsgálati szabályzat és hogy az ev. egyet. gyűlés a meglévő soproni és nyíregyházi ev. tanítóképző intézetek mellé még két ilyennek létrehozatalát határozta el. De nem ezért fontos ezen egyetemes gyűlés a Collegiumra nézve, hanem, mert az ezen egyet. gyűlésre kiküldött coll. követ, Hazslinszky Frigyes, ki a természetvizsgálóknak ugyanakkor Pesten megtartott gyűlésén is részt vett, Pesten való tartózkodása alkalmával, igen czélszerű intézkedéseket tett az ú. n. Ausztráliai Bazár ügyében, minek folytán annak már némileg akadozó ügye új lendületet vett.

1863. okt. 31-én, éppen a reformatió évfordulóján lettek kinevezve az államvizsgálati bizottság tagjai, azok, kiket fentebb meg is neveztünk, a miben az volt az örvendetes, hogy köztük coll. tanárok is voltak s hogy e bizottság fele részben ev. férfiakból állott.

1863. nov. 30-án pártfog. kisgyűlés tartatott, melyen Bánó József, coll. vidéki felügyelő azt jelentvén, miszerint szüretkor Hazslinszky Frigyes tanárral, mint egyházkerületi kiküldöttek Mecznér Ferencznél, néhai Dr. Mecznér Pál orvos örökösénél tett látogatásuk alkalmával a nevezettel azon barátságos transactióra = egyezségre léptek, miszerint az hajlandó Mecznér Pál által az ev. tiszai kerületnek és a Collegiumnak hagyott jog

megváltása fejében 5500 frtot fizetni s arról a kötelező nyilatkozatot máris kiállította, — a pártfog. kisgyűlés a barátságos egyezményt elfogadta és azt megerősítés végett a ker. gyűléshez terjesztette fel.

Ugyanekkor határozott, hogy a hittan- és joghallgatókat illető törvények az 1863. szept. 8-iki módosításokkal nyomassanak ki, — továbbá, hogy a tanulókat tartó háziurakhoz nyomtatott felszólítás intéztessék, miszerint a háznál ők is vigyázzanak arra, hogy a tanulók törvényesen viseljék magokat, mert különben az ajánlott szállások sorából az ilyenek ki fognak töröltetni. Ezen határozatokhoz azután az 1864. febr. 16-iki isk. gyűlés, (coll. áll. választm. ülés) azt csatolta, hogy ezentúl minden jövevény tanuló egy arra szánt könyvben a törvényeket aláírni, *subscribálni* köteles.

Az évrő vizsgákat itt most csak azért említjük, hogy elmondjuk, miszerint azokkal egy időben ez évben már a jogászokkal is megkezdettek az államvizsgálatok s nevezetesen legelső sorban a birói vizsgák 8 frt vizsgadíjjal.

A közvizsgálatok befejezése után tartott nyári pártfog. közgyűlés jun. 27–29-én tanácskozá, mivel Glósz Károly jogtanár leköszönt és egy új jogi tanszék szervezésének szüksége állott elő, két új jogtanárnak választását határozta el 1000–1000 frt fizetéssel. A közzétett felhívás folytán — ezen isk. gyűlés jul. 16-án folytatván — megválasztottak a jelentkezők közül a tételes jog előadására Schulek Gusztáv volt jogtanár és Dr. Vécsey Tamás az elméleti jogtanok előadására. Dr. Vécsey Tamás, a későbbi híres coll. igazgató, ekkor a pesti egyetemnél magántanár és br. Eötvös József fiánál Lorándnál a m. t. akadémia mai elnökénél nevelő volt. Ő azonnal tagja lett az államvizsgálati bizottságnak is.

Mivel pedig a közben szépen felgazdagodott Ausztráliai Bazár még mindig nem volt elszállítható, ugyancsak az 1864. jun. 27–29-iki pártfogósági közgyűlés elhatározta annak a Collegiumban elhelyezett Szirmay könyvtár helyiségeiben való kiállítását. A mi czélszerű intézkedésnek bizonyult, mert azt a megállapított 50 krnyi belépti díjnak befizetése mellett igen sokan szemlélték meg.

Végül ugyancsak ezen pártfog. közgyűlés újra megalakította az 1851–1860. évekéhez hasonlóan az áll. coll. választmányt, felruháván azt azon joggal, miszerint a pártfog. kisgyűlés körébe utalt ügyekben is jogérvényesen járhatson el.

Az 1864. jul. 27–28-án Rimaszombatban tartott ev. tiszakerületi, közgyűlésen, mely különösen a tiszolczi Daxner István és társai és a ratkói és más tót egyházak püspök ellenes lázadási ügyeivel foglalkozott¹ bejelentetett a coll. államvizsgálati bizottság; szabályoztatott: a Metzner alapítvány, a 28-ik p. értelmében jövedelmének $\frac{1}{3}$ -da a hittanintézetre adatván, a tanári és érettségi vizsgálatok, az eperjesi 2-ik jogtanári szék, az iskolai pontos statisztika s az iskolai rendtartás² ügye és végül Czékus István, gömöri főesperes buzgólkodása folytán elkészült a *ker. özvegy-árva-nyugdíjintézet alapszabály tervezete* némi csekély megnyugtatóra a papok

¹ 2. p. 7. p.

² 48 p.

tanítók, tanárok jövőjük iránt aggodalmas lelkének.¹ Éppen jókor, mert ezen gyűlés ezuttal a Gymnasiumoknak nem helyezett kilátásba segílyt, maga is nyomasztó állapotban lévén.

Az 1864. aug. 24—26-án Pesten tartott ev. egyetemes közgyűlés tárgyai közül csak kettőt említünk fel. Nevezetesen, hogy a tanárok és tanítók az általok írott és kiadott műveket az iskolai bizottságnak beküldeni köteleztettek és hogy a m. kir. helyt. tanács az érettségi bizonyítványok érvényességét attól tevéen függővé, hogy a vizsga a superintendent elnöklete alatt tartassék és a bizonyítvány általa aláírássék, ez ellen a gyűlés felfolyamodott, mert hogy az autonómiánk szelleme ellen van. Az elnökölhet, kit a kerület, vagy az egyetem ezzel megbiz, akár világi, akár egyházi.

A közvetlenül az 1864/65 iki isk. év kezdete előtt, aug. 28-án tartott isk. gyűlésen bejelentetett, hogy a febr. 16-iki határozatok végrehajtottak s az 500 példányban kinyomatott gymn. törvények 10 krjával elárusítandóknak határozattak. Egyuttal jelentés tétetett, hogy a Coll. jövedelme 9892 frt, kiadása 10078 frt volt.

Tanulók száma ez évben 341. Gymn. 236, theol. 43, jogász 62.

Az 1864/5. isk. év egyedüli fontosabb eseménye az Ausztráliai Bazár ügyében beállott nem kedvező fordulat. Ugyanis az 1864. nov. 14-én tartott pártfogósági közgyűlésen, mely tisztán ez ügyben ült össze, jelentetvén, miszerint az indítványozó Dr. Rochlitz Kálmán nézete szerint immár a begyűlt tárgyak sem Ausztráliába nem küldhetők, sem pedig azoknak, mint ő egy ideig vélte, Londonban való elárusítására nincs kilátás többé, a gyűlés azt határozta, hogy 60000 egy frtos sorsjeggyel *sorsjáték* rendeztessék. Hogy ez megengedtesék, a helyt. tanácshoz folyamodvány intéztetett Midőn pedig az engedély megadatott és a sorsjegyeknek az osztrák birodalomban és a magyar szent korona tartományaiban való elárusítására Mikolík Gyula és Róth János tanítók 10, 15, 20 % biztosítása mellett vállalkoztak, megindult a nagy szorgalommal és nagy reményekkel kezdett sorsjegyárulás. Így lett az Ausztráliai Bazárból *«Coll. sorsjáték»*. Ezen fordulat beálltával jun. 26-án beállott az isk. év vége is. Ezen isk. évből ezenkívül felemlitjük még a következőket:

Az 1864/5. isk. évet szept. 1-én a régi igazgató, Vandrák A. a „dic cur hic?” kérdés fejtegetésével nyitotta meg; szept. 8-án az új és a még fel nem esketett tanárok: Schulek Gusztáv, Dr. Vécsey Tamás, Ludmann Ottó és Kobialka János a pártfog. közgyűlés kezébe letették a tanári esküt; decz. 10-én kénytelen volt a Coll. pénztára előlegezni a hittanároknak, mert azok fizetése a ker. pénztárból negyed év óta kimaradt, a mi, hogy többé ne történjék, a Coll. fordult kérelemmel a ker. elnökséghez; jan. 15-én a népszerű jeles püspök, Máday Károly személyesen szentelte fel az eperjesi ev. templom igen szép, új oltárát. 1865. márcz. havában Londonból a Collegium 75 font sterling adományt kapott; az 1865. jul. 26—27-én Felkán megtartott ker. gyűlés a jogakadémia s az államvizsgálati bizottság ügyében a Collégium 1864. okt. 23-iki a cancelláriához

¹ 18. p.

intézett folyamodványában kifejezett kívánsága szerint felir a kormányhoz, az államtudományi vizsgálat megtarthatásának megengedését is kérvén, a többi tanulmányi kérdésekre nézve az egyetemes gyűlés határozataihoz képest intézkedik, így a tanári és az érettségi vizsgálatok ügyében. Mivel pedig a kormány rendelete szerint csak kitűnő bizonyítvány mellett lehetnek volna a katonai szolgálat alól felmenthetők a tanuló ifjak, ez ellen felfolyamodott; ezzel kapcsolatban elhatározta azt is, hogy ezen túl a tanulóknak általános osztályzat is adandó; felirt ezen ker. gyűlés a r. kath. tanulókat a prot. iskolákból kizáró rendelet ellen is; elismerte az iglói főgymnasiumot és végül megteremtette a ker. nyugdíjintézetet. Megjegyezzük még, hogy ez isk. év folyamán a m. t. akadémia 156 k. könyvet küldött a Collegiumnak, hogy a Coll. ez évi jövedelme 10974 frt, kiadása 9922 frt volt és hogy a tanuló ifjuság száma 382-re emelkedett; ebből 40 theologus, 88 jogász és 254 gymn. tanuló

Igy köszöntött be a Coll. életének 8-ik időszakába, melyben a Coll. legelől is a régen tervezett átépítésre, a Collegiumnak a szükséghez képest való kiépítésére, majd a Collegium 200 éves jubileumának megülsére, azután a ker. tanítóképzővel is kibővítettén és a ker. hittanintézet 4 tanfolyamu egyetemes intézetté válván s a jogakadémia újra szerveztetvén, az új viszonyoknak megfelelő új coll. szervezet megállapítására,¹ teljes keresztülvitelére igyekszik és pedig nem siker nélkül.

¹ (A kerületi is változván 1883 óta.)

H) A COLLEGIUM ÉLETÉNEK VIII-IK IDŐSZAKA.

A szervezkedő Collegium 1865--1884-ig.

Az 1865/6-isk. évben, igaz, csak az iskolai munka befejezése után tűnik fel a majd teljessé vállandó szervezkedésnek első feltünőbb nyoma, a midőn is az 1866. aug. 1-én tartott pártfog. közgyűlés, mint a teljes szervezkedés előfeltételeivel, *a coll. kiépítésének tervével*, már behatóan foglalkozik, de a szervezkedés kisebb tünetei meglátszanak, az előbbi korszak művének folytatása képen az egyes coll. intézeteken is.

Ez iskolai évet szept. 4-én 1865. Vandrák A. igazg. azon felhívással nyitotta meg: »Veni puer, juvenis! disce sapere«.

Az aug. és szept. hó folyamán az alumneumi épületen eszközölt tetemes javítás mellett, azzal is gondoskodott a tanári kar az ifjúságról, hogy keresztül vitte, miszerint havi 5 frt fizetésért (magánháznál) convictusi ellátásban is részesülhessenek: ebédre 3 tál étel és kenyér, vacsorára 1 tál étel és kenyérben az ifjak; majd az eltávozott sorsjegy áruló főelemi tanító, Mikolík Gyula helyébe 250 frt évi fizetéssel Groó Vilmos theologust tette pótló tanítóul.

1865. nov. 26-án úgy intézkedett a coll. állandó választmány, hogy a coll. tanulók a sorozó bizottság elé terjesztendő iskolalátogatási bizonyítványt¹ kapjanak, melynek díját 50 krban állapította meg; ennek fele az igazgatót, fele a kiállítót illette. Ugyanekkor bejelentetett a kassai takarékpénztárnak 100 frtnyi adománya is.

1866. jan. 17-én a jogakadémiában a jogtörténet előadása Herfurth József tanárra bízván, helyette a magyar nyelvi órákat az V. és VI. gymn. osztályban 60 frt díjért Deáky Albert joghallgató látta el. Az 1866. márcz. 25. ápr. 8-ig terjedett husvétii szünidőről ez uttal rendkívülieg csak azért teszünk említést, mert azzal, mivel különösen a jogászok megpótolták a szünetet 8—10 nappal, a tanári karnak sok baja, sok kellemetlensége volt. A tavasz bár erős derekkel köszöntött be, rég nem látott fecskét, nagyobb alapítványt hozott a Collegiumnak. Ugyanis Kralovánszky György ügyvéd, a Coll. egykori növendéke, meghalálózván Pesten, végrendeletileg 2000 frtot hagyott a Collegiumnak; ugyanakkor Böhm Dániel,

¹ »Testimonium frequentationis Frequentations-Zeugniss.«

debreczeni kereskedő, kis boltja összes árúczikkeit hagyta a Collegiumra. A nyár már kellemetlen meglepetéssel jött. Ugyanis visszatérván utjokból a Coll. kibocsátott fecskéi, a sorsjegyáruló Mikolík Gyula és Róth János tanítók, azt jelentették, hogy a merre jártak, mindenütt inséget találtak s s ennél fogva a sorsjegyeknek $\frac{1}{4}$ részét sem adhatták el. Ilyen viszonyok közt tartatott meg a jun. 25—28-ig tartott nyilvános közvizsgákat követő pártfogósági közgyűlés. Ezen közgyűlésen Vandrák A. az egy évre tavaly elvállalt igazgatóságot letette s utódjául egyhangulag Hazslinszky Frigyes választatott. Hazslinszky F. ugyanakkor, mint coll. pénztáros jelentést tevén, kitűnt, miszerint a Collegiumnak tőkái kötelezvényeken 71743 frt, aláírt lapokon 5151 frt, állampapírokban 7822 frt és hátralékokban 4504 frtot, készpénzben 1868 frtot, összesen tehát 91088 frtot tesznek. Ekkor lőn a 200 éves jubileum elhatározva.

A Collegium ezen isk. évről egy »Értesítő« adott ki, mely Kassán nyomtatott »Tudósítvány« névvel. Ebben dr. Vécsey Tamás jogtanár »a szegények ügye, tekintettel Eperjesre« czimmal egy értekezést közölt, Vandrák A. pedig közzétette az »iskolai értesítő« Ebből tudjuk, hogy a coll ifjúság száma ez évben a gymnasiumban 225, a theologiában 40, a jogon 99, összesen tehát 364 volt. Ezen »Tudósítvány«-ban fel van tüntetve a Coll. kormányzata, tisztviselői, tanári kara, a tanterv, a tanulók névsora, a tanulók segélyezése, a taneszközök.

Az 1866. jul. 25—26-án Dobsinán tartott ev. tiszai ker. közgyűlésen a Collegiumot Vandrák A. és Flórián Jakab tanárok képviselték. Ezen ker. közgyűlés tárgyai közül, elhallgatván a sok sérelem folytán felhangzott panaszokat kiemeljük, miszerint bejelentetett, hogy a jogtanítás szervezve, rendezve van, a jogászok más jogakadémiákba való átléphetése biztosított, a tanári vizsgák s az érettségi bizonyítványok ügye rendeztetett, egyuttal meghívták a coll. követői a ker. gyűlést Eperjesre és a Collegium alapításának örömnünepére, a 200 éves jubileumra.

Ezen ker. gyűléssel kapcsolatosan a 3-ik napon ker. tanári értekezlet is tartatott az ev. gymnasiumok ügyei felett s ilyeneknek ezentúl való megtartása elrendeltetvén, az egyetemes tanári értekezletre a XXX. p. a. a tanárok kiküldettek.

A fentebb már említett 1866. aug. 1-én tartott pártfogósági közgyűlésen, melyen a Coll. kiépítése elhatároztatott, bemutatandó volt már a megrendelt terv is. E terv Benko Károlytól még be nem érkezvén, a döntés elmaradt. Azonban örvendetes tudomásul vétetett, miszerint ajánlatok történtek s adományok érkeztek be e célra, így az »Eperjesi Takarékpénztár«-tól, mely a mellett, hogy az alumneumra is adott 50 frtot, az az építésre 500 frtot szavazott és adott meg. Ugyanakkor az akadémiai ifjúságot illető törvények átvizsgáltatván, újból kinyomattak; a convictus továbbra is fenntartandónak határoztatott s kimondatott, hogy a gymn. tanterv, miután azt a coll. gymn. tanárok újból átnézték, a gyűlés elébe lesz terjesztendő.

Az 1866/7-ik isk. év a legnagyobb öröm, a »kiegyezés« éve.

Az 1866/7 isk. évet, melyet ősszel az 1866-iki nyári (jun. jul. havi) osztrák-porosz háború folytán fellépett cholera, epemirigy zavart meg, különben Hazslinszky Fr. igazg. szept. 3-án nyitotta meg, szívélyesen üd-

vözölven az évnnyitó ünnepélyen nagyszámmal megjelent pártfogókat. Az ezen ünnepély után megtartott pártfog. közgyűlésen a coll. régi jegyzője, Fekete Sándor lemondott, de sok kérésre megtartotta tisztét úgy, hogy mellé a tanári karból Dr. Vécsey Tamás adatott társjegyzőül.

Már a szept. folyamán fellépven Eperjesen is a cholera, a pártfogóság kényszerítve látta magát 1866. okt. 1-én összeülni és az orvosok véleménye alapján kimondani, miszerint a tanítás nov. 1-ig felfüggesztetik, mire az ifjuság feloszlott. Ez okból az őszi deprecatio is elmaradt.

1866. szept. 15-én Londonban élő nagy hazánkfia Dr. Duka Tivadar 100 frtot adott a Collegiumnak.

1866. nov. 2-án a tanítás újból megkezdett ugyan, de sok az ifjak közül még otthon maradt, a jelenlevők közt pedig számos volt a beteg. A cholera Eperjesen voltaképen nov. havában dühöngött s a coll. ifjuságtól is vitt áldozatot, egy I. éves theologust. Nov. vége felé Vandrák A. is beteg lett s egész ujévig nem tarthatott előadást.

E közben Benkó Károly építész elkészítvén a Collegium átépítésének tervét, a nov. havában többször összeült áll. választmányi ülés azt elfogadta s kivitelét egy építő bizottmányra hagyta, melynek elnöke a Collegiumnak későbbi gondos felügyelője: Jelenik Almássy István volt. Ezen bizottmány azután megrendelte az építési anyagot: Hertneken, Bártfán Eperjesen.

1866. decz. 28-án nagy csapás érte a Collegiumot, ugyanis ekkor halt meg a jeles Kraizell András tanár. Temetése nagy részvét mellett decz. 30-án volt. Kraizell A. 1826. jul. 5-én választatván meg, most éppen 40-ik éve szolgálta buzgón a tanügyet. Érdemeit a »Protestáns Egyházi és Iskolai Lap« 1867-iki 7-ik számában megjelent »Nekrologja« kellően méltányolja. Helyének betöltése iránt a pártfogóság akként határozott, hogy míg új tanár választatik, kartársai pótolják; a tanári állomás betöltésére pedig 1867. máj. végéig pályázatot hirdetett.

Az új 1867-ik év a legnagyobb öröm éve lett. És valóban ezen év örökre emlékezetes marad a magyar nemzet történetében. Ugyanis dicsőségesen uralkodó, felséges királyunk az 1865–8-iki országgyűléssel, mint a nemzet képviselőjével, különösen a »haza bölcse«, Deák Ferencz közbenjárása mellett megalkotván a kiegyezést, visszaállítá a maga teljességében a magyar alkotmányt. Eperjesre az új magyar felelős miniszterium kinevezésének híre éppen egy végtelenül fényesen sikerült álarczos és jelmezbál estéjén, 1867. febr. 17-én érkezett meg. Midőn a Papp József. helybeli kiváló kereskedő által rendezett menetek Eperjes főutczáin végig vonultak, már akkor a kivilágítás és a nemzeti zászlók kitűzése javában folyt. Hát még a bál! Ilyet Eperjesen soha, senkisémm rendezett! Egy nemzet örömének visszaverődő sugarai fénylettek azon! Volt lelkesedés, volt öröm! Hogy ne! Gróf Andrássy Gyula, a szabadságharczos lett a miniszterelnök s a nemzet felkent költője, az 1848-iki Cultusminister, báró Eötvös József, lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter! Br. Eötvös József ifjúkori emlékei Eperjeshez s a Collegiumhoz is fűttek. És a Coll. siettett öt tisztelete, szeretete jelölül ujra elfoglalt fényes állásában üdvözlő irattal köszönteni.

A mint így a politikai életben kisütött a nap és a nemzet és alkotmányos királya között örökre uralkodóvá, állandóvá lett a szeretet melege s az ország lelkesedésének, új életének éltető levegője nagy reményekre ébresztett mindent, a beköszöntő tavasszal a Coll. is egy új élet, új épületének megteremtéséhez fogott s márcz. 11-én lebontá legelől is a Collegiumot a templommal összekötő ívet, melyet egykor a jezsuiták építettek volt. A sötétség eme embereire emlékeztető, ezen különben czél-szerű ívétjárat a Collegiumból a templomba volt az, mely lehullásával a régi szellem leküzdésének jelképéül szolgált. Azon csákányütések, melyek e szilárd, kemény ívezetre estek, a régi kornak szóllottak, melynek sötét szelleme azóta — hála a nagy uralkodó példátlan bölcseségének — odujába üzetett vissza.

Mielőtt még a Collegium belsőleg is megtette volna az első lépést a régi kornak befejezése s az új kornak megkezdése tekintetében, még 1867. márcz. 24-én kegyelettel ülte meg a jeles Kraizell Andrásnak gyász-emlékünnepejét, melyen fancsali Joób Vendel felügyelő és Vandrák A. magyar, Hlavatsek Mihály latin szónoklatot, Bogsch Albert theologus német költeményt, Skripeny János theol. tót és Szmik Lajos jogász magyar költeményt mondott, melyek azután mind kinyomattak.

Nagyon helyesen választotta meg a Collegium előjárósága azon ülésének idejét, melyen a Coll. 200 éves jubileumának megünneplését az 1867-ik év szept. 10-ikét tűzte ki, a husvét, a feltámadás idejét! Igen, halottaiból feltámadott a nemzet; a feltámadott nemzettel új életre ébredt annak mindenkor igaz, hű tagja a vele küzdő, vele szenvedő, vele örülő eperjesi ev. ker. Collegium.

A 200 éves örömnéptervét azután a Coll. közölte az alkotmányért egykor üldözött s a szabadságért börtönnel sújtott, kitűnő főpásztorral, Máday Károly superintendenssel. Ez a Collegiumot, mint a ker. egyik gyermekét, *a ker. közgyűlés közben* akarta bemutatni a maga ritka ünnepi díszében és azt óhajtá, hogy a 200 éves örömnépterv *a ker. gyűlésnek egyik mozzanata legyen*. Azonban a gyermek felnőtt, önállósá lett s ilyennek kívánt tekintetni. A coll. áll. választmány tehát felterjesztést tett, hogy az ünnepélyt *önálló cselekvésnek* kívánja természetesen nem a nélkül, hogy előlegesen a templomban egy ünnepi istentiszteletben kikérje a Mindenható segédelmét az új, jövőző századokra. Ebben Máday megnyugodott.

Alig hogy ez megvolt, máris ünnepelt a megye. 1867. ápr. 30-án új főispánját, gr. Erdődy Istvánt iktatta hivatalába nagy fényvel, bandériummal, díszbeszédekkel, üdvözlő követségekkel, nagy díszbédével. Természetesen a Collegium vele ünnepelt a megyével s a maga részéről is üdvözlé a megye új főispánját.

A május hónap Eperjesen különben igen kellemes szokott lenni, az 1867-iki május azonban szeles elődjének, áprilisnek nyomán haladva gyakori esőzéseivel nemcsak a természet tavaszi életét zavará, de különösen a Collegium megkezdett építését is, a mi annál nagyobb bajjá lett, mert hozzájárulván azon körülmény is, miszerint az átépítés terve is változott, a mesteremberek hibái is sok bajt okoztak, a munka igen lassan haladott,

a pénz pedig rohamosan fogyott. Ugy hogy alig volt a Collegium az építés kezdetének elején, máris arról kellett tanácskoznia, hogyan kellene az építésre pénzt szereznie. Végül is az lön elhatározva, hogy az ausztráliai bazári coll. sorsjáték tárgyai a nyári vizsgák közben ki fognak sorsoltatni és ez közhírré tétetik, hogy a közvetlen kisorsolásra való tekintetből a sorsjegyek minél inkább keljenek el.

Ezen édes remények közben jött meg a legnagyobb öröm, a *kiegyezés betetőzése, a koronázás örömnapja. 1867. jun. 8-ika.* Ő felsége, I. Ferencz József, Magyarország dicsőségesen uralkodó, legjobb, legbölcsebb apostoli királyának koronázási napja, a mely példátlan fénnel, pompával és lelkesedéssel folyt le Pesten, hova Eperjesről is számosan leköltöztek, kitörülhetlen betűkkel van beírva minden magyar honpolgár szívébe. Nem írjuk le e nagy örömet, hiszen úgy sem tudnók azt megfelelően megtenni!

Megyünk a magunk szerény útján tovább és felemlítjük, miszerint a nyári vizsgálatok közben, 1867. jun. 24-én tartott coll. pártfog. közgyűlésen a Kraizell A. helyére nagy szavazattöbbséggel Flórián Jakab (30:6 ellen) eddigi algymn. III. osztálybeli osztálytanár választatott meg, Flórián helyére pedig a pályázó 4 egyén közül, tanári vizsgája elvárta, a tübingai egyetemen tanuló, aranyos-maróthi születésű Kadlecsek (később Garami) Richárd választatott. Vandrák Andrásnak a közgyűlés hálás köszönetet mondott, hogy el nem fogadta a Cultusministeriumban neki felajánlott osztálytanácsosi állást. Ugyanaznap d. u. megtörtént a *bazári sorsjegyek húzása* a városi vigadó nagytermében és ekkor kiszült, hogy a sorsjegyeknek összesen $\frac{1}{3}$ -a kelt el.

Igy végződött az 1866/7-ik isk. év, melyben a Collegiumban 40 theol. 105 jogász, 248 gymn. tanuló, összesen 393 ifjú tanult, kik közül alumni-ta 114, convictor 49, ösztöndíjas 55, tandíjelengedésben részes 43 volt.

Az 1867/8-ik iskolai év a 200 éves örömnépnep, a nagy jubileum éve!

Ezen örömnépnep már előre veti fényét. A nyári szünetben, 1867. jul. 20-án ugyanis a kiküldött előkészítő bizottmány ülést tart és intézkedik a vendégek meghívása, elszállásolása, a közebed és bál rendezése, a Collegium és a templom feldiszipése ügyében, majd folytatólagos ülésében, aug. 12-én elhatározza, hogy ezüst és bronz emlékérmeket veret s ezen határozata kivitelével Herfurth J. és dr. Vécsey T. tanárokat bizza meg.

1867. szept. 1-én megnyitott az isk. év. És még az nap kérte és megkapta az ünnepelőkészítő bizottmány a megyeház nagytermét a küldöttségek és vendégek fogadására. Ugyancsak ekkor megállapított a program, az ünnepély sorrendje és kinyomatni rendeltetett.

Az ünnepély napján megtartandó ünnepélyes istentisztelet alkalmával szedendő s a Coll. építésére fordítandó offertorium, adományok beszedésére 4 tanár s 6 előkelő fiatal leányka kéretett fel; az alapkőbe helyezendő emlékirat szerkesztésével: Herfurth J., Vandrák A. és Dr. Vécsey T. tanárok bizattak meg. Majd az állvány felállításához biztosul felkérte Flórián J. tanár, ki azt az ilyenekben is gyakorlott, kitűnő

püspök, Máday Károly szept. 6-iki tanácsához képest a Coll. éjszaki kapujánál úgy építtette, hogy a 8–9 láb magas állványra 2 lépcső vezetett, melyek egyikén a felmenet, másikán a lemenet akadály nélkül történt meg.

Igy köszöntött be szept. 9-ike, a nagy ünnep előestéje! Ennek eseményeit, valamint a 200 éves örömnünnep lefolyását lehetőleg szóhíven Vandrák A. feljegyzései nyomán a következőkben közöljük:

Szept. 9. Gyönyörű időjárás kedvez. Eperjes főutcáján számos és szép nemzeti zászló nagy ünnepélyt jelez, ugyszintén az érkező kocsik robogása, az utczákon gyülekező népség zsibongása. Estefelé már számos ünnepi, ker. gyűlési vendég van jelen. Diszruhát öltenek! A megyeházánál egy fényes coll. választmány élén Joób Vendel felügyelő által sikerült szónoklattal üdvözöltetnek. Képviselve volt köztük a magy. tud. akadémia, a debreczeni és sárospataki ref. testvér-Collegiumok, az ev. egyetemes egyház, az ev. tiszai kerület, annak iskolái, esperességei, Sárosmegye, Eperjes városa stbi stb.

Este a városi polgárság fáklyás zenével tisztelte meg: br. Prónay Gábor, ev. egyetemes felügyelőt, Pulszky Ferenczet, Máday Károly superintendenst, Dózsa Eleket, a képviselőház alelnökét, Gaganetz Józsefet, a helybeli gör. kath. püspököt, Máczy Jmrét, a sárosi r. kath. főesperest és Zsedényi Edét, az ev. tiszai ker. felügyelőjét. Természetesen mindeniket lelkes szónoklattal üdvözölte!

Szept. 10. A Coll. 200 éves fennállásának örömnünnepe. Reggeli 8 órától 9-ig folytatódag a küldöttségek fogadtatása a megyeházánál s az ünnepélyi közönség egybegyűlése ugyanott.

9 órakor ünnepélyes, impozáns menet a már félig megtelt s pompásan díszített ev. templomba. A templomi ünnepély a »Jövel szent lélek« élénklésével s egy imával vette kezdetét, melyet a diszes oltárról a Collegiumnak egykori növendéke, a kitűnő Máday Károly superintendens mondott. Alkalmi *karének után*, melynek szövegét Vandrák A. tanár írta, *Bánó József*, coll. ker. felügyelő adta elő vázlatosan a Coll. derült és borus, viszontagságos életét és jelezte a Coll. fontosságát itt a felföldön nemzeti és prot. szempontból. Ezen több mint $\frac{3}{4}$ óráig tartó szónoklat után, mely felvillanyozá s mélyen megindítá az egész, noha különböző vallásfelekezetekhez tartozó közönséget, ismét karének hangzott Mikolík Gyula tanító vezetése alatt. Most Vandrák A. tanár lépett a szószékre, szólván az ősök elveiről s szelleméről a Coll. felállítása és megtartásánál és a mai teendőkről azok nyomán. Alapigéjét az alapítási, fentebb egész terjedelmében közölt okmányból vette. ¹ Hitbuzgóságot, hazafiuságot és humanismust követelt. Utána *Irányi István*, a Collegium egykori növendéke és tanára is, akkor megyei törvényszéki ülnök, mondott el *egy latin*, *Szmik Lajos* coll. joghallgató pedig egy magyar ódát, mire a *Hym-*

¹ (»In honorem Dei religionis evangelicae salutarem propagationem, nec non politici status uberius incrementum, certum Collegium scholasticum in quo praeter artes instrumentales praecipuae quoque facultates superiores exprofesso tractarentur in L. R. Citte Eperiess. erigendum decrevimus.«)

nus clénekklése mellett Joób Vendel, coll. felügyelő felhívására az egész közönség a Coll. előtti éjszakai térre vonult ki, hogy ott az alapkő letételénél követni szokott szertartások tanuja és részese legyen. Ez valóban lélekemelő szertartás és látvány volt. A fent leírt lépcsőzetes állványon megjelentek: először is az ev. egyház és iskola előjárói, u. m. az ev. egyetemes felügyelő, br. Prónay Gábor, a tiszai ev. ker. felügyelő, Zsedényi Ede s a coll. felügyelők: Bánó József, kerületi s Joób Vendel, helybeli felügyelő, továbbá Máday Károly superintendens, Hazslinszky Fr. coll. ig., Herfurth J. coll. tanár az alapkőbe teendő okmányokkal, a keresztyány: özv. Pulszky Imréné, szül. Keczer Teréz asszony, 6 fehér diszbe öltözött fiatal előkelő leányka s 6 diszbe öltözött coll. tanuló ifju, kik az alapkövet kísérték. Az okmány felolvasása után szebbnél szebb üdvözlések, jókívánságok következtek, minden előkelő résztvevő méltóságok, követségek, sőt az egyes coll. intézeteket képviselő egyes tanárok és tanulók részéről is, a midőn is a magy. tud. Akadémiát Dr. Ballagi Mór, a coll. jogakadémiát dr. Vécsey T. tanár, a joghallgató ifjúságot Plachy Bertalan, jelenleg pozsonyi kir. tanfelügyelő, a hittanhallgató ifjúságot Hörk József, későbbi coll. ig. képviselte stbi, stbi. A szokásos *kalapácsütések* közben a magyar és latin nyelv mellett a többi hazai nyelv is hangzott. Ime! Ime! Azon a téren, hol a dühöngő Caraffa alatt őseink elvérzettek, most minden felkezet testvériesen egyesülve együtt örült!

Déli egy óra tájban bc lön fejezve az ünnepély komoly része. 2 óra-kor a városi vigadó nagy termében közébed volt, melyről azonban Vándrák A. megjegyzi, hogy bár személyenként 3 frtba került, »a vendéglős fukarsága miatt sok kívánni valót hagyott maga után.« Mind a mellett derült kedélyhangulatban és élénk felköszöntések közben folyt le. *Pulszky Ferencz a maga toasztját 1000 frt adománnyal fűszerezé.*

Ebéd után a »Társadalmi Egylet« helyiségeiben eszmecsere, kedélyes társalgás folyt. A sok felől összejött tanárok komoly kérdéseket is megvitattak. Este a vigadó nagytermében egészen kivilágos-kivirradtig igen fényes és igen népes táncmulatság volt, mely a Collegiumnak 530 frtot jövedelmezett. A templomi offertorium jövedelme 1070 frtot tett.

Ime így s ilyen eredménnyel folyt le a Collegium fennállásának 20) éves örömmünnepe!

Szept. 11. és 12-én azután megtartatott az ev. tiszai kerület közgyűlése az eperjesi ev. templomban. Első nap nagy volt a részvét. Máday Károly püspök indítványára a coll. jubileum emléke a ker. gyűlés jkvének 4-ik pontjában megörökítettett. Ide iktatjuk indítványa végszavait: »Midőn pedig az egyh. ker. közgyűlés a Coll. 200-dos fennállása felett szívből fakadó örömét fejezi ki, egyszersmind óhajtja, hogy az. mint eddig, minden viszontagságok között a tiszta prot. szellem, a józan tudomány, az alkotmányos szabadság és lángoló honszeretet terjesztője volt, ugy ezután is viragozzék késő századokig az egyházas, vallásos élet, a tudományos műveltség és a haza üdvének emelésére «

E közgyűlésen bejelentetett, miszerint Máday K. püspök és Czékus István, gömöri főesperes megköszönni jártak a király Ő Felségének nagy-lelkű adományát, a 2000 frtot, melyet az a nyugdíjintézetnek adott; be-

jelentetett, hogy a soproni lyceum 300-ados emlékünnepet ült. A 8 ik p. alatt Czékus István főesperes és főjegyző hálás felirat felküldését indítványozta a király Ő Felségéhez, azért, hogy az 1867. máj. 17-én elrendelte, miszerint a hirhedt 1859-iki *pátens* s minden azzal egybefüggő rendelet hatályon kívül helyeztessék, a mit a gyűlés lelkesedéssel határozott el. A löcsei államgymn. megszüntetését is kívánta a gyűlés 16-ik p. alatt; a ker. tanítóképző intézetet, melynek igazgatója Bánhegyi István volt, reformálta a 18-ik p. a.; a nyugdíj- és a gyámintézet szép felgyarapodását tudomásul vette; a nagy-röczei tót főgymnasiumot elősmerte nyilvánosnak 44 ik p. a.; meghatározta a magántanulók felvételének feltételeit 56-ik p. a.; szabályozta a tanári vizsgát; a tanári állásra lépők kellékeit úgy határozta meg, hogy tanárjelölt csak az lehet, a ki a gymn. tanulmány elvégzése után legalább 3 évi akadémiái tanfolyamot hallgatott, 58-ik p. a. A tápintézetre való kéregetést, a supplicálást nem kívánta korlátozni; végül felemlítjük, miszerint ezen ker. gyűlés a jogi tanulmányi rendet is szabályozta. Az 1867. szept. 24–26-án Pesten tartott ev. egyetemes gyűlés azután a tantervet és a vizsgákat lényegében ehhez képest módosította s a supplicálást a főiskolákra szorította le.¹

Vége lett ezen emlékezetes gyűlésnek is és a Collegium előjárósága újra visszatérhetett a mindennapi teendőkre és itt mingyárt szept. 25-én egy áll. coll. választm. ülésből egy bizottságot kellett kiküldenie az alumneumi főzöné ellen emelt panaszok elintézésére. Ugyanekkor *Sándy Gyula* újra felhivatott a rajztanításra. Fuhrmann Nándor pedig letette aedilisi hivatalát. Helye nem töltetett be. Decz 4-én újra összejött a coll. állandó választmány és Ő Felségéhez, a királyhoz folyamodványt irt, melyben a Coll. építésének segélyezéséért esedezett. Ugyanekkor elhatározta, hogy a még el nem kelt bazári tárgyak folytatólagos árverés útján el fognak adatni.

Ekkor egy végtelen kellemetlen ügygyel lett a coll. tanári karnak sok baja. 1867. decz. 9-én ugyanis 8 jogász az Eperjes melletti sebesi réteken mulatván, visszatérőben ittás fővel verekedést kezdett, melynek emberélet, egy izraelita mészáros élete esett áldozatul, a ki a fején kapott sebek következtében néhány nap mulva meghalt. A büntényt azután a coll. kiküldöttek jelenlétében a megyei törvényszék nyomozta, mely bírónbe vetette a főbűnöst: G Zsigmondot, a többi közül ötöt a Collegium kiutasított, kettőt pedig bezárásra ítelt.

1868 január végén Schulek Gusztáv, buzgó jogtanár leköszönt, de megígérte (és megtette,) hogy a tanítást az isk. év végéig folytatni fogja.

Januáriusban különben folytatta a Collegium a bazári tárgyak árverezését a városi vigadó nagy termében s ekkor ilyen uton bejött több, mint 1000 frt. Ezt a nyiló tavasszal a collegiumnak ekkor újra folytatólag megkezdett kiépítésére fordította a kiküldött építési bizottság, melynek sok kellemetlenséget okozott az, hogy a különféle akadályok s nevezetesen a nehéz és nagy bontási munkák miatt a munka igen lassan haladott.

¹ L. Haan L. i. m. 102. l.

A roppant szárazsággal és hőséggel beköszöntő május 4-ikén a coll. pártfogóság rendkívüli közgyűlést tartott, mely Schulek Gusztávot kérve kérte jogi tanszékének megtartására, de midőn az megmaradt lemondási szándékánál, pályázatot irt ki. Ugyanezen pártfog. közgyűlés kérelmezte a politikai államvizsgálatnak is megtarthatását és kért segílyt is a magyar kormánytól a Collegium kiépítéséhez.

Mint már márcz. 28-án két hanyag jogászt, úgy most két párbafozó jogászt utasított ki a tanári kar, a 4 párbaj segédet pedig ugyanakkor, jun. 17-én 2 heti carcerre, bezáratásra ítélte.

Az évzáró vizsgálatok alkalmával, jun. 26—28-án megtartott nyári párt fog. közgyűlés meggyőződven róla, hogy a jogi tanszék betöltése céljából hirdetett pályázat meddő maradt, új pályázatot irt ki 1200 frttal, egyszer-s mind felkérte Glós Károly, Thomka Gusztáv és dr. Schmidt Gyula eperjesi ügyvédek a jogtanításban való szíves közreműködésre, a mit azok meg is ígértek.

Az 1868. jul. 29—31. napjain Iglón megtartott ev. tiszai ker. közgyűlésen a gymnasiumi és theologiai tanterv az eperjesi tanárok véleménye értelmében lett módosítva, a jogi vi/sgák szabályozva, a pesti egyetemes tanári értekezlet javaslata a tantervre nézve tárgyalva és módosítva lett (56 p.), éppen így a magántanulók viszonyai és a supplicálási, kéregetési jog, — az iskolai bizonyítványok kiadásának kérdése s a nyíregyházi tanítóképző ügye. Sérelemes volt a Collégiumra nézve e gyűlés 63-ik pontja, melyben a coll. theol. tanárok felett minden alapos nyomozás és kihallgatás nélkül kárhóztató ítélet lett mondva, mivel tót születésű theologusai „tótoskodtak“. A Coll. ez ellen „remonosrált“, felirt a kerülethez. Ki kell még emelnünk ezen ker. közgyűlés tárgyai közül kettőt; az egyik az, hogy a patentális egyházak ekkor kebeleztettek vissza, a másik, hogy bejelentetett, miszerint Ujházy József és neje nagyszerű adományukkal egy új ev. egyházat teremtettek: a budamérit.¹

Az ifjuság száma ezen isk. évben: 39 theologus, 123 joghallgató és 228 gymn. tanuló, összesen 390.

A nyári szünidőben, 1868. aug. 11-én a Collegiumot nagy csapás érte nagy érdemű helybeli felügyelőjének, fancsali Joób Vendelnek halálával. Aug. 13-án nagy részvét mellett nagy fénynyel temettetett el. Érdemeit a „Protenstáns Egyházi és Iskolai Lap“-ban közzétett „Nekrolog“-jában Vandrák A. méltatta.

Nemsokára ezután összeült a Coll áll. választmány és arról értekezett: kit kellene Coll. helybeli felügyelőül választani? Váasztási jogot azonban csak a jogtanári állásra nézve nyert s azért csak azt töltötte be Ujhelyi Boldizsár, túróc-szent-mártoni ügyvéddel, kit igen ajánlottak bizonyítványai s ki azután a meghivatást el is fogadta.

Ugyanezen hónapban lemondott a helybeli ev. német egyh. felsőbb leányiskolájának 45 éven át kiváló sikerrel működött tanítója, Schmidt András, a ki az általa fenntartott leányinternatus és helyes nemzeti és

¹ L. ezen ker. gyűl. jkvének 29-ik pontját.

evangyéli szellemű tanítás útján valóságos missiót teljesített sokszor nagy számú idegen vallásfelekezetű tanítványai körében. Utódjául Stettner Gyula, soproni sekédlelkész választatott.

Az 1868/9-ik isk. év elején, az évnyitó ünnepély után tartott rendes őszi pártfog. közgyűlésen, 1868. szept. 8-án betöltetett a coll. helyb. felügyelői állás a körütekintő bölcsességű Jelenik Almássy István, kir. tanácsos, ker. táblai ülnök választatván felügyelővé. Ugyanezen 1868. szept. 8. coll. pártfog. közgyűlés folyamodványt intézett a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és a képviselőházhoz a Collegiumnak adandó 40000 frtnyi országos segély megszavazása iránt.

1868. okt. 8-án lemondott a coll. theologia egyik derék tanára, Schranz János, a ki löcsei lelkészszé választatott. Helyét egyelőre be nem tölthetvén a pártfogóság, teendőit Sztéhlo János, esperes-lelkész és kartársai látták el, majd később Max Vilmos, volt coll. növendék választott tanárrá.

1868. nov. 18-án az »Epejési takarékpénztár« 80 frtot adott 8 coll. gymn. ifjúnak a magyar nyelvben való haladása jutalmazására.

Az isk. év ezután a szokásos módon folyt le és a rendes menetet csakis Ujhelyi Boldizsár jogtanárnak 1869. ápr. 21-én jogtanári állásáról családi körülményeinél fogva beadott lemondása zavarta meg.

Elközelgetvén az isk. év vége, a vizsgálatokat megelőzőleg 1869. jun. 22-én Joób Vendel, volt coll. helyb. felügyelő emlékére gyászünnepély rendeztetett. Majd az ezután a megüresedett jogi tanszék betöltése céljából megtartott pártfog. közgyűlésen az Ujhelyi Boldizsár helyére jogtanárnak Liszka Nándor, Kadlecsik Richárd helyére a III. gymn. oszt. tanárául Husz Ármin, eddig nevelő Bánó Miklós házában választatottak. Ugyanekkor Hazslinszky Fr. lemondván az igazgatóságról, helyébe dr. Vécsey Tamás, Vécsey helyébe pedig coll. jegyzővé Kobialka János választatott. Nem sokára ezután összeült a coll. állandó igazg. választmány, 1869. jul. 10-én és a tápintézet gondnokául a lemondott Flórián Jakab helyére Ludmann Ottó tanárt választotta, egyúttal kimondotta, miszerint a muzeumok gyarapítására 550 frtot utalványoz.

Az 1869. jul. 29-én megtartott pártfog. közgyűlés azért fontos, mert nemcsak elvileg kimondotta, miszerint a coll. tisztségek nem halmozandók, sőt egymástól elkülönítendők, hanem egyúttal szabályozta a coll. tisztségviselők tiszteletdíjait is és betöltötte az egyes állásokat. Az igazgató tiszteletdíja 400 frt. — igazg. Dr. Vécsey T. — a pénztáros és ephorus díja 200 frt — pénztáros és ephorus Hazslinszky Fr. — könyvtáros tiszteletdíja 50 frt — könyvtáros Flórián Jakab — jegyző tiszteletdíja 50 frt — jegyző Kobialka János, — tápintézeti és convictusi gondnok tiszteletdíja 50 frt — tápgondnok Ludmann O. — természetrajzi és természettani muzeumok őreinek tiszteletdíja 25–25 frt — muzeum-őrök Hazslinszky Frigyes és Hazslinszky Tamás. Végül ekkor újra betöltetett az aedilisi, az épület felügyelői állás is, Vitelky Aladár választatván ilyenné.

1869. Aug. 2-án a még betöltendő jogi tanszék Fekete Gyulának megválasztásával töltetett be. Ugyanekkor az elhunyt coll. főorvos, Kuz-

mik Sámuel helyére főorvosul Dr. Barts Ede, másodorvosul Dr. Mosánszky Titusz választatott meg.

A mi a Collegium egyéb viszonyait illeti, azokra nézve megjegyezzük, miszerint ezen isk. évben a jogi alap 14013 frtra szaporodott; a Collegium átépítése ez iskolai év végéig 34500 frtba került, mely összeg, kivéve a coll. pénztár által pótolta 1000 frtot a bazári sorsjátékból, az 1869/70-iki »Értesítvény«-ben megköszönt, részletesen felsorolt, könyör- és másféle adományokból került ki. Az építés folytán átalakított bolthelyiségek évi jövedelme pedig 490 frttal emelkedett. A tápintézet alapja 9068 frt 27 krt tett és ezen csekély alaptőke mellett is 22 ifju részesült részben az egész, részben a féldij (15 frt) elengedésében.

Az ifjuság létszáma különben összesen 414 volt. Ebből jogász 128, theol. 24, felgymn. 148, algymn. 114.

Nem sokkal azután, hogy az új igazgató, Dr. Vécsey T. 1869. szept. 1-én az 1869/70-ik isk. évet megnyitotta és Liszka Nándor, Fekete Gyula és Husz Ármin új tanárokat bemutatva, beiktatta, 1869. szept. 10-én összeült a coll. áll. igazg. választmány, melynek főfeladata volt az egyetemes ev. egyházi és iskolai főfelügyelő, br. Prónay Gábor által 1869. júl. 4. s következő napjaira Acsára összehívott egyetemes tanári értekezlet által kidolgozott s a gymnasiumoknak szánt tanterv és egy részletes, egy önálló, tökéletesen felszerelt theol. akadémiának felállítására vonatkozó tervnek a megbírálása. A választmány tekintettel arra, hogy az egyetemes tanári értekezleten a saját tanárai közül is kettő, nevezetesen Herfurth József és Tillisch János vett részt s a theológiára vonatkozó terv lényegében ez utóbbitól eredett s tekintettel arra, hogy a tanárok a tanügyi kérdésekben az illetékesek, egyszerűen elfogadta a tanári karnak egy jól kidolgozott véleményben elébe terjesztett észrevételeit. Hozzájárult ahhoz is, hogy az érettségi bizonyítványok ezentul magyar nyelven adassanak ki. Végül, mivel tornatanítóra volt szüksége, mint egykor 1866. jun. 25-én Róth helyett Wald Henrikre, úgy most Adriányi Árpádra bízta a testgyakorlatok vezetését és köszönettel vette Dr. Mosánszky Titusznak nemes vállalkozását, a ki a törvényszéki orvostan előadását a jogakadémián díjtalanul vállalta el.

Majd szorgalmazni kezdte a Collegium az 1868. 53-ik t.-czikk alapján a város részéről való segélyeztetését is. És sikerült kivinnie, hogy sz. kir. Eperjes városa, mely a többi felekezeteket s azok iskoláit nagylelkűen segélyezi, a Collegiumnak is havi 28 frt 31 krt szavazzon meg! Ez évente 339 frt 72 krt tesz.

Az 1869. szept. 14–15-én Rozsnyón megtartott ev. tiszai ker. közgyűlés tárgyai közül kiemeljük, hogy ezen gyűlésen lett bejelentve és örövendetes tudomásul véve, miszerint a magyar ev. egyháznak az országgyűlés évi 20000 frt államsegélyt szavazott meg, a melyre nézve később az okt. 6–8. napjain tartott ev. egyetemes gyűlés úgy intézkedett, hogy az a négy kerület között egyenlő arányban osztassék fel; továbbá, hogy Max Vilmos, theol. tanár állásában megerősített s egyuttal megemeltették a theol. tanárok fizetései; hogy a IX. Pius pápa által 1868. szept. 13-án kibocsátott ama nyílt levélre, melyben a vatikáni 1869. szept. 8-iki

r. kath. egyetemes zsinat kihirdetése alkalmából »a tévelygő protestánsokat, az igaz hittől elszakadtakat« a r. kath. egyházba való visszatérésre s a nevezett zsinaton való részvételre hívta fel, — az ev. tiszai ker. bölcspüspöke: Máday Károly hatalmas érvekkel felelvén, a közgyűlés a »tévelygés« és az »igaz hittől való elszakadás« vádjá ellen tiltakozott; hogy a ker. kimondván (22. p.), miszerint ezentul csak magyar jegyzőkönyveket fogad el az alantas hatóságoktól, egyattal oda utasította a nagy-rőczei magyar bizonyítványokat kiadni vonakodó főgymnasiumot, hogy az ilyeneknek kiadását szigorú köteletségének tekintse; a tanítóképző ügyeit rendezvén, a lemondott Bánhegyi István helyére Nagy Gyulát választotta igazgatóvá és a kormány nyal ezen intézet átvételére, illetve segélyezésére nézve alkudozást kezdett; a jogi magánvizsgálatok és a politikai államtanvizsgálatok iránt intézkedett; az acsai tantervekre nézve a kebelbeli tanügyi hatóságok s illetve tanári karok észrevételei alapján megtette a maga felterjesztését az egyetemes gyűléshez, mely azután 1869. okt. 6—8-án tartott ülésében a kerületek észrevételeinek tekintetbe vételével a tantervet elfogadta, a miniszteriumhoz felterjesztette és a következő isk. évtől kezdve kötelezővé tette (36. p.), a theologiákra nézve pedig egy bizottságot küldött ki, mely az egységes theol. akadémia tervét, melyre a pesti prot. theol. intézettől felmaradt 14008 frt 18 krt alapul szánta, érlelje;¹ végül tudomásul vette a Collegiumnak felterjesztését, melyben az a theol. tanárok megrovása ellen felírt.

Az 1869. decz. 19-én a helybeli magyar-német ev. egyház, mely közben nagy alapítványokat kapván, elemi iskoláját kiépíttette, kivette a Collegiumból a maga 1—2 elemi vegyes osztályát, a miért a Coll. átengedte annak a városi pénztár által szálláspénz fejében adni szokott 123 frt 13 krnyi városi segélyt.

1870. jun. 14-én azon öröm érte a Collegiumot, hogy a m. kir. pénzügyminiszterium elengedte a tőle eddig megkivánt 220 frtnyi jövedelmi adót.

Az isk. év különben zajtalanul folyt le. Év végével a lezárt számadások azt mutatták, hogy a Collegium összes vagyona, eltekintve az épületbe befektetett 6996 frt 13 krtól, 96652 frt 19½ krt tesz. A convictus jövedelme 3528 frt 25 kr., kiadása 3488 frt 99 krt tevén, 40 frt 14 kr. lett megtakarítva; az alumneum jövedelme 2399 frt 89 kr., kiadása 2340 frt 05 kr. lévén, 59 frt 84 kr. volt a felesleg. A convictusban 62, az alumneumban 94 ifju élelmeztetett; 25-nek részben, vagy egészben elengedett a díj. A tanulók létszáma: 26 theologus, 152 jogász, 237 gymn. tanuló, összesen 415 volt.

A nyári közvizsgák után 1870. jun 29-én megtartott pártfog. közgyűlésen az ekkori coll. rendszer szerint egy próbaévre választott tanárok; Liskza N., Fekete Gy. és Husz Á. véglegesítették.

Az 1870. jul 27—28-án Lőcsén megtartott ker. közgyűlésen, melyen a kitünő főpásztor, Máday Károly utolszor elnökölt, szabályoztatott a joghallgatók egy évi önkéntesi szolgálata közben végezhető tanulmánya; felszólalt a ker. a m. kir. cult. min. gymnasiumi tanterv javaslata ellen;

¹ L. Haán L. i. m. 104. s. k. l.

felszólalt az ellen, hogy a r. kath. ifjaktól, ha prot. iskolákba jártak, magas vallásitanítási díj szedtetett; intézkedett a hittanhallgatók katonai mentessége iránt; megállapította a hittanintézeti tantervet; kiadta Max Vilmos tanárnak a meghívó levelet, vocatort; elrendelte, hogy a theol. tanárok negyedévenként előre kapják fizetéseiket; kívánta, hogy a határőrvidéken autonóm prot. egyh. szerveztessék; végül intézkedett a nyíregyházi ker. tanítóképző ügyében, biztosítván annak még egy évre fennállását s a tanári állásokra pályázatot hirdetvén, annál is inkább, mert Szénfy G. lemondott stbi stbi.¹

Az 1870. okt. 5–7-iki pesti egyetemes gyűlés azután csatlakozott az ev. tiszai kerületnek a határőrvidékre vonatkozó kívánságához; a theol. akadémia felállítása tárgyában beterjesztett indítvány pedig a kerületekhez szálittatott le hozzászólás céljából stb.²

Az 1870/71-ik isk. évet dr. Vécsey Tamás igazgató 1870. szept. 1-én nyitotta meg. A megnyitás után közvetlen tartott coll. pártfog. őszi közgyűlésen dr. Vécsey T. időközben a késmárki választó kerület országgyűlési képviselőjévé választatván, bejelentette igazgatói és tanári állásáról való lemondását, azonban a közgyűlés a kitűnő, érdemes tanárt és igazgatót nem akarván elveszíteni, a lemondást végleg el nem fogadta, hanem dr. Vécsey Tamást — állásának fentartásával — helyettesíttetni határozta és ennek folytán a statistikának előadását Vandrák Andrásra, a római jognak előadását a classicusokban oly nagy jártasságu Irányi István, megyei törvényszéki ülnökre, majd a II-ik félétől a pénzügytannal együtt dr. Mosánszky Győző ügyvédre bizta. Ekképen szabadságoltatván, dr. Vécsey T. azután okt. 20-án eltávozott Pestre.

Még itthon volt, midőn az egész ev. tiszai kerülettel együtt a Collegiumot is azon végtelen csapás érte, hogy elvesztette nagy érdemű superintendensét, Máday Károlyt, a ki 1870. szept. 28-án halt meg. Temetésén a Collegium küldöttségileg vett részt. Majd okt. 13-án cihatározta, miszerint emlékét egy coll. gyászünnepélyben, melynek napjául *december 8-ikát* tűzte ki, fogja megünnepelni. Máday Károly a Collegium növendéke volt s mint püspök, annak nagy pártfogója; pénzalapját növelte, az építkezésben ajánlattal, szóval és tettel segítette; jelenlétével gyakran megörvendeztette, különösen a vizsgálatok idején. Őszintén érzett kegyeletét a Coll decz. 8-án nagyszámu közönség jelenlétében tanusítá. Az Isten, haza és szabadság szolgálatában buzgólkodott ezen férfuról kitűnő emlékbeszédet mondott dr. Vécsey Tamás, sikerült alkalmi költeményt, Horváth Danó I. é. jogász és meghatóan működött közre az akadémiai dalkör. Az emlékbeszéd kinyomatott. Költségeit, mint általában az egész emlékünnepély költségeit a coll. helybeli felügyelő: Jelenik-Almássy István fedezte.

Midőn az igazgató dr. Vécsey Tamás okt. 20. eltávozott Pestre, mint országgyűlési képviselő, az igazgatói teendőket Hazslinszky Frigyes vette át.

Ekkor kellemetlen gondja is akadt a coll. pártfogóságnak. A pesti jogászgyűlés ugyanis a jogakadémiák eltörlése mellett nyilatkozván, a

¹ L. ezen ker. gyűlés jkvét.

² L. Haán L. i. m. 108 l.

pártfogóság a jogakadémia fentartására irányuló jogának megvédésére bizottságot volt kénytelen kiküldeni.

Az iskolai év különben megszakítás nélkül s az előadások szakadatlanul folytak egész 1871. jun. 29-ig és pedig a gymnasiumban azon tanterv szerint, melyet az egyetemes gyűlés 1869. évi jkvének 36. pontja tartalmaz.

Kiemeljük azonban mégis a következőket. Ez évben a Collegiumban tanuló szláv ifjak anyanyelvük művelése czéljából »Kolo« nevű egyletet alakítottak tanári elnökség alatt; az egész ifjuság pedig nemes indulatától vezéreltetve a balatonfüredi szeretetházra adakozott.

1871. márcz. 6-án zajtalanul, de méltó érzelmekkel megünnepelte a coll. tanári kar, ifjuság és pártfogóság, a felügyelővel élén Hazslinszky Frigyes tanári szolgálatának negyedszázados évfordulóját, melynek emlékéül egy művészies ezüst serleget adott a köztisztelőben álló, érdemes tanárnak, kit távollévő barátai is üdvözöltek levélben. A collegiumi épület földszinti helyiségei boltokká alakittatván át, valamennyi osztály az emeleten kapott világos, egészséges tantermet. A város is megemelte a segélyt s más egyes pártfogók is hozzájárultak a Collegium és a tanuló ifjak segélyezéséhez. Ez utóbbira nézve kiemeljük különösen Kubinyi Kálmán árvamegyei esp. felügyelő tettét, a ki 1870. decz. 20. írott levelében, mint már az előző évben, most is kijelentette és megtette, hogy minden díjt kifizet egy vagyontalan ifjuért.

1871. ápr. 22-én leérkezett a Collegium kiépítésére még 1867-ben kért segélyt megtagadó legfelsőbb királyi elhatározás. 1871. május 20-án a kir. kath. főgymnasium igazgatósága azt kérte a Collegium pártfogásától, hogy a coll. nyári tornahelyiséget a szabad órákban engedje át neki, a mi „szíves készséggel teljesítettett is“. Nemsokára 1871. máj. 29-én visszaérkezett Pestről Dr. Vécsey Tamás igazgató-tanár s állásába és jogaiba örömmel visszahelyeztetett.

Ilyen viszonyok között érkezett el az 1870/1-ik iskolai évnek, melyben a tanári karnak sok öröme volt a tanuló ifjuságban, mert az mind magaviseletre, mind pedig tanulásra nézve kitűnő volt. — vége. Hogy az ifjuságnak ezen példás magaviseletére nézve következtetést vonhassunk, felemlítjük, hogy a 233 gym. tanuló közül 221-nek magaviselete a megintést is teljeslegessé tette, 22-nek pedig példás is volt; a mi pedig a tanulást illeti, a különösen kiemelendő V. gymn. osztály 41 tanulója közt, kilencz volt a példás és kitűnő osztályzatú.

A nyári évváró vizsgálatokkal kapcsolatosan megtartott pártf. közgyűlésen: 1871 jun. 29-én lemondott Kobialka János, kit a magyar tanügyi kormány Berlinbe küldött ki, tanári és jegyzői állásáról és a közgyűlés úgy határozott, hogy „tanári fizetése a lelépés napjától számított 1 évre tekintettel közmegelegedéssel találkozott működésére — kiadandó“. Erre a nyugodt, komoly, pontos Florián Jakab lett a Coll. jegyzőjévé, — Otrókoci Végh Dániel késmárki tanár pedig Kobialka tanszékére tanárrá választva.

Ugyanekkor Sándy Gyula rajztanár elköltözvén Budára, lemondott tanári állásáról.

Elrendeltetett a Collegium összes vagyonának leltározása és évenként egy háztartásielőirányzat készítése — budget — s az akadémiai r. taggá lett Hazslinszky Frigyes kiküldetett a természet vizsgálók gyűlésére.

Az 1871. júl. 25-én megtartott coll. áll. választmányi gyűlés arról nevezetes, mert ezen lett bejelentve Kósch Frigyes kereskedőnek 100 frtos adománya, földteher mentesítési kötvényben; ezen vállalta el Fekete Sándor coll. jegyző a coll. levéltár rendezését és végül ezen lett Sándy Gyula rajztanár helye betöltve, egy kiváló hitjelölttel: Forberger Vilmossal.

A tanuló ifjúság létszáma ez évben 233 gymn. 20 theol. és 181 joghallgató, összesen 434 volt.

A még a tanév közben 1871. jún. 1. 2. napjain Rozsnyón tartott püspöktartó kerületi gyűlésen, melyen az új superintendenst Czékus Istvánt rozsnyói lelkészt, gömöri főesperest beiktatták, Máday Károly elhunyt superintendens emlékezetére gyász isteniszteletet tartottak s Mádaynak, a haldoklónak búcsulevelét felolvasták s a jegyzőkönyvbe iktatták emlékével együtt. Mádayról Zsedényi Ede ker. felügyelő méltán mondotta: „Mint megtestesült eszmény áll ma az üdvözült alakja ezen egyház kerületi közgyűlés felett“ stb. Majd a folyó ügyekre térvén át a gyűlés; kimondotta a ker. tanító képző intézetnek további fentartását s e célból tanárokat választott s bizottságot küldött ki; épen úgy bizottságot küldött ki az egyetemes ev. theol. akadémia ügyében; a XXII. p. a. pedig kimondotta, hogy a Meczner Ferencz és Radvánszky Ferencz-féle alapítványnak kamataiból $\frac{1}{3}$ -dot a theologia, $\frac{1}{3}$ -dot a jog és $\frac{1}{3}$ -dot a gymnasium segélyezésére fordít az eperjesi ev. ker. Collegiumban stb.

Az 1871. okt. 4—7. napjain tartott ev. egyetemes közgyűlés tárgyai közül azonkívül, hogy az egyetemes tanügyi bizottság 8 pontból álló jelentésében szó volt a Vandrák A.-féle a gymn. szervezetre vonatkozó tervre tett megjegyzésekről is, csak azt emeljük ki, miszerint ezen egyetemes közgyűlés szabályozta az acsai értekezletben kidolgozott vizsgálati terv szerint a lelkészi vizsgálatot.¹

Az 1871/72-ik isk. év 1871. szept. 1-én nyílt meg az ifjúság és pártfogóság tömeges részvéte mellett. Ugyanekkor vezetett be tanári állásába Otrokocsi Végh Dániel, bemutatott Husz Ármint tanári oklevele, mi a végleges rendszeresítést eredményezte, mire a tanári kar az algymnasiumi könyvtárt is Husz Ármindra bízta. A testgyakorlat, melynek helyiségét a nyári szünidők alatt tartott néptanítói póttanfolyam használatára a Collegium szívesen engedte át, rendes tanár Max Vilmos vezetése alá került, ki a tornászatból tanképesítő okmányt nyert.

1871. okt. 18-án Dr. Vécsey Tamás igazgató és jogtanár, mint a késmárki kerület országgyűlési képviselője okt. 30-tól 1872. ápr. 21-éig az országgyűlésen kívánván jelen lenni, ujjlag szabadságot kért és kapott a pártfogóságtól, a midőn is helyettesítése az igazgatói teendőkhöz Hazslinszky Frigyesre, a jogtanáriakban Irányi Istvánra és Liszka Nándorra, a II-ik félévben: Fekete Gyula, Vandrák András és Liszka Nándorra bízott.

¹ Lásd ezt egész terjedelmében: Haán L. i. m. 110 s. k. lapjain.

1871. nov. 26-án a Collegium — a püspöknek vele a főesperes útján való érintkezését sérelmesnek találván, felírt az új superintendenshez Czékus Istvánhoz, kérvén azt, hogy a Collegiummal közvetlenül érintkezzék, mint kerületi főiskolával. Ugyancsak ezen hónapban érkezett le a m. kir. pénzügyminiszternek azon leirata, mely szerint hajlandó a Collegiumnak 20 ezer forintot adni kölcsön az építkezés céljaira, utólag évenként fizetendő 6% kamatra. Az összeg kicsinynek, a kölcsön feltételei súlyosaknak találtatván, a kínált kölcsön el nem fogadtatott.

Ezen év őszén vesztette el a Collegium több mint ötven éven át volt önzetlen főorvosát Dr. Bartsch Edét. De vesztett még ezenkívül sokat. Ugyanis az akkori birói szervezés nemcsak Eperjes városát, de főleg a Collegiumot érzékeny veszteségekkel illette. Pestre a legfőbb ítélőszékhez ment Gellén József az eperjesi állam-vizsgálati bizottság elnöke, Roskoványi Bertalan az alelnökségről leköszönt, Kéler József vizsg. biztos és Lavotha Rezső más helyre tették át, Nagy László a coll. számvizsgálóbizottság elnöke, kir. törvényszéki bírónak neveztetett ki Kassára; leköszönése alkalmával 100 frt földtehermentesítési kötvényt ajándék zott a coll. közpénztárnak, melyért, valamint sok évi működéseért köszönet szavaztatott a buzgó pártfogónak, sok éven át számvizsgáló biz. tagnak, majd elnöknek, ki tanácscsal, tettel buzgólkodott főiskolánk érdekében. A számvizsgáló bizottság elnökévé Kolozsi Miklós, megyei tisztí főügyészt választották.

Ezen iskolai évben a Collegium egyik régi óhajta téjjesült, mivel Fekete Sándor coll. főjegyző a coll. levéltárt rendezte, miért neki köszönet szavaztatott. Hálás köszönettel fogadta a Collegium a helybeli kir. kath. főgymnasium azon szíves készségét is, melylyel az a téli gymnasiumát a coll. ifjúságnak használatára átengedte.

De volt a mi a pártfogóságot ez évben fájdalommal töltötte el. Ilyen dolog volt az, hogy a Collegium második emeletének további kiépítésétől az építkezés drágasága miatt egyelőre el kellett állania; továbbá, hogy ámbár a superintendens által előzőkenyen kérdeztetett meg az iránt 1872. május 14-én, hogy: vajjon azon esetben, ha a tanítókepző intézet Eperjesre tétetnék át és a Collegiumnak egyik intézetét alkotná, mily előnyt volna képes a Collegium annak nyújtani? Kénytelen volt azt felelni, hogy az intézetnek ez idő szerint nagyobb mérvű anyagi támogatást nem nyújthat.

Sérelmesnek találta a Collegium azt, hogy ez évben egy hittanhallgatót a katonai parancsnokság tetteges szolgálatra kötelezett az 1868-ki a véderőről szóló törvény világos intézkedései daczára; továbbá, hogy a hadseregben önkéntesen szolgáló tanulók, majdnem minden leczkelátogatástól elvonattak s a besorozandó ifjak ide s tova utazgatásra, gyakori személyes megjelenésre köteleztettek.

Végül felszólalt a tanári kar a jogakadémia működésére zsibbasztólag ható, a kormány által engedélyezett »minden nyilvános tanodát feleslegessé tevő korlátlan magántanulóskodás ellen«, melytől félt, hogy az azon téves gondolatra fogja vezetni az ifjakat, hogy a leczke látogatás,

jegyezgetés, szaktanári vezetés, könyvtárak használata, a társak közti verseny felesleges.

1872. máj. 26-án a rimaszombati kir. törvényszék arról értesítette a Collegiumot, hogy Hubay Miksa 500 frtot hagyományozott a Collegiumnak, a mi örvendetes tudomásul szolgált.

A tanuló ifjúság száma ez évben 223 gymn., 12 theologus és 161 jogász, összesen 396 volt.

Az 1872. jul. 25 és 26-án Nyiregyházán tartott ev. tiszai kerületi gyűlés határozataiból a VI. p. alatt a kerületi tanítóképzőre vonatkozó, mely Eperjesen tervezetik, azonkívül a XI., XIII., XV. stbi érdekli a Collegiumot, melyekben a theologiáról, papi és tanári vizsgálatokról és ker. segélyekről van szó. Az 1872. okt. 3. és 4. napján Pesten tartott egyetemes gyűlés XVI., XXII. és XXVI. pontja érinti a Collegiumot, de semmi fontosabbat sem tartalmaz.

Az 1872/73-ik iskolai év szept. 1-én nyílt meg. Nemsokára ezután szept. 17-én a tiszai kerület buzgó püspöke Czékus István látogatta meg a Collegiumot, abban a kerületi tanítóképzőnek helyet keresvén és a Collegium pártfogósága okt. 23-án tartott rendkívüli közgyűlésében csakugyan ajánlkozott az intézetnek szükséges tantermeket előállítani, muzeumi, könyvtára, tornahelyisége s egyéb taneszközeinek használatát átengedni; a növendékeket az alumneumban 15 frtnyi, a convictus-ban 45 frtnyi évi díjért ellátni, az e célra rendelkezésre álló ösztöndíj alapokból ösztöndíjban részesíteni s méltányos díjért esetleg segédtanárokkal is ellátni. S midőn ehhez az eperjesi magyar-német egyház egy kertet s egy házat, melyben egy tanár is lakhatik, a magyar-tót egyház pedig szintén egy kertet s egy lakóházat ajánlott föl, úgy hogy 30 növendéknek bennlakás lett biztosítva, biztos kilátás nyílt rá, hogy a Collegium a jövő tanév elején egy új tanintézettel fog bővítettetni. Az egyházkerület ezt úgy tervezte, hogy ne csak a törvény és a kor szellemének megfelelőleg legyen berendezve, de a növendékek díjfizetés nélkül kapjanak oktatást és teljes ellátást. S ez most már biztosítva lön. Ugyanezen 1872. okt. 23-ki rendkívüli pártfogósági közgyűlésen már csak az elhelyezendő tanítóképző-intézetre való tekintetből is az építés szükségesnek mondatván ki, határozatba ment, miszerint a m. k. pénzügyminisztertől a 20 ezer forint kölcsön felveendő. Mivel pedig ennek biztosítására le kellett kötni a Collegiumnak megfelelő vagyont, a lekötött vagyon kijelöltetett, a mi mellett a collegiumi felügyelők nemes nagylelkűséggel felajánlották a saját vagyonukat, ha esetleg szükség volna rá, mint biztosítékra.

Rendezni, szervezni kívánván a pártfogóság a Collegium minden ügyeit, még az év nyitás után megtartott pártfog. gyűlésen szept. 6. határozta volt el, hogy a coll. új nagy díszterembe helyezett Szirmay-könyvtárt, most újból rendeztetni és erre fordítja a Szirmay-féle könyvtári alapítvány egész egy évi jövedelmét. Most e rendezés munkája a gondos Ludmann Ottó és társa Otrókoci Végh Dániel tanárok serény kezeiben hatalmasan haladott előre. De a gondos Ludmann Ottó nemcsak ezt rendezte, hanem rendezni kívánta a tápintézet ügyeit is és azért a coll. állandó választmány 1872. nov. 9-ki ülése elé az alumneum és a convictus

egyesítése tárgyában egy tervet terjesztett, mely ezután megbirálás végett egy szűkebb körű bizottságnak adatott ki. Ezen bizottság csak 1873. máj. 6-án tett jelentést; jelentése folytán az lett a határozat, miszerint a convictus régi minőségében fentartandó, csak a díj emeltetik 45 frtról 50 frtra; az alumneum pedig átváltozik úgy, hogy ezentul az ifjak vacsorával is el fognak láttatni, félévenként 17 frt 50 krnyi díjért. Ugyanezen 1873. máj. 6-ki ülésnek jelentetett azon örvendetes tény is, miszerint Hódmező-Vásárhelyről a Czukor János féle 1000 frtnyi tőke hagyomány kamataival együtt bejött, valamint a Czukor János által adományozott 1150 kötetből álló könyvtár is átvétetett és lajstromoztatott. Mi is örvendetes tudomásul vétetvén, a kegyes alapító emléke jegyzőkönyvileg örökített meg. Ugyszinte hálás szívvel lett a jegyzőkönyvben megörökítve Suhajda Lajos selmeczi volt rendes tanár neve, ki a Collegiumnak theologiai ösztöndíjra 500 frtot adományozott.

Ez iskolai év elején az elhalt dicső, nagy br. Eötvös József helyébe Trefort Ágoston lépett mint m. k. vallás és- közoktatásügyi miniszter. Híre járt, hogy a tanítás terén reformokkal készül fellépni. És szemben a tanügy terén mutatkozó országos mozgalommal a Collegium sem maradt tétlen. A tanári kar beható tárgyalás alá vette a gymnasiumi kérdést s megállapodásait Dr. Vécsey Tamás igazgató tanár, országos képviselő által közölte Trefort A. miniszterrel, — hirlapilag pedig a »Budapesti Közlöny« útján a közönséggel is. Ugyanekkor s ezek folytán belátta a collegiumi pártfogóság is, hogy a gymnasiumi tanszékek a Collegiumban nincsenek kellően javadalmazva s azért egy bizottságot küldött ki, mely e tekintetben a legközelebbi pártfogósági közgyűlés elé javaslatot terjeszsen be. Ezen bizottság azután — de már csak a nyári szünetben — elkészült javaslatával s annak eredménye az lett, hogy az 1873. aug. 5-én megtartott pártfogósági közgyűlés, belátván a maga erejének elégtelenségét, — némi változtatásokkal elfogadta dr Vécsey Tamás jelesen szerkesztett fogalmazványát a Collegiumnak 10 ezer forintnyi évi állami segélyezésben való részvételére tárgyában

Ezt azonban azon szerkezetében a kerületi elnökség nem volt hajlandó felterjeszteni. A Collegium ugyan megtette a kívánt módosításokat, de fájdalom az ügy azután elaludt.

A mi az ezen iskolai év folyamán felmerült rendkívüli ügyeket illeti, azokra nézve megjegyezzük, miszerint a fellépett epemirigy, cholera, Eperjest megkímélte, úgy, hogy az előadásokra nem hatott zavarólag. Hogy 1872. szept. 5-én a m. k. tanügyi kormány, 1872. decz. 6. a bécsi m. k. *világkiállítás* bizottságtól, sőt a közép-tanodai tanár-egylettől is felhívás érkezett a Collegiumhoz részvétel iránt, a bécsi világkiállítás nevelés-oktatásügyi osztályában és a Collegium ennek folytán beküldötte a Vandrák András féle coll. történetet 1867-ből, (melyet e munkában gyakran idéztünk) továbbá egy 1867-ben a Collegium 200-os örömmüncpén vert bronz-érmét, Vandrák András szemléleti számolóját utasítással és néptanítók számára készült csillag rajzát, a Florián Jakab és Gaspáry János által vezetett tanulók ütemirási kézíratait, a jogászok többféle alapszabályait a Coll. »Magyar-Társaság« alapszabályait és 1833—1838-iki érdemkönyveit, me-

lyekben többek között Sárossi Gyula, a Vachot testvérek, Kerényi-Krisztmann Frigyes, Hunfalvy János, Lisznyay Kálmán. Greguss Ágost és Gyula stb. sajátkezüleg beírott művei foglaltattak; a magyar földtani társulat által 1872. nov. 1-én felkérve a Collegium, a magyarhoni őslénytani munkához érdekes ábrákkal járult; meg volt hiva a Collegium a magyar természetvizsgálók mehadiai nagy gyűlésére, valamint a IV-ik nagy jogászgyűlésre is; végül az 1873-ik évi tiszakerületi névtár számára 1873. jan. 15. adatokkal szolgált.

Ezekon kívül felemlítjük még, hogy a tanári karban változást idézett elő Max Vilmos theol. tanár és Forberger Vilmos rajztanár lemondása. Utóbbi Nagy-Kállóba ment rajztanárul, helyét a Collegium Placsko István II. é. theológussal pótolta ideiglenesen; előbbinek helyét a kerületi gyűlés volt hivatva betölteni. 1872. nov. 5-én az utolsó ev. tót egyházbeli elemi osztály is kivonult a Collegiumból s a paplak díszes új épületében helyeztetett el. A bírói államvizsgálathoz elnökhelyettesnek a m. k. cult. miniszter Schulek Gusztávot nevezte ki. Dr. Stern Jánosnak az 1873. jun. 29-iki, a vizsgálatokkal kapcsolatban tartott pártfogósági közgyűlés köszönetet szavazott, hogy a törvényszéki orvostant a jogakadémián ingyen, díjtalanul adta elő.

Ugyancsak köszönetet szavazott a jan. 29-iki gyűlés az »Eperjesi Takarékpénztárnak is,« mely ez évben is 80 frtot ösztöndíjra, 50 frtot az alumneumra adott és a tiszavidéki és m. kir. áll. vasutak igazgatóságainak a coll. supplicansoknak engedélyezett s ezentúl egész 1889-ig folyton megadott utazási kedvezményekért.

Az eperjesi kir. kath. főgymnasium és a Collegium közti barátságos viszonynak volt jele, hogy a Collegium nyári és a kir. kath. főgymnasium téli tornahelyisége mint egymást kiegészítők kölcsönösen felajánlottak egymásnak.

A coll. főgymnasium nem protestans tanulóinak hitoktatása iránt 1873. jan. 5. 33.388. sz. a. úgy nyilatkozott a m. k. tanügyi kormány, hogy: »az eperjesi collegiumbeli gymnasialis tanulókat illető iskolai törvények alkalmasak arra, hogy minden felől követendő előzékeny eljárás mellett eleje vétessék a panaszoknak.« 1873. jun. 13. 15.682. sz. a. a miniszterium megengedte a supplikálást.

A múlt évben felszólalt volt a Collegium a magántanulással üzőtt visszaélések ellen. A mi a gymnasiumi magántanulást illette, azt szabályozta ugyan az 1873-iki 2329. sz. a. miniszteri rendelet, — de mint azt az ez évi coll. Értesítő mondja — »a jogi magántanulósággal üzőtt visszaélés, mely maholnap tönkre silányítja az új jogásznemzedéket, még mind-egyeddig behunytt szemek előtt foly.«

Hogy a coll. jogakadémia mindent elkövetett hallgatóinak kiképzésére, arra nézve ugyan elegendő lehetne, ha egyszerűen nagynevű tanárainak névsorát iktatjuk ide, de mégis felemlítjük külön azt is, hogy Fekete Gyula jogtanár vezetése alatt ez isk. évben számos joghallgató tett kirándulást Göllnitzbánya városának bányáit megsejmlélni, a bányajog alaposabb megérthetése végett.

A Collegium népessége ez isk. évben 198 gymn.; beiratott 7, tényleg csak 4, theol. és 176 joghallgató, összesen 381.

A nyári nagy szünetében, 1873. aug. 6. és 7-én Késmárkon tartott ev. tiszakerületi közgyűlés tárgyai közül csak a VI-ik pontot említjük fel, mert abban a ker. tanítóképző intézetre nézve azon határozaton kívül, hogy az a fentebb közölt eperjesi collegiumi és 2. egyházi ajánlat folytán Eperjesen állittatik fel, s annak tanárául Zimann Jánost választja a kerület, — egyúttal ezen intézetnek szervezete és a Collegiumhoz való viszonya is szabályozva van; — továbbá a VIII-ik pontot, mert az alatt bejelentetvén azon szomorító jelenség, miszerint az eperjesi ev. ker. coll. theologia »apadó hallgatóinak száma ez idén már épen négyre olvad le, Max Vilmos theol. tanár leköszönése által pedig az egyik tanszék üresedésbe jött«, s hogy a superintendens kérdést intézett a kerületbeli esperességekhez fen kívánják-e tartani ezen intézetet? — de arra az esperességek még nem válaszoltak; — kimondotta a ker. gyűlés: hogy a theol. tanárok alapos memorandumára való tekintetből, még egyelőre fentartja az intézetet, de úgy hogy az egyedüli 1 harmadévesnek 100 frt segélyt ad, hogy azon Pozsonyba menjen tanulni, a 2. (I. II.) tanfolyamot pedig lássa el a még megmaradt 2 theol. tanár. Ámde a IX-ik pontban ezek közül is egynek Ilavacsek Mihálynak kérelme foglaltatik — nyugdíjaztatásért; »Ennek módoszata iránti vélemény adásra az esperességek hivatnak fel«. Mellőzve a kerületi gyűlés által tárgyalt többi folyó ügyet, felemlítjük, hogy az 1873. nov. 5. és 6. napján tartott egyetemés gyűlésnek, melyen a Collegiumot Dr. Vécsey Tamás képviselte »a theol. akadémia felállítására kilátása nem lévén, a pozsonyi theológiát kívánta volna egyetemileg annyira gyámolítandónak, hogy a korigényeinek megfelelhessen«. Ez lenne addig, míg a tervezett önálló theol. akadémia létre jönne, — az egyetemes. E czélból bizottságot küldött Pozsonyba s a tervet leterjesztette a kerületekhez.¹

Az 1873/4-ik tanév a cholera miatt coll. áll. igazg. választmányi határozatból csak 1873. okt. 1-én nyitvatván meg, a coll. áll. igazgató választmány 1873. szept. 1-én tartott ülése még az 1872/3. isk. évhez tartozik. Ezen elhatároztatott, hogy a torna tanításra a coll. helyi felügyelő és igazgató közösen jelöljenek ki egy vezetőtanárt s az egyes osztályok ennek felügyelete alatt 4 előtornász vezetésére bizassanak. Az 1872/3. isk. évhez tartozik még a coll. pártfogósági közgyűlésnek 1873. szept. 30-iki ülése is, melyen tudomásul vétetvén, miszerint a m. k. pénzügyminiszter jul. 29. 37.052 sz. a. rendeletével a jelzett feltételek alatt megadta a Collegiumnak a kért 20 ezer forintnyi kölcsönt, a 6%-os kamat előleges fizetésével s a kölcsönnek 10 év alatt való törlesztésével a coll. pénztárnok megbízott.

Az 1873/4-ik igen nevezetes iskolai év okt. 11-én megnyitvatván, ugyan az napon nyílt meg az 1873. aug. 5. és 6-iki késmárki ker. gyűlési VI pont alatt Eperjesen elhelyezett s 3 évi fokozatban három tanfolyamra kiegészítendő kerületi tanítóképző intézet első évfolyama is Zimann János

¹ Lásd: Haán L. i. m. 114–115. lap

vezetése alatt. A Collegium tehát ezen évtől: főgymnásiumból, tanítóképzőből, jog- és theologiai intézetből álló főiskolává lett.

A gyászos 1873-ik év országos csapásainak hatását visszatükrözte a megnyitó ünnepélyre és őszi közgyűlésre egybegyűlt pártfogóság hangulata, »melyet egyszerre emelkedetté varázsolt Dr. Vécsey Tamás igazgató, midőn megnyitó beszéde folyamán ékes és meleg szavakban adott kifejezést a maga és kartársai örömének a felett, hogy Vandrák András, a Collegium nagy érdemű tanára, sok ízben és sok éven át fáradhatlan buzgalmu igazgatója a közjónak nehéz időkben is hazafias szellemű és törhetlen hűségű munkása, a tudománya és nemes jellege miatt közel és távolban osztatlan becsülésben és tiszteletben részesülő veterán, ezen iskolai évben tölti be a Collegium tanáráképen kifejtett közhasznú működésének 40-ik esztendejét s a jelen volt pártfogók, többnyire az ünnepelt hálás tanítványai, meghatottan csatolták a magokéit a szónok szerencse kívánataihoz».

Okt. 2-án megkezdett azután a rendes tanítás s a szokásos karácsonyi szüenidő teljes elhagyása lehetővé tette az első félévi vizsgálatoknak a szabályszerű időben való megtartását és a második félévnek a rendes időben való megkezdését.

A protestans autonomia és iskolaügy szempontjából is nagy fontosságú közép- és felsőiskolai törvényjavaslatok, melyeknek tárgyalására már — 1873. aug. 19-én Czékus István püspök felhívta a Collegiumot, sokat foglalkoztatták a pártfogóságot és a tanári kart és midőn 1874. jan. 24. b. Prónay Gábor egyet. felügyelő, a »középtanodai miniszteri tanterv« megbeszélése végett a hazai összes ev. iskolák mellett a Collegiumot is meghívta magához Budapestre, e tanácskozmányban mint a Collegium képviselője Dr. Vécsey Tamás vett részt. Az 1873-ik év utolsó negyedében érzékeny veszteséget szenvedett a Colleg., két buzgó és áldozatkész pártfogójának halála által. Ezek Kolmann Frigyes eperjesi előkelő polgár, coll. áll. vál. tag, a ki 1873. okt. 31-én hunyt el, egy neje halála után átveendő, szép nagy kertet hagyván végrendeletileg a Collegiumnak és az 1873. dec. 9-én kimult Ujházi Albert sárosszegyei földbirtokos, egykor a jognak áldozat kész támogatója, a ki, midőn a gyűlésen azt hallotta, hogy a Collegium jövedelmei nem fedezik a jogakadémia költségeit, azzal oszlatta el az aggodalmakat, hogy azt mondta: *»a mi hiányzik, fedezem én«*!

Ez időtáiban lett a Collegiumnak kifizetve 1873. nov. 19. egy még az 1872/73-ik isk. év folyamán elhalt nemes pártfogójának Keczer Andrásnak hagyománya 2000 forint.

Ugyancsak ekkor 1873. dec. 13. a Collegium tisztviselői karában az a változás állott be, hogy Lehotszky Ödön, az intézet buzgó ügyésze hajlott kora miatt állásáról leköszönvén, helyére Liszka Nándor jogtanár választatott.

A tanári karban is több rendbeli változás történt ezen iskolai évben. Zimann János 1873. okt. 23-án leköszönvén s okt. 31-én el is távozván, a téli félév végéig. Hazslinszky Frigyes, Otrokocsi Végh Dániel, Tillisch János r. tanárok és Binder Károly helybeli ev. tanító folytatta a tanítást a tanítóképző intézetben, melyben az 1873. okt. 24-iki áll. választmányi ülés határozata folytán Flórián Jakab bizatott meg a kertészet tanításával.

1873. decz. 13-án a Zimann helyének betöltésére a Collegium Doleschall Sámuel jelölve ki, az mint a kerület által megválasztott tanár, febr. 1-én 1874. állását tetteg el is foglalta. 1874. jan. 29-én pedig a Collegium a tanítóképző-intézet második rendes tanárául Sass János Lipcsében tanuló tanárjelöltet szemelte és jelölte ki, kit azután a kerület meg is választott és megfelelő utiköltséggel a külföldi tanintézetek viszonyainak tanulmányozására ki is küldött.

Ezek kisebb fontosságú változások voltak. 1874. febr. 27-én azonban lemondott a Collegiumnak egyik büszkesége dr. Vécsey Tamás, jogtanár és coll. igazgató. A budapesti tudományos egyetemhez a római jog tanárává neveztetett ki. Hogy ki volt ő a Collegiumra nézve, azt leglobban jelzi a lemondására vonatkozó coll. áll. igazg. bizottság erről felvett jkönyve. Ebben ugyanis szóról szóra ez áll: »Az isk. állandó bizottság fájdalmasan vette a példás lelkiismeretességű és buzgóságu, valamint alapos tudományosságú jeles tanárnak leköszönését, ki nemcsak hallgatóinak ragaszkodásával és szeretetével, tanártársainak osztatlan bizalmával és vonzalmával, hanem a pártfogóságnak és a távolabb álló közönségnek is méltányoló elismerésével és tiszteletével dicsekedhetik, ki fényes tehetségeinek erejével lelkesen és ernyedetlenül, azért biztos sikerrel munkálkodott tíz éven át a Collegium anyagi és szellemi érdekeinek, jó hírnevének gyarapításán. Büszkén vállalta őt a Collegium magáénak s midőn nehéz szívvel tőle megválni kénytelen, fáradásaiért jegyzőkönyvileg a legforróbb elismerést fejezi ki.«

Dr. Vécsey Tamásról ugyanezen jegyzőkönyv méltán mondja, hogy mint a Collegium igazgatója több éven át: »A Collegium szellemi és anyagi ügyeinek körültekintő, tapintatos, bölcs, fáradságot nem ismerő vezetése által, — oly érdemet szerzett az intézet körül, mely mindig büszke leend arra, hogy őt mint tanítványt és tanárt — habár fájdalom! rövid ideig is — magáénak mondaatta, *»hogy neve a Collegium évkönyveiben elenyészhetlen betűkkel van beírva«* — és hogy »távozása által oly űrt hagy maga után, mely sokáig be nem lesz tölthető.«¹

Dr. Vécsey Tamás a husvétii szünet beálltáig vitte tanári és igazgatói hivatalát, ezalatt tehát a Collegium kormányának ideje maradt tanszékének betöltéséről gondoskodni és az 1874. márcz. 9-én meghívta dr. Szanthó Gyulát, ki a meghívásnak engedvén, a husvétii szünet után a tanítást meg is kezdette; az igazgató teendői pedig 1874. ápr. 2. Hazslinszky Frigyes tanárra bízattak

Szerday Tamás, ki mint segédtanár a gymnasiumban a szláv nyelvet sok éven át tanította, 1874. ápr. 26-án elhalálozván, a megüresült tanszék egyelőre be nem töltetett.

Emlékezetessé teszi ezeken kívül ezen iskolai évet először is a collegiumi hittanintézet csönkasága. Köztudomásu tény, hogy a prot. theologusok száma ezen években, a hetvenes évek elején, nemcsak Magyarországon, de a külföldön is szembeötlően csökkent. Ennek oka a kor általános irányán kívül, a munkafelosztás és szakképzés elve volt, mely külön tanári és tanítói seminariumokat követelt, míg korábban a theologusok-

¹ Lásd 1885-iki Czékus István-féle can. vis jkve.

ból telt ki pap, tanár, tanító és sok egyéb; oka volt továbbá a többi pályának nagyobb és biztosabb jövedelme, a szűken kimért egyházi fizetésekkel szemben s voltak más okai is, de nem volt oka magokban az illető intézetekben s így nem az eperjesi theológiában sem. Ekhez járult, hogy mint fentebb láttuk, az 1873. aug. 6–7-iki késmárki ev. tiszakerületi közgyűlés a megüresedett harmadik theol. tanszéket betöltetlenül hagyta, azon hittanhallgatót, a ki az 1873–74. isk. évben egymaga került volna a III. éves tanfolyamba, pedig egyházkerületi segélylyel a pozsonyi ev. lyceumba küldte és így az eperjesi coll. hittanintézet évfolyamainak számát 3-ról 2-re szállította le. Ez ugyancsak ezen iskolai évre vonatkozott. 1876-ban ezen tanszék is betöltetett és a coll. theol. intézet csönkasága már az 1874–75. isk. évben megszűnt, de addig az intézetre ezen csönkaság és a 3-ik tanerőnek ezen hiánya, hátrányosan hatott a tanuló ifúság számát véve tekintve.

Még emlékeztetesebbé teszi ezen iskola évet a m. k. vallás és közoktatásügyi miniszternek 1874. máj. 19-iki 12.917. sz. a. kelt s a jogakadémiák ujjszervezésére vonatkozó rendelete. Ez négy évi tanfolyamot kívánt, megfelelő 8 tanerővel. A coll. jogakadémia pedig 2 évi tanfolyamra volt berendezve. Az intézetet tehát át kellett alakítani és az előirt tanerőkkel ellátni.

Az 1874. június 29-ikén megtartott, a nyári közvizsgálatokkal kapcsolatos pártfogósági közgyűlés tehát — kimondván, miszerint a jogakadémiát továbbra is fen kívánja tartani, Zsedényi Ede ker. felügyelő, Bánó József coll. vidéki felügyelő és dr. Vécsey Tamás volt coll. igazgató személyében egy hármass bizottságot küldött ki a miniszterhez, hogy az átmeneti intézkedések megtételére 1–2 évet kérjen és a jogakademiának mikénti berendezésére, javaslatot tegyen. E bizottság jelentését a közgyűlés az 1874. júl. 24-ére kitűzött ülésre várta. Majd a folyó ügyek elintézésére térvén át, az igazgatóvá megválasztott Hazslinszky Frigyes helyébe coll. pénztárossá Flórián Jakabot választotta, dr. Szánthó Gyulát állásában megerősítette, dr. Stern Jánosnak pedig a törvényszéki orvostan díjtalan előadásáért köszönetet mondott.

Az 1874. július 24-iki pártf. közgyűlésen azután a 3-as bizottság jelentette, miszerint 1874. júl. 10. 18.629. sz. a. a miniszter a jogakadémia ujja szervezésére 1 évet engedett, mert »jelen alakjában fennállhatását, csak 1 évre engedélyezi«, minek következtében az ujjszervezés előmunkálatainak teljesítésére egy bizottság lett kiküldve és pedig Jelenik Almássy István helyb. coll. felügyelő elnöklete alatt Glos Károly, Schulek Gusztáv, dr. Schmidt Gyula, Hazslinszky Frigyes és az ekkor 1874. júl. 24. a pénztárossá választott Flórián Jakab helyébe coll. jegyzővé választott Otrókoci Végh Dániel tényleg működő és volt coll. tanárok személyében. Erre ezek munkálata alapján, melyben az összes jogtanárok is részt vettek, aug. 4-én kimondotta a Collegium pártfogósága, hogy a jogakadémiát bármilyen áldozatok árán is feltartja, majd ugyancsak annak jelentése alapján 1874. szept. 1-én a már az 1874–75-ik isk. év megnyitásával kapcsolatosan megtartott őszi pártfogósági közgyűlésen a jogakademiának 3 évfolyamra való szervezése hozatott javaslatba, mire az ezen

javaslat értelmében szervezett jogakadémiának megnyitása már az 1874—75. isk. évben határozatott el. Majd ugyanezen 1874-ik év. okt. 18-án kimondatott az, hogy a nagyobb részét a májusi miniszteri rendelet alapján készült jogakadémiai szervezeti szabályzat, a Schulek Gusztáv által szerkesztett kimerítő indokolással a miniszterhez felterjesztessék. Midőn pedig a magas m. k. tanügyi kormány az említett felíratra küldött válaszában arról értesítette a Collegiumot, hogy a tervezett 3 évi tanfolyamot ei nem ismerheti s melléje államvizsgálati bizottságot nem adhat, elhatározta a pártfogóság, hogy addig is, míg a tanintézet teljes ujjaszervezése keresztülvihető leendő, az első és második évfolyam mindenesetre fentartassék.

A jogakadémiának ezen csönkasága azután első sorban a tanulók létszámának rohamos apadására, majd az intézet egy ideig való felfüggesztésére vezetett.

A tanulók száma: 1873/4. 197. 1874/5 159. 1875/6. 27 !!!

Volt tehát a kerületnek és a coll. pártfogoságnak mit szervezni, mit rendezni a Collegiumban.

Az 1873/4-dik isk. évből kiemeljük még, miszerint 1873. nov. 24-én Eperjes sz. kir. város tanácsa a coll. tanító képző intézetnek évenként 2 öl kemény tűzifát utalványozott, a m. k. kultuszminiszter pedig 1874. jan. 27-én tanszereket ajándékozott. Az „Eperjesi Takarékpénztár“ *mint eddig is és ezután is minden évben, meghozta a maga áldozatát, a Collegium javára 105 frtot adományozván.* Ezen állandó lelkes pártfogó nemeslelkűségét itt egyszerismindenkorra örökitjük meg.

A Collegium népessége az 1873/4. isk. évben: 198 gymn., 4 tanítóképző intézeti, 6 hittanintézeti és 197 jogakad. hallgató, összesen tehát — 405 tanuló.

Az 1874. jul. 30 és 31-én Miskolczon tartott ev. tiszaker. közgyűlésen, melynek V. s következő pontjaiban a kerület a panszláv szelemben működött tanárok s pártfogók s az ilyen irányban fejlődni induló ifjúság miatt a nagy-röczei tót gymnásiumot az egyházkerület iskolájának továbbra el nem ismerte, „tőle a létezési engedélyt és jogot, a melylyel felruházta volt, elvonta s a tanodát az ev. egyház minden javadalmainak élvezetéből kizárta, minek következménye azután a m. k. tanügyi kormány által való bezárása lett; — a XII. p. a. a colleg. jogakadémia ügye jövőn szóba, a gyűlés a miniszter eljárása ellen, mert miniszteri szabályzattal akarta az országos oktatási rendet megmásítani, tiltakozott ugyan, de a jogakadémia leendő szervezkedését illetőleg kijelentette, hogy „*erkölessi támogatáson kívül egyéb segélylyel is alhoz nem járulhat*“, XV. p. a. a kerületi tanítóképzőről úgy intézkedett, mint fentebb elmondottuk s azért csak azt emeljük ki, miszerint a három évi tanfolyamra való tekintetből szükséges 3-ik tanítóképzői tanárnak megválasztását az 1874/5 isk. év alatt kívánta megejteni; a XVI. pont alatt a coll. hittanintézetről aképen határozott, hogy Hlavacsek Mihályt saját kérelmére 400 frttal nyugdíjazta, helyébe dékánna Tillisch Jánost, egyelőre ideiglenesen egy évre Schneller István tanárjelöltet theol. tanárrá megválasztotta; a theol. tanítás nyelvét minden tárgyban a magyar nyelvet tette; a 3-ik hittani tanárszék betöltését „most még“ függőben hagyta; az egyetemes theologiai aka-

démia ügyében pedig a püspök, Czékus István elnöklete alatt előkelő nagy bizottságot küldött ki.

Az 1874. szept. 2. s köv. napjain Budapesten megtartott ev. egyetemes közgyűlésen a tiszakerületnek a nagyőrcei főgymnásiumra vonatkozó határozata megerősített s az ezen intézetet Gömörmegye útján felosztatni rendelő apost. kir. aug. 20-iki rendelet kihirdettetett. A felállítandó theol. akadémiára nézve mind a négy kerület Pozsony mellett nyilatkozván, tekintélyes küldöttség menesztetett Pozsonyba megtudni: mennyi javadalmat képes nyújtani e célra a pozsonyi ev. egyház? Ezen gyűlésen elnökölt utoljára »az egyháznak lelke egész odaadásával szolgált« br. Prónay Gábor egyetemes felügyelő, mert 1875. ápr. 1-jén meghalt Flórenczben, utódja az egyetemes felügyelői székben Zsedényi Ede eddigi tiszakerületi felügyelő, udv. tanácsos lett.

Az 1874/5-ik isk. év 1874. szept. 1-jén mint a múlt évben, 4 tanintézetrel nyitattott meg a Collegiumban, u. m.: főgymnásiummal, tanítóképzővel, theológiával és jogakadémiával. Az isk. év kezdetén belépett a hittanintézetbe mint rendes tanár, Schneller István, a nyugalomba vonult Hlavacsek Mihály helyére s a tanítóképző intézetbe Sass János hasonlóan, mint rendes tanár. És igaza volt az ez isk. évről kiadott Collegiumi »Értesítőnek«, mely »Egy szó az eperjesi hittanintézet ügyében« czim alatt azt mondotta: „Az 1873-ban tartott egyetemes gyűlés jegyzőkönyve 30 ik pontjában oszlófélben létezőnek állittatik az eperjesi hittanintézet. E kifejezésben elhamarkodott jóslat rejlik, mely az intézetet s annak ápolóit, fentartóit sújtja. Az akkori hittanulók csekély számából nem lehetett helyesen s jogosan az idézett pontban foglalt következtetést vonni. Intézetünk tetteleg nem oszló, sőt inkább gyarapodó félben van. A tanulók azóta háromszoros számmal szaporodtak.« A theologusok száma 13-ra szaporodott.

És a Collegiumban elenyészett azon félelem, hogy ezen tanintézetet el kell veszítenie. Nagyobb baj fenyegette a másik féltett intézetet a jogakadémiát.

Mert mint fentebb említettük, a magas m. k. tanügyi kormány azon szervezetben, melyben azt a collegiumi pártfogóság részesíteni kívánta, nem akarta elismerni a coll jogakadémiát megfelelő nyilvános intézetnek s azért az 1875. május 24-ikén megtartott rendkvl. coll. pártf. közgyűlés kimondotta, hogy a jogakadémiát 4 évi tanfolyamra fogja berendezni: de alapok hiányában a jövő iskolai évben először csak az első két évfolyamot fogja berendezni. Együttal hozzá látott az erőgyűjtéshez.

Ezen gondok között folyt le az isk. év. Nagyon bénítólag hatott a pártfogóság ezen törekvésére az, hogy a nyári vizsgálatokkal kapcsolatosan megtartott pártfogósági közgyűlésen 1875. június 29-én a jogakadémia derék tanára Liszka Nándor, ki a debreczeni ev. ref. coll. jogakadémiához választatott meg rendes tanárul, lemondott. Állásának betöltésére 1875. július 15-ére egy új pártf. közgyűlés hivatott össze. Ekkor azonban lemondott a sárospataki ev. ref. coll. jogakadémiára rendes tanárul megválasztott szintén derék jogtanár dr. Szánthó Gyula is. Erre a pártfogóság megújítván 1875. máj. 24-iki határozatát, tanárokról volt kénytelen gon-

doskodni. Felírt a kerülethez is segélyért és íme az 1875. aug. 17. és 18-án Kassán megtartott ev. tiszakerületi közgyűlés jkve XI-ik pontjában az evangélikusok egyetlen jogakadémiája, az eperjesi jogakadémia ügyében a coll. pártfogóság által 1875. júl. 15-én hozott határozatra »a nevezett jogakadémia fenntartása mellett felhozott érveket méltányolva és 4 évi tanfolyamra leendő bővítését helyeselve oly módon, hogy két tanfolyam már a legközelebbi, — a másik kettő a következő tanévben megnyitassék, a superintendens Czékus István elnöklete alatt bizottságot menesztett a kivitel eszközeinek s módozatának megállapítására.« Min a coll. pártfogóság felbuzdulván, 1875. aug. 21-én tartott ülésében Vandrák András, Herfurth József és Fekete Gyula mellé Dr. Horovitz Simont és Dr. Mosánszky Győzöt választotta meg jogtanároknak s ekképen gondoskodott az I. II. tanfolyam ellátásáról.

A mi különben a Collegium ez évi egyéb élettüneteit illeti, itt fel- említiük, hogy 1875. márcz 8 án lemondván Liszka Nándor a coll. ügyészi teendőkről, collegiumi ügyészszé Klefner Gyula eperjesi ügyvéd választotta. Az 1875. június 29 iki közgyűlésen, melyen a két új tanár Schneller István és Sass János is bemutatott a coll. pártfogóságnak, bejelentetett, miszerint Dr. Bainer Gyula pesti ügyvéd 100 frtos »szőlőváltási kötvényt« küldött a coll. »Magyar-Társaságnak«, hogy jövedelméből évenként a legjobb dolgozat jutalmaztassék. Dahlström Anna pedig »egy két köblös 2000 □ öles földet hagyományozott a Collegiumnak« a mi öröndetes tudomásul vétetett.

Mivel a három évi hivataloskodási időszak lejárt, betöltettek az 1875. július 15-ki közgyűlés által, mely szabályszerűleg megalakította az áll. coll. választmányt, pénzügyi és számvizsgáló bizottságokat is, — a collegiumi hivatalok azon eltéréssel, hogy a coll. ephorus, pénztárnok és muzeumőr, hat évre lett megválasztva, és pedig ekképen: Coll. igazgatóvá s egyuttal a phys. muzeum örévé Hazslinszky Frigyes, pénztárnokká s könyvtárnokká Flórián Jakab, convictusi és alumneumi gondnokká — ephorussá — Ludmann Ottó, coll. jegyzővé Otrókoci Végh Dániel választott. Collegiumi orvosokká pedig továbbra is felkérettek: Kraizel Aurél, Mosánszky Titusz és Szalay Strohrriegel Kálmán dr.-ok. Ekkor lett bejelentve Záborszky János 200 frtnyi adománya is.

A Collegium tanulóinak száma ez évben 242 gymn., 9 tanítóképzőint., 13 theol., 157 jogász = 421 volt.

Az ev. tiszai kerület 1875. aug. 17. és 18-ki kassai közgyűlésének jegyzőkönyvéből kiemeljük még a fentebb említett s a jogakadémiára vonatkozó XI. ponton kívül a XIII-at melyben a Collegiumban elhelyezett kerületi tanítóképző intézetre nézve az jelentetik, miszerint a tanítóképző javára rendezendő sorsjátékra Kósch Frigyes eperjesi kereskedő és coll. pártfogó tervet nyújtott be, »mely gyakorlati szempontból felfogottnak s a viszonyok s körülmények tapintatos méltánylásával szerkesztettnek bizonyulván« — elfogadtatott s azt a m. kir. pénzügyminiszter 1874. decz. 28-án 59.490 sz. a. 20 ezer darab, 200 sorozatba osztott 50 kros sorsjegynek díjmentes forgalomba tétele által oly feltétel alatt engedélyezte, hogy a húzás napja az 1875. év első felébe essék, később azonban meg-

engedte 1875. jun. 10-én 28.328. sz. a., hogy a húzás 1875. nov. 1-én Eperjesen tartassék meg, az intézet barátai felhivattak a sorsjegyek elárusításában való buzgó tevékenységre; és hogy az 1875. jul. 1-ig kiírt pályázat folytán, a jelentkezett 3 pályázó közül a Collegium egyértelműleg Leszich Ede eddigi szegedi lelkészt jelölte ki, mire Leszich Ede rendes tanárnul megválasztatott s végül Novák Mihály eperjesi lelkésznek a tanítóképző intézetben való ingyenes tanításáért köszönet szavaztatott; továbbá a XIV-ik pontot, mely alatt a hittanintézet ügyére nézve azt határozta a kerület: miszerint Novák Mihálynak az ez intézetben is teljesített ingyenes szolgálataért köszönetet szavaz; a dícséretes tanári vizsgát tett Schneller Istvánt rendes tanárrá választja; a hittanintézetet a következő tanévre eddigi — csonka állapotban fentartja; az egyetemes theol. akadémiára vonatkozó egyetemes tervet pedig leszállítja, az esperességhez vélemény adás végett.

Az 1875. nov. 10–12-én Budapesten megtartott egyetemes gyűlés, melyen az 511 szavazatból 445 szavazattal megválasztott új egyetemes felügyelő, Zsedényi Ede, beiktattatott, a mikor is 20 ezer forintot adott 5—5 ezer forintjával a négy kerületnek, a tiszainak a tanítóképzőre; — V. Ferdinand elhunytá felett gyászát fejezte ki a gyűlés; br. Prónay Dezső, az elhunyt Gábornak méltó fia, atyja nevére 2 ezer forintnyi alapítványt tett; — a turóc-szent-mártoni hazafiatlan szellemű gymnasium be lett szüntetve; az egyetemes theologia ügyében Pozsonyba kiküldött bizottság munkálata, hozzászólás végett a kerületekhez lett beküldve.¹

Az 1875/6-ik isk. év a Collegiumban a négy intézettel 1875. szept. 1-én nyitattott meg s a tanítás a jogakadémiát kivéve, melyre nézve a beiratások határideje kivételesen szept. 15-ig terjesztett ki s melyben az előadások is csak e napon vehették kezdetüket, mindenütt szept. 1-én kezdődött.

A Collegiumi négy tanintézet közül:

a) a *főgymnasium* szervezetében s tanári testületében változás nem történt.

b) A *tanítóképző intézet*, melynek ügyeit egy *kerületi képezői bizottság* intézte, melynek eperjesi szakosztályát Jelenik Almássy István elnöklése alatt: Bánó Miklós, Meliorisz Gergely, Kubinyi Albert, Sztelhló János, Urbán Adolf, Novák Mihály, Tillisch János és Flórian Jakab alkotta, s melyből a múlt 1874/5. isk. évben két évfolyam volt megnyitva 2 rendes tanár vezetése alatt, az 1875/6. isk. év kezdetével, mint teljes 3 tanfolyamú tanintézet nyitattott meg a növendékek oly lét számával, mely ez intézet jövődjére nézve szép reményekre jogosított. Tanári kara ki lett egészítve az 1875. szept. 1-én állását elfoglaló Leszich Ede által. Ezen coll intézetnek ezen évi történetét illetőleg nem lesz érdektelen a már fentebb említett sorsjátéknak végkifejlését feltüntetni. A húzásnak 1875. nov. 1-én kellett megtörténnie. A mondott nap előestéjén a Collegium nagy könyvtári termében, melyet ez alkalomra nagy áldozatkészséggel méltóan díszített fel az ily dolgokban kitűnően jártas és fáradhatlan Nehrer Ágoston eperjesi kereskedő, a sorshúzás alkalmából a tanítóképző intézet javára

¹ Lásd: Haán L. i. m. 120–123. lap.

egy hangverseny rendeztetett, mely a nyújtott műélvezet s a reá következő kedélyes táncmulatság emlékével sokáig foglalkodtatá a közeli és távolabbi vidék s Eperjes lakosságát felekezeti különbség nélkül.

A vidék legnagyobb táncztermeivel vetekedő könyvtári terem maga zsufoolásig, karzatai szépen teltek meg a legválogatottabb közönséggel. A századokat látott Collegium ez estére kivetközött puritán komolyságú jellegéből. A hangverseny által nyújtott műélvezet különösen Balázs-Streihammer-Berta úrhölgynek, Haitsch Vilma k. a. nak, Doleschall Samu és Schneller István coll. tanároknak és a kis-szebeni férfi-dalegyletnek köszönhető. A hangverseny után következő táncz éjjélíg kissé szakadozott volt, mert a hölgyek nagy lelkesedéssel karolva fel a jótékony célzt, a sorsjegyek elárusításának a tánczot alárendelték s valóban tekintélyes számu sorsjegyet sikerült eladniok, különösen Kubinyi Albertné szül. Csupka Zsófia úrhölgy, a nagy jogtanárnak, Csupka Andrásnak leánya és Grexa Kornélia k. a., ugyszólván csupán a szent célznak áldozták fel az estét. Az éjjélkor kezdődő szünórával megkezdődött a sorshuzás is, a sorsjáték érdemdu tervezője Kósch Frigyes ur vezetése, Fuhrmann Andor sz. k. Eperjes városa polgármesterének hivatalos ellenörködése s O. Végh Dániel és Leszich Ede alkalmi jegyzösködése mellett s megszakítás nélkül be is fejeztetett; utána következett a közönségnek tulajdonképeni lelkes mulatása, melynek csak a pirkadó reggel vetett véget. Az egész sorsjáték 4662 frt 01 kr. összes bevétel mellett az összes költségek levonása után 3657 frt 56 krt tiszta hasznot credményezett, melyben a hangverseny jövedelme is befoglaltatik. Nagyrészben ezen jövedelemből történt az isk. év folytán az internátusnak 5 nagy lakoszobával s egy előszobával való bővítése, úgy, hogy az intézet 1876. szept. 1-jével képes lett 30 növendéknek kényelmes s egészséges szállást adni.

c) A hittan-intézet, melynek állása azon többoldali törekvések között, melyek az összes magyarhoni á. h. ev. egyház részéről a theologiai tanítás egy helyen való összpontosítását céllozták, bizonytalanná, sőt ingataggá lett, ez isk. évben is a mult évihez hasonló állapotban tartatott fenn. A három évi tanfolyamban előadattak mindazon tudományok, melyek az egyházkerület által a theol. tanítás körébe tartozók gyanánt megszabattak voít, de a tanári kar — mint fentebb láttuk — ez évben sem egészített ki. A két rendes tanár mellett ugyan Dr. Vandrák András mint a bölcészeti tudományok egyik tanára és Novák Mihály, mint rendkívüli tanár működött, — de a tanítást csak több rendbeli combinátio segélyével lehetett a célznak megfelelő teljességében berendezni, mi csak a tanári erőknak a rendesnél nagyobb mérvü igénybe vétele mellett történhetett. S azért a Collegium azon reményének adott kifejezést a kerületi gyűlés előtt, hogy az gondoskodni fog az 1873. óta üresedésben volt theol. tanszék betöltéséről s hittanintézetének további kifejlesztéséről, annál is inkább, mert daczára azon hullámozásnak s nagyfoku apadásnak, mely ez intézet hallgatóinak számában az egyetemes theologiai akadémia felállítása körüli fáradozások folytán beállott, a theologusok számának növekedése Eperjesen már is észlelhető s a következő években még nagyobb mértékben volt várható. Érdekes az ez évi coll. »Értesítőnek« ez irányban fel-

tüntetett statisztikai összehasonlítása! Mikor az egyetemes theol. akadémiáról azt hiszi a nagy ev. közönség, hogy rögtön meg lesz, leszáll a theologusok száma Eperjesen; mikor az elodázottnak látszik, emelkedik a szám. Tehát világos, hogy az egyetemes theologia akadémiának eszméje lényegesen befolyt az eperjesi hittanhallgatók számának gyarapodására vagy apadására.

És ime a Collegium felszólalásának volt eredménye, mert az 1876. augusztus 9-én és 10-én Jolsva városában megtartott ker. gyűlésen 7 szóval egy ellen kimondatott a X. p. alatt, hogy a kerület a theol. intézetet 3 évfolyammal s 3 rendes tanár alkalmazásával fentartja és állandósítja. A két tanár fizetését 1200 frtban határozta meg, a választandó új tanárét 5 év letelte alatt legalább 100 frttal emelendő 1000 frtban s egyuttal bizottságot küldött ki, mely az eperjesi Collegium hozzájárulásával a harmadik theol. tanárt megválaszsa.

d) Valamint 1874/75. ugy az 1875/76. isk. évben is a *jogakadémia* foglalkoztatta leginkább a coll. pártfogók, tanárok és a közeli és távoli érdeklődők kedélyeit. Az 1874/75. isk. évben jutott az életbe lépés stádiumába a közvetlen állami hatóság alatt álló jogakadémiák reformja. Ezen reformszabályzat értelmében az állami jogakadémiák jogi karokká alakultak át, minek következtében több felekezeti jogakadémia is hasonló módon szervezkedett.

Ily körülmények között a Collegium pártfogósága sem ragaszkodhatott két tanfolyamu jogakadémiája további változatlan fenntartásához s azért mondotta ki 1875. júl. 15-én nagy vajadások után, hogy jogakadémiáját szinte 4 folyamu jogi karrá fogja fokozatosan kifejleszteni, megnyitván 1875. szept. 1-én a két előkészítő folyamat. A jogi kar fenntartásához szükséges alap hiányzott ugyan s többé arra sem lehetett számítani, hogy e bajt az akadémia hallgatóságának a mult évekhez hasonló nagy száma enyhítse, mégis kimondatott a szervezkedés, annak reményében, hogy a pártfogóság körében eszközözlendő gyűjtések, sz. k. Eperjes városa s a nagyban érdekelt városi lakosságnak adományai, nemkülönben az egyházkerület, az egyházegyetem segélye lehetővé teszik a szándék keresztül vitelét. A pártfogóság körében eszközölt gyűjtések jóllehet egyesek, még más felekezetűek részéről is történt elismerésre méltó példaadás, az anyagiakban szegény kerület és egyetem részéről tapasztalt jóakarát és buzgóság azonban a szükséges alapot előteremteni nem voltak képesek; a mihez járult az is, hogy mivel az ügyvédi gyakorlatot a jogtanársággal összeférhetetlennek nyilatkoztatta ki az illetékes hatóság, Dr. Mosánszky Győző, bár egyelőre tárgyainak előadását folytatta, 1875. decz. 11-én leköszönt s tantárgyainak előadását, 1876. jan. 19-től Dr. Horovitz Simonra kellett bízni. Úgy, hogy a coll. állandó választmány végre is indítatva érezte magát 1876. május 11-ki üléséből tekintettel arra, hogy a jogakadémiának fentartása kerületi hathatós segélyezés nélkül, a tandíjak csekély volta mellett lehetetlen, indítványozni a pártfogósági gyűlés előtt a jogakadémiának felfüggesztését. Mire azután vérző szívvél bár, de kimondotta a nyári rendes közgyűlésben 1876. június 29-én a pártfogóság, hogy: »a jogakadémia működése további intézkedésig felfüggesztetik.«

Ezt azután az 1876. aug. 9—10-én Jolsván megtartott kerületi közgyűlés — sajnos tudomásul vette — XIV. p.

A mi a Collegiumnak ezen iskolai évben előfordult egyéb ügyeit illeti, megjegyezzük: miszerint az elmúlt évben be nem töltött természetrajzi muzeumőri állásra 1875. nov. 28-án Husz Ármin választatott; hogy 1876. jul. 17-én a tápintézet szervezete módosított, úgy, hogy ezentul ebédre 22 frt díjért 3 tál étel és vacsorára évi 20 frtéért 1 tál étel adatott, hogy 1876. ápr. 6-án Siller János 100 frtot hagyományozott az alumneumnak; továbbá, hogy a Collegiumnak vagy egyes intézeteinek jóltevői voltak ez évben: Zsedényi Ede, ki egyetemes felügyelővé való beiktatása alkalmával a tanítóképző intézet alapjához 5 ezer forintot adományozott; Szentandrassy Lajos, ki 1875. szept. 1-én a jogakadémia fentartására 100 frtot, Czékus István superintendens, ki ugyanazon célra 100 frtot, Péchy Lucian kir. törv. elnök ki 25 frt; Székács József, ki 10 frttal járult ugyanazon célra, Jelenik Almássy István, ki évi 50 frtot ajánlott a jogakadémiának fennállása idejére; az »Eperjesi Takarékpénztár«, mely ösztöndíjakra 80 frt s a tápintézetre 25 frtot adott, mint máskor most is, Mérki Piller Imre ki 100 frtot hagyott a tápintézet javára s végül Dr. Duka Tivadar a Collegiumnak e nemeslelkű barátja, ki ösztöndíjképen kiosztandó 25 frtot adományozott; továbbá, hogy márczius 15-én a joghallgatók testülete megtartotta az évek óta szokásos nemzeti ünnepélyt lelkes beszédekkel s dicsőítő költeményekkel emlékeztvén meg hazánk legújabb történetének ezen legszebb napjáról; hogy négy nappal később 1876. márcz. 19-én a tanári kar ünnepelt saját kebelében egy nem mindennapi ünnepet, Herfurth Józsefnek a gymnasiumban a történet s a jogakadémiában számos éven át a magyar állam és jogtörténet tanárának 25 éves tanársága ünnepélyét. Az ünnepelt üdvözlésére siető coll. tanári karhoz kartársi testvériességgel csatlakozott a helybeli kir. kath. főgymnasiumi tanári kar küldöttsége Nuber Sándor igazgató vezetése alatt. Az ünnepeltet ismerősei és barátai, kartársai mellett akkori és régibb tanítványai közel s távolból siettek tiszteletük és barátságuk jeleivel meglepni. Az üdvözlő beszédek sorát Vandrák András, az ünnepeltnek tanára kezdette meg remek beszéddel. Az egész ünnepély magasztos volta az ünnepelt tanárt azon nyilatkozatra fakasztotta, hogy »az elismerésnek egyetlen egy ily napja elengedő jutalom egy küzdelmes negyed század fáradozásáért«; végül hogy azon kirándulások között, melyeket leginkább a természetrajz érdekében a coll. gymn. tanulók kisebb-nagyobb csoportokban legtöbbször a szaktanárok vezetése alatt szoktak a környék érdekesebb vidékeire évenként intézni, felemlitendő azon nagyobb kirándulás, melyet ez iskolai évben a felgymn. tanulók nagy része s pár akad. hallgató Ludmann Ottó és O. Végh Dániel tanárok vezetése alatt tett az európai hírű ráunki időszaki artézi szökőkút megtekintése végett. Ezen két napi (1875. szept.) kirándulás nemcsak szórakoztató, kellemes, de tanulságos, hasznos is volt.

Az 1876. aug. 9—10-ki jolsvai ker. gyűlés a Zsedényi Ede adományait a tanítóképzőre egy »Zsedényi Ede alapítványban« egyesítette, a tanárok fizetéseit szabályozta, a tanítóképesítő vizsgálatnak szabályait meghatározta. VIII. p. a.; a IX. p. a. pedig kimondotta, hogy egy egyetemes

theol. akadémiának Pozsonyban való felállítását »ez idő szerint, sem tanácsosnak, sem lehetőnek nem tartja.«

Mire azután az 1876. okt. 12—13-án Budapesten tartott ev. egyetemes gyűlés is bár elvben elfogadottnak mondja az egyet. theol. akadémia kérdését „az ügynek további észlelése és intézése végett egy bizottságot nevezett ki“ s az ügy pár évre elaludt. Ez egyetemes gyűlés kimondta azt is, hogy csak olyanok lehetnek ev. lelkészek hazánkban, kik az ev. hazai intézetek valamelyikében végezték el a teljes tanfolyamot.

33-ik jkvi pontja alatt sajnálattal vette tudomásul az eperjesi Collegium folyamodványából azt, »hogy az anyagi pártolás hiánya miatt és más mostoha körülmények sulya alatt« jogakadémiájának beszüntetését volt kénytelen kimondani s meglévén győződve ezen intézet fennmaradásának szükséges voltáról, felhívta a tiszai egyh. kerületet, hogy saját kebelében tegyen meg minden lehetőt e tanintézet felélesztésére s hogy szükség esetén adóztassa is meg magát.

Ekkor szabályoztatott az egyetemes felügyelő választása is.¹

A Collegium népessége az 1875/76. isk. évben 231 gym. 33 tanítóképző int. 18 theol. és 27 joghallgató összesen 309 volt.

Az 1876/77. isk. évet a coll. igazgató, Hazslinszky Frigyes 1876. szept. 4-én nyitotta meg. Megnyitó beszédében fájdalmasan jelentette, hogy a Collegium az 1876/77. isk. évben nem mint addig négy, hanem ez uttál csak 3 intézettel u. m.: főgymnasiummal, tanítóképző és hitranintézettel kezdi meg pályafutását, mert a pártfogóság 1876. jún. 29-én, belátván, hogy a rendelkezésére álló eszközök elégtelenek az 1875. júl. 15-én elhatározott s egy iskolai éven át a két alsó tanfolyamra nézve végre is hajtott jogakadémiai szervezet teljes életbeléptetésére, s hogy ezen két tanfolyam fentartása ily körülmények között, mert a tanügyre nézve sem előnyös, tehát egyáltalában nem is tanácsos, elhatározta, hogy a jogakadémiai előadások az 1876/77. isk. év elejétől kezdve további intézkedésig szüneteljenek. De egyuttal kifejezte azon reményét is, hogy a jogakadémia, mely nem a jeles tanerők hiánya miatt, mert ezeket a testvér ev. ref. Collegiumok és dr. Fekete Gyulát később az állam sietett a maga számára megnyerni,² nem is a tanulók csekély száma miatt, hanem egyedül pénzalapja elégtelensége folytán volt kénytelen a versenytérről lelépni, sikerülni fog új életre támasztani. És az igazgató ezen reménye már ezen iskolai év első felében kezdett biztos alapot nyerni, a meny nyiben sz. k. Eperjes városa tekintettel az intézet erkölcsi fontosságára s a város társadalmi, kulturális és forgalmi viszonyaira gyakorolt jótékony hatására, 1877. január 10-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy a jogtudományi kar gyanánt újra felállítandó jogakadémia fentartásához, az ekkénti visszaállítás időpontjától kezdve tíz egymásután következő éveken át évenként 1000 frttal fog járulni.

Ezen nagylelkű ajánlat fokozta az élesztési tevékenységet. Nagy előnyére szolgált ennek a jogakadémia ügyében kiküldött bizottság elnöke

¹ Lásd: Haán L. i. m. 123–126. l.

² Dr. Fekete Gyulát 1876. okt. 8. tekintettel arra, hogy rögtön állást nem kaphatott, kértére, a Collegium a jogi alaptól kiutalványozott 500 frttal kárpótlá.

Kardos Tivadarnak, azon 1877. máj. 26-án a coll. állandó választmányi ülésben megtett és elfogadott indítványa, hogy a Dessewffy Arisztid emlékszobra felállítására begyűlt pénzüsszegeknek a jogakadémiára való felajánlását a Dessewffy családtól s illetve a megyétől — kérni, kieszközölni kell. (Ebből később a »Dessewffy Arisztid tanszék« lett). Szóval a pártfogóság gyűjtötte az erőt és nem siker nélkül.

Ugyan ilyen tünetet látunk ez iskolai évben a coll. theológiánál is. A jolsvai kerületi gyűlés határozatai meghozták jó gyümölcsüket. Az intézet iránt, széles körben, meleg érdeklődés keletkezett. Az intézet korszerű fentartása nem tűnt fel többé lehetetlennek. Hogy lehetővé tétessék, a 3-ik tanszék betöltésére az eperjesi Collegium 1876. nov. 5-iki kijelölése alapján a Czékus István püspök elnökleite alatt Rozsnyón nov. 14-én megtartott ker. bizottsági ülésen Hörk József okleveles gymn. tanárt s volt lelkészt választotta meg egyhangulag a gyakorlati theologia tanszékére s kerületi költségen a külföldi egyetemekre küldötte a tanszékével egybekapcsolt teendők iránt való beható tájékozódás végett. Ezen tettével megadta a kerület az eperjesi coll. theológiának az állandóság jellegét

A tanítóképző intézet jóllehet ezuttal már másod ízben, mint 3 tanfolyammal bíró teljes intézet nyitvatott meg, mégis fejlődése első stádiumában volt; kicsiben a többi prot. intézetek fejlődésének történetét mutatta. Ugyanazon lassu, de folytonos fejlődés, ugyanazon akadály, az anyagi erő hiánya, ugyanazon utak és módok a segédeszközök előállítására való törekvésben, merülnek fel itt is. De nagy előnye az, hogy zsenge hajtás-ként, oly intézethez támaszkodhatik, mely az idők viharai közt nevedett, megerősödött s több százados történetével kezességet képes nyújtani a jövő iránt. Összeköttetése a Collegiummal biztosítja a ker. tanítóképző-intézetnek a tanszerek egész halmazát stbi; — de egyet a Collégium sem adhatott — és fájdalom, nem adhat ma sem s ez a gyakorló iskola. 1876—77-ben (s azóta is folyton) oly módon nyújtott a növendékeknek alkalmat a gyakorlódásra, hogy hetenként 2 órában egy-egy 3-mad éves növendék, előre — írásban kidolgozott előadást, tanítást tartott, a helybeli ev. elemi iskola növendékeivel, mindig az illető szaktanár s az egész 2-ik és 3-ik évfolyam jelenlétében. Ezenkívül a 2-od és 3-ad tanfolyambeliek hetenként 8—10 órát töltöttek a helybeli elemi iskolában folyó tanítás megfigyelésével. Csekély kezdet — az igaz, de rendszeres gyakorló iskola híján — ez sem rossz.

A főgymnasium egészben a múlt években is érvényben volt szervezettel s ugyanazon tanári kar vezetése alatt folytatta pályafutását. A tanulók létszáma szaporodott.

Figyelemreméltó változás csak annyiban történt, hogy az évtizedeken át szokásos osztályozási mód, mely ezen isk. év első felében még teljes érvényű vala a 2-ik félétől mellőztetett azért, nehogy az egy éves önkéntesség kedvezményével élni kívánó ifjak a felmutatott osztályzatnak az állami tanintézetekben használttól elütő volta miatt a katonai hatóságoknál nehézségekre találjanak s az egyetemes felügyelő Zsedényi Ede 1877. febr. 15-iki 25-ik számú körlevele folytán s az egyetemes ev. tanügyi bizottság 1876. decz. 27-iki javaslatára elfogadtatott azon osztályo-

zási mód, mely »a miniszt. középiskolai rendtartás« 45-ik pontjában va-
gyon megszabva. E határozat értelmében már a 2-ik félévtől a következő
osztályozási mód alkalmaztatott: a tanulók erkölcsi magaviseletének jel-
zésére e 3 fokozat: jó, szabályszerű, rossz, ez utóbbi indokolandó; az
egyed tantárgyakban elért előmenetel jelzésére e 4 fokozat: jeles, jó, elég-
séges, elégtelen. Az általános osztályzatot, valamint a figyelem s szorga-
lom osztályozását s az elhelyezési osztályzást a coll. főgymn. elismert
paedagogiai értékük miatt, továbbra is megtartotta. Annak esetről-esetre
való meghatározása, hogy egy, vagy két elégtelennel bocsátható-e vala-
mely tanuló javító vizsgálatra, vagy sem, a tanári kar hatáskörébe utalta-
tott. Három elégtelennel a tanuló az osztályt ismételni tartozik.

A coll. főgymn. tanári kar éveken át tapasztalván, miszerint az első
osztályba kerülő növendékek általában gyenge előképzettséget hoznak s
velők azért kellően haladni nem lehet, az első osztályba lépni kívánó
tanulókra nézve behozta az általános kötelező felvételi vizsgálatot. És az ez
intézkedésektől várt eredmény irányt a főiskola nem is csalódott. Sem
tanuló, sem tanár több év óta nem halt el a Collegiumban, de elhalt ez
évben a Collegium egy buzgó pártfogója: Bánó Miklós és eltávozott a
Collegiumból a július 16-dikán lemondott és pozsonyi lyc. theol. tanárrá
választott Schneller István, kinek helyét a kerület azután, a coll. áll. vá-
lasztmány 1877. aug. 19-ki jelölése alapján Bancsó Antal Sopronban vég-
zett, Halléban tanulmányozó hitjelölttel töltötte be, de úgy, hogy neki
még egy évet künn töltenie megengedte.

Az 1877. aug. 22. és 23-dikán Göllnitzbánya városában megtartott
ev. tiszai ker. gyűlés a X-ik pont alatt Schneller István leköszönését saj-
nos tudomásul vette; Hörk Józsefet, a ki a külföldről visszatért, állásában
végleg megerősítette; Bancsó Antalt a jelzett feltételek alatt megválasz-
totta, s végül a rendkívüli munkával elhalmozott Tillisch János theol. dé-
kánt 300 frttal jutalmazta.

Ugyan ezen gyűlés IX. pontja alatt a tanítóképző ügyei tárgyalat-
nak: Doleschall Samu és Leszich Ede a tanári vizsgálatnak 1877. decz.
31-éig való letételére köteleztetnek, utóbbi más viszonyainak rendezésére
is; a gyakorló iskola felállítására nézve oda nyilatkozik a kerület, hogy
az az eperjesi jeles elemi iskolák mellett ez idő szerint nem szükséges,
tekintve, hogy a fentebb vázolt eljárás különb képzet nyújt, mint egy
esetleg fiatal gyakorló iskolai tanító.

A XIII. p. a »a visszaállítandó jogakadémiára« vonatkozó költség-
vetés van tárgyalva. Ennek beterjesztését 1877. máj. 16-dikán 687. sz. a.
kivánta Czékus István püspök. A kerület a coll. jogakadémiát melegen
ajánlja az egyetemes gyűlés pártfogásába, maga az »erkölcsi támogatáson«
kívül, hajlandó az önkéntes adakozások gyűjtésére is.

Az 1877. okt. 11., 12. napján Budapesten megtartott egyetemes gyű-
lés azután 29. p. a. ismételte 1876-ki jkve 33. p. alatti határozatát a jog-
akadémiára nézve. Különben pedig kiemeljük egyéb eseményei közül,
hogy Zsedényi Ede egyet. felügyelő 1600 frtot kerületenként 8—8 tanító,
100 darab aranyat kerületenként 1—1 szorgalmas 2-od éves hittanhallgató,
jutalmazására, amazoknak 59—50 forintoként, ezeknek 25 darabonként

adományozott s jelentetett, hogy gr. Pálffy János, az egyet. theologiai akadémiára, ha az Pozsonyban állittatik fel, 16 ezer frtot ajánl; hogy a középiskolai törvényjavaslatra való tekintetből bizottság küldetett ki; hogy a pesti prot. főiskolára ágost. hitvallásuk által adott összegeken még 2768 frt 54 krt fizetett vissza a dunamelléki ev. ref. egyházkerület.

A Collegium népessége az 1876/7. isk. évben: a gymnasiumban 240, tanítóképzőben 29, theológián 12, összesen 281 tanuló.

1877/8-dik isk. év ünnepélyes megnyitása szept. 3-dikán történt. a rendes tanítás pedig mindjárt szept. 4-dikén kezdődött. 1877 szept. elején foglalta el állását mint theol. rendes tanár Hörk József, a ki a szept 5-ikén tartott coll. őszi pártfogósági gyűlésen lett bemutatva. Ezen pártfogósági gyűlés hálás köszönettel emlékeztén meg Eperjes sz. kir. város nagylelkű ajánlatáról, egyuttal örvendetes tudomásul vette, hogy e szép példa után nemcsak a magánosok körében vallásfelekezeti különbség nélkül, de a pénzintézeteknél is szép eredménnyel folynak a gyűjtések, minek folytán elhatároztatott, hogy a Collégium kérvénnyel fog járulni az egyházkerület és egyházegyetem elé, hogy a jogakadémiának segélyezéséhez ők is és pedig ha csak lehet, az annak létét biztosító évi 4000 frttal járuljanak együtt és közösen.

1877. szept. 7-dikén szélhűdés következtében hirtelen halállal kimulván a Collegiumnak sok év óta példás magaviseletű hű és gondos pedellusa, Brósz Vilmos cipész mester, a szept. 15-diki coll. áll. választmányi ülés helyébe Renszko Samu eperjesi polgárt választotta s egyuttal pontosan meghatározta annak javadalmazását; a tanári kart pedig felkérte és meg bizta, hogy az iskolai ör számára utasításokat és eljárási szabályokat állapítson meg.

Az állandó választmány 1878. jan 26-diki ülésében bejelentetett, miszerint a coll. jogakadémia minden néven nevezendő alapjai egyutt már 44.978 frt 43 kr. tesznek, s mivel közben biztos kilátás nyílt a Dessewffy Aristid alapnak a jogakadémia céljaira való megnyerésére, mert hiszen a Dessewffy család minden tagja hozzájárult e tervhez, 1878. márcz. 5-diki üléséből a coll. áll. választmány a következő javaslatot terjesztette a pártfogósági közgyűlés elé: »mondja ki a közgyűlés a jogakadémia szünetelésének megszüntetését, a 4 évfolyamu jogakadémia visszaállítását s a 4 évfolyam elsejével kezdesse meg az előadásokat a jövő 1878/9-diki isk. év elején.«

Hogy a jogakadémia ügye idáig fejlődött, abban nagy része volt a kiküldött kettős bizottságnak, az egyik a Collegium kebeléből Jelenik-Almássy István coll. felügyelő elnöklete alatt következő 30 taggal: Bálint Adolf, Benczur József, Bergmann Nándor, Boros Zsigmond, Dessewffy József, Dessewffy Lajos, Dunkel Károly, Elischer János, Flórián Jakab, Fekete Sándor, Fontana János, Friedrich Samu, Fuhrmann Nándor, Grexa András, Haitisch Lajos, Hennel Zsigmond, Herfurth József, Izsépy Gyula, Joób Imre, Kardoss Tivadar, Kovácsy János, Kubinyi Albert, Lavotha Rezső, Maléter Árpád, Molitorisz István, dr. Mosánszky Győző, Mikolík Gyula, Nehrer Ágost, Novák Mihály, O. Végh Dániel; a másik bizottság pedig Eperjes városa részéről, Kardoss Tivadar elnöklete alatt következő

15 taggal: dr. Glück Lipót, Holländer Leo, Kósch Frigyes, Kiszely Albert, Lillia Boldizsár, Müller Sámuel, Oravecz András, Péchy Ödön, dr. Munk Henrik, Petruska András, Podhorányi Nándor, dr. Propper Adolf, Schmidt Károly, dr. Schmidt Gyula és Szentandrásy Lajos.

E két bizottság ernyedetlen buzgóságának sikerült a következő örvendetes eredményt felmutatni: Eperjes városa adott 10 évre, évi 1000 frtot = 10 ezer, az eperjesi termelési jognak közbirtokosai adtak 3000, az Eperjesi-Népbank 2000 frt, Jelenik-Almássy István 1000 frt, Eperjesi-Bank-egylet 1000 frt, Nagysárosi mûmalom-társulat 1000 frt, Fest Lajos 500 frt, Szentandrásy Lajos 500 frt, Bielek László 300 frt, Fontana János 250 frt, Bohrandt J. W. 200 frt, Haitsh Lajos 200 frt, Klein Ignácz 200 frt, Kolosy Miklós 200 frt, dr. Schmidt Gyula 200 frt. Kétszáz forinton aluli adakozások összege 10.335 frt 83 kr., vidéki feltételes adományok összege = 3995 frt, a budapesti aláírások az 1878-diki husvétkor összesen 3600 frtot tettek, köztük Péchy Tamás 2000 frt, dr. Schmidt Titus 500 frt, Hunfalvy Pál 500 frt, Lovik Adolf 200 frt, dr. Jurányi Lajos 200 frt. Az eperjesi izraelita mûkedvelők színi előadásából bejött 209 frt 53 kr. A régi jogakadémiai tőke 10.573 frt 13 kr. s így a Dessewffy Aristid alap 14 ezer frtját is beszámítva, a pártfogóság az isk. év végével 63.053 frt 96 krt mutatott ki.

Erre a Collegium helybeli felügyelője 1878. ápr 27-dikén egy értekezletet hívott össze az újonnan visszaállítandó 4 folyamu jogakadémia szervezeti szabályai ügyében. Mire az 1878. máj. 4-dikén tartott coll. áll. választmányi ülés lelkes hangon irt felirattal fordult Sárosvármegye törvényhatósági közgyűléséhez, a Dessewffy Arisztid szobrára gyűlt összegnek egy »Dessewffy Arisztid-tanszék« felállítása céljából való átengedése iránt. Az 1878. jun. 15-dikén tartott coll. választmányi ülésen »erre nézve örömmel jelentette a coll. helybeli felügyelő, miszerint Sárosvármegye a Dessewffy emlékszobrára begyűlt összegnek egy »Dessewffy Arisztid-tanszék« felállítása céljából való átengedése iránt benyújtott folyamodványt kedvezően intézte el s hogy »ez ügy már alakilag is végkifejtéséhez közel van.« Ugyanezen ülés örömmel vette tudomásul: 1. azt, hogy Liedemann J. S. Frigyes Budapesten végrendeletileg 200 frtot hagyományozott a Collegiumnak földtehermentesítési kötvényekben s hogy 2. Hazslinszky Frigyes coll. igazgató Budapesten a jogakadémia javára összesen 3670 frtot gyűjtött. Hazslinszky Frigyesnek buzgalmaért köszönetet szavazott a coll. áll. választmány.

E közben gyász érte a Collegiumot, a mennyiben Leszich Ede tanítóképzőintézeti tanár, tanári működésének 3-ik, életének 44-ik évében, 1878. márcz 29-én tüdőlobban váratlanul meghalt és 31-én a Collegiumnak, valamint a helybeli kir. kath. gymnasium tanári karának s számos más ismerőseinek nagy részvéte mellett eltemettetett.

Nem sokkal a gyászset után 1878. május 25-én a Collegium kebelében 1828 óta létező »Önképzőkörnek«, eredetileg »Collegiumi Magyar-Társaságnak« félszázados örömnépe ünnepeltetett, a könyvtári nagyteremben, nagyszámu válogatott közönség és az összes collegiumi ifjuság részvétele mellett.

Ugyanaznap estve a társaság zeneestélyt és tánczot rendezett belépti-díj mellett. A bejött összegből a tiszta jövedelem, mely is 114 frt, egy emléktábla kiállítására fordított, mely azon házra jött, melyben Kerényi Frigyes született. A hangversenyen közreműködtek: a collegiumi dalárda, Xantus Doleschall Gabriella úrhölgy, Kajtár Jolán és Grohmann Emma kisasszonyok, Doleschall Samu tanítóképzőintézeti tanár, ének és zeneigazgató, Czirbusz István, Fekete Imre és László urak, kiknek szivességét a coll. Magyar-Társaság jegyzőkönyvileg köszönte meg.

Közelgetvén az iskolai év vége, összeült a coll. pártfogóság 1878. jun. 20-án. Sürgős tenni valója volt. Ugyanis: Dolechall Samu tanítóképzőintézeti tanár már az 1878-ik év elején lemondván, a kerülettel egyetértőleg állásának betöltéséről kellett gondoskodni. Kolosy Miklós a számvizsgáló bizottságnak több éven át buzgó elnöke, állásáról lemondván, helyébe elnökül Lavotha Rezső választatott. Majd megejtetett a coll. tisztviselők választása és 3 évre coll. igazgatónak Hazslinszky Frigyes, tápintézeti gondnok Ludmann Ottó, könyvtárnoknak és pénztárnoknak Florián Jakab, coll. jegyzőnek pedig O. Végh Dániel választatott s ezzel kapcsolatban kimondott, hogy a tanítóképző intézetnek »vezetőtanára«, igazgatója, hivatalból tagja legyen a coll. állandó választmányynak. Végül olvastatván Sárosvármegye törvényhatósági gyűlésének 1878. jun. 13-án 4.572. sz. a. kelt, jegyzőkönyvi kivonatban közölt azon határozata, mely szerint, a Dessewffy Arisztid szobrára begyűlt 15246 frt 59 krnyi összeg, a Dessewffy család tagjai és a többi adakozó által aláírt engedély következtében »a hazai jogtudomány s nemzeti közszellem hathatós eszközéül igérkező s Eperjes város és vidéke anyagi jóllétének emelésére szolgálható jogakadémiára átruháztatik;« határozatilag kimondotta a pártfogósági közgyűlés, hogy a coll. jogakadémiát, mint 4 évfolyamú jog- és államtudományi kart, 1878. szept. elején megnyitja s erről a m. k. tanügyi kormányt értesíti.

Ennek következtében 1878. jul. 8-án a coll. előjáróság felterjesztésben értesítette a m. k. tanügyi kormányt a megnyitandó coll. jogakadémia szervezetéről, a coll. állandó választmány pedig ugyancsak a jun. 20-iki pártf. közgyűléstől nyert felhatalmazás alapján kimondja 1878. jul. 13., hogy egyelőre csak a két első tanfolyamot nyitja meg a jogakadémián s hogy a politikai tanszék fogja a »Dessewffy Arisztid tanszék« nevét viselni s egyuttal megválasztja rendes tanárokkul: Dr. Vandrák Andrást, kit egyuttal a dékáni teendőkkel is megbízott, Schulek Gusztávot, a »Dessewffy Arisztid tanszékre« Dr. Berzeviczy Albertet, Sáros vármegye kitünő főjegyzőjét, majd később eperjesi választókerületi hirneves országos képviselőt, miniszteri tanácsost, cult. min. államtitkárt, a képviselőház jelenlegi első elnökét, v. b. t. tanácsost ezen kiváló szónokot, jeles államférfiút s a tanügynek példás előharczosát, ki a magyar közéletnek ez idő szerint egyik legtiszteltebb alakja -- s végül Dr. Horovitz Simont és Tillisch Jánost, kik mint Schulek Gusztáv, már nem első ízben szolgálták jeles eredményel a jogtanítás ügyét.

Az 1878-iki aug. 27. 28. napjain Rimaszombatban tartott ev. tiszai kerületi közgyűlésen jelentetvén, miszerint Hörk József kitünő sikerrel letett hittanári vizsgálat után véglegesítendő, a közgyűlés jkvi 6. p. alatt

ezen véglegesítést, a magát a kerületnek bemutató tanárra nézve kimondotta; kimondotta továbbá, hogy 250 frttal járul a Pozsonyban felállítandó ev. theol. akadémia fentartásához, ámbár szívesebben vette volna, ha az Budapesten az ország szívében állíttatik fel; 7. p. megtudván a lapokból b. Baldácsi Antal elhúnytát, áldást mondott a nagylelkű alapító emlékére; 8. p. Zsarnoviczky István törökbecsei lelkésztanítónak tanítóképzőintézeti tanárrá választását helyben hagyta, — a Leszich Edét helyettesítő Novák Mihálynak köszönetet, Zémann János és Ádám Mihály theologusoknak 50—50 frtot szavazott meg s megalakította a tanítóképesítő vizsgálati bizottságot; 17. p. Hörk Józsefnek 140 frtnyi utiköltségtérítést, Bancsó Antalnak lakóhelyétől Eperjesig vasúti költséget ad; 19. p. olvastatván az eperjesi coll. jogakadémiáról szóló jelentés, (részletes!) a pártfogóság eljárása »a legnagyobb mértékben méltányoltatik«, a ker. pénztárak anyagi segílyt nem engedvén, a jogakadémiára gyűjtés határoztatik s kimondja a gyűlés, hogy a jogakadémiát az egyetemes gyűlésen pártfogolni fogja 21. p.

Az 1878. okt. 2., 3. Budapesten megtartott ev. egyetemes gyűlés, melyen az egyetemes felügyelő Zsedényi Ede a magyar nyelv és igaz hazafiság terjesztése érdekében felszólalt s melyen a néptanítók segílyezésére újólág 1600 frtot, a theologusok jutalmazására pedig 100 darab aranyat tett le, bejelentetett s hálás tudomásul vétetett a gróf Pálffy János 16 ezer forintról szóló s az egyetemes theol. fakultásnak adott alapítvány; minden ujonválasztott tanár egy év alatt tanári vizsgálatának letételére köteleztetett; dr. Luther Mártonnak az ev. egyetemes levéltárban őrzött eredeti végrendelete közzététele iránt határozat hozatott; (azt később Doleschall Ede Lajos bpesti ev. német lelkész, szakszerű, alapos ismertetéssel, fac simlélben közzétette) az egyetemes ev. egyh. gyámintézet által létesített s II. Leopold emlékére »Leopoldianum« név alatt az 1790—91-iki XXVI. t. cz. százados évfordulóján folyóvá teendő alapítvány, a hivek »buzgó pártolásába ajánlatott, majd az eperjesi coll. pártfogóság jelenti, hogy jogakadémiája felállítására a gyűjtéseket fogamatba vette s ezek reményen felül sikerültek, úgy, hogy az eddigi 10 ezer forinton kívül még 54 ezer frtnyi tőke van biztosítva. Ennélfogva a 4 évre tervezendő akadémiának 1-ső évi tanfolyamát az idén már (1878—79.) megnyitotta. Az egyetem e felett örömet fejezi ki s kész az eperjesi jogakadémiát szellemileg és anyagilag támogatni s felhívja a kerületeket, »hogy a magok köreiben gyűjtéseket rendezzenek s megbizza a pénzügyi bizottságot, nézne utána, mennyivel lehetne azt az egyetemes pénztárból segílyezni.« (L. Haán L. i. m. 127—129. lap.)

A Collegium népessége az 1877—78-ki isk. évben 233-at tett; 196 főgymn. 30 tanítóképző int. és 12 theol.

Az 1878—79-ik isk. év, mivel a m. k. vallás- és közoktatásügyi minister a jogakadémia szervezetét, mint az az áll. választmánynak 1878. szept. 3-án jelentetett, 17.474. sz. a. leiratával helyben hagyta, szept. 4-én már mind a négy intézettel, t. i. főgymnasiummal, tanítóképző intézettel, theológiával és jogakadémiával nyitattott meg. Ez alkalommal Bánó József coll. vidéki felügyelő egy nyomtatásban is megjelent tartalmas beszédet

mondott, melyben a jogi és államtudományi kar felállításának szükségesét, mély igazsággal és meggyőzőleg hangoztatta, mint »a hazai jogtudomány és nemzeti közszellem terjesztése tekintetéből« nagy horderejű ügyet, illetve kötelesség teljesítést.

Majd megtartatván 1878. szept. 8-án a pártf. őszi ünnepélyes közgyűlés, Bánó József ékes szavakkal adott kifejezést a feletti örömének, hogy a Collegium egy régi tanintézete, a jogakadémia újra visszaállítatott. Azután jelentvén, miszerint Schulek Gusztáv a tanári állást el nem fogadta, tárgyainak átvételére dr. Horovitz Simon tanár hivatott fel; megállapítatott a jogakadémián működő tanárok fizetése; jelentetett, miszerint Hörk József a gyakorlati theologia rendes tanára, tanári vizsgáját kitűnően letetvén, állásán véglegesített; Bancso Antal a rendszeres és írás magyarázati theologia ideiglenes tanára megérkezvén a külföldről, bemutatott; a kerület által, a lemondott Doleschall Samu helyére megválasztott Zsarnoviczky Istvánnak a tanítóképzőben felügyelő tanáruul való alkalmazása — a tanári vizsgálatnak elengedése mellett — tudomásul vétetett s végül köszönetet mondott a közgyűlés az »Eperjesi Takarékpénztárnak,« hogy a jogakadémiának 10 évre évi száz forintot szavazott meg.

1878. szept. 14-én a coll. helybeli felügyelő által összehívott értekezlet megállapítván az eperjesi jog- és államtudományi kar szervezetét, azt 1878. okt. 6-dikán a coll. áll. választmányi gyűlés helyenként bővitve elfogadta. 1878. okt. 9-dikén pedig a m. kir. belügyminiszter 39.871 sz. a. kelt leiratában a sárosmegyei törvényhatósági közgyűlés határozatát a »Dessewffy Arisztid tanszékre« nézve helybenhagyta.

Felhívátván a tanári kar a coll. helyb. felügyelő által, hogy az elhalt Leszich Ede utódjául megválasztott, de visszalépett Mihalicska István helyére a pályázók közül tanárt ajánljon, a tanári kar véleményes jelentésében Fabriczy Jánost és mivel közben Sas János tanár a nyert félévi pihenő daczára magát beszéd szerveinek betegsége miatt a tanári hivatalnak folytatására teljesen képtelennek nyilvánította és lemondását bejelentette, Sas János helyére Gamauf Györgyöt jelölte ki. Az 1878. decz. 28-dikán megtartott coll. állandó választmányi gyűlés a tanári kar véleményét magáévá tévén, azután a nevezetteket ajánlotta a kerületnek tanítóképző intézeti tanárocul. 1879. márcz. 2. örvendetes tudomásul vétetett, hogy 1878. decz. 25-dikén 33.369. sz. a. a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az újon alakult jogakadémiai alapvizsgálati bizottságok megalakulását helybenhagyta és csak a tanrendre nézve tett némi észrevételt és hogy a helyb. ev. magyar-német egyház 16 évre évi 24 frtot szavazott meg a jogakadémiának. Jelentetett, hogy Dessewffy Arisztidnak Than Mór által festett, művészi. életnagyságu képe megérkezett és a Collegium nagytermébe helyeztetett, honnan az állattani muzeum kivitetett; ezzel kapcsolatosan egy bizottság küldetett ki azon célból, hogy javaslatot nyújtson be az iránt: miképen lehetne a collegiumi pénztár megterhelhetése nélkül a coll. nagytermet olyan állapotba helyezni, hogy az coll. disztermül is szolgálhasson? Ezen eszme azután sokat foglalkoztatta a coll. előljáróságot, de csak az 1896-ik évben lett megvalósítva, a midőn is a lelkes és körültekintő Dr. Shmidt Gyula a maga Szentiványi Árpád és főleg Kosch Frigyes 1000 frtnyi áldo-

zatával Gratzl András által gyönyörűvé festette ki és rendeztette a coll. nagy termet, 1879. febr. 20-án Pesten meghalt Zsedényi Ede, ev. egyetem. főfelügyelő az ev. egyháznak egyik legnagyobb fia, áldozatkész pártfogója. Hült temei Lőcsére vitetvén, boldogult édes anyja mellé helyeztettek el; kivánságához képest Czékus István superintendens egykori elnöktársa mondott felette gyászbeszédet, kit végrendelete vegrehajtásával is megbízott.

Helye betöltése iránt megtétetvén a szabályszerű lépések, 1879. máj. 25-én összeült a coll. pártfogóság is, hogy leadja a Collegium szavazatát az ujon választandó egyetemes felügyelőre. A Collegium szótöbbséggel Péchy Tamás későbbi páratlan, jeles országgyűlési elnökre adta szavazatát.

1879. ápr. 24-én részt vett a Collegium összes ifjúsága és egész tanári kara az Ő felségeik, dicsőségesen uralkodó királyunk és királynénk ezüst lakadalma alkalmából tartott ünnepélyes hálaistenítiszteleten.

1897. június 8-án kedves ünnepélyt ült a Collegium, mert e napon három coll. tanárnak, u. m. Tillisch Jánosnak, Haitsch Lajosnak és Flórián Jakabnak 25 éves rendes tanári jubileumát ünnepelte, kiket kartársaik szeretetök jeléül nagy arany pecsétgyűrűk ajándékozásával jegyezték el magoknak társakul új 25 évre.

Az iskolai év végével, a nyári vizsgálatokkal kapcsolatosan megtartott pártfogósági közgyűlésen 1879. jun. 29-én a Leszich Ede halála folytán megüresedett tanítóképző-intézeti tanári székre Fabriczy János hivatott meg s mivel az egyházkerületi tanítóképző-intézeti bizottság Eperjes vidéki osztálya által e napon e gyűlést megelőzőleg tartott ülésben Sas János tanár álfomásáról véglegesen lemondott, helyébe Gamauf György választott. Majd a jogakadémia ügye kerülvén szóba, határozatott, hogy az 1879/80-ik évben a 3-ik és 4-ik tanfolyam is megnyitattik s mivel a jogakadémiai tanári karnak 1879. jan. 25-ki értekezlete azt véleményezte, miszerint a tárgybeosztás, illetőleg a tárgycsoportosítás a jogakadémián 6 r. tanárt tesz szükségessé a hiányzó helyekre pályázat iratott ki. Ugyan ekkor megsürgette a gyűlés annak kieszközlését is, hogy a Collegiumnak a kerületi gyűléseken az egyes esperességeivel egyenértékű határozó szavazata legyen.

Lejárván a pályázat határideje, az 1879. évi aug. 4-én tartott coll. áll. választmányi gyűlésen a pártfogóság beleegyezésével Schulek Gusztáv, Dr. Sebestyén Jenő, Dr. Sélley Sándor a későbbi fővárosi főkapitány, lettek megválasztva rendes jogtanárokkul; az egyházjog előadásával Hörk József theol. akad. rendes tanár lett megbízva, míg Dr. Sztehló Gusztáv orvos a törvénytudományi orvostan előadására kéretett fel.

Az 1878—79-ik iskolai évben a collegiumi tanulók száma 295 volt. Gymn. 228, tanítóképz. int. 36, theol. 13, jog. 18.

Az 1879. aug. 6—7. Eperjesen megtartott ev. tiszta. ker. közgyűlésen, melyen magokat a dicséretes vizsgát tett Bancso Antal theol. Zsarnoviczky István és Fabriczy János tanít. képz. int. tanárok bemutatták (4. p.) melyen Zsedényi Ede a kerület volt áldozatkész, kitűnő felügyelőjének (6. p.) s az 1878. aug. 8-án Rohitson elhalt s a magyar korona országában lévő 11 protestáns püspökségnek egy milliónyi állapítványt (*Baldácsy alapítvány*) hagyó végvezekényi báró Baldácsy Antal emléke megörökít-

tetett (9. p.) Gamauf Görgy tanít képz. tanárrá való választása is meg erősítettett, Sas János leköszönése sajnós tudomásul vétetvén s buzgó tevékenységeért, a bucsuzónak köszönet szavaztatván, (11. p.) Zsedényi Edének 2000 forintnyi a theologiára tett alapítványa örvendetes tudomásul vétetett s a Hörk Józsefnek 1879. január 1-től indítványozott 100 frtnyi fizetésjavítás helyeslőleg helyben hagyatott, elfogadtatott; a theológiát évenként 50 frttal gyámolító Brósz Jónát VI. sz. k. városi esp. felügyelőnek hálás köszönet szavaztatott (12 p.) s végül a collegiumi helybeli felügyelőnek az eperjesi jogakadémia viszonyait részletesen feltáró jelentése kapcsán a megválasztott tanárok alkalmazása, „helyeslő tudomásul» vétetvén, felhivattak az egyházi előjárók s különösen a lelkészuurak, hogy a coll. jogakadémiára való adakozás ügyét; »eredményre jutni segítségk» s megbizattak a kerületnek az egyetemes gyűlésre kiküldött követei, hogy az eperjesi jogakadémia ügyét az egyetemes gyűlés segélyező pártfogásába melegen ajánlják.« (14. p.)

És ime az 1879. szept. 11–13 ki ev. egyetemes gyűlés a coll. jogakadémia teljes felállítását örvendetes tudomásul vevén, azon évre 500 frtnyi segélyt szavazott meg a jogakadémia részére. (jkv. 33. p.)

Ezen egyetemes gyűlésnek különben fő tárgya a Zsedényi Ede helyére megválasztott új egyetemes felügyelőnek a beiktatása volt. Egyetemes felügyelővé az egyházat már 50 év óta lelkesedéssel, szeretettel és nagy sikerrel szolgáló s hazafias erényeiért valóságos, belső titkos tanácsosi méltóságra emelt, Turóczi és Zólyomi főispán és bányakerületi felügyelő báró Radvánszky Antal választatott meg 553-ból 448 szavazattal, ki is rögtön 2 ezer frtnyi alapítványt tett.

Ezen gyűlésen hirdettetett ki Zsedényi Ede végrendelete is, mely szerint az ev. tiszai kerületi tanítóképző-intézetnek 20 ezer frtot s mind a négy ev. kerületnek egyenként 20–20 ezer forintot hagyott 10–10 tanítónak 100–100 frttal való jutalmazására. Összesen tehát csak ez alkalommal 100 ezer frttal gazdagította szeretett magyar ev. egyházát.

Ugyanezen gyűlésen a magyar tanügyi kormány által proponált s a kerületi elnökségek által megvitatott s az ev. felekezeti közép- és felsőiskolák feletti főfelügyeleti joggyakorlására kidolgozott pontozatok olvasztatván, kijelentette az egyetemes gyűlés »hogy a pontozatok irányával szemben határozottan ragaszkodik törvényesen biztosított autonóm jogaihoz.« Ezenkívül bejelentetett az egyetemes gyűlésnek, hogy Reischel Károly a Pozsonyban felállítandó ev. egyetemes theol. akadémiára több mint 100 ezer frtot hagyott és hogy Dr. Luther Mártonnak végrendelete eredetinek bizonyult, valamint eredetinek bizonyult az egyetemes ev. levéltárban őrzött azon kézírata, mely »Von der Freiheit eines christen Menschen« című művének eredetije. (L. Haán L. i. m. 129–133. lap).

Az 1879/80 isk. évet Hazslinszky Frigyes igazgató 1879. szept. 4-én nyitotta meg. Ezen iskolai évtől kezdve a jogakadémián mint »jog- és államtudományi kar« 6 rendes, 2 nyilv. rendkívüli és egy magántanár működött. Az iskolai év különben nyugodtan és zajtalanul folyt le. Megemlítiük ez iskolai év történetéből, hogy 1879. szept. 7-én megalakítottak és kinevezés, illetve megerősítés végett felterjesztettek a jogi- alap- és

államtudományi vizsgálati bizottságok; 1879. szept. 17-én örvendetes tudomásul vétetett az egyetemes gyűlés 500 frtnyi segélyt megszavazó határozata; 1880. júni 14-én határozatilag kimondotta a coll. pártfogósági gyűlés a kerülettel egyetértőleg, hogy minden tanítóképző intézetbeli tanuló mielőtt felvétetnék, kivétel nélkül orvosi vizsgálat alá vétetik s csak úgy soroztatik be az internatus kedvezményében részesülők közzé.

Kösch Frigyes kereskedőnek, ki üzletét eladván a magánéletbe vonult s ez alkalommal egy tűzmentes Oetl-féle pénzszekrényt adományozott a collégiumi értékek őrzésére, hálás köszönetet mondott a pártfogóság. Jóval a nyári vizsgálatok befejezése után 1880. júl. 11-én, az állandó választmány megállapította a coll. jogakadémiai tanári kar által kidolgozott, jogakadémiai szervezetet s azt a pártfogósági gyűlés elé terjesztette, mely is 1880. júl. 13-án összeülvén, ezen szervezetet elfogadta s egyúttal szükségesnek látván a változott viszonyok folytán egy olyan szervezetnek elkészítését, mely az egész Collégiumra, annak minden viszonyaira kiterjedjen, egy bizottságot küldött ki, melynek feladatául egy ilyennek javaslat alakjában való előkészítését tűzte ki. Majd meghatározta a coll. áll. választmány által a jogakadémiai magántanárok működésének feltételeit. Ezeket a coll. áll. választmány 1880. aug. 25-iki ülésében állapította meg.

Előbb még mintsem ez elkészült volna, újra összeült a coll. pártfogósági közgyűlés 1880. júl. 28-án s elhatározta, hogy a miniszterhez egy »Emlékiratot« küld fel, mely észrevételeket foglalt magában a cultusminiszternek tekintettel társadalmi életünk azon abnormis jelenségére, hogy a jogi és politikai, kiváltkép pedig az ügyvédi pályára lépő ifjak száma hazánkban nagyobb, mint a mennyit ezen pálya ellátni képes, ugyanezen évi júl. 8-án, 921. elnöki sz. a. kiadott s a jogakadémiáknak összevonását, illetve megszüntetését célzó leíratára s ez emlékiratban, mely nyomtatásban is megjelent a coll. pártfogóság velős érveket hozván fel jogakadémiánk szükséges voltát illetőleg: *kinyilatkoztatja, hogy azt okvetlenül fenn tartja.*

A coll. pártfogóság ezen határozatát azután »egész terjedelmében helyeselve és magáéva téve« az ev. tiszai kerület 1880 aug. 11-én Dobsinán tartott közgyűlésében jkvi 6-ik pontja alatt ezen *egyetlen ág. hitv. ev. jogakadémiának* fenntartására tovább is áldozni késznek nyilatkozott

Tett ekkor t. i. 1880. aug. 11-iki dobsinai közgyűlésében az ev. tiszai kerületi gyűlés még egy nagyobb lépést is, a mennyiben a VI sz. k. városi esperesség indítványozására kimutatván, miszerint az egyetemes theol. akadémia sokkal könnyebben és biztosabban, mint Pozsonyban, volna létesíthető Eperjesen az ev. ker. Collegium körében, ez utóbbival egyetértve »Emlékiratot« küldött fel az egyetemes gyűléshez, melyben kimutatván a keresztültvitel lehetőségét, az egyet. theol. akadémiának Eperjesen való felállítását javasolja« ajánlja. (Lásd e. ker. gyűl. jkvének V. pontját és a jkvhöz mellékelt Emlékiratot). A VI sz. k. városi esp. közgyűlésen az indítványt Hörk József theol. tanár tette meg, ki erről a Prot. Egyházi és isk. lapban: 1880. szept. 19., 38. sz. a.: és később 1881. decz. 18. és 25-iki 51. és 52. számban irt is.

Ezen gyűlés a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslatra nézve az egyetemes ev. egyház nevében beadott észrevételeket s »a kérvényben foglalt és kifejezett elveket és kívánalmakat minden tekintetben magáévá tette« IV. p. Hörk József theol. r. tanárnak fizetését 1880. jan. 1-től 1200 frtra emelte, XII. p. a tanítóképzőintézetre nézve pedig XIII. p. 2. alatt kimondotta, hogy »Elégtelen osztályzatot nyert növendék a kerületi képezde költségén az osztályt nem ismételheti.«

Az 1880. okt. 14. 15-ik napjain Bpsten tartott egyetemes gyűlés, melyen Szinovyc Lajos nagy alapítványa mellett bejelentetett az is, hogy nevezett a felállítandó ev. egyet. theol. akadémiára 3000 frtot hagyott, a Pozsonyban felállíttatni szándékolt theol. akadémia ügyében kinevezett bizottság betérjesztvén jelentését, abból kitűnt, hogy még mind eddig sem sikerült a pozsonyi egyházzal oly megállapodásra jutni, hogy az az egyetem által elfogadható lenne. Ezzel kapcsolatban olvastatott a tiszai kerületnek nyomtatásban is megjelent s ily alakban az egyetemes gyűléshez betérjesztett emlékirata, melyben elősorolja azon áldozatokat, melyeket kész volna hozni, ha az egyet. theol. akadémia Eperjesen állíttatnék fel.

Az ügy ily módon új stádiumba lépven, megbízott az ez ügyben eddig is működött küldöttség, hogy a pozsonyi egyházzal a kiegyezést még egyszer kísértse meg, hogy ennek nem sikerülése esetében, az érintkezés a tiszai kerülettel megkezdethessék. (L. Haán. L. i. m. 133. 134. lap.)

Az 1879/80. iskolai év folyamán ujabban többen s nevezetesen az egyházak adakoztak a coll. jogakadémia javára. Ezek közül mi csak két, nagyobb adományt említünk fel, a báró Prónay Dezső 400 frtnyi és Czékus István superintendens 100 frtnyi adományát.

Az ezen iskolai évről kiadott „Értesítő“ szerint, a melyben a jeles Dr. Berzeviczy Albert jogtanárnak kitűnő értekezése a „Politika és morál,“ mely külön önálló füzet alakjában is megjelent, foglaltatik: a tanuló ifjúság létszáma 338 volt, u. is, volt 247 gymn., 39 tanít. képz., 16 hittan- és 36 joghallgató.

Az 1880/81. isk. évben különösen három dolog foglalkoztatta a Collegium előjáróságát, u. is első sorban azon gondolkozott s azon fáradozott: miképen lehetne az ev. tiszai kerülettel egyetértőleg a Collegium kebelébe vonni az egyetemes ev. theol. akadémiát, továbbá miképen lehetne az akkor folyamatban lévő ev. tiszai kerületi rendezet — coordinatio — módosítás kapcsán a Collégiumnak olyan állást biztosítani a kerületben, a milyen egy esperességé és végül harmadsorban miképen lehetne a tápintézetet fenyegető s az akkor még mindég uralkodó drágaság folytán akuttá lett pénzügyi romlástól megmenteni.

Alig nyílt meg az iskolai év, 1880 szept. 5-én már is közölte Czékus István nagyérdemű ev. tiszaker. superintendens a Collegiummal a Dobsinán tartott egyházkerületi gyűlésen az egyetemes theol. akadémiának Eperjesen létesítése tárgyában létrejött megállapodásokat, felhívta a Collegiumot, hogy a javaslat megvalósítására tegyen meg minden tőle telhetőt. A pártfogósági közgyűlés ugyancsak 1880. szept. 5-én kimondotta, hogy e tekintetben „a mennyiben fennálló intézeteinek kára és veszélyeztetése

nélkül teheti“ minden áldozatra kész s egyuttal megbizta az áll. coll. választmányt, hogy nevében a kerülettel az egyezkedést célzó eljárást indítsa meg. — Ez megtörténvén, megtartatott 1880. szept. 12-én az ev. tiszai kerület küldöttségének és a coll. pártfogóságnak együttes gyűlése a létesítendő egyetemes theol. akadémia felállítása ügyében. Pontonként megálapítottak azon előnyök, melyeket a Collegium a felállítandó egyet. theol. akadémiának s tanárainak nyújthat.

Igy készült el azután az ev. tiszai kerület »Emlékirata«, melyről fentebb szólottunk. Hogy mi lett ennek közvetlen következménye, már fentebb láttuk s mi lett a vége alább látni fogjuk.

Az 1881. január 8-dikán megtartott coll. áll. választmányi ülésen tekintettel az uralkodó drágaságra s az abból különösen a tápintézetben ellátott ifjak nagy száma folytán ez intézetre származható veszedelemre, sürgősen szükségesnek mondatott ki a tápintézetnek oly gyökeres rendezése, mely a meglévő tőke apasztását kizárja, ellenkezőleg annak gyarapodását lehetővé tegye. Az ezen ülésből kiküldött bizottság megtevén jelentését, az az 1881. június 4-diki coll. áll. választmányi ülésen elfogadtatott és a többi szabályozás mellett ki lett mondva, hogy a tápintézeti díjak ezentul a következők lesznek: az egy iskolai évben egyszer fizetendő 70 krnyi beruházási illetéken kívül az alumneumi díj 1 évre ebéd és vacsora 50 frt, ebéd 26 frt, vacsora 24 frt. Convictusi díj egy évre ebéd és vacsora 62 frt, ebéd 38 frt, vacsora 24 frt. E díjak, a mennyiben el nem engedtetnek, a félév elején előre és egyszerre fizetendők.

Az ev. tiszai kerület rendezetének megújítása, módosítása lévén napi renden, a kerületi gyűlés által e célból kiküldött bizottság »Javaslat« beküldetett az egyes esperességekhez s ezek után az egyes tanintézetekhez, egyházakhoz. Ezek mind a javaslatot alkotmányosan, tárgyalni s illetve megjegyzéseiket megtenni köteleztetvén, az eperjesi két ev. egyház s a Coll. közösen egy 3 tagu bizottságot küldött ki: Tillisch János theol. dékán, Schulek Gusztáv jogtanár és Haitsch Lajos gymn. tanár személyében. Ezek munkálatukkal elkészülvén, azt az 1881. febr. 27-én megtartott két ev. egyházi és coll. pártfogósági képviselők ülése elé terjesztették, mely is indítványuk alapján a kerületileg készült javaslatot a tárgyalás alapjául sem fogadta el, ellenkezőleg önmaga egy nyomtatásban is megjelent »Emlékiratban« mutatja ki a rendezet elkészítésének mikéntjét s s nevezi meg annak alapelveit. Erre 1881. márcz. 31-én az egyházkerületi rendezet javaslatának elkészítésére kiküldött bizottság szintén nyomtatásban megjelent »Nyilatkozatában« tette meg észrevételeit a fentebb említett »Emlékiratra.« Vége a dolognak az lett, hogy az 1881. aug. 17. 18 napjain Iglón megtartott ker. gyűlés jkvi X. p. a. a »Javaslatot« elejtette és egy új javaslatnak elkészítésére, meghatározván előlegesen az alapelveket, egy új bizottságot küldött ki, melyet lehetőleg szakértőkből állított össze, minden egyes a rendezetben felveendő kérdés tekintetéből. Ennek egy év alatt kelle elkészülnie munkálatával, hogy akkor »végjelentés« mehessen a ker. gyűlés elé. XIII. p.

A nyári közvizsgák után, 1881. júl. 2-án, megtartott rendes pártfogósági közgyűlésen lejárván a collegiumi tisztviselők mandátumai, megejtetett a

tisztujítás, a mikor is collegiumi igazgatóvá: Bancsó Antal theol. tanár, coll. ephorussá Hazslinszky Frigyes eddigi coll. igazgató választatott, a többi coll. tisztviselők pedig állásukon megerősítettek. Ugyanez alkalommal lemondott a coll. jogakadémián viselt tanári állásáról dr. Berzeviczy Albert, a ki közben az eperjesi választó kerület országgyűlési képviselőjévé választatott. A coll. előjáróság által részére kiállított s a tanári működéséről szóló bizonyítvány szerint »kitünő képzettségét s jeles képességeit mindenkor lelkiismeretes buzgalommal és szép sikerrel érvényesítette e főiskola és kivált jogakadémiája javára és diszére, úgy, hogy hallgatói, kártársai s a főiskolai pártfogóság tiszteletét s becsülését egyaránt kiérdemelte és megnyerte.« Az eltávozott kitünő dr. Berzeviczy Albert helyére a régi időből is nert kiváló szakember, Glós Károly választatott meg jogtanárrá. A jogi vizsgálati bizottságok elnökévé pedig dr. Sebestyén Jenő.

A jogakadémia erősítésére ez iskolai évben is folytatott gyűjtés tételeiből kiemeljük: Éles Henrik országos képviselő 200 frtnyi, Zsivora György 100 frtnyi, br. Radvánszky A. egyet. felügyelő 20 frtnyi adományát.

Az egyébkénti adakozók sorából pedig felemlítjük Londonban élő derék hazánkfia dr. Duka Tivadar 100 frtnyi adományát a coll. építési alapra és Kósch Frigyes 42 frt 13 krnyi adományát a tápintézet javára.

Ezen iskolai év vége felé báró Radvánszky Antal egyetemes ev. felügyelő meglátogatta a Collegiumot. Czékus István püspök kalauzolta őt. Nagy gyönyörűsége tellett a Collégiumban s kivált a hittanhallgatók s nyelvű minta istenitiszteletében és liturgikus gyakorlataiban, a tanítóképző növendékeinek szabatos énekében és orgonálásában. Nevezetes, hogy 1881. jun. végén ezen látogatását 1882. jun. végével, egy év múlva, ismételni ígérte és egy évre reá meghalt. 1882. jun. 7. éppen azon napon, mely egyuttal születésnapja is volt. 1807. jun. 7.

Méltó megemlékeznünk még azon figyelemről, melyet a magyar történelmi társulat, — az 1881-ik augusztus hóban Eperjesen tartván vándorgyűlését, — a collegiumi könyvtárak iránt mutatott. „Különösen nagy érdekléssel kutatta a coll. nagy könyvtár régiségeit a kiváló könyvészeti író Szabó Károly s talált egy pár becses unicumot is.“ Gyönyörködött az 1574-ik évi Huszár Gál-féle teljes, hiánytalan prot. énekes könyvben.

Az 1881. aug. 17. és 18-ik napján Iglón megtartott ker. gyűlés tárgyai közül a fentebb már említett szervezeti kérdésen kívül kiemeljük; hogy a 14-ik p. a. jelentetvén, hogy a theologiai akadémiának ügyében szerződési javaslat készülvén el az ev. egyház egyetem és a pozsonyi áldozatkész ev. egyház között, jó formán ugyanazon alapokon, melyen az ev. tiszai kerület mult évi „Emlékirata“ állott, a közgyűlés ezen javaslatot tárgyalási alapul elfogadta, azonban a czimre nézve s a többi theologiai intézetekre nézve szabályzatot, valamint a többi theol. intézeteknek, a theol. akadémiához való viszonyaira nézve elvi döntést kívánván, összesen 8 észrevételének tekintetbe vételét óhajtotta; továbbá, hogy e ker. gyűlés a Czékus István püspök által indítványozott ker. árvaházat Rozsnyón létesítette XVII. p. a., felsőbb leányiskolák megteremtésére az iglói dobsinai, kassai, rozsnyói, eperjesi, egyházakat felhívta s egyuttal kimondotta, hogy Rozsnyón és Eperjesen ilyen intézetet kerületileg állítani s fen-

tartani fog XVIII. p. a., XXIII. p. a. az eperjesi collegiumbeli kerületi hittanintézet, a XXIV. p. a. az u. o. elhelyezett ker. tanítóképző intézet viszonyait tárgyalta, a XLVIII. p. a. az eperjesi coll. jogakadémiát az egyetemes gyűlés parfogásába ajánlotta, az LII. p. a. az 1880-ik egyet. gyűlés jkvi. 13-ik p. a. a gymnasiumi tanterv átnézésére egy szakférfiakból álló értekezletet kívánván összehívni, a határozat foganatosítására az egyetemes gyűlést újra felkérte.

Az 1881. okt. 19—21. tartott egyet. gyűlésen, melyen báró Radvánszky Antal egyetemes felügyelő egyházunk és hazánk ezen kiváló jelese utó jára elnökölt s melyet e szavakkal nyitott meg; jkvi. I. pont: „Egybegyülekeztünk, hogy a multtal beszámoljunk, a jövőt pedig számba vegyünk“ jelentést tévén, az egyetemes felügyelő felemlítette, miszerint meglátogatta az eperjesi főiskolát és örömet s elismerését fejezi ki az ott tapasztaltak felett, mert őt, »a mit látott, hallott, tökéletesen kielégítette«, továbbá, hogy ő felsége az egyetemes gyámintézetnek 1000 frtnyi segélyt adományozott; »legnevezetesebb tárgya e gyűlésnek volt 6. p. a. az, hogy a theologiai akadémia felállítására nézve végre sikerült a pozsonyi egyházzal az egyetemnek kiegyeznie;« a szerződési pontok a jkv. 27. p. a. az ev. egyház egyetem által megválasztott akadémiai nagy bizottság tagjainak nevei pedig a jkvi 25. p. a. említettnek s határozatba ment: »hogy az akadémia már a legközelebbi tanévben megnyitassék«, végül a hely. hitv. testvérek 1881. okt. 31-én Debreczenben országos zsinatra gyűlvén össze, az ev. egyetem egy küldöttséget küldött ki, hogy az ev. egyetem nevében »a zsinatilag egybegyült ev. ref. testvéreket „melegen üdvözlje“ (L. Haán L. i. m. 134—138 lap) jkvi 35. p. Ezen egyetemes gyűlésen a Collégiumot Bánó József, Jelenik Almássy István felügyelők és Bancesó Antal coll. igazgató képviselte.

A Coll. népessége az 1880/1. isk. évben 360 volt, 229 gym., 45 tanító-képzőint., 31 theol. és 55 jogász.

Az 1881—82-ik iskolai évnél történetét lehetőleg az ezen évről kiadott »Értesítő«-nek szavaival fogjuk adni. Megjegyezvén, miszerint a mély tudományú és nagyhirű dr. Vandrák András a collegiumi »Értesítő«-ben közölt trilogiájának 3-ik része: »Az emberi tudat és bitvilága bölcséleti szempontból«, — az ez évi »Értesítő«-ben jelent meg (az 1-ső: »Az erkölcsi világ lényege és fontossága, kivált a társadalomban« az 1877—78-ki, a 2-ik: »Az aesthetikai világ lényege s kulturális fontossága« az 1878—79 diki »Értesítő«-ben volt közölve) felemlítjük, hogy ha ezen iskolai évnél elejére és végére tekintünk, annak történetét gyászkeretbe kellene foglalnunk mert két haláleset jelöli ezen isk. év határait: az Ujházy József és a br. Radvánszky Antal egyetemes főfelügyelőé.

Ujházy József, meghalt 1881. június 11-én Budaméren. A fájdalom s a hálás kegyelet érzelmeivel gondol a Collégium ezen elhunyt jelesének emlékére, mert Ujházy József nemcsak életében volt lelkes pártfogója a Collégiumnak, hanem örök emléket állított magának végrendelete által, melyben a Collégiumnak 10 ezer frtot hagyományozott oly módon, hogy az egész összeg tőkésítessék s a kamatok fele ösztöndíjképen három legjobb s legérdemesebb coll. tanulónak osztassék ki, a másik fele pedig a

Collégium folyó szükségleteire fordítassék. Ennek folytán 1881. szept. 3-án elhatározta a coll. pártfogóság, hogy Ujházy József emlékére külön gyász-ünnepélyt rendez.

Báró Radvánszky Antal sirja felett nemcsak a Collégium, hanem minden magyar prot. iskola s az egész magyar protestáns egyház gyászolt. Hogy mily meleg érdeklődéssel viseltetett a Collegium, mint kerületi főiskola iránt azt megmutatá az 1880–81. isk. év végén azáltal, hogy egészen váratlanul megjelent a coll. nyilvános vizsgálatokon; de miután a vizsgálatok akkor már legnagyobb részt be voltak fejezve, előre bejelentette, hogy a vizsgálatok alkalmával hosszabb időre eljön Eperjesre az 1882-ik évben. És ime! éppen a vizsgálatok rendjéről akarta őt a coll. igazgató értesíteni, midőn a táviró hírül hozta, hogy 1882. jun. 7-én meghalt.

Az iskolai év a szokott időben, szept. hó elején, megkezdődvén, az első félévben háborítatlanul folyt, a második félévben azonban nem kevés bajjal és nehézségekkel kellett a tanári karnak megküzdenie. Még az 1-ső félév végén, január elején megbetegedett O. Végh Dániel gymn. tanár s miután gyors felgyógyulásához nem volt remény — a minthogy csak május végén folytathatta a tanítást — helyettesítéséről kellett gondoskodni. Tanártársai daczára annak, hogy különben is eléggé el voltak foglalva, önként ajánlkoztak őt helyettesíteni és helyettesítették is (őt) 5 hónapon át. Ápril hó elején ismét Haitsch Lajos szintén gymn. tanár esett súlyos és aggasztó betegségbe s a husvéti szünet után ennek helyettesítése már nagy gondot okozott, mert a gymn. tanárokon kívül igénybe kellett venni az igazgatót Bancsó Antalt és két tanítóképző intézetbeli tanárt: Fabriczy Jánost és Gamauf Györgyöt, sőt 1–2 tárgynak előadására az alsó osztályokban Mayer Endre későbbi theol. r. tanárt és dékánt és Nemes Károly III. é. hittanhallgatókat is. Otrokocsi Végh Dániel az 1882-ki május vége óta, Haitsch Lajos azonban csak az 1882–83. isk. év eleje óta folytathatta a tanítást. Ezen különben sem csekély bajhoz csatlakozott egy másik. Az történt meg a Collegiumban, a mi soha sem azelőtt, sem azóta. Egy pánszláv szellemű tanuló Marsall Gusztáv I. é. joghallgató, zavarokat idézett elő az ifjuság között. Összesen 10 ifju, 2 hittanhallgató, 7 tanítóképző intézeti és 1 gymnasiumi tanuló gyanusított hogy Marsall Gusztáv körül titkos pánszláv egyesületet képeznek. A tanári kar élén az igazgatóval, kinek már 1881. decz. közepén volt e dologról magán tudomása, tényleges adatokat minden figyelme daczára sem szerezhetvén, 1882. febr. közepén a gyanusított tanulók megidézése és kihallgatása útján igyekezett a valóról biztos adatokat szerezni. A valatások alatt az egyik hittanhallgató, Szlabey Mátyás, és egy tanítóképző-intézetbeli növendék, Hlibjan János, teljesen tisztázták magokat; a többiekre nézve annyi derült ki, hogy ők Marsall Gusztávval, a ki nemzeti-ségi irányu titkos körnek alakítását velök megkísérlette, többszörös érintkezésben és barátságban állottak, a miért is a tanári kar Marsall Gusztávot, mint az ifjuságra nézve veszedelmes törekvésű ifjut a Collegiumból való elutasításra ítélte. Ez ítéletet a Collegium állandó választmánya is helybenhagyta. A többi gyanusított 8 ifju a tanári kar előtt való megrovásra ítéltetett s ebből folyólag minden élvezett isk. jótéteménytől

megfosztatott. Ezen ítélet 1882. febr. 28-án hirdetetett ki, mire a gyanúsított második hittanhallgató O. Gy. önként elhagyta az intézetet.

Nemsokára ezután 1882. márcz. 17-én, Migra Dániel III. é. tanítóképző intézeti növendéknek egy szinte pánszláv szellemű pozsonyi lyceumi tanulóval váltott két levele került az igazgató kezébe, melyekből kiderülvén hogy Marsall Gusztáv a pánszláv körnek alakítására nemcsak kísérletet tett, hanem ilyen kört a gyanúsított tanulók, az ő elnöklete alatt valóban képeztek is, — a tanári kar és a tanári kar ítéletét megerősítő coll. állandó válaszmány 1882. márcz. 31. a gyanúsított 6 tan. képz. intézeti növendéket u. m. Kundráth Mátyást, Migra Dánielt, Sztik Aurélt III. é., Bodiczky Dánielt, Filipcsa Jánost és Zsorna Gyulát III. é. a Collegiumból s Magyarországon összes tanintézetéből való kiutasításra, Stodola Kornél V. gymn. oszt. bel. tanulót pedig két napi carcer iskolai börtönbüntetésre ítélte. A 6 tanítóképző int. növendékre vonatkozó a Collegiumban ápril hó 2-án kihirdetett ítélet megerősítés és körözés végett a m. k. tanügyi kormánynak felterjesztetvén, az ezen ítéletet a vizsgálati iratok s jegyzőkönyvek alapján megerősítette és a Collegiumból már elébb kiutasított Marsall Gusztávra is kiterjesztette s azon hozzáadással körözte: »hogy ha esetleg ezen kizárt növendékek egyikének vagy másikának sikerülne is bármely uton és módon valamely nem hazai tanintézettől tanítói oklevelet, vagy más bizonyítványt szerezni, azok hazánk határain belül érvényteleneknek fognak tekintetni.«

A mindig hazafias ősi Collegiumot egy pár tót diák rossz magaviselése ugyan kellemetlenségbe zavarhatta, de rossz hírbe nem keverhette! És hasztalan kísérlette azt meg egy vidéki lap a Collegium ellen felhasználni.

Szép ünnepnapot ült a Collegium ez isk. év folyamán 1881. nov. 13-án, midőn a Collegium nestora az érdemekben megöszült Vandrák András tanár a neki Ő Felsége a király által legkegyelmesebben adományozott Ferencz József lovagrend keresztjével diszítettett fel, a megye akkori közkedveltségű főispánja, a derék Mattyasovszky Tamás által a megyeház disztermében. A collegiumi ifjuság este fáklyásmenetet rendezett szeretett tanárának, Vandrák Andrásnak tiszteletére.

Az 1831 iki aug. 17—18-án Iglón tartott kerületi közgyűlés jkvi XIII. c) pontja alatt, a kerületi rendezett *iskolaiügyi* részének kidolgozásával Bánó József és Sztchlo János iker elnöklete alatt Jelenik Almácssy István, Kubinyi Albert az eperjesi iskola-tanács és az összes eperjesi tanári és tanítói kart bizván meg, e munkát elkészítvén és beterjesztetvén, részt vett a Collegium Bánó József vidéki és Jelenik Almácssy István helybeli coll. felgyelők, Bancsó Antal coll. igazgató és Haitsh Lajos coll. gymn. tanár által képviselve az ezen »Rendezet« ügyében márcz. 14. sk. napjain Miskolczon megtartott kerületi bizottsági üléseken is, melyeknek eredménye volt azon nyomtatásban is megjelent *„Javaslat“*, melyet Farbak József egyházkerületi főjegyző szerkesztett, s mely azután az 1882 iki aug. 16—17-iki rozsnyói ker. gyűlés határozatából az esperességekhez leterjesztetett.

Az 1880. jul. 13-iki pártfogósági közgyűlésből kiküldött bizottság a tanárookra s illetve a tanári karra bizván az *egységes collegiumi új szercezet* kidolgozását a tanári kar ez iskolai évben elkészült munkálatával és azt

a coll. pártfogóságnak adta át, mely is annak tárgyalását a legközelebbi közgyűlésre tűzte ki.

Meghívott a Collegium az ev. egyetemes felügyelő báró Radvánszky Antal által, az ő elnöklése alatt 1882. ápril 5-én tartott ev. egyetemes tanári értekezletre is, melyen a Collegiumot Hazslinszky Frigyes tanár képviselte. Ezen értekezlet jegyzőkönyvét az egyetemes felügyelő, mint a többi ev. iskolának, a Collegiumnak is megküldötte és pedig azon felszólítás kíséretében, hogy a nagy szünidők alatt általa összehívandó egyetemes ev. tanári értekezlet számára tegye meg a Collegium az összehasonlítást az acai és az állami tanterv között s véleményét ez ügyben 1882. jun. hó végéig hozzá terjeszse fel. A munkát a Collegiumban elkészült, de fájdalom, a kinek felhívására a Collegium ezt megtette s a kihez munkáját felterjesztenie kellett, az nem volt többé, meghalt 1882. jun. 7.

Az ezen iskolai év folyamában Budapesten megtartott országos könyvészeti kiállításon a Collégium több művel volt képviselve.

Bánó József a jogakadémiai alap javára 400 frtot gyűjtött, a mi hálásan vétetett tudomásul épen úgy, mint Kósch Frigyes ígérete az iránt, hogy a collegiumi nagy terem díszítésére végrendeletileg 1000 frtot fog hagyományozni, valamint dr. Vécsey Tamásnak 1882. június havában a collegiumi alapra adott 201 frtnyi adománya és a jogakadémiára adakozók nagyfelkűsége, kik között báró Prónay Dezső újól 100 frt, dr. Győry Elek 200 frt, Radvánszky Károly 50 frtnyi adománynyal szerepel.

Ez iskolai évben a halál az ifjúság közül 3 izben követelt áldozatot, 1881. decz 17-én egy VII. gymn. oszt.; 1882. jan. 1-én egy II. é. tanítóképzőint. tanulót s végül az 1882. év tavaszán egy II. é. hittanhallgatót, de különben, bár egyes súlyosabb betegedési esetek ezeken kívül is előfordultak, az ifjúság egészségi állapota általában jó volt.

Az ifjúság létszáma ez iskolai évben: 242 gymn., 38 tanítóképzőint., 33 theol., 55 jogász = 368 volt.

Már az iskolai nagy szünet idejében, 1882. aug. 8-án, felhivatván a Collegium az új — a b. e. báró Radvánszky Antal helyére, megválasztandó ev. egyetemes felügyelőre való szavazásra, szavazatát Péchy Tamás tiszai ker. felügyelőre, volt országgyűlési képviselőházi kiváló elnökre adta.

Az 1882. aug. 16. és 17-dikén Rozsnyón megtartott ev. tiszakerületi közgyűlésen tárgyalatván az eperjesi Collegiumból kicsapott tót fiuk ügye s azzal kapcsolatban a m. kir. tanügyi kormánynak ez iránti rendeletei a kerület, a Collegium s a kormány eljárását helyeselve, egyuttal kimondotta VII. p. 3. »Ezennel *kanoni vétségnak* jelentetik ki az, ha valaki szóval vagy tettel nyilvánítja, hogy a magyar nemzetnek s a magyar nemzeti törekvéseknek ellensége s az ilyen egyén egyházkerületünkben sem lelkeszi, sem felügyelői, sem tanári vagy tanítói hivatalba nem bocsátható.« A XIV. p. a »örömmel vette a theol. akadémia megnyitásának nagy ténnyét tudomásul« és annak javára az évi 250 frtot folyóvá tette, a XVIII. p. a. megnyitotta a *rozsnói ker. árvaházat* és megállapította annak alapszabályait; XXII p. a. a theologia s a XXIII. p. a. a tanítóképző ügyeit tárgyalta.

Az 1882. okt. 18., 19. és 20-ik napján Budapesten tartott ev. egyetemes gyűlésen, melyen br. Radvánszky Antal érdemes elhunyt egyet. felügyelő emléke 1. p. a. jegyzőkönyvbe iktattatott, az új egyetemes felügyelőre beadott szavazatokból senki abszolút többséget nem nyervén, a 4. p. a. új szavazás rendeltetett el; a panszlavizmus ügyében az ev. tiszai kerület határozata az 5. p. a. egyetemes érvényre emeltetett; a felállított egyetemes theol. akadémia ügyei 8. p. szabályoztattak s annak szervezete és ügyrendje, mint »Függelék« a jegyzőkönyvhöz csatoltatott; a 37. p. a. Luther születésének négyszázados emlékünnepe »az egyházak figyelmébe mélyen ajánlatik« s végül az ekkor már az eperjesi Collegiumban megindult mozgalom folytán, felhivatván az egyetemet, hogy Vandrák András 50 évi tanári jubileumán részt vegyen, 38. p. a. »Az egyetem méltányolva a jubiléumnak országszerte ismert érdemeit, megbizva az elnökséget, hogy annak idejében a képviseltetésre nézve intézkedjék.«

Az 1882—83-ik iskolai évet Bancsó Antal coll. igazgató 1882. szept. 5-én nyitotta meg.

1882. szept. 27-én megtartatott az Ujházy József emlékének szentelt collegiumi ünnepély, melyen Bancsó Antal coll. igazgatón kívül, a ki emlékebeszédet mondott, közreműködtek még: Chotvács Pál III-ad éves hittanhallgató egy költeménnyel, Saguly János I. é. hittanhallgató egy beszéddel és Néma Ede II. é. joghallgató ugyancsak egy költeménnyel.

1882. okt. 15-én a coll. áll. választmányi gyűlésen indítványozta legelőször Bánó József, Vandrák András tanár 50 évi működésének örömnepét; »a vidéki felügyelőnek ezen nagy lelkesedéssel megtett indítványa elfogadtatván, az rögtön bejelentetett az akkor ülésező (l. feljebb) egyetemes gyűlésen s az egyetemes gyűlés ezen jubileumra meg is hivatott. Az indítványozó által határozati javaslatként előterjesztett tervezet kivételére 15 tagu bizottság küldetett ki, maga a jubileum pedig 1883. szept. elejére határoztatott.« A kiküldött bizottság azután 1882. decz. 27-én terjesztette elő a maga a Vandrák-ünnepélyre vonatkozó részletes javaslatát.

1882. decz. 30-án újra össze kellett a coll. igazgató-választmánynak ülnie, mert az egyetemes felügyelőre történt szavazásnál abszolút többséget senki sem kapván s a sok szavazatot kapott Fabinyi Theophil végleg visszalépven, új szavazás vált szükségessé. A Collegium a maga szavazatát br. Prónay Dezső-re adta.

1883. márczius 18-án fájó meglepetés érte a coll. igazgató választmányt, ugyanis akkor a jogakadémiának egyik igen igen derék, közkedveltségű tanára, a fiatal dr. Sélley Sándor kir. ügyészszé neveztetvén ki, lemondott állásáról. Fájdalommal bocsátotta el a Collegium ezen kedvenczét, kit nemsokára azután a budapesti rendőrség élén látott. A távozót ugyan egyelőre kartársai pótolták, de állása betöltéséről okvetlen gondoskodni kellett s azért a coll. igazgatóválasztmány 1883. máj. 16-án pályázatot hirdetett.

1883. márcz 28-án egy igen kellemetlen ügyet is kellett a Collegiumnak rendeznie. Ugyanis több rendbeli hivatalos és nem hivatalos pénzzel elkövetett szabálytalanság után, megszökött a Collegium iskolaőre, pedellusa, Rensko Samu s most annak helyére kellett újat választani, de egyuttal óvó rendszabályokat is felállítani, nehogy

ilyesmi újra előfordulhasson. Iskolai örré Váczy József választatott és megállapítottak, az iskolai ört a postai küldemények kihordása körül kötelező szabályok

Elközelgetvén az iskolai év vége, újra szomorúság érte a Collegiumot, a mennyiben egy másik igen derék, közkedveltségű jogtanára és a jogi karnak volt dékánja, dr. Sebestyén is lemondott. Dr. Sebestyén Jenő a budapesti kereskedelmi akadémiához hivatott meg r. tanárnak. Elvesztette tehát a Collegium ezt a kedvenczét is.

A nyári közvizsgálatok alkalmával megtartott coll. pártf. közgyűlés 1883. június 29-én a két megüresedett jogtanári székre dr. Zsigmondy Ernő jeles készségű jogtudort rendes és a Collegium volt joghallgatója, a fiatal, később oly nevezetes szerepet játszó Horváth Ödönt segédtanárrá választotta. Így azután újra rendben volt a jogakadémia, melyre az adományok folyton jöttek.

Ezek közül csak a nagyobbakat említjük fel: nevezetesen Bánó József coll. ker. felügyelő és Hazslinszky Frigyes tanár 383 frt 48 krt gyűjtött s azonkívül maga Bánó József is 150 frtot adott; Teindl M. Beregmegye főjegyzője 50 frt, Roykó Viktor 50 frt, Debreczen város gyűjtése 63 frt 83 kr., Debreczen város adománya 200 frt, Oszterlamm Ernő adománya 20 frtot tett stbi.

A Collegiumnak Dessewffy Joób Gyöngyösön 500 frtot hagyományozott, Irányi Dániel 10 frtot, dr. Duka Tivadar ösztöndíjakra 25 forintot küldött.

Maga a coll. tanári kar és ifjuság is gyűjtött és pedig szép eredménnyel egy országos célra. Arany Jánosnak az *arany* költőnek szobrára. Össze is gyűlt a hittan-intézetben 18 frt, a tanítóképzőben 8 frt 85 kr., a főgymnásiumban 63 frt 72 kr. s azonkívül a jogakadémián is szép összeg, úgy, hogy messze felül a 100 frton küldött az ifjuság e szép célra.

Az ifjuság létszáma különben ez iskolai évben: 229 főgymn., 42 tanítóképző, 24 theol. és 45 jogász = 340 volt.

A coll. áll. választmány az iskolai év befejezése után is többször ült össze, nevezetesen: 1883. júl. 8-án, a midőn is üdvözlő feliratot küldött a haza ujabbkori egyik legnagyobb fiához, Kossuth Lajoshoz 80-ik születésnapja alkalmából; 1883. aug. 2-án, midőn is kimondotta a gondos Jelenik Almássy István helyb. coll. felügyelő indítványára, hogy az 1883. évi a középiskoláról szóló XXX. t. cz. 47. §-a értelmében államsegélyt fog kérni a Collegium a tanügyi kormánytól és ezen ügy előkészítésére egy bizottságot küldött ki s magát az állam segélyezését melegen ajánlotta a pártfogósági közgyűlésnek s végül 1883. aug. 29-én, a midőn is véglegesen megállapította a Vandrák jubileum programját, Vandrák Andrásnak ez alkalomból 300 frttal emelte fizetését és teljesen előkészítette e nagy ünnepélyt.

Az 1883. aug. 14. és 15-ik napjain Lőcsén megtartott kerületi közgyűlés, a melyen a Jóni Tivadar több mint 300 ezer forintos, legnagyobb-részt a késmárki ev. Lyceumnak javára tett alapítványa, 9 p. »hálás megemlékezéssel« tudomásul vétetett, jkvének 10. p. a. a rozsnyói ev. főgymnásiumnak az államsegély iránt kötött szerződése foglaltatik; a 15. p. a.

a véglegesen megállapított »Egyházrendezet« életbe léptetésének ideje iránt határozni a következő évi közgyűlésnek tartatott fenn; a 20. p. a. a kerül árvaház ügyei végleg szabályoztattak; a 21. p. a. a theológiának Luther összes művei megrendeltettek és »a hittanintézeti tanterv megtörtént összeegyeztetése az egyetemes gyűlésen bejelentetett;« a 22. p. a. a tanítóképző élettűneteinek tudomásul vétele mellett a tanároknak 200—200 frtnyi fizetese melles adatott; a 38 p. a. a kerületi közgyűlés „megbizta Hörk József eperjesi r. hittanárt és a vallástanítás terén szakirót, hogy készítsen egy, mind az egy, mind pedig a több tanítóval bíró négy és hat osztályu elemi népiskolákra szóló vallástanítási tantervet, mely a benyújtott dolgozat elveinek és összegyűjtött anyagának felhasználásával részletesen állapítsa meg: mit, mikor, milyen terjedelemben, milyen mértékben és modorban kelljen tanítani, hogy egyrészt a jelen kor paedagogiai elveinek, másrészt az ev. egyház által a vallástanításhoz fűzött jogos igényeknek és várakozásoknak elég tétessék.“ A 44. p. a. jelentetett, hogy a ker. tanári értekezletnek elnökévé a coll. igazgató Bancsó Antal választatott; a 45. p. a. a coll. elöljáróság által 1883. szept. 15-ére a dr. Vandrák András jubileumára meghívott ker. közgyűlés kimondja, miszerint: „a ker. közgyűlés meghatottan emlékeztén meg a tudomány szolgálatában s fedhetlen becsületben megöszült jubilánsnak a jó, szép és igaz eszméjének terjesztése és megvalósítása körül egy áldott munkásságban fél-századra terjedt s vajha még hosszúra terjedendő közpályán szerzett bokrós érdemeiről, ezen érzelmeinek külsőleg is kifejezést adandó a nevezetes ünnepélyre saját képviselőjében az egyházkerületi kettős elnökség vezetése alatt 21 előkelő gyűlési tagból (meg vannak nevezve) összeállított ünnepi küldöttséget meneszt ki.“ Végül a ker. gyűlési jkv. 48. p. a. a középtanodai tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályok kidolgozására Jelenik Almássy István coll. helyi felügyelő elnöklété alatt az eperjesi Collegium tanári kara köldetett ki.

Az 1883. okt. 10—12-ik napjain Budapesten megtartott ev. egyetemes közgyűlésen az 5. p. a. az 1883. XXX. t. cz. folytán szükséges teendőkről folyván a tanácskozás, az ev. középiskolai tanügy „megfelelő rendezésére szükséges intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozására“ az egyetemes felügyelő elnöklété alatt bizottság köldetett ki, melynek azon felhatalmazás adatott, hogy az érettségi vizsgálati utasítást végleg megállapithassa; a 6. p. a. a testvér ev. ref. egyház által felhivatván, az 1848. XX. t. cz. 3. §-ának keresztülvitelét szorgalmazó mozgalomhoz csatlakozott; a 10. p. megállapította azon feltételeket, melyeknek betartása mellett, az egyes ev. középiskola az 1883. XXX. t. cz. 47. §-a alapján igénybe veszi az államsegélyt; 12—16. p. a. az egyetemes theol. akadémia ügyeit rendezte az egyet. theol. akad. nagybizottság javaslatához képest s köszönetet mondott br. Prónay Dezsőnek az általa pályadíjakra adott 20 darab aranyért; 44. p. a. helyeslőleg vette tudomásul Haán Lajos egyet. egyh. főjegyzőnek, a Vandrák András ünnepélyen az ev. egyetem képviselőjének. jelentését ezen fényes ünnepélyről; az 51. p. a. a létesítendő „*Luther-társaság*“ eszméjét és célját az összes egyháztagok buzgó pártfogásába a legmelegebben ajánlja és az eszme megvalósítására irányuló törekvések

hathatós támogatására a superintendenseket felkéri*; az 52. p. a. pedig az összes ev. anyakönyvek *magyar nyelven* való vezetése iránt tesz lépést.

Az 1883 - 84-ik iskolai évet a *Vandrák András 50 évi tanári működésének örömmünnepe teszi emlékezetessé*. Alig nyitotta meg az igazgató a derék Bancsó Antal szept. 5-én ünnepélyesen az isk. évet a coll. négy tanintézetrel, a csendes, de lelkiismeretes működést mindjárt az év elején e lélekemelően szép és nagyszerű ünnepély tette édessé. Dr. Vandrák András 1883. szept. 15-én megtartott 50 éves tanári jubileuma a legapróbb részleteiben is kitűnően sikerült ünnepély volt. És pedig ez nemcsak a Collegiumnak volt ünnepe, ünnepe volt ez a városi, vidéki, sőt a messze távolból is összesereglett nagy közönségnek.

E nap, melyen az mondatik: »bármí szavak fognak elhangzani az ünnepelt érdemei kitüntetésére, a valót megközelíteni sohasem fogják« örökké emlékezetes marad a Collegium történetében. Ezen ünnepély lefolyása a Collegium 1883—84-ik »Értesítő«-jében --- hol a fontosabb beszédek is egész terjedelmökben találhatók — részletesen van leírva. Mi abból, hogy keretét megvilágítsuk, csak annak sorrendjét iktatjuk ide.

Az eperjesi kerületi ev. Collegium által *dr. Vandrák András félévszázados tanársága* alkalmából 1883. szept. 15-én, d. e. 10 órakor a Collegium nagytermében rendezett ünnepély rendje:

- I. Az ünnepeltnek küldöttség által való meghívása az ünnepély helyere.
- II. Bevezető ének. Előadja az »Eperjesi dalegylet«.
- III. Bánó József kerül. coll. felügyelő beszéde.
- IV. Bancsó Antal coll. igazgató beszéde.
- V. Irányi Dániel üdvözlő beszéde az ünnepeltnek régibb tanítványai nevében.

VI. Saguly János II. éves hittanhallgató üdvözlő beszéde az ünnepeltnek jelenlegi tanítványai nevében.

VII. Hatóságok és testületek küldöttjeinek üdvözlése, u. m.: 1. Magyar tudományos akadémia 2. Magyarhoni á. h. e. egyházegyetem. 3. Tiszai á. h. e. egyházkerület. 4. Eperjesi gör. kath. püspökség. 5. Sárosvármegyei közönsége. 6. Eperjesi kir. törvényszék. 7. Sárosvármegyei nőegylet. 8. VI. szab. kir. városi ev. esperesség. 9. Sáros-zempléni ev. esperesség. 10. Sz. kir. Eperjes városa. 11. Sz. kir. Kis Szeben városa. 12. Nyiregyházai ev. egyházközség. 13. Eperjesi r. kath. egyházközség. 14. Eperjesi á. h. e. egyházközség. 15. Eperjesi izr. hitközség és iskolák. 16. Eperjesi kir. kath. főgymnázium 17. Kassai állami főreáliskola. 18. Rozsnyói ev. főgymnázium. 19. Iglói ev. főgymnázium. 20. Késmárki ev. Lyceum. 21. Eperjesi ügyvédi kamara. 22. Eperjesi társadalmi egylet. 23. Eperjesi »Széchenyi«-kör. 24. Eperjesi pénzügyintézetek.

VIII. Írásban érkezett üdvözleteknek cím szerinti felolvasása.

IX. Az ünnepeltnek egyetemleges felelete.

X. Betejező ének. Előadja az »Eperjesi dalegylet«.

XI. Délután 2 órakor *közébed* a városi redout teremben.

Ezen fényes jubileum lefolyását, Vandrák András hervadhatlan érdemeit méltányolva, leirta a coll. egyik tanára: Hörk József a »Protestáns

Egyházi és Iskolai lap», a »Budapesti Hírlap« és a »Sárosmegyei Közlöny« hasábjain.

Alig mulott el a lélekemelő ünnepély, annak betetőzéseül a november 29-iki coll. választmányi ülésen az jelentetett, hogy a dr. Vandrák András-nak szánt ajándéokra addig 1922 frt 25 kr. gyűlt be, melyet azonban a Vandrák A. óhajtásának megfelelőleg egy „Vandrák-alap” megteremtésére kelle fordítani; minek folytán azután Benczur József volt coll. tanár és Kovácsi János coll. választmányi tagok arra vállalkoztak, hogy ez alapot gyűjtés útján 2000 frtra fogják kiegészíteni, a mi meg is történt. Maga a budapesti m. kir. tudományos egyetem is azzal tüntette ki dr. Vandrák Andrást, hogy a Jénai egyetemhez képest „honoris causa” tiszteletbeli bölcsészettudorrá nevezte ki őt; Eperjes sz. kir. város pedig a maga diszpolgárává választotta meg.

Áttérvén a Collegiumnak ezen iskolai évben előfordult nevezetesebb ügyeire, fel kell említenünk, mint a jövőre nézve legfontosabb eseményt, azt, hogy az 1883. szept. 22-iki coll. áll. választmányi ülés elfogadta az 1883. aug. 21-én kebeléből kiküldött albizottságnak a coll. főgymnázium által igénybe veendő, 1883. XXX. t. cz. 47. §-a értelmében a magyar tanügyi kormánytól kérendő, állami segélyre vonatkozó javaslatát és az az által a m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézendő kérvényre nézve megállapított szöveget és egyuttal kimondotta, hogy azt a coll. felügyelőség útján haladék nélkül felterjeszti az illetékes helyre.

Ugyanekkor egyuttal véglegesítette a dr. Vandrák Andrásnak adandó 300 frt fizetésemelésre vonatkozó határozatát.

Az 1883-ik év végén, 1883. decz. 30-án azon csapás érte a Collegiumot, hogy Lavotha Rezső, ki hosszú időn keresztül volt a coll. számvizsgáló bizottságnak lelkiismeretes és buzgó tagja és elnöke, hirtelen elhalt. Helyére Kósch Frigyes lett megválasztva, ki ezen tisztséget a legpéldásabb szakértelemmel és buzgalommal viselte.

Bekövetkezvén az 1884-ik év a Collegium végre szervezkedésének célját elérte. Ugyanis 1884. január 2-án olvastatott a *Collegium egységes, új, egyöntetű szervezete*, mely kisebbszerű módosítással helyben hagyatván, kinyomatni határoztatott; később pedig a Czékus István ev. tiszai kerül. püspök által a Collegiumban 1885. jun. 16–19., 23–27. és 29-ik napján megejtett »Kánonszerű hivatalos főpásztori látogatásnak Canonica Visitatio“ jegyzőkönyvébe egész terjedelmében fölvetetett.

Az 1883–84-iki iskolai év végén azon kellemes meglepetés érte a Collegiumot, hogy a nagy-sárosi műmalom részvénytársaság közgyűlése 1884. jul. 4. a coll. főgymnázium részére 1000 frtot szavazott meg.

Ezen, ez évi legnagyobb adomány mellett, felemlítjük azt is, hogy az »Eperjesi takarékpénztár« szokásos nagy, évi adományát most is megadta, dr. Duka Tivadar Londonban élő, kiváló hazánkfia pedig ösztöndíjakra újólág 25 frtot küldött. Az elhalt Váczy József iskolaőr helyére Francz János helybeli iparos választatott meg. 1884. máj. 4.

A Collegium igazgatósága hivatalosan megkerestetvén a „szabadságharcz-szoborra” eszközlendő gyűjtés ügyében — a coll. igazgató által kibocsátott iveken ez isk. év folyamán nemcsak a tanári kar és jogaka-

démia ifjúsága, hanem a hittanintézeti hallgatók 5 frt 90 kr., a tanító-képzőintézeti tanulók 6 frt 20 kr. és a főgymnázium ifjúsága is 63 frt 85 kr-rel járult a hazafias cél előmozdítására.

Még az 1884-ki június hó végén tartattak a tárgyalások a magas m. k. tanügyi kormány képviselője a nagy tudományu és kiváló író, egyetemi tanár s később első evangélikus ág. hitv. rektor a budapesti egyetemen, Hunfalvy Jánossal az államsegélyben való részeltetés ügyében és 1884. jun. 29-én már közösen megállapított a szerződés tervezete és a normál költségvetés, mely azután azonnal a miniszter Trefort Ágoston elé terjesztetett, úgy hogy a Collegium felügyelője azon kellemes helyzetben volt, hogy az iskolai évről pártfogósági közgyűlésnek, mely 1884. jul. 6-án tartatott, örömmel jelentette, hogy a coll. főgymnáziumnak államsegélyben való részeltetése céljából felterjesztett kérvény kedvezően intéztetett el, a mi végtelen örömet okozott a Collegiumnak, pártfogóságnak és tanári karnak egyaránt. Midőn pedig a felügyelő jelezte, hogy 1884. jun. 29-én a magas kormány kiküldött képviselőjével a kötendő szerződés tervezetére nézve megállapodás jött létre és azt a közgyűlés elé terjesztette, a pártfogósági közgyűlés ezen szerződési tervezetet nagy készséggel és örömmel egyhangulag elfogadta.

Az 1884-ik jul. 6-ik napján megtartott coll. pártfogósági közgyűlésnek ez volt ugyan legfontosabb határozata, azonban a Collegium életére nézve egyéb határozatai is nevezetessé válnak s azért közöljük azokat. Nevezetesen, hogy a coll. hittanintézet tanárai belátván, miszerint a négy évi, tanfolyamra berendezett egyetemes theol. akadémia mellett, az eperjesi 3 évi tanfolyamra berendezett theologia tanuló ifjúságra, 4 évfolyam befejezése követeltetvén az egyetemes egyház által, csak úgy számíthat, ha az is 4 évfolyamra rendeztetik be, azt kérték, hogy a theológián egy segédtanári állás rendszeresíttessék és a 4-ik tanfolyam is megnyitassék s ezen kérelmekkel az egyházkerület egyházaikhoz és a coll. pártfogóságához fordultak s a coll. pártfogósági közgyűlés pártolta kérelmeket s azt határozta, hogy azt meleg ajánlattal fogja felterjeszteni. Ugyanekkor dr. Horváth Ödön, ki mint segédjogtanár megfelelt hivatásának, nyilvános r. jogtanárnak lett megválasztva.

Az ekkor életbe lépő új, collegiumi szervezet értelmében a tiszti kar lévén összeállítandó, a Sopronba rendes theol. tanárul egyhangulag megválasztott Hörk József theol. r. tanár lett coll. igazgatóvá megválasztva, a minek következtében az nem ment el Sopronba, hanem Eperjesen maradt. Gymnáziumi igazgatóvá: Hazslinszky Frigyes, ki többször volt coll. igazgató, coll. jegyzővé Otrokoci Végh Dániel, coll. pénztárossá Flórián Jakab, tápintézeti gondnokká Ludmann Ottó, coll. könyvtárnokká Flórián Jakab, természettani és természetrajzi muzeumi örökké: Hazslinszky Frigyes és Husz Ármin tanárok, coll. ügyészszé Klefner Gyula ügyvéd lett megválasztva.

Ekképen teljesen szervezkedvén a Collégium, ugyanekkor a fellendült iskolai életre való tekintetből, célszerűnek találta a pártfogósági közgyűlés a collegiumi épület jobb szárnyának második emelettel való *kiepi-*

tését, hogy ott több tanterem legyen nyerhető. A szükséges tervek és költségvetések elkészítésével Haitsh Lajos gymn. tanár bizatott meg

Teljesen rendben volt tehát minden s a coll. pártfogóság maga is a szüneti nyugalom élvezetére gondolt, hiszen sok teendőt végzett ez évben a Collegiumban. Ekkor szomorította meg a pártfogóságot Bancsó Antal a Collegium volt derék igazgatója, theol. r. tanár, ki a soproni ev. Lyceum, hittanintézetére hivatván meg tanáruul, állásáról 1884. aug. 20-án lemondott; majd meg Dr. Vandrák András a ki 1884. aug. 28. meggyengült egészségére való tekintetből félévi szabadság időt kért. A mi neki meg is adatott.

Uj gondok, melyeket csak a jövő oszlathatott el! — — — A tanulószám létszáma ez iskolai évben: 225 főgymn. 39 tanítóképző intézeti tanuló, 16 theologus és 42 jogász, összesen: 322.

Igy köszöntött be a Collegium életének legujabb korszaka Mielőtt azonban még annak ismertetésére, eseményéinek elbeszélésére térnénk át, felemlitjük, hogy az 1884. aug. 20–21 én. Nyiregyházán tartott ev. tiszai kerületi közgyűlésen, a VII. p. a. megállapittatott a főgymnásiumi vallás-tanítási tanterv, a vallástani érettségi vizsgálatnak előlegesen való megtartása; a tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályok elkészítésére bizottság küldetett ki, melynek egyik tagjává a Collegium új igazgatója, a tiszai kerületi tanári értekezlet elnökévé választott. Hörk József is lett és elfogadván az egyetemes gyűlés által tervezett többi feltételeket az állam segély igénybevétele nézve saját jogának ítélte a kerület azt meg határozni, vajjon a kerületbeli gymnasiumok valamelyike az államsegélyt igénybe vehesse-e, vagy sem? a IX. p. a. az eperjesi ev. ker. coll. főgymnásium állami segélyeztetését helyben hagyólag vette tudomásul és megbizta a ker. elnökséget, hogy a szerződést a kerület nevében megerősítse, a X. p. a. tudomásul vette a coll. ker. hittanintézet jelentését a XI. p. a. elhatározta az eperjesi coll. hittanároknak a Collegium által pártfogolt kérelmére a hittanintézetnek 4 évi tanfolyamra való berendezését s ebből folyólag egy 4-dik segédtanári állomásnak 600 frttal való szervezését; a XII. p. a. »összinte sajnálattal« vette tudomásul Bancsó Antal theol. r. tanárnak lemondását és a XIX. p. a. Bancsó Antal helyére Moór Gyula brassói lelkészt, az ujon teremtetett 4-ik segédtanári állásra pedig Mayer Endre hitjelöltet választotta meg; a XXIII. p. a. elfogadta az eperjesi ev. ker. coll. hittanárok által javaslatképen beterjesztett tantervet, mely szerint Eperjesen a 4 évi hittanintézeti tanfolyamban az 1882-ki egyet. gyűlés jkvi 8. pontjában foglalt utasításnak megfelelőleg összeegyeztetve lön az egyet. theol. akadémiai tantervvel, az eperjesi hittanintézeti tanterv a XXV. p. a. 80 frtot szavazott meg a közegészségtannak a theologián való előadására a XXIV. p. a. tudomásul vette a kerületi coll. tanítóképző intézet jelentését s egyuttal kimondotta, hogy az ezen intézet javára való külön kéregetést (supplicatio) jövőre nézve — (az egyetemes gyűlés óhajtásához képest) — beszünteti; a XXVIII. p. a. elfogadta és az egyetemes gyűlés elé terjeszteni határozta az általa kiküldött bizottságnak a középiskolai tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályok iránti javaslatát; a XXXIX. p. a. a lemondott Bánó József ker. coll. felügyelőt, kinek lemon-

dását »fájdalmas meglepetéssel« fogadta, kérelmével reábirta lemondása visszavételére; a XL. p. a. a Collegium és a többi ker. középiskolák kerületi közgyűlésen való képviseltetésének módja meghatározása iránt javaslat tételre egy bizottságot küldött ki; végül az LII. p. a. újólág kimondotta a ker. közgyűlés, hogy az anyakönyveket kizárólag magyar nyelven kívánja vezetetni.

Az 1884. okt. 8—10. napjain Budapesten megtartott ev. egyetemes közgyűlésen az ev. egyetemes egyház a közben elhalt Vandrák András elhunytá felett jkvi 3. p. a. őszinte fájdmának adott kifejezést s mivel vele »ki az egyetemes tanügyi bizottságnak egyik tagja volt« »prot. tanári karunk egyik büszkesége költözött el az élők sorából,« kinék neve tanügyünk történetével és fejlődésével válhatlanul összeforrt« »áldott emlékét jkvben is megőrizte és megörökítette.« . . .

Jkvi 9. p. a. kimondotta, hogy az érettségi vizsgánál a többi tantárgyak közzé a vallástamból való vizsgálat is sorozandó s az ebből nyerendő tanulási fokozat a többi tantárgyakból nyerendő fokozattal egy érvényűnek tekintendő a 14. p. a. meghatározatnak azon elvek, melyeknek megtartása mellett az állam segély igénybe vehető; a 20., 21., 22. p. a. az egyetemes theol. akadémia viszonyai rendeztetek; a 23. p. a. a theologiai, a hitjelölti és papjelölti vizsgálatok szabályozására vonatkozó javaslat a kerületekkel közöltetett; a 25. p. alatt az eperjesi theológiának 4-ik tanfolyammal való kibővítése »örvendetes tudomásul vétetett« s szervezete és tanrendje bemutatására a tiszai ev. egyházkerület felhivatott; 48. p. a. az egyetemes nagybizottság által javasolt tanterv elfogadtatott s a többi kérelmező főgymnásiumokkal együtt az eperjesinek is megengedett, hogy az államsegélyt igénybe vehesse s végül a 64. p. a. megengedett a superintendenseknek, hogy a latin név helyett a magyar »püspök« névvel élhessenek, »mert az semmi új czimet nem ad . . . s az eddigi superintendens elnevezéssel egyértelműnek tekintetik.«

D A COLLEGIUM ÉLETÉNEK IX-IK, LEGUJABB KORSZAKA

1884—1896-ig.

Az állami segélylyel gyámolított s az ev. tiszai kerülettel szerződött Collegium.

Az 1884—85-ki iskolai év az eperjesi ev. ker. Collegiumra nemcsak nehéz, de gyászos évnek is mondható. Nehéz azért, mert az egész Collegium az ujonnan elfogadott s a coll. pártfogóság által már ez évre kötelezőleg megállapított »Szervezet« szerint rendezkedett, a mi, tekintve azon általában ismeretes tényt, hogy az új viszonyok új nehézségeket görditenek a szerves intézeti élet elé, már magában véve is elég gondot okozott a coll. előjáráságnak s igazgatóságának; ezenfelül nehéz azonban azért, mert nemcsak a theologia rendezte be életét az új viszonyoknak megfelelőleg, az eddigi 3 évfolyam helyett négyre osztván be s több újjal szaporitván s így az egyetemes ev. theologia akadémiával összhangzásba hozván a tantárgyakat, a tanfolyamokat és az egész tanulmányi rendet; hanem és főképen nehéz, mert a főgymnasium is, a melynek kilátásba volt helyezve az államsegélynek 1885. január 1-től való folyóvá tétele, új életviszonyok közé lépett, midőn, hogy az átmenetet a felekezeti, ev. egyetemes gyűlésileg megállapított, u. n. *acsai* tantervről az államsegély igénybevételé által reá kötelezővé válandó, állami középiskolai tanrendre megtegye; mindazon intézkedéseket fogantatba vette, melyek ezen nehéz teendő pontos és hiánytalan megtételére szükségesek valának. Megtette pedig ezt daczára annak, hogy ez által súlyos terheket rakott egyes tanárainak vállaira.

És ekkor jött azután még közbe az, a miért ezen évet gyászosnak kell mondanunk: ugyanis a Collegium büszkesége, a coll. tanárok nestora, a Collegiumnak sok éven át kitűnő igazgatója s 51 éven át országghírű jeles tanára dr. Vandrák András, jogtanár, a gymnasiumban a magyar s latin irodalom és a bölcsészettan tanára, a coll. végtelen nagy veszteségére és fájdalmára 1884. szept. 14-én, a múlt iskolai évben megünnepeelt 50 éves tanári jubileuma évfordulója előestéjén elhunyt. A közel s távol meghozta tisztelőit, a megyei és városi hatóságok, közeli s távoli kartársai, rokonai, ismerősei, egy fényes nagy sokaság tette ritka fényessé temetését, melynek megható voltát a helybeli 67-ik számú gyalogezred katonai zenekarának gyászindulója emelé. Vandrák elhunytával a Collegiumot ért

veszteséget eleven színekkel festik a szept. 16-án megtartott temetése alkalmával mondott beszédek, melyek az 1884–85-ki »Értesítőben« közölve vannak. Beszélt pedig: a Collegium előtt Hörk József coll. igazgató, »a nyitott sírnál«: Strauch Béla kis-szebeni ev. lelkész, a sírnál: Bohus Pál IV. é. theol. 1884. szept. 20. Vandrák A. özvegyének Vandrák A. 4 évi fizetését utalványozta ki s egyuttal, viselvén a temetési költségeket is, kimondotta a coll. áll. vál. gyűlés, miszerint a megboldogult tanár javadalmához tartozott szép szállást további intézkedésig használhassa.

A hálás özvegy férje bölcsészeti könyvtárát és Benczur Gyula által, olajba festett arczképét ajándékozta a Collegiumnak 1885. febr. 1. A már meglevő teherhez nemsokára még más új teher háramlott a gymnasiumi tanárookra, a kik már csak a többi intézetek tanári karainak segítségével bírták a kiszabott órákat betartani. Évközben a gymn. tanár, Otrókoci Végh Dániel, betegeskedni kezdett. Most tehát ideiglenes póterőről kellett gondoskodni. Ekkor 1885. január 22-én megválasztatott Krausz Béla okl. tanár. ez lemondván, Klein János okl. tanár, ki hivatalát 1885. febr. 15-én foglalta el. Majd arról értesült a Collegium pártfogósága és tanári kara, miszerint az államsegély 1885. jan. 1-től való folyóvá tételének útjába, daczára annak, hogy a miniszterium 1884. jul. 23-ról 25,343. sz. a. kelt intézményében úgy a szerződési tervezetet, mint a normal költségvetést egész terjedelmében elfogadta, váratlan akadályok gördültek s így tehát nincs kilátás, hogy a coll. gymnasium ez iskolai év folyamában az államsegély iránti szerződés pontjainak megfelelőleg rendezkedhessék. E szomorú hírről majdnem egy időben, a másik nagy veszteség érte a Collegiumot, mely Otrókoci Végh Dánielben ifjabb tanerőinek egyik legjelesebbjét s 10 éven át pontos és hű jegyzőjét veszítette el 1885. márcz. 7-én. A Collegiumnak e lelkiismeretes tanár, közkedveltségű egyén elvesztése feletti fájdalmit és bánatát a márcz. 9-én végbement temetése alkalmával elmondott beszédek tolmácsolják, melyek szinte benn foglaltatnak az 1884–85-ki »Értesítőben.« --- Beszélt pedig a Collegiumnál: Hörk József coll. igazgató és Balló Rudolf VIII. gymn. oszt. tanuló, a sírnál pedig Küry Albert VIII. gymn. oszt. tanuló. — Otrókoci Végh Dániel elhunytával a gymn. nagy zavarba jött és órainak a lehetőség szerinti pótlása mellett, csakis egy új tanerőnek megválasztása után tudta szabályszerűleg tovább folytatni életét. Ezen új tanerőt a Collegium Albert József okl. tanárnak a coll. választmány által ápr. 4-én történt megválasztásával nyerte meg. E sok csapás folytán valóban a coll. Értesítőnek gyászkeretben kellett volna megjelennie.

A mi a Collegium egyéb eseményeit illeti, e tekintetben felsoroljuk hogy a jeles tanár és igazgató Bancsó Antal theol. tan. helyére, a ki még a nagy szünidők idejében Sopronba távozott, majd az annak helyére választott, de lemondott Moór Gyula brassói lelkésznek helyére megválasztott harmadik és a hittanintézetnek egy negyedik évfolyammal való ellátása folytán szükségessé lett, negyedik tanár: Mayer András és dr. Szilávik Mátyás h. theol. tanároknak, a Collegium egykor volt növendékeinek a külföldről való meghívása és 1884. szept. elején való megjelene-
sége által a theol. tanári kar kiegészítettett; továbbá, hogy a Collegium-

ban a nyári szünidők elején megkezdett építés 1884. nov. elején befejeztetett s ezen újabban épített rész 1885. febr. 9-től használatba is vétetett; továbbá, hogy 1885. ápr. 20—23. Nuber Sándor beszterczebányai kir. tankerületi főigazgató, mint miniszteri biztos, meglátogatta a főgymnasiunmot és annak felszerelésével, tanügyi berendezésével, kül- és belviszonyaival általában meg volt elégedve; továbbá, hogy ő cs. és kir. fensége Albrecht főherczeg Eperjesen való időzése alkalmával 1885. jun. 2-án a többi tisztelgő küldöttségek között a coll. tanári kart is fogadni méltóztatott, a mikor is a coll. igazgatótól élénk érdeklődéssel tudakozódott a collegiumi intézetekről, a tanári karról és az ifjuságról stbi. Végül, hogy Czékus István, az ev. tiszta kerület érdemes püspöke, a Collegiumban a Canonica Visitatiót jun. 15—29-ig terjedő időre határozván, jun. 15-én a jogakadémiát, jun. 16—17-én a theologiát, 18—19. a tanító-képző intézetet, 24—25-kén a főgymnasiunmot látogatta meg, jun. 26—27-én a Medveczky Frigyes dr. kormányképviselő jelenlétében megtartott érettségi vizsgálaton elnökölt, 29-én a Canonica visitationalis, püspök látogatási, coll. jegyzőkönyvet olvastatta és hitelesítette és a jun. 29. d. c. 9 órakor megtartott pártfogósági közgyűlésen vett részt.

A Collegium jegyzőkönyveiből, még ezen pár adattal pótoljuk meg ezen iskolai év történetét, ugyanis: Az 1884. szept. 7-ki évnnyitó pártfogósági közgyűlés tudomásul vette, hogy 1884. aug. 5-én, e Collegium által a magyar pénzügyminisztertől felvett 20 ezer frt kifizettetésén, a bpesti m. k. jogügyi igazgatóság a 21.273/I. sz. a. értesíti a Collegiumot, hogy ezen összegnek törlése iránt intézkedett. Ugyanekkor Benczur József jelentvén, miszerint a Vandrák András féle alapítványt gyűjtés után kiegészítette, neki jkvi elismerés szavaztatott. 1884. szept. 20-án a coll. állandó választmány az 1884. jun. 15-én jogi dékánná választott, de közben coll. igazgatóvá lett, Hörk József helyére Glósz Károlyt dékánná, a dr. Vandrák A. helyére pedig dr. Horváth Ödönt r. tanárrá választotta, a Vandrák A. tárgyainak tanítására. Egyuttal a szept. 14-én elhalt »s e Collegiumhoz tanársága egész ideje alatt rendíthetlen hűséggel ragaszkodó« dr. Vandrák András halála feletti a »nagy veszteséget« híven feltüntető jkvi pontban — megörökítette ezen nagy jeles cmlékét. — Majd egy »*Collegiumi nyugalmdijintézet*« felállítása iránti javaslatot fogadván el, annak előkészítésére egy bizottságot küldött ki. Az építés folytán a tantermek száma 18-ra szaporodván, azok a coll. intézetek között az 1884. nov. 15-ki coll. áll. választmányi ülésben felosztattak. Az 1884. decz. 24-én tartott coll. áll. választmányi ülésben a Collegiumnak az ev. tiszai kerülethez való viszonyára (I. nyiregyh. ker. gyűl. jkv. 40. p.) vonatkozó, Hörk József coll. igazgató által szerkesztett »*Emlékirat*«, »mely a Collegium kerületiségét s ennek fokát s a ker. gyűléseken való szavazati jogát történeti adatokkal világosítja meg,« elfogadtatott és kinyomatni és szétküldetni rendeltetett. (A mi meg is történt) dr. Schmidt Gyula országos képviselőnek, volt coll. jogtanárnak az államsegély kieszközlése körüli »áldozatkész buzgalmát« hálás tudomásul vette a Collegium. 1885. márcz. 10-én a coll. állandó választmány az »Otrokocsi Végh Dániel halála feletti sajnálatának és mély fájdalomának« jkvileg adván kifejezést, a coll. jegyzői tisztre dr. Horváth

Ödönt választotta meg. Ugyanekkor tudomásul vétetett Czékus István tiszai püspöknek 1885. febr. 10. 37. sz. a. kelt hivatalos értesítése, mely szerint a Collegiumban jun. 15—30-ig egyházlátogatást, Canonica Visitatiót kíván tartani. A collegiumi igazgatónak a Collegium első emeletén a coll. archivum irodául adatott ki. 1885. ápr. 4-én a coll. állandó választmányi ülésen Jelenik Almássy István tekintettel korára és gyengélkedésére lemondott coll. felügyelői tiszteréről. A választmány felkérte, hogy a Collegium „és az egész tanügy hasznára továbbra is megtartani sziveskedjék» állását. Ezt J. Almássy István megígérvén, helyetteséül Mérey Aurél törvényszéki bíró választatott.

Az 1885. jun. 28-án tartott coll. választmányi ülésen Hörk József coll. igazgató bemutatván a Can. Visit. alkalmából készített kimerítő jelentést, illetve jkvet, az annak létrehozásán fáradott Hörk Józsefnek, Flórián Jakab coll. pénztáros, Ludmann Otto ephorus és dr. Horváth Ödön coll. jegyzőnek jkvi köszönet szavaztatott. A Canonica Visitatio végeztével 1885. jun. 29-én a coll. pártfogósági közgyűlésen a Can. Visitatiót tartott püspök, Czékus István, minden felett teljes elismerését fejezte ki. A kiváló főpapnak Mérey Aurél coll. h. felügyelő mondott köszönetet fáradozásaiért, a Collegium nevében.

Az 1885-ik évi aug. 5-én tartott coll. áll. választmányi ülésen a Collegium épületének visszaszerzése 100-ik évfordulója megünneplése előkészítésére bizottság küldetett ki, a Collegiummal temploma visszanyerését egyszerre és együtt ünneplő eperjesi ev. magyar-német egyház előljárósága és a coll. igazgató Hörk József személyében.

Az 1885. aug. 29-én tartott coll. áll. ülésen az államsegély kieszközlésében eljár coll. igazgatónak, Hörk Józsefnek jkvi köszönet szavaztatott (l. jkv. 507. lap.)

Ugyanekkor speciál Collegiumok tartására dr. Szlávik Mátyás theol. tanár ny. r. k. jogtanárrá választatott.

Az egyetemes gyűlésre a jogakadémia segélyezése kieszközlésére az új felügyelő, dr. Schmidt Gyula és a coll. igazgató küldetett. A coll. 100 éves örömnép 1885. szept. 6-ára tüzetett ki.

Végül megjegyezzük miszerint a Collegium tanári kara 1885. ápr. 27-én kérvényt küldött az orsz. gyűl. képviselő házához, melyben csatlakozván az iglói tanári kar által megindított mozgalomhoz azt kéri, hogy bizza meg a Cultus Ministert, miszerint törvényjavaslatot terjesszen be a felekezeti középiskolai tanároknak országos nyujdíjban való részeltetése tárgyában. Kérvényének pártolására Péchy Tamás orsz. gyűl. elnök és kerületi felügyelőt, dr. Berzeviczy Albert miniszt. tanácsost és dr. Schmidt Gyula országgyűlési képviselőt kérvén fel.

Az Eperjesen 1885. évi szept. 7—8. napjain megtartott ev. tiszai kerületi gyűlésen dr. Vandrák Andrásnak O. Végh Dánielnek és Jelenik Almássy Istvánnak emlékezete jegyzőkönyvbe iktattatott. Különösen melegen emlékezik meg e jegyzőkönyv dr. Vandrák Andrásról »a Collegium büszkeségéről, a tanárok Nestoráról, sok éven át kitűnő igazgatóról, 51 éven át országos hírű jeles tanárról« (19. l.) a ki »hálás tanítványainak szívében amugy is maga emelt magának márványnál és ércnél becsebb

emléket» és kinek »áldott emlékét a gyűlés hálás kegyelettel siet megörökíteni.« Az érdemekben gazdag Jelenik Almássy Istvánról pedig azt mondja, hogy »alapítványával nevét a tisztes főtanoda falai között minden időkre élővé tette.« (Lásd alább!)

E gyűlés különben a VI. p. a. elrendelte a közegészségtannak a theológián is tanítását; XI. p. a. Flórián J. és Hörk J. tanárokat az egyh. kerületi törvényszék tagjaivá választja meg; a XII. p. a. Bánó József coll. kerületi felügyelőnek lemondását a »legőszintébb sajnálattal veszi tudomásul« és neki működéseért „hálás köszönetet szavaz,“ egyuttal ilyenül megválasztja Keczer Miklós cs. k. kamarást és orsz. képviselőt. A XVI. p. a. rozsnói és eperjesi felsőbb fokú leányiskolának ezer-ezer frt évi segílyt szavaz meg; a XVII. p. a. a 4-ik tanfolyammal kibővített eperjesi hittanintézetének új szervezetét és tanrendjét megállapítván és egész terjedelmében a jkvbe felvévén, a legközelebbi egyetemes gyűléshez beterjeszteni határozta; a XXIX. p. a. megalakítván legnagyobb részt eperjesi tanár tagokból a ker. tanodai bizottságot, annak elnökéül Hörk Józsefet választotta; a XXXIII. p. a. tudomásul vette dr. Szlávik Mátyas és Mayer Endre vizsgáját s e két fiatal theol. tanárnak fizetését egyelőre 900—900 frtra emelte; a XLIII. pont alatt Hörk József eperjesi collegiumi hittanár vallástanítási tantervét és tananyag stbi beosztását elfogadván azt a kerület költségén kinyomatni és minden egyház részére megküldetni rendelte; az LII. p. a. a jogakadémia segélyezését az egyetemes gyűlésen kérni ígérkezett.

Az 1885. szept. 30-ik s okt. 1 sk. napjain Budapesten megtartott egyetemes gyűlés letárgyalván az egyetemes theol. akadémia ügyeit a 12—15 p. a. a 16-ik p. a. az eperjesi theol. intézetnek a tiszai kerület által bemutatott szervezetét és tanrendjét jelentéstétel végett a theol. akad. nagy bizottságának adta ki, — az 53 p. a. a »Luther — Társaság«-nak 2037 frtnyi alaptőkével való megalakulását, melynek védnöke Fabinyi Theophil, elnöke Hunfalvy Pál, alelnöke Doleschall E. Sándor lett — örvendetes tudomásul vette; — 54 p. a. az eperjesi Collegium jogakadémiájának kérelmét segélyezés iránt a pénzügyi bizottsághoz tette át, (mely azután tényleg küldött is évi segílyt a jogakadémiának.)

Adományokban a Collegium ez évben is megkapta az »Eperjesi Takarékpénztár« szokásos adományát és Dr. Duka Tivadar orvostól is Londonból a szokásos 25 frtnyi adományt.

A tanuló ifjuság száma ez évben 298; 19 theol., 39 jogh., 28 tkp., 212 főgymn. tanuló; köztük 48 tandíjmentes, 47 ösztöndíjas.

Az 1885/86-ki iskolai év örökké emlékezetes lesz az eperjesi ev. ker. Collegium életében. Ez év valósággal a mozgalom, az új élet éve volt, mert bár nehéz csapások sújtották a Collegiumot s nagy veszteégeket szenvedett; — másrészt azonban oly megtiszteltetésben s oly erkölcsi s anyagi előnyökben részesült, melyek nemcsak azt bizonyítják, hogy különösen a protestans közönség szemében régi fényét, jó hírnevét nem veszítette el, sőt némi tekintetben öregbítette, hanem, hogy a közönség továbbra is a magyarhoni evangélikusok első főintézetét kívánja benne birni s e célból áldozatokra is kész — s ezt bizonyítandó, e Collegiumot különösen meg is tiszteli

A nehéz csapások közé tartozik az, hogy a Coll. ez évben mindkét volt felügyelőjét elvesztette. Az egyiket, Jelenik Almássy Istvánt, volt helybeli felügyelőt örökre, a menyiben a sir, melybe 1885. jul. 2-án tetetett, nem adja őt soha többé vissza. A ki látta, mily buzgalommal és lelkiismeretességgel gondozta ő a Collegium belügyeit, a ki látta, hogy a Collegium utóbbi másfél évtizedének története menyire összefort Jelenik — Almássy István nevével, az érezni, az tudni fogja, mit veszített e főiskola ezen jeles felügyelőjében! A Collegium nevében Hörk József coll. igazgató mondott felette gyászbeszédet. Az 1885-ik évi aug. 5-én tartott coll. áll. választmányi ülésen pedig bejelentetvén a Collegium »nagyérdemű felügyelőjének Jelenik Almássy Istvánnak gyászos elhunytá, 1885. jun. 30., a választmány őszinte fájdalmanak jegyzőkönyvileg adott kifejezést.«

A másik nagy csapás a Collegiumra nézve az volt, hogy elvesztette, bár, hála Istennek, nem örökre, másik. volt kerületi, »extramoenialis« felügyelőjét, id. Bánó Józsefet, hazánk ezen kitünő fiát, egyházunk ezen egyik büszkeségét, — a Collegiumnak 25 éven át a nagy világgal szemben páratlan képviselőjét, ékes szavu szószólóját, nagy befolyásu pártfogóját; id. Bánó József, coll. ker. felügyelő, ki már 1884 szept. 7-én jelentette volt be a Collegiumnál lemondását (lásd coll. jegyzőkönyv), a mi sajnos tudomásul vétetett, 1885. szept. 7-én a kerületi gyűlésen végleg lemondott ezen tiszteről. A Collegiumnak ezen lemondás feletti bánatát csak az enyhítette, hogy Bánó József megígérte, hogy azért a Collegiumé marad, pártfogását, szeretetét nem vonja meg azon intézettől, melynek lelkes munkájával annyit használt, annyi örömet okozott.

A harmadik nagy veszteség Tillisch János, volt theol. dékán-tanár 1886. márcz. 26-án bekövetkezett váratlan halála volt. Tillisch J. 35 évig szolgált hiven és kitartó lelkesedéssel, kiváló szakértelemmel a coll. ker. hittanintézetet, szolgált a nehéz időben, de mindenkor kiváló elismerésre méltó sikerrel, a mint azt az 1886. ápr. 3-án tartott coll. áll. vál. ülés is elismerte, mely »mélyen érzett, őszinte részvéttel és sajnálattal vette tudomásul a köztisztletben állott, érdemdus tanár elhunytát« 16 évig volt ez intézet dékánja. A jelenleg működő theol. tanárok majd mind az ő tanítványai voltak. Kedélyessége, jósága s főleg mély bölcsészete mindenkit megnyertek s így tehát nem csodálandó, hogy Hörk József coll. igazgatónak Tillisch Jánosnak a Collegium előtt felállított gyászravatala felett, Schultze Ottó IV. é. hittanhallgatónak ugyanott és Materny Imre III. év. hittanhallgatónak Tillisch J. sirja felett tartott beszédéből, 1886. márcz. 28-án az őszinte, mély fájdalom árzete visszhangzott.

A negyedik nagy veszteség Haitsch Lajos gymn. buzgó tanárnak 1886. jun. 24-én bekövetkezett halála volt. 1886. jun. 26. d. u. 5 órakor tartott temetésén tetemei a Collegium elé hozatván, a Collegium és a kar-társak nevében búcsú beszédet mondott felette: Hörk J. coll. igazgató. A jun. 27. 1886. megtartott pártfog. közgyűlés „a magának a Collegium körül nagy érdemeket szerzett tanár halála felett mélyen érzett fájdalmanak s őszinte részvétének adott jkvi kifejezést.“

Végül az első félév végén elvesztette a Collegium egyik szakképzett jogtanárát: Dr. Zsigmondy Ernőt, a ki nagybecskereki alügyészszé nevez-

tetvén ki, tanári állásáról végleg lemondott. Benne a coll. tanári kar egyik kedves kartársát s az intézet egy alaposan képzett tanerejét vesztette el.

A mi a Collegiumot ért megtiszteltetésekkel illeti, itt legelől is felemlítjük, miszerint a Coll. épületének (s a templomnak) végleges visszaszerzése 100-ik évfordulóján, 1885. szept. 6-án a Collegium által, a helybeli ev. egyházakkal közösen rendezett örömmünnepélyen az egész ev. tiszakerület, e megye s e város eliteje tisztelte meg a Collegiumot becses jelenlétével s Hörk József coll. igazgatónak ez alkalommal mondott beszédéből ennek folytán az öröm s a Collegium egy szebb egy boldogabb jövője iránti remény sugárzott ki. (Ez ünnepélyről az 1885-ki eperjesi ker. gyűl. jkv. 1 p. 5 sk. lapján van szó, hol részletezve van annak lefolyása s méltatva az ott mondott beszédek.) (lásd alább !)

A Jelenik-Almássy István elhalálozása folytán megürült coll. helybeli felügyelői tisztre, a volt buzgó és jeles coll. helyettes felügyelő Mérey Aurél kir. törvsz. bíró czen tisztet elfogadni nem akarván, Eperjes egyik jeles fia s orsz. gyűlési képviselője, Dr. Schmidt Gyula választatott meg egyhangulag, ki is az 1885. szept. 3-ikán tartott pártfogósági közgyűlésen részletes programmban fejtette ki, miképen fog törekedni a Collegium javát biztosítani, a mi örvendetes tudomásul vétetett.

Az id. Bánó József úr lemondása folytán betöltendővé lett coll. kerületi felügyelői tisztre az ev. Tiszakerület 1885. szept. 7-iki közgyűlése egyhangulag Keczer Miklós cs. és kir. kamarást és orsz. gyűlési képviselőt, a haza és a protestantismus szent érdekeinek szolgálatában nagy érdemeket szerzett nemes Keczer család ezen méltó és jeles tagját választotta.

Dr. Zsigmondy Ernő helyére jogtanárul az alapos képzettségű, világos előadású Dr. Ferenczy Elek választatott meg 1886. jan. 27 én, ki is működését, a jogakadémián, a 2-ik félév elején kezdette meg.

A legnagyobb erkölcsi elismerésben részesült a Collegium akkor is, midőn elhunyt felügyelője Jelenik-Almássy István végrendeletében, özvegye halála után fizetendő évi 250 frtnyi alapítványt s azon esetre, ha a Hedry-Jelenik és a pesti Jelenik fiága kihal: egész vagyonát mint hitbizományt a Collegiumra hagyta; a mire nézve az 1885. aug. 5-iki coll. vál. ülés úgy határozott, miszerint az évi járadék megváltásául 5000 frt fogadtassék el. Egyuttal megbízott Klefner Gyula coll. ügyész, hogy „a Collegiumot a kérdéses hagyatéki tárgyalásnál képviselje és a Collegium virtualis jogának telekkönyvi bekebelezését eszközölje ki.“

Később pedig az 1885. nov. 19-iki coll. áll. vál. ülés kimondotta, hogy hajlandó a Jelenik Almássy-féle hagyatékna! meglévő „várományosi jogokról való lemondásért“ 10 ezer forintot elfogadni.

De különösen akkor részesült a Collegium erkölcsi elismerésben, midőn a Bpsten 1886 jan. 18-án elhunyt Rochlitz Gyula, 1848/9-iki honvéd-százados, a m. kir. államvasutak főfelügyelője, a Ferencz József-rend lovagja, 30 ezer frtnyi alapítványt tett a Collegium javára, mert azt következő végrendeleti szavak kíséretében tette:

„Harmincezer osztr. ért. forintnyi alapítványt teszek és rendelek az Eperjes sz. k. városban létező ösrégi s az ország s protestantismus történetében tiszteletre méltó szerepet vitt á. h. e. Collegium javára, mint a

melyben tanuló éveim nagy részét töltöttem. Teszem ezt hálaérzetből, a mennyiben ezen tanintézet szelleme költötte fel először bennem a munkásságra és haladásra való egészséges ambíciót, melynek ha nagyobb körben elterjed, ember és haza hasznát látja s mely nemzeti megmaradásunk főbiztosítóka. És teszem a végett, hogy ezen Collegium tanerőinek s az erre szükséges pénzerejének gyarapodása által az újkor követeléseinek s a magyar állam által megkívánt feltételeknek, — a nemzeti haladás igényeinek ezzel is jobban megfelelhessen. Teszem végre más, nalamnál vagyonosabb honfiaknak buzdító példaadás végett».

Ezt az 1886. jan. 27 iki coll. áll. választmányi ülésen jelentette be a coll. helyettes felügyelő Mérey Aurél; a mi is hálás kegyelettel vételvén tudomásul, egyuttal köszönetet mondott a választmány Görgey István bpesti kir. közjegyzőnek, ki ez ügyben önzetlenül működött közre.

1886. febr. 18-án Dr. Szelényi Károly, bpesti ügyvéd is hagyott végrendeletében 100 frtot a coll. tápintézet javára s 1885. ápr. 6-án Medveczky Keresztély, eperjesi r. kath. polgár hagyott a coll. jogakadémia javára 200 frtot.

Áldassék ezen nagy jóltevők emlékezete!

A Collégium Rochlitz Gyula iránti kegyelete jeléül 500 frton diszes emlékoszlopot állított neki a bpesti kerepesi temetőben, bronz mellszobrát a coll. diszteremben állította fel egy állványon és a coll. igazgató indítványára, emlékét egy szép márványtáblával örökitette meg a coll. lépcsőházban, melyen végrendeletének fentidézett szavai olvashatók.

Trefort A. m. k. vallás és közoktatásügyi minister 1885. aug. 3-án 2000 frt és 1886. ápr. 12-én 4000 frt rendkívüli államsegélyt utalványozott a coll. főgymnásiumnak az 1884/5 és 1885/6. isk. évekre, mivel az 1885. jan. 1-től 8700 frtban járandott államsegély egész összege — megfelelő államköltségvetési fedezet hiányában teljes összegében még nem tétetett folyóvá.

Megemlítjük, mint örömdetes tény, miszerint Czékus István, az ev. tiszakerület érdemdús püspöke, vizsgálatok tartása céljából kétszer látogatta meg a Collegiumot. 1885. szept. elején, a midőn is a hitjelölti és az érettségi vizsgálatokon kívül a két theol. segédtanárral: dr. Szlávik Mátyással és Mayer Endrével szept. 4-én a theol. tanári vizsgát tartotta meg az illetékes tanárvizsgáló bizottság jelenlétében, mely vizsgán nevezett tanárok dicséretesen képesítettetteknek találtatván, az 1885. szept. 8 iki ker. közgyűlés által rendes theol. tanárokká választattak; és 1886. ápr. 26—28-án, midőn is hitjelölti vizsgálatot tartott.

Megemlítjük végül, mint örömdetes tény azt is, miszerint Dr. Berzevichy Albert államtitkár, hazánk ezen a tanügy és a közélet terén egyaránt kitűnő fia, 1886. jun 10-én meglátogatta a Collegiumot s a tanári kar által ünnepélyesen fogadtatott. A jogakadémiai tanári karral értekezletet tartott s a főgymn. tanári karnak az államsegély elnyerése ügyében hathatós pártfogását ígérte meg, — különben pedig örömet fejezte ki a főiskola állapotáról.

A ker. hittanintézet egykori jeles tanára és dékánja, a 16 év óta nyugalmazott Hlavacsek Mihály, 1885. decemberében Lőcsén meghalt s

1885. decz. 21. temetésén a hittanintézetet Mayer Endre theol. tanár képviselte. Ugyanazon időben 1885. decz. 24-én eltemettetett a besztercebányai tankerületi főigazgató s volt coll. főgymn. kormánybiztos Nuber Sándor, Iglón, s annak temetésén a coll. főgymnasiumot Klein János tanár képviselte.

A felvételi és javítóvizsgák, valamint a Collegium összes intézeteibe való beiratkozások szabályszerűen megtörténvén, 1885. szept. 3-án d. e. 9 órakor Hörk József coll. igazgató évnnyitó beszéde mellett megtartatott a coll. évnnyitó ünnepély. Azonban a tanítás az egész Collegiumban az ünnepélyek és a ker. közgyűlés miatt voltaképen csak szept. 9-én kezdődött meg. A többiek között szept. 6-án d. e. 10 órakor a helybeli ev. egyházak s a Collegium 100 éves végleges visszaszereztetésének örömmünnepe tartatott a templomban, midőn is az ünnepi főbeszédet Hörk József coll. igazgató mondta. Ezen beszéd valamint a Collegium visszaadatásának körülményei, megvételének okmányai nyomtatásban is megjelentek. (Lásd Hörk J. idevágó művét a források közt.)

1885. okt. 9-én 5 tanár vezetése mellett 7 hittanhallgató, 4 tanító-képző intézeti növendék és 69 gymn. ifju ment a bpesti orsz. kiállításra, s tett így végtelen kellemes, de nem kevésbé tanulságos tanulmányi utat. 1886. máj. 4. 5. Boittier Adolf párisi tanár oktatta a coll. ifjuságot a pantograph általi rajzolásra.

1886. máj. 27—29 ig Szieber Ede besztercebányai tankerületi főigazgató látogatta meg, mint kormánybiztos a coll. főgymnasiumot és a főgymnasiumról méltányló elismeréssel nyilatkozott.

Az iskolai évváró ünnepély 1886. jun. 25-én d. e. 9 órakor, az iskolai évváró pártfogósági közgyűlés jun. 27-én d. e. 11 órakor tartatott meg. Az iskolai évváró ünnepélyen Hörk József coll. ig. évváró beszédében emeltetel felett értekezett: »Mondottam ember: küzdj és bizva -- bizzál«!

A mi különben a Collegiumnak egyéb viszonyait illeti, arra nézve megjegyezzük, hogy 1885. szept. 19-én a Kacziányi Gusztáv-féle 500 frtnyi, a Collegiumot illető, hagyaték ügyét rendezte a választmány.

Az 1886. jan. 7-én tartott coll. áll. választmányi ülésen jelentetvén, miszerint Keczer Miklós coll. ker. felügyelő 30 db karos székkel ajándékozott a Collegiumnak, a jelentés hálás köszönettel vétetett tudomásul.

Az 1886. jan. 27-iki coll. választmányi ülés Dr. Horváth Ödönnek, ki a jogakadémia javára egy műkedvelői színi előadást rendezett, mely 127 frt 10 krt jövedelmezett, jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

Az 1886. márcz 4-én tartott coll. áll. választmányi ülés az államsegélynek — teljes összegében való — minél előbbi folyóvá tétele szorgalmazására egy emlékiratnak elkészítését s annak átadására egy bizottságnak a miniszterhez való kiküldését határozta el. A bizottság tagjai: Hörk József coll. igazgató, Haitsch Lajos és Flórián Jakab coll. pénztáros — tanárok voltak.

Az 1886. ápr. 3. tartott coll. áll. vál. ülés el nem fogadta a Rochlitz Gyula rokonságának azon indítványát, illetve kérelmét, hogy R. Gy. hamvai kiásatván a bpesti kerepesi úti temetőből az eperjesi temetőbe helyeztessenek át.

Az 1886. ápr. 22-én tartott coll. áll. vál. ülés a rozsnói ev. főgymnásium érdemes tanára Kramarcsik Károly 1886. jun. 15-én tartandó 50 éves tanári jubileumára a Collegium képviselőjében Hörk József coll. igazgatót és Ludmann Ottó tanárokat küldötte ki, kik is megbízatásuknak pontosan megfelelően Hörk József beszéddel üdvözölte az ünnepeltet a Collegium nevében. Ugyanekkor kimondotta a választmány, hogy az elhunyt coll. tanárok emlékére gyászünnepélyt ül 1886. jun. 6-án. (A nagy alapítók: Rochlitz Gyula és Jelenik-Almássy István tiszteletére pedig emlékünnepelet rendez 1886. szept. 8-án.)

Az 1886. jun. 27-én megtartott colleg. pártfogósági közgyűlés az igen kidicsért coll. felügyelőnek dr. Schmidt Gyulának és Görgey István bpesti közjegyzőnek a Rochlitz alapítvány ügyében kifejtett fáradozásukért »legmélyebb, hálás köszönetét fejezte ki.« Az alapítványi vagyon jövedelmének hová fordítása iránt pedig úgy határozott, hogy annak első évi kamatait az ügygyel járt kiadások s azután a collegiumi épületben szükségessé vált átalakításokra és javításokra fordítja. Albert József és Klein János tanárokat állomásaikon véglegesítette. Kijelölte a Tillisch János helyére theologiai tanárnak a kerület által azután meg is választatott, (l. az ev. tiszai ker. Készmárkon 1886. aug. 18. 19. tartott közgyűlésének XXIV. p. 104 l.) költői, jó hírnévvel bíró Csengey Gusztáv aszódi tanárt. Kimondotta, hogy a Jelenik-Almássy-István-féle hagyatéknál szerzett »várományosi jogért« az egyezkedők által kínált tíz ezer forintot elfogadja. Emlékiratot intézett az ev. tiszai kerülethez a coll. jogakadémiának kerületi segélyeztetése iránt. A coll. igazgatónak Hörk Józsefnek és a coll. jegyzőnek dr. Horváth Ödönnek ez évi sok fáradozásukért rendkívülieg 50—50 frt tiszteletdíjt szavazott meg. Dr. Horváth Ödönnek jogkari dékánná történt megválasztása folytán benyújtott lemondását a coll. jegyzői tisztról el nem fogadta.

Az 1886. aug. 29-én megtartott coll. pártfogósági közgyűlésen a classica philologia tanszékére Serédi Péter Lajos győri tanár, a természetrajz-földrajzi tanszékre pedig Szutórisz Frigyes nagyszalontai tanár választott meg.

A fentebb említett emlékünnepelet 1886. jun. 6-án csakugyan meg tartatott és pedig a következő nyomtatásban megjelent és szétküldött program szerint:

Az eperjesi ev. ker. Collegium az 1884/5-ki és 1885/6-ki iskolai év folytán elhunyt jeles tanárai, nevezetesen:

1. Dr. Vandrák András († 1884. szept. 14-én).
2. Otrokocsi Végh Dániel († 1885. márcz 7-én) és
3. Tillisch János († 1886. márcz 26-án) emlékeztetésnek szentelt emlékünnepelet rendezett 1886. jun. 6-án, a következő műsorozattal:
 1. Hymnus. Éneklé az »Eperjesi Dalegyet«.
 2. Mérey Aurél coll. h. felügyelő megnyitja az ünnepélyt.
 3. Hörk József, collegiumi igazgató emlékbeszéde: Dr. Vandrák András, Otrokocsi Végh Dániel és Tillisch János felett.
 4. Dr. Vandrák András emlékezete. Költemény Zúz Pál II. éves theológustól. Szavalja Kovács Sándor I. éves theológus.

5. Tillisch János emlékezete. Beszéd Schultze Otto IV. éves theológustól.

6. Otrókoci Végh Dániel emlékezete. Költemény Hlavács Gyula VIII. gymn. osztály tanulótól. Szavalja Friedrich Zsigmond VIII. gymn. osztály tanuló.

7. Szózat Énekli az »Eperjesi Dalegylet«.

Mindezen beszédek és költemények azután egy »Emlékünnepély« című füzetben nyomtatásban is megjelentek. Eperjesen. 1886.

A fent említett adományokon kívül az »Eperjesi-Takarékpénztár« és dr. Duka Tivadar Londonból is beküldték szokásos adományaikat, dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő pedig zöld posztó asztalterítőt vett a tanácskozóterem nagy asztalára.

Az ifjúság létszáma különben 268 volt: 17 theol., 27 jogh., 21 tanítóképzői, 203 főgym. köztük 42 tandíjmentes és 41 ösztöndíjas.

Az 1886. aug. 18. 19-ik napján Késmárkon megtartott ev. tiszakerületi közgyűlés, melyen a brassómegyei 11 magyar egyház, mint 9-ik, „brassói esperesség“ a tiszakerülethez csatlakozott, a jegyzőkönyv VII-ik pontjában meghatározott módon, melyet az 1886. okt. 13—15 napjain Bpsten tartott ev. egyetemes gyűlés (az ő. p. a.) „örömmel“ vett tudomásul és megerősített; az új „Rendezethez“ képest az egész kerület szervezkedett; (XI. p.) a kerületi iskoláknak a kerületi gyűlésen való jogaira nézve az eddigi állapot fenntartandónak mondatott ki (XIII. p.) a theológiáról szóló jelentés kapcsán Hörk József addig ideiglenes theol. dékán, kerületileg végleg megerősített hivatalában, dr. Szlávik Mátyás és Mayer Endre theol. tanároknak fizetése pedig 1200 frtra emeltetett; (XXIII. XXIV. XXV. p. a.) a Jelenik-Almássy-István-féle várományosi jogért a Collegium által elfogadott 10 ezer forintra vonatkozó coll. határozat ellen fellebbezés adatván be, melyet Schulek Gusztáv coll. jogtanár képviselt, — a ker. gyűlés a XXXIII. p. a. a felebbezésnek helyt adott és a coll. pártfogósági gyűlésnek határozatát (1886. jun. 27-ről 8. p.) megváltoztatta, — ellenben a fentemlített egyetemes gyűlés, mint legfőbb hatóság (jki 56-ik pontjában) érvényesnek és teljesen joghatályúnak ismerte el. Hörk József újra megválasztott a ker. tanári érfekezlet elnökévé (4. p. a.) a colleg. jogakadémia segélyezése iránt mind a kerületi gyűlés által, mind pedig az egyház egyetem által lépések tétettek, (LXI. p. a.) mire azután a fentemlített ev. egyetemes egyházi közgyűlés 50. j. p. szerint a jogakadémia segélyezése kimondatván, az azon évben 150 frt segélyben részesült.

Az 1886. okt. 13—15-iki ev. egyetemes gyűlés tárgyai közül a fentemlítettek mellett, kiemeljük még, hogy az egyetemes ev. theol. akadémiáról szóló 14. 15 és 17-ik pontok kapcsán a 18-ik pontban »az eperjesi ker. coll. theol. intézet 4 éves tanfolyamu theol. intézetnek az egyetemes gyűlés által — elismertetett; a zsinattartás eszméje elfogadtatván (46. p.) az előmunkálatok megtételével egy bizottság bízott meg, melynek tagjául Hörk József coll. igazgató is megválasztott. (47. p. a.) a »Luther-Társaság« a hitsorsosok buzgó pártfogásába ajánlatott. (49. p. a.)

Mint joggal mondhattuk az 1885/6-ik iskolai évről, hogy az örökké emlékeztet lesz az eperjesi ev. ker. coll. életében, úgy méltó joggal és

talán még inkább mondhatjuk azt az 1886/7-iki isk. évről is, tekintve az abban előfordult részben öröndetes, részben szomorú eseményeket

Hiszen ezen évben lett tényleg befizetve a coll. pénztárába a Rochlitz Gyula nagyszerű alapítványa, a 30000 frt, ezen évben lett tényleg befizetve a Jelenik-Almássy István alapítványa 10000 frttal, ez évben lett tényleg utaltatva coll. főgymnasiumunk javára az államsegély 8700 frtban, ezen évben lett keresztülve a coll. csatornázása és új felszerelése.

De fájdalom — ez évben nagy csapás is érte a Collegiumot. Ez évben égett le a Collegium! Azonban — hála Istennek — ez évben épült fel újra, ez évben építettett ki, úgy, hogy most szebb mint valaha volt, szebb, mint azt öcink képzeltek. Mig utóbbi években ki nem épített állapotában a város egyik nem éppen diszes épülete volt, most kiépített állapotában, nagyszerű nagytermével, szép kettős homlokzatával, czikkezett vaspléhfedelével kívülről a város egyik legszebb, ragyogó ékessége, első rangú épülete, s belülről megszaporodott, czélszerű, a kor igényeinek megfelelő tantermeivel, helyiségeivel, felszerelésével stb. valóban egy, a kor kívánalmainak magaslatán álló iskola. Hogy ez lehetővé vált, azt a Collegium csakis a nagy közönségben vele szemben felkelt nemes áldozatkészségnek köszönheti; mert a maga erején erre képtelen lett volna, mivel alapjai a felszerelés kiegészítése, a csatornázás s más rendkívüli kiadások folytán le voltak kötve, és rendes kiadásaitól erejét el nem vonhatta, mert könnyen úgy járhatott volna mint egy szépen kiépített malom, melynek egyik, vizet adó erét fogják el.

Hogy ezen nagyszerű lelkesedés által hozott nemes áldozatkészségre mily nagy szüksége volt, mutatja a következő kimutatás.

Ugyanis a tűzvész követő második napon coll. átlendő válaszmányi gyűlés tartatott, melyen egy építészeti s egy irodalmi (a gyűjtésre) bizottság lett választva. Ezen bizottságok a legnagyobb buzgósággal oldották meg feladatukat. Az építés- és épület-javításra nézve a bizottságok ajánlata folytán megkötött szerződések értelmében: 1. A collegiumi épület fedélszékeének ács munkája, vállalva Neuschloss Károly és fia bpesti cég által 4400 frt. 2. A fedélszék horganyozott pléhvel való befedése s ugyanilyen lefutó csövekkel való ellátása vállalva a Schlick-féle vasöntőde bpesti részvénytársaság által 5072 frt. 3. Az összes kö-műves- munka (kivéve a nagytermet) anyaggal együtt vállalva Schmidt és Kolacsek kassai építészek által 12.689 frt 35 kr. 4. A másodemeleti nem rég épített új terem víz által megrongált mennyezeteiért vállalva Neuschloss K. és fia bpesti cég által 825 frt. 5. A nagy disz- és egyszersmind könyvtári terem tönkrement vasgerendás mennyezetének teljes lehordása és újraépítése vállalva Gerster Béla bpesti műépítész által 6000 frt. 6. A coll. épületnek tartós befestése vállalva Gratzl András által 341 frt 20 kr. 7. Az alátámasztások, duczolások költségei 342 frt. Az összes kiadás tehát 29,669 frt 55 krt tett.

A Collegiumban előfordult nevezetesebb események különben a következők:

1886. szept. elején megkezdtek működésüket Csengey Gusztáv theo-

logiai, Serédi Péter és Szutorisz Frigyes gymn. ujon választott tanárok, kik azóta buzgóan jártak el hivatásukban.

Szept. 8-án emlékünnepelet rendezett a coll. a nagyteremben Jelenik-Almássy István volt coll. helybeli jeles felügyelő és Rochlitz Gyula nagy-lelkű coll. pártfogó emlékezetére, melynek lefolyása a következő volt:

1. Hymnus. Énekelte az »Eperjesi Dalegylet«.

2 Emlékbeszéd Rochlitz Gyula felett dr. Schmidt Gyula coll. helyb. felügyelő és orsz. képviselőtől.

3. Rochlitz Gyula emlékezetére. Költemény. Előadta szerzője: Zúz Pál III. é. theol.

4. Emlékbeszéd Jelenik-Almássy István felett Hörk J. coll. igazgatótól.

5. Jelenik-Almássy István emlékezetére. Költemény. Hlavács Gyula I. é. joghallgatótól. Előadta Kovácsi Sándor II. é. theol.

6. Szózat. Énekelte az »Eperjesi Dalegylet«.

Mind ezen beszédek és költemények azután egy füzetben nyomtatásban is megjelentek, *Emlékünnepély* czim alatt. Eperjesen, 1886.

Szept. 19-én temettetett el Mogyoróskán, saját birtokán, Benczúr József, egykor jeles coll. tanár. Búcsúbeszédet mondott felette Hörk József coll. igazgató. Benczur József alapítványt tett (takarékpénztári részvény) egy szegény szorgalmas és jó igyekezetű s jó magaviseletű theologusnak adandó ösztöndíjra. Áldassék emlékezte!

Az 1886. okt. 13-ik napjain megtartott ev. egyetemes gyűlésen az evang. tiszai kerületi coll. hittanintézet szervezete jóváhagyatván, az ez által kiállított bizonyítványok olyan egyetemes érvényűekké tétettek, mint a pozsonyi ev. egyetemes theol. akadémia által kiállított bizonyítványok.

1886. okt. 18. 41,021. sz. a. Szieber Ede kassai tankerületi főigazgató lön kinevezve a coll. főgymnasiumhoz kormányképviselőül.

Decz. 28-án lemondott a Coll. gymn. egyik jeles általánosan szeretett tanára Albert József, mivel a pozsonyi lyceumhoz nyert meghívást. Eltávoztása folytán Nosz Gusztáv tanár választatott meg.

1887. jan. 12-én részt vett a coll. tanári kar Lasztókay László, kir. kath. főgymn. tanár 25 éves tanári jubileumán, febr. 15-én pedig temetésén. A Coll. ezen egykori jóra való tanítványát jubileuma alkalmával Hörk J. üdvözölte.

1887. jan. 20-án 37,119. sz. a. kelt a m. kir. vallás és oktatásügyi Miniszter azon rendelete, mely szerint a coll. főgymn. összes tanárainak tanítási jogát a főgymnasiumban részint a törvény, részint okmányaik alapján elismerte, megerősítette.

1887. febr. 2-án 48,766 sz. a. kijelentette Tréfort Agoston miniszter, miszerint a coll. főgymn. államsegélyben való részesítése iránt létrejött szerződést elfogadja.

Febr. 17-én a coll. ker. tanítóképzőintézet ügyeinek fejlesztése czéljából megjelent személyesen Eperjesen az ev. tiszaker. általánosan szeretett főpásztora, Czékus István püspök.

1887. márcz 30-án 8305. sz. a. a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter, Tréfort Ágost utalványozta a coll. főgymnasiumnak szóló 8700 frtnyi államsegélyt, mely két félévi előleges részletben lesz fizetendő.

1887. május 6-án. Borzasztó szerencsétlenség. Tűzvész.

D. e. 10 óra után kigyuladt Hurtulányi J. háza az Árok-utczán és orkászzerű viharos szélben elkezd égni a város. Az Árok-utczáról a Fő-utcza hátsó majd főépületeire, azokról a Fő utcza keti oldalára, pár percz múlva innen a Magyar-utczára, Uj-utczára, a temetőközzre, a temetőre s fel a Felső-külváros szélére terjed a tűz. Az utczákon földig láng, fekete fojtó füst. A Fő-utcza legszélesebb helyén, a kö-vizmedencze körül álló gesztenyefák égnék le. Viz kevés. Embert, ki másnak segíthetne, a katonaságon s diákságon kívül nem kapni. A nagy tűzviharban meggyult az ev. templom teteje, ettől a Coll. fedele s most tűztengerben állott a Collegium. A rettegés órái következtek. A coll. igazgató Hörk József, bár maga is veszélyben otthon, hol csak derék hittanhallgatóink mentették meg a nagy kártól s a coll. tanárok: Szutorisz Frigyes, Klein János, Nosz Gusztáv, Mayer Endre és Husz Ármin segítettek a Collegiumban lakó Hazslinszky Frigyesnek a Coll. őrzésében, mentésében és a coll. szolga fáradhatatlanul dolgozott. Mikor mindezek kifáradtak, Hörk József és Rödler Ágost katonaságot szerzett s éjfélig ellenőrizte a bajt. Éjféltől reggelig a derék Rödler Ágost (coll. pártfogó) őrizte a Collegiumot. Valamennyi tanár mentéssel volt elfoglalva.

A borzasztó szerencsétlenségben, melynek a városban több halottja és súlyos sebesültje volt, a Collegium tanuló ifjúságából egy sem veszett el, egy sem sérült meg veszélyesen!

A tanítást a szokott időben folytatni lehetett. Azonban alig volt vége a tűznek, jött a 4 hetes eső képében a víz. A falak repedezni kezdtek, a pusztán álló földényszetek átáztak, a könyvtári nagy diszterem tűzben meghajlott vasgerendái süllyedezni kezdtek s veszélyessékké lettek. A kitűnő szakértők s különösen a jeles volt kir. főmérnök, Raisz Ede tanácsa szerint lön minden intézve; végül azonban egész erővel megindult az építés s lehetetlenné lön a folytonos eső által különben is megrongált városban tovább tartani az ifjúságot s folytatni az iskolai évet és május 16-án csak rövid időre, majd Czékus István püspök 1887. május 23-án 1112. sz. a. kelt és a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1887. máj. 31-én 21.566. sz. a. jött engedélye alapján végleg befejezte azt a tanári kar. —

1887. május 28-án 19679. sz. a. Tréfort Ágost m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1000 frtnyi segélyt utalványozott a tűzkárosult Collegiumnak, melyért a miskolczi 1887. aug. 10—11-ki ker. gyűlés (jkv. VIII. p.) »köszönő felirattal« fejezte ki háláját.

1887. jun. 30-án ufolag megjelent Eperjesen az ev. tiszaker. szeretve tisztelt főpásztora, Czékus István püspök, még pedig ez uttal a hittanintézetben tartott szakvizsgálatok elnökéül.

Az 1886. okt. 13. sk. napjain tartott egyetemes közgyűlés idején a protestáns irodalmi férfiak bizalmas megbeszélés után elhatározták, hogy egy »Protestans tudományos irodalmi társaságot« alapítanak. Ez isk. év folyamán erre a felhívások megérkezvén, Hörk József, ki egyike volt a tervezőknek, a Collegium, dr. Szlávik Mátyás és Mayer Endre tanárok is

beléptek az új társaságba alapító tagokul. Később belépett az év. tisztai kerület is *pártfogó tagul* 500 frttal. (Lásd az 1887-ki ker. gyűlés VI jkvi pontját.)

A coll. évnyitó ünnepély 1886. szept. 5-én d. e. 11 órakor, az évzáró ünnepély pedig 1887. május 27-én d. u. 3 órakor tartatott az év. templomban. Mindkét ízben Hörk József, coll. ig. mondott beszédet.

A collegiumi jegyzőkönyvekből még a következő sorokat csatoljuk ide.

Az 1886. okt. 7-én tartott coll. áll. választmányi ülésén az 1886. szept. 19-dikén Mogyoróskán, saját birtokán, elhalt egykori coll. derék tanár Benczúr József alapítványa, egy eperjesi-takarékpénztári részvény, melynek jövedelme 45—50 frt egy coll. theologusnak ösztöndíjül adandó ki, bejelentetvén, azt a Collegium kálás kegyelettel vette tudomásul.

Az 1886. decz. 28-án tartott coll. áll. választmányi ülés a pozsonyi lyceumi tanárrá választott Albert Józsefnek lemondását sajnós tudomásul vette s egyszersmind kimondotta, hogy a tanároktól elvárja, miszerint ezentul csak az isk. év végén mondjanak le. A létesítendő »Coll. nyugdíj-intézet« megvitatandó alapszabályai kinyomattak és kiosztattak.

Az 1887. jan. 5-diki ülés kijelölte azon coll. helyiségeket, melyek háboru esetén katonai kórházul atengedhetők. Az 1887. jan. 23-diki ülés pedig az eltávozott Albert József helyett Nosz Gusztávot választotta tanárrá.

Az 1887. febr. 18-án tartott coll. választmányi ülésen jelentetvén, miszerint a coll. főgymnásium állami segélyeztetése ügyében kötött szerződést immár a miniszter és az egyházi főhatóság is hajlandó aláírni, annak a Collegium nevében való aláírására, a coll. felügyelő, coll. igazgató küldetett ki s egyszersmind köszönet szavaztatott dr. Berzeviczy Albert cult. min. államtitkárnak ez ügyben kifejtett nemes pártfogásáért. Majd tudomásul vétetett a coll. főgymn. tanároknak a cult. miniszt. által az 1883. évi XXX. t. cz. 29. §-a alapján adott tanítási jogosultsága részben hű szolgálataik, részben okleveleik alapján. Áchim Ádám szarvasi ev. lelkész és békési főesperes 100 frtot adományozván a coll. tápintézetnek, azt a coll. áll. választmány 1887. márcz. 7-diki ülése köszönte meg. Ez egyuttal dr. Ferenczy Elek jogtanárnak egészsége helyreállítására szabadságidőt adott.

Az 1887. ápr. 16-dikán tartott coll. áll. választmányi ülésen jelentetvén miszerint Török József czeglédi lelkész, a Collegiumnak volt növendéke, 140 frtot küldött a Collegiumnak, dr. Szlávik Mátyás pedig elhunyt János nevű öccse nevére 200 frtnyi ösztöndíj alapítványt tett, mindkét jelentés öröndetes tudomásul vétetett.

Az 1887. máj. 4. tartott coll. áll. választmányi ülésen jelentetett, miszerint a miniszter 4350 frtnyi félévi részletekben a coll. főgymn. számára az államsegélyt utalványozta. Ennek folytán szabályoztattak a főgymn. tanárok fizetései. Tudomásul vétetett, hogy a coll. tanári kar a *rabsegélyző-egyesület* alapító tagjává lett. Ugyanekkor tűzmentes pénzszekrény szerzése határoztatott el.

Az 1887. jun. 29-dikén megtartott coll. *pártfogósági közgyűlésen*, melyen a coll. helybeli felügyelő egy a Collegium bel- és kül-, szellemi és

anyagi viszonyait részletesen ismertető, nagy tetszést aratott — egész terjedelmében a coll. jegyzőkönyvbe felvett — beszédet mondott, 6. p. a. »a coll. igazgatói állás betöltése kerülván szóba, a coll. felügyelő mindenek előtt a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg Hörk József coll. igazgató működéséről, ki a Collegium felvirágoztatására oly lankadatlanul munkált. Hörk J. coll. igazgatónak odaadó buzgó fáradozásaiért a coll. pártfogóság elismerésének és meleg köszönetének ad kifejezést. E kérdés-sel kapcsolatban jelenti coll. felügyelő, hogy mivel szervezeti szabályzatunk értelmében a volt coll. igazgató újból meg nem választható, a coll. tanári kar egyhangulag dr. Horváth Ödön jogakad. dékán tanárt kérte fel az igazgatói állás elfoglalására, ki azonban ez idő szerint alapos okok folytán, ezen óhajnak nem tehetett eleget. Erre a közbizalom Hazslinszky Frigyes coll. gymn. igazgatót kérte fel. A gyűlés coll. igazgatónak egyhangulag Hazslinszky Frigyes gymn. igazgatót választja meg.« Hazslinszky helyére gymn. igazgatóvá ugyancsak egyhangulag a derék Ludmann Ottó lön megválasztva. A coll. kerületi (vidéki) felügyelő jogkörének meghatározására bizottság küldetett ki. A jogkari dékánnak 100 frt tiszteletdíj lön megállapítva. Az alumneumi főzőnő, Joób Imréné fizetése összesen 120 frttal lön megemelve. Dr. Ferenczy Elek 1887. jun. 28-dikán lemondván, a mit a gyűlés sajnálattal vett tudomásul, helyének betöltésére pályázat hirdettetett. A jogakadémia segélyezése iránt a kerületi és egyetemes gyűlésekhez kérvények terjesztettek fel.

Az 1887. aug. 21-dikén tartott coll. áll. választmányi ülés a lemondott dr. Ferenczy Elek helyére dr. Bartha Béla jelenleg debreczeni ev. ref. jogakad. tanárt, akkor bpesti ügyvédjelöltet választotta meg. Mivel a tornatanári állásra hirdetett pályázat meáldó maradt, a tornatanítás továbbra is Husz Ármin főgymn. tanárra bízott.

Az ez évi »Értesítő« alapján, melyben közölve vannak az 1887. évi máj. 6-diki tűzvész által elhamvasztott collegiumi épület helyreállítási költségeinek fedezéséhez nagylelkű adományaival járult azon kegyes pártfogók nevei, kik a Collegiumot szebbé tették mint valaha volt, (a XI—XXIV. lapon) közöljük az ifjuság létszámát, mely is összesen 301 volt. 21 theol., 38 joghallg., 34 tanítóképzői, 208 főgymn. tanuló, köztük 69 tandíjmentes és 52 ösztöndíjas.

Az 1887. aug. hó 10. és 11-dikén Miskolczon tartott ker. gyűlésen, melyen a XXI. p. a. a collegiumi kerületi felügyelő viszonya a coll. helybeli felügyelőhöz szabályoztatott, a coll főgymnasium államsegély iránti szerződésének létrejötte a XIII. p. a. örvendetes tudomásul vétetett. (Ezen szerződés azután az ev egyetemes gyűlés által is jóváhagyatott. Lásd: az 1887-ki okt. 5. és 6-diki ev. egyet. gyűl. jkvének 6. és 22. p.) Tillisch János theol. dékántanár emléke, kinek »mély tudományosságánál s fényes és nagy szellemi tehetségeinél csak a valódi tudást jellemző szerény igénytelensége volt nagyobb«, jegyzőkönyvileg megörökítettett, a XXIV. p. a.; az egymással perlekedő coll. tanítóképző intézeti tanárok közül kettőre »illetéktelen helyen emelt vádaskodásukért«, a gyűlés rosszaságát fejezte ki a XXII. p. a., az L. p. a. a ker. tanári értekezlet-alapszabályai jóváhagyattak; az LIII. p. a. a leégett Collegiumra eszközölt gyűjtés ered-

ménye közöltetett; a coll. jogakadémiának »erkölcsi támogatásban« való részeltetése s az ev. egyetemen segélyre ajánlása LVIII. p. a. kimondatott; »a supplicatio eddigi módjának változatlan fentartása« LIX. p. a. helyeseltetett, a mit azután az egyetemes gyűlés is fentartandónak mondott ki. (L. i. jkv. 19. p. a.)

Az 1887. okt. 5. és 6. napjain Bpsten tartott ev. egyetemes gyűlés jkvéből még a következő pontokat emeljük ki: a 15-diket, mely az egyetemes theol. akadémiáról szóló 12., 13., 14. pontok kapcsán, az ev. theologiák közötti lehető összhang elérhetése céljából a theol. tanárokat egy »egységes tanterv« kidolgozására hívja fel: a 16-dikat, melyben a theol. tanári vizsgálat van szabályozva és a 46-dikat, melyben a coll. jogakadémia kilátásba helyezett segélyezéséről van szó.

Az 1887/88-diki isk. évről, melyet már az új igazgató, Hazslinszky Frigyes nyitott meg, helyesen mondja az »Értesítő« a 21. lapon, miszerint »annak lefolyását nem zavarta semmiféle rendkívüli eset, mely különös ünnepélyre okot szolgáltatott volna«, csak az iskolai év megnyitását vette a Collegium örömmünnepevénynek, »mivel már azt az újon felépült, tágitott s célszerűleg berendezett épületben« tartotta meg a coll. igazgató.

Mivel sem a múlt iskolai évben, sem pedig az ezen isk. évről kiadott »Értesítőben« közölt nagylelkű adományok összege nem volt elegendő a Collegium épületének helyreállítására, tetemes alapítványi összeget volt kénytelen felhasználni a Collegium, melyeket a jövőben visszapótolni kívánt.

A mi a collegiumi intézetek életét illeti, abban csak azon változás állott be, hogy a fentebb már említett okból, a theologia dékán-tanára, Hörk József, a tanítóképzőnek — bár óhajta ellenére — ideiglenes igazgatójául tétetett s reá azon intézetben neveléstani tárgyak tanítása bízott.

A coll. tisztviselői kar s a számvevő és pénzügyi bizottságok ugyanazon állapotban maradtak, melyet fentebb jeleztünk.

A mi már a Collegium népességét illeti ugyancsak az »Értesítő« szerint összesen 345: 23 theol., 46 joghallg., 32 tanítóképzői és 244 főgymn. ifju iratott be. Ezek közül: 74 tandíjelengedésben, 48 ösztöndíjban részesült.

A coll. jegyzőkönyvek alapján a következő adatokat említjük fel: Az 1887. szept. 4-dikén a coll. áll. választmány a helybeli ev. magyar-német egyház fuiskolájának évi 1 darab cs. k. aranyért 1 tantermet engedett át a Collegiumban. (Ugyanekkor a theologusok szívélyesen üdvözltek Hörk Józsefet 10 évi theol. tanári működése évfordulóján.)

Az 1888. márcz. 4-dikén a coll. áll. választmányi ülésen dr. M. Schiller-Szinessynnek a ki Angolországban a leégett Collegium javára gyűjtött (cambridgei tanár), az »Eperjesi Bankegylet«-nek, az »Eperjesi Népbanknak«, melyek: előbbi 100 frt, utóbbi 200 frt évi segélyt utalványoztak a coll. jogakadémiának, köszönet szavaztatott.

Az 1888. ápr. 8-dikán megtartott coll. áll. választmányi ülésen, különösen Radványi Kálmán és Ludmann Otto észrevételei alapján, legnagyobb részben letárgyaltatott a coll. nyugdíjintézet alapszabály-tervezete.

Krayzel András és Meliorisz Gergely családjának, mivel a Collegiumnak könyveket adományoztak, köszönet szavaztatott.

Az 1888. jun. 30-diki coll. *pártfogósági közgyűlésen* kimondatott egy *téli tornacsarnoknak* felállítása. A lelkiisméretes, pontos Kósch Frigyes coll. számvevőszéki elnök lemondván, helyébe, ki 20 éven át a legnagyobb buzgalommal vitte a tiszte, a szintén lelkiisméretes és pontos eperjesi tarékpénztári igazgató, Farkas Lajos lön megválasztva elnökül. A közös coll terheknek a 4 intézet által közös aránylagos fedezése elvileg kimondatott. Dr. Füzy Béla szolgabíró coll. jogakadémiai magántanárrá választatott. Dr. Krayzell Aurél és dr. Lakner Árpád coll. orvosoknak az ifjúság orvosi gondozásáért köszönet szavaztatott.

Az 1888. aug. 20-diki coll. *pártfogósági közgyűlésen* Grosz Albert főgymn. segédtanárrá választatott.

Az 1888. aug. 7. és 8-dik napján Kassán tartott ev. tiszta ker. közgyűlés örvendetes tudomásul vette a VII. p. a. »hogy a prot. theologiát végzett papjelölteknek a nyelvészeti s földrajz-történeti szakokból *ujabb két évi* egyetemi szaktanulmány után, külön miniszteri engedély nélkül középiskolai tanári vizsgálat megengedtetik« s a hittanintézeti dékán felhívott, hogy erről a theologusokat évről-évre értesitse; a IX. p. a. felterjesztést intézett a cult. miniszterhez, hogy »egyezzék bele abba, hogy a Collegium főgymnasiumán a 2 helyettes tanári állomás közül az egyik, mint nélkülözhető, hagyassék betöltetlenül mindaddig, míg annak tőkésitendő javadalmából, a miniszterium által sürgetett, építeni szándékol, téli tornacsarnok fel lesz állítható«, a XXIII. p. a. tudomásul vette, miszerint a miniszter 1888. márcz. 23-kán 5926. sz. a. a halottaknak iskolás gyermekek által énekléssel való kikisérését közegészségi szempontból kárhoztatja és »mellőzni akarja«; a coll. ker. tanítóképző tanárai között kitört viszály tekintetében a XXXII-dik és LXXI-dik p. a. úgy intézkedett, hogy a fegyelmi vizsgálatot mind a 3 ellen elrendelte; a XXXIV. p. a. a theol. könyvtárra rendkívüli 200 frtot szavazott meg; a LX. p. a. közli az eperjesi coll. jogakadémiának kiküldött ker. biztosa, Zelenka Pál által felülvizsgált vagyoni állapotát, melyet »megdöbbenéssel« vevén tudomásul, a coll. pártfogóságot felhívja, hogy »a jogakadémiának jövőben miként leendő fentartása, esetleg pedig beszüntetése iránt intézkedjék,« de egyuttal utasítja a ker. pénztárosokat, mutassák ki, mely alapból s mennyivel volna a jogakadémia kerületileg segélyezhető és követői útján felkéri az egyetemes gyűlést annak támogatására; végül a LXXIX. p. a. a 70-dik évet betöltött nagyérdemű püspököt »közlekedéssel és osztatlan örömmel« üdvözl.

Az 1888. évi okt. 10—12-dik napján Bpsten megtartott ev. egyetemes gyűlés az »érdemekben gazdag«, Tréfort Ágost miniszter elhunytá felett »mély fájdalmát nyilvánítja«; 4. p. a. az egyetemes theol. akadémiáról szóló 10—16-dik pontok kapcsán megállapítja a 18. p. a. a theol. tanárvizsgáló-bizottság szervezetét és a vizsgálat szabályzatát; a 48-dik pont alatt az eperjesi jogakadémiának 300 frtot és a Collegium felépítésére 100 frtot adott s kimondotta (a 49. p. a.), hogy a mennyiben teheti az eperjesi jogakadémiát a jövőben is segíteni fogja; az 51. p. a. a közép-

iskolai rendtartást végleg szövegezte és kinyomatni s közzétenni rendelte; a 61. p. a. a tiszai kerület kérésére a felekezeti, középiskolai tanárok országos-nyugdíjügyének előbbrevitele iránt intézkedett. E jegyzőkönyv függeléke a „Középiskolai rendtartás“

Az 1888/89-dik isk. évet Hazslinszky Frigyes coll. igazgató szept. 3-dikán nyitotta meg. Az ezen isk. évről szóló „Értesítő“ közli a Collegium tisztikarának és bizottsági tagjainak évről évre közzétett névsora után a leégett Collegiumra még mindig érkezett adományokat, melyeknek összege, — eltekintve a Jókai-féle 2000 frttól — ez uton 19.470 frt 81 krra emelkedett; majd a jogakadémia jövőjének biztosítására eszközölt gyűjtés eredményét, mely eltekintve Eperjes sz. k. város, az »Eperjesi Népbank«, a »Bankegyelet«, »Takarékpénztár« s a »Nagysárosi műmalom« eddigi évenként összesen 1500 forintot tevő segélyeitől, az 1889. év jun. 25-éig 3439 frtot tett ki. Ezen felül dr. Vályi János eperjesi gör. kath. püspök a jogász-dalegyletnek 100 frtot Serédi Péter Lajos coll. tanár a coll. főgymnasiumnak 10 frtot, Kósa Ede jármii ref. lelkész jutalomdíjra 5 frtot adott.

Az ez évben beírt tanulók létszáma 385 volt; 22 theol., 56 joghallg., 268 főgymn. és 39 tanítóképzői tanuló. Ezek közül 90 tandíjelengedésben, 48 ösztöndíjban részesült.

A collegiumi jegyzőkönyvek alapján a következő adatokat tartjuk külön felmúlítendőknek:

Az 1888. okt. 28-dikán tartott coll. áll. választmányi ülésen Jókai Mórnak a „Segítség-Album“ bizotts. elnökének, mivel a Collegiumnak a Segítség-Album jövedelméből 2000 frtot juttatott, köszönet szavaztatott. Épen úgy az eperjesi sörregále-jogiközbirtokosságnak, mely a jogakadémiának 150 frt segélyt szavazott meg. Czékus István püspök felhívása folytán, ki azt a tanítóképző-intézet növendékei tekintetéből kérte, minden tanulóra nézve 45 frtra szállíttatott le az alumneumi díj, 23 frt ebédre, 22 frt vacsorára számíttatván. Ez Ludmánn Ottó »nagy gonddal készült jelentése alapján« történt.

Az 1889. márcz. 10-diki coll. áll. választmányi ülés a márcz. 4-dikén elhalt Csatáry Ágostnak, ki 127 frt 67 krt hagyott a Collegiumnak, ugy szintén Henszlmann Imrének, ki 200 frtot hagyományozott, emlékért jegyzőkönyvileg örökitette meg és »benső hálával« köszönte meg Eperjes sz. k. város képviselő-testületének, hogy a coll. jogakadémiának számára 1889. szept. 1-től számítandó uj 10 évre évi 1000 frtnyi segélyt szavazott meg. A Collegium belépett a »Protestáns-irodalmi társaságba« alapító tagul 100 frttal. Kimondatott, hogy mihelyest a Rochlitz-féle alapítványi összeg, melyből a leégett Collegium kiépítéséhez segély vétetett, ujra teljes 30 ezer frtra lesz kiegészítve, jövedelme a coll. jogakadémia javára fog fordíttatni. A jogakadémia javára gyűjtés indíttatott meg.

Az 1889. jun. 29-diki coll. *pártfogósági közgyűlésen* Ludmann Ottó »16 éven át nagy buzgalommal és lelkiismeretességgel viselt tápintézeti gondnoki állásáról lemondván«, tápintézeti gondnokká a Ludmann Ottónak szavazott »legbensőbb köszönet« kifejezése után, Mayer Endre theol. tanár választatott meg.

Az 1889. évi aug. 21.—22-dikén Brassóban megtartott kerületi gyűlésre a tiszta kerület tagjai egy Zelenka Pál és Radványi István által rendezett külön vonaton rándultak le, mely Segesvárnál a Petőfi Sándor elesése helyén megállván, a gyűlés tagjai a „Szózatnak“ eléneklése, Hörk József, felhívott, alkalmi szónoknak, rögtönzött »lelkes beszéde« és a »Hymnus« elzengése után Petőfi S. siremlékére 200 frtot gyűjtöttek. (L. a jkv. LVI. pontját!) A ker. gyűlés a megalakulás után, mindenekelőtt a a magyar hazát s a felséges uralkodó családot Rudolf trónörökösnek véletlen, váratlan elhunytával ért végtelen csapás felett nyilatkoztatta ki »legőszintébb részvétét,« mint a jkv. 5-dik pontja mondja: »azon fájó közvesztéség felett, melyet hazánk letűnt reménye, Rudolf trónörökös halála okozott.« A VI-dik pontban Trefort Ágost elhunytá felett őszinte részvétét fejezván ki, gróf Csáky Albint örömmel üdvözölte utódjául a cultusminiszteri székben. Majd egész terjedelmében jegyzőkönybe iktatta (l. IX. p.) a Rozsnyón 1888. decz. 20-dikán, Czékus István püspök 70-dik születése napja alkalmából megtartott jubiláris ünnepélyről a rendezőbizottság által beterjesztett jelentést és a maga részéről »általános feállással és lelkes éljenekben fejezte ki benső ragaszkodását és kegyeletes tiszteletét az általában tisztelt, szeretett főpásztor iránt, ki nyájas fényt és áldást árasztott« hivatalos munkásságával. A XVIII. p. a. Brósz Jónát esp. felügyelőnek, ki összesen 650 frttal gyarapította a coll. ker. hittanintézet tőkét, adományát »Brósz Jónát-alapítvány« czimén kezeltetvén, hálás köszönetet mondott; s ezzel kapcsolatban Hörk Józsefnek fizetését 100 frttal emelte; a XLIII. p. a. a cult. miniszter szándékát bemondó 1889. jun. 30-kán 17422 sz. a. kelt rendeletet, melyben a felekezeti tanárok országos nyugdíjintézetét előkészíteni kívánja, »örömmel üdvözli« s a maga részéről mindent megtesz az ügy érdekében, a LX. p. a. »a zsinatot az 1891-dik évben kívánja megtartani« és egy ker. zsinati bizottságot állított össze, melynek tagjai közé Hörk József eperjesi coll. theol. dékán-tanárt is beválasztotta; a LXI. p. a. az 1790/91-diki 26-dik törv. cikk keletkezésének százados évfordulóját »az egyetemes gyűlés által megállapítandó ünnepélyességgel egyetemlegesen megünnepeltetni« kívánja, a mit az 1889. okt. 16., 17., 18-diki egyetemes gyűlés a 68. p. a. el is határozott, mint az 1791. évi zsinatnak is megünnepelését. Legnevezetesebb lett azonban a Collegiumra e gyűlés XIX. p. a. határozata, mert az a Collegium viszonyainak rendezésére bizottságot küldött ki, mincké következménye — később — a Collegium és a tiszai kerület közötti szerződés lőn.

Az 1889. okt. 16—18 napjain Budapesten megtartott ev. egyetemes gyűlés határozataiból különben kiemeljük még, hogy az legelső sorban a Rudolf trónörökös elhunytá folytán az ev. egyház összes templomaiban gyászünnepélyek megtartását rendelte el és Ő felségéhez hódolatteljes részvét iratot intézett. (2. p.)

A zsinattartást az egyházkerületek többségének nyilatkozata folytán a 45. p. szerint 1891-re határozta, az előmunkálatokat megkészítette és a zsinatra az erdélyrészi szász evangélikusokat is meghívatta; az 50 p. a. az eperjesi coll. jogakadémiának 300 frt segélyt utalványozott.

Az 1889/90-dik isk. évet Hazslinszky Frigyes coll. igazgató szept.

4-én nyitotta meg. Beiratkozott összesen 405 ifju; 26 theol., 69 joghallg., 272 főgymn., 38 tanítóképzői tanuló. Ebből tandíjelengedésben részesült 87, ösztöndíjas volt 52.

A coll. jegyzőkönyvek alapján a következőket jegyezzük fel: Az 1889. aug. 20-diki választmányi ülésen elhatározta a Collegium a tápintézet-i épület javítását és tágítását.

Az 1889. szept. 4-diki *coll. pártfogósági közgyűlésen* olvastatván a cult. minister 1889. jun. 30-dikán 17.422. sz. a. kelt leirata a létesítendő felekezeti-, középiskolai-tanári nyugdíjintézet ügyében, a nagy örömmel fogadott rendelet folytán a Collegium részéről szükséges teendők elvégzésére a coll. felügyelőjéből, a coll. ietézetek igazgatóiból és a pénztárnokból álló bizottság küldetett ki, azon kívánságának adván kifejezést a Collegium, hogy ezen nyugdíjintézetbe a coll. jogakadémiai tanárok is bevétessenek.

Mivel pedig a miniszter sürgette a téli tornacsarnok kiépítését és egy segédtanár alkalmazását, a tornacsarnok a Raisz Ede főmérnök által felülvizsgált terv szerint való kiépítése 5200 frton Hermann és Gasch vállalkozókra bízott, a segédtanár megválasztása ellenben egyelőre elhalasztatott. Az 1889. decz. 8-dikán megtartott coll. áll. választmányi ülésen »a tanév kezdetén minden bejelentés nélkül Eperjesről s a tanintézettől« el-távozott Grósz Albert s e tanár helyére meghivatott Zuberecz Pál tanár-jelöltnek segédtanárrá való meghivatása jóváhagyott.

Mint sujtó villám a tiszta kékégből jött közbe 1890. febr. 6. a nagy Czékus István, a kitűnő püspök halála és az 1890. márcz. 9-én megtartott coll. áll. választmányi ülésen dr. Schmidt Gyula coll. helyb. felügyelő fájdalommal emlékezvén meg a kitűnő püspök, a derék Czékus István 1890. febr. 6. bekövetkezett gyászos elhunytáról: »a gyűlés mélyen érzett fájdalmát jegyzőkönyvileg is kiemelvén, az elhunyt nagyérdemű püspök emlékeztét a jegyzőkönyv lapjain is megörökíteni határozza.« Temetésén Hörk József és Ludmann Ottó képviselték a Collegiumot.

Az 1890. ápr. 27-diki *coll. pártfogósági közgyűlés* teljesen hozzájárulván a márcz. 9-diki áll. választmányi ülés Czékus István feletti mély, nagy gyászához megállapítja a »*Collegiumi Czékus István emlékünnepe-ly*« programját, majd szavazatát 15 szónyi többséggel Zelenka Pál miskolczi lelkész, hegyaljai főesperesre adta mint ujon választandó püspökre és a püspök-választó kassai ker. gyűlésre 1890. máj. 7-re bizottságot küldött ki.

A »*Czékus István emlékünnepe-ly*« 1890. jun. 8-dikán dr. Duka Tivadar Londonban élő jeles hazánkfia jelenlétében tartatott meg. Mint a fentebb említett emlékünnepe-lyeket is, ezt is Hörk József theol. dékán-tanár rendezte. Lefolyása a következő volt:

1. Gyászhangok Zsasskovszky E.-től. Előadta az »Akadémiai Dalegylet«
2. Emlékbeszéd Czékus István püspök felett: Hörk József theol. dékán-tanártól.
3. Gyászoljatok. Óda. Irta Lippay Béla I. é. theol. Szavalta Kovács Andor IV. é. theol.
4. Czékus István emlékezete. Irta és előadta Kolbenheyer József IV. éves theol.
5. Hymnus Erkel F.-től Előadta az »Akadémiai Dalegylet.«

A beszédek és a költemény azután a Collegium költségén egy külön füzetben »Emlékünnepelely« czim alatt kinyomattak és kiosztattak. Eperjesen. 1891-ben.

Mivel, mint azt az ezen évről közzétett »Értesítő« mutatja, ez isk. évben is folytak még az adakozások a leégett Collegiumra, a collegiumi építési számadások csak 1890, márcz. 9-én állapittatattak meg véglegesen.

A coll. jogakadémiára egyesektől évi 82 frt s egyszersmindenkorra adott 469 frtnyi adomány jött be ez évben. A főgymnasium Pozsonyból dr. Bartsch Józseftől 50 frtot, a Collegium Blahunka J. hagyatékából 1000 frtot kapott.

Az 1890. május 7-diki püspök-választó, kassai ker. gyűlésen a szavazatok felbontatván, kitünt, hogy Zelenka Pál miskolczi lelkész, hegyaljai főesperes 92, Terray Gyula rozsnjóí lelkész és főesperes 41 és Farbaký József nyiregyházi lelkész egyházkezületi főjegyző 26 szavazatot kapott. Az eképen püspökké választott Zelenka üdvözlésére egy számos tagból álló bizottság küldetett ki, majd pedig az új püspök beiktatására Miskolczra 1890. május 16-dikára püspök-avató rendkívüli közgyűlés hivatott össze. Ezen közgyűlésen képviselve volt az ev. egyház-egyetem és a 3 testvér ev. egyházkerület, de különösen igen-igen számos taggal az ev. tiszai ker. és Collegium. A május 28-diki püspök avatási szertartás és az azzal kapcsolatos ünnepek részben ezen gyűlés jegyzőkönyvében, részben egy füzetben, melynek czime »Örömmapok« emlékül Zelenka Pál püspök beiktatási ünnepéjére írta Buthy Lajos s mely Miskolczon, 1890. jelent meg, vannak megörökítve. Zelenka Pált Karsay Sándor dunántuli püspök avatta fel, mire azután Zelenka Pál székfoglaló beszédet mondott.

»Ezen május 28-diki püspök-avatási ünnepeket megelőzőleg május 27-dikén d. u. 5 órakor »gyászistenitisztelet tartatott a nagynevű felejtetetlen emlékü Czékus István emlékezetére, a miskolczi-dalegyesület közreműködése mellett. mely alkalommal Glauf Pál ker. jegyző, rimaszombati lelkész, Példabesz. 10 v. 7 alapján találó vonásokban állítá meghatott hallgatóságának lelki szemei elébe az elhunynak kiemelkedő alakját, u. m. a ki igaz volt: mint ember, mint igehirdető és mint egyházkormányzó.« Ezen beszédet azután az egyházkerület kinyomatta és közzétette. Czékus Istvának »a kiolthatatlan hála és kegyelet jeléül« (1890. jolsvai ker. gyűl. jegyzők. XII. p.) fényes siremléket emelt a rozsnjóí témetőben, melyet ünnepélyesen avatott fel (L. 1891-ki poprádi ker. gyűl. jkv. X. p. 91. lap), Czékus István nevére 2000 frttal alapítványt tett és Czékus I. méltó, nemes, fenkölt gondolkozásu nejét 1000 frt tiszteletdíjban részesíté a tiszai kerület, (L. 1890. jolsvai ker. gyűl. jkv. XXXIX. p. a.) A Czékus István iránt érzett tisztelet, szeretet, nagyrabecsülés valóban igen szép, megható jelekben tünt elő mindenfelé.

Közben a Collegium életében a következő tünetek fordultak elő: Az 1890. jun. 28-iki áll. vál. ülésen 1. elnök bemutatja Zelenka Pál püspök levelét, melyben közli, hogy a brassói ker. gyűlés által a Collegium és a tiszai egyházkerület közti viszony szabályozására kiküldött bizottság július 1-én Eperjesen meg fog jelenni. Javaslat kidolgozásával a felügyelő elnöklete alatt a jogi és theol. dékánok bizattak meg. 2. Nosz Gusztáv gymnasiumi tanár állásáról lemondott.

Az 1890. jun. 29-ki *pártfogósági közgyűlésen* beterjesztetett, 1. elnök jelentése azon munkálatról, mely a július 1-én összeülendő vegyes bizottság elé volt terjesztendő s mely az általa, a jogi és theol. dékánok, Gamauf György tanítóképzői és Herfurth József gymn. tanárok által kidolgozott javaslatok alapján készült; 2. a gyűlés jegyzőkönyvébe iktatta Szinessy-Schiller Mór cambridgei lakos, a Collegium egykori tanárának s jótevőjének emlékét s az elhunyt családjához részvétiratot intézett; 3. elrendelte a pályázat kihirdetését a megüresedett classica philologiai tanszékre, melynek betöltése a nm. vallás és közokt. minisztériumot illeti; 4. örömdíjjal tüntetett ki, hogy a rég nélkülözött tornacsarnok — a belső berendezést kivéve — elkészült. A torna-tanári pályázat eredménytelen maradt; 5. tekintettel a görög nyelv oktatására vonatkozó törvény által a coll. gymnasiumra rótt nagyobb terhekre a közoktatási minisztériumtól egy új rendes tanári szék felállítása céljából, az államsegély megfelelő emelése kéretett; 6. a coll. szervezeti szabályok átdolgozására kiküldött bizottság azt javasolja, hogy e munkálat hátszassék el addig, míg a kerület és Collegium közötti viszony rendezve lesz s ez indítványát a gyűlés elfogadja; 7. a jövő isk. évre coll. igazgatóvá Hazslinszky Frigyes gymn. igazgatóvá, Ludmann Ottót coll. jegyzővé a lemondott dr. Horváth Ödön helyére dr. Bartha Bélát választották, a jogakadémiai tanári kar jogkari dékáná ismét dr. Horváth Ödönt.

Az 1890. jul. 13-ki coll. áll. választmányi ülésnek egyetlen tárgya a Collegium és a kerület közötti viszony rendezésére kiküldött vegyes bizottság munkálatának tárgyalása s a megfelelő módosítások eszközölése volt.

Az 1890. aug. 15-ki coll. áll. választmányi gyűlés elé a classica-philol. tanszékre egy pályázó, Kiss Albert tanárjelölt adta be kérvényét és azt a gyűlés kitűnő bizonyítványai alapján kinevezésre ajánlotta a nm. vallás- és közokt. minisztériumnak.

Az 1890. aug. 28 és 29-ik napjain Jolsván tartott ev. tiszakerületi közgyűlés alkalmával, a közgyűlést megelőzőleg már aug. 26-án d. u. az eperjesi Collegium és az egyházkerület közötti viszony szabályozása tárgyában kiküldött bizottság tanácskozott Glauf Pál ker. jegyző előadása mellett, felölelve a theol. intézet, a jogakadémia és tanítóképző-intézet szervezésére, illetve biztosítására vonatkozó javaslatokat is. (L. jkv. I. p. 6. lap). Ez a kerület és a Collegium közötti egyezkedés, szerződés első hivatalos megindítása, jele!

Magán a közgyűlésen a következő nevezetesebb ügyek fordultak elő: a IX. p. a. Károli Gáspár biblia-fordító emlékoszlopának leleplezési- és emlékünnepére Gönczre, szept. 14-ére bizottság küldetett ki; a XIV. p. a. a zsinati előmunkálatok közöltettek és a zsinati költségekről gondoskodott a közgyűlés; a XVI. p. a. a kerület és a Collegium közötti viszony szabályozására beterjesztett bizottsági munkálat (l. fentebb!) elvben helyeseltetett, de részletei, különösen a coll. jogakadémia anyagi biztosítására vonatkozó intézkedéseinek pontos meghatározására a Collegium és a kiküldött eljáró bizottság újbóli „megfontolás” céljából újra felhivatott; a tanítóképzőintézetről szóló 19. p. a. Hörk József theol. dékántanárnak, ki

a tanítóképzői ideigl. igazgatói tisztről önként lemondott, „kifejtett buzgalmának és jó szolgálatainak méltányló elismerése mellett“, már a múlt évi közgyűléshez beterjesztett kérelme a felmentés iránt teljesített és ideiglenes igazgatóvá Gamauf György választatott; a XXI. p. a. tudomásul vették, hogy a 3 fegyelmi vizsgálat alá vett tanítóképzői tanár közül Zsarnovszky István az illetékes VI. sz. k. városi esperességi törvényszék által felmentetett, a másik kettő pedig (G. Gy. és F. J.) „feddésre“ ítéltetett; a XXXV. p. a. Hörk József tanodai bizottsági elnöki tisztréről való lemondása el nem fogadtatott; a VI. p. II. Jelentések 7. sz. a. bejelentette, hogy a tanügyi kormány (l. 10. lap.) Hörk József theol. dékán-tanárt Szarvasra és dr. Horváth Ödön jogakadémiai dékán-tanárt Selmezbányára az érettségi vizsgálatokhoz kormányképviselővé küldötte ki. (Hörk József és dr. Horváth Ödön azóta évenként legalább egy helyre mindig kiküldetik kormányképviselővé!)

Az 1890. évi okt. 8. és 9. napjain Budapesten tartott egyetemes ev. egyházi közgyűlésen az 1. p. a. a Czékus István emléke többek között e szavak kíséretében van megörökítve: »rendkívül nagy veszteség érte egyházunkat a jelesünk elhunytával,« az új püspök pedig örömmel üdvözöltetett, mint „a nagyemlékü Czékus méltó utóda;“ a 21. p. a. egy *egyetemes alap* megteremtése céljából az ev. ref. testvéregyházzal egyetértésben egy *sorsjegykölessön* létesítése céljából megbizta a gyűlés az egyetemes felügyelővel együtt az eljáró bizottságot, hogy az iránt szerződthessék, egyezkedhessék; a 37. p. a. a zsinati előmunkálatok elkészültét; a 38-dik p. a. a zsinat megtörtént előkészítését vette tudomásul; a 40-dik p. a. pedig, a zsinattartást kérő folyamodványt helyeselte minden részletében és fogadta el; a 41. p. a. az ev. ref. testvéreket értesítette arról, hogy 1891-ben Budapesten zsinatot kíván tartani az ev. egyház; a 42. p. a. tudomásul vette, hogy az erdélyi szász evangélikusok nem akarnak a magyarországiakkal közösen zsinatolni; a 45. p. a. az eperjesi jogakadémiának az 1890-dik évre 200 frtot szavazott meg; az 56. p. a. az 1790/91-diki XXVI. t. cz.-nek és az 1791-diki zsinatnak emlékére 1891. május első vasárnapján ünnepélyt kívánt tartani az összes ev. egyházakban. (L. fent!)

Az 1890–91-ik iskolai évnék, melyet mint coll. igazgató Hazslinsky Frigyes nyitott meg, — az lett volna legfőbb feladata s legáldásosabb munkája, — ha a Collegiumnak anyagilag leggyöngébb intézetét a jogakadémiát az évek óta folyó terveléseknek és határozatoknak megfelelőleg, mint az országban különben is egyetlen ág. hitv. ev. jogakadémiát szilárdabb alapokra fektethette volna. Erre remény is mutatkozott akkor, midőn a brassói 1889-iki kerületi gyűlés által a kerület és a Collegium közötti viszonyoknak szabályozására kiküldött bizottság az új püspökkel, ki annak az előtt is lelkes tagja volt, megkezdte a rendezést és a jogakadémiának megszilárdítását, a mi az egész Collegiumnak is előnyére vált volna; de a kerület, forrás hiányában, nem volt képes a jogakadémia fenntartási hiányát magára vállalni s csak az egyházegyetemnél és a magas kormánynál igért közbenjárást.

Ez iskolai évben összesen 417 tanuló iratkozott be, még pedig 30 theológus, 68 joghallgató, 270 főgymn. és 49 tanítóképzői tanuló. A 417-ből

70 tandijmentes, 50 ösztöndíjas. Ezen év eseményeinek tükrre, eltekintve a szokásos „Értesítő“-től a collegiumi jegyzőkönyv s azért annak lapjairól a következőkben tüntetjük fel a Collegium egy évi életének képét.

Az 1890. szept. 8-ik *pártfogásági közgyűlésen*, 1. elnök azt jelentette: hogy a vallás és közokt. miniszter Kiss Albert tanárjelöltet, ki egyedül pályázott és ajánlatott a classicaphilologiai tanszékre, kinevezte; 2. a téli tornacsarnok elkészült, — de képesített tornatanár nem jelentkezvén, a tornatanítás ideiglenesen lesz berendezve pótló tanárral; 3. a colleg. jogakadémia költségvetési előirányzata az 1890/91-ik. isk. évre 6082 frt 50 kr. szükségletet és 5764 frt 30 kr. fedezetet mutat; — a hiány a Rochlitz-féle alap rendelkezésre álló kamataiból lesz fedezendő. A főgymnasiumnál a kiadás 21.335 frt, bevétel 22.173 frt, fölösleg 818 frt; 4. majd rövid jelentést tesz az elnök a tiszai kerület 1890. aug. 28. és 29-én Jolsván tartott közgyűlésről, ismerteti főbb vonásaiban amaz elaboratumot, melyet a collegiumi s kerületi vegyes bizottság az e kettő közötti viszony szabályozására nézve kidolgozott s melynek főbb pontjai: a pártfogásági jogok egy részének a kerületre ruházása s a jogakadémiának évi 1800 frt erejéig a kerület által való gyámolítása. A kerületi gyűlés az elfogadott, *előleg elfogadott*, javaslatot a fedezeti források kijelölése végett utalta vissza a bizottsághoz. A pártfogóság tudomásul veszi a felügyelő jelentését s a bizottsági tárgyalásokban való további részvétellel az állandó választmányt bizza meg; — úgy azonban, hogy netaláni módosítások esetén az új tervezet könyomatilag sokszorozotva, minden pártfogónak megküldendő lesz; — végül 5. minthogy az újabb fejlemények a collegiumi pártfogóság fogalmát s határait bizonytalanokká tették, a mi könnyen a Collegium kárára válhatott volna, a Collegium szervezetén dolgozó bizottság megbízást nyert e kérdés tanulmányozására, e tekintetbeni jelentéstétele legközelebb elvárta.

Az 1890. nov. 16. áll. vál. gyűlésen jelentetett, hogy 1. B. e. Dessewffy Kálmán 300 frtot, Fuhrmann János és neje Miskolczról 200 frtot hagyományoztak a Collegiumnak, néh. Kuzmik Pál 1000 frtos hagyományát pedig az örökösök kifizették, valamint kifizettetett a Schneider József, budapesti kereskedő és neje szül. Mosánszky Zsuzsanna az 1888. évi febr. 7-en kihirdetett végrendelete szerint a Collegiumnak hagyott 2000 frt és a collegiumi tápintézetnek hagyott 2000 frt is.

2. Herfurth József, a coll. gymnasiumnak 40 év óta hűen szolgáló derék tanára hajlott koránál s testi törődöttségénél fogva három havi szabadságot kért, melyet a választmány megadott s kisegítő gyanánt Hazslinszky Rezső IV. éves bölcsészethallgató nyert alkalmazást.

3. Az állandó választmány, az érdekeltek által megállapítandó órákban, rendelkezésére bocsátotta a gymnasiumi tornacsarnokot a theol. és jogi ifjúságnak, s ez különösen az utóbbiaknál, a tornászati kedv örvendetes fellendülésére vezetett.

Az 1891. febr. 8. állandó vál. gyűlésen:

1. A collegiumi számvizsgáló bizottság jelentését tudomásul vették s a bizottság fáradhatlan elnökének, Farkas Lajos takarékpénztári vezérigazgatónak s összes tagjainak a buzgó munkásságért köszönetet szavaztak.

2. Zelenka Pál püspök kezdeményezésére tárgyalás alá került a tanítóképzőintézeti alumneumi növendékek jobb ellátása; ezzel kapcsolatban jelentette a felügyelő, hogy az utólagos jóváhagyás reményében intézkedett az egész tápintézet étkezésének javítása ügyében. Az állandó választmány kimondta, hogy az alumneumi és konviktusi étkezés közti különbség szűnjék meg s jövőre egységes konviktusi étkezés maradjon fenn. Az idevonatkozó tervezet kidolgozásával megbizta Mayer Endre jelenlegi s Ludmann Ottó volt tápint. gondnokot.

3. Szieber Ede tanker, főigazgató a módszeres értekezleti jegyzőkönyv tanúsága szerint meglegedését fejezte ki a gymnasium folytonos haladása s a tornacsarnok létesülése fölött, tanácsolta a physikai szertár nagyobb mérvű gyarapítását, melyre a betérjesztett tervezet alapján a választmány 599 frtot szavazott meg. A vall. és közokt. m. kir. miniszter a gymnasium fegyelmi s tanulmányi állapotát illetőleg meglegedését fejezte ki és tudomásul vette a tornatanítás ideiglenes rendezését.

Az 1891. márcz. 4. áll. választm. ülés fölolvastatta, tudomásul vette s a püspökhöz felterjeszteni rendelte Ludmann Ottónak és Mayer Endrének a tápintézetre vonatkozó tervezetét.

Az 1891. május 24-iki állandó vál. ülés főtárgyát Zelenka Pál püspök 1891. évi április 16-iki átirata, illetve Glauf Pál kerületi jegyzőnek a Collegium és a kerület közötti viszony rendezését tárgyzó munkálatra vonatkozó előadói véleménye képezte, mely a megállapodásokon jelentékeny módosításokat javasolt s kimondta, hogy az egyházkerület a jogakadémia fentartásához és erősítéséhez még szükséges évi 1800 frtot maga át nem vállalhatja s legfeljebb az egyházegyetemnél és a kormánynál ígért bizonytalan eredményű közbenjárást. Minthogy pedig a pártfogóságnak az önkormányzat körében contemplált áldozataival főczélja ép a jogakadémia teljes biztosítása volt s a Collegium az előadói tervezetben megjelölt forrásoknál, ha azok e célra egyáltalán megnyithatók az önkormányzati jogok megszorítása nélkül is remélte a kerület közbenjárását: ez alkalommal, bár legnagyobb sajnálattal, kénytelen volt a tárgyalásokat felfüggeszteni s a jogakadémiának fenntartásáról másként gondoskodni.

2. Herfurth József gymnasiumi tanár hajlott kora és egészségi állapota miatt, magát a jövő iskolai évre szabadságoltatni kérte. Kérelmét a választmány, a derék tanár érdemeinek teljes elismerése mellett, teljesíti és székét helyettesitanárral tölti be, kinek 900 frt fizetést fog adni, s két évi működése után, ha a követelményeknek megfelel, rendes tanári minőségben és fizetéssel alkalmazza.

3. A Dessewffy Arisztid-alap kamatjödelve, melyet Sárosvármegyec a jogakadémia segélyezésére fordít, az értékpapírok kamatozásának csökkenése folytán 800 frt helyett 692 frtban állapittatik meg.

4. Hálás köszönettel tudomásul vétetett, hogy Kósch Frigyesné és gyermekei a f. évi máj. hóban elhalálozott Kósch Frigyes által a jogakadémiára fizetett évi járuléknak tökéjét, mint „Kósch Frigyes-féle alapítványt” 200 frttal kifizették.

Az 1891. jun. 28-iki coll. pártf. közgyűlésen a Herfurth József szabadságolása folytán betöltendő tanszékre Szigethy Lajos választatott; a sa-

rospataki ev. ref. jogak. tanárrá választott Dr. Bartha Béla helyének betöltésére pályázat hirdettetett, a jegyzőségben pedig utódjává Dr. Szlávik Mátyás tétetett. Dr. Füzy Béla lemondván jogakad. magántanári állásáról, Dr. Sztéhlo János választatott ilyené.

Az 1891. aug. 15-iki coll. pártf. közgyűlésen Dr. Bartha Béla helye választás után Dr. Sarudy Vilmossal a Collegiumnak egykor jeles növendékével töltetett be.

Az 1891. évi aug. 20. és 21-ik napján Poprádon megtartott ev. tiszakerületi közgyűlés alkalmával, aug. 18-án d. e. az egyházkerület és az eperjesi Collegium közötti viszony szabályozásának előkészítésére kiküldött bizottság tartotta ülését, melynek megállapodásait azután a közgyűlés a XIII. pontban határozatilag a magáévá tette és így a maga részéről a szerződés alapját elfogadta s kimondta, hogy ha a Collegium is elfogadja a szerződést, akkor 1892. jan. 1-től a jogakadémia javára az 1000 frtot folyóvá teszi s az igazgatótanácsba az általa beválasztandó 12 tagot megválasztja.

Majd megtartatván aug. 20. 21. a közgyűlés, bejelentetett a XI. p. a. miszerint Ő felsége a király a zsinatnak 1891. decz. 5-ére Bpestre való egybehívását megengedte, mire azután a gyűlés a zsinati képviselők választása iránt intézkedett.

Az 1891. aug. 18-án Poprádon tartott ev. tiszakerületi tanári értekezlet a maga „szeretett“ elnökét Hörk Józsefet és egyik jeles tagját Pákh Károlyt jelölve ki a tanárok közül zsinati képviselőül, azok azután az egyházak s iskolák szavazatainak túlnyomó többségével csakugyan meg is választottak. (Hörk József 137, Pákh Károly 80 szavazattal).

A kerületi gyűlésnek ezen két fontosabb tárgyon kívül, csak is a folyó ügyeket kellett elintéznie.

Az 1891. évi szept. 23. és 24-ik napjain Budapesten tartott ev. egyetemes közgyűlés a küszöbön álló zsinatra való tekintetből több ügynek elintézését elhalasztotta, — több elvi kérdésnek eldöntését a zsinathoz utasította, — magát Ő Felsége zsinattartási engedélyét és azt, hogy *királyi biztost* ki nem küldött, „hódoló és hálás tisztelettel“ vette örvendetes tudomásul, (a 37. p. a.) s azután a maga részéről a zsinatnak előkészítéséről gondoskodott egy bizottság kiküldése után 40. p. a. Az 50. p. a. az *Aszódon felállítani szándékolt leánynevelő intézetre* vonatkozó ügyeket, az 51. p. a. a *Névtár* ügyét, — az 54 p. a. a lelkészitanítói állomások ügyét tárgyalta, — a 42. p. a. pedig az eperjesi ev. ker. collegiumi jogakadémiának 200 frtot utalványozott.

Az 1891/2-ik iskolai évet 1891. szept. 13-án Hazslinszky Frigyes nyitotta meg mint collegiumi igazgató összesen 438 tanulóval, 24 theol., 86 joghallg., 274 főgymn. és 54 tanítóképzői tanuló ifjuval. Tandijelengedésben 89, ösztöndíjban 50 tanuló részesült.

A mi a Collegiumnak ez évi életét illeti, arra nézve megjegyezzük, miszerint: az 1891. szept. 13-án tartott coll. pártfogósági közgyűlésen zsinati tanárképviselekre szavazván a Collegium, szavazatát a ker. tanári értekezlet által ajánlott Hörk József eperjesi és Pákh Károly iglói tanárookra adta. A Collegium és a kerület közötti viszony tekintetében a közgyűlés

a poprádi kerületi gyűlésen kötött szerződést (l. feljebb) elnöklő felügyelő Dr. Schmidt Gyula felvilágosító magyarázatai alapján elvileg elfogadta.

Az 1891. okt. 11-én tartott coll. áll. választmányi ülésen bejelentetvén az elhunyt Kósch Frigyesnek a coll. diszteremre hagyott ezer frtnyi kifizetett hagyománya a számvevőszék volt derék elnökével szemben mély kegyelettel köszönte meg a Collegium az elhunyt családjának a hagyomány készséges és már a kamatokkal való átadását.

Ugyanekkor a felülvizsgált coll. főgymn. törvények kinyomatása elrendeltetett; a m. k. tanügyi kormány 300 frtnyi rendkívüli segílyt adván a főgymnasiumnak, az köszönettel fogadtatott.

E közben összeült 1891. decz. 5-én az első magyarországi egyetemes ev. zsinat Budapesten Péchy Tamás tiszakerületi felügyelő és orsz. gyűlési elnök és Karsay Sándor dunántuli püspök választott elnökök vezetése alatt, kik mellett alelnökökül Fabinyi Theophil bányakerületi felügyelő és Zelenka Pál tiszai püspök működtek.

Itt még csak annyit említünk, hogy Hörk József coll. hittanítészeti dékán-tanár a tanügyi bizottság tagjává és a naplóbíráló bizottság tagjává és előadójává választatott.

A zsinat 1892. május 4-iki 6-ik ülésében tárgyalta az eperjesi Collegium kérvényét a kebelében fennálló jog- és államtudományi kar fenntartása és tovább fejlesztése tárgyában és azt azután kedvezően intézte el. (Lásd a magy. orsz. á. h. e. ker. egyh. alkotmánya. Budapest 1893. 62-ik lap, 222. §.)

Ezen zsinat történetét Thebusz János zólyomi ev. lelkész írta meg. „A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891—1894-ik országos zsinatának története. Írta Thebusz János Budapest; 1895⁶! czim alatt.

Az 1892. jan. 24-én tartott *Coll. pártfogósági közgyűlés* elfogadván a tiszai ev. egyházkerületnek poprádi közgyűlése XIII. ponjában hozott a Collegium és a kerület közötti viszonyt szabályozó határozatát és a t. némi pótlásokkal kiegészítvén, a pótlásokat a kerülethez elfogadás végett felterjesztette. Az államsegély felemelését a kormánynál kérelmezte. Az ev. zsinathoz a jogakadémia érdekében kérvényt intézett. Durst Győző ev. elemi tanítónak, hogy magát tornatanárrá képesítse, 60 frtot utalványozott.

Az 1892. ápr. 10-én tartott coll. áll. választmányi ülésen Zubrecz Pál tanszékére pályázat iratott ki.

Az 1892. jun. 26-iki coll. pártf. közgyűlésen más pályázó nem is jelentkezvén, ujjolag Zuberecz Pál, a ki „mindnyájunk meglegedésére töltötte be tanári hivatását“ választatott meg további 2 évi próbaidőre, míg tanári vizsgát tesz. A püspök az államsegély iránti kérelmet a többi kerületbeli középiskola hasontárgyu kérelmével együttesen, a kerületi gyűlésen tárgyalatni s egyszerre elintéztetni igérvén, — az erről szóló jelentés tudomásul vétetett. — A görögépítő tanfolyam folytán a kötelesnél több órát adó tanárok óránként évi 50 frttal fognak honoráltatni. — Az „Eperjesi Takarékpénztár“-nak 160 frtnyi adományáért köszönet szavaztatott. A kerülettel való szerződés tételeit elfogadja s a pótlásokat a „fejlesztés irányát jelzők“-nek s nem „szigorú feltételeknek“ kívánja tekinteni.

A coll. áll. igazgatóválasztmánynak 1892. aug. 21-iki ülésében az egy évi önkéntesi szolgálatot teljesíteni köteles lemondott Kiss Albert helyére Incze Béla okleveles tanár választatott meg.

Az 1892. évi aug. 18-án Dobsinán megtartott ev. tiszakerületi közgyűlés az e tárgyban aug. 16-án megtartott bizottsági ülés határozatainak elfogadásaival, végleg megállapította a XI. p. a. az eperjesi Collegium és a kerület közötti viszonyra vonatkozó szerződést és megválasztotta a maga részéről, a Collegium minden ügyeit intézendő collegiumi pártfogósági választmány tagjainak felét, 12-től, a következő tagokból: dr. Benczur Géza, Chotvács Endre, Csiskó János, Farbaky József, Gamauf György, Glauf Pál, Hörk József, Kéler Pál, Radvány István, Szentiványi Árpád, Terray Gyula és Topscher György. Ezen választmánynak egyházi elnöke Zelenka Pál püspök, világi elnöke dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő lett. Az eperjesi coll. főgymnasiumnak az államsegély felemelése iránti kérelmét a XLII. p. a. pártolólággal tetjesztette fel. „A zsinaton távol volt Hörk József dékántanárt helyettesített többi theol. tanároknak testvérics készségeért elismerését fejezte ki“ (l. jkv. XII. p. a.)

Az 1892. évi okt. 5. és 6. napjain Budapesten megtartott ev. egyetemes közgyűlésen az egyetemes felügyelő részletes jelentést tett az 1891. decz. 5-én megnyitott zsinati I. és az 1892. május hó 2-án megnyitott zsinati II. ülősszak végzett munkájáról; (l. 4. p.); az eperjesi coll. főgymn. kérelme az államsegély megemlése iránt a többi hasontárgyu kérelemmel együtt pártolólággal terjesztetett fel; (37. p.) a jogakadémiának segélyezése pedig kilátásba helyeztetett. (36. p. a.)

Mind a kerületi, mind pedig az egyetemes gyűlésen meglátzott a zsinat hatása.

Addig míg a zsinat minden irányban ki nem mondja a döntő szót, — nem akart egy sem elvi, vagy fontosabb ügyekben végleg határozni.

Az 1892/3-ik iskolai évben, melyet Hazslinszky Frigyes coll. igazgató 1892. szept. 11-én nyitott meg, a beírt coll. növendékek száma összesen 457, volt még pedig 21 theol., 99 joghallgató, 272 főgymnasiumi, 65 tanítóképzői tanuló. Ezek közül 82 tandíjelengedésben, 59 ösztöndíjban részesült.

Ezen iskolai évben a collegiumi izraelita tanulók, nevezetesen a főgymnasiumban, fellelkesülvén azon, hogy a Collegium tanári karának és ifjúságának sikerült az elmúlt években gyűjtés útján egy *református tanulók ösztöndíj alapját* létrehozni: egy *izraelita tanulók ösztöndíj alapjára* gyűjtést kezdettek és a coll. főgymnasiumi izr. vallásu tanulók ösztöndíj alapjára Propper Elek és Révai Miklós VIII. gymn. osztbeli tanulók összesen 1044 frtot gyűjtöttek, mihez Adler Etelka még 18 frt 14 krral járulván már az ezen évi kiosztandó összeghez, mindjárt ezen első évben 31 frt 70 kr. osztatott ki egy izr. gymn. tanulónak.

Ezen esztendőben különben még adományokat is kapott a Collegium: nevezetesen az »Eperjesi Takarékpénztár«-tól a szokásos évi összegben felül 100 frtot a jogakadémiára, a jogakadémiai tanári kartól a jogászok segély-egyletére 35 frt, dr. Schmidt Gyula colleg. felügyelőtől a coll. nagy könyvtári teremnek kifestésére s díszteremmé való átalakítására 200 frt, Szentiványi Árpád gömöri esp. felügyelőtől ugyanazon célra 50 frt stbi.

A mi különben a Collegiumnak ez évi bel- és küléletét illeti, arra nézve megjegyezzük, miszerint:

Az 1892. szept. 11-ki coll. pártfogósági közgyűlésen Zuberecz Pál lemondván, helyébe Kemény Árpád aszódi h. tanár választatott meg. Ekkor egyuttal bejelentette a coll. felügyelő »miszerint a dobsinai ker. közgyűlésen a Collegium és a ker. között immár véglegesen létesült az új szerződési viszony,« -- de az ezentul a Collegium ügyeit intézendő 24-es nagybizottságnak a Collegium által választandó 12 tagja csak a szerződés hivatalos szövegének megjelenése után fog megválasztatni.

Az 1892. okt. hó 30-án megtartott coll. rendkívüli pártfogósági közgyűlésben, elfogadtatván a dobsinai 1892. aug. 18-iki ev. tiszai ker. gyűlés XI. pontjában meghatározott »a két fél között létrejött szerződés természetét bíró«, a Collegium és a kerület közötti viszonyt szabályozó szervezet, mivel a dobsinai gyűlés az új szervezet értelmében a Collegium ügyeit intézendő 24 tagu, felében a kerület, felében a Collegium által választandó nagybizottság elnökségét és 12 tagját már megválasztotta: elnökül az érdemes püspököt Zelenka Pált kérvén fel s társelnökül Dr. Schmidt Gyula coll. felügyelőt nevezvén meg, a 12 tagot pedig a következők személyében, u. m.: Benczúr Géza, Chotvács Endre, Csiskó János, Farbaky József, Gamauf György, Glauf Pál, Hörk József, Kéler Pál, Radványi István, Szentiványi Árpád, Terray Gyula és Topscher György; annalfogva a Collegium is megválasztotta a maga 12 tagját: Mérey Aurél, Dr. Horváth Ödön, Ludmann Ottó, Farkas Lajos, Dessewffy Lajos, Kubinyi Albert, Bánó Árpád, Raisz Ede, Palugyai Gusztáv, Radványi Kálmán, Klefner Gyula és Dr. Mosászky Győző személyében

Erre azután a gondos püspök Zelenka Pál a collegiumi új szervezet az egyházkerületi körlevelekben kinyomatta és közététette, -- a hol az egész terjedelmében olvasható. (1893. XXXVI.)

Az 1892-ik évi egyh. kerületi közgyűlés jkve XI-ik pontjában tudomásul vévén az eperjesi e. ker. Collegium pártfogóságának az 1891-ki kerül. gyűlés jkvi XIII. pontjában foglalt határozatához való hozzájárulását, -- a 18 pontból álló egyezséget szerződés természetűnek jelentette ki, -- annak életbeléptetése kezdő idejéül 1892. szept. 1-ső napját tűzte ki, ugyanazon szerződés értelmében pedig a 2 elnököt és a 12 választmányi tagot megválasztotta. Ezen határozat folytán bekövetkezett püspöki felhívásra a Collegium pártfogósága a maga részéről is beválasztván a közös választmányba 12 tagot, 1892. okt. 30-án, ezen 24 tagból álló pártfogósági közös választmány, -- mint igazgató választmány -- 1893. június hó 1., 2. napjain megtartotta első ülését Eperjesen s abban a szükségelt teendőket elvégezte. Nevezetesen: a szerződés 18-ik pontjához való alkalmazkodással 45 pontból álló szabályzatot állapított meg, mely az 1893-iki XXXVI-ik egyházkerületi körlevélben egész terjedelmében -- nyomtatásban is megjelent s azt az 1893. szept. 21., 22. egyházker. közgyűlés jóváhagyása alá terjesztette, e közgyűlés pedig, mely Tátrafüreden tartatott meg, azt némi módosítással elfogadta s így ezen új collegiumi szervezetet, melynek folytán a Collegium czime ezentul: »a tiszai á h. ev. egyh. kerület Collegiuma (főtanodája) Eperjesen« -- lett -- életbeléptette. Ugyanezen 1893. jun. 1.

2. Zelenka Pál püspök, egyházi elnök jelenlétében megtartott igazgatóválasztmányi ülés megköszönvén Dr. Horváth Ödönnek és Dr. Szlávik Mátyásnak a 45 pontból álló szabályzat végleges szövegezése körüli fáradozását, — az új szervezet értelmében megválasztotta a Collegium bizottságait, tisztviselőit, igazgatóit és dékánjait, még pedig a kiküldött kijelölő bizottság javaslatai értelmében, nevezetesen: coll. igazgatóvá 1 évre Dr. Horváth Ödönt s annak ismételt lemondása után Hörk Józsefet az eddigi theol. dékánt, theol. dékánná Mayer Endre, — jogakad. dékánná Dr. Horváth Ödön; gymn. igazgatóvá Ludmann Otto, tanítóképzőintézeti igazgatóvá Gamauf György, coll. jegyzővé dr. Szlávik Mátyás, pénztárossá és könyvtárossá Flórián Jakab, tápintézeti gondnokká Mayer Endre, muzeumi őrré Hazslinszky Frigyes és Husz Ármin, a Szirmay könyvtárörévé Hazslinszky Frigyes tanárokat, coll. ügyészé: Klefner Gyula ügyvédet, coll. orvosokká: Dr. Krayzell Aurél, Dr. Lakner Árpád és Dr. Mosászky Titusz orvosokat. Majd szabályozván a *végrehajtó bizottság* teendőjét, annak tagjaivá 3 évre: Szentiványi Árpád, Benczur Géza, Csiskó János, Kubinyi Albert, Mérey Aurél és Palugyay Gusztáv ig. választmányi tagokat és a coll. tisztviselőit; a *pénzügyi bizottságba*: Mérey Aurél elnök, Dessewffy Lajos, dr. Mosászky Győző, pottagokká: Bánó Árpád és dr. Horváth Ödön ig. választmányi tagokat; a *számvizsgáló bizottságba*: Farkas Lajos elnök, Radványi Kálmán, Raisz Ede és Glauf Pál ig. választm. tagokat. A lelépett Hazslinszky Frigyes coll. igazgatónak forró köszönetet szavazott. A jogtanárok fizetését évi 200 frttal megemelte. A coll. közös kiadásokhoz való hozzájárulásra az eddigelé kerületi két intézetet: a theológiát és a tanítóképzőt kötelezte; Herfurth József gymn. tanár szabadságolását további egy évre kimondotta, Szigethy Lajost pedig r. gymn. tanári jelleggel és fizetéssel látta el; Incze Bélának class. philol. gymn. tanszékre még egy évre való kinevezését a cult. ministernél ajánlatba hozta.

Herfurth Józsefnek 3000 kötetnyi történeti könyvtárát és körülbelül 6500 frtot érő éremgyűjteményét, melyet az »hálából mint egykori tanítvány s 40 éven túli tanár, 35 évi gondos és szerencsés gyűjtésének az eredményét« — a Collegiumnak adományozott, »a legnagyobb elismeréssel s legforróbb köszönettel fogadta.«

A coll. igazgató-választmány 1893. jun. 30-án tartott ülése az elhalt Fabriczy János helyére Simkó Endrét választotta tanítóképző intézeti tanáruul, az elhalt Klein János helyét pedig ideiglenesen Zsámbor Pál theol. logus töltvén be, annak jutalmat adott.

Az ezen iskolai évről szóló coll. »Értesítő« a Gamauf György tollából közli az elhunyt »Fabriczy János emlékezetét« is, a ki 1893. febr. 25-ig tanított.

Az 1893. évi szept. 21. és 22-én Új-Tátrafüreden megtartott egyházkerületi közgyűlés már az új zsinati törvénynek megfelelőleg — *képviselési alapon*, — és nem a régi testületi alapon alakult meg. (A zsinat ez évben tartotta meg febr. 7—10-ig 3-ik és május hó 4—7-ig 4-ik ülésszakát.) A zsinati törvényeknek megfelelő kerületi szabályrendeleteket kívánván alkotni, 6 javaslatot dolgoztatott ki s a maga bizottságait már az új törvény értelmében állította össze, így a ker. törvényszéket is a VIII. p. a. mely-

nek tagjaivá Dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő és Hörk József coll. igazgató is lett; így a számvevőszéket is, melynek tagjává Flórián Jakab coll. pénztáros és tanár is lett (l. X. p. a.); az egyetemes gyűlésre ugyanazon alapon Ludmann Otto coll. főgymnasiumi igazgató-tanárt küldötte ki (l. XIII. p. a.) az eperjesi Collegium és a kerület között kötött szerződést a zsinati törvénnyel összhangzásba hozta, egyházi elnökéül továbbra is Zelenka Pál püspököt kérvén és nyervén meg; (l. XX. p. a.) a tanítóképzőintézethez gyakorló iskolát kíván állíttatni (l. XXII. p. a.) a magyar állam ezredéves fenállásának megünneplése iránt a m. kir. kereskedelemügyi ministertől jött felhívásra, mindent elkövetni ígérkezik, a mivel ez ügyet és az ezzel kapcsolatban rendezendő kiállítást a maga körében előmozdithatja; (l. XXIX. p. a.) kerületi középiskolai, tanítóképzői és jogakadémiai tanárainak, a magas kormány által felállítani szándékolt, országos nyugdíjintézetbe való belépéshez szükséges, illetékes főhatósági beleegyezést megadta; (l. XXXII. p. a.) tudomásul vette, hogy a püspök kebelbeli isk. igazgatókat is szándékozik a kebelbeli főgymnasiumokhoz érettségi vizsgálati elnökökkel kiküldeni és olyanul a késmárki ev. lyceumhoz ez évben Hörk József eperjesi coll. igazgatót küldötte ki (l. a XXXIV. p. a.) a kerületben fenálló iskolák állapotáról szóló jelentéseért, az adatok gondos összeállításaért Hörk Józsefnek köszönetet szavazott (l. XXXVIII. p. a.); a zavarba jött ker. nyugdíjintézet bajának orvoslása iránt intézkedést tett; (l. a XLII. p. a.) a rózsnyói ker. leányiskolának ker. *polgári leányiskolává* való felfokozására nézve lépéseket tett, — egy bizottságot küldvén ki, hogy az a rózsnyói ev. egyházzal ez iránt tanácskozzék s azután javaslatot tegyen. (l. a XXVII. p. a.)

Az 1893. évi okt. 4., 5., 6. napjain Bpsten tartott ev. egyetemes közgyűlésen, mivel b. Prónay Dezső időközben lemondott volt egyetemes felügyelői állásáról és a zsinat által teremtetett új viszonyok között új megbízatást kívánt, — a minthogy új alapon alakult meg, — t. i. a zsinati törvénynek alapján maga az egész egyetem tisztikara, — minden bizottsága, és ezen közgyűlése is, — a 9-ik pont alatt kiküldetvén az egyetemes felügyelőre beadott szavazatokat összeszámláló-bizottság s jelentetvén, miszerint 1300 szavazatból 1120 szavazattal újra báró Prónay Dezső az érdekes volt felügyelő választatott meg, — annak a közgyűlésbe hívására, — mert eltávozott és az elnöki helyet Péchy Tamásnak engedte volt át, — a szavazatszedő bizottság küldetvén ki, — a megjelent b. Prónay Dezső nagy lelkesedéssel üdvözöltetett és iktattatott be egyetemes felügyelői tisztébe. (l. a 17., 18., 19. p. a.) Majd bizottságot küldött ki az egyetemes gyűlés a *kerületek kikerekítésére*, (l. a 25. p. a.) melynek, valamint a *tanügyi bizottságnak is* (l. az 54. p. a.) Hörk József coll. igazgató is tagjává választatott; az eperjesi coll. jogakadémiának segélyezését a 61. p. a. elhatározta és kimondotta ezen egyetemes gyűlés; — a zsinati törvények életbe lépése folytán szükséges intézkedések megtételére, — nevezetesen: egyetemes szabályrendeletek elkészítésére, — ugyanazon bizottságot küldötte ki, — (l. a 72. p. a.) — melyet a kerületek kikerekítésének keresztülvitele tekintetében javaslat tételre utasított volt. (l. a 25. p. a.)

Az 1893–94-iki iskolai évet a békés, egyetértő munkálkodás és a

lelkes ünneplés jellemzi. Az ünneplés — kivéven az egész magyar hazát ért nagy gyászt — mindig örömnepet jelzett.

Még meg sem nyitotta a coll. igazgató Hörk József az iskolai évet, a tanári kar már is a késmárki Lyceummal ünnepelte szept. 3-án annak új épülete felavatásának örömnepét.

A sok helyütt agodalmat és tanítási szünetet okozott cholera Eperjes vidékét megkimélvén, a Collegium zavartalanul folytathatta a szept. 4-ével megkezdett munkát és zavartalan örömmel szavazhatta meg szept. 5-én a közös coll. tanári értekezlet, miszerint szíves készséggel és kezdeményezője gróf Csáky Albin miniszterrel szemben érzett és írásban is kifejezett mély hálával járul a felekezeti iskolák tanárai állami nyugdíjintézete eszméjének megvalósításához.

Ilyen kedvező auspiciumok között nyitotta meg a coll. ig. szept. 10-én az isk. évet egy beszéddel, melyben a coll. 4 intézetének és a 4 evangelista symbolumainak egyezéséről szólt. Majd megtartotta a coll. igazgató-választmány is a maga isk. évet előkészítő ülését szept. 16-án, a midőn is az 1893. aug. 23-iki igazg. vál. gyűlésen megválasztott Perényi Vilmos főgymn. és Simkó Endre tanítóképző intézeti tanárok a szabályszerű tanári esküt letették és a választmány örömmel vette tudomásul a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1893. aug. 12-én kelt 37.761. sz. a. leiratát a felekezeti és községi stb. tanárok nyugdíjintézete tárgyában s elvállalta a kívánt s a feltételek által szabott fizetési kötelezettséget. Nov. 3-án foglalta el helyét a minister beleegyezésének reményében az 1893. szept. 16-iki igazgató-választmányi ülésen, — melyen Hazslinszky Frigyes tekintettel egészségi állapotára szabadságoltatott s a muzeumőri tisztt. Perényi Vilmosra bízott, — megválasztott főgymn. tanár: Bielek Dezső.

Ekkor már elárasztotta az országot a Jókai Mór 50 éves írói örömnepének édes láza, és a Collegium »Magyar Társasága« már 1893. decz. 10-én ülte meg a nagy író emlékünnept. Később azután követték példáját — nagy lelkesedéssel — a coll. intézetek valamennyi önképző és irodalmi körei, egyesületei. Hogy az öröm még nagyobb legyen, azonkívül, hogy kilátásba helyeztetett, miszerint Eperjes sz. k. város egy példányt ad a Collegiumnak Jókai műveinek diszkiadásából, 1893. decz. 30-ikán Orczy Gyula Heő-Bábaról, mint e coll. egykori, hálás tanítványa ajándékozta meg a Collegiumot Jókai Mór műveinek 200 frtos diszpéldányával. Hasonlót tett Rónay Albert Hrabóczról. A koszorús író 1894. jan. 6-iki országos nagy örömnepén Bpsten jelen volt a Collegium derék felügyelője: dr. Schmidt Gyula is.

Majd megindul az országban a nagy liberális mozgalom. Az egyházpolitikai törvényjavaslatok megmozgatják a szabadelvűek táborát. Maga a szabadelvűség nagy apostola: Kossuth Lajos is védelmére kél a polgári házasságnak egy gyönyörű levélben, melyért őt 1894. febr. 24-én a coll. tanári kar táviratilag üdvözölte.

A szabadelvű mozgalom közben lelkesedéssel csatlakozik a coll. tanári kar 50 frttal az alapítók közzé lépven, a debreczeni ev. ref. kartársakhoz, a kik egy »Protestáns Tanár-egyletet« kívánnak megállapítani; még nagyobb örömmel vesz részt a márczius 4-iki országos szabadelvű

nagy gyűlésen és pedig nem csak távirati üdvözléssel, hanem dr. Horváth Ödön dékán jogtanár által képviselőileg is.

De ezen nagy mozgalom, ezen nemes lelkesedés örömét nemsokára lelohasztja egy nagyon lesújtó aggodalom. A szabad eszmék nagy apostola beteg. A szabadság atyja: Kossuth Lajos meghalt 1894. márcz. 20-án. Feljajdul a nemzet fájdalomban! Vele sir a Collegium is, s 1894. ápr. 1-én Bpsten megtartott temetésén nem egy tagja van jelen!! Maga a Collegium is fényes emlékünnepelet rendez, emlékének az eperjesi ev. egyházzal egyetértve ápr. 8-án. Ezen ünnepélynek lefolyása a következő volt. 1. a *templomban*: a) Karének, énekelte az Eperjesi Dalárda; b) Ima mondotta dr. Szlávik Mátyás; c) Áldás, mondotta Sztehló János főesperes; d) Karének énekelte az Eperjesi Dalárda. 2. a *Collegiumban*. A collegiumi gyászünnepelet sorrendje; a) Ének »Miért oly borús . . .« énekelte a tanítóképző intézeti ifjúság; b) Szavalat »Kossuth emlékére«, irta Csengey Gusztáv, előadta Bielek István joghallgató; c) Beszéd, mondotta Hörk József coll. igazgató; d) Szavalat »Kossuth L. halálára« Imrey Jánostól, előadta Krmann Lajos theol.; e) Ének. Tavasz elmúlt (Kossuth nóta), énekelte a főgymnasiumi dalkar. Hörk József beszéde azután nyomtatásban is megjelent egy »Kossuth Lajos Eperjesen« című füzetben Eperjesen 1894.

Még a nagy gyász közben tartotta meg ülését ismét ápr. 3-án a coll. igazg. választmány s adott Kossuth Lajos, a Collegium ezen volt jeles tanítványa, a hazai nagy fia elhunyt feletti fájdalomának kifejezést jegyzőkönyvi külön pontban, egyúttal 20 frtot szavazván meg Kossuth Lajos szobrára és egy Kossuth Lajos-alapítvány létesítését határozván el. Az erről szóló jkvi pont így szól: »A gyűlés őszinte szívvvel osztozván a gyász és fájdalom érzésében Kossuth Lajos nagy hazánkfiának, az 1848-as reformok önzetlen és hatalmas előharczosának emlékezetét, nem különben az elhunyt felett érzett legőszintébb fájalmát és részvétét jkvilleg megörökíteni határozza.«

Ezen időben érte a Collegium főgymnasiumát s vele az egész Collegiumot is azon veszteség, hogy egyik derék tanárát dr. Serédi P. Lajost, a közös tanári értekezletek 8 év óta buzgó jegyzőjét a pozsonyi ev. Lyceum tanáruvá választván meg, az itteni állásáról *lemondott*, a mit az 1893. ápr. 3-iki vál. ülés »sajnos tudomásul« vett.

Ekkor küldötte meg igen becses ajándékát Hódmező-Vásárhelyről a Collegium egy jó akarója: Kovács Ferencz, a maga »Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla ker. üléseinek naplója« című 6 kötetes nagy művét.

Ezen szép ajándékhoz csatlakozik még szebb ajándékul 1894. ápr. 18-án a nemeslelkű Bredeczky Mór a coll. jogakadémiára tett 2000 frtnyi alapítványa. Melyhez járult a Tardy István hagyatéka 100 frt a Convictusra és az Eperjesi-Takarék-pénztár szokásos adománya 160 frt, közte 100 frt a coll. jogakadémiára; és végül és főképen a tanügyi kormány hálás köszönettel fogadott azon intézkedése, miszerint a coll. főgymn. államsegélyét 1300 frttal 8700 frtról évi 10 ezer frtra emelte, a minek következtében azután 1894. ápr. 3-án Szigethy Lajos tanár véglegesítve lett s 3 tanári állásra pályázat hirdettetett.

1894. ápr. 28-án ünnepelték a magyar tanférfiak dr. Klamarik János ministeri tanácsos 40 évi tanügyi hasznos és kiváló szolgálatának örömnépét, melyben a coll. főgymnasium is, részben a Klamarik alapítványhoz adományával, másrészt pedig az ünnepelthez intézett s nagy érdemeit nélkülöken méltató udvozlettel vett részt.

Ezen üdvözlő iratra az ünnepelt a következő levélben felelt: »Tekintetes Tanári Testület! Méltóztassanak legbensőbb köszönetemet elfogadni szíves megemlékezésükért szolgálatom 40-ik évfordulója alkalmából. E megtisztelés egy oly tanintézettől, mely nagy munkát végzett és végez a magyar kultúra érdekében, nagy kincs rám nézve és én iparkodni fogok jó indulatukat megérdemelni. Kérem méltóztassanak továbbra is támogatásban részesíteni, hogy nehéz kötelességemnek kellőleg megfelelhessenek. Adjon az ég az Eperjesi Collegiumnak a fényes múlthoz és jelenhez még fényesebb jövőt! — Bpest 1894. május 27. — dr. Klamarik János, ministeri tanácsos.«

Az adakozás ez évben különösen szépen jellemzi Collegiumunk tanári karát és ifjuságát, mert a szokásos segélyegyleti, gyámintézeti és árvaházi gyűjtéseken kívül adakozott a kerületi árviz károsult lelkészek, a Tóth Kálmán szobra, a báró Jósika Miklós szobra javára és főképen a Kossuth Lajos emlékének megörökítésére. Ez utóbbi adakozás, melynek főösszege — eredménye 285 frt 36 kr. közölve van az ezen évi »Értésítőben«, — melyben egyuttal Kossuth Lajos osztályzata eperjesi ev. ker. coll. tanuló korából az 1816/17., 1817/18. és 1818/19-iki iskolai évekből közölve van.

Ezen iskolai évben a coll. gyámintézet is szervezkedett s mint önálló intézet elnökéül: Hörk József coll. igazgatót, pénztárossául Husz Ármint, jegyzőjeül dr. Serédi P. Lajost választotta.

A Collegium ifjuságának létszáma ez évben 521 volt, még pedig 19 theol., 114 joghallgató, 296 főgymnasiumi és 92 tanítóképző intézeti tanuló. Ezek közül 87 részesült tandíjelengedésben, 64 pedig ösztöndíjban.

A coll. jegyzőkönyvek alapján felemlítjük még, miszerint az 1894. jul. 24-én tartott igazgató-válaszmányi ülésen a szervezet értelmében — 34. p. — minden tanév végén lévén megválasztandó a coll. igazgatója, ilyenné az 1894/95-ik tanévre a tanári kar által egyhangulag ajánlott Hörk József theol. tanár »titkos szavazattal és egyhangulag« újra megválasztatott.

Majd a tanító-képző mellé állítandó gyakorló iskola előkészítése vétegett tervbe s tárgyalások folytak az eperjesi magyar tót egyházzal; azután a coll. főgymn. tanárok fizetése emeltetett 100—100 frttal, a coll. ephorussé pedig 50 frttal.

Az 1894. máj. 17-én Miskolczon megtartott rendkívüli tiszakerületi gyűlésen az I. p. a »Kossuth Lajos soha el nem homályosuló fényes érdemeinek a jegyzőkönyv lapjain a hazafias kegyelet könnyeivel áztatott emlékoszlopot emel s hazafias fájdalmának a családhoz intézet részvét iratban is kifejezést ad« — a kerület. Az V. p. a. az egyházmegyék, a VII p. a. az egyházkerületek »arányosításáról,« (Kikerekítés), a XV. p. a. az 1848. XX. t. cz. által hangoztatott jogegyenlőség érvényre emeltetése iránt teendő lépésekről — tanácskozott.

Az 1894. szept. 20. és 21-ik napján Kassán megtartott rendes évi közgyűlésén az ev. tiszai kerület egyetemes főjegyzővé választott főjegyzőjének Farbak Józsefnek 25 évi működését jkvben örökitette meg s a lemondónak köszönetet mondván, azt egy szép emlékekkel, ezüst tintatartóval ajándékozta meg. (III. p. a.) Az egyházmegyék kikerekítéséről (a XI. p. a.) szóló javaslatot »ez idő szerint a napi rendről levette«, — a lelkészek alkalmazásáról szóló szabályrendeleti javaslatot (a XII p. a.) megállapította és az egyetemes gyűléshez terjesztette fel; »az eperjesi ker. Collegiumot kormányzó egyházkerületi igazgató-választmány szabályrendeleti javaslata« jóváhagyatván s életbeléptetése határozatilag kimondatván, (XVI. p. a.), a püspök lemondott választmányi elnöki tisztéről, helyébe Glauf Pál, annak helyére ig. vál. tagnak pedig Strauch Béla választatott.

A jogakadémián felállítandó 6-ik rend. tanári szék iránti kérelem az egyetemes gyűléshez terjesztett fel. A (XXII. p. a.) az eperjesi coll. főgymnasium állam segélyének 2000 frttal történt emelését örvendetes tudomásul vette, ugy szinte a (XXIII. p. a.) örvendetes tudomásul vette az 1894. évi XXVII. t. cz. meghozatalát s életbeléptetését, mely a felekezeti tanárok országos nyugdíjaztatása iránt intézkedik — s lépést tett az iránt, hogy az ezen nyugdíjban részesülendők miképen rendezhessék a kerületi nyugdíjintézethez való viszonyukat. A (XXVI. p. a.) említettik, miszerint Hörk József coll. igazgató — Nyíregyházán volt az érettségijél kerületi biztos-elnök. A IX-ik p. a. a távozó nagy miniszterhez, gróf Csáky Albinhoz búcsúiratot, a miniszterre lett báró Eötvös Loránthoz üdvözlő iratot intézett.

Az 1894-ik évi május hó 23. és 24-ik napjain Budapesten tartott rendkívüli ev. egyetemes közgyűlésén az I. p. a. Kossuth Lajos emléke jkvbe iktattatott, ugy szinte báró Vay Miklós emléke is. (III. p. a.) A kerületek kikerekítése tárgyában hozott (a bizottsági javaslaton alapuló) határozatát a zsinathoz terjesztette fel (XII. p. a.) a közgyűlés.

A zsinat azután a maga ötödik ülésszakában 1894. jun. 7—10-ig elfogadta s berekesztő ülésszakában ki is hirdette a kerületek kikerekítésére vonatkozó törvényjavaslatát, mely az által, hogy Ő felsége a király által szentesítetett, — törvényynyé lett. Ennek következtében az ev. tiszai kerülethez Liptó- és Árva megyék csatoltattak.

Az 1894. nov. 8—11-ik napján Budapesten megtartott renedes ev. egyetemes gyűlés a 43. p. a. az eperjesi jogakadémiát ujra segélyezni kívánta, különben pedig a zsinati törvények végrehajtásával foglalkozott és folyó ügyeit intézte el.

Az 1894—95. iskolai évet a Collegiumban legrövidebben és legtalálókbban így lehetne jellemezni: a jövő előkészítése; mert hiszen a theologián az ev. egyetemes gyűlés kiküldött bizottsága, (lásd az 1894. májusi közgyűlés 5, 6 és 14. pontját) az ev. egyetemes közalap forrásaiból, a tanárok szebb jövőjének biztosítása céljából, segélyt helyez kilátásba; a jogakadémián az igazg. választmány egy új tanszék felállítását határozza el; a főgymnasiumon a magyar tanügyi kormány nagylelkűsége a coll. előljáróság kérelmének kegyes meghallgatásával az államsegélynek tetemes felemelése iránt intézkedik: s végül a tanítóképző intézeten maga az ev.

tiszai kerület kiprobált erélyű és bölcsességű püspöke Zelenka Pál személyes közbenjárásával igyekszik biztosítani a IV. tanfolyam felállítását.

Mivel egy-egy intézet egy-egy iskolai évének története nem más, mint az illető intézet egy évének krónikája, ezen jelleme elibénk írja az elbeszélésnek módját. A krónika az időrendhez szabja magát. Elbeszélésünkben tehát mi is az idő rendet fogjuk követni.

Hogy az 1894–95-ki isk. év zavartalan menete biztosítva legyen az igazgató-választmányi üléstől nyert megbízás folytán az 1894. jun. 29-ki és az 1894-ki aug. 8-ki főgymnasiumi tanárválasztó végrehajtó bizottsági ülésen és a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezése útján ki lettek töltve az üresedésben volt tanári állások: Groó Vilmosnak megválasztásával és dr. Hazslinszky Rezsőnek s Kubányi Bélának ugyancsak főgymn. tanárokkul való kinevezésével.

Majd a szabályszerű beírások, törvényolvasás, leczkerendközlés stb. végeztével megtartotta a Collegium az isk. évnyitó ünnepélyt; 1894. szept. 9-én a coll. igazgató évnyitó beszédével, mely a Feszty Árpád »Honfoglalás« című nagyszerű körképéből vette tárgyát.

Rögtön utána következett Husz Ármin 25 évi tanári működésének jubileuma, a midőn is a nevezett főgymn. tanár lakásán megjelenvén, a coll. tanári kar, azt egy arany gyűrűvel új 25 évre jegyezte el magának és az intézetnek.

Erre 1894. szept. 16-án a magyar közélet és tudományosság barátainak sorába állott a coll. tanári kar és a kettő körül halhatatlan érdemeket szerzett Pulszky Ferenczet, a magyar nemzeti muzeum igazgatóját, hosszú-hosszu éveken át a Collegium volt felügyelőjét és mindenkor áldozatkész lelkes barátját üdvözölte születése 80-ik évfordulóján.

Az 1894. szept. 18. s következő napjain Kassán megtartott ev. tiszai ker. gyűlésen, melyen a Collegium viszonya a nevezett kerülethez végleg szabályoztatott, azon változás állott be a Collegium kormányzatában, hogy lemondott eddigi buzgó, böles egyházi elnöke, Zelenka Pál helyére a nagyérdemű kishonti főesperes, ker. főjegyző és pénztáros, Glauf Pál választatott meg. A Collegium a mint hálás köszönettel tekintett a múlt évekre, Zelenka Pál püspök működésére épen úgy bizalommal tekintett Glauf Pál egyházi elnök a jövőben kifejtendő munkássága elé.

1894. okt. 30-án azon csapás érte a Collegiumot, hogy elvesztette egykori volt tanárát, utóbbi időben a theol. hallgatóknak és az algymn. ifjuságnak énektanítóját, Mikolík Gyulát, ki tanítói nyugalmaztatása után is szívesen foglalkozott kedvencz tárgyával, az egyházi ének reformálásával és betanításával. A coll. tanári kar, valamint a theol. testület kószorut helyezett a boldogult Koporsójára, helyének betöltése iránt pedig akképen intézkedett a coll. előjáróság, hogy a theol. ifjuságnak az egyházi énekben való képzését Simkó Endre tanító-képző intézeti rendes tanárra s a gymnasiumi ifjuságnak az éneklésben való gyakorlását Szánik Ernő, egyházi rendes tanítóra bízta.

Az 1895-ik évet azzal kezdte a coll. tanári kar, hogy szívből üdvözölte jan. 9-én egyik tagját, dr. Horváth Ödön, jogakadémiai dékán-tanárt azon alkalomból, hogy szaktárgyából, a magyar közjogból az egyetemi

magántanári képesítést megnyerte s abban a m. kir. vallás- és közokt. ügyi miniszter által is megerősített.

1895. febr. 14. s köv. napjain Bpsten egy az ev. egyetemes gyűlés által kiküldött bizottság (1894. máj. 14. jkv. p. a.) kilátásba helyezi az eperjesi theologia, jogakadémia és tanító-képző egyetemes segélyezését.

1895. évi febr. 25.-ki értekezletében a coll. tanári kar »egyhangulag elhatározta, hogy Zsilinszky Mihálynak, mint a Collegium lelkes barátjának és a hazai prot. iskolai ügy fenkölt szellemű és kipróbált harcosának átíratí üdvözetet küld azon alkalmából, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz államtitkárra kineveztetett.« (Jkv. 3. p.)

1895. márcz. 10—13. napjain megtartotta a coll. főgymnásiumban szabályszerű iskola látogatását Szieber Ede kir. tanácsos, kassai tankerületi főigazgató.

Majd jött a márczius 15.-dike, a lelkesedés napja s ekkor a coll. ifjuság, nemcsak a Colleginmban tartott hazafias emlékünnepelelyel emlékezett meg a nagy napokról, hanem az akadémiái fiatalság templomi ünnepelelyével is. Este pedig a joghallgatók fáklyás menetet rendeztek, mely alkalmal az egész város fényesen volt kivilágítva.

1895. márcz. 20.-án a coll. »Magyar társaság« tartott gyászünnepelelyt Kossuth Lajos halálának évfordulóján, melyen dr. Szigethy Lajos elnök mondott beszédet. Kossuth Lajos temetésének évfordulóján 1895. ápril 1.-én pedig a jogakadémiái ifjuság gyász isteni tiszteletén dr. Szlávik Mátyás mondott gyászimát. 1895. ápril. 3.-án megjelent Eperjesen az ev. tiszaker. érdeemes püspöke, Zelenka Pál és tárgyalásokat folytatott a 2 helybeli ev egyházzal a tanító képző intézetben felállítandó rendszeres gyakorló iskola ügyében.

Ápr. 11.-én a hazai összes felekezeti iskolák Bpsten d. e. 10 órakor egy Csáky ünnepelelyt rendeztek, melyen Magyarország volt, érdekekben gazdag, cultusminiszterének, gróf Csáky Albinnak egy művészi kivitelű »Emlék-albumot« nyujtottak át azon nagy hálának csekély jeléül, melyet minden magyar, nevezetesen prot. tanár vele szemben, mint a nem állami tanárok nyugdíjintézetének megteremtőjével szemben érez. Ezen ünnepelelyen s az ugyancsak Budapesten ápril. 11.-én d. u. 4 órakor tartott »II.-ik magyar tanügyi congressusi előkészítő ülésen« is a Collegiumot a főgymnásiumnak fáradhatlan, derék igazgatója Ludmann Ottó képviselte.

1895. ápril. 29. s köv. napjain a Collegiumban időzött dr. Heinrich Gusztáv, a nagynevű tudós és író, nagyhirű egyetemi tanár, mint a közoktatásügyi kormány képviselője, hogy ismert bölcsességével és gyakorlott élelslátásával megállapítsa azon feltételeket, melyek alatt a közoktatásügyi kormány a főgymnásiumnak államsegélyét megemelni hajlandó.

Az új szerződési tervezet ápril. 30.-án iratott alá. Hogy a főgymnásium érdekében ilyen hatalmas lépés tétetett előre, az fellelkesítette a coll. igazg. választmányt s 1895. máj. 8.-án megtartott ülésén kimondotta egy új tanszéknak, a nagy számu hallgatósággal bíró, szépen felvirágzott coll. jogakadémián való szervezését és hogy a hol csak essközölheti, munkálja intézete tanárainak javát, felterjesztette mindazon okmányokat, melyek a felekezeti és községi tanárok nyugdíjintézetéről szóló törvény értelmében

megkívántatnak s így a maga és az illetékes jogakadémiai, főgymnasiumi tanítóképzői tanárkarok részéről is teljesen és a szabályszerű időben elkészíti a nevezett törvénynek a Collegium körében való életbeléptetését.

Mielőtt még a vizsgálatok komoly munkát és nyugodt meggondolást kívánó ideje beállott volna, pünkösöd keddjén, jun. 4-én, 1895. a főgymn. tanárkar az ifjúsággal tanulmányutat tett Göllniczbányára és annak bányavidékére s ugyancsak a pünkösdi szünnapok alatt a tanítóképzői ifiúság tanárainak vezetése alatt a Dubnik melletti opálbányákhoz s a theologia hallgatói tanáraikkal a cseméthei fürdőbe tettek kirándulást.

A mi a Collegium bel- és küléletét illeti, arra nézve a coll. jegyzőkönyvek alapján megjegyezzük, hogy a coll. igazgató választmány 1894. szept. 17-ki ülésén a püspök elnök jelentette, miszerint a gyakorló iskola ügyében folytatott tárgyalások eredményre nem vezettek s azért a helybeli magyar-német ev. egyház két tanítóját vette segítségül a tanítóképzőbe a növendékek gyakorlati kiképzéséhez. Ugyanekkor elintéztetett a felekezeti tanárok országos nyugdíját biztosító törvény értelmében szükséges minden teendő; *Eln. Károly* volt ev. lelkész a Collegium tápintézetének 400 frt, a coll. theológiának ösztöndíjra 2177 frtra felszaporodott kétezer frtot hagyományozván, emléke a coll. jegyzőkönyvben megörökített. Kimondatott, miszerint a coll. számadások ezentul nem tanévek, hanem polgári évek szerint vezetendők és vizsgálándók.

Az 1895. máj. 8-dikán megtartott igazgató választmányi ülésén a lelépő egyházi elnöknek, Zelenka Pál püspöknek, működéseért jegyzőkönyvileg köszönet szavaztatott, az új elnök Glauf Pál elfoglalta helyét, ugyszinté a Glauf P. helyébe választatott igazg. választm. tag Strauch Béla is. A 6-ik r. tanári szék felállítása elhatároztatott. A coll. főgymnasium államségélye iránt létrejött új szerződés elfogadtatott.

Hazslinszky Tamás tanár betegeskedvén, szabadságoltatott. A meghalt Mikolík Gyula helyére énektanárul a coll. főgymnasiumba Szánik Ernőt alkalmazta az ülés. A főgymnasiumi tanárok korpótlékát 50 frtról 100 frtra, a főgymn. ev. vallástanárok fizetését 157 frt 50 krról 200 frtra emelte; az „Eperjesi Népbank,” a coll. tanári tanácskozmányi teremben szép kályhát állítván, az »Eperjesi Népbank« igazgatóságának meleg köszönetet szavazott; örvendetes tudomásul vette, hogy Elischer Boldizsár 1000 frt és Erdélyi Ferencz 100 frtot hagyományozott a collegiumi tápintézetre.

Az 1895. jun. 19-én megtartott coll. igazgató-választmányi ülésén coll. főgymn. tanároknak: Bielek Dezső a class. philol. Hamvas József a magyar-német nyelvre megválasztatott, a rajztanári székre pedig Balló Aurél kijelöltetett; az elmenő Kemény Árpádnak és dr. Hazslinszky Rezsőnek buzgó működésükért meleg köszönet és elismerés szavaztatott. Ugyanezen ülés az 1895/96-ik isk. évre coll. igazgatóvá újra Hörk József theol. tanárt választotta; az új szervezetnek megfelelőleg új pecsétnyomókat készítettett Minervával; a gyakorlati tanításban segédkező Durst Győző és Szánik Ernő tanítóknak fizetését 50—50 frttal megemelte; Hörk Józsefnek és dr. Szlávik Mátyásnak a jogakadémiai r. tanári czimet és jelleget megadta; Kósch Arthurné a coll. díszterem szekrényeit megfesteni ígérkezvén, a nagylelkű ajánlatot örvendetesen és köszönettel vette tudomásul.

Az 1895. jul. 7-iki igazgatóválasztmányi ülésen Balló Aurél megválasztatott, a Convictus reformáltatott és a coll. diszterem kifestésével Gratzl A. eperjesi ügyes festő bizatott meg.

Az 1895. aug. 7-iki igazgató választmányi ülés a Collegium története megírásával megbízott Hörk Józsefnek 500 frt tiszteletdíjt szavazott meg. Majd jelentetvén, miszerint a minister az államsegély iránti új szerződést elvileg elfogadja ugyan, de több módosítást kíván azon eszközölni, (a 16 ezer forintot megadja ugyan, de 1 tanszékkal többet kíván stbi. stbi.) — az elnökségből, Ludmann Otto coll. főgymn. igazgató és Flórián Jakab coll. pánztáros tagokból álló kérelmező — küldöttséget menesztett az ülés a ministerhez. Ez azután az 1895. aug. 16-án tartott végrehajtóbizottsági ülésen számolt be, mely egy Memorandumnak felküldését határozta. (Ennek alapján az 1896 márcz 26-iki igazgatóválasztmányi ülés Zelenka Pál püspök kívánalmainak megfelelőleg, — s a miniszteri leirathoz képest — módosította s egyuttal végleg szövegezve elfogadta az új, — a 16 ezer forint államsegélyre vonatkozó — szerződést!)

Az ezen isk. évről kiadott, az országos kiállításra is felküldött milennárius »Értesítő« a Hörk József jelen munkájának »Az eperjesi ev. ker. Collegium története« című munkának egyik legérdekesebb részletét. »Az eperjesi ev. ker. Collegium megalapításának történetét 1664—1668-ig« mutatja be. 3 fac similével és 2 képpel s egyuttal részletesen ismerteti a Collegium viszonyait. Ugyanezen »Értesítő« kimutatásai szerint ezen évben az »Eperjesi Takarékpénztár« szokásos 160 frtnyi évi adománya mellett és a fent kimutatott Ehn K.-féle 2612 frt 40 krra felgyült alapítványon kívül, — mint láttuk — Elischer Boldizsár is hagyott a Collegiumnak 1000 frtot és Erdélyi Ferencz a Convictusnak 100 frtot.

A beírt tanuló ifjak száma 478 volt. Ebből 16 theol. 125 joghallgató 295 főgymn., 42 tanítóképzői tanuló. Ezek közül tandíjelengedésben 92, tápdíjelengedésben 74, ösztöndíjban 66 részesült.

Az 1895. aug. 20—22-én Debreczenben és folytatólag sept. 26-án Miskolczon tartott ev. tiszai ker. közgyűlésen a kerület püspöke Zelenka Pál rögtön jelentésének megtétele után lemondott s a közgyűlés kérelme daczára lemondását visszavenni nem akarván, (l. a VI. p. a.) Debreczenben 1895. aug. 20—22-én az ennek következtében beállott nyomott hangulatban intézkedett a ker. gyűlés a püspök választás iránt (l. VIII. p. a.) szavazatszedő bizottságot küldvén ki és a szavazatok felbontására sept. 12-ét és Kassa városát jelölvén ki Az új ministert Wlassics Gyulát, a kerület »tisztelettel üdvözlí;« (l. X. p. a.) az egyház állami dotációjára nézve a Zelenka Pál által összeállított kimutatás alapján, az egyetemes gyűlést eljárásra kérte fel; (l. a XIV. p. a.) a kerületi p. ü. szabályrendelet elkészítésére Glauf Pált küldte ki; (a XXI. p. a.) a többi szabályrendeletek már elkészülvén, az egyetemes gyűlés elé terjesztettek jóváhagyás végett; (l. XXIII. XXIV. XXV. p. a.) a tanítóképzőről szóló XXVII. p. kapcsán a püspök előterjeszti indítványát egy 50 benlakó növendék és a felügyelő tanárok számára építendő tanítóképzői internátusra és az intézetnek egy tanárral s még egy tanfolyammal és gyakorlóiskolával való ellátása iránt, mire a közgyűlés e tárgyban bizottságot küldött ki, hasonló indít-

ványt terjesztvén elő a püspök a kerületi árvaházra nézve is, annak ügye is az előbb nevezett bizottsághoz utasított; (l. a XXVIII. p. a.) épen így a kerületi polgári-leányiskola 50 bennlakóra építendő internátusa ügyében is (l. a. XXIX. p. a.) bizottság küldetett ki. Ezen bizottságok tagjaivá a Collegium köréből dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő, Hörk József coll. igazgató és Gamauf György coll. tanítóképző intézeti igazgató lettek. A Miskolczon 1895. évi szept. 26-án folytatólagosan tartott közgyűlésen felolvastatván a püspök választószavazatok felbontására kiküldött bizottság jegyzőkönyve, (l. a. XLVIII. p. a.) kitünt miszerint 301 szavazatból 297-tel újra Zelenka Pál miskolczi lelkész választatott püspökké. Erre Zelenka Pál püspök a közgyűlésen újra beiktattatván s a püspök-helyettes Terray Gyula gömöri főesperes kezéből a püspöki okmányokat stbi átvevén, (l. a. XLIX. p. a.) a gyűlés a folyóügyekre tért át és a vallástanítás tekintetében a középiskolákra nézve úgy határozott, hogy minden kebelbeli főgymnasiumban egy, a többi r. tanárokkal teljesen egyenjogú és egyenrangú külön önálló vallástanár alkalmaztassék (l. az LI. p. a.) A politikai községek kerületszerte egyházközségekbe osztattak. (l. az LII. p. a.) az LV. p. a. a theologiáról szóló kimutatás kapcsán a theol. tanári kar fizetés emelést, nyugdíja biztosítását, egy internatus felállítását, a tanrendszernek revisió alá vételét stbi kérvén, mindezen kérelmét »előzetes tárgyalás végett« a colleg. igazgatóválasztmány elé utasította a kerület. A LXII. p. a. a collegiumi főgymnasiumnak a megemelt 16 ezer forintnyi államsegély iránti szerződését a maga részéről csak azon feltétellel ígérte aláírni és az egyetemes gyűlés által aláíratni, illetve jóváhagyni, ha a Collegium önálló vallástanárról gondoskodik; a LXVIII/IX. p. a. említi a jegyzőkönyv, hogy Hörk József coll. igazgató a rozsnói ker. felsőbb leányiskola évfárá és a rozsnói ev. főgymnasium érettségi vizsgálatain elnökölt, mint kerületi biztos.

Az 1895. évi okt. 9--12 napjain Bpsten tartott ev. egyetemes közgyűlésen a egyetemes felügyelő (l. I. p. a.) utalt legelől is az ugy nevezett »egyházpolitikai törvények« által megváltoztatott egyházi viszonyokra — majd, üdvözölte az újra megválasztott püspököt Zelenka Pált, jelenté továbbá, hogy az ev. egyház újra 50 ezer forintot kapott az államtól a közalapra és hogy a zsinat irományai teljesen rendben vannak. Az egyetemes theol. akadémiáról szóló pontok kapcsán jelentés tétetett, miszerint egy bizottság küldetett ki (l. a. 28. p. a.) a *3 ev. theologia egyesítésének* lehetősége és modozatai tanulmányozására; — 47. p. a. a *közalapból* »a tiszai kerület eperjesi Collegiuma részére 3000 frtot« tett folyóvá az egyetemes gyűlés; a 49. és 50. p. a. egy bizottságot küldött ki az 1848. XX. t. cz. alapján az ev. egyháznak magasabb állami dotaiója szorgalmazására; a 65. p. a. az új egyházpolitikai törvények folytán változott lelkészi functiók: esketés, keresztelés, temetés stbire nézve »ideiglenes utasítást« adott a lelkészeknek; a 68. 76. p. a. az egyetemes és kerületi szabályrendeletekre nézve intézkedett; a 86. p. a. Dr. Luther Márton 350-ik halálozási évfordulóját 1896. febr. 16-án megünnepelni rendelte.

1895—96.

Felvirradt végre a dicső, a nagy esztendő!

A jubiláris iskolai év!

Hazánk ezredéves fennállásának örömnépeivel és gyönyörű kiállításával!

Ezen iskolai évet 1895. szept. 8-án Hörk József collegiumi igazgató az ifjusághoz intézett, azon kérdéssel nyitotta meg: „Mit fogtok a nagy örömévre kiállítani, mint tanulói pályátok eredményét?” Összesen 472 tanulóval: 16 theol, 130 joghallgatóval, 288 főgymn. és 38 tanítóképzői tanulóval, kik között 87 tandíj, 84 tápdíjmentes és 70 ösztöndíjas volt, nyitotta meg ez évet a coll. igazgató.

Fénypontja ez évnak a Collegiumnak 1896. május 3-án tartott ezredéves örömnépe volt, a következő műsorral:

- I. 1. »Erős vár a mi Istenünk.« Ének. Énekelte az összes collegiumi ifjuság.
2. Imádság. Mondotta dr. Szlávik Mátyás akad. tanár.
3. »Maradj meg kegyelmeddel!« Ének. Énekelte az összes coll. ifjuság!
- II. 4. Elnöki megnyitó beszéd. Tartotta Kubinyi Albert a coll. felügyelő helyettese.
5. »Fohász.« Oláh K.-tól. Énekelte a főgymn. dalkar.
6. »Dicső multunk egy ezredév.« Költemény. Irta Kubányi Béla coll. főgymnasiumi tanár, szavalta dr. Horváth Ödön coll. jogakad. dékántanár.
7. »Szózat.« Énekelte a theol és jogakad. ifjuság egyesült dalkara.
8. »Ünnepi beszéd.« Tartotta Hörk József coll. igazgató.
9. »Áldások Istene.« Fohász. Rossinitól és »Ezer éve, hogy a magyar« Tihanyi A.-tól. Énekelte a coll. tanítóképzői ifjuság.
10. »Ezer éves nemzet.« Költemény. Irta és szavalta Hamvas József coll. főgymn. tanár.
11. »Hymnus.« Énekelte a Collegium négy tanintézetének összes ifjusága.

Az itt jelzett beszédek és költemények stbi az ezen évről kiadott collegiumi „Értesítő” élén közöltettek s azonkívül dr. Schmidt Gyula coll.

felügyelő áldozatkészsége folytán: »Ezredéves örömnünap« czímmel külön füzetben lenyomatva is megjelentek. 1896.

A nagy események előre vetik fényöket!

Hazánk ezer éves dicső fenállásának fényes történeti ténye egy nagy nemzeti örömnünap napjává tette majdnem az egész 1896-ik évet.

Ezen örömnünap előkészítése országul és a maga kis körében foglalkoztatta mind az egyeseket, mind az intézeteket, — a merre csak magyar, honszerető szív dobog.

Mindenki úgy igyekezett berendezni dolgait, ügyeit, házáat, hogy a nagy örömnünap boldogságát zavartalanul élvezhesse.

A Collegium is úgy tett s hogy csonka tanári karát kiegészítse, megválasztotta 1895. július 8-án a nyugalomba vonult illetve betegségénél fogva szabadságolt Hazslinszky Tamás gymn. tanár helyére Balló Aurélt, ki tanulmányainak befejezése céljából éppen a müncheni akadémián tartózkodék; a Besztercebányára távozott dr. Hazslinszky Rezső gymn. tanár helyére az ismert fiatal tanárjelöltet: Bielek Dezsőt és Kemény Árpád helyére a modern philologia tanszékre: Hamvas József tanárjelöltet Kolozsvárról.

Teljes, kiegészített tanári karral kezdte meg tehát a Collegium a 1895/96-ik iskolai évet, melyet, a mint a Collegium küléletét tekintve az ezredévi ünnepélyek öröme és kirándulások, úgy a Collegium beléletét tekintve, a békés egyetértés esztendejének nevezhetünk.

Megtörténvén 1895. szept. 1—4-ig a főgymnásiumban és a tanítóképzőben, szept. 1—8-ig a theologián és a jogakadémián a beiratások, megtartott szept. 8-án a collegiumi évnyitó ünnepély, melyen a coll. igazgató mondott az ezredéves ünnepekre is kiterjeszkedő meleg, buzdító beszédet az ifjakhoz, és a tanítóképző-intézet ifjusága énekelt, Simko Endre tanár vezetése mellett.

Majd résztvettek a Collegium képviselői a coll. felügyelővel és igazgatóval élükön a püspök-választó szavazatok felbontására kiküldött bizottság s az ezután rögtön 1895. szept. 26-án Miskolczon megtartott kerületi s a nemsokára reá Budapesten okt. 9-ik napján megtartott egyetemes közgyűlésen is. Október elején a tanügyi kormány nál is jártak kérni a coll. főgymn. államsegélyének 16,000 frtra való mielőbbi megemelését.

1895. október 31-én, ősi szokás szerint, a reformáció emlékűnnepével kapcsolatosan az Úr-vacsorájához járult az egész Collegium protestáns ifjusága a tanári karral, a midőn is ezen »deprecáció« alkalmával a tanítóképzői énekkar énekelt Simkó Endre vezetése mellett, a coll. igazgató: Hörk József és az ifjuság képviselőjében Beyer Fülöp, III. é. theol. beszédet mondott. Ugyanezen napon a délutáni órákban tartották meg a hittanhallgatók is a magok fényesen sikerült, nagy, előkelő közönség által látogatott: reformációi emlékűnnepét.

1895. nov. 10—20-ig az »Eperjesi Széchenyi-kör« millennáris képkiállítást rendezett, melyen a Collegium tanárai képek s nevezetesen Balló Aurél az általa festett képek kiállításával vettek részt, nagyban emelvén a kiállítás sikerét; a collegiumi akadémiai ifjuság pedig segédkezett a rendezésnél és a rend fentartásánál.

1895. nov. 14-én Schwartz Vilmos, lipcsei superintendens és missiói igazgató a theológián és azután előkelő női közönség előtt is felolvasást, illetve előadást tartott a szász evang. egyház térítéseiről, missiójáról a pogányok s nevezetesen az afrikaiak között.

1895. nov. 27-én meghalt a Collegium egyik, már pár éve »szabadságolt tanára«, az »érdemes kiváló Herfurth József, kiről egy külön cikkben emlékezett meg az »Értesítő«-ben Hörk József coll. igazgató »Herfurth József emlékezete« czimmal. November 29-én végbement temetésén, midőn előkelő, nagy gyászoló közönség gyülekezett össze, a Collegium előtt a tanítóképző-intézeti és a gymn. dalkar énekelt és Hörk József coll. igazgató mondott gyászbeszédet, a temetőben pedig Hamvas József gymn. tanár költeményt és Osztermann Ernő VIII. gymn. tanuló búcsúztatót.

Alig-alig enyhült a Collegium mély gyásza ezen jeles tanára felett, ki mint a Collegium egyik pártfogója is halhatatlan emléket biztosított magának 3000 kötetnyi értékes könyvtárát és 6500 frtra becsült éremgyűjteményét a Collegiumnak hagyván, már is új veszteség, új gyász érte a Collegiumot a törekvő, igen rövid idő óta »szabadságolt tanár,« Hazslinszky Tamás halálával. Hazslinszky Tamás, kinek emlékezetét szintén az Értesítőben örökitette meg Hörk József coll. igazgató: »Hazslinszky Tamás emlékezete« czimmal, — 1895. decz. 22-én halt meg és decz. 24-én temettetett el. Ravatala felett a Collegium előtt, Hörk József coll. igazgató, sírjánál az ifjuság nevében Hartmann Samu, VIII. gymn. oszt. tanuló beszélt.

A karácsony tehát szomorúan, karácsonyesti temetéssel kezdődött! Ám a jubiláris újév már előre vette örömsugarait! Par nappal újév előtt megjött a coll. főgymnasiumi tanárok állami nyugdíja, s 1896. jan. 1-je azzal köszöntött be, hogy a Minister a Collegium érdemes tanárának, gyakran volt igazgatójának, a tudós Hazslinszky Frigyesnek nyugdíját 1600 frttal kiutaltványozta. Ez annál örömdetesebb volt, mert közben a kerületi nyugdíj-intézet ügyei zavarodtak meg.

De hát a jubiláris év örömmel köszöntött be, hogy örömnünnepek előkészítésében s megünneplésében folyjék.

E közben elkészült a helybeli jó nevű festő Gratzl A., a coll. nagyterem kifestésével. És ime az egyszerű nagyteremből valóban igen szép díszterem lett. Hogy ez megtörténhetett, azt a Collegium a b. e. Kósch Frigyes, coll. pártfogó nagylelkű 1000 frtos adományának és családjának s nevezetesen Kósch-Dapsy Aurélia úrhölgynek is, kik azt megpótolták, úgyszintén dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő 200 frtnyi és Szentiványi Árpád orsz. képviselő s coll. igazgatótanácsos 50 frtnyi adományának köszönheti. Ekkor adott Rónai Albert a conviktusra, a millennium alkalmából 100 frtot, az »Eperjesi takarékpénztár« pedig régi szokásához képest 160 frtot, ebből 100 frt a jogakadémiára.

A nevezetteknek, valamint Husz Ármin tanárnak is, a ki a collegiumi tanári szobát saját költségén kifestetni hagyta s abba olcsó áron az »Eperjesi Népbank« kályhagyárából igen diszes kályhát szerzett, — a Collegium hálás köszönetet mondott.

A millennáris örömnünnepek előkészítése volt az is, midőn 1896. febr. 15-én a coll. főgymnasiumi dalkör elnöke, Szutórisz Frigyes kezdeménye-

zése folytán, az országos millennáris tornaversenyre menendő, coll. gymn. ifjak felsegélésére a coll. »Magyar Társaság« és a coll. gymn. zenekar közreműködésével, a coll. diszteremben jótékonycélú hangversenyt rendezett, mely a mellett, hogy az előkelő közönségnek műélvezetet nyújtott, a torna-versenyben résztveendő szegény tanulók segélyezésére 149 frt 16 krt jövedelmezett.

A kettős siker feletti örömhöz pár nappal azután 1896. febr. 19-én járult azon öröm is, hogy a coll. jogakadémiai tanárok országos nyugdíja is megérkezett.

1896. febr. 23 án a böjt első vasárnapján, a Collegium a helybeli ev. egyházzal együtt ülte meg dr. Luther Márton halálának 350 éves évfordulóját, a coll. tanítóképző intézet az énekkart, a coll. theologia az ünnepi szónokot (dr. Szlávik Mátyás), az egyház az oltári szolgálatot adván.

De ezen a múltnak szóló gyász, csak rövid időre akasztotta meg a millennáris év örömeit. Mert már 1896-ik év márczius 8-án nagy örömnepet ült a coll. tanári kar, t. i. Hazslinszky Frigyes tanári működésének 50 éves örömnepét. Hazslinszky Frigyes Hörk József, a coll. igazgató a tanári kar képviselőinek élén, rövid, szívből fakadó, igaz, elismerő szavakkal üdvözölte és egyuttal átnyújtotta neki azon díszalbumot, melynek symbolikus festménye Balló Aurél coll. főgym. tanár, üdvözlő költeménye pedig Csengey Gusztáv coll. theol. tanár műve és mely valamennyi coll. tanár sajátkezű aláírásával van ellátva.

Az európai hírű, veterán tudós mellett a Collegium más tanárai is részesültek kitüntetésekben: így Hörk József a coll. igazgató a II. orsz. egyet. tanügyi congressus egyik szakosztályának elnökévé, a jogakadémia dékánja dr. Horváth Ödön pedig Sárosvármegye millenniumi ünnepi szónokává választatott s Kubányi Béla coll. főgym. tanárt azon kitüntetés érte, hogy az »Eperjesi Széchényi-kör« által kiírt óda-pályázaton az ő ódája találtatott a legjobbnak s elnyerte a pályadíjat.

Ez örömet nem zavarta meg az Eperjesen ezek közben járványszerűleg fellépett typhus sem, mert bár voltak beteg tanulók is, de a Collegium ügyes orvosainak szakértelme mind megmentette a katasztrófától.

1896. márcz. 26-án a coll. igazgató-választmány tartott ülést, melyben végleg megfogalmaztatott a coll. főgym. 16 ezer frtnyi államsegélye iránti kérvény s melyben a Szirmay-könyvtár örévé Mayer Endre theol. tanár és dékán s coll. ephorus választatott. Az országos ezredéves kiállításra szánt tárgyak meghatározottak és azután 4 nagy faladában fel is küldettek és ott kiállítottak.

Ugyanekkor rendeztetett a néhai Kollmann Frigyes által a Collegiumnak hagyományozott és most özvegyének halála után, a Collegium birtokába esett szép, nagy botanikus kertnek ügye is.

Hogy a Collegium millennáris évi öröme ne legyen zavartalan, minden öröme bánat is következett. És alig hogy örült a Coll. a tanítóképző-intézet 1896. ápr. 25-ki hangversenye sikerének, mely siker biztosításában Csengey G. költeménye, Lévi Lajosné urnő szép éneke, Simkó Endréné urnő sikerült szavalata és Durst Gy. zenei közreműködése is közrehatott s mely anyagilag senki volt csekély, mert a kiállítás megtekintésére menő

tanító-képző intézeti ifju-ágnak segélyezésére 80 frtot jövedelmezett: máris siratnia kellett a Nyiregyházán 1896. ápr. 26-án elhalt derék Farbak Józsefet, a jeles szónokot, főesperest és egyet. főjegyzőt, a Collegiumnak e lelkes, őszinte barátját és igazgató-tanácsosát. Alig örült a coll. a főgymnasiumot kormánybiztosként meglátogató tankerületi főigazgató, az általánosan tisztelt és szeretett jeles szakember Szieber Ede elismerő szavainak és a collegiumi millennáris örömnépnek, mely igen fényesen sikerült s a nagyon diszes, előkelő s e város és megye elite-jét magában foglaló nagy-nagy közönséget, mely a coll. disztermet zsufolásig megtöltötte, teljesen kielégítette, gyönyörködtette, 1896. május 3-án; máris fájlalnia kellett egy különben derék fiatal joghallgatónak hirtelen beállott lelki egyensúly elvesztése folytán bekövetkezett halálát, 1896. május 5-én.

A Collegium öröme azonban feltartóztathatlanul növekedett, mert a maga örömnépe kellemes, édes érzelmeihez csatlakoztak azon lélekemelő érzelmek, melyekkel a helybeli különböző vallásfelekezetű iskolák 1896. május 9-iki és az egyházak május 10-iki s a megye május 11-iki ezredéves örömnépeiben részt vett.

1896. május 13-án megtartotta a szokásos tavaszi „deprecációt“, mely alkalommal az ifjuság nevében Kázsley Béla I. é. theol. deprecált, a tanári kar nevében Hörk József coll. igazgató beszélt és a tanítóképzői dalkar énekelt Simkó Endre vezetése mellett.

1896. május 14-én a joghallgatók egy millennáris sikerület matineét tartottak a városi „Vigadó“ nagytermében, május 16-án pedig egy tavaszi mulatságot a csemétei fürdőben. Mint a jogászok, úgy a theologusok „Önképző- s önszegélyző-egyesülete“ is diszgyűlést tartott május 31-én a millennium emlékére.

1896. május 27-én a coll. végrehajtó-bizottság tartotta meg a maga ülését, melyen a folyó ügyek elintézésén kívül, Mayer Endre theol. dékán kérésére, a „*theologiai internatus*“ költségeit szavazta meg nagy áldozatkészéggel. Ez intézmény 10 theol. ifjunak van hivatva ingyen szállást és igen olcsó élelmezést biztosítani!

De már közben beállott a Collegiumban a kirándulások évadja!

Még 1896. május 15-én ment Perényi Vilmos főgymn. tanár 12, VIII g. o. tanulóval Kis-Kartalra, az előkelő br. Podmaniczky-család nagy tudománybarát tagja, a nemes br. Podmaniczky Géza híres csillagvizsgálójának megtekintésére, tanulmányozására. Az áldozatkész, nyájas, vendégszerető házigazda nemcsak a „csillagda“ tanulmányozásában való utmutatással, de nagyuri vendéglátással, sőt a közel Budapestre, a kiállítás megsemlélhetése céljából az ifjoknak ajándékozott 50 frttal is tanusította nemes nagylelkűségét! A Collegium hálás köszönetet mondott azért a nagy családnak nagy fiának!

1896. május 31-én indult 41 coll. főgymnasiumi tanuló az országos tornaversenyre. A kékbe és fehérbe öltözött diszcsapat élén a következő 3 tanár állott: Ludmann Ottó főgymn. igazgató, Flórián Jakab coll. főgymn. tanár és Husz Ármin coll. főgymn. tornatanár, mint vezető. Mig ezek odajártak Budapesten, a főgymnasiumban 7 napig szünetelt a tanítás.

A tornászok sok szép tapasztalással a látottak feletti örömmel s nem minden győzelem nélkül jöttek haza.

1896. június 1-én Hamvas József, coll. főgymn. tanár vezette 20, leg-nyagyobbbrészt IV. g. o. tanulóiból álló csapatát a csorbai tóhoz és Tátra-füredre.

A Collegium hálás köszönetet mondott ezen csapat szives vendéglátóinak, a két nemes és nagylelkű urnak és fürdőtulajdonosnak, Szentivány József és dr. Szontagh Miklós uraknak, valamint a Klimó testvéreknek.

1896. június 3-án Szutórisz Frigyes, coll. főgymn. tanár tett kirándulást a II. g. o. tanulóival Kis-Szebenbe és vidékére. E kirándulás nesztét vették a kis-szebeni kegyesrendi gymnasium derék tanárai s a kirándulókat s vezetőjüket kellemes meglepetésül a kis-szebeni fürdőben magyaros vendégszeretettel megvendégelték. Nemes tettükért hálás köszönetet mondott nekik a coll. tanári kar.

A millennáris tornaversenyek ideje alatt Bielek Dezső osztályfő az első osztálylyal naponkint kirándult a város környékének érdekesebb helyeire; megnézték a soóvári sófőzőt, a nagysárosi várat, a nagysárosi malinot, jártak az „Erdei-lak“-nál, Borkuton és Czemétén.

1896. június 8-án tartatott meg az Eperjes városi összes, minden felekezetű és minden fokozatu és állami iskolák együttes, közös ezredéves örömmünnepe, melynek főrendezője Szutórisz Frigyes coll. főgymn. rendes tanár volt. A város főpiaczán lefolyt ezen nagyszerű ünnepély a lobogó-diszszel feldiszitett város nagy öröme fölyt le.

1896. jun. 15-én a coll. joghallgatók testülete diszközgyűlést tartott, hogy üdvözölje dr. Horváth Ödönt a dékáni hivatalnak 10 évi viseléseért. Ugyanekkor a coll. igazgatótanács nevében dr. Schmidt Gyula coll. felügyelő és a coll. tanári kar nevében Hörk József coll. igazgató is üdvözölte őt.

S végül 1896. június 27-én, az egész tanítóképző intézeti és theol. ifjuság lerándult Budapestre, Gamauf György tan. kép. igazgató, Simkó Endre és Szánik Ernő tanárok vezetése alatt a kiállítás megsezmélésére.

Midőn még hálás köszönetet mondanánk a kiállítás érdemes igazgatóságának azért, hogy a coll. tanári karnak kedvezményes utazási jegyeket adott, azon forró óhajjal végezzük e krónikát: vajha az ezredéves örömev édessége soká-soká tartana a boldog magyar hazában s a boldog Collegiumban!

II.

Különös Rész.

A) Az iskolai épület változásai.

Bevezetés.

A város legrégebbi iskolája a karmeliták, később minoriták klastroma mellett (ma gör. kath. székesegyház telepe) lehetett, mert hiszen a középkorban lassacskán csakis a zárdai és zárdai melletti iskolák maradtak fenn, míg a többiek elhanyaglottak és mert szükség esetén a város e helyiséget csakugyan iskolának használta és végül, mert ott voltak később: a városi szegények háza, a kórház, a könyvtár stbi. Majd az 1435-dik évvel kezdődő város nagynyújtás folytán épülhetett a 16-dik század elején a nürnbergi ház mintájára »in triviis,« (mert a renaissance korában mindenben a klasszikus ókort igyekeztek utánózni, Rómában pedig a piacon voltak a »ludi« 's ott tanítottak a »ludi magister«-ek,) a piacon az iskola, mivel régi helyére az erődítések szempontjából szükség lehetett.

a) „Die Alte — Schul.“ A régi iskola. 1531.

Az 1526-diki nagy tűz arra indította a várost, hogy a tűz ellen biztosítsa iskoláját és így épülhetett a bástyaszerű, egy emeletes, 5 szögrovátkos, négyszög alakú, keleti és nyugati oldalán 3—3, déli és északi oldalról 2—2 ablakos régi iskola, (L. Eperjes 1668-diki térképén: »Die Alte — Schul«) melynek első emeletén egy nagyobb terem; (»auditorium major«) és egy nagyobb tanterem, (»auditorium minor« a rector számára) földszintjén 4 tanterem „classis“ volt; a „conrector“, a »subrector«, a »collega« és a »praeceptor« számára. Ez a város közepén, a torony északnyugati éle mellett épült és mégis (az akkori szokás szerint a templomot kőfallal körülvenni) a nagytemplommal együtt jó magas, erős kőfallal volt körülvéve, mely kőfalon a templomnak toronyalatti bejárásával szemben egy erős kapu és városháza felőli oldalával szemben egy erős bástya állott, úgy, hogy az egész úgy nézett ki, mint egy fellegvár a város közepén. (L. fentebb: Eperjes városát 1668-ból!)

Ezen iskola azonban a 30 éves háború idején és nevezetesen Dürner Sámuel rector idejében, midőn a külföldi egyetemekre való kimenetel

veszélyessé, sőt lehetetlenné lön és ennek folytán a tanulmányaikat a főiskolákon befejezni vágyó felnőtt ifjak itthon voltak kénytelenek maradni, a sok, magasabb iskolai kiképzést óhajtó ifju Eperjesre csöndülése következtében — szűkké lett, annyira, hogy Horváth András rector az ifjúságot semmiképen sem volt képes elhelyezni, azért szükségessé vált már a helyiségek elégtelen volta miatt is, de a felsőbb osztályok berendezésének szempontjából is, egy nagyobb, alkalmas. főiskolának is berendezhető épület felállítása. Ekkor villant meg Mag. Bayer János agyában azon gondolat, hogy a Lyceummá lett eperjesi iskolának egy »Lyceumot«, egy nagy iskolát kell építeni. (L. feljebb!) Így épült — mint láttuk — 1666. ápr. 6-tól—1667. okt. 18-ig a Collegium, melynek eredeti kinézését. képét fentebb bemutattuk.

b) Az újon épült Collegium. 1667.

A Collegium eleinte csak három oldal felől volt kiépítve egy emeletre. Földszint és az emeleten 3 felől 9–9 ablakkal, a déli oldalon, csak a főfal volt felhúzva, melyen 3 nagy ablak, és a nagy tágas kapu volt alkalmazva. A déli nagy kapun kívül, még egy éjszaki kisebb kapu is volt. Mindkét kaputól jobbra-balra nyílt folyosók futottak körül. Ezen folyosók alul boltívesek, az emeleten arkadszerű ívekkel ellátva, az egész épületet belül is igen világossá tették. Benn az épületben virágos kert volt, mely a déli kaputól az éjszaki kapuig téglányalakot képezett. Az épület alatt kloakák voltak alkalmazva, melyekből a piszkot egy nagy épített csatorna vitte ki a Collegium délnyugati szöglete és a régi iskola előtt futva a városháza íve alá, hol az a városból lefutó piszokba ömölve, — a Flórián-utcai kapu mellett nyitva maradt városi nagy csatornába s onnan a város falai alatt lévő vizárokba ömlött. Hogy a város falai alatt lévő viz ez által meg nem romlott, annak magyarázata az, hogy ugyanazon emelő gép (»Kunst«) mely a malom-árokból a városba az ívóvizet hajtotta be, — szolgáltatott örökösen friss vizet a vizárokba, úgy, hogy e viz, mely a jelenlegi Pulszky-ház és a Benyei-ház mellett behajtva, körülfutotta a várost és a Karmeliták zárdája megett lefutott, inkább volt folyóvízhez, semmint tóhoz hasonlítható. Ezen viz táplálta a jelenlegi Vida-féle kert helyén álló városi, később jezsuita halastavat is, honnan az alsó malom alatt újra bevezettetvén a malomárokba, abból újra a Tarczába került. A Tarcza vize tehát a malomárok közvetítésével valóságos körfutást végzett Eperjes falai alatt. Az 1667-ben felépült Collegiumban a földszinten voltak a tantermek, az emeleten a tanárok lakásai. A tanárok lakásai egészen a Greguss Mihály igazgató idejéig maradtak itt. Ezentúl, de különösen, midőn a jogakadémiának felállításáról, illetve visszaállításáról kezdett a a pártfogóság gondolkodni és midőn a földszinti helyiségeket jövedelmező boltokká alakította át — megszorítottak a tanári szállások — az első emeleten és az 1846-ban, Pulszky Ferencz coll. felügyelő idejében, a 2 ik emeletre gondolták őket áttehetni, de mivel ekkor a Collegium kiépítéséből semmi sem lett, a tanárok az egy igazgatót, illetve később Hazslinszky Frigyes természettudományi és physikai muscumőrt és igazgatót kivéve, mind a Collegiumon kívül nyertek szállást, illetve szálláspénzben részesítették.

A Collegium déli nagy kapuján belépő balra a földszinti folyosó nyugati közepéig ment az oszlopcsarnokban, ott találta a lépcsőket, melyek egy tágas fordulattal jobbra felvittek az első emeleti nyugati folyosó közepébe. A lépcső alatt volt a carcer. A Collegium északi kis kapuján belépő jobbra fordulva rögtön ott találta a lépcsőket, melyek egy jobbra fordulással felvittek őt az északi folyosó közepébe.

Az emelet fölébe huzott homlokfalazat ablakoskái a padlás-szobácskákat jelzik, melyek a tanulóknak szolgáltak lakásul. De az első nagy tűz után teljesen megrontattak s csak néha-néha állíttatott vissza belőlük 1—2, p. o. az 1820-as és az 1840-es évek végén.

A Collegium homlokfala felett ötszög cziráda futott körbe, mely az egésznek egy nagy bástya, vagy egy akkori kisebb vár kinézését kölcsönözte.

A Collegium auditoriuma az első emeleten volt; ott, hol később is, s hol most az »orgonaterem« áll, 4 nagy köpárkányos ablakkal nyugat felé. Ez volt a jezsuiták idejében a Refectorium.

c) 1703.

c) Midőn a jezsuiták első izben birták hosszabb ideig a Collegiumot, 1687—1703-ig, a Collegiumot 1703. ápr. 15-től szeptemberig az ő symbolumukká alakították át, déli homlokzatán a kapu helyén, a vékony zárfalat lebontván, alapjától egy vastag falat huztak fel és hogy a magába zárkózás jellemét hordja az épület, az eddigi nyílt folyosókat zárt folyosókká tették, a boltíveket és az arkadokat befalazták, a várszerű czirádák közeit betöltvén, a Collegium felső falát felül egyenes vonalúvá tették, és a belső átalakítások által 6 szobát és egy nagyobb ebédlőt nyertek. (Ruby i. m. 23. l.)

d) 1724.

d) Majd az 1716-dik évben újra ők rendelkezvén, a „Collegium Rákóczy-ánom“ letüntével a Collegium, a régi iskola, a magyar ev. templom és piorjuk, mint helyi plébános által a plébániai Szt. Miklós, addig mindig ev. német templommal: egy *körfallal* veszik körül ezen épületeket s így egy jezsuita fellegvárt teremtenek a város közepén. A Collegiumhoz ekkor, leszorítván az északi bejáratot egyszerű udvari ajtóvá, azzal szemben egy deszka kerítésű udvart is csatolnak, melyből nemsokára szemétdomb stbi. lett, míg a belső collegiumi udvari virágos kertből gyümölcsös, mely még 1826-ban is virított. Ezen körfalon négy bejárat hagytak: egyet a nagy piacra, egyet szemben a parochiával s egyet egyet a Collegium délkeleti és délnyugati szöglete felől. Előbb azonban *megrették* 1715. június 1-jén, a várostól a régi iskolai épületet, mely a város tulajdonát képezte.

1724-ben a Collegium negyedik oldalát is teljesen kiépítették úgy, hogy az most belőlről is teljes négyszög alakot nyert s azon kívül az egész épületet új ajtókkal és ablakokkal látták el és az emeleten eltávolítván egynehány belső falat, elkészült egy nagyobb auditorium és a

színház. Majd ugyanezen évben a Collegium kapuja felett, az általuk kiépített emeletről, a Collegiumból a jelenlegi (ev. magyar) akkor jezsuita templom karzatára, kórusára vivő *ívátjárót*, fedett folyosóval, készítettek, úgy, hogy a Collegiumból a templomba közvetlen átjárót nyertek. (Rubi i. m. 37. l.)

Hasonlított ez a velencei »sohajok hidjához!« Hiszen a Collegium végében volt a Carcer, az iskolai börtön! Ők ugyan nem sokat használták!

Ezen állapotban kapták vissza a Collegiumot az evangélikusok 1784. nov. 25-dikén, midőn azt a királyi (fiscus) kincstártól, II. József kegyelmes rendeletéből templomostól 6000 frton megvették. 1785-ig (1711-től) az ev. iskola a külvárosban volt. Lásd annak leírását az 1742 dik évnél és 1770-ben, II. József látogatása idejében.

e) 1785.

e) Azonban az evangélikusok a Collegiumot úgy, a hogy megvették, nem használhatták, mert a Collegium, a mely lassacskán teljesen átalakult volt belsőleg jezsuita kolostorra, lényeges javításokat, átidomításokat igényelt, úgy, hogy ekkor csak a kis tanulók hozattak a földszinti tantermekbe és a tanárok nyertek az emeleten szállást; de egy év alatt végbemenvén az átalakítás, 1785. szeptemberében már az összes ifjuság a Collegium épületében helyeztetett el. (Lásd feljebb!)

Az átalakítás folytán volt az 1. *emeleten*: egy nagy auditorium (joghallgatók tanterme) 4 ablakkal, feljárt a padlásra, mellette följárati lépcső, azután körben 3 tanárlakás a nyugoti oldalon, az éjszaknyugoti és éjszakeleti szögletekben e két utóbbi között az éjszaki lépcső-feljárat, a keleti oldalon (később 1822/3. szintén egy tanár lakása) levéltári, könyvtári helyiségek, a délkeleti szögletben a Szirmay-könyvtár; 2. *alul a földszinten*: a délnyugati szögletben az iskolaőr lakása, az ev. német leányiskola tanterme, a lépcső feljárás, 1 tanterem a grammatisták, 1 tanterem a syntaxisták számára, az éjszaknyugati szögletben a német egyházi lakása, mellette az ev. német elemi iskola tanterme, éjszaki lépcső, bejárat, 1 konyha, tanterem a donatisták számára, az éjszakeleti szögletben 1 tanterem a rhetorok számára; 1 tanterem a szláv egyház elemi iskolája számára, a nyugoti oldalon a lakásokhoz tartozó mellékhelyiségek, azután 1 tanterem a theologusok és a délkeleti szögletben 1 tanterem a philosophusok számára Volt tehát egy tanterem a jog, 1 a theologia, 4 a gymnasium, 1 a donatus (3—4 elemi fiú), 1 a leányiskola, 2 az elemi iskolák számára. Összesen 10 tanterem.

(Az elemi iskolai tantermek lassacskán a collegiumi 3 tanintézet a gymnasium, a theologia és a jog használatába mentek át. Majd kiépítettén a collegiumi boltok, a földszinti tantermek következetesen mind felvitettek az emeletre, úgy, hogy már 1861-ben alul a földszinten csak a theologusok 1, az elemi iskola 2 és a gymnasium 2 tanterme maradt.) (Lásd feljebb!)

f) 1823.

f) Az 1823-dik év azért nevezetes a Collegium történetében, mert ekkor júliusban *lett lehordva* az 1716-ban a jezsuiták által épített azon

körfal, mely a Collegiumon kívül az ev. templomot, a régi iskolát, (ekkor francziskánusok által ellátott r. kath. gymnasiumot) körülzárta, úgy, hogy a keleti és a nyugati körfal már jul. 28-dikán teljesen le volt hordva a Collegium mellől. Megmaradt azonban a fal a Collegium éjszaki oldalán. Az udvar a sok piszokkal! Sőt e körül a fal a nyert anyagból még feljebb emeltetett.

g) 1849.

g) Mig végül az 1849-ik év meghozta azon nagy változást is, hogy a Collegium *éjszaki udvara* el s illetve *lehordatott*, a midőn is az abban állott faszinek helyett a Collegium belső udvarában állítottak olyanok. Természetesen a szemétdomb is a belső udvarba helyeztetett át, az árnyékszékeknek pedig a Collegium első emeletén és az alatt, földszint szemben az éjszaki bejáróval, készítettetett hely.

Közben 1846-ban a Pulszky Ferencz coll. felügyelősége idejében egy nagyszerű terv szerint meg kellett ujíttatnia az egész collegiumi épületnek s a költség beszerzésére ki is bocsáttatott a felhívás 1846. jan. 1-jén, melyen az átépítés szép terve is bemutatott egy szép képben; de az átépítésből ezuttal semmi sem lett. (Lásd az okmánytárt!)

A Collegium intézői azonban szakadatlanul foglalkoztak ezen tervvel. A tervelgetések között (lásd fent!) tűnt fel dr. Rochlitz Kálmán eszméje 1863. jun. 23-dikán az *ausztráliai bazár* eszméje.

Ennek, mint fentebb láttuk egy tárgysorsjáték lett a vége, mely nem ugyan sokat, de annyit mégis jövedelmezett, hogy a közben alkotmányossá lett nagy közélet fellendülése folytán, azon remény kelt a collegiumi előjáróság szívében: miszerint a közönség, a kormány és esetleg a koronának is kegyes adományából bekerül annyi, hogy az épület teljesen átalakítható legyen.

h) 1867.

h) És 1867. márczius 11-dikén bontani kezdték a Collegiumot és a templomot összekötő, 1724-ben épült, ívet és a Benko terve szerint kiépítették nagyszerű méretekben a Collegium déli harmadát, a közép és az éjszaki harmad a régi állapotban hagyatván. Az új részlet tervszerűen két emeletes volt; földszintjén jobbról a boltok mellett kiadó lakószobák, balról az iskolai ör lakása s ugyancsak a boltok mellett kiadó lakószobák. A nagy oszlopos előcsarnokból felemelkedő, a félemeleten jobbra-balra elágazó szép, tágas, nagy lépcső vezetett fel az első és második emeletre. A lépcsőház maga czélszerű és nagyszabású. A déli homlokzatot az első és második emelet közepén 7—7 ablaknyi szélességben befoglalta a nagy collegiumi könyvtári, később diszterem, az »Aula.« A bejárattól balra az első emeleten volt a régi auditorium most »orgonaterem«, jobbra a »Szirmay könyvtár« helyiségei, és egy tanterem; a második emeleten balra »a természettudományi muzeum«, egy nagyobb és egy kisebb tanterem, jobbra a természettudományi muzeum és egy nagyobb és egy kisebb tanterem, padlásbejárat s az alatt a carcer.

Fájdalom az ősi imposáns Collegium sokáig maradt ezen felemás állapotban. Mindig a teljes kiépítést forrt az előjáróság fejében, de mindig

lelohadt lelkesedése, valahányszor a csekély anyagi erőre gondolt, mely-lyel rendelkezett. A körültekintő, bölcs Jelenik-Almássy Istvánnak villant meg agyában az a gondolat, hogy kölcsönt kell kérni a magyar alkotmányos kormánytól, ha már segílyt nem ad. És ime az igénybe vett 20 ezer forintnyi kölcsön kamatain (lásd fent!) annyit takarított meg Jelenik-Almássy coll. felügyelő, hogy

i) 1884.

i) 1884-ben kiépítette a nyugati szárnyat teljes két emeletre, a mi által 3 kisebb és egy nagyobb (ma „rajzterem“) termet kapott. Ugyan-ekkor építtetett ki az emésztő gödör is a belső udvaron és rendbe hozattak az árnyékszékek.

A Collegium különben külsőleg ez által csak vesztett, mert most a két rész, a régi és az új Collegium semmiféle arányban sem volt egymás-sal, mint sokan mondogatták a kettőzés pontja („dages forte compensa-tivum“) tartotta csak össze. Ez ugyan bántotta a Collegium minden hívét. Így e sorok íróját is. Mindenképen ki akarták a Collegiumot építeni. Így történt, hogy egy Hazslinszky Frigyesnél tartott lakoma alkalmával, Irányi Dániel jelenlétében, e sorok írója azon ígéretet idézte elő az előkelő Justh Béla szájából, miszerint, ha senki fel nem építi a Collegiumot pár év alatt, felépíti ő. Be is váltotta volna ígéretét, azonban nemsokára fel-mentette őt adott szava alól a nálánál nem kisebb gavallér: *a magyar közönség*.

k) 1887.

k) Ugyanis 1887. május 6-dikán az eperjesi óriási tűzvész idejében leégett a Collegium is! És ekkor a magyar közönség áldozatkészsége annyi szeretet-adományt küldött a Collegiumnak, hogy a Collegium régi kőparkányai az ablakokból, ajtókból is kiszedtvén, teljesen kiépül-hetett. És ime most a bpesti Neuschloss czég által készített fedélszéken, a bpesti Schlick-féle czég által bádoffedéllel fedve, fénylik az egységes, teljesen egyöntetűen kiépített Collegium!

Kiépítője Kolatsek Vilmos kassai, a nagyterem vasszerkezettel biz-tositott mennyezetének készítője pedig Gerster Béla bpesti építész volt. (Lásd a Collegium újon kiépített épületét a czimlapon.)

Ezen kiépítés által a Collegium külsőleg egy déli homlokzattal és egy éjszaki homlokzattal láttatott el új arányok szerint. A déli hom-lokzat közepén egy szép kisebb kaput kapott. A déli kaputól jobbra-balra a lakások ablakai; az éjszaki hasonlóan, de itt a szögleten egy egy boltajtóval több. A keleti és nyugati oldal földszint a fő-utca felől belt-helyiségekké van átalakítva. A déli kaputól balra van az iskolaszolga la-kása, s az udvarban körben a boltok bérlőinek magánlakásai, mellék-helyiségei a régi folyosók beépített helyein. Az udvarban közepűt van az emésztő gödör, balra a faszinek, az éjszaki bejárat mellett jobbra a pisoir stb. A két bejárat egymással szemben áll. Az udvart a déli lép-csökháztól egy üvegfal zárja el.

Az első emeleten a délnyugati szögletben van a régi auditorium, ma »orgona-terem« s onnan körben 1 kisebb, 2 nagyobb tanterem, 5 lakó-

szoba (éjszaknyugati szöglet) ma Hazslinszky Frigyes volt coll. rektor lakása. 1 éléskamra, a lépcsőfeljárt, 3 theologiai tanterem, éjszakkeleti szöglet a levéltár 2 helyisége, 4 jogi tanterem és egy jogász-olvasóterem, délkeleti szöglet. Az első emeleten az éjszaki udvar felőli részen 1 konyha, az árnyékszékek 3—3 és egy kis szoba.

A második emeleten a délnyugati szögletben a természetrajzi muzeum 1 nagyobb és 1 kisebb teremben, 3 nagyobb tanterem, az éjszaknyugati szögletben a »rajzterem«, 3 nagyobb tanterem (éjszak felé) az »éjszakkeleti« szögletben a tanári »tanácskozmányi-terem«, 2 nagyobb terem, physikai előkészítő szobácska és a physikai muzeum 2 nagyobb terme délkeleti szöglet. A második emelet éjszaki udvar felőli részen egy kis gymn. igazgatói iroda, árnyékszékek 3—3, egy kis kamara és a padlásfeljárt.

Az egész első emeleti és második emeleti déli homlokzatot elfoglalja a 7—7 ablakos nagy diszterem, mely mellett földszint, az első és második emeleten, az udvar felől áll a nagy, kényelmes. tágas lépcsőzet. Maga a lépcsőház világos, nagy méretű, az udvar felől üveg s a keskeny falba épített széles nagy ablakok világítják meg.

A lépcsőháznak első emeleti fordulójánál a diszterem felőli széles, nagy fehér fal közepén van beillesztve a Collegium legújabbkori egyik legnagyobb jótevőjének: *Rochlitz Gyulának*, emléktáblája.

B) Tanító-személyzet.

a) Rectorok.

α) *Schulmeisterek*. Ilyenek voltak, mint azt fentebb (I. füz. 20. sk. lap.) kimutattuk: 1449-ben Orban (Urbanus), 1469-ben Pál (Pawl), 1498-ban Orgonás András (Andreas literatus Orgonás), 1516-ban Oswald (Scolaris Oswaldus.) 1517-ben Bacco Gáspár, 1519-ben Farkas (Magister Wolfgangus), 1521-től 1524-ig Magister Stainhofer Sebestyén (Mag. Sebastianus Stainhofer »Hallanus Oenivalensis«) a Halle melletti Weinthalból, krakói tanuló, később eperjesi városi jegyző, ki rövid eperjesi tartózkodása után, rendbe hozván az iskolát, újra Krakóba tért vissza és a »Burza« tagja lett, 1524-től—1532-ig Erdélyi Gáspár (Caspar Siebenburger), 1532—39-ig Fontanus Imre, 1539-től Eperjes város jegyzője, majd 1546-tól—1551-ig Eperjes város bírása. Fontanusnak már a két »cantor« is segített a tanításban úgy, hogy a tanító-személyzet 3-ra szaporodott fel. Utána 1540-től—1550-ig (Magister Andreas Siebenburger) Erdélyi Fridericius András volt az utolsó Schulmeister.

β) *Rectorok*. »Joannes W. P. Iudi Magister« ugyan 1550. jun. 7-dikén felhívja az eperjesi tanácsot, hogy segédeinek fizetését adja ki, (L. Frankl Vilmos: »A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 90. lap.) azonban ekkor már Eperjes is behozván a több tanár rendszert, az elsőt *Rector*, a másodikat *Conrector* s a harmadikat *Subrector*

czimmel — az iskola élén voltaképen az 1550-ben Révai Ferencznek Szklabinya várából, sőt már előbb 1548-ban Páduából, az eperjesiek által meghívott, Frankl V. által Gyalui Torda Zsigmondnak nevezett, *Sigismundus Gelous, Pannonius* de Torda = *Gelei Torda Zsigmond* állott, ki mellett a fentebb nevezett János és az eperjesi városi számadásokban említett Mikeás »Schulmeister«, mint Conrector és Subrector volt alkalmazva.

Gelei (Gyalui) Torda Zsigmond (1550—1556). Torda Zsigmond 1539-ben jött a wittenbergi egyetemre és 1545-ig tanult ott. 1544. jan. 31-dikén 22 társa közül egy sem tette le oly fényes sikerrel a magisteri szigorlatot, mint ő. A kitünő ifjút Melanchthon végtelenül szerette, becsülte és szerette volna a német tanügynök megnyerni, de az haza vágyott. Melanchthon tehát Perényi Péternek és Révai Ferencznek ajánlotta őt. G. Torda Zsigmond Révai Ferencz ajánlatát fogadta el, hogy annak fiait Bártfára, majd Páduába kísérje az iskolába G. Torda Zsigmond sürűn kereste fel Melanchthont leveleivel. 1545. decz. 25-dikéről Eperjesről írott levele azért érdekes, mert abban azt írja le: miképen mozdította elő a török a protestantismus elterjedését hazánkban! Általa jött érintkezésbe Melanchthon az eperjesi tanácsossal is, mely azután 1559-ben küldöttséget is menesztett Melanchthonhoz, hogy az tőle alkalmas lelkészt kérjen. Camerarius, Melanchthon barátja is annyira megszerette s becsülte G. Torda Zsigmondot, hogy 1558-ban fiai egyikét hozzá küldte Eperjesre és arra biztatta Thordát: írja meg Magyarország történetét. (L. Fraknói V. Melanchthon viszonya Magyarországhoz. Németül Dux Adolftól Budapest, 1874.) G. Torda Zs. ugyan csak 1556-ig volt az eperjesi iskola rectora, mert azután I. Ferdinánd király kívánságára a kir. kamara jövedelmeinek »gondviselője« lett s mint ilyen, sokat tartózkodott Bécsben, de 1568-ig Eperjesen lakott. Meghalt Pozsonyban 1569. márcz. 14-dikén. Műveit lásd felsorolva feljebb, e mű 35-ik lapján.

Walther Ferencz. (1556—1565) G. Torda Zs. utóda a boroszlói Mag. Franciscus Waltherus lett 1556-ban, ki társul 1557-ben Kolb Jakabot, majd 1563-ban Mezler vagy Meltzer Orbánt kapta. Walther is Wittenbergben tanult.

Mezler vagy Meltzer Orbán (1565—1571.) Eperjesi születésű, hasonlóan wittenbergi tanuló 1565-től 1571. végéig volt rector Eperjesen.

Fabinyi Lukács (1572—1584). Lucas Fabinus 1572. jan. elejétől volt az eperjesi iskola rectora. Róla a 38. 39. 40-ik lapokon bővebben szólván, csak azt emeljük ki, hogy később kereskedő és Eperjes polgára volt s mint ilyen az 1586-dik év második felében halt meg. Mint rector 1584-ig működött. Már 1577 őszén Frölich Jánost, 1580-ban Károly Györgyöt állította, illetve hívta meg mellé mesterekül Eperjes. Majd 1584-ben Conrectorúl s rögtön reá 1585-ben rectorúl

Wagner Jakab (1585—1586). lett alkalmazva. Wagner Jakab életrajza rövid vonásokban közölve lévén a 40 ik lapon, itt csak azt említjük fel, hogy Wagner Jakab már 1586-ban Bártfára távozott másodlelkésznek, a mikor is a fentebb említett Károly György lett a rector.

Károly György (1586—1590.) Georgius Carolus siléziai születésű tudós férfiú, társul 1586-ban még Tolnay Tamást, 1589-ben pedig conrectorúl Scultéti Severint kapta. Midőn 1590-ben Károly György meghalt

Scultéti Severin (1590—1591.) lett a rector. Életrajzát és működését, irodalmi tevékenységét a 41., 42., 43-ik lapon bőven közölve, itt csak azt említjük fel, hogy a mitől az eperjesiek féltek, az beállott. Scultétinek távozása után nem tudtak alkalmas egyént állítani iskolájok élére. 1591-ben még meghívták ugyan Christinai Ábrahám szepes-szombati tanítót, de voltaképen csak a Cántorok s ezek közül nevezetesen Millenbach János, a német főcántor, látta el a tanítást, míg végül is 1593-ban megnyerték tanárul

Bocatus (Bock) Jánost (1594—1599.) (Szül. 1569. decz. 25.) ki, hogy az iskolának, melynek élére szánták, fényét emelje, az eperjesiek engedélyével és segélyével kiment Wittenbergbe s megszerezte magának a bölcsészeti tudományokból a mesteri fokozatot. Negyvennégy társa közül ő állotta ki legjobban a szigorlatokat. Ez alkalommal nyilvános előadást tartott, melyet azután kiis nyomtatott. 1594. jan. 20-kán már mint magister az eperjesi iskola rectorává lön. Conrectorúl, társul Fabinyi Miksát kapta. Bocatus János (l. 44—49. l.) »Klazzikus műveltségű férfiú volt, kinek latin költeményei a XVII dik század legkiválóbb irodalmi termékeihez tartoznak.« 1595-ben második társa Janotkovits Ádám lön. Ekkor 1595. jun. 21. nől vette Belsius Erzsébetet és 13 asztalnál vendégelte meg vendégeit. Klein IV. 214. — 1599. május 11-dikén Kassára hivatott meg rectorúl és nemsokára reá városi jegyzőül is. Itt azután bíróvá is lett s mint fentebb elbeszéljük politikai szerepet is játszott. Eperjesen utódja lett

Fabinyi Miksa (1600—1607-ig.) ki mellé (már 1602-ben) a kitűnő képességű Rohács Menyhértet 1604-ben Conrectorrá, Weigmann Mártont (1606-ig) és Cosmann Jánost (1608-ig) Subrectorrá és Wagner Mártont Collegává állítják az eperjesiek. Fabinyi Miksa, Fabinyi Lukács volt rectornak fia igen képzett, buzgó, közkezdveltségű férfiú volt. Sokat szenvedett az akkori zavarok között.

Rohács Menyhért (1607—1608.) Szül. Turóc-Sz. Mártonban. Ezen igen kegyes és tudós férfiú elődje helyes eljárását követve, az eperjesi iskola régi barátait, kiket az a város miatt a Bocskay-féle felkelés idején jó részben elvesztett, visszaszerezni igyekezett, a mi néki már-már sikerült is, midőn az 1608-diki isk. év végével elhívták őt Német-Lipcsébe papnak. Majd lipctói esperes és később superintendens lett: Nógrád, Zólyom és Turóc-megyében. Conrectora Goltz Dániel, követte őt a rectori székben.

Goltz Dániel (1608—1612.) Tudós, ékesen szóló férfiú. Annyira megnyerte az eperjesiek szeretetét, hogy azok őt már 1612-ben német másodpappá, később pedig első pappá választották.

Cosmann János (1612—1618.) 1608-tól—1612-ig Conrector. Ezen bártfai születésű jeles tanár már régóta állott az eperjesi iskola szolgálatában. Most, hogy rectorrá lett, egyik jeles volt tanítványát, az eperjesi polgárfiut Nagy-Damascenus Mártont állították mellé az eperjesiek conrectorúl. Spreitz András volt a subrector és Papi Ferencz a »Collega« 1618-ban

nagy csapás érte az eperjesi iskolát, u. i. a jeles Nagy Mártont magyar pappá tették az eperjesiek, Cosmann pedig elhalt. Utóda:

Ledwesch Kristóf (1618—1625.) lett, kinek életrajzát az 54—56 lapon részletesen közöltük. Midőn Ledwesch Kristóf 1625. nyarán a Berthótyak papjával Berthótra távozott, rectorúl az eperjesiek a szepesváraljai születésű

Jaroschek Cyriacust (1625—1629.) hívták meg Iglóról, hol az rector volt. Jaroschek, mint előbb Ledwesch is, igen jól vitte dolgát és szerették is őt az eperjesiek, mégis mint szepesi születésű, haza, Iglóra vágyott és 1629-ben régi állomására rectorúl Iglóra vissza is tért. Később városi jegyző és senator lett ugyanott. Meghalt mint a 13. szepesi város jegyzője.

Seredi (Szeredi) János (1629—1637.) N.-sárosi születésű, kiváló tanfőúr, a ki felvirágoztatta a nagy-sárosi magyar ev. gymnasiumot, akkor hivatott Eperjesre conrectorúl, midőn Jaroschek rectorrá lett. Az ő rectori működése idején, mint Eperjes városa, úgy annak iskolája is erősen megmagyarosodott. Mint bölcs és tapasztalt férfit az eperjesiek őt 1638. előbb jegyzővé, majd consullá, senátorrá, sőt városi bíróvá is megválasztották. Az eperjesi iskola körül az az érdeme, hogy azt „celeberrima scholává” tette. Utána is jeles rectorok következtek, u. m.:

Jakobaei Jakab (1638—1639.) ki alig hogy egy évig volt rector, már is pappá léptették elő az eperjesiek.

Ernestus Hilarius Biner Ernő (1639—1641.) Külföldi, a pfalzi Lengelfeldről Conrectorúl hivatott meg Jakobaei mellé; Jakobaei után pedig rectorrá lőn. Conrectora Dürner Sámuel lett. Binert, a szép theologiai képzettségű tudós és ékesen szóló férfit előbb a besztérczebányaiak hívták el rectorúl, majd a szepesi georgenbergiek papul és 1645-ben a kassaiak, hol mint köztisztviselőben állott lelkész meghalt 1663. nov. 10.

Dürner Sámuel (1641—1648.) A kitűnő Dürner életrajzát az 59., 60. lapokon részletesen adván, itt csak azt emeljük ki, hogy ekkor már és pedig különösen azért is, mert a 30 éves háboru miatt a leendő papok a külföldre nem igen mehettek, az eperjesi iskolában a theológiát is előadták, úgy, hogy az tényleg főiskolává lett, melyen a bölcsészet is előadatott. Az iskolának ezen nagy virágzása azonban bajává lett Dürner Sámuel utódjának, kit Bühringer, Biringer, Beringer, Piringer, Pihringernek is irnak, t. i.

Mag. Bühringer János (1648—1651.) rectornak. Ezt az eperjesiek Besztérczebányáról hívták el, hová 1645-ben Körmöczbányáról került. A főiskolává lett eperjesi „celeberrimum” gymnasiumban a főiskolai tanítást nem bírván ellátni, 1651-ben lemondott és Modorba távozott rectorúl, hol később városi jegyzővé lett. Onnan Pozsonyba jutott conrectorúl, majd 1669-ben rectorúl. Eperjesi rector korában conrector Wolfgang György és illetve 1649-ig Sartorius Schneider János, subrector Curiányi György és illetve 1649-ig Reinhard János volt. Utána, mint már előtte is *Johannes Amos Comeniust*, a nagy paedagogust akarták az eperjesiek megválasztani, de mivel az nem állott velük egy hitágazat, vallás alapján, meghívták annak egy jeles honfitársát:

Magist. Matthaeides, Matthaejeczy Jánost (1651—1654.) E mellett a fentebbiekkel és azok után 1653-tól mint conrector Fabinyi Lénárt, mint

subrector Johannides Vencel működött. Ezen ifju, kiváló rector — fájdalom — az 1654-ben Eperjesen dühöngő pestis áldozata lett. Életrajzát lásd a 62-ik lapon.

Horváth András (1655—1662-ig.) Horváth Andrástól, a kinek idejében az eperjesi „illustre Gymnasium“ »Lyceum«-má fejlett, a 62., 63., 64., 65., 66., 67., 68. lapon bőven szólván, itt csak társait nevezzük meg. Conrectora: Magist. Schröter Sámuel és Fabinyi Lénárt, majd midőn 1659-ben Schröter S. Kassára ment papnak: Jandicius Dániel, 1661-től collegája Magist. Bayer János, később conrector volt. Subrector volt Röser Jakab. Horváth A. a kitünő író, jeles, de szerény tanár, a Bayer J. utálatos áskálódásai folytán lemondott ugyan 1662-ben a rectori hivatalról, de az eperjesiek bizalma új közhivatalba, a jegyzőibe állította őt be. Nagy érdeme az eperjesi nyomdának újra való felvirágoztatása.

Magist. Bayer János (1662—1666-ig.) Bayer János, kinek élettörténetét a 66—73. lapon bőven közöljük, eperjesi születésű, szegény nemes fia volt. Eperjesen, majd Wittenbergben tanult. Kitűnt fentebb említett bölcsészeti irataival. Legnagyobb érdeme azonban az, hogy az ő agyában villant meg a gondolat, hogy az eperjesi túlnépes Lyceumnak egy megfelelő nagy épület kellene építeni. Emlékiratot is készített e célból! És 1666. április 6-dikán letétetett az új épület alapköve. A Collegium felépült! De az új főiskolának nem ő volt az első rectora, sőt az eperjesiek őt veszedő, éles természetéért és tanári tapintatlanságáért még tanári hivatalából is kitették, 1666-ban. Ekkor besztercebányai, majd szepesváraljai pappá lett. Meghalt 1674. máj. 14-én.

Rectorok az új Collegiumban.

Dr. Pongrácz (Pancratius) Mihály 1667. Született Szász-Sebesen 1631-ben, hol atyja ev. lelkész volt. Szüleit korán elveszítvén, az elemiekben Disznódon, 1648. Ko'ozsvártt és Pozsonyban, 1650. a nagy-szombati akadémián, 1652. Bécsben, Nürnbergben, 1653. Wittenbergben theológiát és jogot tanult. Felkereste ezen felül még Németország 10 egyetemét, a 11-diken a rostockin »doctor utriusque juris« lett 1661. és előadásokat tartott a történetből és Rhetorikából. Képzett jogász, theologus és bölcsész volt. Hazautaztában 1666. Eperjesre vetődvén, Zaban Izsák tanár ajánlatára felkérték őt, a Bayert akkor elmozdító eperjesiek, viselje a rectori tisztelet, míg a Collegium elkészül. Zabannal egyetértésben igazgatta az iskolát. Mikor a Collegium felépült, megszűnt rectori hivatala, de »praeceptor« czimmel azért 1668. jun. végéig tanított. Ekkor le akarták őt szállítani a tanári állásban és azért ott hagyta Eperjest, 1669. január 9-dikén már nagy-szebeni rectorrá lön. 1670-ben új egyházi, 1671-ben megyesi városi lelkészszé, 1686. nov. 4-dikén erdélyi szász ev. püspökké lett. Meghalt 1690. júl. 11-dikén. Irodalmi művei (lásd fentebb): 1. Oratio Inauguralis. 1667. 2. Dissertatio de juramento perhorrescentiae. Rostock, 1661. 3. Exercitatio polit. juridica. Kassa, 1668. 4. Supplementum Rhenianum. Lőcse, 1668. 5. Tractatus polit. juridicus. Kassa, 1668.

Dr. Pomarius Sámuel (1667—1673.) Született a siléziai Winzig városkában 1624. apr. 26. Tanult: Boroszlóban, Thornban, Frankfurtban, Wit-

tenbergben. Befejezván tanulmányait, a Spree melletti Kölnben 1653 másod-pappá, majd Salzwedelben superintendenssé s végül Magdeburgban a Szent Jakab templom első papjává lett. Innen Calow Ádám wittenbergi egyetemi tanár ajánlása folytán, a felsőmagyarországi ev. rendek eperjesi Collegiumának első igazgatójául »Moderator et Director supremus« -- hivatatott el. Elfogadván a meghívást és letévén a nevezett rendek költségén a theologiai doctoratust Wittenbergben, 1667. Eperjesre költözött. Eperjesen a theológiát és a keleti nyelveket tanította. A Collegiumban a tanítás 1667. okt. 18-dikán megkezdetvén, Pomarius a maga, megnyitáskor mondott beszédét: »Oratio auspicalis« stb. czim alatt nyomtatásban is kiadta. Kiadta nyomtatásban egyuttal a tanítási rendet is: »Mantissa« = programma invitorium ad lectiones universas »Ill. Gymn. Eperj.« czim alatt. Az iskolai év közben, valamint évváráskor mondott igazgatói beszédeit is közzétette nyomtatásban. Ezen, valamint fent említett és még említendő más művei, jeles előadásai, kiváló egyénisége olyan tiszteletet szereztek neki, hogy a felsőmagyarországi 5 szab. kir. város zsinatain, egyházi gyűlésein az elnök mellett mindig őt illette az első hely. Az újon épült eperjesi ev. Collegium jó hire feltűnően megnövekedett, úgy, hogy szemet szurt fent Bécsben, I. Leopold udvarában és midőn 1671-ben a Wesselényi-féle összeesküvés következményeit nyögte az ország és a Collegium, a kassai Sámbar Mátyás jezsuita, kivel Pomarius és tanártársa Zabanius „megdisputált volt keményen“ és azt a szóvitában legyőzte vala, felülkerekedett. Már 1671. máj. 23-dikán jött Eperjesre Spankau tábornok többek között jezsuitákkal is és kijelenté, hogy a Collegiumot elfoglalja katonai magtárul és délután a helyőrség parancsnoka, Hütten megjelent a Collegiumban és a kulcsokat követelte Pomariustól. Pomarius nem akarta azokat kiadni. Kér, könyörög, mit sem használ. »Die Desiderii« elveszik a Collegiumot. Pomarius könyves szemekkel nézi e szomorú fordulatot. Az 1670/1-dik iskolai évet tehát, melyet a fényes Collegiumban kezdett, a régi városi szűk és czélszerűtlen iskolában végezte Pomarius! És már 1672. júniusában, midőn a Collegium átadatott a jezsuitáknak, kapta ezeket veszedelmes szomszédokul, és már 1673. jan. 3-dikán követelte az egri püspök Szegedy Lénárt Ferencz az eperjesi városi hatóságtól és az evangélikusoktól, hogy adják át önként mind templomaikat, mind pedig még meglévő iskolájukat. Nem adták át! Ekkor azután 1673. márcz. 8-dikán megjött Volkra császári hadvezér Eperjesre és mivel a város és az evangélikusok ekkor sem adták át önként templomaikat és iskolájokat, márcz. 10-dikén a késő éjjeli órákban fáklyavilágítás mellett a császári katonaság segélyével erőszakkal vette el Szegedy mindazt, a mit követelt, vagyonostól. A tanárok száműzettek. Pomáriusnak azon feltétel alatt, hogy áttér, megengedte, hogy hivatalát megtarthassa. Pomarius visszautasította ez ajánlatot és összeszedvén felnőttébb 60 tanítványát, azokkal márcz. 14-dikén vejéhez Mag. Bayer János szepesváraljai paphoz vonult. S midőn itt is zaklattatott, felosztatván könyves szemekkel búcsúzó hallgatóinak csapatát, haza Németországba tért vissza. Itt írta meg az Eperjesi ev. Collegium ez évi szomorú történetét: »Acta tragica De formationis Eperjesiensis 1673.« czim alatt. Majd Wittenbergbe került, hol nagy pártfogója Calow A. dr. ajánlatára rendkív. egye-

temi theol. tanárrá lön. Itten irta: »Bewiesener ungerechter Gewissenzwang 1674. Wittenberg» czimü művét. Később Lübeckbe hivatott el papul. Ott superintendenssé lön és mint olyan halt meg 1683. márcz. 2-án.

Dr. Pomarius Sámuel irodalmi művei eltekintve azoktól, melyeket már a történet előadása közben felemlítettünk, a következők: 1. *Dissertatio* de magnete. 1649. 2. De republica 1650. 3., 4., 5., 6., Négy *disputatio* 1650-ből, de modo visionis. 7. *Dissertatio* de tribus in homine concoctionibus. 1652. 8. De elementis. 1652. 9. *Exercitatio* metaphysica de unitate et unione. 1652. 10. *Disputatio* politica de constitutione et conservatione reipublicae. 1652. 11—21 ig Huszonegy *Dissertatio*: de nomine Dei Elohim, de causa per accidens, de noctambulis, de generatione aequivoca, de Christo, de principiis chymic's, de electione, de vita et morte, de speciebus mundi, de meteoris in genere, de toto et parte. 22. Collegium synopticum physices 23. Tractatus de consensu et dissensu corporum naturalium. 24. Consideratio pia et sobria postulati Keddiani. 25. Examen examinis J. Keddii soc. Jesu. 26. *Dissertatio* de moderatione theologica. 27. Anzugs-predigt zu Köln an der Spree. 1653. Mindezen művei Wittenberghben jelentek meg. Fentebb említett további 27 művén kívül, melyeket mint eperjesi főigazgató irt, megjelent még töle: 55. Memoria secularis libri christ. Concordiae. 56. Sacra semeiotica ex Esaiae 7—10 sequent. 57. Apologia contra Aegidium Guttman, nomine minist. Eccl. Lubecensis. Ezeket Lübeckben adta ki.

9 évig az üldözés folytan szünet.

A Collegium Tökölánumban rector:

Ladiver Illés (1682—1686.) Ezen kitünő nevelő és író, jeles tanár és igazgató szül Zsolnán 1633-ban, meghalt Eperjesen 1686. ápr. 2-dikán. Tanult: Bánóczon, Privigyén, Zsolnán, Lőcsén, Pozsonyban, 1650—52 Erfurtban és Wittenbergában; 1652—59 a zsolnai, 1659 után a bártfai iskola tanára és igazgatója volt. 1667. februárban Teplára ment lelkésznek, egy év mulva 1668-ban Eperjesre az ujonnan épült Collegiumba hívták meg tanáruul. Itt működött az 1673-ban megindult nagy vallási üldözés megkezdéséig. 1673-ban a tiszolczy ev. egyház papja s a kis-honti ev. esperesség főesperese lett. Innen is küldöztetvén, egy ideig Késmárkon rejtőzött majd Thornba ment, honnan átment Danzigba. Soká utazgatott Németországban, míg végül 1677-ben Erdélybe került és a szászvárosi iskola tanára és igazgatója lett. Tököli Imre hívta őt vissza Magyarországra és 1682. nov. 29. átjött Eperjesre a Collegium igazgatójául. Kiválóbb munkái: *Dissertatio* de Coena Domini; *Institutiones Philosophiae moralis*; *Asserctio immota* 1662. Ezek mind Bártfán jelentek meg. *De atomibus contra Zabanium* 1667; *Summula Logicae*. Zsolna. 1671. *Versus memoriales et differentiales diversorum auctorum*. Lőcse 1672. E kettő sokat használt tankönyvvé lett. *Symperasmata in philosophiam rationalem* N.-Szeben. 1679. *Natale victoriarum praesagium Cels. Princ. ac Dni Emerici Thököly* (Lőcse, 1683. márcz. 29.) *Summa Metaphysicae Aristotelicae* Kassa. 1685. *Lilietum montis Georgii* Lőcse. 1673. *Controversiarum*

Metaphysicarum (Disp. I. Disput altera. N.-Szeben 1679. Disp. tertia u. o. 1680.) Theses Evangelicae. Lőcse. 1683. Torcular Engaddi u. o. 1683.

Magist. Schwartz János (1686–1687.) Született Eperjesen 1641-ben. meghalt u. ö. 1728. decz. 28. Tanult az eperjesi Collegiumban és majd Eperjes város költségén Tübingában. 1672-ben hazajött ugyan, de az üldözés folytán újra visszatért a tübingai egyetemre és ekkor azután meglátogatta a straszburgi és vittenbergi egyetemeket is. Tübingenben 1675-ben »De universalibus« czimű értekezésével magisteri egyetemi rangot nyert. 1682-ben a Tököli I. által visszafoglalt Eperjesre, a Collegiumba, a logika és gyakorlati philosophia tanárává hivatott meg. Mint tanár és a nagy Ladiver társa, már az első iskolai év elején egy szindarabot írt »Hungaria respirans« czímmel, melyet a Collegium 58 tanulója adott elő. 1685-ben »Helena Menelao reddita« czimű szindarabja, melyet tanítványai szintén előadtak, nagy visszatetszést és bajt szült, mert abban az volt feltüntetve, mint fut el I. Leopold a reá rohanó, kivont karddal támadó, Tököli elől, úgy, hogy fejéről lehullott a korona. 1685. szept. 13-dikán ugyanis Eperjest Schultz I. Leopold tábornoka elfoglalta és bár azon évben még a császáriak a Collegiumot nem bántották és Schwartz János az elhalt Ladiver J. utódjává, collegiumi rectorrá is lőn választva 1686 áprilisában; de midőn 1687. febr. 7-dikén gróf Csáky István kassai főkapitány, I. Leopold parancsára, elfoglalta egy bizottság élén az eperjesi evangélikusok minden birtokát, közte a Collegiumot is és a tanárok szétszéledtek és vége lett a »Collegium Tökölianumnak«, Schwartz J. is meglakolt, mert az ekkor Eperjesen dühöngő »Caraffa-féle vértörvényszék« (»Laniena Eperjessiensis«) által 1687. május 9-dikén elfogatott és fentebb említett színműveért örökös fogságra ítéltetett. Egyideig Eperjesen tartatott fogva, majd a murányi várba szállíttatott. Végül a würtembergi herczeg, Lajos, kérelmére, a ki I. Leopold seregeiben vitézül küzdött a törökök ellen, szabadon bocsáttatván, 1687 nov. 30-dikán visszatért Eperjesre. Azonban látván, hogy semmi kilátása nincsen Eperjesen, Pozsonyba távozott és ott tanárrá lett. De ott is sok baj érte, üldöztetett és azért újra visszatért Eperjesre, honnan 14 napi a külvárosban való lapangás után, mint üldözött, bujdosásnak indult és végre is kikerült Németországba. Midőn 1704. decz. 4-dikén megnyiták Eperjes kapui II. Rákóczy Ferencz seregei előtt és új élet kelt az eperjesi evangélikusok körében, Schwartz J. eperjesi pappá választott és ilyenné 1705. május 20-dikán Bártfán Zabler Jakab szuperintendens által fel is szenteltetett. 1709 szept. 12-dikén, Zabler J. utódjául a VI. szab. kir. város, Szepes-, Sáros- és Zemp'én megyék egyhangulag őt választották superintendenssé. A II. Rákóczy Ferencz-féle szabadságharcz leveretése után, 1711. szept. 30-dikán, elvétetvén az eperjesi evangélikusoktól minden templom és iskola, de megengedtetvén nekik ilyeneknek *fából*, a külvárosban való építése, az őket még ezekben is akadályozó, Kolb jezsuita által fanatizált nép és b. Krailing katonai térparancsnok áskálódásai daczára végül 1715 őszén felépült és használatba is vétetett az evangélikusok külvárosi fatemploma, a melyben ezen-
tul Schwartz J. békében hirdette az Isten igéjét. Schwartz János később nagyon elvénült, úgy, hogy csak segédjei segítségével végezhetette hivatalos

teendőit. Midőn pedig 80 éves korában másodszor nősült, nagyrészen elvesztette az egykor kivivott tiszteletet, közbecsülést is. Mint 19 évig superintendensnek sok baja volt a 18-dik század elején a superintendenciájában nagyon elterjedett — *pietismussal*. Meghalt 1728. decz. 28-dikán. Fentebb említett művein kívül, különösen prédikációival tűnt ki.

18 évig az üldözés folytán szünet.

A Collegium Rákóczyanumban rector:

Rezik János (1705—1710.) Született a nyitrai megyei Koros nevű faluban. Otthon elvégezvén az elemi iskolai tanulmányokat, a felsőbb osztályokat, az eperjesi Collegiumba jött; Pomarius, Zabanius és Ladiver tanítványa lön. Mint jeles magasabb osztálybeli tanuló Pomarius elnöklete alatt az 1668—9-diki isk. évváró vizsgálat alkalmával 1669. okt. 4-én az ágostai hitv. VII-dik czikke alapján az egyházzól értekezett és pedig oly nagy sikerrel, hogy művét méltónak találták a kinyomatásra. Megjelent »Artic. VII. A. C. de Ecclesia« czimmel, Bártfán, 1669. Egyszer, 1669. még mint diákot elküldték őt tanárai: Zabanius és Pomarius Kassára, hogy jelentse nevökben feleletül a jezsuitáknak, nevezetesen Sámbar Mátyásnak, hogy elfogadják a kihívást a nyilvános hitvitára, disputatoria, ha hajlandók a hitvitának tárgyául azt tűzni ki, a mire még három évvel ezelőtt kellett volna felelniök. Sámbar szívesen fogadta a derék ifjút s elmondta neki: miképen veszítette el egy hitvita alkalmával egyik fogát s hogy ő hiteért valóságos vértanuságot szenvedett. Midőn 1673. márcz. 10-dikén az eperjesi iskolák és templomok elvették a protestánsoktól és az ev. collegiumi tanárok kiűzetek a városból, Rezik is eltávozott Eperjesről és tanulmányainak betetőzésére a thorni egyetemre ment. Itt már 1674-ben gymnasiumi tanárrá lett. 1683-ban meghívták őt a kassaiak igazgató tanáruul. Szept. 21-én búcsú-beszédet mondott »de amore patriae, ejusque causis,« okt. 5-dikén utra kelt és decz. 15-én már Kassán volt. Ekkorára már Kassán szomorura fordult a dolog! A pártfogóság a Tököli-féle felkeléssel lévén elfoglalva, keveset gondolt az iskolával. Ehez járult az is, hogy 1684. jan. 6-dikán az eddigi protestáns városi hatóság letétetett és róm. kath. egyének lettek városi tisztviselőkké. Ezek nem szerették az ev. iskolát és ezt Rezikkal éreztették is. Majd a császári érzelmű Kassa zaklatni kezdi a Tököli pártiakat. A kassai kamara elnöke Fischer Mihály Reziket is elfogatja és 3 napon át szigorú vallatás alá veti. Ártatlannak találtatván, szabadon bocsáttatott. Elment a kedve a Kassán való működéstől. Kapóra jött az eperjesiek meghívása, a kik őt még ugyanazon évben az ékesszólás, költészet és történet tanáruul hívták meg. Volt tanára a jeles Ladiver volt igazgatója és tanártársa Eperjesen. Az eperjesi ev. Collegium nagy patronusának, Tökölinek, azonban megtört nemsokára a hatalma. Eperjes már 1685. szept. 13-dikán I. Leopold kezeibe került, minek következménye lön azután az, hogy 1687. febr. 7-dikén a protestánsoktól a templomokat, iskolákat mind elvették. Vége lett a »Collegium Tökölianum«-nak; a tanárok mehettek, a merre szemök látott. Rezik visszatért Thornba és ott egyetemi tanárrá lön. Thornban 1705-ig működött. Ekkor a II. Rákóczy Ferencz diadalai folytán, az annak kegyéből

visszaadott iskoláikat rendezni kezdvén a protestánsok, a késmárkiak Reziket meghívták iskolájok élére rectornak. Az eperjesiek azonban addig kérték a késmárkiakat és Reziket, míg végül is mind a két félnek beleegyezésével Rezik 1705. márcz. 21-dikén Eperjesre jött, hogy ott elfoglalja a néki felajánlott tanári és rectori hivatalt. Most tehát a »Collegium Rákóczyánus« feje lett. Az ő és jeles társainak buzgósága újra felvirágoztatta az eperjesi Collegiumot. Az 1707. márcz. 14. s k. napjain megtartott ünnepélyes, fenyves közvizsgák alkalmával Rezik színművét: »Pigritius scholarum hostis ad Caucasum deportatus« -- adták elő a tanuló-ifjak. A közreműködött ifjak névsorából látni, mily messze körből jött össze az ifjuság Eperjesre. (Megjelent: Bártfán, 1707.) Az 1709. máj. 13-dikán Eperjesen megtartott felsőmagyarországi evang. nagy-gyűlés a magyarországi evang. egyház központjává akarta tenni az eperjesi Collegiumot! Ez Rezik érdeme! Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy midőn az 1710. évi nagy pestis idején 1710. aug. 4-dikén meghalt, oly nagyon megsiratták.

Reziknek a történet elbeszélése (76—81. l.) közben és fent említett művein kívül még következő művei jelentek meg: 1. *Reparatio violati honoris per privatum ferum.* (A párbajról.) Thorn, 1703. 2. *Theatrum Epperiesini publicum 1687. die 5 martis erectum, sive Laniena Epperiensis.* (Az eperjesi „mészárszék“ = vértörvényszék története.) Ezt 1687. jul. 14-dikén mint eperjesi tanár kezdte írni és 1689. jul. 14-dikén mint thorni rendkiv. egyetemi tanár fejezte be. (Fájdalom e mű még mindig csak kéziratban van meg.) 3. *Panegyricus Joanni III. Poloniae regi anno 1696. defuncto.* Thorn, 1696. 4. *Justae meritaque inferiae D. Stephano Sárossy.* Bártfa, 1706. 5. *Pro solenni examine in Ill. Collegio Epperiensii Controversiae Theologicae.* Bártfa, 1707. 6. *Sine controversia magnum pietatis mysterium.* Bártfa, 1708. 7. Az említett: *Articuli de persona Christi in examine tractandi.* Bártfa, 1708. és végül 8. *Gymnasiologia evangelica — lutherana in tres sectiones divisa.* Ezen művét, mely — fájdalom — mai napig is csak kéziratban van meg és mely az evang. iskolák történetét beszéli el, utána volt tanítványa és a rectori hivatalban utódja Matthäides Sámuel folytatta és kinyomatni akarta, de ebben halála akadályozta meg.

Rectorok a külvárosi iskolában.

Mag. Matthäides Sámuel (1710—1721-ig.) Mag. Matthäides=Matthaejeczky Sámuel ugyan még a Collegiumban kezdette meg rectori működését és az első 1710/11-iki iskolai évet ott fejezte is be, de mivel rögtön ennek befejezése után 1711. szept. 30 dikán a Collegium elvétetett, ide kellett már öt sorolnunk.

Matthäides S. született az árvamegyei Alsó-Kubinban. Tanult Alsó-Kubinban, Késmárkon, Győrben, Korponán és Eperjesen. Mint kiváló tanuló a tanári kar ajánlatára a greifswaldi egyetemre küldetett, hol Szirmay Tamásnak volt társa. Innen hivatott el 1710-ben eleinte csak az ékes-szólás és költészet, majd Rezik nemsokára bekövetkezett halála után, rector-tanárul. Midőn 1711. őszén a Collegium elvétetett az evangélikusoktól, a külvárosba kiszorított iskola oly szomorú viszonyok közé került, hogy a szegény Matthäides igazgató sokszor azt sem tudta, hol hajtsa le

álomra a fejét?! Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy elfogadta az ev. tót hívek felhívását és azok papjává lett. 1712. márcz. 4-dikétől tehát pap is, igazgató tanár is volt. 1721-ben a pesti vallásügyi bizottság tárgyalásai közben, nehogy később e két hivatalt két egyén által betölteni ne engedjék, lemondott a rectori állásról. Meghalt 1729-ben. Érdeme, hogy a Rezik-féle *Gymnasiológiát* folytatta, sajtó alá rendezte. Ezeken kívül még a következő két munkát írta: »Roma et Geneva Hungariae irreconciliabilis.« Greifswald, 1708. »Ara Gratitudinis Carolo VI-to Imperatori pro liber religionis exercitio Eperjessiensibus concessio, erecta.« Eperjes, 1712. Kézirat.

Toperczer Péter Pál (1721—1726-ig.) Szül. Szepes-Váralján. 1708-ban tanulmányai betetőzésére, a hazai ev. iskolák látogatása után Wittenbergbe és majd Halleba ment. Anna angol királynő által alapított ösztöndíjat élvezett. 1715. jun. 1-jén Eperjesre conrectorúl hivatott el. 1721. ápr. 24-dikén Matthaeides S. utódjául egyhangulag rectorrá választatott. Tanult s a görög és angol nyelvben kiválóan jártas férfit volt. Meghalt 1726-ban.

Ilmáthy (Ignáth) György (1726—1730.) Született a szepesmegyei Schvábócson, hol atyja Gergely lelkész volt. Tanult S. rázskán, Késmárkon, Rozsnyón Misovicz, Löcsén Dubowszky és Eperjesen Matthaeides S. alatt és báró Calisius Keresztély által támogatva Tübingában. Hazajövéen, a Szepességen több úri gyermek neveője volt. 1721. ápr. 24-dikén Eperjesre conrectorúl hivatott meg. 1726-ban, Toperczer halála után előbb »Substitutus Rector«, majd rector lön. 1730-ban Héthársra lelkészül választatott. Innen 10 év múlva Giráltra, 1746-ban pedig Csekeházára ment át. Mint csekeházai lelkész halt meg 1752-ben.

Sartorius (Schneider) Dániel (1731—1732-ig.) Ez fia volt a csetneki rector S. Ilésnek. Szül. 1704-ben. Tanult: Köviben, Osgyánban, Késmárkon s végül Wittenbergben. 1730-ban a csetneki iskola rectorává lön. Jó híréért 1731. aug. 31-dikén Eperjesre hivatott el rectorúl, hol 1730. máj. 25-dikétől a rectori tiszt csak helyettessel, Longay János tanárral volt betöltve. Azonban még egy évet sem töltött ki a rectori hivatalban, máris eperjesi ev. pappá választatott 1732. jul. 24-dikén. 1734-ben Késmárkra, 1740-ben Beszterczebányára ment át papul és mint beszterczebányai ev. lelkész halt meg.

Longay János (1732—1748.) Szül. Zólyomban 1727. jul. 12-dikén. Tanult otthon és Eperjesen 1717-ig. Conrectorrá, 1730. jun. — 1731. aug. 1. »substitutus rectorrá«, 1732-ben rectorrá választatott, 1748-ban †. E tudós aggregény, ki egykor 1721—1727-ig Wittenbergben tanulván, sok ismerettel jött haza, az eperjesi ev. külvárosi iskola akkori nyomoruságos helyzete miatt semmi nevezetese sem alkothatott, ellenkezőleg elkedvetlenedett, megfanyalodott!

Fábry Gergely (1748—1766.) Ezen császárilag megkoszorozott költő 1718. márcz. 6-dikán született Hrusson Gömörben. Tanult: Rimabányán, Pádáron, Osgyánban és Késmárkon. 1742-ben Késmárkon »grammatistarum praeceptor«-rá lett. 1744-ben a jénai s majd az erlangeni egyetemre ment. 1747. nov. 23-dikán »poeta laureatus«-sá lett Longay J. halála után eperjesi ev. rectorrá választatván, hazájába a külföldről a Dunán

tért vissza. Mint az iskola rectora jól vitte dolgát s ezért a bosszus ellenfél 1750. május 13-dikán kivitte, hogy kénytelen volt Doloviczeny Gy. conrector társával együtt a várost elhagyni. De julius elején már visszatérhettek. Sok bajjal kellett küzdenie az iskolai épület építése, majd a féktelen ifjúság garázdálkodása miatt. De vigasztalta őt a pártfogóság lelkes áldozatkészsége és támogatása; ennek segélyével sikerült neki az iskolát kiemelni régi nyomoruságos helyzetéből. 1766. decz 15-dikén lemondott a tanári és rectori tisztről, de a pártfogóság meghagyta neki a »Director rei Scholasticae« czimet, és 200 forint fizetéssel a tápintézeti gondnokságot. 1769. deczemberében apósa, Szarvas L. helyére eperjesi ev. leikészszé választatott. 1774. aug. 4-dikén, mint nagy szótöbbséget nyert jelölt a superintendensi hivatalba lett beiktatva. Meghalt, mint superintendens 1779. ápr. 4-kikén. Irodalmilag kitűnt a következő művei által: 1. *Carmen elegiacum* (Búcsú Késmárktól). 1744. 2. *Gratulatio* Radvánszky Györgyhoz. Jena. 1744. 3. *Cantata*. Névnapi üdvözet Szármay Istvánhoz. Jena. 1746. 4. *Collegium acerbum*. Jena. 1746. 5. *Actus disputationum*. Jena. 1747. 6. *Iusta suprema*, Georgio Fischero. Jena. 1748. 7. *Considerationes rei Scholasticae*. Bécs. 1773. 8. Aurea Isocratis oratio. Eperjes. 1775. 9. Különféle költemények, áriák, énekek. Eperjes. 10. Költemény Marklovsky de Perstein-ékhoz. Jena. 1746. *Kéziratban*: egy főpásztori levele, kir. rendeletek, parancsok, a *Considerationes* bővebben és nyelvészeti értekezések.

Chrastina Illés (1767—1770.) Rectorrá választatott 1766. decz. 15-dikén, beiktattatott 1767. ápr. 6-dikán. Megunván a sok küzdelmet s talán a tapasztalt ellenszenvet is, vagy mint Vandrák Á. mondja az iskolai rendhez alkalmazkodni nem tudván, 1770. júliusában lemondott és Gíraltra ment Potthurnyay András 3 fia mellé nevelőnek.

Utolsó rector a külvárosi iskolában: 1770—1784-ig és első a visszavásárolt Collegiumban: 1785—1794-ig:

Carlovsky János (1770—1794.) Karlovsky János született Turóc-megyében. 1760 ban mint a bölcészetben és theológiában kiválóan képzett férfit, Késmárkra hivatott rectorul. Innen hívták őt el Eperjesre 1770. szept. 18-dikán, holott is rectori hivatalába 1770. okt. 1-sején lőn beiktatva. E buzgó igazgató, »nemes szívű, ügyes és fáradhatlan tanár« meghalt 1794. okt. 24-dikén. (Fia C. Zsigmond: Irt egy kitűnő és sokáig használt »Logikát« és egy latin »Prosodiát«)

Kralovánszky András (1795—1803.) Előbb a bölcészet tanára a késmárki Lyceumon 1789—1795 ig, hol egy természetrajzi művével tűntette ki magát. Eperjesi coll. rectorul 1795. május 11-dikén lett megválasztva. Jóravaló igazgatónak bizonyult, a ki szervezni, rendezni is tudott. Ő volt az első, a ki a Collegium újabb könyvtárát rendezte és gyarapította is. (A régi a jezsuita garázdálkodás idején elpusztult) Az 1802/3. isk. év végével Sopronba hivatott el tanáruul és rectorul. Itt jobb tanmód és szigorubb fegyelem behozatala által nagy érdemeket szerzett magának. Meghalt 1809-ben.

Dr. Mayer András (1803–1831.) Szül. 1753. nov. 4. Zsámbokrétón (Turócz). Tanult: Modorban, Pozsonyban, Eperjesen és a greifswaldi egyetemen, hol $2\frac{1}{2}$ évet töltött. Conrectorrá választatott 1783. decz. 31-dikén. Az 1795. jan. 12-dikén megtartott ker. kisgyűlésen a „prima» osztály tanárává lön előléptetve. 1795. máj. 11-dikén a rectori állást el nem fogadó Lovich helyére rectorrá választatott, de ekkor e tisztet ő sem fogadta el; midőn azonban Kralovánszky A. eltávoztása után, 1803-ban újra megválasztatott, átvette a rectori teendőket és mint tanári tisztét 48, úgy e hivatalt is ritka lelkiismeretességgel és ügyességgel vitte 28 éven keresztül. Sokat kellett küzdenie, főleg mert a Collegium hosszú időn, 12 éven át »lizstraktárul« használtatott és mert a »devalvatio« folytán a Collegium nagyon megszegényedett. 1830-ban a jénai egyetem »ad honores«, »Doctor Theologiae«-vá tette őt. 1831. júl. 5-dikén 48 évi hű és buzgó munkálkodás után agg kora miatt lemondván, a pártfogóság által nyugdíjaztatott. Meghalt 1832. febr. 19-dikén. Nagy érdeme, hogy 1827. júl. 27-dikén megalapította a „Cherogerontikon« eperjesi papi, tanári, tanítói nyugdíj, illetve segélyintézetet, melynek áldását azután ő élvezte első sorban. Nyomatásban megjelent a Szontagh Sámuel superintendens felett tartott beszéde: „Justa Suprema“ stbi. czimmal. Kéziratban coll. tört. (töredék).

Greguss Mihály (1831–1834.) Greguss Mihály szül. 1793. júl. 1-sején Pusztá-Födemesen, Pozsony megyében, hol atyja ev. lelkész volt. Tanult Pozsonyban 1803–1813-ig Majd Tübingába és Heidelbergbe ment, hol két évet töltött. Mint éles eszű, encyclopaedicus tudományu, kitűnő hit- és tanárjelölt (Lásd: Markusovszky Sámuel: A pozsonyi áhe Lyceum története. Pozsony, 1896. 653 lap.) 1817. júl. 3-dikán választatott a philosophia tanárául Eperjesre. Már az 1818-dik év őszén pályadíjat nyert az ev. egyetemes gyűlésen fent említett művével; kedves előadása pedig megnyerte neki a népszerűséget az ifjúságnál. 1826. júliusában a tanári kar jegyzője lett. 1826. őszén népszerű vallástant írt a jogászok számára, mely azonban csak kézirat maradt, mert később nem taníthatta, mivel bevádoltatott, hogy tulságosan szabadelvű. 1827–1828-ban ő volt a »magyar könyvtár« és a »Collegiumi Magyar Társaság« egyik fő megalapítója, valamint 1828-ban a »Cherogerontikon« egyik alapítója. 1830-ban az ágostai vallástétel örömmünnepeinek előkészítésére vasárnaponként előkelő közönség előtt felolvasásokat tartott, melyeket azután Hellner Sámuel ügyvéd a maga költségén »Sex recitationes in solemnia« stbi czimmal kinyomatott. Az 1830/1. iskolai évtől a magyar történetet és a statistikát *mint úttörő, magyarul* tanította. 1831. májusától »helyettes« coll. igazgató, 1831. júl. 5-től collegiumi igazgató. 1833. augusztusában lemondott és Pozsonyba ment a bölcsészet és a történet tanárául. *Ő volt itt is az első, a ki tanítványait magyar nyelven adta elő.* »Általában sokat fáradozott azon, hogy a pozsonyi ev. Lyceum egészen magyar legyen. Azonban a magyar történelemnek szabad szellemben való előadása miatt sok kellemetlensége volt. A kormány 1836-ban elmozdítását kívánta, de a nádor és Stromszky superintendens elhárította fejről a csapást. Meghalt 1838. szept. 27-dikén. Házasságából, melyet 1824. júl. 13-án kötött Farkas Liviával, három fia

és egy leánya származott;» ezek közül Ágost és Gyula, a kik Eperjesen születtek, később, (különösen Ágost) jeles magyar írók lettek. Ő maga is jeles író volt. Fentebb már említett művein kívül kiemeljük számos tudományos tárgyú cikkeit, melyeket külföldi és hazai folyóiratokba írt, bölcsészeti és történeti kézíratait, 1852-ben Szarvason megjelent »Válogatott kisebb munkáit« és főleg: »Compendium Aestheticae« czimű művét, mely megjelent Kassán. 1826-ban. Életét maga írta meg versekben. Ezeket eperjesi barátai 1840-ben kiadták: »Autobiographia M. Greguss.«

Munyay Antal Lajos. 1833—1842. és a váltakozó rectoratus idején: 1843/4., 1844/5. és 1847/8-ban.) Született 1787. nov. 26-án a sárosi Kapi-Németfaluban, hol atyja Mihály ev. lelkész volt. Tanult Eperjesen 1797—1803., Lőcsén 1803—1805., Pozsonyban 1805—1807-ig. Mig megkapná az engedélyt a külföldre kimehetni, 1807—1809-ig a Beregmegyei Lónyán Lónyay László házában, majd a háboru miatt a külföldre nem mehetvén, 1809 nyaratól 1810 tavaszáig Csákányban a Dessewffy házában (Abaujm.) nevelősködött. Ekkor kiindult a külföldre, de csak Pozsonyig juthatott, mert itt új akadályok gördültek útjába s azért ujlag nevelőnek ment Nagy-Körösre Kubinyi László házához. Végül az 1811-dik év tavaszán kijutott Wittenbergbe, holott is máj. 7-dikén iratozott be. 1812. szeptemberéig tanult itt. Hazajövéen ujra nevelőnek ment Csákányba s mint olyan működött 1815. augusztusáig. Szepes-olaszói ev. lelkészszé választatván, 1815. szept. 7-én Eperjesen Szontagh Sámuel superintendens avatta őt fel pappá. A XIII. szepesi városi esperességekben 1816. febr. 7-én iratozott hc. 1825-ben, midőn Jozeffy Pál superintendens a XIII. szepesi városi esperességekben kánonszerű egyházlátogatást tartott, őt vette maga mellé jegyzőül. 1830. jun. 25-dikén az eperjesi ev. Collegium jubileumi ünnepségén, melyet az az ágostai hitvallás 300 éves évfordulóján tartott, megjelenvén, latin beszédet mondott. (L. fent!) 1831. jul. 5-dikén a Dr. Mayer András helyére theologiai tanáruvá választott az eperjesi Collegiumba; de e választást keveselvén, a fizetést nem fogadta el. 1832. május havában, azon ígérettel, hogy fizetése meg fog emeltetni, ujra meghivatván, Eperjesre jött a Collegiumba theol. tanáruvá s 1832. szept. 10-dikén ünnepélyesen vezettetett be hivatalába. Már ekkor írói neve is volt Ugyanis 1832. jan. 31-dikén jelent meg: »Synopsis Jurium et Gravaminum Ecclesiae Evangelicae in Hungaria« czimű műve. 1833-ban, Greguss M. utódjául coll. rectorrá lőn megválasztva és bár ekkor kimondatott, hogy a pártfogóság 3 évről 3 évre fog új rectort választani s megszünteti a »perpetuus rector« állást, 3-szor egymásután mégis ő választatott meg s midőn a váltakozó rectoratus valóban behozatott, akkor is ő volt rögtön Dr. Vandrák András után a rector, még pedig ismét kétszer egymásután megválasztva. Utoljára 1847/8-ban volt rector. Meghalt 1849. decz. 2-dikán, életének 63-dik évében. Fentebb említett művén kívül, kitűnt 1837-ben szerkesztett »Emlékiratával«, melyet a coll. pártfogóság elfogadott és a királyhoz terjesztett fel, hogy engedessék meg az evang. hitjelölteknek a külföldre kimenni tanulmányozás czéljából. Továbbá kitűnt: »Historia Ecclesiae Evangelicae A. C. in Hungaria« Halberstadt. 1830. czimű művével, melyen ugyan neve nincs kitéve, de kezeimhez került kézírataiból

tudom, hogy az ő műve. Kéziratban megvan nálam latin nyelven írott több történeti művén kívül, a XIII. szepesi városi esperesség történetének egy teljesen nyomda alá előkészített (*sajátkezű*) példánya.

Váltakozó rectoratus.

Dr. Vandrák András. (Rector : 1842/3, 1845/6, 1848/9, 1850/1, 1852/3 -- 1859/60. és utolsó ízben : 1862/3--1865/6-ig.) Szül. Csetneken, Gömörben, 1807. jan. 24-én, hol atyja uradalmi tiszttartó volt. Tanult : Csetneken, német szót Kassán, majd Rozsnyón, hol tanárait néha helyettesítette is, a mi néki kedvet adott a tanári pályához. A felsőbb osztályokba, a híres latin Epigramma író és logikus, Karlovsky Zsigmond, a híres úttörő bölcsész Greguss Mihály, a derék theologus Mayer András és a kiváló jogász Csupka András hallgatására, Eperjesre jött. 1824—28-ig befejezván itteni tanulmányait — közben mint paedagogus — mások oktatásával is foglalkozván, kitűnő sikerrel letette, 1828. júl. 21-dikén Tiszolczon, Jozeffy Pál Superintendens előtt a pap és tanárjelölti, úgy mondott *candidaticumi* vizsgát. Ezután két évig nevelősködött és 1830-ban elindult a külföldre. az egyetemre, Jena felé, »hol kocsin, hol gyalog». Egy évi Jénában való tartózkodás után, a derék Némethy Pál társaságában bejárta a Rajna vidékét, Thüringiát, Badent, Würtenberget és Bajorországot. Különösen a jénai Fries Jakab gyakorolt reá és bölcsészeteinek kifejlődésére nagy befolyást. Így került vissza 1831-ben ismét Eperjesre tudományyal és tapasztalatokkal gazdagon. Itt azonnal hasznát is vették az ifju tetszomjas férfinak, midőn rábízták többek között a »magyar literaturát» is. És midőn 1832-ben ősszel Benczúr József választatott meg a grammatikai osztály tanárának, ezt félévig helyettesítette, mely alkalommal előkészítette ezen osztályban a magyar nyelv behozatalát, mint Greguss már elébb a felsőbb osztályokban. 1833. aug. 8-dikán teljesezésbe ment lelkének leghőbb vágya, midőn bölcsészeti tanárrá választatott. Ez volt a Pozsonyba távozó Gregussnak óhajta, a ki búcsúzáskor azt mondá : »Ezt válasszátok utódomul, ez képes helyemet betölteni !» Terhes hivatás volt a Vandrák hivatása, mert két osztályban, a VII-dik és VIII-dik osztályban : a logikát, psychológiát, metaphysikát, aesthetikát, latin és magyar nyelvet, de még mathesist és physikát is kellett előadnia és mindezt 160 frt fizetés és csekély tanpénzosztalék mellett ! Vandrák megküzdött a nehézségekkel és sohasem panaszkodott sem a teher nagysága, sem fizetésének csekélyisége miatt, mert az első meg nem fért tettejével, az utóbbi önzetlen voltával. Az ő és kitűnő tanártársai : Munyay A. L., Csupka A., Krajzell A., Keresztessy S., Schulek Fr., Benczúr J. és Klein Gy. oktatásai keresetté tették az eperjesi Collegiumot. Vandrák később a theológián és a jogakadémian is alkalmaztatott és az emberiségnek, a hazának és a protestáns egyháznak czerekre menő jeles embert képezett egy félszázad alatt, mert ő nemcsak oktatott, de nevelt is. Életbölcséséget terjesztett és szigorú erkölcsöt, nemcsak tudományt. 1836-ban nőül vette Steller Viktoriát, kitől azonban a halál már boldogsága 10-dik havában elválasztotta. 1839-ben, ma is élő nejének, Kéler Emiliának adta szívé, kezét, kinek szerető ápolása sokat tett arra nézve, hogy olyan magas kort érhessen. A negyvenes évektől kezdve nagy sikerrel foglalkozott az irodalommal is. Tankönyvei :

a lélektan, logika, bölcséleti erkölcstan, észjog stb. nagy hasznot hoztak a magyar nevelésügynek. Szép sikert értek alkalmi cikkei is, különösen a Dr. Ballagi Mór-féle »Protestáns egyházi és iskolai lapban«, de különösen igazgatói beszédei, melyek gyakori és több évre terjedő igazgatósága alatt az egyes lapokban és külön kinyomatva is megjelentek és részben a coll. »Értesítő«-ben közöltettek. Midőn a magyar történelmi társaság Eperjesen időzött, annak titkára Szilágyi Sándor, a jeles történetiró, így mutatta be magát néki: »Én is tanítványa vagyok, mert bár nem jártam Eperjesen iskolába, tankönyveiből tanultam!«

1841. jul. 20. s k. napjain a gróf Zay Károly ev. egyetemes felügyelő által összehívott zay-ugróci első ev. egyetemes tanári gyűlésen az egyetemes ev. tanterv elkészítésével bízott meg. Vandrák megfelelt a megbízatásnak és azon *egyetemes tanterv* az 1842. jul. 15-diki ev. egyetemes gyűlés által kötelezővé tétetett 1870-ben megbízott a magyar ev. gymnasiumok szervezetének kidolgozásával és ezen elaboratuma is sokáig használtatott.

Sohasem keresett e szerény férfiú kitüntetések, mindazáltal Trencsén 1845., Árva 1847. és Sárosmegye 1848-ban érdemesnek találta őt arra, hogy táblabíráinak diszes sorába iktassa; a magyar tudományos akadémia pedig 1847-ben levelező tagjának választotta. A szabadságharc alatt mint nemzetőr szolgálta hazáját és részt vett a kassai ütközetben. Eperjest, hol a tanári fizetés igen szerény volt, semmi kecsegtető ajánlatra sem hagyta el, holott lett volna rá alkalm. Az ötvenes években ugyanis Sopronba hívták igazgató-tanárnak, de sem ezen ajánlatot, sem a br. Eötvös Józsefét, ki 1867-ben a közoktatásügyi miniszteriumnál a protestáns osztály főnökségével kínálta meg, nem fogadta el. Lelke összeforrt a Collegiummal. Mikor 1858-ban tanári működésének 25 éves öröminnepszövét ülte, azon kitüntetés érte őt, hogy Arany János is megtisztelte egy üdvözlő költeménnyel, melynek czíme »Tanári jubileumra« és kezdete »Quem dii odere« . . . stbi. Ugyanekkor a jénai egyetem a bölcsészeti tudorává avatta, de ő ezen czímet sohasem használta. 1882-ben Ő Felsége a király a tanügy körül szerzett érdemei elismeréséül a Ferencz József lovagrend kiskeresztjével diszítette fel. 1883. szept. 15-dikén tartották tisztelői 50 éves tanári jubileumát és 1884. szept. 14-én 50 éves jubileuma első évfordulójának előestéjén, rövid szenvedés után elhunyt. Temetése szept. 16-dikán volt. E gyászszertartásra impozáns közönség jelent meg, melyet az őszinte részvétel vonzott oda. Képviselve volt azon a megye, a város, a tud. akadémia, a kath. főgymnasium, az iglói ev. főgymnasium, a tűzoltóság, a Collegium 4 tanintézete, stb., stb. A 67-dik ezred zenekara gyászindulással kísérte ki a temetési menetet. Lakásán Sztchlo János a Collegium előtt, hol a gyászmenet megállapodott, Hörk József coll igazgató tartott nagyszabású gyászbeszédet; a sirnál Strauch Béla kis-szebeni ev. lelkész megható bucsubeszédet és végül Bohus Pál theológus bucsuztatót.

Vandrák Andrásban a tanárok mintaképe veszett el. Rendithetlen kötelességérzet, fáradhatatlan buzgalom, szeplőtlen becsületesség, magasztos férfijellem, őszinte protestáns érzület, lángoló hazafiuság és nemes, humánuszív voltak egyéniségének alapvonásai. Előadásait gyakran tréfás, talpra-

esett adomákkal fűszerezte, de nem mulattatásul, hanem hogy az illető kérdést minél jobban megvilágítsa. »Isten, haza, emberiség!« volt a jelszava; »nem ismertetni: nyugalom, félreismeretni: fájdalom, elismertetni: ez a jutalom« — mondogatá gyakran. Vandrák Andrásnak, ki mint imádságíró is kitűnt, mert hiszen az ő költői nyelvezetű, nemes bensőséges hit által áthatott imádságait imádkozza az eperjesi tanuló ifjuság ma is az iskolában és deprecátiókor, eltekintve kézirataitól, (sikerült nevelés- és oktatástan, közjog stbi) következő művei jelentek meg nyomtatásban: 1. Lélektan, Eperjesen, 1863., már 3-ik kiadás; 2. Tiszta Logika, Eperjesen, 2-ik kiadás, 1861., 1867-ben már 3-ik kiadás; 3. Bölcséleti Erkölcs tan, Eperjesen, 1865-ben már 2-ik kiadás; 4. Bölcséleti Jogtan, Eperjesen, 1864-ben s ezen kívül a coll. »Értesítőben« főleg híres bölcsészeti trilogiája, melyet fentebb említettünk stbi, stbi.

Hazslinszky Frigyes. Rector: 1846—7., 1849—50., 1851—2., 1860—1., 1861—2., 1866—7., 1868—9., 1874—5., 1880—1., 1887—8., 1892—3. (Közben 1884—5., 1886—7. gymn. igazgató.) Hazslini Hazslinszky Frigyes Ágost, ezen igazi tudós, született Késmárkon Szepesm. 1818. jan. 6-ikán. Régi nemes család ivadéka, mely a sárosi Hazslin faluból származott s Keve, később Soltiz nevet viselt. A család a Rákóczy-korban elvesztette hazslini birtokát s anyagilag tönkre ment. Frigyesnek nagyapja Franciaországból került haza s atyja e század elején Késmárkon letelepedvén, iparüzéssel és főleg rajztanítással s festészettel tartotta fenn családját. Mielőtt az elemi iskolába jutott, a rajz, melyet atyjától tanult, volt első kedvencz foglalkozása. Midőn 7 éves korában az első osztályba került, már meglehetősen tudott írni, olvasni és rajzolni. Grammatikus korában a vadregényes, szép Kárpátok tövében növényeket gyűjtött és szárított, eleinte titokban, midőn azonban a háziorvos egyszer ezen foglalkozásánál meglepte, buzdította s néhány növénytani könyvet is adott neki, egész erővel erre a térre lépett. Tizenhat éves korában Késmárk vidékének virágos növényeit már mind ismerte s egy mikroszkopot szerezve, a virág- talan növények tanulmányozásához és egyuttal az ásványtanhoz is fogott. (Dr. Hollós László.) A késmárki jeles Lyceumban Hazslinszky Frigyes lelke elsajátította mind azt a jót és szépet, a mit a humanisztikus nevelésoktatás nyújtott. Szorgalmasan s nagy sikerrel tanult; ismeretek után vágyó lelke azonban nem elégedett meg azzal, a mit az iskolában tanítottak, hanem buvárkodott a természet ölén s a megszeretett növénytanak élt és annyira felköltötte maga iránt tanárainak figyelmét, hogy ezek a magyar orvosok- és természetvizsgálóknak Besztercebányán 1836 ban tartandó gyűlésére saját költségükön küldik el. (Dr. Magócsi Dietz Sándor.) Már ezen korban forgatja a tollat s természetrajzi művet ír németül: »Botanische Terminologie in Abrissen,« »Topographie des Zipser Comitats,« melyek azonban nyomtatásban nem jelentek meg és logikus korában kristálymintákat farag hársfából, melyekből 254 darab az eperjesi Collegium érdekes gyűjteményét képezi. Gymnasiumi tanulmányainak végeztével 1838-ban Sárospatakra ment jogot hallgatni, a hol magyar nyelvi tudását is tökélesíthette. A jog nem igen elégíthette ki, ellenben itt is folytatta a természet tanulmányozását. Már itt írt a maga haszná-

latára egy növénytant: »Compendium florae universalis« czimmel, 177 exotikus növényi képpel, melyet szintén nem adott ki. 1839-ben haza jött s Késmárkon folytatta tanulmányait a bölcsészet-theológiai szakon 1841-ig. Ezen időben gyakran történt, hogy egyes beteg tanárok pótlónak használták s ő mindannyiszor becsülettel állotta meg helyét. (Mayer Endre) Ugyanekkor nagy munkát kezdett meg, a botanikus műnyelv írását, melyet számos képpel illusztrált s több éven át írt. Sajnos hogy azt, több más munkájával együtt 1845-ben elégette. Ugyancsak pótlótanár korában néhány tanárnak órákat adott a gyakorlati botanikából s az így szerzett első pénzből Schultes »Ausztia Flóra«-ját vette meg. Mint késmárki főiskolai tanuló is a természettudománynak szentelte idejét s bejárta a Szepességnak minden zugát. Legnagyobb növénygyűjtő utját, mely 2 hónapig tartott, 1841. tavaszán tette, mikor a legegyszerűbben felszerelve, gyalog ment Késmárkról Fiuméba, mindenütt botanizálva s keresve a természeti ritkaságokat. Utjából visszatérve, Debreczenben maradt, a hol a retorikát hallgatta s a környék növényeit gyűjtötte. Az 1842. évben Árvamegyét kutatta át az árvai uradalom költségén s ennek eredményeképen megírta »Árvavármegye topographiáját« Még debreczeni időzése alatt egy új növényrendszer felállításával foglalkozott. Ezen művét, melynek címe »Tentamen dispositionis systematicae vegetabilium auctore Friderico Hazslinszky« a magyar orvosok- és természetvizsgálók 1843-ban Temesvárott tartott nagygyűlésének be is mutatta s az ott »köszönettel tudomásul vétetett.« Ugyanezen 1843-dik év őszén, bár a külföldre is szerzett utlevelet, (melyben timárlegénynek volt mondva) -- Bécsbe ment, ellátva a legszebb bizonyítványokkal s a legjobb ajánló levelekkel, de jóformán minden pénz nélkül. Itt földtani, vegytani, természettani és matematikai tudományoknak szentelte idejét. A chemiából és botanikából órákat adott s így tartotta fenn magát. Egy sajnálatos esemény miatt, mely élénken illusztrálta, »hogy senki sem próféta a maga házában,« haragra lobbánva, elégette összes Magyarországra vonatkozó iratait s elhatározta, hogy többé nem tér vissza hazájába. Pulszky Ferencz, akkori collegiumi felügyelő meghívására azonban mégis visszajött s 1846-ban elfoglalta Eperjesen a Pozsonyba távozott Fuchs Albert tanszékét, a physikai s matematikai tanszékét. Itt főleg a virágtalan növényekkel s a phytopalaeontológiával foglalkozott s mint a növénytannak is előadója, rövid idő alatt nagy híretté szert. Fizetése ekkor 120 p. frt, lakás a Collegium épületében, hol a tanárok legnagyobb része lakott, névnapi ajándékok, a főgym. ifjuság által befizetett tandíjnak $\frac{2}{12}$ -de, 2 öl fa és egy káposztás föld. Majd a Szirmay-féle könyvtár gondozójává lévén, ezért évente 120 p. frtot kapott. A Collegiumnak a szegénységgel való küzdelme nem vette el lelkesedését s nem ingatta meg az iskola iránt való bizalmát; sorsát a Collegiuméhoz csatolva s azzal összeforrva Eperjesen maradt, bár a hatvanas években meghívást nyert a pesti egyetem botanikai tanszékére. Még az 1846-dik év decz. 26-dikán megnősült, nőül vevén Putz Terézt, egy csinos, derék, erényes, háziasszonyt, kivel 50 éven át boldog házasságban élt s a ki szeretetével s nemes lelkével gondozta, ápolta s ekképen munkatársa lett alkotásaiban. Boldog családi élet környezte, őt derék fiut s egy

ritka derék leányt nevelt fel s bocsátott szárnyra, önállókul, derék polgáraiul a hazának s nemes gondolkozásu családfőkül a társadalomnak; munkásságát elismerés követte és siker koronázta s valóban a Collegium Vandrák András ideális s lelkesűt buzgóságán kívül az erős Hazslinszky Frigyes kitartó munkájának köszönhet, hogy a nehéz időkben el nem pusztult.

Hazslinszky Frigyes életét és munkásságát fentebb a Collegium történetének ecsetelésénél bőven és részletesen tárgyalván, itt csak röviden emlékezünk meg érdemeiről. 1849-ben, mint nemzetőr ő is kardot kötött s résztvett a kassai szerencsétlen csatában. A Collegiumnak hosszú időn át többszörösen igazgatója s a coll. muzeumnak őre, melyet szorgalmával és saját gazdag gyűjteményeivel, annak idején, az ország egyik leg-gazdagabb vidéki muzeumává emelt. Mint a coll. intézmények és intézetek gondozója, majd mint a Collegium ujjaépítésének vezetője, pénztárnoka és a Collegium Szirmay-féle nagy könyvtárának őre, hosszú időn át főfő-
oszlópa volt a Collegiumnak. Az is jórészt neki köszönhető, hogy Eperjesen az egyetlen ág. hitv. ev. jogakadémia még ma is fennáll. De legnagyobb erénye irodalmi és pedig a *növénytan irodalomban korszakalkotó* működése. Az ő működése előtt csak a haza egyes részeinek növényeit ismerték, vagy közölték a talált nevezetesebb fajok leírását és képeit, de összefoglaló rendszeres munka nem volt és paragon hevert főleg az alsóbb rendű növények mezeje. Hazslinszky Frigyes összesen 92 művével e tekintetben fordulatot idézett elő; meghonosította az egységes áttekintést, de azért részletesen foglalkozott az egyes fajokkal is. Legrészletesebben foglalkozott a gombákkal, melyek az utolsó időben vizsgálódásának majdnem kizárólagos tárgyai voltak. Számos értekezésben közlé egyik-másik gombát illető felfedezéseit és a hazánk némely vidékén előforduló gombák jegyzékét, melyeket azután a gombák különböző csoportjainak rendszeres feldolgozása követt. 49 német és több egyéb nyelven (latinul) írott munkáit mellőzve, a magyar nyelven írottak közül kiemeljük legjelesebb nagyobb műveit, nevezetesen: »Északi Magyarhon viránya.« Kassa, 1864. Alapvető a növénytan további tanulmányozására. »Magyarország és társországi moszatviránya.« Pest, Atheneum, 1867. »Adatok Magyarhon zuzmóvirányához.« Pest, Atheneum, 1869. »Jelkulcs a magyarhoni edény-növények nemei meghatározására.« Révai, Eperjes, 1870. »Magyarhon edényes növényeinek füvészeti kézi könyve.« Pest, Atheneum. »A gombák jelleme«. Pest, Atheneum. »Magyarhon hasgombái.« Bpest, Magy. Tud. Akadémia. »A szőlő öbolye.« 1876. Akadémia. »Magyarhon trifolái.« »Magyarhon és társországainak húsos gombái.« Akadémia. »Magyarhon és társországainak szabályos discomycetjei.« Akadémia. »Magyarhon üszökgombái és ragyái.« Akadémia, 1877. »A zuzmók új rendszere.« Akadémia. »A magyar birodalom zuzmóflórája.« 1884. Term. tud. társ. »A magyar birodalom mohflórája.« 1885. Természettudományi Társulat. »Előmunkálatok Magyarhon gombavirányához.« 1885. »A magyarhoni lemezgombák elterjedése.« »Magyarhon és társországainak sphaeriái.« Bpest, 1892. »Magyarhon és társországi Hymenomycetjei.« 1895. »Uj adatok Magyarhon kryptogam virányához.« Akadémia, 1879. »Magyarhon myxogasterei.« 1877. Eperjes. »Rendhagyó köggombák.« Akadémia, 1881.

»Magyarország és társországainak moszatviránya.« »Északi Magyarhon lombmohai.« »A Tokaj-Hegyalja jelen és harmadkori viránya.« »Eperjes virányuzmói.« »Északi Magyarhon s különösen a magas Tátra májmohai.« »Néhány adat a Bükkhegység kryptogámjai megismertetéséhez.« stb. stb. stb. Utolsó műve, mely kéziratban maradt s most az Akadémia által kiadatik: »Myxogasterek« A növénytan terén való sokoldalú és nagy termékenységu munkálkodás Hazslinszky Fr. nevét nemcsak a hazában, hanem az egész művelt világ tudományos köreiben ismertté és becsültté tette, olyannyira, hogy nemcsak a hazai, hanem a külföldi tudományos társaságok is siettek őt kitüntetni. Így: 1. A magyar természettudományi társulat rendes tagul választotta 1847. szept. 6. 2. A »Naturhistorischer Verein.« Prag, lev. t. 1852. febr. 13. 3. »Regia Botanicorum Societas Boica Ratisbonensis.« r. t. 1852. jan. 20. 4. »K. K. Geologische Reichsanstalt.« Wien, lev. t. 1855. jan. 1. 5. »Verein für Naturkunde in Pressburg« r. t. 1856. jun. 16. 6. »Magyar tud. társaság.« lev. tag, 1863. jan. 13. 7. »Hegyaljai bormivelő egyesület« tiszteletbeli tagul 1863. nov. 10. 8. »Kassai keresk. s iparkamara« lev. tag, Kassa, 1872. jan. 18. 9. »Magy. tud. társ.« rend. t. 1872. máj. 24. 10. »Zoologisch-Botanischer Verein« Wien, r. tagul. 11. »Magyar Kárpátgyelet«, 1874. szept. 6. választm. tagul. 12. »Die schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur« lev. taggá, 1879. decz. 17. Breslau. 13. »Termész. tud. társulat« tiszteletbeli taggá, 1886. jan. 20. Bpest. 14. »Magyarhoni földtani társulat« lev. taggá, 1888. febr. 1. Bpest. 15. »Société Mycologique de France« 1889-ben tiszteleti taggá. A londoni és észak-amerikai tudós társaságok is tagjukká választották. Szaktudós társai iránta való tiszteletüknek már régebbi idő óta oly módon adtak kifejezést, hogy egyes növényfajokat az ő nevérol neveztek el. Hazslinszky Frigyes nevét megörökítették az ősnövénytanban: a Sapindus Hazsl. Ett., Ficus Hazsl. Ett., Cedrella Hazsl. Ung.; az ősellattanban: a Ranina Hazsl. Reuss; a lichenológiában Hazslinszky a gibberulosa Körber; a Sphaeromphale Hazslinszkyi Körber; a mykológiában: Peziza Hazslinszkyi Cooke, a Cryptospora Hazslinszkyi Rehm; hazánk flórájában a Tilia Hazslinszkyana Borb; Agaricus Hazslinszky Schulzer stbi.

1890. nov. 16-án Ő felsége régi nemességét megerősítve néki és törvényes utódainak a »hazslini« előnevet adományozta. Dr. Wlassics Gyula miniszter nemes nagylelkűséggel gondoskodott róla nyugdíjjal. Az utolsó kitüntetés 1896. márcz 8-dikán érte, a mikor a coll tanári kar az ő tanári működésének 50 éves örömnepét ülte és a mikor őt Hörk József coll. igazgató szivből fakadó, igaz, elismerő szavakkal üdvözölte és átnyújtotta néki azon diszalbumot, melynek remek symbolikus festménye Balló Aurél coll. tanár, gyönyörű üdvözlő költeménye pedig Csengey Gusztáv coll. theol. tanár műve és mely valamennyi coll. tanár sajátkezü aláírásával van ellátva. Országossá ez örömnepet tenni a betegeskedő európai hírű veterán tudós hanyatló ereje nem engedte. Ő különben egész életében került az ünnepeltetést. Életmódjában egyszerű, lelkületében nyugodt, meggyőződésében szilárd és megingathatlan volt. Egyszerű volt kedvteléseiben is, a mennyiben tudományos kirándulásain kívül egyedüli szórakozása kertjének ápolása, legjobb és legkedvesebb üdülöhelye családi köre volt.

Elhalt Eperjesen 1896. nov. 18-dikán szívszélhűdésben, munkás élete 78-dik évében. Temetése 21-dikén ment végbe. A coll. diszteremben felállított és koszorúkkal elborított ravatal fölött a tanári kar nevében a coll. igazgató, a „Természettudományi társulat” megbízásából dr. Mágócsy-Dietz Sándor és az ev. lelkész mondtak beszédet. A magy. tud. akadémia diszes babérkoszorút tett koporsójára. E sorok írója, ki Hazslinszky-nak hosszú éveken keresztül megtisztelő szeretetével dicsekedheték és ki H. házában igen gyakran megfordult, sohasem tudta: mit bámuljon inkább benne: az *ember* jó szívét, a *barát* figyelmét, a tudós *óriási* tudását, a *tanár* tapintatosságát, az erős *férfi* gyöngéd szeretetét nejével, vagy a *különő apa* körületekintő bölcsességét gyermekeivel szemben?

Dr. Vécsey Tamás. Rector 1869–1874. Dr. Vécsey Tamás született Szikszón Abaujban 1839. február 24-én, régi magyar nemesi családból, mely az utolsó négyszáz év alatt adott a hazának vitéz katonákat, tudós papokat, tekintélyes ügyvédek, egyházi és vármegyei tisztviselőket.

V. Tamásnak apja: György, több vármegyének táblabírája s Abauj-nak 1849-ig számvevője, 1861. végétől halálaig tiszti főügyésze. A szabadságharcban a szikszói nemzeti őrsereg főhadnagya s évtizedeken át a szikszói ev. ref. egyház főgondnoka.

Gyermekségének első éveit V. Tamás gondos szerető édes anyjának született Szedliczky Rózsának szemei előtt tölté. A nemes érzésű urnő mindenik gyermeke mellett egy-egy árva fiút tartott játszó- majd iskolatársul. Így mentett meg számos árvát s juttatott a mezőgazdasághoz vagy iparhoz, mikor még nem voltak árvaházak.

V. Tamás iskoláit 1845-ben kezdte meg. szülővárosában. Az elemi iskolának jeles correctora Pákozdí Sándor az akkori kevés tantárgyat úgy meg- és betanította, hogy az, ötven év múlva se párolgott ki a jobb tanulók emlékezetéből. A diplomát 48 előtt rendesen látogatta a tanuló ifjuság. V. T. a szüreti szünidők alatt, egy ködös hideg esős napon, egyedül ült a tanulók templomi padján. A püspöki tekintélyű Leboh Sámuel lelkész istentisztelet után áldólag tette kezét a kis tanuló fejére eme szavakkal »az Isten megáld téged kis fiam buzgóságod és jó viseletedért«. Szikszón az 1848. szeptembertől 1850-ig telt idő nem kedvezett a tanításnak. A tanítók pl. Kódi, Szalai a honvédek sorába léptek, a tanít s megszakadt, az érdekesebb hazafiak családjai, ezek közt Vécseyék is, a kassai ütközet után az osztrák, majd 1849-ben az orosz invasió elől a Bükk-hegység rejtett községeibe menekültek s ide-oda bujdosnak, nagyobb lévén a felesleges félelem, mint a veszély, mely csakugyan nem fenyegette a nőket és gyermekeket. A gyermekek majdnem elszoktak az iskolától. A feldult Losoncznak egyik tanára Futó Dániel a szikszói iskolához kapott meghívást. A főgondnok fiától V. Tamástól több és szebb írást követelt, mint a kapás fiuktól. Alkalmas pillanatban ejtett, soha el nem feledett komoly szavai fokozták a kis syntaxista törekvéseit. A lelkészszé választott Futó helyébe Finkei Pál, a lelkes honvéd, később miskolci, majd pataki tanár lépett Vécsey Tamást igen megszerette s megkülönböztette, mely abban nyilvánult, hogy kedvencének iparkodását kevesebb dicséretre, hibáit ellenben szigorubb elbírálásra tartá érdemesnek, mint a többi tanulókéit Szokás volt Szik-

szón, hogy az iskolás fiuk énekeltek minden temetésnél s a »funerator« vezetése alatt a sirig kísérték a koporsót. Egy vájogvető-zenész cigány végtisztességéről elmaradt V. T. Mentségül azt hozta fel, hogy »csak egy szegény cigány, nem pedig valami tekintélyesebb ember temetéséről maradt el.« »A cigány is ember« mondá Finkei szigorúan, »becsülj meg minden embert s kötelességedet mindig teljesítsd, a jelentéktelen ember irányában épp úgy, mint a tekintélyes ember irányában.« A jó mag termékeny földbe esett. 1850-ben nyáron V. Tamás az apjával Kassán, Rozsnyón és Rimaszombatban járt, mely utazás, nemcsak mert kellemes, hanem mert a legelső volt, feledhetlen maradt előtte. Tornából Gömörbe a magas szoroskői ut vezet, f. stői vidéken. A magaslaton elragadó a körkép. »Ne feledd kedves fiam, ha utad valaha még erre fog vezetni, hogy első izben édes apáddal álltal e szép helyen.« Aztán kérdezte fiát, hogy kit tekint legjobb barátjának? »Murer Mártont« volt a válasz. »Hát nem tekinted apádat a legjobb barátodnak?« viszonzá az apai jóságnak soha nem feledhető hangján. A következő évnek nyarán Finkei tanítványaival az aggteleki barlangba tett, nagy részt gyalog kirándulást, melyet V. T. gyermekkorának legszebb napjai közé számít s a vendéglátó puritán tanítókat s ev. ref. papokat azóta is mindig tisztelettel emlegeti.

Az 1852 iki tűzvész a szikszói templomot s egyházi épületeket elhamvasztván, az ottani gimnázium tarthatatlanná vált. Finkeit a miskolczi főgimnázium hívta meg. Magával vitte 1852. őszén kedves tanítványát, Vécsey Tamást is, az V-ik osztályba. Hálából V. T. mindennap megtanult könyv nélkül két-két sort Homeroszból. A tanév végén 600 sor felmondása volt a köszönet Finkeinek. Lévy József kitűnő költőnk akkor a magyar irodalmat tanítá Miskolczon. Azt a lelkesítő hatást, melyet az Arany Toldiját magyarázó Lévy gyakorolt, V. Tamás, az idealismus hive, hálával tapasztalta. Tanuló társai közt mind viselet és szorgalom, mind előmenetel tekintetében kitűnt. Ődát irt a Magyarok Istenéhez. Ez a vizsgáló Mikulás k. k. Schuhlrath kezébe került Böszülten dorgálta Lévyt, hogy »ilyen vakmerőségekre« tanítja a fiukat.

Finkeit 1853. őszén Patakra hívták. Vécseyt az apja ugyanekkor a hirneves eperjesi Collegiumba vitte, hol Vandrák, Hazslinszky, Herfurth, Krajzel, Limberger és Czundel Károly tanárok csakhamar szeretni és becsülni tanulták a szorgalom, figyelem, erkölcsi viselet és tanulás szempontjából jól megismert hatodik osztálybeli tanulót. A 15—30 növendékű osztályok mindenik növendékét közről s közvetlenül ismerték a lelkiismeretes tanárok, főleg azokat, a kik francziát tanultak Czundeltől és a kik Vandrákkal a tiszta őszi és tavaszi estéken a csillagos eget vizsgálták, vagy Hazslinszkyval a dús növényzetű hegyeket, völgyeket megbotanizálták. Sok szép órát szereztek nekem a felföld virágai, írja Vécsey Tamás, ott a Tárca vidékén, melyre az Ör-hegyek vigyáznak. A kikelet pompája, vagy a minden szint játszó ős beköszöntvén, jártam hegyen-völgyön, erdön, mezőn. A mit a harmat növelt, a verőfény érlelt, raktam, mint Jurányi Lajos barátom s későbbi tanártársam, gyűjteményembe, a Hazslinszky példájára. Kártya, kávéház és egyéb idegrontó szórakozás nem kellett Imádtuk a természetet. Háládatos vagyok a virágok iránt.

Talán nekik köszönhetem, hogy a komoly jogi könyvekben is találok virágokat. (Nemzet. 1883. május 12. Tárcza.). Vécsey Tamás a jogi pályára lépett ugyan, de oda is magával vitte a természet szépségei iránti finom érzést, mely a szórakozásnak és üdülésnek kimeríthetlen forrása. A történelem őszinte lelkes tanára Herfurth József éppen ilyen természetimádó volt. A későbbi években sokszor járták együtt, néha Flórián Jakab barátjukkal a »Kárpát szent bérceit« vagy Ludmann Ottó csatlakozásával, a Simonkő messzelátós csúcsát.

Az eperjesi collegium főgymnaziumát Thun 1855-ben nyilvánossági joggal ruházta fel. Az iskolai ünnepélyen Vécsey Tamás magyar, barátja a genialis Forberger Samu német költeményben tolmácsolta az ifjúság érzelmeit s az ott először tartott érettségi vizsgát, mind a ketten kitűnően tettek le. A Thun-féle tanrendszer talán Eperjesen volt leghelyesebben megvalósítva. Az eperjesi evangélikus tanárok mind látogatták a német egyetemeket, ismerték Bonitz szellemét. A németesítő irányt azonban nem követték s így, a mi jó volt az Entwurfban, azt életbe léptették, a mi a germanizációra szolgált, azt hazafiasan mellőzték, az evangélikus Tomaschek Schuhlrath elnézésével, a ki azonban mégis azt megkövetelte, hogy a bizonyítvány német legyen. A tanuló ifjak beható megismerése és igazságos megbírálása, szóval a tanári lelkiismeretesség a bizonyítványokban is kifejezésre talált, pl. V. Tamásról a latin irodalom s bölcsészet tanára Vandrák ezt jegyezte be: »Lebhaftes Interesse. Sicher eindringende Auffassung. Vortrag frei und edel.« Hazslinszky a mathesisből ezt írta: »Schnelle und klare Auffassung. Freie Lösung der Aufgaben.« A physikából így jellemezte: »Stoffauffassung klar, umfassend. Beweis: mit selbständigem Urtheil.« sat. A siető századvégi tanár foglalkozhatik-e százakra menő tanítványaival ilyen paedagogiai s didaktikai részletességgel? Kár volt Bonitzot egészen excommunicálni! Ma a *tananyag*-ra fektetik a fősúlyt, akkor a *tanuló*-ra.

Az eperjesi collegium tanítási szellemét s módszerét hiven tünteti fel V. T. amaz Emlékbeszédben, melyet Vandrák felett mondott 1885-ben az akadémiában. A collegium nemcsak *tanító*-, hanem *nevelő* intézet volt. Sok ember köszönhette jellemfejlődését Vandrák ethikai előadásainak. A kizárólag tanári hivatásuknak élő tanférfiak példája és oktatása kifejleszté sokakban az igazság olyan foku szeretetét, hogy ne ioco quidem mentiretur és a jognak olyan finom érzését, mely parányi tárgyaknál sem szünetel, s melyet soha nem veszteget meg semmiféle diákcsin. Nem egyszer történt, hogy a Vandrák tanítványai (Vécsey, Jurányi, Michnay Lajos, Maurer Márton) tikkasztó nyári hőségben szomjazva s éhezve gyalogoltak a poros országuton, távol az előttük és utánuk levő városoktól, távol az emberektől, olyan helyre érkeztek a fáradt ifjak, a hol az országutra árnyékot vetettek az érett szilvával rakott fák. Leültek pihenni. Nemcsak a fán függő, hanem az országut árkába áthullott és őrizet nélkül heverő szép gyümölcshöz se nyultak, egy szemhez se, úgy érezvén a mint a stoikus jogtudós nyilatkozott: de glande legenda. Az utszéli gyümölcsről más iskolák tanulói másképen vélekedtek! V. Tamás 1856. augusztus 2-án hagyta el az eperjesi collegium főgymnaziumát, keblét hálaérzet

tölté el a jeles tanárok iránt, a kik szépre és jóra tanították s buzdították. Tanulótársaival együtt szívébe véste az erkölcsi jellem magasztos képét, a Vandrák előadásai nyomán. Unaloműzőnek kedvelte a Hazslinszky-féle egyenletek s mértani problémák megoldását. A nyár egy részét Jurányi Lajossal a Diósgyőri kies vidék bejárására fordították.

Vécsey Tamás 1856. őszén lépett be a budapesti egyetem jogi karába. Wenzel és Pauler volt akkor az ifjuság kegyeltje Pauler mindég mintaszerű s nyomtatás alá adható, kizárólag magyar leczkéket tartott, Wenzel kedélyesen és érthetően, de többnyire átgondolt szerkezet nélkül közölte hallgatóival saját buvárlatainak nemcsak tudományos, hanem mulatságos részleteit is. Előadásaiba beleszötte utazásait, levéltári kutatásait.

Tetszett Vécseynek a jogtanári hi atásnak eszményi felfogása, melyet Wenzel hirdetett s mely érthetővé teszi Cicero eme szavait: ius civile docere semper pulchrum fuit. Jelesebb tanítványait, köztük Vécseyt is, tudományos légkörbe vezette Wenzel, oda a hol a lelkesedés terem. Megkedveltette velük a külön és a részszerű jogok vidékeit, de még inkább a források keresését, olvasását. Tudott buzdítani a könyvtárak szorgalmas látogatására, mintha Plinius szavait igazolta volna: ingenia hominum rem publicam bibliotheca facit. Szívesen látott vendége volt, a ki a szünidőkről visszatérve (mint Vécsey is), egy-egy régi okíratot hozott fel az otthoni leveles ládából, vagy másolatot a még át nem kutatott levéltárak eredetijeiről. Wenzel tanári nagysága azon alapul, hogy kutató szellemet, buvárlati ösztönzést adott számos tanítványának. Vécsey is neki köszöni a tanári pályára irányuló első impulzust.

Fogarassy János az Akadémia nagy szótárának tudós szerkesztője, a század első negyedében Szikszón tanult, mikor még Vécsey Zsigmond, a Tamás szépapja, volt ottan ev. ref. lelkész. A gondos lelképásztor felismerte a teljesen szegény árva Fogarassy kiváló szellemi képességeit és gondoskodott iskoláztatásáról Szikszón és Patakon. A szegény mezítlábos, de jeles tanuló Fogarassy híres jogtudós és akadémikus, később septemvír lett. Szívesen fogadta a rég elhunyt nagytiszteletű Zsigmond urnak kis unokáját. Ajánlotta Wenzel és Pauler, Konek, Karvassy és Récsi tanárok s akadémiai tagok figyelmébe, kik mind megismervén, szeretettel támogatták a törekvő Vécseyt s kitünő colloquiumai és államvizsgálatai, tudomány-szeretete s lelkesedése, végül approbált szigorlatai alapján bátorították a habilitatoria s megnyerni kívánták a tanári pályára. Pauler ajánlására V. Tamásra bízta b. Eötvös József, a későbbi miniszter, fiának, Lorándnak nevelését. V. Tamás külföldi egyetemekre készült, de Pauler azt mondta neki, hogy többet tanulhat a tudós, költő s államférfi Eötvöstől, kihez évekig közel lehet, mint egy egy német professortól, a kit csak néha hallhat. És valóban a nagy tudomány s európai látókörű Eötvös körében töltött évek páratlan jó alkalmul kínáltak a fenkölt gondolkozást becsülő az eszményi czélokért lelkesülő ifjunak. Eötvös családi köre nemesítőleg hatott a fogékony lelkületre. B. Eötvösné példányképe az anyának és házurnónek. Férjét, gyermekeit s házi körét szerette szívének szívével s gondozta utóérhetlen gyöngédséggel és mindenre kiterjedő figyelemmel. A családi kör tisztá, derült szentélyében Trefort a későbbi miniszter, Szalay a hisztorikus,

Lukács Mórícz és Lónyay Menyhért fordultak meg leggyakrabban, kivált hétfőn az akadémiai ülés után, a kik mind igen kedvező véleményt formáltak Vécseyről. Eötvös egyszerűsége és nemes ambitiora kívánta nevelni fiát, a ki nevelője szorgalmas tanulmányait látva s a tanári állás magasztalását apjától is hallva, kezdett a példa után indulni. Önművelődési kört alapított s eszesebb tanulótársait, köztük Nádaskayt maga köré gyűjtötte. Játszi kísérlet volt ugyan ez, de később Thán Károly hallgatásával komoly lépések követték. Már ez időben, főleg b. Etvös figyelmeztetésére a római jog tanulmányozásához kezdett Vécsey. Walter és Savigny volt a bevezető. Időközben letette V. Tamás a szigorlatokat s a köz- és váltó-ügyvédi censurát, mely utóbbihoz a gyakorlati előkészültséget Loisch Ede előkező fővárosi híres ügyvédnél szerezte meg Vécsey, azokban az években, midőn tanulótársai leginkább látogatták a Kamon és a Fillinger kávéházakat, a »frakkisták« és »attilások« állandó találkozóját. A nemes művelt főrangu ház körében sok alkalmat és eszközt talált Vécsey a saját kiképeztetésére, mit b. Eötvös élénk érdeklődéssel kísért. Az igénytelen nevelőt bizalmával s szeretetével tüntette ki. Midőn Vécsey 1861. végén az alkotmány felfüggesztésekor kétségbeesetten nyújtá a rossz hírekkel telt ujságot a bárónak, ez látnoki ihlettséggel mondta: »Ne aggódjék Vécsey, én még alkotmányos cultusminiszter leszek s ön képviselő. Csak folytassa a római jog művelését, annak idején monografiát ír, majd megválasztják az Akadémia tagjának s mint tanár fogja képviselni tudományát az egyetemen.« V. Tamás az actiokról szóló dolgozata alapján a magántanári colloquiumra bocsáttatott, próbaelőadást tartott a jogtanárok előtt a litis contestatióról s a kar ajánló felterjesztésére az 1863. szeptember 24-én kelt kir. udvari rendelettel magántanárrá képesíttetése jóvá hagyatott. Első reformatus a jogi karban! Az 1863–64. tanév második felében körülbelül 200 hallgató előtt, kik közül kerültek ki Plósz és Pulszky államtitkárok, előadásait megkezdte s a Cancellaria kinevezte őt a jogtörténeti államvizsgáló bizottság tagjává is.

Vécseynek jó hírnevét csakhamar széthordták figyelmes hallgatói s örömmel hallották ezt az eperjesiek, a kik 1864-ben új tanszéket állítottak fel a római jog és az elméleti tárgyak számára. Vandrák igazgató egykori jeles tanítványáról, Pauler és Wenzel útján, kedvező véleményt halván, ajánlotta, hogy V. T. ünnepélyes vocatorral hívassék meg az új tanszékre.

Vécsey Tamás, 1863-ban árvaságra jutott hét kis testvére iskoláztatásának s nevelésének kötelességét s Eperjes iránti vonzalmát érezve, ellogdalta a meghívást. A jogkari dékán Konek Sándor kitüntető távozási bizonyítványt adott a buzgó magántanárnak, a jogi kar háladatos tanítványának. Eötvösök nehezen, sőt részben könyezve váltak el Vécseytől, ki iránt méltányló elismerést tanusítottak minden alkalommal. »Éltem utolssó perczéig áldani fogom az órát« írja br. Eötvösné egyik levelében Vécseynek, »melyben ön körünkbe lépett. Hálás barátnéja Eötvös Józsefné.« Eperjesen Schmidt Gyula, Kubinyi, Vandrák és minden barátja a Collegiumnak szíves szeretettel fogadta a fiatal új tanárt, a ki 1864. szept. 1-én tartott székvoglaló beszédével rendkívül kedvező hatást gyakorolt a pártfogósági közgyűlésre. Megnyerte a szíveket. Heti 16 órában előadta a római jogot, statistikát, a közgazdaságtant és a politikát. Minden tárgy

féléves és félévi vizsgálattal fejeztetett be. Az előadások híre a Collegiumon kívül is elterjedt s olyan lelkes tanítványokkal, mint pl. Plachy Bertalan, Eötvös Károly Lajos, most kir. tanfelügyelők, előkelő idősb urak is eljöttek a közgazdaságtani előadásokra. A nagy halmaz tárgygyal behatóan foglalkozni csak az alig 25 éves lelkes fiatal tanár volt képes, a ki nemcsak a külföldi könyveket hozatta s olvasta figyelemmel, hanem irodalmilag is kezdett működni, vigaszt meritve Eötvös egyik leveléből, melyben azt írta a tudós báró, hogy »a több tárgygyal való foglalkozás megóv az idő előtti egyoldalúságtól, a tudományok kölcsönös hatása és összefüggése iránti érzéketlenségtől.« Pár év múlva a Collegium szaporitá a jogkari tanszékeket s így a római jog és a közgazdaságtan maradt Vécsey főtantárgyául, de Vécsey sokoldalú tanultsága nagy előnyére vált a birói, majd jogtudományi államvizsgálati bizottságnak, melynek elnökei Kray Miksa váltótörvényszéki, Aleman Ferencz s Gellén József táblai elnökök dícsérettel emlegették, mily sok ujat hallanak a Glósz, Schulek s Vécsey Tamás kérdéseiben. Az ifjuság törekvőbb részével, a jogászai alkotó és előadó képesség fejlesztése céljából »Kölcssey« kört alakított Vécsey és azt maga vezette. Az eperjesi ifjuság már a hatvanas évek közepén kezdte megünnepelni a márczius 15-ét s meggyászolni az október 6-át, mit azután követtek nagy későn más főiskolák is. Emléklül márczius 15-én este fáklyás zenével szokta megtisztelni Vécseyt az eperjesi ifjuság.

A közgazdaságtan, a statisztika, politika s a tanügy elég tárgyat szolgáltatott Vécseynek, hogy a Keleti Károly szerkesztése alatt megjelenő „Politikai Heti Lapban“, a kiegészítést előkészítő Wiener Lloydban, a Frankenburg Adolf »1848« című lapjában, mint külső munkatárs tudományos háttérű cikkeket közöljön. A Collegium első »Tudósítványa« számára a »Szegények ügye« cím alatt a szocialis politika égető kérdését hozta napirendre. A Csengery Antal Budapesti Szemléje bírálati cikket hozott Vécseytől 1867-ben a Pulszky A. és Tauffer E. börtönügyi pályaművéről. Római jogi tanulmányaiból értekezést hozott az Akadémiai Értesítő V. kötetének, 3-ik füzeté. Megjelent 1868-ban Vécseytől a »Római jogtan«, melyben ezelőtt 30 évvel megmondta már, hogy a római jognak jelentősége ránk magyarokra nézve nem abban áll, hogy itt ott tételes törvény, hanem abban, hogy világrészünk uralkodó nemzetének jogfejlődésére idomítólag hatott, jogi gondolkodását iskolázta s kihatott az emberi művelődés előmozdítására. Még 1870-ben közölte Vécseytől az Akadémia a »Fogyasztási egyletek« című közgazdasági értekezést, melyet Matlekovich Sándor szakértően méltányolt a Pesti Naplóban. Nagyhatású volt Vécseynek Máday püspök felett tartott emlékbeszéde. Közfilyelmet ébresztett a gymnaziumi reformokra vonatkozó szakvéleménye, melyet a Budapesti Közlöny hozott (1872. 279. és 280. sz.)

Vécsey Tamás jogtanárt az eperjesi ügyvédi karban, később ügyvédi egyletben is szívesen látták, ennek alapszabályait s az országgyűléshez és az igazságügyminiszterhez intézett szakvéleményezéseit, főleg Schulek Gusztáv érvelései szellemében V. T. dolgozta ki.

Szerencsés volt Vécsey, valamint tanítványai, úgy a collegiumi hatóságok bizalmát oly mértékben kiérdemelni, hogy 1868/9-ben a jogi kar dékán-

ságával, 1869—70 óta pedig az egész collegium rectoratusával tisztelték meg. A rectori osztály-látogatások s módszertani havi értekezletek meghonosultak, a szülők semesterenként értesítést kaptak, a tápintézetek javultak, az ifjúságnak mind anyagi, mind tanulmányi viszonyai, szóval a Collegiumnak egész bel és küllete megérezte a rectori gondos kezeket.

A mily odaadó szeretettel fordítá Vécsey minden idejét kedvelt tanári pályájának, ép oly váratlan volt a késmárki választókerület szavazása 1870. augusztus 12-én, melylyel Vécseyt országgyűlési képviselővé választá, egykori tanítványainak lelkes ajánlatára, a kik ünnepelt kedves tanáruk hiveivé tették a választók többségét. Hamar beteljesült Eötvös egyik jóslata Vécsey tanári hirneve s tekintélye alapján A nemes báró megtartá Vécsey iránti nagyrabecsülését akkor is, midőn a Házban Vécsey nem a Deákpárthoz, hanem a Ghyczy Tisza-féle balközéphez csatlakozott. A Collegium egy időre szabadságolta igazgatóját, a kinek munkakedve s képessége megtalálta a kellő tért a Házban is, de szíve csak az eperjesi tanszékhez vonzotta, melytől végre mégis meg kellett válnia, midőn 1874. februárban egyetemi tanárrá nevezte őt ki ő Felsege, a Deákpárti miniszter Trefort előterjesztésére, a ki a politikai pártállás változtatását nem kívánta. Vécsey, bár akkor még nem volt incompatibilitási törvény, mégis tüstént letette mandatumát, a mint kineveztetéséről értesült. A politikai ildom közhelyesléssel találkozott. Késmárkon azonban újra egyhangulag megválasztották Vécseyt. A collegiumi előjáróság oly távozási bizonyítványt adott a búcsúzó Vécseynek, mely a közvéleményt híven fejezte ki s egyebek után így szól: Vécsey Tamás »mint rendes jogtanár alapos és terjedelmes tudománya, kitűnő s lelkiismeretes szorgalma, tanári ügyessége, tiszta jelleme s intézetünk iránti buzgó érdekeltsége által a tanári testületnek disze volt. Alapos, a hallgatóságban a tudomány iránti szeretetet keltő, oktató s nevelő előadása által számos hallgatóinál mindég fényes eredményt mutatott fel. Ugyanő, mint az egységes Collegium igazgatója, mely diszes, de terhes hivatalra a pártfogóság s tanártársainak osztatlan bizalma által emeltetett s újból megválasztatott, lelkiismeretes buzgalommal szolgálta a Collegium érdekeit, szigoruan föntartván az iskolai rendet és fegyelmet, az ifjúsággal a legnagyobb tapintattal bánt, a kellő időben szigorral s ismét atyai szeretettel járván el. Tanártársai közt a nemes collegialitást ápolta; több ízben képviselte a Collegiumot közmegelekedésünkre a kerületi és egyetemes gyűléseken és szakértekezleteken. Szóval a Collegium anyagi és szellemi ügyeit körültekintőleg, bölcsen, fáradozást és időt nem kímélve vezette, miáltal intézetünk jó hírét közel s távolban gyarapította s annak jóakarókat szerzett, úgy hogy neve s érdemei anyaiskolánk évkönyvében elenyészhetlen betűkkel vannak beírva s távozásakor mind a tanulósnál, melynek meleg szeretetével, mind tisztársainál, kiknek barátságával, mind végül a collegiumi pártfogoságnál és felügyelőségénél, melynek méltányló elismerésével s őszinte tiszteletével dicsekedhetett, az élénk sajnálkozás érzete nyilatkozott a felett, hogy őt mint tanárt s igazgatót tovább mienknek nem mondhatjuk. Kelt Eperjesen 1874. ápril 2-án tartott ülésünkől. A Collegium előjárósága: Bánó József m. k. kerületi felügyelő, Csetneki Almássy-Jelenik István m. k. colle-

giumi felügyelő, kir. tanácsos. Jegyzette Flórián Jakab collegiumi jegyző. P. H. Dr. Vécsey Tamás jogtanár és collegiumi igazgató ur lelkiismeretes és áldott tanári működését s az egyházi és iskolai közügyekben tanusított buzgó részvétét az egyházkerület nevében hivatalosan és teljes elismeréssel bizonyítja Czékus István m. k. superintendens.»

Ime maga a Collegium mondja meg, mi volt Dr. Vécsey Tamás a Collegiumnak s mi ahhoz nem tehetünk mást, mint azt a megjegyzést, hogy a ki a Collegium újabb történetét s abban Dr. Vécsey Tamás jelentőségét ismeri, még kevesleni is fogja e méltányló szavakat. Vécsey Tamásnak fényes sikerű működése az országgyűlésen, a magyar tudományos Akademiánál és az egyetemen, kívül esik a Collegium történetének keretén s más lapokon fog megörökítettetni.

Bancsó Antal. Rector 1881/2—1883/4. Született Győrvármegye Kis-Baboth nevű községében szegény sorsu, földmives szülőktől 1851. febr. 24-én. Elemi iskolai tanulmányainak elvégzése után az algymnasiumot 1862—1866. a győri ev. gyülekezet algymnasiumában, a főgymnasiumot és theológiát 1866—1873. a soproni ev. Lyceumban végezte. Mivel édes atyját már 3 éves korában elvesztette és özvegy édes anyja, ki keze munkája után élt, csak nagyon csekély mértékben támogathatta őt, iskoláit csakis az iskolai jótétemények elnyerése mellett végezhetette. A jó magaviseletű, szorgalmas tanulót a győri ev. gyülekezet díj nélkül vette föl a Convictusba, a soproni főiskola pedig ösztöndíjakon kívül ingyen élelmezésben is részesítette. Nagyobb diák korában más diákok tanításával foglalkozván, mindig jobban és jobban tudott maga is segíteni magán. Az 1873/4-diki isk. évet a jénai egyetemen töltötte, élvezve egyrészt az egyetemi magyar-szabad-asztalt, támogatva másrészt a soproni főiskolától és az egyházegyetemtől nyert szép ösztöndíjakkal. 1874. őszén letévén a candidaticumi, hitjelölti vizsgát, Karsay Sándor dunántuli ev. superintendens felavatta őt Sopronban a maga oldala mellé segédlelkészül. Segédlelkész állását azonban nem foglalta el, hanem Karsay S. superintendens ajánlatára Győr közelében egy uri családnál nevelői állást vállalt. Itt két évet töltvén el, megtakarított pénzén ismét külföldre indult, ezuttal azzal a határozott szándékkal, hogy két év alatt a theol. tanári pályára készüljön, szakul választván az új szövetségi írásmagyarázatot és a rendszeres theológiát. Így töltött két évet a hallei egyetemen 1876/7. és 1877/8. isk. években. Itt vette a tiszai ev. egyházkerület meghívását 1877. nyarán az eperjesi ev. ker. coll. theol. intézet tanári székébe. E megtisztelő meghívást azon kérésének kifejezése mellett fogadta el, hogy, mivel tanulmányait két csztendőre osztotta be, az állást csak 1878. őszén kelljen elfoglalnia. A tiszai ev. egyházkerület e kérését teljesítette és egy évig helyettesítettette őt, míg végül 1878. szept. 1-én elfoglalta Eperjesen, a Collegiumban theol. tanári székét. Az 1879-dik év őszén a tiszai ev. egyházkerület tanárvizsgáló-bizottsága előtt Eperjesen letette igen szép sikerrel a theol. tanári vizsgát választott szaktárgyaiból: az ujszöv., írásmagyarázatból és a rendszeres theológiából. 1881. június havában az eperjesi ev. ker. Collegium pártfogósága a Collegium igazgatójává választotta őt. E hivatalt gondosan, pontosan és hiven, nagy sikerrel 3 évig viselte. Külö-

nösen kitűnt igazgatói ügyessége, rendezői tapintata a Vandrák András tiszteletére rendezett 50 éves tanári jubileum alkalmával és a Collegiumban felmerült titkos tót-kör alapítási szándékokkal szemben, melyeket kartársa és az igazgatóságban későbbi utódja, Hörk Józseffel oldalán fedezvén és a lelkes és gondos tanári kar előtt nyilvánvalóvá tévén, mint fentebb láttuk, meggyőztette egy kellemetlen botrány keletkezését. 1882. aug. havában megnősült, nőül vevén Haitsch Lajos coll. tanárnak szép, művelt és kedves leányát: Vilmát.

1884-ben a soproni lyc. theol. intézetben ugyancsak szaktárgyainak előadására tanáruvá választván meg, 1884. szept. 1-seje óta Sopronban működik nagy sikerrel.

Irodalmi működésére nézve megjegyezzük, hogy az eperjesi ev. ker. Collegium 1881/2. és 1882/3. évi »Értesítőben« — fent jelzett — két beszéde, az »Evangelikus egyház és Iskola« című Pozsonyban, majd Oroszán és az »Evangelikus népiskola« című Sopronban kiadott szaklapokban különféle tárgyakról szóló egyes cikkei jelentek meg, melyek közül felemlítjük külön: a »Protestáns Irodalmi Társaság« 1897 diki májusi közgyűlése alkalmával tartott szép felolvasását: »Az ugynevezett autonom erkölcsiségről«, mely első ízben a »Protestáns Szemle« júliusi füzetében jelent meg. Önálló nagyobb munkája a »Ker. hittan és erkölcstan prot. középiskolák VIII. osztálya és a tanítóképző-intézetek utolsó évfolyama számára.« Sopron, 1888. II-dik kiadás: Budapest, 1896.

Bancsó Antal alaposan képzett szakember.

A társadalomban — bár első tekintetre hideg, majdnem rideg, állig begombolkozott férfinak látszik, — a vidám kedélyesség és baráti szeretet jellemzi. Eperjesen való működése közben egész kis baráti kört vonzott házába vendégszeretete.

Hörk József (Tamásy.) Rector: 1884/5 — 1886/7; 1893/4; 1894/5; 1895/6. Hörk József (Tamásy) szül. 1848. márcz. 7-kén Likéren Gömör-Kishont megyében, szegény nemes szülőktől. Atyja a rimamurányvölgyi vasmű-egyesület egyik gyárának gondnoka (igazgatója) volt. Szülői később a málnapataki gyárhoz (Nógrádban) tétetvén át, itt töltötte gyermekéveit. Tanulmányait Losonczon kezdte, azután a német szó kedvéért 1857. őszén Lőcsére adták testvéreivel s ott a gymn. 1—2 osztályt elvégezve, 1859. őszén Rimaszombatba a 3—4 gymn. osztályba, majd az V-ik gymn. osztálynál 1861 őszén Eperjesre vitették. Itt járta ki az V—VIII. gymn. osztályt s tette le dicséretes eredménnyel az érettségi vizsgát 1865. július 5-én. Három év alatt ugyancsak Eperjesen befejezvé a theologiai szak tanulmányt, lglón 1868. július 25-én kitűnő eredménnyel hitjelölti vizsgát tett. 1868. szept. havától 1869. aug. közepéig Bodrog-Szerdahelyen nevelő volt Orosz Sándor házában Itten kapta a meghívást Losoncra az ev. algymnasiumhoz tanáruvá, hol a 4-ik gymn. osztály tanára lett. Itt működött mindaddig, míg az intézet tanítóképző intézetül az államnak nem adatott át. Ekkor 1870. aug. 15-én Pesten letétvén jó sikerrel a gymnasiumi tanári vizsgát, az állami tanítóképzőnél ev. vallástanáruvá s gyakorló tanítóul alkalmaztatott. 1872. decz. 30-án a felső pokorági (Kishonti ev. esperesség) egyházba egyhangulag lelkészül választván,

1873. febr. 18-án Czékus István püspök által felszenteltetett. (Kitünő eredménnyel letett papi vizsga után.) 1876. nov. 14-én Eperjesre választott theologiai r. tanáru. Mielőtt tanszékét elfoglalta volna, beutazta Németország egy részét, félét a berlini egyetemen töltvén, 9 hétig Lipcsében. 1½ hétig Halléban, 1 hétig Jenában, 1 hétig Boroszlóban hospitálgatván stb. az ev. Tisza kerület költségén.

1877 szept. 1-én megkezdte Eperjesen előadásait s 1878 aug. 18-án kitünő eredménnyel tette le a theol. tanári vizsgát Rimaszombatban. 1878-ban a kerületi tanodai bizottság tagjává, 1879-ben az ev. ker. coll. jogakademián ny. r. k. tanárrá, ev. tisztkerületi és sáros zempléni esp. levéltárnokká, s ugyancsak 1879-ben a theol. »Önképző és Önségélyző egyesület» elnökévé, 1880-ban a »Sárospataki főiskolai irodalmi-kör» tagjává, 1881-ben az »Eperjesi Széchenyi-kör» irodalmi szakválasztmányok tagjává, 1883-ban a »Sárosmegyei jótékony Nőegylet» titkárává és a coll. jogikar jegyzővé, 1884-ben az »Eperjesi Dalegylet» elnökévé, a magyar-német egyház jegyzőjévé, jogikari dékánná, a »Magyarságot és népnevelést Sárosmegyében terjesztő egyesület» jegyzőjévé, majd 3 évre az eperjesi ev. ker. Collegium igazgatójává, a ker. ev. tanári értekezlet elnökévé, az ev. egyetemes tanügyi bizottság tagjává választott. 1885-ben a »Széchenyi Kör» és a »Magyarságot s népnevelést terjesztő egyesület» igazgatósági tagjává, egy évre a coll. »Magyar Társaság» és a coll. »Markovits-kör», több évre a »Tisza kerületi tanodai bizottság» elnökévé, a »Luther-társaság» igazgató tanácsának tagjává, a »Kassai-dalegylet» disztagjává, az »Ev. egyetemes papvizsgáló-bizottság» tagjává, majd 1886. márcz. 30-óta 8 évre theologiai dékánná, 1886. okt. 13-án az »ev. zsinati bizottság» tagjává s 1887. jan. 6. és 1893. jun. 3-óta 3—3 évre a városi képviselőtestületben a Collegium képviselőjévé választott. 1887. szept.-ől három évig az ev. tiszai kerület eperjesi tanítóképzőjének ideiglenes igazgatója. 1887-ben Hánfalvy János akad. lev. tagnak ajánlotta, 1887. okt. 8. a losonczy-nőegylet tiszteletbeli tagjává választott. 1890. és 1891-ben a szarvasi, 1892. és 93-ban a pozsonyi, 1894-ben ismét a szarvasi, 1895. Szarvas és Pozsonyban, 1896. a brassói és beszterczei, 1897. a selmeczbányai ev. főgymnásiumban megtartott érettségi vizsgálaton a kormány képviselőjévé neveztetett ki; majd megválasztott 1891. őszén ev. zsinati képviselővé és a zsinaton a napló-bíráló bizottság előadójává. 1893. jun. 2-án, 1894. jul. 24-én és 1895. jul. 8-án ismétellen collégiumi igazgatóvá választott, 1896. szept. 19. a pozsonyi ev. egyet. theol. akadémia rendes tanárává választott az egyháztörténet egyh. jogi tanszékére.

Több ízben volt a választások alkalmával az egyes képviselők pártjának (Dr. Berzeviczy Albert, Dr. Schmidt Gyula) végrehajtó bizottsági tagja, 1887-től elnöke is. Több ízben volt az ev. VI szab. kir. városi es-perességnek jegyzője, az eperjesi ev. ker. coll. jogakademián az államtudományi államvizsgálati bizottság jegyzője, elnöke, az érettségi vizsgáló bizottságnak (6 éven át) jegyzője, az ev. Tisza kerületi pap- és tanárvizsgáló bizottságnak jegyzője, az ev. Tisza kerület közgyűléseinek helyettes jegyzője s más tanügybizottságnak jegyzője, tagja stb. Utóbbi időben több tisztségről lemondott 1871. jan. 29-én megnősült. Több gyermek atyja.

Életrajza megjelent az »Uj Magyar Athenás« III. füzetének 185-ik lapján 1882. Budapest. A »Pallas Nagy Lexiconá«-ban 1895. (7. füz. IX. köt. 430. l.) Szinyei József »Magyar írók« stb. 1896. Budapest. IV. k. 1351. 1355. l.

Hörk József korán kezdett az irodalommal foglalkozni, kezdetben természetesen a szépirodalommal És bár két, a »Protestáns egyházi és iskolai lap«-ban 1868. és 1869-ben megjelent cikke volt az, a mi őt az írói pályán tovább haladni ösztönzé, mégis a »Heti Póstá«-ban 1869-ben megjelent egy beszélykéje (Tamásy József) s a »Hazánk s a Külföld«-ben megjelent egy közleménye 1870. s az »Üstökös« be felvett apróságai 1871. voltak azok, melyek néki ehhez kedvet nyújtottak. Úgy, hogy midőn 1871-ben Losonczon a »Nógrád«-czimű lap alapított, nemcsak egyike volt az alapítóknak, hanem annak rendes munkatársa is lőn. Az 1872-ben megszűnt »Nógrád«-helyébe alapított »Losonczy Lapok«-nál 1873-óta a háromtagú szerkesztőségnek (Ambrus Mór szerkesztő, Jeszenák Rafael belmunkatárs, Hörk József a Tárcza rovat vezetője) tagja volt s e lapnál különösen *beszélyei*, (fordítottak és eredetiek) melyek majd Tóparti, majd Hörk József név alatt jelentek meg, (fordítottak : »Katonásan«, »A szökevény«, »A szamaritánusnő«, eredetiek ; »A megkövült ara«, »Sebestyén«, »Hm.«) *tárczacikkei*: »Egy délelőttöm Bécsben«, »Húsvét« »Pünkösöd«, »Dales-tély«, »Szinészet«, »Az ipar befolyása a jellemre«, »Húsvét a népeletben« »A megevett minták« stb. és főleg *humorisztikus tollrajzai*: »A kuvik« »Dévai Párducz«, »A legszebb aglegény« stb. tették őt a közönség kedvenczév, mely örömmel olvasta »*vegyes hireit*« is, midőn az ujdondászi szerepet vette át s írta különféle megjegyzéseit □ jegy alatt. *Vezércikkei* közül e lapnál leginkább tetszetek: »Kubinyi Ferencz«, »A társadalom hanyatlása«, »Alakítsunk tűzoltó-egyletet«, »Műveltség«, »Napjaink nyomora«, »Törvénytisztelet«, melyek közül: »Pünkösöd«, »Húsvét«, »A megevett minták«, »Az ipar befolyása a jellemre« stbi.; tollrajzai közül: »A legszebb aglegény« cziműt; beszélyei közül; »A szökevény« stb. más lapok is átvették. A »Békésmegyei Hiradó«, mint más vidéki lapok is siettek őt munkatársukul megnyerni A »Békésmegyei Hiradó«-nál különösen történet elbeszélései, melyeket »A nagyok« czim alatt közölt. tetszetek. Más lapoknál tréfás tudósításai, leírásai, ugy a »Rozsnyói Hiradó«-ban közölt »Katzenjammer«-je. Két ízben a »Losonczy Lapok« helyettes szerkesztője és 1881-ben az »Eperjesi Lapok« főszerkesztője is volt.

De daczára mindennek, Hörk József mindinkább a tudományos irodalom felé kezdett fordulni és nemcsak hogy a »Protestáns egyházi és iskolai lap«-nak szorgalmas tudósítója maradt, hanem elkezdte a többi prot. egyházi szaklapokban is tágkörű működését. A »Protestáns egyházi és iskolai lap«-ban megjelent művei közül, mint vezércikkek különösen tetszetek: »A protestáns papság jövője«, »Mire van szükségünk«, »Caveant, consules« stbi. czimű dolgozatai; mint tárczacikkek különösen: »A hű lelkipásztor jelleme« (mely külön levonatban is megjelent.) »Politika a szószéken«, »Az ev. isteni tisztelet alapelvei«, »Az ujabbkori theologus nevelés alapelvei«, »A vallástanítás tanterve« s az ezen lapban közölt

iskolai (eperjesi) tudósításai és beszédei, melyeket, mint az eperjesi ev. ker. coll. theol. »Önképző és Önségélyező egyesület« elnöke, ezen egyesület ünnepélyes záróülésein fényes nagy közönség előtt tartott. Több régiséget is közölt e lapban, nevezetesen: »A csetneki ev. kör határozatai 1591«, »A szepes-sárosi ev. agenda 1656-ból«, »Tételek a nagyváradi vitázók számára 1545-ből«, »A csepregi colloquium 1591«. Nem csoda, hogy több magyarországi prot. szaklapnak munkatársául szólítottatott fel. Így 1880-ban a »Prot. Pap« munkatársául, mely gyak. szakközlönyben közölt egyházi beszédei tetszéssel fogadtattak (1880-ban), az »Ev. lelkészitár« munkatársául, mely beszédgyűjteményt adott s Hörk József is több beszédet közölt benne, a »Protestáns egyházi és iskolai Figyelő« munkatársául és 1882-ben a »Sárospataki Lapok« munkatársául, mely lapban közölt egyik értekezése: »A szószék aesthetikája« az egyházi körökben igen kedvezően fogadtattott. Legujabban a »Pallas nagy Lexicon« munkatársául. Az 1880-as évek óta, különösen 1882-től, főleg a prot. *tudományos* irodalommal foglalkozott ugyan, mindazonáltal felkérte az »Eperjesi Lapok« és a »Sármegyei Közlöny« munkatársául, mint ilyen is működék. Az »Eperjesi Lapok«-ban különösen »A magyarság nyomai Sármegyében« című cikkével, a »Sármegyei Közlöny«-ben pedig a dr. Vandrak A. jubileumára »Vandrak András« cím alatt (H – k jegy) írt vezércikkével tön nagy hatást. Mint 1884. júl. 6. óta több ízben újra megválasztott eperjesi coll. igazgató, különösen beszédeivel nyerte meg a közönséget.

Eddigélé megjelent 16 önálló, nagyobb műve közül u. m.: 1. *A hű lelkipásztor jelleme.* Budapest. 1880. (12 r.) 2. *Katechetika vagyis vallástanítástan.* Budapest, 1880. (12 r.) 3. *Liturgika vagyis az isteni tisztelet elmélete.* (Egyházi szertartástan) Eperjes, 1882. (8 r.) 4. *A művészet befolyása a társas életre.* Eperjes, 1883. (12 r.) 5. *A sáros-zempléni ev. esperesség története.* (Monographia) Kassa, 1885. (8 r.) 6. *Emléklap az eperjesi ev. templom és az eperjesi ev. ker. Collegium visszaszerzésének 100 éves ünnepélye alkalmából.* Kassa, 1885. (12 r.) 7. *A nőről és a nő hármasság hivatásáról.* Kassa, 1886. (8 r.) 8. *Vallástanítási terv az elemi (ev.) iskolák részére.* Kassa, 1886. (12 r.) 9. *Az ev. Tisza-kerület püspökei.* (Superintendentensek.) Kassa, 1888. (8 r.) 10. *Beszédek és értekezések.* Kassa 1889. (8 r.) 11. *A hős Keczer András ev. vértanu családja.* Budapest. (A Luther-Társaság kiadása.) 1890. (A L. T. társaság által hirdetett pályázaton (első) nyertes mű) (12 r.) 12. *Az egységes középiskola.* Szerény terv. Irta egy tanár. Budapest, 1892. (12 r.) 13. Ugyancsak a Luther-Társaság által hirdetett pályázaton nyertes lett: »*A nagysárosi vár ura.*« című pályaműve. Kiadta a L. T. 1894. Budapest. (12 r.) — 15 kr. 14. *Kossuth Lajos Eperjesen.* Eperjes, 1894. Ára 20 kr. 15. *Az eperjesi ev. ker. Collegium története.* Kassán. Nagy 8-adrét 1896/7. 5 frt. 16. *Farkasok a juhok között.* A Luther-Társaság kiadásában. Budapest, 1896. (12 r.) 20 kr. (Történeti elbeszélés.) 17. (Átdolgozta a Zsilinszky Mihály féle Hit és Erkölcsant is. (12 r.) *Leginkább tetszettek:* a) *A Liturgika*, melyet a szakszerű bírálat („Ev. egyházi és iskolai lap“, „Debreczeni prot. lap.“) kitünőnek mondott. b) *A hű lelkipásztor jelleme*, melyet a »Prot. egyházi és isk. lap« igen jelesnek mondott. c) *Művészet befolyása a társas életre*,

melyet a lapok (»Eperjesi Lapok«, »Sárosmegyei Közlöny«, »Budapesti Hirlap«) igen dicsérték. d) *A nőről s a nőnek hármias hivatásáról*, melyet ugyanazon lapok dicsérték meg. e) *A vallástanítási terv*, melyet az ev. Tisza kerület elemi iskolái számára elfogadott és kötelezővé tett. f) *A hős Keczer András ev. vértanu családja*, mely rövid idő alatt ezer példányban kelt el. Eddigi nagyobb cikkeinek száma meghaladja a 400-at.

Hörk J. szolgálni kívánt a Collegiumnak: *beszédeivel* különféle ünnepeken és ünnepélyeken képviselvén a Collegiumot; mint *gyűjtő* a leégett Collegium érdekében irván, lelkesítvén, gyűjtvén; mint az államsegély ügyében szorgalmatoskodó *kérő*, gyakran kopogtatván a cultus-ministerium ajtaján; mint az új szervezet egyik előkészítője és életbeléptetője és főleg mint a *Collegium egységének* egyik megvalósítója, tanítván a Collegiumnak mind a négy tanintézetében, és barátságossá igyekeztvén tenni az egykor feszült viszonyt a kerület és Collegium között; mint a gyakorlati theologia tanára pedig nemcsak mint *szakíró*, hanem a *katechetikai és liturgikai gyakorlatok* és a *gyakorlati exegesis* megkezdője s új irányba terelője Eperjesen. Hogy mennyire sikerült ez neki? azt mutassák a jegyzőkönyvek, azt mondja el más! Itt az el nem mondható.

b) Conrectorok.*)

Millenbach János német főkantór, a tanárhiány idejében. (l. 44 l.) Voltaképeni neve „Adamus Jonatkovits Mühlenbacensis.“ Aláírta az eperjesi zsinat határozatait. 1593. okt. 5., 6.

Weigmann Márton (50. l.) Született Bártfán. Atyja János. Tanult: Bártfán, Grácban, Frankfurtban és Wittenbergben. 1604-ben lett eperjesi C. R. 1606-ban Bártfára ment C. R: ul., hol 2 hó multával Rectorrá lett. 1620-tól bártfai lelkész.

Nagy, Damascenus Márton (53. l.) Született Eperjesen. Atyja János polgár. Tanult Eperjesen Bocatius J., Fabinyi M. és Roháts M. alatt, Kassán és Bánóczon és Wittenbergben. Korán lett szenczi rector; majd visszatért Kassára s onnan rectorul ment Varannóra, míg Cosman mellé conrectorul el nem hívták az eperjesiek, kik őt, egykor a tanárai által igen kidicsért ifjut, a külföldön taníttatták s 1618-ban magyar pappá tették.

Lützmann Adolf, de Weisz. Később lelkész lett Bélán (Szepes). Zabler P. szentelte fel. 194. sz. a. 1634/35. körül Eperjesen tanult.

Cramer Gáspár (59. l.) Dürner S. kartársa. Eperjesen tanult.

Curiani György (59. l.) Született Csorbán Liptóban. Cosmann Rector idejében tanult Eperjesen 3 évig és pedig oly szorgalmasan, hogy az eperjesiek kiküldték őt a külföldre Königsbergbe, (a hol disputált is 1642-ben) Conrectorrá tették s azután magyar pappá 1650-ben (l. 61. l.)

Wolfgang György. (61. l.) Született Eperjesen. Tanult: Eperjesen, Beszterczebányán, Kassán és Königsbergben az egyetemen. Onnan hivatott el Eperjesre C. R. 1652. jul. 14-én Telegdy István kívánságára pappá avatatott. W. M. á.

*) A Rectorok közül igen sok, mielőtt Rectorrá lett volna, Conrector s több azt megelőzőleg Subrector is volt.

Sartorius Schneider János. Született (61. l.) Eperjesen. Tanult: Eperjesen, Beszterczebányán, a thorni és königsbergi egyetemeken. Előbb Subrektor, majd Conrektor a Bűringer idejében, de rögtön reá 1649-ben másodpap, (Subdiakon) a német egyházban. *Fabinyi Lénárt* (62. l.) 1653-tól C. R. *Mag. Schröter Sámuel* (66. l.) Atyja (előbb rozsnyói Rector) Sámuel eperjesi lelkész. Tanult: Eperjesen, a danzigi és königsbergi egyetemeken 6 éven át. 1655-ben lett C. R. 1658-ban iglói diaconná s rögtön reá kassai másodpappá hivatott el.

Jandicius Dániel helyettes C. R. 1660. (66. l. Szabó Kár. II. 256., 932.)

Mag. Zabanius Izsák (Zabány vagy Czabán) (71. l.) Született a nyitra-megyei Brodszán 1638. körül, hol atyja János lelkész volt. Tanult: Privigyén és Sopronban. Tanulmányai betetőzésére muzsaji Wittnyédy István költségén Wittenbergbe ment, hol magát annyira kitüntette, hogy a magisteri egyetemi fokozatot is elnyerte. 1658-ban, későbbi eperjesi kartársa *Mag. Bayer János* elnökle mellett, két vitatkozást is tartott, az egyiket: »Dissertatio de gnomone scioterico«, a másikat: »De attributis entis in genere« czimmel; mindkettő 1658-ban 4 r. Wittenbergben nyomtatásban is megjelent. Majd részt vett, mint opponens, egy vitán, mely »de ministrorum vocatione« tétel felett folyt. Hazatérőben Privigyén, az akkori rectorral, Holvaidt Györggyel vitatkozott azon kérdés felett: An peccatum metaphysice sumtum sit aliquid aut nihil?« Pozsonyba jutván, itt 1659-ben együtt találta az országgyűlést. Jelen voltak a breznóbányai városi követek is. Ezek, miután őt Magister Faschki által megvizsgáltatták, méltónak találták arra, hogy a breznóbányai iskolához hívják el rectorul. 1659. nov. 27-dikén kapta meg e meghívást írásban. Vitatkozó természetű ember lévén, rögtön, a mint helyét elfoglalta, vitára hívta fel a környék tanítóit, papjait azon tétel felett: »Homo est animal rationale.« Éles állásfoglalása visszatetszést szült. Ekkor *Mag. Bayer János* tanárt keresett az eperjesi iskola számára és Zabány Izsák 1661. máj. 25-dikén az eperjesi tanács által csakugyan meghivatott Conrektorul. (68. l.) Eperjesi működését fentebb láttuk. Midőn a Collegium felépült, a 12 felügyelő őt 1667. máj. 26-án az eperjesi Collegium tanárává hívta el a polemikus Theologia és a theoretikus Philosophia előadására. Mint ilyen Dr. Pomariussal, a directorral és Ladiverrel egyetértve sokat vitatkozott a kassai jezsuitákkal, nevezetesen Ivul-lal és főleg Sámbar Mátyással. 1666. jun. 25.—26-dikán tartott vitatkozáson, melyre Ladiver Illéssel, kartársával együtt Kassára hivatott, »de judice controversiarum« vitatkozott Ivul elnökle mellett Rhényes István ellen. Jelen volt ezen vitatkozáson Pálffy Pál egri püspök is. A szóbeli vitát azután írásban is folytatták. A jezsuiták később is kihívták őt és Dr. Pomariust a vitára. Ekkor Zabányék Rezik János későbbi coll. hires rector, tanítványuk által küldték el feleletüket. Vitatkozó természete Zabányt társával: Ladiverrel is vitába keverte. 1673. márcz. 10-dike után ő is száműzetett Eperjesről, midőn Volkra cs. k. tábornok és Szegedy István püspök a Collegiumot elfoglalták.

Soká bolyongott, mig végül a szászok grófja Fleischer András és Femger György ajánlatára 1676. jan. 11. Nagy-Szebenbe hivatott el a Theologia és Philosophia tanárául. 150 frt utiköltséget kapván, elindult és

1676. aug. 25-dikén meg is érkezett Nagy-Szebenbe. 1681. máj. 29. rectorrá lett. 1687-ben innen papul ment Orbóczra (Urwegen) 1691-ben városi pappá lett Szász-Sebesen (Mühlbach) s végül 1692-ben, novemberben, városi pappá Nagy Szebenben. Ladiver Illés, eperjesi kartársa időközben segesvári rectorrá lett. Ezzel itt is vitába elegyedett s oly hevesen vitatkoztak, hogy a megyesi zsinat 1677-ben kénytelen volt mindkettőnek hallgatást parancsolni. Még tulajdon fiával, ki néki egykor tanítványa volt és nagy esze folytán magas hivatalokra emelkedett, sőt I. Leopold által nemessé (Johann Sachs von Hardeck) és nagy-szebeni királybíróvá is tétetett, is volt Zabánynak vitája. Nem akart a királybírónak befolyást engedni az egyházi és iskolai ügyekre és fiát egy urvacsora osztáskor csakugyan nyilvános bocsánatkérésre kényszerítette. Ezen fia később 1703-ban, a Rákóczy-féle forradalomban árulás gyanújába esvén, a bécsi kormány által lefejeztetett. És az ősz apa kénytelen volt fiát a vesztőhelyre kikísérni s a kivégzendőnek áldólag fejére tette kezét 1703. decz. 5-dikén. Mint egykor tanári és írói nagy hire sok tanulót, úgy most papi és vitairodalmi sikerei nagy tekintélyt szereztek neki úgy, hogy superintendenssé választatott. Mint superintendens a nagy-szebeni Collegiumnak (Akadémiának) inspectora volt. Meghalt 1707. márcz. 18-án. Zabanius J. igen termékeny író s nevezetesen vitairodalmi tekintély volt. Fent már megnevezett művein kívül felemlítjük még, hogy már 1662-ben jelent meg Wittenbergben 8. r. »Bucolica sacra in usum juventutis Fragariae« czimű műve és Ivul-lal való vitáját is kiadta: »Disputatio cum Ivul. Cassovia« 1666-die 26. jul. habita« czim alatt és hogy Eperjesen való működése idejében írott 33 művén kívül Erdélyben nevezetesen Nagy-Szebenben, részben német, részben latin nyelven még 26 műve jelent meg.

Mag. Röser Jakab (30., 32., 1.) Született 1641. szept. 21. Sondershausenben. Tanult Jénában és Giessenben, bejárta észak Németországot és a Skandináv félszigetet. Wittenbergbe térvén vissza, sok disputatióját adta ki nyomtatásban. A Wittenbergi egyetem bölcsészeti karának tagja volt már, midőn őt 1668-ban, az eperjesiek Lazy Ádám utódjául meghívták. Mielőtt még Eperjesre jött volna, Krisztus Genealogiájáról egy sikerült munkát írt, melyet a Collegium Inspectorainak ajánlott, Wittenbergben kinyomatott. Tanult, ékesszóló férfiú volt. Írt és 4. r. kiadott 1669-ben. (30. l.) egy »Junius Brutus actu oratorio examinatus« czimű művet. 1670-ben Lőcsére távozott rectorul. (32. l.) 1672-ben pedig Quedlinburgba papul. (35. l.) Mint ilyen Dr. Pomariusához egy költeményt írt. 1685-ben Superintendens. + 1689. nov. 6.

Petánczy Mihály. O. R. 1672.

Sappuhn Henrik György. Porosz születésű; szüleit korán elveszítvén, Krakóban nevelkedett, hol róm. kath. lőn. Mint róm. kath. pap jött Szepes-Váraljára. A Tököli-téle mozgalmak idején, egy napon magyar ruhában Kassára távozott s itt visszatért az ev. vallásra 1683. és a nagy német templomban (kassai dóm) oly szép beszédet mondott Gal. 5 v. 1 felett, hogy Tököli udvara nagyon dicsérte; mire Tököli kívánságára másnap *latinul* is elmondván ezen beszédet, az által rögtön eperjesi 2-od pappá s az ékesszólástan tanárává tétetett. Kassán 1684-ben Eperjes felszabadi-

tása felett mondott beszédével is feltűnt. Guth Dániel temetésén mondott beszéde és Württemberg hercege dicsőítésére irt költeménye is sikerült. Gyűlöletessé lett a császáriak előtt s azért mikor Schultzs elfoglalta Eperjest, keresték, hogy levágják két ujját, melyet *misemondás* közben használt és *leborotválják a fejét*. Jelen volt, mikor ezt egy csász. katona elbeszélte. Éppen nősülni készült. Hirtelen megtartotta a lakodalmat s még az nap esküvője éjjelén, szökött ki eperjesi jóakarói kocsiján a boroszlóiakkal Lipcsébe. Mikor azután papi állást kapott Lipcse mellett, feleségét is kihozatta.

Galli Mátyás. Született Zólyomban, hol iparos atyja polgár és senator volt; Anyja Germani Mária. Tanult otthon, Osztrólkán, német nyelvet Selmecezen, Besztercebányán, magyar nyelvet Osgyánban, újra német nyelvet Késmárkon, hol 4 éven felül tartózkodott, jogot Győrben. Itt tanára s igazgatója által rábeszéltetvén, Wittenbergbe ment. Wittenbergben 3 éven át a theológiával foglalkozván, hazajött és nagy-palugyai és divéki Plathy Lászlónál nevelősködött. Majd 2 éven át Besztercebányán működék. Onnan 1733-ban az eperjesiek elhívták C. R.-úl. 2 év múlva Eperjesről Ivánkőfalvára távozott papul. (Turócz). Felszent. 1735. szept. 5.

Miletz Illés. *Miletz* szül. Turócz-Szent-Mártonban. Tanult a megyei iskolákban, Lőcsén, Eperjesen, majd elvétetvén a Collegium, Nagy-Enyeden, Jénában. Eperjesi helyettes tanárból és V. R.-ból bicsei várlelkészszé lett 1727. márcz. 3. meghiva. „Vice rector“ (98. l.) 1727. (Ekkor helyettes C. R. Grosz András. Lásd alább.)

Doloviczeny János György (lásd fent 98. és köv. lapokon) 1732.

Kuzmány Sámuel (l. 109. és k. l.) *Kuzmány* szül. Maskován (Nógrád) 1736. aug. 5. Tanult a hazában és az altdorfi egyetemen. Prónay Pál fiának volt nevelője. Eperjesen C. R. 1767 körül. 1784 jun. 15-kén Rimaszombati lelkészszé választatott.

Meczner Pál György szül. Bártfán 1735. jul. 13. Tanult otthon és Tübingenben. 1773. (l. 109. 116. l.) szepesváraljai lelkészszé lett. Utóda

Zemiány Mihály 1775. jan. 9 kén választatott meg. (l. 118. l.) Bazini lelkészül távozott.

Karlovszky Zsigmond. K. János Rector fia. (l. 129. és k. l.) Megválasztatott 1795. jan. 12. Kiváló tanár és tankönyviró. Logikája jeles.

Kriebel Dániel 1803. okt. 8. bevezetve. + 1804. jul. 6. A jeles eperjesi lelkész Kriebel János fia. (l. 132. 134. l.)

Dr. Liptay Mátyás (l. 132 sk. lapokon.) 1804. jul. 6-tól 1807. ápr. 5-ig, midőn is Rozsnyóra lelkészül távozott.

1807-től állandóan a több tanárrendszer alkalmaztatván, a conrectori és subrectori állások megszűntek.

c) Subrectorok.

A Subrectorok közül sok Conrectorra, majd Rectorrá lévén, a már egyszer említettek neveit, ismétlések kikerülése végett, itt is (mint a Conrectorok mellett) elhagytuk.

Micheas 1552. (l. 35. l.)

Spreitz András 1612—1617. (l. 53. l.) Szül. *Sp. Jónástól és Planchri Annától* Eperjesen. Tanult Eperjesen s azután az eperjesi tanács költségén a Majna melletti Frankfurtban, Straszburbán, (Argentorati) a hol meg is nősült és két évig, mint polgár élt. 1612-ben eperjesi subrectorrá, 5 év múlva pedig kis-szebeni másodpappá lett. Felsz. 1617. ápr. 3.

Polányi János. 1640. Szül. Berzeviczén. Tanult Königsbergben, hol 2 értekezése nyomtatásban is megjelent

M. Reinhard János (l. 61. l.) 1648. Ausztriai születésű. 1649-ben nagybányai pappá lett.

Johannides Venczel. (l. 62. l.) Született Morvaországban, honnan atyjával együtt Magyarországra menekült. Tanult Szepes-Iglón, Thornban és Königsbergben. 1653-ban Eperjesen subrectorrá, és nemsokára reá magyarországi lakóhelyén Késmárkon Rectorrá lett. Itt 18 évig működött 1656-tól, miglen 1674-ben Volkra csász. tábornok által kiűldöztetvén, Boroszlóba és onnan tanáruul Thornba ment. + 1701. nov. 15.

Schnatzinger János 1667. (l. 18. s. k. l.) Született 1640. nov. 11-kén, Zólyommegyében. Herregrundban, (Urvölgye. Vallis minorum) hol atyja János cs. k. bányatiszt volt. Anyja Träger Katalin. Tanult: otthon, 1653-tól Eperjesen. 1665-ben Wittenbergbe ment, hol két dissertatióját: »de usu legis respectu renatorum« és »de attributis scripturae« 1666-ban 4. r. nyomtatásban is kiadta. Onnan hivatott el a syntaxisták tanáruul Eperjesre az ujon felállított Collegiumba. Utitársa volt dr. Pomarius Sámuel eperjesi fődirectornak és azzal és a többi tanárokkal együtt és egy napon iktattatott be tanári hivatalába 1667. Lukács napján. Eperjesről 5 hó elmúltával Szepes-Olasziba ment rectorul 1668. ápr. 24. 1671-ben ugyanott másodpappá lett és ápr. 28. 1671. Lieffmann Mihály sup. által szenteltetett fel. De már 1672-ben száműzetésbe kellett mennie. Végül rector lett Frauenstadtban, Lengyelországban és ott halt is meg. Utóda volt eperjesi tanszékén: (s Klein J. S. III. 263. szerint a subrectori hivatalban is) 1671-től:

Laurenti János. Szül. a bars megyei Velkapolyán. Ez még mint tanuló értekezett »de vitae termino a supremo numine hominibus praefixo«, mely 1671-ben Bártfán 4. r. nyomtatásban is megjelent. A syntaxis tanára volt 1670—1675. (L. 39. l.)

Preis János. C. R. 1727—30. (l. 98. l.) A Syntaxis tanára volt. Szül. Rozsnyón. Jeles tanár.

Hrabovszky János. 1732. (l. 98. l.) és köv. + 1769. juniusában.

Schneider Lipót 1773. (l. 116. l.) + 1774.

Klein János Sámuel a későbbi híres író, kinek műveit ezen történet megírásánál is egyik forrásul használtuk. J. S. Klein szül. Bártfán 1748. an. 24. Tanult: otthon és Halléban. 1774. (l. a 117. s. k. lapokon.) 1783-ban Bártfára ment papnak.

Walleuthner Dániel 1783-tól (l. 122. sk. lapokon.) Eperjesi születésű, jeles tanár.

Karlovszky József 1803-tól. (l. 137. l.)

Kercztessy Sámuel 1804. (l. 137. l.) 1806-tól Subrector. Szül. 1776. jan. 28. Szakolczán, Nyitra megye. + Eperjesen 1855. aug. 8. Tanult a

honi gymnasiumokban és Jénában. A coll. gymnasiumban 1804—1851-ig a syntaxist tanította. 1851-ben 400 frttal nyugdíjaztatott. Lakott a Collegiumban. Keresztessy S. derék, képzett, szeretett tanár volt. Collegiumi kézirat forrásaink, a nélkül hogy azt be lehetne bizonyítani, még a következő tanárokat sorolják fel a Subrectorok között:

1. *Michaelis Pál*. 1666. (l. a 18. l.) Született a lipthói Szent Péteren földmives szülőktől. Tanult Eperjesen, a Poesis tanárává -- mint végzett eperjesi tanuló választatott. Értelmes ember és jó zenész, — de részeges. 1673-ban ő is száműzetett. Briegben, Boroszlóban, Wittenbergben és Jénában tartózkodott, hol kitünt, mint költő, a miért őt barátai 1678-ban nyomtatásban is megjelent (4. r.) üdvözlő irattal köszöntötték. Majd átment Lipszébe és Torgaubá. Torgauban egy iskolai vigjátéka által tűnt ki. A választó fejedelemtől 100 tallér tiszteletdíjt kapott érte. De szenvedélye az ivás, mind lejjebb vitte, míg végül is nyomorultul vészett el.

2. *Demeteri György* 1668. (l. 28., 42.) Schnatzinger utódja, túladunai születésű, a ki a Wittnyedy István költségén hosszabb ideig tanult Tübingenben, azután pedig pártfogójának kívánságára az épülő Collegiumra gyűjtögetett a német városokban. (A nürnbergiek csak 2 arany pénzecskét adtak, a mit nekik azután az eperjesiek, a coll. felügyelők, *állítólag* (Rezik) visszaküldtek.) 1684-ben Tököli újra meghívta tanáru.

3. *Pussotzy Fliszár Miklós*. (l. 42. l. 1684.) Szül. Pusóczon, Vas megyében, közel Muraszombathoz. Atyja Fliszár István, anyja Novák Márta. 8 éves korában elvesztette atyját. Özvegy anyja 10 éves korában Tissinába (Trencsénmegye), majd Kőszegre küldi. Önerejéből küzdötte fel magát. 1665-ben eperjesi coll. tanuló, 1670-ben Tárkány István költségén Wittenbergbe megy. Ott 2 évet tölt. A Tököli féle felkelés miatt pénzt nem kaphatván, hazatért és pártfogója özvegyénél Tárkányi, szül. Semsey Katalinnál talál helyet. Itt 3½ évet töltött szolgálatban. Ekkor Keczer Andrásához, majd Sárossy Sebestyénhez megy a gyermekek nevelőjéül. A Collegium elvéstetik, de Tököli visszaszerzi azt 1682. s ő a nagy számú nemes ifjuság syntax. tanára lesz. Mint ilyen kiküldetett a Bártfán tartott VI. sz. k. városi synodusra is. Itt a bottyáni gyülekezet (Zemplén) papjául kéri fel. Vizsgát tett és felszenteltetett Heutsch Fülöp Suprs. által a kassai nagy templomban 1683. szept. 5. (M. O.)

4. *Dubovszky Márton* (l. 42. l. 1684.) Szül. Zsolnán, a hol 1672-ig tanult. Az üldözés elől Boroszlóba menekült. Itt 2 évig tanult és úgy ment át Wittenbergbe, hol részt vett egy nyilvános vitában is. Tököli hívta meg Eperjesre a költészettan előadására. Eperjesről elüzetvén, Breznóbányára ment rectorul. 2 év múlva innen is menekülnie kellett és ekkor Nyustyára ment a nemesek fiainak nevelőjéül és a Kubinyiaknál talált otthont. Nyustyáról Neere-re ment rectornak. Neereről Korponára hol 14 éven át kitűnő sikerrel működött, miglen őt báró Hellenbach Gottfried megnyerte Selmecznek. Selmeczen 1707-ig tanított. Ekkor löcsei rectorrá lett és mint ilyen 1722. aug. 1-jén halt meg. 3 műve maradt meg nyomtatásban: 1. Collegium mortu D. Mazarii adnexum. 2. Carmen J. Mollero oblatum és 3. Carmen emortuale. György Frigyes württembergi herczeg halálára, ki Kassa alatt, ostromkor, leövetett.

5. *Viczay Molnár Péter* (l. 1707. 76. l.) Szül. a Rábaközi Viczán. (Sopron). Atyja M. Péter, anyja nemes Csős Margit. Tanult Béleden (R.-köz) Nagy-Mihályiban. 8 év multán Trencsényben, Lőcsén, Beszterczebányán, Korponán, Kassán; de innen a II. Rákóczy F.-féle forradalom kizavarta és Eperjesre jött Roth Mihályhoz, az alispánhoz Mikor az eperjesiek visszakapták a Collegiumot, a syntaxisták tanára lett. Bár tanár volt már, Reziktól, igazgatójától a theológiát hallgatta és Szirmay András fiainak nevelője volt. Nemsokára kiküldték őt az eperjesi Collegium felügyelői Greifswaldba az egyetemre. Megfordult Wittenbergben, Halleban és Lipcsében is. 1711-ben visszajött Eperjesre. Elveszvé a Collegium, próbabeszéd után magyar papnak választották Kassára. Schwartz János Spr. szentelte fel 1712. márcz. 11-kén.

6. *Motuz Mátyás* (l. 76. l. 1707.) Motuz Mátyás született Alsó-Rásztokán Liptó-megyében. Atyja M. Mátyás nemes ember, anyja Zsuzsánna a nemes Plathy család tagja Nagy-Palugyáról. Tanult: otthon, Breznóbányán, Nagy-Palugyán, Sajó-Gömörön, Beszterczebányán, Csetneken, Lőcsén. — Tanulmányai végeztével Horváth — Stansith de Gradecz — Imre Neererc hívta őt meg rectorul és nevelőjéül. Itt igen kitüntetvén magát, annyira megnyerte pártfogójának neje, Székely de Doba Zsuzsánna kegyét, hogy az, akkor nála tartózkodó özvegy nővérét, Erzsébetet, adta neki nőül. Erre felhagyott a tanítással és a jogot kezdte tanulni. Beállván a háborus idő, felcsapott katonának és mint kapitány az árvai vár őrségéhez került és bár parancsnoka sokszor csábította az ivásra, mert ő maga részeges volt, ő nem tántorodott meg, hanem tovább képezte magát a tudományokban. Elhagyta a katona életet és a magányba vonult vissza. De már 1706. márcz. 7-kén pappá szenteltetett a szepesi Batizfalvára. Itt nem sokáig maradt, mert már jun. 20-kán eperjesi coll. költészet tanárrá és nemsokára reá egyuttal magyar pappá is választatott. Mint ilyen halt meg a nagy pestis idejében és Rezikkel, kartársával és igazgatójával egy napon temettetett el. Ő az eperjesi magyar templomban van eltemetve. Ő volt az utolsó önálló eperjesi magyar pap.

7. *Mag. Burius (Burisius) János*. 1707. (l. 76. l. 85. l.) Midőn az eperjesi coll. felügyelők a tanárok számát kiegészíteni kívánván, azon tanakodtak: vajjon Ács Mihályt, vagy a hires Missovitz Mihályt válasszák-e meg? a külföldi egyetemekről hazatérőben hosszú bolyongás után egyszer csak Eperjesen terem Burius (Buris) és kiviszi, hogy őt választják az ékesszólás és történet tanárául. Ezen türehtlen természetű, bár eszes ember, mindenkivel összeveszett. Titokban megnyerte Klesch János városi bíró leányának kegyét és midőn már a pár jegyet váltott, a bíró megkérdezte a coll. felügyelőktől: megtartják-e tanáru? Tagadó választ kapott. Most Burius ezeket is leszólta. Sőt mivel Zabler Jakab Suprs egy német költeményét, mint coll. főfelügyelő kinyomatni nem engedte Bártfán, végre ez ellen és ennek segédje, a bártfai másodpap ellen (Serpilius) is öntötte dühét. Végre is elmozdították. A Rhetorikát tanította. Külföldre, Németországba ment, hol kilépett az ág. hitv. ev. egyházból.

8. *Beck János* szül. Késmárkon 1727. okt. 13. Tanult Késmárkon, Csetneken, Wittenbergben, Helmstadtban. Eperjesről Neczpálra, majd

papul Ratkóra, Alsó-Sajóra, Toporcza, Nyiregyházára távozott. Állítólag 1750—1767-ig lett volna Subrector. (De ennek nyoma sehol sincs!)

9. *Bodó Sámuel*. 1804. jul. 6-tól (l. 134. l.) leköszönt : 1805. jul. havában (l. 136. l.) A syntaxisták tanára volt.

10. *Emánuel Godofredus Hentschel*. Rövid ideig S. R. és a III. oszt. tanára Önként lemondott.

d) Tanárok.

Kolb Jakab 1557. *Frölich János* 1577. *Tolnay Tamás* 1586.

Wagner Márton (l. 50. l.) a grammatisták és syntaxisták tanára 1600-tól.

Papi Ferencz. (l. 53. l.) Szül. Nagy-Gerenben. (Zemplén) Előbb Conrector volt a nagysárosi magyar gymnasiumban. Majd eperjesi magyar kántor és tanár. 1618-ban a kis-szilvai egyházba ment papul.

Mag. Lázly Ádám. (l. 18. l., 22. l., 28. l.) Szül. Kossán, Trencsényben, hol atyja Mihály lelkész volt. 12 éves koráig otthon tanult, azután pedig atyja és anyja Kovicz Zsuzsánna is elhalván, pártfogói Petröczy István báró és az illavai suprens Kalinka Joachim által Német-Lipcsére, Löcsére, hol atyja egykor Rector volt, majd Sáros-Patakra, Sopronba, Zsolnára és végül Tököly István gróf által 1661-ben Wittenbergbe küldetett, hol 5 évig tanult. Hazajövén az eperjesi Collegium felállításakor a Rhetorika tanárául hivatott Eperjesre 1666. Innen fél év múlva pártfogója Tököly István Késmárkra vitte vára és udvara papjául. M. Lieffmann Mihály Suprs. szentelte fel 1668. jun. 26. Tököly István halála és az 1672-től kezdődött nagy üldözés beálltakor lánczokban Pozsonyba vitetett és a pozsonyi rendkívüli törvényszék által száműzetett. Sziléziába menekült s Briegben és Breszlauban (Boroszló) tartózkodott. Majd visszatért Pozsonyba és róm. kath. lett. Szelepcsényi káplánjául fogadta, később Bazinban pléiánossá tette, hol nemsokára kihágó életének vége szakadt.

Szántó András. (l. 23. l.) Rábaközi. Tanulmányai végeztével Tököli Imre nevelője lett és azt, midőn engedetlenkedett, meg is vesszőzte. De ezzel elvesztette főnöke kegyét. Ekkor Wittenbergbe ment. 1666-ban eperjesi tanárrá lett. Mikor Tököli Imre is Eperjesre jött tanulónak, félelemből le akart mondani, azonban Pomarius és Ladiver lebeszélték őt. 1673-ban a többi tanárral együtt ő is kiűzetett Eperjesről.

Saárossy Márton. (l. 23. l.) Voltaképen elemi tanító.

Jankovits János. (l. 23. l.) Hasonlóképen elemi tanító; mint a 23. lapon említett :

Simonides János, *Hadik Miklós*, *Szép István*, a 42. lapon említett *Benedicti Bálint* és *Bubenka Jónás* is. Bubenka Jónás 1680-ban német kántor és segédtanár volt. 1683-ban »Jesus lieder« czim alatt énekgyűjteményt adott ki Löcsén. 8. r. (Klein II. 228.) Később szülőföldjére Löcsére ment át.

Ocovini György. (l. 43. l.) Született Csorbán, Liptóban, hol atyja, András és anyai nagyatyja Sartorius pap volt. Tanult Okolicsnán, (Liptó) Breznóbányán, Eperjesen. A nagy üldözés idején Murány várában fogva tartatott. Majd a szepesi várban szolgálatot kapott. Innen 1683-ban

Eperjesre hivatott és itt egy éven át az elemieket, egy éven át a Grammatikát tanítja, majd Liptó-Szent-Miklósra megy 1685-ben rectornak, de már 1 év múlva 1686-ban a szepesi menguszfalviak elviszik papjukul. Zabler Jakab Suprs. szentelte fel Bártfán 1686. febr. 17-kén.

Zsitnay György. Ocovininak 1686-ban utódja volt a Grammatikában.

Aldássy Pál. (l. 86. l.) 1710. Szomoru időben, midőn Matthaeidesz Sámuel más tanárt a Collegium végzetes helyzete miatt szerezni nem tudott, a rozsnyói Missovitznak épen Eperjesre jött szorgalmas tanítványát állította be tanáru. Áldássy (Benedicti) szül. Poltáron (Nógrád). Tanult Rozsnyón és Eperjesen. Mint a syntaxisták tanára, 3 évig volt Eperjesen azután Szirmay Miklós pártfogása mellett a külföldre Jénába, Altdorfra ment egyetemre, honnan hazatérvén osgyáni, csetneki rectorrá és majd pappá lett. 1720-ban lett felavatva Sajó-Gömörön. Mint nyugdíjazott osgyáni pap halt meg 1760-ban.

Rebery J. Riberi. (l. 86. l.) Ugyanakkor alkalmaztatott, mikor Áldássy és később a boczabányai iskola tanára lőn.

Crudy N. János. (Grudy) (l. 86. l.) 1710. és *Glós János* (l. 86. l.) 1710. Szintén mint tanulók alkalmaztattak tanítókul, mint Áldássy és Reberi.

Pilarik Jeremias. Született a zólyomi Zolnyán 1693-ban. Tanult Selmeczen, Beszterczebányán, Eperjesen a külvárosi iskolában, a hol, mint nagyobb tanuló 1714-től több mint 2 éven át tanított is. Innen Wittenbergbe ment és egy évi ott tartózkodás után gutai (Nógrád) pappá lett 1717-ben.

Petroviez Jakab. Szül. a lipthói Szent Péteren. Tanult: otthon, Sajó-Gömörön és 6 éven át Eperjesen. Majd 3 évig volt a grammatisták tanára 1717-től, midőn is 1720-ban monoki lelkészszé lett.

Ambrózy György a későbbi híres superintendens. Született 1694. ápr. 18. Alsó-Kubinban (Árva megye). + 1746 jul. 5-dikén Csetneken. (Lásd Hörk J. Az ev. tiszta ker. püspökei. Kassa. 1838. 43—50 l.) 1716-ban Eperjesre jött, mint nagyobb tanuló és itt magát kitüntetvén, a nemes fiuk nevelőjévé, a rector Matthaeidesz S. megbízottjává és végül a grammatisták tanárává lett. 1718-ban azonban lemondott hivataláról és tanulmányai betetőzésére Wittenbergbe ment.

Grósz András. Született Lőcsén, hol atyja András pap volt. Anyja Graub Zsuzsánna. Tanult: Lőcsén, Csetneken, magyar nyelvet Osgyánban 3 évig Pozsonyban, 3 évig Jénában. Innen Eperjesre hivatott a Pulszky fiuk nevelőjéül és a »II da Classis« ideiglenes tanáru, míg a megválasztott rendes tanár (Doloviczeny Gy.) megjő. Nemsokára reá báró Calisch özvegye fiainak nevelője lett. Itt egy évet töltvén, hazament és ott tartózkodik, míg őt a szepesi Durandra el nem hívták lelkészül. Felszenteltetett Lőcsén 1737. nov. 23-án Pfanschmidt K. Suprs. által.

Husz János (l. 101. l.) 1742. tanító.

Husz Márton. (l. 104. l.) 1750. tanító. Tanítási buzgalmaért a r. kath. városi tanács elfogatta 1751. augusztusában és 1753. márcz. 15-ig fogva tartotta.

Tamási (Thomasi) Márton és *Nadara János* tanítók 1742-ben (l. 101 l.) *Karrasz Lajos*. (l. 103. l.) *Ludovicus, Theophilus, Christianus, Chures von Karrasz*. Szül. 1716. Nürnbergben. Nemes családból. Tanult: Pozsonyban, Győrben, Kassán, Koburgban és Altdorfban. 1748-ban a külvárosi iskola tanára 1749. decz. 11-kén nagybányai pap lett.

Molnár Molitorisz János. (l. 109. l.) 1769. *Molitorisz* Péterfalván szül. 1741. decz. 5. Eperjesen a Grammatisták tanára volt 15 éven át. Szept. 14-dikén 1784-ben Rozsnyóra lelkészül távozott

Pétry Tamás Sámuel megválasztott 1784. okt. 21. (l. 125. 147. l.) Született a sárosmegyei Laposon. A grammatisták tanára. 1815. jul. 4-én. nyugdíjaztatott. + 1818. jan. 1.

Kriebel Dániel, Jánosnak, a híres eperjesi papnak fia kinek műveit gyakrabban idéztük. A Rhetorika tanára (l. 132. l.) 1803-tól. + 1804. jul. 6-dikán.

Benka Ádám. (l. 142., 148. l.) 1810-től. 1810. okt. 15-kén lett beiktatva a bölcsészeti és történet tanárául. 1815. nov. 19-kén a mezőberényi gymnasium rectorául távozott.

Thomkaházi Thomka István. 1815. jul. 14-től 1817. jul. 2-ig mint eperjesi ügyvéd. a jogot adta elő a Collegiumban. Az eperjesi szláv egyház jegyzője, felügyelője; 1832—1842-ig a sáros-zempléni ev. esperesség ügyésze és másod felügyelője. (Lásd Hörk Monogr. 211. l.)

Jelsik János. 1816. jul. 4-től (l. 149. l.) ideiglenes tanár 1817. jul. 3-ig.

Morvay József. 1817. jul. 3-án a Rhetorikába Karlovsky Zsigmond helyére lett megválasztva. (l. 150. l.) Közkeveltségű tanár volt. + 1823. jun. 17. (l. 155. l.)

Félix Imre. Morvay J. utódjául lett megválasztva 1823 júliusában. (l. 155 l.) A Rhetorika és poetika tanára volt. (l. 158. l.) 1826. jul. 4-kén leköszönt, Abosra távozván lelkészül.

Csupka András jogtanár. Szül. Ránkon. Abaujban, 1797. decz. 23. + 1851. jul. 9. Tanult Eperjesen és Sáros-Patakon. Coll. jogtanárrá választott 1822. szept. 9. és ebben a minőségben majdnem 30 évig működött nagy buzgósággal, kitűnő sikerrel úgy, hogy országos hírű jogtanár lett. 1850-ben sárosmegyei törvényszéki ülnöknek lett kinevezve.

Kraizell András coll. gymn. tanár. Szül. 1800 szept. 23-dikán Bártfán Tanult Bártfán, Eperjesen, Sáros-Patakon, újra Eperjesen és a bécsi ev theol. facultáson. Az 1826. jul. 4. leköszönt és Abosra lelkészül távozott Felix Imre helyébe lett a Rhetorika és Poetica tanárául megválasztva s azóta e szakban működék nagy sikerrel és ernyedetlenül egészen 1866. decz. 28 kán bekövetkezett haláláig.

Alvinczi István c. g. t. Szül. Tiszolczon Kis-Hontban. 1790. + 1827. jun. 24. Tanult a honi gymnasiumokban. 1815. jul. 4-kén rendes tanárnak választott meg az egyesült Donatus-Grammatica osztályba, mely osztályban azelőtt mint pótló működött. Irt és kiadott egy kis latin Grammatiká-t.

Droppa Mihály c. g. t. Szül. 1796. Alsó-Sajón, Gömörben. + Eperjesen 1831. nov. Tanult: Lőcsén, Eperjesen, Pesten. 10 évig nevelő volt

Wladár-éknál. Albinyi közvetlen utódja. A Collegiumnak sok könyvet és 600 frtot hagyott.

Benczúr József c. g. t. Szül. 1806. nov. 19. Vanyarczon Nógrádban. Tanult: Losoncban, Selmeczen, Pozsonyban és Jénában. Droppa M. utódjául 1831. nov. 21. megválasztatván, működését 1832. febr. 1-jén megkezdé s nagy buzgósággal és kitünő sikerrel 1838-ig folytatá, a midőn is a Collegium s barátai közsajnálkozására leköszönt. »Sárga könyvecske« című olvasókönyvet irt. Áldást hozó kereskedelmi és ipari tekintetben úttörő élet után + 1886 szept. 17.

Schulek Frigyes. Szül. 1802. ápr. 2. Kükemezőn, Sárosban. + Eperjesen 1850. febr. 5. Tanult: Eperjesen, Sáros-Patakon és Greifswaldban. 1831-ben pótló tanár az eperjesi theologiában, 1835-ben a történelem és mathesis rendes tanára a primában; 1838-ban Benczúr József lemondása után saját kívánságára a Grammatica osztálytanárává tétetett, a hol is mindhalálig lelkiismeretesen és buzgón működött.

Klein János György c. g. t. Szül. 1804. máj. 6. Lőcsén, + 1847. jul. 24. Eperjesen. Tanult: Lőcsén, Pozsonyban és Jénában. Midőn Benczúr József sürgetésére az addig egyesült Donatus és Grammatica elválasztatott, Klein György előbb pótló, 1835. pedig a Donatus rendes tanárává lön megválasztva. Csendes békés ember volt.

Fuchs Albert c. g. t. Szül. 1808. ápr. 20. Lőcsén. Tanult: Lőcsén, Pozsonyban, Bécsben és Jénában. 1837. selmeczi tanár, 1838. az önként lelépett Schulek Frigyes helyébe a historia és a mathesis r. tanárul Eperjesre meghíva, ott 1846. jan. 5-ig működött, a mikor Pozsonyba távozott tanárul. irt egy »Physikát.«

Marczy János c. g. t. Szül. 1800-ban Szepes-Szombatban. Tanult: Rozsnyón, Pozsonyban, Bécsben. 1847. aug. 23-tól 1852-ig rendes tanár a Donatusban. Azután felsőbb elemi tanító, nevelő.

Munyay Tivadar c. g. t. Szül. 1820. decz. 10. Szepes-Olasziban. Tanult: Eperjesen s Magyar-Óvárott. 1850. szept. elején Schulek Frigyes utódjává választatott a Grammatikába, de 1853. májusában lemondott, hogy gazdálással foglalkozhassék.

Herfurth József. Szül. Eperjesen 1820. nov. 13. Tanult: Eperjesen, mint syntaxista Rozsnyón, a tübingai, jénai és berlini egyetemeken 1845--1849. előbb Lónyai Gábor, utóbb báró Podmaniczky Mihály és Andor, 1842. Podmaniczky János gyermekeinél nevelősködött. Az 1849-diki nyár végén Eperjesre visszakerülvén, 1850. januáriusától, Munyay A. L. halála után, ki + 1849. decz. 2. mint póttanár a theologusoknak az egyháztörténetet 1854-ig adta elő. A következő isk. évben már a gymnasium legfelsőbb osztályban a primában is ő tanította a történetet; az 1851/2-dik isk. évben pedig a jogon az egyházjognak előadása bízott reá. 1852. jul. 19-dikén gymn. rendes tanárul választatott s azóta a gymn. 4 felső osztályban tanította az egyetemes történetet és a magyarok történetét, több éven át a IV. g. o.-ban a honismét, a VI. és VIII. osztályban osztrák magyar birodalom ect. statistikáját; közben, de csak pótlóképen az algym. IV. o.-ban a történetet és az V. és VI. oszt.-ban a magyar nyelvet. Több éven 1851--71-ig át volt a coll. »Magyar Társaság« elnöke. 1852-től coll.

központi biz. jegyző. 1884-től a történet tanítását — változván a tanterv — a III. és IV. g. o.-ban is átvette s az ujon szervezett jogakadémián 1864—1875-ig a magyar jog és alkotmánytörténetet. + 1895. nov. 27. 3000 kötetnyi történeti könyvtárát és 6500 forintot érő éremgyűjteményét »hálából, mint egykori tanítvány s 40 éven tuli tanár« a Collegiumnak, egész többi vagyonát, 40 ezer forint, pedig az eperjesi ev. leányiskolának hagyta. Buzgó, lelkes, pontos tanár volt, a ki különösen az absolutismus, a Bach korszak idején kitűnt hazafias, szabadszellemű és igaz protestáns lélektől áthatott előadásaival, magaviseletével.

Emericz Lajos szül. Ménhárdon. Szepesm. Tanult: Késmárkon, Eperjesen, Göttingenben. 1847/8-ban tanítóképzői igazgató Nyiregyházán. 1850. szept. elejétől pótló tanár a coll. theológiában, azonban 1851-ben lemondott.

Lintner Ernő c. g. t. Szül. 1825. Késmárkon. Tanult: Késmárkon, Debreczenben, Jénában és Halléban. 1852. jul. 19-dikén meghivatott a görög, magyar és német nyelv rendkívüli tanárául. 1853-ban leköszönt, de 1859-ben újra meghivatván, egy évre visszajött. Majd a Collegium javára gyűjtött a külföldön, nevezetesen Németországban 1861-től.

Cunzeius Károly c. g. t. Szül. Szepes-Váralján. 1804. jan. 20. + Eperjesen 1857. jun. 22. Tanult: Eperjesen, Bécsben, Jénában. Majd nevelősködött a Draskóczy és a Szirmay családnál. 1835—1852-ig Selmeczen rendes tanár a syntaxisban; 1852—1857-ig a Collegiumban a latin és görög nyelv r. tanára. III. és IV. o.-ban. Szilárd jellemű, alapos, ügyes és buzgó tanár.

Mikolich Gyula c. g. t. szül. Lőcsén 1826. + 1894. okt. 30. Tanult: Iglón, Miskolczon, Rozsnyón és Eperjesen. 1852-től pótló tanár a III-dik g. o. 1853-tól osztálytanár a II. g. o.-ban. 1854-től a felsőbb elemi iskola-tanítója, később coll. énektanár is.

Noszák János c. g. t. Szül. 1828. Késmárkon. Tanult: Késmárkon és Eperjesen. 1852-től pótló t. az I. g. o., de már 1853. leköszönt nov. 24. s Iglóra távozott.

Linberger István. Szül. 1825. decz. 21. Sopronban. Tanult Sopronban, 1846-tól—1849-ig Tübingenben, Jénában, Halléban. Hazatérvén 1849—1852-ig a soproni ev. Lyceumon a Syntaxis pótló tanára. 1852. szept. 29-én meghivatván, Eperjesre jött s itt szakavatottan s buzgó lelkiismeretességgel működött, mint theologiai és felgymnasiumi vallástanárr és mint coll biz. jegyző, mignem 1859-ben Dobsinára lelkészül, 1865. Felső-Lövöre igazgató tanárrul, 1871. Késmárkra lelkészül távozott. Kitűnt mint ev. imádságíró és mint történetíró: »Geschichte des Evangeliums in Ungarn. und Siebenbürgen«. Budapest. 1880. művével.

Haitsch Lajos c. g. t. Szül. 1825. nov. 14. Matheóczon. Szepesm. Tanult: Otthon, Rozsnyón, Eperjesen s iskolai tapasztalatok gyűjtése végett utazást tett Ausztriában, Olasz- és Németországban, Matheóczról, hol 1844-től 9 évig volt tanító, 1853. ápr. 17-én rendes tanárrul hivatott el a coll. III-ik gym. oszt.-ba. Tanított: mathesist, természettudományokat, vallást és közben-közben magyar nyelvet. Osztálytanár volt a IV-ik osztályban később és coll. biz. jegyző. + 1886. jun. 26-dikán. Éles eszű ember.

Zundel Károly c. g. t. Szül. 1827. febr. 18. Sopronban. Tanult Otthon és 3 évig Tübingenben. Lindtner Ernő lemondása után, annak utódjául, 1853. okt. 1-jén a görög, magyar és német nyelv és irodalom r. kiv. tanárául hivatott meg a Collegiumba. 1859. okt. 16. dobsinai tanítónak választatván, lemondott. Dobsinán később másodlelkész is volt.

Florián Jakab c. g. t. Szül. 1830. okt. 25. Felkán Szepesm. Tanult otthon és Eperjesen. Egy évig nevelő volt Eperjesen, majd 1853-ban előbb pótló, 1854-ben rendes tanárrá választatott. Tanította a magyar és német nyelvet, történetet, földrajzt és szépirást s különösen nagy sikerrel a latin nyelvet. Eleinte az alsóbb osztályokban tanított s azokban volt osztálytanár; mindenkor alaposan és nagy buzgósággal működven, később a felsőbb osztályokban alkalmaztatott. 1858-ban tanulmányutat tett Németországban, hospitált a berlini egyetemen, a berlini gymnasiumokban, tanítóképzőkben, a hamburgi gymnasiumokban és gyermekkertekben. 1867-ben bejárta Németország déli, Franciaország keleti részét és a Sweicz-ot. 1878-ban barátaival: Otrókosi V. Dániellel és Ludmann Ottóval a párisi világkiállításon is megfordult. A coll. pártfogóság bizalmából 1866—1869-ig a tápgondnokságot, 1871—1874-ig a coll. jegyzőséget viselte és 1865., illetve 1869. jul. 29-ke óta a Colleg. könyvtár gondos, pontos őre. 1874. óta a Collegium pénztárnoka, még pedig olyan okos és hű pénztárnoka, a kinek egyedül köszönheti a Collegium, hogy pénzalapja megsokszorozódott s illetve, hogy pénzügyei válságos időben meg nem akadtak. Utóbbi időben az eperjesi ev. egyház iskolaszéki elnöke is.

Homola Rudolf c. g. t. Szül. 1822. jun. 1. N-Röczén. Gömörm. Tanult: Selmeczen, Rozsnyón, Lőcsén s a hallei egyetemen. 1854. szept. 17-én a coll. II-ik gymn. osztály tanárául s gymn. tót nyelvi s irodalmi tanáruul meghivatván Röczéről, a hol tanító és másod pap volt, Eperjesre jött s 1859. okt. 20-dikáig, a mikor N.-Röczére gymn. tanáruul távozott, a reábizottakban hűségesen eljár.

Hlavacek Mihály. Szül. 1803. jul. 17. Szakolczán Nyitram. Tanult: otthon, Pozsonyban s a hallei és göttingeni egyetemeken. 1831-ben segédlelkész volt Pozsonyban. 1833—54-ig Lőcsén az ev. Lyceum igazgató tanára. A dobsinai 1854. szept. 19-ki egyh. ker. gyűlésen az eperjesi theológiába dékánnak s első tanárnak megválasztatván, a most már harmadszori hívásnak engedett s azóta fentemlített minőségben, különösen mint a gyakorlati theologia tanára működött egészen 1874. jul. 30-dikáig, midőn is nyugdíjba ment. + Lőcsén 1885. decz. 19-dikén. Tudós, élczes, nagy nyelvismerettel rendelkező férfiú volt.

Hazslinszky Tamás c. g. t. Született 1832. jun. 4. Késmárkon. + 1895. decz. 22 én. Elemi iskolába soha sem járt, mert otthon bátyja Frigyes, a nagynevű coll. igazgató tanította őt, ki néki egy arany kakassal diszitett ábéczés könyvet hozott és őt a magyar nyelv elemeiben is oktatta. Midőn a késmárki Lyceumba adták őt fel szülei, már a grammatisták osztályában az elsők közé emelkedett. Felsőbb osztályokat és a theológiát Eperjesen végezte. Tanulmányai befejezése után uri gyermekek számára privát nevelő intézetet állított Alsó-Kubinban. Árva megye. Három év elmúltával innen 1854. okt. 2-dikán a coll. algymnasiumba a

mathesis tanítására előbb segéd, később rendes tanárrá megválasztatván, az I-ső, a II-ik s majd a III-ik osztály tanára lett. 1887. május 4-től az alsóbb osztálybeli mathesis tanításán kívül — az új szervezet folytán — reá bízott az ábrázoló mértan tanítása is. Egy ideig a német nyelvet is tanította. Igyekvő, csendes, de beteges ember volt.

Szénássy Sándor c. g. t. Született 1828. ápr. 24. Ákoson. Közép-Szolnok megyében, Erdélyben. Tanult Debreczenben és Pesten. Több éven át nevelő. 1858. márcz. 8-dikától az 1860-ik iskolai év végéig, mint Cunczius Károly utódja a görög és latin nyelvet tanította. Lemondott 1860. aug. 10-én a budapesti ev. gymnasiumba menvén át.

Mikler Sámuel c. g. t. Született 1835. júl. 1. Hodrusbányán, Hont m. Tanult: Selmeczen és Eperjesen. 1859. nov. 1-től segéd, illetve pótló tanár volt a latin és szláv nyelvben, majd a vallástan és a latin nyelv tanára lett az alsó osztályokban. 1862 elején Kölcseire lelkészül megválasztatván, lemondott.

Schranz János. Született 1830. jan. 8. Drumolyban, Vasmegye. Tanult Sopronban és a baseli egyetemen. Linberger I. utódjául 1859. okt. 2. meghívva, decz. 4-kétől a theologiában a systematikai theológiát és a főgymnasiumban a vallástant tanította alaposan egészen 1868. okt. 8 dikáig, midőn löcsei lelkészül távozván, lemondott. Ma budapesti lelkész.

Forberger Sámuel c. g. t. Született 1837. jan. 3. Szepes-Szombatban. Tanult Késmárkon, Eperjesen, Jénában. Zundel Károly utódjául már 1859-ben kijelölve, a görög és német nyelvet és irodalmat a felgymnasiumban 1860. okt. 1-jétől kezdé tanítani, és azt nagy szakavatottsággal folytatá, miglen 1863 nyarán, aug. 8-dikán Szepes Szombatban elhalt. Megkedvelteté a classicusokat.

Ludman Ottó c. g. t. és gymn. igazgató 1887-től. Született 1839. jun. 26. Lőcsén. Tanult Lőcsén a VI-ik gymn. osztályig, az ev. azontul a r. kath. főgymnasiumban. Középiskolai tanulmányai közben a rajziskolát is szorgalmasan látogatta. Magánuton megtanulta a francia és angol nyelvet is. 1857—1860-ig theologus Eperjesen. 1860-ban kitűnő papjelölti vizsgát tett. Az 1860/61. isk. évet, mint nevelő Eperjesen töltvén, okt. 1-től mint póttanár, a görög nyelvet tanította. Az 1861/62. iskolai év első felében vidéken lakván, csak a második félévben folytathatta pótló-tanári működését. 1862. szeptemberétől 1863. szeptemberéig a berlini egyetemen folytatván tanulmányait, főleg a class. philológiát és philosophiát tanulta a matematika és physika mellett. Hospitált Jénában, Halléban. Mindhárom helyen tanulmányozta a gymnasiumi és nevelőintézeti életet is. 1863. szept. 2-dikán rendes gymnasiumi tanárnak választotta őt a coll. pártfogósági gyűlés s a görög és német nyelvnek és irodalomnak tanítását bízta reá a felgymnasiumban. Ezt máig is tanítja. Önként jelentkezőknek tanít francia és angol nyelvet is. Ludmann Ottó működése végtelen haszonnal járt a Collegiumra nézve. 1869. júl. 29-én coll. tápgondnoknak választatván, rendezte az alumneum viszonyait (1889. jun. 29-én e tisztéről lemondott és utódául Mayer Endre theol. tanár választatott.) Kartársra Otrókcsi Végh Dániel segítségével az 1872/3. iskolai év folyamán rendezte a »Szirmay könyvtárt«. Midőn pedig 1887. jun. 29-én és azóta

2 ízben újra megválasztatott a coll. gymn. igazgatójává, rendezte a főgymnasium ügyeit is. Rendes, pontos, tudományosan képzett, éles eszű férfiú.

Husz Ármin c. g. t. Született 1844. febr. 19-én Poprádon, Szepes m. Tanult: Késmárkon, Sáros-Patakon, a bécsi, göttingeni, berlini és budapesti egyetemeken. 1867—69-ig nevelő. 1869. jun. 22-én választatott a latin nyelv tanárául. Tanította a német nyelvet és magyar történetet is. Azonkívül a Collegium torna tanára. Kedvencz foglalkozása a lepkegyűjtés. Szép lepkegyűjteménye van. Kedvenceiről több értekezést is irt, melyek a hazai és a németországi szaklapokban jelentek meg. Sok társadalmi vállalatnak tagja.

Albert József c. g. t. Született Feleden, Gömörmegye. 1857. jun. 20. Tanult: otthon, Rima-Szombatban, Sárospatakon. A VIII. gymn. oszt. és az érettségi vizsgálatot mint magántanuló végezte Kassán, és azután a budapesti egyetemen tanárrá képződött. 1885. ápr. 4-dikén hivatott meg a magyar nyelv és irodalom és a gymn. bölcsészeti tanok tanítására. 1886-ban pótló tanár volt a theológián is. Vezette a »Magyar Társaságot«. 1886. decz. 28-dikán lemondott, mivel a pozsonyi ev. Lyceumhoz nyert meghívást.

Klein János Károly c. g. t. Született 1853. jun. 26. Lőcsén. Tanult: Lőcsén és Budapesten. Mint önkéntes hadnagyi rangot nyert. Tanári oklevelet nyervén, a Csöndes-féle soproni tanintézetben tanított, majd nevelő volt Nyitra, Bács-Bodrog és Fehérmegyében. 1885. febr. 15-dikén hivatott meg Eperjesre tanárral. Meghalt 1893. máj. 15-dikén.

Szutorisz Frigyes c. g. t. Született 1854. márcz. 16. Szepes-Bélán. Tanult: Késmárkon és Budapesten. Több ízben nevelő 3 évig működő tagja a budapesti gyakorló iskolának. 1881/2. póttanár a budapesti ev. főgymnasiumnál. 1882—1886. r. tanár a nagyszalontai ref. főgymnasiumban. 1886. aug. 29-én választatott a coll. főgymnasiumhoz a természetrajz tanárává.

Dr. Serédi Péter Lajos c. g. t. Született 1860. jun. 1. Veszprémben. Tanult otthon és Budapesten. 1885/6-ban Győrött tanár. Eperjesre 1886. aug. 29-én választatott a magyar és latin nyelv és irodalom tanárául. 1892. bölcsész-tudori oklevelet nyert. A közös tanári értekezletek pontos jegyzője volt. Lemondott 1893. ápr. 3. Pozsonyba távozáván ev. lyc. tanárral.

Nosz Gusztáv c. g. t. Született 1860. jan. 1. Iglón, Szepesmegye. Tanult: Iglón és a göttingeni, lipcsei és budapesti egyetemeken. Több ízben nevelő. Mint önkéntes cs. és kir. tartalékos hadnagygyá neveztetett ki. Az eperjesi coll. gymnasiumban 1887. febr. 1-je óta működött, mint a class. philologia és a német nyelv tanára, míg 1890. jun. 28-án le nem mondott.

Kiss Albert c. g. ideigl. t. 1890. aug. hóban neveztetett ki a class. philologiai tanszékre. Lemondott 1892. aug. 21. Az iglói ev. főgymnasium tanárral távozott.

Incze Béla c. g. ideigl. t. Megválasztatott 1892. aug. 21. Kiss Albert helyére. Lemondott 1893. jun. végével, Mező-Turra, Aszódra, majd Késmárcra távozván.

Zuberecz Pál c. g. segédt. Megválasztatott 1889. decz. 8-án a Grosz A. helyére. Lemondott 1892. szept. 11-dikén.

Kemény Árpád c. g. segédt. Megválasztatott 1892. szept. 11-én Zuberecz Pál helyére. Lemondott 1895. jun. 19.

Tillisch János theologiai tanár és dékán. Szül. 1822. máj. 24. Szepes-Remetén. Tanult szülőhelyén és Eperjesen. 1844. kitűnő sikerrel tette a candidaticumi vizsgát. 1848-ig nevelősködött. 1849–51 a külföldön Jénában és Halléban tanult. 1851. október elejétől eperjesi rk. theol. tanár, majd rendes tanár és 16 éven át dékán. Szellemes, tudós, kedves férfiú és kedvelt tanár. + 1886. márcz. 26-án.

Dr. Szlávik Mátyás theol. tanár. Szül. 1860. okt. 24. Dobsinán, Gömörben. Tanult: Dobsinán, Rozsnyón, Eperjesen. 1881-ben jó sikerrel candidaticumit tett. 1881. őszén Halléba ment, hol 3 évet töltött és philosophiai doctoratust szerzett. 1884. szept. 4-dikén gölniczbányai segédlelkészé választott és avattatott fel. 1884. szept. 10-dikén coll. theol. segédtanárrá hívta meg a coll. igazgató, majd sikerült vizsga után rendes tanárrá, jogi ny. rk. tanárrá és coll. jegyzővé is lön. Közben az eperjesi magyar-német egyház helyettes lelkésze. A német ev. egyházi lapok és a német ev. theol. irodalom ismertetésével foglalkozik, mint a P. E. I. L. és a Pr. Szemle stbi. munkatársa. Irt több nagyobb, külön füzetben is megjelent theol. értekezést és egy bölcsészettörténeti tankönyvet.

Mayer Endre theol. tanár és dékán. Szül. 1859. okt. 5. Ládán, Sárosban. Tanult Eperjesen. 1882. aug. 11. dicséretes candidaticumit tett. Egy évet a budapesti egyetemen, egy évet a greifswaldi egyetemen töltött. 1884. aug. 21-dikén a tiszai kerület theol. segédtanárrá választotta Eperjesre. Majd rendes tanárrá és 1893-ban dékánná, közben coll. főgymn. vallástanárrá, 1889. jun. 29-én alumneumi és convictusi ephorussá is lön. Egy ideig a magyar-tót egyház segédlelkésze. A belmissio terén buzgólkodik. Az ő érdeme a theologusok »Otthona« Eperjesen. Gyakran ír az ev. szaklapokba. Irt egy kézikönyvet: Keresztyén hit és erkölcstan a gymn. stbi. tanulók számára. Lelkes evangelikus.

Csegey Gusztáv theol. tanár. Mint nagy nevű költő és író ismert. Szül. Komáromban 1842. aug. 8. Volt tanár és igazgató Aszódon a gymnasiumban. 1886. őszétől eperjesi theol. tanár. A Petőfi-társaság rendes tagja. Irt költeményeket, (»Eszter«, »Bokrétás világ«, stbi.) elbeszéléseket, („A mocsarak királya“, stbi. stbi.) regényeket, (»Hullámok közt«, »A gavallérok«, »A vadonban«.) Szerkesztette a Gyermekebarátot 1865–1866. Költői kedély.

Glós Károly jogtanár és dékán. Szül. 1821. nov. 30. Jolsván, Gömörben. Tanult Miskolczon, Késmárkon, Lőcsén és Eperjesen. Ügyvéd. Államszolgálatban volt 1851–1861-ig. Eperjesi coll. jogtanárrá 1861-ben lett. 1865–1880-ig ügyvédkedett. 1880-tól újra jogtanár. Kartársai kedvence: »Károly bácsi«.

Schulek Gusztáv jogtanár és dékán. Szül. 1820. ápr. 21. Küke-mezőn, Sárosban. Tanult Bártfán, otthon, Rozsnyón, Eperjesen. 1841-ben köz- és váltóügyvédi vizsgát tett, mindkettőt kitűnő sikerrel. 1841—1848-ig eperjesi ügyvéd és váltójegyző. 1848-ban karddal a kezében szolgálta hazáját. Résztvett több csatában; többek között az 1849. jan. 22-ki tarczali csatában is. 1849. febr. elején visszajött Eperjesre, hol soóvári kir. kincstári ügyésszé neveztetett ki. Vogel császári tábornok 1849. ápr. 13-án éjjel elfogatván őt, Galicziába hurczoltatott. Onnan kiszabadulván, a honáruulók javainak elkobzásával és lezárásával bizatott meg. 1849. június 21-dikén menekülnie kellett. Bujdosott a hazában egészen 1850. aug. közepéig, a mikor is a kassai cs. k. haditörvényszéknél jelentkezett. Itt volt belebezve, míg 1850. szept. 4-én Eperjesre nem bocsáttatott. Folytatta ügyvédkedését. Mint keresett ügyvédet választotta őt a Collegium 1851. szept. 9-kén jogtanárrá, a hies Csupka András utódjává. De az absolut kormány mind a tanárkodástól, mind pedig az ügyvédeskedéstől eltiltotta őt. 1854-ben megengedtetett neki végre az ügyvédeskedés, de előbb új osztrák ügyvédi vizsgát kellett tennie. Kitűnő sikerrel állotta meg. Ügyvédkedett tehát újra. 1861-ben újra coll. jogtanárrá lön. Tanítványai használatára ekkor Büntetőjogtant és Váltójogi alaptant is irt. 1863. szept. 24-től az államvizsgálati bizottság tagja lett. 1868-ban újra lemondott a jogtanárságról, mert váltójegyzői és ügyvédi teendői lefoglalták minden idejét. 1872-ben megválasztatott a »Sárosmegyei ügyvédi egylet« elnökévé. 1879. nyarán újra megválasztatott coll. jogtanárrá s azóta mint ilyen s a sorrend szerint mint jogkari dékán is híven és pontosan tölti be hivatalát.

Dr. Horovitz Simon jogtanár. Szül. 1843-ban Nagy-Sárosban. Tanult Eperjesen, Budapesten és Bécsben az egyetemeken. A jogtudori rangot a bpesti egyetemen 1869-ben nyerte el. Az ügyvédi vizsgát 1871-ben a bpesti ítélőtábla előtt sikerrel letévén, 1871-től 1876-ig Eperjesen ügyvéd volt. 1876-tól coll. jogtanár. Irt egy kiválóan sikerült »Büntetőjogtant«; munkatársa több jogi szakközlönynek. Szellemes társalgó.

Dr. Zsigmondy Ernő jogtanár 1883. jun. 29-én választatott meg. 18 6. elején lemondott, mert nagy-beckereki alügyésszé neveztetett ki. Képzett jogász.

Dr. Horváth Ödön jogtanár és kiváló jogkari dékán. Szül. Huszton, Máramarosban 1862. márcz. 19. Tanult: Huszton, Máramaros-Szigeten, Eperjesen. 1883. jun. 29-dikétől segéd, majd rendes jogtanár a Collegiumban. 1884-ben a kolozsvári egyetemen jogtudori vizsgálatot tett. 1884-től jogkari jegyző, 1885-től jogkari dékán. 1885-től coll. jegyző. 1889. ügyvédi oklevelet szerzett. 1895. jan. 1. a kolozsvári egyetemen magántanárnak habilitáltak. Irodalmi munkálkodásában különös kedvvel foglalkozik a jogi szakoktatásnak, valamint a párviadalnak és a vallásszabadságnak kérdéseivel. Ilyen irányu nagyobb, önálló műve 14 van. Irt több szépirodalmi dolgozatot is és számos lapnak és folyóiratnak munkatársa. Mint egykor a kitűnő Dr. Vécsey Tamás, úgy ujabbban az ő nevéhez fűződik a coll. jogakadémia felvirágzása.

Dr. Ferenczy Elek jogtanár. Ritka szellemes, kedves ember. Megválasztatott 1886. jan. 27. Lemondott 1887. jun. 28. Jelenleg anyakönyvi ker. felügyelő.

Dr. Bartha Béla jogtanár. Megválasztatott 1887. aug. 21-dikén. Coll. jegyző 1890. jun. 29. óta. 1891. nyarán sárospataki coll. jogtanárrá választatván, lemondott. Jelenleg debreczeni coll. jogakadémiai r. tanár. Az »Önálló« ügyes tollú szerkesztője volt. Több művet írt. Jeles író s kitűnően képzett jogász.

Dr. Sarudy Vilmos jogtanár. 1891. aug. 15-dikén választatott ilyenné, mint a Collegiumnak egykor jeles növendéke.

Dr. Berzeviczy Albert jogtanár. Mint Sáros megye kitűnő főjegyzője 1878. jul. 13-dikán választatott a »Dessewffy Arisztid tanszékre« coll. jogtanárrá. Kitűnő jogtanári működése közben 1881-ben országos képviselővé választatván, 1881. júliusától elhagyta azon tért, melyen szabatos, világos előadásai, talpraesett értekezései annyi babért szerzett, hogy még hervadhatlanabb érdemeket szerezzen, mint cult. min. tanácsos, majd ritka jeles államtitkár! Jelenleg orsz. gyűl. alelnök. V. b. t. tanácsos.

Dr. Sebestyén Jenő coll. jogtanár és dékán. Megválasztatott 1879. aug. 4. Jeles szakember. Kedves privát ember. Lemondott 1883. júniusában. Jelenleg a bpesti keresk. Akadémia tanára.

Dr. Sélley Sándor jogtanár s a jogírók jegyzője. Megválasztatott 1879. aug. 4. Kir. ügyészszé nevezetvé ki, lemondott 1883. márcz. 18-dikán. Alaposan képzett, közkedveltségű tanár, ki fiatal kora daczára imponálni tudott nagy tudásával és szerectetreméltóságával. Később Budapest főváros kiváló, nagy tekintélyű főkapitánya; jelenleg belügyminiszteri tanácsos.

Zimann János tanítóképzői igazgató-tanár. Megválasztatott 1873. aug. 6. a készmárki ker. gyűlésen. Lemondott 1873. decz. 13-kán. Jelenleg iglói ev. főgym. tanár. A »Szepesti Lapok« szerkesztője.

Sass János tanít. tanár és később igazgató. Megválasztatott 1874. jan. 29-kén. Kiváló szakember s ügyes író. Torokbetegsége miatt lemondott 1878. végén.

Doleschall Sámuel tanít. igazgató-tanár. Megválasztatott 1873. decz. 13. Kitűnő zenész. Lemondott 1878. elején.

Leszich Ede tanít. tanár 1875. szept. 1-jén foglalta el helyét. Előbb szegedi ev. lelkész volt. + 1878. márcz. 29-kén.

Zsarnoviczky István tanít. tanár és igazgató. Szül. 1832. okt. 12. Trencsén városában. Tanult otthon, Osgyánban. Atyja a szabadságharcban mint nemzetőr 1848. elesvén, segédtanítónak ment Kachanóczra. Itt működött 1850. szept. 1-ig. Ekkor Pozsonyba ment s elvégezte a felsőbb osztályokat és a theológiát s letette 1856. jul. 12. a »Candidaticumot.« Majd nevelő lett. 3 évi nevelősködés után a külföldi egyetemeket akarta látogatni, de útlevelet csak későn kaphatván, a bécsi ev. theol. facultáson iratkozott be 1859. okt. 1. Elhivatván petrováci káplánnak 1860. apr. 2. felavattatott. 1861. márcziusában törökbecsei lelkész. Mint ilyen választatott meg 1878. aug. 27-dikén a ker. coll. tanítóképző-intézet tanárául és 1888-ig igazgatójául.

Fabrizy János tanít. tanár. Szül. 1845 ben. Bajsán, Bács-Bodrogm. Tanult: otthon, Uj-Verbászon, Szarvason, Pozsonyban. Tanulmányai befejeztével 6 évig nevelő. 1875. őszétől a bpesti egyetemen képezte magát tovább. Innen hivatott el 1878. decz. 28-dikán Eperjesre, a hol 1879. febr. 10-kétől 1893. ápr. 10-dikéig, haláláig szakadatlanul működött. Paedagogiai czikkeket irt.

Samauf György tanít. tanár és igazgató. Szül. Pozsonyban 1846. ápr. 6. Tanult: Pozsonyban, Jénában. 8 évig nevelő vidéken és Bpsten. Bpsten az egyetemet is látogatta s 1878-ban a történet és földrajzból gymn. tanári vizsgát tett. 1878-ban 2 hónapig a soproni áll. reáliskolában pótló tanár 1879. jul. havában Eperjesre rendes tanárnak választatott meg. Tanított mértani rajzot és szabadkézi rajzot is az ipariskolában stb. A sárosi »Tanítóegyesület« elnöke volt. Két aesthetikai értekezést irt s több tanügyi czikket. 1890. aug. 28. óta int. igazgató.

Simkó Endre tanít. tanár. Született 1860. márcz. 20-kán Nyiregyházán. Tanult otthon, Nagy-Kállóban, az iglói áll. tanítóképzőben. Tanítónak lett s magánuton képezte magát tovább. Eperjesre 1893. aug. 23-dikán választatott. Sok czikket és több kisebb művet irt, minek folytán több paed. társaság tagja lett. Utóbbi időben theol. énektanár, áll. óvónőképző intézeti zenetanár s alsófoku keresk. iskolai segédtanár.

Max Vilmos theol. tanár és coll. tornatanár. Szül. Lőcsén. Tanult otthon, Eperjesen Jénában. Eperjesen az 1868/9-dik isk. év folyamán alkalmaztatott theol. tanáru. (Ilyenül a rozsnyói 1869. szept. 14–15-diki ker. gyűlés által megerősítve.) Lemondott az 1872/3-dik isk. év végével. (Lemondását tudomásul vette a készmárki ker. gyűlés 1873. aug. 6-dikán.)

Dr. Schmeller István theol. tanár. Ezen hölcészetiileg képzett theologus megválasztatott 1874. jul. 31-dikén a miskolci ker. gyűlésen. Az eddig németül tanított hittant ő kezdte legelől magyarul tanítani. Az ő érdeme az, hogy az általános vallástörténet kötelező tárggyul hozatott be a Theológiára s hogy ezentul exegetikai seminariumok tartattak. Ugy fogadta el csak a tanári állást, hogy neki ezen ujitások megengedtetnek. 1877. jul. 16-dikán lemondott, mert pozsonyi, majd egyet. ev. theol. akadémiái tanárrá s később buzgó és gondos igazgatóvá, végül kolozsvári egyetemi r. tanárrá lett. Ez egyetem az ezredéves örömmünnepek alkalmával doctori rangot adott neki.

Otrokocsi Végh Dániel c. g. t. Született Eperjesen. Tanult a Collegiumban és Jénában. Jénából visszatérván, egy évig a Bánó József fiainak nevelője. Majd 1868-ban készmárki lyceumi tanár. A Collegium tanárául 1871. jun. 29-dikén választatott a Kobialka János helyére. Ludmann Ottónak a »Szirmay könyvtár« rendezésében segítője. 1874. jul. 24-dike óta a Collegium jegyzője. Majd a »Magyar-Társaság« elnöke. + 1885. márcz. 7-dikén. Képzett, nagy nyelvi ismeretekkel s kiváló társadalmi műveltséggel ékeskedő férfi volt.

Szilvággi József c. g. t. A magyar és francia nyelv rendes tanára volt 1847/8-ban. A kassai ütközetben 1848. decz. 10., 11. »odaveszett«.

Grosz Albert c. g. segéd. Megválasztatott az 1888. aug. 20-ki coll. pártf. közgyűlésen. Az 1889/90-ki tanév kezdetén »minden bejelentés nélkül« eltávozott.

Dr. Szigethy Lajos c. g. t. Megválasztatott 1891. jun. 28. Rendes tanárrá lett 1893. jun. 2. Véglegesen 1894. ápr. 3. 1894. jun. 2-dikán megszerezte Kolozsváron a phil. doctoratust, dissertációjának címe: »Nagyajtai Cserei Mihály élete és históriája.« Képzett szakember.

Hamvas József c. g. t. Helyettes tanárul választatott 1895. jun. 19. Költői lelkületű, ügyes tanár.

Balló Aurél c. g. t. Rendes tanárul választatott 1895. július 7-dikén. Ügyes festő.

Dr. Hazslinszky Rezső c. g. t. Ideiglenes helyettes tanárul kinevezetett 1894. aug. 8. Lemondott 1895. jun. 19.

Bielek Dezső c. g. t. Helyettes tanárul alkalmaztatott 1895. aug. 22. (Első ízben 1893. szept. 16. 1894. június végével eltávozván, újra megválasztatott.)

Groó Vilmos c. g. t. Helyettes tanárul alkalmaztatott 1894. jun. 29-kén. Eltávozott 1896. jun. végével.

Kubányi Béla c. g. t. Rendes tanárul kinevezetett 1894. aug. 8. (miniszt. szerződésszerű kinevezési jogánál fogva.) Költői lélek.

Perényi Vilmos c. g. t. Rendes tanárul választatott 1893. aug. 23-dikán.

Szánik Ernő elemi tanító, tanítóképző-intézeti segédtanár, theol. énektanár.

Durst Győző elemi tanító, tanítóképző-intézeti segédtanár, coll. gymn. tornatanár.

Zsámbor Pál theologus, az elhalt Klein J. helyét töltötte be ideiglenesen 1892/3-ban.

Ádám Mihály és *Zemann János* theologusok kisegítő tanárok voltak 1877—1878-ban a tanítóképzőben és az algymnasiumban.

Pótló tanárok voltak: Sztehlo János lelkész 1850—52. a theologiában Novák Mihály lelkész több ízben a theologiában és a tanítóképzőben. Schramko Mihály tanuló 1852. a donatusban.

Egyes tárgyak tanítói ugynevezett „melléktanítók“ voltak:

1. *A rajzolás és szépíráshoz:* *Pongrácz Ferencz*, Szül. 1802. jan. 31. Andrásfalván. Liptóm. Neveltetett a bécsújhelyi katonai akadémiában s főhadnagyi rangot nyert. A katonai pályáról lelépven, alkalmazást nyert a Collegiumnál, hol is 1832—1840-ig mint rajzmester és a szépírás tanítója működött. Őt követte *Okruczky Károly* cserjesi ügyvéd, mint szép író 1853-ig; *Jankó János* tanuló 1854/5. *Wacsek Ferencz* 1855/6; *Sándy Gyula* 1856/8-ig; *Bene Alfréd* tanuló 1861-ig s azután a fentnevezettek.

2. *A magyar nyelv és íráshoz (Magyar Társaság):* *Gresskovits József* 1826-ban; *Mateják Mihály* hitjelölt 1827-ben; *Nemessányi Károly* Pulszky Ferencz nevelője, 1828-ban; 1828/9 alapította a »Magyar-Társaságot« és könyvtárt. Utána 1830/1. *Benczúr József* majd 1832/3-ban *Vandrák András*, *Kengyel János* nevelő 1833/4. *Székács József* Nikolics nevelője, a későbbi kitűnő superintendens 1834/5. *Üreg, Józsa S.* nevelő 1835/6. s azután a magyar nyelv rendes tanárai.

3. *A görög nyelv póttanárjai voltak:* *Droppa Mihály* későbbi r. tanár *Máday Károly* a későbbi kitűnő superintendens és Burgovszky János, azután a rendes tanárok.

4. *Héber nyelvtanítók voltak:* 1831-ben *Schulek Frigyes*, később r. tanár, *Schmelcz Vilmos*, *Schiller Salamon*, *Adler Léo*, 1850/51-ben *Hazslinszky Frigyes* is tanított héber Grammatikát!!!

5. *Franczia nyelvmester volt* 1838—1840. *Kölderer György* s azután a fent említettek.

6. *Énekmesterek voltak:* *Klosz Károly* az ügyes (orgonász) organista 1841/2-ben; a sziléziai születésű: *Waitzner Frigyes* 1842—1844: *Gaspáry János*, *Róth János*, *Fizély Frigyes*, *Mikolík Gyula* s a többi. (L. fent.)

7. *Vivómester és Gymnasta volt:* *Wagner Julián*, *Valét Károly* és azok, a kiket fentebb megneveztünk.

Jegyzet. Rezik J. és utána egy collegiumi ivréti kézirat felemlitik azon eperjesi német, magyar és tót egyházbeli kántorok és tanítók neveit is, kik a Collegiumban tanítottak, mint egyes tárgyak tanítói, a hiányzó vagy beteg tanárok pótlói, különböző időben, különböző megbizással. A teljesség kedvéért adjuk azoknak is neveit.

Cristiani Ábrahám később bártfai pap és író. Erről egy későbbi marginalis megjegyzés a Rezik-félc (pozsonyi) kéziratban azt mondja, hogy rector is lett volna *Wagner J.* és *Waltner F.* között, 1564—1584. között, a minek azonban sehol másutt nyoma sincs. (l. 333. l.)

Millenbach János (l. fentebb!) Német kántor és Conrector. 1590.

Janotkovius Ádám tót kántor 1593. (l. 333. l.)

Janissius András ugyancsak tót kántor 1599.

Pessko Ambrosius német kántor 1609.

Ifj. Kikulini Ádám sziléziai, nagy strelici. Tanult otthon és Eperjesen hol 6 évet kitanulván, megnősült és tót kántor, 1616-ban jul. 31. veresalmai pap lett.

Láni György Garam-Szent-Keresztről Barsban, a ki a nagy-sárosi iskolában Conrector volt, eperjesi magyar kántorrá s 1618-ban nov. 28. szepesi pappá lett. Atyja Bertalan a hazai iskolákban taníttatta őt.

Mokoschimus György. Németlipcsei születésű. Tanult otthon, Beszterczebányán és Eperjesen. 1622-ben Eperjesen tót kántor 6 hónapon át, azután 1623-tól Peklén és Ófalva papja Sárosban.

Zeleni József zólyomi születésű, tót-kántor és segédtanár 1623-ban. Tanult otthon, Tót Lipcsén és Eperjesen. Zábler P. által pappá szenteltetett Szinye-Lipóczra 1624.

Králikavini Simon. Eperjesen tót kántor és segédtanár 1624. Tanult otthon, Morvaországban, mert morva születésű, Prágában, Privigyén, Bártfán, és Eperjesen. 1627-ben Hermányban pappá lett.

Kapalini János tót kántor. Zábler P. által pappá szenteltetett.

Bartholomaeides Mihály a kis chorista, elemi osztálybeli fiúk tanítója. „Informator mendicantium“. Pappá szentelte Zábler P.

Rottarides Miklós. R. M. a hazai iskolákban és Prágában tanult. Eperjesen tót kántor és segédtanár 1626. Német-Lipcsei születésű. 1627-ben Kajata, Mochnya és Luzsánka papjává lett.

Matthaei János. Magyar kántor és segédtanár. Született Bicsén 1590-ben. Atyja János később német-lipcsei pap. Tanult 1607. Nagy-Szombatban, 1609. Bicsén, 1614. Bártfán, 1618. Eperjesen. 1619-ben kassai

első kántor. Egy évig nevelő a Melczer fiuknál. 1623-ban Berzeviczén volt a gymn. rectora. 1624-ben jött Eperjesre, honnan 10 év múlva 1634-ben Kellemcsre ment papnak.

Fabriczius Jakab. Poniki születésű. Tanult Beszterczebányán, Kassán és Eperjesen, hol azután tót kántor és segédtanár lett 1628-ban. Hét év múlva 1635-ben Kucsinban pap lett.

Drazsdius János, a kis chorista fiuk tanítója »praeceptor mendicantium« 1630. körül. Zábler P. által pappá szenteltetett fel.

Kudely András. 1630 körül tót kántor.

Scultéti László. »Banno Dizericzenus.« Tanult Bánóczon, Bajmóczon, Zsolnán, Eperjesen. Elvégezte a philosophiai és theologiai tanfolyamot is s úgy lett 1635-ben tót kántor és segédtanár. 1639-ben Kajatára ment papnak.

Zsyрко Mihály. A mendicans fiuk tanítója 6 éven át. Később papnak ment.

Lendely András 1639.—1645-ig tót kántor.

Batiszky Dániel magyar kántor. 1641-ben a synodus határozatait ő is aláírta.

Quirinus Jakab. 1621. decz. 22. Csetneken született. Eleinte tanító volt Eperjesen, a hol egykor tanult, majd 1645-től tót kántor, 1646. jun. 16-tól hanusfalvi pap.

Herzog András. 1665. a III. osztály tanára.

Brodmannszky Mihály. 1665. tót kántor és tanár.

Holéczy György. Beczkói születésű, mint eperjesi tanuló választatott 1646-ban kántorrá, és egy év múlva 1647-ben már Szent-Imrére ment papnak.

A turócz-szent-mártoni *Nosacius Mátyás* 1646 körül a nemes fiuk nevelője és tanítója, 1649. márcz. 14-én papnak ment Ladnára. Klein III. 203.

Bányai (Bánai) Dániel magyar kántor 1650-ben. Aláírt az 1652-ki synoduson.

(*Kyss*) *Dudari György.* Született Sárváron. Tanult: Győrben, Pozsonyban és Kassán. Tárkányi István rokonánál nevelősködött 3 évig. Majd a csetneki iskola rectora lett, visszatérve Wittenbergből 1667-től a nemes ifjak convictusának Eperjesen 1 éven át tanítója, vezetője. Később pap lett a sárosi Nyárson. 1669. jan. 22.

Bubenka György 1680.

Petánczy György. Előbbinek kartársa a segédtanárságban. *Dobai Székely Sámuel.* Született 1704. ápr. 3. Tanult a hazai iskolákban. Jogász. Eperjesen a Grammatika tanára volt 1740 körül és később a 7 éves háboru idején katona lett. Kapitányi rangot nyert. 1753. quietált. Eperjesen élt. *Zitnay György* segédtanár később pappá lett.

Turezer János tót kántor és elemi tanító 1777. *Johni Adám* kántor. Később pappá lett.

Hayde Márton. Német kántor és segédtanár 1778.

Szontagh Márton. 1779. Német kántor. + Eperjesen.

Klein Tóbiás. Kis-Szebeni születésű. Német kántor 1810-ben.

Eliás Friedhuber. 1657. Német kántor. Selmeczi fi.

A magasabb leányosztályok tanítói közül, a szepes-váraljai: *Praelauf János*, 1777-ből. Szül. 1746. ápr. 29. Tanult a hazában és Halléban, később löcsei subrektor és tót pap.

Forberger Mihály 1778-ból (Poprádi) és

Szenovitz Máttyás 1787--8-ból.

Peltsner János, a ki 1776. decz. 30-án hivatott meg. 1782. Lőcsére ment.

C) Tantervek.

I. a)

A Stöckel Lénárd-féle az eperjesi iskolában is használt 1540-diki iskolai törvények. (Tanrend.)

1. Mivel mindennek Isten nevében kell történnie: első legyen az Istennek félelme. Ugy féljük igazán Istent, ha igéjét becsüljük és ahhoz képest rendezzük be egész életünket. Az legyen tehát az első törvény, hogy mindennap hálát adjunk az Istennek jótéteményeiért és kikérjük egyuttal segedelmét a jövőre nézve. S azért mindennap olvassunk valamit a szentírásból is, mielőtt a többi tanulmányhoz fognánk.

2. Ámbár az első törvényben minden további benn foglaltatik, mert a kik azt megtartják, azok tisztelik szülőiket és azok helyetteseit a tanítókat, a felsőbbséget és szeretik barátjaikat, tanuló társaikat: mégis, hogy jól tudja mindenki a maga kötelességét, szükséges a többi törvény is. S azért második törvényül ezt állapítjuk meg: hogy minden tanuló és tanító szorgalmasan látogassa a templomot és a bölcsészeti előadást, arra készüljön. reggel 5 órakor, déli 12 órakor, szerdán délután 2 órakor, szombaton a zsoltáréneklés előtt az iskolában megjelenjen. A rest nem becsüli a tudományt és megsérti az Istent.

3. Mivel a leczkék látogatása nem sokat használ, ha a hallottakat meg nem ismételtetted, annál fogva jöjjenek össze alkalmas helyen a hallgatók az ismételésre és semmiképen se mulasztás el a gyakorlati órákat.

4. A mit hallásból, olvasásból és ismételéssel tanultak, azt könyv nélkül is be kell tanulniok, hogy tudják szóval, írásban és a gyakorlatban értékesíteni. A tanulási és társalgási nyelv a latin és mivel az irány a legjobb mester gondolataink közlésére, — azért minden 2-ik napon, minden tanuló egy írásbeli gyakorlatot köteles megbirálás végett beadni. Az első osztály írásai a néptanítónak adandók be.

5. A tanulók összejövetelei — ha csak nem közös tanulás céljából — tilosak. Ezen célból szabad összejönni. Ekkor is készülnek a tanulók, hogy majdan az államnak és az egyháznak hasznos, kiváló vezértérfaai lehessenek, kik értelmi és erkölcsi fensőbbiségükkel tündököljenek. Midőn összejönnek, a hallott előadásokból meritett kérdések felett vagy alkalmi kérdések felett beszélgetsenek. Vegyék a kérdéseket: a nyelvtanból, a gondolkozástanból, az ékesszólástanból, vagy a bölcsészettől, a dolgok természetéről, vagy az erkölctanból, theológiából. Szerényen, illedelmesen, okosan társalogjanak, akár csak egy senatus. A tudomány heréi nem közénk valók.

6. A templomi szertartásokban mindnyájan szép rendben részt vegyenek. A régi szokáshoz képest az iskolából menjenek a templomba és onnan vissza. A kicsinyek elől, utánok a többiek nagyság szerint. Semmi sem szép, a mi nem rendes; azért Pál apostol kívánságához képest, »mindenek ékesen és szép rendben történjenek«.

7. Mivel pedig a lelkészek főfeladata: az ige hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása, mert e kettőt Krisztus rendelte, a mi üdvünkre, a többi emberi intézmény, — azért különösen e kettő az ige szorgalmas hallgatása és a szentséggel való gyakori élés kötelező az iskola polgáira. A ki meg nem jelenhetik, jelentse előzetesen tanítójának. És bár a kimerőszakolt istentiszteletnek nincs erkölcsi értéke, mégis mivel rendnek kell lennie — a mulasztók, nehogy a jobbakat is elrontsák — büntetve lesznek.

8. A mi az öltözetet illeti, minden tanuló köteles megemlékezni arról, hogy ő tanuló és nem katona. Tilos a metszett czipő és a fél vállra vetett köpeny. Ezek laza erkölcsökre mutatnak. Egész ruha, egész jellem.

9. A tanulók egymást tiszteljék, becsüljék. A polgárokat, tisztességes matrónákat illedelmesen köszöntsék. Az illetlenség az iskola és Isten megsértése. De még inkább kerülnie kell a tanulóknak a rút játékokat, illetlen tréfákat, a csavargást, az éjjeli dorbézolásokat, nagy ivásokat. Hiszen kell, hogy ők legyenek a társadalom virágai!

10. Ha valamely viszály keletkezik, annak eldöntése a tanítóra, vagy annak felügyelete alatt választott bírákra bízandó.

11. Mivel a szavalati, szónoklati és vitatkozási gyakorlatokhoz kevés a tanárok száma, a néptanító fog arra alkalmas időt kitüzni.

12. Adás-vevés a tanulók között a tanár tudta nélkül nincs megengedve. A ki mégis tenné, a dolgot is, a pénzt is elveszti.

13. A tanulók közül senki instructorul, magántanítóul, nevelőül ne vállalkozzék, hacsak nem igazgató osztálytanára tudtával, engedelmével, mert sem azt nem tudja, mit tanítson, sem azt: hogyan tanítson? Mint a püspök az egyházban, fővezér a katonaságnál, úgy (magister) az igazgató osztálytanár az iskolában, mindenre gondot visel.

14. Midőn a fiuk már tudnak írni, olvasni és a kis kátét kitanulták, ez bejelentendő az igazgató-tanárnak és azután küldessenek a második osztályba a grammatika és az írály tanulására Terentiusból. Mivel pedig, mint a községben szegény a közvagyon kárára üzérkedni, nem illő a tanítók szűk jövedelmét sem kissebbíteni; azok, a kik magántanításra vállalkoznak, akkor tanítsanak, mikor nincs nyilvános tanítás, előadás. Ismételtessenek növendékeikkel és javitgassák azok dolgozatait.

15. Az iskolai fizetésekről szóló törvények. A polgárok fiai ezen város törvénye szerint, minden trimeszterben, évharmadban a *hypodidaszkalosnak* az altanítónak, az I-ső osztályban minden évharmadban: 13 a másodikban, 7 a harmadikban 1 pénzt fizetnek. Az idegenek a *hypodidaszkalosnak* az altanítónak 2 pénzt, az igazgató osztálytanárnak (magistro) 25 pénzt. A nemesek fiai 2 helyett 4-et mert ez az igazság és méltanyosság. Azok, a kiket magánuton tanít a magister, kettős munka lévén, kettős díjt fizetnek. A magister, belátására bizatik, hogy tekintettel legyen a szorgalmas, szegény fiukra. Az idegenek a második

osztályban az altanítónak minden évharmadban 14 pénzt fizetnek. Ezekért külön nem kell fizetni. Ezenkívül télben fára és ablakokra, mindenkinek annyit kell hoznia, mennyit a magister megállapít. A fűtőnek külön mindenki 6 pénzt fizet. A kik többet akarnak adni, azokat e törvény nem köti! Nem lehetünk elég hálásak tanítóink iránt!

2 törvények záradéka. Ha valami kimaradt volna ezen törvényekből, azt a mindennapos intések kipótolják. Mivel azonban a törvények nemcsak azt mutatják, mit kell tennünk és mit nem szabad cselekednünk, hanem a jóknak jutalmat, a gonoszoknak büntetést ígérnek: tudják meg a jók, hogy jutalmat kapnak, mert tanítójuk szeretni, ajánlani, segíyezni fogja és kedvesek lesznek szülőiknek s a polgároknak és a 4-dik parancsolat szerint őket az Isten is megáldja; tudják meg a gonoszok, hogy ezen tisztességes iskola körében nem lesz helyök, pedig ezen körből kerülnek ki az egyházi és világi hivatalnokok s az igaz keresztyének gyülekezetének mintaképe ez. A gonoszok tehát kizáratnak. A gyermeki könnyelműségből hibázók felett bölcs belátása szerint a tanító fog itélni.

Más törvények. (*Valószínűleg későbbi pótlások.*) Rossz szokásokból nőttek ki a jó törvények, mondja Plátó, mivel alkalmat nyújtanak a tanítóknak, hogy azok megszüntetésére törvényeket hozzanak. Mivel tehát sokan inkább gondolnak az ivásra, sem mint a tanulásra, (*magis curent symposium, quam gymnasium*) mi pedig minden ivási alkalmat elkerülni kívánunk s különösen az olyanokat, melyek másoknak nagy költséget okoznak, milyenek a keresztelési és búcsúlakomák, ámbár magokban véve nem tisztességtelenek; de mivel az ifjak ilyenkor mértéktelenek, mert nincs, a ki őket rendre utasítaná és nemcsak magoknak, de főleg társaiknak kellemetlenséget okoznak és mivel az ilyenek költségeit célszerűbb volna tanulmányaikra fordítaniok és mivel tapasztaltuk, hogy az ilyen lakomákból több rossz származott, mint jó: annál fogva kötelességévé tesszük annak, a ki másokat meghívni akar, hogy az igazgató osztálytanár (*magister*) tudtával tegye azt, mert a tanulóknak mindent tanára tanácsa szerint kell tennie.

Más törvény. Az első osztály minden tanulójának sajátkezűleg le kell írnia a maga számára egy füzetben ezen iskolának tanrendjét, hogy tudják: mit és miképen kell tanulniok? Ezen füzetten kívül, még egy második füzetrel is kell birniok, melybe iránygyakorlataikat írják. A kiknek nem lesznek ilyen füzeik, megbüntettetnek. Az igazgató osztálytanár fogja a felügyelet, az ellenőrzés módját és idejét meghatározni.

A hallgatókra vonatkozó törvények. Aristoteles azt mondja: a ki a törvényt teszi úrrá, Istent teszi úrrá; a ki az embert teszi úrrá, vadállatot tesz úrrá. Erre gondolva közös egyetértéssel a következő törvényeket állapítottuk meg az iskolában, ezen anyagi társaságban nélkülözhetlen fegyelem fentartására. A többi törvényt könnyű lesz megállapítani

1. *Főtörvény.* Minden tanuló pontosan jelenjen meg az előadásokon, a prédikációkon és szent szertartásokon és tartsa be a tanítója által meghatározott rendet. Ezen törvényt azért ismételjük, mert elődeink keveset törődtek vele és mert e tekintetben sok hanyagságot tapasztaltunk.

Ezen törvény áthágásának büntetése a következő lesz: A ki egy leczkét mulaszt egyszer, a ki kettőt 2-szer nem eszik és így tovább. A ki egy prédikációt mulaszt, kétszer nem eszik, mert a mulasztók megbotránkoztatják a népet. A növekvő bűnnel, növekszik a büntetés. Ebben röviden összefoglaltuk őseink akaratát. De némelyek féktelenségére való tekintetből megpótoljuk ezt, még a következő két törvénnyel:

2. Hogy a közös étkezésnél magát mindenki illedelmesen viselje és midőn mind együtt vannak, egy imádkozzék a szokásos módon. Evés közben a léha fecsegés, az étvágyrontó arcfintorgatások, testmozdulatok és a veszekedések tilosak. Evés után ismét imádkozzanak. A rendetleneket a »Senior« (az étkezésre felügyelő idősebb tanuló) vagy az összes, vagy az egyes ételektől, belátása szerint, el fogja tiltani. (Ime az alumniumi rend! Hörk.)

3. Kilencz óra után senkinek sem szabad az iskolán kívül mászkálnia, ha csak nem valami különös okból. (Tehát internátus volt berendezve! Hörk.) A kik magánházaknál laknak, azok is 9 órakor kötelesek otthon megjelenni és nyugodtan aludni menni. Ezen szokás azért is jó, mert reggel azután alkalmasabbak vagyunk a tanulásra. A ki egyszer vagy többször kimarad, azt a Senior a tanárnak jelenti.

A ki ezen törvényeket megtartja, az később az államban is, az egyházban is törvénytisztelő lesz. A ki meg nem tartja, megkapja büntetését és más törvények betartására is alkalmatlanná válik. Egyik bűn ugyanis a másinak szülője.

A »mendikánsok« szolgálatot tevő fiuk törvényei. 1. A ki elmarad a leckeóráról, nem az ételtől fosztatik meg, de iskolai büntetést kap. Minél sulyosabb a mulasztás, annál sulyosabb lesz a büntetés is. Így a későn jövőkre is. 2. 10 óra körül mind jelenjenek meg szolgálatra. A ki meg nem jelen, érdemlett büntetést kap. 3. Midőn elhozzák az ételt és mindnyájan jelen vannak, imádkozzanak. Azután egyenként illedelmesen. A ki ezt a rendet megszegi, megfosztatik az ételtől s az ilyet a Senior is megbünteti, megveri. 4. Ebéd után adjanak hálát Istennek. Az edényeket és az asztalokat tegyék el, nehogy a kutyák összetörjék (!) A kik ezt nem teszik — nem kapnak vacsorát. 5. A »harangozók«, a mint a jelt meghallják, rögtön szaladjanak a haranghoz és különösen szombaton d. u. 2 órakor mindnyájan az iskolában legyenek. 6. Nehogy azonban a fiuk a tanulástól elvonassanak — szolgálkul — tudják meg, hogy csak ezen törvényeknek kötelesek engedelmeskedni; de ha tanulmányaik kára nélkül tehetnek szolgálatot, az szabadságunkban áll.

Szabadság. A ki sem »Senior«, sem »Paedagogus«, annak nem szabad titeket megvesszőzni, megverni, mert különösen a gonoszoknak volna erre való hajlandósága. Ha valaki merné ezt megtenni, mondjátok meg a Seniornak, a ki ügyeteket a tanárnak fogja előadni. Ha pedig ti csufolatok, vagy károsítanátok meg valamely ifjút, titeket a Senior fog megbüntetni.

Függetlenség. 1. Bizonyítványt csak a tanárok előtt kedves jó tanulók és különösen azok fognak kapni, a kik a 2 teljes évet itt töltötték velünk. 2. Az emlékünnepek alkalmával csak jól éneklő énekeseknek s

a jövevényeknek csakis 2 hónap multával szabad kegyadományokat gyűjteni. (Házak előtti énekléssel Hörk.) 3. Az ujon jövő tanulók bizonyítványok nélkül, vagy ajánló levelek nélkül ne menjenek a főigazgató tanárhoz (Rector-hoz.) Ha pedig fegyvert hoztak magokkal, azt ott tegyék le. Mert az iskola nem a Mars, hanem Pallas (Athéne) hiveit, katonáit neveli. 4. A kit a Rector beirt, felvett, az olyan ujon jött tanuló (novitius) menjen a kántorhoz és tegyen a zenéből nála próbát. 5. Egy magán nevelő se alkudjék meg jövevény, idegen nemesekkel, vagy nem nemesekkel, a Rector tudta s akarata nélkül, a díjra nézve.

A tanítók rendfokozata a következő volt:

1. *Ludimagister*==néptanító az elemi fokozaton. Azután a *praeceptor* tanító.
 2. *Hypodidascalos*==az altanító a gymnasiumban, a ki felett állott a *Magister*, mint azon osztálynak igazgató osztálytanára.
 3. A *Rector*, mint a bölcsészeti legmagasabb osztálynak magistere s az egész iskolának főigazgatója.
- I. Fokozaton: Elemi iskola. Ludimagister. Praeceptor.
 II. » Humaniora. Hypodidascalos. Magister.
 III. » Bölcsészeti. Rector.

II. b)

Az 1667-ben megállapított eperjesi Collegiumi tanrend a következő volt:

»Anno, 1667... In decem Classes omnia studia dispescere libuit utpote seq:«

A tanításra nézve 10 osztály (Classis) lön felállítva.

1. *Az első osztály az abécések osztálya* (Classis Alphabetariorum), a kik felismergetik és olvassák a betűket. Ezeknek a tanulók számához képest több tanítójok lesz a főigazgató bölcs belátásához képest, azért alkalmazva; ezek egymás közt megosztják a gyermekeket és úgy fogják tanítani; választassanak a növendékek sorából és azon jótéteményeken felül, melyekben a tanulók részesülnek, évenként még 16 frtot kapnak.

2. *A második osztály, a kezdők osztálya, az elemi osztály* (Classis Principistarum), *vagyis a donatisták osztálya*. Ezek tanulni fogják Rhenius Donatusát, Comoenius=Comenius Vestibulumát és Luther kis Kátéját. *Ezek tanítójának okretlenül tiszta, született magyarnak kell lennie*, hogy a magyar kiejtést és nyelvet kora ifjúságukban helyesen tanulják meg az ifjak. Ezt hasonlóan a növendékek sorából kell választani s a szabad (iskolai) lakáson és szabad asztalon (az Alumneumban) kívül évi 60 magyar forintot kap.

3. *A harmadik osztály a nyelvtani osztály* (Classis Grammatistarum seu Etymologistarum). Ennek növendékei tanulni fogják Rhenius Compendiumát, Comoenius Januná-ját és Dieterich Epitome Catechetica-ját, a görög nyelv elemeivel, mely itt megkezdetvén, minden felsőbb osztályban taníttatni fog. Ezen osztálynak tanítója is a jótéteményes növendékek sorából vétessék és hasonlóképen csak magyar lehet. Fizetése ugyanolyan, mint az előbbié, t. i. 60 magyar forint évenként és szabad lakás és szabad asztal.

4. *A negyedik osztály a szókötéstani osztály* (Classis Syntaxistarum). Ezek Rhenius nagy Grammatikáját fogják tanulni, gyakorlatul olvassák Cornelius Nepos és tanulják Dieterich Epitome Catechetica című művét. Ezen osztály tanítója is a jótéteményes tanulók sorából vétessék. Legyen olyan, *a ki jól tud németül és magyarul*, ha pedig az nem lehet és nem akad, a ki mind a két nyelvet egyaránt jól beszéli, *legyen született német*, nehogy a fiuk a német beszédben való gyakorlatokkal alább hagyjanak, sőt ezen osztályban az legyen a feladatuk, magokat a német nyelvben jól kiképezni Szabad ellátáson, ételen, italon és iskolai lakáson kívül fizetése ennek is 60 magyar forint lesz.

5. *Az ötödik, vagyis költészeti osztály* (Classis Poetarum) tanára nem vehető a jótéteményes diákok sorából. Tanítani fogja a Gieseni »Poeticá«-t gyakorlatul Horatius-t és Vergilius-t és Dieterich »Institutiones Catech.« című művét. Azonkívül tanítani fogja az Arithmetikát is. Évenként 100 magyar frtot kap készpénzben, eperjesi mértékkal mérve 6 köből rozsot, 3 köből búzát, 12 magyar frt fapénzt.

6. *A hatodik osztály, a szónoklattani osztály* (Classis Rhetorum et Oratorum). Ennek tanára tanítani fogja a Dietrich Rhetorikáját, a szabályokat pedig be fogja gyakorolni a Cicero szónoklatainak magyarázata kapcsán, a Dietrich Institutiones Catecheticae-it és Sleidanus szerint elő fogja adni az egyetemes világtörténetet. Fizetése lesz évenkénti 125 magyar forint készpénzben, Márton napján beneficium, mely Eperjesen szokásos Collecta útján gyűl be, 6 eperjesi köből gabona, 3 köből búza 12 forint fapénz.

7. *A hetedik osztály a logikusoké* (Classis Logicorum). Ezek tanulni fogják a Logikát (gondolkozástant), a görögöt, Wendeler Practica Philosophiá-ját, Nothnagel Principia Sphaerae című művét és a Theologia Polemicát. Ennek tanára kap évi 200 magyar forintot, a húsvéti Recordatio Collectáját, azonkívül 6 köből gabonát, 3 köből búzát és 12 frt fapénzt.

8. *A nyolczadik osztály a gyakorlati bölcsészeké* (Classis Philosophorum Practicorum.) Ezek gyakorolni fogják magokat a gyakorlati bölcsészetben Wendeler kézikönyve alapján, a történetben Sleidanus, a földrajzban Nothnagel alapján és folytatják a Theologia Polemicát. Ezen osztály tanárának fizetése lesz készpénzben: (nincs kitéve, de bizonyosan annyi, a mennyi az előbbié.)

9. *A kilencedik osztály a physikusok és metaphysikusok osztálya* (Classis Physicorum et Metaphysicorum.) Ezek tanulni fogják Sperling Physikáját, Calovius Metaphysikáját, a Theologia Polemicát. Ezen osztály tanárának fizetése évi 300 magyar forint, 11 eperjesi köből rozs, 3 köből búza.

10. *A tizedik, utolsó és legfelsőbb osztály a hittanhallgatók osztálya* (Classis Theologorum), a melyben a Theologia szakszerűleg fog előadatni a keleti nyelvekkel együtt, a héber, Tross könyve szerint, a többi az első, főtanár, a ki egyuttal a Gymnasium főigazgatója is lesz, böles belátásához képest. Ennek évi fizetése 400 császári tallér, 25 tallér fapénz, 24 eperjesi köből rozs, 6 eperjesi köből tiszta búza, 2 hordó bor, 10 hordó sör és tisztességes szabadszállás

III. c)

*Rezik János idejébeli tan- és órarend az eperjesi ev. ker. Collegiumban.
Az 1707-dik év körül.*

Rezik János eperjesi coll. Rector korában még mindig a nagy paedagogus, *Ladiver Illés* által összeállított tanrend volt a Collegiumban — ámbár némi csekély módosításokkal — érvényben.

E szerint 1. *Általában:* minden tanuló köteles volt nyáron 6, télen 7 óra előtt az iskolában megjelenni s onnan tanáraik vezetése alatt, szép rendben a templomba menni. Elvégezvén a templomban a reggeli könyörgést s visszatérvén az iskolába, iskolai imádsággal és szent énekkel s bibliaolvasással készültek az előadásra.

Minden tanuló köteles volt továbbá írásbeli dolgozatai számára, melyeket pontosan be kellett írnia, egy füzetet venni, készíteni.

A német és tót fiúk az esti imádság után, magyar nyelvi gyakorlatra mind kötelesek voltak megjelenni. Ilyenkor alaposan oktattattak a magyar nyelvben, — a magyar nyelvű levelek, üdvözetek, beszédek, prédikációk és imádságok készítésében — és a magyar történetben.

2. *Különösen:* *A kezdők, az alphabetisták,* abécédisták felismergették a betűket, szótagokat raktak össze azokból, azokat kiejtették, *külön e czéiből készített* táblára krétával leírni tanultak, majd bizonyos hangzatos könnyebb szótagokba szedve: latin, magyar, német és tót nyelven gyakoroltattak; mikor pedig hazamentek, tábláikra betűket irt a tanító és ők azután otthon azokat utánírni s délután a tanítónak felmutatni köteleztettek. Délután újra úgy folyt a dolog mint reggel, csak hogy a szótagokat már meg kellett tanulniok. Szerdán és szombaton lecke után párosával versenyeztek egymással az egész héten tanult szavak elmondásában. Vita végeztével a jövő vasárnapi szent lecke egyes rövidebb versikéit tanulták. Ezek a felsőbb osztályba addig át nem helyeztetek, míg olvasni, írni nem tudtak, a miatyánkot, a hiszekegyet, a 10 parancsolatot meg nem tanulták és a keresztség és urvacsorája szereztetési ígét nem tudták.

2. *A kicsinyek, parvisták, Declinisták.* *A parvisták,* a névragozást, fokozást és igeragozást tanulták. Donatus szerint a szóegyeztetésben oktattak — majd írásbeli feladatul — névragozásra példákat kaptak, miket kidolgozva délután a tanítónak bemutatni köteleztettek; ki azokat kijavította és a reggelihez hasonlóan tovább folytatta a munkát. *A principisták* szabályokat tanultak Donatusból és könnyebb szabályokat Rhenius Grammatikájából, Commenius Vestibulumából. Ezeket a tanító előzetesen megmagyarázta, reggelenként kikérdezte, az új leczkét kitűzte s azután rövidebb, majd hosszabb német mondatokat adott nekik latin és magyar nyelvre fordítani s fordításukat rögtön ki is javította. Délután igeragozási gyakorlatok s Donatus idevágó szabályainak magyarázása, betanítása folyt, kikérdezés után az új lecke tüzetett ki. Szerdán és szombaton Luther kis kátéját és Fink Vademecum-át tanulták s a délutáni szünetre való tekintetből tételt kaptak hosszabb írásbeli dolgozatra. Ezek közül

egy sem bocsájtatott fel a Grammatikába, míg teljesen nem tudta Luther kis kátéját.

3. *A Grammatisták és Syntaxisták.* A Grammatisták *hétfőn* Rhenius Grammatikájából a nehezebb szabályokat s azokra példákat kénytelenek felmondani; körbe állítva kikérdeztetnek, írásbeli feladványaik, dolgozataik kijavíttatnak. Erre *Cicero* Epistolae fam. tárgyaltatik velők. Délután, kikérdezés után egyszerűbb szókötési (syntaxisi) szabályok és törvények és Cicero Epist. fam. tárgyaltatik. *Kedden.* Ugyanaz mint hétfőn, de iskolai dolgozatot is kénytelenek készíteni reggel. *Szerdán és szombaton:* Dieterich kissebb kátéját (Katechesisét) magyarázza a tanító, azt felmondják, új leczkét tűz ki a tanító és Cicero Epist. fam. összefoglalják. *Csütörtökön* úgy mint hétfőn. *Pénteken,* a mit egész héten reggel tanultak, azt reggel, a mit egész héten délután tanultak, azt délután felmondják, (rögtönzött) iskolai dolgozatot készítenek és Cic. Epist. famil. magyarázatát hallgatják. *A Syntaxisták hétfőn* reggel Rhenius Syntaxisét mondják föl körben egymás ellen, visszkapott írásbeli dolgozataikat javítják ki, Curtius R. tankönyvét forgatják és az abból vett phrasisokat német és magyar nyelvre fordítják. Délután a Syntaxisből körbenállva felelnek és Curtiust folytatják. Kedden úgy mint hétfőn, csak hogy iskolai dolgozatot is kapnak melyet az ügyesebbek különféle alakba foglalnak, kijavítanak s a Curtiusból tanultakat összefoglalják. Ez reggel lesz így, délután pedig éppen úgy mint hétfőn. Szerdán és szombaton a Dieterich nagyobb (Katechesisét) káté magyarázatát mondják föl; majd az tovább magyaráztatik nékik és ők ezt német és magyar nyelvre fordítják; írásbeli dolgozatra, de hosszabbra mint a Grammatisták, feladatot kapnak azokkal együtt és Curtius R. művét tovább tanulják. Csütörtökön egészen úgy, mint hétfőn. Pénteken reggel, mint hétfőn reggel, délután azonban Rhenius Prosodiáját mondják fel körben, a költői verssorokat természetes rendbe, mondatokba foglalják, Ovidius Tristium című művét hallgatják és a versmértéktant gyakorolják.

4. *A poéták, Rhetorok és Logikusok.* A poéták *hétfőn reggel* felmondják a versmértéktan, a chria, a mese, a levél szabályait, törvényeit, vagy más költészettani előgyakorlatot. Dolgozataik kijavíttatnak. Ovid. Trist. folytatják, a kedvesebb phrasisokat kiírják és a kedvesebb verssorokat könyv nélkül betanulják. D. u. a leczke felmondás után Curtiust folytatják. Kedden, Csütörtökön és Pénteken reggel ugyanazt tanulják, a mit hétfőn reggel, de délután a kijelölendő szebb verseket, verssorokat és Dieterich Rhetorikáját mondják fel könyv nélkül. Szerdán, szombaton Dieterich Katechesisét mondják fel. E felett (syllogistice) gondolat és ítélet sorokban vitatkoznak, felemlítik az ellenfelek ellenvetéseit és a hétfőn és csütörtökön beadandó dolgozatokra tételeket kapnak.

A rhetorok és logikusok hétfőn reggel a rhetorok a Rhetorikából, a Logikusok a Logikából leczkéjüket elmondván, következik a magyarázat, a munkák kijavítása, átnézése, új feladat kitűzése, szavalatok vagy más gyakorlatok és Cicero válogatott beszédeinek tárgyalása. Hétfőn délután leczke felmondás és az új leczkének megmagyarázása után felállított tételek felett körben vitatkoznak. Ezen tételek ékeszszólástaniak és gondol-

kozástaniak. Kedden ugyanez folyik azzal a különbséggel, hogy reggel Cicero helyett Curtius tárgyalatik. Szerdán és szombaton Dieterich Katechismus magyarázata mellett a hit tételei felett vitatkoznak. Csütörtökön, mint hétfőn s azonfelül poetica. Pénteken elmondattván a rhetorikai és logikai lecke, közösen mindkét tanfolyamnak Curtius magyaráztatik. Délután a költészettan ismételtetik Ovidius-szal kapcsolatosan.

A költészeti (poetika), ékesszólástani (Rhetorika) és bölcsészeti (Logika) tanfolyam hallgatói közül *gyakorlódás czéljából*, mindennap egy-egy kis beszédet mond, melyet Curtiusból, vagy más szónoktól vett, vagy önmaga írt, még pedig a tanóra kezdete előtt.

Ezen tan- és órarendhez, mely azután az eperjesi külvárosi iskolában is betartatott, a Collegium »Exiliuma« idejében, idecsatoljuk még a Rezik János órarendjét is. Rezik egykor

1. *Hétfőn*: reggeli 9 órakor a II-ik oszt.-ban Voss Rhetorikáját;
d. u. 1-től Weller görög nyelvtanának szabályait magyarázta, alkalmazván azokat a szent írásra és könyv nélkül betanította azokat;
d. u. 3-tól újra nyelvmagyarázati órát tartott.
2. *Kedden*: r. 8 órakor a legfelsőbb osztályban Seneca tragoediáinak érdekesebb (frázisait), tételeit diktálja;
d. u. 1-től az Aeneis utánzására írt tanulói beszédeket bírálja;
3. *Szerdán*: reggeli 7 órakor a legfelsőbb osztályban egy világi szónokot ismertet s ezt befejezván, az irány különféle jelleméről szól;
4. *Csütörtökön*: r. 9-kor a II. osztályban Cicero leveleit magyarázza és annak szépségeit fejtegeti;
d. u. 1-kor a legfelsőbb osztályban = teremben, de az osztályok egybevonásával folytatja a Vergilius utánzásában való gyakorlást;
- Pénteken*: r. 9-kor az I-ső osztályban Vossnak bővebb Rhetorikáját tárgyalja;
d. u. 1-kor a II-ik oszt.-ban Cicero beszédeit ad familiares magyarázza,
d. u. 3-kor a költők verseit tüzi ki a tanulóknak, hogy azok azokat változtassák, utánozzák.
- Szombaton*: r. 7-kor a legfelsőbb osztályban Livius művét magyarázza. Abból vett eszméket tűz ki mintának az utánzásra, ez utánzásokat kihallgatja és kijavítja. Gramondnak történeti művéből a véleményeket tárgyalja és egyházi és polgári magaviseleti szabályokat tanít. Ezt felváltva teendő.
- D. u. 1-kor a II-dik osztályban a Rhetorikát tanítja fent említett módon.

IV. d) 1742.

Az Ambrózy György superintendens Canonica Visitatiója. 1742. ápr. idejében az eperjesi ev. külvárosi iskolában, a Collegium »Exiliuma« idejében, érvényben volt tanrend. (Jkv 7. s k. 1.)

I. Osztály.

Hétfőn reggel. 1. Bibliaolvasás bő magyarázattal: a fejezet beosztásáról, a nehezebb kifejezések, szavak, a parallel helyek és más megvilágosító

részek értelméről. 2. Weiss Metaphysikája magyaráztatik a nagyobbaknak. 3. Dieterich Rhetorikája tárgyalatik valamennyivel.
d. u. a görög nyelv elemei, latin írálygyakorlatokkal Weiss nyomán.

Kedden reggel. 1. Bibliai szakasz magyaráztatik. 2. Saur Comment. nyomán a Logika magyaráztatik. 3. A rhetorok Dieterich Instit. Rhetor.-ból oktattatnak.

d. u. 1. A császárságok története adatik elő. 2. Weiss ékesszólástan műve adatik mindnyájoknak. 3. Felolvastatnak az írásbeli dolgozatok.

Szerdán. Hoenig Theologiáját magyarázzák mindnyájoknak és az abból vett tételeket fejtegetik.

Csütörtökön, mint hétfőn, pénteken mint kedden, szombaton mint szerdán.

II. osztály.

Hétfőn reggel. 1. Egy bibliai fejezet olvastatik és a Katechetika szabályai szerint magyaráztatik. 2. Szókötéstan szabályokat mondanak fel a tanulók, ilyenek magyaráztatnak és azok alkalmazásában gyakoroltatnak. 3. Mondatok változtatásában a szókötéstan szabályok szerint gyakoroltatnak és ilyen munkáik kijavittatnak.

d. u. 1. Felmondják a feladott leczkéket. 2. A Hybner kézi könyve nyomán földrajzt tanulnak.

Kedden reggel. 1. Felmondják a szókötéstan leczkét. 2. Cornelius Nepos-ból egy fejezetet tárgyalnak, fordítanak, értelmeznek, mikor ennek vége van: a) lediktálja a tanár a fejezet tartalmát, b) megmagyarázza az azon fejezetben előforduló nevek, városok és személyek viszonyait. 3. Kiíratnak a phrasisok és anyanyelvre lefordítva leíratnak.

d. u. 1. A reggel lediktált frázisokat felmondják könyv nélkül. 2. Azokhoz hasonlókat írnak, azokat a tanár kijavítja és másokat is nyújt melléjük.

Szerdán délelőtt. A Dieterich-féle Katechesisből leczkét mondanak fel, — új leczkét magyaráz a tanító és a régiek ismételtetnek.

d. u. Vacatío.

Csütörtökön reggel. 1. Szókötéstan phrasisok és szabályok felmondása. 2. A kedden szerkesztett, magyarázott fejezetet értelmezik és 3. Nyelvtanilag elemezik kikérdezések után.

d. u. 1. Elmondják a leczkét és egy óra hosszúságú irnak. Adott mintákat utánóznak, vagy átírás útján kidolgoznak írásbeli feladatuk.

Pénteken mint hétfőn, *szombaton* mint szerdán.

Jegyzet. A görög nyelv tanítása és a poesis tanítása eddigelé kénytelen volt elmaradni, mert nem voltak tanulók.

III. osztály.

Szóragozások. Igeragozások. Hosszu körmondatoknak, hosszu phrasisoknak idő és mód változtatásával rövid és egyszerű körmondatokká és frázisokká átalakítása. Bibliai fejezetek. Szavaltatok.

V. e)

Az 1758-diki külvárosi iskolabeli Leczkerend.

Az 1-ső és főosztályban tanítandók: Görög nyelv, Logika 1 óra, Metaphisika 3 óra, Jus naturae et gentium 2 óra, Historia universalis 2 óra, Theologia, héber nyelv, latin stylus, mathesis, Physika egy-egy óra.

A 2-ik osztályban: Vallástan 2, Antiquitates graecae 2. Geographia, Antiquitates romanae 2, Oratoria 3, Geometria, Arithmetika, Historia Hung. et Literatura egy-egy órában. Valerius Max. és Cicero beszédeinek olvasása.

A 3-ik osztályban: Vallástan 2, Poesis és Syntaxis 2, Vergil és Cornepos 4, Ovid., Arithmetica 1, Geographia 1. A többi gyakorlatokra.

A 4-ik osztályban: Vallástan 2, Grammat. és Exercitia 15. Arithmet. 1, Orthographia 1.

Az 5-ik osztályban: Vallástan 2, Donatus, Colloquia Langii et Exercitia 15. Arithmet. 1.

A 6-ik és a 7-ik osztály: volt az elemi osztály.

1758. okt. 16-dikán Fischer Illés superintendens és a helybeli coll. felügyelőség az iskolát eként rendezvén, meghagyta még hogy:

A német, magyar, tót nyelv, rendkívüli órákban, de mégis taníttassék.

Diariumok vagyis Naplók irassanak minden osztályban. A tanulók sokszor repetáljanak, ismételjenek. Sokat irjanak. A tanítóknak követendő szabályokul ajánlottak:

»Quilibet praeceptor discipulos suos saepius visitet, — de profectibus ad parentes conscientiose perscribat.

(Imé az értesítések, havi értesítők, már ekkor!! Hörk.) Aemulatio prudenter accendatur. Signa morum et linguae urgeantur.

Ceterum: »Conscientia et prudentia docentis optima methodus.«

Atlas ad publicos usus procuretur!

Didactrum quolibet trimestri 1 Marianus usque ad Rhetoricam. Recreationes publicae quolibet mense a mayo ad septemb. in acidulis sine excessu. ect.

Az ekkor megújított törvények, melyek közül:

1. Az igazgatóra vonatkozott 19 pont.
2. A tanítókra vonatkozott 8 pont és a
3. tanulókra vonatkozott 28 pont, a Superintendens által is meg-erősítették. Vandrák A. kézirati jegyzőkönyv.

VI. f)

Az 1806-diki tanterv.

A Nicolai Sámuel idejebeli tanrend. (Can. Visit. jkv. 40. s. k. l. 1806. nov. 30. Mayer András coll. rector-jegyző.)

Az egyes osztályok tantárgyai azok előadási módjával, ugymint azok az iskolai jegyzőkönyv 11. s. k. lapjain állanak, ezek:

a) Az 1-ső osztály tantárgyai, melyek 3 tanár közé vannak felosztva, ezek: 1. Az első tanár, a ki a homiletikai gyakorlatokat is vezeti, tanítja

α) a Theologia Dogmaticát Móhr kézikönyve szerint, β) a Theologia Moralist Reinhard kézikönyve szerint, γ) a Theologiai Symbolikát Walch k. k. szerint δ) Egyháztörténetet Schröck k. k. sz. ε) Hermeneutikát = szentírás magyarázatant Ernest k. k. sz. ζ) keleti nyelveket: a görögöt a Weber Grammatikájából és a Goedicke Chrestomathiájából, a hébert a Hempel-féle Grammatikából és a Goedicke-féle Chrestomathiából. η) Héber régiségeket Warnekross könyvéből θ) Evangéliumi és Epistolai szent leczkék (perikopák) magyarázatát τ) Gyakorlati bölcsészettant az észjoggal, közjoggal, népjoggal. Ξ) Ethika politikát és Oeconomicát Feder tankönyve szerint. (Világiak erkölcsana = Bölcsészeti erkölcsan?)

2. *A második tanár* vezeti a latin és német nyelvi gyakorlatokat és tanít: 1. Aesthetikát Eschenburg szerint, 2. tiszta mathesis a budai füzet szerint 3. Logikát a maga füzetéből 4. Metaphysikát Jakab k. k. sz. 5. Tapasztalati lélektant ugyanannak k. k. sz. 6. Rendkívülig, kivételesen: Észjogot Kant szerint.

3. *A harmadik tanár tanítja*: 1. Az összes tudományok Encyclopaediáját, azok irodalmával Eschenburg k. k. sz. 2. Egyetemes földrajzt, az európai államok statistikájával Faber k. k. sz. 3. Az európai nevezetesebb államok történetét Spittler nyomán és különösen 4. A hazai történetet és annak statisztikáját Severinus és Schwartner nyomán 5. a magyar nyelvet elméletileg és gyakorlatilag, 6. a természetrajzt a Kralovánszky-féle k. k. sz.

b) *A Rhetorikai osztály tantárgyai* szinte 2 tanár közé vannak beosztva, még pedig úgy, hogy *az egyik tanár előadja* a α) Rhetorikát Ernest k. k. sz. de a szabályok tanítása mellett gyakorlatokat is tart az ékesszólástanból latin, német és magyar nyelven, β) magyarázza a klaszszikus írókat és pedig nemcsak prózairókat, de költőket is, γ) előadja a költészettant a maga füzeté szerint latin, német és magyar nyelvű gyakorlatokkal ζ) előadja az egyetemes történetet, de úgy, hogy egyuttal a régi és új földrajzt is tanítja Schröck k. k. sz. 2. *A második tanár előadja* α) a népszerű elméleti és gyakorlati vallástant Mohr szerint, β) görög és római irodalmi régiségtant párhuzamosan Eschenburg k. k. sz. γ) A legújabb földrajzt, de a régi földrajzra és a statisztikára való tekintettel Fabry k. k. sz. δ) természetrajzt a Kralovánszky-féle füzet szerint ε) a Logika elemeit Kant szerint, ζ) Algebrát, de az Arithmetikára való tekintettel és Geometriát a budai füzet szerint τ) a görög nyelvet és a héber nyelv elemeit Weller és Hempel Grammatikái szerint. *Jegyzet*: Ezen két osztálynak órarendje évről-évre újra állittatik össze különösen az első osztály miatt, hogy az ifjuságra való tekintetből, minél czélszerűbben állittathassék össze.

c) *A Syntaxisták osztálya*, kettős feladata lévén: kiképezni az életre előkészíteni) és előismereteket nyújtani a tanulmányozáshoz, tanulni fog: α) elméleti és gyakorlati vallástant párhuzamosan Mohrnak §-ai szerint, de úgy, hogy a tanulók tanítása az iskolában egyezzek a templomi tanítással (Nicolai S. ppk ehhez kézikönyvül Seiler k. k. ajánlotta. A többi osztályokra is kivéven a legkisebbet) β) Syntaxis és ahoz tartozó gyakorlatokat Rhenius k. k. sz. γ) Földrajzt, különösen Magyarország földrajzát Fábry k. k. sz. δ) Az egyetemes történet rövid áttekintését Schroeck k.

k. sz. ε) Periodológiát = körmondat szerkesztést a pozsonyi füzet szerint, körmondat szerkesztési gyakorlatokkal λ) Költészettant, költészettani gyakorlatokkal Karlovszky füzete szerint, μ) Irály gyakorlatokat: folyamodványok, levelek, leltárak, kötelezvények s más a gyakorlati életben szokásos ügyiratok szerkesztése által, ε) természetismét különös tekintettel a gazdaságra és műiparra, ι) Számtant: a törtékről, a hármás és társas szabályról, az előbb is tanult számtani műveletek megismétlésével; a mértan elemeit az osztrák füzet szerint, ζ) a természettan elemeit Horváth k. k. sz. ζ) Szépirást és helyesírást alaposan, végül μ) gyakorlódni fognak a hazai nyelvekben, a német nyelvben és a görög nyelv elemeiben.

d) *A Grammatisták és Donatisták egyesült osztályai* részben ugyanazt tanulják, de különböző terjedelemben, különböző segédeszközökkel és módszer szerint, részben mást. A közös tárgyakhoz tartoznak: a α) Vallástan, melyet eddig a Jocki-féle füzet szerint tanultak, most a Semler-féle szerint fogják tanulni, β) Latin nyelv Rhenius és Donatus utasításai szerint, gyakorlatokul vevén válogatott történetecskéket és a Lang-féle párbeszédeket. γ) Helyes- és szépirást 4 nyelven ε) Földrajzt egyetemes európai és különösen magyarországit Fábry k. k. sz. ε) Magyarország synoptikus történetét Windisch k. k. sz. δ) Természetrajt, az ásvány-, növény- és állatországot, de a gazdaságra és a műiparra való tekintettel és a természettan elemeit Hoffman k. k. sz. ι) Számtanból az egyszerű és összetett műveleteket, utóbbiakat különösen a Grammatisták, kik ezenfelül még ζ) az emberi nem egyetemes történetét a tanár füzetéből, β) Dialectikát Faust k. k. sz. fognak tanulni és γ) Levelek és elbeszélések írásában fognak gyakoroltatni.

e) *A nagyobb leányosztály.* 1. A vallást a Rosenmüller, majd a Seiler k. k. sz. 2. az egyháztörténetet (vallástörténetet) Seiler k. k. sz. fogja tanulni, 3. tanul német és magyar nyelvet, 4. földrajzt, természettant, természetrajzt, számtant, helyesírást, *lélektant* és hazai történetet, egyetemes világtörténetet a tanítójának azon füzetéből, melynek címe: »Handbuch der gemeinnützigen Kenntnisse für die grössere weibliche Jugend« von Mat. Szenovitz, 5. taníttatik továbbá gondolatainak írásban való kifejezésére, ember és főleg önismeretre, emlékezet *beszéd és értelemgyakorlatra*, helyes ítéletre, 6. a legjobb német írók könyveinek ismeretére, bármely irodalmi téren, melyek felnőtteknek ajánlhatók, *hogy azokat haszonnal olvashassák*, 7. minden néven nevezendő női *kézimunkára* s végül 8. hetenként megállapíttatik a leánynövendékek előmenetele, vagy hanyatlása. (Ime a *heti értesítők!* Hörk!)

f) *A legkisebb osztály az olvasók osztálya* kettős lesz, mert kétféle az anyanyelv: német és tót. Mindenik ezek közül *vegyes* lesz: fiukból és leányokból álló. α) Mindenik tanul olvasni nyomtatott és írott betűket és a mi azzal összefügg, β) a számtanból tanulja a számjegyek ismeretét, a számlálást és a négy alpműveletet, γ) a fiuk tanulják a főnév és a melléknév ragozást, ζ) tanulják közösen a bibliai történetet Hübner k. k. sz. ε) tanulnak szépirást ε) rövidke erkölctant μ) a vallástan elemeit és szentírási dictumokat = versikéket könyvnélkül, δ) a természetrajzi — tapasztalásuk körébe eső — tárgyak, dolgok ismeretét, de nem rendszerbe foglalva, hanem alkalom adtán esetről-esetre, (szemléleti oktatás! Hörk.) ι)

elemi földrajzi ismereteket, (lakóhely ismertetése! Hörk.) x) tanulnak énekelni és imádkozni.

VII. g)

A Jozeffy Pál Superintendens idejében, 1826-ban érvényben volt tanrend. (Can. Visit. jkv. 9 s. k. lap.)

Mely tantárgyakat tanítanak? mely szerzők, művek vagy füzetek szerint, mely módszer alapján? tartanak-e ismétléseket, igen vagy nem?

I. A Theologia tanára előadja:

1. A Theologia *Dogmatikát* Mohr. 2. Az *erkölcstant* latinra lefordítva a Reinhard féle műből. 3. Az *egyház történetet* Schröck. 4. A Theologia *symbolikát* Walch rövid műve. 5. A Theologia *Pastoralist*, Müller latinra fordított műve. 6. Az ujszövetségi *írásmagyarázattant* (Hermeneutikát) Ernest. 7. A *héber nyelvet*, Hempel Grammatikája és Gedicke héber Chrestomathiája szerint. 8. A *héber régiségtant* Warnekross latinra fordított műve szerint. 9. Az *epistolai perikopák*. 10. Az *evangeliumi perikopák* magyarázatát Seyffert. 11. Egyetemes tudományos *Encyclopaediát és irodalomtörténetet*, irodalmat Eschenburg. 12. *Bölcsészeti erkölcstant* Feder kézikönyve szerint. 13. Vezeti a hetenként kétszer tartott *homiletikai gyakorlatokat*, melyek német és szláv nyelvűek. Mindezt *recitativ*, az ismétléseknél *kérdező* módszer szerint.

II. A bölcsészet és a történet tanára előadja:

Az elméleti bölcsészettant, a matematikának és a physikának az elemeit, azután a történetet és a görögöt. A bölcsészetben saját füzetét, a tiszta mathesisben a budai füzetet, a physikában Schmidt giesenai tanár, a Magyarország történetében Engel művét, az európai államok történetében Spittler, a magyar statisztikában Schwartzner, az európai államok statisztikájában a saját füzetét, a görög nyelv tanításában Matthias Grammatikáját használja. Az iránygyakorlatoknál évenként Cicero egy beszéde, vagy Horatius némely ódái magyaráztatnak. Azonkívül gyakorolja az ifjakat ez idén a rögtönzött és iskolai rendes munkák fogalmazásában is. A mit diktál, megmagyarázza; befejezván egy-egy szakaszt, ismétlést tart, az ismétléskor a felelőknek osztályzatot ír és általában Niemeyer módszerét követi.

III. A jogtanár minden évben előadja és befejezi: a magyar polgár- és közjogot, a magyar magánjogot, az elméleti és gyakorlati büntetőjogot, a protestáns és a r. kath. egyházjogot, a bányajogot, a kereskedelmi jogot, törvényeket, a politikát, a Stylus Curialist = hivatalos irálytant, ezt gyakorlatilag és az észjogot. Használja ezek előadásában a maga több forrásból szorgalmasan összeállított füzetét. Az ész és büntetőjogot diktálja és magyarázza, a többit csak magyarázza, de gondja van reá, hogy hallgatói azokat magánúton leírják magoknak. Az egyes órákat úgy osztja be, hogy félóráig magyaráz, félóráig ismételi, gyakran megtévén azt, hogy a figyelem fentartása czéljából az imént magyarázottakat a hallgatóktól kikérdezi; ha az egész órát magyarázattal töltötte el, a legközelebbi órán kérdezi ki a magyarázottakat. De ezen, ilyen részlet-ismétléseken kívül, nagy ismétléseket is tart, több tárgy felett. Mivel pedig

az elmélet a gyakorlat nélkül sánta, a kettőt úgy köti össze, hogy különféle „*fora juridicát*“ állít össze a jogászokból. Hatóságokat alakít belőlök és különféle folyamadásu bíróságokat.

IV. A Rhetorika tanára előadja a maga osztályában a következőket:

1. A Dogmatikát Mohr. 2. A moralist Reinhard. 3. A Rhetorikát Ernest (évenként befejezi) k. k. sz. 4. Fordított Vergil Aeneis-éből, Horatius válogatott ódáiból, Cicero beszédeiből és Sallustiusból — főleg német nyelvre. 5. A Földrajzt Fábry szerint, Cannabich térképeit használván. 6. Egyetemes világtörténetet Schröckh és Pölitz műve. 7. Logikát a Carlovsky műve szerint, melyet minden második évben fölvált. 8. A tiszta mathesis elemei a bécsi latin füzet nyomán. 9. Görög és római régiségek és irodalom a mythológiával Eschenburg szerint, ezt a következő évben felváltja. 10. A természetrajz. 11. Hetenkint 2 órában költészettani szabályokat. 12. Kötött és kötetlen nyelven iránygyakorlatokat hetenként több órán át, miket majd otthon, majd az iskolában nyilvánosan javítgat ki. 13. Gyakran szavaltat. 14. A szentírást görög nyelven olvastatja, fő és melléknév és igeragozással és fordítással foglalkoztatja az ifjakat. Rendszeresen ismételtet.

V. A syntaxisták tanára tanít: 1. Hit- és erkölctant Seilernek latinra fordított műve szerint. 2. Elemzéseket és fogalmazásokat Corneliusból majd Ovidiusból Rhenius Grammatikája szerint. 3. Magyarázza és alkalmazza a szókötéstani szabályokat. 4. A szókötéstant és utána a körmondatok és levelek s más ügyiratok szerkesztését tanítja. 5. Hetenként egy órában tanítja a német és a magyar nyelvtant. 6. Schröck nyomán az egyetemes történetet. 7. A természetrajzból a növénytant Funke nyomán, de a Technologia hozzáadásával. 8. A földrajzt és pedig úgy a mértant, mint a politikait: Portugália, Hispania, Belgium, Svájc, Svéd, Dán, Norvég, európai és ázsiai: Orosz- és Törökország, és Ázsia földrajzát Galleti nyomán. 9. A mértan elemeit írott füzetből. 10. A természettan elemeit több forrásból írott füzetből. 11. Számтанból, a törteket a budai vezérfonal szerint. Azonkívül 12. Olvastat latin, német és magyar nyelven. 13. Gyakorolja a helyes és szépírást. 14. Fordítottat. 15. Szavaltat. Mindenben a tanítványok felfogásához alkalmazkodik és az ugynevezett „*tentamen*“-ek útján ismételtet.

VI. A grammatisták és a donatisták tanítója tanít:

1. Hit- és erkölctant Fock kézi könyve szerint. 2. Grammatikát a saját füzetéből. 3. Mértani, természettani és politikai földrajzt és Európáról általános vonásokban Stein és Fábry k. k. sz. 4. Magyarország földrajzát Palkovits, Link és Losontzy k. k. sz. 5. Magyarország történetét Feszler műve nyomán készült füzetből. 6. Természettanból: ásvány és állattant, ha csak lehet, gyűjtemények (muzeum) segítségével, ha ilyen nincs, festett ábrák használatával (Szemléleti oktatás! Hörk.) Hoffmann k. k. sz. 7. A természettan elemeit Nicolai k. k. sz. 8. Az egyetemes történetet a Bredow-féle k. k. sz. 9. Diaetetikát (Egészségtant) Faust k. k. sz. 10. Számтан, előre bocsátván az elemi ismereteket, különféle gyakorlatokon, példákön át egészen a társas-szabályig. 11. A mennyire csak ideje engedi, olvastat 4 nyelven. 12. Gyakorolja tanítványait az írásban, gondo-

kozásban, fordításban, szavallásban. Van a mit könyv nélkül kell egész pontosan megtanulniok, mást az elbeszélésből tanulnak meg, ismét mást folytonos magyarázatból, kikérdezés és begyakorlás útján. A tanulókat rendszerint naponként kétszer kérdezi ki, ha több a tárgy ismétlést, közbe-közbe vitát tart.

Ezen tantervre nézve megjegyzi a Can. Visit. jegyzőkönyvben a Collegium tanári kara: 1. Hogy ezen tanrendet 39. §-ba foglalva az 1804. jan. 29-ki coll. pártfogósági gyűlésből annak elnöksége megerősítette, 2. hogy az a *Schedius Lajos* által (az 1810-diki aug. 21-diki egyetemes gyűlésen elfogadva és kötelezővé téve. Lásd Haán Lajos: a magy. á h é egyetemes gyűlései. Budapest 1883. 29. l.) kidolgozott tantervvel egyezik, mert csak lényegtelen kérdésekben tér el és abban, hogy több tanárt igényel — és 3. végül, hogy az az 1819. decz. 3. és 6. napjain tartott tanári ülésben megpótolva és a Schédius-félével összhangba hozva, a coll. pártfogósági gyűlés által elfogadva, az egyetemes ev. iskolai felügyelőnek báró Prónay Sándornak is felküldetett és ezen átnézés, illetve megpótlás által csak nyert és a tanári kar nézete szerint, teljesen helyes.

A mi már az azon évi *órarendet* illeti, a Donatistáknak és Grammatistáknak nyomtatott állandó órarendje lévén, a nevezett tanterv szerint csak a többi órarendet közöljük:

Az 1825/6-dik iskolai évben a Syntaxisták órarendje ez volt:

1. Minden (4) nyelvű olvasás — naponként $\frac{1}{2}$ óra. 2. Fordítás és phraseologia naponként $\frac{1}{2}$ óra, de úgy, hogy hétfőn és kedden latinra, szerdán és csütörtökön németre, pénteken és szombaton magyarra és tótra. 3. Cornelius és Ovidius műveinek elemzése hétfőn és csütörtökön. 4. Constructiók (szerkesztés) csütörtökön. 5. Prosodicus analysis. Költsészettan kedden. 6. Körmondat szerkesztés (Periodologia) hétfőn és csütörtökön. 7. Szavalatok pénteken. 8. Német nyelvtan csütörtökön. 9. Magyar nyelvtan pénteken. 10. Vallástan szerdán és szombaton. 11. Egyetemes világtörténet Krisztus születéséig, kedden és pénteken. 12. Botanika = növénytan, kedden és pénteken. 13. Földrajz (nem egyetemes) hétfőn és csütörtökön. 14. Physica-Természettan felváltva (Geometriával = Mértannal) kedden és szombaton. 15. Arithmetika szombaton.

Jegyzet: 1. A munka szab határt az időnek, nem az óra a munkának. 2. Szépirási minták, zene, ének és a magánuton olvasottak elbeszélése a szorgalom és osztályozás alapjául szolgálnak épen úgy, mint az iskolai eredmények.

A Rhetorico-poeticus osztály órarendje ez volt:

- Hétfőn reggel:* 8–9 Ékesszólástani szabályok, 9–10 Cicero műveinek magyarázata és német nyelvre fordítása.
D. u.: 2–3 Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália földrajza, 3-tól 4-ig egyetemes világtörténet a Krisztus előtti V. VI. korszak.
- Kedden reggel:* 8–9 Költsészettan, költői irány-gyakorlatokkal, 9–10 Vergil Aeneisének és Horatz válogatott ódáinak magyarázata.
D. u.: 2–5 Római régiségek és Mythologia, 3–4 Logika.
- Szerdán reggel:* 8–9 Theologia-Dogmatica (Hittan a szentírási idézeteknek alkalmazásával és magyarázásával,) 9–10 Iránygyakorlatok kötött

és kötetlen nyelven javítva és újak kidolgozva. Csütörtökön mint hétfőn, pénteken mint kedden, szombaton mint szerdán.

A legfelsőbb osztályban a leczkerend ez volt:

1. Theologia Dogmatika = Hittan 6, — 2. Epistolai szakaszok magyarázata 2, — 3. Theologia Symbolika 3, — 4. Theologia Pastoralis 2. — 5. Bölcsészeti erkölctan. Ethika philosophica 2. — 6. A héber nyelv elemei 2. — 7. Homiletikai gyakorlatok német és szláv nyelven hetenként 2 órán át. *Jegyzet:* Mivel a hittant és erkölctant két év alatt el kell végezni, azért más theol. tantárgyaktól elvétellett az idő egy része és azokra fordítottatik. 8. (Gyakorlati) Tapasztalati lélektan az I. f. é. 5. — 9. Physica = Természettan 5. — 10. Magyarország története 5. — 11. Görög szókötés és Etymologia, szómagyarázat 5. — 12. Latin irálygyakorlatok hetenként 1 órán át. A második semesterben a Psychologia = Lélektan helyett. 13. Paedagogica = Nevelés és oktatástan 6 — 14. Aesthetica = (Szépészet) hetenként 6 órán át. A következő tantárgyak egymást felváltják, de minden évben előadatnak egymásután: 15. Jus naturae = észjog 3. — 16. Jus Civile = polgári jog 5. — 17. Büntető jog = Jus criminale 5. — 18. Kereskedelmi jog = Jus cambiale 5. — 19. Jus Montanum = bányajog 5. — 20. Jus Ecclesiasticum = Egyházjog 5. — 21. Politica hetenként 5 órán át. 22. Exercitia Styli Curialis = Hivatalos ügyiratok szerkesztése. (Gyakorlatok.)

A coll. felsőbb osztályok tantervét 1836-ból lásd a 171--172-dik lapon.

VIII. h) Az 1861/2-ki tanterv (némi változtatással.)

a) A jogi tanszakban. *α) Az első évi tanfolyamban:* I-ső f. é. Észjog heti 4, Római jog 5, Európai államok statisztikája 4, Országászat és Rendészet 5, Kathol. egyházjog 4 óra. — II. f. é. Államjog 3, Római jog 5, Osztr. bir. és Magyarorsz. statiszt. 4, Magyar közjog 3, Nemzetgazdaszat és pénzügy 5, Protest. egyházjog heti 4 óra.

β) A második évi tanfolyamban: I-ső f. é. Osztr. polg. jog 9, Osztr. perrendtartás 3, Büntető jog és eljárás 4, Magy. alkotmány és jogtörténet heti 3 óra. — II. f. é. Magyar polg. magánjog 9, Magy. polg. törvénykezés 3, Váltó- és keresk. jog 4, Bányajog 1, Telekkönyvi szabályok 1, a jogi és államtud. Encyclopaediája heti 2 óra.

b) A theologiában: *α) Az I-ső évi tanfolyamban:* I-ső f. é. Új testám. perikopák 4, Észjog 4, Theol. Encyclopaedia 3, Bölcsészettörténete 3, Héber nyelvtan 3, Latin nyelv, dolgozatok 2, Homiletikai gyakorlatok 3 nyelven 4, Szláv nyelvű irálygyakorlatok heti 2 óra. — II. f. é. Új t. per. folytatva 4, Neveléstan, Oktatástan 4, Aesthetika 1, Bölcs. t. folytatva 3 Ó-testámentomi bevezetés 4, Héber nyelvtan folytatva 3, Latin ny. folytatva 2, Homil. gyak. 3 ny. foly. 4, Szláv ny. gyak. foly. heti 2 óra.

β) A második évi tanfolyamban: I-ső f. é. Kereszt. erkölctan 4, Egyházjog (általános) 4, Homiletika, Katechetika 5, Ó-test. magyarázat 3, Új test. magyarázat 4, Homil. gyakorl. 3 nyelven 4, Latin irálygyakorlatok 2, Szláv nyelv és irály gyakor. heti 2 óra. — II. f. é. Ker. erk. t. folytatva 3, Prot. egyh. jog 4, Új test. bevezetés 4, Ó-Test. magyarázat 3, Új Test.

magyarázat 4, Homil. gyak. 3 nyelv. 4, Latin irály gyakorl. 2, Szláv nyelv és irály gyak. heti 2 órán.

γ) *A harmad évi tanfolyamban*: I-ső f. é. Kereszt. hittan és Symbolika 4, (Ó- és) Középkori egyháztörténet 4, Ó-Test. magyarázása 3, Új Test. magy. 4, Pastoralis, Liturgika 2, Homil. gyakorl. 3 nyelven 4, Latin gyakorlatok 2, Szláv nyelv s irály gyakorl. heti 2 órán. — II. f. é. Ker. hittan folyt. 4, Ujkori egyh. tört. 4, Ó-Test. magyarázása 3, Új Test. magy. 4, Pastor. Liturgika 2, Homil. gyakorl. 3 nyelven 4, Latin gyakorl. 2, Szláv nyelv s irály gyak. heti 2 órán.

ε) *A gymnasiumban*: I. oszt. *Vallástan.* 1. Sem. Luther Kátéja, a 10 parancsolat. Vendel kézi k. szerint. Ó-test. történet 27 db. Calvi kiadás. 2. Sem. Palesztina földrajza Kuttner Sánd. k. k. sz. 28 ó-test. történet heti 2 órán. *Latin ny.* Dr. Schulcz Ferd. k. k. sz. az első tanfolyam a rendes igék ragozásáig bezárólag, megfelelő gyakorlatokkal u. a. szerző olvasó könyvéből. Hetenként írásbeli fordítások, heti 5 óra. *Magyar ny.* Névragozások a rendes igék ragozásáig bezárólag, egyszerű mondatok. Varga János nyelvtana sz. Erdélyi Indali Péter olvasó könyvéből 21 db. olvastatva, elemeztetve, emléktetve. Havonk. házi dolgozat, heti 2 óra. *Német ny.* Az egész alaktan rendes idomokban. Bauer Fr. nyelvtana sz. Lüben A. olvasó könyvéből 23 db. olvastatva, elemelve, emlékelve. Havonk. házi dolgozatok 2 óra. *Magyar és német helyesírás* heti 1 óra. *Szláv ny. Együttesen az I—IV. gymn. osztály.* Haluska Ant. szláv nyelvtana sz. a grammat. formák és szabályok. Olvasókönyvül szolgál az új testámentom »Nový Zákon«. Írásbeli gyakorl. Het. 2 óra. *Földrajz.* Általános fogalmak, a földgömb, mint égi test, physikai földrajz. Fényes Elek k. k. sz. 5 db. térkép otthon készítve, het. 3 óra. *Számítan.* Egész közönséges és tizedes törtekkel való számolás. Mocnik k. k. sz. *Elemi mértan* a négyszögig. Mocnik k. k. sz. heti 3 óra. *Természetrajz.* Emlős állatok. Bogarak. Férgek. »Ázálékok«. Pokorny Al. k. k. sz. heti 2 óra.

II. oszt. *Vallástan.* Közösen az I. oszt. -lyal heti 2 óra. *Latin ny.* Deponens, rendhagyó igék ragozása. igehatároók, kötő és indulatszók. Schulcz k. k. sz. a gyakorlatokkal együtt. Hetenként házi dolgozatok, heti 5 óra *Magyar ny.* I. f. é. Varga Ján. k. k. sz. rendhagyó igék s a többi beszédrészek. A II. f. é. szóképzés, összetétel, egyesítés, szóvonzat és rendszabályai. Erdélyi Indali P. olvasó könyvéből 19 db. olvasva, elemelve, emlékelve. *Magyar, német helyesírási gyakorlatok.* Havonként 2 házi dolgozat, heti 3 órán. *Német ny.* Bauer Fr. nyelvtana szerint rendhagyó idomok; szóképzés; elemi mondattan. Lüben A. olvasó könyvéből 18 db. olvasva, elemelve, emlékelve. Havonként felváltva a magyarral 2 házi dolgozat, heti 2 óra. *Földrajz.* Batizfalvy Istv. könyve szerint. Európa országainak részletesebb rajza. 1. Sem. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália földrajza 5 térkép otthon készítése, heti 2 óra. *Történet.* Dr. Beck magyarított k. k. sz. 1. Sem. az ó-kor népeinek történetei. II. Sem. Római történetek, heti 2 óra. *Számítan* Mocnik k. k. sz. többnevű számok, viszonyok, arányok, hármasszabály, kamatszámítás, olasz praktika. Az I. Sem. 2 óra, a 2-ik Sem. 1 óra hetenként. *Mértan.* Mocnik k. k. sz. négy és sokszögek. Pythagorás tantétele; a háromszögek átváltoztatása, osztása

és hasonlítása. I. Sem. 1 óra, II. Sem. 2 óra. *Természetrész* I. Sem. Pokorny sz. a madarakról és II. Sem. növényisme Pokorny sz. heti 2 óra. *Jegyzés*. Az I. és II. oszt. az *ütemezésben* gyakoroltatott heti 1 órában.

III. oszt. Vallásstan. A ker. egyház története. I. Sem. a reformációig. II. Sem. A reformáció története. Dirner Endre k. k. sz. 2 óra. *Latin ny.* I. Sem. A nyelvtani formák ismétlése mellett, a congruentia syntaxisa, accusat. cum infinitivo; a casustanból: nominativ, accusativ, dativ és genitiv. Valamennyi idevágó gyakorlatokkal. Schulcz F. gyak. könyv. sz. Olvasás: Cornelius Neposból: Themistocles, Aristides, Pausanias II. Sem. Syntaxis: Ablativ. Gerundium, Supinum, személytelen igék, a magára térő névmás, a megfelelő gyakorlatokkal. Schulcz F. k. sz. Olvasás: Corn. Nep. Atticusa. A főbb helyek emlékeve. Hetenként 1 házi dolgozat 6 óra. *Magyar ny.* Mondattan gyakorlatilag: főmondatok, mellékmondatok, mondatkötés, mondat szerkezet. Elemezve olvastatott Erd. Indali P. könyvéből 29 db. fele emléktetett is. Havonként 1 házi dolgozat 3 óra. *Német ny.* Mondattan, mint a magyarban. Lüben olvasó könyvéből olvast. elemzett, s részben emléktelt 21 db. Havonként 1 házi dolgozat 2 óra. *Történet*. Középkor Dr. Beck magyarított k. k. sz. II. Sem. újkor u. a. k. k. sz. 4 óra. *Számtan*. 1. Sem. Az ellentétes betű és hatvány mennyiségek. hatványozás és gyökvonás. Mocnik k. k. sz. 3 óra. *Mértan* 2. Sem. köralakok a körben és a kör körül, a körnek kerülete és területe, számos példákban begyakorolva. Mocnik k. k. sz. 3 óra. *Természeti tudományok* I. Sem. Ásványtan. Fellöcker k. k. sz. számos ásványpéldányok felmutatása mellett, 2 óra. 2. Sem. Természettan, általános rész, a hő- és vegytani szakasz. Schabus Hollósy k. k. sz. 2 óra.

IV. oszt. Vallásstan. Együttesen a III. oszt. u. a. tárgy 2 óra. *Latin ny.* 1. Sem. Az általános syntaxis ismétlése után, a mód és időtan, a kérdő mondatok, az oratio obliqua. Schulcz gyakorló könyvéből fordítatott valamennyi idénző gyakorlat. Elemezve olvastatott Caesar de bello gallico L. 1. Cap. 1. és az egész VI. könyv. 2. Sem. A syntaxis ismételtetett. Olvastatott Phaedrus meséiből 48 válogatott mese, nagyobb részt emlékeve is. Caesar de bello gallico L. III. 42. fej. Havonként s házi írásbeli dolgozat. 6 óra. *Magyar ny.* 1. Sem. Mondattan, mondat sorozat, mondat csoport, körmondatok; az irány, annak nemei; tropusok, figurák. Imre Sánd. k. k. sz. 2 óra Erdélyi Indali P. olv. könyvéből 8 hosszabb db. elemezve, részben emlékeve 1 óra. Havonként 1 irányi dolgozat 2. Sem. Verstan: Imre S. k. k. sz. 2 óra. Erdélyi I. P. Olv. könyvéből, 5 hosszabb db. olvasva, elemezve, részben emlékeve. 6 irányi dolgozat. 1 óra. *Német ny.* 1. Sem. Lüben ötödik kötetéből olvastatott 7 példány, emléktetett 5. Havonként 1 írásbeli dolgozat. 2. Sem. U. a. könyvből olv., elem., emlékt. 4 péld. 6 írásbeli dolgozat. 1 óra. *Földrajz*. 1. Sem. Batizfalvi k. k. sz. az ausztriai birodalom, különösen Magyarország földrajza *Történet*. II. Sem. Dirner Hanthó szerint Magyarország története 4 óra. *Számtan* I. Sem. Mocnik sz. Betűszám, összetett viszonyok, arányok, összetett hármasszabály s a mi vele összefügg; első fokú egyenletek egy ismeretlennel. *Mértan* II. Sem. Mocnik sz. a testek felülete és tömörségének kiszámítása, számos példák begyakorolva, 3 óra. *Természettan*. 1 Sem.

A szilárd, híg és légnemű testek egyensúlya és mozgása. II. Sem. A hang, delejesség, villanyosság és fényről. Schabus k. k. sz. 3 óra. I. *Jegyzés*. A III. és IV. osztály együttesen gyakoroltatott az ütemírásban heti 1 órán. II. *Jegyzés*. Az I—IV. osztály protestáns tanulóit a templomi éneklésben gyakorlólá 1—2 heti órában egy theolog. mint pótló tanító.

V. osztály. *Vallástan*. Bevezetés az újtest. könyvekbe, Palmer k. k. sz. 2 óra. *Latin ny.* Latin prosodia. Karlovssky sz. szónoklattanból a tropusokról Szvorényi k. k. sz. Ovid. metamorphos. L. 1. 325 vers és L. II. 328 vers. Livius II. könyve magyarázva, fordítva, részben emlékelve, írásbeli latin gyakorlatok Süpfle gyakorló könyvéből 60 pensum latinra fordítva és kijavítva. Hetenként 6 óra. *Görög ny.* Curtius Kiss. L. nyelvtana sz. alaktan, megfelelő szó- és írásbeli gyakorlatokkal, Schenkel Kiss gyakorló könyve sz. 4 óra. *Magyar ny.* I. Sem. a költői rhytmus, időmérték, hangsúly és magyar ütem, verslábak, versek, strophá, rím; a költészet fogalma, felosztása; a lantos költészet elmélete, példányok részletes magyarázása által felvilágosítva és izlés nemesítésre irányozva. Emlékeltetett 13 db. Kézi könyvek: Szvorényi ékesszólástana, Szász Károly a vers szavalás. 4 házi dolgozat. II. Sem. A románcz, ballada, idyll, költői beszély, legenda elmélete, megfelelő példákkal, melyek költészetileg elemeztettek és tanultattak. 4 írálydolgozat. 2 óra. *Német ny.* Lüben és Nacke olvasókönyvének VI. kötetéből számos darabok olvasása, értelmítése és tanulása. Havonként egy írásbeli dolgozat. 1 óra. *Földrajz és történetek*. Ókori történelem. Keleti népek. Görögök és rómaiak tört. különös tekintettel a mivelődésre. Schröck k. k. sz. Térképek készítése. 4 óra. *Mathesis*. I. Sem. Algebra kezdettől a hatványokig. II. Sem. Planimetria. Mocnik. k. k. sz. 3 óra. *Természettudomány*. I. Sem. Vegytan, szabad előadás kísérletekkel. II. Sem. Ásványtan. Fellöcker nagyobb k. k. sz. 2 óra.

VI. osztály. *Vallástan*. Egyesítve az V. oszt. u. a. tárgy. 2 óra. *Latin ny.* Vergil ecclogáiból 3 és az Aeneisből a 2-ik könyv. Cicero de oratore egyes válogatott helyek és Orátióiból Catilina ellen a IV-ik olvasva, értelmitve, fordítva és részben emlékelve. Latinra fordítottatott Süpfle gyakorló könyvéből 30 db. Szónoklattanból Szvorényi után és szabadon, progymnasmata rhet. tropi et figurae rhet. II. Sem. de oratione justa, elméletileg és gyakorlatilag. 6 óra. *Görög ny.* Rendhagyó igék megfelelő szó- és írásbeli gyakorlatokkal; mondattan; az ejtések, idők, módok használatáról. Curtius-Kiss k. k. sz. Olvastatott Xenophon Cyropaed. Lib. 1 cap. 2—6 Lib. II. cap. 1—4. 4 óra. *Magyar ny.* I. Sem. A verstan rövid ismételése; a lantos és tanköltészet elmélete, példákkal felvilágosítva, miknek magyarázatára legtöbb idő fordítottatott. 10 db. emlékelve. Szónoklati előgyakorlatok Szvorényi k. k. sz. Négy házi dolgozat. 2 óra. II. Sem. A románcz, ballada s épos elmélete, megfelelő példákkal, melyek költészetileg elemeztettek, részben tanultattak; 5 írálybeli dolgozat 2 óra. *Német ny.* Szépirodalmi válogatott darabok elemezése, tanulása, Viehoff Hdb der deutsch National Literatur czimű könyvéből. 8 házi munka kötött és kötetlen írályban. 1 óra. *Földrajz és történet*. I. Sem. A középkor története, a keresztes hadjáratok végéig. II. Sem. A középkor tört. befejezése után füze-

tekből az európai államok és népek isméje különös tekintettel Ausztriára és Magyarországra. Füzetek. 4 óra. *Mathesis*. Számítanból: hatványok, logarithmók, első foku egyenletek. Mértanból: Stereometria. Mocnik k. k. sz. 3 óra. *Természeti tudomány*. I. Sem. Állattan, Schmarda szerint. II. Sem. Növénytan: Hazslinszky Frigyes k. k. sz. 3 óra.

VII. Osztály: Vallástan. I. Sem. Általános egyháztört. a reformatióig. II. Sem. A refió története külföldön és hazánkban. A soproni k. k. sz. 2 óra. *Latin ny.* I. Sem. Cic. Orat. pro Milone. 2 óra. Sallust. Jugurtha 31. fejezet magyarázva, fordítva s részben emlékelve. Süpfle gyakorlataiból 15 pensum latinra fordítva. 3 óra. II. Sem. Horat. Od. L. I., 1., 3., 24., L. II., 9., 10., 19., L. III. 2., 3., 6., 29., Epist. L. 1., 2., 4., L. II-ad Pisones. 2 óra. Cic. pro Archia, Virgil Aeneid. L. II. Süpfle gyakorlatok 8 pensum latinra fordítva. Önálló latin dolgozatok. 3 óra. *Görög ny.* Homér Iliásából az I., XVI., XVII., XVIII. ének a XIX-ből 1–195. v. a XXII-ből 1–362, vers magyarázva, elemezve, fordítva s részben emlékelve. 4 óra. *Magyar irodalom története*. Kezdetül a 18-dik század közepéig. Környe János k. k. sz. Megfelelő példányok olvasása s részben emlékelése. Havonkint 1 iránybeli dolgozat, 2 óra. *Német irodalom története* a legrégibb időktől kezdve, az u. n. »roham és vajadás« = Sturm und Drang korszakáig szabad előadás utáni jegyzetek szerint. Olvasókönyv: Lüben A. Auswahl charakt. Dichtungen und Prosastücke, melyből számos db. olvast. elemezt. és emlékelt. Havonkint 1 házi dolgozat, 2 óra. *Történet*. Ujkor 1815-ig. Hunfalvy János k. k. sz. 4 óra. *Mathesis*. I. Sem. Számítan: Mocnik k. k. sz. egyenletek, léptetékek, combinatiók, binomi tétel. II. Sem. sík- és gömbháromszögtan. A számítan alkalmazása a mértanra. Analytikai mértan. Mocnik sz. 3 óra. *Logika*. Vandrak A. k. k. sz. 2-ik kiad. 1861. 2 óra.

VIII. Osztály. Vallástan. I. Sem. Ker. hittan. II. Sem. Ker. erkölcs-tan Palmer k. k. sz. 5 óra. (?) *Latin ny.* I. Sem. Cic. Orat. pro Milone közösen a VII-dik osztálylyal, külön pedig Cic. Offic. L. I. összesen 37 fejezet. II. Sem. Horatius válogatott ódái s levelei közösen a VII. oszt., külön pedig C. Tacitus Agricolája egészen, magyarázva, fordítva s a kitünőbb helyek emlékelve. Az emlékelt darabok otthoni fordítása írásba is foglaltatott; dolgoztak azonfelül önálló latin munkákat is feladott tárgyakból, összesen 8 dbot. 4 óra. *Görög ny.* I. Sem. Platon, Sckrates Apológiája és Kriton. II. Sem. Sophoklestől Ájasz egészen. Különös figyelemmel a metrumra, 4 óra. *Magyar irodalom története*. Közösen a VII. osztálylyal s ugyanazon pensum. Havonkint 1 házi dolgozat 2 óra. *Német irodalom története* Göthe, Schiller s a romantikusok korszaka. A XIX. század főbb írói. Moebius k. k. sz. Olvasókönyv. Viehoff: Hdb der deutsch. National Liter. Egyes darabok emlékelése. Havonkint 1 házi dolgozat, 2 óra. *Történelem*, Magyarok történelme. Horváth M. k. k. sz. 3 óra. *Természettan*. Fuchs A. k. k. sz. Mathesis applicata kíséretében. 6 óra. *Bölcsészet*. I. Sem. Lélektan. Vandrak A. k. k. sz. 3-dik kiadás. 1863. II. Sem. Bölcsészeti erkölcs-tan u. a. szerzőtől 2-ik kiadás 1865. 3 óra.

1. *Jegyzés*. A felgymnasiumi szláv ajku ifjak aszláv nyelv és iránybeli gyakorlatokban, a hittan hallgatóival együttesen vezéreltetek heti 2 órában.

2. *Jegyzés.* *Önképző köröket* is alakítottak az ifjak magok közt, mint már más években, úgy ez évben is s működtek tanári felügyelés vagy egyenes vezérlés mellett, dicséretesen. Ilyen az u. n. *magyar társaság* vagy kör, mely a Collegiumnál 1828. óta létezik. Elnöke ez évben Vandrák A. volt, r. tagjai a VIII. és VI. osztálybeli ifjak közül, mintegy 30. Ilyen volt a *magyar gyorsíró-egylet*, mely a múlt évben (1864.) alapított s 28 taggal Ludmann O. tanár vezérlete alatt ez évben is szép sikerrel működött. Az írási rendszer, melyet követett, a Gabelsberger — Markovits-féle. — Ilyen volt végre a *zene-egylet*, mely ez évben alakult s Emericzy Edmund thcol. hallg. mint ideiglenes karmester által vezetettet, 12 tagja volt. Az érettebb ifjak soraiból, mintegy 30 képződött és működött az eperjesi városi dalárdában.

IX. i)

A Czékus István Can. Vis. idejébeli 1885-ki tauterv.

1. Hittanintézet.

Tantárgyak hetenkénti óraszám és tanfolyamok szerint. Az egész évi tárgyak közül a ker. erkölcsstan s dogmatika, a félévi tárgyak közül az Encyclopaediát, metaphysikát és a parabolák magyarázatát kivéve, a többi tárgyak mind félévenként váltakozva adattak elő.

Egész évi tantárgyak.

1. Uj szövetségi magyarázat. A. II., III. és IV. tanfolyamokban. Het. 4 óra. 2. Egyetemes egyháztörténet. Het. 4 óra. I., II. tanfolyamokban. 3. Egyházjog. Het. 4 óra. III. tanfolyam. 4. Bölcsészettörténet. Het. 4 óra. I. tanfolyam. 5. Héber nyelvtan fordítási gyakorlatokkal. I. tanfolyam. Het. 2 óra. 6. Gyakorlati szövegmagyarázat. Het. 1 óra. I., II., III., IV. tanfolyam. 7. Latin stilus. Het. 1 óra az összes tanfolyamokban. 8. Homilet. katech. liturg. gyakorlatok. Het. 2 óra az összes tanfolyamokkal. 9. Ó-szövetségi magyarázat. Het. 2 óra. II., III., IV. tanfolyam. 10. Bibliai cseh nyelv, tót nyelv. Het. 1 óra az összes tanfolyamokban. 11. Uj szöv. görög nyelv az I. tanfolyamban. 12. Ker. erkölcsstan. Heti 4 óra III., IV. tflyban. 13. Dogmatika. Het. 4 óra III., IV. tflyban. 14. Német nyelv. Het. 1 óra I. tflyban.

Félévi tantárgyak.

Első félévben. 1. Neveléstan. Hetenkint 4 óra. I. tanfolyam. 2. Homiletika. Het. 3 óra II. tf. 3. Symbolika. Het. 3 óra. III—IV. tf. 4. Dogmatörténet. Het. 3 óra. III—IV. tf. 5. Jézus élete. Het. 3 óra III—IV. tf. 6. Ujszövetségi bevezetés. Het. 4 óra. II. tf. 7. Hermeneutika. Het. 1 óra az összes tanfolyamokban. 8. Ószövetségi theologia. Het. 3 óra a IV. tfban. 9. Encyclopaedia. Het. 4 óra I—II. tfban. 10. Liturgika. Het. 4 óra III., IV. tanfolyamban. 11. Ószöv. bevezetés. Het. 4 óra. II. tfban. 12. Vallástörténet. I—II. tfban. Het. 3 óra.

Második félévben. 1. Aesthetika. Het. 2 óra I—II. tf. 2. Ujszövetségi theologia. Het. 4 óra II., III., IV. tf. 3. Bibliai régiségtan. Het. 3 óra az összes tanfolyamokban. 4. Parabolák magyarázata. Het. 3 óra. I. tf. 5. Magyar hitujítás története. Het. 3 óra I—II. tfban. 6. A nevelés és oktatás története. Het. 2 óra I. tfban. 7. Metaphysika. Het. 3 óra. I. tfban. 8. Ujszöv. kortörténet. Het. 3 óra I., II. tfban. 9. Katechetika II. tfban. Het. 3 óra. 10. Pastoralis III., IV. tfban. Het. 2 óra. 11. Egészségtan. Het. 2 óra I—IV. tfban.

2. Jogakadémia.* Az előadott tantárgyak. I-ső félév.

1. *Kötelezett tárgyak. Az első évfolyamban.* Bevezetés a jog és államtudományokba, heti 2 óra. Római jog, heti 8 óra, Magyar alkotmány és jogtörténet, heti 7 óra.

A második évfolyamban. Magyar magánjog, heti 5 óra. Jogbölcselet heti 8 óra. Nemzetgazdaságtan, heti 5 óra.

Az államtudományi tanfolyamban. Alkotmányi s kormányzati politika, heti 5 óra. Magyar közigazgatási jog, heti 5 óra. Egyházjog, heti 4 óra.

A jogtudományi tanfolyamban. Büntető jog, heti 5 óra. Osztrák polgári jog, heti 6 óra. Peres- és perenkívüli eljárás, heti 5 óra.

2. *Special Collegiumok.* Bölcsészettörténet, heti 4 óra. Észjogi irodalomtörténet, heti 3 óra. *Az ipari társadalom és a szocializmus, heti 2 óra. *Statisztika elmélete, heti 2 óra. *Társadalmi tan, heti 3 óra. *Tengeri zsákmányjog, heti 2 óra. Európai államok összehasonlító statisztikája, heti 2 óra. *Közjogunk forrásai, heti 2 óra.

II-ik félév.

1. *Kötelezett tárgyak. Az első évfolyamban.* Római jog, heti 8 óra. Európai jogtörténet, heti 5 óra.

A második évfolyamban. Magyar magánjog, heti 5 óra. Magyar közjog, heti 6 óra. Pénzügytan, heti 4 óra. Tételes európai nemzetközi jog, heti 3 óra.

Az államtudományi tanfolyamban. Magyar pénzügyi törvényisme, heti 5 óra. Egyházjog, heti 4 óra. Magyar állam statisztikája, heti 6 óra.

A jogtudományi tanfolyamban. Büntető jog, heti 5 óra. Peres- és perenkívüli eljárás, heti 5 óra. Váltó- és kereskedelmi jog, heti 6 óra.

2. *Special Collegiumok.* Az európai államok legújabb története, heti 4 óra. Művelődés-történet, heti 4 óra. Általános középkori történet, heti 3 óra. Közegészségtan, heti 2 óra. Törvényszéki orvostan, heti 2 óra. Bánya-jog, heti 2 óra. Gyakorlati nemzet-gazdaságtan, heti 2 óra. Egyház-történet, heti 2 óra. *Jogbölcseleti repetitorium, heti 1 óra. *Jogbölcselet sorsának rövid vázlata Kanttól napjainkig, heti 1 óra.

3. Tanítóképző intézet — Praeparandia.

1. *Vallástaniak.* I. és II. tanfolyambeliak együtt tanulták Luther M. kátéját, Wendel Henrik magyarázata szerint vagy az egyháztörténetet.

* Jelzettek váltakozva adattak elő.

Hetenként 2 óra. III. tanf. Rendszeres hit- és erkölcsstan, Zsilinszky M. kézikönyve szerint. Hetenként 2 óra.

2. *Neveléstaniak*. I. tanf. Beszéd- s értelemgyakorlatok; ezek feladata tanmenete s tanalakja. Irvaolvasás tanmódja. Nevelő kellékei; óvás s ápolás és tényezői; szoktatás célja, törvényei s eszközei. Kk. Nagy L. Beszéd- s értelemgyakorlatok, Gönczy P. Vezérkönyv a magyar ABC-hez. Füzetek. Hetenként 3 óra.

II. tanf. Az iskolai fegyelem s ennek eszközei Tanmód és szellemi nevelés. Heti 3 óra.

III. tanf. Tanítástan: részletes módszertan; a vallás módszere, Bánhegyi I. szerint; gazdaság és kertészkedés füzetek szerint; egyéb tantárgyak módszerei dr. Emericzy G. szerint. Heti 2 óra.

Neveléstörténet: a nemzeti s ker. nevelés főmozzanatai és harczo-sai külföldön s hazánkban, kiválóan a humanismus korszakában, tekintettel a mai nevelés-tanítás állapotára s jelentékenyebb igényeire. Hetenként 2 óra.

Tanítási gyakorlatok, hetenként kétszer tartattak a III. tanf. növendékekkel a helybeli egyházközség elemi iskolájában, a tanítási tárgy szaktanárának felügyelete mellett. Heti 2 órában az elemi iskolai rendes tanítást látogatták a növendékek, olykor a r. tanítót helyettesítették.

3. *Nyelvtaniak*. I. tanf. Magyar nyelvtan. Egyszerű bővített mondatok, kiváló tekintettel a helyesíráásra. Példákból elvont szabályok alkalmazása elemzéssel, írásbeli kivonat, leírás s elbeszélés készítésével és szabad elbeszéléssel. Kk. jegyzetek és Kis-Komáromi olv. k. Heti 3 óra.

II. tanf. Magyar nyelvtanból: összetett mondat, körmondat, szóegyeztetés, szóvonzat, igeidők használata: folytonos elemzés. Írálytanból: egyszerű írály és kellékei; szépírály és kellékei; az anyaggyűjtés különböző módjai; az egybegyűjtött anyag elrendezése, feldolgozása; leírás, elbeszélés és bírálat. Polgári ügyiratok és kellékeik; a levélírás. Költészettanból: vers fogalma, elemei, rím, ütem, láb, szünetek; magyaros versek, idegenes versek; alanyi költészet. Költemények és szónoklatok olvasása, értelmezése és emlézése; házi írásbeli dolgozatok. Kk. füzetek és jegyzetek. Olv. k. Kis-Komáromi 2 köt. Heti 3 óra.

III. tanf. Irodalomtörténet. Jelesebb magyar írók és költők életrajza, működése és befolyása az illető korszak irodalmára s művelődésére. A költői műfajok fokozatos fejlődése és azok ismertetése. Költészettanból: a tárgyas költészet és drámairás. A szónoklat kellékei. Költemények elemzése, aesthetikai fejtegetése, emlézése. Elemzés közben a nyelvtani szabályok ismételése. Havonként fogalmazási gyakorlatok és mintaleczkék készítése. Kk. füzetek és jegyzetek. Olvk. mint a II. tanf. Heti 3 óra.

Német nyelvben a »haladók« csoportjának tanítása német nyelven történt. Tananyag: a helyesírás szabályai; igének, melléknévnek, főnévnek viszonszóknak vonzása; szórend. Német irodalomtörténetből: Schiller, Göthe, Körner, Uhland ismertetése és irodalmi működésök méltatása. Költemények elemzése, alaki, tartalmi és aesthetikai fejtegetése. Folytonos nyelvtani elemzés. Heti 2 óra.

Kezdők német nyelvtani tananyaga: olvasás, emlézés, helyesírási és fogalmazási gyakorlatok; beszédrészek ismertetése; tárgynevek s tulajdonságnevek ragozása, fokozása. Kis olvasmányok, költemények értelmezése, fordítása, elemzése. Kk. Ballagi K. német nyelvtana. Olvk. Gaspár népisk. 2-ik oszt. számára. Heti 2 óra.

Tót nyelvi haladók tananyaga: mondattan; helyesírás szabályai; elemzés; költemények s evangeliumok emlézése és fejtegetése. Írásbeli dolgozatok. Tannyelv a tót. Kk. Mráz F. nyelvtana és Nový Zákon. Hetenként 1 óra.

Kezdők tananyaga: hangok, betűk, szók, szótagok, beszédrészek; elemzés, fordítás, emlézés. Olvk. Nový Zákon. Het. 1 óra.

4. *Földrajz.* I. és II. tanf. együtt. 1. félévben: Európa ismertetése. Kk. Kozma általános földrajza. 2. félévben: Csillagászati földrajz. Látóhatár, világtájak, tetőpont, tetővonal, lábpont, tetőkörök, délkör. A földgömb alakja, fokhálózata, nagysága, forgása; következtések földünk forgásából; a föld tengelyének állása a látóhatáron. A nap látszólagos napi és évi járása. A föld keringése, pályája; következtetések a pálya alakjából; a föld tengelyének állása a pálya síkján; a nappalok és éjjelek hossza; éghajlati övek. Mellék-ellenlakók és ellenlábások; egy-két- s körárnyékuak. Csillagidő, napidő, a napi nap egyenlőtlen hossza. Csillagév és fordulati év. A hold távolsága a földtől és nagysága, mozgásai és fényváltozásai, holdfogyatkozás, napfogyatkozás. A hold természete. Időszámítás. Bolygók; a Nap; üstökösök; álló csillagok. Írott füzetek alapján. Het. 2 óra.

5. *Történetiek.* I. és II. tanf. együtt. Világtörténet a legrégebbi népektől kezdve a legújabb korig. K. k. Ribáry Világtörténelme. Het. 2 óra.

III. tanf. Magyar nemzet története a legújabb korig, tekintettel a reformációra, ennek terjedésére hazánkban, nevezetesebb egyháztörténeti mozzanatokra és a mivelődés fejlődésére. K. k. Sebesztha K. Magyar nemzet története. Het. 2 óra.

III. tanf. Alkotmánytan: a hazai alkotmány fejlődése 1867-ig; jogi s nemzetgazdasági alapismeretek. Az egyházjogból különösen az egyházra vonatkozó államtörvények; egyházszervezet. K. k. Csiky K. Alkotmánytana. Het. 2 óra.

6. *Mennyiségtaniak.* I. tanf. Számtan. Szóbeli s írásbeli műveletek egész és törtszámok körében. A tizes rendszer. Római számjegyek. Számolási rövidítések. Mértékeink. Olasz-szabály. Hármastételek megoldása következtetéssel s arányokkal. Társaságsszabály. Egyszerű kamatszámítás s alkalmazásai. Határidő számítás. Folytonos hivatkozás az el. népiskola számtanításra. Het. 3 óra.

II. tanf. Számtan. A múlt tanévi tananyag ismétlése. Keverési számítás. Lánccs-szabály. Négyzet- s köbhatványozás és gyökvonás határozott számokkal. Kamatos kamatszámítás logaritmussal is. Ellentett számokkal műveletek. Általános számok s négy műveletök. Elsőfoku egyenletek egy-két s három ismeretlennel. Tiszta s vegyes négyzetes egyenletek egy ismeretlennel. Het. 2 óra.

III. tanf. Számtan. A népiskolai számtanítási módszer megbeszélése és gyakorlása. Ismétlések. Het. 1 óra.

III. tanf. Méréstan. Pont, vonal, felület, test fogalma. Vonalok. Szögek, lapok tulajdonságai s mérése. Gyakorlati földmérés, magasságmérés; területek felvétele kisebbített mérték szerint. Testmértan elemi s gyakorlatibb tanai. Het. 2 óra.

7. *Természettudományiak* I. és II. tanf. együtt 1. félévben. Ásványtan, gazdaságra s iparra is vonatkoztatva; közet- és földtan főbb ismeretei. K. k. Kriesch J. Ásványtana és jegyzetek. Nagy növénytan hasonló menetben. Test- és egészségtan. — 2. félévben, Állattan; állatok test-szervezete, életmódja, osztályozása; haszna az ember anyagi igényeihez képest. K. k. Kriesch J. Állattan elemei. Het. 2 óra.

II. tanf. 1 félévben. Vegytan. Főbb elemek, keverékek, szervetlen és szerves vegyületek. A vegyülés általános törvényei; atomsúly; sav, alj, só. Kiemeltettek az egészség, gazdaság s ipar tekintetében gyakran értékesíthető tanulságok. K. k. Rath A. Chemia elemei. — 2. félévben. Természettan. Delejesség nyilatkozása; delejesítés; iránytűk; delejesség lényege. Dörzsolési villamosság s nyilatkozásai; influenza; vezetők és szigetelők. Légköri villamosság; villámhárító. Érintkezési villamosság; Volta eleme; állandó elemek. Villamosság sebessége. Vegyi hatások, galvanoplastika, galvanisatio, elektrometallurgia. Hőhatások; izzófény, ivfény. Delejes hatások; Ampére-féle törvény; telegraph. Inductio; elektrodinamikai gépek elve; telephon. Élettani hatások; áramszaggató. K. k. jegyzetek. Het. 2 óra.

III. tanf. Természettan. A mechanika főbb s gyakorlatibb tanai. Erély s megmaradásának elve. Hőtan. Hangtan. Fénytan. Szemléletre támaszkodó inductióval és az el. népiskolai tananyag, tanmenet s tanalak kijelölésével. K. k. Jegyzetek. Het. 3 óra.

Mindhárom tanfolyambeliek vegyesen a *kertészetben* nyertek utasításokat.

8. *Művészetiek.* I. tanf. Zongora: Wedeman zongoraiskolájának füzetei szerint számos gyakorlatok és Nagy L. könnyebb choraljai. Het. 3 óra. Zeneelmélet: Nikolits S. Elemi zeneelmélete szerint. Het. 1 óra Ének: előgyakorlatok. Zsasskovszky F. énekkátéja szerint és chorálok a soproni Egyhangu Melódiák szerint. Het. 1 óra. Hegedű: számos gyakorlatok Brähmig B. hegedűiskolája szerint. Egyházi s világi énekek. Het. 1 óra.

II. tanf. Orgona: Nagy L. Choralkönyve szerint 50 egyházi ének s könnyebb előjátékok és pedálgyakorlatok: a begyakorlott chorálok éneklése. Het. 2 óra. Hegedű: Gyakorlatok: egyházi és világi énekek. Het. 1 óra.

III. tanf. Orgona: Nagy L. szerint 50 egyházi ének; elő- és utójátékok s pedálgyakorlatok. Het. 2 óra. Ezenkívül orgonáltak a bentlakókkal tartott reggeli és esti imánál, a hittanhallgatókkal tartott istentiszteleti gyakorlatoknál és templomi könyörgéseknél. A chorálok szabad és szívreható éneklése megkívántatott.

II. és III. tanf. együtt. Összhangzat és számjelzéstan Wohlfart Bertalan szerint. Het. 2 óra.

I., II. és III. tanf. együttesen gyakorolta magát egyházi s világi énekeknek férfi négyes karban való előadásában; kardalokat énekeltek ünnepek, temetések stb. alkalmával.

Rajz. I. II. és III. tanf. együtt. Het. 2 óra.

I. tanf. Egyenes vonalak: ezeknek egyenlő részekre osztása és összetétele különféle alakokká; különféle görbe vonalak; mértani, ékitményi és növényi alapformák árnyékolással és anélkül.

II. tanf. Nehezebb ékitmények s növények körrajza részint árnyékolatlanul, részint árnyékolva; emberi arcok alapformái; egész arcok árnyékolva. Színes síkdiszitmények.

III. tanf. Emberi alakok, arcok rajzolása arányok szerint; nehezebb síkdiszitmények. Egyszerű építészet: a népiskolai épületek kellékei, alaprajz, homlokrajz; lakás, udvar beosztása, kertterv készítése. Népiskolai tananyag.

A három tanfolyamban együtt: távlattan: a testek távlati képe párhuzamos és ferde állásban; síkidomok távlati képe. Árnyék, közvetlen megvilágítás, fénypont, mesterséges világítás.

Írás. I. és II. tanf. együtt. Német és magyar üteny- és szépirás. Het. 1 óra.

Testgyakorlat. I., II. és III. tanfolyam együtt. Téli tornahelyiség hiányában az őszi és tavaszi napokon a nyári tornahelyiségben, heti 2 órában. Rendgyakorlatok: nyílt és zárt sorok, ezeknek menés közben történő felbontása, átalakítása, sorfordulatok, sorkanyarulatok, a sorok mozdulatának, összeállításának és kifejtésének nemei. Szabadgyakorlatok: az állások és menetek különféle nemei s módjai; fej, kar, kéz, váll, törzs, csípő és láb gyakorlata szökkenéssel, futással, ugrással, fordulattal és tárulva. Szergyakorlatok: könnyebb függő és támgyakorlatok.

A III. tanfolyam növendékei a népiskolai tornatanítás tananyagának feldolgozása céljából tornatanítási tervezeteket készítettek és maguk is tanítottak.

9. *Házipar.* A lefolyt tanévben kiváló gond a kosárfonás tanulására fordított. Ugyanis a sárosmegyei iparfejlesztő bizottság, Péchy Zsigmond alispán és Fuhrmann Andor Eperjes városi polgármester ügyszeretetétől áthatottan, megengedte, hogy a kormánytól díjazott kosárfonó mester (Blankenstein Gusztáv) városunkban tanképző intézetünktől felajánlott műhelyiségben szeptembertől kezdve június 15-ig tanítson. Tanításában összes növendékeink három csoportja felváltva vett részt heti 3 napon délután 2 órától 6-ig.

4. **Gymnasium. A tantárgyak osztályonkint.**

I. osztály.

1. Vallás. Ujszövetségi bibliai történetek. Tankönyv: Noszág János, kétszer ötvenkét bibliai történet. Biblia olvasás, hetenként 2 óra. (Vagy ó-szöv. bibl. tört. U. a. k. k. heti 2 óra. Váltakozva.)

2. Magyar nyelv. Magyar nyelvtan mondattani alapon. Tankönyv: Dr. Simonyi Zs. Kis magyar nyelvtana. Olvasmányok: népmesék, versek a népeletből, görög és hun regék. Tankönyv: Dr. Kármán Mór, Magyar Olvasókönyv. 6 óra. Het. két dolgozat.

3. Latin nyelv. A főbb grammatikai alakok. Bartal Malmosi: Latin alaktan. Összefüggő latin olvasmány: De origine urbis Romae. Bartal Malmosi, Latin olvasókönyve. 6 óra. Het. két dolgozat.

4. Földrajz. A lakhely vidékéből kiindulva, Magyarország és a Földközi tengert környező országok topographiájára vonatkozó legfőbb adatok vidékek szerint. Tankönyv: Brózik—Paszlavszy Földrajz I. r. Het. 4 óra.

5. Mennyiségtan. A tizedes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal való begyakorlása után, a négy alpművelet tizedes és közönséges törtekkel. Tizedes törték átalakítása közönséges törtékké és megfordítva. Szakaszos törték. Kézikönyv. Mocnik—Schmidt. Het. 3 óra.

6. Mértani rajz. Pontok, vonalak, szögek; három-, négy-, sokszögek és a kör; az idomok összeillősége, hasonlósága és területek meghatározása. A geometriai ornamentális rajz, egy órában hetenkint rendszeresen haladó rajzminták szerint, a tanítónak a táblán való előrajza után. Kézikönyv: Dr. Császár Károly. 3 óra het.

7. Szépírás egyesítve a 2-ik osztálylyal. Első harmad német, második harmad magyar folyóírás, az ütemmódszer szerint; harmadik harmad rondírás. Hetenként 1 óra.

II. osztály.

1. Vallás. Az első osztálylyal egyesítve.

2. Magyar nyelv. Az I. osztály tananyagának ismételése és a nyert nyelvtani ismeretek kibővítése mellett, az egyszerű, pusztá és bővített mondat. Kéthetenként egy iskolai vagy házi írásbeli dolgozat, mely a nyelvtani tananyag begyakorlására, vagy rövid olvasmányok tartalmának visszaadására vonatkozott. Olvasmányok. Tankönyvek: Dr. Simonyi Zs. Kis Magy. Nyelvtana, Kármán—Komáromy, Magyar Olvasókönyv II. r. Het. 5 óra.

3. Latin nyelv. A név és igeragozás rendhagyó alakjai, a deponens, körülírt igeragozás, a négy conjugációhoz tartozó rendhagyó perfectumok és supinumok, a rendhagyó-, hiányos- és személytelen igék; határozók, kötszók, indulatszók és szóképzéstan megfelelő összefüggő latin és magyar olvasmányokon begyakorolva, szükséges szók megtanulása, írásbeli iskolai dolgozatok készítése. Kézikönyvek: Schultz—Dávid István Kisebb latin nyelvtana és Dávid István Latin olvasó és gyakorlókönyve Schultz—Dávid nyelvtanához. Het. 7 óra.

4. Földrajz. Európa, Ázsia és Afrika azon vidékei, melyek az I-ső osztályban nem tárgyaltattak, továbbá Amerika és Ausztrália földrajzának megismertetése oly módon, mint az I-ső osztályban. Tankönyv. Visontay—Borbás, Egyetemes Földirat II. r. Het. 4 óra.

5. Mennyiségtan. Mocnik Schmidt tankönyve alapján arányok és aránylatok keletkezése és tulajdonságai. Az aránylatok megfejtése, egy-

szerű hármasszabály és kamatszámolás; a bruttosúly, nettosúly és a tára meghatározása; az agio és a biztosítási díj; olasz gyakorlat. Het. 4 óra.

6. Mértani rajz. Dr. Császár Károly tankönyve nyomán: Stereometria elemek. Egyenesek és síkok abszolút és relativ fekvése; hasáb, szabályos testek, henger, gúla, kúp, csonka gúla, csonka kúp, gömb; a testek összeillősége, symmetriája, hasonlósága, felszínének és térfogatának meghatározása. Testhálók és testminták készítése. Ornamentális rajzolás, mint az I. osztályban. Het. 3 óra.

7. Szépirás egyesítve az első osztálylyal.

III. osztály.

1. Vallás. A keresztyén egyház története. Hetenként 2 óra. Tankönyv: Haan Lajos, A keresztyén egyház történetei. (Vagy hit- és erkölcsstan. Füz. szer. heti 2 óra. Váltakozva.)

2. Magyar nyelv. A nyelvtani anyag rendszeres áttekintése. Körmondatok. Hangsúly a magyar nyelvben. Hangsúlyos verselés és rim. Prózai és kötött olvasmányok olvasása, elemzése, részben megtanulása és értelmes előadása. Olvasókönyv: Tomor—Várady Magyar olvasókönyv III. kötet. Kézikönyv, Névy L. Szerkezettan. A tananyagnak megfelelő írásbeli munka. Hetenként 3 óra.

3. Latin nyelv. Tankönyv: Schultz—Kiss Latin nyelvtana és gyakorló könyve és Elischer József Latin olvasókönyve. Egyszerű mondat megfelelő gyakorlatokkal; az összefüggő olvasmányon gyakorlatilag megismertetett az infinit. és participialis constructio. Olvastatott: I. előkor, II. királyok kora, III. a köztársaság korából az első hét fejezet. 17 írásbeli dolgozat. Hetenként 6 óra.

4. Német nyelv. Riedl—Szende nyelvtana és olvasókönyve alapján begyakoroltattak: az ige, az igehajlítási alakok, erős és gyenge hajlítás, körülírt hajlítás, segédigék; átható, visszatérő, nem átható és személytelen igék; igehatározók. A mondatantból; a mondatrészek; fő- és mellékmondatok gyakorlati megkülönböztetése. Havonként egy házi dolgozat. Het. 2 óra.

5. Földrajz. Afrika azon részei, melyek az előbbi osztályokban még nem tárgyaltattak; továbbá Amerika és Ausztrália földrajza; a matematikai és természettani földirat vázlata. Kézikönyv: Egyetemes földirat, irta Visontay János, II. rész. Het. 2 óra.

6. Történelem. A politikai földrajz. Magyarország történelme a hunok óta 1867-ig, Török István könyve szerint, Kolozsvár 1884. Magyarország jelen állapota, földrajzi és alkotmányos tekintetben. Het. 4 óra.

7. Mértani rajz. Egyenes vonalú idomok szerkesztése, összeillősége, symmetriája, hasonlósága és területök meghatározása kibővülve, azok átalakítása és osztása, Dr. Császár Károly tankönyve nyomán. Ornamentális rajzolás folytatása minták után. 2 óra hetenként.

8. Számtan. Egyszerű és összetett viszony, egyszerű és összetett arány. Összetett hármasszabály. Különféle kamatszámítások. Lerovat. Határidő számítás, Társas szabály. Vegyítési szabály, Lánccz-szabály, pél-

dákon begyakorolva. Kézikönyv. Számtan, Mocnik Ferencz után átdolgozta Schmidt Ágoston az 1., 2. és 3. osztály számára. Het. 3 óra.

IV. osztály.

1. Vallás. A harmadik osztálylyal egyesítve.

2. Magyar nyelv. Szerkezettan Névy L.-tól. A prózai előadás és kifejezés szabályai; szóképek és alakok; a magyar nyelv rhytmusa, hangsúlyos és időmértékes verselés. Költői és prózai műdarabok olvasása, elemzése és könyv nélküli előadás. Olvasókönyv: Tomor—Várady Magyar olvasókönyv IV. kötet. A tananyaghoz alkalmazott írásbeli dolgozat. Het. 4 óra.

3. Latin nyelv. A mondatból az igeidők és módok, a mondatkötés, az alárendelt mondatok; az egyenes és egyenetlen beszéd megfelelő latin és magyar fordítási gyakorlatokon begyakorolva; továbbá a hangmértan és hangsúlytan. Olvasmányul szolgáltak egyes válogatott szemelvények Livius, Ovidius és Phaedrus műveiből. Házi és iskolai írásbeli dolgozatok. Kézikönyvek: Dávid István latin olvasókönyve: Schultz—Kiss kisebb latin nyelvtana és gyakorló könyve. Het. 6 óra.

4. Német nyelv. Riedl—Szende nyelvtana és olvasókönyve alapján, hetenkénti két órában a mondatban részletesebb tárgyalása. Az olvasmányok mondatban elemeztek és emlékeztettek. Havonként egy házi dolgozat. Het. 2 óra.

5. Történelem, az ókori, Ribáry Ferencz könyve szerint. Het. 3 óra.

6. Mértani rajz. Dr. Császár Károly tankönyve után: görbe vonalú idomok. A körtan kibővülése és a megfelelő constructio feladatok. A fontosabb görbe vonalak: ellipszis hyperbola, parabola, körlefejtő, stb. Ornamentális rajz folytatása. 2 óra hetenként.

7. Mennyiségtan. Bevezetés a betűszámokban. Összeadás és kivonás egész számokkal; szorozás hatványozás a második és harmadik fokra, osztás egész számokkal. Kézikönyv: Algebra a középiskola felsőbb osztályai számára, Mocnik Ferencz után Klamarik János, átdolgozta Wagner Alajos. Het. 3 óra.

8. Mineralógia. Vegytani előismeretek. Az ásványok alkatrészeinek kutatása száraz és nedves úton. Az ásványok alakjai és physikai sajátosságai: az ásványismei fajok rendszeres átnézete és bemutatása. Kőzetek. Képletkorok. Het. 3 óra.

V. osztály.

1. Vallás. Egyetemes egyháztörténet a magyarhoni protestantismus történetének kizárásával, heti 2 órában. Pálffy tankönyve nyomán. (Vagy Biblia ismertetés a sárospataki ir. kör által kiadott k. k. szerint, heti 2 óra. Váltakozva.)

2. Magyar nyelv. Költői olvasmányok; Románczok és balladák; Greguss Agost kézikönyve szerint; prózai olvasmányok; leírások, életrajzok és elbeszélések, Névy L.-nak a stílusztika kiegészítő részét képező olvasókönyve szerint. Az írásművek általános szerkezetének főszabályai, Névy

L. Stilisztika I. része nyomán. Havonként egy házi írásbeli dolgozat. Hetenként 3 óra.

3. Latin nyelv. Prózaolvasmány. Livius életrajzának előrebocsátása után, olvastatott a XXI. könyvből 32 fejezet stílus és tárgyi magyarázatokkal. Egyes helyek könyvnélkül is. 2. Ovidius Naso életrajza és Metamorphoseseinek első könyvéből 89—150, 163—415. versig, nagyobb része emlékeltetett is. Het. 4 óra. A szóbeli írásgyakorlatokból 26 fejezet; iskolai írásbeli dolgozatok, k. k. Kolmár—Sváby 1. k. Schultz lat. nyelvtana. Heti 2 óra.

4. Görög nyelv. Az olvasás és írás begyakorlása után az alaktanból: főnév, melléknév, igehatározó, névmás, számnév. Az ω és a ρ végzetű rendes igék ragozása, Curtius—Kiss görög nyelvtana szerint, megfelelő szóbeli (46) és írásbeli (23) gyakorlatokkal, Schenkel—Kiss gyakorló könyvéből. Het. 5 óra.

5. Német nyelv. Heinrich G. »Lesebuch für Mittelschulen« című kézikönyvéből 17 nagyobbára elbeszélő, ballada, románcza, költemény olvasása, elemzése, fordítása és könyvnélkülözése; írásbeli dolgozat, egyrészt fordítás magyarból németre, másrészt szabad munka adott thema felett. Het. 2 óra.

6. Történelem. Az ó-korinak folytatása, Ribáry szerint. Erre következett a középkor történelme, Szilágyi Sándor könyve szerint. Het. 3 óra.

7. Mennyiségtan. A legfontosabb szorzatok alakjai, négyzet és köbre való emelés. Határozott elsőfoku egyenletek megfejtésének módjai. A kéttaguak hatványai. A számtani haladvány. Gyökfejtés. Tiszta és vegyes másodfoku egyenlet megfejtése. A síkmértan legfontosabb tételei. Iskolai írásbeli dolgozatok. Tankönyv: Mocnik, Klamarik, Wagner, Algebra és Mértan. Het. 4 óra.

8. Növénytan. A növények szervezete. A növényi anyagok és azok felhasználása. Mesterséges és természetes rendszer, Növények gyűjtése és bonczolása. Néhány főcsalád részletesebb megismertetése. Het. 3 óra.

VI. osztály.

1. Vallás. Az V. osztálylyal egyesítve.

2. Magyar nyelv. A dráma elmélete, olvasmány: Shakespeare Coriolánja, fordítva Petőfi Sándortól, továbbá Névy L. retorikájából a történetírás különböző fajtái, példákkal; a szónoklat elmélete, feltalálás, bizonyítás, indulatgerjesztés, indítás példával. Havonként egy írásbeli munka. Het. 3 óra.

3. Latin nyelv. Olvasmány: Sallustius de conj. Catilinae S. Vergil. Ecl. I. Aen. I. 1—50 s Aen. II. A szöveg történeti, szerkezeti s más szükséges magyarázata. Sallustius és Verg. élete rövid vonásokban. A szebb helyek emlézése. Fordítási gyakorlatokból 30 fejezet; a mondattan ismertetése. Írásbeli iskolai dolgozatok kiegészítése, úgy mint az V-ik osztályban. Kézikönyvek: C. Sallustii Crispi de conjuratione Catilinae et de bello Ingurthino libri. P. Vergilii Maronis Carmina Kolmár—Sváby, fordítási gyakorlatok magyarból latinra I. és Schultz—Kiss latin nyelvtana. Het. 6 óra.

4. Görög nyelv. 1. Nyelvtan az alaktanból a mult évi pensumnak kiegészítő ismétlése után a rendhagyó igék. A szókötés legfőbb szakaszai. Megfelelő szó és írásbeli gyakorlatok. Kézikönyvek: Hintner B. (ford. Schil Salamon) Görög nyelvtana és gyakorlókönyve. Nyelvtani óra volt hetenként 3.

2. Olvasmány: Schenkl—Horváth Chrestomathiájából, Anabasis I., II. és III. 21—49.; Cyropaedia IV. és V. Memorabilia II. Ezen olvasmányokra fordítottatott hetenként 2 óra.

5. Német nyelv. Harach József Német olvasókönyvének 3 kötetéből 9 hosszabb prózai olvasmány és 11 költemény. Azonkívül Schiller lyr. költeményei közül 4 és köztök »Das Lied von der Glocke«. Az olvasmányok nyelvileg és tartalmilag, a költemények azonkívül prozodailag és aesthetikailag is elemeztettek és a költemények emlékelttetek. Havonként 1 dolgozat. Het. 2 óra.

6. Történelem ugyanaz mint az V-ik osztályban. Het. 3 óra.

7. Mennyiségtan. Az algebrából befejeztetett a hatványok és gyök-mennyiségekről szóló szakasz. Egyszerű másodrangú egyenletek. Logarithmusok. A geometriából sík háromszög mértan és stereometria a gömbig. Mocnik kézikönyvei fonalán. Het. 3 óra.

8. Állattan. Az ember szervezete és az állatország rendszeres átnézete, részben Kriesch János, részben Schmardes Lajos kézikönyve fonalán. Het. 3 óra.

VII. osztály.

1. Vallás. A ker. egyház története, az egyház keletkezésétől napjainkig. Főbb vonásokban, kikerekítve. A reformatio története és a hazai protestáns egyház története napjainkig. Kézikönyv: A ker. anyaszentegyház rövid története. Kiadta a soproni tanítóképezde Sopron. Het. 2 óra. (Vagy Hit- és Erkölcstan k. k. Zsillinszky M. Hit- és erk. heti 2 óra. Váltakozva.)

2. Magyar nyelv. Költészettan. Az eposi, lyrai és drámai fajok történeti kifejlődése. A magyar irodalom remekeinek fajok szerinti áttekintése. Széptani értekezletek és bírálatok olvasása. Kézikönyv: Greguss A. költészettana. Het. 3 óra. Havonként egy dolgozat.

3. Latin nyelv. Prózai olvasmány. Cicero életrajza s művei. Oratio pro Milone és de imperio Cn. Pompeji — a főbb helyek könyvnélkül is. Költői olvasmány, Horatius. Élete és művei. Ódáiból magyaráztatott és könyvnélkül is tanultatott: I. 1, 2, 3, 14, 22, 24. II. 3, 10, 13, 14, 18, 20. III. 2, 3, 13, 30. A metrikai ismeretek bővítése. 19 írásbeli feladat. Azonkívül fordítottatott Sváby és Kolmár fordításainak II. Kötetéből 3—5, 7—9, 36, 37, 43—55, 57—59 pensum. Het. 6 óra.

4. Görög nyelv. A jóni dialectus magyarázása mellett olvastatott Ilias VI, VII. s Odyssea IX., X. azután pedig az új jóni dialectus legfőbb sajátosságainak ismertetése után Herodot VII. 1—12, 22—25, 32, 34—37, 40, 41, 54—56, 138—145, 175—177, 193—200. Mythologiai, historiai, valamint irodalomtörténeti bevezetések. Nyelvtani gyakorlatok, fordítások magyar-

ból görögre (attikai nyelvre), nyelvtani gyakorlatok hetenként 1 órában. Összesen het. 5 óra.

5. Német nyelv. Goethének Hermann és Dorothea című éposza olvastatott egész terjedelmében, beható nyelvi, tárgyi és aesthetikai magyarázatokkal; Goethe életének és irodalmi működésének rövid ismertetése. Hasonló módon olvastatott Schiller életének és irodalmi működésének rövid ismertetése után, Wilhelm Tell című drámájából az I., II. és III. felvonás. Továbbá Heinrich G. Deutsches Lehr und Lesebuch II. Theil című könyvből 5 ballada magyaráztatott és emléktetett. Havonként egy házi dolgozat. Het. 2 óra.

6. Történelem az ujkor 1815-ig, ezentúl kiemeltetett Franciaország, 1848, az 1830 és 1848 év és Magyarország 1835–1867-ig, Batizfalvy István tankönyve szerint. Het. 3 óra.

7. Mennyiségtan. Egyenletek és haladványok. A stereometria és trigonometria befejezése. Az algebra alkalmazása geometriai feladatok kifejtésére. Az elemző mértan elemei. Mocnik kézikönyvei fonalán. Het. 3 órában.

8. Természettan. Bevezető általános természettani fogalmak Szilárd, csepfolyós és légnemű testek mechanikája. Rezgéstani, hangtan és fénytani mennyiségtani bizonyítással és lehetőség szerint kísérletek alapján. Tankönyv: Fehér Ipoly, Kísérleti természettan. Het. 4 óra.

VIII. osztály.

1. Vallás. A VII-ik osztályal egyesítve. Het. 2 óra.

2. Magyar nyelv. A magyar irodalom története a legrégibb kortól napjainkig. Az egyes korok irodalmi, politikai és társadalmi viszonyainak bő méltatása. Házi és iskolai olvasmányok minden egyes író műveiből. Tankönyv: Beöthy Zs. Magyar irodalomtörténet. Het. 3 óra. Havonként egy dolgozat.

3. Latin nyelv. Prózaí olvasmány. Tankönyv: Petrovich F. P. Cornél. Taciti Annal. lib. I–VI. Budapest, 1881. Tacitus életrajza, írói méltatása, stylusának sajátosságai. Olvastatott, magyaráztatott s részben könyv nélkül is tanultatott az első könyv. Költői olvasmány, Horatius. Az író életrajzának előrebocsátása után, olvastatott s részben emléktetett is Sat. I. és de arte poetica egészen. Írásbeli feladat fordítás latinra 17, azonkívül fordítottatott Kolmár és Sváby fordítási gyakorlatainak 2-ik kötetéből a 129–170 pensumig. Het. 5 óra.

4. Görög nyelv. Platon: »Apologia, Socratis és Kriton egész terjedelmökben. Azután Boros Gábor »Szemelvények a görög lantos költészet remekeiből.« Hetenkénti 3 órában. Nyelvtani ismételések és gyakorlatok, szó és írásbeli fordítások magyarból görögre, hetenkénti 1 órában. Összesen heti 4 óra.

5. Német nyelv. A német irodalom története kezdetétől egészen Göthe és Schillerig; a remekírók kitünőbb műveinek ismertetése és jellemző darabok olvasása. K. k. Gust. Heinrich, Deutsches Lehr — und Lesebuch III. Band. Göthe »Iphigenia auf Tauris« című drámája egész terjedelmében. Havonként egy dolgozat. Het. 2 óra.

6. Történelem. A magyarok története Horváth Mihály tankönyve szerint, kiváló tekintettel az ország alkotmányos szervezetének alakulására és fejlődésére 1867-ig Het. 3 óra.

7. Mennyiségtan. Combinatiók s a binomi tétel. Az elemző mértan kiterjesztése a kúpszeletekre. Az egész gymnasiumi mathesis átnézete s ismételése Mocnik kézikönyvei fonalán. Het. 2 óra.

8. Természettan. Mechanika, elejesség és elektromosság, részben Fehér Ipoly, részben más physikusok felfogása szerint és a múlt évi pen-sum részbeni ismételése. Het. 4 óra.

9. Philosophia. 1. Tapasztalati lélektan. Tankönyv: Pauer I.-tól. 2. Logika. Szorosan Lotze nyomán. dr. Kármán Mór fordításában. Het. 3 óra.

D) A tanszerekről.

a) *A muzeumokról.* A muzeumok történetét fentebb részletesen ecse-telvén, itt most csak azok gyarapodásáról és mai állományáról számolunk be.

1861-ben volt. a) A természetrajzi muzeumban: (I. 138. l.)

I. *Az állatországból:* 1. gerinczes 280 faj, 375 darab. 2. rovar 212) faj, 5960 darab. 3. puhány 620 faj, 4300 darab 4. mindenféle más állat 152 faj, 465 darab. Összesen 3172 faj, 11.100 darab.

II. *A növényországból:* (Herbarium) 1. a nagy gyűjtemény 3755 faj, 3755 darab. 2. az eperjesi gyűjtemény külön 850 darab. Összesen 4605 db.

III. *Az ásványgyűjtemény:* a) ásványismei 1331 darab. b) kőzetek 849 darab. c) Kőszőrült kövek 121 darab. d) mindenféle kettős példány 500 darab Összesen 3251 darab. Különösen kiemelendő Szakmáry Sámuel nagybányai bányaigazgató szép ásvány ajándéka 1859-ből 62 darab. 4. *Kövületek:* állatiak 433, növényiek 223. Összesen 656 darab. 5. *Fészek és tojásgyűjtemény:* 53 fészek és 406 tojás. 6. *Anthropológiához tartozó:* 30 darab. 7. *Fagygyűjtemény:* 44 darab. 8. *Jegőczminta:* 245 darab. 9. *Gombák gyűjteménye gipszből:* 31 darab. 10. *Hyppognosiához* 30 csont és 32 álkapcza viaszból. 11. *Gyapjúgyűjtemény* és ritkaságok 150. A természet-tani muzeumot Hazslinszky Frigyes fáradhatlan gyűjtése teremtette meg 1853-ban és annak buzgalma gazdagítá. Bejárata előtt ez a chronostichon állott: „*Quae natura tulit solertia condidit, hic sunt ut dilecti vires, grata juvenia tuas.*“ E muzeum összes darabjainak száma 20.577.

1885-ben volt. I. Az állatországból: 1. *Gerinczesek:* a) *Emlősök:* 36 darab állati és emberi csontok, csontvázak stbi 312. b) *Madarak:* 261 darab, csontok és csontvázak 181 darab, fészkek 60 darab, tojás 441 drb. c) *Hüllők:* 89 darab (közte 2 kigyóbőr). d) *Halak:* 126 darab. Össze-sen 1506 darab. 2. *Izűllatok:* a) *Rovarok:* (Bogarak és lepkék) 2897 darab, közte gubacs 20. fészkek 2. b) *Pókok:* 43 darab c) *Rákfélék:* 267 darab. d) *Férgék:* 62 darab. Összesen 3269 darab. 3. *Hasállatok:* a) *Puhányok:*

5857 darab és 679 kagyló. b) *Sugár-állatok*: 108 darab. c) *Polypok* (*Burányok*): 47 darab. d) *Ázálékok* (*Infusoria*): 42 darab. e) *Mindenféle más*: 71 darab. Összesen 6804 darab. (Tanítóképzői 6 darab.)

II. *A növényországból*: 1. Hazslinszky Frigyes ajándéka 6426 darab. 2. Eperjes vidékét jellemző gyűjtemény 1134 darab. 3. Puchert Ervin ajándéka 2833 darab. 4. Fagyűjtemény 57 darab. 5. Kókuszdió 3 darab. 6. Gombagyűjtemény szárítva és gypszből 90 darab. Összesen 10543 darab. (Tanítóképzőben 5 darab).

III. *Az ásványországból*: 1. Az ásványismére vonatkozó 1840 darab. 2. Kőzetek 1304 darab. 3. Csizolt kővek 146 darab. 4. Mindenféle kővek (közte emberből 150, ökörből 104) 1342 darab. 5. Kővületek állatiak 452, növényiek 228 680 darab. Összesen 5312 darab. (Tanítóképzői 128 db).

IV. *Jegeczminták*: (papirosból 145, fából 146) összesen 291 darab.

V. *Gyapjúfaj merino juh*ből: 9 darab.

VI. *Górcsővü praeparatum*: 16 darab.

VII. *Régiségek*: 77 darab.

VIII. *Mindenféle vegyes tárgy*: 113 darab. (E muzeum összesen 31.147 darabból áll.)

1896-ban volt. I. *Állattanhoz*: Fali ábra 74, állat vagy ismertető alkatrész 11.470.

II. *Növénytanhoz*: Falikép 60, szárított növénygyűjtemény 10.393, fanemek 57, gombautánzat gypszből 104, szétszedhető virágutánzat papiranyagból 5.

III. *Ásványtanhoz*: Mintákban és faliképekben 229, ásványokban 4840.

β) *A természettani és vegytani = physikai és chemiai muzeumban*: A természettani muzeum: 1861-ben a géptanhoz tartozó 68, a súlytalanokhoz tartozó 53. Összesen 121 gépből állott.

A *vegyészeti anyagok* gyűjteménye Kollmann Frigyes eperjesi gyógyszerész ajándékából: a) »légtelen« anyag 166 üvegben, »léteges« anyag 62 üvegben, összesen 228 üvegben volt.

1885-ben: A géptanhoz 72, a hőtanhoz 12, a hangtanhoz 19, a fénytannhoz 31, a delejességhez 6, a villamosságához tartozó 106 darabból, gépből stbi. A *vegytani* muzeum 722 darabból állott. (Vegyszerek ect.) 1896-ban a természettan tanításához 10 fali kép és 283 eszköz, a vegytan tanításához 310 vegyszer és 142 eszköz tartozott. (Tanítóképzői phys. 59, vegyt. 18. 1885-ben.)

γ) *A történet — földrajzi muzeumban*. 1861-ben csak néhány szám, egy-két régiség, két Battyányi-féle ég- és földteke, egy új relief földteke, két régi teke; 23 nagy fali abrosz, térkép, sok kisebb. »Európa és Helvétia« relief abrosza volt elhelyezve.

1885-ben: 49 darab fali térkép, 20 darab kisebb részletes térkép, részben fel nem függesztve, 4 darab kemény papirosra feszített kisebb abrosz, 2 darab égteke, 4 darab földteke, közte egy új, 2 darab magyar új mappa Európa és Schweitz, 2 darab látkép (London és St. Francisko.) 1896-ban volt e muzeumban 116 térkép, 5 földgömb és 132 egyéb darab.

Ezekon kívül 1890-től mint külön történeti muzeum 53 darab. (Tanító-képzői 1885-ben 28 darab.)

δ) *A legújabb időben keletkezett philológiai muzeum* 1896-ban 40 darab képből és 13 darab tárgyból állott. (Ezekon kívül volt 1885-től a tanító-képzőnek 14 mennyiségtani és 112 szemléltetési tanszere.)

b) A könyvtárakról.

I. *A Collegiumi könyvtár.* (l. 138. l.)

A coll. könyvtár magával a Collegiummal egyidejűleg keletkezett és azzal együtt szenvedett. Daczára a sok ajándéknak, — gyakran kerülván idegen fosztogató kézbe (l. fent.), 1839-ben csak 2823 darabból állott. Ehez járult azonban a Bánó Gábor-féle ajándék 3048 darab, továbbá: Neustädter Lajos, Kéler István, Szontagh Sámuel, Henszelmann Frigyes, Ferjencsik Samu, Sztehlo András, a m. kormány és mások ajándéka, valamint a kész pénzen vett könyvek összesen 1884 darab és lett a könyvtár állománya 7755 darab. Ezt újra magasabbra emelte Schwarcz Mihály eperjesi lelkész 250, továbbá Szirmay Hugó 3800, Kohányi János 100 kötetnyi ajándéka. Ugy, hogy a coll. könyvtár az 1861-ik esztendőben 11.905 kötetből állott. Ezután azonban a hely szűke folytán részint a folyosóra, részint a földszinti helyiségekbe helyeztetett ki ládákban. Rendezője Vandrák András sokat boszankodott ezért. 1870-ben a coll. nagy diszterembe 24 nagy, magas elzárható könyvtári szekrény állíttatott és ekkor a leköszönt Vandrák A. helyére könyvtárnokul megválasztott Florián Jakab rendezte azt nagy szorgalommal, nagy kitartással. 1881-ben a magy. történelmi társulat tagjai elismerőleg nyilatkoztak felőle, az 1882-diki *iparművészeti muzeum* pedig elismerő oklevéllel tüntette ki a kiállított könyvekért. Ekkor mindenestől 1885-ig felszaporodott (a kettős példányokkal együtt) majdnem 15 ezerre. Folytonosan gyarapíttatván, különösen mióta a Collegium államsegélyben részesül, felszaporodott 1896-ig 7466 szakmunkára 9354 kötetben 53 folyóíratra 384 k. 29 füz. és 1135 másnemű műre 2955 k. 4 füzetben, tehát 12693 k. 33 füzetre *a duplicatumok nélkül*. Könyvtárnokát a Coll. választja.

II. *A Szirmay-könyvtár.* Ezen diszes könyvtárt 1835-ben örök időkre közhasználatra felajánlotta, Szirmay János ellátván azt 4 ezer p. frtnyi alapítvánnyal, (1861-ben 4200 frt, 1885-ben 4200 frt, 1896-ban 4265 frt 36 kr.) melynek kamatai félben könyvek vételére, félben pedig a könyvtárnok fizetésére fordíttatnak. A könyvtárnokot a coll. tanárok közül a család legidősebb tagja választja, a könyvek vételénél a coll. előjárósággal egyetértőleg jár el a könyvtárnok, de az alapító jogörököse mindenkor meghallgatandó. A »Szirmay-könyvtár« az alapító értelmében a Collegiumnál letett hitbizomány »oly értelemben, hogy közveszély esetére a család a könyvtárt visszakövetelheti.« E könyvtár a Collegiumban külön termet nyert, melynek bejárata felett a következő parallelismus olvasható:

„*Hic locus invitat, prohibet, desiderat arcet,
Musarum socios, turbas, pia pectora, vulgus.*“

Alapítása óta rendszerint a nagy közönségnek is nyitva van. 1861-ben 14.200, 1885-ben 14.498 kötetből állott. 1896-ban helycsere folytán (a coll. nagy, diszterembe tétetett át) rendezés alá került ujjalag. Csak nagyobb, értékesebb művek vásároltatván belé, lassan gyarapszik. Első ízben Vandrák András és Schulek Frigyes, majd Ludmann Ottó és O. Végh Dániel rendezte. Most Mayer Endre rendezi.

III. *Algymnasiumi könyvtár.* Ifjúsági olvasmányokat tartalmaz. 1861-ben Flórián Jakab könyvtárnoksága alatt 220, 1885-ben 536 kötetre szaporodott. Az 536 kötet között 110 szegény fiuknak kikölcsönözni való tankönyv volt 1896-ban a tankönyvek száma 217-re, az olvasmányok száma 1969 műre, 2256 kötetre szaporodott. Ujabb időben az alsóbb gym. osztályokban tanító tanárok közül választja a könyvtárost a gymnasiumi tanári kar.

IV. A »*Magyar-Társaság*» *könyvtára* Alakult 1827 őszén Greguss Mihály tanár támogatásával. 1861-ben 900 kötetből, 1885-ben szépirodalmi 854, tudományos mű 761 és az ujabb időben alapított *laptárban* 199 tehát összesen 1814 kötetből, 1896-ban a *laptáron kívül* 1429 mű 1754 kötetben. Könyvtárnokait a tanár-elnök vezetése alatt álló társasági közgyűlés választja.

V. Az egykor a Collegiumban létezett szláv nyelvgyakorló társulat, későbbben, 1870/1-ben, »Kolo« könyvtára 400 kötetet foglalt magában 1861-ben.

VI. A *jogászok könyvtára.* (Történetét, mint a többiét is lásd fentebb.) Különösen 1863-tól kezd gyarapodni. (l. a 216. l.) 1885-ben 367 műből, 447 kötetben áll. 1896-ban már 679 műből, 896 kötetben. Ajándékozás útján és a »joghallgatók testülete« költségén gyarapodik. Könyvtárosát a »joghallgatók testülete« választja.

VII. *Theologiai könyvtár.* Az 1862-ik évtől kezdve a theologusok hordták össze. 1877 óta a tiszai kerület évenként 50—200 frt segélyvel gyarapítja. 1877-ben Hörk József theol. tanár rendezte és szerzett neki külföldön is barátokat. A német Calwi-egylet és Stahlberg János neuklosseri praepositus tetemesen gyarapították. Ekkor új rendezés alá került. 1885-ben 1679 kötetből állott. (Exegetikai 284, tört., theol. 300. Syst. theol. 269, Gyakorl. theol. 377, philos. 115, Különféle 334 k.) 1896-ban volt benne 2045 mű, 2470 kötetben, 246 füzetben. (Exeg. 156 m. 230 k. Tört. 401 m. 440 k. Syst. 309 m. 354 k. Gyak. theol. 420 m. 593 k. philos. 111 m. 147 k. Különféle 648 m. 706 k. és 246 füz.) Könyvtárosait a »theol. önképző és önszegélyző egyesület« választja és a theol. tanári kar ellenőrzi.

VIII. *Tanítóképző könyvtára.* Ujabb keletű, 1879-ben Gamauf György rendezte. 1885-ben 1076 mű, 1664 köt., 1 füzet. 1896-ban a Mikolík Gyula örökösei mintegy 300 kötetnyi paedag. és 100 darabnyi zenei művel gazdagították. Ezek bekebelezése folyamatban van. Könyvtárosa mindig egy tanítóképzői tanár.

IX. A *tanítóképzői »Pálffy-kör« könyvtára.* Alakult 1875. 1885-ben 156 kötetből és 248 füzetből állott. Vétel és ajándék útján gyarapszik. Könyvtárosát a »Pálffy-kör« választja.

c) A rajzteremről.

A Collegium a rajztanításra, mint fentebb láttuk, mindenkor nagy gondot fordított, sőt egyik rajzmestere külön a collegiumi rajztanításhoz szánt ábrákat is nyomtatott, de külön e célra szolgáló rajzteremmel csak 1884. őszétől rendelkezik. Ennek területe 65.66 □ m. Teljesen fel van szerelve üvegszekrényekkel, a rajztanesszközök számára, rajztáblákkal — székekkel, lapokkal. A Collegium éjszaknyugati II. emeleti szögletében fekszik. A coll. »rajziskola« 1861-ben 315 p. frt alaptőkével birt. Mig az 1861-ki Can. Vis. jkv. 35. lapján F. p. alatt az mondatik: »A rajz-iskola gyűjteménye, mely több száz rajzokból és kis idevágó könyvtárból állott, az utolsó években majdnem egészen tönkrement«, addig az 1885-diki Can. Vis. jkv. 354 frt 92 kr. alapon kívül »A Collegium rajzeszközei« czim alatt már a 32 db. állványon kívül a) a *mértani rajzhoz* összesen 405 dbot, még pedig: 12 Sodrony mintát, 16 Fatest mintát, 201 Fali táblát, 176 Kézi mintát; b) a *szabadkézi rajzhoz* összesen 718 dbot, még pedig: 130 Diszitményi mintát, 178 emberi fej, test stbi mintát, 117 állat mintát, 194 tájképet stbi, 39 virág, gyümölcs képet mutat ki s így tehát 1123 dbot, pedig ekkor a »*mértani muzeum*« (Stereometria) is külön 138 darabból állott. 1896-ban a) a *mértanirajz céljaira* 340 rajzminta, 138 modell és 6 eszköz, b) a *szabadkézi rajzhoz* 891 rajzminta és 70 természetes minta szolgáltat, magától értetődik a rajzterem teljes felszerelésén kívül. (Alapja a coll. főgymn. alapba olvadt.)

A tanítóképzőnek ezenkívül külön több mint 700 rajztanesszköze van 1885-től.

d) A tornateremről. (Gymnastika.)

A lelkes Benczúr József volt coll. tanár buzdítására keletkezett Eperjesen a Collegium körében az első »*testgyakorló intézet*«, az 1842/3-dik isk. év folyamán, az egykori ev. külvárosi iskola telkén. Ez nyári tornahelyiség volt. (L. a 178-dik lapon.) Ezt Flórián Jakab coll. tanár felügyelete mellett újra felszereltette a Collegium 1862. ápr. havában. Területe 1311 □ m. 1880-ban, tavaszkor egészen átalakítottatott s ujonnan és a mai tornászati igényeknek teljesen megfelelőleg szereltetett fel. A keleti és déli oldalak által képezett sarokban egy 12.16 □ m. területű fabódé épült, melyben a mozgatható szerek őriztetnek Ilyen mozgatható szer volt 1885-ben 129. Nem mozgatható szerek voltak 1885: 3 nyújtó, a főállvány, a függélyesen és ferdén álló mászórudakkal és az árbóczokkal együtt, a vízszintes lábtó, a három korlát, a vízszintes lengő gerenda és az ugrásra szolgáló s homokkal befödött ugró árok felett megerősített ugró-deszka. Szabad és rendgyakorlatokra és torna játékokra 751 □ m. szabad tér van hagyva. Ezen nyári tornahelyiség, négyszög (téglány) alakú, melynek hossza 46 m., szélessége pedig 28.5 m. Itt tornázott a Collegium összes intézeteinek tanuló ifjúságán kívül, nyári időben több éven át a ker. kath. főgymnázium ifjúsága is és az Eperjes városi »athletikai klub« tagjai.

1888. jun. 30-dikán a Collegiummal szerződött tanügyi kormány sűrűgetésére kimondotta a coll. pártfogósági közgyűlés, hogy egy *téli torna-*

csarnokot épít. S az 1890. szept. 8-dik napjáig a régi Kux-féle telken a coll. alumneumi épület szomszédságában, az Árok-utczán, fel is épült és a modern követelményeknek megfelelőleg teljesen felszereltetett és azonnal használatba is vétetett. Azóta téli, őszi és tavaszi rossz időben ezt használja a coll. minden intézete. 1896-ban ennek felszerelése tornaeszközökben 164 db, a régié (a szabadban) 137 dbból állott.

Jegyzet: A nyári tornahelyiség mellett van elhelyezve két nagy földszintes házban, melyek az eperjesi ev. egyházak tulajdonát képezik, a 4 szobából s. a. t.-ből álló tanári lakást és 7 nagy szobát stbi magában foglaló »tanítóképzői internatus«, 30–33 növendék számára, melynek teljes felszerelése 1885-ben, a tanári és gyakorlati, mellette fekvő, kertek felszerelésével együtt, 257 db »ingóság«, az ev. tiszai kerület által szereztetett be.

e) Éremgyűjtemény.

Kevés kivétellel ajándékokból származott. Sokat ajándékozott Otrókosi Végh Dániel tanár; de értékét voltaképen a Herfurth József-féle 6500 frtot érő 2320 darab becsatolásával nyerte. *) 1885-ben 1567 dbból állott, köztük 16 db. arany. *Emlékérem* (1 arany, 13 ezüst) volt, 117 db *Folyóérem* (pénz) 163 db., arany: 10, ezüst: 153. A többi rézpénz, magyar bankó 4. Magyar birodalombeli volt 406, a többi európai és csak 4 éjszak-amerikai. Az éremgyűjtemény 1896-ban 5887 dbból állott a Herfurth József nagy ajándéka folytán és Florián Jakab gondos és szakavatott rendezése alá került. (A rendezés folyik.)

Jegyzet. Csak röviden emlékezünk itt meg a collegiumi zeneszerekről, dal- és zeneegyletekről.

A Collegiumban, a mely régi időktől tart énektanárt, a dal- és zeneegyletek is régiek. Az újabb időben azok az egyes intézetek egyéniségének határozottabb kidomborodásával, mint egyes coll. intézeti intézmények lépnek fel. Így volt és van: »Jogász-zene-egylet, zenekar«, »Akadémiai dalegylet«, »Gymnasiumi dalegylet«, »Gymnasiumi zenekar«, »Theologiai dalegylet«, »Tanítóképzői dalkar«, »Tanítóképzői zenekar« mindenik kellő, teljes felszereléssel, hangjegy- és zeneeszköz gyűjteménnyel. A tanítóképzőnek, mely főleg kántorképző 1885-től azonkívül 16 db hegedű és egyéb hangszer, 2 orgonája. (Az egyik új, 1000 frtos!) 2 harmoniuma, 6 zongorája, 1 fuvalája, 209 zenekönyve és zenedarabja és 48 zeneműve van. A Collegiumnak magának is vannak zeneszerei, de ezeket a kebli egyleteknek bocsátja rendelkezésére. Fizeti azonkívül a gymn. stbi karmestert.

E) Az ösztöndijakról.

a) *Egyesek és a Collegium által alapított ösztöndijak.* Ezek a következők:

1775. márcz. 26. 1 Luby Éva-féle ösztöndij, alaptőkéje 1894-ben 120 frt 05 kr. 1776. junius 26. 1 Resch Anna-féle akadém. ösztöndij, alaptőkéje 559-41, 1778. jan. 28. 4 Újházy Dániel-féle philosophiát hallg.

*) Az éremgyűjtemény 1861-ben 3 arany, 487 ezüst, 557 rézpénz dból és különféle 168 ércemlékpénzből, tehát 1397 dbból . . .

alaptőkéje 441-37, 1894. szept. 17. 2 Éhn Károly 2 theol.-nak szóló ösztöndíj, alaptőkéje 2177 frt, 1778. febr. 18. 4 Saárossy László-féle ösztöndíj, alaptőkéje 882-67, 1779. márcz. 17. 1 Melzel Caritas-féle ösztöndíj, alaptőkéje 48-55, 1802. ápr. 19. 4 Keczer Miklós-féle ösztöndíj, alaptőkéje 288-78, 1803. szept. 1. 1 Kuksz István-féle ösztöndíj, alaptőkéje 259-60, 1807. szept. 27. 1 Nikolay Sámuel-féle akadém. ösztöndíj, alaptőkéje 178-19, 1815. febr. 26. 2 Szontagh-féle, családtagok, ösztöndíj, alaptőkéje 437-04, 1815. febr. 27. 1 Szontagh-féle ösztöndíj, alaptőkéje 669-45, 1819. júl. 3. 8 Roskoványi István-féle, nemesek, ösztöndíj, alaptőkéje 1713-93, 1824. decz. 16. 2 Wagner Keresztély-féle, theologusnak, alaptőkéje 856-96, 1849. aug. 21. 4 Bánóczy Sámuel-féle árva gymn. tan. alaptőkéje 1747-70, 1851. ápr. 26. 3 Clementisz István-féle, gömörieknek, alaptőkéje 428-48, 1855. júl. 3. 1 Jozeffy Pál-féle akadém. ösztöndíj, tiszai theol. külföldre, alaptőkéje 1196-11, 1858. jan. 3. 1 Pauer Godofréd-féle theol. ösztöndíj, alaptőkéje 647-72, 1862. aug. 19. 1 Kükemezey Sándor-féle magy. nyelvért alaptőkéje 357-07, 1861. máj. 21. 1 Schwartz Mihály-féle akadém. ösztöndíj alaptőkéje 1020-0, 1872. okt. 9. 1 Sohajda Lajos-féle theol. ösztöndíj alaptőkéje 510-0, 1881. jun. 11. 3 Újházy Árpád-féle ösztöndíj, alaptőkéje 5100-0, 1884. aug. 5. 1 Vandrák András-féle családtag ösztöndíj, alaptőkéje 2000-0, 1882/3-ból 1 Gymn. ev. ref. tanulók ösztöndíj, alaptőkéje 289-34, 1886. okt. 7. 1 Benczúr József-féle theol. ösztöndíj, alaptőkéje 140-0. 1887. ápr. 16. 1 Szlávik János-féle ösztöndíj, alaptőkéje 200-0, 1882. febr. 18. 1 Fuhrmann János-féle 1-ső oszt. legiobb tan. oszt., alaptőkéje 203-60, 1811. aug. 26. 1 Czapkay Jakab-féle családtagok oszt., alaptőkéje 830-68, 1892/3-ból 1 Izraelita gymn. tan. oszt., alaptőkéje 1008 frt 47 kr. 1894-ben Összesen 24,312 frt 23 kr. (1861-ben 12.274 frt 88 1/2 kr., 1885-ben 19.618 frt 19 kr)

b) *Az egyes egyházak közül.* Az eperjesi, mely egy 8 frtos Holleganz-félét oszt a helybelieknek, 2 Löffelholz-félét 15 frt, a „nemeseknek”, egy Walleuthner-félét 1762. jan. 2-től 8 frt, egy akadémiusnak és 2 Schwartz-félét 50—50 frt, két theologusnak; továbbá a kassai, a löcsei, a miskolci, a dobsinai, a gölniczbányai, a nyiregyházi és főleg a bártfai szokta ösztöndíjjal ellátni az Eperjesen tanuló ifjakat 20—100 frtig menő összegben.

c) *Az ev. tiszai kerület.* Az Eperjesen tanuló hittanhallgatókat részesíti gyakran a »Máday-alapból« 50—50 frtban, vagy pedig az ösztöndíj pénztárból 20—40 frt erejéig. Azonkívül a külföldre menő eperjesi theologusoknak oszt 100—100 frtot.

d) *Az ev. egyházegyetem.* Gróf Teleky szül. Róth Johanna-féle 1812. júl. 23. alapított ösztöndíjat (l. 146. l.) szokott átlag 14 ifjunak adományozni 60, 42—35 frtjával. Néha rendkívüli ö. díjakat is, mint b. Radvánszky Antal és főleg Zsedényi Ede és a báró Prónaynak, egyet. felügyelők, bőkezűségéből.

e) *Az állam,* különösen az állami tisztviselők fiainak szokott ösztöndíjt adományozni, még pedig legtöbbször a pénzügyi birság-alapból 200 frtig, a Koháry-féle alapból 150 frtig (Klein Márton-féle 60 frtig) a budai Mária Terézia-alapból 150 frtig, az országos segélyalapból 50 frtig

(az erdészeti tisztviselők egyesülete 150 frtig), a Marczibányi-féléből 84 frtig, Mattyasovszky-féléből 90 frtig. stbi. stbi.

Jegyzet. Ezen felül a jeles osztályzatu ifjak és különösen az árvák, részesülnek a *Jettim-féle* és a *Bésán-féle* országos ösztöndíj alapokból is 60 frttól 180 frtig.

F) A tápintézetekről.

a) *Az alumneumról.* Mig a reformáció előtti eperjesi *latin iskola* szegény tanulóí, mivel ez iskolába rendszerint gazdag polgárok és nemesek fiaí jártak, csak mint ezek, vagy a tanárok »famulusai«, vagy mint a város »beneficiatusai« tartották fel magokat, addig a reformáció óta, mely a szegénysorsu szülők gyermekeit is taníttatni kívánta, sűrűn keletkezvén másfelé is az alumneumok, a székesegyházi r. kath. ilynemű intézményének mintájára, az eperjesi „Gymnasium“ majd „Lyceum“ mellett is keletkezett ilyen alumneum. Ez legfőképen a város és az urak természetményekben adott ajándékaiból tartatott fenn. A mint a Collegium kiépült és nagyszámu és nagyrészt szegény ifjuság is került össze, az alumneum is szerveztetett. De a Collegium elvétetett 1673. márcz. 10-kén majd 1682. aug. 18-kán vissza szerzik azt Tököli Imre diadalai. 1687. febr. 7-kén újra elveszett minden. 18 évi szünetelés után a II. Rákóczy Ferencz kegyéből visszakerülvén a Collegium 1705-ben az alumneum is újra szerveztetett. 1711. szept. 30-dikán a Collegiumot a jezsuiták kapták, de a »külvárosi iskolá«-ban tovább teng a »Collegium« és vele az alumneum is. Az alumneum 1767-ben az Árok-utcán a 374. sz. a. házat kapja Dessewffy Tamástól ajándékba. Ennek következtében fejlődni kezd. Az urak, polgárok adományai folytán felvirulóban van. Ilyen állapotban találja azt a II. József kora. II. József kegyéből visszavásároltatván a Collegium s 1784. nov. 25-dikén az evangélikusoknak átadatván, a feléledt Collegiummal együtt 1785-től a mai napig megszakítás nélkül árasztja az Alumneum is jótékony hatását a szegény sorsu tanulókra s hazánk s egyházunk nem egy kiváló fia nyert benne módot és biztatást arra, hogy magát — szegénysége daczára — kiképezze.

A hosszú idő alatt nagyon változó volt a szervezete is, a berendezése is. Élén mindenkor egy *ephorus* állott, kit a tanári karból a coll. pártfogóság választott. Ez alatt állott a gazda, a ki az ételt osztotta, *oeconomus*, az étkezésre felvigyázó *seniorok*, az ételeket behordó, felszolgáló fiuk: *portánsok* és a főzőnő. Az Alumneum a saját alapjaiból, az alumneumi (kicsiny) dijakból, az adományokból (természetben) és az ugynevezett »*supplicálás*«-ból, kéregetésből tartotta és tartja fel magát. Az országszerte az alumneumra kéregető ifjak, a »*supplicansok*« évenként átlag 1000 frtot hoznak össze. (Ezek mind ingyen kapták az alumn. ebédet; a portánsok ingyen lakást az alumn. épületében.)

»Mig kezdetben az alumneumban ebédre csak levest kásával vagy felváltva darával (»griczá«), marhahúst és kenyeret adtak vacsora nélkül; addig későbbben az intézet anyagi erőinek gyarapodásával több javítást eszközöltek: így nevezetesen a levesben krumplít, rizskását s tésztát is

adtak» és 1859-től vacsorát is 20 frt külön díjért. A díjak különböző időben, különbözők voltak. (L. fentebb!) Régi időtől csupán ebédért 15 frt, 1859. óta vacsorával együtt 35 frt volt a díj. Ez 1876-ban 42 frtra, 1881-ben 50 frtra (L. 264. l.) emeltetett. 1891-ben »újból javította« a pártfogóság az intézetet oly módon, hogy a régi alumneumot, (mely 1869-től a convictussal párhuzamosan állott fenn,) megszüntette s csak a convictust tartotta meg, nagyobb mérvű elengedéseket hozván be a szegény tanulók javára. A díj ezentul 62 frtban volt megállapítva.

b) *A convictusról.* A Collegiummal egyidőben (l. 28. l.) keletkezett a »nemesi convictus«, de ez a viharok közben elenyészett. Rezik J. Rector idejében, 1705—1710-ig, már az urak fiai a tanárok »kosztosai« voltak. Így tartott ez hosszú, hosszú éveken keresztül, míg végül az Alumneum mellett 1864-ben »Convictus« név alatt egy oly tápintézet rendeztetett be, »mely a vagyonosabb ifjaknak jobb és változatosabb kosztot, lehetőleg olcsón adni kívánt, oly módon azonban, hogy a kiadás a tagok által fizetett díjakból fedezve legyen.« Ezen Convictus, melynek kezdeményezője Haitsch Lajos tanár volt, eleinte külön, *bérelt helyiségben* helyeztetett el és külön főzőnővel is bírt, de a Collegium ephorusának vezetése alatt állott. 1869-ben az alumneumi épületbe tétetett át, hol külön éttermet kapott. Az alumn. konyha is átépítettett a főzőnő is közös lett ezentul az Alumneummal. Ezen convictusban nemcsak 3 tál ételből álló ebédet, hanem vacsorát is kapott a tanuló, eleinte havi 6 frtéért, majd az élelmiszerek drágulása folytán, havi 9 frtéért. Így volt már most egymás mellett párhuzamosan a drágább convictus ebéddel és vacsorával és az olcsóbb Alumneum szintén ebéddel és vacsorával; mind a két intézet külön kezeltetett és tagjaik két külön szobában étkeztek. Ez így tartott 1876-ig. Ekkor a coll. pártfog. közgyűlés azt határozta, hogy a két intézet olyformán egyesíttessék, »hogy a convictus eddigi minőségében megszűnjék, de az alumneumi ebéd 1 tál étellel szaporíttassék« s ez legyen az u. n. »convictusi ebéd.« Volt tehát már most egy alumneum kétféle ebéddel: convictusi és alumneumi ebéddel és egyféle vacsorával évi 42 frtéért, illetve 1881-től 50 és 62 frtéért. A kétféle ebéd különben egyforma volt, de a convictusnál 1 tál étellel többet kaptak az ifjak. Csak az alumneumi ebéd díja volt elengedhető. Ezen változtatott 1891-ben febr. 8-dikán a coll. áll. választmány, midőn a régi alumneumot megszüntette és csak a convictust tartotta meg, a díjat évi 62 frtra emelvén.

A tápintézet vagyona a teljes felszerelésen és a házon kívül, 1895-ben 36.370 frt 65 kr. (1861-ben 7913 frt 06 kr., 1885-ben 17.688 frt 13 kr. és »virtualis« 1000 frt.)

G) A pénzügyekről.

a) *A tanárok fizetéséről:* Ez a korhoz, egyénhez és a viszonyokhoz képest igen változó volt. A készpénzfizetés 1521-ben 16 frt, 1532-ben 32 frt, 1594-ben 80 frt. 1667-ben lásd a 16. és 17-dik lapon, 1684-ben lásd a 44. lapon, 1711-ben 1. az olvasni tanulók tanítója kapott 25 frt és a fiuktól $\frac{1}{4}$ évenként 15 denárt, 2. a principistáké 32 frt és a fiuktól $\frac{1}{4}$

évenként 18 denárt, 3. a grammatistáké 40 frt és a fiuktól $\frac{1}{4}$ évenként 24 den. 4. a syntaxistáké 80 frt és a fiuktól $\frac{1}{4}$ évenként 30 den. 5. a poetáké 60 frt és a fiuktól $\frac{1}{4}$ évenként 36 den., 6. az órator (rhetoroké) 200 frt, ez Professor, 7. a logikusoké 200 frt Professor, 8. a philosophusoké 135 frt, Professor, 1732-ben l. a 98. lapon, 1742-ben l. a 101. lapon, 1764-ben l. a 107. lapon, 1766-ban l. a 180. lapon, 1784-ben l. a 122. lapon, 1793-ban l. a 128. lapon, 1794-ben lásd a 129. lapon, 1806-ban l. a 137. lapon, 1810-ben l. a 142. lapon, 1814-ben l. a 146. lapon, 1815-ben l. a 148. lapon.

A készpénzfizetéshez természetesen mindenkor hozzászámítandó: a tandijosztalék, a névnapi ajándék, lakás, vagy lakásdíj, egy kis kert vagy szántóföld és fa stbi.

Az eperjesi ev. ker. Collegium tanárainak fizetései az 1826-diki Canonica Visitatio idejében.

1. A *Rector Professor egyuttal Theologiai Professor* fizetése volt. Szabad lakás az Árok-utczán s a lakás melletti félkert, egy köblös káposztás föld a gymnastikai telken, készpénzben állandó fizetésül 200 Rfl és fizetés emelésül 100 bécsi forint. Azonkívül az ifjuság által fizetett, az ifjuság számával változó jövedelme volt: a) a beirási díj, b) tandij osztalék, c) Temetések alkalmával osztalék, (díj) és c) névnapi ajándékok.

2. A *bölcsészet tanára*. Ugyanilyen fizetést és díjakat, osztalékot kapott, kivéve az a) alattit.

3. A *jog tanára* kapott a hallgatóitól névnapi ajándékot. Ez mint előszóval való közlés után tudom 2000 váltó forintig is emelkedett. (Hörk.) Rendes fizetése, díja nem volt.

4. A *Rhetorika = ékesszólástan tanára*. Szabad lakáson és az Alumneum melletti félkerten kívül, káposztaföldet 200 frt (Rfl) állandó fizetést és 100 frt fizetési pótlékot, tandijosztalékot, névnapi ajándékot, temetési díj osztalékot kapott.

5. A *syntaxisták tanára* szabad lakáson, káposztaföldön, állandó 120 Rfl fizetésen, 60 frt fizetés pótlékon kívül, szintén részesült a tandijosztalékban, névnapi ajándékban, temetési díjosztalékban.

6. A *Grammatisták tanára* szabad lakáson, káposztaföldön 80 Rfl fizetésen, 40 Rfl fizetési pótlékon kívül, ugy mint a többiek, kapott tandijosztalékot, névnapi ajándékot és temetési díjosztalékot is.

A tanárok fizetésének felsorolását 1832-ből l. a 167. lapon. 1849-ből a 188. lapon. 1852-ből a 193-ik lapon.

Az 1861-diki Can. Visit. jkv 68. lapja szerint a tanárok fizetése azon évben a következő volt: a *theologiában* a dékán tanár 1050 frtot, a theol. tandijak s bizonyítvány díjak felét kapta, a 2-ik 735, a 3-ik 730 frtot és a két utóbbi a tandijak egy-egy negyedét; a *főgymnasiumban* 3 tanár 630 forintjával, egy 735 frt, egy 500 frt; az *algymnasiumban* 2-tő 525 frt, 2-tő 441 frt és egy 360 frtjával. (A pedellus fizetése 126 frt.) Az 5 felgymn. tanár a felgymn. tandij $\frac{1}{3}$ -ában osztozott; (egy-egy $\frac{1}{15}$) az *algymn.*

tanárok pedig az algymn. tandij $\frac{1}{3}$ -ában. Azonkívül kaptak egy kis káposztás földet, 2 öl fát; kettő a ker. pénztárból 42—42 frt.

Az 1885-diki Can. Visit. jkv. szerint a tanárok fizetései, a *jogakadémiában* egész évi 1—1 óra után 70 frttal számítva, 3-nál 980 frt, 1-nél 1050 frt, egynél 910 frtot tettek, a rendkiv. tanároké e szerint 280, 140, 70 frt. A rendes tanárok a tandij 50%-át osztották el egymás közt; a *theológián* a rendes tanárok 1200 frtot kaptak és 2 öl fát és a tandij $\frac{2}{3}$ -ában osztottak, a segédtanárok pedig 600—600 frtot; a *gymnasiumban* 2 tanár 805, 2-tő 700, 4 tanár 684, egy 350, a kisegítők 265, 106, 84 frtot; mint fentebb elsoroltuk a r. tanárok tandijosztalékot, fát és káposztásföldet is kaptak; a *tanítóképzőben* 3 r. tanár 1100 frt. A zenetanár 250 frtot.

Tanári fizetések 1895-ben: a) a theológián 1100 frt, szálláspénz 300 frt = 1400 frt; b) a jogakadémián 1000 frt, szálláspénz 200 frt és tandijosztalék 300 frt = 1500 frt; c) a főgymnasiumon 1200 frt, szálláspénz 250 frt = 1450 és 10-ed éves korpótlék 100 frt; d) a tanítóképző intézeten 1100 frt, szálláspénz 200 frt = 1300 frt.

b) *A collegiumi tisztviselők fizetéseiről*: A coll. felügyelői, curatori, aedilisi, orvosi, ügyészi állás mindenkor »nobile officium« volt, díj nélkül.

A coll. igazgató eleinte a beírási és a bizonyítványi díjakat kapta, melyek változók valának. Később azokon kívül 100 frttal magasabb fizetést a többi tanároknál. A többi tanár hivatalnok némi csekély pótlékot.

Coll. igazgató fizetése 1861-ben 210 frt; az alumneumi ephorus díja ugyanez évben így van körülírva: »Fáradozása fejében nyer évenként 2 öl tűzifát, melyet a várostól kiváltania kell, 3 köből búzát, 3 köből rozst és 2 köből árpát.« (1861. Can. Vis. jkv. 63. l.) Az 1869-dikét lásd a 231. lapon. 1885-ben a tisztviselők fizetése következő volt: a Szirmay könyvtár őreé 126 frt, a coll. igazgatóé 200 frt (míg külön gymn. igazgató nem volt, 1884-ig 400 frt) és 2 öl fa a várostól; a gymn. igazgatóé 200 frt; a tápintézeti gondnoké 100 frt és 2 öl fa a várostól; a coll. pénztárnoké 150 frt; a coll. jegyzőé 50 frt; a coll. könyvtárnoké 50 frt; a coll. muzeum öröké 25—25 frt. És ez lényegében így maradt a mai napig. 1886-tól a theol. dékánja 100 frt, 1893. óta a jogikar dékánja 100 frt, 1887. óta a tanítóképző int. igazgatója 50 frt tiszteletdíjat huz. Legujabban (1894.) a gymn. igazgató a coll. pénztáros és a coll. ephorus tiszteletdíja emeltetett 50—50 frttal.

c) *a pénztárakról*: 1. *A collegiumi pénztár*. A coll. pénztár sorsát, felnövekedését, lefogyását és ismét gyarapodását a történet folyamán bőven ecsetelvén s közbe-közbe (l. a 188—233-dik lapon) szám szerint is feltüntetvén, most csak azt jegyezzük ide, hogy a) az 1861-dik évi Can. Vis. jkv. 52-dik lapján kimutatván, miszerint a Collegiumnak a saját alapjától megkülönböztetett u. n. »kezelési alap«-pal (Tápintézeti, ösztöndíj, könyvtári, kórházi stbi alap) együtt s a collegiumi boltokat 11 ezer forint tökének véve 72.441 frt 96 krnyi alapja és 1473 frt 77 $\frac{1}{2}$ krnyi hátralék követelése van, kiemeli, hogy tehát »harmadfél-szer annyi a vagyona, mint Stolcz lelépésekor (1852.) és majdnem hétszer annyi mint az 1826 ki Visitációkor taláztatott — az évenkénti 692 frt 58 kr. kerületi segélyen kívül;« — továbbá hogy b) az 1885-ki Can. Vis. jkv. már a Collegium

összes vagyonát ekképen tünteti fel: 1. Ingatlan 82640 frt virtualis 3000 2. Értékpapirokban 8143 frt, 3. Betáblázott kötvényekben 42552 frt 63 kr. és virtualis 2000 frt, 4. Be nem tábláz. kötv.-ben 6536 frt 91 kr., 5. Aláírási iven 1685 frt, 6. Pénzintézetekben 53.914 frt 77 kr., jogi alapokban 29783 frt 75 kr. tehát összesen 225.225 frt 06 kr. és 5000 frt virtualis vagyona van. Ezen 5000 frt »virtualis«-hoz járul a Pulszky Imre-féle végrendeletben hagyott 10 ezer forint »virtualis« vagyon. Ezen 225.225 frt 06 krnyi vagyonból: 1. A tápintézeté volt 17.688 frt 13 kr. és 1000 frt virtualis, 2. az ösztöndíj alapé 19.618 frt 19 kr. 3. a coll. kórház-é 1177 frt 77 kr., 4. a Czukker-féle alapé 2446 frt 98 kr., 5. a coll. könyvtaré 500 frt, 6. a Szirmay könyvtaré 4200 frt, 7. a magyar nyelv-művelő köré (»Magyar Társaság«) 455 frt 62 kr., 8. a joghallgatók segélyegylete-é 3604 frt 93 kr., 9. a Meczner $\frac{1}{3}$ és Radvánszky $\frac{1}{2}$ alapé 2790 frt 73 kr., 10. újabb alapítványoké 5500 frt, 11. az építési alapé 4550 frt 68 kr., 12. közös pénztaré 200 frt, 13. rajz- és szépírási alap-é 354 frt 92 kr., 14. az ingatlanok értéke 67.381 frt 82 kr. és 3000 frt virtualis, 15. a jogi és gymnasiumi pénztaré 94.785 frt 29 kr. és 1000 frt virtualis; végül, hogy a) a coll. vagyona az 1894/5-diki „Értesítőben“ következőleg van feltüntetve:

Fekvő vagyona, mely egykor oly tetemes volt, mert hiszen a Nebest féle 1669. Haász-Tabajdy féle 1673. és Kux-féle házakból, Mochnya és Kajata falvakból 1686. és a tokaji-mádi szőlőhegyeken két nagy, Tököli Imre által adományozott szőlőből állott, ma a collegiumi épületen kívül, melyben jövedelmező boltok vannak, Kollmann Frigyes-féle legátumon (egy szép nagy botanikus kert) és Tahy-féle két szántóföldön kívül, egyedül a téli tornahelyiségből, (Kux-féle ház telkén), a convictusi épületekből (Haász-Tabajdy-féle ház) 1673-ból, később mint Dessewffy Tamás hagyománya 1752. és a nyári tornahelyiség mellett elterülő, egykor a külvárosra szorított eperjesi ev. egyházak telkét alkotott, több részletre (tanári kertek) osztott kertből, telekből áll, úgy, hogy a tanítóképző-intézeti internátus (bennlakás) is azok mellett, az eperjesi ev. egyházak épületeiben van elhelyezve.

Pénztökeje 1894. év végével a következő: 1. Közös, u. m. collegiumi tőke-alap (közte ösztöndíj-alap 24,517 frt 33 kr.), 89,017 frt 28 kr.; 2. a theologia alapja 42,425 frt 38 kr.; 3. a jogakadémia alapja a Sáros megye által átengedett 16 ezer frtnyi, Dessewffy Arisztid-alapon kívül, melynek csak kamatait élvezi, 20,441 frt 29 kr.; 4. a gymnasium saját alapja 74,463 frt 82 kr.; 5. a tanítóképző alapja 112,117 frt 21 kr.; 6. a Convictus alapja 36,370 frt 65 kr.; 7. a Szirmay-könyvtár alapja 4253 frt 91 kr. és 8. azonfelül az egyes intézetekben fennálló egyesületek, körök, segélyegyletek és társaságok alapjai külön (6558 frt 46 kr.)

1896-ban a pénztárnoki mérleg-számlán következőképen van összeállítva: **Mérleg-számla 1896-ból.**

Cselekvő. Betáblázott kötvényekben 113902 frt 98 kr. 2. Ezek kamathátraléka 4889 frt 42 kr. 3. Be nem táblázott kötvények 2311 frt 61 kr. 4. Ezek kamathátraléka 158 frt 68 kr. 5. Alapítóknál levő tőkék 5815 frt.

6. Ezek kamathátraléka 294 frt. 7. Törlesztendő t.-alapítványok 2301 frt. 8. Értékpapírok 90350 frt. 9. Pénzintézeti betétek 20617 frt 57 kr. 10. Előlegek 700 frt. 11. Vegyes követelések 3587 frt 88 kr. 12. Pénztári készlet 42 frt 98 kr. Összesen 244.971 frt 12 kr.

Szenvedő. 1. Jogakadémiát illető alapok 19880 frt 13 kr. 2. Meczner $\frac{1}{3}$ és Radvánszky $\frac{1}{2}$ theologiát illető al. 2858 frt 33 kr. 3. Tápin-tézeti alapok 39906 frt 11 kr. 4. Ösztöndíj alapok 25414 frt 48 kr. 5. Kórházi alap 3123 frt 49 kr. 6. Jelenik-Almássy-féle alap 13362 frt 52 kr. 7. Czuker János-féle alap 4011 frt 39 kr. 8. Rochlitz Gyula-féle alap 31650 frt. 9. Szirmay János-féle könyvtári alap 4265 frt 36 kr. 10. Coll. könyvtári alap 2691 frt 26 kr. 11. Collegiumi tartalékalap 1487 frt 99 kr. 12. Közös alapok 6800 frt. 13. Joghallgatók segélyalapja 4854 frt 42 kr. 14. Jogász dal-egylet 123.63, akad. egyesület 179.63 = 303 frt 26 kr. 15. Keczer András-féle alap 2000 frt. 16. Markovits-kör 201 frt 85 kr. 17. Főgymn. alap 70519 frt 57 kr. Főgymn. tartalékalap 7765 frt 76 kr. Főgymn. szertárak 549.32, torna-alap 147.51 = 696 frt 83 kr. Főgymn. nyugdíj-alap 2223.60, dal-egylet 179.08 = 2402 frt 68 kr. Főgymn. nyelvművelő-kör 775 frt 69 kr. Összesen 244.971 frt 12 kr.

Jegyzet. A coll. kórházról. A coll. kórházról a coll. pénztár kapcsán kell szólnunk, mert újabb időben a coll. kórház nem bir külön önálló léttel. Háza, telke más czélokra használtatott fel, alaptőkéje, ugyan külön czim alatt, a collegiumi főpénztárba kebelezetett be. Ez pedig akkor történt, midőn sz. kir. Eperjes városa a maga városi közkórházát a modern követelményeknek megfelelőleg szerelte fel és rendezte be. Azóta a Collegium súlyos beteg tanulói ezen közkórházban ápoltnak és érettek a collegiumi igazgató ellenőrzése mellett s illetve utalványára a coll. közpénztár fizeti a díjakat.

A coll. kórház magával a Collegiummal egyidejűleg keletkezett. Első helyisége magában a Collegiumban volt. A Collegiummal elveszett az is. Mikor a Collegium visszaszereztetett és illetve még a »külvárosi iskola« idején a Kux-féle házban rendeztetett be. Ez azonban lassacskán elpusztult és mivel a Collegium újra felépíteni nem birta, hagyta rommá lenni, melynek telkén azután a legújabb időben a téli tornacsarnok épült. E közben magánházakban rendeztetett be a Collegium kórházat. Így többek között 1866. s a következő években. A »tanulói kórház« tökei 1861-ben 591 frt 23 krt. 1885-ben 1177 frt 77 krt, 1896-ban 3123 frt 49 krt tettek.

A tandíjakról. Ezekről ugyan a történeti fejlődés rajzában sokszor megemlékeztünk, többek között a 109., 142., 193. lapokon, de azért szembeállítjuk egymással az 1861-ki, 1885-ki és 1896-ki tandíjakat:

1861-ben a tandíj a következő volt: új tanuló beírásért 2 frt 20 kr. Könyvtár és muzeumra 1 frt 10 kr. (régi 50 kr.) Algymnasiumiak énektanításért (kivéve az izraelitákat) 70 kr. Maga a tandíj hittanhallgatóknál 10 frt 50 kr. A falgymnasiumban 16 frt 80 kr. (izraelitáknak 20 frt.) Az algymnasiumban 12 frt 60 kr. (izraelitáknak 16 frt.) Jogászokra indítványoztatott 20 frt. Félévről szóló iskolai bizonyítvány ára 1 frt 10 kr.

1885-ben: Jogakadémián egy évre 40 frt. Theológián 10 frt 50 kr. Seminariumban nincs tandíj, csak idegenekre (más vallásuakra), de minden tanuló fizet rajzdíjt 1 frtot, kórházra 1 frtot. A főgymnasiumban egy évre 16 frt 80 kr. Az algymnasiumban 12 frt 60 kr. Ezenkívül kivévén a tanítóképző-intézet növendékeit, a többi három intézet növendékeit, hallgatói kivétel nélkül mind fizették az u. n. »kisebb díjakat«, u. m. beírásért egyszer s mindenkorra 2 frt 20 kr. Iskolai alapra 1 frt, könyvtár és muzeumra első ízben 1 frt 10 kr., azután évenként 50 kr. Az algymnasiumban szépírási és énekdíj 70 krt. Tornászatiért évenként 50 kr. Tanulói kórházra évenként 30 kr. Rajzdíjt az algymnasiumban 1 frtot. Programért (Értesítő) 30 krt; a jogászok ezen felüli szervezetért 20 kr. Indexért 20 kr. A gymnasiumban a bizonyítvány díja 1 évi 1 frt, a jogon elbocsátó biz. 1 frt, a theologiai semesterenként 1 frt 10 kr, a tanítóképzőben csak a bélyeg díja, melyet külön fizettek a 3 más intézetben is. Iskolajárási bizonyítványért jogász és gymnasista 50 krt és bélyegdíjt, theologus és seminarista csak bélyegdíjt fizetett.

1896-ban: a) A theológián első ízben összesen 15 frt 90 kr. utóbb 3 frt 10 krral kevesebb. b) A jogakadémián első ízben összesen 52 frt, utóbb 2 frt 40 krral kevesebb. c) A főgymnasiumban mindenkor 25 frt 50 kr. d) A tanítóképző-intézetben csak beírási díjak 7 frt, más kerületbeliek és más vallásuak 12 frt, azonkívül vizsgadíj 12 frt, más vallásuakra 20 frt. Bizonyítvány díja mind a 4 intézetben egy évi, jogászoknál »elbocsátó« vagy végbizonyítvány 1 frt és a bélyeg díj.

2. A kerületi pénztár. Eltekintve azon sok, a történet folyamán különösen az 1804-ik év körül, (l. 133. s. k. 1) feltüntetett segítségtől, melyben az ev. tiszai kerület az eperjesi Collegiumot részesítette és eltekintve attól, hogy hosszú éveken keresztül azt 692 frt 58 kr. évi segélylyel látta el, (1861-ki Can. Vis. jkv. 52. l.) úgy, hogy a Collegium valóban »kerületivé« lett ilyen értelemben is; fel kell még említenünk, hogy valahányszor a Collegium megszorult pénzbeli tekintetben, az ev. tiszai kerület mindig ott volt a maga segítő, sokszor életmentő támogatásával, a mit a »garasos adó« története is bizonyít, (l. 190. l. és 201. l.) és főképen azt, hogy legújabbban az érdemes tanároknak adott évi 42—42 frtnyi ugynevezett »kerületi adóját«-n kívül az 1894-ben 42.425 frt 38 kr. alappal bíró coll. theológiának és 112.117 frt 21 kr. alappal bíró coll. tanítóképzőnek teljes fentartását is magára vállalta és azonfelül a coll. jogakadémiának 1892. szept. 1-jétől évi 1000 frt segélyt nyújt. Ebből látjuk, hogy a ker. pénztár a Collegiumnak egyik hatalmas támasza.

3. Államsegély. Hatalmas támaszává lett azonban a Collegiumnak, illetve a Collegium főgymnasiumának, az államsegély. Államsegélyért a Collegium a multban is gyakran fordult. De sikerrel csak az 1883. XXX-ik t. cz. alapján. E törvény alapján 1886. jan. 1-jétől évi 8700 frt államsegélyben részesült. Előbb már, mintsem ezen összeg folyóvá lett téve és azontul is, hol 1 ezer, hol 2 ezer, hol 4 ezer, hol 1300 frt rendkívüli segélyt is kapott az állampénztárból. Ezen rendes évi segély 8700 frtról 10 ezerre s úgy tovább emelkedett. 1896-ban már 13 ezer frtot tett az.

4. *Eperjes város segélye.* Végül hatalmas támasza lett a Collegiumnak »újra«, mert hiszen egykor ő tartotta fenn, Szab. kir. Eperjes városa; régi időtől minden coll. tanárnak évenként 2—2 öl, a coll. intézeteknek (coll. fűtés, alumn., tanítóképzői internatus) 8—10 öl fát, 1868-tól a Collegiumnak évi 339 frt 72 krt ad s a coll. jogakadémiának fentartásához 1877. jan. 10-dike óta évi 1000 frttal járul. S a mennyire szegénységtől telik, mert Eperjes városa — »per notam infidelitatis« — elszegényedett, mindenkor készségesen segíti a Collegiumot.

Jegyzet: Ezen a Collegium pénzügyeiről szóló részt — az 1861-dik évi Can. Vis. jkv. 55. l.-jának pár szavaival zárjuk be: »A coll. pénztárnak a Gusztáv Adolf-Egylet mellett legnagyobb pártfogói: Jakobs Ottokár, ki 1853. óta évenként legalább 100 p. frtot adott a Collegium szükségleteinek fedezésére, Malatinszky Ferencz, Bánó József, Keczer Tamás stbi. Håthatósan, évenként 100 p. frttal segítették a Collegiumot, míg éltek, Szirmay Hugó s Trangous József s a városok közül: Nyiregyháza, Dobosina, Göllnitzbánya, Kassa, Eperjes városa stbi. Ezeken kívül igen számosan, kiknek nevei a Collegium emlékkönyveiben örök emlékül feljegyezték.«

Kiegészítés.

A) A coll. »Magyar-Társaság.«

A coll. »Magyar-Társaság« a Széchenyi 1825-ki fellépésével kezdődő nagy nemzeti fellendülés hatása alatt keletkezett. 1827. őszén Nemessányi Károly miskolczi származásu jogásznak, akkor Pulszky Ferencz nevelőjének buzdítására, Greguss Mihály bölcsélet-tanárnak támogatásával, közadakozásból könyvtárt alapítottak és 1828. tavaszán olvasó-társasággá szervezkedtek a Collegium lelkesebb ifjai. Ezen olvasó-társaságból lett a coll. »Magyar-Társaság.« (L. 160. l.)

1833-ban valóságos önképző-körre fejlődik, mely a magyar nyelv s irodalom megismerése és művelése mellett az alkotó, bíráló és előadó tehetség fejlesztését tűzi ki feladatul. Ebben nagy érdeme van Székács Józsefnek és Sárossy Gyulának, a kör kiváló két tagjának. Az utóbbinak munkája a társaság alapszabályai is, melyeket több más hasonló kör is mintául elkért és felhasznált. A társaság országszerte figyelmet keltett. Vörösmarty, Bajza, Czuczor, Döbrentey, Toldi üdvözlők. Tagjai közül kiválóbbak a két előbb említett költőn kívül: Vachott Imre és Sándor, Szakál Lajos, Haan Lajos. A Lovassy László-féle mozgalom hatása alatt a kormány félelemmel tekint minden ifjúsági egyesületre, úgy hogy a társaság 1837. elejétől két évig szünetelni volt kénytelen.

1839—1848-ig volt a társaság fénykora.

Kiválóbb tagok voltak: Lisznyay Kálmán, Kerényi Frigyes, Greguss Ágost és Gyula, Hunfalvi János, Irányi Dániel, Máday Károly, Bánó József, Péchy Tamás. Elnöke többnyire Vandrák András a nagyhirű tanár és író volt, a kinek igen nagy érdemei vannak a Collegium és abban a nemzeti szellem s nyelv művelése körül.

1845. április 26-án Petőfi Sándor mint vendég elszavalta a körben a »Szép Ilonkát, május 4-én Tompa Mihály a Garay »Kont«-ját.

1849—1858-ig formailag szünetelt a kör; jegyzőkönyveket nem vezetett, bár könyvtárát használta s bizonyos kisebb körű működést is fejtett ki.

A nyomás enyhültével a társaság új életre kelt s váltogatva Vandrák András és Herfurth József elnöksége alatt működött.

1867-ben az akadémiai ifjak kiváltak s megalakították külön »Kölcsy kör«-üket, úgy hogy a társaság a gymnasiumi ifjuság gyengébb vállaira maradt.

1871-től Otrókocsi Végh Dániel elnök vezette a társaságot. 1878. május 25-én fényesen megülte a társaság fennállásának 50 éves jubileumát. Ez alkalomból fentnevezett elnök érdekes megnyitójában vázolta a kör félszázados történetét. Az 1887. május 6-iki nagy tűzvészben a társaság is kárt szenvedett irományaiban.

Azóta is lelkesen, hazafias és szabadelvű szellemben működik a kör, ha nem is a régi fénynyel s dicsőséggel. Ujabban elnökei Hörk József, Albert József, dr. Serédi P. Lajos és dr. Szigethy Lajos tanárok voltak.

A társaság híven őrzi levéltárában régi jegyzőkönyveit s érdemkönyveit. Képzelné lehet, mily lelkesítőleg hat a társaság tagjaira, midőn érdemkönyvében olyan írók és költők ifjúkori zsenyéit olvashatják, kik azután később, a mit itt kis körben nem egészen dicstelenül kezdettek, künn az egész nemzet színe előtt folytattak teljes dicsőséggel.

Nemes büszkeség és a haza s nemzetiség ügye iránt való rajongó szeretet ébred fel minden gyermekében a mi eperjesi Alma materünknek, ha látja, hogy itt gyúlt lánggra sok ifju lélek, mely azután egy egész hazát ragyogott be fényével. (1894/5-ki coll. »Értesítő« 97—98. 1.)

B) A coll. »Markovics Kör.«

A Collegium egyes tanulói már régebben alakítottak volt magok között ideiglenes alapszabály nélküli köröket a gyorsírás megtanulhatása és terjesztése czéljából és már az 1864-dik évben létezett is egy gyorsíró kör tanár-elnök vezetése mellett. A fentebbi czim alatt a gyorsíró kör azonban csak az 1869-dik évben alakult meg.

1869 óta csak a Markovics-féle Gabelsberger rendszerű gyorsírás terjesztése a cél. Több mint 30 évi élete alatt igen sokat tett a kör a gyorsírás terjesztése körül nemcsak azáltal, hogy tanfolyamokat rendezett s tartott fenn, hanem kiválóan azáltal, hogy könyvtárt létesített s kézi és egyéb könyveknek a tagok közötti kiosztása által lehetővé tette a legszegényebbeknek is a gyorsírás megtanulását. Az évközi s az iskolai évek végén pályadíjakkal összekötött versenyírás rendezése által folyton élesztette s ébren tartotta a gyorsírás iránti érdeklődést.

A kör tagjai lehetnek a főiskolai mind a négy tanintézetnek tagjai, azonban azzal a megszorítással, hogy a főgymn. tanulók csak a 4. osztálytól fogva léphetnek be tagokul. A tagok lehetnek rendesek és pártolók; országos hírű s kiváló érdemekkel bíró férfiak a kör tiszteletbeli tagjaivá választhatók. Tiszteletbeli tagja a körnek ez idő szerint Bodogh János, a magyar gyorsíró egyesület vezető igazgatója.

A kör könyvtára 167 kötetből, pénzbeli vagyona 265 frtból áll. Elnökei közül említendők: Bancsó Antal, Hörk József és főleg Mayer Endre. Előadói közül: Mayer Endre, Friedrich Zsigmond, ifj. Hörk József a gyorsírás okleveles tanára, Wallentinyi Aladár, Kázsley Béla.

C) „Coll. gyámintézet.”

A collegiumi »Gyámintézet«, bár már régóta létezett és árasztotta áldását a coll. ifjuságra s a segélyre szorult ev. egyházak és intézetekre, csak 1893 szeptemberében szervezkedett, megválasztván elnökéül Hörk József coll. igazgatót, pénztárosául: Husz Ármin coll. főgymnasiunai tanárt, jegyzőjéül dr. Serédi P. Lajos collegiumi főgymnasiunai tanárt, majd annak eltávozása után, dr. Sarudy Vilmos jogtanárt.

* * *

1. *Jegyzet. A Collegium szervezetéről.* A Collegium szervezete ugyan a fentebbiekben, a történeti fejlődés folyamán többször fel van tüntetve, de befejezésül még egyszer ide csatoljuk a lehető legrövidebb vonásokban.

A Collegium élén állott az ősi pártfogósági közgyűlés és az 1892-ik évig egy, az által évről-évre választott, ugynevezett állandó igazgató-választmány. A felügyeletet vitte egy a ker. közgyűlés által választott, ugynevezett kerületi coll. felügyelő (a régi időben »extramoenialis inspector«) és egy helybeli coll. felügyelő (inspector), a ki voltaképen a Collegium főkormányzója volt. 1892. óta, mióta a Collegium és a kerület között szerződés jött létre a Collegium fenntartására nézve, a Collegium élén áll egy felében a ker. közgyűlés és felében a collegiumi ősi pártfogósági közgyűlés által választott, 24 tagból álló *igazgató-választmány*, melynek két elnöke van (egy kerületi, vidéki és egy helybeli). A tanulmányi s fegyelmi igazgatást a collegiumi közös *igazgató* és a négy intézet külön *szak-igazgatói, dékánjai* viszik, a tanári karokkal, mint melyeknek fejei és végrehajtó eszközei. Van azonkívül egy coll. *végrehajtó* bizottság, egy coll. *pénzügyi* bizottság és egy coll. *számvevőszék*. A convictus élén áll egy *ephorus*, kinek ismét az *oeconomus* s az étkezésre felügyelő seniorok vannak alávetve. Az *aedilisi* (épületfelügyelői) és a *curatori, gondnoki* teendők ujabban a pénztárosi hivatallal egyesítették. Az iskolaszolgai állás (pedellus) 1833. óta van szereve.

2. *Jegyzet: A Collegium levéltára*, mely becses, régi okmányokat is tartalmaz, rendezés alatt áll.

O k m á n y t á r.

Bálint, a kassai jegyző az eperjesieknek Stainhofert ajánlja rectorúl 1521.

(Cub. II. Loc. V. Fasc. A.)

Czim: »Den Namhafftigen Weyssen Herrn Richter vnd Rattmann der Statt Epperies, meynen beszunder erhaftigenn Herrenn.«

»Meynn willign dynst alletzeyt zew vor. Namhafftige weysse Herrn, meyne Erhafftige gunstige Herrn: Ich byn In dyssen nachst vorschynen tagn durch etliche underricht worden, wye das E. N. W. sulde geforschet haben unb cyn szulche Person, dy zew vor angott dem almechtign zew lobe und E. N. W. Statt tzw eren, Ewere Schule, dye ytzund villeycht keynen Regyrer nicht hatt, vorwesen möchte. Szo hatt myr geschrybn meyn gutter freundt Sebastianus Steynhofer, Meyster In den szyben freyen Kunsten, ytzund zew Crackaw wonhafftyg, mych byettend, wo ich möchte Erfaren Indert yn eyner Statt, do dy Schule ledyg des regyrers oder vorwesers were, das ich es Im tzw wissen thete, wolde sych weyter muen, das er dye selbig durch gutter leuthe furbethe erlangn möcht. Darumb bytte Ich E. N. W. myt bessundern fleyss, als meyne erhafftige Herrn, wolt vor wegen meyner dyenst, mych eyn antwort lassen wissen, was E. N. W. meynng seyn wyr In der szachen. Ich hoffe genannter Magister Sebastianus wyr E. N. W. gefallen, wen er ist gutter frummer sytten, wol personyrt, und gelarth, wber das auch ey gutter szynger, vnd eyn schöne Stimme hatt, als den E. N. W. von anderen auch wol derfaren mag. Das wyl ich alletzeyt omb E. N. W. vnvordryszlich zew vordynen, nicht vergessen. Und do myt Spare gott E. N. W. alle gesundt. Dat. zew Casscha am donerstag vor Letare Im 1521 Jar.«

Valentinus Statschreybr

zew Casscha, E. N. W.

guttwilliger dyener.

A reformáció kori első eperjesi Rector Mag. Sebastianus Stainhofer levele:

(Erős fehér hártyszerű papiros, papiros-szelet alá nyomott pecséttel, melyen ezen monogramm áll: S. T. E.)

Czim: »Den Namhafftigen weysen Herrenn Richtter und Rath der Statt Epperies, meinenn besundern günstigen Herrn und frewndenn.«

„Gantz freuntlichenn grues und alles guttes ewr Namhaffttigen Weys-haytt zuvorann, alle tzeytt mitt muglicher dinstbarkeytt. Ewer Namhaff-

II.

tigenn W. ist kund und onzweyfel in frischer gedechtnuss, das ich in der letztten Stund do ich hab übergeben und gelassen dy Stattschreiberey, gemeldett vor einem N. ersamen W. Rath und gantzer gemayn dy selbig Zeytt versamlett, wye mir noch an meinem verdinneten zugesagkten verhayssen eydlon der schul halben, noch schuldig wer fl neundtthalbenn dolselbs angesagtt söllich schuld nichtt zu erlassen, sunder mitt recht zu seyner Zeytt suchen zu erlangen, wie wol ich gentzlich achtt und dar vor halt, das mir söllicher zugesagtter lon, durch den erwirdigenn Herrnn Magistro Mathie Kunusch her zu Craca mich in ewrem namen annementt, nicht war abgeschlagenn, sunder durch ein neydisches Hertz das ist Cristann Czybner ein vervolger der frumen mir verderbtt, darnach do ich bin gen Epperies kumen, ist mir söllicher durch Mgrm Mathiam zugesagttenn lon Järlich fl 16, durch verwilligung eines E. Ratts Krefftigklich zehalden verheissenn, zw was armutt, ellend, dy selbig Zeytt bald nach dem sterbenn, der verstorbenn Knaben halben, *ich dy schul gefunden nichtt zehen schuler klein und gros*, yedoch in kurtz mitt meinem fleys, mue und arbeytt hab auffgerichtt ist ewr W. und der gantzen statt wol kund und offenwar. Aber sölliches auffrichttig zu sagen ist mir nichtt gehalden, wy wol aber mal do ich zway Jahre gedynett hett, und urlaub nam, dy selbig Zeytt wartt gefragt, was man wirt schuldig seyn, sagtt ich fl 32 — nyemantt widerredett — sölliches, sunder verheyssen mich erberlich zu betzalen und abzurichttenn. — Aber nicht lang darnach do ich zu einem stattschreiber wartt erwelt, das meinem neydischen vergeltten Hauptfeyndth ein schwere pein war, auch do darnach ein ander schulmaister wartt eingesatztt, und ich mein verdienetten lon fordertt, den ich gar hett lassen om steenn und nichts herausgenommen, alsbald wartt gutter verhayssner will verruckhtt, verkert versteet durch meinen feindtt, und wollt mir nitt mer gebenn dann fl 12 Järlich, dy selbig Zeytt genugsamlich umb sölliche ungerechtigkeytt geredett, auch Mgro Mathiae geklagtt, mir vor gutten lewten versprochen zu söllicher schuld verdinttes lons durch in zugesagtt zuhelfenn. — Mer ist mir gros gewalddt und kwrtz ungerechtigkeytt geschhehenn das erst Jar euch gedynett 1521 ist dy new muntz nitt verhanden gewesen auch nitt geschlagenn, begertt ich von einem E. Rath altt geltt auff das erst Jar, als sy mirs dann aus gerechtigkeytt, verpflichtt, vor gott schuldig warenn, hab der keins nitt kunn erlangen, also frumlich ist mein Hauptfeyndt mitt mir umgangn, hab mussen new geltt nemen, dartzu Jährlichen 4 fl abgelaugnett, mitt gewaltt abbrochenn. Ist meine dymuttig fleyssig beett an e. n. w. wollt behertzen dy Kurtz und ungerechtigkeytt, mir geschehen, auch in was Zeytt ich dye schul verlassenn, verderbtt, hab angenommen auch meinen fleys den ich alletzeytt gethan hab. Ich begeer mich nitt mitt e. w. zu hadern oder zu krigen, sunder in gutten und frunthschafft mich gegen ewrer N. W. und yetzlichen in sunderhaytt zuverhaldenn und eren. Hoff auch werd euch von wegen meines getrewen dinsts fruntlich und guttigklich finden, Hett ewer N. W. in den dingen — langst erindertt, vermanett und schriftlich besuchtt, yedoch von gelympfen wegh, auch bis her mitt vil schwarzen sachen, euch beschwertt, beladen, und bekummertt, derhalben auffgetzogenn. Ich hoff werdt erfinden, in ewer gerechtt-gutter

gottforchtig gewissenn mir söllichs verpflichtet seytt, getzewgnusz hab ich zu Handen von Mgro Mathia, mir von Im und ewr w. Järlich fl. 16 versprochen, *zway Jar und ein halb virl gedynett*, steett mir an der Hauptt-Summa aus fl neunthalbe. — Bitt ich gantz fleysigklich mitt dymutt woltt mein schreiben in gutten an nemen und mir von meinen verdynnten versprochen lon gerecht werdñ wil ich gegñ den ewren und euch verdynen, bitt umb ein guttige anttwurt. Ich bevilch mich in ewr N. W. gunst.

Zw Craco in burse Hwernsaleam am montag nachst nach Ostern 1524 (Λ)

Magister Sebastianus Stainhofer.“

(L. Cub. II. Loc. V. Fasc. I.)

Mag. Sebastianus Stainhofer levele az eperjesi biróhoz és tanácshoz.

(Pergamentszerű erős, fehér papiros S. T. E monogrammos fehér papiros-szeletbe nyomott pecséttel.)

Czím: »Den Namhafftigen Weysen Herren Richter und Rathh der Statt Epperies, meinen grosgunstigen Herren und liebenn Frundenn.«

„Mein fruntlichenn grus, willigen undertheingen dinst ewrer Namhafftigen weysheytt, als meynen besundernn gönstigen Herrn und freundenn alletzeytt zuvor

In vorigen meynenn an ewr N. W. schreibenn euch anzweyfel kuntlich und in frischer gedechtnuss als mir auch in ewren namen angezaigt mundlich, durch den N. W. Herren Hans Kramer, ewr N. W. ayd-geschworner mittbruder, sunderlichen grossen gunst gutthigkaytt, und frunttschafft gegen mir, des ich alletzeytt wo ich werd seyn in der werld gegen N. W. einem yetzlichen in sunderhaytt, und all den ewren, gantz embsigklich mitt allem fleiss, nach meinem vermögen, verdynen wil, als ewr N. Weyshaytt hatt guttigklich sich verwilligett, mir mein angestellte verpflichte schuld zw betzalen, nemlich fl. 8½, was belangent ist des erstenn Jars halbenn 1521 do noch kein neue myntz war, und ir mir altt geltt billich hett sollen geben, setz ich ewr N. W. gantz willigklich haym, wye irs machenn werd will ichs da bey bleyben lassen. — Es ist gantz mein vertrawlich hoffnung zw e. n. w. werth mich lassen genyssenn, meynes getrewen dinsts. — Ich wolltt Herrn Hanns Kramer zwen erbere wol-gelerte männer *Mgrum Achatium* ettwan ewr N. W. *prediger*, *Mgrum Casparem* ettwan ewr *schulmaister* in gegenwerttigkeytt zu augen gesteltt haben, dem wol wissenn ist, und auch mundlich gehörrt von Mgro Mathia, mir von eur W. durch in zugesaget und versprochen auff yetzlichs Jar fl. 16, wollt Herr hanns sy nicht hören, sagtt wer nicht von nöthen, hab ichs auch guttigklich da bey lassenn bleibenn. — Ich mags bey meinem ayd, und seelseligkaytt verlust erhaltten das mir sölliche Summa geltt fl. 16 von Magistro Mathia hye zw Cracca, darnach zum Epperies, durch *Martinum Meltzer* dy selbige tzeytt rattman, von dem ratt zu mir geschickhtt, auch

auffrichtigklich zugesagtt, hatt ers aber vergessen, lass ich bestan. Ist mein beett an ewr N. weyshaytt wolltt das geltt überanttwurttten Herrnn *Jörgen Vernerio Ewrem stattschreyber* wirtt wol wissenn wo ers hin schaffenn soll, damitt bevilch ich mich in ewr N. Weyshaitt gunst und lieb, und bitt ew. N. W. gantz dymuttigklich woltt mein schreiben in gutten willenn an nemen. — Zw Cracca am 11 tag May 1524 (152. Λ Λ)

Ewrer N. W.

Gantz williger

Magister Sebastianus Stainhofer.

(Cub. II. Loc. V. Fasc. I.)

Emlékirat

az eperjesi ev. Collegium megalapitása ügyében. (1664 körül.)

Tituli seu Puncta *I. De Lycei Fragarii Denominatione* et cum aliis Scholarum formis Collatione. *II. De Lycei Fragarii Constitutione*, ubi I Ordines et Metae Discentium in genere II In specie Ordinis Primi. 1. Meta ejusque tum Ergon tum Parergon 2. Revolutio Discipularum atque Tractatum. 3. Dies et Horae Competentes (1.) Lectioni et Professioni (2.) Disputationi, (3.) Declamationi. 4. Solennes Disputationes. 5. Examina Publica. III In specie similiter Ordinum Secundi, Tertii, Quarti, Quinti, Sexti et Septimi: 1. Meta, 2. Revolutio, 3. Dies et Horae, 4. Actus Declamatorii, 5. Examina. *III. De Potestate Judiciü seu Legibus ac Disciplina.* *IV. De Inspectione Externa Magistratus et Ministerii.* *V. De Alumnis et Chori Triplicis Musici Adjutoribus.* *VI. De Oecono suo Seniore uno ac perpetuo.* *VII. De festivitatibus ac Feriis seu Vacationibus Scholasticis Publicis.* *VIII. Lyceum tale necessarium omnino esse alicubi locorum in Hungaria.* *IX. Non esse in tota Hungaria pro ejusmodi Lyceo erigendo commodiorem atque est EPERJESINUM.* *X Futurum id esse, e re et commodo Cittis.* *XI. Negotium vero tam arduum et Toti Regno salutare Magistratum Amplissimum vacuis manibus aggredi non debere; sed tam Alumnis, de uberiore promotione ac victus ratione prospicere, quam Docentibus de sufficientibus ad se suosque honeste ac sine impedimento Laborum Publicorum sustentandos. Proventibus providere.* *XII. De Valetudine Curanda tam Docentium quam alumnorum.* *XIII. Paraenesis ad Patronos et Studiosam Juventutem cum Voto ad Deum.*

Omnia

In honorem Dei, Juventutis aedificationem ac salutis Publicae Usus.

Lycei Fragarii novi Delineatio.

Punctum Primum. De Lycei Fragarii Denominatione et cum aliis Scholarum Formis collatione. §. 1. Lycei nomine Veteri satis, et commodo, Locum indigitamus, Eruditioni propagandae consecratum. Lykeion enim

dicta olim est Aristotelis Schola in qua ambulantes disputabant Peripatetici. Nomen accepit ab Appolline Lyceo, cui sacrum fuit uti Autor est Lucianus de Gymnasiis. Ciceronis quoque Gymnasium in Tusculano Lyceum nuncupabatur: uti patet e libro Primo de Divinatione. Tandem Gymnasium quodcumque, seu Locus colendis Studiis destinatus, eo gaudere coepit nomine.

§. II. Plenius, ut capiat mens nostra, ostendendum quibus in rebus a Formis aliarum Scholarum haec nostra differre debeat.

Primum, non Academia esse debet ei Generis cujus in Germania, Hollandia, Gallia. Italia aliisque Regnis Exterris habentur complures, imo plurimae. Id n. (empe) optare fortassis licet, sperare in Hungaria sic stantibus rebus, non licet. Nec expedit forsitan; nisi quam sibi sumit Licentiae Juventutis Academicæ, serio magis, ac validiori molimine obviam eatur.

Deinde nec Gymnasium esse debet Academicum quale Stetinense in Pomerania, nec non Dandiscanum in Borussia, itemque Coburgense inter Francos. Namque et ejus apparatus, tum qua numerum et excelentiam Docentium, tum qua coeteras commoditates ac necessitates, splendidior est quam ut expectare illum ab Hungaris nostris quis audeat.

Sed nec Paedagogium seu Collegium Ducale quale Misnense Grimense, Pfortense alia que similia. Tum quia et haec ipsa apparatu et commoditatibus apud nos haud sperandis gaudent; tum etiam ob studiorum angustiam, cum ea ultra Disciplinas instrumentales ob Academicarum propinguitatem ordinarie vix progrediantur, quod ipsum non esset ex re Hungariae nostrae, nec pro necessitatibus ejus sufficeret.

Multo minus Gymnasium ejus generis quae in Hungaria pro celebrioribus habentur, satis facit instituto nostro. Maxime propter Mathescos neglectum: quae si ullae aliae Disciplinae in culcanda Juventuti sedulo, multis de Causis est. Etiam ob historici Studii intermissionem. Tum vero propter Confusionem studiorum porsus deplorandam.

Minime autem omnium Schola Trivialis ad institutum facit.

Sed vero Lyceum instruendum est.

Forma Scholae, Docentium numero perexiguo ac Studiorum varietate, ordine et usu longe maximo conspicua. In qua studia Academica sine Academico strepitu propemodum universa nervose ac methodice, intra Trium Annorum curriculum pertractentur et absolvantur, Cujus haec Facies, hic Apparatus esse debebit, quem ostendit.

Punctum Secundum.

De Lycei Fragarii Constitutione.

Primo.

Ordines discentium ac Metae eorum in Genere.

Primus Ordo esto: Theologorum, Philosophorum et Mathematicorum.

Secundus Ordo Oratorum et Poetarum Provectorum nec non Historicorum.

VI.

Tertius Ordo Oratorum et Poetarum Incipientium nec non Grammaticorum Absolutorum.

Quartus Ordo Grammaticorum Incipientium.

Quintus, Sextus et Septimus Ordo : Scribentium, Legentium, Syllabizantium et Alphabethariorum.

Habito in Ordinatione respectu non Actatis, Barbae, Staturae aut Conditionis sed Probationis, Eruditionis ac Diligentiae.

Secundo.

Ordo Discentium Primus In Specie ejusque 1., Meta ubi Ergon.

Theologia, Philosophia et Mathesis, Nimirum *In Theologia* :

1. *Fundamenta exquisita Theologiae Didacticae*. Ad eaque omnium Fidei Articulorum, per Locos certos nervose dispositorum, quo ad Thesin, proba Cognitio, ejusdemque Probatio ac Demonstratio.

2. *Fundamenta Theologiae Polemicae* : adeoque Infidelitatis Gentilis Mahumendanae, Judaicaeque, Haeresium item praecipuarum ac Syncretismi quoad Articulos Controversos, cognitio ac lustratio per Thesin seu nudam ac perspicuam et Categoricalam Controversiae propositionem ; Ecthesin seu Theseos per enucleatum Controversiae Statum, aliasque notas necessarias expositionem. Catathesin seu Theseos ex Fundamentis solidis deductionem et confirmationem ; denique Antithesin seu adversae sententiae tum Authores et antesignani, tum fundamenta putatitia cum Elencho seu redargutione.

3. *Fundamenta Theologiae Moralis* quo ad praecipuos Conscientiae Casus.

In Philosophia.

1. Fundamenti loco *Filum Labyrinthi*, seu Lux et Cynosura Mentium Universalis, Cognoscendis, Expendendis et Communicandis universis rebus Iter commonstrans.

2. *Fundamenta Physicae seu Doctrinae de Natura* tunc cognoscenda tum Arte tractanda, ex apto magno Naturae seu Mundi, exquisito Sanae rationis seu Mentis ac in exhausto ipsius Dei Libro seu Fonte hausto.

3. *Fundamenta Pneumaticae seu Doctrinae de spiritibus*.

4. *Fundamenta Metaphysicae* seu Doctrinae eorum, que communia sunt omnibus omnino rebus.

5. *Fundamenta Ethicae* seu de Consequenda in Mundo Beatitudine, qua vir bonus gaudere possit.

6. *Fundamenta Oeconomicae* seu de Consequenda Beatitudine Domestica qua Bonus Pater-Familias cum suis frui queat.

7. *Fundamenta Politicae*, de Beatitudine qua Bonus Civis seu ex Imperantium seu Obedientium ordine in Republica frui possit.

In Mathesi.

1. *Fundamenta Generalia Matheseos* de Quantitalis Natura, Varietate, Affectionibus, et quae eo spectant cum Generali Disciplinarum Mathematicarum distributione.

2. *Fundamenta Arithmeticae Triplicis, Vulgaris*, quae in usu Communi ac Civili occurrit; *Cossicae* seu Algebraicae, quae in Geometricis aliisque Disciplinis ex Geometria non nihil in usum suum trahentibus nec non solvendis Abstruictissimis quaestionibus Aenigmaticis subsidia praebet; ac denique *Logisticae* seu *Astronomicae*, quae in Computandis siderum motibus ac Temporum dimensionibus adhibetur. Omnia v. (vero) in Ordine prae primis ad reliquas disciplinas Mathematicas.

3. *Fundamenta Geometriae* seu Scientiae de Quantitate Continua, Linea nimirum, superficie et Corpore Mathematico, Varietate ejusdem Affectionibus, et structura Omnigena: in ordine maxime itidem ad reliquas Disciplinas Mathematicas.

4. *Fundamenta Trigonometriae* seu de Solutione Artificiosa Triangulorum ac investigatione Quantitatis in Angulis seu Rectis seu Obliquis, ac Sineris Triangulorum seu Planorum seu Sphaericorum, in ordine similiter ad reliquam Mathesin.

5. *Fundamenta Geopaesiae* seu Rationis mensurandi Longitudines Latitudines et Altitudines ac Profunditates in Turribus, Fossis circum muralibus, Muris, Domibus, Fontibus, Fluminibus, Agris, Hortis, Pratis et similibus ad usum Vitae communis.

6. *Fundamenta Astronomiae Sphaericae* seu ostendentis motum Stellarum Communen seu Nyxthémerinon quem Astronomi primum vocant, viginti et quatuor horis absolutum; ejusque Demonstrationem per Circulos varios varias iterum Affectiones circa motum istum occurrentes. Addita simul Astrognosia seu Ratione Cognoscendi denominationes, situm, Colorem Magnitudinemque Singularum, Stellarum tum ex Instrumentis ad eum usum excogitatis, tum ex ipso Coelo.

7. *Fundamenta Astronomiae Theoricae* de motu Planetarum nec non Stellarum Fixarum proprio, Affectionibusque ejus variis, puta Conjunctionibus, Oppositionibus adeoque etiam Phasibus, Ecclipsibus item Parallaxibus Refractionibus et quae eo spectant.

8. *Fundamenta Chronologiae seu Doctrinae Temporum*, quoad Minuta Horas, Dies, Menses, Annos, Lustra, Secula etc! Item Cyclos varios, Periodos, Aeras Epochas, ac denique varia variarum Gentium Calendaria.

9. *Fundamenta Geographiae* seu Doctrinae de Globi Terreni dimensionibus, Partibus, variis in eo Zonis, Climatibus, item Maribus, Insulis, Continentibus, itemque Regionibus, Provinciis, Urbibus, Incolis ac non distantis locorum a se invicem, rebus in iis maxime notabilibus et aliis ad Globi Terreni cognitionem spectantibus.

10. *Fundamenta Gnomoniae* seu Doctrinae de Conficiendis omnis generis horologiis Sciotherilis, pro quolibet superficiei seu Plano seu Sphaerico radiis solis aut alterius Stellae obvio posito.

11. *Fundamenta Opticae* seu Doctrinae de visibilibus Objectis, visionis modo, corrigendis vis, Fallaciis, supplendis destitutionibus, per specula, per spicilla, Tubos etc.

12. *Fundamenta Architectonicae* tum civilis, hoc est Modus exstruendi aedificia Civilia, tum Publica sacra pariter ac profana varii usus; tum Privata juxta Graphidem, seu artificiosam per Columnas certas Ichno-

VIII.

graphicam, Orthographicam et Scenographicam, delineationem dispositionemque ac demum exstructionem cum coeteris requisitis: tum etiam Architecturae—Politico—Mechanico—Mathematico—Militaris, hoc est modus extruendi munimenta varia, Propugnacula, Fortalitia cum suis partibus et Requisitis, tum etiam munimenta Campestria omnis generis; nec non modus haec ipsa tum Oppugnandi tum Defendendi: modus Castra Metandi, Acies Militares Disponendi, Cuniculis moles ingentes invertendi et quaecunque alias ad rem militarem facere videntur. Hoc Ergon et Primi Ordinis Parergon.

Continuatio. 1. Oratoriae severioris. 2. Poeticae severioris. 3. Graecae literaturae. 4. Hebraicae literaturae. 5. Studii Historici.

2. Revolutio. *Disciplinarum atque Tractatum.*

Revolutio Disciplinarum et Tractatum Ordinis Primi erit Triemalis et quidem

1. In Theologia:

Anni Primi Dimidio. Primo Theologia Didactica secundo: Theologia Polemica Infidelitatis Gentilis Turcicae, Judaicae; nec non Photinianismi.

Anni Secundi Dimidio Primo Theologia Pontificia, Secundo: Theologia Calvinistica.

Anni Tertii Dimidio: Primo Theologia Syncretistica, secundo: Theologia Moralis.

2. In Pphilosophia:

Anni Primi Dimidio: Primo Lux Mentium, Secundo Physica.

Anni Secundi Dimidio: Primo Pneumatica, Secundo Metaphysica.

Anni Tertii Dimidio: Primo Ethica Oeconomica, Secundo Politica.

3. In Mathesi:

Anni Primi Trimestri; Primo Mathesis Generalis Secundo; Arithmetica
Anni . . . Tertio: Geometria, Quarto Trigonometria.

Anni Secundi Trimestri: Primo Geodaesia Secundo Astronomia Sphaerica, Tertio Astronomia Theorica, Quarto Chronologia.

Anni Tertii Trimestri; Primo: Geographia Secundo Gnomonica Tertio Optica, Quarto Architectura Civilis et Militaris.

4 In Philologia et Historia. Id cum sit futurum Parergon Ordinis Primi, Secundi v. (vel) Ergon Revolutio ejus erit eadem, quae secundi ordinis, postea tradenda.

3. Dies et Horae Competentes.

Primo Professioni Theologiae:

☾ (die Lunae=hétfön) 7 aestiv. et 8 hybern. antemeridiem. 1. 2 pomeridie: 2, ♂ (die Martis=kedden) 7 aestiv. et 8 hybern. autemeridiem: 3.

Philosophiae ♀ (die Jovis=csütörtökön) ♀ (die Veneris=pénteken)
♂ (die Saturni=szombatón) 7 aestiv. et 8 hybern. antemeridiem.

Matheseos ♂ ♀ (die Martis, Jovis, Veneris) hora 2 Pomerid.

Philologiae et Historiae, eademque Ordini Secundo:

2. *Secundo Disputationi.* § (die Mercurii=szerdán) hora 7 et 8 matutina. Et quidem alternis vicibus post philosophicas binas Theologica una: ubi Duæ Disputantium Acies, Antistrophæ constituendæ, una Oppugnantium quæ erit Dimidia Studiosorum Pars, cujus Membrum quodlibet paratum esse debet ad propositas Theses Oppugnandum, pro jussu et arbitrio vel Rectoris vel Auditorum: altera Defendentium, quæ erit Altera Pars Dimidia Studiosorum cujus Membrum quodlibet paratum esse debet ad propositas Theses Defendendum, pro jussu et arbitrio vel Rectoris vel Auditorum ita ut Pars Oppugnantium unius Hebdomadis Hebdomada Sequenti fiat Defendens et contra: Moderatore ac Praeside ipso etiam Rectore. Theses e Lectionibus eadem aut proxime elapsa hebdomadae propositis depromendæ semper.

Ad eas vero Disputationes adhibendi soli Discentes Ordinis Primi quorum id erit alia inter Ergon: reliqui aderunt cum silentio, quorum id erit Parergon.

3. *Tertio: Declamationi:* ¶ (die Saturni) hora 4 Pomeridiana, ubi Duo rursus constituendi ordines septimanis alternis Vices suas permutantes: Prior Oratorum, quorum unus declamabit Orationem, Chriam, vel aliud Exercitamentum Pedestre Marte proprio elaboratum: Posterior Poëtarum quorum unus Hebdomadae sequenti declamabit itidem Exercitamentum quoddam Poëmaticum seu numeris adstrictum ita ut quæ Pars una Hebdomada habuit Oratores habeat sequenti Poëtas moderatore utroque Conrectore.

4. *Disputationes Solennes* Quatuor in Anno et quidem singulis Trimestribus una eaque alternatim Theologica + Philosophica; processu disputandi, superiori omni ex parte conformi hoc solo discrimine quod hîc invitandi sint Cives; ibi vero Theses non nisi Tabulae Nigræ ad Fores Lycei applicandæ. Dies iis destinatus esto semper § (dies Mercurii) ille nempe qui proxime antecedit Festivitatem Scholasticam Trimestralem.

5. *Examina Publica.* Instituenda quovis Semestri et quidem sine peculiari praeparatione. Quod Examen constabit exploratione profectuum per Quaestiones, Oppositiones, Responsiones, Declamationes, paratis omnibus ad quaerendum, Opponendum, Respondendum. Declamandum; jussis quaerere, opponere respondere, de materiis ac Thematibus Theologicis + Philosophicis proxime pertractatis: nec non declamare.

Orationem vel Poëma proxime elaboratum, pro arbitrio vel Rectoris aut Conrectoris vel Auditorum etiam ubi opus videbitur de Materiis omnibus semestri elapso pertractatis.

Dies Examini Publico destinatus esto itidem § (dies Mercurii) qui si non suffecerit adjungatur (dies Mercurii) § Hebdomadis sequentis, et sic porro.

Tertio, Ordo Discentium Secundus

ejusque 1. *Metu* ubi Ergon: Theologia Philologia et Historia nimirum.

In Theologia: Theologiam, juxta cum Discentibus Ordinis Primi, omnes audient, hoc solo discrimine quod in Disputationibus meros debeant agere Auditores; nullas vel Opponentium vel Respondentium Partes subire, nisi extra ordinem.

In Philologia:

1. *Oratoria Severior* hoc est Praecepta Inventionis et Dispositionis, nec non Orator aliquis Classicus, maxime Cicero atque exercitamenta Oratoria grandiora. Ad consequendum Sermonem Ornatum et Potentem.

II. *Poësis Severior*, seu Praecepta Poetica difficiliora, quoad Inventiones et Dispositiones varias, variarum Materiarum; nec non Poëta unus atque alter Classicus aut alias Probatus, puta Virgilius, Horatius, Buchananus, aut alius; atque exercitamenta Poetica grandiora. Ad Consequendum Sermonem argutum ac delectabilem

III. *Graeca Literatura*, quoad Grammaticam Textus alicujus Analysis, nec non Exercitia si possibile etiam Ligata.

IV. *Ebraea Literatura*, quo ad Grammaticam, Analysis Textus, et Exercitia qualiacunque.

In Historia.

I. Ars Historica, II. Historia Universalis, III. Historia Ecclesiastica, IV. Historia Hungarica, V. Historia Graeca, VI. Historia Romana.

Parergon.

1. Philosophia, 2. Mathesis. Quibus intersint juxta cum ordine Primo cum Professione tamen Silentii, et cura Privata coeteris Studiis impari.

2. *Reolutio.*

1. In Theologia, 2. in Philosophia, 3. in Mathesi decurrent pariter cum ordine Primo, 4. in Philologia v. vero tum Latina Soluta et Ligata tum Graeca et Ebraea Reolutio Annorum certa constitui vix potest. Detur tamen opera ut quam fieri potest soepius Praecepta horum omnium absolvantur. Similiter Authori Classico, seu oratori, seu Poëtae, seu Graeco, seu Ebraeo non inherendum scrupulose nimis ac diu; sed videndum ut strictim absolvantur plurima et missis tricis ac subtilitatibus inanibus ad Praxin Imitatoriam traducantur.

Exercitamenta vero Styli seu Ligati, seu Soluti Lingvae seu Latinae, seu Graecae, seu Ebraeae quo erunt plura et frequentiora et fructuosiora.

5. In Historia similiter ob Amplitudinem inaequalem Historiarum certa Reolutio Specialis constitui vix potest; modo absolvantur in Triennio ita et cedat Historiae cuique semetre ita tamen ut conferatur ampliori quod super erat augustiori Tempus Historiae, quod in coeteris quoque observabimus.

3. *Dies et Horae Competentes:*

1. Lectioni: 1. In Theologia, Philosophia et Mathesi cum primo Ordine. 2. In Philologia et Historia die ☉ Lunae 5 Matut. Oratoria Praecepta Hor. 8 exercitatio Hora 1, die ♂ Martis Orator Probatus, Hor. 8 Exercitatio, Hora 1. *Graeca*, ♀ die Mercurii hora 5 et 7 Correctio Exercitamentorum die ♄ Saturni propositorum ac privatim compositorum et quidem hebdomadae una Solutorum et altera Ligatorum. ♃ die Jovis 3 Mat. Poëtica Praecepta hor. 8. Exercitatio Hora 1. die ♀ Veneris 5 Mat. Poëta Probatus hora 8 Exercitatio Hora 1. *Historia* ♄ hor. 5. Dispositio Orationis vel Chriae vel alternis Exercitamenti, nec non Poëmatis, et quidem alternis hebdomadis, quae componenda domi, corrigenda publice die ♀ Mercurii Hora 8 Ebraea, ubi ad Exercitia Publica Extemporanea elaboranda, Ordo

primus et Secundus adhibebitur ex aequo ; ad Domestica vero Hebdomadaria diebus ☿ Mercurii corrigenda solus Ordo Secundus. Qui ad Elaborationem Materiae cujusque Privatae Concedenda Integra Septimana et Dimidia . Primani autem privatim elaborabunt Orationem vel Poëma pro usu Declamationis Publicae eo temporis spacio quo Ordo quemque tetigerit declamandi.

11. *Declamationi.*

Die h Saturni hora itidem 4 Pomeridiana : Ubi duo rursus Ordines constituendi : Alter Oratorum quorum unus declamabit unâ Septimanâ Oratiunculam vel aliud Exercitamentum seu probati cujusdam Authoris seu proprio Marte factum ; alter Poetarum quorum unus itidem alterâ Septimanâ declamabit Poema vel probati cujusdam Authoris vel a sese elaboratum. Moderatore Conrectore.

4. *Actus Oratorii et Declamatorii Solennes.* Quatuor Anno quovis et quidem singulis Trimestribus unus isque alternatim Solutus et Ligatus die semper ☿ Mercurii instituendus qui succedet in locum Praelectionis Legum solitac : praemissis semper Hymnis consvetis et Paraenesi Rectoris.

5. *Examina Publica* eodem modo, quô Ordinis Primi, factâ solum Variatione in ordine ad Philologiam.

Quarto, Ordo Discentium Tertius ejusque

1. *Meta* Theologia et Philologia nimirum :

In Theologia. Capita Religionis Christianae ad Methodum Catecheseos Dieterichianae, quoad firmam in memoria impressionem et ad captum explicationem.

In Philologia. 1. Grammatica Latina praecipue quoad Syntaxin et Etymologiae repetitionem : ad Consequendum Sermonem purum, proprium et perspicuum. 2. Principia Linguae Graecae. 3. Initia Poëseos quoad Quantitatem Syllabarum cognoscendam, et qualiacunque Ligati Styli Exercitamenta quae promulsis quaedam erunt arguti et delectabilis sermonis, Linguamque ad Pronunciationem vocum debitam conformabunt. 4. Rhetorica quo ad Elocutionem et Actionem, post absolutam probe Etymologiam ac Syntaxin. 5. Quibus addetur ex Mathesi Arithmetica.

2. *Revolutio.* Revolutio certa tum Catecheseos, tum Gramatices, tum aliarum Lectionum et Exercitamentorum hic loci, determinari itidem nequit. Detur tamen opera ut Catechesis et Grammatica Latina recitando, explicando, repetendoque absolvantur quam soepissime. Ubi recitatio quô procedat compendiosius, constituentur Imperatores bini Opositi alter Romanorum, alter Graecorum, qui suos habeant Decuriones et hi milites suos Gregarios. Ac primum ante auditam horam Imperator quivis examinet sibi subjectos Decuriones, Decurio quivis suos milites, tandem audita hora Praeceptor examinet Imperatores ipsos ; Errata singulorum notent ac Praeceptoribus tradant. Habeat vero quivis facultatem alterum se superiorem vel pro loco, vel pro plagis, vel pro aliis praemis aut poenis provocandi cumque eodem decertandi.

Exercitia singulis diebus bina sunt Latino Vernacula sed breviora. Primum a Meridie extempore elaborandum. Alterum domesticum die sequenti matutino tempore adferendum. Legat quilibet Compositionem

suam clara voce observatisque interpunctionibus et tunc Praeceptorum tradat. Liceat etiam hic loci alios provocare. Quos si qui feliciores sunt subiciant mox Variationes, seu Paraphrases. Ubi vero è Grammaticis et Etymologicis potissimum difficultatibus non nihil evaserint, possunt in Etymologiae locum assumi Elocutionis et Actionis Rhaetorica Praecepta eaque strictim ac dilucide pertractari quo ad futuras in ordine superiore Lectiones Discentes praeparentur.

3. *Dies et horae Competentes.*

Die ☉ Lunae et die ♂ Martis hora 7 ad 8. Antemerid. Etymologia Rhenii recitetur et explicetur, a 9 ad 10 Janua Commenii pertractetur et compositiones exigantur. Die ♀ Mercurii hora 7 ad 8 Antemerid. Catechesis Dieterici recitetur et pro captu explicetur, ab 9 ad 10 Arithmetica tractetur cum requisitione Compositionum.

Die ♃ Jovis et ♀ Veneris hora 7 ad 8 Antemerid. Syntaxis Rhenii et recitetur et explicetur, a 9 ad 10 Epistolae Ciceronis familiares tractentur et Compositio ad earum Imitationem privatim instituta exposcatur.

Die ♄ Saturni hora 7 ad 8. Antemerid. Catechesis a 9 ad 10 Exercitiorum Libri revideantur praesente Rectore et exigatur Compositio.

A Meridie die ☉ Lunae et ♂ Martis. A 1 ad 2 Janua Comenii Matutinis horis explicata ex Memoria recitetur, a 2 ad 3 Exercitium styli breve extemporaneum exhibeatur et Corrigatur. Post Cerimonias Templi paulo aute 4 tradatur Exercitium styli Domi Elaborandum et Postero die Mane adferendum. Die ♀ Mercurii hora 1 Vacat. Hora 2 Exercitium elaborandum, post Cerimonias Templi domesticum itidem proponendum.

Die ♃ Jovis Hora 1 Praecepta Prosodica Versibus conscripta recitentur et explicentur. H. 2. Versiculi aliqui praescribantur, examinentur et tandem Vernacule transferantur. Post Templum ut alias.

Die ♀ Veneris H. 1. Graeca Principia. Hora 2. Exercitium Poeticum seu in Prosa. Post Templum Exercitium Domesticum.

Die ♄ Saturni Hora 1 Vacat. Hora 2 Evangelium Dominicale exponatur Paraphrastice et proponatur Exercitium die ☉ Lunae Mane adferendum. H. 4. Declamatio Ordinaria.

4. *Actus Oratorii Publici ut et*

5. *Examina Publica juxta cum reliquis.*

Qinto. (V) Ordo Discentium Quartus ejusque

1. *Meta.* Fundamenta Prima Religionis Christianae et Initia Prima Sermonis Latini cum Primis Arithmeticae rudimentis. Nimirum

1. Catechesis Latino Vernacula B. Lutheri itemque Pericopae Evangelicae Vernaculae.

2. Donatus Rhenii cum Initiis Grammatici Compendii.

3. Vestibulum Commenii et postea Cato.

4. Exercitia qualiacunque Latino – Vernacula.

2. *Revolutio.* Circa Revolutionem observanda eadem quae in ordine tertio.

3. *Dies et Horae Competentes.*

Ante Meridiem.

Die ☉ Lunae ♂ Martis ♃ Jovis et ♀ Veneris Hora 7 Donatus Rhenii recitetur, et Lectio die postero recitanda explicetur. Hora 9 Themata Pensi e Vestibulo post Meridiem recitandi eruentur, Vorumque singularum significatio et sedes ostendatur. quod superest temporis Declinationibus et Conjugationibus impendatur. Die ♄ Mercurii et ♄ Saturni H. 7 Catechesis Lutheri Minor Latino – Vernacula recitetur et pro captu Discipulorum explicetur. H. 9. die ♄ Mercurii Arithmetica, die ♄ Saturni Evangelium vernaculet et dictum ex inde Latinum memoriae mandetur, et Libelli Exercitiorum revideantur.

A Meridie. Die ☉ Lunae ♂ Martis ♃ Jovis et ♀ Veneris Pensum e Vestibulo Mane assignatum recitetur. H. 2. Exercitium Vestibulare superioribus mox Componendum et Libellis inscribendum exhibeatur. Inferiores declinent et conjugent. Die ♄ Mercurii H. 2. Exerceant sese in Caligraphia. Die ♄ Saturni Evangelium cum dicto Latino recitetur. Post Cerimonias Templi Vespertinas quovis die in Musicis exerceantur, excepto Die ♄ Saturni ubi Declamationes instituantur.

4. *Declamationes*, 5. *Examina* cum coeteris.

Sexto. (VI) Ordo Discentium Quintus.

1. Catechesis Vernacula cum Dictis Scripturae Latinis.
2. Lectionis et scriptionis expeditae Continuatio.
3. Donati Rheniani Initia.

Septimo. (VII) Ordo Sextus.

1. Lectio Expedita et Scriptio. 2. Dicta Scripturae Latino – Vernacula minora.

Octavo. Ordo Septimus VIII.

Alphabetarum et Literarum Collectio, cum Vocabulis Rhythmicis Latino – Vernaculis.

Punctum Tertium.

De Potestate, Judiciis, Legibus ac Disciplina.

1. *De Potestate Docentium.*

1. Rector cum Autoritate praesit omnibus, tam Docentium, quam Discentium Ordinibus, ad cuius nutum sese omnes componere tenentur.
2. Absente Rectore potestate illa gaudeat Conrector.
3. Hi simul et semel peregre ne absunto, ne Lyceum unquam suo destituatur Moderatore, seu Primario seu secundario.
4. Adeoque Rector aut hujus vice Conrector non tantum diebus singulis Ordines omnes perlustrabit, atque operas Docentium pariter ac Discentium perscrutabitur. Sed insuper diebus ♄ Saturni quibus vis visitabit Classes omnes ac quid actum sit in quaque pervestigabit: defectumque animadvertens aut negligentiam, vel ex Docentium vel Discentium pariter parte, hos quidem publice mox, illos vero privatim, officii sui graviter admonebit.

5. Universim autem omnes omnino ordines Discentium non tantum Rectori et Conrectori sed et Collegae Tertiae et Quartae Classis reverentiam et obedientiam praestare teneantur, animo, voce, gestibus admonitionique eorum etiam severiori cum humilitate ac subiectione decenti locum dare.

6. Quodipsum etiam Auditoribus Quintae, Sextae et septimae Classis Tertiani, Quartani, Quintani, Sextani et septimani, praestent. Primani vero et secundani, licet imperio earum subsint minime, quia in aliqua ex parte cum Docentibus coeteris Lyceo praesint, iisque succenturiatas operas in docendo ac Regendo praebent; eos eapropter contemptim ne habeant sed veluti se superiores honorent ac humaniter tractent.

7. Discens vero Ordinis cujuscunque in discentem alterum nulla prorsus potestate gaudeat Verberandi, ignominiose objurgandi, aut aliis modis violentis tractandi, etiam lacessitus. Quod si injuriam a quoquam passus est intolerabilem, Docenti eam cui discens subest, reverenter aperiat, qui modum habebit petulantes ediscendi et corrigendi, si autem i hoc ipsum neglexerit, ad Rectorem ea causa deferatur.

8. Oeconomus sive Senior Pueros mendicantes seu Grandiores, quos Ministros vocant, seu minores, sub suo contineat regimine, suaque potestate, iisque officia distribuat, in eos animadvertat, eosque dirigat, corrigat et coërceat.

II. De Judiciis Scholasticis.

1. Quaelibet Causa gravior seu in, seu extra Lyceum contingens et membrum aliquod Lycei concernens ad Rectorem primâ, quod ajunt, instantia deferatur.

2. Cui, post exquisitum Examen partium, causaeque aestimationem dirimendae componendaeque si Rector suffecerit: standum Judicio arbitrioque ejusdem; Sin animadverterit ipse, negotium id humeris suis parere minime, transferat rem ad Judicium seu Consessus (m). Quod ipsum fiat quoque si post decisionem diremptionemque causae a Rectore factam, alterutra Pars de Injuria conqueri merito poterit.

3. Judicium vero Scholasticum Duplex esto: Alterum Ordinarium Alterum Solenne seu extraordinarium.

4. *Judicium Scholasticum Ordinarium*, praeside Rectore et adsidentibus Conrectore atque Collegis peragatur.

5. Atque id singulis mensibus semel ordinarie instituitur, eoque Causae quaecunque a Rectore non decisae differantur, transferanturque.

6. In quo Oeconomus reddat rationes officii sui. Querelas adversus Discentes quoscunque, praesertim grandiores, quas habet producat et -- mulctas pecuniarias -- quas exegit per mensem, deponat suamque exinde Partem accipiat.

7. Similiter Docentes ac discentes coeteri, gravamina sua, si quae habuerint, depromant.

8. Extranei quoque, si quid molestiarum habuerint a Scholasticis eas ipsas deferant.

9. *Judicium Scholasticum Solenne seu Extraordinarium* quandocunque fuerit opus, convocandum, cui supremus Inspector, cum Scholarchis Politicis binis, juxta cum Docentibus Scholasticis intersint.

10. Decidentur ibi gravissimae Causae et cognita re, nocentes Personae, si negotium id requisiverit, Magistratui Politico extradantur.

11. Coeterae Causae, quae criminales aut Capitales non sunt, ubicunque designatae fuerint a Scholasticis per solos Lycei docentes in judicio Ordinario transigantur.

12. Causae vero omnes cum Circumstantiis suis ac decisiva sententia et executione consignentur per notarium Lycei, qui erit Tertii Ordinis Collega.

13. Judicia autem omnia instituantur juxta Scholasticas Leges.

III. De Legibus Lycei.

§ 1. Quod Naturae Leges per Dictamen Conscientiae; quod Divinae in revelato verbo, quod Humanae Gentium omnium in statutis Communibus quod Civiles tum Generales Totius Regni, tum speciales Ecclesiae Republicaeque nostrae dictitant ac praecipunt omnium statuum et ordinum hominibus; ad eadem observanda implendaque, prae aliis omnibus, ordinis nostri scholastici membra teneantur.

§ 2. Praeter eas vero Generales Leges et Statuta cum Coeteris hominum statibus et Ordinibus Communes membra Lycei nostri sequentes Ordini Scholastico proprias Leges observabunt.

1. Templi Cerimonias Sacras Lectiones, Disputationes, Declamationes Actus Publicos Solennes, Praeces Matutinas, Mensales et Vespertinas Scholasticas, Funera Generalia, quibus Docentes intersunt et alios publicos conventus Ecclesiasticos et Scholasticos, nullus negligat, aut vel sero nimis adeat vel ante tempus legitimum deserat.

2. Choros Musicos Tres Germanicum, Hungaricum et Schlavonicum, non Cantantes tantum et Aspersantes, sed omnes omnino praratione facultatum suarum, Linguae ac Musices peritiae, juvare teneantur, ubi ordinarii Cantantes non sufficiunt.

3. Ad Lectiones, Disputationes, Declamationes, Praeces aliosque Conventus Scholasticos Publicos, ante auditam horam quivis compareat.

4. Arma nullus gestet, aut domi suae foveat, sed si quae habet, apud Rectorem una cum Commendatitiis deponat.

5. Vestes honestas et ad corpora applicatas, non furiosorum more circum collum disjectas quivis gerat.

6. Nemo sit Vindex privatus Injuriarum seu a Comilitonibus, seu ab Oppidanis illatarum; sed vel Patientia quadam voluntaria, si leves sint eas devoret, vel Rectoris opem aut defensionem imploret, tum ad Comilitones coërcendos, tum ad Oppidanos ad Magistratum Civilem deferendos.

7. Aedificii Scholastici partem aliquam, puta Fenestras, Scamna Parietes, Mensas, Cathedras, Fornaces et alia qui violarit, confregerit, macularit aut aliis modis iisdem incommodarit; et damnum pensabit et vapulabit insuper cum ignominia.

8. In Schola qui noctem agere solet, aestate ultra 9, hyeme ultra 8 horam ne exesto.

9. Qui extra Scholam degunt in hospitiiis Scurras nocturnas et Tenebriones ad Oppidanorum exemplum ne agant; sed horis suspectis domi sese contineant ac studeant.

10. Cui a Templo, aut Lectione, aut Disputatione, aut alio Conventu Ecclesiastico vel scholastico abesse quandoque ob inevitabilia negotia necesse est; ipsemet docentem ordini suo praepositum adeat ac emanendi facultatem impetret.

11. Qui valetudine aegra corripitur, Praeceptorum suo vel Rectori idipsum aut ipse aut per alium significet.

12. Discipulos seu publicos seu privatos, sine scitu Rectoris nemo recipiat.

13. Nec Hospitium quodcunque aut Paedagogiam Rectore non salutato, quisquam acceptet.

14. Latine loquantur omnes exceptis Pusillis Linguae prorsus ignaris quotiescunque vel bini tantum modo in Lyceo aut extra illud ipsum, nisi Peregrini Linguae ignari impediunt, conveniunt.

15. Loca Publica, vel Aedes Civium privatas perpotandi causa nullus visitet, multo minus Choreas aut alias scurrilitates cum sexu foemineo instituat.

16. Hortos Civium nemo clancularie perreptet, aut violenter diripiat.

17. Sine Scitu et permissu Rectoris Peregrinationem nemo suscipiat; multo vero minus Musas nostras prorsus deserat.

18. Docentibus, has aut alias imposterum exigente necessitate condendas Leges, universamque Lycei dispositionem urgentibus ac promoventibus nemo sese opponat aut refractarie jugum excutiat, sub periculo infamis e Coetu nostro ejectionis atque exclusionis.

Punctum IV.

De Inspectione Externa Magistratus et Ministerii.

§. 1. *Optandum esset, ut Magistratus Amplissimus cum Venerando Ministerio soepius imo soepissime et quotidie visitaret Musas nostras.* Etenim hoc pacto, non affectum duntaxat suum, studiumque propensum ergo rem literariam ejusque tum Duces, tum Milites ostenderent, atque sic ipso facto declararent, *se non videri solum velle sed esse Patronos Studiorum*; Juventutem quoque autoritate sua, monitisque, et collaudationibus ac reprehensionibus ad alacritatem, aemulationem ac diligentiam excitarent; quin et ipsis docentibus ad strenue peragendas operas suas calcas adderent; possentque insuper in Docentes ipsos animadvertere, num recte fungantur officio suo.

§. 2. *Quare minimum altera quaque hebdomade vicibus alternis, jam Ecclesiastici, jam Politici Inspectores ingrediantur Lyceum, omnesque Classes perlustrent et tam Docentium industriam, Methodum, Studiaque, quam Discipulorum diligentiam ac profectus coram intueantur: Diligentes ac probos collaudent; negligentes vel et Improbos confundant.*

§. 3. Inspectio vero illa tum ex Politicorum, tum ex Ecclesiasticorum parte, ad certas vel certam Personam ne restringantur, sed cuique Patronorum secularium spiritualiumque ea ipsa esto curae; manente tamen respectu Inspectorum Primariorum ac Secundariorum, in utroque statu.

§. 4. *Ingredientes vero Lyceum Inspectores non interrumpant Lectiones vel Colloquia proluxa cum Docentibus instituendo*, vel Dogmata eorum quae proponunt in dubium revocando, atque eos adversum insurgendo et concertando; sed auscultent ad finem horae seu Lectionis; ac tum, si placet discentes non docentes examinent. Quod si est quo de monendi docentes sunt, privatim id fiat. Cui vero disputare placet; disputationes ingrediatur, tum Hebdomadarias, tum Solennes, atque tunc cum ipsis etiam docentibus conserere manus ipsi licebit.

§. 5. Etiam curae erit Magistratui Amplissimo ut Scholae Clanuclariae abrogentur.

Punctum Quintum.

De alumnis et Chori triplici, Adjutoribus.

§. 1. Alumnorum Ordinariorum certus esto numerus. Abroganda n. (nempe) est superflua et incondita Lesalonum (liceat jam ita loqui) Turba. Lyceum n. (nempe) nostrum locus esse debet studiis tractandis, non Pigris Ventribus in diem alendis consecratus.

§. 2. Quare Alumni in Ordine non nisi ad Choros musicos tribus Templis, Germanico nimirum, Hungarico et Schlavonico necessarios inter tenendi sunt. Nisi forte alii quoque non multi, pro Choris musicis haud magnopere utiles, singulari nobilitate ac diligentia Rectori sese commendaverint, et hoc pacto dignos beneficiorum sese praestiterint.

§. 3. Nimirum viginti pro choro Germanico, Duodecim pro Hungarico, et pro Schlavico duodecim: exceptis Auditoribus.

§. 4. Hi v. (vero) promiscue ex ordine tum Primo tum Secundo eligantur, pro ratione peritiae in musicis ac Modo servitii, in Choro praestandi, cum respectu Probitatis insuper ac diligentiae.

§. 5. Novitii si advenerint, exhibeant testimonia sufficientia vitae ante actae et exacto mense, si Cantationis beneficio uti volunt, aliquem e cantantibus Ordinariis, qui eandem vocem canit, provocent, cumque eodem cantando decertent: quem si superarint, ejus in locum recipientur; sin minus promotionem patienter exspectabunt. Habebitur tamen respectus, ut dictum ante est, non musices duntaxat, sed et probitatis, profectuum ac diligentiae.

§. 6. Qui vero praeter numerum eorum Alumnorum operam in Lyceo nostram dare voluerint nec victum parare sibi aere proprio poterit, Paedagogiam ex Commendatione Rectoris suscipiat, Quod si Paedagogia fuerit destitutus, inter Alumnos Exspectantes locum habeto.

§. 7. Expectantes illi tam ex Secundo quam Primo Ordine, idque tantum modo constituendi: qui cibum quidem mediocre, qualis suppetet, in Schola habere poterunt: beneficiis vero pecuniariis tantisper carebunt donec promoveantur.

§. 8. Omnes tamen tum Alumni Ordinarii, tum Expectantes vel propter ipsa Studia Publica, quibus sine remuneratione fruuntur, Alumni vero duplici aut Triplici insuper nomine, Choros quibus juvandis apti sunt juvare teneantur.

§. 9. Constituantur in Scholastico Convictu Tres Mensae juxta morem consuetum, in iisque juxta Rectoris prudentiam, tum Alumni Ordinarii, tum Expectantes collocentur.

§. 10. Morbo si correpti qui fuerint, Senior id ipsum Rectori dicet, ut in Nosodochio cura ipsorum haberi queat.

§. 11. Calefactor eligatur ex Expectantium numero.

§. 12. Praebendatastae itidem ex Expectantibus seligantur, et eorum quidem Quatuor.

§. 13. Alumnorum vero intererit singulis diebus Mane et Vesperi praeces cum Capituli Biblici praelectione celebrare, praeunte Oecono-
mō Vicario. Quod fiet mane quidem Tertio ante Quintam aut hyeme 6 horam quadrante. Vesperi autem post cibum, ubi praeces gratiarum actoriae pro victu, nec non pro custodia elapsae diei porigantur. Similiter ante et post cibum meridianum, nec non cibum vespertinum praeces celebrentur.

Punctum Sextum.

*De Oecono-
mō seu Seniore uno ac perpetuo, nec non Oecono-
mō vicario, seu
Hebdomadario.*

1. Oeconomus Lycei seu Senior unus esto, isque non ambulatorius sed perpetuus et in Schola degens.

2. Is Juramento Publico sese obstringat Docentibus ad fidelitatem ac industriam in peragendo officio.

3. Cedant ipsi 8 Grossi illi, qui ex collectione Carnaria penduntur hebdomadatim.

4. Similiter ex mulctis pecuniariis a studiosis exactis,umat partem tertiam.

5. Curae ejus Commissum esto, Primo Aedificium Scholasticum Universum cum Partibus suis, Auditoriis, Fenestris, Januis, Tecto, Fornacibus, Mensis, Scamnis, Cathedralibus, Tabulis ect.

6. In primis Cathedra Auditorii Majoris, quam singulis diebus Sabbathi, per Ministros binos a pulveribus expurgari curabit, operaeque illi praesens ipsemet aderit ne Cathedra damnum capiat.

7. Similiter diebus Mercurii et Sabbathi expurgari per mendicantes curabit totam Scholam.

8. Approximante hyeme ministros ac Mendicantes quoties opus erit pro Absinthio colligendo expediet, ut ab ea molestia domestici liberi sint liberi.

9. Causas leviores circa Mensas potissimum et alios conventus subortas, quas ad Rectorem deferre operae pretium non est, idem dirimet Oeconomus. Praesertim Rixas Ministrorum et Mendicantium componet, eosque coërcebit.

10. Si quis aut ex studiosis, aut ex Ministris, vel Mendicantibus morbo correptus fuerit *Soatico* (hibás) id tempestive Rectori indicabit, et pro dispositione ejus, adjuncto sibi comite Amplissimum Magistratum, de subsidiis ferendis sollicitabit.

11. Cum Vacationes Publicae, seu Feriae Juventuti permittuntur Scholae ne deserta sit prorsus: Oeconomus intra Lycei Parietes sese continebit, ejusque curam habebit.

12. Habebit vero succenturiatum sibi Hebdomada quavis Oeconomum Vicarium, qui erit ille semper quem Ordo ex Alumnis tetigerit. Cujus Officium erit Hora 4 Matutina Aestate, hyeme vero 5 pro More solito dato pulsu Campanulae dormientes excitare, Lyceumque aperire ab Oeconomo perpetuo petita Clave, vesperi autem hora 9 Lyceum claudere et clavem eidem Oeconomo perpetuo resignare. Similiter hora quaque Lectionibus destinata, per pulsum Discentes Convocare, absentes a Lectionibus Templo, Funeribus, Praecibus et aliis Conventibus annotare, et nomina eorum Oeconomo perpetuo die 7 Saturni tradere: qui mulctam ab iis exigit. Sub Templi Cerimoniis classes inferiores, quae in Lyceo propter frigus, aut alias quoque permanere solent idem in officio Contineat. In Coeteris Oeconomi Perpetui operis eidem sit adjumento.

Punctum Septimum.

De festivitatibus ac feriis seu Vacationibus, scholasticis publicis.

§. 1. Festa Scholastica, Trimestria, quae Quartalia vocant, celebrentur hymnis, Paraenesi Rectoris ad Juventutem, nec non Declamationibus ordinariis discentium.

2. Festum Galli et Gregorii Scholasticum celebretur more Solito.

3. Feriae Caniculares ultra Mensem ne extendantur.

4. Feriae Nundinales ultra Quinque dies ne durent.

5. Vacationes a studiis sunt certae, quibus Juventus exspatiatione ad Acidulas, aut alium propiorem locum, recreetur, praesentibus Inspectoribus et studiosorum ordine constitutis.

6. Alumni v.(ero) Cerimonias Templi tum non negligant; sed hora ingruente in Schola congregentur.

Punctum Octavum.

Lyceum tale necessarium omnino esse alicubi Locorum in Hungaria.

Dandum esse studiis, supra delineatis in Hungaria Locum, adeaque tale constituendum esse Lyceum quale describitur a nobis, rationes evincunt sequentes:

1. Quoniam viris Doctis aequae ac multo magis indiget Hungaria nostra, atque Regiones ac Provinciae reliquae. Quorum copia ex Germania aliisque locis Exteris, Statui nostro congruens, cum haberi nequeat, reliquum est ut intra fines ac limites Hungariae procreentur. Est n(empe) ratio non Ecclesiarum et Scholarum duntaxat habenda; sed maxime Rerum publicarum atque Politici-Status: cum periclitante hoc, res ecclesiarum et scholarum in tuto esse nequeat. An non v.(el) et praeclarum

id et utile maxime Rebus publicis est, si Praesides earum, qui ad Gubernacula constituti sunt, imbuti sint Literatura omnigena, eaque solidiore? non modo pro usibus privatis Rei-domesticae, nec non Publicis Publicae rei, quo certe Studia nostra superius delineata tendunt, sed et ut Docentium Ecclesiasticorum pariter atque Scholasticorum delectum legitimum instituere in operas et functiones earum commodius animadvertere, filiorum suorum ac Juventutis reliquae profectus explorare Defectus notare et corrigere ac summatim hac etiam in parte Magistratus officia peragere commodius possint.

2. Quoniam religio Evangelica nullibi periculis et majoribus et praesentioribus exposita est atque in Hungaria. Quae nisi viris tum in Politico tum Ecclesiastico Statu, solide doctis quasi fulciantur, metuendum est ne damnum ferat irreparabile. Quod si vero jejunos admodum Juvenes ad Academias Exteras expediverimus, jejuni et vere pueri ad nos redibunt. Quare hic jacienda fundamenta sunt. Fundamenta vero illa non sola Grammatica, Logica, aut Rhetorica constant. Haec n(empe) Instrumenta duntaxat, non Fundamenta sunt. Fundamenta autem vera sunt ipsa Disciplinarum omnigenarum Compendia seu Synopses. Et quid statuemus de illis, quibus Academias visitare per impedimenta quaedam non licet, et Doctos tamen Eruditosque esse expedit? nihil ne degustare de solidiori literatura debebunt, et nudis instrumentis, hoc est Cortice rerum contenti ipsas Realium Disciplinarum medullas haud attingere? Misera est eruditio, quae Grammaticae, Logicae ac Rhetoricae cancellis concluditur, ac nomine suo vix digna.

3. Quoniam Aegyptiani in toto Regno Juventutem abripiunt, tum nobilem, tum Urbicam et paulatim ad partes suas in Scholis pertrahunt. Juventus autem in Oeconomis et Politis succedit Parentibus; Unde metuendum ne post Annos haud multos, sine ulla vi externa vel persecutione degeneret Regnum totum ad pristinas Tenebras: eo que pacto dormientibus hominibus, Adversarius Zizania seminet, quae segetem veram suffocent. Quod fieri videmus tota die

4. Quoniam ab Academiis vivimus remotissimis, quas visere si volet Juventus sine ingenti temporis, sumptuum ac valetudinis jactura non poterit. Annon satius est Lyceum exstruere in ipsis Regni visceribus, in quo Academica studia, sine strepitu tamen et licentia Academica in usum Patriae proponantur?

5. Mos est perversissimus Hungariae nostrae, quod pauperimi et Egenissimi quique ex infima fece hominum Consecrentur studiis, quibus non supetunt sumptus ad Loca Extranee studiorum causa visitanda.

Ditiores vero qui sunt, malunt filios suos opificiis, aut Questui aut etiam turpi desidiae consecrare, quam Deo, Ecclesiae, Politiae, Scholae: vel sordida quadam tenacitate, vel affectu in Liberos coeco, Simiarum instar abrepti. Consulendum igitur tum Egenis, tum divitibus Avaris.

6. Quamplurima sunt Oppida, Pagi Communitates, quin et in Civitatibus Officia, quae Academicos alere vix poterunt, ob tenuitatem spartae ac sortis. Et tamen Loca illa officiaque non minus Probos Eruditosque

requirunt viros, cum primis ob Adversariorum praesentissimas infestationes. Unde hi arcessendi?

7. Compertum est Aerem nostrum subtiliorem esse Aere extraneo in Germania, sed et victus rationem apud nos aliam. Unde periculum est de vita et valetudine plerumque ad Academias a nobis emigrantium. Experinus enim, e locis illis plerosque redeuntes, vel morbum periculosissimum *exant lare* debere, vel vita ipsa Peregrinationem luere.

8. Rei quoque Familiari consulendum ne pecuniae tanta copia ad Exteros evehatur; sed in Regno potius, quantum fieri potest, permaneat.

9. Consulendum etiam tenuioribus, ut Pecuniam in Itinere versus oras Exteras consummandam, in ipso studiorum Emporio utilius possint locare, temporis Conpendium facere imo et promotionem ad officia praesentiores habere.

10. Parentes, Tutores, alique Inspectores et Curatores Juventutis, in mores, Studia, Valetudinem, vivendi rationem inquirere poterunt commodius in locis propinquis quam remotioribus.

11. Tanto plures habebimus sapientiae cultores, quanto praesentiores erunt Musae.

12. Consulendum potissimum est Politiis. Est n(empe) fere in more positum, ut vel homines literarum prorsus ignari, vel certe aliarum professionum, puta Theologiae aut Philosophiae cultores, nempe inepti et non satis vel felices vel amantes harum literarum, aut Juris periti equidem sed non hungarici consuetudinarii, verum publici solum Imperialis, insuper vero Linguarum in Regno usitatarum minus periti, aut edocti quidem usu Jura regni qui tamen fundamenta in solidiori literatura habent nulla, adeoque Leges nonnisi scriptas crepare nōrunt, coeterum ad novos et insolitos casus decidendos, Adversariisque cum Judicio resistendum minime pares deprehenduntur; destituti nimirum solidiori prudentia, quae non ex solo et nudo Legum Civilium codice, sed ex universa literatura, et huic superstructa experientia depromenda est et haurienda. Ita vero fieri posset, ut jactis in Lyceo nostro fundamentis Eruditionis omnigenae, Theologicae, Philosophicae, Philologicae, Mathematicae, Historicae, Politicae quoque Civilis ac Militaris; qui ad Politias apti viderentur, a peritis Jurium Regni posthac in iisdem informarentur et praxi adhibita perficerentur. Qui post modum ad occasiones omnes et negotia cum cujus cunque generis hominibus peragenda essent quam promptissimi expeditissimique.

Punctum Nonum.

Non esse in tota Hungaria locum pro ejusmodi Lyceo commodiorem, atque est Epperiessinum.

1. Quia Eperjessinum est in meditullio penè cultioris Hungariae, ad quod tutissimus, commodissimusque omnibus ex partibus aditus est: unde juvenus studiosa, non alio facilius, quam ad nos confluere potest.

2. Et hic Transylvanis quoque consulitur.

3. Quin et Polonis Evangelicae Religionis.

4. Sed et Silesiis nonnullis.

5. Est Locus ab Adversariis, per Gratiam Dei, praecoeteris purus, adeoque omnibus aliis Commodior ob quietem et a rixis, tumultibus aliisque impedimentis ab Hominibus inquietis et turbidis subinde moveri solitis, immunitatem.

6. Est praecipuum Hungariae Emporium, ad quod undique comeatus Annonae, Merciumque ac coetera necessaria, etiam quod librariam supellectilem attinet, conveyitur. Et sic dantur occasiones optimae cum mercatoribus ad civitatem advolandi, Literas ad Parentes et Amicos expediendi, Vestimenta, Libros et alia comparandi quaevae sunt ejus generis.

7. Cassoviensibus et Varalliensibus Jesuitis, nec non Patakiensibus aliisque Calvinianis ex hoc et aliis comitatibus, Juventutem ad se et castra sua pertrahentibus, hic loci, commodissime omnium potest iri obviam.

8. Homines sunt hic Trium periti linguarum, Germanicae, Hungaricae Schlavonicae et plerique insuper Latinae, unde adjumento esse omnibus poterunt; et habent quoque omnes ansam et occasionem eas Lingvas addiscendi.

9. Homines hic sunt praecoeteris Literis faventes ac Studiorum studiosorumque Promotores: unde vix est ullus locus in Hungaria, qui tot alere posset Studiosos atque noster.

10. Sunt prae aliis Culti et Moribus decentibus exornati cives, ex Peregrinorum cum primis subinde ad ventantum et hic degentium conversatione: Unde non in literis modo sed et in conversatione honesta ac Moribus decentibus perfici Juventus hic poterit.

11. Habitationumquoque et Hospitiorum commoditas hic datur insignis.

12. Aëris etiam Temperies bona.

13. Victus facilis.

14. Comitatus Evangelici praecipui sunt iis proximi: unde facilius et commodius juvare ac juvari poterunt.

Punctum Decimum.

Futurum id esse e re et commodo maximo Civitatis.

1. Dei singularem curam ad se convertent. Cum enim profuturi sint hoc pacto toti Regno et Ecclesiae in ea degenti multum que pressae; deas profecto sine remuneratione gratiosa insigni, tantum civitatis erga Ecclesiam beneficium haud ociosus spectabit.

2. Decus et gloriam sibi ingentem et *inaccessibilem* comparabunt: quod esset praemium se solo sufficiens.

3. Conciliabunt sibi omnes status Evangelicos in Toto Regno, praecipue quorum filii hic loci vacabunt literis.

4. Habebunt delectum inter Juvenes egregios ad Ecclesiam, Rempublicam aliosque status necessarios. Erit n(empe) hic loci flos Juventutis; unde facilis Electio optimorum.

5. Augebuntur Civium facultates per commensales et alios, qui pecuniam ex locis aliis huc comportabunt, notabili Civitatis Incremento.

Quin et Merces esculentae, potulentae, itemque ad amictum facientes aliaeque omnes plures habebunt Emptores; unde consuletur Mercatoribus, Opifices vero commoda inde habebunt plurima, auctis laboribus, laborumque preciiis. Quod Electores aliique Principes Imperii Romani agnoverunt et observarunt olim: qui si quas Civitates habebant in Regno tenues, et alendis Civibus vix sufficientes, vel Academiam, vel Gymnasium, vel Collegium aliquod in iis extruxerunt, fundaruntque. Unde celebriores Academiae et Gymnasia in Civitatibus minus celebribus habentur.

6. Juventus nostra incitabitur ad discendum per Juventutem peregrinam et per decus Scholae.

7. Hinc non esset opus sumptibus multis pro quaeritandis et adducendis personis idoneis ad officia quaecunque: haberemus n(empe) eas domi et in promptu.

8. Filios suos Cives nostri haberent domi prae oculis: unde et inspectio et valetudinis cura et adminiculorum ad studia necessariorum suppeditatio esset expeditissima.

9. Nobilitatem cumprimis, hoc pacto, quasi a Teneris, ad favorem et benevolentiam erga Civitatem conciliarent et asvefacerent. Amicitia n(empe) quae in Pueritia et Juvenili aetate contrahitur, firma esse solet et maxime diuturna; ubi exempla etiam hodierna ad oculum demonstrant.

10. Coetera Commoda prolixum esset hic adducere.

Punctum Undecimum.

Negotium vero tam Arduum ac Toti Regno salutare, magistratum Amplissimum vacuis manibus aggredi non debere, sed tam Alumnis de uberiore promotione ac Victus ratione prospicere, quam Docentibus de sufficientibus ad se suosque honeste ac sine impedimento Laborum Publicorum sustentandos, Proventibus providere.

§. 1. Et si cura isthac Magistratui nobilissimo incumbat magis quam Docentibus ipsis: nec etiam de benevolentia ejusdem ac promptitudine et munificentia in juvando negotio dei sit dubitandum: ne tamen hic quoque in delineatione Lycei Fragarii partibus nostris defuisse videamur; hac etiam de re monendum non nihil est.

§. 2. Universim ante illud monendum: vacuis manibus negotium hocce scholasticae instaurationis tam arduum Amplissimum Magistratum aggredi non debere.

§. 3. Quin imo non tantum Alumnis de certiori aliqua, uberiori et ampliori Victus ratione prospiciendum opus esset: ne aucta Juventute, ob egestatem atque inedia[m] plerisque imponatur discedendi atque musas nostras derelinquendi, maleque posthac tum Lyceum nostrum, tum civitatem universam apud alios traducendi necessitas et ansa.

§. 4. Sed et Docentibus ad augenda et notabiliter idquidem sunt salaria ac proventus, ob hasce praegnant[es] Rationes:

(1.) Ne curas suas et operas quas publice in usum Juventutis locare debent ad rem familiarem et domesticam convertere cogantur. Quicunque n(empe) et quantumcunque concinnus, debitus ac omnibus numeris ac modis perfectus ordo in schola institutus fuerit: quicunque etiam Docentes,

undecunque adducti Lyceo praefecti; nisi sufficiens vivendi et se suosque sustentandi honeste media suppeditata ipsis fuerint: in vanum laborabitur. Nam cum domesticorum suorum ipsis habenda quoque ratio sit; videre profecto debebunt: unde victum Amictum et reliqua vita: subsidia acquirant. Necesse igitur erit, ut aut negligatur schola, ubi proventus ex ea sufficientes non sunt; aut post habeatur domus si secus fiat. Haec n(empe) res scholastica totos requirit Homines a curis et laboribus aliis prorsus immanes. Sed quis totum se consecrabit Laboribus illis, ex quibus nequidem victus sufficiens suppetit, ne dum nummus aliquis aut necessitatis, aut Honoris.

(2.) Ut Scholarchae et Inspectores et magistratus universus, eo severius animadvertere possit in docentes: num satis faciant officio suo, atque in operis suis strenue pergant nec ne? Et ut negligentes, aut aliis rebus magis intentos, ad officium debitum modis compellere possint. Ubi contra si proventus scholastici ad necessitates domesticas non sufficiant, et v. (vero) domesticorum curam tum natura ipsa, tum Leges divinae praecipiant: laborandum certe est iis, non secus ac statuum aliorum hominibus, ne partibus suis desint: quod sine detrimento negotiorum scholasticorum fieri non potest. Sed nec corripere eos quis exinde poterit: cum nemo teneatur cum injuria et neglectus sui et suorum servire aliis. Charitas n(empe) incipit a semet ipsa.

(3.) Ne cogatur Magistratus Amplissimus singulis Annis aut quolibet Semestri elapso, novos quaerere Docentes, cum detrimento Juventutis et profusione sumptuum non necessaria. Quod si n(empe) proventus Scholastici ad vitam honeste ac sine defectibus enormibus alendam non sufficiant; docentes nacta prima occasione vel *rima* (?) ad spartam lautiores evadendi, Scholam deserunt, ut rebus non tantum aliorum, sed suis quoque consulant: qui alias fuissent permansuri diutius nisi angustia rei familiaris abegisset eos atque expulisset.

(4.) Et licet Salarium hocce, quo Docentes in praesens gaudent, suffecerit quoque ad victum quotidianum qualem qualem frigidum et jejunum: attamen Jumentorum certe, Boum et Asinorum est, servire et laborare pro solo pastu et stabulo. Annon pluribus indiget Homo, praesertim qui cum Authoritate praesse aliis debet? Certe et honestus corporis Amictus requiritur pro se suisque; et corporis nonnunquam refectio; et valetudinis nonnunquam *depritae* (?) curatio: Et hospitalitatis quandoque erga amicos honestos exercenda munia; et Honori quoque imo et salutem aliorum in Nuptiis, Baptismatis Administratione aliisque occasionibus *litandum* (?); et Exulibus, Peregrinis, Mendicis, Mendicantibus aliisque benefaciendum; et Libri, Papyrus aliaque ad rem Literariam necessaria coemenda; Et praemiosis nonnunquam Discentes, praesertim Pusilli ad diligentiam ac Probitatem sollicitandi. Quibus et aliis omnibus num sufficiant Proventus cuiuscunque Docentis, aestimet quisvis, qui novit rationem expensorum propriorum in Domo ac familia propria.

(5.) Quod si Liberis quoque unius alteriusve domum repleverit ex benedictione sua Deus annon consuetae in Civitate solennitates, aeque Scholasticis incumbunt ac aliis? Fame pereundum erit miseris ac frigore.

(6.) Quoniam nunc praesertim adaucto precio rerum venalium, puta Carnium, aliorumque rerum, opifex, Mercator et alius quivis Labores, Merces ac Res quoscunque, pro lubitu et arbitrio suo, quâ precium et valorem intendit atque adauct, quo nummum illum carnarium aliunde ubertim compenset. Jam ergo Scholastici duplicatis caeduntur virgis: nam et carnes aequaliter cum coeteris, et alias res necessarias adauctis precii persolvere coguntur, nec ullus relinquitur ipsis compensandi expensas illas modus: quin imo de consuetis quoque pensionibus quotidie multa ipsis decedunt.

(7.) Quod si ii qui Juventuti erudiendae praesunt, sorte adeo tenui, necessario contenti esse et cum miseria et egestate quasi ex officio coluctari debebunt; jam certe officia illa, non praemia erunt Studiorum ac Eruditionis magno sudore, labore, vigilia, peregrinationibus periculisque per multos annos perquisitae; sed erunt poenae et mulctae et Flagella. Aliter profecto non est nam omnes Acquirendi modi per officium tale recluduntur, intercipiuntur, impediuntur, negantur; ipsum v.(ero) officium alendis et sustentandis iis, qui praesunt illi, par non est.

(8.) Unde factum est, quod qui hactenus praefuerunt Scholae, vel Coelibes in multam aetatem permanserint; vel inito Matrimonio statim quaesiverint et arripuerint occasiones quascunque Scholam deserendi; adque alium Statum animum applicandi. Certe proventuum ad subsidia vitae humanae commode satis et honeste transigendae necessariorum defectus, quis non colluctari vellet cum miseria Egestate ac penuria, videns alibi res suas meliorem in locum traduci posse? Aut igitur meros Monachos habere debebimus in Scholis, et Monachatus in Scholas introducendus erit; aut melius Docentibus erit prospiciendum.

(9.) Ipsa Studiorum imposterum tractandorum Nobilitas praemiis digna est amplioribus.

(10.) Praesertim cum et pro augmento Juventutis Peregrinae numerosioris ob studia Nobilia huc Convolaturae, Civium, Opificum, Mercatorum, aliorumque facultates non nihil incrementi sint accepturae. Injuriarum certe esset, ut ii qui commodorum istorum auctores sunt Laboribus suis quotidianis, nullum ex inde capiant Emolumentum.

(11.) Quid causae est, quod opifici cuipiam, qui per unum alterumve Annum, aut Tres vel Quatuor ad summum artis suae addiscendae operam dedit, postea factus socius, uti loquuntur, dominus plane ac sui Juris, mox tandem Magister Artis; qui postea non laborat ipse, sed generaliter vivit, laborem iungens sociis atque Discipulis, quod — inquam — illi plus fortunarum Cedere debeat, quam illis, qui non uno atque altero Anno ac domi tantum ad fornacem delitescunt sed a Juventute adusque Annos Viriles laborando, pervigilando, peregrinando, inedia, frigore et alias calamitates maximas peregre sustinendo: facti Magistri ac Docentes, non laborem Sociis aliis ac Discipulis tantum iungunt sed ipsi totos Dies ac Noctes propemodum in laboribus consumunt. Iniquum certe hoc est, ut videt quilibet. Jam cum ejusmodi officia iis Magistratus iungat, quibus totos se se consecrare coguntur; profecto quae propter officia haecce, quae ad

rem familiarem spectantia negligere coguntur; Magistratus Amplissimus aliis modis honestis vel etiam sua Munificentia compensare iis haud gravabitur.

(12.) Et quid Causae est, quod Officiales alii Dignitatis altioris, qui tota Hebdomada pluribus negotiis et laboribus haud obruti sunt, quam Scholastici Docentes unica die; praemia paucorum illorum laborum habeant vel decies aut amplius majora, qui hi plurimorum maximorum et molestissimorum

(13.) Mirantur Homines nostri Jesuitas tam sedulo et laboriose Juventutem informare, apud nostros v.(ero) studia laquere. Sed non miratur, qui Prudens est, liberent nos a Curis victus et amictus aliorumque domi necessariorum, uti liberi ipsi ab hisce sunt et supeditent nobis Media, quae aliis abunde suppetunt: ac tum videbimus quis alteri praerepturus palmam sit?

(14.) Quod v.(ero) a nonnullis objici solet, Antecessores nostros Salaria habuisse nostris Minora et proventus haud uberiores: ad id hoc damus Responsi:

§. 1. Inficiamus id ipsum: etenim per Coarctationem ac diminutionem Pulsuum Funeralium, ex quibus Rectori // & cedunt, eidem multum decessit, quod nullo est pacto compensatum. Similiter Recordationes Festivales erant multo foecundiores. Ex quo n.(empe) in Regnum invecta est Pecunia illa Extranea is qui antea Imperialem pro Munificentia sua erogavit, nunc per Monetam Compendiariam ad Florenum cum dimidio degenerent: qui dimidium Imperialem antehac, nunc 24 gr.; qui Quadrantem Imperialis ille 12 gr. ect. et sic porro. Pari ratione Mercatores erant magis floridi et opibus valentes; hinc tum Docentes, dum Discentes magis promoverunt. Tandem Hortos quoque suos circa Scholam tum alibi Praeceptores habebant; qui nunc iisdem ablati, nulla facta compensatione. Et quae sunt hujus generis, quae ostendunt plures proventus habuisse Antecessores nostros, quam quidem nos habemus.

Sed 2. Victus et Amictus hodie multo carior est, quam olim: ita ut quae parare Antecessores nostri pro grossò uno poterant, nunc vix quatuor sufficiant. Et sic porro.

3. Ut taceam Vestimenta illorum simpliciora fuisse, et minori sumptu parabilia, quam hodie seu Germanice seu Hungarice, quis incedat! Si quis autem Superbiae aut Luxui adscribat si Docentes Scholasticos videt indumentis honestis circumdatos; ille imperitiam suam prodit. Quod si n.(empe) indecorum esset Senatori ac Judici inudere in vestitu sordido ac vili cujuscunque sutoris instar; certe Decus Docentium et reverentia a Discentibus ipsis necessario defferenda, multum minueretur, si habitu incederent contemptabili. Namque in turpi veste, nemo tractatur honeste.

Et 4. tandem cum studia Antecessores nostri tractarint multis Parasangis Inferiora studiis nostris, non mirum erat laboribus ignobilioribus, minora data esse praemia; quae crescentibus studiis, non decrescere sed augeri aequum est.

§. 5. Quod si ergo serio negotium agit Amplissimus Magistratus uti non dubitamus, aggredietur id ipsum quod ante monuimus, non vacuis manibus; sed ita ut et Docentes peragant operas suas cum laetitia et sine gemitu. Qui (nempe) n. Altari servit, ex altari quoque vivat.

§. 6. Sin autem Glorïae Dei, aedificationi Ecclesiae, propagatione Verbi divini, Juventutis Emolumento, Patriae totius commodo, etiam laudi et gloriæ Civitatis et Commodis aliis ex odio unius alteriusue in Personas docentes privato, affectato et nescio quam vanissimo et operoso conqui- sito, praevaluerit intempestiva tenacitas ac docentium pressura, laxataque frena diabolo fuerint; videant illi, qui negotium Dei impediunt, qualem inde Conscientiam, qualem benedictionem Dei, quale praeium olim a Deo cui serviunt, sint reportaturi.

§. 7. Nos certe coram Sacro S. Trinitate ac Universo Orbe sobrio protestamur, immunes nos futuros a culpa neglectae gloriæ Dei, salutis Ecclesiae impeditae, aedificationis Juventutis retardatae, emolumentum Patriae haud promoti. Monemus n.(empe) sat tempestive: etiam manus et operas nostras ad strenue laborandum porrigimus. Qui nobis Compedes et Furcas subtractae promotionis sufficientis injiciet, et a Curis et laboribus tam nobilibus ac fructuosis, ad domesticas curas et labores Victus parandi causa nos abstrahet et avertet, impositione injuriosae et iniquissimae prorsus egestatis; videat hic ipse, num Dei an Diaboli regnum aedificare Studeat et contendat.

§. 8. Concludimus hunc Titulum Effato hujus modi: nisi Magistratus Amplissimus eos proventus ordinarit Docentibus scholasticis ut quam commode se suosque sustentare potest Opifex quivis per officium suum. Mercator per Mercaturam, Politicus aut Ecclesiasticus Officialis per officii sui proventus: ipsi quoque similiter possint e proventibus scholasticis; frustra, frustra negotium tam arduum Instaurationis scholasticae molitur, nec serio rem agere censendus est.

Punctum Duodecimum.

De valetudine curanda tam Docentium, quam Alumnorum.

§. 1. Cum autem Valetudinis non postrema sit habenda ratio et cura, ut pote sine qua jacent et languent omnia; bene omnino et laudabiliter prospexit Magistratus noster Amplissimus Aumnis nostris, nec non pueris Eleemosynariis seu Mendicantibus, de cura, Medico et Medicinis.

§. 2. Sed annon optandum esset id, ut et Docentibus aliqua Subsidia eam in rem suppedirentur, quoties valetudinem suam laboribus Scholasticis deterunt et Sonticis Morbis lecto affiguntur?

§. 3. Salaria certe praesentia, vix ad sanum Corpus alendum ac vestiendum sufficiunt, tantum abest ut ad exsolvendos Medicos ac Medicamenta adhiberi queant.

§. 4. Certe per aegritudinem Docentium impediuntur Ordinariae Lectiones: Quare videndum, ut quantocyus valetudo detrita ipsis restituatur.

Punctum Decimumtertium.

Paranesis ad Patronos et studiosam juventutem cum voto ad Deum.

§. 1. Agite jam tandem Patroni Studiorum, qui esse vultis, esse autem Omnes debetis. Evigilate et Commoda vestra ac Incommoda pensi habete, per vos stat et cadit salus universae Patriae. Vos Patres estis: Vobis

incumbit filiorum vestrorum cura. Vos Tutores : Vestrum est Cives Vestros ab ingente Barbarie à Corruptelis Religionis, a perniciē. exitiisque publicis ac privatis, clientes vestros tueri. Vos Majestatis Divinae estis Vicarii : vestrum est, gloriā et causam Domini vestri promouere. Vobis insuper hic seritur et metitur. Quid agatis, Vos videritis ?

§. 2. Tu autem studiosa Juventus ubi ubi es, Tenebris ignorantiae pressa, et nativa mentis caligine, ad ignorantiae Carceres damnata : huc adspira, huc advola ! Nihil in imo pectore nostro, nihil in intimis medullis ac Visceribus reconditum est ; quod quidem in nos divina et inexhausta Lux contulit, modulis ac mensuris quibus visum ipsi est ; quod in salutem et emolumentum vestrum vel cum detrimento nostro profundere non simus parati.

§. 3. Denique O' Clementis-ime et Immortalis Deus, Ó Lux inaccessa et inexhausta, sine Te nihil possumus, Tu initium, Tu medium, Tu finis esto actionum nostrarum. Abige Satanam et Complices ejus, ne noceat Gregi Tuo, et quod coepisti per nos Sanctum opus, pessumdet. Fac ut cedant omnia in Gloriam Nominis Tui, salutem Ecclesiae, Emolumentum Patriae Universae, Civitatis Fragariae decus, Diaboli dedecus, bonorum erecti nem, malorum confusionem et nostrum omnium aeternam beatitudinem.

A m e n.

(A füzetnek bártfai levéltári czime : (későbbi irással, más kézzel írva.)

Regulae Scholasticae. Pro Juventute Evangelica et eorundem Docentibus concinnatae et praescriptae, absque Ao.

Ez pedig *Báyer János Memorandum* az eperjesi városi tanácshoz.

Hogyan jutott a bártfai levéltárba ?

Az 1665-iki auguszt. 20-án Eperjesen tartott V. sz. k. városi és vidéki prot. rendek gyűlésének felhívása adakozásra az Eperjesen felállítandó Collegiumra.

Illmi, Splēs, Magnifici, Admodum Reverendi, Generosi item Egregii ac Nobiles, Prudentes ac Circumspecti, Domini Fautores, Amici et Vicini, Fratresque nobis observanmi. Következik a felhívás más irással, más tentával :

Quae sit rerum facies, et qui status a tot annorum revolutionibus *identidem* variis et continuo sibi succedentibus fortunae adversantis casibus concussae dulcissimae hujus Patriae nrae, seu Ecclesiasticae, seu Politicus in eadem Augustanae confessioni addictorum ordo et conditio *versetur*, nemo est, qui non videt, audit, experitur, usque adeo ut commemorandis hisce enarrandisque infinitis aerumnis et adversitatibus, non tam verbis, quam lacrymis ferme opus esse quivis cordatus facile concesserit.

Equidem optandum esset, ut tristissimā hacce infelicitatis nrae consideratione, metuque subsecuturi hinc majoris infortunii soluti, vitam sine

molestia svavem, querelae insciam ducere, tantique boni seram etiam posteritatem nram participem fore sperare possemus: qua sane re an quicquam magis pretiosum magisque fructuosum censendum esset, vix quenquam emmuncioris paulo *navis* aut sanae rationis hominem asseveraturum nobis omnino persvasum habemus.

Verum enim vero, quis est tam ferreus, vel tam procul a humano alienus sensu, cujus animum hoc malum subiti instar fulminis non vehementer percellat, eoque adigat, ut fateri cogatur, si unquam ante, certe modo instare id temporis momentum. duraeque telum necessitatis, quo Numen coeleste nobis propitium reddentes, ea, quae ad Dei gloriam Ecclesiae suae propagationem, nramque omnium salutarem permansionem conducere videntur, graviter et studio-e exequamur.

Et certe si verum fateri, ac paulo penitius in causas hujus nostri infortunii inquirere lubet, liquidò *deprehendere* est, non alibi nisi in nobismetipsis culpam horum reperiri et subesse, quis enim inficiabitur, quam segniter, quamque perfunctorie haecenus *per* remissionem nram, Juventus Scholastica in Triviis plerisque instituta fuerit? cujus occasione quam numerosa discendi studio ardens ad partes adversariorum pubes concesserit? Inde vero quantum res Ecclesiastica juxta ac Politica sumpserit decrementum, non indiget probatione, experientiâ quotidianâ idipsum abunde demonstrantê. Cui quidem malo nisi congruum in tempore adhibebatur remedium, verendum, ne et reliquum, quod adhuc Divina Majestas ex singulari bonitate sua, ex tot calamitatum tempestate sat aegre eluctari permisit, ob nostram incuriam nimiamque securitatem funditus deplo-rando, et nunquam reparando intereat casu.

Quae omnia dum pio, pariter et christiano zelo et affectû pensitando, de adhibendis ad propellendum haec malorum genera motis ac modys mutuo deliberassemus: Nihil magis e re et commodo futuram visum est, quam si in certo aliquo, eoque apto ad id loco communibus Evangelicorum Augustanae Confessionis Fautorum ac Promotorum Subsidiis, parique consensu et voluntate Collegium aliquod fundaretur, in quò majori curâ, studio et diligentîâ, quam hactenus Artes liberales et Disciplinae tum Theoreticae, quam practicae, quin et superiores facultates ex professo tractari, eaque ratione tum Ecclae Dei, tmn vero statui Politico digne et commode consuli posset.

Quiquidem negotio ad optatum finem deducendo, si quidem locus nullibi commodior visus sit, quam Libera et Regia Civitas Epperiess, ob varios respectus et rationes sonticas; ideo eatenus omnium nostrum animi concordialiter acquievère.

Re-tat itaque nil aliud, quam ut votis nostris annuente Deo, huic tam pio et summe necessario operi omnes et singuli liberales manus admoveant idque eo alacrius promptiusque, quo noverint, hoc ipso nihil aliud quam Dei omnipotentis gloriam, Ecclesiae et Verae Relligionis incrementum ac publicum Politicae Vitae emolumentum quaeri et promoveri. Aderit pijs conatibus Deus, hocque nrum opus Numini suo ac honori

Divino dicatum et consecratum favore et benedictione suâ secundabit; id quod ut felix, faustum, fortunatumque, ac cunctis salutare sit, ardentè vovemus et suspiramus.

Porro quoniam dimidium facti bene coepisse habetur, consilio non minus quam auxilii exemplo praeire necessarium existimavimus universis et singulis praesentibus requirendis: officiosissime eosdem exoratos cupientes, dignentur similiter pro facultatum modo, tum status etiam ac honoris sui ratione, in hunc sacrum finem, opem et subsidium auxiliumque suum lubenter et haud gravatim conferre. — Largam a Deo Opt. Max. omnium bonorum operum remuneratore benignissimo recepturi mercedem, hocque ipso facto pium ipsorum zelum et christianam professionem, tum studium erga propriam permansionem reipsa contestaturi, nominisque sui etiam post fata honestissimam et nunquam intermorituram relicturi memoriam.

Datum Epperiess die 20. Augusti Anno 1665.

Earum Ill. Sp. Mag. Adm. Rev.

Generosar. item ac Nlium necnon

Prud. ac Cir. D.D. vrarum

Amici, Fres, Vicini et Sertores
paratini:

Universi Status Partium regni

Hung. Superior. August. Confellionis.

(Fentebbi más kézzel, más tintával aláírva:
invariatae addicti)

A Collegiumra kéregető (megbízó's ajánló) levél az eredetiről lemásolva.

Nos infrascripti Dominorum Comitum Baronum, Magnatum, Comitatumque nec non Liberarum ac Regiarum Civitatum Partium Regni Hungariae superiorum ad praesens in Libera Regia Civitate Cassoviensi congregati nuncii Universis et singulis cujuscunque status, gradus Ordinis eminentiae et dignitatis seu officii praesentes nostras visuris, lecturis vel perlegi auditoris, salutem, et quibus competit officiorum nostrorum paratissimorum demissam denunciante commendationem. Notificamus insimul iisdem: Quod cum nos unanimi nostro et Principalium nostrorum voto ac suffragis in honorem et gloriam praepotentis Dei, ejusdemque verbi sacro sancti ac verae Religionis Evangelicae salutarem propagationem, nec non politici status uberius incrementum, certum Collegium scholasticum, in quo praeter artes instrumentales praecipuae quoque facultates superiores, tum scientiae, tam Theoreticae, quam practicae ex professo tractarentur, in Lib. ac Reg. civitate Epperjessiensi, tanquam loco intentioni huic nostrae commodissime deserviente, erigendum et per Viros eruditione claros ac in omnigena rei Literariae cognitione versatissimos continuo regendum et gubernandum decrevimus: Et vero huic tam pio et salutifero conatui nostro ad optatum finem foeliciter deducendo, per continuas disturbiorum ac intestinorum motuum, quibus jactati sumus, et

adhuc dum affligimur, incursationes et insultus diminutae viros nostrae accisaeque media minime sufficiant: Coeterum nihilo secius propitio Deo tam salutare et summe necessarium opus, quo nostrum omnium permanens salus et tutus Evangelicae Religionis status figitur stabiliturque, perfici ardentem anhelemus, coacti sumus, professi pauperiem nostram, eatenus piam Christianorum cujuscunque ordinis et Loci gratiam, munificentiam ac Liberalitatem implorare et per praesentium Exhibitores, homines nostros fidedignos, ad hoc specialiter delegatos Prudentes ac circumspectos viros Andream Placzko et Jakobum Splegium experiri. Quocirca universos et singulos, ut supra, officiose requisitos et rogatos velimus dignentur hujus sacri operis, nec minus muneris sui ipsorum Dei gloriam et proximi utilitatem, publicumque bonum ac emolumentum promoventis intuitu, pro decore, statu facultatibus ac liberalitate uniuscujusvis suâ, prompte et alacriter ac munifice concurrere, hacque ratione testatam reddere suam erga Deum quidem Opt. Max. pietatem fidemque bonis adornatam (más tinta, más irás) operibus, nos vero vicinos suos gratiosam propensionem et studiosam liberalitatem. Id quod Deus munificentissimus bonorum operum retributor, praesenti et futura in vita, pro immensa bonitate sua, unicuivis fœnore reddet centuplici et compensabit largiter. Datum in praeallegata Libera et Regia Civitate Cassoviensi Die Decima octava Mensis novembris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Quinto. (1665. nov. 18.) Joannes Gilany Illrmi Comitis Domini Dni Stephani Theököly Perpetui de Késmark ect. Ablegatus nuncius m. p. (P. H.) Andreas Keczer de Lipocz Cottus Zempliniens. Ablegatus nuncius m. p. (P. H.) Martinus Madarász Judex Primar. Regiae ac Liberae Civitat. Cassoviensis mp. (P. H.) Gabriel Bakos de Osgian m. p. (P. H.) Franciscus Dessöffy de Czernek Cottus Sarosiensis ablegatus Nuncius mp. (P. H.) Melchior Keczer de Lypocz Comitatus Sarosien. Ablegatus nuncius mp. (P. H.) Stephanus Tárkány de Nagy Barkany mp. (P. H.) Mathias Goznovicens Ablegatus Civittis Leuchoviens. mp. (P. H.) Salomon Grinwaldt Ablegatus Civittis Bartphen. (P. H.) Dániel Gutth Jur. Notar. et Ablegatus Civitatis Epperiensis mp. (P. H.) Matthias Steinerus Ableg. Cits Cebiniens. mp. (P. H.) Johannes Heidenreich Jur. Notar. et Ableg. Civittis Késmárkiensis (P. H.) Joannes Héczei Jurat. Not. et Ablegatus Nagy-Bánya mp (P. H.)

Ilyen több példány lehetett, mert olyan is van a Guth Dániel-féle eredeti jegyzőkönyvben, a melyen Tököli Zsigmond ablegatusául Alexander Kiszell is van említve és melyen Nicolaus Görgey által Szepesmegye is be van vonva.

A református atyafiak felhívása adakozásra az eperjesi ev. Collegium javára.

Nos infrascripti Dominorum Baronum, Magnatum et Comitatum Partium Regni Hungariae superiorum ad modernam Congregationem in Liberam et Regiam Civitatem Cassoviensem indictam conventorum compa entes et praesentes Nuntii Helveticae Confessionis, Universis et singu-

lis praesentes nostras visuris, lecturis, vel perlegi audituris. Salutem-, et quibus competit promptissimorum nostrorum servitiorum commendationem. Notum testatumque reddimus eisdem, Quod dum Status et Ordines Regni hujus Hungariae Augustanae confessionis, fratres, amici et consanguinei nostri charissimi, in praepotentis Dei gloriam et honorem, tum literariae Juventutis emolumentum, adeoque afflictae Patriae nostrae bonum scholam seu Collegium in Libera ac Regia Civitate Epperiessiensi erigendum decreverint: Et vero ob tenues vires, continuis disturbiorum, intestinorumque motuum reciprocationibus attritas et exhaustas, sumptus et media pro erigendo hoc opere et cum fructu et utilitate continuando desiderint, quo respectu coguntur munificentiam piorum Christianorum experiri, eoque omnes ipsorum conatus convertere, quo coeptum opus pie et christiane perfici possit et valeat. Quare habentes condignum respectum praenotatorum fratrum, amicorum et consanguineorum nostrorum dilectorum, quorum una eademque sors et conditio in hac Patria nostra est, tum etiam considerantes hoc ipso nihil aliud, quam gloriam Dei et Juventutis bonum, denique Patriae nostrae afflictissimae conservationem et salutem quaeri et promoveri: Rogamus universos et singulos, praecipue vero confessioni nostrae Helveticae addictos cujuscunque status et conditionis existant, et ubicunque locorum commorentur, officiosissime: dignentur decentem dictorum nostrorum fratrum, amicorum et consanguineorum *intentionis pia-*, pariter et christianae rationem habere eosdemque suam munificentiam liberalitate pro cujusvis posse, conditioneque et statu suo sublevare, eoque contestari charitatem erga proximum suum, pariter erga Deum Opt. Max. gratitudinem ab eodem uberrime olim recompensandam. Quam eorundem propensionem reciprocis officiorum nostrorum studiis rependere solerter adnitemur. Datum in praeallegata Libera ac Regia Civitate Cassovien-*si die* (ezután más kézzel, más tintával, később igy kiegészítve:) decima octava An. D. Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Quinto. Subscripserunt et sigillis muniverunt: Georg. Csernel V. Comes Abaujváriensis; Gabriel Kende V. Comes Szatmáriensis; Ambrosius Gulatsy V. Comes Bereghiensis; Ambrosius Zakanyi V. Comes Borsodiensis; Ladislaus Farkas V. Comes Zemplin.; Emericus Perényi V. Comes Zabolcs.; Joan. Hartjány V. Comes Unghensis; Joan. Komjáthy V. Comes Thornensis.

I. Leopold Collegiumot építeni tiltó parancsa 1666-ból.

Leopoldus Dei Gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hung. Bohemiae ect. Rex.

Prudentes ac Circumspecti Fideles nobis dilecti. Ex certa non nullorum Fidelium nostrorum informatione cum displicentia intelligimus qualiter vos in hac Civitate nostra Academiam fundare et erigere nitere-

mini. Occasione cujus, licet quidem diebus hisce proxime praeteritis, per fidelem nostrum, nobis sincere dilectum, Reverendissimum in Christo, Patrem, Dominum Georgium Szelepchény, Archi-Episcopum Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Locique et Comitatus ejusdem Supremum ac Perpetuum Comitem, Primatem Hungariae, Legatum natum Summum et secretarium, Cancellarium, Consiliarumque nostrum intimum, dum videlicet iis in Partibus certa Ablegatione nostrâ fungeretur, nomine nostro serio moniti dehortatique fueritis, tantum tamen abest, ut ab hoc proposito vestro destitissetis. quin potius eidem firmiter inhærendo, jam etiam manum operi adhibere velletis. Quod ecquidem prout praeter spem nostram accidit, ita aliud inde colligere non possumus, quam quod posthabitâ autoritate dignitateque nostrâ Regiâ, vobis quidvis pro arbitrio audendi licere ac integrum esse existimetis. Proinde cum Structurae et fundationes Academiarum proprie, soli Majestati nostrae incumbant, neque in fundis nostris *censualibus* citra benignam voluntatem nostram erigi valeant: Ideo vobis serio et firmiter committimus et mandamus aliud habere nolentes, quatenus acceptis praesentibus negotioque sic, uti praefertur existente, ab ejusmodi Fabrica, veluti nobis summe praejudiciosa modis omnibus — abstinere ac supersedere, neque ulteriora mandata nostra desuper exspectare, aut vos eatenus in jura Majestatis nostrae ullo pacto immittere debeatis et praesumatis. Alioquin non sumus intermissuri, quin opportunis quibusvis mediis, vobis fors minus gratis, in vos animadvertamus dictaque jura nostra defendamus. Juxta quae pura Fidelitatibus vestris medio praesentium Exhibitoris, fidelis utpote nostri nobis dilecti. Reverendi Thomae Pálffy ab Erdeöd Episcopi Agriensis, Comitatum de Heves ac utriusque Szolnok supremi et perpetui Comitis, nec non Consilarii nostri, tamquam Dioecesani vestri, occasione moderni redditus ejusdem, nomine nostro referenda, commisimus. Gratiâ nostrâ vobis de reliquo clementer propensi manentes. Datum in Civitate nostra Vienna die undecima Mensis Aprilis. Anno Domini M. D. C. L. X. VI.º

Leopoldus m. p.

Georgius Szelepchény.

Archieppus Strigoniens m. p.

Stephanus Orbán m. p.

(L. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.)

Contractus inter Status et Civitatem Eperiessensem mutuo ratione Gymnasii celebratus.

Nos infrascripti Regni Hungariae Status et Ordines, Videlicet Comites, Magnates et Nobiles, nec non Liberarum ac Regiarum Civitatum Communitates Augustano Evangelicae addicti Religioni.

Ad aeternam rei praesentis gestae memoriam, ac strictissimam observantiam, tenore praesentium Universis et singulis, quorum de facto interest vel imposterum futuris perpetuisque semper intererit temporibus, Statibus similiter ac Ordinibus hujus Inclyti Hungariae Regni, Augustano Evangelicam profitentibus, professorisque Religionem, Dnis itidem Baronibus, Comitibus, Magnatibus ac Nobilibus, Liberarumque ac Regiarum Civitatum Communitatibus seu Incolis, in eadem Augustana ac invaritata Confessione pure et constanter perseveraturis, notum testatumque reddimus :

Quod cum non sine speciali nutu et dispositione divina, Superioribus proxime evolutis temporibus, perpenso altius Statu afflictæ hujus Patriæ nrae, moderno, quæ non solum ab exteris eandem undiquaque instantibus accerime inimicis, praesertim Turca hoste Christiani nominis inplacabili afflictæ, extremae subjaceret desolationi, sed et intra viscera sua, ob persecutionem Evangelicæ Christi Dei Ecclesiae misere per nonnullos ex potentioribus adversariis Rno Catholicam recognoscentibus fidem ac Religionem, ac aliis devastetur pessumque eat : tantis malis, in tempore salutariter occurrere volentes, — de remediis, quibus nos ac posteritatem nram contra horum Religionis nostræ hostium tela et persecutiones praemuniremus sollicitè disquirendis et commode adhibendis, maturam, accuratamque mutuo inter nos inivissemus tractationem : et vero nihil oportunius magisque efficax, secundum Deum, a nobis hoc in passu excogitari ac statui posse, deliberato animadvertissemus, quam si communibus nrum curis et laboribus impensisque requisitis adhaec etiam et imploratis auxilii subsidiique ferendi causa aliis quoque fidelibus Christi Augustano — Evangelicis, exteris passim incolentibus regiones Gymnasium aliquod celebre et commune in tuto commodoque ad id praelecto loco exstrueretur, ubi tam juvenus discendi cupida, non saltem hocce nostro, sed etiam nostræ posteritatis ævis, continuo per Viros exquisitâ eminentes doctrina, morum item integritate, vitaeque innocentia probatissimos, dextro ordine, ac fideliter, juxta introductam seriem, ac methodum disciplinarum, per Classes decenter distributarum praeficiendos — erudiretur, — quam et ipsum Gymnasium per Inspectores et curatores certas videlicet, et semper aequali numero ex nobilitari, pariter ac civili ejusdem loci, ubi Gymnasium exstiterit, statibus eligendas, ac insuper juramenti sacramento obstringendas personas, qua procurationem, ac dispensationem Proventuum ac bonorum, nec non exterioris ac interioris disciplinae Inspectionem, absolutamque auctoritate ipsorum Statuum tractandam directionem digne et prudenter regeretur, guberneturque fore sperantes, hac ratione Ecclesiae Dei, Veraeque ac invariatae Augustano — Evangelicæ Religioni nrae, nec non Politicae, ac Rerum publicarum Civili administrationi, quam optime consultum iri : id quod quidem Gymnasium, quoniam ob certas et evidentes rationes in Libera ac Regia Citte Eperjessiensis fundari oportere, nobis visum esset, et Vero Deo sic juvante, jam optatam et diu desideratam sui adeptum esset perfectionem Artium ac scientiarum ac in primis facultatis Theologiae studiis in eodem ingenti spe utilitatis futurae, feliciter tractari coeptis, et excoli.

Ceterum quamvis in Dei omnipotentis immensa bonitate et providentia nemini Christianorum fas sit dubitare, quin Matti ipsius Divinae hoc nomini suo pie consecratum opus, singulari sit futurum curae, quod contra omnes ejusdem oppugnatores ipsorumque insultus noxios protegi, a serae posteritatis nostrae commodo ac usui, in florenti integroque statu facile conservari possit; nihilo minus tamen, si quidem humanae res omnino sint fragiles fluxaeque et variis subjectae Vicissitudinibus, usque adeo, ut teste ipsa experientia integra Regna et Imperia, justo Dei judicio, ob hominum culpam de una in alteram gentem soleant transferri ac derivari, unde contingere posset (id quod tamen Deum clementer aversurum omnino credimus) futuris, nostrum subsecuturis aevum, temporibus veram ac invariata Augustano — Evangelicam Religionem nostram, in hac Civitate Libera et Regia Eperjessensi praevalente Adversariorum cuicunque alienae extra nostram, addictorum Religioni potentia, adeo premi, opprimique, ut ejusdem nulla, vel plane exigua spes vindicandae ac propugnandae appareret; — ne itaque tali casu contingenter emergente, idem Gymnasium cum suis pertinentiis, ac piis Collationibus in manifestum incidendo discrimen, quoquo modo periclitari, vel etiam totaliter e manibus et potestate nostratium eripi, adversariorumque manifestae relictum esse videatur praedae: idcirco inter nos praedictos videlicet Status et Ordines, utpote Dominos Comites, Barones, Magnates ac Nobiles, Regiarumque ac Liberarum Civitatum Magistratus, nec non Incolas, Communitates et Cives, invariatae Augustano — Evangelicae adhaerentes Religioni, ab una; partibus vero ab altera, Judicem primum, Senatum, Tribunum Plebis, totam denique Selectam Communitatem, ac reliquos Cives ac Incolas, antelatae Liberae ac Regiae Civitatis Eperjessensis, consimiliter toties repetitae invariatae Augustano — Evangelicae Religioni addictos, — circa praemissa — sequens futuris, perpetuisque semper temporibus, irrevocabiler solidissimeque per universos successores nostros utrinque in invariata Augustano Evangelicae perseveraturos fide et Religione observanda *Transactio et Concordia* est inita et celebrata.

Et primo quidem praenarrati universi et singuli haeredes et successores nostri, status videlicet et Ordines Augustano — Evangelici, viso praecitato suppressandae Religionis nostrae et ipsorum in hac Libera et Regia Civitate Eperjess periculo, tempestivam et seriam desuper illico ineuntes consultationem ac Deliberationem, idem Gymnasium cum suis universis pertinentiis, bonis, et bonorum proventibus, ac aliis quibuslibet piis collationibus, e manibus et potestate dictae Civitatis Eperjessensis, statim et de facto pro se occupare, eoque transferre loci, quo eisdem ob purioris doctrinae invariatae Augustano — Evangelicae Religionis usum commodissimum visum fuerit et maxime tutum debeant ac teneantur, dictaque Civitas id ipsum cum suis praenarratis integris pertinentiis et utilitatibus, non saltem sponte ac benevole, integreque cedere, quin et valorem structurae seu aedificii, praecitati Gymnasii tamquam Augustano — Evangelicorum praecise Patronorum impensis erecti et fundati (quod bona Conscientia viginti quinque mille florenos hungaricales

adaequare judicavimus) in parata eorum currente et acceptabili moneta, simul et semel refundere omnino sit obstricta obligataque.

Cujusquidem praemissae occupationis et apprehensionis modus ac forma stabit in liberrimo eorumdem statuum successorum eorumdem arbitrio ac beneplacito plane absoluto, ita videlicet, ut ipsi soli duntaxat per se, vel per suos deputandos immediate, non observata ulla juridici processus praemittendi solennitate, quovis tempore et momento quodocunque videlicet ipsis pro ratione necessitatis vel commoditatis libuerit, nullo penitus legali vel remedio vel impedimento scripto hactenus expresso, vel imposterum qualitercunque exprimendo, aut alio quovis tandem consuetudi is vel usus praetextu, seu colore humanitus excogitando, — obstante, — idem simpliciter occupare, vel si ita maluerint, medio unius Magistri Protonotarii, vel VComitis cujuscunque Comitatus, adjunctis eidem uno vel altero ex Judicibus ac Jurassorum, eadem simplici, quae modo descripta est, viâ ac ratione, virtute solum praesentium apprehendere, et ut ipsis placuerit, cum eodem tanquam proprio suo, Antecessorumque suorum peculio disponere, plena cum facultate possint et valeant.

E converso vero et pro Secundo: Quoniam Eadem Libera et Regia Civitas Eperiessiensis locum et fundum pro exstruendo eodem statuum Gymnasio, non saltem sponte ac benevole concesserit, sed et praeterea non contemnenda beneficia eo contulerit, tum ob hoc, tum etiam ob singularem curam ac inspectionem, ceu loci Magistratus, in dirigendo eodem plus aliis quibus vis extraneis Promotoribus, Patronis, ac Inspectoribus oneris sustinere necessum habeat; Idcirco nos quoque reliqui supranominati status et Ordines eandem Libera ac Regiam Civitatem Eperiessiensem, idest modernum Dnum Judicem primarium, Amplissimum Senatum, Tribunum Plebis, Selectam Communitatem, adeoque Universitatem totam Civium et Incolarum praesentes et futuros, harum serie firmiter, et sub bona Christianaque fide assecuramus, quod in gubernatione directione, defensione, promotioneque ac conservatione dicti Gymnasii, ac aliis quibus vis necessariis requisitis, circa idem, pro exigentia Temporum et occasionum emersuris, et occurrentibus, propriis suis curis, fatigiisque et industria indefessa, usque ad sanguinis profusionem, defendere, tueri, protegereque, quinimmo in ipsorum Libertatibus et immunitatibus municipalibus, Jurisque Gladii potestate ac exteriori Civilis et Criminalis Jurisdictionis exercitio libero ac absoluto, consuetudinibusque ac usu, hactenus observatis, in quantum in nobis repositum fuerit, conservare et manutenere omnino velimus, debeamus et teneamur, nostraque sit ac permaneat posteritas ad id praestandum obligata.

Tertio: si quidem Deo propitio idem Gymnasium suis Actualibus et plenipotentialibus Curatoribus ac Directoribus penes id perpetuo constituendis, qui in absentia statuum reliquorum, tanquam Patronorum debitam ejusdem Gymnasii ac membrorum ejus, id est Docentium ac Discipulorum curam ac rationem habeant, destitui et carere nequaquam possit, debeatque: Ob hoc de praesenti plena cum facultate agendi cuncta, quae ad aedificationem, conservationem, promotionemque totius dicti Gymnasii et procurationem, administrationemque bonorum, erogatio-

nemque eorum faciant, Viros probatissimae fidei, ex nobilitari quidem statu Generosos et Egregios Dnos Franciscum Semsey VComitem, Andream Ketzer, Melchiorum Ketzer, Juratos Assesores, Andream Dobay, Juratum Notarium, Sebastianum Sárossy Judlium et Petrum Faigell Juratum itidem Assessorem Inclyti Comitatus de Sáros: Ex Civili vero statu Nles, Prudentes ac Circumspectos D. D Joannem Weber Judicem primarium, Michaelum Hakker, Thomam Cunrad, Sigismundum Zimmermann, Danieleum Guth Juratum notarium ac Georgium Gasser Vice — notarium et senatores Liberae ac Regiae Cittis Eperiesiensis constituimus fecimus ac ordinavimus, denominavimusque, -- dando eisdem universis ac singulis absolutam plenariamque potestatem et omnimodam facultatem, quatenus illi auctoritate nram et ex delegata sibi ea tenus potestate circa omnia et universa, quae tam Vocationem et Constitutionem Docentium, quam Inspectionem internam et externam, qua Docentes, quave Discentes universos, item administrationem Bonorum et proventuum concernere visa fuerint, strenue, dextre, ac omnimode, juxta datam ipsis desuper singularem instructionem versari, eadem expedire, dirigere et ruminare possint, valeant ac debeant, nihil dubitantes, quin iidem pro dexteritate, et probata fidelitate nobisque omnibus nota id facturi et acturi seseque adeo solertes et industrios praestituri sint, ut nihil aliud, quam Dei gloriam ac praedicti Gymnasii emolumentum reipsa quaerere comperiantur, a Deo omnipotente, largam laborum suorum retributionem accepturi. Et haec est nostra et praedictorum statuum ac Ordinum de praenarrato Gymnasio, praesenti hoc Instrumento declarata, per nos et successores nros sancte ac inviolabiliter observanda, mutuo inter nos et Cittem Liberam ac Regiam Eperies inita Concordia et Transactio. Harum nrarum Vigore et testimonio Literarum mediante. Actum in praealligata Libera ac Regia Civitate Eperies d. 16 mensis Aprilis, Anno Dni Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Septimo. (1667. apr. 16.)

Nomine et auctoritate Illmi Dni Comitiss Steph. Tököly de Késmárk Ablegatus Plenipotentarius ejusdem Melchior Ketzer de Lypótz m. p. (P. H.) Nne et auctoritate Splis ac Mgf. Dni Sigism. Tököly de Késmárk. Ablegatus Plenipotentarius ejusd. Petrus Andreánszky m. p. (P. H.) Franciscus Nyári Liber Báró de Bedegh (P. H.) Steph. Wittnyedy de Musay m. p. (P. H.) Andreas Ketzer de Lypótz m. p. (P. H.) Melchior Ketzer de Lipótz m. p. (P. H.) Sebastianus Sárossy Judlium Cottus Sáross (P. H.) Petrus Faigell de Bethlehemfalva Jur. Assessor Cottus de Sáross. m. p. (P. H.) Paulus Wittnyedy de Musay (P. H.) Andreas Radits m. p. (P. H.) — (P. H.) (középen) Nomine Liberae ac Regiae Cittis Eperiesiensis, et ex Commisione ejusdem subscripsit praesentibus actis Daniel Guth, Juratus notarius m. p. Joan. Schirmer Ablegatus Plenipotentarius R. ac L. Cittis Cassoviensis (P. H.) Andreas Ternay Ableg. Plenipotentarius R. ac L. Cittis Cassoviensis (P. H.) Mathias Gosznowitzerus Ableg. et Plenip. R. ac L. Cittis Leuchoviensis (P. H.) Tobias Fürnstein Ablegatus Leutsoviensis (P. H.) Joannes Stekkel Ablegatus et Plenipotentarius R. et L. Cittis Cibiniensis (P. H.) Joannes Toth Ablegatus et Plenipotentarius R. ac L. Cittis Cibiniensis (P. H.) Martinus Nicasius,

Ablegatus et Plenipoten. I. ac R. Cittis Késmárkiensis (P. H.) Michael Weiszer Judex Waralyiensis (P. H.) Abrahamus Reguli XIII oppidorum notarius m. p. (P. H.) Joannes Popradinus Juratus notarius Waralyiensis 13 oppidor Scepus Ablegati (P. H.) Joannes Weber p. t. R. ac L. Cittis Eperiess Judex primarius m. p. (P. H.) Michael Hakker senator ejusd. Cittis (P. H.) Thomas Cunrad senator ibid. (P. H.) Sigismundus Zimmermann (P. H.) Martinus Halligantz, ibid. (P. H.) Daniel Guth Juratus notarius et senator ibid. (P. H.) Franciscus Jászay senator ibid. (P. H.) Jacobus Stein ibid. (P. H.) Georgius Gasser Juratus Vicenotarius ac senator ibid. (P. H.) Andreas Platsko senator ibid. (P. H.) Michael Schönleben senator ibid. (P. H.) Martinus Haaz senator ibid. (P. H.) Gierge Scholtz Obervormund (P. H.) Martinus Strübiz dritter Vormund daselbst (P. H.) Gregor Schwartz Vierte Vormund daselbst. (P. H.)

Mantissa.

I.

Programma Invitatorium Ad Lectiones universas.

Illustris Gymnasii Eperjessiensis Inclutorum Statuum Regni Hungariae
Augustano — Evangelicorum

Civibus Scholasticis

S. P. D.

Συνεστὴν καὶ προσηκόντων ἐν παντί (II. Tim. II. 7. I. Tim. IV. 15.)

Intellectum & Profectum in Omnibus a Deo Trio-uno precatur

SAMUEL POMARIUS

Ss Theologiae D.

Ejusdemq & Linguarum Orientalium Professor Publicus Primarius
Gymnasiique ipsius Moderator & Director Supremus.

Initiatum superiori Septimana, divina adspirante gratia, et autoritate Incluti Status Evangelici publica, Gymnasium Nostrum Illustre Solemnibus ritibus fuit. Nihil superest amplius, nisi ut ad operas publicas quisque suas, & Docentes & Discentes, recipiamus & conferamus nos, nec sine sontica causa a studiis porro feriemur, sed apum ad instar sedularum uno sub ductore partiamur ita labores nostros, ut Alvearia Scholastica thymo et succo variae doctrinae, et sacrae, et ne — sacrae, non negligenter repleamus, et mella inde purissima stipemus utilitatis communis, quae Patria aliquando in spem Bonam de nobis erecta svavi gustu delibet, & ubere fructu percipiat. Hoc et nomen *Gymnasii*, & Res deposcit ipsa. Non ociabantur enim, sed exercebantur impigre lucta & pugna athletae olim & pugiles nudi in Gymnasiis. Vestrum perinde erit, qui nudi et imparati accessistis huc a Sapientia divina et humana, non Vacunae litare, non Deae Murciae studere, sed Pietati ac eruditioni operari assidue, &

luctari atque congredi mascole cum hostibus utriusque professis, profana inquam mente, et barbarie obsoleta. (Hor. in Arte P. 412 sq:) „*Qui studet optatam cursu contingere metam Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit.*“

Fugit irrevocabile Tempus; labitur aetas adolescentiae tacitis passibus, quae disciplinarum inprimis est capax. Per juventutem autem haurire atque induere animo oportet, quae viri exerceant. — Serum est velle discere, cum jam agenda res est, neque in ludo amplius, verum in campo acieque versaris. Hoc ergo πολλοτελεστέον ἀνδρῶν γεροντων magno in precio habebitis, et omne vobis perire tempus arbitrabimini, quod studiis non impertiemi. — Memores subinde sapientis Senecae sententiae Epist. I. „*Quaedam tempora eripiuntur nobis; quaedam subducuntur: quaedam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quae per negligentiam fit; et si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.*“ Cedet tandem difficultas operis conatibus arduis, nec virtutem sua merces destituet. „*Labor omnia vincet improbus:*

Nec labor in Domino vester inanis erit.“ (Virg. Georg. V. 145. Esa. 65. 23. I Cor. 15. 58.)

Crastina itaque die, Quod Deus bene vortat et studiis nostris, et usibus publicis, aggrediemur Labores nobis demandatos in Classibus singulis. Atque ut constet vobis examussim de Serie Lectionum ac Horis ordinariis cuilibet disciplinae ac institutioni peculiariter destinatis.

Ego quidem Lectiones meas Theologicas, quas auspicabor ab Explicatione Invariatae Augustanae Confessionis, Libri Ecclesiarum vere Evangelicarum Symbolici, et in hoc Regno Hungariae Libero exercitio a Sere- nissimis Regibus donati, et Linguarum Orientalium juxta Methodum Grammaticae Trostio-Sennertianae instituendas, habiturus mane sum diebus singulis, ab Hora VIII usque ad IX, ut commodum adeo sit interesse et Classis Philosophicae, et Logicae, et Rhetoricae Auditoribus. A meridie autem Disputatorium Collegium privatum aperiam in Eisdem A. C. Articulis Thesibus succinctis inclusos: quo absoluto Magnifici D.D. Calovii Synopsis Controversiarum potiarum ex Aug. Confess. σύν θεῷ disputa- turus sum.

Nobilissimus et Excellentissimus Dn. *Michael Pancratius*, J. U. D. Philosophiam Practicam et Geographiam profitebitur mane juxta ductum Wendeleri et Nothnagelii, ab Hora X in XI, et a meridie ab Hora IV ad V et in Historicis evolvat Sleidanum.

Praeclarissimus Dn. *M. Isaacus Zabanius* Metaphysicam Divinam Calovii et Physicam Sperlingui tractabit mane ab Hora IX ad X, et a meridie ab hora II ad III cum Theologia Polemica.

Reverendus et Clarissimus Dn. *Elias Ladiver* leget Logicam Scharffii, assumpta et, Danhaueri, in plerisque Scholis Hungariae jam recepta et Sphaerica Principia Notnagelii, mane Hora VI ad VII et Hora IX ad X, a meridie autem ab Hora II ad III adjuncta Theologia Polemica.

Clarissimus Dn. *M. Adamus Lazius*, pertractabit Rhetoricam Dieterici, Collatis et Vossii Partitionibus, et in Praxi exercebit studiosos ad ductum Orationum Ciceronianarum, cum Institutionibus Chatecheticis Dieterici, mane Hora VI ad VII et Hora IX ad X, a meridie autem Hora I ad III.

Caeteri Eximii ac Humanissimi Domini Praeceptores Classium Inferiorum docebunt mane ab Hora VIII ad X et a meridie ab Hora I ad III.

Dn. Paulus Michaelis in Poesi praeleget Poeticam Giessensem, Horatium item et Virgilium, et praxin Versuum secundum omnia genera Carminum urgebit, cum Grammatica Graeca Welleri, Institutionibus Catecheticis Dieterici nec non studio Arithmetices.

Dn. Johannes Schnatzinger, in Syntaxi tractabit Grammaticam Rhenii, Cornelium Nepotem, Epistolas Ciceronis Familiares et ad Atticum, Grammaticam Graecam Welleri et Epitomen Catecheseos Dieterici, cum Exercitio Germanicae Linguae.

Dn. Andreas Szántó in Grammatica volvet Compendium Rhenii, Januam Commenii, Epistolas Ciceronis Familiares, Elementa Graecae Linguae Welleri, Epitomen Catecheticam Dieterici, cum Exercitio Hungarici Idiomatis.

Dn. Martinus Saarossy in principiis docebit Compendium Rhenii, Vestibulum Commenii, Epistolas Ciceronis Minores, et Catechesin Minorem Lutheri adjuncto Exercitio Hungaricae Linguae.

Dn. Johannes Jankowitz in Parva inculcabit Donatum Rhenii, Vocabula Latinae Linguae, Evangelia et Catechesin Minorem Lutheri, cum Exercitio scriptioris.

In Minima Classe occupabuntur *Dn. Johannes Simonides* circa legendas, *Dn. Nicolaus Hadikius* circa colligendas; *Dn. Stephanus Szép* circa dignoscendas, et universi circa scribendas Alphabeti Literas in Germanico et Hungarico Idiomate, cum recitatione Capitum Catecheticorum et Dictorum Biblicorum. Singulae autem Classes a piis precibus studia sua semper incipient, et in easdem desinent.

Sed et praeterea istud intimandum Vobis est ex Decreto Generosorum ac Nobilissimorum Dnn. Inspectorum Athenaei hujus Patronorum nostrorum Venerandorum, ordinatum atque constitutum esse, ut omnes ac universi Ejusdem Alumni per singulas Classes, et moderni et futuri, Nomina sua apud Directorem et Moderatorem Supremum profiteantur, et Matriculae Gymnasii inferantur. Comparebunt ergo hac Septimana tempore quod publice significabitur, in Museo meo, quotquot hactenus Bonis Literis hic navarunt operam, et hoc agent. Ita, valete in Domino Jesu et rem studiorum vestrorum feliciter gerite! P.P. Eperjessini Domin. XX Trinitatis. A. C. (|) CLXVII. (1667.)

Maria Theresia ect. ect.

Reverendi, Sples ac Magnif ect. ect.

Quod licet quidem Liberae et Regiae Civitatis Eperjesiensis Cives et Incolae Augustanam Confessionem profitentes, citra benignum Indultum Regium Nrum, Doctionem Altiorum Scholarum praesumptuose usurpantes, ab iisdem profuturo merito arceri potuissent; Quia tamen homagiali cum obsequio quo ad sublationem Scholarum benignis nuperis Dispositionibus

nostris Caesareo-Regiis prompte semet subjecissent, et jam pro subditali obligamine suo humillime ad Matrem Nostram Caesareo-Regiam benignissime admisimus: ut pro Augustanae Confessionis addictis, iisque *tantum natione Hungaris*, praeter Scholas inferiores, *etiam Philosophicum et Dogmaticum studium Eperjessini tradere valeant*, ita tamen: ne Publico et Contribuentibus propterea vel in minimo aggravium causare ausint. Consilium proinde nostrum Locumtenentiale Regium hanc benignam Resolutionem Nostram Caesareo-Regiam praefatae Civitatis Eperjessiensis Magistratui intimare noverit, et ut eadem debitum in effectum deducatur, ac exacte observetur, eidem Magistratui injunget. In reliquo Gratiâ et Clementiâ nostrâ ect. Datum in Civitate ect. Die 30 Mensis Junii, Anno Domini 1750.

Maria Theresia m. p.

(Lásd. Cub. II. Loc. 172. Fasc. C.)

A templom s Collegium vételének okmányai.

Kauf-Brief und Quittung. Ueber die Kirche und Residentz dt. 24. November 1784 et 25. Feber 1785 Acquisitionales Templi et Collegii, olim per Status Evangelicos exstructi, tandem per P. P. Soc. Jesu occupati et in Residentiam suam conversi, atque usque Exstinctionem Societatis Suae per eosdem possessi, demum vero extincto hoc ordine, ex Benigno immortalis memoriae Gloriosissimi Imperatoris et Regis JOSEPHI Secundi, erga oblatam Rhfl. 6000 Summam emanato Decreto, Jure quasi Postliminii Evangelicis Eperjessiensibus resignati.

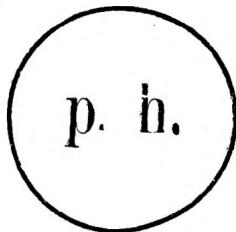
149 11
32. 28.

Quittung.

Pr. Sechs Tausend Gulden — kr., welche die Gemeinde der Augspurgischen Confession zu Eperjess als den, für die auf allerhöchsten Befehl ihr übergebene Eperjesser Exjesuiten Residenz, samt darzu gehörigen Kirche, zum daigen 30gst Amt erlegten Kaufschilling-Betrag Sechs Tausend Gulden dem Königlischen Hungarischen General-Hofkammer Zahl-Amt heut Dato richtig und baar abgeföhret hat. Urkund dessen die hierunter gestellte Amts-Fertigung Ofen, den 25. Hornung 1785.

Id est. 6.000 fl. — kr.

Joseph Klaus,
Buchhalter.

Joseph Pückler,
Zahlmeister.

Dass zufolge der auf Allröchsten Befehl von Einer Hoch Löbl. Königl.-Hung. Hof-Kammer untern 24-ten Aug. a. c. erfolgten, dem hiesigen Königl. Capital 30gst. Amt, aber erst den 6-ten hujus zugekommener hohen Cameral-Verordnung die allhiesige Exjesuiten Residenz sammt darzu gehöriger kleinen Kirche gegen unter heutigen Dato mittelst erwähnten Königl. 30gst Amte an den Studien-Fond beschenehen 6000 Rhfl. Erlaag, Sage Sechs-Tausend Rhfl. Gulden, durch den Königl. Hung. Capital dreissiger Hr. Jacob von Lerner uns würklich resigniret, und übergeben worden, Wir auch solche in Nahmen Einer Evangel. Gemeine zu Eperies vollständig übernommen haben, Bekräftigen anmit. So geschehen zu Eperies, den 24. November 1784.

Jakob v. Lerner,

Königl. Dreyssiger qua. Resignans.

(p. h.)

Mathias Faczony

der allhiesigen Evang. Epper. Gemeine bestellter Kirchen- und Schulen-Vorsteher als recipiens.

(p. h.)

J. Samuel Waxmann,

Einer löbl. Evang. Gemeine Cassae Perceptor qua aequa Recipiens.

(p. h.)

Sigismundus Toperczer

der allhiesigen Evangel. Epericsser Gemeine, der Zeith bestellter Kirchen- und Schulen-Vorsteher als recipiens.

(p. h.)

Johan Désy,

obgenannter Gemeine Schul-Cassa-Perceptor.

(p. h.)

„Felhivás 1846-ból.“

Azon főtanodai épület, mellyet Eperjesen 166⁶/₇-ben a' felső magyarországi Evangelikusok 's különösen a Wittnyédy, Keczer, Sárossy, Dessewffy, Jankovich 's más némes családok 's több sz. kir. 's bányai városok' polgárainak buzgósága olly nagyszerűen 's dicsőn kiállított, a' múlt században pedig a' tiszai kerületi nemesség, a' helybeli evang. községgel egyesülve, annyi áldozatokkal nem csak visszaváltott, hanem az akkori szükségekhez képest fel is szerelt, — azon nagy épület, mondjuk, majdnem kétszázados használata mellett tetemesen is szenvedvén, nem is felelvén meg jelenkorunk minden méltányos követeléseinek, nem is jövedelmezvén még úgy, mint különben a' közjónak jövedelmezhetne, ezen utolsó két év alatt azon eszmét érlelé szándékunkig, hogy czélszerű, jutányos és díszes megújítását, kedvező körülmények mellett, czélba vegyük 's alakítsuk a' most csak egy emeletes 's félig csak folyosókat képző Collegiumot úgy, hogy földszint ugyan, a' belső térektől elrekesztett, csak utczára nyíló, csendes kézmivesek és kereskedők számára 21 boltok nyitassanak, — az első emelet hat tanító számára becsületes szállást szolgál-

tasson: a' második emeletben pedig az osztályok (6 terem) egy nagyterem, könyvtár és museum legyenek. —

Számos egyesek véleménye és buzdítása, egy jeles építőmester alaposan és nagyszerűen kidolgozott terve, — **a' szegletnézetet a' felül álló rajz mutatta**, — 's az iskolai közgyűlés megegyezése mellett, jámbor feltett szándékunk, Isten 's jó emberek segítségével megkezdeni a' tervezett lényeges javításokat 's az építéshez következő okoknál fogva minél előbb hozzá is fogni:

I. A' javítás, sőt új építés különben is már **mellőzhetlenül szükséges** 's el nem halasztható. — Mert **1.)** a' nagy épületnek csekély lejtésű 's egészen rongált sindely-fedele egy tartósabb 's czélszerűbb cserép fedezetet kíván, melyhez ismét egészen új 's erősebb, emeltebb gerendázat szükséges. **2.)** A' **20** ezernyi könyvvel, néhai tek. Szirmay János és Bánó Gábor urak nemes ajándékai által szaporodott könyvtár (az eredeti csak **4** ezer vala) 's a' **15** évtől szépen gyarapodott Museum, két terjedelmesebb szobát tesz szükségessé, melyre az épületben a' mint most áll, kellő hely nincsen. **3.)** A' Collegium egy olly nagy teremnek van hiával, hová iskolai ünnepélyekre az egész tanuló ifjuság 's tisztelt pártfogóság elférjen és közvizsgálatok és gyűlések kényelmesen tartathassanak. **4.)** A' Collegium homloka előtt álló ronda és tisztátalanságot okozó fa- 's más színek, már a' város' ohajtására is 's ígért fölségelése mellett, máshová helyezendők. — Ezen részletes és mellőzhetlen építendések már a' tervezett új építés szerint mind elérendők, még pedig egy-munkával, nagy költségkimérettel és tetemes másnemű hasznokkal.

II. Ugyanis, tagadhatlanul **jó tékony is** leend az új terv szerinti építés következő okokból: **1.)** A' classisok, mellyek, egyet kivéve, most mind földszint fekszenek, tehát az utczaí háborgásoknak leginkább kitéve 's azon felül szorultak, nedvések és homályosak, az új terv szerint felül csendesek, szárazak, nagyobbak 's világosak leendnek. **2.)** A' mostani három igen szorult tanítói lak helyett, hat czélszerű szállás fog kiállíttatni 's így azon szállásbér, melly három tanítónak most készpénzben fizettetik, (összesen **300** pft.) a' Collegium' pénztárának maradand 's azon meghivandó új tanítónak szolgálhat majd salariumul, ki az egyetemes iskolai rendszernél fogva, a' két évi jogpályára mellőzhetlen. **3.)** Ama' **21** boltok alul, mintegy **25** év multával, — mikor a' rájuk fordított költség általuk letisztáztatnék, — a' Collegiumnak jövedelmezőnek (közép számmal mintegy **1000** pft. évenként) 's ezen tiszta jövedelem az épület tatarozása, a' tápintézet, museum 's oktatók fizetése javítására fordíthatnák. De

III. Ajánlatos az új építés azért is, mert a' magyarhoni, kivált tiszai Evangelicusok művelt és buzgó szellemének **díszes, maradandó** 's nagyszerű emléke leendne, melly a' késő unokákhoz is lelkesítőleg szólna és hálásan, 's őket a' halhatatlan nevű ősök' példájával hasonló közhasznu vállalatokra ösztönözné, kinek nevét ércztáblára vésetve a' nagyteremben olvasandják. —

A' mi már ezen annyi okoknál fogva ajánlatos terv valósításának **eszközeit és módjait** illeti, — minthogy az egész építkezési és

benső felszerelési költség, részletes felszámítás szerint **30,000** pftra menend, — nehogy egyes pártfogókra nézve netalán igen is érzékeny áldozattal járjon a' részvét, többszöri komoly megfontolás után a' következő pontokban állapodánk meg: — **1.)** A' nyújtandó segítség kamatnélküli kölcsönadás leend százszáz=**100** pftnyi részletekben, olly lekötéssel a' Collegium' részéről, hogy a' kölcsönvett tőkéért jótáll 's a tisztelt pártfogók, kivált a' Collegiumnak egykori polgárai részéről, csak azon nagylelkűségért esedezik, hogy a tőkének legfeljebb **25**, legközelebb pedig **4** év multávali visszafizetéseig, az illető kamatoktól feloldoztassék. **2.)** A' nevezett boltok béréből 's a' Collegium mellőzhető más pénzeiből, évenként, sorshuzás által, **12** darab kötelezvény fog hálás köszönettel visszafizettetni. **3.)** A' szétküldött illetén íveken történt aláírások, — miután az egész összeg fedezve leend, — három hónapi különös bejelentés után fognak, adandó kötelezvények iránt, befizettetni. **4.)** A' netalán azonnal vagy időközben történt adományok, valamint a' begyűlt összegnek is azon része, melly az építési folyó fizetésekre nem mellőzhetlenül szükséges, az eperjesi takarékpénztárba fog **5%** kamat iránt letétetni. **5.)** A' pénz a' Collegium' többi pénztárától egészen elkülönözötten egy saját pénztárnok által fog kezeltetni, a' conventi építési választmány 's maga a' Convent felügyelése alatt. **6.)** Az építés bevégeztével a' számadások az illető részvényes tagokkal fognak közöltetni. **7.)** Az azután évenként történendő sorshuzás eredményei szintén különös levélbeni értesítésekben 's hirlapok útján is jutandnak az illető résztvevők tudomására. **8.)** Ha a' kihuzott 's a' **7**-dik pont szerint kihirdetett részletszámok és tőkék iránt, egy teljes év alatt, különös rendelkezés 's átvétel nem történnék, azok a' Collegium pénztárának javára fognak iratni. **9.)** A' visszafizetendő tőke egyedül a' Collegium eredeti kötelezvényének visszatérítése mellett fog felvétethetni.

Mindezen 's nem csak anyagilag de kivált szellemileg kecsegtető, észhez, szívhez evang. közjóhoz és dicsőséghez egyaránt szőlő okoknál fogva 's mint hisszük nem czélszerűtlen, intézkedéseink mellett már, bátorodunk a' mélyen tisztelt t. cz. urak 's asszonyságokhoz intézni alázatos kérelmünket: méltóztassanak a' mellőzhetlenül szükséges, az annyira jótékony, díszes 's talán igen is érzékeny áldozatokkal nem járó és biztosított közügyhöz segédkezeket nyújtani, más atyáinkfiai dicső példájára, kik p. o. a' debreczeni, sárospataki nagyszerű, fényes 's örök dicsőségre váló épületeket kitartó buzgósággal, jelenkorunkban kiállítani tudták 's ezen maradandó emlékükre már most büszkén tekinthetnek fel, egyenkint ezt mondhatván: „a z é n r é s z e c s k é m i s b e n n e v a n , a z e n y é m m e l i s m a g a s b o d o t t . » — Isten segedelmével 's mélyen tisztelt kegyes pártfogóink ápolása mellett, mutathatnak **3—4** év multával a' magyarországi, kivált tiszai Evangelikusok is, hasonló büszke 's boldogító érzelmek között, hasonló díszes, maradandó emléket »monumentum aere perennius« 's elmondhatják magokról nemes megnyugvással: »non omnis moriar, multaque pars mei vitabit libitinam!« — Rajta tehát, akarjunk! 's megsegít a' jó Isten, 's ott álland mintegy elővarázsolva az összevetett vállakkal kiállított dicső mű!! Isten áldja a' szándék' kezdetét és végét. — Isten áldása 's a' jelen és utókor hálája a' közczélokak gyámolítóknak!! —

Mink a' köz nagy ügyet minden nemesen érző emberbarátnak, tudomány és nevelés pártfogójának, kivált hitsorsosink és Collegiumunk egykori növendékeinek szívére kötvén 's ügyünk barátaí számának általuki szaporítását alázatosan kikérvén, teljes bizodalommal és mély tisztelettel maradunk Eperjesen Jan. 1. 1846.

Nagyérdemü, mélyen tisztelt pártfogóinknak

alázatos szolgálai:

Tomkaházi Tomka István,
a' VI. Sz. Kir. Városok' Ágostai Hitvallásu Ev. Esperesség Felügyelője.

Lubóczy 's csalfalvai Pulszky Ferencz,
felügyelő.

Fancsali Joób Vendel,
helybéli felügyelő.

M. Schwarz J. Mihály,
VI. Sz. Kir. Városi Esperes.

Vandrák András,
e. é. igazgató.

Irányi István,
jegyző.

A jelen iven előterjesztett szükséges, jótékony és díszes vállalatot az evang. nevelés és oktatás minden barátjainak magok részéről is különösen ajánlják:

Gróf Zay Károly,
a' magyarhoni ág. h. v. Evangelikusok egyházi és iskolai felügyelője.

Draskóczy Draskóczy Ádám,
A' Tiszai A. E.' kerület felügyelője.

Jozeffy Pál,
Superintendens.

Tisztelve szeretett Hitsorsosink, t. cz. Pártfogók!

A' magyarhoni, kivált felső magyarországi evang. Egyház derült és borus sorsával szoros összeköttetésben vólt mindenkor az eperjesi főtanoda is, mint azt a történetek sokszorosan bizonyítják. Az iskola 1531től 1667ig csak kisebb gymnasium vala 2 tanítóval; de működése még a' nagyobb-hírű közel bártfai mellett (Stöckel alatt) sem maradt sikeretlen és homályban. Hanem 166⁶/₇ben helybéli korlátoltságából kiemeltetve, tetteleg és jogilag a felső magyarországi ev. Egyház egyetemes — vagy is **anyaiskolájává** alakíttatott át, roppant anyagi erővel, (47,000 tallér; csak az épület maga 25,000 tallérba került), s oly szellemi tőkével, hogy az elemi osztályt ide nem számítva, 10 osztályban ugyanannyi rendes tanár tanítaná nemcsak a gymnasialis tantárgyakat, hanem a magasb

bölcsészeti, jogi és theologiai tudományokat is.*) Micsoda csapások érték nem sokára 1672. 73ban és azután húzamosban 1688. 1711ben a főiskolát, és micsoda kitartással, buzgósággal ápoltatott újra meg újra az összes Ekerülettől, — micsoda fáradsággal és költséggel váltatott vissza tetemes összegben (4500 ezüst fton), részint a helybeli község, de nagyobb részt a kerületi nemes pártfogóságtól 1785ben, s azóta mint gyarapítottatott folytonosan ugyanazon kerületi részvét útján 1804. 1807 épen ker. gyűlés alkalmával s ismét 1820ban, a mikor leégett volt (5342 pft), 1832²/₇ több tanszék felállítása s a tanárok jobb fizetése végett szintén kerületi adakozás által (11,145 vft alapítványokban), mint gazdagítottatott Szirmay — és Báno féle 20,000 darabra menő jeles könyvgyűjteménnyel s tetemes tőkékkel is (Szirmay Jánostól 10,000 vft), stipendiumokkal a tanulók részére (ezek közt a Roskoványi féle 8 ifjunak 30 ftjával), — mind azt részletesen olvashatni részint Wallaszky Pál „*Conspectus reip. lit. in Hung.*” ismeretes czimű derék könyvében 2dik kiad. 230—258, és 367—377 l., részint pedig, pótolva az ott hiányzókat s újabbakat az 1837ki, nyomtatásban is megjelent és most az esperességekhez is több példányokban megküldött Collegiumi programmból, az akkori érdemdús felügyelő T. Ganczaugh József és igazgató Munyay Antal Lajos lelkes előadása szerint.

Virulásnak indúla ezen buzgó gyámolítás mellett, kivált az utóbbi két évtizedben az egész intézet, s működése, — némely alaptalan gyanúsítások s keletkező irigykedések daczára, — egyházkerületileg, sőt országosan is méltányoltatott. Hanem támadtak az új meg új, pedig alapos reform-kivánságokkal, új szükségek is, melyek a' főtanoda öregbítését tették nélkülözhetlenné. Már készen állott, s nyomtatásban meg is van a jeles terv, kamatozandó részvények útján még egy emelettel gyarapítani az épületet. De közbejöttek, fájdalom, a borús és viharos évek s nemcsak hogy a terv nem valósíthatott, a Collegium nem gyámolítottatott, sőt minden tekintetben tetemesen károsodott. — Négy kitünő tanár oda halt; a kamatok rendes fizetése elakadt; némely tőkék alapjai elenyésztek; a különben sűrűbb alapítványozások csak nem egészen kimaradtak; négy év folytán csak egy (Bánóczy-féle) 120 vftnyi stipend. kamatot hozó alapítványban részesítettünk. A megfogyott erő átalellenében a szükségletek még is szaporodtak, a piacz tetemesen drágult; a tanuló ifjuság száma csökkent; a tanítók fizetésében s a tápintézet ellátásában, a fás kamaráknak az udvarba utasított új felépítésében, a beszekadt ócska fedélnek új kiállításában a költségek tetemesen növekedtek, úgy, hogy a Collegium, hajdani állásához képest, valóban szegénynek mondható.

Annak tehát ily szomorító állapotját tekintve és érzőleg méltányolva lehetetlen, hogy aggodalomteljes búval és keservvel el ne teljék minden igazi evangélikusnak s Collegiumunk barátjának keble. — Lesznek ugyan némelyek, kiket rideg közönyösségükben semmi sem érdekel, tehát ily ősi intézet élete vagy halála sem, — többen, kik bennünket sajnálандnak,

*) Theologia dogmatica, moralis, polemica, lingua hebraea, graeca Jus, Logica. Metaphysica, philos. moralis, Mathesis, historia civilis et ecclesiastica, geographia, auctores Classici etc. Wallaszky pag. 249.

de a segítség iránt kétségbe esetten, érzelmek és sohajok árja mellett az intézetet saját sorsára hagyandják, — mások ismét a bajon ugyan rögtön segíteni akarva, de nem bírva, ezeket mondandják: „az intézetet tartani többé nincs módunkban, felvirágoztatása erőnket túlhaladja: mondjunk le tehát a hiábavaló fáradozásról egészen, és keressünk másutt dúsabb forrásoknál biztos segédelmet.“

Ez-e a Ti meggyőződésitek is tisztelt Pártfogók? **Lemondjunk** tehát mindenről, a mi tőlünk telhetnék? Le — saját magunk iránti bizodalomról; le minden segíthetési reményről, le — minden kísérleti képeségről is? De akkor mondjunk le Isten s jó emberek iránti minden hitről, mondjunk le részünkről az evang. elvek és evang. testületi szellem minden dicsőségéről, minden ev. egyházi derékség-és érdemességéről, — s írjuk meg saját kezünkkel testi — lelki aléltóságunknak szégyenítő bizonyítványát, vagy ha ettől mint lényünk öngyilkosságától vonakodnánk — kibúvhatással ne hitessük magunkat, — megteendí azt nélkülünk is, de rovásunkra, az igazságok komoly feljegyzője és bírója, a történelem! — Lemondjunk-e tehát mindenről? — Ámde ily tehetetlenségi lelkület mellett, nincs külerő, mely rajtunk segítsen, de ha segíthetne is, kérdés, vajjon azok, kik mindenről, tehát saját magukról s önéletükről is lemondtanak, költséges éltetésre méltók-e? Lemondjunk tehát és **fel is hagyjunk** mindennel? Fel különösen azon intézettel, melyet Istenben, hitükben és magukban bizó, erőlelkű őseink, mostohább körülmények közt, annyi gonddal és költséggel alapítottak, melyet oly világos, magas s messze kiható eszmék szerint, finom tapintattal szerveztek, melyet mint lelkők egyik legbecsesebb kincsét apai szeretettel ápoltak, melyet vészterhes időkben mondhatlan erőmegfeszítés s szenvedések közepette megvédték, melyért még életáldozatoktól sem iszonyodtak, hogy azt nekünk, hálátlanoknak, megtartsák, csak azért, hogy a' mi gyenge kezeink között végpusztulásra jusson?! „Videte ne sicut majoribus vestris pulcherrimum fuit tantum vobis — haereditatem relinquere: vobis turpissimum sit eandem nec tueri et conservare quidem posse“ (Cic).

Ez volna t t Pártfogók, sőtét s visszataszító képe azon eredményeknek, melyek önkint folynának s kimaradhatlanul az amolyan előzvényekből, mint: lemondani, felhagyni, tétlenül s közönyösen maradni, minden munkától, áldozatoktól iszonyodni és más részt még is mindent várni és követelni, mire evang. egyházunknak oly annyira szüksége van, — evang. szellemi tökét, nagy jellemű férfiakat, érdemet, üdvöt, biztosságot, dicsőséget.

De nekünk más a' hitünk Hitsorsosink s Pártfogóink legnagyobb részéről, t. i. hogy az előbbieik sorába számíttatni soha sem fognak akarni; az a hitünk, hogy van még sokak kebelében evang. szellem és buzgóság, meggyőződés s tenniakarás; hogy a közczélokrai áldozatkészség nem halt ki körcinkben, hanem csak aluszik, hogy csak költögetésre s egyesítésre, úgy szólván csak kellő módra van szükség, a kiszáradt csatornákhá ismét éltető vizeket vezetni.

Megkísértjük tehát, nem volnánk-e szerencsések e czélszerű módot megközelíteni, midőn következő esedezéssel fordulunk mind azokhoz, kiknek szíve nemesebben dobog, kik a dicsőült ősök méltó utódjai.

Mindenekfelett egy szellemi sziklát keresünk, mint szilárd biztos alapot, melyre sikeresen építhessünk. Ezen sziklát pedig nem lesz nehéz megtalálnunk, ha feltehetjük, hogy különösen a mi E. kerületünkben 1, minden önálló evangelicusnak az a tántoríthatlan élő meggyőződése, hogy a magyarhoni evang. egyház tiszta elveit magáéinak vallja s azokhoz ezután is hiven akar ragaszkodni; 2. az a meggyőződése, hogy ezen elvek, mint szellemi tiszta kincsek, minden más érdeknél magasabbak, 3, hogy ezen javak életbeni megtartása éltető eszközöket kíván, még pedig nem csak külsőket, de főleg belsőket, saját lelki erőnkől derűlten kifolyókat; 4, hogy ezen eszközöknek egyik leglényegesebbike az evang. szellemi erők képzése, nevelése, ápolása, egy felekezetiileg kiállított főiskolában, mint az egész Ekerületnek **anyaiskolájában**.

Ily anyaiskolául kívánták hajdan a Felső-magyarországi evangélikus ösök az **eperjesi Collegiumot**; ily anyaiskolát ösztönszerű tapintattal keresett létesíteni minden Superintendentia; mi református atyáinkfiainál oly szépen sikerült; — nálunk, a helybeli alárendelt érdekek és aprócska rivalitások miatt, fájdalom, sikerülni nem tudott. „Viribus unitis surgunt fastigia magna.“

„Fonte salus isto, gloria lausque venit.“ De náink az újabb időkben az ellenkező elv volt a győztes azaz, az egésznek üdvét és dicsőségét legyőző. Átláthatja tehát mindenki, hogy ezen szétmenő szétoszlató irányról, ha javunkat akarjuk, le kell mondanunk és erőnket központosítanunk annyival inkább, minthogy az evangélikus elvek teljes gyarapítására, honunkban most úgy szólván egy biztosított főiskola nincs, az eperjesi Collegiumot pedig csak **felüdíteni**, nem **újra alapítani** kell, hogy **olyan** legyen, 's reorgánizáltatva mint nyilvános intézet egyházunk 's hitsorsosaink üdvére, az állam javára 's minden emberbarát öröme, nagy sikerrel működhessek. Hogy gymnasium egyedül, bár hány legyen is nálunk, a magyarhoni evang. Egyház szükségleteinek legfőbbjeit nem teljesíthetendi, az senki előtt sem lehet kétséges, ki azokat ismeri, és méltányolni képes. Akadémiai egy, vagy két osztály, gymnasiummal egyesítés nélkül ki nem állítható, mert jelen iskolai szervezet mellett philosophiat külön tanítani nem lehet; — jogot, theológiát pedig, mikép tanítsunk alaposan, alapos philosophia nélkül; végre tanítók, tanulók az **egy** helyen lévő akadémiai s gymnasialis anyaiskolában egymást kölcsönösen segítik, kiegészítik, szilárdítják. **Eperjesen** mind ezek a legkönnyebb s legbiztosabb módon egyesíthetők, mert hiszen eddig is együtt voltak, s egyéb hiány nem vala, mint nagyobb szellemi és anyagi erő. Hogy pedig **Eperjesen legyen ekerületi anyaiskola**, mint eddig volt, követeli az ösök munkája iránti kegyelet, támogatják a históriai praece-dentiák; ajánlja a meglevő fundus instructus (a Collegium nagyszerű épülete, tápintézeti s kórházi épületek s tökéek, könyvbeli és physikális szép apparatus s gyűjtemények, kivált ásványokban és növényekben) továbbá 60nál több meglevő stipendium a jelesb ifjak felsegélésére; nemkülönben számos paedagogiák a városban s magának a városnak kedvező fekvése és előhaladt műveltsége; végre megkívánja az evang.

szellemnek további éltetése e' vidéken, mely szellem, ily támasz és seminarium nélkül, bizonyosan hanyatlásnak induland.

Mind ezeket gyűlésünkben komolyan megfontolva mi mindnyájan, egyenkint és összesen, azon meggyőződésre jövének, hogy a **tiszai evang. Ekerület kétszázados anyaiskolájának további meg — és fentartása**, valamint józan reformja is, jog — erkölcs — és vallás parancsolta kegyeleti szent kötelesség, melynek elhanyagolása, vagy sértése bűn volna öseink hamvai, de Egyházunk s mi magunk iránt is, — melynek bár terhes, de diszes teljesítéséhez, Isten s jó emberek segítségével, haladéktalanul hozzá is fogunk, pedig annál bizodalmasabban, mert erősen hisszük, hogy így Ekerületünk minden jobbainak hasonló nézetével és ohajttal találkozzunk, s mert erősen hisszük, hogy az egész Ekerület tiszta érdekében működve, az Ekerületi közönségtől gyámolítatlanul hagyatni nem fogunk.

Felkérjük tehát a' műveltségnek, a protestans szellemnek, különösen az eperjesi Collegiumnak minden nemes keblű barátait, hogy rokon nézeteket és érzelmeket táplálva, fogjanak velünk kezét; fogjanak a nagy, nehéz, de dicső és gyümölcsöző munkához, a Collegiumnak, mint ekerületi anyaiskolának nemcsak a maga eddigi teljességében való megtartásához, de olyatén reorganisációjához is, mely mind evang. Egyházunk szükségleteinek, mind a birodalmi magas kormány minden lényeges kívánatainak megfelelőessen. Egyházunk elveinek szelleme mindenkor az vala, hogy minden közcélok valósításában közösen, válllvetve, nyiltan s testvéries egyetértéssel kívánt és tudott működni: mink sem vallunk más elveket, sőt ünnepélyesen biztosítjuk a t. t. Esperességeket, községeknek, ezek előljáróit s minden evang. tagtársat, hogy egyoldalulag, önkényesen, részrehajlólag és titkon semmit sem akarunk és semmit sem is fogunk tenni, hanem mind a szervezésnél, mind a tanárok megválasztásánál a tisztelt testületek és pártfogók atyafiságos nyilt részvétét óhajtjuk és magunknak kikérjük. Nyelvi s nemzetiségi tekintetben egy nyelv, egy irodalom sem lesz elhanyagolva, hanem őszintén műveltetve. Az magában világos, hogy egészen különös célok valósítására, különös alapítványok leendnek szükségesek, melyek meglétével, ezen legrészleteseb (specialissimus) tudományos, vagy művészeti, vagy practicus célokat is elvállalandjuk s foganatba veendjük, mindent és mindenütt a nyilvánosság teljes világánál és évi számadás mellett.

Előleges tervezés és számítás következtében a Collegium reorganizációjánál 4 algymnasiumi, 4 felgymnasiumi és 4 akadémiai rendes s 3 rendkívüli vagy segéd, összesen tehát 15 tanárra leendő szükség és 12 külön tanteremre. **1847ben volt 11 tanár** és 8 terem. Tanárok fizetése, épületek fenntartása, az osztályok felszerelése, könyvtár és museum gyarapítása, igen — igen mérsékelt számítás szerint, évenként 10,000 pfnyi összeget kíván. Folyó kamatokból, tanpénz, beírás, bizonyítványok-dijaiból kész szállás értéke, Szirmay alapítvány, kibérlett három bolt s kerületi pénztári segedelem összegeiből fedezve volna 6000 pft. Hiányzanék tehát 4000 pft., — nagy összeg és egyesektől nézetre első tekintetre szinte visszaíjlesztő, de ezernyi s ezernyi résztvevők közt megosztva, aggodalom

és nyomtatás nélkül bizony kiállítható. Csak 10 jöltevő **egyén** és testület találkozzék, kik száz-száz frtot ajándékozzanak s meg lesz az első ezer; száz jöltevő tíz- tíz ftjával s meg lesz a második ezer, más 200 jöltevő 5 ftjával, s meglesz a harmadik, a kisebb de számos symbolákból végre a negyedik ezer.

Hogy tehát e hiányt pótolhassuk, jobb utat nem tudunk, mint honunk, jelesen pedig Ekerületünk evangélikusainak s az ős Collegium minden barátainak nemes lelkiségéhez folyamodni s őket, hogy e hiányt tehetségükhöz képest részint alapítványtétel, részint évenkénti adakozás által fedezni segíteni sziveskedjenek, lelkünk minden kéréseivel megkérni. E célra szolgálандnak a hitelesen kibocsátott s ide mellékelt aláírási ívek melyekre nézve szózatunk minden buzgó protestáns egyénhez, de különösen a t. t. esperességek és községek t. cz. előjáróihoz fordul, azon atyafiságos buzgó eszedzéssel, méltóztassanak **a saját s nem idegen közügyet** szívök melegébe fogadva s annak nélkülözhetetlenül szükséges diszes s közhasznú vóltáról mindenkit meggyőzni törekedve, méltóztassanak, kérjük, legjobb belátásuk szerint, a helybeli viszonyokhoz képest, az alapítványi és segélyezési gyűjtést kegyesen elvállalni s előmozdítani, az adakozásokat különösen, a' mint czélszerűbbnek tartják, akár a községi pénztárból, akár offertorium mellett, akár egyéni megkeresés s gyűjtögetés útján evang. buzgósággal eszközölni s az eredményről aztán a Collegiumi felügyelőséget koronkint értesíteni; végre a kész összeget, a szives adakozók névsorával együtt, (hogy a Collegiumi emlékkönyvbe beigtattathassanak) ha csak lehetséges, már September elejéig Eperjesre beküldeni.

Mely áldozni- készségért nem fog kimaradni sem az erényesség belső jutalma, sem az így gyámolított közintézet hálája, sem a jelen s utókor elősmerése, sem pedig a szeretet és jótékonyság Istenének áldása mind az egész ev. Egyházra, mind minden részvevő egyesekre nézve. Hogy ez megjöjjön, buzgó imája leend mindnyájunk szívének; kik is az eperjesi evang. Ekerületi anyaiskolát és magunkat szives kegyességökbe ismét és ismét ajánlva, teljes tisztelettel maradtunk **Eperjesen Jun. 14-kén 1852ben** tartott gyűlésünkből

őszinte atyjokfiai és kész szolgálai.

Herfurth József,

tanár s a központi bizottm. jegyzője.

Az eperjesi főiskolai nemzetőrök névsora 1848-ból:

Százados: Benczur József

Főhadnagy: Küry Lajos	Tizedesek: 1. Braun Márton
Hadnagy: Rudnay József	2. Jennis Frigyes
Örmesterck: Küry Barta	3. Juszth Soma
Felix Antal	4. Szontagh Mihály
Zászlótartó: Mikolik Gyula	5. Sztraka György
Dobosok: Polonyi János	6. Uhrinyi László
Szentistványi Ferencz	7. Zmeskal Zoltán

Örvitézek:

1. Achim Ádám	16. Hlovik Adolf	32. Schmidt Titusz
2. Berettői János	17. Jurányi Hugó	33. Smeör Gyula
3. Bodoky Hentes	18. Klein Ottó	34. Stehlo József
4. Bodolay József	19. Knizner Károly	35. Styaszny Soma
5. Bradovka August	20. Kolbenhayer Lajos	36. Szekcsik Pál
6. Czirbesz József	21. Lovcsányi Lajos	37. Szekcsik Tamás
7. Czirbesz Mihály	22. Magaziner József	38. Szepessy Gusztáv
8. Demeter Manó	23. Mahr Soma	39. Szirmay György
9. Dezső Lajos	24. Majer János	40. Szirmay Tamás
10. Gaiger Ignác	25. Melczér Károly	41. Sztraho Ernő
11. Geduly Károly	26. Molnár Gusztáv	42. Vasko Endre
12. Gomoncsák Endre	27. Pap Gyula	43. Veiszer Ignác
13. Gömöry Pál	28. Péchy Sándor	44. Vilym János
14. Greguss Gyula	29. Pechan József	45. Zimmermann Lajos
15. Hencsy Sándor	30. Rombauer Rodrik	46. Zombory Ferencz
	31. Sárossy Gyula	

Az 1887-diki nagy tűzvész alkamából kelt

„*Felhívás a hazai tanügy barátaihoz!* A folyó évi május hó 6-dikán Eperjesen dühöngött óriási tűzvész a köz- és magánépületek százait rongálta meg és pusztította el megmenthetetlenül; ezek között elhamvasztotta az ev. ker. collegium fedélzetét is, minek következtében a tetőzet és falazat több helyen tetemesen megrongáltatott, a díszes könyvtári nagyterem pedig beszakadással fenyeget. Az ennek folytán szükségessé vált építkezések és épület-javítások költségeit a kárt szenvedett collegium egészben viselni képes nem lévén, kénytelenek vagyunk ez ügyben a hazai tanügy lelkes barátaihoz fordulni segedelemért. Evang. ker. collegiumunk jogi és theologiai akadémiáival, középiskolájával és tanítóképző-intézetével oly fontos kulturális feladatot van hivatva hazánk e határszéli vidékén megoldani, s emellett a hazai tanügy történetében oly kiválóan szép multtal dicsekedhetik, hogy az égetően szükségessé vált segély tekintetében való részletes ajánlgatását e helyütt teljesen feleslegesnek tartjuk, főképen pedig olyanok előtt, kik, mint mély tisztelettel czimzett, a tanintézet ezen nagy-jelentőségű hivatását s egyszersmind annak történetét ismeri. Legyen szabad tehát mély tisztelettel Czimzetthez azon alázatos kérelemmel járulni, hogy ez ősrégi tanintézetet a reá nehezedett súlyos csapás elviselésében lehetőleg kegyesen segélyezni — a segélyezésnek nemes ügyét ismerősei körében szívesen pártolni és terjesztetni, s végül a legcsekélyebb összegű adományokat is — miket tanintézetünk legmélyebb hálás köszönetével fog nyilvánosan nyugtatványozni — a collegium pénztárába juttatni méltóztassék. A szent ügyet, melyben alázatos kérő szavunkat fölemelni bátorokodtunk, bizalommal ajánlván ismételten becses figyelmébe és nemes jóindulatába, maradtunk Eperjesen, 1887. évi május hó 8-án, mély tisztelettel az eperjesi ev. ker. collegium nevében *a kiküldött építészeti-bizottság.*“

